

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

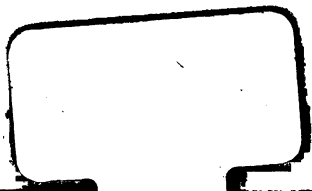
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

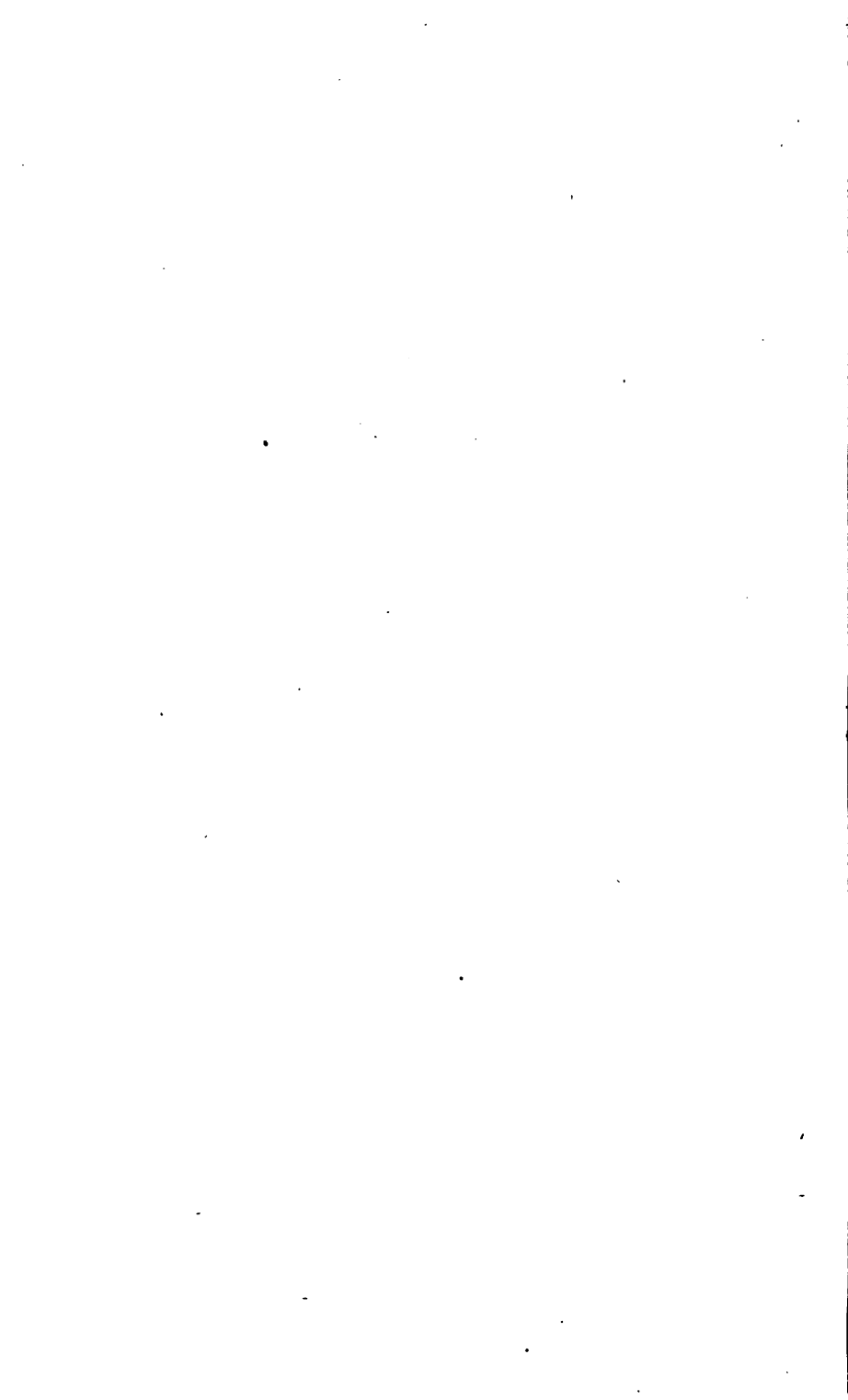
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

3 3433 08161615 7

NSRA
ATTORNEY

ΑΘΗΝΑΙΟΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ

ΔΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΠΟΛΛΩΝ ΛΟΓΙΩΝ.

3.

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

6072

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΡΜΟΥ.

παρά τὴν ὁδὸν Μουσῶν, ἀριθ. 2.

1874.

III

590

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Τὸ Ἀθήναιον, εἰσερχόμενον διὰ τοῦ τεύχους τούτου εἰς τὸ γ' τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτος, θέλει ἐκδίδεσθαι, ὡς μέχρι τοῦδε, κατὰ διμηνίαν. Πολλοὶ ὁμως τῶν ἀναγνώστων αὐτοῦ ἐξέφρασαν τὴν εὐχὴν ὡς ἐκδίδεται κατὰ μῆνα. Τοῦτο ἦτο καὶ τῶν ἐπιμέλητῶν αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς ἡ εὐχή. Ἀλλ' οὗτοι, λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ περιοδικὸν τοῦτο θὰ περιέχῃ διατριβὰς, ὧν αἱ πλείους θὰ ἦσαν οὐχὶ βραχεῖαι, δ καὶ ἡ μέχρι τοῦδε πείρα ἐδεβαίωσε, καὶ ὅτι τούτων δύο ἢ τρεῖς μόρον θὰ συνεπλήρουν τὰ ἐπὶ τυπογραφικὰ φύλλα, ἀ ἡδύνατο τοῦτο ὡς ἐκδίδῃ κατὰ μῆνα ἕνεκα τῶν ὀλίγων χρηματικῶν μέσων, πρόσθετος δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ ἐκ τῶν προτέρων φθοῦν ὅτι οὐχὶ πολλοὶ τῶν λογίων θὰ παρείχον εἰς αὐτὸ τὴν σύμπραξιν των, ἐνόμισαν ἀναγκαῖον ὡς ἐκδίδωσι κατὰ διμηνίαν τοῦτο ἐν 5—6 τυπογραφικοῖς φύλλοις, ἵνα οὕτω παρέχωσι ποικιλωτέραν ὕλην τοῖς ἀναγνώσταις αὐτοῦ. Νῦν δὲ, βλέποντες οἱ αὐτοὶ ὅτι οὐχὶ ὀλίγοι τῶν ἡμετέρων λογίων ἐχορήγησαν, καὶ ἔτι πλείους ἐλπὶς εἶναι ὅτι εἰς τὸ μέλλον θέλουν χορηγήσει εἰς αὐτὸ ἐπιστημονικὴν ὕλην, δὲν θὰ ἐδίσταζον εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε ὡς ἐκδίδωσι τὸ Ἀθήναιον συγχρότους καὶ πληρέστερον. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ὁκροῦσι ὡς πρῶτον τοῦτο, διότι τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ μέσα εἰσὶν ἔτι ἀνεπαρκῆ πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν. Ἀληθῶς οἱ τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ ἀναλαβόντες, αἵτε μὴ διώκοιτες ἐξ αὐτῆς ὕλην ὠφέλειαν, ἀπηξίωσαν ὡς ἐπαιτήσωσι χρηματικὴν συνδρομὴν κατὰ τὸν συνηθὲν δυστυχῶς παρ' ἡμῖν τρόπον, προτιμήσαντες αὐτὸ τὸ Ἀθήναιον ὡς αὐτοῦ τρόπον τινα ὡς ἀνέβη συνδρομητὰς ἐν ἐκείνοις τῶν ἡμετέρων, οἵτινες, εἴτε ὠφέλειαν ἐν αὐτῷ εὐρίσκοντες, εἴτε ὡς ἐνισχύσωσι τοὺς εἰς τὰ γράμματα ἀσχολουμένους θέλοντες, αὐτόκλητοι θὰ ἔδιδον συν-

δρομήν πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐδραίωνειν τοῦ περιοδικοῦ τοῦ-
του. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μόνον ἐν μικρῷ ἐγένετο μέχρι τοῦδε,
διότι μόλις 150 εἰσὶν οἱ αὐτοκλήτως αἰτήσαντες τὰ λαμ-
βάνωσι ἐπὶ χρηματικῇ συνδρομῇ τὸ Ἀθηναίον, ἀνάγκη τὰ
ἀναμείνωμεν ἐν μικρῷ, μέχρις οὗ αὐξήσῃ ὁ τῶν συνδρο-
μητῶν ἀριθμός. Τότε ἔσται δυνατόν καὶ συχνότερον καὶ
πλείονα τῶν μέχρι τοῦδε τυπογραφικῶν φύλλων τὰ ἐκδι-
δωται, καὶ μικρά τις χρηματικὴ δημοδὴ τὰ χορηγῆται εἰς
τοὺς ἀξιους ταύτης λόγους, τοὺς διὰ τῆς γραφίδος τῶν συμ-
πράττοντας ὑπὲρ αὐτοῦ.

Καίρως, νομιζόμεν, εἶναι οἱ εὐποροῦντες ἐν ἡμῖν τὰ ἐν-
ροήσωσιν ὅτι ἡ ἀληθὴς τῶν γραμμάτων πρὸδος καὶ ἡ τῆς
ἡμετέρας φιλολογίας ἀνάπτυξις δὲν κατορθοῦται διὰ μόνων
τῶν ἐν αὐτῇ ἐργαζομένων· ἀνάγκη καὶ οἱ πλούσιοι τὰ ἐλ-
θῶσι εἰς ἐπικουρίαν, εἴτε δύναται αὐτοὶ τὰ ὠφελήσασθαι
πολὺ ἐκ τῶν νοερῶν ἀγώνων εἴτε οὐχί. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος
εἶναι μικρόν, οἱ φιλαναγνῶσται ὀλίγοι καὶ οἱ φιλόδιδοι ἐν
ὀλιγώτεροι. Ἄν οἱ πολλοὶ τῶν εὐπορούντων δὲν θελήσωσι
τὰ πιστεύσωσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ δὲν σπεύσωσι αὐτοὶ
εἰς ἐπικουρίαν τῶν γραμμάτων, ὅπως εἴθιστο παρ' ἡμῖν ἐν
προτέροις χρόνοις, φοβούμεθα μὴ πολὺς χρόνος παρέλθῃ
ἕως οὗ ἡ ἡμετέρα φιλολογία δυνήθῃ, ἐκ τῶν ἰδίων ἐργασιῶν
τρεφόμενη, τὰ παράγῃ ἔργα πρωτότυπα καὶ ἱκανὰ τὰ πε-
ραιωθῶσι καὶ πέραν τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν.

Ἀθήνησι, τῇ 24 Ἰουνίου 1874.

Οἱ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀθηναίου ἐπιμελούμενοι

Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

Ἀπάντησις πρὸς τὸν κύριον Ἑμίλιον Βουρνούφ.

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μαχῶν τῆς Ἰλιάδος ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου ἀπεδείξαμεν ἄλλοτε (*) τὴν τε ἀληθῆ τοπογραφίαν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ πολυβυλλήτου ποιήματος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολυμαθὴς ἡγήτωρ τῆς Γαλλικῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς, γράψας (Ἐπιθ. τῶν Δύω Κόσμων α'. Ἰανουαρ. 1874) περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ κυρίου Σχλίμαν ἐν τῇ Τρωϊκῇ χώρᾳ, φαίνεται ἀμφιβάλλων, οὐ μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ Ὀμήρου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀληθείας τῶν τοπογραφικῶν περιγραφῶν τῆς Ἰλιάδος, ἀναγκάζομαι ἐπανελθεῖν εἰς τὰ ὅλως ἑλληνικὰ ταῦτα ζητήματα. Καὶ περὶ μὲν τῆς Τρωάδος καὶ τῶν ἐκεῖ γενομένων ἀνασκαφῶν μετ' οὐ πολὺ ποιησόμεθα λόγον· τοῦτο μόνον ἐν τῷ παρόντι μετὰ λύπης λέγομεν, ὅτι ὁ κύριος Βουρνούφ παρεδέχθη ἄνευ ἐλέγχου καὶ ἐξετάσεως πάντα σχεδὸν τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ κυρίου Σχλίμαν περὶ τε τῆς Τρωϊκῆς τοπογραφίας καὶ περὶ τῶν ἐν Ἰσαρλῇ ἀνακαλυφθέντων.

Πρὶν δὲ ἢ ἐκείσε ἔλθωμεν, ἐπιτραπήτω ἡμῖν ὀλίγα τινα εἰπεῖν περὶ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, περὶ ὧν ἀείποτε ὁ κύριος Βουρνούφ μετὰ περιφρονήσεως ἐλάλησεν, ὡς ὁπαδὸς τοῦ Βολφίου καὶ τῆς νέας τῶν Ἀνατολιστῶν (Orientalistes) σχολῆς. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, ἄδικον βουλόμενος ἐπιτρίψαι μὀμφὴν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, λαμβάνει τὸ ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐπίθετον ἀδημοδόρος, τὸ ἐκτοξευθὲν κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπὸ τοῦ ὕβρισθέντος καὶ ὀργιζομένου Ἀχιλλέως, καὶ ἐφαρμόζει αὐτὸ ἐπὶ πάντων τῶν τότε βασιλέων, ὡς δῆθεν τυραννούντων καὶ καταβιβρωσκόντων τοὺς λαούς· αἰτίαισις ἀδικωτάτη, τῆς Ἰλιάδος μαρτυρούσης ἀμοιβαῖον σεβασμὸν, ἀμοιβαίαν ἀγάπην τῶν λαῶν πρὸς τοὺς βασιλεῖς, τῶν βασιλέων πρὸς τοὺς λαούς. Οἱ τότε κατὰ

(*) Ἐν τῷ ἐν Παρίσις κατὰ τὸ 1867 ἐκδοθέντι βιβλίῳ Topographie et plan stratégique de l'Iliade.

διαδοχὴν ἢ κατ' ἐκλογὴν βασιλεύοντες ἤρχον ἐπὶ ὠρισμένοις προνομίοις, ἅπερ ἐκαλοῦντο γέρα· οὐδὲν δὲ σπουδαῖον ἔπραττον, οὔτε πόλεμον, οὔτε εἰρήνην, ἀνευ τῆς συναινέσεως τῶν Γερόντων καὶ τοῦ λαοῦ. Ἦσαν ἄρα ἤττον αὐθαίρετοι καὶ δημοβόροι ἢ οἱ τελευταῖοι τῆς Νεαπόλεως βασιλεῖς, ἢ ὁ τελευταῖος τῶν Γάλλων αὐτοκράτωρ.

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν προλήψεων ἐμπνεόμενος ὁ κύριος Βουρνούφ ἔγραψεν ἐν τῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας (σελ. 112)· «Μόνοι οἱ βασιλεῖς ἢ ἡγεμόνες ἦσαν ἐκ τῆς φυλῆς τῶν ἀνέρων, ἤτοι τῶν καθαρῶν Ἀριανῶν, οἱ δὲ τοῦ λαοῦ ἄνθρωποι, μόνον ὁμοιάζον (ἄνθρωπος=άνηρ, ὅψ), ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἴσοι ἐκείνοις»· «Les rois ou les princes seuls étaient la race des ἀνέρες, c'est à dire des purs Aryas, par opposition aux hommes du peuple qui n'ont avec eux qu'une ressemblance (ἄνθρωπος=άνηρ, ὅψ), sans être nullement leurs égaux». Ἰδέα αὕτη τῶν Ἀνατολιστῶν λεγομένων, ἀλλ' ἰδέα ἐσφαλμένη· ἐν γὰρ τῇ Ἰλιάδι ἡ λέξις ἀνὴρ σημαίνει ὅ,τι καὶ παρ' ἡμῖν ἴσως ἔχει συγγενεῖάν τινα μετὰ τῆς λέξεως Ἀρια, ὡς λέγει ὁ κύριος Βουρνούφ, οὐδεμίαν ὅμως ἔνοιαν ἀριστοκρατικὴν ἔχει, ὡς ἐφαρμοζομένη ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ δήμου.

«Ὁν δ' αὖ δῆμου τ' ἀνδρα ἴδοι, βοόωντά τ' ἐφεύροι.»

Ἐν τῇ αὐτῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας (σελ. 114), λαλῶν περὶ τῆς δῆθεν τιμαριωτικῆς πολιτείας τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, κατακρίνει τὸν Ὅμηρον ὡς μὴ ὀνομάζοντα καὶ μὴ μεταδίδοντα τοῖς μεταγενεστέροις τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιωτῶν, τὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μόνον τὰ τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀρχηγῶν. Ἀλλὰ μήπως ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Thiers, πάντες οἱ ἱστορικοὶ, πράττουσιν ἄλλως; Ἀριθμοῦσι μὲν τοὺς λαοὺς τοὺς μετέχοντας τῶν πολέμων, μόνον δὲ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ ἀρχηγῶν μεταδίδουσι τοῖς μεταγενεστέροις. Τῆς ἀληθείας ταύτης τὸ ἄδικον ἐκφράζει μελαγχολικῶς ὁ Βύρων ἐν ἐνὶ στίχῳ τοῦ Childe Harold, διηγούμενος τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ μάχας ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ πρώτου·

«Though thousands fall to deck some single name.»

«Καίτοι χιλιάδες πίπτουσι πρὸς κόσμον ἐνὸς ὀνόματος.»

Ἄλλως δὲ ὁ Ὅμηρος ἀπαθανατίσας ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐ μόνον τὰ ὀνόματα βασιλέων καὶ ἀρχηγῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶν στρατιωτῶν, τὸ τοῦ ναυπηγοῦ Φερέκλου, τὸ τοῦ ἄσπιδοποιοῦ Τυχίου, ἐκέκτητο, δοκεῖ μοι, δικαίωματα συμπαθείας καὶ παρὰ τοῖς δημοκρατικοῖς.

Ἐνεκα τῆς πολλῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν νέαν τῶν Ἀνατολιστῶν σχολὴν ὁ κ. Βουρνούφ τίθησι τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας (Ἰστ. τῆς Ἑλλ. Φιλολογ. σελ. 84), καὶ περ τοῦ Ὀμήρου ἐναργῶς λέγοντος αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Θητταλικοῦ Ὀλύμπου (Ἰλ. Ξ, 225—293).

Ἐχων δὲ ὑπέρμετρον πίστιν ταῖς ἀνασκαφαῖς, γράφει (Αὐτόθι σελ. 79) ὅτι αὐτὸς λέων ἐστὶ ζῶον ἀσιανόν, ὅπερ οὐδεμία μὲν ἀρχαία παράδοσις μαρτυρεῖ ὑπάρξαν ἐν τῇ Εὐρώπῃ (ἐξαίρουμένου τοῦ συμβολικοῦ λέοντος τῆς Νεμέας τοῦ ὑπὸ Ἡρακλέους φονευθέντος), οὐδὲν δὲ ἶχνος αὐτοῦ οἱ φυσιολόγοι ἀνεκάλυψαν. Ὁ κ. Βουρνούφ γράφων ταῦτα, ἐπελάθετο τῆς τε μαρτυρίας τοῦ Ἡρόδοτου, λέγοντος (Βιβλ. Ζ', 126) ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑπῆρχον λέοντες ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ, μεταξὺ Νέστου καὶ Ἀχελώου, καὶ τῆς τοῦ Ξενοφῶντος (Κυνηγετ. Κεφ. ΙΑ'), λέγοντος ὅτι ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν χρόνοις οἱ λέοντες ἐθηρεύοντο ἐν τῷ Πηγαίῳ ὄρει καὶ περὶ τὸν Κισσόν. Οὕτω καὶ ὁ τῆς Νεμέας λέων ἀντὶ συμβολικοῦ καθίσταται ἱστορικός· εἰ γὰρ ἐν μὲν τῷ τετάρτῳ πρὸ Χριστοῦ αἰῶνι ἦσαν ἔτι λέοντες ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ καὶ μέχρι Ἀκαρνανίας προϋχώρουν, οὐδόλως ἀπίθανον καὶ πέραν τοῦ Ἀχελώου ζῆν αὐτοὺς κατὰ τὸν δωδέκατον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Πότεροι οὖν πιστευτοὶ μᾶλλον, οἱ ἱστορικοὶ Ἕλληνες, ἢ οἱ φυσιολόγοι, οὓς ἐπικαλεῖται ὁ κ. Βουρνούφ; Ἀναμφιδόλως οἱ ἱστορικοὶ· οὔτε γὰρ ἡ ὅλη ἐπιφάνεια τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἀνεσκάφη ὑπὸ τῶν γεωλόγων, οὔτε οἱ λέοντες ἦσαν ἡναγκασμένοι ὑποβάλλειν ἑαυτοὺς ἀταράχως ὑπὸ τὰς γηῖνας ἀναστατώσεις, ὅπως εὐρεθῶσιν εἰς τὸ μετέπειτα ἀπολελιθωμένοι.

Τελευταῖον δὲ ὁ κ. Βουρνούφ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλήν. φιλολογίας καὶ ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν Δύο Κόσμων παρομοιά-

ζει τὴν Ἰλιάδα ταῖς Ἐποποιαῖς τῶν Ἰνδῶν καὶ ταῖς βίβλοις τῶν Βέδα· ὡς ἂν ἡγνέει ὅτι ἡ Ἰλιάς ἐστὶν ἡ ἀρχαιότερα ἡμῶν βίβλος ἱστορίας καὶ γεωγραφίας, πραγματικῆς, ἀληθοῦς, οὐχὶ φαντασιώδους καὶ ἰδανικῆς· ὅτι πολλάκις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνεγνωρίζοντο καὶ ὠρίζοντο ὅρια χωρῶν καὶ πόλεων τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ τοπογραφικῶν τῆς Ἰλιάδος μαρτυριῶν. Ἐὰν οἱ ἐν τῷ ποιήματι περιγραφόμενοι ἄνδρες εἰσὶν ἰδανικοὶ, ὡς νομίζει ὁ κ. Βουρνούφ, αἱ χώραι ὅμως, ἐφ' ὧν κινούνται, εἰσὶ πραγματικαὶ καὶ ὠρισμέναι. Αἱ Μυκῆναι, ἡ Πύλος, ἡ Κρήτη, αἱ Ἀθῆναι, ὅλαι αἱ πόλεις, ἐξ ὧν ἀνεχώρησαν οἱ τῆς Ἰλιάδος ἄνδρες, εἰσὶν ἀληθεῖς καὶ ἀλανθάστως περιγραφόμεναι. Ὅμοιως ἀληθεῖς καὶ μετ' ἀκριβείας ὠρισμέναι εἰσὶν αἱ χώραι, ἐνθα ἦλθον μαχησόμενοι.

Καὶ οἱ ἄνδρες δὲ ἐκεῖνοι οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἰδανικόν καὶ φαντασιῶδες, ἀλλ' εἰσὶν ὅμοιοι τοῖς νῦν βροτοῖς· τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν εἰσὶ νέοι, ὠρᾶντες, μεγάλοι, κατὰ διαφόρους βαθμοὺς, οἷοι ὁ Ἀχιλλεὺς, ὁ Διομήδης, ὁ Μενέλαος, ὁ Νηρέυς· ἕτεροι δὲ εἰσὶ πρεσβύτεροι, οἷοι ὁ Νέστωρ, ὁ Φοῖνιξ, ὁ μεσαιπόλιος Ἰδομενεὺς, ὁ Ἀγαμέμνων. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἦν εὐρύς τοὺς ὤμους καὶ τὸ στῆθος, μέτριος τὸ ἀνάστημα, ἔχων μελαίνας, πυκνάς καὶ οὐλάς τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, ὅμοιος κριῶ·

«ἐφνειῶ μιν ἔγωγε εἶσκω πηγῶ· μάλλω.»

τύπος ἔτι καὶ νῦν ὁρώμενος ἐν Ἰθάκῃ καὶ Κεφαλληνίᾳ. Ἦσαν ἐν αὐτοῖς καὶ κολοσσιαῖοι, οἷοι ὁ Τελαμώνιος Αἴας καὶ ὁ Ἐπειός, ἀλλὰ βραδεῖς τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν· ἦν ὁ Αἴας ὁ τοῦ Ὀϊλέως «μικρὸς μὲν τὸ δέμας, ἀλλὰ μαχητής». Ἦσαν καὶ αἰσχροὶ τὸ εἶδος, οἷος ὁ Θερίτις ἐν τοῖς Ἑλλήσι καὶ ὁ Δόλων ἐν τοῖς Τρωσί. Τὴν δίκαιαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ τὴν ἀγωγὴν μιμοῦνται παντοῦ οἱ νῦν, τρεφόμενοι ὅπτοις κρέασι καὶ πίνοντες μέλανα οἶνον, γυμναζόμενοι τὰ σώματα καὶ πρὸς εὐεξίαν καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, μελετῶντες τὴν ῥητορικὴν, ὅπως διαπρέπωσιν ἐν ταῖς βουλαῖς ἢ ἐν ταῖς ἀγοραῖς. Ὁ Φοῖνιξ προσεκλήθη ὅπως διδάξῃ τὸν Ἀχιλλέα τὴν ῥητορικὴν καὶ τὰ πολεμικά·

«Τοῦνεκά μοι προέηκε διδασκόμεναι τάδε πάντα
 »μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων»

Πόσον θ' ἐτιμῶντο ἡ εὐγλωττία καὶ ἡ ῥητορικὴ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις, μαρτυροῦσι τά τε ἐπίθετα τῆς ἀγορᾶς, λεγομένης ἀκυδιανείρας, πολυφήμεου, καὶ οἱ ῥητορικοὶ ἀγῶνες, ὧν ὁ ποιητὴς ποιεῖται μνεῖαν λαλῶν περὶ Θόαντος·

«ἀγορῇ δὲ ἔ παῦροι Ἀχαιῶν
 »νίκων, ὁππότε κοῦροι ἐρίσειεν περὶ μύθων»

Οἱ τῆς Ἰλιάδος ἄνδρες ἠγάπων καὶ ἐσέβοντο τὰς γυναῖκας, ἀνέτρεφον ἐπιμελῶς καὶ σχεδὸν ἐλάτρευον τοὺς εὐγενεῖς ἵππους, εἶχον πολλοὺς κύνας κυνηγετικούς τε καὶ τραπεζίχας, ἐστοιχημάτιζον κατὰ τοὺς ἀγῶνας. Τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ αἱ πληγαί, ἃς παρῆγον, εἰσὶν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων, θαυμάζεται δὲ ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τῶν ἀνατόμων ἡ ἀκριβοὺς καὶ ἐπιστημονικὴ περιγραφὴ τῶν τραυμάτων ἐν τῇ Ἰλιάδι.

Ὅθεν τὴν τοιαύτην συγγραφὴν ἡμῶν οἱ Ἀνατολισταί, συγκρίνοντες πρὸς τὰς βίβλους τὰς Ἰνδικάς, λέγουσιν οὐδεμίαν ἔχειν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Καὶ τί ἄλλο ἦν ὁ τοῦ Περικλέους αἰὼν, εἰμὴ ἀπόρροια, συνέπεια τοῦ ἀνδρικοῦ ἐκείνου τῆς Ἑλλάδος βίου, ὃν δυστυχῶς μόνος ὁ Ὅμηρος ἀντιπροσωπεύει; Ὁ Ἡρόδοτος ἐμμήθη κατὰ πάντα τὴν Ἰλιάδα καὶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἐπεισοδίων, καὶ ἐν τῇ ἀπαριθμῇ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν τοῖς Μηδικοῖς ἔργοις πολεμησάντων, καὶ ἐν τῇ ἀναμίζει τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ μυθώδους. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Γύγου μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ Κανδαύλου πολλὴν ἔχει τὴν ὁμοιότητα τῷ Ὀμηρικῷ ἐπεισοδίῳ Βελλεροφόντου καὶ Ἀντείας, γυναικὸς τοῦ Προΐτου, ὃ δὲ πτυκτὸς πίναξ, ὃν ὁ Βελλεροφόντης φέρει τῷ βασιλεῖ τῆς Λυκίας, ἀναμνησθεὶς ἡμῖν τὸ δίπτυχον δελτίον τὸ σταλὲν ὑπὸ Δημαράτου πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ ποιηταί, οἱ ἱστορικοί, οἱ φιλόσοφοι, οἱ ῥήτορες, πάντες ἐθαύμαζον τὴν Ἰλιάδα, ὠνόμαζον θεῖον τὸν συγγραψάντα, καὶ ἐμμούντο ὅσον οἶόν τε τὸ ὕφος τοῦ Ὀμήρου. Μαρτυροῦσι δὲ οὐ μόνον ὁ Φειδίας καὶ ὁ Παρράσιος, οὐ μόνον οἱ συγγραφεῖς οἱ περιγράψαντες εἰκόνας ἐξαφανισθείσας ἢ ἀγάλματα ἀπολεσθέντα, ἀλλὰ

καὶ τὰ πλεῖστα τῶν σωθέντων ἔργων τῆς ἀρχαιότητος μαρτυροῦσιν, ὅτι μέγα μέρος τῆς καλλιτεχνικῆς δόξης τῆς Ἑλλάδος ἀνήκει εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ εἰς τὴν Ἰλιάδα.

Ἐὰν λοιπὸν οἱ φιλόσοφοι, οἱ ῥήτορες, οἱ ζωγράφοι, οἱ γλύπται τοῦ ἐνδόξου αἰῶνος εὕρισκον ἐν τῇ Ἰλιάδι πηγὴν ἀνάανον ἐπιστήμης καὶ τέχνης, τίνος οἴκτου οὐκ εἰσὶν ἄξιοι οἱ τῆς νέας ἐπιστήμης γεόφυτοι, οἱ ὑπὸ τοῦ κ. Βουρνούφ μνημονευόμενοι; Ἄνδρες ἀγνώμονες, ὡς μὴ ἀναγνωρίζοντες τὴν ἄξιαν τῶν χρόνων ἐκείνων, τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, πρὸς ὃν τὰ πάντα ὀφείλουσιν ἐκτὸς τῆς θρησκείας ἄνδρες φέροντες τὰς τῶν Βέδα βίβλους, τὰς σκοτεινάς καὶ μηδεμίαν ἄξιαν ἐπιστήμης ἢ τέχνης ἐχούσας, καὶ παραβάλλοντες αὐτάς τῇ Ἰλιάδι, ἐν ᾗ περιγράφεται ἐποχὴ, καθ' ἣν τὸ λογικὸν καὶ ἡ τοῦ καλοῦ λατρεία, ἐναρμονίως ἡνωμένα, παρήγαγον πολιτισμὸν, οὗτινος ὁ ἐνδοξος ἱστορικὸς, ἅμα δὲ καὶ ποιητὴς, ἔσεται ἐσαεὶ σχολὴ καὶ τέρψις τῶν σπουδαίων.

Ὅ,τι δὲ ὁ κ. Βουρνούφ ἔπαθε περὶ τὴν Ἰλιάδα, πιστεύσας τῷ Βολφίῳ καὶ τῇ νέᾳ σχολῇ τῶν Ἀσιανῶν, τοῦτ' αὐτὸ ἔπαθε περὶ τὴν Τρωϊκὴν τοπογραφίαν πιεζύσας τῷ κ. Σχλίμαν, τῷ νομίσαντι εὐρεῖν τὸ τοῦ Πριάμου Ἰλίον ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ, τῷ εἰπόντι τὸν Στράβωνα οὐδέποτε ἰδεῖν τὴν Τρωάδα, ἐνῷ ὁ Γεωγράφος καὶ εἶδε καὶ περιῆλθε καὶ ἐκτενέστερον καὶ λεπτομερέστερον τὴν Τρωάδα περιγράφει, χάριν τῆς Ἰλιάδος καὶ τοῦ Ὀμήρου, ὃν ἐθαύμαζε ὃ ἀπεκάλει πρῶτον τῆς Ἑλλάδος γεωγράφον (Στράβ. Γεωγρ. Βιβλ. II', σελ. 581.—Καὶ Βιβλ. Β', σελ. 117). Ἀναφέρει μὲν ὁ Στράβων τὰς μαρτυρίας ἄλλων τε ἱστορικῶν καὶ τοῦ ἐκ Σκήψως Δημητρίου, ὡς ἐγγχωρίου καὶ πολλὰ περὶ τῆς Τρωϊκῆς συγγράψαντος, ἀλλ' ἀπορρίπτει τὰς μὴ συναδούσας τῇ Ἰλιάδι. Ὡν δ' ἄριστος κριτικὸς καὶ Ὀμηριστὴς, ἅμα δὲ καὶ φιλαλήθης, οὐ μόνον τὴν ὑπέρμετρον τοῦ Σκηψίου φιλοπατρίαν ἐξελέγχει, ἀλλὰ καὶ τὴν κενοδοξίαν τῶν Ῥωμαίων, τῶν πλασάντων τὸν μῦθον τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἐκ τοῦ Αἰνείου (Στράβ. Γεωγρ. Βιβλ. II', Κεφ. 608, § 53). Ὁ ἀναγνούς μετὰ προσοχῆς τὸ μέρος τοῦτο τῶν Γεωγραφικῶν εὐκόλως πείθεται, ὅτι αἱ ἐν τῷ Νέῳ Ἰλίῳ (Ἰσαρλήκ) γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἐπιβεβαιώσιν τὰ ὑπὸ Στράβωνος λεχθέντα περὶ τῆς πό-

λεως ἐκείνης. Θαυμάζομεν δὲ πρὸ πάντων πῶς ὁ κ. Βουρνούφ ἐπέισθη, ὅτι ἡ τε Ἰλιάς καὶ ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης συνηγοροῦσι τῷ κ. Σχλίμαν, ἐνῷ τούναντίον γεγωνυῖα τῇ φωνῇ καταδικάζουσιν αὐτόν, θέλουσαι τὸ Ἰλιον ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι.

Ὅτι ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἀληθῶς ἐπολεμήθη, ἔχων μὲν πρόφασιν τὴν τῆς Ἑλένης ἀρπαγὴν, αἰτίας δὲ σπουδαιοτέρας, μαρτυροῦσιν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων. Οὕτως ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος ἐγένετο πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τῆς Γαλλίας θρόνου, οὐχὶ δὲ διὰ τὸν μανδύαν τοῦ Μεντζικῶφ, ἡ δὲ διὰ τὰς τῶν ἱερέων ἐριδας ἐν Ἱερουσαλὴμ. Τὸ ἕτερον ζήτημα, ἂν ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξεν, ἐμπεριέχεται ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐνότητος τῆς Ἰλιάδος· ταύτης γὰρ ἀποδειχθείσης, ἔπεται κατ' ἀνάγκην ἡ ὑπαρξίς ἐνός συγγραφέως, εἴτε Ὀμήρου, εἴτε ἄλλως ὀνομαζομένου. Ὅθεν ἀπολείπεται ἡμῖν ἐνταῦθα ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀκριθείας τῶν τοπογραφικῶν τῆς Ἰλιάδος περιγραφῶν, ἐξ ὧν καὶ ἡ ἐνότης ἀποδεικνύεται καὶ ἡ τοῦ Ἰλίου ἀληθῆς θέσις.

Παρακολουθεῖτω μοι οὖν ὁ ἀναγνώστης ἔχων τὴν Ἰλιάδα καὶ πῖνακα τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, ἵνα ἴδωμεν ὅτι ἡ τῶν μαχῶν περιγραφὴ καὶ πᾶσαι αἱ τῶν πολεμούντων κινήσεις, μόνον ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου ἐφαρμόζονται, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν Ἀθηνῶν ἢ τοῦ Ἀργους, ὡς λέγει ὁ κ. Βουρνούφ.

Πάντες γιγνώσκουσιν, ὅτι κύριον ἀντικείμενον τῆς Ἰλιάδος ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀχιλλέως μῆνις· ἐν αὐτῇ δὲ περιγράφονται μεθ' ἱστορικῆς καὶ στρατηγικῆς ἀκριθείας αἱ τελευταῖαι τέσσαρες τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μάχαι· λέγει δὲ πρὸς τούτοις ὁ ποιητής, ὅτι ὁ πόλεμος διήρκεσε δέκα ἔτη· ὅτι οἱ μὲν Τρῶες μετὰ τῶν συμμάχων ἦσαν περὶ τὰς πεντήκοντα χιλιάδας, ἀνευ δὲ τῶν συμμάχων περὶ τὰς δέκα, οἱ μάχιμοι· οἱ δὲ Ἕλληνες περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας, ἐλθόντες ἐπὶ 1186 πλοίων. Περιγράφει λεπτομερῶς τὰς χώρας καὶ τὰς πόλεις ἀφ' ὧν οἱ Ἕλληνες ὠρμήθησαν· λέγει ὅτι συνηθροίσθησαν εἰς Αὐλίδα, ἐκεῖθεν δὲ ἀναχθέντες προσωρμίσθησαν εἰς Αἴμνον· ἐντεῦθεν δὲ ἀναχωρήσαντες ἀφίχθησαν εἰς τὰ τῆς Τρωάδος παράλια, ἐφ' ὧν σύραντες τὰ πλοῖα ἐστρατοπεδεύσαντο.

Καί τοι δὲ παραδεχομένου τοῦ κυρίου Βουρνούφ τὴν εἰς τὸν πορθμὸν τῶν Δαρδανελίων εἰσοδὸν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων καὶ τὴν στρατοπέδευσιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς μεταξύ Σιγείου καὶ Ῥοιτίου παραλίας, ἐπὶ δεξιὰ τῷ εἰσπλεύσαντι τὸν Ἑλλήσποντον, ἡμεῖς οὐκ ἐπιτρέψομεν τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ τὴν ἐκεῖσε προσόρμισιν ἄνευ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ὀμήρου. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο πρῶτον μὲν ἵνα δειξώμεν τῷ κυρίῳ Βουρνούφ, ὅτι οὐκ ἐσμὲν προκατειλημμένοι, ἀλλ' ὅτι τῷ ποιητῇ μόνῳ πειθόμεθα· ἔπειτα δὲ ἵνα πείσωμεν καὶ τὸν κύριον Βουρνούφ, μὴ ὄντα ἐν συνειδήσει πεπεισμένον, ὅτι ἐκεῖσε ἀφίχθησαν οἱ Ἕλληνες. Ναὶ μὲν ἡ Ἰλιάς λέγει τὴν παραλίαν ἐκείνην ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι ἀπὸ τῆς Ἰδης ἀφ' ἐνός, ἀπὸ τῆς Σαμοθράκης καὶ Ἀθήνου ἀφ' ἑτέρου, ἀλλ' οἱ περὶ τὸν κύριον Βουρνούφ Ἀνατολισταὶ ἀμφιβάλλουσιν ἴσως καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ νῷ τοῦ Ὀμήρου ἀληθοῦς ὑπάρξεως τῆς Ἰδης, τῆς Σαμοθράκης, τῆς Ἀθήνου. Ἴσως εἴπωσιν (ὥς λέγουσι περὶ Τροίας), ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἰδανικὰ ὄντα, ἐδόθησαν τῷ ὄρει τῆς Βιθυνίας καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου μετὰ τὸν Ὀμηρον, ὅπως ἡ Ἰλιάς ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῆς χώρας τῆς Τρωϊκῆς. Ὅθεν χρήζομεν μαρτυρίας ἀσφαλεστέρας, ὁρισμοῦ γεωγραφικοῦ εὐκρινοῦς, μὴ ἐπιδεχομένου ἀμφισβήτησιν. Εὐτυχῶς τὸν ὁρισμὸν τοῦτον παρέχει ἡμῖν ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ ταχεῖα τοῦ Ἑλλησπόντου ῥοή, φαινόμενον φυσικόν, μεῖναν ἀναλλοιώτον ἀφ' οὗ ἡ Ἰλιάς ἐγράφη. Ὁ Ὀμηρος, δοὺς τῷ Ἑλλησπόντῳ τὸ ἐπίθετον «ἀγάρροος», ἔδειξεν ἐναργῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ποῦ ἀπεβιβάσθη ὁ ἑλληνικὸς στρατός. Ἄς εἰσέλθωμεν λοιπὸν ἐλευθέρως εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἐπὶ τῆς παραλίας γὰρ αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἰλιάδα (I, 359. M, 30. O, 232. Σ, 148 κτλ.) οἱ Ἕλληνες μονίμως ἐστρατοπεδεύσαντο.

Ὁ παρακολουθῶν μοι ἀναγνώστης ἐνόησεν ἤδη, ὅτι καὶ διὰ μόνον τὸ ἐπίθετον «ἀγάρροος» αἱ τῆς Ἰλιάδος στρατηγικαὶ κινήσεις καὶ μάχαι εἰσὶν ἐφαρμοστέαι μόνον ἐπὶ πεδίου συνορευομένου ὑπὸ θαλάσσης ῥεύσεως ὥς μέγας ποταμὸς, ἥτοι ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ μόνον πεδίου, ἐνθα ἐσμὲν, οὐδέποτε δὲ ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν Ἀθηνῶν ἢ τοῦ Ἀργους· οὔτε γὰρ ὁ Σαρωνικὸς κόλπος ἐστὶν ἀγάρροος, οὔτε ὁ Ἀργολικός.

Ὁ ἰδὼν τὴν μεταξὺ Σιγείου καὶ Ῥοιτείου χθαμηλὴν καὶ τεναγώδῃ παραλίαν, εὐθὺς πείθεται ὅτι ἄλλοτε ἢ θάλασσα προύχωρει ἐν τῇ πεδιάδι ποιοῦσα κόλπον χωσθέντα ὑπὸ τῶν ὑλῶν, ἃς ἀπὸ τῆς Ἰδης καταφέρει ὁ Σκάμανδρος ποταμὸς, ὁ παρὰ τὸ Σίγειον ἐκβάλλων. Ἀπέχει δὲ ὁ αἰγιαλὸς οὗτος, ἐφ' οὗ οἱ Ὑελλήνες ἐστρατοπεδεύσαντο, ἀπὸ μὲν τοῦ νέου Ἰλίου (Ἰσαρλῆκ) περὶ τὰ πέντε χιλιόμετρα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρχαίου Ἰλίου (ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι) περὶ τὰ δεκατρία· ἐὰν δὲ ἀφαιρέσωμεν μόνον τρισχίλια μέτρα διὰ τὴν γενομένην ἐπιχωμάτωσιν ἀπὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων μέχρι τῶν νῦν, ἐν δὲ χιλιόμετρον (κατὰ βάθος) διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, εὐρίσκομεν τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ἐλληνικῶν πλοίων, ἥτοι τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα μέτωπον, ἀπέχον ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Ἰλίου κατὰ ἐννέα περὶπου χιλιόμετρα.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἃς ἴδωμεν πῶς ἐγένετο τὸ στρατόπεδον. Ὁ Ὅμηρος λέγει (Ξ, 31—36), ὅτι οἱ Ὑελλήνες σύραντες ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ τὰ πλοῖα, ἔθεσαν αὐτὰ ἐπὶ πολλῶν σειρῶν παραλλήλων τῷ Ὑελλησπόντῳ καὶ ἐπλήρωσαν τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἀκρωτηρίων (Σιγείου καὶ Ῥοιτείου)· μετὰ δὲ ταῦτα ὠκοδόμησαν τεῖχος πρὸ τοῦ μετώπου. Λέγει δὲ ἡμῖν ὁ Ποιητὴς καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, τάξιν καὶ διαίρεσιν γενομένης δεκτὰς ἐν τῇ στρατηγικῇ μέχρι τοῦ νῦν. Πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος καὶ κατὰ τοῦτο μιμεῖται τὸν Ὅμηρον, περιγράφων τὸ ἐν Πλαταιαῖς ἐλληνικὸν στρατόπεδον· «Μετὰ δὲ ταῦτα ἐτάσσοντο ὥδε οἱ ἐπιφοιτῶντες τε καὶ οἱ ἀρχὴν ἐλθόντες Ὑελλήνων· τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἶχον Λακεδαιμονίων μύριοι. προσεχέας δὲ σφι εἶλοντο ἐστάναι τοὺς Τεγεάτας. τουτέων δ' ἔσαν ὀπλίται χίλιοι καὶ πεντακόσιοι· μετὰ δὲ τούτους ἴσταντο Κορινθίων πεντακισχίλιοι. τελευταῖοι δὲ καὶ πρῶτοι Ἀθηναῖοι ἐτάσσοντο, κέρας ἔχοντες τὸ εὐώνυμον, ὀκτακισχίλιοι· ἐστρατήγει δ' αὐτέων Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου.»

Ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁμοίως ἢ τοῦ στρατοπέδου περιγραφὴ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἐνθα πρῶτοι ἦσαν οἱ Βοιωτοί, ἔθνη δὴ μετ' αὐτοὺς ἐτάσσοντο οἱ Φωκεῖς, ἐπ' ἀριστερὰ τῶν Βοιωτῶν·

«Βοιωτῶν δ' ἔμπλην ἐπ' ἀριστερὰ θωρήσοντο»

μετὰ τοὺς Φωκεῖς ἦσαν οἱ Λοκροί, τέταρτοι τὴν τάξιν, εἰκοστοὶ δὲ ἔννατοι καὶ τελευταῖοι οἱ Μάγνητες, κατέχοντες τὴν ἐσχατιὰν τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος (1). Ἵνα ἐντελῶς ἐννοήσωμεν τὴν Ἰλιάδα καὶ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς στρατηγικῆς ἀξίας τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ποιήματος, ἀνάγκη πᾶσα ἔχειν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἦτοι τὰ εἰκοσιεννέα ἑλληνικὰ ἔθνη παρατεταγμένα κατὰ τὴν ἐν τῷ Καταλόγῳ τάξιν. Ἀς σημειώσωμεν λοιπὸν ἐπὶ χάρτου, κατὰ τὴν δεξιὰν ἐσχατιὰν αὐτοῦ, τοὺς Βοιωτοὺς πρῶτον, εἶτα ἐπ' ἀριστερὰ τῶν Βοιωτῶν τὸ τῆς Ἀσπληδόνος καὶ Ὀρχομενοῦ σωματεῖον, τρίτους τοὺς Φωκεῖς, τετάρτους τοὺς Λοκροὺς, καὶ οὕτω προχωροῦντες πρὸς τ' ἀριστερὰ, μέχρις οὗ ἔλθωμεν εἰς τοὺς Μάγνητας. Ἐάν μετὰ τὴν σημείωσιν ταύτην ῥίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν εἰκοσιεννέα τούτων ἐθνῶν, ῥαδίως ἀναγνωρίζομεν τὴν εἰς κέρατα καὶ κέντρον διαίρεσιν· βλέπομεν ὅτι ἑβδομοὶ μὲν τὴν τάξιν εἰσὶν οἱ Σαλαμῖνιοι, ὧν ὁ ἀρχηγός, Αἴας ὁ Τελαμῶνος, διοικεῖ τὸ δεξιὸν κέρας· ὅτι δέκατοι πέμπτοι, ἦτοι ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ τῶν εἰκοσιεννέα ἐθνῶν, εἰσὶν οἱ Ἰθακήσιοι καὶ Κεφαλήνες, ὧν ὁ ἀρχηγός, Ὀδυσσεύς διοικεῖ τὸ κέντρον· ὅτι εἰκοστοὶ δεῦτεροι εἰσὶν οἱ Μυρμιδόνες, ὧν ὁ ἀρχηγός, Ἀχιλλεύς διοικεῖ τὸ ἀριστερόν κέρας. Τὴν ἀριθμητικὴν ταύτην διαίρεσιν καὶ τὴν τάξιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐξηγεῖ ὁ Ὅμηρος καὶ κατὰ τὴν διήγησιν τῶν μαχῶν, λέγων ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων, θέλων ποτὲ λαλῆσαι πρὸς τὸν στρατὸν, ἐξελέξατο τὸ τοῦ Ὀδυσσεύος πλοῖον, ὡς κεείμενον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατοπέδου, ὅπως ἀκουσθῇ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας, τὰ κέρατα·

«Στῇ δ' ἐπ' Ὀδυσσῆος μεγακῆτεϊ νηὶ μελαίνῃ
 »ἣ ῥ' ἐν μεσσάτῳ ἔσκε γεγωνέμεν ἀμφοτέρωσθε
 »ἣ μὲν ἐπ' Αἴαντος κλισίας Τελαμωνιάδαο,
 »ἣ δ' ἐπ' Ὀδυσσῆος τοῖ ῥ' ἔσχατα νῆας εἴσας
 »εἴρυσαν ἡνῶρήη πῖσυναι καὶ κάρτεϊ χειρῶν (Θ, 222).»

(1) Ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν μαχῶν φαίνεται ὅτι τὸ τῆς Φυλάκῃς

Μετὰ τοὺς Ἑλλήνας περιγράφονται οἱ Τρῶες ἐν τῷ Καταλόγῳ. Ὁ Ὅμηρος λέγει ὅτι ὁ ταχύπους Πολίτης ἔρχεται μετὰ σπουδῆς εἰς Ἴλιον ἀπὸ τῆς ἐξωθεν τῆς πόλεως σκοπιᾶς καὶ ἀναγγέλλει τῷ Πριάμῳ ὅτι πλῆθος ἄπειρον Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου βαδίζουσι πρὸς τὰ ἄνω. Οἱ Τρῶες ἀκούσαντες τὴν ἀγγελίαν ὀπλίζονται ἐξέρχονται τῶν τειχῶν καὶ παρατάττονται παρὰ τὸν λόφον Βατιεῖαν. Καὶ ἐπιτοπίως καὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος τοῦ γεωγραφικοῦ ἐρευνῶντες, οὐδένα λόφον εὐρίσκομεν πρὸ τοῦ Ἰσαρλῆκ· ἀναγνωρίζομεν δὲ εὐθὺς ὅτι, ἂν τῶνόντι τὸ Ἴλιον ἔκειτο ἐν ταῦθα, ἡ ἐκτὸς τῆς πόλεως σκοπιὰ ἦν περιττὴ καὶ ἄλογος· ἀπὸ γὰρ τῆς πόλεως αὐτῆς, μόλις τότε τριςχίλια μέτρα ἀπεχούσης ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, οἱ Τρῶες ἔβλεπον καὶ τὸ ἐλάχιστον τῶν Ἑλλήνων κίνημα. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ δεκαετὴς πόλεμος καθίσταται δυσεξήγητος, ἡ δεκαετὴς πολιορκία ἀδικαιολόγητος, ἂν ὑποθέσωμεν τὴν τοῦ Πριάμου πόλιν ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλῆκ· ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος τῆς Τρωάδος φαίνεται, ἐὰν ὀλίγαι χιλιάδες Ἑλλήνων, κυρίων ὄντων τῆς θαλάσσης, ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ αὐχένος τῶν λόφων τούτων, οὔτε τροφαί, οὔτε ἐπικουρίαι εἰσέρχοντο εἰς τὸ Ἴλιον καὶ οἱ Τρῶες ταχέως παρεδίδοντο. Ἐδει δὲ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τοῦ Ἰσαρλῆκ καὶ ναύτας εἶναι καὶ στόλον ἔχειν, ἐνῷ ἡ Ἰλιάς περιγράφει τοὺς Τρῶας ὡς γεωργοὺς καὶ ποιμένας.

Ἄς ἀπομακρυνθῶμεν τοῦ Ἰσαρλῆκ καὶ ἄς προχωρήσωμεν πρὸς τὸν μυχὸν τοῦ πεδίου, ὅπερ δικαίως ὁ ποιητὴς καὶ Σκαμάνδριον ὀνομάζει, ὡς ἐγκαρσίως διατεμνόμενον ὑπὸ τοῦ Σκαμάνδρου. Ὁ παρακολουθῶν μοι βλέπει ἐπὶ τοῦ πίνακος ὅτι ὁ ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου πορευόμενος, διαβαίνει, ὡς οἱ Ἑλληνες ἐν τῇ Ἰλιάδι, τὸν Σκάμανδρον, ρέοντα σχεδὸν παραλλήλως τῷ Ἑλλησπόντῳ περὶ τὰ μέσα τοῦ πεδίου· ὁ δὲ εἰς Ἰσαρλῆκ ἐρχόμενος οὔτε εὐρίσκει πρὸ αὐτοῦ, οὔτε

ἔθνος, στρατηγούμενον ὑπὸ Πρωτεσιλάου, ἦν ἐστρατοπεδευμένον κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας ἐπ' ἀριστερὰ τῶν Λοκρῶν, πέμπτον τὴν τάξιν, οὐχὶ κατὰ τὸ ἀριστερόν, ὡς κατὰ λάθος ἐτέθη ἐν τῷ καταλόγῳ. Περὶ τούτου ἀλλαχοῦ ἐλαλήσαμεν ἐν ἐκτάσει.

διαβαίνει τὸν Σκάμανδρον. Ἔνεκα δὲ τῆς ἐγκαρσίας ῥοῆς τοῦ Σκαμάνδρου, ἐκβάλλοντος εἰς τὴν θάλασσαν παρὰ τὸ Σίγειον, οἱ Ἑλληνες ἔθθεν μὲν τῆς διαβάσεως ὄντες, εἶχον τὸν Σκάμανδρον ἐπὶ δεξιᾷ, μετὰ δὲ τὴν διάβασιν ὁ ποταμὸς εὕρισκετο ἐπ' ἀριστερὰ αὐτῶν· τοῦτο συμβαίνει καὶ νῦν ὡς ἐπὶ Ὀμήρου. Ὁθεν ματαίᾳ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σκαμάνδρου ἀπὸ Σιγείου εἰς Ῥοίτειον, ἣν ἄλλοτε ἐτόλμησε ποιῆσαι ὁ Οὐλρίχ καὶ ἣν ἐπαναλαμβάνει ὁ κ. Σχλίμαν. Ἄν μεταφέρωμεν εἰς Ῥοίτειον τὰς τοῦ Σκαμάνδρου ἐκβολὰς, τότε ὁ ἀπὸ Ἑλλησπόντου εἰς Ἰσαρλῆκ ὁδεύων ἔξει τὸν Σκάμανδρον συγχρόνως ἐπὶ δεξιᾷ καὶ ἐπ' ἀριστερὰ, καὶ πρὸ τῆς διαβάσεως καὶ μετὰ τὴν διάβασιν. Ἐπειτα καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων στρατοπέδευσις, μεταξὺ Ῥοιτείου καὶ Σιγείου, παράλληλος τῷ Ἑλλησπόντῳ, ἀποδείκνυται ἄλογος, ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως τοῦ πρὸς τῷ Σιγείῳ δεξιοῦ κέρατος, ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς προσβολῆς, ἥτοι τοῦ Ἰσαρλῆκ.

Ἐν τῷ μυθῷ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, ἔνθα αἱ ῥίζαι τῆς Ἰδης, βλέπομεν λόφους καὶ κώμην τουρκικὴν, ὀνομαζομένην Βουνάρβασι (κυρία πηγὴ, ἢ πρώτη πηγὴ), διὰ τὴν γειτνίασιν τῶν Δύο Πηγῶν, σημειουμένων ἐν τῷ πίνακι, ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἡμῶν ὁρῶντων πρὸς τὴν Ἰδην. Αἱ δύο αὗται πηγαί, ὡς πρῶται ἐξερχόμεναι ἐκ τῶν λόφων καὶ ἀφθονώτεραι (Βουνάρβασι), εἰσὶν ἀξιόλογον σημεῖον τοπογραφικὸν τῷ ὀρίζοντι τὴν θέσιν πόλεως κειμένης ἐπὶ τῶν παρακειμένων αὐταῖς λόφων. Αἱ κατωτέρω πολλαί, ἀλλ' ἀσθενέστεραι πηγαί ὀνομάζονται τουρκιστὶ Κιρκ-Γκιδζ (τεσσαράκοντα ὅμματα) καὶ οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν ταῖς πρώταις, καλουμέναις Βουνάρβασι. Ἐκ τῶν μαχῶν τῆς Ἰλιάδος ἀποδεικνύεται, ὅτι αἱ πηγαὶ Βουνάρβασι εἰσὶν αἱ τῆς Ἰλιάδος δύο πηγαί, καθ' ἃς ἐφονεύθη ὁ Ἐκτωρ· καίτοι δὲ σχεδὸν ὁμοίας οὔσης νῦν τῆς θερμότητας ἀμφοτέρων, κατὰ μὲν τὸ θέρος εἰσὶ ψυχραί, κατὰ δὲ τὰ ψύχη τοῦ χειμῶνος περικαλύπτονται ἀτμῷ, ὡς ἂν ἔξον. Ἐπὶ δὲ τὰ ἀριστερὰ ἡμῶν, πρὸ τῆς κώμης τῆς τουρκικῆς, ὁρῶμεν λοφίσκον ὅμοιον τῇ Βατιείᾳ, παρ' ἣν, ὡς λέγει ὁ Ὀμηρος, παρετάχθησαν οἱ Τρῶες. Ἀναβάντες δὲ ἐπὶ τῶν λόφων καὶ ἐξετάσαντες τὴν πρὸς τὴν Ἰδην πλευρὰν, πειθόμεθα εὐθὺς ὅτι ἡ τοῦ Πριάμου

πόλις, οὔσα ἐνταῦθα, συνεκοινώνει μὲν εὐκόλως μετὰ τῆς Ἀσίας πάσης διὰ τῆς Ἰδης, ἣν δὲ πάντῃ ἀπρόσιτος ἐκεῖθεν τοῖς Ἑλλήσι. Τότε καὶ ἡ σκοπιὰ τοῦ Πολίτου ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐξηγεῖται λογικῶς· μόνον γὰρ ἐν αἰθρίᾳ ἀπὸ τῶν λόφων τούτων ἡ τοῦ Ἑλλησπόντου παραλία ἐστὶ καταφανής, συντεμνομένου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ ὀρίζοντος ὑπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων τῶν καλυπτουσῶν τὰ κάτω τοῦ πεδίου τὰ πρὸς τῇ θαλάσῃ.

Ἄς μεταβῶμεν νῦν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μαχῶν τῆς Ἰλιάδος, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς πρώτης, τῆς γενομένης ὑπὸ τὸ Ἴλιον, καὶ περιγραφομένης ἀπὸ τοῦ 1ου στίχου τῆς Γ ῥαψωδίας μέχρι τοῦ 312ου τῆς ῥαψωδίας Η.

Μετὰ πολλὰ ἐπεισόδια συμβαίνοντα κατὰ τὴν μάχην, ὁ ποιητὴς λέγει ὅτι ἡ Ἀφροδίτη εὕρισκει τὸν Ἄρην καθήμενον ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ τῆς μάχης·

«εὖρεν ἔπειτα μάχης ἐπ' ἀριστερὰ θοῦρον Ἄρην
»ἤμενον...» (Ε, 355).

ἐκεῖ, ὅπου πρὸ ὀλίγου ἡ Ἀθηνᾶ τὸν ἀφῆκεν, ἐπὶ τὰς ὄχθας τοῦ Σκαμάνδρου.

«Ὡς εἰποῦσα (Ἀθηνᾶ) μάχης ἐξήγαγε θοῦρον Ἄρην
»τὸν μὲν ἔπειτα καθίσεν ἐπ' ἡϊόνετι Σκαμάνδρῳ» (Ε, 35)

Ἐξετάζοντες τὸν πίνακα τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, βλέπομεν ὅτι, ἐὰν μὲν ἡ πρώτη μάχη ἐγένετο πρὸ τῶν λόφων Βουνάρβασι, οἱ Ἕλληνες εἶχον τῶντι τὸν Σκάμανδρον ἐπ' ἀριστερὰ αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως ἐὰν ἡ μάχη ἐγένετο πρὸ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ.

Καὶ μόνα τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα ἱκανῶς ἀποδεικνύουσιν ὅτι αἱ τῆς Ἰλιάδος περιγραφαὶ οὐκ εἰσὶν ἐφαρμοστέαι ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Ἰσαρλήκ. Ἄς ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐτέρων τριῶν μαχῶν, ἵνα πεισθῇ. Πῶς, λόγου χάριν, ἐξηγήσωμεν τὴν νυκτερινὴν στρατοπέδευσιν τῶν Θρακῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Θύμβρης; (Κ, 430). Πῶς τὴν παρουσίαν τοῦ Ἄρεως ἐπὶ τῆς Καλλικολώνης, ἵνα ἐνθαρρύνῃ στρατὸν μαχόμενον πρὸ τοῦ Ἰσαρλήκ; Τὸ τῆς Θύμβρης πεδὸν καὶ ἡ Καλλικολώνη κεῖνται πέραν τῶν λόφων Ἰσαρλήκ· Τούναντίον ἡ μυεῖα

τῶν χωρῶν τούτων, ὥς σημείων τοπογραφικῶν, ἐστὶ λογικὴ καὶ κάλλιστα ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι.

Ἐπειδὴ δέ τινες λέγουσι τὴν ἀπὸ Ἑλλησπόντου εἰς Βουνάρβασι ἀπόστασιν εἶναι μεῖζονα τῆς ἐν Ἰλιάδι περιγραφομένης, ἐπιλαμβάνομεν ὅτι κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον τὸ Βουνάρβασι μόλις ἀπέιχε τῆς παραλίας κατὰ ἐννεακισχίλια μέτρα, ἅπερ διανύονται ἀπονητὶ ἐν δυσὶν ὥραις· κατὰ δὲ τὴν τρίτην μάχην, τὴν σπουδαιοτέραν τῆς Ἰλιάδος, οἱ Ἕλληνες τρεῖς διέτρεξαν τὸ Τρωϊκὸν πεδῖον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἥτοι ἐν συνόλῳ διέτρεξαν εἰκοσιεπτὰ χιλιόμετρα· καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐν μιᾷ μόνη τῶν πέντε συνεχῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς συμβαίνουσιν αἱ τέσσαρες τῆς Ἰλιάδος μάχαι, αἱ μετὰ τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως. Ναπολέον δ' Α', δραπετεύσας ἐκ τῆς νήσου Αἰθαλίας (Ἑλβας) καὶ ἀποβιβασθεὶς εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας, ἦλθεν εἰς Παρισίους μετὰ στρατοῦ διανύοντας ἐπὶ πολλὰς συνεχεῖς ἡμέρας τριάκοντα, ἐνίοτε δὲ καὶ τεσσαράκοντα τὴν ἡμέραν χιλιόμετρα.

Περιγράφεται δὲ ἡ τοῦ Ἰλίου πόλις ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς εὐρυάγεια, εὐτύχεος, ἄστὺ μέγα, ἔχουσα μακρὰ τεῖχην, αἰπεινὴν, ἐρατεινὴν καὶ λοιπά· τὸ δὲ ἀνώτατον μέρος, ἡ ἄκρα πόλις, ὠνομάζετο Πέργαμος, ἐνθα ἦσαν τὰ ἐκ ξεστοῦ λίθου μεγάλα τοῦ Πριάμου ἀνάκτορα, τὰ τοῦ Ἑκτορος, τὰ τοῦ Πάριδος, καὶ οἱ ναοὶ Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπόλλωνος. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἀμαξιτοὶ μέχρι τοῦ Περγάμου· αἱ πρὸς τὸ πεδῖον πύλαι τῆς πόλεως, φέρουσαι ἐπ' αὐτῶν πύργον ὑψηλὸν, ὠνομάζοντο Σκαιαὶ πύλαι· ἡ ἀπὸ τοῦ Περγάμου ἀπόστασις τῶν Σκαιῶν πυλῶν ἦν μεγάλη καὶ ὑπὸ πολλῶν ὁδῶν διακεκομμένη. Ἐρωτῶ οἰονδήποτε ἂν ἡ τοιαύτη περιγραφή ἐφαρμόζεται τὸ παράπαν τῇ σμικροτάτῃ πόλει, ἣν ἀνεῦρεν ὁ κύριος Σχλίμαν ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ. Τούναντίον ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι, ἐχόντων ἐπιφάνειαν μεῖζονα τεσσάρων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, κάλλιστα ἐφαρμόζονται ἢ τε περιγραφὴ καὶ τὰ ἐπίθετα. Πανταχοῦ δὲ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης εὐρίσκονται λίθοι διεσπαρμένοι, λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομῶν, ὅμοιοι τοῖς ἐπὶ τῶν πέριξ τῶν Ἀθηνῶν εὐρισκομένους λίθοις. Ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ τουρκικοῦ ναοῦ τῆς κώμης Βουνάρβασι φαίνονται πολλοὶ λί-

θοι κανονικῶς λελαξευμένοι, πύρινοι ἢ κογχυλῖται, ἀρχαῖοι. Ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῆς αὐτῆς κώμης πλεῖστα τεμάχια σπηλῶν λιθίνων ἴστανται ἐπὶ τῶν τάφων· καὶ ἐν τῇ αὐλῇ δὲ τῆς παρὰ τῇ κώμῃ ἐπαύλεως εἶδον μεγάλα τεμάχια μαρμαρίου. Ἐπὶ δὲ τοῦ Περγάμου πρῶτος ὁ Μοδουῖ, καὶ τελευταῖον ὁ Χάν, ἀνεῦρον τείχη ἔχοντα τύπον ἀρχαῖον. Διὰ τί λοιπὸν μετὰ τοσαύτας καὶ τοιαύτας μαρτυρίας ὁ κύριος Βουρνούφ γράφει ὅτι, ἂν ποτε τὸ Ἴλιον ὑπῆρξεν, οὐκ ἦν ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Ἰσαρλῆ; Διότι, λέγει, τὰ ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι ἀνακαλυφθέντα τεμάχια πηλίνων ἀγγείων οὐκ εἰσὶν ἀρχαιότερα τοῦ ἔκτου αἰῶνος· διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν, προστίθῃσι τὰ ἐπὶ τοῦ Περγάμου τείχη οὐκ εἰσὶν ἀρχαιότερα τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Ἄς ἐξετάσωμεν ἂν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ κυρίου Βουρνούφ ἀρκεῖ, ἂν τὰ κεράμια ἔχουσιν ἀρχαιολογικὴν σημασίαν, οἷαν ἀποδίδει αὐτοῖς.

Κατ' ἐμὲ, δυνάμεθα μὲν εἰπεῖν ὅτι ὅπου κεραμικῶν ἔργων λείψανα, ἐκεῖ καὶ ἄνθρωποι ἔζων ποτὲ καὶ πόλεις ὑπῆρξαν, οὐχὶ ὅμως ὅτι οὔτε ἄνθρωποι ποτὲ ἔζησαν, οὔτε πόλεις ὑπῆρξαν παντοῦ, ὅπου οὐδὲν τεμάχιον κεραμικοῦ ἔργου εὐρέθη. Μὴ ἀνακαλυφθέντων ἐνταῦθα κεραμικῶν ἀγγείων τοῦ ὀγδόου, ἐννάτου ἢ δεκάτου αἰῶνος, ἐπεταὶ ἄρά γε διὰ τοῦτο ὅτι οὔτε ἄνθρωποι ἔζων, οὔτε Ἀθῆναι ὑπῆρχον πρὸ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος; Ἐπεταὶ ἄρα γε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅτι τὰ τῆς Τίρυνθος τείχη οὐκ εἰσὶν ἀρχαιότερα τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος;

Θαυμάζω δὲ πῶς ὁ κύριος Βουρνούφ ζῶν ἐν Ἀθήναις ἔγραψε αὐτὰ ὅστρακα μόνον σώζονται· τοῦ δὲ ἀγγείου συντριβέντος, οὐδεις ἀθροίζει τὰ τεμάχια· *la poterie seule subsiste, et si le vase est brisé person ne songe à le recueillir*. Ἀγνοεῖ, φαίνεται, ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐνταῦθα πλῆθος ἀπειρον ἀρχαίων ὀστράκων συναθροίζονται, ἀλέθονται καὶ εἰς κόνιν μεταβάλλονται πρὸς χρῆσιν τῶν οἰκοδομῶν· καὶ ὅμως περὶ τὰς Ἀθῆνας πολλάκις ἀπαντῶνται γυναῖκες καὶ ἀπόμαχοι συναθροίζοντες ἐκ τῶν ἀγρῶν καὶ συσσωρεύοντες ἀρχαῖα ὅστρακα.

Εἰσὶ δὲ καὶ τόποι ἐνθα οἱ κάτοικοι ἀντὶ πηλίνων χρῶνται ἀγγείοις ἐκ ξύλου ἢ χαλκοῦ κατεσκευασμένοις, ἐνθα αἱ τῶν οἰ-

κιῶν στέγαι φέρουσιν ἀντὶ κεράμων πλάκας λιθίνας. Πάντες οἱ περὶ τὰς κορυφὰς τοῦ Πίνδου κατοικοῦντες οὔτε κατασκευάζουσιν, οὔτε ἔξωθεν εἰσάγουσι πῆλινα ἀγγεῖα, ἢ κεράμους ἢ πλίνθους, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει Μετσόβω, ἐχούσῃ περὶ τὰς τέσσαρας χιλιάδας κατοίκων, δυσκόλως εὐρήσεις ἀγγεῖα πῆλινα.

Καὶ οἱ συγγραφεῖς δὲ οἱ κλασικοὶ τῆς Ἑλλάδος συμφωνοῦσι τῇ Ἰλιάδι καὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ Ἴλιον ἦν ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι, οὐχὶ ἐπὶ τῶν τοῦ Ἰσαρλῆκ. Πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος, ἐξιστορῶν τοὺς Μηδικούς πολέμους, πολλάκις περὶ Ἰλίου λαλεῖ, ἀλλ' αἰεὶ ὡς περὶ πόλεως μὴ ζώσης, μὴ ὑπαρχούσης, ἀλλ' ἐρήμου· τοσάκις ποιεῖται μνεῖαν τῆς Τρωϊκῆς χώρας, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ παρὰ τὸν Σκάμανδρον Σίγειου, τῶν περὶ τὸ Σίγειον χωρῶν, ἃς εἶχον πρῶτον οἱ Πεισιστρατίδαι, εἶτα οἱ Λέσβιοι, εἶτα οἱ Ἀθηναῖοι· τοσάκις ὀνομάζει τὰ ἔθνη τὰ κατοικοῦντα τὴν Τρωάδα, ἀλλ' οὐδέποτε λαλεῖ περὶ Ἰλιέων, ζώντων, κατοικούντων πόλιν ὀνομαζομένην Ἴλιον. Τούναντίον λέγει ἐν τῷ τέλει τοῦ Ε'. Βιβλ. Κεφαλ. 122, ὅτι Ὑμέας τις καλούμενος ἐλθὼν μετὰ στρατοῦ εἰς Ἑλλησποντον αἶελε μὲν Αἰολέας πάντας ὅσοι τὴν Ἰλιάδα νέμονται, εἶλε δὲ Γέργιθας τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν». Ἀρα κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἐπὶ Ἡροδότου οἱ ὑπολειφθέντες τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν, ἦτοι τῶν ἀρχαίων Τρώων, τῶν κατοίκων τοῦ Ὀμηρικοῦ Ἰλίου, κατῴκουν πόλιν, οὐχὶ Ἴλιον ἀλλὰ Γέργιθα καλουμένην.

Ἐπὶ τίνος οὖν Περγάμου ἀνέβη ὁ Ξέρξης καὶ ἔβησε τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Ἰλιάδι; Ἀναμφιβόλως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι, χώρας ἐρήμου κατοίκων καὶ οἰκιῶν καὶ ναῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Περσικὸς στρατὸς, λέγει ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἀλικαρνασσοῦ (Βιβλ. Ζ', Κεφ. 42—43), ἀεποῖετο τὴν ὁδὸν ἐκ τῆς Λυδίας εἰς τὸν ποταμὸν Καῖικον· ἀπὸ δὲ Καΐικου νόρμεώμενος, Κάνης ὄρος ἔχων ἐν ἀριστερᾷ... ἐς Καρίνην πόλιν· ἀπὸ δὲ ταύτης διὰ Θήβης πεδίου ἐπορεύετο, Ἀτραμύττειόν τε πόλιν καὶ Ἀντανδρον τὴν Πελασγίδα παραμειβόμενος· τὴν Ἰδην δὲ λαβὼν εἰς ἀριστερὰν χεῖρα, ἦε εἰς τὴν Ἰλιάδα γῆν... Ἀπικομένου δὲ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὸν Σκάμανδρον... ἐπέλιπε

» τὸ ῥέεθρον οὐδ' ἀπέχρησε τῇ στρατιᾷ τε καὶ τοῖσι κτήνεσι πινόμενος. Ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν ποταμὸν ὡς ἀπίκετο Ξέρξης, ἐς τὸ Πριάμου Πέργαμον ἀνέβη, ἤμερον ἔχων θεήσεσθαι· θεησάμενος δὲ καὶ πυθόμενος κείνων ἕκαστα, τῇ Ἀθηναίῃ τῇ Ἰλιάδι ἔθυσσε βοῦς ἡχιλίας· χοὰς δὲ οἱ μάγοι τοῖσι ἥρωσι ἐχέαντο· ταῦτα δὲ ποιησάμενοισι νυκτὸς φόβος ἐς τὸ στρατόπεδον ἐνέπεσε· ἅμα ἡμέρῃ δὲ ἐμπορεύετο ἐντεῦθεν, ἐν ἀριστερῇ μὲν ἀπέργων Ῥοίτειον πόλιν καὶ Ὀφρύνιον καὶ Δάρδανον, ἥπερ δὴ Ἀβύδω ὁμouρος ἐστί· ἐν δεξιῇ δὲ Γέργιθας Τευκρούς».

Ὡς ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος φαίνεται, ὁ Περσικὸς στρατὸς, πορευθεὶς παρὰ τὰς μεσημβρινὰς καὶ ἀνατολικὰς ὑπωρείας τῆς Ἰδης, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Τρωϊκὸν πεδῖον διὰ τῆς κοιλάδος τῆς μεταξὺ τῶν λόφων Βουνάρβασι καὶ Καλλικολώνης, εἶδε δὲ κατὰ πρῶτον τὸν Σκάμανδρον ὑπὸ τοῖς λόφοις τοῦ Βουνάρβασι. Εἰς τὸ ἐπ' αὐτῶν ἄρα Πέργαμον ἀνέβη ὁ Ξέρξης· λέγει γὰρ ὁ Ἡρόδοτος «ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν ποταμὸν ὡς ἀπίκετο Ξέρξης ἐς τὸ τοῦ Πριάμου Πέργαμον ἀνέβη». Οὐτε πόλεως δὲ μνημονεύει, ὁ Ἡρόδοτος κατὰ τὴν ἀπὸ Σκαμάνδρου εἰς Πέργαμον ἀνάβασιν τοῦ Ξέρξου, οὔτε ναῶν, οὔτε κατοίκων· ἐξηγουῖσι δὲ τὸν διὰ νυκτὸς πανικὸν φόβον ἣ τε ἐρημία τοῦ τόπου καὶ τὸ εὐρύ χάσμα, ἐν ᾧ ῥίπτεται ὁ Σκάμανδρος μετὰ κρότου, καὶ ἡ ὑψηλὴ καὶ κρημνώδης πλευρὰ τοῦ Περγάμου, ἀφ' ἧς συχνὰ ἀποσπῶνται λίθοι, κατακρημνιζόμενοι εἰς τὸν βυθὸν τοῦ χάσματος διὰ φοβεροῦ πατάγου ἀντηχομένου ἐν τοῖς παρακειμένοις σπηλαίοις.

Ὅμοιως ὁ Θουκυδίδης περιγράφων τὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἔτους, πολλάκις ὁμιλεῖ περὶ Ἑλλησπόντου, περὶ τῶν πόλεων Σιγείου, Ῥοιτείου καὶ ἐτέρων τῆς Τρωϊκῆς χώρας πόλεων, ἀλλ' οὐδ' ἅπαξ μνημονεύει πόλεως Ἰλίου ὑπαρχούσης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τί ἄλλο δηλοῖ ἡ σωπὴ αὕτη, εἰμὴ ἔλλειψιν, ἀνυπαρξίαν Ἰλίου τότε; Ἐὰν ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐκπορθηθεῖσα Ἰλιος ἦν, ὡς νομίζει ὁ κύριος Βουρνούφ, ἐπὶ Ἰσαρλίῃ καὶ ὑπῆρχεν ἔτι καὶ κατωκεῖτο κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε τόσαι ναυμαχίαι ἐγένοντο ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, βεβαίως ὁ Θουκυδίδης ἐλάλει ἂν καὶ περὶ ταύτης.

Μετά τὸν Θουκυδίδην ἔρχεται ὁ Ξενοφῶν ἐξελέγχων ἡπατημένους τοὺς νομίζοντας τὸ Ἴλιον ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ. Ὁ Ξενοφῶν, ὡς γνωστὸν, ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, ἀναλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἔτους, ἐνθα λήγει ἡ τοῦ Θουκυδίδου ἀρχεται δὲ διηγούμενος δύω ναυμαχίας, γενομένας ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων, τὴν μὲν παρὰ τῷ Ῥοιτείῳ ἄκρῳ, τὴν δὲ παρ' Ἀβύδῳ· «Μετ' ὀλίγον δὲ τούτων Δωριεὺς ὁ Διαγόρου νῆκ' Ῥόδου ἐς Ἑλλήσποντον εἰσέπλει, ἀρχομένου χειμῶνος, τέτταρσι καὶ δέκα ναυσὶν, ἅμα ἡμέρᾳ. Κατιδὼν δὲ ὁ τῶν Ἀθηναίων ἡμεροσκοπὸς ἐσήμανε τοῖς στρατηγοῖς. Οἱ δὲ ἀνηγάγοντο νῆπ' αὐτὸν εἴκοσι ναυσὶν, ἃς ὁ Δωριεὺς φυγὼν πρὸς τὴν γῆν ἀνεβίβαζε τὰς ἑαυτοῦ τριήρεις, ὡς ἤνοιγε, περὶ τὸ Ῥοίτειον. » Ἐγγὺς δὲ γενομένων τῶν Ἀθηναίων, ἐμάχοντο ἀπὸ τε τῶν νηῶν καὶ τῆς γῆς μέχρις οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέπλευσαν ἐς Μάδυτον » πρὸς τὸ ἄλλο στρατόπεδον οὐδὲν πράξαντες. Μίνδαρος δὲ » κατιδὼν τὴν μάχην ἐν Ἰλίῳ θύων τῇ Ἀθηνᾷ, ἐβοήθει ἐπὶ τὴν νθάλατταν καὶ καθελύσας τὰς ἑαυτοῦ τριήρεις ἀπέπλει, ὅπως ἀναλάβῃ τὰς μετὰ Δωριέως. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀνταναγαγόμενοι » ἐναυμάχησαν περὶ Ἀβυδὸν κατὰ τὴν ἡύονα, μέχρι δεΐλης ἐξ ἐωθινοῦ. »

Ἡ περιγραφὴ ἐστὶν ἐναργής· ἡ μὲν πρώτη ναυμαχία, ἡ περὶ τὸ Ῥοίτειον, ἐγένετο τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Δωριεὺς εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἡ δὲ ἑτέρα, ἡ παρ' Ἀβύδῳ, ἐγένετο τὴν ἐπομένην ἡμέραν, διαρκέσασα «μέχρι δεΐλης ἐξ ἐωθινοῦ». Ἡ τελευταία φράσις ἐξηγεῖ ἱκανῶς ὅτι ἡ περὶ τὸ Ῥοίτειον ναυμαχία προηγεῖται κατὰ μίαν ἡμέραν.

Πρὸς τούτοις δὲ ὁ Ξενοφῶν δεκνύει, ὅτι τὸ ναυτικὸν στρατόπεδον τῶν Λακεδαιμονίων, τὸ ναυαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Μινδάρου, ἦν ἐν Ἀβύδῳ· τοῦτο προεῖπε καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ τέλει τῆς ἱστορίας του. Ὁ Μίνδαρος ἄρα ἦλθε πεζὸς ἀπὸ Ἀβύδου εἰς Ἰσαρλήκ, ὅπως θύσῃ τῇ Ἀθηνᾷ, ὅπερ ἄλογον καὶ ἐπικίνδυνον, ναυλοχούντων περὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἔστω πρὸς στιγμὴν ὁ Μίνδαρος ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ· ἐντεῦθεν καὶ ἡ εἰ-

σοδας τοῦ Ἑλλησπόντου ἐστὶ καταφανής καὶ ἡ ἀντικρὺ παραλία
 ἔνθα ἦσαν αἱ τῶν Ἀθηναίων τριήρεις· ἔδδει οὖν πρῶτον τὸν Μίνδα-
 ρον ἰδεῖν τὰ τε τοῦ Δωριέως πλοῖα εἰσερχόμενα εἰς τὸν Ἑλλη-
 σποντον καὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἀναγόμενα καὶ πλέοντα κατὰ
 τῶν Λακεδαιμονίων· πρὸς δὲ τούτοις ἔδδει αὐτὸν, ναύαρχον ὄντα
 τῶν Λακεδαιμονίων, ἀναγγεῖλαι εὐθύς τῷ Δωριεῖ τὴν τῶν Ἀθη-
 ναίων παρασκευὴν καὶ εἰ δυνατὸν κωλύσαι αὐτὸν τῆς εἰς τὰ
 πρόσω πορείας. Τούτου δὲ μὴ γενομένου, ἔδδει τὸν Μίνδαρον κα-
 ταβῆναι καὶ μετασχεῖν τῆς ναυμαχίας, οὐχὶ δὲ μένειν ἐπὶ Ἰσαρ-
 λῆκ, καὶ ὄρᾶν ἀταράχως πρὸ αὐτοῦ τοὺς Λακεδαιμονίους μαχο-
 μένους πρὸς διπλασίους ἐχθρούς. Τίς ὁ μὴ ὄρων, ὁ μὴ πειθόμενος
 ὅτι ὁ Μίνδαρος οὐκ ἦν θύων ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Ἰσαρλῆκ, ἀλλ' ἐπὶ
 τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι; Ἡ ἀπὸ Ἀβύδου ἐκείσε πορεία τοῖς
 μὲν Λακεδαιμονίοις ἦν ἀσφαλής, ἀπρόσιτος δὲ τοῖς Ἀθηναίοις.
 Ἀπὸ τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι ὁ Μίνανδρος οὐκ ἠδύνατο ἰδεῖν
 τὰς τοῦ Δωριέως ναῦς, πλεούσας παρὰ τὴν γῆν, κατὰ τὴν εἰσο-
 δον τοῦ Ἑλλησπόντου· εἶδεν αὐτὰς οὐσας ἤδη ἐντὸς τοῦ Ἑλλη-
 σπόντου, διωκομένας καὶ προσβαλλομένας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων·
 τότε καὶ κατέβη εὐθύς εἰς Ἀβυδον, τὴν δὲ πρῶϊάν τῆς ἐπομένης
 ἡμέρας ἀνήγετο μετὰ τοῦ στόλου ἐξ Ἀβύδου, ὅπως ἔλθῃ εἰς
 Ῥοίτειον καὶ ἀναλάβῃ τὰς τοῦ Δωριέως τριήρεις· ἀλλ' οἱ Ἀθη-
 ναῖοι ἀνταναχθέντες ἐκώλυσαν τὸν Μίνδαρον ἐλθεῖν εἰς Ῥοίτειον,
 ναυμαχήσαντες πρὸ τῆς Ἀβύδου ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας.

Ὁ Δῖσχύλος ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι, διηγούμενος πῶς διὰ φανῶν
 ἐν μιᾷ νυκτὶ ἠγγέλθη εἰς Ἄργος ἡ ἄλωσις τῆς Τροίας, λέγει ὅτι
 ὁ πρῶτος φανὸς ἀπὸ τῆς Ἰδης ἀνήγγειλε τὴν ἄλωσιν εἰς Ἀῆμνον,
 ἀπὸ δὲ Ἀήμνου εἰς Ἀθῶ τὸ ὄρος καὶ οὕτω καθεξῆς·

«Ἡφαιστος Ἰδης λαμπρὸν ἐκπέμπων σέλας,
 »φρυκτὸς δὲ φρυκτὸν διῦρ' ἀπ' ἀγγάρου πυρὸς
 »ἔσπεμπε· Ἰδη μὲν πρὸς Ἑρμαῖον λήπας
 »Δήμνου. . . »

Οἱ μὲν τοῦ Βουνάρβασι λόφοι εἰσὶν οἱ πρὸς τὸ πεδῖον τελευ-
 ταῖαι τῆς Ἰδης κνημοί, οἱ δὲ ἀπωτέρω καὶ χαμηλότεροι λόφοι τοῦ
 Ἰσαρλῆκ οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι τῇ Ἰδῃ.

Ὁμοίως ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἑλένῃ καλεῖ τὸ Ἴλιον πόλιν Ἰδης·

«Κάγώ σε τὴν δοκοῦσαν Ἰδαίαν πόλιν
»μολεῖν, Ἰλίου τε μελέους πύργους.»

Καὶ ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἐν Αὐλίδι ἐπὶ τοῦ Βουνάρβασι ἐννοεῖ τὸ Ἴλιον ὁ Εὐριπίδης, λαλῶν περὶ τοῦ ὠραίου Φρυγίου ποιμένος, τοῦ κριτοῦ τῶν τριῶν θεαινῶν, τοῦ εἰς τὰ βούσταθμα τῆς Ἰδης ἐλθόντος μετὰ τῆς ἀρπαγείσης Ἑλένης·

«ἔρων ἔρῳσαν ὥχετ' ἐξαναρπάξας
»Ἑλένην πρὸς Ἰδης βούσταθμα.»

Πᾶσα λοιπὸν ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης ὁμολογεῖ τῷ Ὀμήρῳ, λέγουσα οὐ μόνον ὅτι τὸ τοῦ Πριάμου Ἴλιον ἦν ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι, ἀλλ' ὅτι οὐδ' ἀνωρθώθη πλέον οὐδὲ κατωκλήθη ἅπαξ ἀλωθέν.

Ὁ Ὀμήρος εἶπεν ἐν τῇ Ἰλιάδι·

«Πέθετο δὲ Πριάμοιο πόλις δεκάτῳ ἐνιαυτῷ.»

Ὁ Διοχύλος λέγει ἐν ταῖς Εὐμενίσι·

«Σὺν ᾧ σὺ Τροίαν ἄπολιν Ἰλίου πόλιν
»ἔθηκας...»

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἑλένῃ τοιαύτην λέγει τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰλίου·

«ὥστ' οὐδ' ἶχνος γε τειχέων εἶναι σαφές.»

Ἐν τοῖς Γεωγραφικοῖς τοῦ Στράβωνος ἀναγινώσκομεν τοὺς ἐξῆς τοῦ ῥήτορος Λυκούργου λόγους περὶ Ἰλίου· «Τίς οὐκ ἀκήκοε, ὥς ἅπαξ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεσκάφη, ἀοίκητον οὖσαν;»

Τέλος δὲ πάντων ἰδοὺ οἱ τοῦ Γεωγράφου αὐτοῦ λόγοι· «Ἔστι δὲ Τρωὰς πρώτη τῆς παραλίας ταύτης, ἥς τὸ πολυθρύλητον καίπερ ἐν ἐρειπίοις καὶ ἐν ἐρημίᾳ λειπομένης, ὅμως πολυλογίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν παρέχει τῇ γραφῇ... (Βιβλ. II', § 1.).

Κατὰ τὴν εἰς Ἀσίαν μετάβασιν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, ἄνδρες καλούμενοι Ἰλιεῖς καὶ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Τρώων, κατῴκουν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰσαρλῆκ μικρὰν τότε καὶ πτωχὴν κώμην.

Ἡ φιλοδοξία ἅμα δὲ καὶ τὸ φιλόμηρον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένοντο πρώτη ἀφορμὴ φήμης καὶ εὐτυχίας τοῖς Ἰλιεῦσι τούτοις. Μετὰ δὲ ταῦτα, τολμηρότεροι γενόμενοι διὰ τὴν κενοδοξίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Καισάρων, οὐ μόνον ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Τρώων ἤξιουν εἶναι, ἀλλὰ καὶ οἰκεῖν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τοῦ Πριάμου. Αἱ δ' ὑπὸ τοῦ κ. Σχλίμαν γενόμεναι ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ ἐκεῖ εὑρεθέντα μαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ ἐκ Σκήψεως Δημητρίου, διηγουμένων τὴν ἀρχὴν καὶ τὰς περιπετείας τῆς ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλῆκ πόλεως. Ἐν αὐταῖς ταῖς ἀνασκαφαῖς ἀναγνωρίζεται ἢ τε μικρὰ καὶ πτωχὴ κώμη, ἣν εἶδεν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν εἰς Γρανικὸν μάχην, καὶ ὁ μικρὸς καὶ εὐτελὴς ναὸς, ὃν ἐκόσμησε διὰ προσφορῶν καὶ ὁ μέγας ναὸς καὶ τὸ τεῖχος, ὃ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένοντο ἐπὶ Λυσιμάχου. Ἐν ταῖς ὥμαῖς πλίνθοις καὶ ταῖς ἐκ γῆς μόνον καὶ πετρῶν οἰκοδομαῖς ἀναγνωρίζεται ἢ πενιχρὰ πόλις, ἣν, νέος ἔτι, εἶδεν ὁ ἐκ Σκῆψιος Δημήτριος. Ἐκεῖ φαίνονται τὰ σημεῖα τῆς τε ἐκπορθήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας γενομένης ὑπὸ τῶν περὶ τὸν ληστὴν Φιμβρίαν φαίνονται δὲ ἴσως καὶ τὰ σημεῖα τῆς πρὸς παρηγορίαν τῶν Ἰλιέων τούτων ἐπελθούσης ἀλώσεως ὑπὸ τοῦ Σύλλα, καὶ τῆς ὀλιγοχρονίου διαμονῆς τῶν Γαλατῶν. Τὰ ἐν τοῖς κάτω στρώμασιν εὑρεθέντα κεραμικὰ ἀγγεῖα μαρτυροῦσιν οὐχὶ ἀρχαιότητα, ἀλλὰ πτωχείαν· ὥς οὐχὶ ἀρχαιότητα, ἀλλὰ πτωχείαν μαρτυροῦσι τὰ νῦν ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Τοσκάνης κατασκευαζόμενα ἄτεχνα καὶ πτωχὰ ἐκ πηλοῦ ἀγγεῖα, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ὥραῖα καὶ κομψὰ τῶν κεραμικῶν ἐργαστηρίων τῆς Φλωρεντίας καὶ Λούκκας. Τὰ αὐτὰ λεκτέον καὶ περὶ τῶν γραμμῶν καὶ παραστάσεων, ἃς φέρουσιν ἕνια τῶν ἀγγείων, ἀπομιμήσεων γενομένων ὑπὸ πτωχῶν καὶ φαύλων τεχνιτῶν.

Πρὸς τὴν τερατώδη δὲ ἐξήγησιν τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῶν κκ. Σχλίμαν καὶ Βουρνούφ τῷ ἐπιθέτῳ «γλαυκῶπις» ἀντιτάττομεν, δυσωπούμενοι, τοὺς ἐξῆς πρῶτον στίχους, τοὺς μαρτυροῦντας ὅτι ἐν τῇ Ἰλιάδι οἱ θεοὶ εἰσὶν ἐντελῶς ἀνθρωπόμορφοι, δυσκόλως ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων διακρινόμενοι·

«ἀχλὺν δ' αὐτοὶ ἀπ' ὀφθαλμῶν ἔλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν,
 »ὄφρ' εὖ γινώσκης ἡμὲν θεὸν ἦδὲ καὶ ἄνδρα» (E, 127).

ἔπειτα τὸν ἐξῆς στίχον, τὸν κηρύττοντα ὅτι ὁ Ὀμηρος θέλει τὴν
 ᾽Αθηναῖαν ἔχουσαν κεφαλὴν γυναικὸς, οὐχὶ γλαυκός·

«Τὸν θὲς ᾽Αθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἡυκόμοιο» (Ξ, 273).

Τὸ ἄγαλμα ἄρα τῆς ᾽Αθηναῖς τὸ ἐν τῷ Περγάμῳ, ὡς καὶ ἡ
 ᾽Αθηναῖα αὐτῇ, εἶχον κεφαλὴν γυναικὸς ἡυκόμοιο, τοὺς ὀφθαλμοὺς
 δὲ γλαυκοὺς.

Οὕτως ἐνόει ὁ Ἀνακρέων τὸ γλαυκῶπις ᾽Αθήνη καὶ διέταττε
 τὸν ζωγράφον ποιῆσαι τὴν αὐτοῦ ἐταίραν ἔχουσαν τὸ βλέμμα

«ἔμα γλαυκὸν ὡς ᾽Αθήνης,
 »ἔμα δ' ὕγρον ὡς Κυθήρης.» (Ἀνακρ. ῥῆθ. κή.)

Οὕτως ὁ Φειδίας ἐποίησε τὴν θεὸν ἐν τῷ Παρθενῳ.

Τὰ δὲ ἐκ λίθου ὄργανα, τὰ ἐν Ἰσαρλῇκ εὐρεθέντα, μέγα μέρος
 τῆς προϊστορικῆς αὐτῶν φήμης ἀπώλεσαν, ἀφ' ὅτου ἐνεθυμήθημεν
 ὅτι, ἐπὶ Ἡροδότου, βεβαίως δὲ καὶ μετὰ τὸν Ἡρόδοτον, οἱ τῶν
 σφραγίδων γλύπται ἐχρῶντο λιθίνοις ὀργάνοις· ὅτι οἱ μετὰ τῶν
 Περσῶν ἐλθόντες Αἰθίοπες καὶ πολεμήσαντες ἐν Μαραθῶνι, ἐχρῶντο
 οἰστοῖς, ὧν ἡ αἰχμή, ἀντὶ σιδήρου, ἦν ἐκ λίθου ὀξέος πεποιημένη.
 «Αἰθιοῖες δὲ.....τόξα εἶχον ἐκ φοίνικος....ἐπὶ δὲ καλαμίνους
 »οἰστοὺς σμικροὺς· ἀντὶ δὲ σιδήρου ἐπῆν λίθος ὀξὺς πεποιημέ-
 »νος τῷ καὶ τὰς σφραγίδας γλύφουσι. (Ἡροδ. βιβλ. Ξ', κεφ. 69.)
 »Εἶτι δὲ καὶ νῦν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἰδίως ἐν Βιθυνίᾳ, οἱ γεωργοὶ
 χρῶνται λιθίνοις τισὶν ὀργάνοις.

Τὰ δὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ἡ κοσμήματα, ὁ πολὺκροτος
 τοῦ Πριάμου θησαυρὸς, οὐδὲν ἄλλο κατ' ἐμὲ εἰσὶν ἢ τὸ σύνολον
 πραγματειῶν χρυσοχόου, θέντος αὐτὰς ὁμοῦ ἐν κιβωτίῳ, ὅπως
 τὰς σώσῃ ἀπὸ κινδύνου, ἴσως κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως
 ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Φιμυρίαν ληστῶν. Τὸ ὁμοιόμορφον πολλῶν
 δακτυλίων, πολλῶν ἐνωτίων καὶ ὀρμων, τεκμηριῷ ὅτι ἐμπολή-
 ματα χρυσοχόου ἦσαν καὶ οὐχὶ θησαυρὸς ἡγεμονίδος· ἄλλως τε
 πάντα τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ταῦτα σκεύη ἡ κοσμήματα εἰσὶ
 κοινὰ καὶ ἀκομψα. Οἱ ὀφιοειδεῖς δακτύλιοι ὁμοιάζουσι τοῖς ἐν

Ἰταλίᾳ ἀνακαλυπτομένοις, οὓς οἱ νῦν χρυσεῖοι μιμοῦνται καὶ οὕτως βλέπομεν κρατοῦντας τὸν λαυμοδέτην τῶν ἀνδρῶν ἀντὶ δεσμοῦ.

Ὅτι δὲ οὐδὲν δέπας ἀμφικύπελλον εὐρέθη ἐν Ἰσαρλῇ καὶ ὅτι κακῶς ὅ,τε κύριος Σχλῆμιν καὶ ὁ κύριος Βουρνούφ ἐφῆρμσαν τὴν λέξιν ἀμφικύπελλον ἐπὶ τῶν ἀνακαλυφθέντων ποτηρίων, μίαν μόνην κοιλότητα ἐχόντων, ἓνα μόνον πυθμένα, μαρτυρεῖ ὁ Ὅμηρος περιγράφων τὸ τοῦ Νέστορος δέπας, ὃν ἀμφικύπελλον·

«πᾶρ δὲ δέπας περικαλλῆς δ' οἴκοθεν ἦγ' ὁ γηραιός,
 »χρυσείοις ἤλοιαι πεπαρμένον· οὐατα δ' αὐτοῦ
 »τέσσαρ' ἔσαν, δοιαί δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον
 »χρῦσαι νεμέθοντο· δύο δ' ὑπὸ πυθμένες ἦσαν.»

Οἱ χειρόμυλοι οἱ εὐρεθέντες ἐν Ἰσαρλῇ εἰσὶν ἔτι καὶ νῦν ἐν χρήσει ἐν Ἑλλάδι πρὸς κατασκευὴν τοῦ χόνδρου, σίτου χονδρῶς ἀλληλεσμένου, ἐξ οὗ τὸ ὁμώνυμον φαγητὸν, χόνδρος λεγόμενον, ὅμοιον τῷ ἰταλικῷ ὀρυζόττῳ (risotto), θρεπτικώτερον δέ. Ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τῷ Δειπνοσοφιστῇ περιγράφεται ὁ χόνδρος καὶ ἡ τοῦ φαγητοῦ κατασκευὴ ἐν ζωμῷ ὀρνιθοῦ ἢ ἐρίφου (Βιβλ. Γ', σελ. 100).

Μετὰ τὰ λεχθέντα ἐπιτραπήτω ἡμῖν πιστεύειν μᾶλλον τῇ Ἰλιάδι καὶ τοῖς Ἑλλήσι κλασικοῖς ἢ τῇ νέᾳ σοφίᾳ, ἥτις κατὰ τὸν κύριον Βουρνούφ προτιμᾷ τὰς ἀνασκαφάς.

Τελευτῶντες δὲ λέξομεν περὶ Ὀμήρου ὅ,τι οἱ ἀρχαῖοι εἶπον, εἶναι αὐτὸν ὠκεανόν,

«ἐξ οὗ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα,
 »καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρεῖατα μακρὰ νάουσιν.»

καὶ ὅ,τι ὁ κύριος Τρομβλὼν εἶπε ποιούμενος τὸν ἐπιτάφιον τῷ ζωγράφῳ Ἰγγρες, «εἶναι τὸν Ὅμηρον πατέρα τῆς ἰδανικῆς ἐκείνης τελειότητος τῆς ὑπὸ τῶν αἰώνων καθιερωθείσης, ἥς ἄνευ ἡ τέχνη ἐστὶ νεωτερισμὸς ἄστατος ἢ ἰδιοτροπία.» Homère est le père de cet idéal de perfection que les siècles ont consacré et en dehors duquel l'art n'est plus qu'une mode ou un caprice. (Tomblong. Oraison funebre d'Ingres.)

Γ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ.

ΒΑΣΑΝΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΤΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΣ ΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΩΝ ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΕΡΑΣΜΙΚΗΣ ΠΡΟΦΟΡΑΣ.

(Συνέχεια καὶ τέλος τοῦ ἐν τῷ Β' τόμ. σελ. 358 διακοπέντος ἄρθρου)

Δὲν θὰ ἦτο δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐκφώνησις τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων κατὰ τὰς ἀντιστοιχίους γερμανικὰς, (καθ' ἃς οἱ Ἑρασμιῖται ἀξιούσι νὰ προφέρωνται αἱ ἑλληνικαί, καίτοι οὐ διαρόγηθην λέγοντες τοῦτο), εἶνε ὅλως ἡμαρτημένη καὶ πλημμελής. Διότι τοιαύτη γερμανικὴ ἢ ἄλλη ὁμοία ἐκφώνησις ἥκιστα ἀρμόζει εἰς διφθόγγους ἐκ συναιρέσεως γεννηθείσας, καὶ ἕκαστος δύναται δικαίως νὰ ἐρωτήσῃ, ὅποια συναίρεσις εἶνε αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν Ἑρασμιτῶν ἐπινοηθεῖσα, καθ' ἣν ἡ συναίρεσις ἀποδίδει μᾶλλον διαίρεσις. Τί δὲ ἄλλο ποιοῦσιν οἱ Γερμανοὶ, ἢ διαιροῦσι μᾶλλον ἢ συναιροῦσι τὰς ἑαυτῶν διφθόγγους (α), π. χ. τὴν εἰ καὶ eu (οἱ), ὅταν ἀμφοτέρως ἐν πολλαῖς γερμανικαῖς χώραις προφέρουσιν ὡς ai; Πῶς λοιπὸν θὰ ἦτο συγκεχωρημένον νὰ προφέρῃ τις κατὰ ταύτας τὰς ἑλληνικὰς εἰ καὶ οἱ, αἵτινες συναιρεθεῖσαι ἀπέβησαν i καὶ u; Πῶς δὲ θὰ ἦτο πάλιν ὀρθὸν νὰ προφέρωμεν τὴν ἑλληνικὴν αἰ κατὰ τὴν ἀντίστοιχον γερμανικὴν, ὅτε ἐκεῖνη μὲν ἐκ παλαιοῦ χρόνου ἀπέβη e, ὅτε μὲν βραχὺ, ὅτε δὲ μακρὸν, αὕτη δὲ, ὅπου τῆς Γερμανίας συναιρεῖται, ἐπειδὴ δὲν δύναται, ἀνοιγομένου ἐπὶ πλεον τοῦ στόματος, νὰ διαιρεθῇ περισσότερον, γίνεται ä, οἷον Stein, Stain, Stahn, gemein, gemain, gemahn κτλ; Δι' ὅμοιον λόγον θὰ ἦτο ὡσάυτως ἄτοπος ἡ προφορά τῶν διφθόγγων au καὶ eu κατὰ τὰς ἀντιστοιχίους γερμανικὰς ἢ λατινικὰς, ἢ κατὰ τὰς ἀντιστοιχίους γαλλικὰς ἢ ἀγγλικὰς. Οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον ἄτοπον καὶ πρὸς τοὺς περὶ ἑλληνικῆς προσω-

(α) Τοῦτο συμβαίνει πολὺ φυσικῶς παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἕνεκα τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν συμπεκνώσεως τῶν συμφώνων, ὅπως, τοῦναντίον, ἡ συναίρεσις παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἕνεκα τῆς συχνῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀλλεπαλληλίας τῶν φωνηέντων.

δίας κανόνας ἐναντιώτατον εἶνε, ὅπερ ποιοῦσι λανθάνοντες ἐαυτοὺς πλείστοι τῶν Γερμανῶν Ἑρασμιτῶν, τὸ νὰ τονίζωσι δηλαδὴ τὰς ἑλληνικὰς διφθόγγους, καὶ ὅταν ὁ τόνος ὑπάρχῃ ἐν τῇ προηγουμένη συλλαβῇ, λέγοντες π. χ., ἥμιστα ἑλληνικῶς, λόγδι, ἐωρακέναι κτλ. Τοῦτο δὲ ποιοῦσι δι' οὐδένα ἄλλον λόγον, νομίζομεν, ἢ διότι ἐν τῇ γερμανικῇ συμβαίνει νὰ τονίζωνται πάντοτε αἱ δίφθογγοι, δίφθογγος δὲ ἀτόνιστος θὰ ἦτο παρ' αὐτοῖς πρᾶγμα ἀκατανόητον ἢ ἰσως διότι ἄλλως θὰ ἀπέβαινε δύσκολος πολλάκις ἡ διηρημένη ἐκφώνησις τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων. Ἄν δὲ τὸ μέτρον καὶ ὁ τονισμὸς ἀπαιτοῦσι (α) τὴν ὡς ἀπλῶν φωνηέντων ἐκφώνησιν τῶν διφθόγγων, τούτου ὀλίγον φαίνονται φροντίζοντες οἱ Γερμανοὶ Ἑρασμίται, διότι θέλουσι νὰ ἐρασμιζῶσι μᾶλλον, ὡς εἰκε, καὶ γερμανίζωσιν ἢ νὰ ἑλληνίζωσιν. Ἀλλὰ τὸ πάντων ἀτοπώτατον εἶνε τὸ νὰ νομίζωσιν οἱ αὐτοί, ἐπειδὴ ἐν τῇ γερμανικῇ γλῶσση τονίζεται πάντοτε τὸ πρῶτον τῶν διφθόγγων φωνῆεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ οὐδὲν ἄλλο εἶνε συναίρεσις δύο φωνηέντων, ἢ ὁ ἀναδιδασμὸς τοῦ τόνου ἐπὶ τὸ πρῶτον τούτων (β) καὶ ἡ ταχέια αὐτῶν εἰς μίαν συλλαβὴν συνεκφώνησις. Λέγομεν δὲ τὴν δοξασίαν ταύτην ἀτοπωτάτην, οὐ μόνον διότι μάχεται φανε-

(α) Οἷον ἐν ταῖς διφθόγγοις αἱ καὶ οἱ, ὅταν αὐταὶ ᾔνε ἀτόνιστοι, καὶ τὸ μέτρον ἀπαιτῇ νὰ ἐκφωνηθῶσιν ὡς συλλαβαὶ βραχεῖαι, οἷον ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς· Ἄνδρα μοι ἔννεπε (Ὀδ. Α, 4.), Εἰ ἔτεόν Κάλχας μαντεύεται, ἥτι καὶ οὐκί (Ἰλ. Β, 300). Πολὺ ὀρθότερον θὰ ἐποιοῦν οἱ Ἑρασμίται, ἂν, ἀντὶ νὰ διδάσκουσιν ὅτι ἡ μὲν αἱ πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ἡ γερμανικὴ ai, ἡ δὲ οἱ ὡς ἡ ἀγγλικὴ oi, ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ὡς ἡ γερμανικὴ eu, ὅπου αὕτη ἐκφωνεῖται ὡς Oī, ἥθελον νὰ συμπλησιάζωσι τὰ δύο φωνήεντα ἐκατέρων, καὶ τὴν μὲν αἱ νὰ ἐκφωνῶσιν ὡς e, τὴν δὲ οἱ ὡς τὸ γαλλικόν u, ἢ, ἂν θέλωσιν, ὀλίγον λεπτότερον, ὡς ἐξεφώνουν αὐτὴν καὶ οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, ὅπερ οὐδὲ ὁ Κούρτιος ἀρνεῖται, ἀλλὰ διὰ πολλῶν καὶ ἐπιτυχῶν παραδειγμάτων κάλλιστα ἀποδεικνύει (Erläuterungen κτλ. σελ. 24, 23, 24).

(β) Ἀφίνομεν ὅτι τὴν εὐκαιρίαν ταύτην δὲν ἔχουσι πάντοτε οἱ Ἑρασμίται, διότι πολλάκις, καὶ πρὶν συναιρεθῶσι δύο φωνήεντα, ὁ τόνος εἶνε ἐπὶ τοῦ πρώτου, οἷον ἐν τοῖς πάσι, οἷς, κόϊλος, βασιλεῖ κτλ. Ἐνίοτε δὲ μάλιστα συμβαίνει καὶ νὰ καταδιβάζηται ὁ τόνος μετὰ τὴν συναίρεσιν ἐπὶ τὴν ἐπομένην συλλαβὴν, οἷον ἐν τῷ οἷος, οἷος.

ρῶς, ὡς πολλάκις εἵπομεν, πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἑλληνικῇ νόμους τῆς συναιρέσεως, καὶ γεννᾷ μεγίστην αὐθαιρεσίαν, εισάγουσα βιαίως εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν προφορὰν ἀλλοτρίαν, ἀλλὰ καὶ διότι καθόλου δὲν δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ συμπεραίνει ἐκ τοῦ συμβαίνοντος ἐν τινὶ γλῶσσῃ ὅτι τὸ αὐτὸ τοῦτο πάντως πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ ἐν ἐτέρᾳ. Δὲν εἶνε βεβαίως ἱκανὸς λόγος οὗτος, ἐπεὶδὴ ἐν τῇ γερμανικῇ τὸ *a* καὶ *i*, καίτοι ἀσυναίρετα μένοντα, ἀποτελοῦσι δίφθογον, νὰ πιστεύωμεν διὰ τοῦτο ὅτι καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ ἡ δίφθογος *ai* δὲν δύναται νὰ ἐκφωνῇται ἄλλως, ἢ ὡς ἡ ἀντίστοιχος γερμανική. Οὐδὲ, τάνάπαλιν, θὰ ἤξiou τις εὐλόγως νὰ τονίζωσιν οἱ Γερμανοὶ τὸ δεύτερον φωνῆεν τῶν διφθόγγων, διότι οἱ Γάλλοι ἐν ταῖς διφθόγγοις οἱ καὶ οἱ τονίζουν τὸ δεύτερον. Παραλείπομεν ὅτι θὰ ἦτο γελοῖόν τι χρῆμα, ἂν οἱ Γάλλοι εἶχον τὴν ἀξίωσιν καὶ παρ' Ἑλλήσι τὰ φωνήεντα *o* καὶ *a* νὰ ἀποτελῶσι δίφθογον, διότι καὶ παρ' αὐτοῖς συμβαίνει τὸ αὐτὸ ἐν τῇ οἱ (*oa*). Ὁμοίᾳ θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ ἄλλων διφθόγγων τῶν αὐτῶν ἢ ἄλλων γλωσσῶν, ἀποδεικνύων, πόσον εἶνε ἐπισηφελὲς καὶ αὐθαίρετον τὸ συμπεραίνειν ἐκ τῆς προφορᾶς τῶν διφθόγγων ταύτης τῆς γλώσσης περὶ τῆς προφορᾶς αὐτῶν ἐν ἐκείνῃ.

Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα δίφθογος (*a*), ὅπερ ἔχουσι πάντοτε πρὸ χειρον ὄπλον οἱ Ἑρασμίται κατὰ τῶν ἐναντίων, ὠφελεῖ αὐτοὺς μάλλον, ἢ αἱ ἄλλαι ἐκ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἐτυμολογίας ἀποδείξεις. Διότι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε ὅρος γραμματικὸς, ἡ δὲ γραμματικὴ, ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ Κούρτιος (6), ἐγεννήθη ὀρμηθεῖσα, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς δηλοῖ, ἐκ φθόγγων *γεγραμμένων*, τούτου δὲ ἕνεκα αἱ *ai*, *ei*, *oi*, ἅτε διὰ δύο φωνηέντων γεγραμμέναι ἡδύναντο κάλλιστα, ὡς πάλιν ὁ αὐτὸς Κούρτιος λέγει, νὰ ὀνομάζωνται δίφθογοι, καὶ ὅτε ἐν αὐταῖς ἠκούετο εἰς μόνος καὶ ἀπλοῦς φθόγ-

(α) Περὶ τούτου λέγομεν πλείονα ἀλλαχοῦ, ἐνταῦθα δὲ ὀλίγα τινα ἐν παρέργῳ, καὶ μόνον ἵνα διὰ ταύτης καὶ ἄλλων ὁμοίων προσθηκῶν ἀποβῇ καὶ τὸ παρὸν εἰς τὸ Ἀθήναιον κατεχωριζόμενον μέρος ὡς οἶόν τε αὐτοτελὲς πραγματεία, καὶ ἦτον ἐπιδεῆς τοῦ ὅλου.

(6) Studien κτλ. 4² σελ. 275.

γος. Ὅτι δὲ τὴν δύναμιν ταύτην τῆς ἀπλότητος καὶ μονοφωνίας δὲν εἶχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα δίφθογγος ἐν τῇ γραμματικῇ αὐτοῦ σημασία, οὐδεὶς πώποτε, οὔτε ὁ Κούρτιος, οὔτε ἄλλος τις τῶν Ἑρασμιτῶν ἐπεχείρησάν πως νὰ ἀποδείξωσι, νομίζοντες ἴσως ἱκανὸν τὸ λέγειν τι μόνον. Οἱ Ἕλληνες ὅμως γραμματικοὶ οὐδέποτε φαίνονται θελήσαντες νὰ δηλώσωσιν ἄλλως, ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τοὺς διὰ δύο φωνηέντων σημασινομένους φθόγγους, ἀφοῦ ἐν ταῖς διφθόγγοις κατατάττουσιν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ τὰς κατ' ἐπικράτειαν καλουμένας διφθόγγους, ἤτοι τὰς α, η, ω, ει, καίτοι τούτων τὸ ἐν μόνον φωνῆεν προφέροντες (α). Ἐν τούτῳ δὲ οὐδὲν ἀτοπώτερον ἐποίησαν καὶ πρὸς τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῶν λέξεων ἐναντιώτερον ἢ οἱ ἐπὶ Περικλέους καὶ Πλάτωνος Ἀθηναῖοι, ὅτε καὶ ἐκεῖνοι ἔλεγον δίδραχμον καὶ τετράδραχμον, ἂν καὶ αἱ δύο καὶ τέσσαρες δραχμαὶ δὲν ἐφαίνοντο διακεκριμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ καθ' ἐν τι μόνον σημεῖον αὐτῶν συναπτόμεναι, ἀλλ' ἦσαν εἰς ἐν καὶ ἀπλοῦν νόμισμα συγκεχυνευμένα. Ἄν τις πταίει ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῶν διφθόγγων, πταίουσιν οἱ νόμοι τῆς

(α) Ἡ φράσις Ἀριστείδου τοῦ Κοϊντιλιανοῦ ἐν τῷ περὶ Μουσικῆς (ἴδε M. Meibonii antiquæ Musicæ auctores septem, 1652. Vol. II. p. 44) «τὰς διφθόγγους ἦτοι κατὰ κρᾶσιν, [ῆ] κατὰ συμπλοκὴν, ἢ κατ' ἐπικράτειαν γίνεσθαι φασιν», ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ὅρος οὗτος κατ' ἐπικράτειαν ἦτο ἥδη πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εὐχρηστοτάτος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς, πιθανώτατα ἀπὸ Διονυσίου τοῦ Θρακῆος, εἰ μὴ ἀπὸ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου. Τεκμηριοὶ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Στράβων, ὅταν (xiv. p. 648) τὴν σὺν τῷ ἱερῷ γράφῃ τῶν δοτικῶν ὀνομάζει ἔθος, φυσικὴν αἰτίαν οὐκ ἔχον, γεννηθὲν δὲ μόνον, ὅπως ἐκ τοῦ ὅλου νοῦ τοῦ χωρίου συμπεραίνεται, χάριν ἀπλῆς διακρίσεως τῆς ὀνομαστικῆς πτώσεως ἀπὸ τῆς δοτικῆς. Τοιαῦτα δὲν θὰ ἔλεγε βεβαίως ὁ Στράβων, ἂν μετὰ τὰς πρὸ αὐτοῦ γενομένας ἀκριβεστάτας γραμματικὰς ἐρεῦνας ἤθελεν εὐρεθῇ ὅτι τὸ ἱερὸν τῶν δοτικῶν ἐξεφωνεῖτο ποτε, καὶ τοῦτο ἐμάθανε καὶ αὐτοί, ὅτε ἐμαθήτευσεν τῷ γραμματικῷ Ἀριστοδήμῳ τοῦ Μενεκράτους, μαθητοῦ τοῦ Ἀριστάρχου (βιβλ. ιδ', σελ. 650). Ὅτι δὲ καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα δίφθογγος εἶχε τὴν σημασίαν ταύτην τῆς ἀπλότητος καὶ μονοφωνίας διδάσκουσι σαφέστατα οἱ παλαιοὶ γραμματικοί, ὅταν πάντοτε καὶ πανταχοῦ κατατάττωσιν ἐν ταῖς διφθόγγοις καὶ τὴν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Βλάσσιον μονόφωνον ου.

γλώσσης, οἵτινες ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἠθέλησαν νὰ συγχω-
νεύσωσιν εἰς ἓνα φθόγγον τὰ δύο αὐτῶν φωνήεντα, ὅπως πάλιν
ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῶν διδράχμων καὶ τετραδράχμων τὴν αἰ-
τιάν ἔχουσιν οἱ νόμοι τῆς πόλεως, κόψαντες τοιαῦτα νομίσματα,
καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οὐδὲ
αὐτὸν τὸν Περικλέα καὶ Πλάτωνα ἐξαιροῦντες, νὰ λέγωσι διδραχμον
καὶ τετράδραχμον, καίτοι ἐνὸς καὶ μόνου κέρματος προσπίπτον-
τος εἰς τὴν ὄψιν. Τότε θὰ ἔπραττον καὶ μέγα ἄτοπον οἱ Ἕλλη-
νες γραμματικοί, ἂν ἤθελον ὀνομάσῃ τὰς διφθόγγους διγράφους ἢ
διγράμμους ἢ διγραμμάτους, ὅπως ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐπενόη-
σεν ἡ ἐρασμικὴ σοφία, καὶ ἤθελον βαπτίσῃ εἰς τὰς διφθόγγους καὶ τὰς
συλλαβὰς γε, τε, λε, βα, κτλ., ἅτε καὶ ταύτας διὰ δύο γραμμάτων
σημαινομένης (α). Οὕτως ὅμως ὀλίγην αἰσθησιν τῆς δυνάμεως τῶν
ἐλληνικῶν λέξεων φαίνεται νὰ μὴ εἶχον οἱ ὑπὸ τοῦ Κουρτίου καὶ
ἄλλων τινῶν Ἑρασμιτῶν ὀλιγορούμενοι ἐν τῇ προφορᾷ τῆς ἐλ-
ληνικῆς γλώσσης παλαιοὶ ἐκεῖνοι γραμματικοί. Ἄλλ' ἐπανερχό-
μεθα, ὅθεν ἐξέβημεν, ἐπὶ τὸν περὶ τῆς γραφῆς λόγον.

Πολλὰ λοιπὸν, ὡς ἀπεδείξαμεν, ἔχει τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς ἀσα-
φείας τοῦ γράμματος ἐπὶ τῶν φωνηέντων. Ἄλλ' οὐδὲ ἐπὶ τῶν
συμφώνων γίνεται πῶς τὸ γράμμα σαφέστερον ἑαυτοῦ, διδάσκον
ἐν τούτοις ἀκριβέστερον τὴν ἀληθῆ προφοράν. Διότι τίς θὰ ἠδύ-
νατο π. χ. νὰ διδαχθῇ τὴν ὀρθὴν προφοράν τῶν ἀγγλικῶν συμ-
φώνων th καὶ w ὑπὸ τῶν ὁμοίων γερμανικῶν, ἢ τῶν γερμανικῶν
j, v, z ὑπὸ τῶν ἀντιστοίχων ἀγγλικῶν ἢ γαλλικῶν, ἢ τῶν νῦν
ἐλληνικῶν θ, γ, δ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γαλλικῶν; Ἀλλὰ μήπως ἐν
τῇ ἐλληνικῇ τοῦλάχιστον ὑπάρχει ἐλπίς τις ὅτι εἰς εὖρεσιν τῆς
ὀρθῆς προφορᾶς τῶν συμφώνων θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ βοηθήσῃ, ἅτε
συγγενὴς οὖσα, ἡ λατινικὴ; Τοῦτο θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἀλλὰ
δυστυχῶς μάρτυρες τῶν ἀξιοχρεωτάτων, οἳ οἱ Ὁ Ῥωμαῖος Κοῦντι-

(6) Ἄν αἱ λέξεις διγράφος κτλ. δὲν θὰ ἐτήμαινον ἄλλο τι ἀτοπώτε-
ρον, περὶ διφθόγγων λεγόμεναι. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀρρίνομεν νὰ εἴπωσιν
ἡμῖν οἱ Ἑρασμῖται, οἵτινες καλοῦσι διγράφον τὴν ου (Blass. κτλ., σελ.
29), ἀπαξιῶντες νὰ ὀνομάζωσιν αὐτὴν διφθογγον, ὅπως πάντοτε καὶ
ἐλληνικώτατα ὀνομάζουσιν οἱ παλαιοὶ γραμματικοί.

λιανός καὶ ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος, διαρρήδην λέγουσιν, ἐκεῖνος μὲν ὅτι ἡ λατινικὴ φωνὴ προσέπιπτε τραχυτέρα εἰς τὴν ἀκοήν, ὡς μὴ ἐχόντων τῶν Ῥωμαίων τὰ γλυκύτατα τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων (α), οὗτος δὲ ὅτι Ῥωμαῖοι φωνὴν μὲν οὗτ' ἄκραν βάρβαρον, οὐδ' ἀπηρτισμένως ἐλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δὲ τινα ἐξ ἀμφοῖν. . . . τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμίξεων τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν (6). Ἐπειτα πῶς δὲν ἤθελον εὖρη καθ' ὑπερβολὴν ἄτοπον τὴν εἰσαγωγὴν λατινικῆς προφορᾶς εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν οἱ Ἑρασμῖται, οἵτινες αὐστηροτάτην διώκοντες ἀκρίβειαν, νομίζουσιν ὅτι καὶ μόνον τοὺς συγχρόνους Βοιωτοὺς, ἢ τοὺς μετὰ ταῦτα ζήσαντας γραμματικούς ἂν τις ἐτόλμα νὰ μιμηθῇ, ἤθελεν ἀμαρτήσῃ ἀμάρτημα ἀσυγχώρητον, καὶ ἀσεβῶς μολύνῃ τὴν καθαρότητα τῶν ἀττικῶν φθόγγων; Τὸ δὲ λυπηρὸν εἶνε ὅτι, ἐνῶ τὸ γράμμα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἐκφωνήσεως πολλῶν συμφώνων ἴσταται σχεδὸν ὅλως ἄφωνον καὶ βωβόν, ἢ γυνῶσις τῆς ἀληθοῦς προφορᾶς τούτων δὲν εἶναι τι ἀξιοκαταφρόνητον καὶ ἀδιάφορον, συγχωρουμένου ἐκάστῃ ἀβλαβῶς νὰ ἐκφωνῇ, ὅπως αὐτὸς θέλῃ, τὰ διάφορα σύμφωνα, ἀλλὰ, τούναντίον, καὶ πολὺ ἀναγκαία. Ὅποιαν ἀληθῶς μεταμόρφωσιν δὲν ἤθελε λάβῃ ἡ προφορὰ τῆς γαλλικῆς γλώσσης, ἂν τις ἤθελε νὰ προσφέρῃ τὰ σύμφωνα ταύτης κατὰ τὰ ἀντίστοιχα τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς, μεταβάλλον συγχρόνως καὶ τὸν συμφωνικὸν φθόγγον τοῦ ν εἰς ου ἢ υ! Δὲν θὰ ἦτο δὲ ὑπερβολὴ νὰ εἴπῃ τις ὅτι, ἂν ἡ φωνὴ ἐν ταύταις μὲν τῶν γλῶσσῶν προσπίπτει γλυκυτέρα καὶ μαλακωτέρα, ἐν ἐκείναις δὲ τραχυτέρα καὶ σκληρο-

(α) Quintil. Instit. orat. XII, 40, 27. Namque est ipsis sonis durior (latina facundia): quando et jucundissimas ex Graecis litteras non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem (τὸ υ καὶ τὸ ζ), quibus nullæ apud eos dulcius spirant. Καὶ κατωτέρω. Tanto est sermo græcus latino jucundior, ut nostri poetæ, quoties dulce carmen esse voluerint, illorum id nominibus exornent. Αὐτόθι, 33 καὶ 34. Κατωτέρω δὲ πάλιν. quare qui ex Latinis exiget illan gratiam sermonis Attici, det mihi eandem jucunditatem et parem copiam. Αὐτ. 35.

(6) Ῥωμαϊκῶν ἐρχαιολογιῶν I, 90.

τέρα, τοῦτο ἀποδοτέον μᾶλλον τῇ διαφόρῳ παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς συμπλοκῇ καὶ ἐκφωνήσῃ τῶν συμφώνων, ἢ τῇ διαφόρῳ ἐκφωνήσῃ τῶν φωνέντων καὶ τῶν διφθόγγων.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, γίνεται φανερόν ὅτι τὸ γράμμα οὐδὲν μᾶλλον ἀπέβαλεν ἐν τῇ ἐλληνικῇ. τὴν συμβολικὴν αὐτοῦ σημασίαν, διδάσκον ἐν ταύτῃ σαφέστερον τὴν ἀληθῆ προφορὰν, ἢ ἐν ἄλλῃ ἥτινι δῆποτε γλώσσῃ. Καὶ οὐδεῖς, νομίζομεν, εὖ φρονῶν Ἑρασμίτης, ἐξαιρουμένου ἴσως τοῦ Βλασσίου καὶ τινων ἄλλων ὀλίγων, ἤθελεν ἔχει τὸ θάρρος νὰ καυχᾶται ὅτι προφέρει τὴν ἐλληνικὴν ὡς ἀνὴρ Ἀττικὸς ἐπὶ Περικλέους, ἐνῶ, ἀναγινώσκων τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ, ἢ ἐκφωνεῖ τὰ γράμματα ἀπαραλλάκτως, ὅπως τὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης· πλὴν ἂν ἤθελεν ἀποδείξει ὅτι τὰ σύμφωνα καὶ καθόλου οἱ φθόγγοι τῆς γλώσσης τῶν νῦν Γερμανῶν, καθ' οὓς οἱ Ἑρασμῖται ἀξιοῦσι νὰ ἐκφωνῶνται οἱ Ἀττικοί, ἔλαβον προῖόντος τοῦ χρόνου, εἰ μὴ ὅλον, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐκεῖνο μόνον τὸ ἐπίχαρι καὶ τερπνὸν τῆς Ἀττικῆς φωνῆς, ὅπερ αὕτη μὲν διέσωζε μέχρι χρόνων πολὺ ὑστέρων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, οὐκ ὀλίγον δ' ἐθαύμαζον ὁ Κικέρων (α) καὶ ὁ Κοϊντιλιανός (β)· ἢ ὅτι οὕτως ἀκριβῶς καὶ στρογγύλως προφέρουσιν οἱ Ἑρασμῖται τοὺς ἐλληνικοὺς φθόγγους, ὅταν συχνὰ πυκνὰ ἐκφωνῶσιν ἐκεῖνα τὰ εἶ, οἶ, αἶ, εου, ου, ὥστε ἂν ἤθελον ἀκούσῃ αὐτῶν ὁ Ὁράτιος ἢ Φιλόστρατος, ἤθελον εἶπῃ, οὗτος μὲν ὅτι ἀὐγαίνει αὐτοῖς ἡ φωνή, καὶ ἡ γλῶττα τὴν ἄκραν Ἀτθίδα ἀποψάλλει» (γ), ὅπως εἶπε καὶ περὶ τῶν τὴν μεσογείαν τῆς Ἀτ-

(α) De Oratore, III, 41. Ἐνθα λέγει ὅτι eruditissimos homines Asiaticos quibus Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene quam suaviter loquendo, facile superabit. Ἴδε καὶ Brut. 46.

(β) Quintil. Instit. Orat. ἐν τοῖς προμνημονευθεῖσι καὶ ἄλλοις χωρίοις.

(γ) Ἐν βλοῖς σφιστῶν II, 4, 14, ἐνθα λέγει πρὸς τούτοις «ἡ μεσογεία τῆς Ἀττικῆς ἀγαθὸν διδασκαλεῖον ἀνδρὶ βουλομένῳ διαλέγεσθαι». Ἴδε τοῦ αὐτοῦ καὶ II, 31, 4. Οὐδὲν δὲ παράδοξον ἂν ἐπὶ Φιλοστράτου διεσφύζετο πού ἡ ἄκρα Ἀτθίς, ἀφοῦ καὶ αἱ ἄλλαι διδάσκοντο, καίτοι οὐκ

τικῆς οἰκούντων κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταστηρίδα, ἐκεῖνος δὲ ὅ,τι καὶ περὶ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, ὅτι τοῖς Ἑρασμίταις ἀναντιρρήτως *dedit Musa ore loqui rotundo*. Ἐως δὲν ἀποδείξωσι ταῦτα, ἃς συγχωρηθῇ καὶ ἡμῖν νὰ ὀνομάζωμεν τοὺς κατὰ τὸν Ἑρασμὸν προφέροντας τὴν ἑλληνικὴν ἑλληνιστὰς βαρβαροφώνους, καίτοι οὐδεμίαν ἔχοντες ἀμφιβολίαν ὅτι πολλοὶ τούτων εἶνε σοφώτατοι καὶ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα ἀριστοὶ ἄνδρες. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἔχομεν δίκαιον νὰ ὀνομάζωμεν οὕτω τοὺς περὶ τὸν Ἑρασμὸν σοφοὺς, ὅσῳ καὶ ὁ Κούρτιος παντάπασιν δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ τὸν ἀληθῶς μέγαν λόγον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ προφορὰ διεφθάρη μετὰ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, μάλιστα διότι ἡ θεραπεία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων περιήλθεν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου εἰς ἀνθρώπους, ἐκ τῶν ἀποικιῶν μᾶλλον ἢ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὀρμωμένους (6). Καὶ ἂν μὲν ἐκεῖνοι διέ-

ἄλγον ὑπὸ τῆς αἰτικῆς διαλέκτου ἐκηρεαζόμεναι, ἠδυνήθησαν ὅμως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦσαν νὰ ἐντέχῃσι μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐπιθετον, ὡς μαρτυροῦσι πολλαὶ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἱκανὰ χωρία τῶν παλαιῶν συγγραφέων. Καὶ ὅμως ὁ Κούρτιος ὀνειροπολεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ προφορὰ διεφθάρη κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους καὶ ἐπὶ τοσούτον, ὥστε οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ νὰ μὴ λάβωσι μηδὲ τὴν ἐλαχίστην εἰδησιν τοῦ πράγματος· χωρὶς νὰ ἐνθυμῇ ὁ αἰτικώτατος Ἑρασμῆτης ὅτι καὶ μέχρι τῆς δευτέρας ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταστηρίδος οὕτως ἀκριβῶς διεστέλλοντο τὰ μακρὰ ἀπὸ τῶν βραχείων, ὧν ἡ διακρίσις εἶνε πολὺ δυσχερέστερον, ἢ ἂν ἡ αἰ. πρὲς νὰ προφέρηται ὡς ε ἢ αἶ, ὥστε τὸν ἐκ Καίσαρείας σοφιστὴν Πausανίαν, ἐπειδὴ ἀπήγγελλε παχείᾳ τῇ γλώττῃ, καὶ ὡς Καππαδόκαις ξύνηθε, συγκρούων μὲν τὰ ζύμφωνα τῶν στοιχείων, ξυστέλλων δὲ τὰ μηχανόμενα καὶ μηχανῶν τὰ βραχεία, σὶ πολλοὶ ἐκάλουν «μάγειρον πολυτελῆ ὅσα πόνήρως ἀρτυόντά». (Ἴδε Φιλοστράτου βίους Σοφιστῶν II, 43). Καὶ ἂν τοιαῦτα ἔλεγον οἱ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ Καππαδόκου Πausανίου, καθ' ἡμέραν ἑλληνικοὺς φθόγγους ἀκούοντος καὶ ὑπὸ Ἑρώδου τοῦ Ἀττικοῦ παιδευθέντος, τί ἄρα θὰ ἔλεγον οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ περὶ τοῦ Κουρτίου, τοῦ τοσούτον κατὰ φρονούντος αὐτῶν ἐν τῇ προφορᾷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἂν ἤκουον αὐτοῦ ἐκφωνούντος τὴν ἑλληνικὴν ἐν προφορᾷ γερμανικωτάτῃ καὶ κατὰ μόνην τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀφώνου ἐτυμολογίας;

(6) Erläuterungen κτλ. σελ. 22.

φθειραν τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν, ἢ μάλλον ἡ ἀττικὴ διάλεκτος διέφθειρε τὴν προφορὰν ἐκείνων, ἀναγκάσασα αὐτοὺς νὰ προφέρωσιν ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα τὰς διφθόγγους, καὶ ἂν κατὰ τὰς ἐπιχωρίους αὐτῶν διαλέκτους προέφερον αὐτὰς διηρημένas πρότερον, τοῦτο εὐκόλως, νομίζομεν, συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων. Ὅτι δὲ οὐδένας ἄλλους λέγει διαφθορεῖς τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς ὁ ἀττικώτατος Κούρτιος, ἢ Καλλίμαχον τὸν Κυρηναῖον καὶ Ζηνόδοτον τὸν Ἑφέσιον καὶ Ἀριστοφάνην τὸν Βυζάντιον καὶ Ἀρίσταρχον τὸν Σαμόθρακα καὶ Κράτητα τὸν Μαλλώτην καὶ Διονύσιον τὸν Θρᾷκα καὶ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεᾶ καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς τῆς γραμματικῆς καὶ κριτικῆς ἐπιστήμης, φανερόν. Ἔτι δὲ φανερώτερον ὅτι οἱ μεγάλοι οὗτοι γραμματικοὶ διέφθειραν τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν, καθ' ὃν χρόνον πάσῃ δυνάμει ἐσπουδάζον, ὅπως φυλάξωσιν ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην ὅ,τι πολῦτιμον παρέλαβον ἐκ τῆς ἐγκρίτου ἀρχαιότητος, ποικίλας μὲν καὶ παντοδαπὰς εἰς τοὺς παλαιούς συγγραφεῖς ἐξηγήσεις καὶ ἐρμηνείας γράφοντες, ἀκριβέστατα δὲ γραμματικὰ ἔργα φιλοτεχνούντες περὶ τῆς ἀττικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν διαλέκτων, οὐχὶ δ' ἑλλιπέστερον καὶ τοὺς ρυθμούς καὶ τὰ μέτρα τῶν ποιητῶν ἐξετάζοντες. Ἄς μὴ χολωθῶσι λοιπὸν οἱ φίλοι Ἑρασμίται, ἂν καὶ ἡμεῖς, ἀπαντῶντες πρὸς ταῦτα τὰ πλήρη ἐρασμικῆς ὑψηλοφροσύνης ἀποφθέγματα, παρρησίᾳ λέγωμεν πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀλήθειαν, προσεπιφέρωμεν δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ ἐξῆς. Ἄν οἱ Ἑλληνες γραμματικοὶ, ἀρξάμενοι τοῦ ἔργου τῆς διασώσεως ἐν ᾧ χρόνῳ ἔζη ἔτι ὀλόκληρος ἡ ἀρχαιότης, ἐσώζοντο δὲ σχεδὸν πάντα τὰ συγγράμματα τῶν πεζογράφων καὶ ποιητῶν ἐν ἀντιγράφοις παλαιοτάτοις, ἴσταντο δὲ ἀκέραια καὶ ἀλώβητα τὰ ἐν λίθοις γράμματα (α), δὲν ἠδυνήθησαν ἔπειτα, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα

(α) Πολλοὶ δὲ καὶ ἐξέδωκαν τοιαῦτα ἐπιγράμματα, οἷον Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, ἀνθήσας κατὰ τὸν μεταξὺ τῆς 118 καὶ 129 Ὀλυμ. χρόνον, ἐξέδωκεν ἀττικὰ ἐπιγράμματα, Πολέμων δὲ ὁ περιγηγητής, σύγχρονος Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου, ὁ καὶ στηλοκόπας ἐπικληθεὶς, καὶ ἄλλοι πλείστοι ἐξέδωκαν διάφορα κατὰ πόλεις ἐπιγράμματα (περὶ ὧν ἴδε Βούχιον ἐν τῷ C. I. Præfat. VIII). . .

ἔχοντες πρὸς διάσῳσιν ἢ εὖρεσιν τοῦ ἀληθοῦς, νὰ γινώσκωσι τὴν παλαιὰν προφορὰν ἕως τῆς δευτέρας τοῦλάχιστον καὶ τρίτης ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, μέχρι ὧν ἐγένετο, ὡς ἐκ πολλῶν τεκμηριούται, ἀκριβεστάτη ἡ διδασκαλία τῶν παλαιῶν συγγραφέων καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν, τίς ὑπολείπεται πλέον βεβαιότης, ἢ μᾶλλον πῶς δὲν θὰ ἦτο γελοῖον νὰ πιστεῦη τις, ὅτι ἄνθρωποι, ἄλλοτρίαν γλῶσσαν λαλοῦντες, καὶ ἂν εἶνε σοφοί, ὅσον οὐδεὶς πώποτε ἄλλος ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐγένοντο ἱκανοὶ νὰ ἀνακαλύψωσι σήμερον, πῶς προσφέρετο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα πρὸ δισχιλίων καὶ πεντακοσίων ἐτῶν; Ὅσον δὲ καὶ ἂν πιστεύομεν ὅτι οἱ περὶ τὸν Κούρτιον γινώσκουσιν ἀσυγκρίτως ὀρθότερον τὸ ἔτυμον τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, ἢ ὁ Πλάτων καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Ἑλληνες, οὐδέποτε ὁμῶς θὰ δυνήθωμεν καὶ νὰ πείσωμεν ἑαυτοὺς ὅτι οἱ Ἑρασιμῖται κατῴρθωσαν νὰ προφέρωσι τὴν ἑλληνικὴν ὀρθότερον τοῦ Πλάτωνος ἢ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καὶ τῶν πολλῶ μετ' αὐτόν ἀμασάντων. Ἄν δὲ εἰς ἄκρον ἀμφιβάλλομεν ὅτι διὰ τῶν ἐτυμολογικῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἐκ τῆς κράσεως ἀποδείξεων εὖρεν ὁ Κούρτιος τὴν ἐπὶ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους προφορὰν τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων, πολλῶ μᾶλλον ἀμφιβάλλομεν ὅτι θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὰ ἑλληνικὰ σύμφωνα, π.χ. τὸ γ, θ, φ, χ, ἐξφωνοῦντο ὅπως αὐτὸς διδάσκει, τὸ μὲν πρῶτον ὡς τὸ γερμανικὸν ἢ λατινικὸν g, τὰ δὲ λοιπὰ τρία ὡς th, ph, kh, οὕτω δηλαδὴ ὥστε νὰ ἀκούωνται, ἐκφωνουμένων αὐτῶν, εὐκρινῶς οἷτε φθόγγοι τ, π, κ καὶ τὸ δασύ h (α). Διότι, ἂν εἶχεν οὕτω τὸ πρᾶγμα, θὰ

(α) Schulgrammatik, 1866, σελ. 4 καὶ Erläuterungen, σελ. 19. Ἡ μαρτυρία μάλιστα τοῦ Ἀλικαρνασσεῖος Διονυσίου (περὶ συνθ. ὀνομάτων, κεφ. ιδ' τελ.), ἣν προσάγει ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης, ἀποδεικνύει, τοῦναντίον, τὸ ὀρθὸν τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς τοῦ θ, ἥτις ἀληθῶς ἀποτελεῖται προσθετιμένου εἰς τὸ τ τοῦ δασέος πνεύματος. Ἄλλη δὲ προφορὰ ἐκ τῆς ἐνώσεως τοῦ τ καὶ τοῦ πνεύματος δὲν δύναται νὰ προκύψῃ, ἢ μόνη ἡ τοῦ παρ' ἡμῖν θ. Ἄλλ' ὁ Κούρτιος φαίνεται προσκρούσας εἰς τὰς λήξεις προσθῆκην τοῦ πνεύματος. Ἄν ὁμῶς ἀνεγίνωσκε μετὰ προσσχῆς τὸ χωρίον τοῦ Διονυσίου, ἥθελε παρατηρήσῃ, ὅτι ἡ λέξις προσθήκη οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἐκεῖ ἢ ἐπαύξησιν δυνάμεως, ἐκ τοῦ πνεύματος προσγινομένην εἰς τὰ δασέα. Καὶ περὶ τῶν σημερινῶν δὲ ψι-

ἔμενεν αἰνιγματῶδες, πῶς οἱ Ἕλληνες, ἐνῷ ἐποίουν τιαύτας καὶ τοσαύτας μεταβολὰς καὶ ἀποβολὰς τῶν συμφώνων, φεύγοντες τὴν ἀντιτυπίαν αὐτῶν καὶ σύγκρουσιν, καὶ δὲν ἔλεγον π. χ. γέ-γραφται, μέμιγθε, λέλεγται, ἐλέγθη, κέκλωθται, ἐκαλύεθη, ἐπδομος, ὀκδοος, ἐπθήμερος, κτλ., ἔπρεπεν ἔπειτα, φοβερῶς συγ-κρούοντες τὰ σύμφωνα, νὰ προφέρωσιν ἐπλάγχθητη, ἡλέγχθητη, ἐλέχθητη, κηθηδς, ἀγκηόνη, σύγκηρονος, συγκηαίρω, ὀπη-θηαλμός, ἐλάμπητη, πηθησίς, ἐπηθηήμερος κτλ., νὰ προφέ-ρῳσι δηλαδὴ φθόγγους, δυναμένους νὰ ὑπάρχωσιν ἴσως ἐν μόνῃ τῇ γλώσσῃ τῶν Ὅττεντότων. Εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Κούρτιος διδάσκει ὅτι τὸ γ πρὸ τῶν γ, κ, χ πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ν, ὅπως καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, γραφόντων διὰ τοῦτο ν ἀντὶ γ πρὸ τῶν εἰρημένων συμφώνων (α)· ἀλλ' ἐλησιμόνησεν ὁ ἀκριβέστατος γραμματικὸς ὅτι ἀν οἱ Ῥωμαῖοι, στερούμενοι τῆς προφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ γ (6), καὶ μάλιστα τῆς πρὸ τῶν γ, κ, χ, ἐξεφώνουν καὶ ἔγραφον πρὸ τούτων, ὅπως σήμερον οἱ Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι καὶ ἄλλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ν ἀντὶ γ, τοῦτο δὲν εἶνε καὶ ἀπόδειξις ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες οὕτω προέφερον τὸ γ ἐν τοῖς τὸν Γραμμα-τέα (C. I. G, 84), τῶν καιρῶν (101), ἱερῶν χρημάτων (147), κτλ· διότι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἀπεδεικνύετο ὡσαύτως ὅτι καὶ τὸ μ προεφέρετο ὡς ν ἐν τοῖς τῶν πόλεων (C. I. G, 74) ὅταμ περ (76), κτλ. Ἀλλὰ τότε τίς ἡ χρεία νὰ γράψωσιν οἱ Ἕλληνες γ καὶ μ ἀντὶ ν (γ); Ζητεῖται λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ

λῶν καὶ δασέων ἂν ἔγραφεν ὁ Ἀλικαρνασσεύς, σαφέστερον καὶ ἐναργέ-στερον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ, ἢ ὅπως ἔγραφεν. Ἄν δὲ τὸ θ ἐξεφω-νεῖτο ὡς τη, ὅπως διδάσκει ὁ Κούρτιος, διὰ τί οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε οὐ-δαμοῦ ἔγραφαν ἀντὶ θ τη, ἢ, διὰ τί, ἀφ' οὗ ἐξηφανίσθη τὸ δασὺ πνεῦμα ἀπὸ τῆς γλώσσης, ἐξηφανίσθη δὲ πρωταίετα, οὕτε οἱ Ἀττικοὶ οὕτε οἱ ἄλλοι οἱ μετ' αὐτοὺς Ἕλληνες, οὐδὲ ἐν τῇ τελείᾳ παρακμῇ τῆς γλώσ-σης, εἰπὸν ποτε κατ' Ὅμηρον, κατ' Ὑπνον, κατ' ἡμέραν κτλ ;

(α) Schulgrammatik, σελ. 4.

(6) Ἰδὲ Λισχόδιον. Ueber die Aussprache des Griechischen, α. 64.

(γ) Ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ ν εἰς γ ἐν τοῖς τῶν καιρῶν, ἱερῶν χρημάτων, συγκαίρω, σύγχρονος, ἐγένετο ὅπως ἡ τροπὴ τοῦ ν εἰς μ ἐν τοῖς τῶν πό-λεμον, ἐμπέπτω κτλ. Ἰνα τὰ σύμφωνα συμπληρωθῶσι μᾶλλον πρὸς ἑλ-

προφέρεται τὸ γ ἐν τῷ ἐπλάγχθῃ. Καὶ ἂν μηδεμία ἄλλη προφορά τούτου φαίνεται ὀρθότερα τῆς νῦν παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς γγ, γκ, γχ, διὰ τί νὰ μὴ ἐκφωνῇ τὸ σύμφωνον τοῦτο καὶ ὁ Κούρτιος ὡς καὶ ἡμεῖς; Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις οὐδεὶς δύναται νὰ μᾶς βεβαιώσῃ σήμερον, οὐδ' αὐτὸς ὁ Κούρτιος, ὅτι ἐν τοῖς ἀγαθόν, ἀγάλλομαι, ἀγών, ἀγορά, κτλ, ἡ καθ' ἡμᾶς προφορά τοῦ γ δὲν εἶνε ἡ ἀρχαία ἐλληνική, διὰ τί πάλιν νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὁ αὐτὸς Κούρτιος ὅτι τὸ γ καθόλου ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσῃ πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς παρ' ἡμῖν σήμερον; Ἡ λεπτοτάτη μάλιστα διακρίσις τῆς προφορᾶς τῶν γγ ἐν ταῖς συνθέτοις τῶν λέξεων, οἷον ἐν ταῖς ἐγγράφῳ, ἐγγλύφῳ, ἐγγίγνομαι, συγγράφῳ κτλ, ἀπὸ τῶν γγ ἐν ταῖς ἀπλαῖς ἀγγελος, φθόγγος, ἀγγαρεύω κτλ, ἀποδεικνύει ὅτι περὶ παντὸς ἄλλου δύναται νὰ γείνῃ λόγος ἐν τούτοις, ἡ περὶ διαφθορᾶς τοῦ γ. Ἄν δὲ τὸ γ πρὸ τοῦ ε καὶ μάλιστα πρὸ τοῦ ι προφέρεται ὑγρότερον, προφέρεται οὕτω διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν καὶ τὰ κ, λ, ν προφέρονται μαλακώτερον πρὸ τῶν αὐτῶν φωνηέντων ἄλλ' ἐκ τούτου οὐδεὶς, νομίζομεν, δύναται νὰ συμπεράνῃ ὅτι καὶ τῶν συμφώνων τούτων τὴν προφορὰν διεφθείραμεν. Τούτωναντίον, ἂν τις παρατηρήσῃ ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρὸ ὠρισμένων συμφώνων καὶ φωνηέντων γράφουσι φ ἢ $\varphi\theta$ ἀντὶ κ καὶ $\kappa\theta$ (α), θέλει ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν

ληλα, εἶνε καὶ καθ' αὐτὸ φανερόν, ἀποδεικνύουσι δ' οὐχὶ ὀλιγώτερον καὶ σύμπαντες οἱ περὶ τῆς εἰς ἄλληλα τροπῆς τῶν συμφώνων κανόνες τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ὅποια λοιπὸν συμπληρῶσι καὶ συναρμογὴ τῶν ἐλληνικῶν συμφώνων θὰ εἴνετο κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κουρτίου ἐν τοῖς εἰρημένοις καὶ ἄλλοις παμπόλλοις παραδείγμασιν, ἀφίνομεν εἰς αὐτὸν νὰ εἴπῃ, διότι ἡμεῖς τυδλάχιστον ἐν τῇ προφορᾷ τοῦ ἐπλάγχθητη καὶ τῶν τοιούτων, εἰσθανόμεθα οὐχὶ συναρμογὴν καὶ συμφιλίωσιν, ἀλλὰ διάστασιν καὶ νεῖκος ἀδιάλλακτον.

(α) Ὅτι πρὸ ὠρισμένων φωνηέντων, καὶ οὐχὶ μεθ' ὠρισμένα φωνήεντα γράφουσι οἱ Ἕλληνες φ ἢ $\varphi\theta$ ἀντὶ κ ἢ $\kappa\theta$, τοῦτο εἶνε ἀπόδειξις ὅτι ἡμεῖς προφέρομεν ἐλληνικώτερον τὰ κ καὶ χ, προφέροντες αὐτὰ μαλακώτερον ἢ τραχύτερον κατὰ τὸ ἐπόμενον φωνῆεν, ἢ οἱ Γερμανοὶ, οἵτινες προφέρουσι ταῦτα τραχύτερον ἢ μαλακώτερον κατὰ τὸ ἡγούμενον, ὅπως καὶ ἐν τῇ αὐτῶν γλώσσῃ τὰ k καὶ ch.

σήμερον, τινὰ τῶν συμφώνων ἐξεφωνοῦντο ποτὲ μὲν τραχύτερον, ποτὲ δὲ μαλακώτερον. Δὲν εἰξεύρομεν ἂν ὁ Γραμματικῶν ἐξοχ' ἄριστος Κούρτιος διδάσκει ἰδίαν προφορὰν τῶν ἐλληνικῶν συμφώνων γ, θ, φ, χ, ἵνα μὴ φαίνωνται οἱ Ἑρασμίται προφέροντες ταῦτα ὡς τὰ ἐαυτῶν γερμανικά· ἀλλ' ἂν ἐνεκα τούτου διδάσκη τοιαύτην προφορὰν, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν αὐτῷ μετὰ βεβαιότητος ὅτι φεύγων τὴν Σκύλλαν, ἐνέπεσεν ὁλόκληρος εἰς τὴν Χάρυβδιν. Εἶνε δὲ καὶ θαυμασμοῦ ἄξιος ὁ ἀνὴρ, ὅτι οὐδὲ ἅπαξ ἐτόλμησε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅπως ἄλλοι Ἑρασμίται, ὅτι δὲν εἶνε ὅλως ἀπίθανον, εἰ μὴ πάντα, ὡς ἡμεῖς μετὰ πολλῶν ἄλλων πιστεύομεν, ἀλλὰ τινὰ τοῦλάχιστον τῶν παρ' ἡμῖν συμφώνων νὰ ἐφύλαξαν τὴν παλαιὰν καὶ γνήσιαν αὐτῶν προφορὰν. Ἀλλ' ἴσως φοβεῖται, μήπως ἔπειτα ἀναγκασθῇ νὰ κάμῃ καὶ ἄλλας ὑποχωρήσεις, καὶ οὕτω τὸ καθ' ἐαυτὸν καταστρέψῃ τὸ μετὰ πόνων ἰδρυθὲν πολύτιμον ἔργον. Καὶ ἄντως τοσοῦτον φοβεῖται ὁ Κούρτιος νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμῶν προφορὰ διετήρησε φθόγγον τινὰ φωνήεντος ἢ συμφώνου ἀπὸ τῆς ἀκμῆς τῆς γλώσσης, ὥστε, ἐπειδὴ ὁ Βλάσιος, καίτοι ἄλλως τυφλῶς ἀκολουθῶν τοῖς δόγμασι τοῦ Κορτίου, ἐτόλμησε νὰ προβάλῃ μετριοφρόνως πᾶν μικράν τινὰ ἀπορίαν, πῶς τὰ ἐλληνικὰ ζ δύναται νὰ ἐκφωνῇται ὡς dz, ὅπως δηλαδὴ ὁ σοφὸς γλωσσολόγος διδάσκει, ἐνῶ πάντοτε τὸ δ ἀποβάλλεται πρὸ τοῦ σ (α), ὁ Κούρτιος, ὅστις δυσκόλως, ὡς ἔοικε, δύναται νὰ φέρῃ τοὺς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐλέγχους, μηχανᾶται παντοῖα μᾶλλον, ὅπως ὑπερασπίσῃ τῆς ἐαυτοῦ δοξασίας, ἢ νὰ ἀποχωρισθῇ ταύτης καὶ ὁμολογήσῃ τὸ ἀρχαῖον καὶ γνήσιον τῆς παρ' ἡμῖν προφορᾶς τοῦ ζ. Καὶ πρὸς τὰ ποικίλα μὲν αὐτοῦ ἐπινοήματα ἀπαντῶμεν ἀλλαχοῦ, ἐν δὲ μόνον ὑπομνησάμεν ἐνταῦθα τὸν φίλον διδάσκαλον, ὅτι ἐν ταῖς σοφαῖς αὐτοῦ περὶ τῆς προφορᾶς τοῦ ζ ἐρευνᾷς δὲν ἔπρεπε νὰ παρέλθῃ ἀνεξετάστους ἀρχαῖας τινὰς γραφάς, ἐν αἷς ἀντὶ τοῦ ξ εἶνε γεγραμμένον **Ι**· οἷον τὰς γραφάς Ζμυρναῖος (β) καὶ πελαζγικὸν (γ), ἐν αἷς φανερώς τὸ ζ δὲν δύναται νὰ ἔχη

(α) Erläuterungen, 4870, σελ. 17 καὶ 18.

(β) C. I. G. N. 1590, 43.

(γ) Ross. Archäol. Aufs. 2te Sammlung, σελ. 662 σημ. καὶ Le-

ἀλλ' ἢ τὴν παρ' ἡμῖν προφορὰν τοῦ σ πρὸ τῶν μ, δ, γ, β. Ἄν εἰχάτῃε τὰς εἰρημένας γραφάς, δὲν ἤθελεν ἴσως πιστεῦσθαι οὕτω προθύμως εἰς τὰ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας συμπεράσματα. Διότι αἱ γραφαὶ αὗται ἀνῆκουσαι, ἢ μὲν πρώτη εἰς τὰ μέσα τῆς τρίτης, ἢ δὲ δευτέρα εἰς τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ **Ι**, καὶ ἂν ἀρχαιότατά ποτε εἶχεν ἄλλην προφορὰν, δὲν ἡδύνατο ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ἐν οὕτω παλαιοῖς χρόνοις ὡς γράμμα σημαντικὸν προφορᾶς, ἣν ἔχει παρ' ἡμῖν τὸ σ ἐν ταῖς λέξεσι Σμυρναῖος καὶ πελασγικὸν, καὶ ἣν εἶχεν ἀναμφιβόλως καὶ ἐπὶ Δουκιανοῦ (α) καὶ Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικῷ (6) καὶ Κοῖντιλιανοῦ (ὅστις τοσοῦτον ἠπίστατο νὰ θαυμάζῃ τὴν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ προφορὰν τοῦ ἑλληνικοῦ ζ), ἂν ἐν πάσαις ταῖς λέξεσιν, ὅπου εὐρίσκετο, δὲν προεφέρετο ἤδη σταθερῶς ὅπως παρ' ἡμῖν σήμερον. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ἡδύνατο νὰ συμβῇ ἐντὸς μιᾶς ἢ δύο, ἀλλὰ πολλῶν γενεῶν ἀνθρώπων, συμπεραίνεται ἄρα ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπανταχοῦ τοῦλάχιστον τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατήσεως τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου, ἐν τοῖς καλλίστοις δηλαδὴ χρόνοις τῆς γλώσσης, δὲν ἡδύνατο τὸ ζ νὰ ἔχῃ ἄλλην, ἀλλ' ἢ τὴν νῦν παρ' ἡμῖν προφορὰν. Τοῦτο δὲ ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων διδάσκει, πόσον ὀλίγην πίστιν πρέπει νὰ ἔχῃ τις εἰς τὰ ἐκ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας συμπεράσματα, προκειμένου τοῦ λόγου περὶ τῆς προφορᾶς τῆς γλώσσης ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν τοιούτων φαίνεται ὀλιγορήσας ὁ σοφὸς καθηγητὴς, δὲν λέγει ἡμῖν τοῦλάχιστον, πόθεν λαβὼν διδάσκει ὅτι οἱ μὲν νῦν Ἕλληνες ἀπώλεσαν τὴν γνησίαν προφορὰν τῶν ἑλληνικῶν συμφώνων, οἱ δὲ ῥωμαῖκοὶ λαοὶ τῆς νεωτέρας Εὐρώπης

bas. Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineur. Argolide: N. 422, p. 27.

(α) Ἐν τῷ περὶ δίκης φωνηέντων, ἔνθα τὸ σίγμα ἐγκαλεῖ τῷ ζῇτα, σμάραγδον ἀποσπᾶσάντι καὶ πᾶσαν ἀφειλομένῃ τὴν Σμύρναν.

(6) Πρὸς Γραμματικούς, σελ. 639 κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Βεκκέρου, 1847. Οὐδὲν γὰρ βλαπτόμεθα, ἐάν τε σὺν τῷ ἱ γράφωμεν τὴν δοτικὴν πῶσιν, ἐάν τε μὴ, καὶ ἐάν τε διὰ τοῦ σ τὸ σμῖλιον καὶ τὴν Σμύρναν, ἐάν τε διὰ τοῦ ζ.

διεφύλαξαν καὶ διασωῶσιν ἀκριβέστατα τὴν τῶν λατινικῶν; Διότι οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο διδάσκει, ὅταν καὶ αὐτὸς προφέρῃ τὰ λατινικά, σύμφωνα *b, c, d, f, g*, ἀπαραλλάκτως, ὅπως οἱ Γάλλοι ἐκφωνοῦσι ταῦτα ἐν ταῖς λέξεσι *bon, concave, guerre* κτλ. Ἄν δὲ πιστεύει ὅτι πάντες οἱ νεώτεροι λαοὶ ἀπέβαλον τὴν ἀρχαίαν προφορὰν τῶν συμφώνων, τότε διὰ τίνος ἀποκρύφου τέχνης ἀνεκάλυψεν ὁ μακάριος, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ σύμφωνα ἐκφωνοῦντο, ὅπως αὐτὸς διδάσκει; Ἄν δὲ νομίζει ὅτι μικρὰ ἡ ζημία, ἐὰν δὲν προφέρῃ τις αὐτὰ ἀκριβῶς ὥς οἱ ἀρχαῖοι, ἄλλος δὲ πάλιν ἤθελεν ἰσχυρισθῇ ὅτι δὲν βλέπτει καὶ πολὺ, ἂν ὀλίγον διαφόρως προφέρῃ τις τὰ φωνήεντα καὶ τὰς διφθόγγους, τότε τί ἄλλο ματαιώτερον καὶ μωρότερον τοῦ ἐρασμικοῦ τολμήματος;

Ἄλλα πῶς; ἀκούομεν ἐνταῦθα ἐκφωνοῦντος τοῦ Κουρτίου· πρέπει λοιπὸν νὰ ἀναγινώσκωμεν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς κατὰ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν προφορὰν, ἥτις εἶνε ὅλως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ὑποκειμένην τοῖς ἑλληνικοῖς ποσήμασι προσφθίαν (α); Ναὶ ἀποκρινόμεθα, ἂν εἶνε βέβαιον ὅτι τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ δὲν μεταβάλλει τὴν φύσιν φθόγγου τινός, καὶ ὅτι καὶ ἀπλᾶ φωνήεντα εἶνε ἐπίδεκτικὰ ῥυθμοῦ καὶ προσφθίας, πρὸς δὲ τούτοις εἶνε βεβατότατον ὅτι ἡ νῦν προφορὰ δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν. Διότι, ἂν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, καίτοι ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα προφέροντες, ὥς ἡμεῖς, τὰς πλείστας τῶν διφθόγγων, ὅπως καὶ ὁ Κούρτιος ὁμολογεῖ (β), ἠδύναντο ὅμως, ὥς ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν καταφαίνεται, νὰ ἀναγινώσκωσι τὰ μέτρα τῶν ποιητῶν ἐρῶνθιμως καὶ κατὰ προσφθίαν, τίνα λόγον θὰ εἶχέ τις σήμερον νὰ ἀκολουθήσῃ τῇ περὶ προφορᾶς διδασκαλίᾳ τοῦ Κουρτίου καὶ τῶν ἄλλων Ἑρασμιτῶν, ἐνῷ οὐδεὶς τούτων, ἂν θέλωσιν εἰλικρινῶς νὰ εἰπωσι τὴν ἀλήθειαν, ἠδυνήθη ποτὲ μέχρι τοῦδε νὰ ἀναγινώσκῃ τοὺς Ἑλληνας ποιητάς, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, διαστέλλων ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν μέτρων οὐ μόνον τὸ μακρὸν ἀπὸ τοῦ βραχείος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν βαρεῖαν προσφθίαν ἀπὸ τῆς ὀξείας καὶ τῆς περισπωμένης; Ὅπόταν σὺν

(α) Studien κτλ., σελ. 273 καὶ Erläut. σ. 19.

(β) Erläut. σελ. 21.

Θεῶ κατορθώσωσί ποτε τοῦτο, ὥστε νὰ μὴ δύνηται τις καὶ θέλων νὰ ὀνομάζῃ αὐτοὺς, ὅτι οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν δευτέραν ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐκ Καισαρείας σοφιστὴν Παισωνίαν, τότε καὶ ἡμεῖς εὐγνωμονοῦντες θὰ σπουδάσωμεν ἐκ παντὸς τρόπου, ὅπως μιμηθῶμεν αὐτῶν τὸ παράδειγμα, χωρὶς ὅμως ἐνεκα τούτου νὰ θεωρήσωμεν ἀναγκαίαν καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς ἡμετέρας προφορᾶς κατὰ τὴν ἐρασμικὴν. Ταύτης ἓνα καὶ μόνον φθόγγον ἐξήλωσαμεν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, τὸν τοῦ υ κατὰ τὸ γαλικὸν υ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν ἐξήλου καὶ ὁ Ῥωμαῖος Κοϊντιλιανὸς, καὶ διότι εὐρίσκομεν αὐτὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γραμματικοῖς ἐν τῇ ἐκφωνήσει τοῦ υ καὶ ο. Τὴν προφορὰν τοῦ η ὡς ἐ καὶ θέλοντες δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν, διότι δὲν ἤξεύρομεν πῶς ἐξεφώνουν αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἀρχαῖοι, εἶνε δὲ πολλὴ ὑπόψια, ὡς καὶ πρότερον ἐλέγομεν, ὅτι ἐξεφώνουν πλησιάζοντες μᾶλλον πρὸς τὸ ι ἢ πρὸς τὸ ε (α). Νὰ ἀναστήσωμεν δὲ ἡμεῖς σήμερον τὸ δασὺ πνεῦμα δὲν θὰ ἦτο πολὺ δίκαιον, ἐνῷ ἡ γλῶσσα φαίνεται ἀποβαλοῦσα αὐτὸ ἐν τοῖς καλλίστοις αὐτῆς χρόνοις οὐ μόνον ἐκ τῆς ἰωνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰτιατικῆς διαλέκτου. Ἀπόδειξις δὲ σαφὴς τοῦ λόγου εἶνε οὐ μόνον ὅτι καὶ πρὸ Εὐκλείδου παραλείπεται οὐχὶ σπανίως τὸ δασὺ πνεῦμα ἐν τῇ γραφῇ (6), ἀπὸ δὲ

(α) Ὅτι τοιοῦτόν τινα, μεταξὺ τοῦ ε καὶ ι σαλεύοντα, φθόγγον εἶχεν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, συμπεραίνεται ἀσφαλῶς ἐξ ὧν ὁ Κοϊντιλιανὸς λέγει περὶ τῆς λατινικῆς λέξεως *here* (Instit. Orat, I, 4, 8), ὅτι ἐν αὐτῇ *neque e plane neque i auditur*. Διότι βεβαίως τοιοῦτος φθόγγος δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐν μόνῃ ταύτῃ τῇ λέξει, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς. Κατὰ ταῦτα δὲ φαίνεται ἡμῖν πιθανώτατον ὅτι καὶ τὸν φθόγγον ε, εἰς δὲν μεταγράφουσι τὸ ἑλληνικὸν η, οἶον ἐν ταῖς λέξεσιν *æther, musice* κτλ., οὕτω, μεταξὺ ε καὶ ι, προέφερον οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ λογιώτεροι τοῦλάχιστον αὐτῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς εἰδήμονες.

(6) Ἴδε Ῥαγκαβὴ *Antiquités Helléniques* I. N. 259, ἔνθα αἱ λέξεις οἷς καὶ Ἑλλενοταμίαι, καὶ τοι ἐν προεὐκλείδειῳ ἐπιγραφῇ εὐρισκόμεναι, γράφονται ὁμως ἄνευ τοῦ δασέος πνεύματος. Περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πνεύματος παραλείψεως πρὸ Εὐκλείδου ἴδε καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀριθ. 1204, στίχ. 33 καὶ 38, τοῦ Ῥοσσίου *die Demen von Attika*, σελ. 47. σμ. Πρὸς δὲ τούτοις ἴδε ἐκτὸς ἄλλων καὶ Βοιχχίου *Staatshaushaltung der Athener*, II, ἐν τῇ ἀπὸ σελίδος 748—50 προε-

τοῦ ἀρχοντος ἐκείνου ἐξαφανίζεται παντελῶς ἀπὸ τῶν ἀττικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πλάτων καταφωρᾶται ἢ οὐδαμῶς ἢ ἀσθενέστατα μόνον ἐκφωνῶν αὐτὸ, ὅταν λέγῃ· «Ἴσως δὲ μετεωρολογῶν ὁ νομοθέτης τὸν ἀέρα Ἦραν ὠνόμασεν ἐπικρυπτόμενος, θεὸς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὴν τελευταίην γνοίης δ' ἂν, εἰ πολ-
λάκις λέγοις τὸ τῆς Ἦρας ὄρομα» (α). Ἄν δὲ ὁ Κούρτιος νομίζει ὅτι καὶ αἱ ἐλάχισται αὗται διαφοραὶ προσκρούουσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν προσωδίαν, δὲν ἠθέλομεν τὸ παράπαν διστάσῃ χάριν αὐτοῦ τοῦλάχιστον, πολλὰ ὠφελοῦντος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν νεωτέραν ἡμῶν προφορὰν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν παλαιῶν συγγραφέων, ἂν ἐβλέπομεν ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλη ὀρθότερα, ἐτοιμὴ νὰ καταλάβῃ τὸν τόπον αὐτῆς, καὶ δὲν ἡμεῖς ἠναγκασμένοι πάλιν νὰ προσλάβωμεν τὴν ἀκρίτως οὕτω καὶ ταχυθούλως ἀπορρίφθεϊσαν. Καὶ ἡμεῖς μὲν εἰς τοὺς νόμους τῆς γλώσσης πειθόμενοι καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἄλλους λογους, ὧν ποιούμεθα ἀλλαχοῦ μνεῖαν, ταῦτα δοξάζομεν περὶ τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς.

Ἄλλ' ὁ θερμότατος λάτρης τοῦ νεκροῦ γράμματος Βλάσσιος,

κλειδεῖφ ἐπιγραφῇ, ἐν ἣ πολλαχοῦ τὸ πνεῦμα ἑλλείπει. Αἱ γραφαὶ μάλιστα Οἰκῶν, ἐχομένων, ἐξῆς, προσἀπέδομεν, ἀφ' ὧν, ἐς ἄς, ἐφ' ἃ, ἄγοντα, ὀπισθοφανῇ, ἀνάλωμα καὶ ἀνάλωμα (Rang. Ant. Hell. N. 56, 57, 89), ὄγδοος καὶ ὄγδοος, ἀνδράσι καὶ ἄνδρα, ὀροφὴ καὶ ὀροφῇ, ὦνημα καὶ ὦνημα, κτλ. ἐν αἷς τὸ πνεῦμα ἀδιαφόρως ἑλλείπει, ἢ πλεονάζει, ἢ εἶνε πρωθυστερώς γεγραμμένον, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τοῦτο, παῦσαν πλέον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου νὰ ἐκφωνῇται, ἐγράφετο μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου ἐπὶ Εὐκλείδου μόνον κατὰ ἔθος ἀρχαῖον, καὶ ἐνίοτε χωρὶς ὁ γράφων νὰ ἔχῃ σαφῇ συνείδησιν, ποῦ ἔπρεπε νὰ γράψῃ αὐτὸ, καὶ ποῦ νὰ μὴ γράψῃ. Ἡ δοξασία αὕτη κρατύνεται ἔτι μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ τοιαύτη πρωθυστερος ἢ ἡμαρτημένη γραφὴ τοῦ πνεύματος, εὔρηται μόνον ἐν ὀλιγίσταις τισὶν ἐπιγραφαῖς καὶ ἴσως ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς γεγραμμέναις (ἴδε καὶ Α. Ῥαγκαβῆν ἐν ταῖς Antiqu. Hell. I, σελ. 74). Ἄν δὲ ἐκφωνεῖτο τὸ δασὺ πνεῦμα ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν ἐν τοῖς ἐπὶ, ἀπὸ, ἀνάλωμα, ἔχω, ὠνοῦμαι, ἄνδρα κτλ., τότε τὸ τοιοῦτον ἔπρεπε καὶ ἀλαχόθεν νὰ ἐπιμαρτυρῇται, νὰ γράφηται δὲ καὶ σταθερῶς τὸ δασὺ πνεῦμα ἐπὶ τῶν αὐτῶν λέξεων ἐν ταῖς εἰρημέναις ἐπιγραφαῖς.

(α) Κρατυλ. 464 C.

εἰς τοῦτο μόνον προσέχων τὸν νοῦν καὶ εἰς τὰς κράσεις τοῦ Κουρτίου, πιστεύσας ὅτι ἂν ἐπὶ Περικλέους αἱ δίφθογγοι ἐξεφωνοῦντο ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα, οἱ Ἕλληνες ἄλλην φροντίδα καὶ ἄλλον λογισμὸν δὲν θὰ εἶχον, ἢ πῶς νὰ γράψωσι ταύτας δι' ἀπλῶν γραμμάτων, νομίζει πλέον ὅτι καταλαμβάνει ἐπ' αὐτοφῶρ ἑρασμίζοντας τοὺς Ἀττικοὺς, ὅταν βλέπῃ ὅτι ἐπὶ Εὐκλείδου ἄρχοντος (Ὁλ. 94, 2. π. Χ. 403), ἐφ' οὗ, λέγει (α), ἐγένετο ῥιζικὴ μεταρρύθμισις τῆς γραφῆς ἐν Ἀθήναις, οὐδεὶς διανοεῖται νὰ μεταρρύθμιση καὶ τὴν παλαιὰν γραφὴν τῶν διφθόγγων ὅπερ κατὰ τὴν στερεὰν αὐτοῦ πεποιθήσιν πάντως ἐμελλε νὰ διανοηθῇ καὶ ἐπιχειρήσῃ ὁ ἄρχων Εὐκλείδης, ἢ ἄλλος τις τῶν ἐν τέλει Ἀθηναίων, ἂν τῷ ὄντι τὸ γράμμα διεφώνει πρὸς τὴν προφορὰν καὶ κατὰ τοὺς καλλίστους ἐκείνους χρόνους τῆς γλώσσης. Ἀλλ' ἤθελεν ἴσως μετρίασθ' ὀλίγον ὁ ἀνὴρ τὸν μέγαν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ γράμματος ζῆλον, ἂν ἤθελεν ἐνθυμηθῇ, ἐν ᾧ ἰσχυρίζετο ταῦτα, ὅτι ἐπὶ Εὐκλείδου δὲν ἐπιχειροῦσιν οἱ Ἀθηναῖοι μεταρρύθμισιν τῆς γραφῆς, οὐδ' ἐπινοοῦσι καινὸν ἀλφάβητον, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιτρέπουσι διὰ νόμου νὰ εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὰ δημόσια αὐτῶν γράμματα, ἅτε τελειότερος ὢν τοῦ ἀττικοῦ, ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος, ὅστις ἐν τῷ κατ' ἰδίαν γράφειν ἦτο γνωριμώτατος ἤδη πολὺ πρότερον παρ' αὐτοῖς (β) Οὗτος δὲ πάλιν ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ ὁ παλαιότερος ἑλληνικὸς, ἀπηλλοτριμένος μόνον τῶν προτέρων αὐτοῦ ἀτελειῶν καὶ ἐλλείψεων. Μεταρρύθμισιν δὲ τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας, ὥς τι περιττὸν καὶ μάταιον, οὐδέποτε φαίνονται διανοηθέντες οἱ Ἴωνες. Ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ Εὐκλείδου παρίστατό τις ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωσι καινὴν ὀρθογραφίαν καὶ γράψωσι δι' ἀπλῶν φωνηέντων τὰς διφθόγγους, ἐνῶ οὐδεμίαν τέως ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι ἐκ τῆς παλαιᾶς τούτων διὰ δύο χαρακτῆρων γραφῆς συνέβη ποτέ τι ἀτόπημα, οἷον ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ ο ἀντὶ τοῦ ω καὶ ου, ἢ τοῦ ε ἀντὶ τοῦ η καὶ ει,

(α) Blass. Ueber die Aussprache κτλ., σελ. 40.

(β) Kirchhoff. Studien z. G. d. g. A. σελ. 68—72. Franz. Elementa epigraphices græcæ, σελ. 148 καὶ 24 σημ.

ἀλλὰ μάλιστα, τοῦναντίον, ἔβλεπον σαφέστατα ὅτι διὰ τῆς γενομένης ὑπὸ τῶν Ἰώνων συμπληρώσεως τοῦ παλαιοῦ ἀλφαβήτου ἠδύναντο ἀκριβέστερον ἢ ποτε ἄλλοτε νὰ διακρίνωσιν οὐ μόνον τὰς διαφορὰς καταλήξεις τῶν διαφορῶν μερῶν τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὰ καὶ βραχέα, καὶ καθόλου νὰ διαστέλλωσι πολλὰ πρότερον συγγεόμενα. Τί δὲ ἤθελεν ὁ Βλάσιος καὶ οἱ Ἑρασμίται; ἤθελον νὰ γράψωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἡ ἀντίαι (α); Ἀλλ' οὕτω δὲν θὰ διεκρίνετο πλέον τὸ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ αἰ ἀρχαί, τὸ δραχμῆς ἀπὸ τοῦ δραχμαῖς, τὸ δεσπότης ἀπὸ τοῦ δεσπότης κτλ. Ἀλλ' ἴσως ἀντὶ τοῦ αἰ θὰ προετίμων οἱ Ἑρασμίται νὰ γραφῇ ε ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω θὰ ἐγεννᾶτο πάλιν σύγχυσις μετὰξὺ τοῦ λέγετε καὶ λέγεται, τοῦ βούλεσθαι καὶ βούλεσθε, τοῦ λείπεσθαι καὶ λείπεσθε, τοῦ καινὸς καὶ κενὸς κτλ., συγχύσεις οὐχὶ ἐλάσσονες ἐκείνων, ἃς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου ἐζήτουν νὰ ἀποφύγωσιν. Ἄν δὲ κατὰ τὰς ἐρασμικάς ἀξιώσεις ἤθελον γράψῃ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ εὐδοκιμήσιν ἀντὶ εὐδοκιμήσιν, καταλείψιν ἀντὶ καταλείψιν, ὑπόθεσις ἀντὶ ὑποθέσεις, λιπόντων ἀντὶ λειπόντων, κτλ. ἢ ἂν ἀντὶ αἰ ἀρχαί, ταῖς ἀρχαῖς, ἔγραφον ε αρχε τες αρχες, ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῶν τελευταίων τούτων ἐσημαίνοντο ἔτι ὑπὸ πλείστων τὰ ἡ ἀρχή, τῆς ἀρχῆς, οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι ἡ σύγχυσις θὰ προέβαιεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς ἀκμῆς καὶ τελειότητος. Ἀλλ' ἴσως θὰ εὐρισκον εὐλογώτερον οἱ Ἑρασμίται νὰ ἐπινοήσωσιν οἱ Ἕλληνες νέα σημεῖα χάριν τῶν διφθόγγων, ἀφοῦ τὰ ὑπάρχοντα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ σημάνωσι ταύτας ἀκριβῶς καὶ χωρὶς συγχύσεως. Ἀλλὰ τίς θὰ ἦτο ἡ ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωσι νέα σημεῖα οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ καὶ διὰ τούτων συμβολικῶς μόνον θὰ ἠδύναντο νὰ σημαίνωσιν ὅ,τι καὶ πρότερον διὰ τῆς παλαιᾶς καὶ ἐν χρήσει γραφῆς, ἐκ δὲ τῶν κενοφανῶν χαρακτήρων οὐδὲν ἄλλο κέρδος θὰ ἀπῆλαιον, ἢ τὸν κόπον νὰ ἀποβάλωσι μὲν τὴν παλαιὰν ἔξιν, προσκτῆσωνται δὲ νέαν, καὶ οὕτως ἐπιχειρήσωσιν ἔπειτα νὰ μετα-

(α) Ὑποτιθεμένου ὅτι τὸ ἡ ἐξφωνεῖτο ὡς ἐ· διότι ἄλλως καὶ ἡ προφορὰ ἐκώλυε τὴν ἀντὶ τῆς αἰ γραφὴν τοῦ ἡ.

γράφωσι τὰς διφθόγγους εἰς τὰ νέα σημεῖα ἐν ἀπάσαις ταῖς λέξεσι καὶ ἐν ἅπασιν τοῖς ποιήμασι καὶ πεζοῖς συγγράμμασι; Καὶ τί ἄλλο θὰ ἦτο μωρότερον τούτου; ἢ τίνα ἄλλον ἐπὶ γῆς λαὸν κατέλαβέ ποτε τοιαύτη νεωτερισμοῦ ἄφρων καὶ ἐξαλλος μα-
νία; Καὶ ἂν διὰ μόνον τὸν ἀναγκαῖον μεταχαρκτηρισμὸν τοῦ ε
εἰς η πολλὰ γέγονεν ἁμαρτήματα, ὡς λέγει ὁ Γαληνός (α),
ποῖα ἄρα καὶ πόσα δὲν θὰ ἐγίνοντο, ἂν ἔμελλε νὰ με-
τατεθῇ κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν Ἑρασμιτῶν ὁλόκληρος ἡ
παλαιὰ ὀρθογραφία; Ἄνευ λοιπὸν ἀνάγκης καὶ ἀσυνέτως θὰ
ἐπεχείρουν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μετακινήσωσι τὰ καλῶς κείμενα, ὡς
ἂν μὴ εἶχον ἄλλα σπουδαιότερα νὰ πράξωσι, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ
χρόνῳ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰσήγετο ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος,
ἀναγκαιότατος μὲν ἀποδειχθεὶς ἐκ τῆς πείρας, ὡς τοιοῦτος δὲ
γινόμενος δεκτὸς ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειτα τίνι δι-
καίῳ ἤθελεν ἀπαιτήσῃ τις παρὰ τῶν Ἀττικῶν ἢ τῶν Ἰώνων νὰ
σημάνωσι δι' ἐνὸς χαρακτῆρος φθόγγους, διὰ δύο πρότερον γραφο-
μένους, ἐνῷ βλέπει, ὅτι, ἵνα ἀκριβέστερον διαστείλωσιν ἀπ' ἀλλή-
λων ἀπλᾶς καὶ στοιχειώδεις φωνάς, συγχεομένας πρότερον ἐν τῇ
γραφῇ, προετίμησαν τὸ ἐναντίον, ἔγραψαν δηλαδὴ τινὰς τούτων
(6) διὰ δύο γραμμάτων;

(α) Γαλην. Ἐκδ. Kühn. Τόμ. ΙΖ', μέρ. β'. σελ. 411.

(6) Τὰς ου καὶ ει, αἵτινες πρότερον ἐσημαίνοντο δι' ἀπλῶν γραμμά-
των, ἄτε ἀπλαῖ οὔσαι. Ἡ διὰ δύο χαρακτῆρων ὑπὸ τῶν Ἰώνων γραφὴ
ἀπλῶν φθόγγων, ἀποδεικνύει σαφέστατα ὅτι τὸ τοιοῦτον καὶ πρὸ Εὐκλεί-
δου ἤδη δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τοὺς Ἑλληνας, καὶ ὅτι οἱ Ἴωνες οὐδαμῶς
ἐσκέφθησαν, ὅπως γράψωσι δι' ἀπλῶν φωνηέντων τὰς διφθόγγους, ἀλλὰ
μόνον ὅπως συμπληρώσωσι τὸν παλαιὸν ἀλφάβητον, καὶ ἀποδείξωσι τὸ
τῆς γραφῆς ἔργον ἀκριβέστερον καὶ τελειότερον. Πάντοτε δὲ καὶ παντα-
χοῦ θὰ παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς σημειώσεως ἀπλῶν φθόγγων διὰ δύο
γραμμάτων, ἐφ' ὅσον ἐθρίσκει τις περιττὸν καὶ μάταιον ἄνευ ἰσχυροῦ τι-
νος λόγου νὰ ἐξευρίσκη νέους χαρακτῆρας καὶ ἀσκόπως πολλαπλασιάσῃ
τοὺς ὑπάρχοντας· οὐδέποτε δὲ οἱ Ἴωνες θὰ ἔγραφον οὔτε ου ἀντί ο, ἂν
ἐν ταῖς λέξεσιν, οὐκ, οὔτος, Σπουδίας κτλ., αἵτινες καὶ πρότερον ἐγρά-
φοντο διὰ τῆς ου, τὸ ο καὶ υ δὲν ἦσαν ἤδη συνηρημένα εἰς ἓνα ἀπλοῦν
φθόγγον (ὅπως δηλαδὴ πολλοὶ μετὰ μαγιστῆς πιθανότητος λέγουσιν, ἰσχυ-

Ἄλλὰ καὶ χωρὶς τούτων, πῶς συλλογιζόμενος εὐρίσκει ὁ Βλάσιος ὅτι θὰ εἶχον καὶ τὴν ἐλαχίστην ὀρεξιν νὰ ἐπινοήσωσι καινὴν ὀρθογραφίαν οἱ ἐπὶ Εὐκλείδου Ἀθηναῖοι, οἵτινες οὐδὲ τὸν ἰωνικὸν ἀλφάβητον, καίτοι γνωστότατον ὄντα αὐτοῖς ἀπὸ Περικλέους ἤδη (α), ἐπὶ δὲ Εὐκλείδου καὶ διὰ νόμου εἰσαχθέντα εἰς τὰ δημόσια αὐτῶν γράμματα, ἀποδέχονται καθ' ὁλοκληρίαν εὐθὺς καὶ προθύμως, ἀλλὰ πολλὰς μετὰ τὸν Εὐκλείδην Ὀλυμπιάδας (β) ; Καὶ

ρίζονται ὅτι ἡ οὐ ἐν ταῖς εἰρημέναις καὶ ἄλλαις λέξεσιν ἀρχαιότατα προσέφεροτο ὅπως καὶ ἐγράφετο, ὡς οὐ· ἴδε Humperdinck. Zeitschrift f. d. gymnasialwesen 1868, σελ. 888), οὕτε εἰ ἀντὶ τοῦ ε, ἂν τὸ ε καὶ τὸ ι ἐν ταῖς λέξεσιν, ὅπου ἐξ ἀρχῆς ἐγράφοντο, δὲν ἦσαν ὁμοίως πρὸ πολλοῦ συνηρημένα εἰς ἀπλοῦν φθόγγον· ὅπως οὐδὲ οἱ Γάλλοι θὰ ἡδύναντο νὰ σημάνωσι τὸν ἐν τοῖς ὀνόμασι fleur, amateur, imitateur κτλ. ἀπλοῦν φθόγγον eu διὰ τοῦ e καὶ τοῦ u, ἂν τὰ φωνήεντα ταῦτα δὲν ἦσαν ἥδη ἀπὸ πολλοῦ συνηρημένα εἰς ἓνα καὶ ἀπλοῦν φθόγγον ἐν ταῖς ἄλλαις λέξεσιν, ἐν αἷς ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρχον ἐκ τῆς λατινικῆς. Εἶνε δὲ περὶ τὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα, πόσον ἀκριβῶς τὰ φαινόμενα τῆς ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας τῆς πρὸ Εὐκλείδου καὶ τῆς μετ' αὐτὸν συμφωνοῦσι πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ νόμου τῶν συναίρεσεων καὶ κράσεων καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐλέγχουσι τὴν ἐρασμικὴν πλάνην. Ἐν μόνον δὲν διδάσκουσι τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ γλωσσικὰ ταῦτα φαινόμενα, ἂν ἐν ταῖς ου καὶ εἰ ἐπεκράτησε μετὰ τὴν συναίρεσιν τὸ δεύτερον φωνῆεν, τὸ u (ου ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ γραφῇ καὶ προφορᾷ) καὶ τὸ ι, ἡ ἐγεννήθη τρίτος τις φθόγγος, παραχωροῦντα τὴν περὶ τούτου διδασκαλίαν εἰς τὴν ζῶσαν φωνήν. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἐν τῇ ου ἐπεκράτησε τὸ δεύτερον φωνῆεν, ὁμολογοῦσι καὶ οἱ Ἑρασμιῖται, προφέροντες τὴν δίφθογγον ταύτην, ὡς καὶ ἡμεῖς· ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ εἰ ἐπεκράτησε τὸ δεύτερον φωνῆεν, λέγομεν ἀλαχοῦ, μαρτυρεῖ δὲ σαφῶς ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν, καὶ τὸ ἐκ τῶν καλλίστων χρόνων τῆς γλώσσης ἀρξάμενον ἔθος τοῦ νὰ γράφωσιν οἱ Ἑλληνες πολλὰκις εἰ ἀντὶ τοῦ μακροῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ βραχέος ι.

(α) Τοῦτο ὁμολογεῖ καὶ διὰ πολλῶν ἀποδεικνύει καὶ ὁ γενναϊότατος καὶ μανικώτατος τῆς ἡμετέρας προφορᾶς πολέμιος, ὁ Δανὸς Ἐτρίβενος (Heinrichsen) ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Ueber die Neugriechische oder sogenannte Reuchlinische Aussprache der Hellenischen Sprache, 1839 ἀπὸ σελίδος 156 ἕως 158. Ἰδὲ καὶ Οἰκονόμον ἐν τῷ περὶ προφορᾶς σελ. 97.

(β) Οὕτως ἰσχυρὸν ἦτο παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις τὸ κράτος τῆς χρήσεως,

ἀν ἐπὶ Περικλέους καὶ Εὐκλείδου δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ βλαστῇ

ὥστε καὶ μετὰ τὸν Εὐκλείδην μέχρι τῆς ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος διατελεῖ κρατῶν ἐν τῇ γραφῇ ὁ ἀττικὸς ὁ παλαιὸς ἀλφάβητος (ἴδε Boeckh, *Staatshaushaltung der Athener*. Τόμ. Β', σελ. 349 καὶ 355), δὲν ὁποχωρεῖ δὲ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸν ἰωνικόν, ἀλλ' ἢ πολλὰς μετὰ τὴν ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδας. Διότι καὶ μέχρι τῆς 111 Ὀλ. καὶ ἔτι ὕστερον εὐρηται ἐνίοτε ἐν ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς ἡ παλαιὰ γραφὴ Ὁ ἀντὶ τῆς ΟΥ, ἢ ἡ ΕΙ ἀντὶ τῆς ΗΙ, οἶον Κηφησίῳ, Διονυσίῳ, Δεινομένῳ, ταῦται (Boeckh, *Urkunden über das Seewesen* κτλ. VII, Ὀλ. 106—107), στέφανος χρυσῶς (C. I. G. 159. Ὀλυμ. 111, 2), Ἀρχενίκο, Χαιρεστράτο, προξένο, σὺν εἰ, τῇ βουλαί, ὁπλοθῆκει (*Urkunden* κτλ. XIV, Ὀλ. 113, 4, π. X. 325. Τὰ τελευταῖα παραδείγματα ἐλάβομεν ἐκ τῆς νεωτέρας καὶ ἀκριβεστερας ἐκδόσεως τῆς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, ἀριθ. 3144, Γ' στήλ., στήλ. 110, 130, 148, Δ' στήλ. 26, 27, Ε' στήλ. 79). Ἡ γραφὴ Ὁ ἀντὶ τῆς ΟΥ εὐρηται καὶ ἐν ὑατέροις χρόνοις ἐπὶ νομισματός Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' (296—4 π. X.), Ἀλεξάνδρῳ (ἴδε Κατάλογον τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τοῦ Ἀθηνῆσιν ἐθνικοῦ νομισματικοῦ Μουσείου, ὑπὸ Ἀχιλ. Ποστολάκα, σελ. 264, ἀριθ. 1602). Ἐν ψηφίσματι δὲ τῶν Ἀκαρνάνων περὶ προξενίας, εὑρεθέντι ἐν Σπάρτῃ πρὸ δύο σχεδὸν ἐτῶν (ἴδε Ἀ θ η ν α ί ο υ Τόμ. Α', τευχ. γ', σελ. 253 καὶ 254) ἡ καταλήξις τῆς δοτικῆς τῷ κοινῷ γράφεται διὰ τῆς οἰ, ἀν καὶ τὸ ψήφισμα εἶνε μακεδονικῶν χρόνων, ἡ δὲ δοτικὴ τῶν δευτεροκλίτων ἔληγε παρὰ τοῖς Ἀκαρναῖσιν οὐχὶ εἰς οἰ, ἀλλ' εἰς φ, ὅπως μαρτυροῦσιν ἄλλαι νεώτεραι τοῦ ψηφίσματος τοῦτου ἀκαρνανικαὶ ἐπιγραφαί (ἴδε C. I. G. N. 1793). Οὕτω δὲ συχνὴ εἶνε ἡ γραφὴ εἰ ἀντὶ τῆς η καὶ ἐν χρόνοις πολὺ νεωτέροις τοῦ Δημοσθένους, ὥστε ἐμβάλλεται τις εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ πιστεῦσῃ ὅτι ἡ η εἰς οὐδὲν διέφερε τῆς εἰ ἐν τῇ προφορᾷ, ἐπενοήθη δὲ μόνον χάριν ἀπλῆς ὀρθογραφικῆς διακρίσεως τῶν διαφόρων καταλήξεων.

Οὐδαμῶς λοιπὸν διστάζομεν καὶ τὰς γραφὰς ἐν Ἑρακλίῳ, βελανδῶν, τοπέα, πρυτανεῖαι, τρεῖς, ἡμίσεα (ἴδε Philol. XIII, σελ. 248, καὶ τὰς αὐτῷ παραπομπὰς), Ἀλεξάνδρῳ (ἐπὶ νομισματος Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου), καὶ πᾶσαν ἄλλην, δυναμένην ἀκωλύτως νὰ ἀναχθῇ εἰς τοὺς περὶ τὸν Δημοσθένην χρόνους, νὰ θεωρήσωμεν λείψανα τῆς παλαιᾶς τοῦ ἀντὶ τῆς εἰ γραφῆς, ἀν καὶ ὁ Κούρτιος ἰσχυρίζεται (*Studien* κτλ. 12, σελ. 277), ὅτι αἱ λέξεις αὗται πρέπει νὰ συγκαταταχθῶσι μετὰ τῆς τέλειος καὶ τῶν ὁμοίων, τὸ δὲ ἐν αὐταῖς ε νὰ ληφθῇ ὡς ἀπλοῦν ε, γεννηθὲν ἐκ τῆς εἰ, ὡς εἰ ἐκφωνουμένης, κατ' ἀποβολὴν τοῦ ι. Ἀλλὰ καὶ ἀν θελήσωμεν νὰ ἀσπασθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Κουρτίου, ὅτι τὸ ε ἐν τισι τῶν εἰρημίνων γραφῶν δὲν εἶνε εἰ ἀλλ' ἀληθὲς ε, οὐδὲ οὕτως ὅμως εἴμεθα

καὶ φανῇ εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἡ πολύτιμος μεταρρύθμισις,

ἡναγκασμένοι καὶ νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ εἰ ἐξεφωνεῖτο ὡς εἰ ἐπὶ Δημοσθένους καὶ ἀρχαιότερον. Διότι ἡ κατάληξις εα ἀντὶ εἰα εἶνε εὐχρηστοτάτη καὶ κοινοτάτη καὶ ἐν πολλῷ νεωτέροις χρόνοις (ἴδε Ahrens II, σελ. 488 καὶ 566 καὶ τὰς αὐτοῦ παραπομπὰς εἰς τὸ C. I. G.), οἷον ἐν τοῖς ὀνόμασι Νικόκλεα, Εὐκράτεα, Σωσικράτεα, Δαμόκλεα (ἢ κατὰ τὸν Βοίχχιον Νικοκλέα, κτλ.) κτλ., ἐκ δὲ τούτου συμπεραίνεται πᾶν τὸναντίον τῆς γνώμης τοῦ Κουρτίου· καθ' ὅσον τινὰ μὲν τῶν εἰρημένων ὀνομάτων, οἷον τὰ Σωκράτεα, εὔρηνται ἐν ἐπιγραφαῖς, ἐνθα ἀναγινώσκονται καὶ τὰ Ἐρειννός, ὠδείσι, Νεῖκανδρος (C. I. G. N. 2445), ἀνήκουσι δηλαδὴ εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἀναντιρρήτως ἡ εἰ ἐξεφωνεῖτο ὡς ι, τινὰ δὲ πάλιν, οἷον τὰ Νικόκλεα, Εὐκράτεα κλ. ἀναγινώσκονται ὅπου καὶ τὰ Σωκρατία (1207). Ὅμοια δύναται τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῆς εος. Διὰ τοῦτο, εἴτε αἱ εα καὶ εος ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν εἰα καὶ εἰος κατ' ἀποβολὴν τοῦ ι, εἴτε τὰνάπαλιν αἱ εἰα καὶ εἰος ἐκ τῶν εα καὶ εος κατ' ἔκτασιν τοῦ ε εἰς εἰ, οὐδὲν βέβαιον καὶ ὠρισμένον δυνάμεθα ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων τύπων τῶν αὐτῶν καταλήξεων νὰ συμπεράνωμεν περὶ τῆς προφορᾶς τῆς εἰ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, ἀλλὰ τὸ πολλὸν, ἂν ἡ εα καὶ εος προέκυψαν κατ' ἀποβολὴν τοῦ ι ἐκ τῶν εἰα καὶ εἰος, μόνον περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς ἐκφωνήσεως κατὰ τοὺς περὶ τὸν Ὅμηρον χρόνους, ἐξ ὧν φαίνονται ἐρχόμεναι αἱ καταλήξεις εα καὶ εος, εἰα καὶ εἰος, ὅπως δεικνύουσι τὰ ὁμηρικὰ βαθέη καὶ βαθειᾶ, ὠκέα καὶ ὠκειᾶ, χρύσεος καὶ χρύσπος, βόειος καὶ βόειος, λίθιος καὶ λίθιος, φλόγος, κυνέη κτλ. Ἀλλ' ἂν οἱ διάφοροι οὔτοι τύποι τῶν αὐτῶν καταλήξεων οὐδὲν λέγουσιν ὠρισμένον περὶ τῆς προφορᾶς τῆς εἰ ἐπὶ Περικλέους, διδάσκουσιν ὁμῶς σαφῶς, ὡς καὶ τὰ Καλλίας καὶ Καλλέας (C. I. G. N. 458), Νικίας καὶ Νικέας (439 καὶ 4542), Χαθρίας καὶ Χαθρίας (265), χρύσπος (Στράβ. VII, 334, Θουκ. Δ', 405) καὶ χρυσοῦς, Σωκράτεα καὶ Σωκρατία, ἔχω καὶ ἴαχω, αἰς καὶ ηἰς (καταλήξεις ἐπίσης εὐχρηστοι πρὸ Εὐκλείδου ἐν τῇ πληθυντικῇ δοτικῇ τῶν πρωτοκλιτῶν) κτλ., ὅτι δύο τύποι, ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ἄπαξ ὁρμηθέντες, βαίνουσιν ἔπειτα παραλλήλως ἐν γλώσσῃ τινὶ ἐπὶ πλείστας ἑκατονταετηρίδας ἀνεπηρέαστοι ὅπ' ἀλλήλων. Ἐκ τῆς τοιαύτης δ' αὐτῶν πεχωρισμένης πορείας διδασκόμεθα τι, ὅπου εἶνε πολλοῦ λόγου ἄξιον ἐν τῷ προκείμενῳ ζητήματι· ὅτι, ὅπως τὰ χρύσεια μέταλλα τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἐκώλυσαν τὰ ἄλλα χρύσεια νὰ γείνωσι χρυσᾶ, τὸ δὲ δραγμαῖς ἀφήκεν ἑλεῦθερον τὸ Ἀθήναισι νὰ γείνῃ Ἀθήνησι καὶ ὕστερον Ἀθήνησιν, οὕτως οὐδὲ τὰ τέλειος, Ἡράκλειον, βαλανίον, Ἡράκλεια κτλ., ἠδύνατο νὰ κωλύσῃσι τὸ εἰ ἐν τοῖς χρύσειος, ὄνειος, βόειος, τέλειος, Ἡράκλεια κτλ. καὶ τὸ εἰ ἐν τῷ δραγμαῖς καὶ τοῖς ὁμοίοις νὰ συναιρεθῶσι πρωταίτατα εἰς ἀπλοῦ

τίς θὰ ἐτόλμα μετὰ ταῦτα (α) νὰ ἐπιβάλλῃ βέβηλον χεῖρα καὶ ἀσεβῶς ἀκρωτηρίασιν καὶ κολοβώσῃ, ἢ καὶ ἀπλῶς μεταβάλλῃ τὴν ὀρθογραφίαν, ἐν ᾗ ἦσαν γεγραμμένα τὰ ἔπη τοῦ Ὅμηρου, τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ἀριστοφάνους, αἱ ἱστορίαι τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ἡροδότου, καὶ συλλήβδην πάντα τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ; Ἡ μήπως νομίζῃ ὁ Βλάσσιος ὅτι οἱ ἐπὶ Περικλέους καὶ Εὐκλείδου Ἕλληνες, ἢ οἱ ἐπὶ Δημοσθένους καὶ Λυκούργου ἐκλιγάρουν τῶν παλαιῶν αὐτῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὅτε τινὲς μὲν ἠδύναντο νὰ εἰπωσιν ἀπὸ στόματος ὁλόκληρον τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν (β), πολλοὶ δὲ νὰ ᾄδωσι μέλη τοῦ Εὐριπίδου (γ), βεβαιότατα δὲ καὶ πολλῶν ἄλλων ποιητῶν, ἄλλοι δὲ πάλιν οὐδ' ἐν τοῖς δικαστηρίοις αὐτοῖς ἀπηξίουσι νὰ ἐναγνώσκωσι ῥάσεις ἐκ τῶν παλαιῶν ποιημάτων (δ), διὰ τοιού-

φθόγγους κατὰ τὸν ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ κρατοῦντα νόμον τῶν συναιρέσεων, ὅπως καὶ τὰ ἐν τοῖς αὐτοῖς λίθις προευκλείδεια Ποτειδαῖται καὶ Ποταιδᾶται, Χαλκειᾶται καὶ Χαλκιᾷται, Αἰνειᾶται καὶ Αἰνᾶται δεικνύουσιν (ἴδε τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνιστῶν ἐν ταῖς Antiquités Helléniques τοῦ Παγκαβῆ, τόμ. 4), καὶ ὅτι οὐδεμία ἦτο ἐνάγκη νὰ λέγωσιν οἱ Ἀθηναῖοι Νικέας, Καλλέας κτλ., ἀλλὰ ἔλεγον καὶ Νικίαι, Καλλεῖαι κτλ.

(α) Ὅτι μετὰ ταῦτα ἦτο δύσκολον νὰ μεταβληθῇ ἡ παλαιὰ ὀρθογραφία, ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Βλάσσιος, σελ. 44. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Humperdinck ἐν τῇ πολλῇ μνημονευθείσῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ περὶ τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς, ἐν σελ. 883 καὶ 884.

(β) Ξενοφ. Συμπ. Γ', δ.

(γ) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Νικίου XXIX.

(δ) Ἴδε Αἰσχίνην κ. Τιμέρχου, Δημοσθένην κ. παραπρεσβ. Λυκούργου κ. Λεωκράτους κτλ. Ὁ Λυκούργος μάλιστα ἐφρόντισεν, ὡς γνωστὸν, καὶ περὶ ἀκριβοῦς ἀντιγραφῆς τῶν δραματικῶν ἔργων τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν καὶ διαφυλάξεως τῶν ἀντιγράφων ἐν τῷ Μητρώῳ. Καὶ ἔπειτα νὰ περιμένῃ τις ἀπὸ τοιούτων ἀνδρῶν μεταβολὴν τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας! Ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου ἔπρεπε νὰ περιμένῃ τις περισσοτέραν, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ Ἀριστάρχου καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων γραμματικῶν καὶ κριτικῶν, οἵτινες οὐδὲ ἰῶτα ἐν, οὐδὲ κεφαλαία μία θὰ ἐπέτρεπον νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς

των ῥήσεων ἐμπεδοῦντες πολλάκις ἐνώπιον τῶν δικαστῶν τὰς ἐαυτῶν γνώμας ; Πῶς δὲ ἄνθρωποι, ἐντραφέντες ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ μάλιστα τοῦ πρεσβυτάτου αὐτῶν, τοῦ Ὀμήρου, θὰ ἦτο εὐκολον ἔπειτα νὰ ἀπομάθωσι τὴν παλαιὰν ὀρθογραφίαν, καὶ εἰσαγάγωσιν ἀντ' αὐτῆς ἄλλην ἀγνωστον καὶ καινὴν;

Ὅτι βεβαίως εἶνε δυνατὴ καὶ ἀναγκαία ἐνίοτε μεταβολὴ τις περὶ τὴν ὀρθογραφίαν, ὅταν ἐξ ἀτελείας τῆς ὑπαρχούσης ἢ ἄλλου λόγου γεννῶνται συγχύσεις τινές, τοῦτο εἶνε λογικὸν καὶ εὐνόητον, καὶ τοιαύτην μεταβολὴν ἐπεχείρησαν ἐν Ἑλλάδι πρῶτον μὲν οἱ Ἴωνες, ὕστερον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες, μιμηθέντες αὐτοὺς, ἐπεχείρησαν δὲ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ Γάλλοι, μεταβαλόντες τὸ οἱ ὅπου ἔλαβε τὴν προφορὰν τοῦ εἰς αἰ, οἶον ἐν τοῖς Français, avait κτλ., ἵνα μὴ συγχέται πρὸς τὸ ἕτερον οἱ τὸ ἐν τοῖς roi, avoir, rouvoir, moi κτλ. Ἀλλὰ καὶ αἱ τοιαῦται ἀναγκαϊόταται μεταβολαὶ δὲν γίνονται, ὡς ἴσως ᾔθελέ τις νομίσῃ, αἴφνης καὶ διὰ μιᾶς, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν καὶ διὰ πλείστου χρόνου, ὡς τοῦτο διδάσκει σαφέστατα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἡ ἱστορία τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαριθμοῦ (α). Οὐδεὶς δὲ ἄνευ ἀνάγκης θὰ

ἐμπιστευθείσης εἰς αὐτοὺς παρακαταθήκης. Ἄν δὲ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις πολλοὶ ὑπὸ ἀμαθείας ἢ ὀλιγώτερον τῆς ἀκριβείας φροντίζοντες ἀπεμακρύνοντο καθ' ἡμέραν τῆς παραδεδομένης ὀρθογραφίας, οὐδὲν ἔχει ἀπροσδόκητον τὸ τοιοῦτον, δυνάμενον νὰ συμβῇ εἰς πᾶν ἔθνος ἐν χρόνοις παρακμῆς, ἐν οἷς καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν ἀρχαίων ἀγαθῶν ἐκλείπουσι καὶ ἀφανίζονται. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐδέποτε ὅμως ἐξέλιπεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἡ γνῶσις τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας τῶν λείψων καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν· οὐδὲ εἶνε πιθανὸν ὅτι μόνη ἡ ὀρθὴ προφορὰ τῶν ροιχείων τοῦ ἀλφαριθμοῦ ἀπώλετο ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα ἀπώλειαν τοιαύτην, ὅποια, ἂν πρέπει νὰ πιστεῦσωμεν τοῖς Ἑρασμίοις, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔθνος συνέβη, καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ γεννηθῇ ὁ Ἑρασμος, ἵνα διδάξῃ τὸν κόσμον τὴν ἀρχαίαν καὶ γνησίαν ἐλληνικὴν προφορὰν, τὸ μέγα δὲ τοῦτο ἔργον νὰ κατορθώσῃ ἀπλούστατα, μόνον τὸ γράμμα λαβὼν ὁδηγόν!

(α) Καὶ παρὰ τοῖς Γάλλοις δὲ, ἐνῷ πολὺ πρὸ τοῦ Βολταίρου ἐγγράφετο, καίτοι ἀτέκτως καὶ ἀκανονίστως, ἡ αἰ ἀντὶ τῆς οἱ, ὅπου ἡ

ἡδύνατο νὰ μεταβάλλῃ καὶ μάλιστα ὁλόκληρον τὴν ὀρθογραφίαν γλώσσης τινός, διότι πρὸς τὸ τοιοῦτον ἀντιμάχεται στερεὰ δόγμασι, ἢ τύραννος χρήσις. Ταύτης τῆς δυνάμεως τὸ κράτος ὑπερδόντες ἀπέτυχον οἰκτρῶς παρ' ἡμῖν μὲν πρὸ τινων δεκαετηρίδων ὁ Βηλαρᾶς, πλείστοι δ' ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας (α), ἀποπειραθέντες ἀπερισκέπτως νὰ μεταρρυθμίσωσι κατὰ τὴν ζῶσαν προφορὰν τὴν ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν ὀρθογραφίαν. Καὶ σήμερον δὲ ἂν ἤθελέ τις εἶτε ἐν Ἑλλάδι, εἶτε ἐν Γαλλίᾳ, εἶτε ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὑπὸ πολλῆς ἀκρισίας ἀγόμενος, ὀρθογραφικὴν μεταρρύθμισιν, ἀμφιβάλλομεν πρῶτον πάντων, ἂν καὶ αὐτὸς ὁ μεταρρυθμιστὴς θὰ ἡδύνατο γράφων νὰ κινή τὴν χεῖρα εὐχερῶς καὶ ἀνέτως ἐναντίον τῆς συνηθείας, καὶ δὲν θὰ ἔγραφε πολλάκις ἐκὼν ἄκων ὡς καὶ πρότερον τὰς λέξεις· Ἀλλὰ καὶ ἂν διὰ πολλῆς ἀσκήσεως καὶ ἐπιμονῆς ἤθελεν ὑπερβῇ πᾶν πρόσκομμα, ἤθελε δὲ ὡσαύτως διὰ παρακλήσεων πείσῃ καὶ τυπογράφους τινὰς νὰ μιμηθῶσι τὸ ἐαυτοῦ παράδειγμα, καὶ οὕτω διὰ πολλῶν πόνων καὶ μόχθων κατῴρθου τέλος νὰ ἐκδώσῃ βιβλίον ἢ ἐφημερίδα ἐν ὀρθογραφίᾳ, μᾶλλον συμφωνούσῃ πρὸς τοὺς σημερινοὺς φθόγγους τῆς ἑλληνικῆς ἢ ἀγγλικῆς ἢ γαλλικῆς, πάλιν οὐδὲν τὸ ἐκ τούτου ὄφελος· διότι πάντοτε θὰ ὑπελείπετο αὐτῷ νὰ κατορθώσῃ τὸ δυσχερέστατον τῶν ἔργων, νὰ ἀναγκάσῃ δηλαδὴ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ κατανοῇ τὰς οὕτω παραδόξως καὶ ἀλλοκότως μεταμορφωθείσας λέξεις. Θαῦμα θὰ ἦτο ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐνέμενον τῇ ἀναγνώσει μιᾶς καὶ μόνης σελίδος, καὶ δὲν ἐπεμπον παραχρῆμα εἰς κόρακας καὶ τὸ βιβλίον καὶ τὸν συγγραφέα.

Ἀλλ' οὐδὲ οἱ Βοιωτοὶ καινοτομοῦσιν, ὡς λέγει ὁ Βλάσσιος,

τελευταία αὕτη εἶχεν ἤδη τὸν φθόγγον τοῦ ε, ἀπὸ δὲ Βολταίρου καὶ ἐκανονίσθη ἡ τοιαύτη τῆς αἰ ἀντὶ τῆς οἱ γραφῇ (ἴδε Egger. *Notions élémentaires de Grammaire comparée*, 1854—55, σελ. 192, σημ. 22 καὶ σελ. 27), ὅμως μέχρι χθές καὶ πρῶν διετέλει ἔτι γραφομένη ὑπὸ πολλῶν ἢ οἱ, ὅπου καὶ ἀρχαιότερον. Οὕτω μέγα εἶνε πανταχοῦ τὸ κράτος τῆς χρήσεως!

(α) Egger. κτλ., σελ. 27.

περὶ τὴν γραφὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα εἰσάγουσιν εἰς τὰ δημόσια αὐτῶν γράμματα, ὅπως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τὸν Ἰωνικὸν ἀλφάβητον, πρὸς τοῦτο δὲ ἕνεκα μεταγράφουσι καὶ προσαρμόζουσιν ὅσον δύναται ἀκριβέστερον τοῖς φθόγγοις τῆς αὐτῶν διαλέκτου πρὸς τὴν δύναμιν τῶν ἰωνικῶν γραμμάτων. Ἄν λοιπὸν γράφουσι π. χ. η ἀντὶ αὐ καὶ α, τοῦτο ποιοῦσιν ἀναμφιβόλως, ὥς καὶ οἱ Ἑρασμῖται αὐτοὶ πιστεύουσι, διότι ἀμφότεραι αἱ δίφθογγοι αὗται δὲν εἶχον πλέον παρ' αὐτοῖς τὴν προφορὰν, ἣν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσιν, ἀλλ' ἀληθῶς ἐξεφωνοῦντο ὡς η. Ἀλλαχοῦ δὲ, ἐν τῇ ἰωνικῇ καὶ ἀττικῇ διαλέκτῳ, πρέπει νὰ ζητηθῇ τίς ἦτο ἡ προφορὰ τοῦ η καὶ τῶν διφθόγων αὐ καὶ α (α). Ἄν δ' ἐκ τῆς συνυπάρξεως τῶν η καὶ αὐ ἐν τῷ ἀττικῷ ἀλφάβητῳ δὲν δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ αὐ ἐξεφωνεῖτο ὡς αἶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς (ὅπως οὐδὲ ἐκ τῆς ἐν τῷ γαλλικῷ συνυπάρξεως τῶν αἶ, ε, ε, ε, ε, ὅτι αἱ Γάλλοι προφέρουσιν ὡς αἶ τὴν αἶ), πᾶν ἄλλο πρέπει ἔπειτα νὰ ἐλπίζῃ, ἢ ὅτι ἐκ τῆς παρὰ Βοιωτοῖς χρήσεως τοῦ η

(α) Ὅτι τὸ η δὲν εἶχε τὸν τοῦ ἀνοικτοῦ ε φθόγον, ἀλλὰ τινα μεταξὺ τοῦ ε καὶ ι σαλεύοντα, ἀποδεικνύει πρὸς τοῖς πρότερον εἰρημένους καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν ταῖς ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς ἐναλλάσσονται μὲν ἐνίοτε ἕνεκα ἀμαρτήματος τοῦ χαράκτου τὸ η πρὸς τὸ εἰ, ἢ καὶ τὰ νάκαλιν, ἢ γράφεται ἐνίοτε ι ἀντὶ η ἢ εἰ, ἢ εἰ ἀντὶ ι, οὐδέποτε ὁμοῦς η ἀντὶ αὐ, ἢ αὐ ἀντὶ η, ἀλλὰ μόνον ε ἀντὶ αὐ καὶ ἀπαξ, ὡς ἀλλαχοῦ λέγομεν, αὐ ἀντὶ ε. Ἄν λοιπὸν ἡ αὐ ἔλαβε παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς τὸν τοῦ ἀνοικτοῦ ε φθόγον, ὃν λαμβάνει ἡ αἶ, συναιρουμένη εἰς ἀπλοῦν φωνῆν, τότε οἱ Βοιωτοὶ ἔπρεπε νὰ γράψωσιν ἀντὶ τῆς αὐ οὐχὶ η, ἀλλ' ε. Ἄν δὲ πάντοτε γράφουσιν η, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ αὐ παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσιν ἐξεφωνεῖτο ὡς ε ἀνοικτὸν, συναιρεθέντος τοῦ αἶ εἰς ε, παρὰ δὲ τοῖς Βοιωτοῖς εἶχε πλέον τὴν κλειστοτέραν, τὴν μεταξὺ τοῦ ε καὶ ι προφορὰν. Ἐν τισι μάλιστα λέξεσιν ἤρξατο ἤδη ἡ αὐ διὰ νέας μεταβάσεως εἰς κλειστότερον φθόγον νὰ λαμβάνῃ παρ' αὐτοῖς καὶ τὸν τῆς εἰ οἶον, ἐν ταῖς Ἀθανείας, Θειβείας, Ταναγρεῖας (C. I. G. 1562, 1563, 1583), ἅτινα ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐπιγραφῇ γράφονται Θειβῆος, Ταναγρῆος (1593). Πάντα δὲ τὰ ὀρθογραφικὰ ταῦτα φαινόμενα συμφωνοῦσιν ἀκριβέστατα πρὸς τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐν ποίς ἔμπροσθεν εἰρημένα περὶ τῆς ὡς ι προφορᾶς τοῦ η παρ' ἡμῖν καὶ τῆς προφορᾶς τοῦ αὐ καὶ ε ὡς ε.

ἀντὶ τῶν αἰ καὶ α, θὰ εἶχε περισσότερον λόγον νὰ συμπεράνη τι ὑπὲρ τῆς διηρημένης ἐκφωνήσεως τῆς αἰ. Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι ἡ αἰ ἐξεφωνεῖτο ὡς αἰ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Βοιωτοὶ ἀντὶ ταύτης γράφουσιν η, ἄσπον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ αὐτοὶ Βοιωτοὶ γράφουσιν ω ἀντὶ ου θὰ εἶχέ τις ἐκ τούτου ἰκανὸν λόγον νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ ου παρὰ τοῖς Ἀττικαῖς ἐξεφωνεῖτο ὡς οὔ. Ὅμοιως γράφουσιν οἱ Βοιωτοὶ εἰ ἀντὶ η, διότι τὸ η ἀλληθὲς ἀπέβη παρ' αὐτοῖς εἰ. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ἡ ἀκριβὴς προφορά τῆς εἰ πρέπει νὰ ζητηθῇ πάλιν ἐν ταῖς εἰρημέναις διαλέκτοις (α). Ἄν δὲ ἀντὶ τῆς εἰ γράφουσι πολλαχοῦ ι, ποιοῦσι ταῦτα, διότι ἴσως πολλαχοῦ τὸ εἰ ἀπέβη παρ' αὐτοῖς ι (β). Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον καὶ ἂν καὶ ι ἔγραψαν ἀντὶ τῆς εἰ διότι κατ' ἐκείνους ταῖς χρόνους ἡ τοῦ φθόγγου ι γραφὴ ἤρξατο νὰ λαμβάνη πολλὴν ἀστασίαν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ἄλλων μὲν, ὡς τῶν Βοιωτῶν, γραφόντων ι ἀντὶ τῆς εἰ, ἄλλων δὲ πάλιν εἰ ἀκτὶ ι, οὐ μόνον μακροῦ ὄντος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ βραχείας (γ). Οὐδὲν δὲ ἐτι παράδοξον, ἂν

(α) Ὅτι ἡ εἰ παρὰ τοῖς Ἀττικαῖς καὶ καθόλου παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν εἶχε τὴν προφορὰν τοῦ ι ἀποδεικνύομεν ἐν ἰδιαιτέρῳ περὶ αὐτῆς κεφαλαίῳ.

(β) Ὅπως παρὰ τοῖς Ἀττικαῖς ἐν τῷ ἴσος, ἴση, ὅπως ἐν τῷ ἡμερικῷ πασιδῆιον (Ἰλ. Β, 506) κτλ. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἡρισκιανδὲς (Ahrens I, σελ. 189, σημ. 4) λέγει μακρὰν τὸ ἐκ τῆς εἰ προελθόν βοιωτικόν ι, ἀλλὰ πιθανῶς τοῦτο ἐτεκμαίροντο οἱ παλαιοὶ γραμματικοὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὰ βοιωτικὰ ἀντίγραφα τῆς Κορίννης, γεγραμμένα μετὰ τὴν εἰς Βοιωτίαν εἰσαγωγὴν τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαριθμοῦ, εἶχον κατὰ τὴν νεωτέραν προφορὰν τὸ γράμμα ι, ὅπου ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρχε πιθανώτατα εἰ. Ποιήματα δὲ ἐν βοιωτικῇ διαλέκτῳ ποιηθέντα κατὰ τὴν τετάρτην καὶ τρίτην πρὸ Χριστοῦ ἐκαταστατηρίδα δυσωχῶς ἂν ἔχομεν, ὅσα παραβάλλοντες ταῦτα (ἂν βεβαίως εἴμεθα πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν) πρὸς τὰς μέχρι τούδε ὑπαρχούσας κατὰ καθ' ἡμέραν ἀνασκαπτομένας βοιωτικὰς ἐπιγραφὰς (ἴδε Ἀθηναίου τόμ. Α', τευχ. ε' καὶ τόμ. Β', τευχ. ε'). μετὰ πλείονος βεβαιότητος νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τοῦ μακροῦ ἢ βραχείας τοῦ βοιωτικοῦ ι.

(γ) Οὐ μόνον μετὰ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ἐν ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς εὑρηται πολλάκις γεγραμμένον ἀδιαφόρως ι ἀντὶ εἰ, καὶ ἐνίοτε τάναντι εἰ ἀντὶ ι. Ἡ τοιαύτη μάλιστα διὰ τῆς

οἱ Βοιωτοί, ἀφοῦ ἐν ταῖς ὀνομαστικαῖς καὶ ῥηματικαῖς καταλήξεσιν ἔγραφαν ἡ ἀντὶ αἰ καὶ α καὶ ἄλλα ἀπλᾶ φωνήεντα ἀντὶ διφθόγγων, ἔγραφαν ὁμοίως ἐν ταῖς αὐταῖς καταλήξεσιν υ (α) ἀντὶ οἱ (οἱ καὶ ω), καθ' ὅσον μάλιστα ἄλλως θὰ ἀπέβαιναν αὐτοῖς ἀχρηστον τοῦτο τὸ γράμμα, ἀφοῦ ὁ δι' αὐτοῦ πρότερον σημαίνόμενος φθόγγος ἤρξατο ἤδη ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου γραφόμενος διὰ τῆς διφθόγγου ου, ἔνεκα τῆς πρὸς ταύτην ὁμοίας ἐκφωνήσεως τοῦ βοιωτικοῦ υ. Κατὰ ταῦτα, ἂν οἱ Βοιωτοὶ ἔγραφαν τὰ αἰ, α, η, εἰ, ω διαφόρως ἢ οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Ἀττικοί, ἔγραφαν διαφόρως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν οἱ αὐτοὶ ἦ ἄλλοι Ἑλλήνες ἔγραφον καὶ ω ἀντὶ ου, ου ἀντὶ υ, οἱ ἀντὶ ου, η ἀντὶ α (οἶον ἐν τοῖς ὀρῆν, τιμῆν), υ ἀντὶ ου, ευ ἀντὶ ου, ζ ἀντὶ γ, δδ ἢ σδ ἀντὶ ζ, κτλ. κτλ. ἄλλ' ἐκ τῶν τοιούτων διαφορῶν περὶ τὴν γραφὴν καὶ τὴν προφορὰν οὐδὲν δύναται τις νὰ συμπεράνῃ περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων, καὶ μάλιστα ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἂν δὲν γινώσκῃ αὐτὴν ἀλλαχόθεν. Ἐπεὶ δὲν εἶνε παντάπασιν ἀπίθανον, ἀφοῦ οἱ Βοιωτοὶ πολλὰς λέξεις ἔγραφαν διαφόρως τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἔνεκα τῆς διαφοροῦ παρ' αὐτοῖς ἐκφωνήσεως πολλῶν φθόγγων, νὰ ἠναγκάσθησαν μετὰ ταῦτα, τὸ μὲν χάριν ὀρθογραφικῶν διακρίσεων, ἀναγκαίῳ ἐἰς πᾶσαν γραφομένην γλῶσσαν, τὸ δὲ καὶ συμβιβάζοντες, ἀφοῦ ἅπαξ βιασθέντες ἤρξαντο, ὅσον ἡδύναντο ἀκριβέστερον τὴν γραφὴν πρὸς τὴν ἀληθῆ προφορὰν, νὰ ἀπομακρυνθῶσι κατὰ μικρὸν καὶ λεληθότως οὕτω τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας, ὥστε νὰ μὴ δυνώμεθα ἡμεῖς σήμερον νὰ γινώσκωμεν

εἰ γραφὴ τοῦ ι, ἐν τοῖς καλλίστοις χρόνοις τῆς γλώσσης ἀναφαινομένη, εἶνε σαφὲς τεκμήριον ὅτι ἡ εἰ πανταχοῦ ἦδη καὶ πρωταίτατα ἦτο συνηρημένη εἰς ι, καὶ ὅπου ἀρχαιότατά ποτε ἐξέφωνετο διηρημένως πως, διότι ἄλλως ἢ διὰ τῆς εἰ γραφῆς τοῦ ι θὰ ἦτο τι ὅλως ἀκατανόητων καὶ ἀνερμήνευτον.

(α) Καὶ πάλιν οὐχὶ σταθερῶς. Διότι ἐνίοτε γράφουσι τὴν αὐτὴν κατάληξιν ἀναμιξ, ποτὲ μὲν διὰ τοῦ υ, ποτὲ δὲ διὰ τοῦ οἱ, ἴδε Rangabé, *Antiquités Helléniques*, N. 1306 καὶ ἄλλας βοιωτικὰς ἐπιγραφάς.

ἀκριβῶς σύμπασαν τὴν διαφορὰν τῶν βοιωτικῶν φθόγγων πρὸς τοὺς ἀττικούς. Ἐξ ἡμιτελοῦς δὲ γνώσεως οὐδὲν βεβαίως ἀσφαλὲς συμπέρασμα δυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν ὑπὲρ τῆς διηρημένης ἐκφωνήσεως τῶν ἀττικῶν διφθόγγων, τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον, ὅσῳ ἢ ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν διὰ τῆς ει καὶ ου γραφῆ τοῦ η καὶ υ ἀποδεικνύει σαφέστατα ὅτι οἱ Ἕλλητες οὐδαμῶς οὐδέποτε διειροήθησαν νὰ ἀποφύγῃσι τὴν διὰ δύο χαρακτήρων σημειώσιν ἀπλῶν φθόγγων. Ἀλλὰ καὶ ἀναγκασθέντες οἱ Βοιωτοὶ νὰ ἀπομακρυνθῶσι τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας, δὲν κατώρθωσαν ὅμως καὶ νὰ ἀποφύγῃσι τὸ κράτος τῆς χρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι πολλάκις ὑπὸ τῆς τυράννου συνθηεῖας βιαζόμενοι γράφουσιν ἐνότῃ ἀναμιξ τὰς λέξεις (α), ποτὲ μὲν κατὰ τὸν παλαιὸν καὶ κοινὸν τοῖς λοιποῖς Ἕλλησι τρόπον, ποτὲ δὲ πάλιν κατὰ τὸν νεώτερον καὶ ἀκριβέστερον σημαίνοντα τοὺς φθόγγους τῆς ἑαυτῶν διαλέκτου. Ἡ ἀστασία δὲ αὕτη τῶν Βοιωτῶν περὶ τὴν γραφὴν δύναται κάλλιστα νὰ ἀποδοθῇ κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀττικῆς ἢ κοινῆς ὀρθογραφίας καὶ διαλέκτου, ἥτις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἤρξατο μάλιστα καὶ ἀθρόα νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν (β).

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀσθενὲς κατὰ τοῦ ἀπλοῦ τῶν ἐλληνικῶν διφθόγγων εἶνε καὶ τὸ ἄλλο ἐπιχείρημα τοῦ Βλασσίου, τὸ ἐκ τῶν γραφῶν αε καὶ οε ἀντὶ τῶν αι καὶ οι (γ). Διότι αἱ γραφαὶ αὗ-

(α) Ἴδε τὰς ὑπὸ τοῦ Βοικχίου ἐκδομένας βοιωτικὰς ἐπιγραφὰς ἐν τῷ C. I. G. καὶ τοῦ Keil, *sylloge inscriptionum Boeoticarum*, καὶ τούτων μάλιστα τὴν πρώτην.

(β) Ἴδε C. I. G. N. 1590 καὶ σελ. 7036.

(γ) Σελ. 13, ἐνθα λέγει ὅτι διὰ τῶν γραφῶν αε καὶ οε ἐσημαίνετο μέσος τις φθόγγος μεταξὺ αἱ καὶ ε καὶ οἱ καὶ υ (=ü). Ἀλλὰ πρῶτον τοιοῦτοι μέσοι φθόγγοι μεταξὺ τῶν συνηρημένων καὶ ἀσυναρτέων εἶνε ὅλως ἄγνωστοι ἐν τῇ ἐλληνικῇ γραμματικῇ. Ἐπειτα, ἂν τοιοῦτοι φθόγγοι ὑπῆρχον ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ καὶ ἐσημαίνοντο μάλιστα, τότε διὰ τί νὰ γράφηται μετὰ τὸν Εὐκλείδην ἐν ταῖς βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς πάντοτε οἱ καὶ υ, οὐδέποτε δὲ καὶ οε καὶ υ, ὅπως μάλιστα ἔπρεπε νὰ γράφηται, ἂν εἶχον ὑπόστασιν τινα τὰ ἐκ τῶν γραφῶν τούτων περὶ τῆς ἐλληνικῆς προφορᾶς ἐρασμικὰ συμπεράσματα.

ται, ὡς καὶ αὐτὸς κάλλιστα γινώσκει, ἀναφαίνονται πρὸ Ἐκκλέδου οὐ μόνον ἐν Βοιωτίᾳ (α), ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς (β), μόλις δὲ ἀναφανεῖσαι, ἀφανίζονται πάλιν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ὀρθογραφίας ἀκριβῶς, καθ' ὃν χρόνον ἐπικρατεῖ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος· ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι αἱ γραφαὶ αὗται εἶνε ἀπὸ πειραι ἀκριβεστέρας καὶ πιστοτέρας σημειώσεως ἀπλῶν φθόγγων, πρὸ πολλοῦ γεννηθέντων ἐν τῇ γλώσσῃ ἐκ τῆς συναϊρέσεως τῶν α καὶ ι, καὶ ο καὶ ι, ὑπεχώρησαν δὲ εἰς τὰς γραφάς αἱ καὶ ο τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφάβητου δι' οὐδένα ἄλλον λόγον βεβαίως, ἢ διότι καὶ αἱ κρατήσασαι καὶ αἱ ὑποχωρήσασαι ἐσήμαινον ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ, ἀπλοῦς δηλαδὴ φθόγγους καὶ στοιχειώδεις. Οὐδεὶς δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ, οὐχὶ ἀπλῶς εἰκάζων καὶ ἀντιλέγων, ἀλλ' ἀσφαλῶς καὶ καὶ ἀναντιρρήτως ἀποδεικνύν, ὅτι ἐν τῇ δοτικῇ π. χ. Διονύσος δὲν ἐγράφη συμβολικῶς οε εἰς δῆλωσιν ἀπλοῦ φθόγγου, τοῦ υ, ὅστις μετὰ ταῦτα καὶ γράφεται ἐν ταῖς βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς, σημαίνων τὴν κατάληξιν τῆς δοτικῆς τῶν εἰς ος ὀνομάτων, οἷον τῷ δάμυ. Τοσοῦτῃ δὲ μᾶλλον δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον τῆς δοξασίας ἡμῶν ταύτης, ὅσῳ πρῶτον μὲν οὐδὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦτο ὅλως ξένον τοῖς Ἑλλησιν ἢ διὰ δύο γραμμάτων σημείωσις ἀπλῶν φθόγγων,

(α) Ἐν ταῖς λέξεσι Διονύσος, Ἀεσχερώνδας (C. I. G. 1599) ἐπὶ Πλαύχας (1647).

(β) Ἐπὶ ἀγγελίων ἐν τοῖς Αἰθρα (C. I. G. 7746), Κροῆσος (7756), Ὀόρας (Ahrens I, σελ. 199 σημ.) καὶ Λαρισαέον (Λαρισαίων ἢ Λαρισαῖον) ἐπὶ νομίσματος τῆς Λαρίσης (Ahrens I, σελ. 221 καὶ 199 σημ.). Εἶνε δὲ ὅλως ἀπίστευτον ὅτι, ἐνῷ ἅπαξ ἢ αἱ ἐν τῷ ὀνόματι τῶν Λαρισαίων συνηρέθη εἰς ἀπλοῦν φθόγγον, ἢ εἰς μέσον τινὰ μεταξὺ αἱ καὶ ε, ὡς δοξάζουσιν οἱ Ἑρασμῖται, ἔπειτα ἀνελύθη πάλιν εἰς αἱ, ὥστε νὰ βιάσῃ τοὺς Λαρισαίους νὰ γράφωνται καὶ πάλιν, ὡς καὶ ἀρχαιότατα, Λαρισαῖοι, καὶ μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων. Διὰ τί μετὰ τὴν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπικράτησιν τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφάβητου εἶναι συνέβη καὶ δεύτερον τοιοῦτον παίγνιον τῆς συναϊρέσεως καὶ ἀναλύσεως τῆς διφθόγγου παρὰ τοῖς Λαρισαίοις; Ἡ καθόλου διὰ τί ἀφανίζονται αἱ γραφαὶ αε καὶ οε ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον ἐπικρατεῖ ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος;

ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐν τισιν ἀρχαιοτάταις ἐπιγραφαῖς διὰ τοῦ ϖ καὶ υ γραφὴ τῆς ἐνικῆς γενικῆς, εἴτα δὲ καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι τότε δὲν ἠδύναντο ἀκόμη νὰ γράψωσιν οἱ Βοιωτοὶ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἀντὶ τοῦ οἰ ἢ τοῦ οε τὸ υ, ἅτε διὰ τοῦ γράμματος τούτου σημαυνομένου ἔτι παρ' αὐτοῖς τοῦ φθόγγου ου· πρὸς δὲ τούτοις, ὅπερ εἶνε τὸ μέγιστον, διότι, ἂν τὸ οε ἐν τῇ Διονύσει ἐξεφωνεῖτο ὡς οε, ὅπως ὁ Κούρτιος καὶ ὁ Βλάσιος ἀποφαίνονται (α), ἐκ τῆς συναίρέσεως τῶν φωνηέντων ο καὶ ε θὰ ἐγεννᾶτο οὐχὶ τὸ υ, ἀλλὰ τὸ ου, ἢ τὸ πολὺ τὸ ω, ὡς οἱ περὶ συναίρέσεως τῶν ἐλληνικῶν φθόγγων κανόνες διδάσκουσι. Καὶ βεβαίως πολλῷ μᾶλλον πρέπει νὰ πιστεύῃ τις εἰς τοὺς κανόνας καὶ τοὺς νόμους τῆς γλώσσης, ἢ εἰς τὰς δοξασίας τῶν γραμματικῶν καὶ γλωσσολόγων, ὅταν διὰ ψιλῶν μόνον εἰκασίῶν ἀπεπειρῶνται νὰ ἐξημεύσωσι πράγματα, ἅτινα καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων ἢ αὐτοὶ νομίζουσιν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὴν γένεσιν.

Ἀλλ' ἀφίνοντες ἡσυχους τὰς βραχυβίους ταύτας γραφάς, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύουσιν ἢ ὅ,τι καὶ ἐκ τῶν νόμων τῆς γλώσσης διδασκόμεθα, ὅτι πρωϊαίτατα παρὰ τοῖς Ἕλλησι πλεῖστα ἄλλεπάλληλα φωνήεντα συνηρέθησαν εἰς ἀπλοὺς φθόγγους, ἐξετάζομεν ἤδη καὶ ἕτερον συμπέρασμα τοῦ Βλασίου, ὅπερ οὗτος συνάγει ὑπὲρ τῆς διηρημένης ἐκφωνήσεως τῶν ἐλληνικῶν διφθόγγων ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πρώτη συλλαβὴ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Βοιωτῶν γράφεται ἐν ταῖς βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς πάντοτε διὰ τῆς οἰ, οὐδέποτε δὲ διὰ τοῦ υ, ὅπως πανταχοῦ ἀλλαχοῦ γράφεται ἢ οἰ ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν. Τοῦτο δὲ κατ' αὐτὸν εἶνε ἀσφαλὲς ἀπόδειξις τῆς ὡς οἱ ἐκφωνήσεως τῆς διφθόγγου οἰ οὐ μόνον παρὰ ταῖς Βοιωτοῖς, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ἄλλοις Ἕλλησι. Καὶ ἡμεῖς δὲ ὁμολογοῦμεν ὅτι θὰ εἶχεν ἰσχύν τινα τὸ συμπέρασμα τοῦ Βλασίου, ἐν μόνῃ τῇ προφορᾷ τῆς εἰρημένης συλλαβῆς Βοι περιοριζόμενον (β)· διότι ἀληθῶς ἡ γραφὴ αὕτη, ἂν δὲν εἶνε λείψανον

(α) Blass. Ueber die Aussprache, σελ. 20.

(β) Καὶ ἐν μόνῃ τῇ προφορᾷ τῶν Βοιωτῶν. Διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ προφέρωσι τὸ ὄνομα Βοιωτοί, ὅπως καὶ ἄλλα βοιωτικὰ ὀνόματα.

(α) τῆς παλαιότερας ὀρθογραφίας (εὐρόντων ἴσως τῶν Βοιωτῶν προτιμότερον νὰ φυλάξωσιν ἀκίνητον τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ὀνόματος), ἀποδεικνύει ὅτι ἡ οἱ ἐν τῇ συλλαβῇ Βοι ἐξεφωνεῖτο παρ' αὐτοῖς ὡς οἷ, καὶ ὅτι καθόλου αἱ συλλαβαὶ αἱ, οἱ, εἰ κτλ. ἐν τισι κυρίοις ὀνόμασι καὶ ἄλλαις τισὶ λέξεσι προεφέροντο διηρημένως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ παρ' ἡμῖν ἐν πολλοῖς τῶν κυρίων καὶ προσηγορικῶν ὀνομάτων. Ἐκεῖνος δὲ μόνον δύναται ἐκ τούτου νὰ συμπεραίνει ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ δίφθογγοι ἐξεφωνοῦντο διηρημένως, ὅστις ἀγνοεῖ ὅτι διὰ τῶν αὐτῶν γραμμάτων, δι' ὧν ἐσημαίνοντο αἱ δίφθογγοι, ἐσημαίνοντο παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν νῦν καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν, οἷον τοῖς Γάλλοις, καὶ ἄλλοι οὐχὶ ἀπλοῖ, ἀλλὰ σύνθετοι φθόγγοι. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Ἀναξαγόρου εἰς τοὺς Βοιωτοὺς ῥηθέν· εἰκότως καλεῖσθε Βοιωτοί· βοῶν γὰρ ὧτα ἔχετε· τὸ ὑπὸ τῶν Ἑρασμίων (β) μνημονευόμενον εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ οἱ ἐξεφωνεῖτο ὡς οἷ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει, ἢ ὅ,τι ἄρτι ἐλέγομεν, ἢ καὶ ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας, θέλων νὰ σκώψῃ τοὺς Βοιωτοὺς, διότι δὲν ἐπε-

ματα, ἄλλως ἢ οἱ Βοιωτοί, ὅπως πάλιν οὗτοι προέφερον ἄλλως τὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐκάτερος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον.

(α) Τοσοῦτῃ μᾶλλον ἔχομεν λόγον νὰ πιστεύσωμεν εἰς τοῦτο, ὅσῳ καὶ ἐν τῇ καταλήξει τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐνίοτε γράφεται οἱ ἀντὶ υἱ καὶ μάλιστα ἐν ἐπιγραφαῖς αὐστηρῶς γεγραμμέναις κατὰ τὴν βοιωτικὴν ὀρθογραφίαν (ἴδε C. I. G. N. 1593, Ἀθηναίου τόμ. Α', τευχ. ς', σελ. 494, ἀριθ. 9, 3), καὶ ἐν αἷς ἥκιστα περιέμενέ τις τοιαύτην ἐναλλαγὴν τῆς γραφῆς. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀπροσδόκητος καὶ αἰφνίδιος ἐναλλαγὴ γενεᾷ πολλὴν ὑποψίαν ὅτι, ἂν οἱ Βοιωτοὶ ἦσαν ἀσταθεῖς περὶ τὴν γραφὴν τῶν καταλήξεων οἱ καὶ οἱς, γράφοντες ταύτας ποτὲ μὲν διὰ τοῦ υ, ποτὲ δὲ διὰ τῆς οἱ, τοῦτο προήρχετο, διότι οὐδεμίαν διάκρισιν ἐποιοῦντο μεταξὺ τῆς οἱ καὶ τοῦ υ, προετίμων δὲ συνήθως νὰ γράφωσι τὸ υ ἐν ταῖς εἰρημέναις καταλήξεσι, διότι καὶ ἄλλας καταλήξεις ἔγραψαν δι' ἀπλῶν φωνηέντων, ἀναγκασθέντες ὑπὸ τῆς διαφορᾶς τῆς ἑαυτῶν πρὸς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς διαλέκτους. Ἡ ὑπόψια δὲ αὕτη μεταβάλλεται εἰς βεβαιότητα, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν, ὅσα εἴπομεν περὶ τῶν γραφῶν αε καὶ οε καὶ τοῦ γεννήσαντος αὐτὰς νόμου τῶν συναιρέσεων.

(β) Heinrichsen. Ueber die Neugriechische Aussprache, σελ. 159.

κρότουν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἀναγινωσκομένοις, ἀνέλυσεν ἐπίτηδες τὴν δίφθογγον τῆς συλλαβῆς Βοι, ὅπως καὶ πᾶς τις ἄλλος, νομίζομεν, θὰ ἠδύνατο νὰ ποιήσῃ, ἐκ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ὀρθῶς ἢ ἡμαρτημένως λαμβάνων τὸ σκῶμμα. Ὅτι δὲ ἡ ἀνάλυσις δὲν εἶνε συνήθης μόνον εἰς τοὺς νῦν ἐτυμολογοῦντας, ἀλλ' ἦτο πρᾶγμα καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους γνωστὸν, δεικνύουσι πολλὰ χωρία τοῦ πλατωνικοῦ Κρατύλου. Οὐδὲ εἶχε βεβαίως φόβον τινὰ ὁ Ἀναξαγόρας ὅτι ἤθελεν ἀποβάλῃ καὶ μικρὸν τῆς δυνάμεως τὸ ἐτυμολογικὸν αὐτοῦ σκῶμμα, ἂν τις τῶν Βοιωτῶν, ὑπὸ πολλῆς εὐηθείας ἐλαυνόμενος, ἤθελεν ἀντείπῃ αὐτῷ ὅτι οὐ καλούμεθα Βοιωτοί, ἀλλὰ Βοιωτοί (Βυωτύ).

Ἀλλ' ὁ Κούρτιος νομίζει ἀδύνατον τὴν ὡς υ προφορὰν τῆς οἰ ἐν τοῖς καλοῖς χρόνοις τῆς γλώσσης, διότι κατ' αὐτὸν (α) τὸ Τροζήνιοι (C. I. G. N. 106) ἐκ μόνης τῆς προφορᾶς Τροϊζήνιοι ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ. Ἐλησμόνησεν ὁμοῦς ὁ ἐρασμικώτατος Κούρτιος ὅτι κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τὰ βοιωτικὰ Ἀμόντας καὶ Σόμφορος (β) ἐκ μόνων τῶν Ἀμόϊντας καὶ Σόϊμφορος ἠδύνατο νὰ προέλθωσιν· οὕτω δὲ ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ, ποῦ τῆς ἐλληνικῆς χώρας ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, τοιαῦτα ὀνόματα φέροντες. Ἐως ἂν εὐρεθῶσιν οἱ τοιοῦτοι, ἱκανὸν ἡμῖν ἔστω ἐν τῷ μεταξὺ νὰ εἴπωμεν τῷ φίλῳ διδασκάλῳ, ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων λέγουσι Κεφαλλονία ἢ Κεφαλλονιά, ἀλλὰ διὰ τοῦτο, παρακαλοῦμεν αὐτὸν πολὺ, ἅς μὴ πιστεύσῃ ὅτι οἱ λοιποὶ λέγουσι Κεφαλλοῖνία, ἀλλὰ μόνον Κεφαλληνία, προφέροντες ἀναμφιβόλως ὡς ι τὸ η, διότι καὶ ἡμεῖς σήμερον εὖ μάλα χρώμεθα τῷ ἰῶτα, ὅπως καὶ οἱ πρὸ Πλάτωνος Ἀττικοί. Οὐδὲν δὲ παράδοξον ἂν οἱ Τροϊζήνιοι ἐν τῷ ἐθνικῷ αὐτῶν ὀνόματι προετίμων ἀντὶ τοῦ φθόγγου τῆς οἰ (ὡς ἀπλοῦ φωνήεντος ἐκφωνουμένης) τὸ ο, ὅπως οὐδὲν ἄπορον, ἂν ἄλλοι πάλιν ἀντὶ τῆς ου προέκρινον αὐτὸ τοῦτο. τὸ ο, λέγοντες π. χ. βόλα ἢ βόλλα, βόλεσθε, Σურάκοσαι, τὸς λύκος, ὄρανος κτλ.

(α) Studien, σελ. 276.

(β) Keil. Inscript. Boeot. σελ. 168.

Ταῦτα δὲ λέγοντες οὐδαμῶς διανοούμεθα καὶ νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ Βοιωτὸς καὶ Τροιζήνιος, καὶ εἴ τι ἄλλο τσιουτότροπον, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφωνῇται Βοιωτὸς, Τροιζήνιος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, κατὰ μίμησιν δὲ τούτων ἐνίοτε καὶ ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τὴν διηρημένην ταύτην ἐκφώνησιν ὁμολογοῦμεν ἀσμένως τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ, ἐνθα ὁ νόμος τῆς συναρέσεως καὶ κράσεως εἶχε πολλῶ μείζον κράτος ἢ ἐν τοῖς Δωριεῦσι καὶ τοῖς Αἰολεῦσι, βλέπομεν, ἐξ ἀναγραφῆς τῶν ὑπὸ τοῦ δήμου στεφανωθέντων διαιτητῶν ἐπὶ ἀρχοντος Ἀντικλέους (Ὀλ. 113, 4, π. Χ. 325), ὅτι ὀνόματά τινα δῆμων (α)

(α) Ἴδε Ross. Die Demen von Attika, N. 5. Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα εἶνε τὰ ἐξῆς· Λαμπτρέες, Εὐωνυμέες, Κολλυτέες, Ἐρχέες, Ἀλαιέες, Πλωθέες, Χολαργέες, Ἀχαρνέες, Παλληνέες, Διομεῖες, Ἰκαριεῖς, Ἀθμονῆες. Ἴδε τοῦ αὐτοῦ καὶ Archäologische Aufsätze. Zweite Sammlung, σελ. 544, ἐνθα λέγει ὅτι ἐν τοῖς ὀνόμασι τούτοις διὰ τῶν δύο εἰς ἐσημαίνετο ὁ φθόγγος τοῦ η. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην καταδικάζουσιν οὐ μόνον τὰ ὑπὸ Βοιχυλοῦ λεγόμενα κατὰ τῶν φουρμοντείων γραφῶν Λαοδάμεια, μάτεερ, Καλλιρῶες κτλ. (C. I. G., σελ. 69), ὡς οὕσης δὴως ἀγνώστου ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐπιγραφικῇ τῆς διὰ τῶν δύο εἰς σημειώσεως τοῦ η, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ ἡ ἀναγραφῇ, ἐνθα ἀναγινώσκονται καὶ τὰ Διομεῖες, Ἰκαριεῖς, Ἀθμονῆες. Τοῦτο συνιδὼν καὶ ὁ Ῥόσσιος ἀναγκάζεται, ὅπως στηρίξῃ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, νὰ θεωρήσῃ τὴν γραφὴν τῶν ὀνομάτων τούτων, αὐθαιρέτως ὁμῶς καὶ ἄνευ τινὸς ἀποδείξεως, ἀμάρτημα τοῦ χαράκτου, γράψαντος εἰς καὶ ἥες ἀντὶ τῶν ὀρθῶν καταλήξεων ἥς καὶ εἰς, δι' ὧν εἶνε γεγραμμένα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου καὶ τὰ Κηφισεῖς, Ἑστιαεῖς, Παιανεῖς, Δευκωνοῖς, Ἀλαιεῖς, Πειραιεῖς, Αἰξωνεῖς, Φαληρεῖς, Ἀζινιῆς. Τὸ ἡμαρτημένον τῆς δοξασίας τοῦ Ῥοσσίου ἐξελέγχεται ἔτι καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς ἀναγραφῆς, διότι τὸ η τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς τῶν εἰς ἡς ὀνομάτων οὐδέποτε σημαίνεται ἐν ταύτῃ διὰ τῶν εε, ἀλλὰ σταθερῶς διὰ τοῦ η, οἷον Δημοκλῆς, Σωκράτης, Καλλιτέλης, Ἐπιγένης, Μενεκράτης κτλ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὁμηρικὸν δέελον, Ἰλ. Κ, 466, ὡρελεῖ μᾶλλον τὸν Ῥόσσιον, οὐδὲ τὸ χωρίον τοῦ Πλάτωνος, αὐτῷ γὰρ νήσις τὸ ἀρχαῖον ἐκαλεῖτο, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ η εἶδει λ ἐ γ ε ι ν δύο, νοέσεις, Κρατυλ. 411e, ὧν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ δοξασίας. Διότι καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πλάτωνος δὲν γίνεται λόγος περὶ διαφόρου γραφῆς,

ἐφύλαττον καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκα-

ἀλλὰ περὶ διαφόρου μορφῆς καὶ προφορᾶς τοῦ ἀρχαιοτέρου κατὰ τὴν ἄττικὴν τὴν παλαιὰν φωνὴν νοέσεις ἢ νεόσεις, καὶ τοῦ νεωτέρου νόη-
σις· καὶ τὸ ὁμηρικὸν δὲ δέελον ἀποδεικνύει ὡσαύτως οὐχὶ ὅτι τὸ η
ἔγραφον οἱ παλαιοὶ διὰ τῶν εε, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα μορφή καὶ προ-
φορὰ τοῦ δῆλος ἦτο δέελος, ὅπως τῶν βασιλεῖς, τρίτρεις, πῆχεις, ἱπ-
πῆς ἢ βασιλέες, τρίηρες, πῆχες, ἱππῆες κτλ. Ἄν δὲ παλαιότατα ὁ
φθόγγος τοῦ η ἔσημαίνετο διὰ τῶν εε, διὰ τί παραδείγματα τῆς πα-
λαιοτάτης ταύτης γραφῆς δὲν ἐτηρτήσαν καὶ ἄλλα ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς
ποιήμασιν, ἀλλὰ μόνον τὸ δέελον; Ἄλλ' ἐάν τις καὶ ἐναντίον τούτων
ἀποδεχθῇ ὡς ὀρθὴν τὴν γνώμην τοῦ Ῥοσσίου, τότε ἐξ ἀνάγκης πρέ-
πει νὰ ἀποδεχθῇ καὶ τὸ κατὰ ταύτην συμπέρασμα τοῦ αὐτοῦ, ὅτι οἱ
φθόγγοι η καὶ ει, ἐπειδὴ προσέπιπτον ὁμοίως τῇ ἀκοῇ, ἠδύναντο νὰ
γράφωνται ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἄττικῆς πεζογραφίας ἀδιαφόρως ἢ διὰ τοῦ
ε, ἢ τοῦ εε, ἢ τοῦ η ἢ τοῦ ηι· πρέπει δηλαδὴ κατ' ἀνάγκην νὰ ὁμο-
λογήσῃ ὅτι οἱ Ἕλληνες οὕτως ἦσαν εἰθισμένοι ἀπὸ Εὐκλείδου νὰ γρά-
φωσι διὰ δύο γραμμάτων ἀπλοῦς φθόγγους, ὥστε καὶ τὸν φθόγγον τοῦ
η καὶ ει, πάντοτε δι' ἑνὸς γράμματος, τοῦ ε, πρὸ Εὐκλείδου σημαίνον-
μενον, ἅτε ἀπλοῦν ὄντα, ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος ἐκείνου ἠδύναντο πλεον νὰ
γράφωσι ἀδιαφόρως ποτὲ μὲν δι' ἑνὸς, ποτὲ δὲ διὰ δύο γραμμάτων, κατὰ
τὸν παλαιότερον καὶ τὸν νεώτερον τρόπον, εἰ μὴ πάντοτε καὶ παν-
ταχοῦ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασιν, ὅπου ἐτηρεῖτο ὡς
οἷόν τε αὐστηρότατα ἡ ὑπὸ τῶν Ἰωνῶν ἐπινοηθεῖσα ἀκριβεστάτη ὀρθο-
γραφικὴ διακρίσις τῶν λέξεων, ἀλλ' ἐνίοτε μόνον, ὑπὸ τῶν μὴ τὰ
τοιαῦτα ἀκριβοῦντων· πρὸς δὲ τούτοις, ἂν ἀλλαχόθεν ἀποδεικνύεται
ὅτι ἡ ει ἀπὸ Εὐκλείδου ἐξεφωνεῖτο ὡς ι, νὰ συμπράνῃ ἐκ τῶν λε-
γομένων ὑπὸ τοῦ Ῥοσσίου ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Δημοσθένους καὶ Πλά-
τωνος τὸν φθόγγον τοῦ ι ἠδύναντο νὰ σημαίνωσι ἀδιαφόρως ποτὲ μὲν
κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν γραφὴν, διὰ τοῦ ε καὶ εε, ποτὲ δὲ κατὰ τὴν νεω-
τέραν διὰ τῶν ει καὶ η καὶ ηι, ὅπως καὶ οἱ Ἀγγλοὶ σήμερον τὸν αὐ-
τὸν φθόγγον ι σημαίνουν ἐν ταύται· μὲν τῶν λέξεων διὰ τοῦ ε, ἐν
ἐκείναις δὲ διὰ τῶν εε, ἐν ἄλλαις δὲ πάλιν διὰ τῶν εα. Ταῦτα δὲ ὁμο-
λογῶν δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ἠναγκασμένος νὰ ὁμολογήσῃ οὔτε περὶ τῶν
Ἀγγλων, οὔτε περὶ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι καὶ ἐξ ἀρχῆς οὕτως, ὡς ι,
προέφερον τὸν διὰ τοῦ ε ἢ εε ἢ ει ἢ εα δηλούμενον φθόγγον. Ἀλλὰ
νομίζομεν ὅτι τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Ῥοσσίου οὔτε ἡσπάσθη, οὔτε
θὰ θελήσῃ ποτὲ νὰ ἀσπασθῇ τις τῶν Ἑρασμίων, ἅτε ἐκ βάθρων ἀνα-
σκάπτουσιν ὀλόκληρον τὸ ἐρασμικὸν οἰκοδόμημα.

τονταετηρίδος (ίσως δὲ καὶ βραδύτερον), τὴν παλαιοτάτην αὐτῶν ἐκφώνησιν, διατηροῦντα ἀσυναίρετον τὴν κατάληξιν εἰς τῆς πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς, ἐνῶ ἡ κατάληξις αὕτη ἦτο ἤδη συνηρημένη ἐν Ἀθήναις ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, ὅπως πᾶσαι αἱ πρὸ Εὐκλείδου (α) καὶ αἱ μετ' αὐτὸν ἄττικαὶ ἐπιγραφαί, καὶ ἡ χρῆσις τῶν Ἀττικῶν συγγραφέων τρανότατα μαρτυροῦσιν. Ἐκ τῆς εἰρημένης ἀναγραφῆς συμπεραίνεται ὡσαύτως μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι καὶ ἄλλαι καταλήξεις καὶ ἄλλα ἄλλεπάλληλα φωνήεντα διέμενον ἀσυναίρετα ἐν τοῖς αὐτοῖς δήμοις, ἢ καὶ ἐν ἄλλοις, ὧν οἱ κάτοικοι, ἤττον τῶν λοιπῶν Ἀττικῶν συμπαρακολουθοῦντες τῇ ἐν τῷ ᾄστει συμβαινούσῃ καθ' ἡμέραν μεταβολῇ περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ τὰς ἐννοίας καὶ τὰ ἦθη, ἐνέμενον πιστότεροι εἰς τὰ πάτρια, οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς ἄλλας παραδόσεις αὐστηρότερον φυλάττοντες, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδίωμα τῆς ἄττικῆς τῆς παλαιᾶς φωνῆς ἀκραιφνέστερον καὶ καθαρώτερον διασώζοντες. Ἡκιστα δὲ πιθανῶς, καὶ οἷον εἰσάγοντες τὸν θεὸν τὸν ἀπὸ μηχανῆς, ἐπικαλοῦνται οἱ Ἑρασμίται εἰς βοήθειαν τὴν προφορὰν τῶν πολλῶν, ὅταν ἐξ ἀρχαίων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀποδείξεων βλέπωσιν ἑαυτοὺς ἠναγκασμένους νὰ ὁμολογήσωσιν ἐν πολλοῖς τὸ ἀρχαῖον τῆς ὡς ἀπλῶν φωνηέντων ἐκφωνήσεως τῶν διφθόγγων. Διότι ἐκ τοῦ εἰρημένου παραδείγματος τῶν ὀνομάτων Ἀχαρνέες, Δαμπτρέες κτλ. πᾶς τις δύναται νὰ συμπεράνῃ ὅτι τὸ συνηρημένον δὲν ἦτο ἴδιον τῆς τῶν πολλῶν καὶ τῶν χωριτῶν γλώσσης, ἀλλὰ τῆς τῶν λογίων καὶ τῶν συγγραφέων (β) καὶ τῶν

(α) Αἵτινες ἀντὶ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ ἀσυναίρετου καταλήξεως εἰς ἔχουσι πάντοτε ἐν τοῖς τοιαύτοις ὀνόμασι τὴν εἰς, διὰ τοῦ ἀπλοῦ εἰς σημαίνουσαι τὸν ἐκ τῆς συναιρέσεως τῶν δύο εἰς προσελθόντα ἀπλοῦν φθόγγον τοῦ η καὶ τῆς εἰ, ὅπως διὰ τοῦ ἀπλοῦ ο αἱ αὐταὶ πρὸ Εὐκλείδου ἐπιγραφαὶ σημαίνουσι τὸν ἐκ τῆς συναιρέσεως τῶν δύο ο γεννηθέντα ἀπλοῦν φθόγγον τῆς μετὰ ταῦτα διὰ δύο χαρακτῆρων γραφομένης ου.

(β) Ἄν οἱ τραγικὴ μεταχειρίζονται ἐνίοτε ποιητικῶν ἕνεκα λόγων τὰ ἀσυναίρετα ἀντὶ τῶν συνηρημένων, οἷον ἀίσσω ἀντὶ ἄίσσω, φάος, ἀντὶ φῶς κτλ., ἢ καὶ ἄλλας λέξεις τῆς ἀρχαίας φωνῆς, οὐδεὶς βεβαίως δύναται ἐκ τούτου νὰ συμπεράνῃ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Περικλέους καὶ

ἐν ἄστει, ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων προτιμησάντων τοὺς συνηρημένους καὶ ἀπλοὺς φθόγγους τῶν διηρημένων καὶ συνθέτων.

Συγκεφαλαιοῦντες πάντα τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα περὶ τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων τῶν λαμβανομένων ἐκ τῆς ἐτυμολογίας καὶ τῆς γραφῆς, λέγομεν. Ἐπειδὴ οἱ Ἑρασμίται ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν περὶ τῆς ἐλληνικῆς προφορᾶς μελέταις ἡμέλησαν νὰ ἐρευνήσωσιν ἀκριβῶς, κατὰ πόσον τὸ νεκρὸν γράμμα δύναται νὰ σημάνῃ τὴν ζῶσαν καὶ ἀληθῆ προφορὰν, ἀφῆκαν δὲ διὰ τοῦτο ἀνεξέταστον, ὅποια ἦτο ἡ φύσις τῆς ἐλληνικῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ τοῦ Εὐκλείδου τοῦλάχιστον καὶ μετὰ ταῦτα, ὑπέλαβον δὲ διαφθορὰν, ὅ,τι ἀποτελεῖ νόμον καὶ κανόνα τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἡμιτελῶς δὲ καὶ ἡμαρτημένως ἐξήτασαν καὶ τὰ φαινόμενα τῆς κράσεως, διὰ ταῦτα οὐδὲν ἄπορον, ἂν, οὐχὶ ἀληθῶς ἀντιληφθέντες τοῦ πράγματος, ἐφαντάσθησαν ὅτι εὔρον τὴν ἀττικὴν φωνήν, ἐνῶ οὐδὲν ἄλλο ἐποίησαν ἀληθῶς, ἢ ἐβίασαν τὸ νεκρὸν γράμμα νὰ λάβῃ παρ' Ἀττικοῖς ἐκὼν ἅκον τὴν γερμανικὴν προφορὰν. Τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ συγχαρῶμεν αὐτοῖς, ὅτι ὑπὸ πολλῆς φιλοσοφίας τὰ πάντα συγκυκλήσαντες, κατὰ Πλάτωνα, ἐδυνήθησαν ὁμῶς ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. Ὅπως δὲ ἀποθῇ τέλειον τὸ πρᾶγμα, ἐν ἔτι ὑπολείπεται τοῖς Ἑρασμίταις, καὶ μάλιστα τοῖς σφοδροτάτοις αὐτῶν νὰ τυπώσωσιν ἐν Δειψίᾳ, ἢ ὅπου ἄλλαχού βούλωνται, τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς γερμανικοῖς γράμμασιν, ἵνα πάντες, ὁμοεθνεῖς τε καὶ ἄλλοεθνεῖς, ἀναγινώσκοντες ὅπωςδὴποτε γερμανικὰ, εἰδότες ἢ μὴ εἰδότες τὴν ἐλληνικὴν, δύνωνται ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ ἄνευ διδασκαλίας τινός, πλὴν ἴσως τῆς περὶ τοῦ ζ (α), νὰ ἀναγινώσκωσιν ὡς ἄλλοι ἐπὶ Περικλέους καὶ Πλάτωνος Ἀθηναῖοι, ὁ δὲ κόσμος, ἐκπληττόμενος ὑπὸ τῶν ὁρωμένων καὶ ἀκου-

ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ μετεχειρίζοντο τὰς ἀσυναίρετους, ἢ τὰς ἄλλας ἀρχαιοπρεπεῖς καὶ ποιητικὰς λέξεις.

(α) Ἐπειδὴ καὶ ὁ Κούρτιος νομίζει ἀτοπωτάτην τὴν κατὰ τὸ γερμανικὸν z προφορὰν τοῦ γράμματος τούτου, διδάσκων ὅτι πάντως πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς dz (dζ).

μένων, πιστεύσῃ πλέον ἀδιστακτικῶς ὅτι δὲν παρήλθον ὅλως οἱ καιροὶ τῶν θαυμάτων.

Μόλις ἐκδοθέντος τοῦ ἡμίσεος τῆς παρούσης πραγματείας, τοῦ καταχωρισθέντος εἰς τὸ ε' τεῦχος τοῦ Β' τόμου τοῦ Ἀθηναίου, ὃ ἐν Ἀθήναις ἐπιδημῶν Γερμανὸς Δεφνῆρος, ὁ μέλλων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Κοραῆς καὶ Φίλιππος Ἰωάννου, ἅτε Ἕλληνες ὄντες, περιέπλεξαν μᾶλλον ἢ ἔλυσαν τὸ περὶ τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης ζήτημα, καὶ ἦτο χρεία νὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς Ἑλλάδα, ἵνα διδάξῃ τοὺς Ἕλληνας, πῶς πρέπει νὰ ὁμιλῶσι καὶ γράφωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν γλῶσσαν, βρέως, ὡς ἔοικε, φέρων νὰ βλέπῃ ὅτι ἡμεῖς, εἰς τις τῶν ἀγλῶσσων τούτων Ἑλλήνων ὄντες, ἐτολμήσαμεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐπιστημονικὴν βάσανον τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων, πρᾶγμα, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ, τῷ ἐν γλωσσικοῖς ζητήμασι ὁμολογούμενός δοκιμωτάτῳ, θὰ ἦτο συγκεχωρημένον, ἔσπευσε παραχρῆμα ἐν τῷ β' φύλλῳ τῆς Νέας Ἑλλάδος νὰ μεμφθῇ τινὰς τῶν ἡμετέρων ἀποδείξεων ὡς σοφιστικὰς δῆθεν καὶ παραλόγους, ὑποσχθεῖς νὰ ἀνασκευάσῃ αὐτάς ἀθρόας καὶ ἄρδην. Ἐν τινι τῶν ἐφεξῆς φύλλων. Καὶ μέχρι μὲν τῆς σήμερον, μελλονικῶν, δὲν ἐπλήρωσε τὴν δημοσίᾳ γενομένην ὑπόσχεσιν, καὶ ἀγνοοῦμεν ὅποιά τινα ὅπλα προχειρίζεται καθ' ἡμῶν. Ἐξ ὧν ὅμως ἔγραψεν ἐν τῷ εἰρημένῳ φύλλῳ εἰκάζοντες, καὶ, τὸ τῆς παροιμίας, ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα, δὲν ἀμφιβάλλομεν τὸ παράπαν περὶ τῆς δεινότητος αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τοῦδε μάλιστα συγχαίρομεν τῷ φίλῳ Δεφνήρῳ ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ἐπιτυχίᾳ, ἥτις ἐλπίζομεν ὅτι θέλει ἐπιστέψῃ καὶ τὰς ἄλλας αὐτοῦ περὶ τῶν ἄκου' τον, στέκω, λιμπίδα καὶ τῶν τοιούτων σοφωτάτας ἐτυμολογικὰς θεωρίας. Καὶ πῶς θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον πλέον νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτε εἶδομεν αὐτὸν ἀποπειραθέντα, μετὰ θαυμαστῆς ὄντως ἀγχινοίας, νὰ ἀνασκευάσῃ πάντα, ὅσα ἡμεῖς εἵπομεν κατὰ τῶν ἐκ τῆς κράσεως ἀποδείξεων τοῦ Κουρτίου, δι' ἐνὸς καὶ μόνου ἐπιχειρήματος, φοβεροῦ καὶ Δία καὶ ἀκαταγωνίστου, ὅτι αἱ δίφθογγοι ἀνάγκη νὰ ἐξεφωνεῖντο διττῶς μὲν ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, διότι οἱ νῦν Ἕλληνες λέγομεν τὸ εἶδες καὶ τούδες, τὸ εἶπες καὶ τούπες, τὰ

εἶδες καὶ ταῖδες; Καίτοι δὲ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συνιδόντες τὸ ἀπρο-
 σμάχτητον τῶν τοιούτων ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ὅμως ἐνομίσαμεν
 καθ' ἕκαστον ἡμῶν, προκλήθέντες, νὰ μὴ ἀφήσωμεν ἀβασάνιστον μό-
 νην τὴν δύναμιν τοῦ δεφνηρείου ἐπιχειρήματος, ἀφοῦ ἅπαξ ἐπε-
 χειρήσαμεν νὰ βασανίσωμεν τὴν δύναμιν τῶν ἀποδείξεων τοῦ
 Κουρτίου, τοῦ Κυνήρου, τοῦ Βλασσίου καὶ ἄλλων. Καὶ δὴ ἐν
 τῷ 3006 φύλλῳ τοῦ *Αἰῶνος* ἐλάβομεν τὸ θάρρος νὰ ἀπαντή-
 σωμεν τῷ γλωσσολογικωτάτῳ Δεφνήρῳ, καὶ ἀντιπαρτηρήσωμεν
 αὐτῷ ὅτι τὰ τοῖδες καὶ ταῖδες δὲν εἶνε κράσεις, ὡς ὑπέλαβεν, ἐκ
 βαθείας βεβιαῶς γνώσεως τοῦ νέου ἡμῶν ἰδιώματος, ἀλλ' ἅπλῃ
 συνιζήσεις· θεωρίαι δὲ ἐκ τοιούτων συνιζήσεων δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ
 ἀποδείξωσιν ὅτι αἱ ἐκ κράσεως γεννηθεῖσαι αἱ καὶ οἱ ἐν τοῖς θοί-
 μάτιον, θαιμάτια ἐξεφωνοῦντο διηρημένως ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους
 Ἀθηναίων, ἐνῷ δ' ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ νόμος τῶν συναίρεσεων
 καὶ κράσεων τρανῶς διδάσκει πᾶν τοῦναντίον. Τὰ αὐτὰ δὲ ἰσχυ-
 ριζόμενοι καὶ ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα
 στερεῖται τῶν κράσεων τῆς ἀρχαίας, ἐκείνων τοῦλάχιστον, ὧν
 ἔχομεν χρεῖαν ἐν τῷ παρόντι ζητήματι, ἐκείνων δηλαδὴ, ἐν αἷς ἐκ
 τῶν δύο συνερχυμένων φωνηέντων γεννᾶται τρίτος τις φθόγγος,
 διάφορος τῶν γεννησάντων, ἀπλοῦς δὲ πάντοτε καὶ στοιχειώδης.
 Ἐνεκα δὲ τῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλῶσσῃ ἑλλειψεως τοῦ τοιούτου εἴ-
 δους τῶν κράσεων δὲν λέγομεν οὔτε κοῦταν, οὔτε κούρφανος, οὔτε
 κοῦχι, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι χῶταν, κῶρφανος, τοῦπος, τοῦργον κτλ.,
 ἀλλὰ μόνον κι' ὅταν, κι' ὀρφανός, κι' ὄχι, προφέροντες τὸν φθόγγον
 ἐ τοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἐπομένου φωνήεντος ἐν συνιζήσει, ὅπως καὶ
 τὸν ἐν τοῖς δίκις, παλῆς, γριᾶ κτλ. Ἀπὸ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον λέ-
 γομεν μόνον κι' ἐγὼ, οὐδέποτε δὲ κείγῳ, ὅπως πάντως ἔπρεπε
 νὰ λέγωμεν ἐνίοτε, ἂν καὶ παρ' ἡμῖν νῦν εἶχεν ἰσχύν τινα ὁ παρὰ
 τοῖς ἀρχαίοις κρατῶν νόμος τῶν κράσεων, ὁ γεννήσας ἐκ τῶν λέ-
 ξεων τὰ ὄπλα, τὸ ἔρμαιον, τὸ ὁμόφυλον, τὸ ἱμάτιον, τὰ ἱμάτια,
 τὰς θῶπλα, τοῦρμαιον, τοῦμόφυλον, θοίμάτιον, θαιμάτια. Ἄν δὲ
 ἐν τισιν ἐλληνικοῖς μέρεσι καὶ μάλιστα ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰ-
 γαίου, οἷον ἐν Τήνῳ, Λέσβῳ, Σάμῳ λέγουσι συνήθως τοῦφαγα,
 τοῦπια, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τόφαγα, τόπια,

λέγουσιν ὅμως ἐν ταῖς αὐταῖς νήσοις καὶ τοῦδες, τοῦπες, σείδα (σίδα), τᾶδες, τᾶπες, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τοῖδες, τοῖπες, σείδα κτλ. Ὡστε καὶ ἂν ἐπεθύμει ὁ Δεφνῆρος νὰ εὕρισκῃ ἐν τοῖς εἰρημένοις παραδείγμασι τεκμήρια ὑπάρξεως καὶ τοῦ δευτέρου εἶδους τῶν κράσεων παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλήσιν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, πάλιν ὅμως οὐδὲ οὕτω θὰ ὠφελεῖτο μάλλον ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων, διότι τὰ τοῦδες καὶ τοῦπες καὶ σείδα, θὰ ἀπεδείκνυνον ὅτι καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ, ὅπου τῆς Ἑλλάδος τὰ ο καὶ ε φαίνονται συγκεραννύμενα εἰς ἀπλοῦν φθόγγον, ἐκεῖ συγκεραννύνται εἰς ἀπλοῦς φθόγγους καὶ τὰ α καὶ ι, καὶ ο καὶ ι καὶ ε καὶ ι, καὶ ὅτι ἀνάγκη καὶ αἱ αὐαὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς θαίματια, θαίματιον, νὰ ἐξεφωνοῦντο ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα ὑπὸ τοῦ Σαφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων Ἀθηναίων. Ἀλλὰ παρακαλοῦμεν πολὺ τὸν φίλον Δεφνῆρον νὰ μὴ νομίσῃ ὅτι τὰ τοῦπια καὶ τοῦφαγα καὶ τοῦδες καὶ τοῦπες προήλθον ἐκ κράσεως τῶν ο καὶ ε καὶ ι καὶ ι, ἀλλὰ νὰ πιστεύσῃ μεθ' ἡμῶν ὅτι ταῦτα ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν τό'πια, τό'φαγα, τό'δες, τό'πες (ἅπερ καὶ λέγονται ἐνιαχοῦ), κατὰ τροπὴν τοῦ ο εἰς αὐ, ὅπως ἀποδεικνύουσι τὰ ἐν Τήνῃ π. χ. καὶ ἄλλαις νήσοις λεγόμενα τοῦ βλέπω ἀντὶ τὸ βλέπω, οὐ κόσμος ἀντὶ ὁ κόσμος, οὐ ἕνας ἀντὶ ὁ ἕνας (α). Ἔτι δὲ παρακαλοῦμεν αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ ὁμοίως ὅτι τὰ τᾶδες ἢ τᾶ'δες, τᾶπες ἢ τᾶ'πες, ἐγεννήθησαν ὅπως τὰ νᾶλθω ἢ νᾶ'λθω, νᾶχω ἢ νᾶ'χω, καὶ εἰς πᾶν ἄλλο δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν, ἢ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ αὐα ἐν τῷ θαίματια πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ἀπλοῦν α, ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ὅτι τὸ θαίματια διὰ τοῦ χρόνου ἐμελλε πάντως νὰ γείνῃ θαμάτια. Μετὰ πολλῆς λοιπὸν ἀπερισκεψίας ἠθέλησεν ὁ φίλος νὰ μᾶς ὑπομνήσῃ ὅτι καὶ αὐτοὶ, ἀφοῦ οἱ Ἑρασμίται ἐλησμόνησαν νὰ ἐξετάσωσιν, ἡδυνάμεθα, ἂν ἠθέλομεν ὀλίγον ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης τοῖδες, τᾶίδες, νὰ λύσωμεν τὴν ἡμετέραν ἀπορίαν, πῶς αἱ αὐαὶ

(α) Τὸ δὲ ἐν τῇ νήσῳ Μεγίστῃ (Καστελλορρίζῳ) οὖνος δὲν λέγεται ἀντὶ τοῦ ὁ ἕνας ἢ οὐ ἕνας, ὅπως ἴσως ἤθελε νομίσῃ ὁ Δεφνῆρος, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ ἕνας.

καὶ οἱ, καὶ ἐκεῖ, ὅπου εἶνε προϊόντα κράσεως, εἶον ἐν τοῖς θοήμα-
τιον, θαήματα, ἠδύνατο νὰ ἐκφωνῶνται διηρημένα θοήματα,
θαήματα.

Καριότατος δὲ ἐφάνη ἡμῖν ὁ Δεφνῆρος, ὅτε ἐπιχειρήσας
νὰ ἀνασκευάσῃ ὅσα ἡμεῖς λέγομεν περὶ τῶν ἐλληνικῶν κρά-
σεων, ὅτι αὐτὰς δὲν εἶνε, ὡς δοξάζει ὁ Κούρτιος, στιγμαῖαι συ-
συναίρεσεις, καὶ οὐδὲν λέγουσι βέβαιον καὶ ὠρισμένον περὶ τῆς προ-
φορᾶς τῶν διφθόγγων ἐπὶ Περικλέους, οὕτως ἐξετάζομεναι, ὅπως
ἐξετάζουσιν αὐτὰς οἱ Ἑρασμῖται, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἀπακρίθη πρὸς
πάντα ταῦτα, ἐπανέλαβε δὲ μόνον ξηρῶς καὶ ὡς ἐτεροκίνητος
μηχανὴ τοὺς λόγους τοῦ Κουρτίου, ὅτι αἱ κράσεις εἶνε στιγμαῖαι
συναίρεσεις. Ἀπορῶν δὲ πῶς νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς ἡμετέρας κατὰ
τῆς εἰρημένης δοξασίας τοῦ Κουρτίου ἀπαδείξεις, οὐδὲ γὰρ λέγει
περὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν μνημονευομένης κράσεως θάτερον, ὁπότε ἐβλε-
πεν ὅτι θὰ ἦτο ἀναγκασμένος ἢ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ πρῶτον εἶ ἐν
τῷ ἑτέρῳ οἱ ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναῖοι ἔδει πάντως νὰ ἐκφωνῶ-
σιν ὡς α, ἀφοῦ δὲν ἔλεγον θοῦτερον, ἢ νὰ συνομολογήσῃ ἡμῖν ὅτι
πλανᾶται καὶ πολὺ ὁ διδάσκαλος Κούρτιος, δοξάζων ὅτι αἱ κρά-
σεις, ὡς στιγμαῖαι συναίρεσεις, εἶνε τὰ ἄριστον τεκμήριον τῆς
προφορᾶς τῆς ἐπὶ Περικλέους. Δὲν θὰ εἶχε δὲ ἴσως δυσκολίαν τινὰ
καὶ τοιοῦτόν τι νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ἕτερον ἐξεφωνεῖτο ὡς ἄτε-
ρον ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ἀν' ὑπῆρχε διαφωνία τις
περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ α καὶ ε, ὅπως περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τῆς
αι καὶ οι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτη διαφωνία δὲν ὑπάρχει, διὰ τοῦτο
ὁ μὲν Κούρτιος ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ θάτερον εἶνε
τὸ μόνον παράδειγμα ἀρχαιοτάτης κράσεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπα-
δείξῃ, διὰ τί καὶ τὰ κάγω, κάτα, μούδῳκει κτλ. δὲν εἶνε ὡσαύ-
τως παραδείγματα ἀρχαιοτάτης κράσεως, ὁ δὲ Δεφνῆρος ἐνόμισε
προνιμώτερον νὰ ἀντιπαρέλθῃ ἐν εὐφύμῳ σιγῇ, καὶ μόνον ἐν πα-
ρόδῳ νὰ ὀνομάσῃ μὴ ἐπιστημονικὰ, ὅσα ἡμεῖς λέγομεν εὐθὺς ἐν
τοῖς ἐξῆς, προσεπικυροῦντες διὰ παραδειγμάτων, ὅτι αἱ κράσεις
δὲν εἶνε ἀκαριαῖαι συναίρεσεις, ἀλλὰ τελειόταται ἤδη οὕσαι ἐπὶ
χρόνῳ ἀρχαιότερων τῶν Μηδικῶν, μετεδίδοντο τοῖς ἐπιγιννομέ-
νοις ἐπὶ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀπέρρη-

καὶ οὐ, καὶ ἐκεῖ, ὅπου εἶνε προϋόντα κράσεις, εἶον ἐν τῇ ἐκεί-
 τῳ, θαυμάσια, ἡδυνάντο νὰ ἐκφωνῶνται διατηρημένοι θαυμάσια.
 θαυμάσια.

Χαρίστως δὲ ἐφάνη ἡμῖν ὁ Λεονάρδος, ὅτι ἐκφώνων
 νὰ ἀνασκευάσῃ ὅσα ἡμεῖς λέγομεν περὶ τῶν ἐλλειπόντων
 τῶν, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶνε, ὡς δοξάζει ὁ Κουρτίος, στιγματίζον-
 ται, καὶ οὐδὲν λέγουσι βέβαιον καὶ ἀσφαμένον περὶ τῆς προ-
 φορᾶς τῶν διφθόγγων ἐπὶ Περικλέους, οὐτως ἔχει, ὡς ἐκ
 ἐκτελέσουσιν αὐτὰς οἱ Ἑρασμίται, αὐτὰς γὰρ οὐδὲν ἐκτελεῖται
 πάντα ταῦτα, ἐπανελάβε δὲ μόνον ξηρὰς καὶ ἐκτελεῖται
 μηχανὴ τοὺς λόγους τοῦ Κουρτίου, ὅτι αἱ κράσεις τῆς πτηνικῆς
 συναίρεσις. Ἀπορῶν δὲ πῶς νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς κρίσεις περὶ
 τῆς ἐξημένης δοξασίας τοῦ Κουρτίου ἀποδείξῃ, ὅτι τὰς κράσεις
 περὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν μνημονευομένης κράσεως ἐκτελεῖται. καὶ ἐκ-
 πεν ὅτι θὰ ἦτο ἀναγκασμένος ἢ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὰς κράσεις
 τῶ ἕτερον οἱ ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναῖοι εἶναι τῶν αἰώνων
 αὐτῶν ὡς α, ἀφοῦ δὲν ἔλεγον θούτερον, ἢ νὰ συναίρεται τὰς
 πλανᾶται καὶ πολὺ ὁ διδάσκαλος Κουρτίος, ὡς ἐκτελεῖται
 αἱ, ὡς στιγματίζονται συναίρεσις, εἶνε τὰ ἐκτελεῖται τὰς
 προφορᾶς τῆς ἐπὶ Περικλέους. Δὲν θὰ εἶχε ἔτι ἕνα ἄλλο
 καὶ τοιοῦτόν τι νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ἐκτελεῖται τὰς
 αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ὡς ἐκτελεῖται
 περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ α καὶ ε, ὡς αἱ ἐκτελεῖται
 αὐτῶν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπειδὴ τοιαύτη διακρίσις ἐκτελεῖται
 ὁ μὲν Κουρτίος ἀναγκάσθη νὰ ἐκφώνῃται ὡς ἐκτελεῖται
 ὡς ἐκτελεῖται ἀναγκάσθη ἀναγκάσθη ἀναγκάσθη ἀναγκάσθη

ὅσα νὰ ἀναγκάσῃ μὴ
 τοῖς ἐξῆς, προ-
 δὲν εἶνε
 ἡδυνάντο

ν,
 (σ.
 ριμδζει
 ν ἀπαν-
 457), λη-
 τῶ γλωσσα-
 ὁ ὀλιγώτερον

μόζει· νὰ λέγῃ ὅτι τὸ ποτίζω γίνεται ἐκ τοῦ ποτέω, τὸ δὲ ξάινω νὰ μεταμορφώῃ πεπραδόξως εἰς ξένω, καὶ νὰ παράγῃ αὐτὸ ἀπὸ τρῷ ξέω, ὅπως τὸ σθένω ἀπὸ τοῦ σθέω ! καταφρονήσας τῆς τε ξαντικῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ξαντοῦ· ἢ νὰ διδάσκῃ (ἴδε Neograeca ἐν Studien κτλ. τόμ. IV, σελ. 297 σημ.) ὅτι τὸ στέχω γίνεται ἐκ τῆς ῥίζης στα, στε κατὰ προσθήκην τοῦ κ, ὅπως τὸ ὀλέχω ἐκ τῆς ὀλε, ἐνῶ καὶ ὁ μικρὸν εἰδήσιν ἔχων τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς γινώσκει ὅτι τὸ στέχω οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ συχνὴν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ στήχω, καὶ γίνεται ἐκ τοῦ ἐστήκα, ἐστήκα, ὅπως τὸ γρηγορῶ ἐκ τοῦ ἐγρήγορα. Ἀντὶ δὲ νὰ ποιῇται ὁ Δεσφνῆρος ἀκαιρὸν χρήσιν τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας καὶ νὰ ὀφλισκάνῃ γέλωτα, ὀνειροπολῶν ὅτι τὸ λιμάρισσα γίνεται ἐκ τοῦ λιμάριχα καὶ τὸ περιβολάρισσα καὶ γύφτισσα ἐκ τοῦ περιβολάριχα καὶ γύφτιχα (Νεοελλ. σ. 410 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ ἄκουε καὶ ἀκουτον ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ στελέχους ακ, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις ὄμμα (ὄψμα, ὄχμα), καὶ αἱ λατινικαὶ ecce καὶ oculus, καὶ αἱ ἰταλικάι eccome, eccolo (σ. 390 σημ.)· ἢ ὅτι ἐν τῇ φράσει πᾶσι ἀντάρα, ἡ λέξις ἀντάρα εἶνε κρυσταλλωμένη δοτικὴ μὲ ἐπιρρέματικὴν σημασίαν, ὅπως τὸ κομιδῇ (σ. 392 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ λεσβικὸν λιμπίδα πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ στέλεχος λυπ, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ παρὰ γόμενον λυπρὸς ἀπαντᾷ παρ' Ὀμήρῳ μόνον ἐπὶ ἐλεεινῆς καὶ ἀκάμπτου γῆς (σ. 410 σημ.)· ἀντὶ, λέγομεν, νὰ ἐτυμολογῇ τοιαύτας γελοιώδεις ἐτυμολογίας, θὰ ἐποίει πολὺ προνομιώτερον, ἂν κατεδέχετο νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τὸν ἀπαιδευτότατον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμάνθανε παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἄκου' με, ἄκου' τον δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ὄψιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκοήν, οὐδὲ δεικνύει τις ἄλλον τινα, ὅταν λέγῃ ἄκου' τον, ὅπως, ὅταν λέγῃ νῆ τον ἢ ἰδὲ τον, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ταῦτα, ἢ συγκεκριμένα τὰ ἄκουε με, ἄκουέ τον τὸ δὲ λεσβικὸν λιμπίδα ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ λύπη καὶ λυπρὸς, ἀλλ' εἶνε τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λεγόμενον λεπίδα. Οὕτω δὲ ἐρωτῶν ἤθελε διδαχθῇ καὶ ἄλλα πάμπολλα, δυνάμενα νὰ ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν τῆς δεινῆς ἀλαζονείας καὶ οἰήσεως, ὅφ' ἧς φαίνεται κατεχόμενος, ἤθελε δὲ ἰσῶς καὶ αἰ-

τὸς συνῶν ὅτι ἐπιδεικνύεται μέγα θράσος, ἐπιχειρῶν νὰ διδάξῃ τὸν Φίλιππον Ἰωάννου καὶ τοὺς ἄλλους παρ' ἡμῖν λογίους, τίς εἶνε ἡ φύσις τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, καὶ ᾗθελεν ἴσως τελευτᾶν ἀνομολογήσῃ, πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Περικλῆς, πιστεύων ὅτι τὸ θράσος εἶνε τὸ φίλτατον καὶ ἀχώριστον τέκνον τῆς ἀληγορίας καὶ ἀμαθείας.

Θ. ΠΑΠΑ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (*).

Β'.

Μεταξὺ τῶν πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου ταφῶν καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν παραλλήλως τῇ θαλάσῃ καὶ πρὸς ἑω τειχῶν τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας πᾶσα ἡ παραλία βρίθει ὑπογείων κρυπτῶν ἐντὸς τῆς ἐξ ἀμμολίθου συγκεκλιμένης πέτρας λελαξευμένων, ὀλιγίστων ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν, τῶν πλείστων δὲ ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, περιεχουσῶν ἀναμῖξ Ἰουδαϊκᾶς, ἐλληνικᾶς, Ῥωμαϊκᾶς, αἰγυπτιακᾶς καὶ χριστιανικᾶς ταφᾶς, καὶ ἀπαρτιζουσῶν τὴν νεωτέραν ἀνατολικὴν καὶ μικρὰν Νεκρόπολιν, πρὸς διάκρισιν τῆς παλαιᾶς ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων δυσμικῆς καὶ μεγάλης κατ' ἐξοχὴν Νεκροπόλεως.

Αἱ ταφαὶ αὗται, ὡς μὴ ὠφέλε, μετέποιήθησαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς λατομίας· οἱ πρὸς οἰκοδομὴν τῆς νεωτέρας Ἀλεξανδρείας καὶ Νικοπόλεως λίθοι προέρχονται ἐκεῖθεν δι' ἀνασκαφῆς, τυμβωρυχίας καὶ λιθοτομίας, καὶ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἐκλείπουσιν ὁσημέραι αἱ ἀρχαῖαι ταφαὶ καταστρεφόμενα, διὰ χειρῶν ἀράδων λιθοπρατῶν, λαμβανόντων τὴν ἄδειαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν λίθων παρὰ τῆς τοπικῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ

(*) Συνέχεια καὶ τέλος τῆς διακοπείσης διατριβῆς ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 429.

εὐτελεῖ φόρῳ ἐπιτηδεύματος, ὅστις δὲν πλουτίζει βέβαια τὴν δημοσίαν γάζην, στερεῖ δὲ τὴν χώραν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων.

Κατὰ καιροὺς ἀρχαιοκάπηλοι παρατυγχάνοντες διὰ μικρᾶς ἀμοιβῆς γίνονται κάτοχοι ἐνεπιγράφων πλακῶν, ληκύθων, λύχνων, θυμιατηρίων καὶ ὑδριῶν· ἄλλοτε λάρνακες ἐκ μαρμάρου καὶ σαρκοφάγοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένοι μεταφέρονται εἰς οἰκίας εὐπορούντων ἐγχωρίων, καὶ χρησιμεύουσιν ὡς ποτίστραι, ἢ δωρούμενοι τοῖς ἀλλογενέσιν ἐκκομίζονται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν. — Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Νικόπολιν, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἐπὶ τῇ θαλάσῃ μέρει, ἀνακαλύπτονται πολλαὶ ὑπόγειοι ταφαί, ἑλληνικαί, ῥωμαϊκαὶ καὶ αἰγυπτιακαί, καὶ ἐν αὐταῖς στήλαι ἐνεπίγραφοι, τίτλοι, λάρνακες, ὑδρίαι καὶ λύχνοι.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὅσαι εὐρέθησαν ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Νεκροπόλει, ὧν τυχαίως ἐνίστε ἐλάμβανόν γινώσκιν, ἀνεκοίνωσα τινὰς τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ, χάριν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν παρατίθημι ἐνταῦθα τὰς κυριώτερας καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερούσας αὐτῶν.

1.

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ Γ ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΓΛΑΦΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΠΑΡΕΙΣ ΛΥΣΙΜΑΧΩ Δ ΤΟΥ ΞΕ
ΝΩΝΟΣ ΠΑΡΕΙ ΤΩ ΥΙΩ
ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ.

«Λυσίμαχος γ' τοῦ Ξένωνος καὶ Γλαφυρὰ Δημητρίου, πάρεϊς, ὡς Λυσιμάχῳ δ' τοῦ Ξένωνος, πάρεϊ, τῷ υἱῷ, μνήμης ἔνεκεν».

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη φέρει χαρακτῆρας τοῦ β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, κομψῶς καὶ εὐκρινέστατα ἐγκεκολλημένους, ἐπὶ κίονος ἐν σχήματι βωμοῦ κυλινδρεῖδος, ἐκ λευκοτάτου μαρμάρου, ἀπὸ τοῦ ἀνωθεν καὶ γύρωθεν κυματίου ἔχοντος βούκρανα καὶ ἀνθοπλέγματα ἐξαρτώμενα ἔγκαρπα εἰς ἐνδειξιν ἐπιταφίου μνημείου. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ μνημεῖον ἱδρυσαν Λυσίμαχος τρίτος τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ Ξένωνος ἀπελευθε-

ρος, μετὰ τῆς συζύγου του Γλαφυρᾶς, θυγατρὸς Δημητρίου, τῷ υἱῷ αὐτῶν Λυσιμάχῳ, τετάρτῳ τοῦ ὀνόματος, καὶ τούτῳ ἀπελευθέρῳ τοῦ αὐτοῦ πάτρωνος Ξένωνος. Ἰστέον ὅτι ἡ γενικὴ τοῦ Ξένωνος μετὰ τοῦ ἄρθρου σημαίνει κτῆσιν, ἐν ᾧ ἀνθρώπως Δημητρίου σημαίνει τὴν γενετὴν. Ἀξία ἔτι σημειώσεως εἶναι ἡ πρωτοφανὴς λέξις πάρεις, πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ ἀναφερομένη εἰς τοὺς δύο συζύγους Λυσιμάχον γ' καὶ Γλαφυράν, καὶ πάρει ἐνικὴ δοτικὴ ἀναφερομένη Λυσιμάχῳ δ' τῷ υἱῷ· ἄγνωστος καὶ ξένη τὸ παράπαν εἶναι ἡ λέξις, οὐδαμοῦ ἀπαντωμένη τῶν ὁσῶν ἐγὼ αἶδα ἐλληνικῶν λεξικῶν, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶναι σαφές, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, καὶ σημαίνει τὸν πάρετον ἢ τοὺς ἀφροὺς δούλον, ὡς εἰπεῖν ἀπελεύθερον, ἐκ τοῦ παρήμι ἴσου τῷ ἀφίμῳ. Ἡ φράσις φαίνεται οὕσα μακεδονικὴ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ ἄλλη τις εὐρισκομένη ὡσαύτως ἐν ἀρχαιοτέραις Ἀλεξανδριαναῖς ἐπιγραφαῖς μέλλακες, σημαίνουσα τοὺς ἀκολούθους τοῦ βασιλέως παῖδας (γαλλιστὶ pages), ἀντὶ μείρακες ἢ μίλακες κατὰ Ἡσύχιον. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξάγεται ἔτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι μετὰ τῶν πολλῶν δούλων, οὗς ἐκέκτητο ὁ Ξένων, πολλοὶ ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα, καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀριθμητικῶν ἐπιθέτων τάξεως, ὡς παρ' ἡμῖν οἱ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ἀλλήλους διαδεχόμενοι ἡγεμόνες.

2.

ΟΤΥΜΒΟΣΟΥΚΑΣΑΜΟΣΑΔΕΤΟΙΠΕΤΡΟΣ
 ΤΟΝΚΑΤΘΑΝΟΝΤΑΣΗΜΑΝΕΙΤΙΣΚΑΙΤΙΝΟΣ
 ΕΞΑΙΔΑΝΒΕΒΑΚΕΝΑΛΛΑΜΟΙΣΧΑΣΑΣ
 ΤΟΝΕΚΡΑΓΩΓΟΝΩΦΙΑΕΝΠΕΙΔΩΙΓΟΝΥ
 ΚΟΛΑΠΤΟΝΑΘΡΕΙΓΡΑΜΜΑΔΙΠΤΥΧΟΙΣΚΟΡΑΙΣ
 ΠΑΤΗΡΜΕΝΕΙΡΗΝΑΙΟΣΑΔΕΤΟΙΠΑΤΡΙΣ
 ΜΕΜΦΙΣΤΟΔΟΥΝΟΜΑΓΟΡΕΥΕΤΕΚΒΡΕΦΟΥΣ
ΦΑΥΛΟΝΟΥΣΥΝΕΙΠΕΤΟ
ΤΑΝΜΟΙΡΑΝΩΣΕΠΕΔΡΑΜΕ

«Ὁ τόμβος οὐκ ἔσχατος· ἄδε τοι πῖτρος
 »τὸν κατθανόντα σημαίνει, τίς καὶ τίνος
 »εἰς Ἄϊδαν βέβακεν· ἀλλὰ μοι σχάσας
 »τὸ νεκραγωγόν, ὦ φίλ', ἐν πείδῳ γόνυ,
 »κολαπτὸν ἄθρει γράμμα διπτύχους κόραις.
 »Πατὴρ μὲν Εἰρηναῖος, ἃ δέ τοι πατρίς
 »Μέμφις· τὸ δ' οὐνομ' ἀγορεύετ' ἐκ βρίφους
 »..... φαῦλον οὐ συνέπειτο,
 »..... τὸν μοῖραν ὡς ἐπέδραμε.»

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐπὶ πλακὸς λίθου τιτανώδους πωρείου γέ-
 γραπται ἐν ἰάμβοις καὶ διαλέκτῳ δωρικῇ· ἀλλ' οἱ τελευταῖοι δύο
 στίχοι εἶνε κατὰ τὸ ἡμισυ ἀφανεῖς ἐκ παρατριβῆς, καὶ ἐπομένως
 τὸ νόημα αὐτῶν ἀτελές. Τὰ γράμματα εἶνε ἐπιμελῶς καὶ εὐκρι-
 νῶς ἐγκεκολλημένα καὶ φέρουσι χαρακτῆρα τῆς μακεδονικῆς
 ἐποχῆς.

3.

ΡΕ

ΕΝΘΑΔΕΤΙΝΑΤΗΣΠΗΝΥ
 ΤΗΝΚΑΤΑΓΑΙΑΚΑΛΥΠΤΕΠΡΕΜΟΝ
 ΤΗΝΑΔΟΧΟΝΣΕΜΝΟΝΘΑΛΟΣΕΞΟΧΟΝ
 ΑΛΛΩΝΙΟΥΓΙΑΝΗΝΤΗΝΜΟΙΡΑΦΕ
 ΡΕΙΚΡΗΤΗΣΑΠΟΓΑΙΗΣΕΙΚΟΣΙ
 ΠΕΝΤΕΕΤΗΖΗΣΑΣΑΙΣΟΝ
 ΧΡΟΝΟΝΩΣΕΤΕΤΑΚΤΟ
 ΛΟΙΠΟΝΝΥΝΠΑΡΟΔΕΙ
 ΤΑΦΙΛΟΝΓΕΝΕΤΗΝ
 ΑΒΕΛΕΕΡΕΩΣΕΙ
 ΔΩΣΟΤΙΠΑΣΙΒΡΟ
 ΤΟΙΣΤΟΘΑΝΕΙΝ
 ΑΠΟΚΕΙΤΑΙ
 ΠΑΝΤΟΜ
 ΑΤΡΙΚΗ

«Ἐνθάδε τὴν ἀρετῆς κινυτὴν κατὰ γαῖα καλῶπται,
 »πρὶμ(ν)ον τὴν ἄλοχον, στυμνὸν θάλος, ἔσοχον ἄλλων
 »Ἰουλιανὴν, τὴν μοῖρα φέρει Κρήτης ἀπὸ γαίης·
 »εἰκοσι πέντε ἔτη ζήσασα, ἴσον χρόνον ὡς ἐτέτακτο.
 »Δαιτὸν νῦν, παροδίτα, φίλον γενέτην ἀεὶ ἑλέαιρε,
 »ὡς εἰδώς, ὅτι πᾶσι βροτοῖς τὸ θανεῖν ἀπόκειται.
 »Παντοματρική.»

Ὅπισθεν τῆς πλακὸς ἐγκεκλόαπται μεγαλειτέροις γράμμασιν·

EIMIDETHZ
 KPHTHS PAN
 TOMATREIOY
 EIOYLIANH

«Εἰμὶ δὲ τῆς Κρήτης Παντοματρίου Ἰουλιανή.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τεμαχίου πλακὸς μαρμάρου κυανουγοῦς
 εὑρέθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, ὅπου εἶχε ριφθῇ ἐξ ἀποκρήνου ὄχθου τῆς
 ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπόλεως. Ἡ πλαξ ἐν τῷ μέσῳ διεῖρωγυῖα
 ἕνεκα τῆς ἐξ ὕψους πτώσεως αὐτῆς, καὶ κατὰ βρωτος ἐκ τῆς τοῦ
 θαλασσίου ὕδατος ἐπιρροίας, εἶνε εἰς πολλὰ αὐτῆς μέρη λίαν δυσα-
 γάνωστος καὶ ἐφθαρμένη· ἄλλως δὲ καὶ ὁ τὴν ἐπιγραφὴν χα-
 ράξας φαίνεται ὅτι ἦτο τὴν τέχνην ἄπειρος, διότι τὰ μὲν γράμ-
 ματα εἶνε μᾶλλον ἡμελημένως καὶ ἀκόμψως ἐγκεχααραγμένα, διὰ
 χαρακτῆρων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ α' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος,
 μεταξὺ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ὅτε τὸ Σ καὶ Ω ἐγράφοντο
 μηνουδιῶς, ἐν ᾧ τὸ Ε ἐφύλαττεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, οἱ
 δὲ στίχοι πολὺ ἀπέχουσι τῆς εὐθείας γραμμῆς, ἵνα μηδὲν εἴπω
 περὶ τῶν ἀνορθογραφιῶν καὶ παροραμάτων καὶ τῆς τῶν ἡμαρτη-
 μένων ἐνίοτε ἀκαλλοῦς ἐπιδιορθώσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τὸ ἐπίγραμμα ὑπαγορεύσας δὲν ἦτο πολλῷ καλ-
 λίτερος τοῦ τεχνίτου· ἐν ᾧ ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ᾖνε
 ἑμμετρος, τὸ μέτρον αὐτοῦ εἶνε ἔκρυθμον καὶ ἰδιόμελον· διότι τοὺς
 πρώτους τρεῖς δακτυλικοὺς ἐξάμετρος στίχους ἀκολουθοῦσι δύο
 ἐπτάμετροι καὶ εἰς ἐξάμετρος, καὶ τούτους κλείει ἐπὶ τέλους
 ἀνάπαιστος. Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ περισσότερα μέτρα τῆς ἐπιγρα-

μένων, πιστεύσῃ πλέον ἀδιστακτως ὅτι δὲν παρήλθον ὅλως οἱ καιροὶ τῶν θαυμάτων.

Μόλις ἐκδοθέντος τοῦ ἡμίσεος τῆς παρούσης πραγματείας, τοῦ καταχωρισθέντος εἰς τὸ ε' τεῦχος τοῦ Β' τόμου τοῦ Ἀθηναίου, ὃ ἐν Ἀθήναις ἐπιδημῶν Γερμανὸς Δεφνῆρος, ὁ μέλλων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Κοραῆς καὶ Φίλιππος Ἰωάννου, ἅτε Ἕλληνες ὄντες, περιέπλεξαν μᾶλλον ἢ ἔλυσαν τὸ περὶ τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης ζήτημα, καὶ ἦτο χρεῖα νὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς Ἑλλάδα, ἵνα διδάξῃ τοὺς Ἕλληνας, πῶς πρέπει νὰ ὁμιλῶσι καὶ γράφωσι τὴν ἰδίαν ἐκυτῶν γλῶσσαν, βρέως, ὡς ἔοικε, φέρων νὰ βλέπῃ ὅτι ἡμεῖς, εἰς τις τῶν ἀγλώσσωσιν τούτων Ἑλλήνων ὄντες, ἐτολμήσαμεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐπιστημονικὴν βάσανον τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων, πρᾶγμα, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ, τῷ ἐν γλωσσικοῖς ζητήμασι ὁμολογούμενως δοκιμωτάτῳ, θὰ ἦτο συγκεχωρημένον, ἔσπευσε παραχρῆμα ἐν τῷ β' φύλλῳ τῆς Νέας Ἑλλάδος νὰ μεμφθῇ τινὰς τῶν ἡμετέρων ἀποδείξεων ὡς σοφιστικὰς δῆθεν καὶ παραλόγους, ὑποσχεθεὶς νὰ ἀνασκευάσῃ αὐτὰς ἀθρόας καὶ ἄρδην ἐν τινι τῶν ἐφεξῆς φύλλων. Καὶ μέχρι μὲν τῆς σήμερον, μελλονικῶν, δὲν ἐπλήρωσε τὴν δημοσίᾳ γενομένην ὑπόσχεσιν, καὶ ἀγνοοῦμεν ὁποῖά τινα ὅπλα προχειρίζεται καθ' ἡμῶν. Ἐξ ὧν ὅμως ἔγραψεν ἐν τῷ εἰρημένῳ φύλλῳ εἰκάζοντες, καὶ τὸ τῆς παροιμίας, ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα, δὲν ἀμφιβάλλομεν τὸ παράπαν περὶ τῆς δεινότητος αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τοῦδε μάλιστα συγχάιρομεν τῷ φίλῳ Δεφνῆρῳ ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ἐπιτυχίᾳ, ἥτις ἐλπίζομεν ὅτι θέλει ἐπιστέψῃ καὶ τὰς ἄλλας αὐτοῦ περὶ τῶν ἀκου' τον, στέκω, λιμπίδα καὶ τῶν τοιούτων σοφωτάτας ἐτυμολογικὰς θεωρίας. Καὶ πῶς θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον πλέον νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτε εἶδομεν αὐτὸν ἀποπειραθέντα, μετὰ θαυμαστῆς ὄντως ἀγχινοίας, νὰ ἀνασκευάσῃ πάντα, ὅσα ἡμεῖς εἵπομεν κατὰ τῶν ἐκ τῆς κράσεως ἀποδείξεων τοῦ Κουρτίου, δι' ἐνὸς καὶ μόνου ἐπιχειρήματος, φοβεροῦ νῆ Δία καὶ ἀκαταγωνίστου, ὅτι αἱ δίφθογγοι ἀνάγκη νὰ ἐξεφωνήντο διττῶς ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, διότι οἱ νῦν Ἕλληνες λέγομεν τὸ εἶδες καὶ τόιδες, τὸ εἶπες καὶ τόίπες, τὰ

εἶδες καὶ ταῖδες ; Καίτοι δὲ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συνιδόντες τὸ ἀπροσμάχητον τῶν τοιούτων ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ὅμως ἐνομίσαμεν καθήκον ἡμῶν, προκλήθέντες, νὰ μὴ ἀφήσωμεν ἀβασάνιστον μόνην τὴν δύναμιν τοῦ δεφνηρείου ἐπιχειρήματος, ἀφοῦ ἀπαξ ἐπεχειρήσαμεν νὰ βασανίσωμεν τὴν δύναμιν τῶν ἀποδείξεων τοῦ Κουρτίου, τοῦ Κυνήρου, τοῦ Βλασσίου καὶ ἄλλων. Καὶ δὴ ἐν τῷ 3006 φύλλῳ τοῦ *Αἰῶνος* ἐλάβομεν τὸ θάρρος νὰ ἀπαντήσωμεν τῷ γλωσσολογικωτάτῳ Δεφνήρῳ, καὶ ἀντιπαρατηρήσωμεν αὐτῷ ὅτι τὰ τοῖδες καὶ ταῖδες δὲν εἶνε κράσεις, ὡς ὑπέλαβεν, ἐκ βαθείας βεβαίως γνώσεως τοῦ νέου ἡμῶν ἰδιώματος, ἀλλ' ἀπλᾶ συνιζήσεις· θεωρίαι δὲ ἐκ τοιούτων συνιζήσεων δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι αἱ ἐκ κράσεως γεννηθεῖσαι αἱ καὶ οἱ ἐν τοῖς θοίματιον, θαιμάτια ἐξεφωνοῦντο διηρημένως ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ἐνῷ δ' ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ νόμος τῶν συναίρεσεων καὶ κράσεων τρανῶς διδάσκει πᾶν τοῦναντίον. Τὰ αὐτὰ δὲ ἰσχυρίζομενοι καὶ ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα στερεῖται τῶν κράσεων τῆς ἀρχαίας, ἐκείνων τοῦλάχιστον, ὧν ἔχομεν χρεῖαν ἐν τῷ παρόντι ζητήματι, ἐκείνων δηλαδὴ, ἐν αἷς ἐκ τῶν δύο συνερχομένων φωνηέντων γεννᾶται τρίτος τις φθόγγος, διάφορος τῶν γεννησάντων, ἀπλοῦς δὲ πάντοτε καὶ στοιχειώδης. Ὑνεκα δὲ τῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλῶσσῃ ἁλλειψείας τοῦ τοιούτου εἶδους τῶν κράσεων δὲν λέγομεν οὔτε κοῦταν, οὔτε κούρφανος, οὔτε κοῦχι, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι χῶταν, κῶρφανος, τοῦπος, τοῦργον κτλ., ἀλλὰ μόνον κι' ὅταν, κι' ὀρφανός, κι' ὄχι, προφέροντες τὸν φθόγγον ἐ τοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἐπομένου φωνήεντος ἐν συνιζήσει, ὅπως καὶ τὸν ἐν τοῖς δίκις, παλῖς, γριᾶ κτλ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον λέγομεν μόνον κι' ἐγὼ, οὐδέποτε δὲ κείγῳ, ὅπως πάντως ἔπρεπε νὰ λέγωμεν ἐνίοτε, ἂν καὶ παρ' ἡμῖν νῦν εἶχεν ἰσχύν τινα ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κρατῶν νόμος τῶν κράσεων, ὁ γεννήσας ἐκ τῶν λέξεων τὰ ὅπλα, τὸ ἔρμαιον, τὸ ὁμόφυλον, τὸ ἱμάτιον, τὰ ἱμάτια, τὰς θῶπλα, τοῦρμαιον, τοῦμόφυλον, θοίματιον, θαιμάτια. Ἄν δὲ ἐν τισιν ἐλληνικοῖς μέρεσι καὶ μάλιστα ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, οἷον ἐν Τήνῳ, Λέσβῳ, Σάμῳ λέγουσι συνήθως τοῦφαγα, τοῦπια, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τόφαγα, τόπια,

λέγουσιν ὅμως ἐν ταῖς αὐταῖς νήσοις καὶ τοῦδες, τοῦτες, σείδα (σίδα), τᾶδες, τᾶτες, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τούδες, τούτες, σείδα κτλ. Ὡστε καὶ ἂν ἐπεθύμει ὁ Δεφνῆρος νὰ εὐρίσκη ἐν τοῖς εἰρημένοις παραδείγμασι τεκμήρια ὑπάρξεως καὶ τοῦ δευτέρου εἶδους τῶν κράσεων παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλήσιν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, πάλιν ὅμως αὐδὲ οὕτω θὰ ὠφελεῖτο μάλλον ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων, διότι τὰ τοῦδες καὶ τοῦτες καὶ σείδα, θὰ ἀπεδείκνυν ὅτι καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ, ὅπου τῆς Ἑλλάδος τὰ ο καὶ φαίνονται συγκεραννύμενα εἰς ἀπλοῦν φθόγγαν, ἐκεῖ συγκεραννύονται εἰς ἀπλοῦς φθόγγους καὶ τὰ α καὶ ι, καὶ ο καὶ ι καὶ ε καὶ ι, καὶ ὅτι ἀνάγκη καὶ αἱ αὐαὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς θαίματι, θαίματιον, νὰ ἐξεφωνοῦντο ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων Ἀθηναίων. Ἀλλὰ παρακαλοῦμεν πολὺ τὸν φίλον Δεφνῆρον νὰ μὴ νομίσῃ ὅτι τὰ τοῦπια καὶ τοῦφαγα καὶ τοῦδες καὶ τοῦτες προήλθον ἐκ κράσεως τῶν ο καὶ ε καὶ ο καὶ ι, ἀλλὰ νὰ πιστεύσῃ μεθ' ἡμῶν ὅτι ταῦτα ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν τόπια, τόφαγα, τόδες, τότες (ἄπερ καὶ λέγονται ἐνιαχοῦ), κατὰ τροπὴν τοῦ ο εἰς ου, ὅπως ἀποδεικνύουσι τὰ ἐν Τήνῃ π. χ. καὶ ἄλλαις νήσοις λεγόμενα τοῦ βλέπω ἀντὶ τῇ βλέπω, οὐ κόσμος ἀντὶ ὁ κόσμος, οὐ ἕνας ἀντὶ ὁ ἕνας (α). Ἔτι δὲ παρακαλοῦμεν αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ ὁμοίως ὅτι τὰ τᾶδες ἢ τὰ'δες, τᾶτες ἢ τὰ'τες, ἐγεννήθησαν ὅπως τὰ νᾶλθω ἢ νά'λθω, νᾶχω ἢ νά'χω, καὶ εἰς πᾶν ἄλλο δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν, ἢ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ αὐα ἐν τῇ θαίματι πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ἀπλοῦν α, ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ὅτι τὸ θαίματι διὰ τοῦ χρόνου ἐμελλε πάντως νὰ γείνη θαμάτια. Μετὰ πολλῆς λοιπὸν ἀπερισκεψίας ἠθέλησεν ὁ φίλος νὰ μᾶς ὑπομνήσῃ ὅτι καὶ αὐταί, ἀφοῦ οἱ Ἑρασμίται ἐλησμόνησαν νὰ ἐξετάσωσιν, ἠδυνάμεθα, ἂν ἠθέλομεν ὀλίγον ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης τούδες, τᾶδες, νὰ λύσωμεν τὴν ἡμετέραν ἀπορίαν, πῶς αἱ αὐαὶ

(α) Τὸ δὲ ἐν τῇ νήσῳ Μεγίστη (Καστελλορρίζῳ) οὖνεκ δὲν λέγεται ἀντὶ τοῦ ὁ ἕνας ἢ οὐ ἕνας, ὅπως ἴσως ἤθελε νομίσῃ ὁ Δεφνῆρος, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ ἕνας.

καὶ οἱ, καὶ ἐκεῖ, ὅπου εἶνε προῦντα κράσεως, εἶον ἐν τοῖς θαυμά-
τιον, θαυμάτια, ἠδύναντο νὰ ἐκφωνῶνται διηρημέναι θαυμάτιον,
θαυμάτια.

Καριστάτος δὲ ἐφάνη ἡμῖν ὁ Δεσφνῆρος, ὅτε ἐπιχειρήσας
νὰ ἀνασκευάσῃ ὅσα ἡμεῖς λέγομεν περὶ τῶν ἐλληνικῶν κρά-
σεων, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶνε, ὡς δοξάζει ὁ Κούρτιος, στεγνισμῶσι συ-
ναιρέσεις, καὶ οὐδὲν λέγουσι βέβαιον καὶ ἰσχυρὸν περὶ τῆς προ-
φορᾶς τῶν διφθόγγων ἐπὶ Περικλέους, οὕτως ἐξεταζόμεναι, ὅπως
ἐξετάζουσιν αὐτὰς οἱ Ἑρασμίται, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἀπεκρίθη πρὸς
πάντα ταῦτα, ἐπακέλαβε δὲ μόνον ξηρῶς καὶ ὡς ἐτεροκίνητος
μηχανῇ τοὺς λόγους τοῦ Κουρτίου, ὅτι αἱ κράσεις εἶνε στεγνισμῶσι
συναυρέσεις. Ἀπορῶν δὲ πῶς νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς ἡμετέρας κατὰ
τῆς εἰρημένης δοξασίας τοῦ Κουρτίου ἀπαδείξεις, οὐδὲ γὰρ λέγει
περὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν μνημονευομένης κράσεως θάτερον, ὁπότε ἐβλε-
πεν ὅτι θὰ ἦτο ἠναγκασμένος ἢ νὰ ἀπαδείξῃ ὅτι τὸ πρῶτον εἶνε
τῷ ἑτερον οἱ ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναῖοι ἔδει πάντως νὰ ἐκφωνῶ-
σιν ὡς α, ἀφοῦ δὲν ἔλεγον θούτερον, ἢ νὰ συνομολογήσῃ ἡμῖν ὅτι
πλανᾶται καὶ πολὺ ὁ διδάσκαλος Κούρτιος, δοξάζων ὅτι αἱ κρά-
σεις, ὡς στεγνισμῶσι συναυρέσεις, εἶνε τὰ ἀριστον τεκμήριον τῆς
προφορᾶς τῆς ἐπὶ Περικλέους. Δὲν θὰ εἶχε δὲ ἴσως δυσκολίαν τινὰ
καὶ τοιοῦτόν τι νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ἕτερον ἐξεφωνεῖτο ὡς ἄτε-
ρον ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ἂν ὑπῆρχε διαφωνία τις
περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ α καὶ ε, ὅπως περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τῆς
αι καὶ οι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτη διαφωνία δὲν ὑπάρχει, διὰ τοῦτο
ὁ μὲν Κούρτιος ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ θάτερον εἶνε
τὸ μόνον παράδειγμα ἀρχαιοτάτης κράσεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπα-
δείξῃ, διὰ τί καὶ τὰ κάγω, κάτα, μοῦδόςκει κτλ. δὲν εἶνε ὡσαύ-
τως παραδείγματα ἀρχαιοτάτης κράσεως, ὁ δὲ Δεσφνῆρος ἐνόμισε
προνιμώτερον νὰ ἀντιπαρέλθῃ ἐν εὐφύμῳ σιγῇ, καὶ μόνον ἐν πα-
ρόδῳ νὰ ὀνομάσῃ μὴ ἐπιστημονικὰ, ὅσα ἡμεῖς λέγομεν εἰθὺς ἐν
τοῖς ἐξῆς, πρὸς ἐπιθυροῦντες διὰ παραδειγμάτων, ὅτι αἱ κράσεις
δὲν εἶνε ἀκαριαῖαι συναυρέσεις, ἀλλὰ τελειόταται ἤδη οὕσαι ἐπὶ
χρόνων ἀρχαιοτέρων τῶν Μηδικῶν, μετεδίδοντα τοῖς ἐπιγιννομέ-
νοις ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀπειροί

ἅπλαϊ καὶ σύνθετοι λέξεις. Κατανοήσας δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς φαίνεται, τὴν δύναμιν τῶν ἡμετέρων παραδειγμάτων καὶ συλλογισμῶν, ἀλλ' ἀμνηχανὼν τί νὰ εἴπῃ, προσποιεῖται μὲν κατ' ἀρχὰς ὅτι ἀπαξιοῖ νὰ ἀπαντήσῃ πρὸς τοιαῦτα ἀσθενῆ ἐπιχειρήματα, ἔπειτα ὁμῶς, ἀφοῦ ἤκουσέ που ὅτι ἡμεῖς λέγομεν τὸ εἶδες καὶ τότῃδες, τὸ εἶπες καὶ τότῃες καὶ τ.λ., νομίσας πλέον ὅτι ἀνεκάλυψέ τι μέγα, ἔρχεται τέλος, συγκαταβαίνων, νὰ μᾶς διδάξῃ ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὐδεμία διαφορὰ, ἂν τις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔλεγε καὶ ἐγὼ μὲν καθ' ἑαυτὸν, καὶ γὰρ δὲ μεγαλοφώνως, ὁμοίως δὲ καὶ ἔῤῥα καὶ κᾶτα, μοὶ ἔδωκε καὶ μουῖδωκεν. Ἀλλ' ἡ ἀγχινουστάτη αὕτη παραβολὴ καὶ ἐξομοίωσις θὰ εἴχῃ τινα λόγον, ἂν οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν κρᾶσιν ἀντὶ καὶ ἐγὼ, μοὶ ἔδωκε κτλ., ἔλεγον καὶ ἐγὼ, μουῖδωκε, καὶ δὲν ἐξεφώνουν καὶ γὰρ, μουῖδωκεν, ἐν οἷς αἰφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐκ τῶν τριῶν βλαστάνει εἰς φθόγγος, καὶ ἐνίοτε διάφορος ἐκείνων ἐξ ὧν ἐγεννήθη. Ὅτι δὲ τὰ καὶ γὰρ, μουῖδόκει δὲν ἐγεννήθησαν αἰφνης καὶ διὰ μιᾶς, ἀλλὰ διὰ πολλοῦ χρόνου, ὁμολογεῖ λεληθότως καὶ αὐτὸς ὁ Κούρτιος (καὶ οὕτως αὐτὸς ἀναιρεῖ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ δοξασίαν, ὅτι αἱ κράσεις εἶνε στιγμιαῖαι συναίρέσεις), ὅταν ἰσχυρίζηται (Studien κτλ. 1² σελ. 284) ὅτι οἱ Ἕλληνες πρὶν εἰπωσι καὶ γὰρ, ἔλεγον καὶ ἐγὼ, καὶ ὁ ἐμοί, πρὶν εἰπωσιν οὐμοί. Ὅτε λοιπὸν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Κουρτίου συμπεραίνεται ὅτι αἱ κράσεις δὲν ἐγεννήθησαν ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ, οὐδὲ εἶνε ἀκαριαῖαι συναίρέσεις, πόθεν λοιπὸν γινώσκουσιν οἱ Ἑρασμῖται καὶ ὁ Δεφνῆρος ὅτι αἱ αἰ καὶ οἱ ἐν τοῖς καί, μοί, σοί, οἱ, οἶμαι κτλ. δὲν ἦσαν ἐπὶ Περικλέους συνηρημέναι εἰς ἀπλοῦς διφθόγγους, ἐνῷ ὁ νόμος τῶν συναίρέσεων καὶ κράσεων διδάσκει πᾶν τούναντίον; Ἐπειτα, ἂν ἀκαριαῖος χρόνος καὶ συναίρεσις ἦτο τι δυνατόν ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ, διὰ τί ἐκ τῶν αἰίδω, αἰῖδεν ἢ ἀέειδεν, αὐοῖδῃ, λόγιοι, ἀργυρέοιο κτλ. δὲν ἐγεννήθησαν ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ τὰ ἄδω, ἦδεν, φῶδῃ, λόγου, ἀργυροῦ; Ἄν δὲ ὁ Κούρτιος ἀληθῶς πιστεύει ὅτι ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου καὶ ἀρχαιότατα προῆλθον ἐκ τοῦ αἰίδω τὸ ἄδω, ἐκ τοῦ νόθο τοῦ νοῦ ἐκ τοῦ καὶ ἐγὼ τὸ καὶ γὰρ, διὰ τί νὰ μὴ πιστεύῃ εὐκολώτερον ὅτι ὡσαύτως ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου γὰρ

ἀρχαιότατα ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσιν ἐκ τοῦ πάϊς τὸ πῆς, ἐκ τοῦ καὶ τὸ κέ, ἀλλὰ διδάσκει (εἰ καὶ μὴ διαόρηθην λέγει), ὅτι ἀπὸ Ὁμήρου ἦτο χρεία νὰ παρέλθωσιν ὀκτακόσια ἢ χίλια ἔτη, ἕως αἱ δῖφοι γοῖοι συναιρεθῶσιν εἰς ἀπλᾶ φωνήεντα; Πῶς δὲ οἱ ἐπὶ Σοφοκλέους καὶ Ἀριστοφάνους Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ ἐκφωνῶσι διηρημένως τὰς αἰ καὶ οἱ ἐν τοῖς κεκραμένοις θοῖμάτιον, θαῖμάτια, ἢ τοῖς συνηρημένοις παῖς, οἷς, ἐνῶ ὁ ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ κρατῶν νόμος τῶν συναιρέσεων καὶ κράσεων φανερώτατα ἐναντιοῦται πρὸς τοῦτο; Ποῦ δὲ ἠκούσθη ὅτι συναίσεις ἢ κράσεις δύο φωνηέντων ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ, ὡς δοξάζουσιν οἱ Ἑρασμῖται, ὁ τονισμὸς τοῦ πρώτου τούτων καὶ ἡ ταχεῖα αὐτῶν εἰς μίαν συλλαβὴν συνεκφώνησις;

Περαίνοντες τὸν πρὸς τὸν Δεφνῆρον λόγον, συμβουλευόμεν αὐτῷ νὰ μὴ νομίζῃ ὅτι διὰ ψιλῶν ὑποθέσεων καὶ εἰκασιῶν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν δύναμιν τῶν ἱστορικῶν ἀποδείξεων, μὴδὲ νὰ ἀποφαίνεται, ὡς ἀπὸ σκῆπτρου θεμιστευόμενος, ὅτι, ἐπεὶ αἱ κράσεις εἶνε στιγμιαῖαι συναίσεις, οἱ Ἕλληνες ἐπὶ Σέξτου τοῦ Ἑμπειρικοῦ, ἢ καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας ἀρχαιότερον (ἵνα παντελῶς θεραπευθῇ ἡ ἀντίφασις τοῦ Κουρτίου), ἦτο ἀνάγκη νὰ λέγωσι κέγῳ ἢ κείγῳ, κέκεῖνος ἢ κείκεῖνος, κέκει ἢ κείκει, μὴδὲ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Περικλέους ἔπρεπε πάντως κατὰ τὸν αὐτὸν συλλογισμὸν νὰ λέγωσι θοῦτερον· διότι, τοιαῦτα ἰσχυρίζομενος, ἐξελέγχεται ὀλίγον γινώσκων τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπομνησόμεν αὐτὸν ὅτι δὲν ἀρμόζει εἰς ὑφηγητὴν ἐν τῷ ἐλληνικῷ πανεπιστημίῳ, ἐπαγγελλόμενον μάλιστα νὰ ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ἐλληνιστὶ γράφειν, νὰ βαρβαρίζῃ σκανδαλωδέστατα, γράφων παραμεμελημένον (ἴδε Νεοελληνικά Ἀνάμικτα 1872, σελ. 436), ἀντὶ παρημελημένον, καταχωρηθεῖσιν (σ. 427. σημ.), ἀντὶ καταχωρισθεῖσιν, ἐρωμένος (σ. 452), ἀντὶ ἐρώμενος, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πάμπολλα. Οὐδὲ ἀρμόζει τῷ δεινῷ γλωσσολόγῳ νὰ ἰσχυρίζηται ὅτι ἡ πρόσθεσις τοῦ ν ἀπαντᾷ μόνον εἰς λέξεις ἀπὸ τοῦ ι φθόγγου ἀρχιζούσας (σ. 457), λησμονῶν τὴν νουράν καὶ τὸν νῶμον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ γλωσσάρῳ (σ. 412) μνημονευόμενον Νέλυμπος. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἀρ-

μόζει· νὰ λέγῃ ὅτι τὸ ποτιζῶ γίνεται ἐκ τοῦ ποτέω, τὸ δὲ ξένω νὰ μεταμορφῶνῃ παραδόξως εἰς ξένω, καὶ νὰ παράγῃ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ξέω, ὅπως τὸ σθένω ἀπὸ τοῦ σθέω ! καταφρονήσας τῆς τε ξαντικῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ξαντοῦ· ἢ νὰ διδάσκῃ (ἴδε Neograeca ἐν Studien κτλ. τόμ. IV, σελ. 297 σημ.) ὅτι τὸ στέχω γίνεται ἐκ τῆς ῥίζης στα, στε κατὰ προσθήκην τοῦ χ, ὅπως τὸ ὀλέχω ἐκ τῆς ὀλε, ἐνῷ καὶ ὁ μικρὰν εἰδήσιν ἔχων τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς γινώσκει ὅτι τὸ στέχω οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ συχνὴν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ στήκω, καὶ γίνεται ἐκ τοῦ ἐστήκα, ἐστήκα, ὅπως τὸ γρηγορῶ ἐκ τοῦ ἐγρήγορα. Ἀντὶ δὲ νὰ ποιῇται ὁ Δεφνῆρος ἀκαιρὸν χρησιν τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας καὶ νὰ ὀφλισκάνῃ γέλωτα, ὀνειροπολῶν ὅτι τὸ λιμάρισσα γίνεται ἐκ τοῦ λιμάρικια καὶ τὸ περιβολάρισσα καὶ γύφτισσα ἐκ τοῦ περιβολάρικια καὶ γύφτικια (Νεοελλ. σ. 410 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ ἀκουε καὶ ἀκουτον ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ στελέχους ακ, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις ὄμμα (ὄμμα, ὄμμα), καὶ αἱ λατινικαὶ ecce καὶ oculus, καὶ αἱ ἰταλικαὶ ecco me, ecco lo (σ. 390 σημ.)· ἢ ὅτι ἐν τῇ φράσει πάει ἀντάρα, ἡ λέξις ἀντάρα εἶνε κρυσταλλωμένη δοτικὴ μὲ ἐπιρρήματικὴν σημασίαν, ὅπως τὸ κομιδῇ (σ. 392 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ λεσβικὸν λιμπίδα πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ στέλεχος λυπ, ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ παρὰ γόμενον λυπρὸς ἀπαντᾷ παρ' Ὀμήρῳ μόνον ἐπὶ ἐλεηντῆς καὶ ἀκάρεου γῆς (σ. 410 σημ.)· ἀντὶ, λέγομεν, νὰ ἐτυμολογῇ τοιαύτας γελοιώδεις ἐτυμολογίας, θὰ ἐποίει πολὺ προνομιώτερον, ἂν κατεδέχετο νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τὸν ἀπαιδευτότατον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμάνθανε παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἀκου' με, ἀκου' τον δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ὄψιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκοήν, οὐδὲ δεικνύει τις ἄλλον τινα, ὅταν λέγῃ ἀκου' τον, ὅπως, ὅταν λέγῃ νέ τον ἢ ἰδέ τον, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ταῦτα, ἢ συγκεκοιμένα τὰ ἀκουέ με, ἀκουέ τον· τὸ δὲ λεσβικὸν λιμπίδα ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ λύπη καὶ λυπρὸς, ἀλλ' εἶνε τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λεγόμενον λεπίδα. Οὕτω δὲ ἐρωτῶν ἤθελε διδαχθῇ καὶ ἄλλα πάμπολλα, δυνάμενα νὰ ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν τῆς δεινῆς ἀλαζονείας καὶ οἰήσεως, ὅφ' ἧς φαίνεται κατεχόμενος, ἤθελε δὲ ἴσως καὶ αὐ-

τὸς συνῶν ὅτι ἐπιδεικνύεται μέγα θράσος, ἐπιχειρῶν νὰ διδάξῃ τὸν Φίλιππον Ἰωάννου καὶ τοὺς ἄλλους παρ' ἡμῖν λογίους, τίς εἶνε ἡ φύσις τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, καὶ ᾔθελεν ἴσως τελευταῖον ἀνομολογήσῃ, πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Περικλῆς, πιστεύων ὅτι τὸ θράσος εἶνε τὸ φίλτατον καὶ ἀχώριστον τέκνον τῆς ἀληθευσιτικῆς καὶ ἀμαθείας.

Θ. ΠΑΠΑ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (*).

Β'.

Μεταξὺ τῶν πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου ταφῶν καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν παραλλήλως τῇ θαλάσῃ καὶ πρὸς ἑω τευχῶν τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας πᾶσα ἡ παραλία βρίθκει ὑπογείων κρυπτῶν ἐντὸς τῆς ἐξ ἀμμολίθου συγκεκμημένης πέτρας λελαξευμένων, ὀλιγίστων ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν, τῶν πλείστων δὲ ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, περιεχουσῶν ἀναμιξ ἰουδαϊκᾶς, ἐλληνικᾶς, Ῥωμαϊκᾶς, αἰγυπτιακᾶς καὶ χριστιανικᾶς ταφάς, καὶ ἀπαρτιζουσῶν τὴν νεωτέραν ἀνατολικὴν καὶ μικρὰν Νεκρόπολιν, πρὸς διάκρισιν τῆς παλαιᾶς ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων δυσμικῆς καὶ μεγάλης κατ' ἐξοχὴν Νεκροπόλεως.

Αἱ ταφαὶ αὗται, ὡς μὴ ὠφέλε, μετέποιήθησαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς λατομίας· οἱ πρὸς οἰκοδομὴν τῆς νεωτέρας Ἀλεξανδρείας καὶ Νικοπόλεως λίθοι προέρχονται ἐκείθεν δι' ἀνασκαφῆς, τυμβωρυχίας καὶ λιθοτομίας, καὶ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἐκλείπουσιν ὁσημέραι αἱ ἀρχαῖαι ταφαὶ καταστρεφόμενα, διὰ χειρῶν ἀράδων λιθοπρατῶν, λαμβανόντων τὴν ἄδειαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν λίθων παρὰ τῆς τοπικῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ

(*) Συνέχεια καὶ τέλος τῆς διακοπείσης διατριβῆς ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 429.

εὐτελεῖ φόρῳ ἐπιτηδεύματος, ὅστις δὲν πλουτίζει βέβαια τὴν δημοσίαν γάζην, στερεῖ δὲ τὴν χώραν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων. Κατὰ καιροὺς ἀρχαιοκάπηλοι παρατυγχάνοντες διὰ μικρᾶς ἀμοιβῆς γίνονται κάτοχοι ἐνεπιγράφων πλακῶν, ληκύθων, λύχνων, θυμιατηρίων καὶ ὑδριῶν· ἄλλοτε λάρνακες ἐκ μαρμάρου καὶ σαρκοφάγοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένοι μεταφέρονται εἰς οἰκίας εὐπορούντων ἐγχωρίων, καὶ χρησιμεύουσιν ὡς ποτίστραι, ἢ δωρούμενοι τοῖς ἀλλογενέσιν ἐκκομίζονται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν. — Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Νικόπολιν, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἐπὶ τῇ θαλάσῃ μέρει, ἀνακαλύπτονται πολλαὶ ὑπόγειοι ταφαί, ἑλληνικαί, ῥωμαϊκαὶ καὶ αἰγυπτιακαί, καὶ ἐν αὐταῖς στήλαι ἐνεπίγραφοι, τίτλοι, λάρνακες, ὑδρίαι καὶ λύχνοι.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὅσαι εὐρέθησαν ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Νεκροπόλει, ὧν τυχαίως ἐνίστε ἐλάβδανόν γινώσιν, ἀνεκοίνωσα τινὰς τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ, χάριν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν παρατίθημι ἐνταῦθα τὰς κυριώτερας καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερούσας αὐτῶν.

1.

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ Γ ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΓΛΑΦΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΠΑΡΕΙΣ ΛΥΣΙΜΑΧΩ Δ ΤΟΥ ΞΕ
ΝΩΝΟΣ ΠΑΡΕΙ ΤΩ ΥΙΩ
ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ.

«Λυσίμαχος γ' τοῦ Ξένωνος καὶ Γλαφυρὰ Δημητρίου, πάρεϊς, ἡ Λυσιμάχῳ δ' τοῦ Ξένωνος, πάρει, τῷ υἱῷ, μνήμης ἔνεκεν».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φέρει χαρακτῆρας τοῦ β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, κομφῶς καὶ εὐκρινέστατα ἐγκυκλολαμμένους, ἐπὶ κίονος ἐν σχήματι βωμοῦ κυλινδροειδοῦς, ἐκ λευκότατου μαρμάρου, ἀπὸ τοῦ ἀνωθεν καὶ γύρωθεν κυματίου ἔχοντος βούκρανα καὶ ἀνθοπλέγματα ἐξαρτώμενα ἔγκαρπα εἰς ἐνδείξιν ἐπιταφίου μνημείου. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ μνημεῖον ἱδρυσαν Λυσίμαχος τρίτος τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ Ξένωνος ἀπελευθε-

ρος, μετὰ τῆς συζύγου του Γλαφυρᾶς, θυγατρὸς Δημητρίου, τῷ υἱῷ αὐτῶν Λυσιμάχῳ, τετάρτῳ τοῦ ὀνόματος, καὶ τούτῳ ἀπελευθέρῳ τοῦ αὐτοῦ πάτρωνος Ξένωνος. Ἰστέον ὅτι ἡ γενικὴ τοῦ Ξένωνος μετὰ τοῦ ἄρθρου σημαίνει κτῆσιν, ἐν ᾧ ἀνάρθρως Δημητρίου σημαίνει τὴν γενετὴν. Ἀξία ἔτι σημειώσεως εἶνε ἡ πρωτοφανὴς λέξις πάρεις, πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ ἀναφερομένη εἰς τοὺς δύο συζύγους Λυσιμάχον γ' καὶ Γλαφυρὰν, καὶ πάρει ἐνικὴ δοτικὴ ἀναφερομένη Λυσιμάχῳ δ' τῷ υἱῷ ἄγνωστος καὶ ξένη τὸ παράπαν εἶνε ἡ λέξις, οὐδαμοῦ ἀπαντωμένη τῶν ὁσῶν ἐγὼ αἶδα ἐλληνικῶν λεξικῶν, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶνε σαφές, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, καὶ σημαίνει τὸν πάρετον ἢ τοι ἄφετον δούλον, ὡς εἰπεῖν ἀπελεύθερον, ἐκ τοῦ παρήμι ἴσου τῷ ἀφίμῳ. Ἡ φράσις φαίνεται οὕσα μακεδονικὴ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ ἄλλη τις εὐρισκομένη ὡσαύτως ἐν ἀρχαιοτέραις Ἀλεξανδριαναῖς ἐπιγραφαῖς μέλλακες, σημαίνουσα τοὺς ἀκολούθους τοῦ βασιλέως παῖδας (γαλλιστὶ pages), ἀντὶ μείρακες ἢ μίλακες κατὰ Ἡσύχιον. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξάγεται ἔτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι μετὰ τῶν πολλῶν δούλων, οὗς ἐκέκτητο ὁ Ξένων, πολλοὶ ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα, καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀριθμητικῶν ἐπιθέτων τάξεως, ὡς παρ' ἡμῖν οἱ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ἀλλήλους διαδεχόμενοι ἡγεμόνες.

2.

ΟΤΥΜΒΟΣΟΥΚΑΣΑΜΟΣΑΔΕΤΟΙΠΕΤΡΟΣ
 ΤΟΝΚΑΤΘΑΝΟΝΤΑΣΗΜΑΝΕΙΤΙΣΚΑΙΤΙΝΟΣ
 ΕΣΑΙΔΑΝΒΕΒΑΚΕΝΑΛΛΑΔΑΜΟΙΣΧΑΣΑΣ
 ΤΟΝΕΚΡΑΓΩΓΟΝΩΦΙΛΕΝΠΕΙΔΩΓΟΝΥ
 ΚΟΛΑΠΤΟΝΑΘΡΕΙΓΡΑΜΜΑΔΙΠΤΥΧΟΙΣΚΟΡΑΙΣ
 ΠΑΤΗΡΜΕΝΕΙΡΗΝΑΙΟΣΑΔΕΤΟΙΠΑΤΡΙΣ
 ΜΕΜΦΙΣΤΟΔΟΥΝΟΜΑΓΟΡΕΤΕΤΕΚΒΡΕΦΟΥΣ
ΦΑΥΛΟΝΟΥΣΥΝΕΙΠΕΤΟ
ΤΑΝΜΟΙΡΑΝΩΣΕΠΕΑΡΑΜΕ

«Ὁ τόμβος οὐκ ἔσχατος· ἔδε τοι πῆτρος
 ἐτὼν κατθανόντα σημαίνει, τίς καὶ τίνος
 εἰς Ἄϊδαν βέβακεν· ἀλλὰ μοι σχάσας
 ἐτὸ νεκραγωγόν, ὦ φίλ', ἐν πείδῳ γόνυ,
 ἐκολαπτόν ἔθρει γράμμα διπτύχους κόραις.
 » Πατὴρ μὲν Ἐλεθηναῖος, ἃ δὲ τοι πατρίς
 » Μίμρις· τὸ δ' οὖνομ' ἀγορεύει· ἐκ βρέφους
 » φαῦλον οὐ συνέπειτο,
 » τὰν μοῖραν ὡς ἐπέδραμε. »

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐπὶ πλακῶς λίθου τιτανώδους πωρείου γέ-
 γραπται ἐν ἱάμβοις καὶ διαλέκτῳ δωρικῇ· ἀλλ' οἱ τελευταῖοι δύο
 στίχοι εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ ἀφανεῖς ἐκ παρাত্রίβης, καὶ ἐπομένως
 τὸ νόημα αὐτῶν ἀτελές. Τὰ γράμματα εἶνε ἐπιμελῶς καὶ εὐκρι-
 νῶς ἐγκεκολαμμένα καὶ φέρουσι χαρακτῆρα τῆς μακεδανικῆς
 ἐποχῆς.

3.

ΡΕ

ΕΝΘΑΔΕΤΙΝΑΤΗΣΠΙΝΥ
 ΤΗΝΚΑΤΑΓΑΙΑΚΑΛΥΠΤΕΠΡΕΜΟΝ
 ΤΗΝΑΔΟΧΟΝΣΕΜΝΟΝΘΑΛΔΟΣΕΞΟΧΟΝ
 ΑΛΛΩΝΙΟΥΛΙΑΝΗΝΤΗΝΜΟΙΡΑΦΕ
 ΡΕΙΚΡΗΤΗΣΑΠΟΓΑΙΗΣΕΙΚΟΣΙ
 ΠΕΝΤΕΕΤΗΖΗΣΑΣΑΙΣΟΝ
 ΧΡΟΝΟΝΩΣΕΤΕΤΑΚΤΟ
 ΛΟΙΠΟΝΝΥΝΠΑΡΟΔΕΙ
 ΤΑΦΙΑΟΝΓΕΝΕΤΗΝ
 ΑΒΕΛΕΕΡΕΩΣΕΙ
 ΔΩΣΟΤΙΠΑΣΙΒΡΟ
 ΤΟΙΣΤΟΘΑΝΕΙΝ
 ΑΠΟΚΕΙΤΑΙ
 ΠΑΝΤΟΜ
 ΑΤΡΙΚΗ

«Ἐνθάδε τὴν ἀρετῆς κινυτὴν κατὰ γαῖα καλύπτει,
 »πρῆμ(ν)ον τὴν ἄλογον, σπυρνὸν θάλος, ἔξοχον ἄλλων
 »Ἰουλιανὴν, τὴν μοῖρα φέρει Κρήτης ἀπὸ γαίης·
 »εἴκοσι πέντε ἔτη ζήσασα, ἴσον χρόνον ὡς ἐτίτακτο.
 »Δοιπὸν νῦν, παροδίτα, φίλον γενέτην ἀεὶ ἑλέαιρε,
 »ὡς εἰδώς, διὰ πᾶσι βροτοῖς τὸ θανεῖν ἀπόκειται.
 »Παντοματρική.»

Ἔοπισθεν τῆς πλακὸς ἐγκεκόλαπται μεγαλειτέροις γράμμασιν·

ΕΙΜΙΔΕΤΗΣ
 ΚΡΗΤΗΣΙΑΝ
 ΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ
 ΕΙΟΥΛΙΑΝΗ

«Εἰμὶ δὲ τῆς Κρήτης Παντοματρίου Ἰουλιανή.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τεμαχίου πλακὸς μαρμάρου κυανουχοῦς εὗρέθη ἐν τῷ αἰγιάλῳ, ὅπου εἶχε ῥιφθῇ ἐξ ἀποκρήνου ὄχθου τῆς ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπόλεως. Ἡ πλάξ ἐν τῷ μέσῳ διεῖρρωγυῖα ἔνεκα τῆς ἐξ ὕψους πτώσεως αὐτῆς, καὶ κατὰ βρωτος ἐκ τῆς τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἐπιρροίας, εἶνε εἰς πολλὰ αὐτῆς μέρη λίαν δυσανάγνωστος καὶ ἐφθαρμένη· ἄλλως δὲ καὶ ὁ τὴν ἐπιγραφὴν χαράξας φαίνεται ὅτι ἦτο τὴν τέχνην ἄπειρος, διότι τὰ μὲν γράμματα εἶνε μᾶλλον ἡμελημένως καὶ ἀκόμψως ἐγκεχαράγμένα, διὰ χαρακτῆρων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ α' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, μεταξὺ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ὅτε τὸ Σ καὶ Ω ἐγράφοντο μνηοειδῶς, ἐν ᾧ τὸ Ε ἐφύλαττεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, οἱ δὲ στίχοι πολὺ ἀπέχουσι τῆς εὐθείας γραμμῆς, ἵνα μὴδὲν εἴπω περὶ τῶν ἀνορθογραφικῶν καὶ παροραμάτων καὶ τῆς τῶν ἡμαρτημένων ἐνίοτε ἀκαλλοῦς ἐπιδιορθώσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τὸ ἐπίγραμμα ὑπαγορεύσας δὲν ἦτο πολλῷ καλλίτερος τοῦ τεχνίτου· ἐν ᾧ ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ᾖνε ἑμμετρος, τὸ μέτρον αὐτοῦ εἶνε ἑκρυθμον καὶ ἰδιόμελον· διότι τοὺς πρώτους τρεῖς δακτυλικοὺς ἐξαμέτρους στίχους ἀκολουθοῦσι δύο ἐπτάμετροι καὶ εἰς ἐξάμετρος, καὶ τούτους κλείει ἐπὶ τέλους ἀνάπαιστος. Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ περισσότερα μέτρα τῆς ἐπιγρα-

φῆς, ἀντὶ νὰ περατῶνται εἰς τελείαν λέξιν, τέμνονται εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀπαρτίζωσι στίχους τεταγμένους κλιμακηδὸν, ὧν ἕκαστος ἐπόμενος νὰ ᾔηε βραχύτερος τοῦ προηγουμένου, καὶ ἐν συνόλῳ νὰ σχηματίζωσιν ἀνεστραμμένην πυραμίδα εἰς ὁξὺ ἀπολήγουσαν, καὶ ἔχουσιν τὴν βάσιν ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου πρὸς τὰ ἄνω.

Ἀνορθογραφίαι ἀπαντῶνται ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ΤΙΝ ἀντὶ ΤΗΝ, καὶ ἐν τῷ ὀγδῷ ΠΑΡΟΔΕΙΤΑ ἀντὶ ΠΑΡΟΔΙΤΑ, ἐν ᾧ ὀπισθεν τῆς πλακὸς τὰ ὀνόματα *Παρτοματρίου* καὶ *Ἰουλιανῆ* γράφονται ΠΑΝΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ καὶ ΕΙΟΥΔΙΑΝΗ διὰ τὸ ὁμοιόφωνον τοῦ Η, Ι καὶ ΕΙ παρ' Ἑλλήσι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἂν οὐχὶ καὶ πρότερον, ὃ παρὰ τῶν τὰ τοῦ Ἑράσμου φρονούντων ὀνειδίζεται ἡμῖν τοῖς νεωτέροις ὡς ἀμάρτημα ἰωτακισμού· καὶ ἄλλαι δὲ ἀνορθογραφίαι καὶ παραράματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ ΔΕ ἀντὶ ΔΕΙ καὶ ΕΔΕΕΡΕ ἀντὶ ΕΔΕΑΙΡΕ, ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ γράφεται ΠΡΕΜΟΝ ἀντὶ ΠΡΕΜΝΟΝ παραλειπομένου τοῦ Ν, καὶ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ διορθοῦται τὸ ΡΕ παρ' αὐτοῦ τοῦ λιθοξόου ἄνωθεν τῆς ἡμαρτημένως γραφείσης λέξεως ΑΤΗΣ ἀντὶ ΑΡΕΤΗΣ. Σημείωσαι ἐν ἐπιμέτρῳ καὶ τοῦ λόγου τὸ ἀνακόλουθον καὶ τὴν ἀσυνταξίαν· ἐν ᾧ ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἐκφέρεται παρὰ τοῦ γράψαντος τοῖς ἐντευξομένοις περὶ τῆς θανούσης Ἰουλιανῆς, ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἐφεξῆς τρέπεται ὡς ἐκφερόμενος παρ' αὐτῆς τῆς ἐκ Παντοματρίου Ἰουλιανῆς πρὸς τὸν τυγχάνοντα παροδίτην περὶ τοῦ πατρὸς ἑαυτῆς, καὶ ἡ προσδιοριστικὴ μετοχὴ *ζήσασα* ἀντὶ νὰ ἀναφέρνηται ὁμοιοπτῶτως πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀρχικῇ προτάσει ἀντικείμενον *Ἰουλιανῆν* κατ' αἰτιατικὴν, τρέπεται εἰς ἀπόλυτον ὀνομαστικὴν ταυτοπροσωποῦσαν τῷ ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπονουμένῳ προσώπῳ ἐν ὀνομαστικῇ *Παρτοματρικῇ*, ἥτοι ἐκ *Παρτοματρίου Ἰουλιανῆς*. Ἡτο δὲ τὸ Παντομάτριον πόλις ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀναφέρει ὁ Πτολεμαῖος (Γεωγρ. Ὑφήγησ. Γ'. ιζ'. 7.) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

4.

ΘΕΩΨΙΣΤΩΙΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ
ΕΠΟΠΤΗΚΑΙ ΗΛΙΩΙΚΑΙ
ΝΕΜΕΣΕΣΙΑΙ ΡΕΙΑΡΣΕΙΝΟ
ΗΛΩΡΟΣ ΤΑΣΧΕΙΡΑΣ
ΗΤΙΣΑΥΤΗ ΦΑΡΜΑΚΑ
ΕΠΟΗΣΕΝ ΚΑΙ ΕΠΕ
ΧΑΡΕΤΙΣΑΥΤΗΣ ΤΩ
ΘΑΝΑΤΩ Η ΕΠΙΧΑ
ΡΕΙΜΕΤΕΛΘΕΤΕ
ΑΥΤΟΥΣ L

«Θεῶ ψίστω καὶ πάντων ἐπόπτη, καὶ Ἡλίω καὶ Νεμέσεσι
παίρει Ἀρσινόη ἄωρος τὰς χεῖρας· εἴ τις αὐτῇ φάρμακα ἐπο(ι)ησε,
ἢ καὶ ἐπέχαρ' ἐν αὐτῇ τῷ θανάτῳ, ἢ ἐπιχαρεῖ, μετέλθετε
αὐτούς.»

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰ καὶ μηδεμίαν φέρουσα χρονολογίαν, ὥς
ἐκ τοῦ μνηοειδοῦς σχήματος τῶν γραμμάτων Ε, Σ καὶ Ω φαί-
νεται νὰ ᾔη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων, κατὰ πᾶσαν πι-
θανότητα Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ
Β' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Σημειωτέα καὶ ἐνταῦθα αἱ ἰωτακιστι-
καὶ ἀνορθογραφαὶ ΑΡΣΕΙΝΟΗ ἀντὶ Ἀρσινόῃ ἐν τῷ τρίτῳ, Η ΤΙΣ,
ἀντὶ εἴ τις ἐν τῷ πέμπτῳ, καὶ τὸ οὐχὶ σπάνιον ἐν ἐπιγραφαῖς
ΕΠΟΗΣΕ ἀντὶ ἐποίησε ἐν τῷ ἕκτῳ στίχῳ. Αἱ δοτικαὶ ΘΕΩ,
ΑΥΤΗ, ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ, δὲν ἔχουσι τὸ ἰῶτα οὔτε προσγεγραμμέ-
νον οὔτε ὑπογεγραμμένον· δύο δὲ μόνον ΨΙΣΤΩΙ καὶ ΗΛΙΩ
ἔχουσιν αὐτὸ προσγεγραμμένον.

5.

ΕΥΨΥΧΙΣΑΡΑ
ΠΙΑΣΗΚΑΙ
ΘΕΡΜΟΥΘΑ
ΡΙΟΝΕΤΩΝ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝ
ΤΑΕΝΝΗΑ

«Εὐψύχι, Σαραπιάς ἢ καὶ Θερ-
μουθάριον, ἐτῶν τεσσαράκοντα
ἐννέα.»

Ἡ βραχεῖα αὐτὴ ἐπιγραφὴ εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ μικρᾷ μαρμαρίνης πλακῶς, μὲλις μιᾷς παλαιστῆς ἔχουσας τὸ μέγεθος, ἐξ ἐκείνων αἰτίνες καλούμεναι, ὡς ἄλλοι ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶρηται, *τίτλοι* (tituli), ἐγκτιζονται ἢ προσελλῶνται δι' ἀμμοκοινίας ἐν ταῖς ὑπογείοις κρύπταις παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς ταφῆς, καὶ διὰ τὸ εὐτελές αὐτῶν δὲν συμφωνοῦσι τῇ ἰδέᾳ ἣν ἡδύνατο νὰ ἔχη τις περὶ στήλης ἐπιταφίου.

Ἡ ἐπιρῶνσις *εὐψύχει* ἀντὶ *εὐψύχει*, μεθ' ἧς ἄρχεται ἡ ἐπιγραφὴ, ὑπανίσταται, ὅτι ἡ ἐκεῖ ἀναπαυομένη Σαραπίας, ἡ καὶ Θερμουδάριον προσεπιλεγομένη γυνή, ἥτο χριστιανή· πλεῖσται ἄλλαι ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ 6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος φέρουσιν ὡς μόνον γνώρισμα τοῦ τότε ὑποφώσκοντος ἐν Αἰγύπτῳ νέου θρησκευματος τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εὐχάν· «*Εὐψύχει Ταῖσι.*» «*Ἰέραξ εὐψύχει.*» «*Εὐψυχίτε τέκνα.*» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς· καθ' ὅτι, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀπὸ Δομιτιανοῦ καὶ ἐφεξῆς διωγμῶν, οἱ τότε Χριστιανοὶ ἐδειλίων νὰ ὁμολογήσωσι τι περισσότερον, ἢ δὲ φράσις *εὐψύχει* ἐχρησίμευεν ὡς σύμβολον ἀναγνωρίσεως ἀλλήλων παρὰ τοῖς μεμνημένοις, ὅσοι πιστοί.

Ἐκτὸς τῆς ἰωταχιστικῆς ἀνορθογραφίας ΕΥΨΥΧΙ ἀντὶ *εὐψύχει*, ἄξιος σημειώσεως εἶνε ἔτι ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιγραφῇ καὶ ὁ σχηματισμὸς ΕΝΝΗΑ ἀντὶ *ἐννέα*, τὸ πρωτότυπον τοῦ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσιν *ἐννέα*.

6.

† † †

Ο ΘΕΟΣ Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

Ο ΩΝ ΠΡΟΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΩΝ

ΠΝΕΟΥΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ Ο ΓΙΟΣ ΤΟΥ

ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΤΟΣ ΜΝΗΣΘΗΤΙ

ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΥΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΣΟΥ ΖΩΝΕΗΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΗΣ ΚΑΙ

ΦΙΛΕΝΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑΥΤΗΝ

ΚΑΤΑΞΙΩΣΟΝ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ
ΔΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΑΓΩΓΟΥ
ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ
ΕΙΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΑΒΡΑΑΜ ΙΣΑΚ ΙΑΚΩΒ ΟΤΙ ΣΟΥ ΕΣΤΙΝ
Η ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ΑΜΗΝ ΕΖΗΣΕΝ ΔΕ
ΜΑΚΑΡΙΩΣ ΕΤΗ ΟΥ ΕΣΤΙΝ ΔΕ
Η ΜΝΗΜΗ ΑΥΤΗΣ ΦΑΜΕΝΩΘ ΚΓ
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΥΠΑΤΙΑΝ ΒΑΣΣΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

«Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὢν, προὖν καὶ μέλλων, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, μνήσθητι τῆς κοιμήσεως καὶ ἀναπαύσεως τῆς δούλης σου Ζωνεήνης, τῆς εὐσεβεστάτης καὶ φιλεντόλου· καὶ ταύτην καταξιώσον κατασκηνώσας διὰ τοῦ ἁγίου σου καὶ φωταγωγοῦ Ἀρχανγέλου Μιχαὴλ εἰς κόλπους πτῶν ἁγίων πατέρων Ἀβραάμ, Ἰσάκ καὶ Ἰακώβ· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐζήσεν δὲ μακαρίως ἐτη οὗ. Ἔστιν δὲ ἡ μνήμη αὐτῆς Φαμενώθ κγ', μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου.»

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, εὑρεθεῖσα κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1871 ἐν τῇ ἑωθεν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπάλει ἐπὶ πλακῶς πωρείου λίθου, κλειούσης τὴν θύραν ἐνὸς τῶν πολλῶν ἐντὸς τῆς πέτρας λελαξευμένων μνημάτων ὑπογαίου χριστιανικῆς κρύπτης ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον παρ' ἐμοῦ ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτους 1872 (σελ. 143—146.), καὶ δεύτερον ἀνεκοινώθη τῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ μὲν Μαΐῳ 1873 (Bulletin de l'Inst. Égypt. 1873, page 112—116.) μετὰ τινων ἐπεξηγηματικῶν σημειώσεων, ἃς ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα χάριν τῶν τοῦ Ἀθηναίου Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν.

Ἡ μνήμη τῆς θανούσης Ζωνεήνης χρονολογεῖται «μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», ἥτοι τὸ ἀμέσως ἀκόλουθον ἔτος τῆς ἀνακηρύξεως αὐτῶν ὡς ὑπάτων ἐν ἔτει 408 μ. Χρ., δηλ. δι

τὸ ἰδ' τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ ἡ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν Βυζαντίῳ. Ἰστέον ὅτι ἐκπαλαι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος αἱ χρονολογίαι ἀπανταχοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς οἰκουμένης ὠρίζοντο ἀπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ δίκην ἐπωνύμων ἀρχόντων ἐτησίως ἀνακηρυττομένων δύο ὑπάτων. Ἀλλ' ἐκτοτε συνέβη κατ' ἀνάγκην μεταβολὴ τις εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτῶν, καὶ ἐπομένως καὶ εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς χρονολογίαν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 305 ἔτους μ. Χρ. ἐγένετο ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς διαίρεσews τοῦ μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ μετέπειτα διηρέθη ὀριστικῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ οἰκουμένη εἰς δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐχούσας ἰδίαν ἔδραν κυβερνήσεως καὶ ἰδίους ὑπάτους. Ἀλλ' οἱ ἐν Ῥώμῃ ὑπατοὶ δὲν ἦσαν πάντοτε γνωστοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει σπανίως ἐμνημονεύοντο ἐν τῇ Δύσει. Πολλάκις κατὰ τὸν δ', σχεδὸν δὲ πάντοτε κατὰ τὸν ε' καὶ ς' αἰῶνα, ὁ ἐν ἑκατέρᾳ τῇ μητροπόλει ἐκλεγόμενος καὶ παρὰ τοῦ ἐκεῖ αὐτοκράτορος ὡς ἐπωνύμιος ἀρχῶν ἐπικυρούμενος καὶ ἀνακηρυττόμενος ὑπάτος, ἔμενε παντελῶς ἄγνωστος ἐν ταῖς χώραις τῆς ἐτέρας αὐτοκρατορίας, ἥ καθυστέρει τοῦ ὀνόματος ἡ ἀνακοίνωσις μῆνας ὀλοκλήρους καὶ ἔτη τὸ δὴ χειρόν, ἐν μεμακρυσμέναις ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν μητροπόλεων χώραις, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἔμενον ἐξ ἴσου ἄγνωστοι διὰ πολὺν χρόνον οἱ κατ' ἔτος ἀνακηρυττόμενοι ὑπατοὶ τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης. Ἐκτοτε ἀντὶ τῆς ἀρχαίας φράσεως «ἐπὶ τῆς ὑπατίας» (Consulibus) ἤρχισε νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ νεωτέρου καὶ πρὶν ἐντελῶς ἀγνώστου τύπου «μετὰ τὴν ὑπατίαν» (post Consulatum). Κατὰ ταῦτα «Φαμενὼθ κγ', μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», οἵτινες ὑπάτευσαν ἐν ἔτει 408, σημαίνει τὴν 19 Μαρτίου τοῦ ἔτους 409 κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Σημείωσαι ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιτυμβίῳ ἐπιγραφῇ, ὅτι καλομένου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος οὐδεμία γίνεταί μνεῖα τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ὡς ἀγίου καὶ φωταγωγοῦ ἀπόδειξις καὶ τοῦτο ὅτι ὁ τάφος ἦτο ἀρχαιότερος τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ἥτις

ἐν ἔτει 431 κατὰ πρῶτον ἐδογμάτισε τὴν παρθένον *Μαρίαν Παναγίαν* καὶ *Θεοτόκον*, καὶ διετύπωσε τὴν λατρείαν αὐτῆς μετὰ τῶν Χριστιανῶν. Σημείωσαι προσέτι καὶ τὴν μακροδιότητα τῆς ἐν τῷ τάφῳ ἀναπαυομένης αἰγυπτίας χριστιανῆς *Ζωνένης*, ἥτις ἔζησε μακαρίως ἔτη ἐβδομήκοντα ἑπτὰ. Σημειώσεως ἄξια εἶνε ἔτι αἱ ἀνορθογραφαὶ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ ἀντὶ κατασκη-
νῶσαι, καὶ ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ ἀντὶ Ἀρχαγγέλου, ἃς συνιστῶ τοῖς περὶ τὴν προφορὰν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης σοφοῖς.

Πλησίον τοῦ μνήματος τῆς *Ζωνένης* ὑπῆρχε καὶ ἕτερον τρί-
σωμον, ἔχον ἐπὶ τῆς θύρας ἄλλον ἐπιτύμβιον ἐκ μαρμάρου λίθον
μικρότερον, φέροντα ἀναγλύφους τὰς προτομὰς τριῶν παιδίων,
καὶ ὑπὸ ταύτας τὴν ἀνορθογραφον μὲν, ἀλλὰ χριστιανικωτάτην
προσφώνησιν ΕΥΨΥΧΙΤΕ ΤΕΚΝΑ.

Γ'

Ἐντὸς τῆς νεωτέρας τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πόλεως Ἀλε-
ξανδρείας, ἔτι δὲ καὶ ἐν Νικοπόλει, εὐρίσκονται ἐνίοτε καὶ ἄλλαι
τινές, σπάνιαι ὅμως, ἀφιερωματικαὶ ἐπιγραφαί, ἐν τόποις ὅπου
γίνονται ἀνάσκαφαὶ πρὸς κατάθεσιν θεμελίων τῶν ὁσημέραι κτι-
ζομένων νέων οἰκοδομῶν. Τούτων τὰς ἀποκαλυφθείσας κατὰ τὰ
τελευταῖα δύο ἔτη, ἃς ἀνεκοίνωσα κατὰ καιροῦς τῷ Αἰγυπτιακῷ
Ἰνστιτούτῳ, ἐπιχειρῶ νῦν ἵνα μνημονεύσω διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι
ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου.

1.

ΥΠΕΡ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ
ΘΕΩΝ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΩΝ
ΑΠΟΛΩΝΙΟΣ ΑΜΜΩΝΙΟΥ ΚΑΙ
ΤΙΜΟΚΙΟΝ ΚΡΙΣΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ
ΔΗΜΗΤΡΙ ΚΑΙ ΚΟΡΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥΣΥΝΗ

«Υπὲρ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσης Ἀρσινόης, θεῶν
Φιλοπατόρων, Ἀπολώνιος Ἀμμωνίου καὶ Τιμόκιον Κρισιλλάου
καὶ τὰ παιδιά, Δήμητρι καὶ κόρη καὶ Δικαιοσύνη.»

εὐτελεῖ φόρῳ ἐπιτηδεύματος, ὅστις δὲν πλουτίζει βέβαια τὴν δημοσίαν γὰζον, στερεῖ δὲ τὴν χώραν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων.

Κατὰ καιροῦς ἀρχαιοκάπηλοι παρατυγχάνοντες διὰ μικρὰς ἀμοιβῆς γίνονται κάτοχοι ἐνεπιγράφων πλακῶν, ληκύθων, λύχνων, θυμιατηρίων καὶ ὑδριῶν· ἄλλοτε λάρνακες ἐκ μαρμάρου καὶ σαρκοφάγοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένοι μεταφέρονται εἰς οἰκίας εὐπορούντων ἐγχωρίων, καὶ χρησιμεύουσιν ὡς ποτίστραι, ἢ δωρούμενοι τοῖς ἀλλογενέσιν ἐκκομίζονται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν. — Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Νικόπολιν, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἐπὶ τῇ θαλάσῃ μέρει, ἀνακαλύπτονται πολλοὶ ὑπόγειοι ταφαί, ἑλληνικαί, ῥωμαϊκαὶ καὶ αἰγυπτιακαί, καὶ ἐν αὐταῖς στήλαι ἐνεπίγραφοι, τίτλοι, λάρνακες, ὑδρίαι καὶ λύχνοι.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὅσαι εὐρέθησαν ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Νεκροπόλει, ὧν τυχαίως ἐνίοτε ἐλάμβανόν γινώσκιν, ἀνεκοίνωσα τινὰς τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ, χάριν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν παρατίθημι ἐνταῦθα τὰς κυριώτερας καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερούσας αὐτῶν.

1.

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ Γ ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΓΛΑΦΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΠΑΡΕΙΣ ΛΥΣΙΜΑΧΩ Δ ΤΟΥ ΞΕ
ΝΩΝΟΣ ΠΑΡΕΙ ΤΩ ΥΙΩ
ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ.

«Λυσίμαχος γ' τοῦ Ξένωνος καὶ Γλαφυρὰ Δημητρίου, πάρεϊς, ὡς Λυσιμάχῳ δ' τοῦ Ξένωνος, πάρεϊς, τῷ υἱῷ, μνήμης ἔνεκεν».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φέρει χαρακτῆρας τοῦ β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, κομψῶς καὶ εὐκρινέστατα ἐγκεκολλημένους, ἐπὶ κίονος ἐν σχήματι βωμοῦ κυλινδροειδοῦς, ἐκ λευκοτάτου μαρμάρου, ἀπὸ τοῦ ἄνωθεν καὶ γύρωθεν κυματίου ἔχοντος βούκρανα καὶ ἀνθοπλέγματα ἐξαρτώμενα ἑγκαρπα εἰς ἐνδειξὴν ἐπιταφίου μνημείου. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ μνημεῖον ἵδρυσαν Λυσίμαχος τρίτος τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ Ξένωνος ἀπελεύθε-

ρος, μετὰ τῆς συζύγου του Γλαφυρᾶς, θυγατρὸς Δημητρίου, τῷ υἱῷ αὐτῶν Δυσιμάχῳ, τετάρτῳ τοῦ ὀνόματος, καὶ τούτῳ ἀπελευθέρῳ τοῦ αὐτοῦ πάτρωνος Ξένωνος. Ἰστέον ὅτι ἡ γενικὴ τοῦ Ξένωνος μετὰ τοῦ ἄρθρου σημαίνει κτῆσιν, ἐν ᾧ ἀνάρθρως Δημητρίου σημαίνει τὴν γενετὴν. Ἀξία ἔτι σημειώσεως εἶνε ἡ πρωτοφανὴς λέξις πάρεις, πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ ἀναφερομένη εἰς τοὺς δύο συζύγους Δυσιμάχον γ' καὶ Γλαφυράν, καὶ πάρει ἐνικὴ δοτικὴ ἀναφερομένη Δυσιμάχῳ δ' τῷ υἱῷ· ἄγνωστος καὶ ξένη τὸ παράπαν εἶνε ἡ λέξις, οὐδαμοῦ ἀπαντωμένη τῶν ὄσων ἐγὼ αἶδα ἐλληνικῶν λεξικῶν, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶνε σαφές, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, καὶ σημαίνει τὸν πάρετον ἢ τοὺς ἀφροὺς δούλον, ὡς εἰπεῖν ἀπελεύθερον, ἐκ τοῦ παρήμι ἴσου τῷ ἀφίμῳ. Ἡ φράσις φαίνεται οὕσα μακεδονικὴ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ ἄλλη τις εὐρισκομένη ὡσαύτως ἐν ἀρχαιοτέραις Ἀλεξανδριαναῖς ἐπιγραφαῖς μέλλαρες, σημαίνουσα τοὺς ἀκολούθους τοῦ βασιλέως παῖδας (γαλλιστὶ pages), ἀντὶ μείραρες ἢ μίλλαρες κατὰ Ἡσύχιον. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξάγεται ἔτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι μετὰ τῶν πολλῶν δούλων, οὓς ἐκέκτητο ὁ Ξένων, πολλοὶ ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα, καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀριθμητικῶν ἐπιθέτων τάξεως, ὡς παρ' ἡμῖν οἱ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ἀλλήλους διαδεχόμενοι ἡγεμόνες.

2.

ΟΤΥΜΒΟΣΟΥΚΑΣΑΜΟΣΑΔΕΤΟΙΠΕΤΡΟΣ
 ΤΟΝΚΑΤΘΑΝΟΝΤΑΣΗΜΑΝΕΙΤΙΣΚΑΙΤΙΝΟΣ
 ΕΞΑΙΔΑΝΒΕΒΑΚΕΝΑΛΛΑΜΟΙΣΧΑΣΑΣ
 ΤΟΝΕΚΡΑΓΩΓΟΝΩΦΙΑΕΝΠΕΙΔΩΗΓΟΝΥ
 ΚΟΔΑΠΤΟΝΑΘΡΕΙΓΡΑΜΜΑΔΗΠΤΥΧΟΙΣΚΟΡΑΙΣ
 ΠΑΤΗΡΜΕΝΕΙΡΗΝΑΙΟΣΑΔΕΤΟΠΙΑΤΡΙΣ
 ΜΕΜΦΙΣΤΟΔΟΥΝΟΜΑΓΟΡΕΥΕΤΕΚΒΡΕΦΟΥΣ
ΦΑΥΛΟΝΟΥΣΥΝΕΙΠΕΤΟ
ΤΑΝΜΟΙΡΑΝΩΣΕΠΕΔΡΑΜΕ

«Ὁ τόμβος οὐκ ἔσχατος· ἔδε τοι πῆτρος
 ἔτ' ἐν κατθανόντᾳ σημαίνει, τίς καὶ τίνος
 εἰς Ἀἶδαν βέβακεν· ἀλλὰ μοι σχάσας
 ἐπὶ νεκραγωγόν, ὦ φίλ', ἐν πείδῳ γόνυ,
 ἐκκολαπτὸν ἔθρει γράμμα διπτύχους κόραις.
 » Πατὴρ μὲν Ἐλρηναῖος, ἀδὲ τοι πατρίς
 » Μέμφης· τὸ δ' ὄνομα· ἀγορεύετ' ἐκ βρίφους
 » φαῦλον οὐ συνέπειτο,
 » τὰν μοῖραν ὡς ἐπέδραμε. »

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐπὶ πλακῶς λίθου τιτανώδους πωρείου γέ-
 γραπται ἐν ἰάμβοις καὶ διαλέκτῳ δωρικῇ· ἀλλ' οἱ τελευταῖοι δύο
 στίχοι εἶνε κατὰ τὸ ἡμισυ ἀφανεῖς ἐκ παρατριβῆς, καὶ ἐπομένως
 τὸ νόημα αὐτῶν ἀτελές. Τὰ γράμματα εἶνε ἐπιμελῶς καὶ εὐκρι-
 νῶς ἐγκεκολλημένα καὶ φέρουσι χαρακτῆρα τῆς μακεδανικῆς
 ἐποχῆς.

3.

ΡΕ

ΕΝΘΑΔΕΤΙΝΑΤΗΣΠΗΝΥ

ΤΗΝΚΑΤΑΓΑΙΑΚΑΛΥΠΤΕΠΡΕΜΟΝ

ΤΗΝΑΔΟΧΟΝΣΕΜΝΟΝΘΑΔΟΣΕΞΟΧΟΝ

ΑΛΛΩΝΙΟΥΓΑΙΑΝΗΝΤΗΝΜΟΙΡΑΦΕ

ΡΕΙΚΡΗΤΗΣΑΠΟΓΑΙΗΣΕΙΚΟΣΙ

ΠΕΝΤΕΕΤΗΖΗΣΑΣΑΙΣΟΝ

ΧΡΟΝΟΝΩΣΕΤΕΤΑΚΤΟ

ΛΟΙΠΟΝΝΥΝΠΑΡΟΔΕΙ

ΤΑΦΙΑΟΝΓΕΝΕΤΗΝ

ΛΕΒΕΛΕΡΕΩΣΕΙ

ΔΩΣΟΤΗΠΑΣΙΒΡΟ

ΤΟΙΣΤΟΘΑΝΕΙΝ

ΑΠΟΚΕΙΤΑΙ

ΠΑΝΤΟΜ

ΑΤΡΙΚΗ

«Ἐνθάδε τὴν ἀρετῆς πινυτὴν κατὰ γαίᾳ καλύπτει,
 »πρῶμ(ν)ον τὴν ἄλοχον, σπμνὸν θάλος, ἔσοχον ἄλλων
 »Ἰουλιανὴν, τὴν μοῖρα φέρει Κρήτης ἀπὸ γαίης·
 »εἴκοσι πέντε ἔτη ζήσασα, ἴσον χρόνον ὡς ἐτίτακτο.
 »Δειπνὸν νῦν, παροδίτα, φίλου γενέτην ἀεὶ ἑλίπαι,
 »ὡς εἰδώς, ὅτι πᾶσι βροτοῖς τὸ θανεῖν ἀπόκειται.
 »Παντοματρική.»

Ἔοπισθεν τῆς πλακὸς ἐγκεκόλαπται μεγαλειτέροις γράμμασιν·

EIMIAETHZ
 KPHTHS PAN
 TOMATREIOY
 EIOYLIANH

«Εἰμὶ δὲ τῆς Κρήτης Παντοματρίου Ἰουλιανή.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τεμαχίου πλακὸς μαρμάρου κυαναυγοῦς εὐρέθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, ὅπου εἶχε ῥιφθῇ ἐξ ἀποκρήνου ὄχθου τῆς ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπόλεως. Ἡ πλάξ ἐν τῷ μέσῳ διεῖρρωγυῖα ἕνεκα τῆς ἐξ ὕψους πτώσεως αὐτῆς, καὶ κατὰ βρωτος ἐκ τῆς τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἐπιρροίας, εἶνε εἰς πολλὰ αὐτῆς μέρη λίαν δυσανάγνωστος καὶ ἐφθαρμένη· ἄλλως δὲ καὶ ὁ τὴν ἐπιγραφὴν χαράξας φαίνεται ὅτι ἦτο τὴν τέχνην ἄπειρος, διότι τὰ μὲν γράμματα εἶνε μᾶλλον ἡμελημένως καὶ ἀκόμψως ἐγκεχαραγμένα, διὰ χαρακτήρων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ α' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, μεταξὺ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ὅτε τὸ Σ καὶ Ω ἐγράφοντο μνησιδῶς, ἐν ᾧ τὸ Ε ἐφύλαττεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, οἱ δὲ στίχοι πολλοὶ ἀπέχουσι τῆς εὐθείας γραμμῆς, ἵνα μὴδὲν εἴπω περὶ τῶν ἀνορθογραφῶν καὶ παροραμάτων καὶ τῆς τῶν ἡμαρτημένων ἐνίοτε ἀκαλλοῦς ἐπιδιορθώσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τὸ ἐπίγραμμα ὑπαγορεύσας δὲν ἦτο πολλῷ καλλιτέρας τοῦ τεχνίτου· ἐν ᾧ ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ᾔηνε ἔμμετρος, τὸ μέτρον αὐτοῦ εἶνε ἔκρυθμον καὶ ἰδιόμελον· διότι τοὺς πρῶτους τρεῖς δακτυλικοὺς ἐξαμέτρους στίχους ἀκολουθοῦσι δύο ἐπτάμετροι καὶ εἰς ἐξάμετρος, καὶ τούτους κλείει ἐπὶ τέλους ἀνάπαιστος. Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ περισσότερα μέτρα τῆς ἐπιγρα-

φῆς, ἀντὶ νὰ περατῶνται εἰς τελείαν λέξιν, τέμνονται εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀπαρτίζωσι στίχους τεταγμένους κλιμακηδὸν, ὧν ἕκαστος ἐπόμενος νὰ ᾔηε βραχύτερος τοῦ προηγουμένου, καὶ ἐν συνόλῳ νὰ σχηματίζωσιν ἀνεστραμμένην πυραμίδα εἰς ὁρὴν ἀπολήγουσαν, καὶ ἔχουσιν τὴν βάσιν ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου πρὸς τὰ ἄνω.

Ἀνορθογραφίαι ἀπαντῶνται ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ΤΙΝ ἀντὶ ΤΗΝ, καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ ΠΑΡΟΔΕΙΤΑ ἀντὶ ΠΑΡΟΔΙΤΑ, ἐν ᾧ ὀπισθεν τῆς πλακὸς τὰ ὀνόματα *Παρτοματρίου* καὶ *Ἰουλιανῆ* γράφονται ΠΑΝΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ καὶ ΕΙΟΥΛΙΑΝΗ διὰ τὸ ὁμοίφωνον τοῦ Η, Ι καὶ ΕΙ παρ' Ἑλλήσι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀν οὐχὶ καὶ πρότερον, ὃ παρὰ τῶν τὰ τοῦ Ἑράστου φρονούντων ὀνειδίζεται ἡμῖν τοῖς νεωτέροις ὡς ἀμάρτημα ἰωτακισμοῦ· καὶ ἄλλαι δὲ ἀνορθογραφίαι καὶ παροράματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ ΑΕ ἀντὶ ΑΕΙ καὶ ΕΛΕΕΡΕ ἀντὶ ΕΛΕΑΙΡΕ, ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ γράφεται ΠΡΕΜΟΝ ἀντὶ ΠΡΕΜΝΟΝ παραλειπομένου τοῦ Ν, καὶ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ διορθοῦται τὸ ΡΕ παρ' αὐτοῦ τοῦ λιθοξόου ἄνωθεν τῆς ἡμαρτημένης γραφείσης λέξεως ΑΤΗΣ ἀντὶ ΑΡΕΤΗΣ. Σημείωσαι ἐν ἐπιμέτρῳ καὶ τοῦ λόγου τὸ ἀναχόλουθον καὶ τὴν ἀσυνταξίαν· ἐν ᾧ ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἐκφέρεται παρὰ τοῦ γράψαντος τοῖς ἐντευχομένοις περὶ τῆς θανούσης Ἰουλιανῆς, ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἐφεξῆς τρέπεται ὡς ἐκφερόμενος παρ' αὐτῆς τῆς ἐκ Παντοματρίου Ἰουλιανῆς πρὸς τὸν τυγχάνοντα παροδίτην περὶ τοῦ πατρὸς ἑαυτῆς, καὶ ἡ προσδιοριστικὴ μετοχὴ *ζήσασα* ἀντὶ νὰ ἀναφέρηται ὁμοιοπύπτως πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀρχικῇ προτάσει ἀντικείμενον *Ἰουλιανῆν* κατ' αἰτιατικὴν, τρέπεται εἰς ἀπόλυτον ὀνομαστικὴν ταυτοπροσωποῦσαν τῷ ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπονοουμένῳ προσώπῳ ἐν ὀνομαστικῇ *Παρτοματρικῇ*, ἥτοι ἐκ *Παρτοματρίου Ἰουλιανῆς*. Ἦτο δὲ τὸ Παντομάτριον πόλις ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀναφέρει ὁ Πτολεμαῖος (Γεωγρ. Ὑφήγησ. Γ'. ιζ'. 7.) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

4.

ΘΕΩΨΙΣΤΩΙΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ
ΕΠΟΠΤΗΚΑΙ ΗΛΙΩΙΚΑΙ
ΝΕΜΕΣΕΣΙΑΙ ΡΕΙΑΡΣΕΙΝΟ
ΗΛΩΡΟΣ ΤΑΣΧΕΙΡΑΣ
ΗΤΙΣΑΥΤΗ ΦΑΡΜΑΚΑ
ΕΠΟΗΣΕ ΗΚΑΙ ΕΠΕ
ΧΑΡΕΤΙΣΑΥΤΗΣ ΤΩ
ΘΑΝΑΤΩ Η ΕΠΙΧΑ
ΡΕΙΜΕΤΕΛΘΕΤΕ
ΑΥΤΟΥΣ L

«Θεῶ ὑψίστῳ καὶ πάντων ἐπόπτῃ, καὶ Ἡλίῳ καὶ Νεμέσεσι
»αἶρει Ἀρσινόῃ ἄστρος τὰς χεῖρας· εἴ τις αὐτῇ φάρμακα ἐπο(ι)ῇσιν,
»ἢ καὶ ἐπέχῃ αὐτῆς τῷ θανάτῳ, ἢ ἐπιχαρεῖ, μετέλθετε
»αὐτούς.»

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰ καὶ μηδεμίαν φέρουσα χρονολογίαν, ὥς
ἐκ τοῦ μνηοειδοῦς σχήματος τῶν γραμμάτων Ε, Σ καὶ Ω φαί-
νεται νὰ ᾔνε ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων, κατὰ πᾶσαν πι-
θανότητα Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ
6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Σημειωτέα καὶ ἐνταῦθα αἱ ἰωτακιστι-
καὶ ἀνορθογραφαί ΑΡΣΕΙΝΟΗ ἀντὶ Ἀρσινόῃ ἐν τῷ τρίτῳ, Η ΤΙΣ,
ἀντὶ εἴ τις ἐν τῷ πέμπτῳ, καὶ τὸ οὐχὶ σπάνιον ἐν ἐπιγραφαῖς
ΕΠΟΗΣΕ ἀντὶ ἐποίησε ἐν τῷ ἕκτῳ στίχῳ. Αἱ δοτικαὶ ΘΕΩ,
ΑΥΤΗ, ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ, δὲν ἔχουσι τὸ ἰῶτα οὔτε προσγεγραμμέ-
νον οὔτε ὑπογεγραμμένον· δύο δὲ μόνον ΨΙΣΤΩΙ καὶ ΗΛΙΩΙ
ἔχουσιν αὐτὸ προσγεγραμμένον.

5.

ΕΥΨΥΧΙΣΑΡΑ
ΠΙΑΣΗΚΑΙ
ΘΕΡΜΟΥΘΑ
ΡΙΟΝΕΤΩΝ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝ
ΤΑΕΝΝΗΑ

«Εὐψύχι, Σαραπίας ἢ καὶ Θερ-
»μουθάριον, ἐτῶν τεσσαράκοντα
»ἐννῆά.»

Ἡ βραχεῖα αὐτὴ ἐπιγραφὴ εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ μικρᾷ μαρμαρίνης πλακῆς, μὲντοι μιᾷς παλαιστῆς ἔχουσας τὸ μέγεθος, ἐξ ἐκείνων αἵτινες καλούμεναι, ὡς ἄλλοι ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶρηται, *tituli* (tituli), ἐγκτίζονται ἢ προεκτελλῶνται δι' ἀμφοκονίας ἐν ταῖς ὑπογείοις κρύπταις παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς ταφῆς, καὶ διὰ τὸ εὐτελὲς αὐτῶν δὲν συμφωνοῦσι τῇ ἰδέᾳ ἢ ἡδύνατο νὰ ἔχη τις περὶ στήλης ἐπιταφίου.

Ἡ ἐπιφώνησις *εὐψύχει* ἀντὶ *εὐψύχει*, μεθ' ἧς ἀρχεται ἡ ἐπιγραφὴ, ὑπανίσταται, ὅτι ἡ ἐκεῖ ἀναπαυομένη Σαραπίας, ἡ καὶ Θερμουθάριον προεπιλεγομένη γυνή, ἦτο χριστιανή· πλεῖστοι ἄλλαι ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ 6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος φέρουσιν ὡς μόνον γνώρισμα τοῦ τότε ὑποφώσκοντος ἐν Αἰγύπτῳ νέου θρησκευματος τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εὐχὴν· «*Εὐψύχει Ταῖσι*» «*Ἐτέραξ εὐψύχει*» «*Εὐψυχίτε τέκνα*» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς καθ' ὅτι, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀπὸ Δομιτιανοῦ καὶ ἐφεξῆς διωγμῶν, οἱ τότε Χριστιανοὶ ἐδειλίων νὰ ὁμολογήσωσι τι περισσώτερον, ἢ δὲ φράσις *εὐψύχει* ἐχρησίμευσεν ὡς σύμβολον ἀναγνωρίσεως ἀλλήλων παρὰ τοῖς μεμνημένοις, ὅσοι πιστοί.

Ἐκτὸς τῆς ἰωτακιστικῆς ἀνορθογραφίας ΕΥΨΥΧΙ ἀντὶ *εὐψύχει*, ἄξιος σημειώσεως εἶνε ἔτι ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιγραφῇ καὶ ὁ σχηματισμὸς ΕΝΝΗΑ ἀντὶ *ἐννέα*, τὸ πρωτότυπον τοῦ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσιν *ἐννέα*.

6.

† † †

Ο ΘΕΟΣ Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

Ο ΩΝ ΠΡΟΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΩΝ

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ

ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΤΟΣ ΜΝΗΣΘΗΤΙ

ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΥΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΣΟΥ ΖΩΝΕΗΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΗΣ ΚΑΙ

ΦΙΛΕΝΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑΥΤΗΝ

ΚΑΤΑΞΙΩΣΟΝ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ
ΑΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΑΓΩΓΟΥ
ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ
ΕΙΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΑΒΡΑΑΜ-ΙΣΑΚ ΙΑΚΩΒ ΟΤΙ ΣΟΥ ΕΣΤΙΝ
Η ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ΑΜΗΝ ΕΖΗΣΕΝ ΔΕ
ΜΑΚΑΡΙΩΣ ΕΤΗ ΟΥ ΕΣΤΙΝ ΔΕ
Η ΜΝΗΜΗ ΑΥΤΗΣ ΦΑΜΕΝΩΘ ΚΓ
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΥΠΑΤΙΑΝ ΒΑΣΣΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

«Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὢν, προὖν καὶ μέλλων, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, μνήσθητι τῆς κοιμήσεως καὶ ἀναπαύσεως τῆς δούλης σου Ζωνεήνης, τῆς εὐσεβεατάτης καὶ φιλεντόλου· καὶ ταύτην καταξιώσον κατασκηνώσει διὰ τοῦ ἁγίου σου καὶ φωταγωγοῦ Ἀρχανγέλου Μιχαὴλ εἰς κόλπους πτῶν ἁγίων πατέρων Ἀβραάμ, Ἰσάκ καὶ Ἰακώβ· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐζή-
σεν δὲ μακαρίως ἐτὶ οὕτως. Ἐστὶν δὲ ἡ μνήμη αὐτῆς Φαμενώθ
κγ', μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου.»

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, εὑρεθεῖσα κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1871 ἐν τῇ ἑω-
θεν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπάλει ἐπὶ πλακῶς
πωρείου λίθου, κλειούσης τὴν θύραν ἐνὸς τῶν πολλῶν ἐντὸς τῆς
πέτρας λελαξευμένων μνημάτων ὑπογαίου χριστιανικῆς κρύπτῃς
ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ἐδημοσιεύθη τὸ
πρῶτον παρ' ἐμοῦ ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτους 1872
(σελ. 143—146.), καὶ δεύτερον ἀνεκοινώθη τῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ
Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ μὴν Μαΐῳ 1873 (Bulletin de l' Inst.
Égypt. 1873, page 112—116.) μετὰ τινων ἐπεξηγηματι-
κῶν σημειώσεων, ἃς ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα χάριν τῶν τοῦ Ἀθη-
ναίου Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν.

Ἡ μνήμη τῆς θανούσης Ζωνεήνης χρονολογεῖται «μετὰ τὴν
ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», ἥτοι τὸ ἀμέσως ἀκόλουθον ἔτος
τῆς ἀνακηρύξεως αὐτῶν ὡς ὑπάτων ἐν ἔτει 408 μ. Χρ., δηλὰ δὴ

τὸ ἰδ' τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ ἁ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν Βυζαντίῳ. Ἰστέον ὅτι ἐκπαλαὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος αἱ χρονολογίαι ἀπανταχοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς οἰκουμένης ὠρίζοντο ἀπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ δίκην ἐπωνύμων ἀρχόντων ἐτησίως ἀνακηρυττομένων δύο ὑπάτων. Ἀλλ' ἐκτοτε συνέβη κατ' ἀνάγκην μεταβολὴ τις εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτῶν, καὶ ἐπομένως καὶ εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς χρονολογίαν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 305 ἔτους μ. Χρ. ἐγένετο ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς διαίρεσews τοῦ μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ μετέπειτα διηρέθη ὀριστικῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ οἰκουμένη εἰς δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐχούσας ἰδίαν ἐδραν κυβερνήσεως καὶ ἰδίους ὑπάτους. Ἀλλ' οἱ ἐν Ῥώμῃ ὑπατοὶ δὲν ἦσαν πάντοτε γνωστοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει σπανίως ἐμνημονεύοντο ἐν τῇ Δύσει. Πολλάκις κατὰ τὸν δ', σχεδὸν δὲ πάντοτε κατὰ τὸν ε' καὶ ς' αἰῶνα, ὁ ἐν ἑκατέρᾳ τῇ μητροπόλει ἐκλεγόμενος καὶ παρὰ τοῦ ἐκεῖ αὐτοκράτορος ὡς ἐπώνυμος ἀρχὼν ἐπικυρούμενος καὶ ἀνακηρυττόμενος ὑπάτος, ἔμενε παντελῶς ἄγνωστος ἐν ταῖς χώραις τῆς ἐτέρας αὐτοκρατορίας, ἢ καθυστερεῖ τοῦ ὀνόματος ἢ ἀνακοίνωσις μῆνας ὀλοκλήρους καὶ ἔτη τὸ δὴ χειρόν, ἐν μεμακρυσμέναις ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν μητροπόλεων χώραις, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἔμενον ἐξ ἴσου ἄγνωστοὶ διὰ πολλὸν χρόνον οἱ κατ' ἔτος ἀνακηρυττόμενοι ὑπατοὶ τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης. Ἐκτοτε ἀντὶ τῆς ἀρχαίας φράσεως «ἐπὶ τῆς ὑπατίας» (Consulibus) ἤρχισε νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ νεωτέρου καὶ πρὶν ἐντελῶς ἀγνώστου τύπου «μετὰ τὴν ὑπατίαν» (post Consulatum). Κατὰ ταῦτα «Φαμενὼθ χγ', μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», οἵτινες ὑπάτευσαν ἐν ἔτει 408, σημαίνει τὴν 19 Μαρτίου τοῦ ἔτους 409 κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Σημειῶσαι ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιθυμῳίᾳ ἐπιγραφῇ, ὅτι καλοῦμένου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος οὐδεμία γίνεται μνηεῖα τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ὡς ἀγίου καὶ φωταγωγοῦ ἀπόδειξις καὶ τοῦτο ὅτι ὁ τάφος ἦτο ἀρχαιότερος τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ἥτις

ἐν ἔτει 431 κατὰ πρῶτον ἐδογμάτισε τὴν παρθένον *Μαρίαν Παναγίαν καὶ Θεοτόκον*, καὶ διετύπωσε τὴν λατρείαν αὐτῆς μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Σημειῶσαι προσέτι καὶ τὴν μακροβιότητα τῆς ἐν τῷ τάφῳ ἀναπαυομένης αἰγυπτίας χριστιανῆς *Ζωνεήνης*, ἥτις ἔζησε μακαρίως ἔτη ἐβδομήκοντα ἑπτὰ. Σημειώσεως ἄξια εἶνε ἔτι αἱ ἀνορθογραφίαι *ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ* ἀντὶ κατασκηνώσαι, καὶ *ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ* ἀντὶ Ἀρχαγγέλου, ἃς συνιστῶ τοῖς περὶ τὴν προφορὰν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης σοφοῖς.

Πλησίον τοῦ μνήματος τῆς *Ζωνεήνης* ὑπῆρχε καὶ ἕτερον τρισωμμον, ἔχον ἐπὶ τῆς θύρας ἄλλον ἐπιτύμβιον ἐκ μαρμάρου λίθον μικρότερον, φέροντα ἀναγλύφους τὰς προτομὰς τριῶν παιδίων, καὶ ὑπὸ ταύτας τὴν ἀνορθογραφον μὲν, ἀλλὰ χριστιανικωτάτην προσφώνησιν *ΕΥΨΥΧΙΤΕ ΤΕΚΝΑ*.

Γ'

Ἐντὸς τῆς νεωτέρας τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πόλεως Ἀλεξανδρείας, ἔτι δὲ καὶ ἐν Νικοπόλει, εὐρίσκονται ἐνίοτε καὶ ἄλλαι τινές, σπάνιαι ὅμως, ἀφιερωματικαὶ ἐπιγραφαί, ἐν τόποις ὅπου γίνονται ἀνάσκαφαὶ πρὸς κατάθεσιν θεμελίων τῶν ὁσημέραι κτιζομένων νέων οἰκοδομῶν. Τούτων τὰς ἀποκαλυφθείσας κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη, ἃς ἀνεκοίνωσα κατὰ καιροῦς τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ, ἐπιχειρῶ νῦν ἵνα μνημονεύσω διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου.

1.

ΥΠΕΡ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ

ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ

ΘΕΩΝ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΩΝ

ΑΠΟΛΩΝΙΟΣ ΑΜΜΩΝΙΟΥ ΚΑΙ

ΤΙΜΟΚΙΟΝ ΚΡΙΣΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

ΔΗΜΗΤΡΙ ΚΑΙ ΚΟΡΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

«Υπὲρ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσης Ἀρσινόης, θεῶν
Φιλοπατόρων, Ἀπολώνιος Ἀμμωνίου καὶ Τιμόκιον Κρισιλλάου
καὶ τὰ παῖδια, Δῆμητρι καὶ κόρη καὶ Δικαιοσύνη.»

Ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ μαρμάρου λευκοτάτου ἐν σχήματι κυλίνδρου, χρησιμεύσαντός ποτε ἀντὶ βάσεως ἀγάλματος ἢ τρίποδος ἢ βωμοῦ, χρονολογεῖται ἐπὶ βασιλέως Πτολεμαίου δ' Φιλοπάτορος καὶ τῆς ἀδελφῆς συζύγου του Ἀρσινόης (225—205 πρ. Χρ.), ἐπομένως εἶνε μεταγενεστέρα τοῦ ψηφίσματος τοῦ ἐν Κανόπῳ ἐπὶ Πτολεμαίου γ' Εὐεργέτου (230 πρ. Χρ.), ἀπὸ τοῦ ὁποίου διακρίνεται διὰ τῶν ἔτι μᾶλλον ἐπιμελῶς καὶ καλλιγραφικῶς ἐγκεκολαμμένων γραμμάτων. Σημειώσεως ἀξία εἶνε ἡ χρῆσις τοῦ οὐδετέρου γένους TIMOKION ἐπὶ τῷ θεραπευτικώτερον διὰ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς Τιμοκίας, ὡς εἴθισται παρ' Ἀττικοῖς, καὶ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι τοῖς ἐν τοῖς νήσοις. Αἱ δοτικαὶ ΚΟΡΗ καὶ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ δὲν φέρουσιν ὑπογεγραμμένον ἰῶτα, ἀλλ' οὐδὲ προσγεγραμμένον.

2.

L' PVBLILIVS' [LABEO' VIATOR']

CONSVLVM PRAETORVM'

TI' CAESARIS' PRAEF' STATOR'

PHILALEXANDREVS.

ΛΟΥΚΙΟΣ ΠΟΥΒΑΙΔΙΟΣ ΛΑΒΕΩΝ ΟΥΙΑΤΟΡ Ί

.....

Ἡ δίγλωσσος αὐτὴ ῥωμαῖστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἐπὶ πλακὸς λευκοῦ μαρμάρου ἀπὸ τῶν χρόνων Τιβερίου Καίσαρος κεχαραγμένη ἐπιγραφή εὐρέθη ἐν Νικοπόλει· εἶνε δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει τοῦ πρώτου στίχου ἑλλειπῆς ἕνεκεν συντριβῆς, ἀλλ' εὐκόλως δύναται ἵνα ἀποκατασταθῇ βοηθεία τοῦ ἀντιστοιχοῦντος ἑλληνικοῦ μέρους, ἀλυμάντου ὄντος καὶ ἀβλαβοῦς, ὅπως καὶ ὁ ἐξηφανισμένος τελευταῖος τοῦ ἑλληνικοῦ κεκμένου στίχος δύναται ἵνα συμπληρωθῇ διὰ τοῦ ἀνωθεν σώου λατινικοῦ μέρους τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀναγνωσθῇ.

«Lucius Publilius Labeo, Viator, Consulum, Praetorum' Tiberii Caesaris Praefectorum Stator, Philalexan-

»dreus.—Λούκιος Πουβλίλιος Λαβέων, οὐιάτωρ ὑ[πάτων τε
»καὶ πραιτῶρων Τιβερίου Καίσαρος ἐπάρχων παραστάτης, φιλα-
»λεξανδρεύς]».

Ἐκ τοῦ ὀνόματος Λούκιος Πουβλίλιος καὶ τοῦ ἐπωνυμίου Λα-
βέων, ἢ τοι Χειλαρᾶς, εἰκάζω, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἦτο τοῦ
Καίσαρος ὑπελεύθερος, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν συνήθως ἐπὶ αὐτοκρα-
τόρων οἱ τῶν ὑπάτων καὶ πραιτῶρων οὐιάτορες, ἢ τοι κλητῆρες,
καὶ οἱ τῶν ἐπάρχων παραστάται (Statores), ἢ τοι ἐκτελεσταὶ
τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων καὶ πολλάκις δημόσιοι βασιανσταὶ
Ἦ τελευταία αὕτη ὑπηρεσία καθιστᾷ ἐν μέρει εἰρωνικὸν τὸν τίτλον
«Φιλαλεξανδρεύς».

3.

ΔΗ ΗΛΙΩ ΜΕΓΑΛΩ
ΣΑΡΑΠΙΔΙ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΤΡΑΙΑΝΟΥ

ΤΥΧΗΣ ΕΠΙ ΕΝΚΟΛΠΙΩ

ΕΠΙΤΡΟΠΩ ΚΑΙ ΚΟΥΙΝΤΩ

ΑΚΚΙΩ ΟΠΤΑΤΩ Ὡ ΑΠΟΛΛΩ

ΝΙΟΣ ΑΜΩΝΙΟΥ ΑΛΕ

ΞΑΝΔΡΕΥΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ

ΑΝΕΘΗΚΕΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΣΩΤΗ

ΡΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΠΑΝΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ἡρίας αὐτοῦ πάντων ἔργων.»

«Δι Ἡλίω Μεγάλῳ

» Σαράπιδι,

» ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου

» Καίσαρος Τραϊανοῦ

» τύχης, ἐπὶ Ἐνκολπίῳ

» ἐπιτρόπῳ καὶ Κουίντῳ

» Ἀκκίῳ Ὀπτάτῳ χιλιάρχῳ, Ἀ-

» πολλώνιος Ἀμωνίου Ἀλε-

» ξανδρεὺς, ἀρχιτέκτων,

» ἀνέθηκεν ὑπὲρ τῆς σωτη-

» ρίας αὐτοῦ πάντων ἔργων.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή εἶνε ἐγκεχαράγμενη ἐπὶ βωμοῦ τετραπλεύ-
ρου, ἐκ λίθου συνήτου φαιού, ἐπὶ τῆς ξενωτέρας δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι
πλευρᾷ, ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἐξέχοντος κυματίου. Τὸ ἄνω μέ-
ρος τοῦ βωμοῦ εἶνε ἐσκαμμένον ἐν εἴδει λεκάνης τετραπλεύρου εἰς
ἐνθεσιν τῆς πυρᾶς.

Ὁ βωμὸς εὐρέθη ἐπὶ τῷ ποταμίῳ λιμένι Ἀλεξανδρείας τῷ κα-
λουμένῳ «Κρομμύων ὄρμῳ» (Minet el Bassal ἀραβιστὶ), ὅπι-
σθεν τοῦ Σαραπίου, καὶ ἀνεκοινώθη παρ' ἐμοῦ τῷ ἐν Ἀλεξαν-

δρεΐα Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 10 Νοεμβρίου 1874, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπιτίμου μέλους αὐτοκράτορος τῆς Βραζιλίας κυρίου Πέτρου τοῦ Β' ἀπὸ Ἀλκάνταρας. Τότε, ὑπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ιδέας τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ὀπισθεν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαραπίου, καὶ τῆς ἀφιερώσεως τῷ Σαράπιδι ἐκ μέρους τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀρχιτέκτονος Ἀπολλωνίου, ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ μονογράμματος ΧΡ παραπεισθεὶς, ἐξέλαβον τὸν Κούϊντον Ἀκκίον Ὀπτάτον τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαραπίου χρηματοφύλακα, καὶ ὡς τοιοῦτον ἀνέφερα αὐτόν.

Ἄλλ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν συλλογῇ ἐπιγραφῶν ἐξ Αἰγύπτου τοῦ Letronne διδάσκομαι, ὅτι ἐν τῷ παρὰ τὰς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὅρους λατομίας κειμένῳ χωρίῳ, ἐν τῷ πρὸς Ἀραβίαν μέρει τῆς Θηβαΐδος, ἐπὶ τῆς ἀπὸ Καινῆς καὶ Κοπτοῦ εἰς Μυδὸς ὁρμον καὶ Λευκὸν λιμένα φερούσης ὁδοῦ, μεταξὺ ἄλλων ἐρειπίων εὐρίσκονται διάφοροι ἐπιγραφαὶ, δηλοῦσαι ὅτι ἐκεῖ που ἴστατο *ναὸς τοῦ Σαράπιδος* καὶ σταθμὸς τὸ καλούμενον Ὑδρευμα *Τραϊανοῦ* ὅτι ἐν ταῖς ἐκεῖ πλησίον περιβοήτοις λιθοτομίαις εἰργάζοντο κατὰδικοὶ καὶ δοῦλοι κόπτοντες τὴν πέτραν, καὶ ἐξεργαζόμενοι μονολίθους στήλας, κίονας, παραστάδας, λάρνακας, λουτῆρας, βωμοὺς καὶ ἄλλα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἃ καταβιβάζοντες εἰς τοὺς ἐπὶ τῇ Ἐρυθρᾷ Θαλάσσει λιμένας ἐφόρτουν ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων καὶ ἔφερον διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς διώρυγος, καλουμένης τότε *Τραϊανοῦ ποταμοῦ*, εἰς Ἀλεξανδρείαν ὅτι πρὸς τοῖς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὅρους ἔργοις ἦσαν ἐπιστατεύοντες τῶν μετᾶλλων, ἧ τοι λατομιῶν, διάφοροι μισθωταὶ ἢ ἐργολάβοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνετό τις ἀφιερῶσας μνημόσυνον στήλην μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *«Τὸ προκύρημα Ἀπολλωνίου υἱοῦ Ἀμμωνίου ἐργολάβου»* ὅτι παρὰ τοὺς μισθωτάς ἐσχημάτιζεν ἐκεῖ ὁ κατὰ καιροὺς ἐπίτροπος Καίσαρος, προεστὼς τῶν μετᾶλλων, *praepositus ab optimo Trajano operi marmorum monti Claudiano*, ὡς ἀναφέρεται ἐν τινι ῥωμαϊστὶ γεγραμμένη ἐπιγραφῇ *ἐπίτροπος τῶν μετᾶλλων*, ὡς γράφεται ἀλλαχοῦ ἑλληνιστὶ, συνήθως ἐκ τῆς τάξεως τῶν τοῦ Καίσαρος ἀπελευθέρων, καὶ ὅτι τὴν μετὰξὺ τῶν ἐργατῶν τάξιν καὶ τὴν ἐξῶθεν τῶν χωρίων ἀσφάλειαν

ἐπετήρει ὁ *χιλιάρχος* ᾧ μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν κοχώρτης ἡ σπείρης· ἰππικῆς (*Cohors equitata*)· ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἔργων ἐγίνετο ἐπιταγῇ τοῦ ἐπάρχου *Αἰγύπτου*, ἥ καὶ ἀπ' εὐθείας τῶν ἔργων ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ *Καίσαρος ἐπιταγέντων*. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μανθάνω ἐπὶ τέλους, ὅτι ὁ ἐκεῖ ναὸς ἰδρυτο «*Διὶ Ἡλίῳ Μεγάλῳ Σαράπιδι καὶ τοῖς συννόοις θεοῖς*», καὶ περὶ πλεόν ἐκπλήττομαι ἀκούων ὅτι ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ παρὰ τοῖς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὅρους ἔργοις ναοῦ τοῦ Σαράπιδος εὐρίσκεται βωμὸς ὁμοῖος καὶ ἀπαράλλακτος κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα ὡς ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὑρεθείς, μὲ τὴν αὐτὴν πανομοιότυπον ἐπιγραφὴν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ἀμφοτέραι αἱ ἐπιγραφαί, εἰ μὴ δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἐπουσιώδους χαρακτῆρος· δῆλον ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὑρεθέντος βωμοῦ ἡ λέξις *ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ* ἔχει τὰ γράμματα ἐν παραθέσει, ἐπὶ δὲ τοῦ βωμοῦ ἐν τῷ παρὰ τὸ Κλαυδιανὸν ὅρος ναῶ τὸ *Κ* τῆς λέξεως γράφεται ἐν ἐπιθέσει *ΑΡΧΙΤΕΤΩΝ*.

Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς συγκυρίας ἐξάγεται, ὡς εἶκός, ὅτι ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ οὗ ὁ λόγος βωμὸς εἶχε σταλῇ ἐκ τῶν τοῦ Κλαυδιανοῦ ὅρους λατομιῶν, ἐπὶ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, παρὰ τοῦ ἐκεῖ τελοῦντος Ἀλεξανδρέως ἀρχιτέκτονος Ἀπολλωνίου υἱοῦ Ἀμωνίου, ἐργολάβου ὄντος, ἐπὶ Ἐγκολπίῳ ἐπιτρόπῳ τῶν μετᾴλλων, ἥ τοι *curam agente operum dominicorum*, καθεστηκότε παρὰ Καίσαρος ἐκ τῶν αὐτοῦ ἀπελευθέρων, καὶ Κουίντῳ Ἀκκίῳ Ὀπτάτῳ χιλιάρχῳ τῆς ἐκεῖ σταθμευούσης ἰππικῆς σπείρης, καὶ ὅτι ὁ εἰρημένος ἀρχιτέκτων καὶ ἐργολάβος Ἀπολλώνιος Ἀμωνίου ποιήσας δύο ὁμοίους βωμοὺς, ἀνέθηκεν αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ πάντων ἔργων, τὸν μὲν ἕνα ἐπιτοπίως τῷ πρὸς τοῖς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὅρους ἔργοις Διὶ Ἡλίῳ μεγάλῳ Σαράπιδι, τὸν δὲ ἕτερον, ἐξαποστείλας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἀλεξανδρείαν, ἀφιέρωσε τῷ ἐκεῖ μητροπολιτικῷ Σαράπιϊ.

Ὁ Ἐγκόλπιος ἄρα ἦτο ἀπελευθέρως τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ καὶ ἐπιτρόπος Καίσαρος, *procurator dominicus*, προεστὼς τῶν μετᾴλλων, *praepositus operi marmorum*, ὁ δὲ Κουίντος Ἀκκιος Ὀπτάτος ἦτο χιλιάρχος σπείρης, τῆς φρουρούσης τότε

τάς λατομίας, τὰ ὑδρεύματα καὶ τοὺς διαφόρους τῆς πρὸς Ἀραβίαν Θηβαΐδος σταθμούς.

4.

ΣΑΡΑΠΙΩΝΙ ΕΠ ΑΓΑ

ΘΩ

ΠΑΚΕΙΛΙΣ ΖΩΣΙΜΟΣ

ΣΤΥΝ ΑΙΔΙΩ ΔΟΥΡΥΦΩΡΩ ΕΠΟΙΕΙ.

«Σαραπίωνι ἐπ' ἀγαθῷ· Πάκειλις Ζώσιμος σὺν Αἰλίῳ Δουρυφόρῳ ἐποίηει.»

Ἡ ἀφιέρωσις αὕτη ἐπεγέγραπται ὀπισθεν τῶν σφυρῶν δεξιῷ ἀνθρωπίνου ποδὸς, διπλάσιον ἢ τὸ φυσικὸν ἔχοντος μέγεθος, ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, τὸν ῥωμαϊκὸν ὑποδεδεμένον τρόπον, καὶ χρησιμεύοντος ἀντὶ βάσεως τῇ ἀνωθεν ἀνδρὸς προτομῇ, ἥς ἀτυχῶς δὲν σώζεται πλέον ἢ κεφαλὴ· ἐκατέρωθεν τῆς ἐπιγραφῆς συσπειρῶνται δύο ὄφεις οὐραῖοι, ὀρθούμενοι ὀπισθεν τῆς προτομῆς, καὶ μεταξὺ τῶν ἐλιγμάτων κάθεται Ἑρώτιον παιζὼν μετὰ τῶν ὄφειν, καὶ παριστᾶνον συμβολικῶς τὴν Ὑγίειαν.

Τὰ γράμματα εἶνε τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, ἥ τοι τῶν μέσων τοῦ 6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, μεταξὺ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας Ἀδριανοῦ καὶ Μάρκου Αὐρηλίου, καθ' ὅλα δὲ τὰ φαινόμενα τὸ μικρὸν τοῦτο καὶ χαριέστατον ἀνάθημα δὲν εἶνε εἰ μὴ ἐνθύμιον δωρηθὲν παρὰ τῶν ποιησάντων αὐτὸ τεχνιτῶν, ὧν ὁ εἷς Πάκειλις Ζώσιμος καὶ ὁ ἕτερος Αἰλῖος Δουρυφόρος, τῷ ἱατρῷ αὐτῶν Σαραπίωνι, ὡς εὐχαριστήριον δι' ἐπιτυχῇ τινα ἀλγοῦντος ποδὸς θεραπείαν.

Σημειῶσαι ὅτι καθὼς μεταξὺ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἰθισταὶ νὰ προσφέρωσιν Ἀγίῳ τινὶ ἐκ πολυτίμου μετάλλου ἀπομίμησιν τοῦ ποτὲ νοσήσαντος καὶ μεσιτεία ἢ προστασία αὐτοῦ ἰαθέντος μέλους τοῦ σώματος, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο ἔθος κοινόν, ἵνα ἀφιερῶσι τῷ θεῷ, ὅστις ὑπετίθετο ἐνεργήσας τὴν ἴασιν, εἰκόνα καὶ ὁμοίωμα ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ μαρμάρου τοῦ ἀπὸ οἴας δὴ ποτε ἀσθενείας. θεραπευθέντος μέλους ἢ ὀργάνου ἢ καὶ ὅλου

τοῦ σώματος, ἥ τοῦλάχιστον στήλην μνημόσυνον, ἐν ᾗ ἀνεγράφετο ἡ θεραπεία, εἰς μνήμην τοῦ ἐνεργηθέντος θαύματος αἰωνίαν. Ἀλλὰ νῦν διὰ πρώτην φοράν ἀπαντῶμεν ἀφιέρωσιν ἀπεικονίσματος ἀντικειμένου οἷου νοσήσαντός ποτε ποδός, γινομένην οὐχὶ θεῷ, ἀλλ' αὐτῷ τῷ θεραπεύσαντι Σαραπίωνι ἱατρῷ, εἰς μαρτύριον, ὅτι οὐχὶ μόνον ἔμπειρος καλλιτέχνης, ἀλλὰ καὶ ὑγιoὺς νοός ἀνὴρ καὶ ἥκιστα δεισιδαίμων ἦτο ὁ ἰαθεὶς, καὶ τὸ ἀφιέρωμα ἐπ' ἀγαθῷ ποιήσας καὶ δωρησάμενος Πάκειλις Ζώσιμος μετὰ τοῦ βοηθοῦ αὐτοῦ Αἰλίου Δορυφόρου, ὡς μικρὸν μὲν, ἀλλ' ἐκφραστικώτατον εὐχαριστήριον τῷ ἀξιολόγῳ αὐτῶν ἱατρῷ.

Ἄλλως δὲ πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ φέροντες τὸ ὄνομα Σαραπίων διάσκιμοι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἱατροί, ὧν περιφημότερος ἦτο ὁ περὶ τὰ 240 πρ. Χρ. ἀκμάσας ἰδρυτῆς τῆς Ἐμπειρικῆς λεγομένης Σχολῆς.

5.

ΘΕΑΜΕΓΙΣΤΗΙΣΙΔΙΠΛΟΥΣΙΑ

TIB. IOΥΔΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΓΕΝΑΜΕΝΟΣ ΕΠΑΡΧΟΣ ΣΠΕΙΡΗΣ Α.

ΦΛΑΟΥΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΟΡΑΝΟΜΗΚΟΤΩΝ

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΥΘΗΝΙΑΣ ΤΟΥ Β ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

ΤΟΝ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑ ΣΥΝ ΤΗΙ ΒΑΣΕΙ ΑΝΕΘΙΚΕ

ΚΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΤΙΤΟΥ ΑΙΔΙΟΥ

ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ

ΜΕΣΩΡΗ ΕΠΑΓΟΜΕΝΩΝ Γ'. Β

«Θεᾷ μεγίστῃ Ἰσιδι πλουσίᾳ. Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος, γγενάμενος ἐπαρχος σπείρης Α Φλαουίας, τῶν ἀγορανομηκότων ὁ ἐπὶ τῆς εὐθηνίας τοῦ Β Γράμματος, τὸν ἀνδριάντα σὺν τῇ βάσει ἀνέθηκε, ἔτει καὶ αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνεῖνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς, Μεσσωρῇ ἐπαγομένων γ'»

Ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν νεωτέρων ὁδῶν τῆς ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων Ἀλεξανδρείας, καλουμένων τῆς μὲν τοῦ Προφήτου Δανιὴλ (Nébi Daniel ἀραβιστί), τῆς δὲ ὁδοῦ Ἀγ

Σάββα, ἡ τοι Ἑλληνικοῦ Νοσοκομείου, ἐπὶ τῇ πρὸς δύσιν γωνίᾳ, γενομένης ἀνασκαφῆς εἰς κατάρθωσιν θεμελίων καὶ οἰκοδομῆν ἐπὶ τοῦ τῷ κόμητι Ζογῆπ ἀνήκοντος οἰκοπέδου, μεταξὺ ἄλλων ἄλλης ἀρχαιοτέρας οἰκοδομῆς ἐρείπιων, κίωνων, παραστάδων καὶ ἐπιστυλίων, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τοῦ ἔτους 1872 εὗρέθη καὶ στήλη κυλινδροειδῆς ἐκ μαρμάρου κυανουγοῦς, ἀντὶ βάσεως χρησιμεύσασα ἄλλοτε ἀνδριάντι καταστραφέντι καὶ μηκέτι ὑπάρχοντι, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο κεχαραγμένη ἡ ἄνω περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφὴ. Εἶνε δὲ αὕτη λόγου ἀξία διὰ τε πολλὰ ἄλλα καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας, καθ' ὅτι δι' αὐτῆς μανθάνομεν, ὅτι ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Προφῆτου Δανιὴλ, ὅπου τὸ πάλαι ἡ εἰς τὸ Σῶμα Ἀλεξάνδρου ἄγουσα ὁδὸς, καὶ ἐντεῦθεν τῆς εἰς τὴν Κανωπικὴν πύλην ἀγούσης πλατείας ὁδοῦ, ἑκατοστάς τινὰς βημάτων πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς τῆς αἰγυπτιακῆς τοῦ Ἀγίου Μάρκου ἐκκλησίας, καὶ ἄλλας τόσας πρὸς δυσμὰς τῆς τοῦ Ἀγίου Σάββα ἐλληνικῆς μονῆς, ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τῆς Ἰσιδος Πλουσίας, ἀνέκων τῷ δευτέρῳ τῆς πόλεως τμήματι, τῷ καλουμένῳ Βῆτα. Γνωρίζομεν δὲ ἐκ τῶν συγγραφῶν Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου (εἰς Φλάκκον), ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια διηρεῖτο εἰς πέντε μοίρας ἐπωνύμως τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἐγγραμμάτου φωνῆς, δι' ὃ καὶ τὰ πέντε αὐτὰ τμήματα ὠνομάζοντο *Γράμματα*, ὧν τὸ *Δέλτα* ἦτο ἀποκλειστικῶς Ἰουδαϊκόν. (Ἰώσηπ. Ἰουδ. πόλεμ. Β'. βιβλ. 8.).

Οὕτω λοιπὸν ὁ Τιβερίος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος, γενόμενος ἐπαρχὸς σπείρης Α Φλαουίας, καὶ συγχρόνως ἐκ τῶν ἀγορανομημάτων ἐπὶ τῆς εὐθηνίας τοῦ Βῆτα Γράμματος, ἡ τοι δευτέρου τμήματος τῆς πόλεως, χρηματίσας ἀνέθηκε τὸν ἀνδριάντα τῇ Μεγάλῃ Θεᾷ Ἰσιδι Πλουσίᾳ, ἔτει καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, Μεσωρῇ ἐπαγομένων τρίτῃ, ἡ τοι τῇ 26 Αὐγούστου 158 μετὰ Χριστὸν κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον. Ἀόριστον μένει ἐν τούτοις ἂν διὰ τῆς σπείρης Α Φλαουίας γίνεται λόγος περὶ τῆς «*Κοχώρης Α Φλαουίας Θρακῶν*», ἧς μνημονεύει ἐπιγραφὴ τοῦ Κλαυδιανοῦ ὄρου, τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ, ἡ «*Σπείρης Α Φλαουίας Κυλίκων ἱππικῆς*» τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἀπὸ

τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐπαρχος σπειρῆς καλεῖται ἐν-
ταῦθα ὁ ἄλλοθι ὀνομαζόμενος σπειράρχης (Orelli Inscript. Tom.
I. p. 411.), ἡ χιλίαρχος σπειρῆς ὡς ἐν ταῖς τοῦ Κλαυδίου
ῥους ἐπιγραφαῖς. Σημειῶσαι δὲ ἀντὶ σπειρας τὸν σχηματι-
σμὸν σπειρῆς ἰωνικῶς, ὡς ἀπαντᾷται καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ
(Πράξ. Ἀποστ. κζ'. 1.) καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἀντὶ γενόμενος τὸν
σχηματισμὸν γενόμενος δωρικῶς, ὡς καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις
τῆς Αἰγύπτου Ἑλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ
ἀνορθόγραφον ΑΝΕΘΙΚΕ ἀντὶ ΑΝΕΘΗΚΕ διὰ τὸ ἀνέκαθεν ὁμοί-
φωνον τῶν φωνηέντων Η καὶ Ι, ἡ τοι τὸν ἡμῶν τῶν νεωτέρων
Ἑλλήνων κατηγορούμενον ἰωτακισμόν.

6.

ΙΕΡΑΞ Ο Κ.
ΑΡΧΙΒΙΟΣ
ΣΥΝΤΟΝΙΩ
ΑΝΕΘΗΚΑ
ΕΠΑΓΛΩ

« Ἰέραξ ὁ καὶ
» Ἀρχίβιος
» σὺν τῷ υἱῷ
» ἀνέθηκα
» ἐπ' ἀγαθῷ »

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή εὔρηται ἐπὶ βωμοῦ τριπλεύρου ἐκ λίθου
σκληροῦ, κειμένου κατὰ τὴν συνοικίαν τὴν λεγομένην Ἀτταρεῖν.
Σημειώσεως ἀξία εἶνε ἡ χρῆσις διπλοῦ ὀνόματος δι' ἐν καὶ τὸ αὐ-
τὸ πρόσωπον « Ἰέραξ ὁ καὶ Ἀρχίβιος », ὡς εἴθιστο πολλάκις
μεταξὺ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐλληνιζόντων Ἰου-
δαίων καὶ Αἰγυπτίων· τοῦτο δὲ μαρτυροῦσι πλείστα ὅσα ἐν
Αἰγύπτῳ εὑρισκόμεναι ἐπιγραφαί, καὶ κατάλογοι ὀνομάτων ἐν
σωζομένοις ἐλληνικοῖς παπύροις τῆς μακεδονικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς
ἐποχῆς. Ἦδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγένετο μνεῖα μικροῦ τίτλου ἀρ-
χιζοντος μετὰ τὰς λέξεις « Εὐψύχι Σαραπίδος ἡ καὶ Θερμοῦθά-
ριον, » καὶ ἐν παπύρῳ εὑρεθέντι ἐν τῷ Σωχαρείῳ (Sakkarah)
τοῦ Μεμφίτου γέγραπται « Ἀδρηλίῳ Διδύμῳ τῷ καὶ Λογαδίῳ,
στρατηγῷ ».

7 ¹).

ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΣ «Αὐρήλιος Ἰσίδωρος
 ΣΥΝΤΟΙΣ ΤΕΚΝΟΙΣ Κ' ΤΟΙΣ »σὺν τοῖς τέκνοις καὶ τοῖς
 ΙΔΙΟΙΣ ὙΠΕΡ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ »ιδίοις ὑπὲρ εὐχαριστίας
 ΑΝΕΘΗΚΕΝ ΕΠΙ ΑΓΑΘῶ «ἀνέθηκεν ἐπ' ἀγαθῶ·
 ΕΤΟΥΣ Γ. ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΥ »ἔτους γ' Οὐαλεριανοῦ.
 ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΗΝΟΥ ΣΕΒΒ «καὶ Γαλλιηνοῦ Σεβαστῶν,
 ΜΕΣΟΡΗ Θ. » Μεσωρῇ θ'. »

Εὐρέθη παρὰ τὴν ἐπὶ τὸν ποταμὸν διώρυγα ὀπισθεν τοῦ Σαραπίου, ὅπου νῦν τὰ ἐργοστάσια τοῦ ἀερίοφωτος ἐν τῷ Καρμούζ καλουμένῳ χωρίῳ· εἶνε δὲ ἐγκεκολαμμένη ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ στήλης κυλινδροειδοῦς ἐκ λίθου συηνίτου φαιοῦ, χρησιμευσάσης ὡς βάσεως ἄλλοτε ἐπ' αὐτῆς ἰδρυμένῳ καὶ νῦν μηκέτι ὑπάρχοντι πλέον ἀγάλματι. Τὰ γράμματα φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ γ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, καὶ διὰ τὸν ἰδιάζοντα αὐτῶν τύπον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρόδρομα τῶν Βυζαντινῶν. Χρονολογεῖται δὲ τὸ ἀνάθημα αἔτους τρίτου Οὐαλεριανοῦ καὶ Γαλλιηνοῦ Σεβαστῶν, Μεσορῇ ἐννάτῃ», ἥτοι 2 αὐγούστου 255 κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον, τῶν δύο εἰρημένων αὐτοκρατόρων ἀναλαβόντων τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν ἔτει 253 ἀπὸ Χριστοῦ.

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

(1) Μὴ δυνηθέντες νὰ ἐκτυπώσωμεν ἀπάσας τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, ὧν τινες διάφορον σχῆμα γραμμάτων ἔχουσι, πανομοιοστύπως, ὡς ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια ἀπαιτεῖ, ἠρκέσθημεν νὰ ξυλογραφήσωμεν ταύτην μόνην, διότι ταύτης τὰ γράμματα μᾶλλον διαφέρουσι τῶν λοιπῶν. Σ. τ. Ἐκ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΤΩΝ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΚΑΤ' ΕΝΙΑΥΤΟΝ ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΟΥ ΕΝ ΑΥΤῇ ΠΟΣΟΥ
ΤΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΚΑΡΠΩΝ ΤΟ ΠΑΛΑΙ ΚΑΙ ΝΥΝ.

Πιστεύεται κοινῶς, καὶ ὑπὸ τινων ἐγράφη μάλιστα, ὅτι τὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πλῆθος τῶν κατοίκων ἦτο μέγα, σχεδὸν ὑπερδεκαπλάσιον τοῦ σημερινοῦ. Ἡ δόξα αὕτη, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται πολλοῖς πιθανή, δὲν στηρίζεται ὁμως εἰς ῥητὰς μαρτυρίας ἀρχαίων, ἀλλ' εἰς εἰκασίας ἀπλᾶς νεωτέρων, οἵτινες ἐκ τοῦ ὅπως οὖν μαρτυρουμένου πλήθους τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς κρίνοντες, ὅπερ ἀληθῶς ἐπταπλάσιον τοῦ σημερινοῦ ἦτο, πιστεύουσιν ὅτι καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων εὐρίσκετο ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογίᾳ (1). Λησμονοῦσιν ὁμως ὅτι ἡ Ἀττικὴ ἦτο ἡ εὐδαιμονεστέρα τῆς Ἑλλάδος καὶ πλουσιωτέρα χώρα, ὅτι εἰς αὐτὴν κατέφευγον²) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων Ἕλληνες

(1) Οἶον ὁ Schlosser (ἐν τῇ τοῦ 1844 ἐπιμελείᾳ τοῦ Kriegsk ἐκδόσε, τῆς γενικῆς ἱστορίας τόμ. 4. σελ. 26) ἀναβιβάζει τὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς πλῆθος εἰς 20,000,000. Οἱ εὐλαδέστεροί ὁμως μόλις ἀναβιβάζουσιν εἰς 5,000,000 ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἑρμαννος (ἐν τῷ β' τόμῳ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολ. ἐν σελ. 3 ἐκδ. β') λέγει, ὅτι ἐν τῇ κλασικῇ περιόδῳ τῆς Ἑλλάδος, τῇ ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τῶν Μακεδονικῶν, ἡ δύνατο ἡ Ἑλλὰς νὰ ὀπλισθῇ 200,000 ἄνδρας· τὸ δὲ τῶν ἐλευθέρων κατοίκων πλῆθος αὐτῆς ἦτο 1,500,000 καὶ τὸ τῶν δούλων 3 ἢ 3,500,000· ὥστε ἅπαντες οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν κατ' αὐτὸν περὶ τὰ 5,000,000. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπολογίζων τοσοῦτον τὸ τῶν δούλων πλῆθος κρίνει ἐξ ἀναλογίας ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ δούλων, ὅπερ ἦτο ὑπερτριπλάσιον τοῦ τῶν ἐλευθέρων, ὡς ὅσπερ ἐροῦμεν. Καὶ ὁμως ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι διπῆρχε μέγα πλῆθος δούλων ὡς ἐν τῇ Ἀττικῇ, διότι οὔτε βιομηχανίαν οὔτε μεταλλεῖα οὔτε ναυτικὸν οὔτε πλοῦτον εἶχον αἱ λοιπαὶ πόλεις ὡς αἱ Ἀθῆναι· διὸ καὶ τὸ πλῆθος τῶν παρ' αὐταῖς δούλων ἦτο βεβαίως πολὺ ὀλιγώτερον.

(2) Θουκ. 1, 2. «Τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλείστον διὰ τὸ

καὶ ἔμενον ἐν αὐτῇ, διότι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε πλείων ἀσφάλεια ἢ ἀλλαχοῦ, ἐν αὐτῇ ἤκμαζεν ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ὅτι αὐτὴ ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἶχε τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ πολλῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, καὶ διὰ τοῦτο μεγάλην ἐπιμιξίαν πρὸς ξένους λαοὺς, ὧν πολλοὶ συμφέρον εἶχον νὰ μετοικῶσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ νὰ μετέρχωνται ἐν αὐτῇ εἴτε ἐμπόριον εἴτε τέχνας βιοποριστικάς. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ πλούτος πολὺς ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ καὶ δοῦλοι ὅσοι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, διότι οὐδαμοῦ ὑπῆρχον τὰ προκαλοῦντα τὴν αὐξησιν ταύτην αἷτια.

Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς τὸ πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν καὶ ἐλευθέρων ἦτο σχεδὸν διπλάσιον τοῦ τῶν σημερινῶν κατοίκων αὐτῆς πλήθους· διότι, ὅσῳ καὶ ἂν ᾤσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθεριώτεροι καὶ κοινωνικώτεροι τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ὅσῳ καὶ ἂν ἤρχοντο εἰς κοινωνίαν πρὸς ἀλλοδαποὺς ἔνεκα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας των, ἔσωζον ὁμῶς καὶ αὐτοὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς τοῦλάχιστον χρόνους τὸ τοῖς Ἑλλήσι πᾶσι κοινὸν ἰδίωμα καὶ μάλιστα ἐν ὑπάτῳ βαθμῷ. Οὐδέποτε δηλ. μετέδιδον ἀλλοδαποῖς τὰ τῆς πολιτείας δίκαια, ὅσον χρόνον καὶ ἂν ἔζων οὗτοι ἐν Ἀττικῇ, εἰ μὴ ἐν ὀλίγαις μόνον καὶ ἐκτάκτοις περιστάσεσι, προκαλουμέναις ἐκ μεγάλων κινδύνων.³⁾

Ἄλλοι Ἑλληνες τούναντίον, μικρὰν ἐπιμιξίαν πρὸς ἀλλοδαποὺς ἔχοντες καὶ ἦττον φιλότεχνοι καὶ ναυτικοὶ καὶ πλούσιοι ὄντες, ἀλλ' εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ τὴν κτηνοτροφίαν

λεπτόγειων ἀστασίαστον οὖσαν ἄνθρωποι ἔχουν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ. Καὶ παράδειγμα τὸδε τοῦ λόγου οὐκ ἐλάχιστόν ἐστι, διὰ τὰς μετοικίας ἐς τὰ ἄλλα μὴ ὁμοίως αὐξηθῆναι. Ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες παρ' Ἀθηναίους οἱ δυνατώτατοι, ὡς βέβαιον ἐν, ἀνεχώρουν, καὶ πολίται γιγνόμενοι, εὐθὺς ἀπὸ παλαιοῦ μίζῳ ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν· ὥστε καὶ ἐς Ἰωνίαν ὕστερον, ὡς οὐχ ἱκανῆς οὕσης τῆς Ἀττικῆς, ἀποικίας ἐξέπεμψαν.

(3) Ὡς ἐπὶ τῆς καταλύσεως τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν τυραννίδος ἐνέγραψαν εἰς τοὺς πολίτας μετοίκους καὶ ὕστερον ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δούλους· ἀλλὰ καὶ τούτους μετὰ πολλῆς δυσκολίας· (Βλ. κατωτέρω σημ. 19).

ἀρνούμενοι, οὔτε πολλοὺς δούλους εἶχον οὔτε μετοίκους ἐδέχοντο· διὸ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν οἰκούντων ἦτο πολὺ μείον τοῦ τῆς Ἀττικῆς.

Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους δὲν δύναται ὁ τῆς Ἀττικῆς πληθυσμὸς νὰ ἐκληφθῇ ὡς κανὼν, καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ ὀρισθῇ κατὰ προσέγγισιν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Ἴσως ὁμως ἀπίθανον δὲν θὰ ἦτο νὰ εἴπωμεν γενικῶς ὅτι τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἐν τοῖς πρὸ τῶν Μηδικῶν χρόνοις ἦτο πολὺ μείζον ἢ ἐν τοῖς ἐπομένους τούτων, ὅτε ἐν πολλοῖς ἄλλοις συμπίπτει ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀκμή. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βλέπομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς, μὴ δυναμένη νὰ θρέψῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἐκπέμπει ἀποίκους εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς νήσους καὶ παραλίαις τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀφ' ὧν καὶ πλοῦτος καὶ ἰσχύς προσγίνεται τῷ ἑλληνισμῷ. Ἀπὸ τῶν Μηδικῶν ὁμως χρόνων, ὅτε καὶ πλοῦτος καὶ δόξα καὶ ἰσχύς μείζων ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, οὐ μόνον παύει ἐντελῶς σχεδὸν ἡ τῶν ἀποικιῶν ἀποστολὴ εἰς ξένας χώρας, ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς μένει στάσιμος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ αἷτια προκαλοῦσι τὴν ὁσμῆραι αὐξάνουσιν ἐλάττωσιν αὐτοῦ, ὡς ἄλλοτε ἔσται περὶ τούτου μακρότερος λόγος.

Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ περιορίζοντες τὴν ἐξέτασιν εἰς τὰ τῆς Ἀττικῆς, ἀρνούμεθα περὶ τῶν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος κατοίκων νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὰ νεώτερα συγγράμματα, τὸ τοῦ Clinton *Fasti Hellenici* τόμ. Β' σελ. 380 τοῦ ἀγγλικοῦ πρωτοτύπου ἢ 391 τῆς λατ. μεταφράσεως τοῦ Krüger. Alex. Moreau de Jonnés *statistique des peuples de l'antiquité*. Paris 1851 α' τόμ. σελ. 155—319 καὶ Zumpt ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου 1840 ἀπὸ σελ. 7—16, καὶ εἰς τὰ ἐν συνόψει περὶ τούτου πραγματευόμενα, τὸ τοῦ Wachsmuth ἑλλ. ἀρχαιολ. τόμ. 6' σελ. 13 καὶ K. F. Hermann ἑλλ. ἀρχαιολ. τόμ. 6' ἐν ἀρχῇ.

Α'

Περὶ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀττικῆς κατοίκων.

Ἡ γνῶσις τοῦ πληθους τῶν κατοίκων χώρας τινὸς καὶ τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως τούτων ἦτο ἐν τῶν πολλῶν, ἅπερ ὤφειλε νὰ γινώσκη καὶ εἰς ὧν τὴν ἐξέτασιν νὰ ἐνδιατρίβῃ ὁ ἀρχαῖος πολιτικὸς, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν εἰς τοῦτον παραγγελμάτων τοῦ Σωκράτους παρὰ Ξενοφῶντι ⁽¹⁾ καὶ ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους ῥητορικῆς ⁽²⁾, ἂν ᾔθελε νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν τῇ τῆς πόλεως διοικήσει καὶ ὁ λόγος του νὰ ἰσχύῃ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου καὶ τοῖς βουλευτηρίοις. Εἰς ἡμᾶς ὅμως ἡ τοιαύτη γνῶσις ἔχει ἀπλὴν ἱστορικὴν σημασίαν, καὶ ἡ τοιούτων ἀρχαίων πραγμάτων ἔρευνα, ὅσον δύσκολος καὶ ἂν ᾔηται διὰ τὴν μεγάλην τῶν χρόνων ἀπόστασιν καὶ τὴν ἑλλειψιν βεβαίων ἀποδείξεων, εἶναι οὐκ ὀλίγον ἐπαγωγὸς καὶ τερπνὴ, ὡς ἱκανοποιοῦσα τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις φιλομάθειαν ἡμῶν, καὶ γνωστὸν ποιοῦσα κατὰ τὸν νῦν δυνατόν ἡμῖν τρόπον τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας τῶν ἡμετέρων προγόνων.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μαρτυρίαι εἰσὶ πολυαὶ καὶ ἐν τισιν ἀντικείμεναι, αἱ δὲ τῶν νεωτέρων ἐντεῦθεν ποριζόμεναι κρίσεις διάφοροι, θέλομεν ὑποβάλλει ταύτας εἰς νέαν ἐξέτασιν καὶ παραβολὴν, ὅπως ἐκ τῶν μᾶλλον γνωστῶν καὶ ὅπως οὖν βεβαίων ἐξακριβώσωμεν κατὰ τὸ δυνατόν καὶ τὰ ἥττον φανερά καὶ βέβαια. Καὶ γνωστὸν μὲν πως εἶναι τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων καὶ τὸ ἐξωθεν εἰσχομιζόμενον ποσὸν πρὸς διατροφήν τούτων, ὡς καὶ τὸ ἀναγκαῖον ποσὸν πρὸς τὴν καθημερινὴν τροφήν ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ὅλως δὲ ἄγνωστον τὸ ἐκ τῆς χώρας παραγόμενον ποσὸν τῶν πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων δημητριακῶν καρπῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο θέλει εὐρεθῇ κατὰ προσέγγισιν τοῦλάχιστον, ὅταν προηγουμένως προσδιορισθῇ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων καὶ τὸ πρὸς διατροφήν τούτων ἀναγκαῖον ποσόν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιρεθῇ τὸ ἐξωθεν εἰσχομιζόμενον, διότι τὸ ὑπόλοιπον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον παρῆγεν ἡ Ἀττικὴ χώρα. Ὅθεν

(1) Ἐν ἀπομνημ. 3, 6, 13.

(2) Ἐν βιβλ. 1, 4.

ζητητέον 1) τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων, 2) ἡ καθ' ἡμέραν ἀναγκαία τροφή ἐκάστου αὐτῶν 3) τὸ ἐξωθεν εἰσχομιζόμενον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ 4) τὸ ἐκ τῆς χώρας ταύτης παραγόμενον ποσὸν δημοτριακῶν καρπῶν. Ἐν τέλει δὲ τούτων θέλομεν προσθέσει ὀλίγα καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σήμερον κατοίκων καὶ τοῦ νῦν παραγομένου ποσοῦ τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τούτων, ὅπως οὕτω γείνη καταφανὴς ἡ διαφορὰ τῆς τότε καὶ τῆς νῦν καλλιεργείας τῆς χώρας ταύτης 3 τοῦ πλῆθους τῶν κατοίκων αὐτῆς.

1) *Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων.*

Τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων ἀπεπειράθησαν νὰ ὀρίσωσι πολλοὶ τῶν νεωτέρων, ὧν τὰ ὀνόματα φέρει ὁ Βοίχιος⁶⁾, ἔκ τε τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερομένων μαρτυριῶν περὶ τούτου, καὶ ἐκ τοῦ πλῆθους τοῦ στρατοῦ τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως, ἐξαγαγόντες διάφορα καὶ ποικίλα ἐξαγόμενα. Θέλομεν δοκιμάσει καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν αὐτῶν μαρτυριῶν νὰ εὕρωμεν ὅποσον κατὰ πιθανὸν λόγον ἡδύνατο νὰ ᾖ τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τούτων ἀκμῆς μέχρι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, διότι μέχρι τούτου τοῦ χρόνου φθάνουσιν αἱ σωζόμεναι μαρτυρίαι.

Ἀναγκαῖον ἔμως πρὸ παντὸς νὰ διαστείλωμεν τρία εἶδη κατοίκων, ὅσα μαρτυροῦνται ὅτι ὑπῆρχον ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἐν Ἀττικῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐνὸς ἐκάστου τούτων νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὸ πλῆθος. Ταῦτα δὲ ἦσαν α) οἱ ἰθαγενεῖς ἐλεύθεροι πολῖται Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἦσαν κύριοι τῆς πόλεως, μετέχοντες καὶ τῶν δύο τούτων, ἀρχῆς καὶ κρίσεως, ἅτινα πρὸς τὸ ἐκκλησιάζειν καὶ βουλευέσθαι ἦσαν τὰ τοῦ πολίτου προσόντα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη⁷⁾, ὀφείλοντες οἱ αὐτοὶ ὑπηρετεῖν ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῷ ναυτικῷ ἀπὸ τοῦ κ'—ξ' ἔτους τῆς

(6) Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῶν Οἰκονομικῶν τῶν Ἀθηναιῶν τόμ. Α'. σελ. 48 κ. ἐ. τῆς α. καὶ 33 τῆς β'. ἐκδόσεως.

(7) Ἐν πολιτ. 3, 1, 4. «Πολίτης ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς». Πρβ. Schoemann de comitiis Atheniens. σελ. 72 κ. ἐ.

ἡλικίας· β') οἱ ἐξωθεν ἐλθόντες, κατοικοῦντες δὲ διὰ παντός ἐν Ἀττικῇ, μέτοικοι καλούμενοι, οἵτινες ἦσαν μὲν ἄλλως ἐλεύθεροι, οὐδόλως ὅμως μετεῖχον τῆς πόλεως, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ ἔργου των καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας των δίδοντες τῇ πόλει φόρον τινά, μετοίκιον καλούμενον, καὶ γ') οἱ δοῦλοι, οἵτινες ἦσαν ἢ αἰχμάλωτοι ἢ ἀργυρώνητοι ἢ καὶ οἰκογενεῖς, ἐξ ἄλλων δηλαδὴ δούλων ἐν τῇ Ἀττικῇ γεννηθέντες. Τούτων δὲ τὸ πλῆθος ἦτο πολὺ μείζον τοῦ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν μετοίκων.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ πλῆθους τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν σώζονται οὐκ ὀλίγαι μαρτυρίαι διαφέρονσαι κατὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν φερόντων αὐτάς συγγραφέν. Ἡ τοῦ Ξενοφῶντος¹⁾, λέγοντος τοὺς Ἀθηναίους οὐδὲν μείους τῶν Βοιωτῶν, εἶναι λίαν ἀόριστος, διότι καὶ τὸ τῶν Βοιωτῶν πλῆθος εἶναι ὅλως ἄγνωστον. Ὡσαύτως ἀόριστος εἶναι καὶ ἡ τοῦ Πολυδεύκου (8,111) λέγοντος ὅτι, ὅτε ἐσώζοντο ἐν τῇ Ἀττικῇ αἱ τέσσαρες ἀρχαῖαι Ἰωνικαὶ φυλαὶ, ἦτο πρὸ τοῦ Κλεισθένου, πρὸ τοῦ 510 π. Χ., διηρεῖτο ἐκάστη τούτων εἰς τρεῖς τριττύας ἢ φρατρίας, καὶ πάλιν ἐκάστη τούτων εἰς 30 γένη, ὧν ἕκαστον περιελάμβανε τοσούτους ἀνδρας· τὸ ὅλον ἄρα ἦτο $4 \times 3 \times 30 \times 30 = 10,800$. Ἡ ἀκρίβεια αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή. Ἴσως ὠρίσθησάν ποτε, ἄγνωστον πότε, πρὸ τοῦ 510 π. Χ. τὰ γένη καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀνδρῶν, ἦτοι τῶν οἰκογενειάρχων, ἐκάστου γένους, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ὅτι καὶ τότε ἦσαν πάντα τὰ γένη πλήρη. Ὅπως συμβαίνει πολλάκις καὶ εἰς τὰ τοῦ στρατοῦ τάγματα, ὧν ὀρίζεται μὲν ἡ δύναμις ἐκάστου, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε εἰσὶ ταῦτα πλήρη. Ὅθεν πιθανὸν καὶ ἦττον τῶν 30 ἀνδρῶν τότε, ἢ καὶ πλέον ὕστερον νὰ περιελάμβανεν ἕκαστον γένος. Ἡ δὲ τοῦ Φιλοχόρου²⁾, μαρτυροῦντος ὅτι

(8) Ἐν Ἀπομνημ. 3, 5, 2.

(9) Παρὰ Σχολ. Πινδ. Ὀλ. 9, 68. «Φιλόχορος δὲ φησι Κέκροτα βουλόμενον τὸν τῶν Ἀθηναίων ὄημον καὶ τὸ πλῆθος ἐπιγῶναι, πελεῦσαι αὐτοὺς λίθους εἰσφέρειν καὶ βάλλειν εἰς τὸ μέσον, ἐξ ὧν ἐπιγῶναι διςμυρίους αὐτοὺς ὄντας».

τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος ἐπὶ Κέκροπος ἦτο 20,000, πολῖται δηλαδὴ, δὲν ἔχει πολὺ τὸ κύρος, διότι μεταδιβάζει εἰς μυθικοὺς χρόνους ἀπαριθρήσεις κατοίκων, αἵτινες μόλις ἐγίνοντο ἐν τοῖς ὑστέρον ἱστορικαῖς χρόνοις, καὶ τότε πάλιν οὐχὶ ἀπλῶς πρὸς εὐρεσιν τοῦ τῶν κατοίκων πλῆθους, ἀλλὰ πρὸς ἄλλον τινὰ κοινωνικὸν σκοπόν. Τὸ ἐπ' αὐτοῦ ὅμως μαρτυρούμενον πλῆθος συμφωνεῖ ἄλλως πρὸς τὸ ἐν ὑστέροις χρόνοις ἀληθῶς ὑπάρχον ἐν τῇ Ἀττικῇ, τὸ τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν δηλονότι.

Ἱστορικῆς ἀληθείας ἔχεται καθ' ἡμᾶς ἡ τοῦ Ἡροδότου¹⁰⁾ μαρτυρία, ὅστις, εἰπὼν περὶ Ἀρισταγόρου τοῦ Μιλησίου, ὅτι ἐλθὼν οὗτος εἰς Ἑλλάδα, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν ὑπὲρ τῶν Ἰώνων κατὰ τῶν Περσῶν, καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ πείσῃ τὸν τῆς Σπάρτης βασιλέα Κλεομένην, πρὸς ὃν κατὰ πρῶτον ἦλθεν, ἐπεισεν ὑστερον τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον, προσθέτει· «Πολλοὺς γὰρ εἶκε εὐπετέστερον διαβάλλειν ἢ ἓνα, εἰ Κλεομένεα μὲν τὸν Λακεδαιμόνιον μῦνον οὐκ οἶός τε ἐγένετο διαβάλλειν, τρεῖς δὲ μυριάδας Ἀθηναίων ἐποίησε τοῦτο», δηλὼν οὕτως ὅτι τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος, καθ' ὃν χρόνον ἦλθεν ὁ Ἀρισταγόρας εἰς Ἀθήνας, ἦτοι τὸ 500 π. Χρ., ἦτο περὶ τὰς 30,000, πολῖται δηλ. συνερχόμενοι καὶ μὴ ἐν τῇ τοῦ δήμου ἐκκλησίᾳ· ἐπειδὴ ἐλευθέρους πολίτας μόνον ἐννοεῖ ὁ ἱστορικὸς, οὐχὶ δὲ καὶ μετοίκους καὶ δούλους, διότι οὗτοι οὐδόλως συνήρχοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εἰς ἣν προσῆλθεν ὁ Ἀρισταγόρας, καὶ ἤτις ἐμελλε ν' ἀπαφασίσῃ περὶ τῆς αἰτήσεώς του. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ στρογγύλος οὗτος ἀριθμὸς πρῶτον ὡς τοιοῦτος, καὶ εἴτε ὡς ἀντικείμενος εἰς ὑστέρων συγγραφέων μαρτυρίας, φαίνεται λίαν ὑποπτος ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ αὐτῷ τῷ Βουκχίῳ, νομίζομεν ὅμως ὅτι ὀρίζει κατὰ προσέγγισιν τὸ ἀληθὲς τῶν Ἀθηναίων πλῆθος, καθότι ὁ Ἡρόδοτος, ζήσας πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις¹¹⁾, ἐγίνωσκε περίπου ὁπόσον τοῦτο ἀληθῶς ἦτο, οὐδὲ λόγον εἶχε νὰ αὐξήσῃ παρὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτό.

Εἰς βεβαίωσιν τῆς μαρτυρίας ταύτης τοῦ Ἡροδότου ἔρχεται

(10) Ἐν βιβλ. B, 97.

(11) Βλ. Μυλλέρου Ἱστορ. τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, τόμ. α', σελ. 430 τῆς ἑλλ. μεταφρ. Κυπριανοῦ.

καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅστις ἐν ταῖς Ἑκκλησιαζούσαις, ὅπερ δρᾶμα ἐδιδάχθη τῷ 392 π. Χρ., λέγει ὅτι τότε ἦσαν πολῖται πλέον ἢ τριςμύριοι· καὶ αὐτὸς χρώμενος στρογγύλῳ ἀριθμῷ, ὅπως δηλώσῃ κατὰ προσέγγισιν, ὅτι τοσοῦτοι περίπου ἦσαν τότε πολῖται ἐν τῇ Ἀττικῇ. Τοσοῦτους λέγει τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁ γράψας τὸν περὶ θανάτου διάλογον, Ἀξίοχον ἐπιγραφόμενον. ὅστις συνήθως ἀποδίδεται εἰς Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικόν¹²). Ἀλλ' εἰ καὶ τοσοῦτον πλῆθος ἀπίθανον φαίνεται ὅτι συνῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ τοῦ δήμου, ἥτις κατεδίκασε τοὺς στρατηγούς μετὰ τὴν ἐν Ἀργι· νούσαις ναυμαχίαν, τριςμυρίων ἐκκλησιαζόντων κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ διαλόγου τούτου, διὸ καὶ ὁ Βοίικχιος ἀποδοκιμάζει τὴν μαρτυρίαν ταύτην, διότι ἀληθῶς οὐδέποτε συνήρχοντο, οὐδὲ δυνατόν ἦτο νὰ συνέλθωσι τοσοῦτοι Ἀθηναῖοι εἰς ἐκκλησίαν, καὶ ἂν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο τοσοῦτο, δὲν δικαιούμεθα ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ μόνον ν' ἀπορρίψωμεν μαρτυρίαν ἀρχαίαν, ἥτις μάलिστα δὲν εἶναι μεμονωμένη, ἀλλ' ἔχει καὶ ἄλλας συμφωνούσας αὐτῇ, ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, τὴν Ἡροδότου καὶ Ἀριστοφάνους, οἵτινες πιθανὸν νὰ μὴ ἀκριβολογῶσι, μαρτυροῦσιν ὅμως ὅτι τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος κατὰ τὸν 4 π. Χρ. αἰῶνα, ἦτοι ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦτο περὶ τὰς τρεῖς μυριάδας. Ἀδιάφορον καθ' ἡμᾶς ἂν τοσοῦτοι οὐδέποτε συνήρχοντο εἰς ἐκκλησίαν, ἥρκει ὅτι τοσοῦτοι εἶχον δικαίωμα νὰ ἐκκλησιάζωσι, καὶ ὡς ἐκκλησιάζοντας λέγουσιν αἱ σωζόμεναι μαρτυρίαι, ὑποπίπτουσαι εἰς ὑπερβολήν· ἀλλὰ τούτου ἕνεκα καὶ μόνου οὐδένα ἔχομεν λόγον ν' ἀπορρίψωμεν αὐτάς ὡς ἀκύρους. Δεχόμεθα λοιπὸν ὅτι τὸν 4 π. Χρ. αἰῶνα ὑπῆρχον ἐν τῇ Ἀττικῇ πολῖται Ἀθηναῖοι, δυνάμενοι νὰ συνέρχωνται εἰς τὴν τοῦ δήμου ἐκκλησίαν¹³), περὶ τοὺς

(12) Κεφ. 12. «Ἱςμυρίων ἐκκλησιαζόντων».

(13) Ἡδύνατο δὲ νὰ ἐκκλησιάζωσι παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οἱ ἔχοντες ἡλικίαν πλέον τῶν δεκαοκτῶ ἐτῶν πολῖται, οἱ πατρόθεν καὶ μητρόθεν Ἀθηναῖοι, καὶ ὅσοι ἄλλοι ψηφίσματι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦτο. Βλ. Schoemann de Comit. Atheniens. σελ. 72 καὶ ἐ. Παρ' ἄλλοις τῶν Ἑλλήνων ὅμως κατετάσσοντο

τριμυρίους, ὧν ἕκαστος ἦτο ἀρχηγός, ἢ οἱ πλείους τούτων τοῦλάχιστον, ἰδίου οἴκου ἢ οἰκογενείας.

Κατὰ τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν ταύτης φαίνεται ὅτι ἀντίκειται ἡ τοῦ Φιλοχόρου μαρτυρία, ἣν φέρει ὁ τοῦ Ἀριστοφάνους σχολιαστής καὶ ὁ Πλούταρχος. Κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Περικλῆς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἰσχύος εἰσήγαγε νόμον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ὃν αὕτη ἐδέχθη καὶ ἐκύρωσε. Κατὰ τοῦτον πολιτῆς Ἀθηναῖος ἦτο ὁ ἐκ δυοῖν Ἀθηναίων γεγωνός. Ἐπειδὴ δὲ ὕστερον ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων ἐπεμψεν ἐπὶ Λυσιμαχίδου ἄρχοντος τῷ 445 π. Χρ., ἢ τῷ γ' ἔτει τῆς 83 Ὀλυμ., δωρεὰν τοῖς Ἀθηναίοις τετρακισμυρίους μεδίμνους σίτου, ἡ τοῦτου διανομὴ φαίνεται ὅτι προσκάλεσεν ἔριδας μεταξὺ γνησίων καὶ νόθων Ἀθηναίων κατὰ τὸν περὶ γνησιότητος τῶν πολιτῶν νόμον τοῦ Περικλέους. Ὅθεν ἐδέχθη νὰ γείνη ἔρευνα περὶ τῆς τῶν πολιτῶν γνησιότητος, ἥτις ἀπέδειξεν ὅτι γνήσιοι μὲν Ἀθηναῖοι, ἥτοι ἔχοντες ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς τῶν ἀστούς, ὑπῆρχον τότε ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ Ἀττικῇ 14,040 κατὰ τὸν Πλούταρχον¹⁴), ἢ 14,240 κατὰ τὸν Φιλόχορον· νόθοι δὲ κατὰ μὲν τὸν

εἰς τοὺς πολίτας οἱ συμπληρώσαντες ἤδη τὸ τριακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος· ὡς παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς κατὰ Πολύβιον 22, 9· «Συγκλήτου συναχθεῖσης . . . ἐν ἣ συνέβαινε μὴ μόνον συμπορεύεσθαι τὴν βουλὴν, ἀλλὰ πάντας τοὺς ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν» καὶ τοῖς Σπαρτιάταις κατὰ Πλούτ. ἐν Λυκ. 25· «Οἱ μὲν γε νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παράπαν οὐ κατέβαινον εἰς ἀγοράν» καὶ παρ' ἄλλοις ἐν γένει κατὰ Διονύσιον Ἀλικαρν. ἐν ῥωμ. ἀρχ. 4, σελ. 647· «Τριακοστὸν ἔτος . . . ἀπὸ ταύτης γὰρ οἱ νόμοι καλοῦσι τῆς ἡλικίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς ἄρχαιν τε καὶ πράττειν βουλομένους τὰ κοινά». Ὁ ἔθος παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν Ἑλλήνων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιβεβαιοὶ καὶ ὁ Θουκυδίδης (3, 43), ἐνθα λέγει περὶ Ἀλκιβιάδου, ὄντος 27 ἐτῶν, ὅτι ἦτο ἀήλικος ἔτι τότε νέος, ὡς ἐν ἄλλῃ πόλει».

(14) Ἐν βίῳ Περικλέους 37. «Ἀκμάζων ὁ Περικλῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ πρὸ πάντων πολλῶν χρόνων καὶ παιδίας ἔχων, ὥς περ εἴρηται, γνησίους, νόμον ἔγραψε μόνους Ἀθηναίους εἶναι τοὺς ἐκ δυοῖν Ἀθηναίων γεγονότας. Ἐπεὶ δὲ τοῦ βασιλείως τῶν Αἰγυπτίων δωρεὰν τῷ δήμῳ πέμψαντος τετρακισμυρίους πυρῶν μεδίμνους, ἔδει διανεμῆσθαι τοῖς

αὐτὸν Πλούταρχον ὀλίγῳ πεντακισχιλίων ἐλάττους, κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν Ἀριστεφάνους ἢ μᾶλλον τὸν παρ' αὐτῷ Φιλόχορον¹⁵⁾ 4,760, οὗς καὶ ἀπέκλεισαν οὐ μόνον τῆς δωρεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας¹⁶⁾. ὥστε τὸ ὅλον τῶν πολιτῶν ἐν καιρῷ τῆς ἐρῆνης ταύτης ἦτο 19,000. Ἀλλ' οὐ μόνον τὸ στρογγύλον τοῦ ἀριθμοῦ φαίνεται ἡμῖν ὑποπτον, ἀλλὰ καὶ διότι τοῦτο στηρίζεται εἰς μίαν μόνην μαρτυρίαν τὴν τοῦ Φιλοχόρου, ἣν φέρει ὁ τοῦ Ἀριστεφάνους Σχολιαστῆς, καὶ ἣν μόνην πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχεν ὁ Πλούταρχος, διότι, εἰ καὶ δὲν ἀνομάζει ταῦτον, τὸ τοῦ ἀριθμοῦ ὅμως ἐξηγόμενον δηλοῖ ὅτι τοῦτον εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἥτις ὅμως μαρτυρία, ὡς πολὺ ἐλαττώουσα τὸ πλῆθος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου, ἀντίκειται εἰς τὰς προρρήθεισας ἀρχαιοτέρων καὶ πολὺ ἀξιοπίστων συγγραφέων μαρτυρίας, ἃς καὶ ἡ ἀμέσως ἐπομένη τοῦ Θουκυδίδου ἐπιβεβαιοῖ.

Ὁ Περικλῆς, ἀποπειρώμενος ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ

πολίταις, πολλαὶ μὲν ἀνεφύοντο δίκαι τοῖς νόμοις ἐκ τοῦ γράμματος ἐπεινόν, τέως διαλανθάνουσαι καὶ παρορώμεναι, πολλοὶ δὲ καὶ συκοφαντήμασι περιέπιπτον. Ἐπράθησαν (ἴσως γραπτέον ἀπηλάθησαν, τῆς πολιτείας δηλαδή) οὖν ἀλόντες ὀλίγῳ πεντακισχιλίων ἐλάττους, οἱ δὲ μείναντες ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ κριθέντες Ἀθηναῖοι, μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τεσσαράκοντα τὸ πλῆθος ἐξητάσθησαν».

(15) Ἐν σχολίοις εἰς Σφήκας σίχ. 718, ἐκδ. Δινδ. 1850· «Φησὶ Φιλόχορος αὐθὺς ποτε τετρακισχιλίους ἐπτακοσίους ξ' ὀφθῆναι παρεγγράφους. Τοὺς λαβόντας (σίτον) γενέσθαι μυρίους τετρακισχιλίους διακοσίους μ'(14240+4760=19000).... Σιτοδείας ποτὲ γενομένης ἐν τῇ Ἀττικῇ Ψαμμήτιχος ὁ τῆς Λιθύης βασιλεὺς ἀπέστειλε σίτον τοῖς Ἀθηναίοις αἰτήσασιν αὐτόν. Τῆς δὲ διανομῆς γενομένης τοῦ σίτου ξηνηλασίαν ἐποίησαν Ἀθηναῖοι, καὶ ἐν τῷ διακρίνειν τοὺς ἰθαγενεῖς εὖρον καὶ ἑτέρους τετρακισχιλίους ἐπτακοσίους ἐξήκοντα ξένους καταγεγραμμένους».

(16) Ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι ἐπράθησαν, ἀλλ' εἰς πάντας φαίνεται ἡ γραφὴ αὕτη ὑποπτος διὰ τὸ μέγεθος τῆς ποινῆς κατὰ πολιτῶν Ἀθηναίων διὸ Κοραῆς καὶ ἄλλοι ἀποπειρῶνται νὰ διορθώσωσιν αὐτήν. Ὅρα τοὺς περὶ τούτου λόγους τοῦ Κοραῆ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ καὶ τοὺς τῶν ἄλλων ἐκδοτῶν παρὰ Siebelis ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ τοῦ βίου τοῦ Περικλείους ἐκδόσει ἀπὸ σελ. 254.

πολέμου νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τοῦτον, ἀπαριθμῇ κατὰ τὸν Θουκυδίδην ¹⁷⁾ τὰς τοῦτων δυνάμεις, λέγων ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔχει ἡ πόλις 13,000 ὀπλίτας ἐτοίμους εἰς ἐκστρατείαν, καὶ ἐτέρας 16,00 ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ ταῖς ἐπαλῆξεσι, διότι τοσοῦτοι ἐφύλασσαν, ὅτε πρῶτον εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν οἱ Πελοποννησιοὶ, ἐν οἷς καὶ πρεσβύτατοι καὶ νεώτατοι τὴν ἡλικίαν ¹⁸⁾, ἦτοι ἀπὸ τοῦ ἐγ' μέχρι τοῦ ξ' τῆς ἡλικίας, καὶ ὅσοι ἐκ τῶν μετοίκων ἦσαν ὀπλίται. Πρὸς τούτοις 1,200 ἱππεῖς μετὰ τῶν ἱπποτοξοτῶν, καὶ 1,600 τοξότας. Ὡστε τὸ ὅλον τῶν μαχίμων Ἀθηναίων πολιτῶν μετὰ τινων μετοίκων ἦτο τῷ 427 π. Χρ., ἐν ἀρχῇ δηλονότι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, 81,800, ὃ ἐστὶν ἀριθμὸς ὑπέρτερος τῶν τριχυρίων, ὅσοι κατὰ τὰς εἰρημένους μαρτυρίας ἠδύναντο νὰ βουλευώμεναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· τὸ πλεόν τῶν τριχυρίων ἀποδοτέον εἰς τοὺς μετοίκους, ὅς αἱ μαρτυρίαι ἐκείναι δὲν περιλαμβάνουσιν, ὡς μὴ ἔχοντας δίκαιον εἰς τὸ ἐκκλησιάζειν, ἐν ἀνάγκῃ ὅμως πολέμου ἐλαμβάνοντο καὶ οὗτοι εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον ¹⁹⁾, ὅπως πολλὰκις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε καὶ δοῦλοι ἐνίοτε ὑπηρέτουν ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῷ ναυτικῷ ²⁰⁾.

(17) Ἐν βιβλ. 2, 13. α' Ὀπλίτας δὲ τριςχιλίους καὶ μυρίους εἶναι ἄνευ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ τῶν παρ' ἐπαλξιν ἐξακισχιλίων καὶ μυρίων (τοσοῦτοι γὰρ ἐφύλασσαν τὸ πρῶτον, ὅποτε οἱ πόλεμοι εἰσέβαλοιν, ἀπὸ τε τῶν πρεσβυτάτων καὶ τῶν νεωτάτων καὶ μετοίκων ὅσοι ὀπλίται ἦσαν. . . .) ἱππίας δὲ ἀπέβαινε διακοσίους καὶ χιλίους ξὺν ἱπποτοξόταις, ἐξακοσίους δὲ καὶ χιλίους τοξότας καὶ τριήρεις τὰς πλωτμοὺς τριακοσίας.

(18) Νεώτατοι εἰσιν οἱ ἐπὶ διετὲς ἡδῶντες, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 16—18 ὑπηρέτουν περιπολοῦντες ἐν τῇ Ἀττικῇ. Πρεσβύτατοι δὲ οἱ πλεόν τοῦ 40 ἔτους ἢ μᾶλλον οἱ πλεόν τοῦ 60 καὶ ἀκμαῖοι ἔτι ὄντες τὰς δυνάμεις. Ὁρα Wachsmuth ἐν ἑλλ. ἀρχαιολ. 2, 1, 397. Hermann I. § 152, 11, 12.

(19) Ὡς ἐν τινι ἐκστρατείᾳ εἰς Μεγαρίδα κατὰ Θουκυδίδην, 2, 31, ἐν ἐτέρᾳ εἰς Δῆλον κατὰ τὸν αὐτὸν, 4, 90.

(20) Ὁ Βοίχχιος διεξοδικῶς πραγματεύεται περὶ τούτων ἐν Οἰκ.

Τριςμύριοι λοιπὸν περίπου ἦσαν οἱ ἰθαγενεῖς πολῖται Ἀθηναῖοι μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, πθανὸν δὲ καὶ μέχρι τέλους τοῦ πολέμου τούτου, διότι, εἰ καὶ πολλοὶ ἀπώλοντο ἐν τούτῳ ὑπὸ τε τοῦ λοιμοῦ καὶ ἐν ταῖς στρατείαις, ἀνεπλήρουν ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι τὸ ἐκλείπον πλῆθος, ἢ μέρος τούτου τοῦλάχιστον, διὰ πολιτογραφήσεως μετοίκων, ἐνίοτε δὲ καὶ δούλων, οἵτινες ἐγένοντο αὐταῖς λίαν χρήσιμοι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ· ὡς ἔπραξαν ἰδίως ἐπὶ Εὐκλείδου ἀρχοντος τὸ 6' ἔτος τῆς 94 Ὀλυμ. 403 π. Χρ. καὶ ὕστερον πάλιν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην τὸ 336 π. Χρ. Ἀλλὰ, εἴτε διότι αἱ πολιτογραφήσεις αὗται ἦσαν λίαν φειδωλαί (διότι ἀληθῶς οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέποτε εὐχαρίστως οὐδὲ εὐκόλως παρῆχον ξένοις πολίτου δίκαια), εἴτε διὰ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων ἐλάττωσιν τῶν τῆς εὐημερίας μέσων, ἐπὶ τοῦ δ' π. Χρ. αἰῶνος φαίνεται ὅτι ὑπέστη ἐλάττωσιν τὸ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν πλῆθος. Ἀλλως ἀγνοοῦμεν τὸν λόγον δι' ὃν ἅπασαι αἱ μαρτυρίαι συγγραφέντων τοῦ αἰῶνος τούτου καταδιβάζουσιν αὐτὸ εἰς διςμύριους. Τοσοῦτους ὑποθέτει ὁ Βοίχχιος τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐν τῷ ἡγουμένῳ αἰῶνι, νομίζων μὴ ἀκριβεῖς ἢ ὑπερβολικὰς τὰς περὶ τούτου σωζομένας μαρτυρίας. Ἡμεῖς ὅμως νομίζομεν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πλείονες ἐν προγενεστέροις χρόνοις ²¹⁾, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ η' μέχρι τοῦ ε' αἰῶνος, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, ὅτε καὶ αἱ πολλαὶ ἐκείναι ἀποικίαι ἐστά-

τῶν Ἀθηναίων τόμ. α' σελ. 358, ἐκδ. 6' καὶ ἐν τῇ τῶν ἑλλ. ἐπιγρ. συλλογῇ, τόμ. α', ἐπιγρ. 171.

(21) Καὶ ὁ Γάλλος De Jonnés (ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ *Statistique de l'Antiquité*, τόμ. α', σ. 175) νομίζει ὅτι τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν κατὰ τὸν ε' π. Χ. αἰῶνα ἦτο τοσοῦτον, ἦτοι τριςμύριοι, καὶ ὅτι ὕστερον ἕνεκα τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ, ὅφ' οὗ ἡ Ἀττικὴ πολλὰ δεῖνὰ ὑπέστη, ἔτι δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν ἀποικιῶν ἢ κληρουχιῶν, ἃς ἔπεμψε κατὰ ταύτους τοὺς χρόνους, ὑπέστη μεγάλην φθορὰν καὶ ἐλάττωσιν. Ἐν τῷ λοιμῷ ἀπέθανον πλείστοι, ἐν τῇ εἰς Σικελίαν ἐκστρατείᾳ ἀπώλοντο 7000 καὶ ἐν ταῖς Ἀργινοῦσαις 4000, ὧν πολλοὶ ἦσαν Ἀθηναῖοι πολῖται. Ἐνταῦθεν μετὰ τὸν ε' αἰῶνα τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν λέγεται ὅτι ἦτο οὐχὶ πλέον τῶν διςμυρίων.

λυσαν εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Μεσογείου ἀπάσης, καὶ ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἤλαττοῦντο διὰ λόγους πολλοὺς, καὶ ὅτι ἡ ἐλάττωσις αὕτη ἤρξατο κυρίως ἀπὸ τοῦ ε' π. Χρ. αἰῶνος, ἐπιτεινομένη ἐπὶ μᾶλλον κατὰ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου οὕτως, ὥστε ὁ Πλούταρχος λέγει, ὑπερβολικῶς βεβαίως ἐκφραζόμενος, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ μόλις ἅπασα ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ τοσοῦτους ὀπλίτας, ἥτοι τρικχιλίους, ὅσους ἐν τοῖς Μηδικοῖς μία μόνη πόλις, τὰ Μέγαρα, ἐπεμψεν εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς κατὰ Μαρδονίου μάχην. Πιστεῖται ὅμως ὅτι καὶ τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος ὑπέστη ἐλάττωσιν οὐ μικράν ἐπὶ τοῦ Πελοπονν. πολέμου, ἣν αἱ τῶν μετοίκων καὶ δούλων πολιτογραφήσεις δὲν ἀνεπλήρωσαν, καὶ ὅτι ἡ ἐλάττωσις αὕτη ἐπετείνετο οὕτως, ὥστε περὶ τὰ μέσα ἡ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος κατεβιάσθη τὸ πλῆθος τοῦτο κατὰ τὸ τρίτον, ἥτοι ἀπὸ τρικυρίων, ὅσοι ἦσαν διαρκούντος τοῦ ε' αἰῶνος, ἔμειναν μόνον διςμύριοι πολῖται Ἀθηναῖοι, ὅσους ἅπασαι σχεδὸν αἱ μαρτυρίαι λέγουσι τοὺς κατοίκους τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν ἐπομένων μαρτυριῶν.

Ὁ Πλάτων, πραγματευόμενος ἐν Κριτίᾳ²²) περὶ τῶν μυθικῶν χρόνων τῶν Ἀθηνῶν, λέγει καὶ περὶ τοῦ πλῆθους τῶν τότε κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι ἦτο αἷδη καὶ τότε [ἔτι] περὶ δύο μάλιστα μυριάδας, ἀποδίδων καὶ εἰς τοὺς χρόνους ἐκεί-

(22) Ἐν σελ. 112· «Πλῆθος δὲ διαφυλάττοντες (οἱ τῆς πόλεως φύλακες) ὅτι μάλιστα ταῦτ' ἐαυτῶν εἶναι πρὸς τὸν ἀεὶ χρόνον ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τὸ δυνατόν πολεμεῖν, ἤδη καὶ τότε [ἔτι] περὶ δύο μάλιστα ὄντες μυριάδας». Ὁ αὐτὸς ὅμως ἐν Συμποσίῳ σ. 175 λέγει τοὺς ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ Ἀθηναίους καὶ ξένους πλεον ἢ τρισμυρίους, φέρων ἀριθμὸν, δς συνήθως ἐδύλου πλῆθος δ τὸ θέατρον ἠδύνατο περιλαμβάνειν. [Ἀλλ' ἦσαν ἀληθῶς τοσοῦτοι οἱ ἐν τῷ θεάτρῳ ξένοι καὶ Ἀθηναῖοι; ἐχώρουν ἄρα ἐν αὐτῷ τοσοῦτοι; Τινὲς τῶν ἡμετέρων διςχυρίζονται ὅτι ἐν τῷ πρὸ μικροῦ ἀνασκαφέντι Διονυσιακῷ θεάτρῳ δύνανται νὰ καθίσωσιν ἀνέντως τοσοῦτοι. Καὶ ὁ Leak (ἐν τοπογρ. τῶν Ἀθηνῶν σ. 38 τῆς γερμ. μεταφρ.) ὑποθέτει ὅτι ἐχώρουν τοσοῦτοι, καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τρισμύριοι δηλοῖ κυρίως τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος, ὅπερ ἡδύνατα νὰ συνέλθῃ ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ, εἰ καὶ πιθανὸν νὰ μὴ εἶχε συνέλθῃ πᾶν τοῦτο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς τοῦ Ἀγάθωνος τραγωδίας].

νους τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν τῆς πόλεως κατοίκων, ὅσους καὶ ἐπ' αὐτοῦ εἶχεν αὕτη, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' π. Χρ. δηλαδὴ αἰῶνος, ὅτε συντάξε τὸν διάλογον τοῦτον· διότι, εἰ καὶ ἀκριβεῖς τῶν κατόικων ἀπαριθμήσεις ἔλειπον τότε, ἐγίνωσκεν ὅμως ὁ Πλάτων ὁπόσοι περίπου ἦσαν ἐπ' αὐτοῦ οἱ τῆς πόλεως κάτοικοι, ὅπως καὶ ἡμεῖς γινώσκομεν περίπου ὁπόσον τὸ νῦν τῶν Ἀθηνῶν πλῆθος τῶν κατοίκων καὶ ἂν ὅλως ἔλειπον ἡμῖν αἱ παρὰ τῆς ἀρχῆς γινόμεναι ἐνίοτε ἀπαριθμήσεις.

Δικμύριους ὡς αὐτὸς λέγει τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁ συντάξας²³⁾ τὸν πρῶτον κατὰ Ἀριστογείτονος λόγον, ὅστις συνήθως ἀποδίδεται εἰς τὸν Δημοσθένη, ἀλλὰ καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι νομίζουσι τοῦτον νόθον, καὶ ἔργον τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων· ὥστε, ἐπειδὴ συνεγράφη οὗτος περὶ τὰ τέλη τοῦ δ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ γ' π. Χρ. αἰῶνος, νομίζομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τούτου ἐγίνωσκε περίπου ὡς σύγχρονος τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι σώζονται, αἵτινες βεβαιοῦσι τοῦτο. Ὁ τοὺς βίους τῶν δέκα Ἀττικῶν ῥητόρων συντάξας²⁴⁾ λέγει ἐν τέλει τοῦ βίου τοῦ Λυκούργου, ὅτι ἐκ τῆς διανομῆς τῆς τοῦ Διφίλου οὐσίας, ἥτις ἦτο 160 τέλαντα, ἦτοι δρ. 960,000, ἔλαβεν ἕκαστος πολίτης δραχμὰς πεντήκοντα, ὥστε τὰ πλῆθος τῶν πολιτῶν ἦτο 19,200.

Ὅτε δὲ τὸ γ' ἔτος τῆς 114 Ὀλυμπιάδος, ἦτοι τὸ 322, κατελύθη ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ὑπὸ Ἀντιπάτρου, φρουρὰ δὲ Μακεδονικῇ κατέλαβε τὴν Μουνυχίαν, καὶ ὁ νικητὴς ὥρσεν, ὥπως τοῦ λοιποῦ μετέχουσι τῆς πολιτείας μόνοι οἱ ἔχοντες τίμημα πλεόντων διςχιλίων δραχμῶν, ἐγένετο τῶν πολιτῶν ἀπαρίθμησις κατὰ

(23) Ἐν § 51· «Εἰσὶν ὁμοῦ δικμύριοι πάντες Ἀθηναῖοι».

(24) Ἐν σελ. 155 τοῦ «τόμου τῶν ἡθικῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλουτάρχου κατὰ τὴν ἔκδοσιν Tauchnitz»· «Ἐκρίνε δὲ καὶ Δίφιλον ἐκ τῶν ἀργυρίων μετάλλων τοὺς μεσοκρινεῖς, οἱ ἐβάσταζον τὰ ὑπερκαίμενα βάρη, ὕφελοντα, καὶ ἐξ αὐτῶν πεπλουτηκότα παρὰ τοὺς νόμους· καὶ θανάτου ὄντος ἐπιτιμίου, ἀλῶναι ἐποίησε, καὶ πεντήκοντα δραχμὰς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐκάστω τῶν πολιτῶν διένειμε, τῶν πάντων συναχθέντων ταλάντων ἑκατὸν ἐξήκοντα [ἢ ὥς τινες μὲν]».

Πλούταρχον²⁵) καὶ Διόδωρον²⁶), καθ' ἣν ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἔχοντες τὸ τίμημα τοῦτο ἦσαν μόνον ἐννεακισχίλιοι, οἱ δὲ μὴ ἔχοντες δωδεκακισχίλιοι, ἦτοι τὸ ὅλον τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν 21,000. Ποσὸν τὸ ὅποιον συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἐξαγόμενον ἐτέρας ἀπαριθμείας, ἥτις ἐγένετο, ἀγνωστον ὅμως πρὸς τίνα σκοπὸν, μετὰ πάντε ἐτη, ἦτοι τὸ 317, ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὅτε εἰχον ἐπανέλθει εἰς Ἀθήνας οἱ ἐξορισθέντες ὑπὸ Ἀντιπάτρου δωδεκακισχίλιοι πολῖται²⁷). Κατὰ τὸν παρ' Ἀθηναίῳ²⁸) Κτησικλῆ, ἐξετασμοῦ γενομένου ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως τῶν κατοικούντων τὴν Ἀττικὴν, εὐρέθησαν Ἀθηναῖοι μὲν διςμύριοι πρὸς τοῖς χιλίοις, μέτοικοι μύριοι, καὶ οἰκετῶν μυριάδες τεσσαράκοντα.

Κατὰ τὰς εἰρημένους μαρτυρίας τὸ ποσὸν τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν διαρκούντος τοῦ δ' π. Χρ. αἰῶνος, ἢ μᾶλλον περὶ τὰ τέλη αὐτοῦ, ἦτο 21,000 περίπου, ἦτοι μείον κατὰ τὸ τρίτον τοῦ αὐ-

(25) Ἐν βίῳ Φωκ. 28· «Τῶν ἀποψηφισθέντων τοῦ πολιτεύματος διὰ πέναν ὑπὲρ μυρίους καὶ διςχιλίους γενομένων, οἳ τε μένοντες ἐδόκουν σχέλια καὶ ἄτιμα πάσχειν, οἳ τε διὰ τοῦτο τὴν πόλιν ἐκλιπόντες καὶ μεταστάντες εἰς Θρᾴκην, Ἀντιπάτρου γῆν καὶ πόλιν αὐτοῖς παρασχόντος, ἐκπεπολιορκημένοις ἐφύκσαν».

(26) Ἐν βιβλ. 18, 18· «Ὁ δὲ Ἀντίπατρος τὴν πολιτείαν μετέστησεν ἐκ τῆς δημοκρατίας καὶ προσέταξεν ἀπὸ τιμῆματος εἶναι τὸ πολίτευμα· καὶ τοὺς μὲν κεκτημένους πλείω δραχμῶν διςχιλίων κυρίου εἶναι τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς χειροτονίας, τοὺς δὲ κατωτέρω τῆς τιμῆσεως ἅπαντας... ἀπῆλσε τῆς πολιτείας, καὶ τοῖς βουλομένοις χώραν ἔδωκεν εἰς κατοίκησιν ἐν τῇ Θρᾴκῃ. Οὗτοι μὲν οὖν ὄντες πλείους τῶν διςμυρίων [ἄλλοι γράφουσιν ὀρθῶς μυρίων] καὶ διςχιλίων μετεστάθησαν ἐκ τῆς πατρίδος· οἱ δὲ τὴν ὠρισμένην τίμησιν ἔχοντες περὶ ἐνακισχιλίους ἀπεδείχθησαν».

(27) Διοδ. 18, 66.

(28) Ἐν σελ. 272· «Κτησικλῆς δ' ἐν τρίτῃ Χρονικῶν... καὶ δεκάτῃ [ὁ S. Croix παρὰ Böckh ἐν Οἰκον. Ἀθην. 1, 52 δέχεται τὸ δ' τῆς 117 Ὀλ. ὁ Clinton F. H. 2 ἐν ἔτει 317 π. Χ. τὸ δ' τῆς 115] πρὸς ταῖς ἑκατὸν φησιν Ὀλυμπιάδι Ἀθήνησιν ἐξετασμὸν γενέσθαι ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως τῶν κατοικούντων τὴν Ἀττικὴν, καὶ εὐρεθῆναι Ἀθηναίους μὲν διςμυρίους πρὸς τοῖς χιλίοις, μετοίκους δὲ μυρίους, οἰκετῶν δὲ μυριάδας τεσσαράκοντα».

τοῦ ποσοῦ ἐπὶ τοῦ ἡγουμένου αἰῶνος. Περί τῶν ὑστέρων αἰώνων οὐδεμία μαρτυρία εἶναι ἡμῖν γνωστὴ, ὥστε εἴμεθα ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων.

Ἡ ἐν διαστήματι αἰῶνος ἐλάττωσις τῶν πολιτῶν κατὰ τὸ τρίτον εἶναι ἀληθῶς μεγάλη, ἀλλ' οὐχὶ δυσεξήγητος. Ἐπειδὴ αἱ μαρτυρίαι, ὅφ' ὧν αὕτη βεβαιοῦται, εἰσὶ πᾶσαι σχεδὸν συγγραφέναι ἢ συγχρόνων ἢ λίαν ἀξιοπίστων, οἷτινες ἠδύναντο νὰ ἔχωσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀκριβῆ γνώσιν τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἐν ᾗ καὶ αὐτοὶ ὥκουν, οὐδεὶς δὲ λόγος ἔπειθεν αὐτοὺς νὰ αὐξήσωσιν ἢ ἐλαττώσωσι τὸν ἀριθμὸν αὐτοῦ, παραδεχόμεθα ὅτι ὁ τῆς Ἀττικῆς πληθυσμὸς ἦτο ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ἦτοι περὶ τὰ τέλη τοῦ δ' π. Χρ. αἰῶνος, τοσοῦτος περίπου, ὅσον λέγει αὐτὸν ὁ παρ' Ἀθηναίῳ Κτησικλῆς.

Ζητεῖται ὅμως νῦν τίς ἡ ἀκριβὴς τῶν ἀριθμῶν τούτων τοῦ λογογράφου ἢ χρονογράφου ἔννοια; Παραλείποντες τὰς πολλὰς τῶν νεωτέρων ἐρμηνείας τῶν ἀριθμῶν τοῦ Κτησικλέους²¹), νομίζομεν ὀρθὴν τὴν τοῦ Βοικχίου, καθ' ἣν ὁ τῶν πολιτῶν ἀριθμὸς 21,000 δηλοῖ ἄνδρας μόνον ἔχοντας δικαίωμα πολίτου καὶ ἀρχηγούς οἰκων ἢ οἰκογενειάρχας, τοὺς πλείστους τοῦλάχιστον. Ἐπειδὴ δὲ

(29) Ὁ Γρότης (ἐλλ. ἱστορ. τομ. 6 σελ. 710, 63 τῆς γερμ. μεταφρ.) λόγον ποιοῦμενος περὶ τῆς ἀριθμήσεως ταύτης τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων, καὶ δισταγμοὺς ἐκφράζων περὶ τῆς τοῦ Κλίντωνος ἐρμηνείας τῶν ἀριθμῶν τούτων, ἥτις συμφωνεῖ τῇ τοῦ Βοικχίου, νομίζει ἄτοπον ἐν μὲν τοῖς τῶν πολιτῶν καὶ μετοίκων ἀριθμοῖς νὰ μὴ περιλαμβάνωνται οἱ παῖδες καὶ γυναῖκες, νὰ περιλαμβάνωνται ὅμως ἐν τῷ τῶν οἰκετῶν. Ἀρέσκειται δὲ νὰ δεχθῇ, ὅτι ἡ λέξις οἰκέτης ἐνταῦθα οὐ μόνον τοὺς δούλους, ἀλλὰ πάντας τοὺς συγκροτοῦντας μίαν τινὰ οἰκογένειαν, γενικῶς δὲ πάντας τοὺς συμπληροῦντας τὰς ἐν Ἀττικῇ οἰκογενείας, πλὴν τῶν ἐν ἡλικίᾳ πολιτῶν καὶ μετοίκων, οὗς ἰδιαίτερος ὁ Κτησικλῆς ἀριθμεῖ. Προτείνων ὁ Γρότης τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ὡς δυνατὴν, δὲν θεωρεῖ ὅμως καὶ ὡς ἀληθῆ, καθόσον μάλιστα ὁ σκοπὸς, δι' ὃν ἐγένετο ἐπὶ Δημητρίου ἡ ἀριθμῆσις αὕτη, δὲν εἶναι γνωστὸς, διότι, ἐν αὕτῃ ἐγένετο ἐπὶ σκοπῷ στρατιωτικῷ ἢ οικονομικῷ ἢ πολιτικῷ θὰ ἐγινώσκομεν κἄλλιον καὶ τίνες παραλαμβάνονται ἐν ἐκάστῳ ἀριθμῷ καὶ τίνες ὄχι. Βλέπε ἄλλας ἐρμηνείας παρὰ Κλίντων ἐν τῷ 6' τόμῳ τῆς ἐλλ. Χρονολογίας αὐτοῦ, σ. 396 τῆς τοῦ Κρυγέρου λατ. μεταφράσεως.

οὗτοί εἰσι τὸ πέμπτον μέρος ἐκάστης οἰκογενείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς στατιστικῆς³⁰⁾, τὰ δὲ λοιπὰ τέσσαρα πέμπτα συμπληροῦσι τὸ γυναικεῖον φύλον καὶ τ' ἀνήλικα ἄρρενα τέκνα καὶ οἱ παρήλικες γέροντες, ἃν πενταπλασιάζωμεν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, εὐρίσκομεν πλῆθος ἀστῶν ἐπὶ μὲν τοῦ ε' αἰῶνος περίπου 150,000, ἐπὶ δὲ τοῦ δ' 100,000, ἐν οἷς περιλαμβάνονται πάντες οἱ ἐκατέρου φύλου καὶ πάσης ἡλικίας ἰθαγενεῖς Ἀθηναῖοι ἀστοί.

Ἐὰν δὲ εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο προσθέσωμεν καὶ τὸ τῶν μετοίκων ξένων πλῆθος, ὅπερ ἦτο κατὰ Κτησικλῆ ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως 10,000, ἦτοί τὸ ἡμισυ τοῦ τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται πιθανῶς καὶ οἱ τῶν Ἀθηναίων ἰσοτελεῖς, οἵτινες δὲν εἶχον πλήρη πολίτου δίκαια, ἀλλὰ δικαίωμα μόνον κτήσεως, καὶ δι' αὐτὸ ὑπέκειντο εἰς τὰ τῶν πολιτῶν τέλη³¹⁾· καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος δηλοῖ τοὺς οἰκογενειάρχας ἢ κυρίους οἰκῶν, ὅςτις πενταπλασιάζομενος δίδει πλῆθος 50,000 μετοίκων καὶ ἰσοτελῶν παντὸς φύλου καὶ ἡλικίας, εὐρίσκομεν ὅτι τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ οἰκούντων ἐλευθέρων, πολιτῶν καὶ μὴ, ἐπὶ μὲν τοῦ ε' αἰῶνος ἦτο 200,000, ἐπὶ δὲ τοῦ δ' 150,000. Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ ἐπὶ τινα χρόνον οἰκοῦντες ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν τῇ Ἀττικῇ ξένοι Ἕλληνες, διότι οὗτοι, ὡς ἀπερχόμενοι, δὲν λογίζονται κάτοικοι σταθεροί. Ἦσαν ὅμως καὶ οὗτοι πιθανὸν οὐκ ὀλίγοι διὰ τὴν ἐν Πειραιεὶ καὶ Ἀθήναις ἀκμὴν τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ ναυτιλίας.

Ὁ τῶν οἰκετῶν ἢ δούλων ὅμως ἀριθμὸς, ὁ παρὰ τοῦ Κτησικλέους φερόμενος, παρέσχε καὶ παρέχει δυσχερείας ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ· ἐπειδὴ ἄλλοις μὲν φαίνεται λίαν ὑπερβολικὸς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιχειροῦσι νὰ διορθώσωσι τὸ τοῦ Ἀθηναίου κείμενον γράφοντες ἀντὶ τεσσαράκοντα τέσσαρας μυριάδας, καὶ ἐκλαμβάνοντες ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος δηλοῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀνδρῶν μόνον, ὅπερ τετραπλασιάζοντες ἢ πενταπλασιάζοντες

(30) Clinton F. H. 2, 397.

(31) Βλ. Ἑρμαννον ἐν ἑλλ. Ἀρχ. Α'. § 116, 1.

εὐρίσκουσι τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν δούλων 160 — 200,000· ἀλλ' ἄνευ λόγου· διότι καὶ ἄλλων τινῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα παραλίων καὶ ἐμπορικῶν καὶ νευτικῶν, τὸ πλῆθος τῶν δούλων ἦτο σχετικῶς οὐ μικρὸν, ὡς ἄλλοι συγγραφεῖς ἀξιόπιστοι παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀθηναίῳ μαρτυροῦσιν· οἶον τὸ τῶν ἐν Αἰγίνῃ δούλων 47 μυριάδες κατ' Ἀριστοτέλην, τὸ τῶν ἐν Κορίνθῳ 46 μυριάδες κατ' Ἐπιτίμαιον. Ὅσοι δὲ δέχονται αὐτὸν ὡς καλῶς ἔχοντα, καὶ οὗτοι εἰσιν οἱ πλείστοι, νομίζουσιν ὅτι δι' αὐτῶν σημαίνονται οὐχὶ ἐνήλικες μόνον καὶ ἄνδρες οἰκογενειάρχαι (διότι οἴκους οἱ δούλοι, πάντες τοῦλάχιστον, δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν), ἀλλὰ μόνον ψυχὰι ἢ κεφαλαί, ἐπειδὴ καὶ τοὺς δούλους, ὥσπερ τὰ λοιπὰ ἐμψυχα κτήματα, ἠριθμοῦν οἱ ἀρχαῖοι ὡς καὶ ἡμεῖς κατὰ κεφαλὰς. Ὅντος λοιπὸν τοῦ τῶν δούλων τῆς Ἀττικῆς πλῆθους 400,000 ³²), ὁ σύμπας τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀριθμὸς, ἐλευθέρων τε καὶ μὴ, ἀνήρχετο ἐν τέλει τοῦ δ' αἰῶνος ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ εἰς 550,000. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ ποσὸν ἄε προσθέσωμεν ἔτι μυρίους πολίτας, ὅσοι πλέον ἦσαν ἐν τῷ 8' αἰῶνι οὗτοι, ἢ τὸ πενταπλάσιον αὐτῶν, 50,000 ἄστούς, τὸ ὅλον πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ δὲν ἦτο πλέον τῶν 600,000 ³³).

(32) Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐπιβεβαιουῖται καὶ ἄλλοθεν. Κατὰ τι ἀπόσπασμα τοῦ Ὑπερείδους παρὰ Σουίδᾳ ἐν λ. ἀπεψηφίσατο, οἱ ἐν τοῖς ἀργυρεῖς καὶ οἱ κατὰ τὴν ἑλληνὴν χώραν ἐργαζόμενοι δούλοι ἦσαν πλείους τῶν 45 μυριάδων. Ἄν εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο προστεθῶσι 50,000 δούλοι ἐν τῷ ἄσται ἐργαζόμενοι, τότε τὸ ὅλον τῶν ἐργαζομένων ἐν τῇ Ἀττικῇ δούλων ἦτο πλέον τῶν 200,000, εἰς οὓς προσθετέον τὸ γυναικεῖον τούτων φύλον, ἵσος ἢ ἀνώτερος ἀριθμὸς, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μὴ δυναμένων ἐργάζεσθαι ἀρρένων τέκνων τούτων ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας. Ὅρα καὶ Leak ἐν τοπογρ. Ἀθ. σελ. 464 τῆς τοῦ Sauppe γερμ. μεταφράσεως.

(33) Ἐκ τοῦ πλῆθους τῶν ἐν τῷ ἄσται μυρίων οἰκιῶν, ὧν τὴν ὑπαρξιν μαρτυρεῖ ὁ Ξενοφῶν (ἐν ἀπομνημ. 3, 6, 14), καὶ ἐκ τῆς καταναλώσεως τῶν ²/₁₃ τοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκ θαλάσσης εἰσαγομένου σίτου κατὰ τὸν αὐτὸν Ξενοφῶντα (παρ' Ἀρποκρ. ἐν λ. μετρητῆς καὶ Σουίδᾳ ἐν λ. ἐπιμαλητῆς) ἐξάγει ὁ Λήκ ὅτι τὰ ²/₁₃ τοῦ τῶν ἐλευθέρων τῆς Ἀττικῆς πλῆθους κατῴκουν ἐν τῷ ἄσται καὶ τοῖς περίξ αὐτοῦ δήμοις, διότι τὸ πλεῖστον τοῦ εἰσαγομένου σίτου κατηναλλίσκετο ὑπὸ τούτων, τὸ δὲ ἐκ τῆς χώ-

2) Πόση ἡ καθ' ἡμέραν καὶ ἔτος τροφή τῶν τῆς

Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων.

Ἡ καθ' ἡμέραν τροφή ἀνθρώπου τελείου καὶ ὑγιεῖς ἦτο κατὰ τὰς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπαντωμένας μαρτυρίας μία χοῖνιξ σίτου ἢ κριθῆς, ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ μεδίμνου. Τοσοῦτον ὑπολογίζει τὴν τροφήν ἐκάστου στρατιώτου τῆς τοῦ Ξέρξου στρατιᾶς ὁ Ἡρόδοτος'). Ὁ δὲ Ἡσύχιος (ἐν λ. χοίνικες) τὰς ἀφ' ἡμέρας τροφὰς χοίνικας λέγει· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος παρ' Ἀθηναίῳ) καλεῖ τὴν χοίνικα ἡμεροτροφίδα· καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ) λέγονται οἱ στρατιῶται ὁμοχοίνικες, ὥς λαμβάνοντες τὸ αὐτὸ ποσὸν τῆς τροφῆς. Κατὰ δὲ Θουκυδίδην) ἐδίδοντο τοῖς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλώτοις Σπαρτιάταις ὑπὸ τῶν οἰκείων κατὰ τὴν γενομένην πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην τοῖς μὲν Σπαρτιάταις δύο χοίνικες, τοῖς δὲ εἰλωσι μία μόνη εἰς καθημερινὴν τροφήν ἐκάστου τούτων. Ὡσαύτως δύο χοίνικες ἐδίδοντο καθ' Ἡρόδοτον) καὶ ἑκατέρῳ τῶν ἐν Σπάρτῃ βασιλέων, ὅπως καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν πάντων ἐδίδετο αὐτοῖς πάντοτε διπλὴ μερὶς, οὐχὶ ὅπως πλείω ἐσθίωσιν, ἀλλ' ὅπως ἔχωσι διδῆναι καὶ ἄλλοις. Τούναντίον ἡμίσεια χοῖνιξ ἐδίδετο τοῖς ἐν Συρακούσαις αἰχμαλώτοις Ἀθη-

ρας παραγόμενον ἐχρησίμευεν εἰς τροφήν τῶν δούλων διὰ τὴν κακὴν αὐτοῦ ποιότητα. Νομίζει λοιπὸν ὅτι ἐν Ἀθήναις καὶ Παιραιεὶ καὶ τοῖς περὶ θήμοις κατόκουν 85,000 περίπου ἐλεύθεροι, εἰς οὓς προσθίεται καὶ περὶ τὰς 400.000 δούλους ἑκατέρου φύλου, οἵτινες ἐξετέλουν πάσας τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας. Καὶ ὁ Βολκχιος (ἐ. ἀ. σελ. 58) ὑπολογίζει ὅτι ἐν ἄσται καὶ ἐν τοῖς λιμέσι κατόκουν περὶ τὰς 180,000 ἐλεύθεροι καὶ δούλοι, ἤτοι τριπλάσιον ποσὸν τοῦ σήμερον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι ταύταις οἰκούντες.

(1) Ἐν βιβλ. 7, 187· «εἰ χοίνικα πυρῶν ἕκαστος τῆς ἡμέρας ἐλάμβανε καὶ μηδὲν πλεόν». Περβλ. Διογ. Λαέρτ. 8, 18· «ἡ χοῖνιξ ἡμερήσιος τροφή».

(2) 3, σελ. 98. Ἐν δὲ σελ. 272 τοῦ αὐτοῦ συγγραφῆως καλεῖ ἡ Πυθία πρὸς Κορινθίους χοινοκομέτρας διὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν παρ' αὐτοῖς δούλων καὶ τὴν διδομένην τούτοις τροφήν.

(3) Ἐν Συμποσ. 44, 40.

(4) Ἐν βιβλ. 4, 16.

(5) Ἐν βιβλ. 6, 57.

ναίους καθ' ἡμέραν⁶), ἦτοι δύο κοτύλαι σίτου ἢ κριθῆς, καὶ μία κοτύλη ὕδατος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνεπαρκὴς αὕτη τροφή ἐδίδετο ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας τοῖς ἐν λατομείοις ἐργαζομένοις, οἵτινες καὶ ἄλλως ἐταλαιπωροῦντο δεινῶς, ἀπίθανον δὲν εἶναι ὅτι πλεῖστοι αὐτῶν ἐτελεύτησαν ἐκ τῆς πείνης καὶ δίψης.

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι συνήθης ἡμερησία τροφή τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδίως δούλου καὶ στρατιώτου ἦτο ἡ χοῖνιξ· τὸ πλεόν δὲ ἡ ἔλαττον ταύτης, ὅπερ ἐνίοτε ἐδίδετό τισιν, ἦτο ἐξαίρεσις γινομένη ἢ τιμῆς ἢ ποινῆς χάριν. Ὅθεν λαμβάνοντες τὴν χοῖνικα ὡς μέτρον τῆς τοῦ Ἑλληνος ἡμερησίας τροφῆς, διότι καὶ πάλαι καὶ νῦν συνηθίζει οὗτος νὰ τρώγῃ πλεόν ἄρτου ἢ ἄλλοι λαοί, οἵτινες καὶ ἄλλας πολλὰς οὐσίας σὺν τῷ ἄρτῳ τρώγουσι, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν ὁπόσος σῖτος ἀπητεῖτο εἰς τροφήν τοῦ πλήθους ὅλου τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων. Ἀληθὲς μὲν ὅτι ἐν τούτῳ ὑπῆρχον καὶ παῖδες μικρᾶς ἡλικίας, καὶ γέροντες λίαν προδεβηκότες τὴν ἡλικίαν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐσθίωσι καθ' ἡμέραν χοῖνικα, ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν τὸ πλεῖστον τῶν δούλων καὶ μέγα μέρος τῶν ἐλευθέρων εἰργάζοντο σωματικῶς εἰς καλλιέργειαν τῶν γαιῶν καὶ ἐν τοῖς ἐργοστασίοις, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἤρκει αὐτοῖς μία μόνη χοῖνιξ, νομίζομεν ὅτι δὲν ἀπέχομεν πολὺ τῆς ἀληθείας λαμβάνοντες ὡς κοινὸν μέτρον τῆς ἡμερησίας τροφῆς παντὸς κατοίκου τῆς Ἀττικῆς τὴν χοῖνικα.

Ὅντος δὲ, καθ' ἃ ἤδη εἵπομεν, τοῦ πλήθους τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας 550,000, ἔπεται ὅτι τοῦτο ἐδεῖτο πρὸς τροφήν καθ' ἡμέραν μὲν ἰσάριθμον ποσὸν χοινίκων, κατ' ἔτος δὲ 200,750,000, ἢ 4,182,291

(6) Θουκ. 7, 87. Πλουτ. Νικ. 29. Εὐσταθ. εἰς Ἰλ. X, σελ. 1282, 15. Κατὰ Θεόφραστον ἐν ἱστ. φυτῶν 8, 4. Ἀθλητῆς ἠδύνατο καθ' ἐκάστην ἐσθίειν ἐν μὲν τῇ Ἀττικῇ 2 1/2 χοῖνικας, ἐν δὲ Βοιωτίᾳ μόλις 1 1/2, διότι ὁ βοιωτικὸς σῖτος ἦτο βαρύτερος καὶ μᾶλλον θρεπτικὸς, ὅπως καὶ νῦν ἔτι ὁ τῆς Βοιωτίας σῖτος εἶνε πολὺ ὑπέρτερος τοῦ τῆς Ἀττικῆς.

Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀθληταῖς, οἵτινες πάντοτε εἰσθιον διπλῇ τροφῇ, ἤρκει

μεδύμων"). Ἐπειδὴ δὲ ὁ μέδυμος δύναται κατὰ Hultsch⁶ (0,956 πρωσσικοῦ Scheffel, οὗτος δὲ 52,53 λίτρας γαλλικᾶς), ὧν ἐκάστη ἔχει βάρος δράμια ἑλληνικὰ ἢ Κωνσταντινουπόλεως 456 ($156 \times 52\frac{1}{2} = \frac{8190}{400} = 20\frac{1}{2}$ ὀκ.), ἤτοι εἴκοσι περίπου ὀκάδας, ἢ ἐν κοιλὸν, ἔπεται ὅτι πρὸς τροφήν ὅλου τοῦ-τουτοῦ πλήθους ἦσαν ἀναγκαῖα κατ' ἔτος 4,000,000 περίπου κοιλὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ, ἀδυνάτο ὄντος τοῦ ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ ἕνεκα τοῦ κατὰ προσέγγισιν προσδιορισμοῦ τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων καὶ τῆς τροφῆς αὐ-τοῦ καὶ τῆς σχέσεως ἀρχαίων καὶ νεωτέρων μέτρων.

3) Πόθεν παρήγето τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν σιτηρῶν.

Ἄπαν δὲ τὸ πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων κατ' ἔτος ἀπαι-τούμενον τοῦτο ποσὸν δὲν παρήγεν ἡ τῆς Ἀττικῆς χώρα, εἰ καὶ ἕνεκα τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἐν αὐτῇ δούλων, οἵτινες κύ-ριον ἔργον εἶχον τὴν γεωργίαν, ἐκαλλιεργεῖτο αὕτη ὅσον οἷόν τε καλῶς· τὸ ἐλλείπον ποσὸν εἰσέήγето καὶ τότε, ὅπως καὶ νῦν, ἔξωθεν καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ Πόντου¹).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δημοσθένους²), στηριζομένην ἐπὶ

4 $\frac{1}{2}$ χοῖνιξ καλοῦ σίτου, ἔπεται ὅτι οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι εἴσθιον μίαν μό-νην χοῖνικα· ἄλλας τοιαύτας ἐξαιρέσεις φέρει ὁ Βοίρχιος I, σελ. 128.

(7) Ὁ Βοίρχιος, δεχόμενος (4,108) ὅτι τὸ πλῆθος τῶν μὲν ἐλευθέρων. ἦτο 135,000, τῶν δὲ δούλων 355,000, ἦτοι τὸ ὅλον 500,000, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ πλήθους τῶν δούλων 25,000 μικρὰ παιδία δὲν ἔτρωγον ἴσῃν τοῖς ἐνήλεσι τροφήν, ἀλλ' ὀλιγωτέραν, ὡσαύτως καὶ οἱ ἐλεύθεροι ὡς καὶ τὰ μι-κρὰ τούτων τέκνα, ὑπολογίζει διὰ ταῦτα ὅτι τὸ μὲν τῶν ἐλευθέρων πλῆθος ἐχρειάζετο κατ' ἔτος 840,000, ἀνὰ 6 μεδίμνους ἕκαστος κατ' ἔτος, τὸ διὰ τῶν δούλων 2,607,500, ἦτοι ἐν ὅλοις 3,447,500 μεδίμνους.

(8) Ἐν Μετρολογίᾳ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, σελ. 305.

(9) Κατὰ τὸν De Jonnès (4,249) δύναται ὁ μέδυμος 54 $\frac{7}{10}$ γαλλι-κᾶς λίτρας. Κατὰ δὲ ταῦτα ἡ χοῖνιξ 180 περίπου δράμια.

(4) Πόθεν ἄλλοθεν εἰσκομίζετο σῖτος, λέγει ὁ Βοίρχιος ἔ. ἀ. I, σελ. 440 κ. ἔ. καὶ πρὸ τούτου ὁ Wolf ἐν τῷ Δημοσθένους λόγῳ πρὸς Λε-πτίην, σελ. 250 κ. ἔ.

(2) Ἐν τῷ πρὸς Λεπτίην, σελ. 465—7 ἢ § 34 τῆς Bekk. ἐκδόσεως.

τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἐν Πειραιῷ σιτοφυλάκων, ὁ ἐκ Πόντου εἰς Ἀττικὴν εἰσκομιζόμενος σίτος, ἴσος ὢν πρὸς τὸν ἐξ ἄλλων ἐμπορίων εἰσκομιζόμενον, ἦτο κατ' ἐνιαυτὸν 40 μυριάδες μέδιμνοι· τὸ δ' ὅλον ἐκ τε Πόντου καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν διπλάσιον τούτου, ἦτοι 80 μυριάδες μέδιμνοι. Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο, ὅπερ φαίνεται τῷ Βοικχίῳ μικρὸν, προσθέτει οὗτος ἔτι 200,000 μεδίμνους, ὥστε ἀναριθμᾷ τὸ κατ' ἔτος εἰσκομιζόμενον ποσὸν εἰς 1,000,000 μεδίμνους κατὰ μέσον ὅρον, καθόσον ἐν κακῇ συγκομιδῇ τῆς χώρας ἐχρειάζετο καὶ πλέον τούτου. Ἀποδεχόμενοι λοιπὸν ὅτι τοσοῦτον ποσὸν ἀληθῶς εἰσῆγετο κατ' ἔτος εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς κατανάλωσιν, νομίζομεν ὅτι τὸ λοιπὸν ποσὸν, ἦτοι 3,000,000 μεδίμνους, παρῆγεν ἡ τῆς Ἀττικῆς καλλιεργουμένη γῆ, ἥτις ἦτο τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἀπάσης τῆς ἀττικῆς χώρας, τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος ὑπολειπομένου πρὸς νομάς, δενδροφυτείας, ἀμπέλους κλπ., καθ' ἃ ἐφεξῆς λέγομεν. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον φαίνεται ἡμῖν ὅτι ἡ τῆς Ἀττικῆς γῆ παρῆγε τότε τοσοῦτον ποσὸν, ἴσως δὲ καὶ ἔτι πλέον, διότι, ὅπως καὶ νῦν οὕτω καὶ τὸ πάλαι βεβαίως, μέρος τοῦ παραγομένου ποσοῦ, μάλιστα ἡ κριθὴ καὶ βρόμη, ἐχρησίμευον εἰς τροφήν τῶν ζώων. Νῦν τοὐλάχιστον πᾶσα ἡ ἐκ τῆς Ἀττικῆς παραγομένη κριθὴ χρησιμεύει πρὸς τροφήν τῶν ζώων. Ὡστε ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ἢ ὅτι πλεον ποσὸν παρῆγεν ἡ Ἀττικὴ σιτηρῶν, ἢ πλεον εἰσῆγετο τοῦ ὑπὸ Βοικχίου ὑπολογιζομένου· διότι ὁ ἀρχαιολόγος οὗτος μόνον τὴν τῶν ἀνθρώπων τροφήν θέτει βᾶσιν τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τῶν ζώων. Ὑποθέτομεν λοιπὸν ὡς μάλλον πιθανὸν ὅτι ἡ Ἀττικὴ παρῆγε πλέον τῶν τριςχιλίων μεδίμνων δημητριακῶν καρπῶν κατ' ἐνιαυτόν· διότι τὸ μέγα πλῆθος τῶν δούλων, οἵτινες ἐκαλλιέργουν αὐτήν, οὐδὲ σπιθαμὴν ἀκαλ-

εἴτε γὰρ δὴ που τοῦθ' ὅτι πλείους τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἡμεῖς ἐπεισάκτω σίτῳ χρῶμεθα. Πρὸς τοίνυν ἅπαντα τὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἐμπορίων ἀφικνούμενον ὁ ἐκ τοῦ Πόντου σίτος εἰσπλέων ἐστίν. . . . Αἱ τοίνυν παρ' ἐκείνου δεῦρο ἀφικνούμεναι σίτου μυριάδες περὶ τεσσαράκοντά εἰσι· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς περὶ τοῖς σιτοφύλαξιν ἀπογραφῆς ἂν τις ἴδῃ.

λιεργητον ἀφιναν, καταναγκάζοντες διὰ τακτικῆς καὶ ἐπιτόνου ἐργασίας τὴν γῆν νὰ παράγῃ ποσὸν, ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς διατροφήν τῶν κατοίκων. Πρὸς τοιαύτην δὲ καλλιέργειαν ἀπαιτεῖτο διηλεκτὴς ἐκ μέρους τῶν δούλων ἐπιμέλεια τῆς γῆς καὶ μικρὰ ἐκ μέρους τῶν δεσποτῶν δαπάνη· καθότι οἱ μὲν δούλοι πρὸς τοῦτο ὑπῆρχον ὅπως καὶ τὰ ὑποζύγια, ἡ δὲ εἰς αὐτοὺς ἀπαιτούμενη δαπάνη ἦτο μικροτάτη· διότι οὐδὲν ἄλλο ἐδίδον οἱ δεσπότες αὐτοῖς εἰ μὴ ἀπλὴν τροφήν καὶ εὐτελέστατα ἐνδύματα, ὅπως καλύπτωσι τὴν τοῦ σώματος γυμνότητα. Τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ ταῖς οἰκίαις ζώντων δούλων ἤ τε τροφῇ καὶ ἐνδυμασίᾳ ἦτο κρείττων. Ὡστε ὀλίγα πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς δαπανῶντες οἱ δεσπότες εἰς τοὺς δούλους, κατηνάγκαζον τὴν γῆν διὰ μεγάλης καὶ ἐντόνου καλλιέργειας νὰ παράγῃ πολὺ πλεονοσὸν, ἢ ὅσον παράγει νῦν, ἦττον καλλιεργουμένη καὶ ἀμελέστερον ἕνεκα τῆς μὴ ἐπαρκείας τῶν προϊόντων εἰς ἐξίσωσιν τῶν μεγάλων δαπανῶν, ἃς νῦν ἀπαιτεῖ ἡ γῆ ἕνεκα τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν ἡμερομισθίων. Νῦν ὁ ἔχων καλλιεργήσιμον ἀγρὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ, καὶ τοῦτον διὰ μισθωτῶν ἐργατῶν καλλιεργῶν, μόλις ἀπολαμβάνει ἐκ τῆς προσόδου τῆς γῆς τὰς τῆς καλλιεργείας δαπάνας· καθότι ἕνεκα τῆς ὀλιγότητος τῶν ἐργατικῶν κατοίκων τὸ ἡμερομισθιον ἐργάτου τιμᾶται 3 ἕως 4 δραχμάς· ὥστε ἀδύνατον εἶναι γῇ καλλιεργουμένη δι' ἡμερομισθίων νὰ παράγῃ ποσὸν, καὶ ἐν εὐφόροις ἐνιαυτοῖς, ἱκανὸν νὰ καλύψῃ τὰς τῆς καλλιεργείας δαπάνας καὶ ν' ἀφήσῃ κέρδος εἰς τὸν καλλιεργητήν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει νὰ καλλιεργῶσι τὰς τῆς Ἀττικῆς γαίας τὸ πλεῖστον ἰδιοκτῆται γεωργοὶ διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν, λαμβάνοντες ἐξ αὐτῶν πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας των τὴν ἰδίαν αὐτῶν τροφήν, ἐνίοτε δὲ ἐν εὐφόροις ἐνιαυτοῖς καὶ τὴν λοιπὴν αὐτῶν δαπάνην πρὸς τὸν καθημερινὸν βίον. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτου εἶναι ὅτι οἱ τῆς Ἀττικῆς γεωργοὶ μόλις δύνανται νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν ἰδίων γαιῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι δὲν ἔχουσιν ὑπηρέτας, οὐδὲ δύνανται νὰ καλέσωσιν ἄλλους ἐργάτας ἐπὶ μισθῷ, διὰ τοῦτο καλλιεργοῦσι τοσαύτην μόνον γῆν, ὅσην δύνανται, τὸ δὲ πλεῖστον μέ-

ρος τῆς Ἀττικῆς μένει ἀκαλλιέργητον. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁμως ἦτο ὅλως διάφορον τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ὑπαρξίν τῶν δούλων καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς μικρὰν ἢ ἐλαχίστην δαπάνην τῶν δεσποτῶν· οὐ μόνον πᾶσα ἡ καλλιεργήσιμος τῆς Ἀττικῆς γῆ ἐκαλλιεργεῖτο καλῶς, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ μὴ καλλιεργήσιμος καὶ πετρώδης ὑπεβάλλετο εἰς καλλιέργειαν κατ' ἀνάγκην διὰ μετακομίσεως εἰς αὐτὴν χώματος ἐξ ἄλλου μέρους καὶ διὰ λιπάνσεως αὐτῆς διὰ τεχνικῶν μέσων, ὥστε καὶ αὕτη ἐγίνετο καρποφόρος καὶ κατὰ τὸ δυνατόν γόνιμος. Ὅτι δὲ τοῦτο ἦτο σύνηθες παρὰ τοῖς τότε Ἀθηναίοις, βλέπομεν ἐν τινι ἀττικῇ ἐπιγραφῇ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Βοιχίου¹⁾, καθ' ἣν πρὸς ταῖς λοιπαῖς συμφωνίαις τῆς ἐκμισθώσεως ἀγροῦ τινος πρὸς καλλιέργειαν ἀπαγορεύεται ἡ χώματος μεταφορὰ ἐξ αὐτοῦ εἰς ἄλλον ἀγρὸν ἐπὶ ποινῇ τοῦ παραβάτου τῆς συμφωνίας ταύτης.

Ἐκτὸς δὲ τῆς τεχνικῆς ταύτης καταναγκάσεως τῆς χώρας πρὸς πλείονα παραγωγὴν καρπῶν καὶ αὕτη ἡ τότε φύσις τῆς ἀττικῆς γῆς ἦτο πρόσφορος πρὸς ἀφθονωτέραν παραγωγὴν καρπῶν· διότι καὶ πλείονα φυτὰ εἶχε τότε αὕτη, καὶ ἕνεκα τούτων πλείονα ὕδατα²⁾· ἀμφότερα δὲ ταῦτα συνετέλουν πολὺ

(1) Τῇ 93 (ἐν σελ. 152 τοῦ α' τόμου), καθ' ἣν οἱ Αἰξωνεῖς, ὧν ὁ δῆμος ἔκειτο κατὰ Δῆκ (ἐν Δίμοις Ἀττικῆς, σελ. 47) ἐξ μίλλια πρὸς μ. τῶν Ἀθηνῶν μεταξὺ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, ὅπου νῦν τὸ χωρίον Τράχωνες, ἐκμισθοῦσι τῷ δ' τῆς 108 Ὀλ. 345 π. Χ. εἰς ἰδιώτας κτημέτι τοῦ δῆμου των, ἵνα καλλιεργῶσι καὶ φυτεύωσιν οὗτοι ἐπὶ μ' ἔτη καὶ ἐπὶ ἑτησίῳ ἐκμισθώματι 152 δραχμῶν. Ἐν ταῖς συμφωνίαις τῆς ἐκμισθώσεως ὑπάρχει καὶ αὕτη· «Τὴν δὲ γῆν τὴν ἐκ τῆς γεφυρίας μὴ ἐξεῖναι ἐξάγειν μηδεμιᾶ, ἀλλ' ἡ εἰς αὐτὸ τὸ χωρίον», ὅπερ πιθανῶς ἦτο σύνηθες τότε ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς καὶ νῦν εἰς χώρας πετρώδεις καὶ γυμνάς χώματος, εἰς ἃς μεταφέρουσι τὸ χῶμα ἀπὸ ἄλλου τόπου, ἵνα σπείρωσι κριθὴν ἢ ἄλλο τι, καὶ καταστήσωσι καρποφόρους.

(2) Στράβων Θ', 397 καὶ πλείω παρὰ Kruse Hellas, 2, 27. Ἐν τῷ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος (σελ. 229 πρὸς πρὸς 242 καὶ 259) βλέπομεν, ὅτι ὁ Ἰλισσοῦς ποταμὸς ἐν καιρῷ καυστικοῦ θέρους περὶ μεσημβρίαν καὶ φθόγγων τῶν τετιγῶν, ἐν ἰουλίῳ δηλαδὴ μηνί, εἶχεν ὕδωρ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Φαῖδρος χαίρει, διότι ἔτυχεν ἀνυπόδητος ἵνα διέλθῃ τὸ ὕδατιον,

εἰς γονιμότητα τῆς γῆς διὰ τῆς ἀπ' αὐτῶν ὑγρασίας καὶ τῆς ἐκ τῶν φύλλων τῶν δένδρων παχύτητος τῆς γῆς.

Νῦν τούναντίον, γυμνῆς σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἀττικῆς οὐσῆς δένδρων καὶ ἀνύδρου, ἡ καλλιέργεια τοῦ πλείστου αὐτῆς μέρους καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου εἶναι δύσκολος καὶ ἥττον καρποφόρος· διὸ αἱ καλλιεργήσιμοι γαῖαι ἢ κατὰ τριετίαν ἢ κατὰ διετίαν μόνον σπείρονται, ὅπως διὰ τῆς ἀργίας πιανθῇ ὅπωςοὺν ἡ γῆ αὐτῶν καὶ ἀνταμείψῃ τοὺς πόνους τοῦ γεωργοῦ διὰ μετρίας τοῦλάχιστον προσόδου. Ἀλλαχοῦ ὁμοῦς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου αἱ γαῖαι εἰσι φύσει παχεῖαι καὶ γόνιμοι, σπείρονται κατ' ἐνιαυτὸν καὶ πρόσδοον πλουσίαν πάντοτε, ἢ τοῦλάχιστον ἐν εὐτυχέσιν ἐνιαυτοῖς, φέρουσιν.

Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς νῦν ὀλιγοχειρίας τῶν καλλιεργητῶν τῆς γῆς καὶ τῆς μεγάλης δαπάνης τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς φειδωλῆς ἀμοιβῆς τῶν πόνων τῶν γεωργῶν διὰ τῆς προσόδου τῆς γῆς εἶναι, ὅτι νῦν ὀλίγον ἢ μάλλον ἐλάχιστον μέρος τῆς Ἀττικῆς καλλιεργεῖται, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν αὐτῆς πρόσδοος εἶναι μόλις τὸ ὅγδοον σχεδὸν τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις προσόδου αὐτῆς· ἀνάλογος δηλονότι τῆς τε νῦν γινομένης καλλιεργείας καὶ τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων, οἵτινες μόλις εἰσὶ τὸ ἑξῆς τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἐλευθέρου καὶ δούλου.

Ἀλλ' ὅπως δεῖξωμεν ἐν τίνι σχέσει ὑπάρχει τὸ παραγόμενον ἐκ τῆς Ἀττικῆς ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν πρὸς τὴν ἑκτασιν ταύτης, ἀναγκαῖον ἦτο νὰ γνωρίζωμεν ἀκριβῶς ὁπόση ἡ ἑκτα-

βρέχων τοὺς πόδας· ἐν ᾧ νῦν καὶ ἐν χειμῶνι δύναται πᾶς τις νὰ διέλθῃ τὸν αὐτὸν ποταμὸν ξηρὸν, ἢ τὸ πολὺ ἔχοντά που ὀλίγα ἀκάθαρτα λιμνάζοντα ὕδατα. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πάντες τῆς Ἀττικῆς ἀρχαῖοι ποταμοὶ εἰσι νῦν βύακες ἢ χεῖμαρροι, ὕδωρ φέροντες μόνον ἐν χειμῶνι καὶ ἐν καιρῷ συνεχῶν καὶ πολλῶν ὁμβρίων. Τούτου δ' αἰτία εἶναι ἡ παντελής σχεδὸν ἑλλειψς δένδρων ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ πεδιάδων, ἧς ἕνεκα οὕτε ὑετοὺς συχνοὺς ἔχομεν, οὔτε πηγαῖα πολλὰ ὕδατα, ἄφθονον δὲ καύσωνα ἐν καιρῷ θέρους καὶ ξηρασίαν πνιγνῆν, ἐν καιρῷ δὲ χειμῶνος ψῦχος ὀρμὴ καὶ συνεχὲς ἐνίοτε.

σις ταύτης εἶναι, καὶ ὅπου τὸ καλλιεργούμενον αὐτῆς μέρος· ἀλλὰ ἐπειδὴ δυστυχῶς νέας γεωδυσιακὰς ἐρεῦνας περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς δὲν ἔχομεν, ἀρκούμεθα εἰς τὰς ἀρχαιοτέραις, ἃς καὶ ἄλλοι εἶθεσαν ὡς βάσιν τῶν ἐρευνῶν των.

Ὁ Βοίχιος (1) παρεδέχθη ὅτι πᾶσα ἡ τῆς Ἀττικῆς χώρα περιελάμβανε 40 τετρ. μίλια ἢ 64,000 στάδια, ἢ 2,304,000 πλέθρα²) καὶ ὅτι πρὸς παραγωγὴν 2,400,000 μεδίμων, ὅσοι ἦσαν ἀναγκαῖοι πρὸς διατροφὴν τῶν κατοίκων, πλὴν τοῦ ἔξωθεν εἰσκομιζομένου ἐνὸς ἑκατομμυρίου, εἶδει νὰ καλλιεργηθῶσι 914,286 πλέθρα γῆς (ὑποτιθεμένου ὅτι ἑκαστον πλέθρον παράγει $2\frac{1}{2}$ μεδίμους³), καὶ ἄλλα 152,381 πλέθρα πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐκάστοτε ἀναγκαίας σπορᾶς, ἥτις ἦτο τὸ $\frac{1}{2}$ τῆς ὅλης παραγωγῆς. Ἐν ὅλοις 1,066,667 πλέθρα ἀπαιτοῦνται πρὸς καλλιέργειαν, ὧν τὸ ἐνιαύσιον εἰσόδημα ὑπολογίζεται εἰς 2,800,000 μεδίμους. Ἀπὸ τούτων ἀφαιρουμένου τοῦ $\frac{1}{2}$ πρὸς τὴν κατ' ἔτος ἀναγκαίαν σπορὰν ὑπολείπονται 2,400,000 μεδίμοι πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν πλέθρων ἀπὸ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς, ὑπολείπονται κατὰ Βοίχιον 1,237,333 πλέθρα γῆς πρὸς νομὴν τῶν ζώων, δασοφυτείας, ἀμπελους, τέλματα, ὄρη, ὕδατα, ὁδοὺς καὶ οἶ-

(1) Ἐ. ἀ. σελ. 143. πρβ. καὶ Clinton ἔ. ἀ. σελ. 395 κ. εἰ.

(2) Τοῦ πλέθρου τὸ μῆκος ἐκάστης πλευρᾶς εἶναι (κατὰ Huitsch ἐν Μετρολ., σελ. 298) 100 πόδες (ἑκαστος ποὺς 0,34 γαλλ. μέτρου) ἢ 34 μέτρα γαλλικά. Κατὰ τὸν De Jonnès ἔ. ἀ. 1, σελ. 183) ἡ τῆς Ἀττικῆς ἑκτασις εἶναι 164,526 ἐκτάρια ἢ 83 λεῦγαι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐκτάριον δύναται 10 νέα ἑλληνικὰ στρέμματα, ὧν ἑκαστον ἔχει ἐμβαδὸν 1000 τετραγωνικά μέτρα γαλλικά (κατὰ τοὺς στατιστικὸς πίνακας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1864, σελ. η'), ἔπεται ὅτι ἡ ὅλη ἑκτασις τῆς Ἀττικῆς εἶναι 1,645,260 στρέμματα. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι μείον τοῦ παρὰ Βοικίῳ κατὰ τὸν αὐτὸν De Jonnès κατὰ 12,500 ἐκτάρια.

(3) Εἰς σπορὰν ἐνὸς πλέθρου γῆς δέχεται ὁ Βοίχιος ἐξ ἀναλογίας ἄλλων χωρῶν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖαι 18 χοίνικες. Τὸ ἐκταπλοῦν δὲ τούτου εἶναι $2\frac{5}{8}$ μεδίμοι· διότι τὸ πάλαι, ὅτε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἦτο κρείττων τῆς νῦν, ἡ παραγωγὴ συνήθως ἦτο τοσαύτη· σήμερον δὲ μόλις εἶδει ἡ γῆ τὸ πενταπλοῦν ἢ ἑξαπλοῦν τὸ πολὺ.

κίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἡ ἀναλογία λοιπὸν τῆς σιτοφόρου καὶ κριθοφόρου γῆς πρὸς τὴν λοιπὴν ἦτο ὡς 5:6, ἐν ᾧ ἐν Γαλλίᾳ ἡ σιτοφόρος γῆ εἶναι τὸ ἡμισυ σχεδὸν τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς Γαλλίας. Νῦν μάλιστα σπείρεται δημητριακοὺς καρποὺς τὸ $\frac{1}{17}$ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς, ὡς εὐθὺς κατωτέρω λέγομεν.

B'.

1) Περί τοῦ πλήθους τῶν νῦν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐξετάσωμεν πῶς ἔχουσι νῦν τὰ τῆς Ἀττικῆς κατὰ τε τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ οἰκούντων καὶ τὸ ἐκ τῆς καλλιεργουμένης γῆς παραγόμενον ποσὸν τῶν σιτηρῶν πρὸς διατροφήν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπαρίθμησιν τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, τὴν γενομένην τὸ 1870, εὗρέθη ὅτι τὸ τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Ἀττικῆς πλῆθος τῶν κατοίκων εἶναι 76,949 (ἢ 87,775 μετὰ τῶν τῆς Σαλαμίνος, Ἐλευσίνος καὶ Εἰδυλίας), ὧν τὸ πλεῖστον κατοικεῖ ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ, τὸ τέταρτον δὲ μάλιστα εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς Ἀττικῆς δήμους¹). Τὴν ἀπαρίθμη-

(1) Καὶ ὁ μὲν τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἀριθμεῖ

	δημότας	30747	κατοίκους	48107
Ὁ τοῦ Πειραιῶς.....»	4326	»	44047	
» » Μαραθῶνος.....»	2520	»	2464	
» τῆς Κρωπίας.....»	4662	»	4784	
» τῶν Ὀρωπίων.....»	2022	»	2096	
» τοῦ Λαυρίου.....»	2382	»	3700	
» τῆς Φυλῆς.....»	1868	»	4809	
» τῶν Ἀχαρνῶν.....»	2896	»	2945	
	<hr/>		<hr/>	
	54423	»	76949	

Εἰς τοὺς δήμους τούτους τῆς νῦν ἐπαρχίας Ἀττικῆς προσθετοὶ καὶ οἱ ἄλλοι δήμοι, ὧν ἡ χώρα τὸ πάλαι ἦτο μέρος τῆς Ἀττικῆς, νῦν δὲ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐπαρχίας Μεγαρίδος κατὰ τὴν νῦν τῶν ἐπαρχιῶν διαίρεσιν

Σαλαμῖνος.....	3950
Ἐλευσίνος.....	3745
	<hr/>
	7695

σιν ταύτην· εἰ καὶ δὲν νομίζομεν λίαν ἀκριβῆ, καθότι οὔτε αἱ ἀρχαὶ φαίνονται λίαν ἐπιμελεῖς καὶ ἀκριβεῖς εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου, οὔτε οἱ κάτοικοι μαρτυροῦσι πανταχοῦ τὸ ἀληθὲς πλῆθος πάσης οἰκίας, διὰ λόγους προλήψεων, πιστεύομεν ὅμως ὅτι προσεγγίζει πολὺ εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὅτι κατ' ὀλίγας μόνον ἑκατοντάδας ἢ χιλιάδας ὑπολείπεται τοῦ ἀληθοῦς· ὥστε παραβαλλόμενον τοῦτο πρὸς τὸ ἤδη ῥηθὲν ἐν ἀρχαίοις χρόνοις εἶναι τὸ $\frac{1}{7}$ τούτου περίπου.

Ἄν ὅμως ἐξετάσωμεν ὁπόσον ἦτο ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1835 τὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς πλῆθος, μαυθάνομεν παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι τότε οἱ τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι μόλις ἦσαν 6—8000, τῆς πόλεως Πειραιῶς τότε μὴ ὑπαρχούσης, καθότι ταύτης ἡ νέα κτίσις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 1835, ὅτε αἱ Ἀθῆναι ἐγένοντο μητρόπολις τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου· τὸ δὲ λοιπὸν τῆς χώρας πλῆθος περὶ τὰς 14,000. Ἡ αὐξήσις αὕτη, ἡ πενταπλασίωσις τοῦ πλῆθους τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἐν διαστήματι τεσσάρων δεκαετηρίδων, ἐγένετο ἐκ τε τῆς ἡσυχίας καὶ τοῦ κρείττονος βίου τῶν κατοίκων καὶ ἐκ τῆς μετοικήσεως εἰς Ἀθήνας καὶ Πειραιᾶ πολλῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὅθεν οἱ μὲν τοῦ Πειραιῶς κάτοικοι περὶ τὰς 14,000 εἰσὶ πάντες ἀλλοδαποὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι, οἱ δὲ πλείονες τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν εἰσὶ πάροικοι ἀλλοδαποί· καὶ οὗτοι πάντες πλὴν ὀλίγων δημόται Ἀθηναῖοι, οὐδόλως ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοτικοῖς δικαίοις διαστελλόμενοι κατὰ τὴν νεωτέραν ἡμῶν νομοθεσίαν ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν, εἰμὴ κατὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς διαφόρου καταγωγῆς αὐτῶν.

Τῶν κατοίκων τούτων οἱ μὲν ἐν τοῖς δήμοις, πλὴν τοῦ

ἐκ μεταφορᾶς.... 7665
Εἰδυλίας..... 3494

87775

Βλ. σελ. 4 Στατιστικῆς τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1870, ἐκδοθείσης τῇ 1872 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν, ἐπιμελῆς Α. Μανσόλα.

τῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, καὶ οἱ πλείονες τῶν ἐν τῇ πόλει Ἀθηνῶν παλαιότεροι αὐτῆς κάτοικοι, ἀσχολοῦνται περὶ τὴν γεωργίαν μάλιστα, οἱ δ' ἐν Πειραιεῖ καὶ οἱ τῶν Ἀθηνῶν νέοι κάτοικοι, οἱ ἄλλοθεν ἀποικησάντες ἐνταῦθα, ἐνδιατρίβουσι κυρίως περὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ἢ ὑπηρετοῦσιν ἐν τοῖς διαφόροις τῆς κυβερνήσεως γραφείοις καὶ ἐν τῇ στρατῷ¹⁾).

2) *Περὶ τῆς νῦν παραγωγῆς δημητριακῶν καρπῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ.*

Ἀνάλογος πρὸς τὸ πλῆθος τῶν νῦν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, συγκρινομένων πρὸς τὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, εἶναι καὶ ἡ ἐκ τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς παραγομένη ποσότης τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Κατὰ τοὺς δημοσιευθέντας τῷ 1864 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν στατιστικούς πίνακας τῆς Ἑλλάδος σπείρονται ἐν τῇ Ἀττικῇ

σπείρονται	κατὰ στρέμματα.	ὅλον σπόρον κατ' ἑκτ.	τὸ σπείμμα παράγει κατὰ μίσρον ὄρον.	ὅλον παρα- γωγή.
σίτον....	69443 ὁκ. 12	κοιλ. 37878	κοιλ. 3 ὁκ. 6	κοιλ. 230374
κριθὴν...	26300 „ 9	„ 10783	„ 5	„ 132194
σίκαλιν..	1370 „ 11	„ 685	„ 3 „ 3	„ 4372
βρόμην..	212 „ 8	„ 99	„ 3	„ 648
ἄραβόσιτον	31 „ 5	„ 7	„ 5	„ 158
ὄσπρια...	462 „ 8	„ 184	„ 3 „ 3	„ 1928
	<u>97878</u>	<u>59636</u>		<u>369674</u>

ἄμπελοι στρέμ. 20650, μέση παραγωγή αὐτῶν κατὰ στρέμμα βαρέλαι 3 ὁκ. 3, τὸ ὅλον κατ' ἐνιαυτὸν βαρέλαι 64950.

(1) Κατὰ τὴν Στατιστικὴν τοῦ 1870, σελ. 146 καὶ 172, τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς 6499 εἰσὶ βιομήχανοι, 2632 ἔμποροι, 4818 γεωργοί, 1006 ποιμένες, 2142 ἐργάται ἄνδρες καὶ 141 γυναῖκες.

Τῶν αὐτῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων γινώσκουσι γράμματα 25,936, εἰσὶ δ' ὅλως ἀγράμματοι 50,983.

25 936

50 983

Ελαιον ὄκ. 303,500 κατ' ἐναυτόν.

μωρέαι δένδρα 1895 παράγουσι μέταξαν ὄκ. 168 κατ' ἐναυτόν.

βελανιδιον καντάρια 2070 κατ' ἐναυτόν.

Ἵπάρχουσιν ἔτι

βόας ἀρωτήρες.. τὸ 1864 5231¹⁾

ἀγελᾶδες..... » 1734 τὸ 1872²⁾ 1453 τὸ 1873³⁾ 4328

πρόβατα..... » 64114 » 94287 » 94011

αἴγες..... » 68493 » 61299 » 56539

χοῖροι..... » 444

ἵπποι..... » 2759 » 2771 » 2941

ἡμίονοι..... » 850 » 409 » 642

ὄνοι..... » 3830 » 3200 » 3033

μέλισσια..... » 49298 κυψέλαι παράγουσαι μέλι ὄκ. 30,160,
κηρὸν 4,600.

Ἐκ τῶν πινάκων τούτων γίνεται δῆλον ὅτι δημητριακοὺς καρποὺς σπεύρονται στρέμματα 97,878, καὶ ὅτι εἰς ἑκάστον στρέμμα ἀπαιτεῖται πρὸς σποράν ἡμισυ περίπου κοιλόν· παρὰ γὰρ δὲ τοῦτο κατὰ μέσον ὅρον 3 καὶ ἡμισυ κοιλὰ, ἦτοι τὸ ἑξαπλοῦν ἢ ἑπταπλοῦν τὸ ὅλον δὲ τῆς παραγωγῆς εἶναι κοιλὰ 369,671¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πάλαι ἡ παραγωγή τῆς αὐτῆς χώ-

(1) Κατὰ τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τοῦ 1864, σελ. 60.

(2) Καθ' ἣν σημείωσιν ἔδωκεν ἡμῖν τὸ γραφεῖον τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου Ἀττικῆς.

(3) Τὸ ποσὸν τοῦτο δεικνύει τὴν πρὸ δεκαετίας παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν τῆς Ἀττικῆς. Ἐκτοτε δὲν ἐδημοσίευσεν, ὅσον ἐγὼ γινώσκω, τὸ Ἵπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν ὁμοίαν στατιστικὴν τῆς τοῦ 1864, ἐξ ἧς ἠδυνάμεθα νὰ μάθωμεν ἂν ἡ τῆς Ἀττικῆς καλλιέργεια τῶν σιτηρῶν ἡβύξησεν ἢ ἡλαττώθη. Ἀπεπειράσθην νὰ λάβω νέας περὶ τούτου πληροφορίας παρὰ τοῦ γραφείου τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου Ἀττικῆς, ἀλλ' αἱ δοθείσαι μοι δεικνύουσι μόνον τὸ τῆς φορολογίας τῶν σιτηρῶν ποσόν, οὐχὶ δὲ τὴν ὅλην παραγωγὴν αὐτῶν. Ἐξ αὐτοῦ θελήσας δι' ὑπολογισμῶν νὰ εὕρω καὶ τὸ τῆς παραγωγῆς ποσόν, καὶ εὕρων τοῦτο μείον τοῦ πρὸ δεκαετίας, εἰκάζω ἢ ὅτι οἱ δοθέντες μοι ἀριθμοὶ εἰσι μὴ ἀκριβεῖς, ἢ ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν σιτηρῶν ἡλαττώθη ἑκτοτε. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μοι φαίνεται πιθανόν, διότι εἰ καὶ ἡ τῆς γῆς καλλιέργεια δὲν εἶναι ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων ἡμῶν, οὐχ ἥττον ὁμως προβαίνει καὶ αὕτη εἰς τὰ πρόσω κατὰ μικρόν. Ἐν ἑλλείψει λοιπὸν ἀκριβεστέρων πληροφοριῶν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ποσὸν τῶν 369,671 κοιλῶν, ἢ μικρόν τι πλέον, ἐμφαίνει τὴν κατ' ἐνισυτὸν μέσσην παραγωγὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐν ἔτει 1874.

ρας ἦτο, ὡς εἶρηται, 2,800,000 μεδίμνοι ἢ κοιλά, ὑπολογιζόμενου τοῦ μεδίμνου πρὸς ἐν κοιλὸν περίπου, ἔπεται ὅτι παρήγε τότε ὀκταπλάσιον περίπου ποσὸν ἢ ὅσον νῦν παράγει ἡ αὐτὴ χώρα, καλλιεργουμένων μόνον 97,878 στρεμμάτων ἐκ τῶν 1,648,260 ἢ τοῦ $\frac{1}{17}$ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς κατὰ στρέμματα λογιζομένης, ὡς ἀνωτέρω (ἐν σελ. 116, 2) εἵπομεν.

Ὅποια λοιπὸν εἶναι ἡ ἀναλογία τῆς νῦν παραγωγῆς τῶν δημητριακῶν καρπῶν πρὸς τὴν παλαιάν, ἡ αὐτὴ περίπου ὑπάρχει καὶ ἡ τῶν νῦν πρὸς τοὺς πάλαι κατοίκους τῆς Ἀττικῆς· διότι οἱ νῦν κάτοικοι εἰσι τὸ ἕβδομον τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαίων, ἐν ᾧ τὸ πάλαι ἦσαν, ὡς εἶδομεν, 550—600,000, ἦτοι ἑπταπλάσιοι σχεδὸν τῶν νῦν.

3) Ὅπως τὸ πρὸς τροφήν τῶν νῦν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἀπαιτούμενον ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν καὶ ὅπως ἐκτρέφεται τὸ ἐλλεῖπον.

Ὁ Ἕλλην, ὅπως τὸ πάλαι, οὕτω καὶ νῦν τρώγει πολὺν ἄρτον καὶ ὀλίγον προσφάγιον ἢ ὄψον, καὶ μάλιστα ἡ ἐργατικὴ τάξις, εἰς ἣν ἀρκεῖ εἰς προσφάγιον ὀλίγος τυρὸς, ἐλαῖαι, κρόμμυα, σκέρδα καὶ πολλοὺς ἄρτους καὶ ποσὸν τι οἴνου, ὅταν ὑπάρχῃ οὗτος· οἱ τῶν λοιπῶν τάξεων, καὶ μάλιστα οἱ εὐποροῦντες, τρώγουσιν ὀλιγώτερον ποσὸν ἄρτου, διότι καὶ ὄψον κρέατος, ἰχθύων, ὀπωρῶν καὶ ἄλλων τοιούτων, συνήθως τρώγουσι πολὺ. Τοῦτου ἕνεκα ὑπολογίζομεν κατὰ μέσον ὅρον πρὸς ἡμερησίαν τροφήν τοῦ ἀνθρώπου ἡμίσειαν ὁκτὸς σίτου ἢ 15 ὀκ. κατὰ μῆνα, κατ' ἕτος δὲ 180, ἦτοι 7—8 κοιλά· ὅσον ποσὸν βλέπομεν ὅτι ὑπολογίζεται πρὸς τὴν ἐνιαύσιον τροφήν ἀνθρώπου ἐν τοῖς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν στατιστικοῖς πίναξι τοῦ 1864 ἐν σελ. κ'. Ὄντος δὲ τοῦ πλήθους τῶν τῆς νῦν ἐπαρχίας Ἀττικῆς κατοίκων 76,919'), ἀπαιτεῖται πρὸς ἐνιαύσιον τοῦτου

(1) Ἄν ὅμως εἰς τοὺτους προστεθῶσι καὶ οἱ τῆς Σαλαμίνος, Ἐλευσίνος καὶ Εἰδυλίας, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἵπομεν ἐν σελ. 117 σημ. 1), τότε πρέπει νὰ προστεθῇ ἀνάλογον ποσὸν καὶ διὰ τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τού-

τροφὴν 538,433 ἢ 645,352, ἀν' ὑπολογίσωμεν πρὸς 7 ἢ 8 κοιλὰ τὴν ἐνιαύσιον τροφὴν ἐκάστου. Εἶδομεν δὲ ἀνωτέρω ὅτι τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν, ὅπερ ἡ Ἀττικὴ κατ' ἔτος παράγει, εἶναι περίπου 230,000 κοιλὰ, εἰς 2 προσθέτοντες καὶ 20,000 ἀραβοσίτου καὶ ὁσπρίων καὶ ἄλλων σιτηρῶν, ἅτινα νῦν χρησίμευσαι πρὸς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων, εὐρίσκομεν ποσὸν 250,000 κοιλῶν. Εἰς τοῦτο δὲν ὑπολογίζομεν τὸ τῆς κριθῆς, διότι ἐν τῇ Ἀττικῇ ἡ κριθὴ χρησιμεύει νῦν πρὸς τροφὴν τῶν ζώων οὐχὶ τῶν ἀνθρώπων, πλὴν ὀλίγιστων ἐξαιρέσεων). Ἀλλαχοῦ ὅμως τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα ἐν ταῖς νήσοις, τρώγουσι καὶ τὴν κριθὴν οἱ ἄνθρωποι, διότι ἡ ἐν αὐτοῖς παραγομένη, εἶναι κρεῖττονος φύσεως· ἐν Πελοποννήσῳ δὲ μὴ γίνουσιν αὐτὴν μὲ τὸν σίτον ἐνίοτε, καὶ οὕτως χρησιμεύει καὶ αὕτη πρὸς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπαιτεῖται λοιπὸν πρὸς τροφὴν τῶν τῆς νῦν ἐπαρχίας Ἀττικῆς κατοίκων ἐπέισακτος σίτος 250—350,000 κοιλὰ. Τούτου τὸ πλεῖστον ποσὸν εἰσκομίζεται ὡς καὶ τὸ πάλαι ἐκ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Τουρκίας, μέρος δὲ, ἀλλ' ὀλίγον, ἐκ Φθιώτιδος, Θηβῶν καὶ Λεβαδείας. Ὁ ἐγγύριος σίτος, κακῆς ποιότητος ὢν), χρησιμεύει εἰς τροφὴν μᾶλλον τῶν ἐν τοῖς δῆμοις οἰκούν-

των εἰς τε τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων καὶ εἰς τὸν τῆς ἐνιαυσίου τροφῆς αὐτῶν.

(2) Τὸ πάλαι καὶ ἡ κριθὴ ἐχρησίμευσεν εἰς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἰδίως τῶν δούλων καὶ πτωχῶν. Βλ. Βοίρχιον ἐν Οἰκ. Ἀθην. 4, 412, 6' ἐκδ.

Καὶ σήμερον ἔτι ἡ Ἀττικὴ εἶναι κριθοφόρος ἀρίστη, ὅπως καλεῖ αὐτὴν ὁ Θεόφραστος ἐν τῇ τῶν φυτῶν ἱστ. 8, 8, σελ. 274. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς λυπρότητος τῆς γῆς καὶ ὁ σίτος καὶ ἡ κριθὴ αὐτῆς δὲν εἶναι καλῆς ποιότητος. Ἡ ἀρετὴ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν κριθὴν συνίσταται νῦν εἰς τὴν πλεῖονα παραγωγὴν τοῦ εἶδους τούτου· διότι, ἐν ᾧ σίτον δίδει πενταπλάσιον, κριθὴν τοῦναντίον ἐπταπλάσιον καὶ ὀκταπλάσιον συνήθως τοῦ σπειρομένου ποσού, καὶ ἔτι πλεον ἐν εὐφόροις ἐνιαυτοῖς.

(3) Ὁ τῆς Λεβαδείας καὶ Θηβῶν σίτος εἶναι καὶ νῦν πολὺ κρεῖττον τοῦ τῆς Ἀττικῆς ὅπως καὶ τὸ πάλαι, καὶ διὰ τοῦτο προτιμᾶται τούτου εἰς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς σποράν. Συνήθως προτιμᾶται εἰς σποράν ὁ τῆς Βοιωτίας, ρουσιὰ ἐπικαλούμενός, ἅτε ὁμοιος τῷ ἐκ Ῥωσσίας εἰσκομιζόμενῳ σίτῳ· ἐν ἡλλείψει δὲ τούτου καταφεύγουσιν εἰς τὸν ἐγγύριον, τὸν κρεῖττονος ποιότητος.

των ἐκτὸς Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, ὁ δ' ἐπείσακτος, κρείττονος ὢν ποιότητος, χρησιμεύει εἰς τροφήν τῶν εὐπορωτέρων κατοίκων τῶν πόλεων τούτων ἰδίως. Ὀντων δὲ τούτων περίπου 40,000, τὸ πρὸς τροφήν αὐτῶν ἀπαιτούμενον ποσὸν εἶναι περίπου 300,000 κοιλὰ, τὰ δὲ λοιπὰ 50,000 καταναλίσκονται ὑπὸ τῶν ἐν ἀγροῖς κατοίκων, ὅτε ἡ τοῦ ἔτους συγκομιδὴ δὲν εἶναι θαψιλῆς καὶ ἀρκούσα.

Τὸ συμπέρασμα τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων εἶναι δι' ὀλίγων δηλούμενον τοῦτο· Οἱ τῆς Ἀττικῆς κάτοικοι τὸν μὲν ε' π. Χ. αἰῶνα ἦσαν περὶ τὰς 600,000, τὸν δὲ δ' περὶ τὰς 550 χιλιάδας. Τῶν τελευταίων τούτων ἦσαν 100,000 ἰθαγενεῖς Ἀθηναῖοι, 50,000 μέτοικοι ξένοι καὶ 400,000 δοῦλοι, ἐξ ὧν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ κατ' ἄκρον περὶ τοὺς 180,000, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, οἱ λοιποὶ πάντες ἐν τοῖς ἔξω δήμοις. Ἀπη-
τοῦντο δὲ πρὸς τροφήν πάντων τούτων κατ' ἐνιαυτὸν 4,000,000 μέδιμνοι ἢ κοιλὰ, λογιζομένων 7—8 κοιλῶν κατ' ἔτος εἰς τροφήν ἐκάστου ἀνθρώπου. Τοῦ ποσοῦ τούτου τὸ $\frac{1}{4}$ εἰσεκομίζετο ἐκ τοῦ Πόντου καὶ ἄλλοθεν, τὰ δὲ $\frac{3}{4}$ παρήγεν αὐτὴ ἡ Ἀττική, καλῶς καλλιεργουμένου τοῦ ἡμίσεος τῆς ὅλης ἐκτάσεως αὐτῆς διὰ τῶν πολλῶν ἐν αὐτῇ δούλων. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς αὐτῆς χώρας σήμερον εἶναι 76,919 ἢ 87,725 μετὰ τῶν τῆς Σαλαμῖνος καὶ Ἐλευσίνος καὶ Εἰδυλίας, αἵτινες τὸ πάλαι ἀνῆ-
κον εἰς τὴν Ἀττικὴν, σήμερον δὲ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεγαρίδος, ἦτοι τὸ $\frac{1}{7}$ περίπου τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ αὐτῆς, ὧν 60,000 οἰκοῦσιν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ, οἱ λοιποὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δήμοις. Πρὸς τροφήν τούτων ἀπαιτοῦνται κατ' ἐνιαυτὸν 550,000 κοιλὰ περίπου, ὧν ἤττον τοῦ ἡμίσεος παράγει ἡ Ἀττικὴ, καλλιεργουμένου τοῦ $\frac{1}{7}$ τῆς ὅλης ἐκτάσεως αὐτῆς, τὸ δὲ λοιπὸν ποσὸν εἰσάγεται ἔξωθεν. Ἡ σημερινὴ λοιπὸν παραγωγὴ πάντων τῶν σιτηρῶν, παραβαλλομένη πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων, εἶναι τὸ ὕψιστον περίπου.

Μετὰ τὰ περὶ τῶν κατοίκων καὶ τῶν σιτηρῶν τῆς ἀρχαίας καὶ σημερινῆς Ἀττικῆς ῥηθέντα προσθέτομεν ὀλίγας λέξεις καὶ περὶ τῶν κατοίκων καὶ τῶν σιτηρῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης.

Ἄπαν τὸ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξωθεν εἰσκομιζόμενον ποσὸν τῶν δημητριακῶν καρπῶν εἶναι ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ καὶ κατὰ μέσον ὅρον κοιλὰ 2,600,000 κατὰ τοὺς γενικοὺς πίνακας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1868, 1869, 1870 καὶ 1871 (σελ. ε' καὶ 42—47), οὗς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν ἐδημοσίευσεν τῷ 1873. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἀκριβέστερον ἐξεταζόμενον κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἔχει οὕτω·

εἰσῆχθησαν κοιλὰ σίτου τὸ			
1868	1869	1870	1871
1,909,347	1,996,152	2,726,889	3,756,377
ἀξία τούτου εἰς δραχμας			
12,411,138	14,106,585	18,071,985	25,429,930
ἀλεύρου ὀκάδες			
317,069	421,307	280,571	313,894
ἀξία τούτου εἰς δραχμας			
170,601	228,000	145,590	167,111

Κατὰ μέσον δὲ ὅρον τὸ εἰσαχθὲν ποσὸν τοῦ μὲν σίτου ἦτο κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα κοιλὰ 2,597,191 καὶ ἡ ἀξία αὐτοῦ 18 ἑκατομμύρια καὶ 504,909, τοῦ δὲ ἀλεύρου κατὰ μέσον ὅρον ἦτο ὀκάδες 333,210, καὶ ἡ ἀξία αὐτοῦ δραχμαὶ 177,825.

Τὸ ποσὸν τούτων, ὅπερ εἰσεκομίσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1871, προῆλθεν ἐκ τῶν ἐξῆς κυρίως χωρῶν κατὰ σελ. 52 καὶ 95 τῶν αὐτῶν πινάκων·

	κοιλὰ σίτου	τιμὴ δραχ.	ὀκ. ἀλεύρου	δραχ.
Ἐξ Ἀγγλίας..	43,562	81,582	5,510	3,897
» Αἰγύπτου .	44	159		
» Αὐστρίας .	40,059	48,620	488,599	404,395
Ἐκ Γαλλίας ..			2,497	4,811
» Ῥωμανίας	532,698	3,454,830	8,084	4,196
Ἐξ Ἰταλίας..	40,345	44,285	3,570	2,012
Ἐκ Ῥωσσίας .	4,907,568	44,179,048	42,855	5,921
» Τουρκίας .	4,282,154	7,624,565	92,734	47,729
	<u>33,756,420</u>	<u>25,430,080</u>	<u>343,849</u>	<u>460,961</u>

Τὸ δὲ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς χώρας, πλὴν τῆς Ἑπτανήσου, παρα-
χθέν ποσὸν τῶν σιτηρῶν ἦτο τὸ 1864 κοιλὰ 9,937,782, ἐξ ὧν
κατὰ τὰς πολιτεωγραφικὰς πληροφορίας περὶ Ἑλλάδος, τὰς ὑπὸ
τοῦ κ. Μανσόλα τὸ 1867 δημοσιευθείσας (σελ. 69), εἶναι
σίτος. . . . κοιλὰ 4,144,988 κριθὴ κοιλὰ 1,842,296
ἀραβόσιτος » 3,042,883 καλαμβόκ. κοιλὰ 137,849

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς πίνακας (ἐν σελ. 61) τὸ ἐκ τῆς ἑλ-
ληνικῆς χώρας παραχθέν ποσὸν ἀνῆλθε τὸ 1857 εἰς κοιλὰ 13
ἐκατ. καὶ 784,517, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος 1858 κατῆλθεν εἰς 8
ἐκατομμύρια καὶ 420,078· ὥστε ὁ μέσος ὅρος τῶν δύο τούτων
ἐτῶν ἦτο κοιλὰ 11,102,297. Τὸ 1860 ἀνῆλθε πάλιν εἰς 9
512,993, ἐξ ὧν ἐχρησίμευσαν εἰς σποράν 1,067,768. Ὡστε
δυναμέθα νὰ δεχθῶμεν ὡς μέσον ὅρον ἐνιαυσίου παραγωγῆς τῆς
ἑλληνικῆς χώρας τὸ ῥηθὲν ποσὸν κοιλῶν 9,637,782. Ἄν ὅμως ἐκ
τοῦ ποσοῦ τούτου τῆς παραγωγῆς ἀφαιρέσωμεν τὸ πρὸς τροφήν
τῶν ζώων ἀναγκαῖον ποσὸν βρόμης καὶ κριθῆς, ὅπερ ὡς ἀνωτέρω
ἐν τοῖς περὶ Ἀττικῆς εἶδομεν ὅτι εἶναι τὸ $\frac{1}{3}$ περίπου τῆς ὅλης
προσόδου, τότε ὑπολείπονται πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων κοιλὰ
6,625,188, εἰς ᾧ προσθέτοντες τὸ ἐξωθεν εἰσκομιζόμενον ποσὸν
2,600,000, πορίζόμεθα ποσὸν 9,225,188, καταναλισκόμενον
κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης κατοίκων, ὄντων κατὰ
τοὺς αὐτοὺς στατιστικούς πίνακας 1,457,894, ὑφ' ἑνὸς δ' ἐκά-
στου ἑπτὰ περίπου κοιλὰ ἢ 170 ὀκάδες κατ' ἐνιαυτὸν ἢ ἡμίσεια
ὀκά καθ' ἡμέραν, ὅσον καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω ὑπελογίσσαμεν τὴν ἡμε-
ρησίαν τροφήν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἄν ὅμως ὑπολογίσωμεν τὴν
κατ' ἐνιαυτὸν κατανάλωσιν ἐκάστου ἀνθρώπου ὀκτὼ κοιλὰ ἢ
καὶ πλεόν (ἐν Γαλλίᾳ ὑπελογίζουσιν αὐτὴν 8 $\frac{1}{2}$ κοιλὰ κατὰ τοὺς
εἰρημένους στατιστικούς πίνακας, σελ. 63), τότε ἀπαιτοῦνται ἔτι
περὶ τὰ 2,000,000 κοιλὰ πρὸς τροφήν τῶν τῆς Ἑλλάδος κα-
τοίκων, ὧν πιθανῶς τὸ μὲν νὰ παράγῃ ἡ ἑλληνικὴ χώρα, τὸ
δὲ νὰ εἰσκομίζεται ἐξωθεν. Ἀλλὰ τότε ἡ ἔλλειψις αὕτη ἐπιβα-
ρύνει τοὺς ὑπὸ τῶν Ὑπουργείων δημοσιευομένους στατιστικούς
πίνακας τῆς τε παραγωγῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐξωθεν εἰσκο-
μιδῆς τῶν σιτηρῶν.

ΕΙΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΑΙ

ΠΕΡΙ ΔΕΚΕΛΕΙΑΣ.

Γνωστὴ εἶναι ἡ θέσις τῆς Δεκελειακῆς χώρας ἐπὶ τῆς Μ. Α. κλι-
τύος τῆς Πάρνηθος, τῆς ἀποληγούσης εἰς τὴν ἄνω πεδιάδα τῶν
Ἀθηνῶν πρὸς τὰ Β. Α. αὐτῶν. Ὑπῆρξε μία τῶν ἐπὶ Κέκροπος
δώδεκα πόλεων τῆς Ἀττικῆς, ἐκτῆσατο ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν ἀκόμη
χρόνων, κατὰ τὴν ῥωμαντικὴν ἐκστρατείαν τῶν Τυνδαριδῶν ἐπὶ
τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀφιδνὰς, δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύ-
νην τῆς Σπάρτης, οἱ δὲ πολῖται Δεκελειεῖς ἔχαρον προνόμιά
τινα ἐκεῖ παρεπιδημοῦντες, σεβαστὴ ἦτο ἡ χώρα τῶν κατὰ τὰς
ἐχθρικὰς εἰσβολὰς τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀπείχε
τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως σταδίους ἑκατὸν εἴκοσιν, εὕρισκετο ἐπὶ
τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς Ὠρωπὸν ἢ παρέκειτο αὐτῇ, κατελήφθη ὑπὸ
τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ τὸ δέκατον ἔνατον ἔτος τοῦ Πελοπον-
νησιακοῦ πολέμου, καὶ τειχισθεῖσα ἐδυσχέρανε τὴν κατάστασιν
τῆς πόλεως καὶ ἐπετάχυνε τὴν πτῶσιν αὐτῆς· ἐκλήθη δὲ ἐκ τού-
του ὁ κατὰ τὰ τελευταῖα ὀκτὼ ἔτη Πελοποννησιακὸς πόλεμος,
Δεκελειακὸς, ὁρατὸν ἦτο τὸ οἰκοδομηθὲν τεῖχος ἐκ τοῦ ἄστεος, ὁ δὲ
βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἄγις διέμενεν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ διάστημα
τοῦ πολέμου. — Τοιαῦται καὶ ἄλλαι ὅμοιαι ἐν συντόμῳ εἶναι αἱ
πληροφορίαι περὶ τῆς Δεκελειακῆς χώρας, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τειχι-
σθέντος χώρου. Ἡ γνῶσις ὅμως τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους, αἱ
ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαί, τὰ ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα καὶ
ἐπιγραφαί, τὰ εἰς διάφορα μέρη ἀνευρεθέντα ἀρχαῖα τεῖχη, τὸ εἶ-
δος τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν, αἱ σημεριναὶ ὀνομασίαι τῶν θέσεων, ὁ
ἀκριβὴς καὶ μετὰ βάσεως προσδιορισμὸς τῆς διευθύνσεως τῆς ἀ-
πὸ Ἀθηνῶν εἰς Ὠρωπὸν ὁδοῦ, καὶ ἄλλα τινὰ ἔχνη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους
τῆς χώρας ταύτης νομίζω ὅτι θέλουν τροποποιήσῃ κατὰ τι τὴν
τοπογραφίαν τῆς.

Καὶ πρῶτον μὲν ἡ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ὠρωποῦ κυρία ὁδός,
ἐφ' ἧς τῶν πολλῶν ἡ κίνησις, δὲν ἥλλαξεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρό-
νων μέχρις ἡμῶν, ἐνδείκνυομένης τῆς διευθύνσεως αὐτῆς ἐκ τῆς
φύσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ὀρέων. Ὁ δὲ δι-
καίαρχος ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ ταύτης γράφων· α' Ἐντεῦθεν

εἰς Ὀρωπὸν δι' Ἀφιδνῶν (1) καὶ τοῦ Ἀμφιαράου Διὸς ἱεροῦ ὁδὸν ἐλευθέρῳ βαδίζοντι σχεδὸν ἡμέρας πρόσαντα· ἀλλ' ἡ τῶν κα-
ταλύσεων πολυπληθία, τὰ πρὸς τὸν βίον ἔχουσα ἄφθονα, καὶ ἀνα-
παύσεις, κωλύει κόπον ἐγγίνεσθαι τοῖς ὁδοιποροῦσι». Τὴν ὁδὸν
ταύτην φαίνεται ὅτι διήλθεν αὐτὸς ὁ ἴδιος συγγραφεὺς, καὶ ὅτι
αὐτὴ ἦτο ἡ κυρία τῆς συγκοινωνίας γραμμῇ. Τινὲς ἐνόμισαν ὅτι
ἡ περὶ τῆς ὁδοῦ εἰς αὐτὸν τὸν σημερινὸν χωρίου
Τατοῖου καὶ ἀνερχομένη πρὸς τὸ Κατσιμίδιον, ὅπερ τὸν τειχι-
σθέντα ἐν Δεκελείᾳ χῶρον ὑπέθεσαν, ἀκολουθεῖ κυκλοειδῶς τὴν
βάσιν αὐτοῦ, κατέρχεται δι' ἀτραποῦ δυσβάτου πρὸς ὁδὸν ὁμα-
λωτέρην, ἔχουσαν πρὸς ἀριστερὰ ἐντὸς παρακειμένου ἀγροῦ μεγά-
λους ὀγκολίθους οὐχὶ ἀμόρφου σχήματος καταπεσόντας ἴσως ἐκ
τῆς κορυφῆς τοῦ αἰτίας τινὸς ἔνεκεν, εἴτα στρεφομένην πρὸς δε-
ξιὰ διέρχεται ὀρμητικὸν χεῖμαρρον, οὗ ἡ κοίτη λευκοτάτων γέμει
λίθων διαφόρου μεγέθους, σχῆμα καὶ μορφήν ἐχόντων θαλασσίων
χαλίκων, μεθ' ὧν δι' ἐπιμήκους ὀροπεδίου, Μακρυχωράφου καλου-
μένου, διευθύνεται πρὸς τὴν εὐρείαν χαράδραν τοῦ ἁγίου Μερκου-
ρίου, κατέρχεται εἰς αὐτὴν διὰ μεγάλων κατὰ τόπους κλίσεων καὶ
ἐκδίδει πρὸς τὴν πετρώδη τὸ κατ' ἀρχὰς μεγάλην κοιλάδα τοῦ
Κακασαλεσίου, ὅπου ὀλίγον μετὰ τὴν κατάβασιν καὶ τὴν διάβα-
σιν δύο χεῖμαρρων, ἑτέρα χαράσσεται πρὸς δεξιὰ ὁδὸς, διευθυνο-
μένη πρὸς τὸ χωρίον Μπουγα, ἐπὶ ἐδάφους ὁμαλοῦ καὶ λείου,
ἐν μέσῳ δάσους πευκῶν καὶ δρυῶν μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους
ἐφ' οὗ τὸ χωρίον. Ἐκεῖ δὲ ἕτερον διερχομένη χεῖμαρρον ἀνέρχεται
πρὸς αὐτὸ, ἐπὶ πετρώδους καὶ δυσκόλου ἐδάφους, μεθ' ὃ, ἡ πρὸς
Ὀρωπὸν κατάβασις λεία μὲν καὶ ὁμαλὴ, μεγάλων δὲ ἐπίσης καὶ
ἀποτόμων κλίσεων.

(1) Τὸ κείμενον τοῦ Δικαιάρχου φέρει διὰ Δαφνιδῶν, ὁ δὲ Κασαβὼν ἀναγινώσκει ἐντέτυθεν εἰς Ὀρωπὸν στάδια. ὁδὸς διὰ. καὶ τοῦ Ἀμφιαράου ἱεροῦ καὶ Ἐλευθερῶν βαδίζοντι. κλπ. Καὶ ὁ Οὐόσσιος ἀντὶ τοῦ Δαφνιδῶν Δαφναϊδῶν ἀναγινώσκει, ἀλλὰ τόσον τὸ ἀνὰ χεῖρας ἡμῶν κείμενον, ὅσον καὶ αἱ διορθώσεις εἶναι ἐσφαλμέναι, ἢ ἡμετέρα δὲ διόρθωσις διὰ τοὺς γινώσκοντας τὴν τοπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Ἡ δὲ ἑτέρα ἀκολουθοῦσα τὴν ἀρχικὴν πρὸς βορρᾶν διευθύνει παρὰ τὸ πανδοχεῖον τοῦ ρηθέντος Κακοσαλεσίου, περὶ ὃ ἴσως ἡ ἀρχαία Σφενδάλη, καὶ τὸν Ἀσωπὸν διερχομένη, μετὰ ὥρας πορείαν συναντᾷ σταυροειδῶς ἑτέραν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς χαραιομένην ὁδὸν, ἥτις ἐκ δεξιῶν μὲν εἰς Δῆλιον ἄγει καὶ πρὶν τοῦτου, δι' ἑτέρας μὲ ταύτην κοινωνούσης καὶ πρὸς ἀνατολὰς διευθυνομένη εἰς Ὀρωπὸν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ εἰς Τάναγραν, ὅπου τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως. «Τραχεῖα μὲν καὶ μετέωρος, λευκὴ δὲ τῇ ἐπιφανείᾳ καὶ ἀργιλλώδης» εἰς ὥρας σχεδὸν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ χωρίον Σχηματᾶρι. Ἀλλ' ἐπλανήθησαν ἡ σημειωθείσα αὕτη ὁδὸς δὲν εἶναι ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ὀρωπὸν, δι' ἧς α ἦτε τῶν ἐπιτηδεῶν παρακομιδὴ ἐκ τῆς Εὐβοίας, πρότερον ἐκ τοῦ Ὀρωποῦ κατὰ γῆν διὰ τῆς Δεκελείας θάσσον οὔσα, περὶ τὸ Σούνιον κατὰ θάλασσαν πολυτελὴς ἐγίγνετο. . . . »(1) καθότι δὲν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ζητήσῃ τις τὴν πλείονας δυσκολίας παρέχουσαν ὁδὸν, οὐδεμίαν δὲ οἰκονομίαν χρόνου, πετρώδη, δύσβατον ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἐδάφους τῆς, σκληρὰς ἔχουσας κλίσεις, καὶ οὔσαν μίαν τῶν πολλῶν ἐπὶ Πάρνηθος διαβάσεων διὰ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τὰς θεινὰς τῶν ζώων βοσκὰς τῶν περιοικούντων, οὐδέποτε ὁμως δυναμένην νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γραμμὴ κυρία κινήσεως στρατῶν, μεταφορᾶς ὑλικῶν καὶ τροφῶν πολέμου ἄνευ ἀνάγκης· καθότι εἰς οὐ μεγάλην ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολὰς ἑτέρα παράκειται ὁδὸς, ἥς μνησίαν ἐποίησάμεθα ἀνωτέρω, ἐκτυλισσομένη ἐπὶ ἐδάφους ὁμαλοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ μετρίας κλίσεως τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἐκτάσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας φορτηγαὶ ἄμαξαι εὐκόλως ἠδύναντο νὰ κυλίωνται, καὶ κυλίσονται ἔτι σήμερον ἄνευ οὐδεμιᾶς προπαρασκευαστικῆς ἀνθρωπίνου ἐργασίας, ἵχνη δὲ τροχῶν ἀμάξης διακρίνονται παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ βραχέως λόφου τῶν ἀρχαίων Ἀφιδνῶν, τανῦν Κοτρώνη καλουμένων, ὅπερ δηλοῖ τοιαύτην ἐπ' αὐτῆς καὶ παρὰ ταῖς ἀρχαίους κίνησιν.

Τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ὀρωπὸν καὶ τάνάπαλιν διαβαίνοντες. Ἐξ αὐτοῦ (Ὀρωποῦ) καὶ διὰ τῶν

(1) Θουκ. βιβ. VII. 28.

ἐπ' αὐτοῦ γεωλόφων καὶ τῆς πετρῶδους Μαλακάκας ἀνέρχεται ἢ πρὸς Ἀθήνας ὁδὸς εἰς τὴν θέσιν τὴν καλουμένην Βοῦλαν, ἔχουσα ἐκ δεξιῶν τὸ ὄρος Κορακῆ, ἀμὲν τῇ ἐκ ταύτης καταβάσει πρὸς ἀνατολάς, εἰς ἡμισείας ὥρας ἀπόστασιν, φαίνονται τὰ χωρία Μάξι καὶ Καπανδρότι· εἴτα κατέρχεται πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Λισίων, ἔχουσα πρὸς δεξιὰ τὴν ἀνατολικὴν παρειὰν τῆς Πάρνηθος καὶ ἀφίνουσα ὑπισθεν καὶ πρὸς αὐτὴν τὸ χωρίον Κιοῦρκα, ἀριστερὰ δὲ τὰς ῥηθείσας ἀρχαίας Ἀφιδνάς μὲ τὸ περὶ αὐτὰς πεδίον. Ἀνέρχεται δὲ ἐν μέσῳ ὁμαλῶν καὶ καταφύτων γεωλόφων τῆς Πάρνηθος, τῶν πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Κηφισοῦ καταληγόντων, καὶ ἐκδίδει εἰς τὴν ἀνω τῶν Ἀθηνῶν πεδιάδα. Διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης διήλθεν ὁ Μαρδόνιος μεταβαίνων ἐκ τῆς Ἀττικῆς εἰς τὴν Βιωτικὴν πρὸ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἰρωπὸν καὶ Ἀφιδνῶν καὶ τοῦ Ἀμφικράτου Διὸς ἱεροῦ δι' αὐτῆς καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς οἱ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκ τῆς Εὐβοίας διὰ τοῦ Ἰρωποῦ καὶ τὰν ἀπαλιν εἰσελθόντες στρατοὶ διέβησαν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου, ὅπου καὶ πάλιν διὰ ταύτης διήρχοντο οἱ ἐξ Εὐβοίας· τὸ δὲ περὶ τὰ Διόσις περίδουνον πεδίον ὑπῆρξε τὸ θέατρον αἰματηρῶν πολέμων πρὸς παρεμπόδισιν τῶν εἰς Ἀθήνας διευθυνομένων Τουρκικῶν στρατῶν δι' αὐτῆς μετεκράζον τὰς ἐκ τῆς Εὐβοίας τροφὰς οἱ Ἀθηναῖοι· τὴν διὰ τῆς Ἰρωπειᾶς γῆς καὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης συγκοινωνίαν ἠθέλησαν νὰ διακόψουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὴν Δεκελειαν καταλαβόντες καὶ τειχίσαντες. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἰρωπὸν, ἐφ' ἧς ἐκυριάρχει ἡ Δεκελεια. Δὲν εἶναι ἄσκαπον νὰ δώσωμεν πληροφορίαν τινὰς καὶ περὶ τοῦ κατεχομένου αὐτοῦ χώρου κατὰ τὸν Δεκελειακὸν πόλεμον, στηριζόμενοι ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Δεκελείας ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων πολλοὶ τῶν ἐν Ἀθήνας δοῦλων πῦτομόλησαν πρὸς αὐτοὺς (ἕως εἰκοσι χιλ.), ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι ἦσαν τεχνίται. Διοδώρος δὲ ὁ Σικελιώτης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ δ. ἔτος τῆς ἐννενηκοστῆς τρίτης Ὀλυμπιάδος ὁ βασιλεὺς Ἀγίς, ὠφελούμενος ἀπὸ ἀσέληνον καὶ σποτεινὴν νύκτα, κατήλθεν ἐκ Δεκελείας,

ηγούμενος εικοσιοκτὼ χιλ. πεζῶν καὶ χιλίων διακοσίων ἱππέων, τοποθετηθεὶς ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν φυλάκων τινὰς κατασφάξας καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπωθήσας ἐντὸς τῶν τειχῶν κλπ. Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἀφῆκεν ἐν Δεκελείᾳ φρουράν τινα ἐκείθεν ἀπερχόμενος καὶ ἐκ τῶν μαχίμων ἀνδρῶν αὐτοῦ βεβαίως τινὲς ἐκωλύθησαν νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν ἕνεκα νοσημάτων κλπ. Ἐὰν δὲ θεωρήσωμεν τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπάρχοντα ἐν Δεκελείᾳ συμμαχικὸν στρατὸν εἰς τριάκοντα πέντε χιλιάδας, δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἔχοντες ὑπ' ὅψιν ὅτι οἱ παλαιοὶ μαχηταί, καὶ πρὸ πάντων οἱ Σπαρτιᾶται, ἠκολουθοῦντο εἰς τοὺς πολέμους ὑπὸ δούλων. Ἐὰν εἰς τούτους προσθέσωμεν τοὺς κατοίκους τῆς Δεκελείας, ὑπολογίζοντες αὐτοὺς αὐθαιρέτως κατ' ἐλάχιστον ὅρον εἰς πέντε χιλιάδας, καὶ λάβωμεν ὑπ' ὅψιν ὅτι εὐρίσκοντο ἐν ἐχθρικῇ χώρᾳ καὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ προμηθεύωνται ἐξωθεν, καὶ πιθανῶς ἐκ τῆς Βοιωτίας, συμμαχικῆς χώρας, τὰς τροφὰς καὶ λοιπὰ τῆς συντηρήσεως ἀναγκαῖα, προϋποθέντες ἀνδρας οὐχὶ ἐλάσσονας τῶν 5,000 ἀσχολουμένους διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τούτων, τὴν ὁποίαν ὑποθέτω καλῶς ὀργανισμένην, ὁ ἀριθμὸς οὗτος ὅλος τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Δεκελείᾳ διζμενόντων ὑπερέβαινε τὰς ἐξήκοντα πέντε χιλ. Τοσοῦτος πληθυσμὸς τὸ πλεῖστον ἐκ πολεμιστῶν συγκείμενος κατεῖχε βεβαίως ἑκτασιν ἀρκοῦσαν καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας του καὶ διὰ τὴν ἐλευθέραν ἐκτέλεσιν τῶν κινήσεών του. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι, ἐκτὸς τῆς ἀπὸ Δεκελείας εἰς Ἀθήνας ἀγούσης κυρίας ὁδοῦ, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατοχῆς ἠνοίχθησαν καὶ ἑτεραὶ ὁδοὶ ἀρκοῦσαι διὰ τὴν ἀνάδοδον τῶν δυνάμεων αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς τὴν Ὠρωπείαν ὁδὸν ἀφ' ἐτέρου, τῆς ὁποίας ἡ κατοχὴ πολὺ τοὺς ἐνδιέφερε. Νομίζω ὅτι ἡ εὐρεία κοιλάς, ἡ πρὸς τὰ Α. Μ. τῆς βασιλικῆς ἐπαύλεως ἐκτεινομένη καὶ περιοριζομένη ὑπὸ δασωδῶν γεωλόφων, εἶναι ἀρκετῆς ἐκτάσεως διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διαμενόντων ἐν Δεκελείᾳ, καὶ ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ χώρος ὁ κατεχόμενος ὑπ' αὐτῶν διὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν ἀνάγκας· οὐδαμῶς καθ' ὅλην τὴν Δεκελειανὴν χώρην ὑπάρχει ἑκτασις δυναμένη νὰ ἐπαρκέσῃ ὥς αὕτη. Ἀλλὰ τὸ

ταχισθὲν μέρος, τὸ προωρισμένον διὰ τὴν φρουράν· τὴν διαχειμάζουσιν ἐκεῖ, δὲν εἶναι βεβαίως ὁ μεμακρυσμένος καὶ ἀπότομος τοῦ Κατσιμιδίου βράχος. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ τείχη ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν πλέον μεμακρυσμένην τοῦ Πελοπον. πολέμου, καὶ ἐγένοντο μάλλον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν αὐτοῖς κατοικούντων παρὰ διὰ τὴν ἐν Δεκελείᾳ Πελοποννησιακὴν φρουράν, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ, καὶ ἥτις διαχειμάζουσα ἐπὶ τοῦ μεμακρυσμένου καὶ ἀπροσίτου ἐκείνου βράχου οὐδὲ ὅπως ἡδύνατο νὰ παρεμποδίσῃ τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως οὐδὲ νὰ παραβλάψῃ αὐτήν. Ὁ σκοπὸς τοῦ τειχισμοῦ τῆς Δεκελείας ἦτο ὅπως δυνηθῶσι νὰ περιορίσωσι καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀπαντα τὸν πληθυσμὸν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐμποδίσωσι τὸν ἐπισιτισμὸν αὐτῆς καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν περὶ αὐτὴν πεδιάδων, καὶ αὕτως ἐπαυξάνοντες τὰς στενοχωρίας καὶ οἰκονομικὰς δυσκολίας, ἐπιταχύνωσι τὴν πτώσιν αὐτῆς. Ὁ δὲ βράχος τοῦ Κατσιμιδίου οὐδὲ ὅπως ἦτο κατάλληλος πρὸς τοῦτο. Ὁ κ. *Λήπ* νομίζει ὅτι τὰ ἐπ' αὐτοῦ λείψανα ὀχυρωμάτων εἶναι μάλλον τῆς ἀρχαίας κωμοπόλεως ἢ τοῦ δήμου παρὰ τοῦ Λακεδαιμονικοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν, εἶναι πιθανώτερον νὰ κατεῖχε τὸ παρὰ τὸ Τατόιον μεμονωμένον ὕψωμα. Εἶναι δύσκολον νὰ ὀρίσῃ τις, ὁποῖον ἐννοεῖ ὁ κ. *Λήπ*· φρονῶ ὅμως ὅτι εἶναι ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ ὠκοδόμηται τὴν σήμερον ὁ ἀνεμόμυλος. Δοκιμάζω νὰ χαρακτηρίσω τὰ ἐπὶ τοῦ Κατσιμιδίου λείψανα ἀρχαίων τειχῶν· ἀποφαίνομαι ὅμως ὅτι δὲν εἶναι τὰ Πελοποννησιακὰ τείχη, καὶ πρῶτον ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἀρωπὸν δὲν εἶναι ἡ διὰ τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου ἀγούσα, ἀλλ' ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ὑποδειχθεῖσα, δεύτερον τὸ τεῖχος κατὰ τὸν Θουκυδίδην «ὠκοδόμετο ἐπὶ τῇ πεδίῳ καὶ τῆς χώρας τοῖς κρατίστοις (ἐς τὸ κακουργεῖν)», καὶ οὐχὶ ἐν μέσῳ τῶν ὁρέων καὶ βράχων, ὡς τὸ Κατσιμιδίον, ἀπροσίτων καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς πεζοὺς, ἀδυνατούντων δὲ ἐντελῶς τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξελαυνόντων ἱππέων, πρὸς τε τὴν Δεκέλειαν καταδρομὰς ποιουμένων» νὰ διευθυνθῶσιν ἐκεῖ. Ἡ δὲ περὶ αὐτὸ γῆ δὲν εἶναι «ἀπόκροτος», ἀλλὰ βραχὺς καὶ ἀπρόσιτος. Ἄν δὲ ἐπισταμένως ἐξετάσῃ τις τὰ τείχη ταῦτα, πείθεται ὅτι δὲν εἶναι θέρους ἐνὸς ἔργον. Οἷος δὲ ἦτοτε δὲ

καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν, ὁ τῶν ἐργαζομένων ἦτο τοσούτος, ὅσον ἡ μετρικὴ ἔκτασις τοῦ ἔργου καὶ ἡ ποιότης αὐτοῦ ἐπαίτρεσκον. Ἐχὼν δὲ τις ὑπ' ὄψιν τὴν κατὰ τὴν ὕψαν ἐκείνην τοῦ ἔτους λεψυδρίαν, τὴν δυσκολίαν εἰς τὴν μεταφορὰν καὶ ὠνάδαςιν τῶν βαρέων καὶ δυσμετακομίστων ὑλικῶν, πείθεται ὅτι εἶναι ἔργον χράνου πλεονέστερου καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἐκδιωκόντων μακροτέραν ἀσφαλῆ βίωσιν, στερεωτέραν ἐργασίαν καὶ οὐχὶ πρόσκαιρον καὶ ὀρισμένου σκοποῦ.

Κατεργχόμενός τις ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐπαύλειος πρὸς τὰ Μ. Α. διὰ τῆς νέας ἀμαξίτης ὁδοῦ ἀφίνει κατὰ πρῶτον πρὸς ἀριστερὰ τὸν λόφον τοῦ ἀνεμομύλου, οὗ μνησίαν ἐποιήσαμην ἀνωτέρω περὶ αὐτὸν πρὸς τὴν πρὸς τὰ Α. Μ. κατεργχομένην θμάλαν κοιλάδα, ἣν ὑπέθεσα ἀνωτέρω κατοικουμένην κατὰ τὸν Δεκελειακὸν πόλεμον καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπῆρχαν ἡ κομμόπολις τῆς Δεκελείας, διακρίνονται λείψανα ἀρχαίων κτιρίων, λίθοι κατὰ σωροὺς καὶ μεμονωμένοι, ὀγκώδεις καὶ μὲν, φρέατα καὶ ἄλλα σημεῖα δικαιολογοῦντα τὴν ὑπαρξίν κατοικουμένου χώρου, τειχῶν, παρακειμένων δημοσίων οἰκοδομῶν ἢ ἄλλων κτιρίων. Πρὸ δὲ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ κατωτέρου σημεῖου πῆς κοιλάδος ὀλίγα μέτρα πρὸς δεξιὰ ἐντὸς ἀγροῦ ἐνεργηθείσης ἀνασκαφῆς εὐρέθησαν διάφοροι ἐπιτύμβιοι στήλαι, ἐκ λευκοῦ πεντελικοῦ μαρμάρου, διαφόρων σχημάτων, κεκοσμημέναι διὰ γλυφῶν καὶ φέρουσαι σχεδὸν πᾶσαι ἐπιγραφάς δημοτῶν Δεκελειῶν ἢ Δεκελέων, πλὴν μιᾶς, ἐφ' ἧς γέγραπται *Λόσσας Τεγεάτης*, ἐπ' αὐτῆς δὲ ἀνάγλυφον καλῆς τέχνης παριστάνον πολέμοσιν ἢ στρατιώτην πρὸς δεξιὰ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀσπίδος, καλύπτουσαν τὸ ὀλίγον πρὸς τὸ ἐμπροσθεν κεκλιμένον σῆμά του. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ὁ Τεγεάτης οὗτος ἔπρεσε κατὰ τὸν Δεκελειακὸν πόλεμον συνεκστρατεύοντων τῶν Τεγεατῶν ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν. Περιγραφή καὶ δημοσίευσις τῶν ἀνακαλυφθέντων τούτων μνημείων καὶ ἐπιγραφῶν ἐγένετο, νομίζω, κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Βερολίῳ παρὰ τοῦ κυρίου Λύδερς. Τὰ μνημεῖα τεῦτα ὑποστηρίζουν τὴν γνώμην μου ὅτι παράκειται αὐτοῖς ἐν τῇ κοιλάδι ἡ Δεκέλεια. Πρὶν ἢ στρέψῃ τις πρὸς δεξιὰ ἐπὶ τῆς

ἰδίας ὁδοῦ ὑψοῦται κατὰ μέτωπον καὶ πρὸς μεσημβρίαν κατὰ
 αὐτοῦ ἐκ πευκῶν λόφος, εἰς ὃν τὴν ὑπέρειαν ἠνεώχθη ἀμαξίτης
 ὁδός, ἥτις κυκλοειδῶς καὶ βαθμηδὸν ἀνέρχεται εἰς τὸν μέγαν τῆς
 κορυφῆς του, οὐδὲς ἐπὶ μήκους ἐκ δυσμεῶν πρὸς ἀνατολάς, ὅπου
 φαίνεται ὁ σχηματισμὸς τῆς ὑψηλότερας κορυφῆς, ἐν ᾗ οἰκός-
 σκος μικρὸς ἐκκοδόμηται διὰ τὴν φύλαξιν τῶν θαλῶν τοῦ Βασί-
 λῆος. Ἐκ τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ λόφου τούτου κατέρχοντες
 αἱ ποδῖαι τοῦ κυματοειδῶς καὶ οὐχὶ δι' ἀποτόμων κλίσεων, καὶ
 ἀπολήγουσι ἐξ ἀνατολῶν μὲν πρὸς βῆμα ὅπερ πρὸς Κηφισὸν ἐκ-
 δίδει, καὶ πέραν τοῦ ὁποίου ἕτερος ὑψοῦται λόφος ἐκμήκους
 ἐπίσης σχήματος, ὁ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καλούμενος. Πρὸς με-
 σημβρίαν δὲ διακρίνονται ὑπὸ ἐπιπέδων κεκλιμένων καὶ κεκλι-
 δων μικρῶν, μεθ' ἧς καὶ πάλιν ἡ ὁμαλὴ πρὸς τὴν ποδιάδα ἀνα-
 λουθεὶ κλίσει. Ὁ λόφος οὗτος ὑψοῦται πράγματι ἀπὸ τῆς πε-
 διάς καὶ τῆς χώρας τοῖς κρατίστοις. Φαίνεται ἐκείθεν ἡ πόλις
 Ἀθηνῶν καὶ τὰ εἰς τὸν Πειραιᾶ εἰσερχόμενα πλοῖα, κυριαρχεῖ
 ἐπὶ τῆς μεταξὺ Πεντέλης καὶ Πάρνηθος κοιλιάδος, ἣν ὁ Κηφισὸς
 διαρρεῖ, καὶ δι' ἧς δέρχεται ἡ ὁδὸς ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἐρεσσόν.
 Ἀπέχει τῆς πόλεως εἰκοσιτέσσαρες ὡς ἑγρηστὰ χιλιόμετρα ἢ ἑκα-
 τὸν εἰκοσι σταδίους, λόγζομένου ἐκάστου εἰς διακόσια μέτρα.
 Περὶ τὴν κορυφογραμμὴν αὐτοῦ εἰς ἀκτῖνα σχεδὸν διακοσίων μέτρων
 φαίνονται θεμέλια ἀρχαίου τείχους, ἀκολουθοῦντα τὴν μορφήν τοῦ
 λόφου. Ἀνασκαφῇ ἐνεργηθεῖσα πρὸς τὴν βορειοανατολικὴν κλιτὴν
 αὐτοῦ ἐβεβαίωσε τὴν ὑπαρξίν τοῦ τείχους τούτου καὶ ἐδικαίωσε
 τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ, Παλαιόκαστρον παρὰ τῶν περιρικούντων
 καλουμένου. Ἀκριβῶς δὲν δύναται τις νὰ ὀρίσῃ τὸ σχῆμα τοῦ τεί-
 χους τούτου, εὐκολος ὅμως ἔσται ὁ προσδιορισμὸς διὰ τῆς ἐκ-
 χώσεως κατὰ μῆκος τῶν θεμελίων του. Τὸ εἶδος τῆς οἰκοδομῆς
 φαίνεται πράγματι πρόσκιρον καὶ ἀνευ περιττῆς ἐργασίας. Ἀκο-
 λουθῶν δὲ τις πρὸς ἀνατολάς τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ἐπὶ ἀτραπῷ
 πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐπίσης ἀγούσης εὐρίσκει λίθους ἐσπαρμένους οὕτως
 εἰπεῖν ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς. Ἰχνη δὲ πάλιν τειχῶν φαίνονται
 παρὰ τὸ παρὰ τοῖς πόδας τοῦ λόφου κατερχόμενον βῆμα, πρὸς ὃ
 καὶ ἡ ἀτραπὸς καταβαίνει σύσκιος ἀπὸ πλατάνων καὶ πευκῶν,
 εἴτα ἀνερχομένη πρὸς τὸν λόφον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ἀκο-

λουθεῖ τὴν βορειοανατολικὴν κλιτὺν αὐτοῦ καθ' ὅλον τὸ μῆκος, συναντῶσα ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν αὐτῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ μικρὸν ἐρειπώμενον Βυζαντινὸν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σώζονται ἀκόμη ζωπαὶ Βυζαντιναὶ τοιοχογραφαί. Ἡ ὁδὸς αὕτη, ἀκολουθοῦσα πάντοτε τὴν πλαγίαν τοῦ ἐπιμήκους τούτου λόφου, διέρχεται ἐπὶ τῆς χαίτης αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ κλίσιν, καὶ μετ' οὐ πολὺ στρεφομένη πρὸς τὰ δεξιὰ κατέρχεται πρὸς τὴν πεδιάδα κατευθυνομένη πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ αὕτη ἦτο ἡ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δεκελείαν ἄγουσα· ἐξ ἀριστερῶν δὲ διὰ τῶν ἐρειπίων τοῦ χωρίου Μπάφι καὶ τῶν ὑπὸ ῥεῖων τοῦ λόφου τοῦ Κεραμιδίου συνερχομένη ἡ αὕτη, κατέρχεται μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Λιοσίων καὶ ἐκεῖθεν δι' Ἀφιδνῶν εἰς Ὀρωπὸν.

Ἐξ ὧν τούτων τῶν πληροφοριῶν καὶ τῆς ἐπὶ τόπῳ ἐξετάσεως νομίζω, ὅτι ὁ λόφος οὗτος τοῦ Παλαιοκάστρου εἶναι ὁ χώρος, ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐτείχισαν. Ἀνασκαφαὶ πλέον ἐκτεταμέναι ἐλπίζω ὅτι θέλουν βεβαιώσῃ τὴν ὑπόθεσίν μου ταύτην. Ἐάν δὲ ὁ εἰρημένος λόφος καὶ τὸ περὶ αὐτὸν τείχος δὲν ᾖναι τὸ Λακεδαιμονικόν, ποῖον ἄλλο σημεῖον ἐντὸς τῆς Δεκελείας κτλ. χώρας δύναται νὰ ἔχη ὑπὲρ αὐτοῦ περισσότερα διδόμενα; (1)

Ἐν Ἀθήναις, 20 Ἀπριλίου 1874.

ΤΙΜΟΛΕΩΝ ΒΑΣΣΟΣ,

διαγγελεὺς τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως.

(1) Χάρτης τοπογραφικὸς, τὸν ὁποῖον ἐσχεδιάσαμεν μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἀκριθείας, θέλει καταστήσῃ εὐληπτοτέραν τὴν παρούσαν διήγησιν. Τὸν χάρτην τούτον θέλομεν παραθέσῃ προσηχῶς, ὅταν ὁ λιθογράφος ἀποπερατώσῃ αὐτόν.

ΠΕΡΙ ΦΩΤΙΟΥ ¹⁾.

Ὁ σπουδαιότερος πολέμιος τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ὑπῆρξε πάντοτε καὶ ὑπάρχει ἀναντιρρήτως ὁ παπισμός. Ἡ ἀνατολὴ βρίθει ἐτι καθολικῶν ἱεραποστόλων καὶ μάλιστα Ἰησουϊτῶν ἐν μέσῳ δὲ ἡμῶν ὑπάρχουσι καθολικὰ σχολεῖα ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν χάριν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐαρίθμων καθολικῶν, πράγματι δὲ πρὸς σκοποὺς προσηλυτιστικούς. Οἱ Ἰησοῦται ἐλπίζουσι μέχρι τοῦ νῦν, ὅτι θὰ δυνηθῶσι ποτε νὰ γίνωσι κύριοι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὑποτάσσοντες αὐτὴν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἐν Ῥώμῃ ποντίφηκος. Δὲν εἶναι πολὺς χρόνος, ἀπ' οὗτο ἐτόλμησαν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου εἶναι ἡ κυρία ἐξία αὐτῶν, νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας παράδοξά τινα δελτία, ἐν οἷς προτρέπονται οἱ ὀρθόδοξοι, ἐὰν θέλωσι τὴν ἐαυτῶν ψυχικὴν σωτηρίαν, νὰ ἐγκαταλίπωσι δῆθεν τὸ σχίσμα, καὶ νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μόνης ἀληθοῦς ἐκκλησίας, τῆς ἐκκλησίας δηλ. τοῦ ἀλανθάστου πάπα! Εἰς τὰ δελτία ἐκεῖνα ὡς ἀπάντησις ἀπ' Ἀθηνῶν ἔστω ἡ μελέτη αὕτη. Ἡ Ῥώμη εἶναι πάντοτε ἐπιφοβὸς δύναμις. Δὲν ὑπῆρξε δὲ τοιαύτη μόνον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε οἱ πάπαι ἤγον καὶ ἔφερον τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, ὅτε ἐκίνουν σύμπασαν τὴν δύσιν εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν μουςουλμάνων ἐν τῇ ἀγίᾳ γῇ καὶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε διένεμον τὰ στέμματα εἰς τοὺς βασιλεῖς, ὅτε ἀφώριζον αὐτοκράτορας καὶ ἔλυον τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν τοῦ πρὸς αὐτοὺς ὅρκου, ὅτε διὰ τῆς φρικώδους ἱερᾶς ἐξετάσεως ἐτυράννουν τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων. Καὶ σήμερον ἐτι κατὰ τοὺς πεφωτισμένους τούτους αἰῶνας ἐν τῷ μέσῳ τῶν τοσούτων τοῦ πολιτισμοῦ προόδων ὁ παπισμὸς κινεῖται καὶ δὲν ἀπώλεσε πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ὑπάρχει ἐτι παρὰ τοῖς χωρικοῖς πληθυσμοῖς καὶ παρὰ τοῖς ὀχλοῖς τῶν πόλεων ἐν τῇ δύσει ἀρκετὴ ἀμάθεια, ὥστε ἡ Ῥώμη νὰ δύνανται νὰ ἐξασκῇ ἐπιρροήν. Ἐν ὅσῳ δὲ ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις

(1) Ἐπιτομὴ τῆς μελέτης ταύτης περὶ Φωτίου ἀνεγνώσθη παρ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν ἐξετάσεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ῥιζαρέου σχολῆς τῇ 1' Ἰουνίου παρόντος ἔτους.

δὲν γενικεύεται πανταχοῦ παρὰ τοῖς καθολικοῖς λαοῖς, ἐν ὧσιν ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ βαρβαρότης τοῦ λαοῦ συμβαδίζουσι συνυπάρχοντα παραλλήλως μετὰ τῆς προόδου τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς δυτικῆς κοινωνίας, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ὁ παπισμὸς θά ᾔηται μεγάλη δύναμις. Ἰδοὺ διὰ τί οἱ αὐστηροί, ὑπεράλπειοι καθολικοὶ ἐπολέμησαν ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῇ γαλλικῇ ἐθνοσυνελεύσει τὸ περὶ ὑποχρεωτικῆς τοῦ λαοῦ ἐκπαιδεύσεως νομοσχέδιον τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. Ἰδοὺ διὰ τί καὶ τὸ κίνημα τῶν παλαιῶν καθολικῶν ἐν Γερμανίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, τὸ ὁποῖον σκοπεῖ τὴν καταπολέμησιν τῆς παπικῆς παντοδυναμίας τῆς θεσπισθείσης ἐν τῇ Βατικανῇ συνόδῳ διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀλανθίστου, τὴν περιστολὴν τῶν δεισδαιμονιῶν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τὴν ἀνακαινίσιν ἐν γένει ταύτης διὰ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, περιωρίσθη μέχρι τοῦ νῦν σχεδὸν μόνον μεταξὺ τῶν τάξεων τῶν πεπαιδευμένων, ὁ δὲ λαὸς καὶ ὁ αὐτὸν ὁδηγῶν κλῆρος ἡ ἡμεῖς ψυχροὶ πρὸς αὐτὸ ἢ καταπολεμοῦσι μετὰ φανατισμοῦ τοὺς παλαιούς καθολικούς. Πρὸς ἰσχυρὸς εἶναι ὁ παπισμὸς ἐστὶ καὶ νῦν ἀποδεικνύει καὶ ἡ φοβερὰ πάλῃ ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν κυβερνήσεων ἐν Ἰταλίᾳ, Πρωσσίᾳ, Ἑλβετίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Ἰσπανίᾳ διεξαγομένη καὶ τὸ κράτος τῶν κληρικῶν ἐν Γαλλίᾳ, Πανταχοῦ οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα καὶ ὁ κλῆρος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, μηδὲν τοὺς νόμους τῶν διαφόρων κρατῶν σεβόμενοι, παραβαίνουσιν αὐτοὺς σκανδαλιδῶς, παριστάμενοι ὡς, ἐχθρὴ δύναμις κεκηρυγμένη κατὰ πάσης προόδου, κατὰ πάσης ἐλευθερίας πολιτικῆς ζωῆς τῶν λαῶν. Ὁ πάπας ἐστὶ καὶ νῦν ἀξιοῦν ἀκδεμονεῦν τοὺς λαούς· ἡ δὲ ἐλευθερία αὐτῶν καὶ ἡ ἀπὸ τῆς κληροκρατίας χειραφέτησις αὐτῶν εἶναι τῷ πάπᾳ ἀτακτικὴ ἀποπλάνησις· διότι οὕτω ἐξαπατησάσθαι αὐτάς αὐταὶ τῶν νεωτέρων λαῶν ἐν τῇ διαβολικῇ ἐγκυκλίῳ καὶ τῇ συντάξει Πίου τοῦ Θ', ἅπαντα ἐπεκυρώθησαν καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ Βατικανῇ συνόδῳ. Ἡ ἀνατολὴ εὐτυχῶς εἶναι ἀπὸ πηλαγμῆν τοῦ μεγάλου τούτου κακοῦ, τοῦ παπισμοῦ. Ἐζήτησε μὲν οὗτος ἀπὸ πολλῶν αἰώνων νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐκυτοῦ δύναμιν καὶ ἐνταῦθα, ἀλλὰ πάντοτε ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, εἰς τὰς ἑαυτῆς παραδόσεις

ἐμφανισα· πιστῇ, ἀπέκρουσε τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ τούτους. Πρῶτος δὲ ὁ πολὺς Φώτιος ἀνέλαβε τὸν φοβερόν τοῦτον κατὰ τοῦ παπισμοῦ ἀγῶνα καὶ νικηφόρως διεξήγαγεν αὐτόν, ὅτε κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐζήτησε νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς. Πᾶσα ἡ μεσά ταῦτα κατὰ τοῦ ἐκ τῆς δύσεως τούτου ἐχθροῦ ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἀντίθρασις εἶναι συνέχεια τῆς πάλης ταύτης ὑπὲρ τῶν δικαιοματίων καὶ παραδόσεων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἥς τὴν σήμεραν ἀνέψωσε πρῶτος ὁ Φώτιος. Ἄνευ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν ἄλλων κολεμίων τῆς παπικῆς ἀλαζονείας τῶν τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ ἀκολουθησάντων ἀπὸ τοῦ Κηρουλαρίου μέχρι τοῦ Μηνιάτου, σήμερον ἡ ἀνατολὴ θὰ ἀπετέλει μέρος τῆς παπικῆς ἐκκλησίας· ἐκκλησιαστικῶς θὰ διωκόμεθα ἀπὸ Ῥώμης, ἐκείθεν ὡς δοῦλαι δεχόμενοι παρὰ τοῦ ἀλανθάστου διαταγὰς· παπικοὶ βικάριοι· θὰ ᾔσαν οἱ ἀνώτατοι ἡμῶν ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες, οἳ θὰ ὑπέκιντο πατριάρχαι καὶ ἀνατολικά ἐπισκόπων σύνοδοι· πᾶσα ἡ ἀρχαία, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων χρονολογούμενη ἀνεξαρτησία τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, πᾶσα ἐν γένει ἡ πατροπαράδοτος αὐτῶν διοίκησις θὰ ἐξέλιπεν· οἱ κανόνες τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν ἀρχαίων πατέρων οὐδεμίαν πλέον θὰ εἶχον ἰσχὺν ἐναντίον τοῦ δυστικοῦ κανονικοῦ δικαίου τοῦ ἐπὶ τῶν ψευδοῖσιδωρεϊαν διατάξεων στηριζομένου, καὶ ἐν γένει τῆς θελήσεως τοῦ ἀλανθάστου· ἡ θεολογία ἡμῶν, ἀρνούμενη τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς διδασκάλους καὶ φωστῆρας τῆς ἐκκλησίας, θὰ μετεσχηματίζετο κατὰ τὰς λεκτολόγους καὶ γελοίας θεωρίας τῶν μεσαιωνικῶν τῆς δύσεως θεολόγων, τῶν σχολαστικῶν λεγομένων, πλουτιζομένη καὶ διὰ νέων δογμάτων, ἰδίως δὲ διὰ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως καὶ τοῦ ἀλανθάστου ἡ λατρεία ἡμῶν ἀντὶ νὰ γίνηται ἐν τῇ ὡραίᾳ γλώσσῃ ἡμῶν, τῇ γλώσσῃ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ Χρισοστόμου, θὰ ἐτελεῖτο ἴσως ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς Ῥώμης, τῇ λατινικῇ· τὰ δὲ ἥθη ἡμῶν θὰ ᾔσαν τὰ ἥθη τῶν Βενετῶν καὶ Νεαπολιτῶν. Τοιαύτην οἰκτρὰν εἰκόνα θὰ παρίστα σήμερον ἡ ἀνατολὴ ἐκκλησία, ἐάν, ὅτε ὁ παπισμὸς, δυνηθεὶς ἔνεκα διαφορῶν περιστάσεων νὰ ὑψωθῇ ἐν τῇ δύσει εἰς μεγάλην δύναμιν, ἐπειράθῃ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς, δὲν εὐ-

ρίσκετο εἰς Φώτιος, ὅς τις ὄργανον βεβαίως γενόμενος τῆς θείας προνοίας, ἵνα σώσῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου κινδύνου. Τίνα δὲ θὰ ᾔσων, ἐὰν ὁ παπισμὸς τότε ἐνίκῃ, τὰ ἀποτελέσματα καὶ ὡς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἡμῶν ἐθνισμόν, ἕλαστος εὐκόλως δύναται νὰ κατανοήσῃ. Ὁ ἑλληνισμὸς δηλητηριαζόμενος ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ θὰ ἀπεμαραίνεται, καὶ θὰ ἐνοθεύετο· θὰ συνέβαιεν ἀπάτη τῇ ἀνατολῇ, ὅ,τι συνέβη εἰς ὀλίγα μέρη αὐτῆς, ὅπου ἡδυνήθησαν οἱ λατῖνοι νὰ ἐπικρατήσωσι, καὶ ὅπου ἐσχηματίσθη τὸ εἰδεχθὲς ἐκεῖνο καὶ ἀπαίσιον κράμα τῶν καλουμένων γραικοκαθολικῶν ἢ γραικολατίνων, ἀνθρώπων μηδεμίαν διακρίμηναν ἐθνικὴν συνείδησιν ἐχόντων, ἀγνωσούντων δὲ, ἂν εἶναι Ἰταλοὶ ἢ Ἑλληγες, τοῦτο δὲ μόνον γινωσκόντων, ὅτι εἶναι δοῦλοι τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἱερέως¹⁾. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προσηθάνετο κατὰ βάθος τὰ ἐπιβλαβῆ ταῦτα ἀποτελέσματα τῆς ὑπὸ τὴν Ῥώμην ὑποταγῆς, καὶ διὰ τοῦτο οὐδέποτε μετὰ τὸ σχίσμα ἠθέλησεν ἐνδίδων εἰς οἰασδήποτε ὑποκινήσεις εἴτε αὐτῶν τῶν παπῶν, ζητούντων πάντοτε τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολῆς, εἴτε τῶν αὐτοκρατόρων ἐνεργούντων χάριν τῶν δυναστικῶν αὐτῶν συμφερόντων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, νὰ δεχθῇ ταύτην. Τὴν εἰς τὰ πάτρια ἐμμονὴν ταύτην καὶ ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς Λατίνους ὀνομάζουσιν οἱ δυτικοὶ συγγραφεῖς συνήθως δεισιδαιμονίαν τῶν βυζαντινῶν. «Εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ἡμῶν, λέγει ὁ σοφὸς Κοραῆς²⁾, ἀποδίδουσιν οἱ Λατῖνοι τὸ πείσμα τοῦ κοινοῦ λαοῦ νὰ μὴ ἐνωθῇ μετὰ τοὺς παπιστάς, καὶ τὴν σταθερὰν αὐτοῦ ἀντίστασιν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ τὸν ἐνώσωσιν αὐτοκράτορας. Εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ὅμως ταύτην (ἂν ἐγέννησέ ποτέ τι καλὸν ἢ δεισιδαιμονία) χρεωστοῦμεν οἱ σημερινοὶ γραικοὶ τὴν ὑπαρξίν μας. Χωρὶς τὸ εὐτυχίστατον τοῦτο πῆγμα τῶν πρὸ ἡμῶν, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἠθέλεν αὐξηθῆν ἐπὶ

(1) Ἐννοεῖται, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ πινες ἐπαινεταὶ ἐξαιρέσεις μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλ' αἱ ἐξαιρέσεις δὲν καταργοῦσι τοὺς κανόνας. Ἀναγνώτω ὁ βουλούμενος τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ θέλει ἴδει, ἂν οἱ γραικοκαθολικοὶ π. δ. χ. τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου προσηνέχθησαν ὡς Ἑλληγες ἢ ὡς ἐχθροὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

(2) Προλεγ. Α' τόμ. Ἀτάκτων, σελ. κδ'.

πλέον, καὶ τὰ πολυπληθῆ τάγματα τῶν δυτικῶν μοναχῶν ἐμελλον νὰ καταβρωμίσωσι τὸ ἔδαφος τῆς ταλαιπώρου Ἑλλάδος καὶ τὰ νερωνικὰ τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως κριτήρια νὰ φλογίζωσι τοὺς Ἕλληνας ὡς κατέφλεξαν πολλὰς μυριάδας δυτικῶν, καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία νὰ ὑποταχθῇ ὡς εἰς κεφαλὴν εἰς τὸν πάπαν, καθὼς ὑποτάσσονται ἀκόμη σήμερον πολλοὶ τῆς φωτισμένης Εὐρώπης λαοί, ἄλλοι διότι κρατοῦν ἀκόμη τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκλεισμένους εἰς τὰ πανταχόθεν περιλάμποντα φῶτα τῆς παιδείας, καὶ ἄλλοι, διότι ἔχοντες καὶ αὐτοὶ μεταξὺ τῶν ὄχι ὀλίγους ἀκόμη ἐκουσίως τυφλοὺς, ἔκριναν φρονιμώτερον νὰ ἀφήσωσι τὴν κατὰ τριψὶν τῆς παπικῆς τυραννίας εἰς τὸ ῥινίον τῆς τυπογραφίας παρὰ νὰ τὴν πελεκίσωσι μὲ τὴν βίαν. Καὶ ἡ τυπογραφία δὲν θέλει προδόσει τὰς ἐλπίδας τῶν. Ἡ ἀκαταμάχητος αὐτῆς ὁπλοθήκη

«... Πολλὰν πολλῶν κατέλυσε κέρημα

«ἦδ' ἔτι λύσει».

(Ίλιδ. Β', 417)».

Οὕτω κρίνομεν ἡμεῖς ἐν τῇ ἀνατολῇ περὶ τοῦ σχίσματος τοῦ 9^{ου} αἰῶνος καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ἐκτιμῶμεν τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἰδίᾳ αἰωνίαν ὀφείλουσιν εὐγνωμοσύνην τῷ μεγάλῳ Φωτίῳ διὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τοῦ παπισμοῦ.

Τοὺς ἀγῶνας τούτους τοῦ Φωτίου καὶ ἐν γένει τὰ κατ' αὐτὸν ἐκθέτομεν ἐν τοῖς ἐξῆς.

Οὐδενὸς ἀρχαίου ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρὸς ὁ βίος διεστράφη τοσούτον παρὰ τῶν ἱστορικῶν, ὅσον ὁ τοῦ Φωτίου· διότι πάντες σχεδὸν οἱ ἐκ τῶν δυτικῶν ἱστορικῶν περιγράψαντες τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τὸ σχίσμα, δυσμενῶς πρὸς τὸν Φώτιον διακείμενοι ὡς καταπολεμήσαντα τὸν αὐτοῖς προσφιλεῖ παπισμὸν, ἀντὶ νὰ ἐξετάσωσι τὰ πράγματα ἀμερολήπτως, ἐσπούδασαν νὰ παραστήσωσι τὸν Φώτιον ὡς τὸν αἴτιον τοῦ σχίσματος, νὰ δικαιολογήσωσι δὲ τὴν παπωσύνην, ἀκολουθοῦντες τυφλῶς τοῖς περὶ Φωτίου ὑπὸ τῶν γνωστῶν καὶ κεκηρυγμένων αὐτοῦ ἐχθρῶν Νικητα τοῦ Παφλαγόνος¹), Μητροφάνους ἐπισκόπου Σμύρνης²), Στυλιανοῦ τοῦ Νεο-

(1) Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰγνατίου.

(2) Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Μανουὴλ Πατρίκιον ἐκ τοῦ ἔτους 870.

καισαρείαις¹⁾ καὶ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου²⁾ ἐν Ῥώμῃ γραφῆσαι. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὑπῆρξεν εἰς τῶν φαυλοτέρων ἀνθρώπων τοῦ Θ' αἰῶνος, ὑπὸ τριῶν παπῶν κατακριθεὶς καὶ καθαιρεθεὶς ἐνεκα διαφόρων ἐγκλημάτων, ὑπὸ Λέοντος Δ' ἡλ., Βενεδίκτου καὶ Νικολάου³⁾. Καὶ ὁμῶς οἱ Λατῖνοι ἱστορικεὶ θεωροῦσι τοῦτον ἀξιόπιστότερον αὐτοῦ τοῦ Φωτίου, ἐκθέσαντός τὰ κατ' αὐτὸν γεγονότα ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς αὐτοῦ καὶ τῆς μαρτυρίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ Φωτίου γενομένων πολυπληθεστάτων συνόδων κατὰ τὸ 867 καὶ 879, καθὼς καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀμυξάντων Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, τοῦ ἐξακολουθήσαντος τὸν Θεοφάνη, Συμεῶνος τοῦ Μαγίστρου, τοῦ Γεωργίου Κεδρηνοῦ, τοῦ Ζωναρᾶ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οὕτως ἐμπροσθεν συνέγραψαν τὰ περὶ Φωτίου ὁ Βερώνιος⁴⁾, ὁ Μαϊμβούργος⁵⁾, ὁ Ἰάγερ⁶⁾, ὁ Εὐγενεοίθερος⁷⁾ καὶ οἱ λοιποὶ καθολικοὶ ἱστορικοί. Τὸ παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι καὶ διαμαρτυρούμενοι συγγραφεῖς, οἷον ὁ Γοφρέρ⁸⁾, ὁ Νεάνδρος⁹⁾ καὶ ὁ Γάσς¹⁰⁾ τὰ κατὰ Φωτίου ἀξιολογοῦντες, περιπίπτουσιν εἰς τὰς αὐτὰς περὶ αὐτοῦ πλάνους καὶ μεροληπτικὰς κρίσεις, τὸ ὅποιον φαινόμενον ἐξηγεῖται ἐκ τῆς καθέλου ὑπεραυστηρᾶς καὶ ἀγαν δυσμενοῦς διαθέσεως τῶν ἐν τῇ δύσει συγγραφέων πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, οἵτινες κατ' αὐτοὺς οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ποιήσωσι καὶ πράξωσι ἀγαθόν, ἀλλ' ἦσαν ὅλως προσποίησις, ψεύδος καὶ ἀπάτη, ἣν δυσμενῇ διαθέσει λίαν εὐφυῶς καὶ βεβαίως ἐξήλεγξεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμετέρων λογίων

(1) Ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς Στέφανον ἐκ τοῦ ἔτους 866 (παρὰ Mansi πρῶτη. Συνόδ., T. XVI),

(2) Praef. ad concil. VIII. oecum.; ejusdem vita Nicolai et Hadriani II. παρὰ τῷ Mansi, ἀντίθε.

(3) Opa Feller, Diction Biogr. ἐν λίξ. Anastase.

(4) Ἐν τοῖς χρονικοῖς αὐτοῦ.

(5) Histoire du schisme. Paris, 1686.

(6) Jager, Histoire du Photius. Louvain, 1848.

(7) Hergenrother, Photius.

(8) Ἐν τῇ ἐκκλ. ιστορίᾳ αὐτοῦ.

(9) Ἐπίσης ἐν τῇ ιστορίᾳ αὐτοῦ.

(10) Ἐν Herzog. Theolog. Real-encyclopæd. XI. 629—637.

τις¹⁾ διὰ τινος ὥραιας «Περὶ Βυζαντινῶν μελέτης». Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐπραγματεύθησαν περὶ Φωτίου λίαν καλῶς ὁ Ἡλίας Ταυταλίδης²⁾, ὁ Καραθεοδωρής³⁾, ὁ Σ. Οἰκονόμος⁴⁾, ὁ Βαλέττας⁵⁾ καὶ ὁ γάλλος μὲν τὸ γένος, ὀρθόδοξος δὲ τὴν πίστιν Γυστέ⁶⁾.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἦτο Μιχαὴλ ὁ Γ'. Ἡ ἐκκλησία μόλις εἶχεν ἐξέλθει ἐκ τῶν ἔνεκα τῶν εἰκόμων ταραχῶν. Ἀπὸ τοῦ 846 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Ἰγνάτιος, ἐξ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καταγόμενος, ἀνὴρ μικρᾶς παιδείας, αὐστηρὸς τὰ ἥθη, ἀλλὰ τραχὺς τοὺς τρόπους καὶ ἀλαζονικῶς πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν προσφερόμενος ἔνεκα τῆς τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπιφανείας. Ἐνεκα δὲ τούτου εἶχε πολλοὺς ἐκ τοῦ κλήρου καταστήσει αὐτῷ ἐχθροὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Συρακουσῶν Γρηγόριον, ὃν λίαν ἀποτόμως εἶχεν ἀποβάλλει ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, μὴ ἐπιτρέψας αὐτῷ νὰ παραστῇ κατὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ, διότι ἀπλῶς ὑπῆρχε κατηγορία τις κατ' αὐτῷ, περὶ ἧς ὅμως δὲν εἶχεν ἀκόμη δικασθῆ. Οὕτως αὐστηρῶς προσεφέρετο ὁ Ἰγνάτιος καὶ πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ Μιχαήλ, ἐν ᾗ εἶχε νὰ ἐλέγξῃ πολλὰ ἀτοπήματα, διότι καὶ ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ Βάρδας δὲν ἔζων βίον χρηστόν. Καὶ ἄλλως ὅμως διέκειτο ὁ Ἰγνάτιος δυσμενῶς πρὸς τὸν δυναστεύοντα οἶκον, θεωρῶν αὐτὸν ὡς σφετερισθέντα τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ ἰδίου οἴκου. Ὅτε

(1) Ὁ Βικέλας, Μελέτη περὶ Βυζαντινῶν. Ἐν Λονδίῳ, 1874.

(2) Ἐν τοῖς Προλεγμ. εἰς Β' τόμ. Παπιστ. ἐλέγχων.

(3) Ἐν τοῖς αὐτοῖς παπιστ. ἐλέγχως.

(4) Ἐν τοῖς Προλεγμ. εἰς τὰ Ἀμφιλόχεια τοῦ Φωτίου καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα.

(5) Ἐν ταῖς Προλ. εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Φωτίου, τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσας.

(6) La Papauté schismatique 271—332. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων ἔγραψαν περὶ Φωτίου καὶ οἱ ἑξῆς: Ca ve hist. lit. II, 47. Oudin Comment, II, 201. Le Quien, Oriens Christianus, I. 246. Fabricij Biblioth. Græc ed. Harl, X, 668. Pichler, Geschichte der Trennung. Schroeckh, Kgeschichte XXIV, 168. Daniel, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber. Καὶ Γ. Ζωτος ἐν τῇ Union Chrétienne. Τὰ πρακτικὰ τῶν σχετικῶν συνόδων παρὰ Mansi XV, XVI καὶ Harduin V.

δὲ ἠθέλησε ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βάρδα τῆς ἀγίας εὐχαριστίας ἐνεκα τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν οὗτος τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, καὶ δὴ κατηγορήσας αὐτὸν ὡς συνένοχον ἐν τινι στάσει κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπέτυχε νὰ καταβιβασθῇ ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ νὰ ἐξορισθῇ τῷ 857 ἔτει.

Ὑψοῦται δὲ εἰς τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν ὁ Φώτιος ἀπαιτήσῃ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ Βάρδα καὶ ψήφῳ δημοφώνῳ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ Βάρδας ἐφρόντισεν, ὅπως καλυφθῇ ἡ ἄδικος πτῶσις τοῦ Ἰγνατίου, νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν πρόσωπον παρὰ πᾶσι σεβαστὸν, καὶ τοιοῦτο ἦτο ὁ Φώτιος. Ὁ Φώτιος κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου, ὅστις εἶχεν ἐργασθῇ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Ὁ Ταράσιος, ὁ ἐπὶ τῆς Εἰρήνης πατριάρχης, ἐφ' οὗ ἐγένετο ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἡ ἐβδόμη οἰκουμένη συνόδος, ὑπῆρξε θεῖος αὐτοῦ. Καὶ περὶ ἑαυτοῦ δὲ καὶ τοῦ πατρὸς του λέγει αὐτὸς ὁ Φώτιος, ὅτι ἐπὶ τινος συνόδου κατεκρίθησαν ὡς φίλοι τῶν εἰκόνων. Οἱ οὕτω κατὰ τῶν εἰκονομάχων ἀγωνισθέντες ἦσαν τότε λίαν τῷ λαῷ καὶ τῷ κλήρῳ προσφιλεῖς. Ὁ Φώτιος δὲν ἐξεπαιδεύθη ἀπ' ἀρχῆς ὡς θεολόγος, ἀλλ' ὅμως ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἶχεν ἐπιδοθῇ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων καθόλου, πρὸς δ' εἶχε φυσικὴν κλίσιν, πεπροικισμένος ὦν συνάμα δι' ἐξόχων πνευματικῶν χαρισμάτων. Ἐν τοῖς γράμμασι δὲ περιελαμβάνοντο τότε καὶ τὰ θεολογικά, ἰδίως ἡ γνῶσις τῶν δογμάτων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας. Ἠδυνήθη δὲ κατὰ τὴν παιδείαν νὰ ὑπερβῇ πάντας τοὺς συγχρόνους του, ὅπως ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ του ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι. Περὶ αὐτὸν εἶχε σχηματισθῇ ὁμιλὸς τις λογίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἡσχολοῦντο ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ εἰς τὰ γράμματα, ἰδίως τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν, τὴν λογικὴν, τὰ μαθηματικά καὶ τὴν θεολογίαν. Ὁ Φώτιος δικαίως νομίζεται μετὰ τοῦ Βάρδα καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα εἰς τῶν πρώτων αἰτίων τῆς ἀνανεώσεως τῶν κλασικῶν σπουδῶν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα, αἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον παραμεληθῇ). Δὲν ἔμενεν ὅμως καὶ ξένος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἀνυψώθη μάλιστα καὶ εἰς μεγάλας θέσεις, γενόμενος πρῶ-

τοὺς γραμματεῦς ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ καὶ πρωτοσπαθάριος, δηλ. ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὡς συγκλητικὸς δὲ τῆς πρωτεύουσας· ἐστάλη πρεσβευτὴς εἰς Ἀσσυρίαν¹). Καί περ δὲ ὦν λαϊκὸς, ἐζητήθη ὁμῶς ὁμοφώνως ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπ' ἀρετῇ, συνέσει καὶ σοφίᾳ φήμης παρὰ πάντων ὡς πατριάρχης, ὅπως ἄλλοτε ὁ Νεκτάριος, ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Ταράσιος, λαβὼν ἐντὸς ἑξ ἡμερῶν πάντας τοὺς ἱερατικούς βαθμοὺς τῷ 857. Εἰς μάτην ἀνθίστατο τὸ πρῶτον ὁ Φώτιος, μὴ θέλων νὰ παραιτήσῃ τὸν πρότερον ἡσυχον ἑαυτοῦ βίον, ὅστις ἄφινεν αὐτῷ ἱκανὸν χρόνον ἵνα ἀσχολῇται περὶ τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ μελέτας, καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὸ τότε πολυασχολώτατον ἀξίωμα τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτον δεινῶν περιστάσεων μετὰ βιαίαν πτώσιν τοῦ πρώην πατριάρχου, ἐν ᾧ ἔτι ὁ ἐκ τῆς εἰκονομαχίας σάλος δὲν εἶχεν ἐντελῶς κατασιγᾶσει. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Φώτιος σύρεται σχεδὸν εἰς τὴν χειροτονίαν, καθὼς οὐ μόνον οὗτος βεβαιοῖ ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς πρὸς τὸν Πάπαν Νικόλαον καὶ τὸν Βάρδαν²), ἀλλὰ καὶ ἡ πολυἀριθμὸς σύνοδος ἡ κατὰ τὸ 879 συγκροτηθεῖσα ἐκ 400 περίπου ἐπισκόπων. Ἄς μὴ πιστεύωσιν οἱ δυτικοὶ συγγραφεῖς ὅτι εὐρέθη ἀνὴρ τοσοῦτον μετρίοφρων, ὥστε διὰ τῆς βίας σχεδὸν νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὸ ὑπατον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα. Ἡμεῖς παράτολμον νομίζοντες νὰ διαμφοισθητήσωμεν τὴν φιλαλήθειαν τοῦ Φωτίου, οὗ ὁ ὅλος χαρακτὴρ ἐκ τε τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων συγγραμμάτων καὶ ἐξ ὅλου τοῦ βίου του παρίσταται ἡμῖν ἄξιος σεβασμοῦ, καὶ τὴν βεβαίωσιν 400 ἐπισκόπων, οὐδὲν ἄλλοτε ἀμφιβάλλομεν περὶ τοῦ γεγονότος, ἔχοντες μάλιστα καὶ πρόσφατα παραδείγματα ἀνδρῶν ἀποδειξάντων τὴν αὐτὴν εὐαγγελικὴν μετριοφροσύνην καὶ ἀνελθόντων εἰς τὰ ὕψιστα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα παρὰ τὴν θέλησίν των κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος. Γενόμενος πατριάρχης ὁ Φώτιος ἐπεμψε τὰς εἰθισμένας ἐνθρονιστικὰς ἐπιστο-

(1) Προίμ. εἰς μυρίβ.

(2) Φωτίου ἐπιστ. 1, 3 καὶ 159 κατὰ ἐκδ. τοῦ Βαλίττα.

λας πρὸς τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον καὶ τοὺς πατριάρχας τῆς ἀνατο-
λῆς, ἐν αἷς ἀνῆγγειλε τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ὡς πατριάρχου παρὰ
τὴν θέλησίν του, ἐθέτων ἅμα καὶ τὴν ἐμολογίαν τῆς πίστεώς του.
Ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι, ἃς προσίδεν ὁ Φώτιος, ἤρχισαν πάραυτα.
Διότι, ἐνῷ τὸ πρῶτον ἅπας ὁ κλῆρος, μὴδ' αὐτῶν τῶν φίλων τοῦ
Ἰγνατίου ἐξαιρουμένων, ἀπεδέχθησαν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου,
ῥῆξαντο μετὰ ταῦτα οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον νὰ ἀποκηρύττωσι τὴν
ἐκλογὴν ταύτην, ὁ δὲ Ἰγνάτιος ἠρνεῖτο νὰ δώσῃ ἐκουσίως τὴν
παραιτήσιν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν νέον πατριάρχην. Ὁ Βάρ-
δας, ὁ ἐπὶ τῇ ὀμότητι αὐτοῦ γνωστός, ἔλαβε τότε ἀφορμὴν νὰ
καταδιώξῃ τοὺς Ἰγνατιανοὺς ἀπανθρώπως μεθ' ἀπάσας τὰς κατὰ
τῆς τοιαύτης ἀπανθρωπίας πικρὰς παραστάσεις τοῦ Φωτίου, ὅστις
πύχτετο μυριάκις νὰ ἀπαλλαγῇ μᾶλλον τοῦ νέου ἀξιώματος ἢ νὰ
βλέπῃ κληρικούς καταδικωμένους ἐνεκα αὐτοῦ¹). Τὰ πράγματα
ἐδεικνύονταν ἐπιμᾶλλον, ὅτε τῷ 859 ἐν συνόδῳ προσκληθεὶς ὁ Ἰγνά-
τιος καὶ μὴ παραιτούμενος καθήρεθαι. Ἐκτετε ὁ κλῆρος τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ἐσχίσθη εἰς δύο μερίδας. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰγνα-
τίου εἶχε τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ χεῖρον. Δὲν συνέβη τότε τὸ πρῶ-
τον νὰ καταδιωρασθῇ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀδίκως ὁ πατριάρχης. Πολ-
λοὶ πρὸ τοῦ Ἰγνατίου ἔπαθον τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ χάριν τῆς εἰρήνης
τῆς ἐκκλησίας εἰάγησαν, ὑπέεικοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν, ἀνα-
γνώρισαντες τοὺς μετ' αὐτοὺς ἀναδεικνυομένους πατριάρχας.
Κατὰ τοῦ Φωτίου οὐδένα λόγον εἶχον αἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον, νὰ
ἐξανίστανται, διότι οὔτε αὐτὸς παρεσκύασε τὴν πτώσιν τοῦ
Ἰγνατίου καὶ τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα ἐδέξατο, ὡς τοῖς πᾶσι
ἦτο γνωστὸν, βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ
λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ἐκ τῆς εἰκονομαχίας ταρχαὶ δὲν εἶχον
ἐκδόμη καθ' ὁλοκληρίαν κατασιγάσει, ἔγνω Μιχαὴλ ὁ Γ' νὰ συγ-
καλέσῃ σύνοδον, ἥτις νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν εἰρήνην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.
Διὰ τοῦτο πέμπει πρὸς τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον Νικόλαον ἐπιστο-
λὴν, ἐν ᾗ ζητεῖ παρ' αὐτοῦ νὰ πέμψῃ ἀπεσταλμένους καὶ αὐτὸς
ἵνα παραστῶσιν εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, καθὼς προσεκλήθησαν

(1) Ἐπιστ. 159.

καὶ οἱ ἄλλοι τῆς ἀνατολῆς πατριάρχαι, ἀναφέρει δὲ ἅμα καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον.

Τότε πάπας Ῥώμης ἦτο Νικόλαος ὁ Α', ἀνὴρ φιλόδοξος, ὁστὶς στήριζόμενος ἐπὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀναφανεισῶν ἐν τῇ δύσει ψευδοῖσιδωρεϊῶν διατάξεων¹), ἡξίου νὰ ἀναγνωρίζηται παρὰ πάσης τῆς ἐκκλησίας ὡς ἀνώτατος καὶ ἀπεριόριστος αὐτῆς ἄρχων. Καὶ αὐτοὶ οἱ καθολικοὶ ἱστορικοὶ, οἷον ὁ Μαϊμβούργος²), μαρτυροῦσιν, ὅτι Νικόλαος ὁ Α' ὕψωσε τὴν παπικὴν δύναμιν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, τὸν ὅποιον οὐδέποτε εἶχε φθάσει, ἀπέναντι τῶν αὐτοκρατορῶν, τῶν βασιλέων καὶ τῶν πατριαρχῶν, πρὸς οὓς προσεφέρετο μετὰ μεγαλειτέρας τραχύτητος ἢ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, ὁσάκις ἐπίστευεν, ὅτι προσεβάλλοντο προνόμια τῆς ἐδρας αὐτοῦ. Ὁ Νικόλαος δὲν προσεκαλεῖτο ὡς δικαστὴς μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου, ἡγγέλθη μόνον αὐτῷ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ Φωτίου, καὶ ἐζητοῦντο ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ, καθὼς

(1) Αἱ ψευδοῖσιδώρειαι αὗται διατάξεις ἦσαν συλλογὴ π λ α σ τ ῶ ν διατάξεων ἀρχαίων παπῶν, συνοδικῶν κανόνων καὶ βασιλικῶν νόμων, δι' ὧν ἀπενέμοντο τῷ πάπᾳ μέγισται ἐξουσίαι, οἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν ἐπίσκοποι ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξάρτησιν ἀπ' αὐτοῦ, οἱ κατὰ τόπους μητροπολίται ἀπέβαλλον πᾶσαν ἰδίαν ἐξουσίαν, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι μόνον τῇ συγκαταθέσει τοῦ πάπᾳ ἠδύναντο νὰ συγχροτῶνται. Τοιοῦτοτρόπως αἱ κατὰ τόπους ἐκκλησίαι αἱ ἐν τῇ ἀρχαιότητι αὐτοκέφαλοι, ἐξηρτῶντο ἀπὸ τοῦ πάπᾳ, διευθύνοντος αὐτὰς διὰ τῶν ἐξάρχων ἢ τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ. Αἱ διατάξεις αὗται ἠθεωροῦντο καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα ὡς γνήσιαι, ἀπετέλεσαν δὲ τὴν βᾶσιν τοῦ νέου τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κανονικοῦ δικαίου, ἀλλὰ κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα οἱ διαμαρτυρόμενοι συγγραφεῖς τῶν Μαγδεβουργικῶν ἐκατονταετηρίδων ἀπέδειξαν τὴν νοθείαν αὐτῶν, κατὰ δὲ τὸν ΙΖ' αἰῶνα συνεπλήρωσε τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ὁ καλθινιστῆς θεολόγος Βλονδῆλος μετὰ τοιαύτης δυνάμεως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ δυτικοὶ θεολόγοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσι τὸ ψευδὲς καὶ πλαστὸν αὐτῶν. Καὶ ὁμοως καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς σήμερον ἡ διοίκησις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐξακολουθεῖ γινομένη κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν. Περὶ αὐτῶν ἴδε D. Blondel, Pseudoisid. et Tur. vapulantes. Genève. 1634 καὶ Μοσχάτου «Περὶ τῶν ψευδοῖσιδ. διατάξεων» ἐν Εὐαγγελικῷ Κήρυκι.

(2) Histoire du schisme des Grecs.

καὶ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν, ὅπως παραστῶσιν εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ συγκροτηθῇ σύνοδος, ἵνα σκεφθῇ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἀλλ' αὐτὸς ἀφορμὴν ζητῶν ἵνα παρεμβαινὼν εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπεκτείνῃ καὶ ἐν ταῦθα τὴν παπικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, ἅμα λαβὼν τὰς ἐπιστολάς τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Μιχαήλ, ἀπαντῶν παρουσιάζεται αὐτεπαγγέλτως ὡς ἐξ ἰδίας ἐξουσίας δικαστῆς τοῦ Φωτίου, καὶ κατακρίνει μὲν τὴν καθάρισιν τοῦ Ἰγνατίου οὐχὶ ὡς ἄδικον καθ' ἐαυτὴν, ἀλλὰ διότι δῆθεν ἔγινεν ἄνευ τῆς γνώσεως αὐτοῦ παρὰ τοὺς κανόνας (τοὺς ἐμπεριεχομένους ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ψευδοῖσιδωρεϊῶν διατάξεων, ἀγνώστους δὲ ὄντας καὶ μείναντας πάντοτε τοῖς ἀνατολικοῖς ἐπίσκοποις), ἀποδοκιμάζει δὲ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου εἰς τὴν πατριαρχίαν ἀπὸ ἀπλοῦ λαϊκοῦ, καὶ λέγει μετὰ ὕφους ἐπιτακτικοῦ, ὅτι περὶ τούτου θὰ ἀποφασίσῃ αὐτὸς βραδύτερον, ἀφοῦ πρότερον ἐξετάσῃ τὰ πράγματα οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἰς τὴν ἀπόφασιν δὲ αὐτοῦ ταύτην ἀπῆλθε νὰ ὑποκύψῃσι πάντες. Ἐν γένει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα γραφεῖσαις ὑπὸ τοῦ Νικολάου αἱ παπικαὶ περὶ παντοδυναμίας ἀξιώσεις ἐντονώτερον ἢ ἀλλαχοῦ ἐν ἐπιστολαῖς τῶν προκατόχων αὐτοῦ παπῶν ἐκτίθενται, ὅπως ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰάγηρος¹). Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς δὲν ἦσαν παντάπασι πρόθυμοι νὰ ἀποδεχθῶσι τοιαύτας ἀξιώσεις ἀντιβαινούσας εἰς τὴν παλαιόθεν παραδεδεγμένην ἀρχὴν, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς δύσεως ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων²), οὐδεὶς δὲ ἐπίσκοπος ἀνεγνωρίζετο πάντων

(1) Jager, Histoire du Photius IV, 144, ed. 1854.

(2) Ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀνεγνωρίζετο γενικῶς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, μαρτυροῦσι διάφορα γεγονότα. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος γράφων πρὸς τὴν ἐν Ἀριμίνῳ σύνοδον παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς (τῷ 359 παρὰ Mansi πρακτικὰ τῶν συνόδων III, 297): «Περὶ δὲ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ ὑμετέρᾳ συνόδῳ δὲν δύνασθε νὰ ἀποφασίσῃτε τι. Διὰ τοῦτο ὀφείλετε νὰ σκεφθῆτε περὶ τῶν ἀφορώντων ὑμᾶς μόνον. Ἐὰν δὲ ἠθέλετε διατάξῃ τι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν, τοῦτο οὐδὲν ἀποτέλεσμα θέλει ἔχει». Ἐπὶ τινος δὲ ἐν Ἀκυληῖᾳ συνόδου (351), κατηγορούμενος ὁ Παλλάδιος (παρὰ Mansi, III, 602) ἐπὶ ἀρειανισμῷ,

ἐξουσιαστῆς, μόνον τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων θεωρουμένων ὡς ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους κανόνας³⁾ τοὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἰσχύοντας τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως μόνον ἐπίσκοποι ἀνατολικοὶ ἠδύναντο νὰ δικάσωσιν. Οὗτοι δὲ εἶχον ἤδη ἀποφανθῇ ὑπὲρ τοῦ Φωτίου καὶ κατὰ τοῦ Ἰγνα-

ἀπήντησεν, «ὅτι ἀπόντων τῶν ἡμετέρων κληρικῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπολογηθῶμεν». Εἰς δὲ τὴν ἐρώτησιν «Τίνες εἶναι οἱ ὑμέτεροι;» ἀπήντησεν· «Οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι». «Ὅτε δὲ ἰταλικὴ τις σύνοδος ᾔθελε νὰ ἐπέμβῃ εἰς διαφοράν τινα γεννηθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἕνεκα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νεκταρίου, ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν ταύτην ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία. Ἡ ἐπιστολὴ τῆς συνόδου ταύτης 382) πρὸς τοὺς δυτικούς εἶχεν οὕτω: «Περὶ δὲ τῶν οἰκονομιῶν τῶν κατὰ μέρος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παλαιῶς ὡς ἴστε θεσμός κεκράτηκε καὶ τῶν ἁγίων ἐν Νικαίᾳ πατέρων ὅρος, καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τοὺς τῆς ἐπαρχίας ποιεῖσθαι τὰς χειροτονίας· οἷς ἀκολουθῶς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας Νεκτάριον ἐπίσκοπον κεχειροτονήκαμεν· οἷς ὡς ἐνθέσμως καὶ κανονικῶς κεκρατηκόσι καὶ τὴν ὑμέτεραν συγχαίρειν παρακαλοῦμεν εὐλόγειαν». Τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπέναντι τῶν παπῶν δεικνύουσι τρανῶς καὶ αἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀνατολικῶν ἐπισκόπων συγκροτηθεῖσαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, αἵτινες συνεχλοῦντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, εἶχον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προέδρους ἐπισήμους τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους. Ἡ Β' οἰκουμενικὴ σύνοδος εἶχε μεταξὺ τῶν προέδρων αὐτῆς καὶ τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον, δὲν ἡ Ῥώμη μεθ' ἀπάτης τῆς δύσεως δὲν ἀνεγνώριζε κανονικὸν ἐπίσκοπον, παραδεχομένη Παυλινόν τινα ἀντεπίσκοπον αὐτοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει. Ἡ δὲ ΣΤ' οἰκουμενικὴ σύνοδος κατέταξε μεταξὺ τῶν αἵρετικῶν τὸν πάπαν Ὀνώριον, ἡ δὲ Πενθέκτη κατεδίκασε πολλὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἔθιμα. Ὅρα περὶ τούτων καὶ ἡμέτερον Δοκίμιον ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐκδ. δευτέρας, 1874, σελ. 167.

(3) Τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' οἰκουμ. καν. ς'. «Τοὺς ἔχοντας κατὰ ἐπισκόπου κατηγορίαν κελεύει ἡ ἁγία σύνοδος πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας πάντων ἐπισκόπων ἐνσταθῆαι τὰς κατηγορίας· εἰ δὲ συμβαίνει ἀδυνατῆσαι τοὺς ἐπαρχίωτας πρὸς διόρθωσιν, τότε αὐτοὺς προσιέναι μεῖζονι συνόδῳ τῶν τῆς διοικήσεως ἐπισκόπων, ὑπὲρ τῆς αἰτίας ταύτης συγκαλουμένων». Καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Α', καν. γ'. «Ἐπίσκοπον προσήκει ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι.

τίου. Ἴδού ἡ αἰτία τοῦ σχίσματος. Ὁ Φώτιος φίλος ὢν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης δὲν ἠθέλησεν ἀπ' εὐθείας νὰ ἀποκρούσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Νικολάου, ἀλλὰ προϋτίμησε νὰ παρίδῃ ἀπλῶς αὐτάς. Ἡ σύνοδος, περὶ ἧς εἶχε γράψῃ ὁ Μιχαὴλ συνῆλθε τῷ 861, ἀπετελεσθεῖσα ἐκ 329 ἐπισκόπων, ἐπὶ παρουσία δὲ τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων δικαιοὶ τὸν Φώτιον ὡς ἐκλεχθέντα ψήφῳ τοῦ κλήρου καὶ αἰτήσῃ τοῦ λαοῦ, ἀνανεοῖ δὲ τὴν καθάρισιν τοῦ Ἰγνατίου, ὅστις προσκληθεὶς εἰς τὴν σύνοδον, δὲν ἠθέλησε νὰ παραιτηθῇ ἐκουσίως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Νικολάου ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνόδῳ ἐν μεταφράσει, ἐν ἣ σκοπίμως παρεσιωπήθησαν τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἐξέφραζεν οὗτος ἀντικανονικάς, δεσποτικάς ἀξιώσεις, ἵνα μὴ γεννηθῶσι σκάνδαλα. Ὁ Φώτιος ἀνήγγειλε μετὰ ταῦτα τὰ ἐν τῇ συνόδῳ γενόμενα διὰ δευτέρας ἐπιστολῆς αὐτοῦ τῷ πάπα Νικολάῳ, ἐν ἣ πάλιν διαβεβαιοῖ αὐτὸν ὅτι παρὰ τὴν θέλησίν του ἐγένετο πατριάρχης, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο οὐδὲ μακρόθεν εἶναι αἴτιος τῆς πτώσεως τοῦ Ἰγνατίου, ὅτι ἂν ἀπὸ λαϊκοῦ ἐγένετο ἐπίσκοπος, δὲν παρέβη κανόνα τινά, διότι τοιοῦτος κανὼν δὲν ἦτο γνωστὸς ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ· τούναντίον μάλιστα ὑπάρχουσι πολλὰ παραδείγματα ἀρχαιοτέρων πατριαρχῶν, οἵτινες διὰ τὴν ἐξοχὸν αὐτῶν ἀρετὴν πεφημισμένοι ὄντες, ἀπὸ λαϊκῶν ἀνυψώθησαν ἀμέσως εἰς τὴν ὑψίστην πατριαρχικὴν ἀξίαν· ὅτι ἐπὶ ζητημάτων, ἐφ' ὧν δὲν ἀπεφάνθησαν οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἐκάστη κατὰ τόπον ἐκκλησία πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τὴν ἰδίαν τάξιν· τέλος δὲ ὑποδεικνύει τῷ πάπᾳ, ὅτι ἅτε ζηλωτῆς ἐν τῇ τηρήσει τῶν κανόνων, δὲν ἔπρεπε παρὰ τοὺς κανόνας νὰ δέχεται κληρικούς ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς εἰς Ῥώμην καταφεύγοντας ἄνευ συστατικῶν ἐπιστολῶν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, μηδὲ νὰ δίδῃ ἀκρόασιν εἰς τὰς μηχανορραφίας αὐτῶν. Οὕτως εὐγενῶς, εἰρηνικῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς ἀπήντησεν ὁ Φώτιος πρὸς τὸν ὑβρίσαντα αὐτὸν, τὸν ἀλαζονικώτατον Νικόλαον. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσιν ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, καὶ οὐ μόνον φανατικοὶ παπισταί, οἵτινες τὸν μὲν Φώτιον ψέγουσιν, ἐπαινοῦσι δὲ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Νικολάου! Πρὸς τὸν Νικόλαον ἔγραψεν ἐπιστολὴν καὶ ὁ Ἰγνάτιος δι' ἀπεσταλμένου αὐτοῦ, διαμαρτυρούμενος κατὰ

τῆς καθαιρέσεώς του. Ὁ Ἰγνάτιος ἦτο μὲν ἀγαθὸς κατὰ βῆθος, ἀλλ' οὐχὶ ἀπηλλαγμένος ἐντελῶς φιλοδοξίας, ἡδύνατο δὲ ἐνεκα τῆς ἀπλότητός του νὰ γίνῃ ὄργανον ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ Φωτίου, οἵτινες ὅπως βλάψωσιν αὐτὸν, ἦσαν πρόθυμοι νὰ θυσιάσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου ἦτο πλήρης κολακειῶν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ὁ Νικόλαος τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγόμενα μαθὼν, μηδὲν δὲ σκεπτόμενος νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπέναντι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας θέσιν αὐτοῦ, συνεκρότησεν ἐν Ῥώμῃ σύνοδον τῷ 863, ἐν ᾗ πρῶτον μὲν ἀπεκέρυξε τοὺς αὐτοῦ ἀπεσταλμένους τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεδεχθέντας τὰ ὑπὲρ Φωτίου γεγόμενα, εἶτα δ' ἀνεγνώρισεν ὡς κανονικὸν πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἀφώρισε τὸν Φώτιον ὡς ἐπιβιάτην τοῦ θρόνου. Πέμπτων δὲ νέας ἐπιστολάς εἰς Κωνσταντινούπολιν¹), εἰ ἀλαζονικώτερον ἐκφράζεται καὶ ζητεῖ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησιν του, ἀπαιτῶν τελείαν ὑποταγὴν. Εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας τοῦ Νικολάου ἀπήντησεν, ὡς ἔδει, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ, ἐλέγχων δικαίως αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἄφρονι αὐτοῦ διαγωγῇ, καὶ τῇ ἀλαζονείᾳ αὐτοῦ. Ὁ Νικόλαος κατὰ τὸν Μιχαὴλ ἔπρεπε νὰ θεωρήσῃ τιμὴν αὐτοῦ τὸ ὅτι μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐκλήθη ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς ἀνατολῆς πατριαρχῶν πρὸς εἰρηνopoίησιν τῆς ἐκκλησίας· ἐν τῇ προσκλήσει ἐκείνῃ οὐδεμίᾳ περιείχετο ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς ἀνωτάτου δικαστοῦ· ὁ Φώτιος ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀνατολῆς ὡς πατριάρχης δὲν ἔχρηζεν ἀπολύτως τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ σχετικῶς τότε πεφωτισμένη ἀνατολὴ, ἡ πατρὶς τῶν μεγάλων πατέρων καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῶν βαρβάρων τῆς δύσεως²).

(1) Harduin. V. f. 435.

(2) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Μιχαὴλ δὲν διςσώθη εἰς ἡμᾶς, τὸ περιεχόμενον ὁμῶς αὐτῆς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Νικολάου ep. VII Hard. V, 445. Ὅστις γνωρίζει εἰς ποίαν βαρβαρότητα διστέλει τότε ἡ δύσις ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βορείων λαῶν ἀπὸ τοῦ ε' αἰῶνος, καὶ ποία ἦτο ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἀνατολῆς ἀπέναντι τῆς δύ-

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχεν ὠθήσει τὰ πράγματα ἡ παπικὴ ἀφροσύνη καὶ ἀλαζονεία, ὅτε νέα τις περίστασις προσῆλθεν ἵνα θεινώσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως σχέσεις, δηλ. ἡ περὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Βουλγάρων ἔρις. Δὲν εἶναι τὸ πρῶτον σήμερον, ὅτε οἱ Βούλγαροι παρέχουσι πράγματα τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐπιστροφῆς των εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐγένοντο αἰτία διχονοίας μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης καὶ συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὸ νὰ συμβῇ τὸ μέγα μεταξὺ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα. Παρὰ τοῖς Βουλγαροῖς τὴν πρώτην εἰδήσιν περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ διέδωκαν Ἕλληνες αἰχμάλωτοι κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ κατὰ τοὺς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν πολέμους κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐπιστροφή αὐτῶν συνέβη ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Βογόριδος, οὗ ἡ ἀδελφὴ ὑπῆρξεν αἰχμάλωτος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀφοῦ δ' ἐκεῖ ἀνετράφη χριστιανικῶς, ἀπελευθερωθεῖσα ἦλθε πρὸς τὸν ἑαυτῆς ἀδελφόν. Μετ' αὐτῆς ἐργασθεὶς ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης μοναχὸς Μεθόδιος, ἐπέτυχε νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ αὐτὸν τὸν Βόγοριν εἰς τὴν νέαν πίστιν, ὅστις ἐδέξατο τὸ βάπτισμα κατὰ τὸ 863—864, μετονομαστὴς Μιχαήλ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀναδόχου αὐτοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Ὁ Φώτιος, ὅστις ἦτο ὁ κύριος μοχλὸς τῶν ἐνεργειῶν τούτων, καθὼς εἰργάζετο καὶ περὶ ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ῥωσίᾳ, Μεσοποταμίᾳ καὶ Ἀσσυρίᾳ, ἐν τινι σωζομένῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν νεοφώτιστον Βόγοριν¹⁾), ἐκθέτει αὐτῷ τὰ κυριώτερα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ θητικῆς ἄρθρα, καὶ διαγράφει μετὰ ἀξιοθαυμάστου περινοίας τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ ἡγεμόνος. Οὕτως ἱερεῖς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καθίδρυσαν τὴν ἐν

σεως, δὲν θὰ εὗρῃ παρὰδοξον τὸ ὅτι ὁ Μιχαήλ βάβερον τὴν δύσιν ἀποκαλεῖ. Καὶ ὁ Φώτιος οὕτως ἐφρόνει περὶ τῶν τότε δυτικῶν, τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐκφράζει ἐν τινι ἐπιστολῇ (84 κατὰ Montac.) πρὸς μοναχόν. τινα ἐκ τῆς δύσεως, λέγων· «Οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ καὶ σὺ τὸ γένος ἔλκων ἐξ ἐσπερίας, οὐδὲν οὔτε σῶφρον λέγειν ἔχεις, οὔτε διαπραττέσθαι».

(1) Ἐπιστ. 6. κατὰ ἐκδ. Βαλέττα.

Βουλγαρίᾳ ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ὁ εὐμετάβολος Βόγορις, τὴν ἀπὸ τοῦ ἐγγυὸς κεκμένου Βυζαντίου ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν φοβούμενος, ἢ ὅπως προσελύσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γερμανῶν Λουδοβίκου τοῦ Γερμανοῦ'), ἀπεφάσισεν αἰρῆναι νὰ στραφῇ πρὸς τὴν δύσιν καὶ ἐζήτησε νὰ συνάψῃ ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις πρὸς αὐτήν. Ὁ Νικόλαος ὁ πάντοτε σπουδάζων νὰ ἐπεκτείνῃ δι' οἴου-δήποτε τρόπου τὸ κράτος αὐτοῦ, μηδόλως ἀναλογισθεὶς, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας ὡς ἰδρυθεῖσα ὑπὸ βυζαντινῶν ἀποστόλων, ἀνῆκε φυσικῶς εἰς τὴν πατριαρχικὴν περιφέρειαν Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου περιελαμβάνοντο αἱ χώραι αὗται καὶ πρὶν καταλάβωσιν αὐτάς οἱ ἀπὸ βορρᾶ εἰσβαλόντες Βούλγαροι, πέμ-πει λατίνους κληρικούς εἰς Βουλγαρίαν, οἵτινες ἐκδιώξαντες τοὺς ἀνατολικοὺς ἱερεῖς ἐκεῖθεν, ἤρξαντο νὰ ἀνατρέπωσι πᾶσαν τὴν ἐκεῖ εἰσαχθεῖσαν τάξιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ νὰ μεταρρυθμίσωσι τὰ πάντα κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τύπον· εἰσήγαγον τὴν νηστείαν τοῦ σαββάτου· ἀπέκοψαν μέρος τῶν νηστειῶν· ἐκῆρυντον τὸν νόμιμον γάμον τῶν ἱερέων ἀνιερὸν· ἀπεδοκίμαζον τὸ μύ-ρον τὸ παρὰ πρεσβυτέρων διδόμενον· καὶ εἰσήγαγον εἰς τὸ σύμ-βολον τὴν προσθήκην τοῦ Filioque, τὴν ἐν τῇ δύσει σχεδὸν πανταχοῦ τότε δεκτὴν γενομένην. Πρὸς τὸν Βόγοριν δὲ γράφων ὁ Νικόλαος, ἐπαναλαμβάνει τὰς αὐτάς ὑπὲρ τῆς ἑδρας αὐτοῦ ὑπερμέτρους ἀξιώσεις, σπουδάζει δὲ τοῦναντίον νὰ ταπεινώσῃ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ θρόνος τῆς Ῥώμης εἶναι κα-τ' αὐτὸν ἡ μόνη πηγὴ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος· διὰ τοῦτο μόνον ἡ Ῥώμη ἠδύνατο νὰ πέμψῃ τοῖς Βουλγάροις ἐπίσκοπον· ἀπ' αὐτῆς δὲ ἔπρεπε νὰ λάβωσι καὶ τὴν διδασκαλίαν· διότι μό-νον ἐκεῖ διετηρήθη αὕτη καθαρὰ, καθόσον ὁ ἅγιος Πέτρος ζῇ ἐν αὐτῇ αἰωνίως, παρέχει δὲ τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως τοῖς ζητοῦ-σιν αὐτήν· ἡ ἀγία ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὑπῆρξε πάντοτε ἀνευ κη-λίδος!

Μετὰ τῶν πρὸς τὸν Βόγοριν ἀπεσταλμένων ἔπεμψεν ὁ Νικό-λαος καὶ τρεῖς ἄλλους ἀντιπροσώπους αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινού-

(1) Κατὰ τὸν Guettée.

παλιν μετὰ 8 ἐπιστολῶν ὑπὸ χρονολογίαν 13 νοεμβρίου τοῦ 866, αἰτίνες εἶναι πᾶσαι τρανώτατα μνημεῖα παπικῆς ἀλαζονείας¹⁾. Ἐν αὐταῖς ἀπειλεῖ τὸν Μιχαήλ, ὅτι ἤθελε καύσει τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν ταύτην ἐναντίον τῶν ῥωμαϊκῶν προνομίων, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἀποκηρύξει αὐτὴν αὐτός. Γράφων δὲ πρὸς τὸν κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθαιρεῖ πάντας τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Φωτίου καὶ ἀποκαθιστᾷ ἐν τοῖς ἀξιωμασιν αὐτῶν τοὺς φίλους τοῦ Ἰγνατίου. Τῷ Βάρδα ἐκφράζει τὴν λύπην αὐτοῦ, διότι διέψευσε τὰς ὡραίας ἐλπίδας, ἃς ἐστῆριζεν ἐπὶ τῆς εὐσεβείας του. Τῷ δὲ Ἰγνατίῳ ἀναγγέλλει, ὅτι ἀποκαθιστᾷ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον του, καὶ ὅτι ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του. Τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν κολακεύων ἐπαινεῖ, ὅτι ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου καὶ ὑποστηρίζει ἐτι αὐτόν. Παρακαλεῖ δὲ καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν νὰ ὑποστηρίξῃ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὸν Ἰγνάτιον. Τοῖς συγχλητικαῖς τέλος παραγγέλλει νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Φωτίου κοινωνίας καὶ νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου. Ἡ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπιστολή, ἡ τρίτη ἐν τῇ συλλογῇ, εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας· ἐν αὐτῇ δίδει ὁ Νικόλαος τῷ Φωτίῳ μόνον τὸν τίτλον τοῦ ἀνθρώπου. *Nicolaus etc. . . . viro Photio!* Κατηγορεῖ δ' αὐτόν, ὅτι ἀναισχύντως παρεβίβασε τοὺς ἱερούς κανόνας καὶ τοὺς ὅρους τῶν συνόδων καὶ τὰ θεῖα παραγγέλματα· ὀνομάζει αὐτὸν κλέπτην καὶ τι πλέον· βεβαιοῖ δὲ, ὅτι δύναται τις νὰ ἀποκαλέσῃ αὐτὸν φονέα, ἔχιδναν, Χάμ, Ἰούδαν, καὶ τελευταῖον ἀπειλεῖ αὐτόν, ὅτι θὰ ἐξεσφενδανίσῃ κατ' αὐτοῦ τὸν ἀφορισμόν, ὅστις θὰ διαρκέσῃ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ!

Μετὰ τοιαύτην ἀλαζονικὴν συμπεριφορὰν, μετὰ τοιαύτας ἐπιστολάς, μετὰ τοιαύτην περιφρόνησιν πρὸς τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἀνατολῆς καὶ τὰς συνόδους αὐτῶν, μετὰ τὴν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ἐπέμβασιν τοῦ Νικολάου, τί ὤφειλεν ὁ Φώτιος νὰ πράξῃ; Ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἠπειλοῦντο προφανῶς. Ἐὰν ὁ Φώτιος εἰσίγα, ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία θὰ ὑπεδουλοῦτο ἀφεύκτως τῷ παπισμῷ· αἱ παραδόσεις αὐτῆς θὰ ἐθυσιάζοντο· τὸ λαμπρὸν παρελθόν της θὰ ἐπροδίδετο· τὸ

(1) Αὐτόθι.

μέλλον αὐτῆς θὰ ἐνεταφιάζετο. Ἐπρεπε νὰ ριφθῇ ὁ περὶ τῶν ὄλων κύβος· ἡ παπικὴ ἀλαζονεία ἔπρεπε νὰ ραπισθῇ· αἱ δεσποτικαὶ ἀξιώσεις τῆς Ῥώμης ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ ἀποκρουσθῶσιν ἐπιστήμως ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, νὰ κηρυχθῇ δὲ ἡ ἀνεξαρτησία ταύτης ἢ ἐπὶ τῶν παραδόσεων 9 ὄλων αἰώνων στηριζομένη. Τοῦτο πράξας ὁ Φώτιος, ἀπέβη ὁ σωτὴρ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἐκ τοῦ παπισμοῦ κινδύνου.

Ἡ εἰρηνικὴ καὶ ἡπία γλῶσσα, ἣν μέχρι τότε ὁ Φώτιος εἶχε μεταχειρισθῇ ἀπέναντι τῆς Ῥώμης, καὶ ἥτις οὐδόλως ἡδυνήθη νὰ σωφρονίσῃ τοὺς ἐπισκόπους αὐτῆς, ἦτο πλέον ἀκατάλληλος· ὁ Φώτιος ἔπρεπε νῦν νὰ λαλήσῃ τὴν γλῶσσαν τῆς τόλμης καὶ νὰ στηλιτεύσῃ πικρῶς τοὺς ἔνεκα ἐγωϊστικῶν συμφερόντων διαταράσσοντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα. Ἐν τοιαύτῃ γλώσσῃ γράφει τὴν περίφημον ἐγκύκλιον αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀρχιερατικοὺς θρόνους ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς, δι' ἧς δεικνύων τὸν μέγαν κίνδυνον τὸν ἀπὸ τῆς δύσεως ἀπειλούμενον, διηγούμενος δὲ τὰ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ γενόμενα καὶ τὴν ἐκεῖ ὑπὸ τῶν λατίνων ἐξέδρισιν καὶ καταπάτησιν τῶν δογμάτων καὶ τῶν ἐθίμων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, προσκαλεῖ τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἀνατολῆς εἰς γενικὴν σύνοδον, ἵνα ἐκ συμφώνου προνοήσωσι περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναγινώσκονται ἐν τῇ ἱστορικῇ ταύτῃ ἐγκυκλίῳ καὶ τὰ ἐπόμενα· «Οὕτω γὰρ ἐκείνου τοῦ ἔθνους (τῶν Βουλγάρων) οὐδ' εἰς δύο ἐνιαυτοὺς τὴν ὀρθὴν τῶν χριστιανῶν τιμῶντος θρησκείαν, ἄνδρες δυσσεβεῖς καὶ ἀποτρόπαιοι, ἄνδρες ἐκ τοῦ σκότους ἀναδύντες (τῆς γὰρ ἐσπερίας μοίρας ὑπῆρχον γεννήματα), οἵμοι πῶς τὸ ὑπόλοιπον ἐκδιηγῆσομαι, οὔτοι πρὸς τὰ νεοπαγῆς εἰς εὐσέβειαν καὶ νεοσύστατον ἔθνος, ὥσπερ κεραυνὸς ἢ σεισμὸς ἢ χαλάζης πλῆθος, μᾶλλον δὲ οἰκειότερον εἰπεῖν, ὥς περ ἄγριος μονὸς ἐμπηδήσαντες, τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον καὶ ποσὶ καὶ ὁδοῦσιν, ἥτοι τρίβοις αἰσχυρᾶς πολιτείας καὶ διαφθορᾶς δογμάτων κατανεμησάμενοι, ἐλυμήναντο· ἀπὸ γὰρ τῶν ὀρθῶν καὶ καθαρῶν δογμάτων καὶ τῆς τῶν χριστιανῶν ἀμωμότητος πίστεως παραφθείρειν τούτους καὶ ὑποσπᾶν κατεπανουργήσαντο. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτοὺς ἐκθέσωμεν

εἰς τὴν τῶν σαββάτων ῥηστέλειαν μετέστησαν. Οἶδε δὲ καὶ ἡ μικρὰ τῶν παραδοθέντων ἀθέτησις καὶ πρὸς ὅλην τοῦ δόγματος ἐπιτρέψαι καταφρόνησιν. Ἐπειτα δὲ τὴν τῶν ῥηστειῶν πρώτην ἐβδομάδα τῆς ἄλλης ῥηστείας περικόψαντες, εἰς γαλακτοποσίας καὶ τυροῦ τροφήν καὶ τὴν τῶν ὁμοίων ἀδηφαγίαν καθεύκυσαν, ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν τῶν παραβάσεων ἐμπλατύνοντες, καὶ τῆς εὐθείας τρίβου καὶ βασιλικῆς διαστρέφοντες. Καὶ δὴ καὶ τοὺς ἐνθέρμῳ γάμῳ πρεσβυτέρους διαπρέποντας οἱ πολλὰς κόρας χωρὶς ἀνδρὸς γυναικας δεικνύοντες καὶ γυναικας παῖδας ἐκτρέφούσας, ὧν οὐκ ἔστι πατέρα θεάσασθαι, οὗτοι τοὺς ὡς ἀληθῶς Θεοῦ ἱερεῖς μυσάττεσθαι τε καὶ ἀποστρέφεσθαι παρεσκευάσαν, τῆς Μανοῦ γεωργίας ἐν αὐτοῖς τὰ σπέρματα κατασπείροντες καὶ ψυχὰς ἄρτι βλαστάνειν ἀρξαμένας τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας τῇ τῶν ζιζανίων ἐπισπορᾷ λυμαινόμενοι. Ἀλλὰ γε δὴ καὶ τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων μύθῳ χρισθέντας ἀναμιρίζειν αὐτοὶ οὐ πεφρίκασιν, ἐπισκόπους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες, καὶ τὸ τῶν πρεσβυτέρων χρίσμα ἄχρηστον εἶναι καὶ εἰς μάτην ἐπιτελεῖσθαι τερατευσόμενοι. Ἀλλὰ γὰρ οὐχὶ μόνον εἰς ταῦτα παρανομεῖν ἐξηνέχθησαν, ἀλλὰ καὶ εἰ τις κακῶν ἐστὶν κορωνίς, εἰς ταύτην ἀνέδραμον. Πρὸς γάρ τοι τοῖς εἰρημένοις ἀτοπήμασι καὶ τὸ ἱερὸν καὶ ἅγιον σύμβολον, ὃ πᾶσι τοῖς συνοδικοῖς καὶ οἰκουμενικοῖς ψηφίσμασιν ἁμαχὸν ἔχει τὴν ἰσχύν, νόθοις λογισμοῖς καὶ παρεγγράπτοις λόγοις καὶ θράσους ὑπερβολῇ κιβδηλεύειν ἐπεχείρησαν, ὧ τῶν τοῦ πονηροῦ μηχανημάτων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον, ἀλλὰ γε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καινολογήσαντες.— Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπὸ τῶν τῆς Ἰταλίας μερῶν συνοδική τις ἐπιστολὴ πρὸς ἡμᾶς ἀναπεφοίτηκεν, ἀρρήτων ἐγκλημάτων γέμουσα, ἅτινα κατὰ τοῦ οἰκείου αὐτῶν ἐπισκόπου οἱ τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦντες μετὰ πολλῆς κατακρίσεως καὶ ὄρκων μυρίων διεπέμφαντο μὴ παριδεῖν αὐτοὺς οὕτως οἰκτρῶς ὀλλυμένους καὶ ὑπὸ τηλικαύτης βαρείας πιεζομένους τυραννίδος καὶ τοὺς ἱερατικούς νόμους ὑβρίζομένους καὶ πάντας θεσμούς ἐκκλησίας ἀνατρέπομένους¹⁾». Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Φωτίου, πλήρης δι-

(1) Παρὰ Montac. ἐκδ. ἐπιστ. 2.

νάμεως καὶ ζήλου· διότι προὔκειτο περὶ τῆς ὑβριζομένης καὶ περιφρονουμένης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ σύνοδος, εἰς ἣν προσεκληθήσαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς διὰ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνήλθε τῷ ἔτει 867. Παρευρέθησαν δ' ἐν αὐτῇ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, πληθὺς μεγάλη ἐπισκόπων, ἱερέων καὶ μοναχῶν, οἱ αὐτοκράτορες Μιχαὴλ καὶ Βασίλειος (ὁ τελευταῖος εἶχε προσληφθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Βάρδα) καὶ ἡ σύγκλητος. Ἡ σύνοδος αὕτη, μία τῶν πολυαριθμοτέρων ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων, (διότι τὰ πρακτικὰ αὐτῆς, ἅτινα ἐξηφανίσθησαν μετὰ ταῦτα κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πάπα, ὅπως θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἔφερον χιλίας περίπου ὑπογραφάς!) μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὑβριστικῶν ἐπιστολῶν τοῦ πάπα Νικολάου, θεωρήσασα τοῦτον ἀνάξιον τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἀφώρισεν αὐτὸν καὶ ἀνεθεμάτισε. Τὸ σχίσμα ἤρξατο. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ διεξεδίκησεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία τὰ ἑαυτῆς δίκαια, διὰ δὲ τῆς καθαιρέσεως τοῦ πάπα, τοῦ ζητήσαντος νὰ ὑποτάξῃ αὐτήν, ἐξέδηλωσε τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Ὁ Φώτιος ἐθριάμβευσεν. Ἀλλ' ὅμως οὐχὶ ὀριστικῶς. Νέοι ἀγῶνες περιέμενον αὐτόν· διότι αἰφνης τὰ πράγματα μεταβάλλονται. Βασίλειος ὁ Μακεδὼν φονεύσας τὸν Μιχαὴλ καὶ μονοκράτωρ ἀναδειχθεὶς, ἐπειδὴ ἠλέγχετο ὑπὸ τοῦ Φωτίου διὰ τὸν φόνον τοῦτον καὶ ἐκωλύθη ἐν τινὶ ἐορτῇ παρ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῶν μυστηρίων, καθὼς διηγοῦνται Συμεὼν ὁ Μάγιστρος, Λέων ὁ Γραμματικὸς, ἐχθροὶ ἄλλως τοῦ Φωτίου ὄντες, καὶ ὁ Ζωναρᾶς, ἡ καὶ διὰ πολιτικούς λόγους, διότι οἱ περὶ τὸν Φώτιον ἦσαν προσκείμενοι τῷ Μιχαὴλ, καταβιάζει ἀπὸ τῆς πατριαρχείας τὸν Φώτιον, καὶ ἀναβιάζει τὸ δεύτερον τὸν Ἰγνάτιον. Ἵνα δὲ ἐνισχύσῃ τοῦτον ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐπικαλεῖται δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀπεσταλμένων τὴν συνδρομὴν τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ τοῦ Β', τοῦ διαδεξαμένου τὸν Νικόλαον καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν ταῖς δεσποτικαῖς τάσεσιν αὐτοῦ. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη μεταβολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπλήρωσε χαρᾶς τοὺς ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ἰγνάτιος καὶ πάλιν ἵνα διατηρήσῃ τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν, ταπεινώνει καὶ ἐξευτελίζει πρὸς τὸν πάπαν γράφων καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ

Ἀδριανὸς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει μαθὼν, ἐν συνόδῳ ἐν Ῥώμῃ γενομένη τῷ 868 κατακρίνει τὸν Φώτιον καὶ τὴν σύνοδον τοῦ 867, τὴν κατακρίναςαν τὸν Νικόλαον. Ἡ σύνοδος αὕτη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐθέσπισεν, ὅτι ὁ πάπας κρίνει πάντας τοὺς ἐπισκόπους, αὐτὸν ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰ δικάσῃ! Ἀπεφάσισε δὲ ὁ Νικόλαος νὰ γίνῃ καὶ νέα τις γενικὴ σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἵνα ἀποκηρύξῃ τὴν προηγηθεῖσαν καὶ κατακρίνῃ τὸν Φώτιον. Τῷ 869 φαίνονται πάλιν παπικοὶ ἀπεσταλμένοι ἐν τῇ ἀνατολῇ ἵνα παραστῶσιν ἐν τῇ συγκροτηθησομένῃ συνόδῳ, κομίζοντες ἐπιστολάς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Ἰγνάτιον. Ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιστολῇ λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ἀδριανὸς καὶ τάδε· «*Θέλομεν νὰ συγκροτήσητε πολυάριθμον σύνοδον, ἧς μέλλουσι νὰ προσδρεύσωσιν οἱ ἡμέτεροι ἀπεσταλμένοι καὶ ἐν ᾗ θέλουσι κριθῇ πάντες.*» Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ *διατάσσομεν* νὰ καῶσι πάντα τὰ ἀντίγραφα τῶν πρακτικῶν τῆς κατὰ τῆς ἀγίας ἔδρας γενομένης ψευδοῦς συνόδου, καὶ νὰ ἀπαγορευθῇ ἐπὶ ποινῇ ἀναθέματος *πᾶσα διάσωσις αὐτῶν*¹⁾. Ἀποκηρύττει ἔπειτα τοὺς λατίνους ἐκείνους κληρικοὺς τοὺς ποιήσαντας ἐκκλησίαν πρὸς τὸν Φώτιον κατὰ τοῦ Νικολάου. Εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας προσέθηκεν ὁ Ἀδριανὸς καὶ τύπον τινά, ὅστις ἐπρεπε νὰ ὑπογραφῇ παρὰ πάντων τῶν μελῶν τῆς συνόδου, καὶ δι' οὗ ὑπεχρεοῦντο πάντες νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς *ἀνώτατον ἐπίσκοπον τῆς ἀνατολῆς καὶ καθολικὸν πάπαρ*. Ἡ σύνοδος τοῦ 869 ἤρξατο τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς μετὰ μόνον 12 ἐπισκόπων ἐχθρῶν τοῦ Φωτίου, ἐν οἷς καὶ πλαστοὶ ἀπεσταλμένοι τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς! Κατὰ τὴν τρίτην συνεδρίαν ἦσαν ἔτι μόνον 24, μόλις δὲ μετὰ πολλὰς προσπάθειάς τοῦ Βασιλείου ᾗδυνήθησαν νὰ συνέλθωσιν 100 ἐν ταῖς τελευταίαις συνεδριάσεσι, πάλιν ὀλίγισται, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἠρίθμει τότε πλείονας τῶν 600 ἐπισκόπων. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐπισκόπων τούτων ἠρνήθη ἄρα νὰ συμμετάσχῃ τῆς κατὰ τοῦ Φωτίου συνόδου. Ἐν τῇ συνόδῳ ὑπερησπίσθησαν τὸν

(1) Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδ. ὑπὸ Labbe T. VIII.

Φώτιον πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων, ἰδίως δὲ Ζαχαρίας ὁ Χαλκηδόνος καὶ ὁ Ἡρακλείας Ἰωάννης. Ὁ πρῶτος ἐκήρυξεν ἐν ὀνόματι τῆς μερίδος τοῦ Φωτίου, ὅτι οὐδεμία ἀπόφασις εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας ἀντιβαίνουσα εἶναι ἔγκυρος, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑποχρεοῦται νὰ ὑπακούσῃ εἰς σύνοδον πράττουσαν παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς θεσμούς· οἱ κανόνες, εἶπεν, ἄρχουσι καὶ τῶν πατριαρχῶν καὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων. Προσῆγαγε δὲ καὶ παραδείγματα ἀποδεικνύοντα, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῶν Ῥωμαίων ἐπισκόπων, αἱ ἀντιβαίνουσαι εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικούς νόμους ἀπερρίφθησαν. Τέλος ὑπερῆσπισε καὶ τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου δι' ἀρχαιοτέρων παραδειγμάτων¹). Ὁ δὲ Ἡρακλείας, ὅτε ἀπήτησαν παρὰ τῶν φίλων τοῦ Φωτίου νὰ κατακρίνωσιν αὐτὸν, εἶπεν, ὅτι εἶναι κατακεκρημένος ὁ τὸν αὐτοῦ πατριάρχην κατακρίνων²). Ὁ δὲ Φώτιος κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν του προσηνέχθη καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην λίαν ἀξιοπερπῶς³). Προσκληθεὶς (οὐχὶ διὰ κληρικῶν, ἀλλὰ διὰ λαϊκῶν πρὸς περιφρόνησιν) νὰ παρυσιασθῇ εἰς τὴν σύνοδον, ἐδήλωσεν, ὅτι ἔχει ἀπόφασιν νὰ σιγήσῃ, ἐπειπὼν τοὺς λόγους τοῦ ψαλμοῦ κθ', 1· «Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχυνηθῇν εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥυσαί με καὶ ἐξελοῦ με». Τέλος ὁμῶς ἤγαγον αὐτὸν διὰ τῆς βίας ἐν τῇ πέμπτῃ συνεδριάσει, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀπόλυτον σιγὴν. Παρακινούμενος δὲ νὰ εἴπῃ, τί ἡδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ πρὸς δικαίωσίν του, ἀπήντησεν, ὅτι μόνον παρὰ τῷ Θεῷ μέλλει νὰ εὕρῃ τὴν δικαίωσίν του· «Τὰ ἐμὰ δίκαια οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ». Τὸ κατ' αὐτοῦ ἐκφωνηθὲν ἀνάθεμα τῆς συνόδου ἤκουσεν ὁ Φώτιος μετὰ ἀταραξίας μαρτυρούσης μεγάλην ψυχὴν. Ὁ Φώτιος ἐγίνωσκεν ὅτι τὰ ἄδिका ἀναθέματα ἐπαναπίπτουσιν ἐπ' ἐκείνους, οἵτινες ἐκφράζουσιν αὐτά, συντελοῦντα εἰς τὴν δόξαν ἐκείνων, καθ' ὧν ἀδίκως ἐκσφενδονίζονται⁴). Ἡ σύνοδος

(1) Harduin. VI, 4058.

(2) Αὐτόθι VI, 1066.

(3) Καὶ ὁ Νέανδρος, ὅστις ἄλλως κρίνει περὶ Φωτίου δυσμενῶς ὁμολογεῖ τοῦτο KGeschichte IV, 617.

(4) Ἐπισ. 115 κατὰ Montac.

μετὰ τὸ ἀνάθεμα κατὰ τοῦ Φωτίου ἀπεκλήρυξε τὴν κατὰ τοῦ Νικολάου γενομένην σύνοδον τοῦ 867, διατάξασα τὴν καταστροφὴν τῶν πρακτικῶν αὐτῆς, διὰ δὲ τῶν κανόνων αὐτῆς ἀνεγνώρισε τὸν πάπαν ἀνώτατον καὶ ἀπεριόριστον ἄρχοντα καὶ δικαστὴν τῆς ἐκκλησίας, ὑπερκείμενον καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Οὕτως ὁ κα' αὐτῆς κανὼν ὀρίζει, ὅτι αἰὰν ᾔθελε συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡγείρετο δ' ἐν αὐτῇ περὶ τῆς ἀγιωτάτης τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἀμφιβολία τις καὶ συζήτησις, πρέπει μετὰ τοῦ ἀνήκοντος σεβασμοῦ νὰ ζητῶνται πληροφορίες καὶ νὰ λαμβάνηται παρ' αὐτῆς ἡ λύσις (*solutionem accipere!*), μηδέποτε δὲ αὐθαδῶς νὰ ἀποφαίνεται ἡ σύνοδος κατὰ τῶν μεγίστων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερέων¹⁾). Ἴδου ποῦ κατέρριψαν τὸ ἀξίωμα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὸ ἀξίωμα καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον²⁾ ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ! Μόνον ἐν τοῖς περὶ Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν ἀπῆλθει ὁ Ἀδριανός, ἂν καὶ ἀπεσταλμένοι Βούλγαροι εἶχον ἤδη δηλώσει, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐπεθύμουν πάλιν νὰ ἀνανεώσωσι τὴν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἔνωσίν των, δὲν ἐνέδωκεν ἡ ἄλλως τοσοῦτον δουλόφρων δεσχεῖσα αὕτη σύνοδος τῷ πάπᾳ, διότι οὕτως ἠθέλησεν ὁ Βασίλειος. Οἱ ἐπίσκοποι ἀπεφάνθησαν, ὅτι ἡ Βουλγαρία ἀνήκει κατὰ τὸ δίκαιον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, διότι αἱ ἐπαρχίαι, αἱ ἐκυρίευσαν οἱ Βούλγαροι, ἀνέκαθεν ἀνήκον εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ἀπετέλουν μέρος τῆς πατριαρχικῆς περιφερείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ διότι ἐν ταῖς χώραις ταύταις Ἑλληνας ἱερεῖς ἐδίδαξαν τοὺς Βουλγάρους τὸν χριστιανισμόν. Εἰς μάτην

(1) Si Synodus universalis fuerit congregata, et facta fuerit etiam de sancta Romanorum ecclesia quacvis ambiguitas et controversia, oportet venerabiliter et cum convenienti reverentia de proposita quaestione sciscitari et *solutionem accipere* non autem audacter sententiam dicere contra snmmos senioris Romae Pontifices Παρὰ Mansi VI.

(2) Καὶ ὁμοῦ καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς ἔκριναν εὐμενῶς περὶ Ἰγνατίου. Ὁρᾷ Κ. Παπαρρηγόπουλου Ἱστορ. ἐλλ. ἔθ. 1890, τόμ. Δ'.

διεμαρτυρήθησαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, λέγοντες, ὅτι ἡ ἁγία ἔδρα τῆς Ῥώμης δὲν κατέστησε τοὺς ἐπισκόπους τῆς συνόδου ταύτης κριτὰς ἑαυτοῦ, διότι μόνος αὐτὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κρίνῃ πάντας τοὺς ἐπισκόπους, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονεῖ πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς συνόδου ἐναντίον τῆς γνωστῆς θελήσεώς του. Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης, σταλέντα εἰς Ῥώμην, ἠρπάγησαν καθ' ὁδὸν ὑπὸ σλάβων ληστῶν, σώζονται δὲ ἐν τινι λατινικῇ μεταφράσει Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου, ὅστις ἦτο παρὼν ἐν τῇ συνόδῳ ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος Λουδοβίκου τοῦ Β'. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἑλληνικὴ τις ἐκδοσις αὐτῶν ἐν πολλοῖς διάφορος τῆς τοῦ Ἀναστασίου, κατ' οὐσίαν ὁμως σύμφωνος, περιέχουσα καὶ τὸν ἄνω ἐκτεθέντα κανόνα, τὸν ὑποδουλοῦντα τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτὰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους τῷ πάπᾳ.

Μετὰ τὰ ἐν τῇ συνόδῳ γενόμενα ὁ μὲν Φώτιος ἀπεδιώχθη καὶ ὑφίστατο τὰ πάνδενα ἐν τῇ φυλακῇ· οἱ μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ συνεντεύξεις ἀπηγορεύθησαν αὐτῷ· εἰς κληρικούς καὶ μοναχοὺς, μεθ' ὧν ἠδύνατο νὰ συμπροσεύχεται, δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπισκέπτωνται αὐτόν· περὶ ἑαυτὸν ἐβλεπε μόνον τοὺς φρουροῦντας στρατιώτας· ἀσθενῶν δὲ ἐπὶ τριάκοντα ὥρας ἡμέρας, ἐστερήθη καὶ αὐτῆς τῆς ἱατρικῆς θεραπείας· τὸ δὲ αὐτῷ ἀλγεινότατον ὑπῆρξεν ὅτι πρὸς ἔτι μείζονα τιμωρίαν ἀφῆρεσάν ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὰ βιβλία ἵνα μὴ ἔχῃ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀνακούφισιν'). Ἀλλὰ καὶ αἱ σχέσεις τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν πάπαν ἤρχισαν νὰ ψυχραίνωνται ἕνεκα τῆς Βουλγαρίας· διότι μετὰ τὴν σύνοδον τοῦ 869, ἠνώθησαν πάλιν οἱ Βούλγαροι μετὰ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπίσκοποι δὲ ἀνατολικοὶ ἐπέμφθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν, χωρὶς νὰ δοθῇ οὐδεμίᾳ προσοχῇ εἰς τὰς ἐναντίον τούτου γενομένας παραστάσεις τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η'. Ὁ Ἰγνάτιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἤρξαντο κατ' ὀλίγον νὰ ἀναλογίζωνται πόσον διὰ τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς παπικὰς θελήσεις ἐταπείνωσαν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλη-

(1) Ἐπισ. 85, 97, 114 κατὰ τὴν ἐκδ. Montac.

σίαν καὶ ὑπέθαλψαν τὴν ἀλαζονείαν τῆς Ῥώμης, ἐνόησαν ὅτι ὁ Φώτιος εἶχε δίκαιον ἀντιστάς κατὰ τῶν παπικῶν ἀπαιτήσεων. Οὕτως συνέβη κατὰ μικρὸν συμφιλίωσιν τις καὶ ἁμορβαία προσέγγις μεταξὺ τῶν φίλων τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῶν τοῦ Φωτίου. Ὁ Φώτιος ἀνακαλεῖται ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἀνατίθεται δ' αὐτῷ παρὰ τοῦ Βασιλείου ἡ ἐκπαίδευσις τῶν βασιλοπαίδων. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰγνατίου τοῦ συμβάντος κατὰ τὸ 878 εἶχεν ἐπέλθει τοσοῦτον τελεία συμφιλίωσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Φώτιον, ὥστε ἀποθνήσκων ὁ Ἰγνατίος συνέστησεν αὐτῷ τὴν μέριμναν περὶ τῶν οἰκειοτάτων καὶ φίλων του. Ἡ ὥρα, καθ' ἣν ὁ Φώτιος ἐμελλε πληρέστατα νὰ δικαιωθῇ, οἱ δὲ ἀγῶνες αὐτοῦ νὰ στεφθῶσι διὰ τελείας ἐπιτυχίας, ἤγγικε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου κατὰ κοινὴν πάντων θέλησιν ἀναβιδάζεται πάλιν ὁ Φώτιος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, συνευδοκούντων νῦν καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν φίλων τοῦ Ἰγνατίου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ Η' πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἀνάγκην ἔχων τῆς βοήθειας τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, ἠναγκασμένος ὢν διὰ τοῦτο νὰ προσενηχθῇ μετριοφρονέστερον τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν Φώτιον ὡς κανονικὸν πατριάρχην, δὲν ἐπελάθετο ὅμως ἐντελῶς καὶ τῶν παπικῶν ἀξιώσεων, διότι τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην παρεῖχε μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ζητήσῃ ὁ Φώτιος συγγνώμην, διότι ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον χωρὶς νὰ τύχῃ πρότερον ἀφέσεως παρὰ τοῦ πάπα, καὶ νὰ παραιτηθῇ πάσης ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας ἀξιώσεως. Ἀλλ' ὁ Φώτιος μηδόλως εἰς τὰς νέας ἀπὸ Ῥώμης ἀπαιτήσεις προσχῶν, συγκαλεῖ μεγάλην τινὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον ἐκ 383 περιίπου ἐπισκόπων τῷ 879, ἥτις ἀνεγνώρισεν ὡς κανονικὸν πατριάρχην αὐτὸν, βεβαιώσασα, ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῇ συγκαταθέσει τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, τῇ αἰτήσει τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τῇ ἐπιμόνῳ παρακλήσει παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μεγαλειτέρα ἱκανοποίησις δὲν ἠδύνατο νὰ δοθῇ τῷ Φωτίῳ τῆς δημοσίας ταύτης 400 περίπου ἐπισκόπων διαβεβαιώ-

εως ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπειτα οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν τριῶν τῆς ἀνατολῆς πρεσβυτέρων ἐκήρυξαν, ὅτι οἱ πατριάρχαι οὗτοι ἀνεγνώριζον πάντοτε τὸν Φώτιον, καὶ ὅτι οἱ παρουστάσαντες ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 869 ὡς ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἦσαν πλᾶστά προδωπα, ἀπεσταλμένοι τῶν Σαρακηνῶν! Μετὰ ταῦτα ἀνεθεματίσθη ἐπισήμως ἡ σύνοδος ἐκείνη καὶ αἱ ἀποφάσεις αἱ ὑπόδουλοῦσαι τῷ πάπᾳ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένεον ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ II'. Ἡ τιμὴ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐσώθη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα οὐδέμιαν παρὰ τῶν βουλγαρικῶν ἐποίησεν ἀπόφασιν, ἀφήσασα τῷ αὐτοκράτορι τὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ὁ αὐτός ἐργασθεὶς κατ' αὐτῆς καὶ τοῦ Φωτίου ἐκ νέου, ἀφορίζει πάλιν αὐτὸν καὶ κατακρίνει καὶ τὴν σύνοδον. Ἡ βῆξις μετὰξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀνανεοῦται πάλιν.

Μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν γεγονότων τούτων ἐάν ᾔθελομεν προβάλλει τὸ ἐρώτημα, τίς εἶναι ὁ αἷτιος τοῦ σχίσματος, αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπαντῶσιν ἡμῖν. Ὅχι ὁ Φώτιος! ἀλλ' ἡ ἀλαζονεία τῶν παπῶν. Τὸ σχίσμα ἀρξάμενόν τότε, υφίσταται μέχρι τῆς σήμερον. Ἐξήγησαν μὲν μετὰ ταῦτα οἱ πάπαι καὶ οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐκείνοισιν ὑπὸ φιλαρχίας ὁρμώμενοι, οὗτοι δὲ ἐνεκα λόγων πολιτικῶν νὰ προσεγγίσωσι τὰς δύο ἐκκλησίας, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπετελέθη ἡ ἐνώσις αὐτῶν, διότι οἱ μὲν πάπαι οὐδέποτε ᾔθελον νὰ παραιτηθῶσι τῶν δεσποτικῶν αὐτῶν ἀξιώσεων, ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδέποτε ἐδέχθη, οὐδὲ θέλει δεχθῆ ἐπὶ οἰσθητοῦ ἀνταμιβῆ ἐγκαταλείπουσα τὰς ἀρχαίας αὐτῆς λαμπρὰς παραδόσεις, καὶ τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν, νὰ ὑποκύβῃ ὑπὸ τῶν παπικῶν ζυγόν.

Ταῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἀγῶνας τοῦ Φωτίου κατὰ τοῦ παπισμοῦ δι' οὗ ἐφοξάσθη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ. Ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦτο κατεδείχθη λαμπρὸς ὁ χαρὰ κτήρ τοῦ Φωτίου, σὺ τινος πρὸς περὶ νὰ θεωρήσῃμεν τὴν σύνεσιν καὶ περὶναι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὸ αὐτοφρον ἐν ταῖς εὐπραγίαις, τὸ καρτερικὸν καὶ ἀεζίκακον ἐν ταῖς

δυσπραγίαις, τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην ἐν τοῖς κινδύνοις, πρὸ πάντων δὲ τὸν ζῆλον ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῶν δικαίων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Ἄλλ' ὁ Φώτιος δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας πατριάρχης, ἀλλὰ καὶ ἔξοχος σοφός. Εἶναι ὁ σοφώτερος ἀνὴρ τοῦ Θ' αἰῶνος. Εὐφυῆς ὢν καὶ φιλομαθής, ἠδυνήθη διὰ τῆς ἀκαμάτου φιλοπονίας του νὰ ἀποκτήσῃ εὐρυτάτας γνώσεις. Τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς παιδείας του ταύτης εἶναι ἡ Μυριοβίβλος ἢ Βιβλιοθήκη αὐτοῦ, ἔργον κριτικόν, ἐν ᾧ ἀπογράφονται καὶ συναριθμοῦνται ὅσα συγγράμματα ἀνέγνωσεν ὁ Φώτιος μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι κατὰ τὴν κρίσιν πάντων τῶν σοφῶν «πολύτιμον προῖον ἀξιοθαυμάστου φιλοπονίας, εὐρυτάτων μελετῶν καὶ πολλῶν γνώσεων»¹⁾. Ἐκ τῆς ἀφιερώσεως εἰς τὸν Ταράσιον γίνεται δῆλον, ὅτι ἐγράφη τὸ ἔργον πρὶν ἀνέλθῃ ὁ Φώτιος εἰς τὴν πατριαρχίαν. Μετὰ τὴν ἀφιέρωσιν ἔπονται 290 κώδικες ἐν οἷς δίδονται εἰδήσεις περὶ ἰσαριθμῶν συγγραμμάτων τῶν διαφορωτάτων εἰδῶν καὶ συγγραφῶν, προσάγονται δὲ πολλὰ ἀποσπάσματα ἐξ αὐτῶν καὶ προστίθενται διάφοροι σημειώσεις καὶ κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν. Εἶναι τρόπον τινὰ οἱ καρποὶ, οὓς συνέλεξεν ὁ φιλοπονώτατος συγγραφεὺς ἐκ τῆς μελέτης τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης του. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ συνθήκη ἀρχὴ «ἀνεγνώσθη» ἢ «ἀνεγνώσθησαν». Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου καταφαίνεται καὶ ἐκ τούτου μόνου, ὅτι μεταξὺ τῶν προσαγομένων συγγραφέων εὐρίσκονται ὀγδοήκοντα, οἵτινες ἀνευ τῆς μυριοβίβλου δὲν θὰ ᾔσαν ἡμῖν γνωστοί. Ἀλλὰ συγγράμματα τοῦ Φωτίου ἔχομεν τὸν Νομοκάνονα, ἐν ᾧ συμπεριέλαβεν ὁ Φώτιος πρῶτος πλήρη συλλογὴν τῶν ἀρχαίων κανόνων καὶ τῶν περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων βασιλικῶν νόμων, ἐκείνων μὲν μόνον τοὺς τίτλους ἀναφέρων, τούτων δὲ ἐκτιθεὶς ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα γενόμεναι συλλογαὶ ἐγένοντο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νομοκάνονος τούτου, ὃν ἡρμήνευσαν καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἐρμηνευταί, οἷον ὁ Ζωναρᾶς.

(1) Guss.

Σπουδαία ἔργα τοῦ Φωτίου εἶναι καὶ τὰ ἀμφιλόγια¹⁾ καὶ αἱ ἐπιστολαί²⁾ αὐτοῦ δεικνύοντα τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ πολυμάθειαν, τὴν βαθεῖαν τῆς Γραφῆς μελέτην καὶ ἀκριβεστάτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας γνῶσιν. Τὸ πρῶτον ἔργον ἐκλήθη οὕτως διότι ἀφιερῶνται Ἀμφιλοχίῳ τῷ Κυζίκου ἐπισκόπῳ. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου εἶναι χρησιμωτάτη καὶ ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος πηγὴ τῶν περὶ τῶν κατ' αὐτὸν γενομένων. Ἐκτὸς τῶν ἄνω εἰρημένων συνέγραψεν ὁ Φώτιος καὶ διαφοροὺς ἄλλας πραγματείας περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀναθλαστικῆς, λέξεων συναγωγῆς, περὶ Τριάδος καὶ ἐνανθρωπήσεως, περὶ τῶν ἐν Χριστῷ θελήσεων, ὁμιλίαις, κατὰ λατίνων περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἄλλα, ἃτινα εὕρισκε τις ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκδόσει τῶν πατέρων τῇ ὑπὸ Migne ἐν Παρίσις γενομένη. Ταῦτα εἶναι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Φώτιος ἐπὶ Λέοντος τοῦ φιλοσόφου ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς πατριαρχείας, ἵνα ἀναβιβασθῇ εἰς αὐτὴν ἀντ' αὐτοῦ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Λέοντος ὁ τοῦτου ἀδελφὸς Στέφανος. Ὁ Φώτιος ἀπέθανε τῆς 6 Φεβρουαρίου 894, καθ' ἣν ἡμέραν τελεῖ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ταῦτα περὶ τοῦ Φωτίου. Ἡ ἐκθεσις τῶν κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ ἐξηγεῖ πληρέστερα τὴν μεγάλην φήμην, ἥς ἀπολαύει ὁ Φώτιος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Εἶναι δικαιοτάτον ὅτι κατατάσσεται ἐν τοῖς πρώτοις πατράσι καὶ θεολόγοις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, συναριθμούμενος μετὰ τῶν Ὁριγενῶν, τῶν Ἀθανασίων, τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Χρυσοστόμων καὶ τῶν Δαμασκηνῶν. Τῷ Φωτίῳ θέλει αἰωνίως ὀφείλεσθαι εὐγνωμοσύνη παρὰ τε τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τοῦ παπισμοῦ.

Α. ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ.

(1) Ἐξεδόθησαν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Σ. Οἰκονόμου 1858.

(2) Ἀρίστη ἐκδοσις ἐγένετο ὑπὸ Βαλέττα. Ἐν Λονδίῳ 1868.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ.

Ἀπὸ ἐνός περιπτου μνημῆν διεθρυσθῆν ἐν Ἀθήναις ἡ Τάναγρα τῆς Βαιωτίας διὰ τὰ ἐξ ὀπτικής γῆς εἰδώλια, τὰ ὁπρῶν ἀνορυχθέντα ἐκπῆ ἐν τάφων ἀρχαίων ἐκομίσθησαν ἐνταῦθα πρὸς πρόληψιν καὶ εὖρον τιμᾶς ὑπερέργους. Ὅχι ὅτι δὲν ἤρχοντο καὶ ἔλλατε ἐκείθεν κατὰ καιροὺς τοιαῦτα ἔργα τέχνης, ἀλλὰ ταύτην τὴν φάρην καὶ πολλὰ ἦσαν καὶ καλὰ λίαν ἐλέγοντο. Ἀλλ' ἐκεῖνα ὅπερ οἱ τῶν εἰδωλίων ἐκτιμῆται δὲν ἔμαθαν καὶ δὲν ἐφρόντισαν ἴσως νὰ μάθωσιν εἶναι, ὅτι αὐτόθι καὶ πολλαὶ εὐρέθησαν ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί, ἐξ αὐτῶν ἐκεῖνων τῶν τάφων ἀνορυχθεῖσαι, ἐξ ὧν καὶ τὰ εἰδώλια. Ἀνάξιον τοῦτο τῆς περιεργίας τῶν ἐκτιμητῶν δὲν θὰ ἦτο βεβαίως, ἂν πως ἠδύναντο νὰ πληροφωρηθῶσιν, εἰς τίνας ποτὲ τίνων χρόνων θνητοὺς ἐκεῖνα τὰ εἰδώλια ἐδόθησαν παρὰ τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν των ὡς κτερίσματα νεκρική. Ἄς εἰπώμεν λοιπὸν ἡμῖς τῶρα, ὅτι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐγένοντο ἐκεῖ αἱ τῶν τάφων ἀνασκαφαί, κατέστησε δυστυχῶς τὰς πληροφορίας ταύτας ἀδυνάτους, διότι ἐγέναντο παρὰ σκοτίων ἀρχαιοκαπήλων καὶ κατὰ ἀδείας ἀκροθεύσας ἀνόμως, ἄλλως τε καὶ ἀνευ ἐπιστημονικῆς ἐπιτηρήσεως. Καὶ ἐμποδίσθη μὲν ὕστερον ὅπως δῆλτοτε τὸ κακὸν ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ διὰ πράξεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἀπαγορευσάσης τὰς ἰδιωτικὰς ἀνασκαφάς, τὰ ἐπακόλουθα ὅμως τῶν ἀνομίων δὲν ἐξέλιπον ἐντελῶς καὶ μέχρι τοῦδε. (*) Ἡ δὲ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν Ἑταιρία εἶχε καὶ ἔχει ἀκόμη κόπους καὶ δυσκολίας

(*) Πολλὰ τῶν εἰδωλίων λέγονται κάλλιστα κατὰ τὰ σχῆμα καὶ τὰ χρώματα (ἡμεῖς αὐτοὶ πᾶσι ὀλίγα εἶδομεν ὅπως οὖν πρὸς τὴν φημὴν ἐξισούμενα) ἀλλὰ καὶ πολλὰ, ὡς ἀκούομεν, νοθεύουσιν αἱ ἀρχαιοπρεπταί, προστιθέντες εἰς αὐτὰ νέα χρώματα καὶ χεύσωσιν. Ἄν δὲ καὶ ἡ Ἑταιρία ἡμῶν ἡ ἀρχαιολογικὴ, ἡ διὰ τοῦ Π. Στρυματάρη ποιοῦσα νῦν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀνασκαφὴν αὐτόθι κατὰ τὸν νόμον, ἐπιτύχῃ νὰ εὕρῃ ὅμοια τὴν ἀξίαν εἰδώλια (ἔως τῶρα εὗρε πολὺ κοινά) θὰ εἴμεθα τότε εἰς κατέστασιν νὰ κρίνωμεν ἀσφαλέστερον περὶ τῆς ποιότητός των, ἴσως καὶ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνήκουσιν. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἀναγνώσται δύνανται ν' ἀναδράμωσι διὰ τὰ Ταναγραϊκὰ εἰδώλια εἰς ἓν ἄρθρον, ὃ ἐδημοσίευσεν ὁ Ο. Lüdgers ἐν τῇ ἐνταῦθα ἐκδομένῃ Νέᾳ Ἑλλάδι, φύλλῳ τῆς 11. Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου.

νὰ περισυνέλξη διὰ τοῦ ἀποστόλου τῆς Παναγ. Σταματάκη τὰ ἐν ταῖς λαυραϊκῇ ἀνασκαφαῖς διασκαρπισθέντα ἐνεπίγραμμα καὶ μνημεῖα, τὰ ὅποια αἱ σκαφεῖς καὶ πολλαχῶς ἐβλαψάν καὶ ἐς διάφορα μέρη κατέκρυψαν, φροντίζοντες μόνον περὶ τῶν εὐνομιστῶν εἶ, ὅτε τῇ γῆς εὐδωλίαν καὶ ἀγγείων, τῶν κέρδος εἰς αὐτοὺς βέβαιον ὑπισχνουμένων. Ὁ Π. Σταματάκης μῆνας ὅλους κατέτρεψε περὶ τὴν ἀναζήτησιν καὶ συνάθροισιν τῶν ὄχι ἐπιτάφτων μόνον λίθων εἰς τὸ χωρίον Σχηματάρι, τὴν ἑδραν τοῦ δῆμου Τανάγρας, ἐκτὸς ἐξ αὐτῶν ἐσχημάτισε πολλὴν δαπάνην τῆς Ἑταιρίας δημοτικῆς σφολογῆς ποικίλην καὶ πλουσίαν, περιλαμβανούσαν 583 κορμάτια μέχρι τοῦδε. Τὰ Σχηματάρι ἀπέχει πλέον τῆς ὥρας τῶν ἐρετῶν τῆς Τανάγρας, καὶ γίνεται διὰ τοῦτο ἡ μετακομὴ δύσκολος. Εὐρέθησαν δὲ καὶ εἰς τὰ πέριξ χωρία Λιάτωνα καὶ Μπράτσι καὶ ἀλλαχού στήλαι διαρπαγείσαι, καὶ ἔσπευε καὶ αὐταὶ νὰ σωρευομένησιν, ὅπερ ἐγένετο. Ἡδὴ ἡμεῖς ἐκ τῶν ἐν Σχηματάρι συναχθέντων ἀναφεραμέν τινὰ καὶ ἐξεδώκαμεν προχρῶς ἐκ τῆς προτελευταίας τευχῆς τοῦ Ἀθηναίου. Σήμερον δὲ ἐξακολουθεῖμεν τὸ ἔργον, ἔχοντες ὑπ' ὧν μας ἀντίγραφα καὶ ἅμα χάρτινὸν ἐκτύπον καὶ τὰς περὶ μεγέθους καὶ σχήματος τῶν ἀρχαίων πληροφορίας, ἃ πάντα ἐπεμψεν εἰς τὴν ἀρχαίολ. Ἑταιρίαν ὁ Σταματάκης. Καὶ ψηφίσματα μὲν προξενίας καὶ ἀλλοίας ἐπιγραφάς, ὅν τιμητικὰς καὶ ἀναθηματικὰς, ἀναβάλλομεν εἰς ἄλλοτε, ἐπιτιμώδεις δὲ μόνον ἐκδίδομεν σήμερον, καὶ ἐξ αὐτῶν, συμπαρασθέντων περὶ τὰς 400, μόνον ὀλίγας, ὅσαι μᾶς ἐφάνησαν περιεργότεραι διὰ διαφορὰς λόγους.

Πρῶτον δὲ λέγομεν περὶ τῶν ἐπιτιμβίων τούτων μνημείων γενικὰ τινα. Ὡς ἐπληροφορήθημεν, ὄντα ταῦτα διαφορῶν σχημάτων, καὶ ἀπλούστατα βαθειοῦ, καὶ στήλαι μετὰ γείσων ἢ αὐτωματίων καὶ βοδάκων (rosaces), τινὲς δ' ὀλίγαι καὶ μετ' ἀναγλύφων, δὲν ἔχουν εὐρεθῇ ἰδρυμένα κατὰ χώραν, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν, ἂν καὶ εἶναι διαφορῶν χρόνων, ἀπὸ τοῦ 5^{ου} περίπου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ 3^{ου} ἢ καὶ 4^{ου} αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἔχουν εὐρεθῇ ἢ ὡς σκεπάσματα τάφων ἄλλων σχετικῶς νεωτέρων, πάντοτε ὅμως ἀρκετὰ παλαιῶν, ἢ ὡς ἀποτελοῦντα τοὺς τοίχους :

αὐτῶν. Πλείονες δὲ γραμμαὶ τάφων παρετηρήθησαν ἀρχόμεναι ἀπὸ Τανάγρας καὶ διευθυνόμεναι πρὸς Θήβας, Ὠρωπὸν καὶ Χαλκίδα. Εἶναι δὲ τὰ μνημεῖα ἢ πώρινοι πλίνθοι τετράγωνοι, καὶ οὗτοι ἀποδεικνύονται ὄντες λίαν παλαιοί, ἢ στήλαι λίθου λευκοῦ, καὶ φαιοῦ καὶ μέλανος. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ κεράμου λάρνακες εὐρέθησαν ἔχουσαι ἐνίοτε ἐπιγραφάς.

Τὸ δὲ τυπικὸν τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι ἢ κατ' ὀνομαστικὴν πτώσιν τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ἀπλοῦν ἄνευ πατρωνυμικοῦ ἢ ἐθνικοῦ, ὅστις τρόπος εἶναι ὁ συχνότατος (302 κομμάτια ἐν 400 ἔχουσι τοῦτον) ἢ ἢ ἐπὶ πρόθεσις μετὰ δοτικῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ καὶ τούτου ἢ ἀπλοῦ ἢ συνωδευμένου μετὰ τοῦ τοῦ πατρὸς ἢ καὶ μετὰ τοῦ εἰμί, ἐνθα ὑποκείμενον ἐξυπακούεται τὸ ἐγὼ ἢ στήλη, ἢ τὸ σῆμα. Εἰκοσιεπτάκις ἀπαντᾷ ἢ ἐπὶ ἐν 400. Ἄλλοι τρόποι εἶναι σπανιότεροι, δηλ. κατὰ κλητικὴν ἢ γενικὴν πτώσιν τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ. Τὸ δὲ χρηστός ἢ χρηστή ὡς ἐπίθετον καὶ τὸ χαῖρε ὡς προσφώνημα εἰν' ἐπίσης σπάνια. Περὶ τούτων δὲ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἂν εἰς μόνους τοὺς ξένους καὶ τοὺς δούλους ἦσαν εὐχρηστα, ὡς ἐν Ἀττικῇ (*), ἀλλὰ πιθανὸν τὸ θεωροῦμεν. Βεβαιώτητα δὲ ἠθέλομεν ἔχει τότε μόνον, ὅταν οἱ πολῖται Τανάγρας ἤθελον ἔχει συνεθισμένον, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τῶν μέσων τε καὶ τελευταίων χρόνων, καὶ τὰ δημοτικά των, ἂν εἶχον, ἢ φυλετικά ὀνόματα νὰ γράφωσιν ἐπὶ τῶν στηλῶν, ὅπερ ὁμῶς δὲν φαίνονται ποιήσαντες, ὡς οὐδὲ οἱ παλαιότατοι Ἀθηναῖοι. Ἀλλὰ τοῦτο τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι οὔτε τὸ χρηστός, χρηστή, οὔτε τὸ χαῖρε ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν παλαιωτάτων στηλῶν, σχεδὸν δὲ οὐδ' ἐπὶ τῶν τῶν μέσων χρόνων.

Τελευταίαν γενικὴν παρατήρησιν κάμνομεν, ὅτι ἐν Τανάγρας στήλαι ξένων ῥητῶς δεδηλωμένων διὰ τοῦ ἰδίου ἐθνικοῦ εἶναι ὀλίγισται, μόλις 5 ἐν τετρακοσίαις, καὶ τὰς 5 ταύτας ἐκδίδομεν πάσας κατωτέρω. Διαφορὰ λοιπὸν κατὰ τοῦτο μεγάλη πρὸς τὰ

(*) Ἴδε τὸ ἡμέτερον βιβλίον «Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. Ἐν Ἀθῇν. 1871, καὶ ἰδίως τὴν κβ'. σελίδα τῶν προλεγομένων καὶ τὴν ἐν τέλει πίνακα.

ἐν Ἀττικῇ καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ἡ ξενούρα πολλὴ καὶ ἄλλως ὑπὸ τῶν συγγραφέων μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν περισωθέντων μνημάτων ἀπεδείχθη (*). Ἐπερίμενε δέ τις ὁμοίον τι καὶ διὰ τὴν Τάναγραν, ἃν καὶ μεσόγειον πόλιν, διότι ὁ Δικαίαρχος ἐν Βίῳ Ἑλλάδος, ἐνῷ καὶ ἄλλον πολὺν ἔπαινον αὐτῆς ἀναγράφει, ρητῶς καὶ ταῦτα λέγει· «καὶ ἐνδιατρίψαι δὲ ξένοις ἀσφαλεστάτῃ πόλει τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν». Ἴσως λοιπὸν ρητέον, ὅτι ἡ κατὰ τύχην ὀλίγα εἰς ἡμᾶς περιῆλθον μνημεῖα ξένων τῶν ἐν Τανάγρα, ἡ δὲν ἐφρόντιζον πάντοτε νὰ ἐγχαράττωσιν οἱ ξένοι εἰς τὰ μνημεῖά των τὰς οἰκείας πατρίδας.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα ἐπ' αὐτὰς τὰς ἐπιγραφάς. Αἱ παλαιόταται τῶν ὑπ' ὄψιν μας ἔχουσι πρὸς τοῖς ἐννέα ἐκείνοις ἀρχαῖκοις γράμμασιν, ὧν τὸ σχῆμα ἀπεδώκαμεν διὰ ξυλογραφίας ἐν τῷ προτελευταίῳ τεύχει, ἐτι καὶ τὰ ἐξῆς·

Β ▷ Ε C Θ ⊕ ◊ R ς ζ V V Ψ +

Ἐκ τούτων τὸ τρίτον, τὸ μὲ τέσσαρας ἐπαλλήλους κεραίας ε, ἐπειδὴ ἄπαξ μόνον τὸ βλέπω ἐν τοῖς ἐκτύποις, ὑποθέτω κατὰ λάθος ἐγχαραχθεῖσαν τὴν τετάρτην κεραίαν του, καθ' ὅσον μάλιστα σχῆμα τοιοῦτο τοῦ ε δὲν βλέπω ἐν τοῖς πλουσιωτάτοις πίναξι τοῦ Kirchhoff, τοῖς ἐν τῷ βιβλίῳ του: Studien zur Geschichte des griech. Alphabets, Berlin, 1867. — Τὸ τέταρτον γράμμα ἴσως εἶναι δίγαμμα, οἷον τὸ ἐν τοῖς αὐτοῖς πίναξι, τὸ ληφθὲν ἐκ τῶν ἀλφαβήτων Κρήτης, Κερκύρας, Τάραντος καὶ ἄλλων τινῶν μερῶν, ὅχι δ' ἐκ Βοιωτίας. — Τὸ πέμπτον γράμμα παριστάνει τὸ δασύ πνεῦμα. — Τὸ ἕβδομον εἶναι ο. — Τὰ τρία τελευταῖα εἶναι διάφορα σχήματα τοῦ χι.

Ἰδοὺ δὲ τὰ κείμενα τὰ γεγραμμένα τοῖς γράμμασι τούτοις καὶ τοῖς ἄλλοις, ὧν τὸ σχῆμα πρότερον ἐδόθη.

(*) Ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ, τῷ προμνημονευθέντι, τὰ τῶν ρητῶς ξένων ἐν Ἀττικῇ μνημεῖα σχεδὸν ἐξισοῦνται πρὸς τὰ τῶν ρητῶς ἐγχωρίων. Δυνατὸν δὲ εἶπεν, ὅτι καὶ τὰ φθάνουσι καὶ τὰ ὑπερτεροῦσιν, ἂν εἰς τὰ Ἀττικὰ προσλογισθῶσι τινὰ ἐκ τῶν ἀπλᾶ μόνον ἔχοντων ὀνόματα μνημείων, ἅπερ διὰ πολλοὺς λόγους φαίνεται ὅτι ἦσαν Ἀττικῶν ἐνδρώπων.

1. Ἰ. Ἀ β α ε β θ α ρ α ς (*). — Βεβίς ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ ὀνόματι ἔχονεν τὴν διφθογγὸν αἰ γεγραμμένην διὰ τῶν αἰ, ὡς ἴδῃ πρὸ ἑσθὲν εὐρέθη ἀπαξ καὶ δις ἐν ταῖς Βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ C. I. ἴ. γ. ταῖς ὑπ' ἀρ. 1599 καὶ 1647 ἐν τῷ: Αἰσχροῦδας = Αἰσχροῦδας κτλ. καὶ σου καὶ ἐπὶ ἀγγείων ἐν τῇ Αἰθρα = Αἰθρα, (ὅπως ὅλῃ. ἐν τῇ Λατινικῇ συνήθως ἡ διφθογγος αὕτη ἐγράφετο ae.) Τὸ δὲ ὄνομα εἶναι ἐσχηματισμένον κατὰ τὸ Πυθόδωρος κ. τ. τ., εἰς ἐπιθέτου τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐν Ἀθαῖς τῆς Φωκίδος λατρευόμενος καὶ ἔχων μαντιῶν ἐπεκλειετο Ἀθαῖος. — Ἐν ταῖς σημειούμεναι, ὅτι τὸ παρὰ Πολυβίῳ 20, 4 καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ ἐκ βίβης Ἀράτου, 46, ὄνομα Βασιωτάρχου, γραφόμενον καὶ ἐκδοδόμενον Ἀρμενίκριτος ἢ Ἀβοιάνκριτος ἢ Ἀβιάνκριτος, φαίνεται ὅτι πρέπει γὰρ διορθωθῆναι ἐκ τούτου τοῦ νῦν ἐμφανιζομένου εἰς Ἀθαῖοκριτος, (ὅπως ὑπάρχει Πυθάνκριτος, Ἐρμόκριτος κτλ.). Ἡ παρὰ Πολυβίῳ δὲ γραφὴ Ἀρμενίκριτος εἶναι ἡ μᾶλλον πλεονάζουσα τῇ προτεινομένῃ διορθώσει, οὐ μόνον δι' ὃ ἔχει αἰ, ἀλλ' ἐπὶ καὶ διὰ τὸ μ, τὸ ὁποῖον κατὰ τινὰ χαρακτῆρα γραφῆς, ἐν τοῖς παλαιαῖς χειρογράφοις λίαν συχνόν, ὅταν ἔχη πᾶν βραχέα τὴν αὐτὴν ταυτίζεται σχεδὸν τῷ β, γραφομένῳ ὁμοίωτα τῷ Λατινικῷ u.

2. Ἐπὶ Λυσανίας Η ἰ α ρ ἰ δ α (οῖ). — Καὶ ἐδῶ τὸ αε εἶναι ἀντὶ α. Τὸ δὲ δεξιότερον ὄνομα, ὃν κατὰ γενικὴν πτώσιν καὶ ἔχον ἐπὶ τοῦ λίθου τὸ τοῦ δασέος πνεύματος σημεῖον κεκλεισμένον ἀνωθέν τε καὶ κάτωθεν, εἶναι ταυτόσημον τοῦ, ἂν ὑπῆρχεν, Τρεΐδας.

3. Ἐπὶ Ὁ κ ἱ β α ε. — Τὰ δύο πρῶτα γράμματα τοῦ ὀνόματος τούτου εἶναι ἀπὸς ἀμφίβολα ἐν τῷ ὑπ' ὀψιν μου ἐκτύπῳ. Καὶ ἐδῶ τὸ αε ἀντὶ α. Οὕτω ἐπληθύνθησαν τὰ πρὶν σπάνια.

4. Ἐπὶ . Ηεκα δ α μός ξμί. — Αὕτη ἡ ἐπιγραφή παρέσχε μοι

(*) Κατὰ τὴν συνήθειάν μας πάντα τὰ ὡς νέα παρουσιαζόμενα κύρια ὀνόματα ἀρξιογραφούμεν. Πολλὰ δὲ σήμερον τὰ τοιαῦτα. Ἀραιογραφῆσαιμεν δὲ καὶ τινὰ ἐν μέρει μόνον, ἵνα ἀηλωσωμεν διαλεκτικὴν διαφορὰν πρῶτον νῦν παρουσιαζομένην ἐν μιᾷ τινι συλλαβῇ τοῦ δαῖνα ἢ δαῖνα ὀνόματος, εἰ καὶ καθόλου εἰπεῖν ἡ διαφορά καὶ πρότερον ἐγνωρίζετο. Ὅσοις ἔχει καὶ μεταχειρίζεται τὸ τοῦ Pape-Benseler λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων τῆς Ἑλληνικῆς, 1863—70, νοεὶ τὸ τί λέγομεν.

πλείστα πράγματα, ὅχι βέβαια διὰ τὸ ὅτι, ὅπερ εἶναι ἀντὶ τοῦ αἰ (πρῶτον, ὁμοίως τῷ Λατινικῷ or) καὶ εὐρέθῃ οὕτως ᾤδη ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 1599 Ταναγραῖα ἐπιγραφῇ τοῦ C. I. Gr. ἐν τῷ: ἀνὸρ or, καὶ πον καὶ ἐπὶ ἀγγεῖου ἐν τῷ ὀνόματι: Κραεσος = Κροῖσος, ἀλλὰ διὰ τὸ μεταξὺ τοῦ α καὶ τοῦ κλειστοῦ διαστήτος ὁρώμενον ἐν τῷ ἐκτύπῳ σχῆμα γράμματος, τὸ ὁποῖον ἔχει πολλὴν χρόνον ἀμφίβολος πῶς νὰ ἐκλάβω, ὡς αἶγμα; διότι ἔχει τὸ ἀνωτέρω διὰ ξυλογραφίας παρατεθὲν τέταρτον σχῆμα, ὃ ὅτι ἄλλο π. ε. Δὲν μοι ἦτο γνωστὸν μέχρι τοῦδε αἶγμα πρὸ διαστήτος ἄθεν ἐκλινε νὰ δεχθῶ αὐτὸ ὡς αἶγμα, οἷον εὐρίσκαται ἐν χρόνῳ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους τετράγωνον καὶ ἀπὸ αἶμα τελευτῶν τῆς ἐπὶ προθέσεως, γραφομένης πατὴ ἴσως ὅπως κατ' ἀναλογίαν τῶν παλαιῶν Ἑλληνικῶν ἀμφίς, ἐνς, ἔχῃ καὶ ἀλλοιωτὴν τοῦ αἶψ, τοῦ περὶς ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ περὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 1625 ἐπιγρ. τοῦ C. I. Gr. καὶ τῶν Λατινικῶν aha, eis, dīa κ.τ.ε. ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀντὶ τῆς παρ' ἡμῖν συνηθείας, τὸ ὑπερβόλαιον δὲν εἶναι προσχηματικὸς ἀλλαγος τοῦ κοινοῦ ὄχλου ὡς ἐν τοῖς ἐπειθέως, κατήκτις, σήμερις, τάτες κ.τ.λ. ἀλλὰ λείψανον παλαιῆς ἐλλάγου χρήσεως. Ἀλλὰ ταῦτα πάλιν μὲ ἐφάρτη ἐπὶ τέλους τελευτῶν καὶ οὕτω συνεχόμενος ἀπαρτὶς πολλῆς, ἄρῃσα εἰς τοὺς σφαιρώδεις μου νὰ διακρίνωσι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔβωσα ἐκ τῇ μεταγραφῇ στιγμὴν ἀντὶ τοῦ ἀλλοκότου σημείου γράμματος.

5. Καί. . . . — Ἀρχὴ ὀνόματος, δυναμένη νὰ συμπληρωθῇ πολλὰ ὡς: Χαῖρος, Χαίριδιον, Χαίριλη, Χαίριλος, διότι πάντα ταῦτα τὸ πάλαι ἦσαν εὐχρηστικά ἀνθρώπων Ἑλλήνων ὀνόματα καὶ μέγα ἐνέτιμον. *Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἔθνη.

6. Ἀρνεσίχα. 7. Δεχσαρέτσει. 8. Κυτελεία.

9. Θεριπίον. (=Θηριππῶν). 10. Δάοτος.

11. Σαμίχα. 12. Χασκοκλία.

Τὰ μνημεῖα τὰ ἔχοντα τὰς ἀνω 12 ἐπιγραφὰς εἶναι, πλῆθος τῶν ὑπ' ἀρ. 8, 9 καὶ 10, λίθου-πωρίνου. Τὸ ὑπ' ἀρ. 9 εἶναι λάρναξ ἐκ κεράμου κολοβή. Τὰ δὲ ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 10 εἶναι λίθου μέλανος, Τούτων τῶν δύο ὡς καὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 1, 2, 5, 9 καὶ 11 δὲν παρεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Σταματάκη τὸ μέγεθος, τὸ δὲ τῶν λοι-

πῶν ἔχει οὕτως· τοῦ ἀρ. 3, μῆκος 0,30, πλάτ. 0,21, ὕψ. 0,15.—
τοῦ ἀρ. 4, μῆκ. 0,77, πλάτ. 0,40, πᾶχ. 0,45.—τοῦ ἀρ. 6, ὕψ.
0,35, πλάτ. 0,23, πᾶχ. 0,07.—τοῦ ἀρ. 7, ὕψ. 0,25, πλάτ.
0,25, πᾶχ. 0,15.—τοῦ ἀρ. 12, ὕψ. 0,30, πλάτ. 0,40, πᾶχ.
0,30. —Τὸ δὲ σχῆμα αὐτῶν δὲν κρίνομεν ἀναγκαῖον διὰ λέξεων
νὰ δηλώσωμεν. Σαφέστερον θὰ φανῇ ὅταν ποτὲ πανομοιοτύπως
ἐκδοθῶσι καὶ ταῦτα καὶ ὅσα ἄλλα, ἐπίσης παλαιὰ ὄντα, ἀφήσα-
μεν τό γε νῦν ἀνέκδοτα διὰ διαφόρους λόγους, τὰ ὅποια εἶναι
ἀκόμῃ 19 τὸν ἀριθμὸν. Λέγομεν μόνον, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν λίθων
τούτων ἔχουσιν ἄνω κοίλωμα ἢ τετράγωνον ἢ στρογγύλον, ἐνθα τι
ἐνστήθετο ἴσως στερεὸν σῶμα, ἂν δὲν ἦτο διὰ χοᾶς ἢ ἐναγίσματα.

Μεταβαίνομεν εἰς τὰ μνημεῖα τῶν μέσων Ἑλληνικῶν καὶ Μα-
κεδονικῶν χρόνων.

13. Κόριλλα. 14. Κόριλλα. 15. Κόριλ(λα). 16. Κόρ(ι)λλα.
17. Κόριλλα.

Τοῦτο τὸ ὄνομα, ἐπὶ πέντε διαφόρων στηλῶν ὃν κεχαραγμένον,
φαίνεται, ἦτο πολὺ συχνὸν ἐν Τανάγρα (*) καὶ μόνον κατὰ προ-
φράν διέφερεν ὀλίγον ἐκείνου, ὅπερ εἶχεν ἡ περιφημία τῆς πό-
λεως ταύτης ποιήτρια Κόρινα. Καὶ πιστεύομεν μὲν ἡμεῖς, ὅτι
ὀρθῶς διὰ τῶν συγγραφῶν παρεδόθη ἡμῖν τὸ τῆς ποιητρίας ὄνομα
δυσὶ νῦ γραφόμενον, πάντως ὅμως περιέργον, ὅτι ἡ γραφή τῶν
συγγραφῶν οὐδ' ἅπαξ εὐρέθη ἐπὶ τῶν τόσον πολυαριθμῶν Βοιω-
τικῶν στηλῶν. Μόνον τὸ Κοριννῶ εὐρέθη ἐν τινὶ τῆς Κορωνείας
στήλῃ. Ἴδε Keil Inscript. Boeot. ἀρ. LVIII, ο.

18. Παῖς. 19. Παῖς. 20. Παῖς.

21. Πάϊλλος. 22. Πάϊλλος. 23. Πάϊλλος. 24. Πάϊλλος
25. Πάϊλλ(ος). 26. Πάϊλος

χρηστός. (**)

Ὅτι τῶν δύο τούτων πρωτοφανῶν ὀνομάτων, τῶν ἀναγνω-
σθέντων, τοῦ μὲν τρίς, τοῦ δὲ ἐξάκις ἐπὶ στηλῶν διαφόρων, τὸ

(*) Εὐρέθη ἤδη πρότερον στήλῃ ἐν Κορωνείᾳ, ἔχουσα τὸ αὐτὸ ὄνομα.
Ἴδε A. Παγκαδῆ Antiquit. Hellén. Tom. II, N° 2165.

(**) Ὁ ἀρ. οὗτος ἔχει γράμματα τῶν Ῥωμ. χρόνων ὅμως δὲ καί-
σθω ἰδῶ.

δεύτερον εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ πρώτου, καὶ οἷον τὸ Λατίν.
puellus, δὲν πρέπει, ὀνομαζόμεν, ν' ἀμφιβάλλῃ τις. Ἐγὼ ἤρω δέ
πως ἀμφιβολία, ἂν καὶ τοῦτο καὶ τὸ ἀπλοῦν Παῖς ἐδίδοντο καὶ
εἰς ἐλευθέρους παῖδας, ἢ μόνον ἴσως εἰς δούλους, ἂν καὶ ἤξεύρο-
μεν, ὅτι τὰ Γέρων, Πρεσβύλος, Κόρη, Κορίσκος καὶ τινα ἄλλα
τοιαῦτα εὐρηνται ἤδη ὡς ὀνόματα ἐλευθέρων.

27. Ἀγαθεστράτη. 28. Ἀλκινόα. 29. Ἀμφίμναστος.
30. Ἀρκεσιλάα. 31. Ἀσωπίχα. 32. Γλυκανθίς.
33. Εὐδύλα. 34. Εὐνικίς. 35. Εὐτουχίνα.
36. Φισοκλεῖς. 37. Φισοκλία. 38. Ἡφήστιχος.
39. Ζωπούρα. 40. Θαρσούμαχος.
41. Θιοζότα. 42. Θιοζότα (=Θεοδότη).
43. Κλεομνάστα. 44. Κοθώπα. 45. Κουδίππα.
46. Λουσις. 47. Μελανθίς. 48. Νιάρχίς.
49. Νικόστροτος. 50. Νιουμφήα. 51. Ξανθικλεῖς.
52. Ὀνασίμα. 53. Πολεμήος. 54. Πολιουκῶν.
55. Πουθοκλία. 56. Πουθικῶν. 57. Πού(ρι)χος.
58. Πουρρίχιδας. 59. Σωστρότα. 60. Τρίαξ.
61. Φήνουλλα. 62. Φιλιστώ. 63. Φιλοκουδῖς.
64. Φιλοττίς. 65. Φρουνίχα. 66. Χηρίας (=Χαι-
ρίας).
67. Ἀγέλαος 68. Ἀριστοκράτης 69. Δαλίων
Ἑλαίτης. Ἀθηνίωνος Κορωνεύς.
Μιλήσιος.
70. Νικοστράτη 71. Πιστόξενος
Διονυσόδωρου Λυσίππου
Χαλκιδική. Τήνιος
χαῖρε.

Σημειοῦμεν βραχέα τινὰ εἰς τὰς ἄνω ἐπιγραφάς. Κατὰ τὸν ἀρ.
37 διορθωτέον ἴσως τὸ παρὰ Α. Ῥαγκαβῆ Ant. Hel. T. II, ἀρ.
2028 Εἰσοκλία, δηλ. θετέον τὸ δίγαμμα ἀντὶ τοῦ Ε.—Περὶ τῆς
τοῦ ἀρ. 44 πρωτοφανοῦς Κοθώπας μᾶς ὑπέμνησεν ὁ συναδελφος
Κ. Σ. Κόντος, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὀνόματος
ἐκ τῆς ρίζης κοθ, τῆς ἐν τῷ κόθουρος, ὅπερ ὡς ἐπίθετον τῶν κη-

φόνων· καὶ τὰ παρ' Ἡσιόδου (ἐν Ἑργ. κ. ἡμ. στ. 324). Ἄλλα καὶ ἡ σημασία τῆς ρίζης ἐκείνης ζητεῖται ἐτι. Ὅμως δὲ ἐλλείψην τιμῆς βλάβης ἢ κακίας πάντως σημαίνει ἡ Ἡσιόδου λέξις. Διότι τὸ ἡ ρίζα τὰς ἐνωθεῖσα, ὡς ἐνταῦθα, μετὰ τοῦ ἰψ, ὡπός, δέν θα σχηματίζῃ πάλυ εὐφηνον ὄνομα διὰ γυναικά, ἔξω δὲ τὸ νοθεύω ρήσωμεν ἴσον τῷ κυθ καὶ παρακείμενον παρ' Ἡσίοδου τὴν γραφὴν κύθουρος, ὡς τινες θέλουσιν, ἐκ τοῦ κέθω· τότε δύναται ἡ Κοθώπα νὰ σημαίνει τὴν κέθουσιν ἢ κρύπτοσαν ὑπ' αἰδοῦς τὸ πρόσωπον. Ἀλλὰ ταῦτα μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως λέγομεν. — Τὸ τοῦ ἀρ. 46 Λουσις δὲν ἐτανύσαμεν, διότι καὶ ἀρσ. δύναται νὰ εἶναι ἀντὶ τοῦ κοινῶς Λύσις καὶ θηλ. ἀντὶ τοῦ Λυτίς. — Εἰς τὸ σ τ ρ α τ τοῦ ἀρ. 49 σημειοῦμεν, ὅτι ἀντὶ τοῦ α εἰς τὴν συλλαβὴν ταύτην μάλισα εἶναι συγχὼν ἐν Βοιωτίᾳ. Κατωτέρω ἔχομεν τὸ Σωσρότα καὶ τὸ Δαμόσροτος. Εὐρηταίπου καὶ τὸ Ήλυσροτίδας καὶ ἄλλα. Γνωσκόντες δὲ ὅτι αὕτη ἡ μετὰ λήφης εὐρίσκεται καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς λέξεσι παρὰ Λεσβίοις μάλισα καὶ Θεσσαλοῖς. Ἴδε Kühner, Ausführl. Grammatik d. gr. Spr. Τόμ. Α'. σελ. 105. Ἡμεῖς δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν σήμερον ζώντων Ἑλλήνων μάλιστα οἱ ἐν Μεσσηνίᾳ τῆς Μακεδονίας φαίνονται τὴν τοῦ α προφορὰν ἀμαυροτέρην ἔχοντες καὶ πρὸς τὸ α ἀποκλίνουσιν, οὕτω πως δὲ καὶ οἱ Τάμιοι καὶ τινες ἴσως ἄλλοι, ὧν ἡμεῖς δὲν ἔχομεν πείραν. — Τὸ τοῦ 52 ἀρ. ὄνομα Ξανθικλεῖς ἴσως δευτέραν ταύτην φορὰν παρουσιάζεται ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, Ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος (Γ'. 1, 47 καὶ Ε'. 8, 1) πρῶτον, ὡς ὄνομα ἐνὸς στρατηγοῦ τῶν μυρίων, τὸ γένος Ἀχαιοῦ. Ἀλλὰ τὸ παρὰ Ξενοφῶντι, γραφόμενον φθ-σικῶ τῷ λόγῳ Ἀττικῶς Ξανθικλῆς, δὲν ἡξέυρμεν διὰ τί ὁ Keil ποτε τὸ ἐπεύρασαν καὶ ἐδυσπίστησεν εἰς τὴν ὀρθότητά σου, ὡς βλέπομεν ἐκ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Pape-Benseler τῶν κυρίων ὀνομάτων τῆς Ἑλληνικῆς. Δὲν ἐνετύχομεν εἰσέτι τῷ βιβλίῳ τοῦ Keil, ἐνθα περὶ τούτου ἔχαμε λόγον, ἵνα κρίνωμεν. Ὅπως δὲ περὶ ὁμοῦς, ἡ Ταναγραϊκὴ ἐπιγραφή εὐπρόσδεκτος ἀντιλήπτωρ, ἤθε τοῦ Ξανθικλέους.

Ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἀπὸ τοῦ ἀρ. 13 μέχρι τοῦ 71 ἐπιγραφαῖς παρετήρησαν, νομίζω οἱ ἀναγνώσται, ὅτι οὐδεμία ἦν οὐτε-τέ-ῃ

μετὰ δοτικῆς, οὔτε τὸ χρηστός, χρηστὴ (τὸ δὲ χαῖρε· ἔχει μία μὲν).
θεύεται ὅτι τὸ ἐπὶ ἐν μόνοις τοῖς παλαιτάτοις χρόνοις εὐθεκίμησε
μετὰ τοῦ εἰμί, διὰ τὴν ἀπλόγητα καὶ σαφήνειαν τῆς ἐκφράσεως,
ἐν δὲ τοῖς μεταγενεστότοις ἐξαέθου· πάλιν καὶ ἦτο ἐν χρήσει
(ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω)· ἀλλ' ἄνευ τοῦ εἰμί, ἵνα μὴ γράφη-
ται περιττῶς τὰ εὐκόλως ἐξυπακουόμενον ῥῆμα καὶ ἐντρέπωνται
οἱ ἐκρυεῖς ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἀφελείᾳ, ἐν δὲ τοῖς μέσοις χρόνοις ἦτο
ἐν ἀχρηστίᾳ, ἴσως παντελεῖ, δι' ὀκτιναδὴ ποτε λόγον. Οὕτως ἀλη-
θεύει τὸ τοῦ Ὁρατίου (ἐν τῷ de arte poetica, σ. 70—72) σο-
φὸν ῥητόν·

Multa renascuntur, quae jam eccidere cadentque
quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi.

ὅπερ προχείρως μειοφραζόμενον ἔχει τὴν ἐξῆς ἐννοιαν·

Πολλαὶ νεκραὶ θ' ἀναστηθοῦν καὶ ἄλλαι θ' ἀποθάνουσιν
λέξεις τανῶν τιμώμεναι, ἂν τὸ θελῇ σ' ἡ χρῆσις,
παρ' ἣ ἐστὶ τὸ δίκαιον καὶ ὁ κανὼν τοῦ λέγειν.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἐπελθόντα ἐγράψαμεν. Περὶ δὲ σχήμα-
τος τῶν ἀνωτέρω στηλῶν δὲν ἔχομέν τι νὰ εἴπωμεν περιεργίας
ἀξίον. Αἱ ὀλιγώτεραι ἐξ αὐτῶν ἔχουσιν ἀετωμάτιον, αἱ δὲ πλείο-
ντες εἶναι ἀπλούστεραι. Ὁ λίθος τῶν πλείστων μέλας, λευκὸς δ' ἐ-
σημειώθη ἡμῖν μόνον ὁ τῆς Χαλκιδικῆς Νικοστράτης, πώρινος δὲ
ὁ τῶν ἐξῆς ἐξ στηλῶν, μιᾶς τῶν ἔχουσῶν τὸ ὄνομα Παῖς, μιᾶς
τῶν τῆς Εὐρύλλας, μιᾶς τῶν τῆς Πάλλας, ἐπὶ δὲ ὁ τοῦ Δαλιώτης
Κορωνέως, ὁ τοῦ Δαμοστρότου καὶ ὁ τῆς Φιλαττίδος. Ἀνάγλυφον
δὲ παράστασιν οὐδεμίαν ἔχει.

Μέγεθος ἐσημειώθη ἡμῖν μόνον τῶν ἐξῆς δέκα καὶ πέντε
στηλῶν.

Τοῦ ἀρ.	21	ὑψ.	0,77,	πλάτ.	0,33,	πάχ.	0,08.
»	26	»	0,50,	»	0,20,	»	0,05.
»	27	»	1,08,	»	0,42,	»	0,06.
»	28	»	0,80,	»	0,35,	»	0,12.
»	29	»	1,35,	»	0,45,	»	0,18.

Τοῦ ἀρ.	32	ὑψ.	0,50,	πλάτ.	0,25,	πάχ.	0,10.
»	35	»	0,87,	»	0,30,	»	0,08.
»	43	»	1,10,	»	0,40,	»	0,15.
»	46	»	0,95,	»	0,40,	»	0,18.
»	58	»	0,90,	»	0,38,	»	0,15.
»	60	»	0,80,	»	0,35,	»	0,12.
»	62	»	0,88,	»	0,38,	»	0,10.
»	64	»	0,38,	»	0,20,	»	0,07.
»	67	»	0,50,	»	0,25,	»	0,10.
»	69	»	0,80,	»	0,55,	»	0,12.

Τέλος μεταβαίνομεν καὶ εἰς τὰς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφάς.

72. Ἐπὶ Ἀγαθοκλῆ
Σ; ωστράτου.

73. Ἀγάθων
μάγιστος.

74. Ἀριστογενεία.

75. Ἀσκληπιδίχες
χαῖρε.

76. Δημοσθένη
Φιλομούσου
χαῖρε.

77. Ἰππόμαχε
χῆρε (=χαῖρε).
Οὗτον ἔθαψαν.
...υς...αν;

78. Ἐπὶ
Λέοντι Λέον-
τος. χαῖρε Λέων.

79. Χαῖρε
Τελέδαμς.

80. Μουσί (χρ)ηστῇ
χαῖρε.

81. Ἐπὶ
Διονυσία Σεκου-
νδίου.

82. Ἐπὶ
Κοκκηίῳ Φάυστῳ.

83. Ἐπὶ
Ποπλίῳ Πωλίῳ.

84. Δαμόστριος.

85. Ζωπούρα.

86. Ζωπούρινα.

87. Ζωπούρινα
χρηστά.

88. Ζωπούριων.

89. Ζωπούρος.

90. Ζωπούρινα χαῖρε.

91. Ἐπὶ
Ζωπούρισι.

92. Ἐπὶ
Ζωπούρινα.

93. Θεοκλέα
Προμαθίωνος.

94. Κωμικόν.

95. Λιοσυκλία.

96. Νικέα
χρηστά.

97. Ξανθίς.

98. Προσδοκίμου
Ἐπὶ Ζωσῶ Παρθ-
ένας.

99. Σαμίχα.

100. Σωτηρίχα.

101. Τιμάρχα. 102. Φηδρίχα. 103. Χαρμουλίδας.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω κείμενα ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν τὰδε.

Ὁ ἀριθ. 73 ἔχει μόνος ἐκ πάντων τῶν τε σήμερον ἐκδιδόμε-
νων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀνεκδότων εἰσέτι δηλώσιν ἐπαγγέλμα-
τος τοῦ νεκροῦ. Κατὰ τύχην ἄρά γε νὰ εἰπωμεν ὅτι εἶναι τὸ
τοῦ μαγείρου, ἡ διότι ὡς τίμιον πάνυ ἐν Βοιωτίᾳ ἐθεωρήθη καὶ
διὰ τοῦτο δὲν εἰσιγήθη; Ὁ Πολύβιος λέγει τοὺς Βοιωτοὺς καχε-
κτοῦντας ἤδη καὶ πρὸ τῶν τοῦ Ἀράτου χρόνων καὶ, ἀφοῦ μά-
λιστα ἐνικλήθησαν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀράτου,
οὕτως ἀνέπεσον ταῖς ψυχαῖς, ὥστε ἀπ' ἐκείνης τῆς χρείας
ἀπλῶς οὐδενὸς ἔτι τῶν καλῶν ἀμφισβητεῖν ἐτόλμησαν οὐδ' ἐκοι-
νήνησαν οὔτε πράξεως οὔτ' ἀγῶνος οὐδενὸς ἔτι τοῖς Ἑλλήσι
μετὰ κοινοῦ δόγματος, ἀλλ' ὁρμήσαντες πρὸς εὐωχίας καὶ μέθας
οὐ μόνον τοῖς σώμασιν ἐξελύθησαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ψυχαῖς. . . .
Τὰ δὲ κοινὰ τῶν Βοιωτῶν εἰς τοσαύτην παρεγεγόνει καχεξίαν,
ὥστε σχεδὸν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν τὸ δίκαιον μὴ διεξῆχθαι πα-
ρ' αὐτοῖς μήτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων μήτε περὶ τῶν
κοινῶν ἐγκλημάτων, ἀλλ' οἱ μὲν φρουρὰς παραγγέλλοντες τῶν
ἀρχόντων, οἱ δὲ στρατείας κοινάς, ἐξέκοπτον αἰεὶ τὴν δικαιοδο-
σίαν· ἐνιοὶ δὲ τῶν στρατηγῶν καὶ μισθοδοσίας ἐποίουν ἐκ τῶν
κοινῶν τοῖς ἀπόροις τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν ἐδιδάχθη τὰ πλῆθι
τούτοις προσέχειν καὶ τούτοις περιποιεῖν τὰς ἀρχάς, δι' ὧν
ἔμελλε τῶν μὲν ἀδικημάτων καὶ τῶν ὀφειλημάτων οὐχ ὑφέξειν
δίκας, προσλήψεσθαι δὲ τῶν κοινῶν αἰεὶ τι διὰ τὴν τῶν ἀρχόν-
των χάριν. . . . Τούτοις δ' ἠκολούθησε καὶ ἕτερος ζῆλος οὐκ εὐ-

τυχής· οἱ μὲν γὰρ ἄτεκνοι τὰς οὐσίας οὐ τοῖς κατὰ γένος ἐπιγέ-
 νομένοις τελευτῶντες ἀπέλειπον, ὅπερ ἦν ἔθος παρ' αὐτοῖς πρό-
 τερον, ἀλλ' εἰς εὐωχίας καὶ μέθας διετίθεντο καὶ κοινὰς τοῖς φί-
 λοις ἐποίουν· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἐχόντων γενεὰς ἀπεμέριζον τοῖς
 συσσιτίοις τὸ πλεῖον μέρος τῆς οὐσίας, ὥστε πολλοὺς εἶναι Βοιω-
 τῶν οἷς ὑπῆρχε δεῖπνα τοῦ μὴνός πλείω τῶν εἰς τὸν μῆνα δια-
 τεταγμένων ἡμερῶν. Τοιαύτην δ' ἔχοντες οἱ Βωιωτοὶ τὴν
 διάθεσιν τῆς πολιτείας, εὐτυχῶς πως διώλισθεν καὶ τοὺς κατὰ
 Φίλιππον καὶ τοὺς κατ' Ἀντίοχον καιροῦς· ἐν γε μὴν τοῖς ἐξῆς
 οὐ διέφυγον, ἀλλ' ὥσπερ ἐπίτηδες ἀνταπόδοσιν ἡ τύχη ποιου-
 μένη βαρύνει ἐδοξεν αὐτοῖς ἐπεμβαίνειν». Δὲν μᾶς ἐφάνη περὶ-
 τὸν νὰ παραθέσωμεν ὁλόκληρον τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἐκ τῆς εἰκο-
 στῆς τοῦ Πολυβίου, διότι ἂν ὅχι τὰ κατὰ τὰ δεῖπνα καὶ τὰς εἰς
 αὐτὰ διαθέσεις τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τινὰ ὅμως τῶν ἱστορουμέ-
 νων μᾶς φαίνονται ὅχι ὅλως ἀνήκουστα καὶ ἀήθη παρ' ἡμῖν τοῖς
 νῦν οὔσι, καὶ δὲν βλάπτει, ἂν καὶ ἐν μέσφ φιλολογικοῦ ἄρθρου
 ἀκούομεν ἐνὸτε πατρικὴν ἐπίπληξιν ἐκ στόματος παλαιοῦ.

Εἰς τοὺς ἀρ. 75 καὶ 76 σημειοῦμεν, ὅτι ὅπως τὸ ἐν τέλει τοῦ
 Ἀσκληπίχες σίγμα δὲν εἶναι κανονικὸν διὰ τὴν κλητικὴν, οὕτω
 καὶ τὸ η, τὸ ἐν τέλει τοῦ Δημοσθένη. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ες τῶν
 δευτεροκλίτων (οἷον ἐδῶ ὑποτίθεται τὸ Ἀσκληπίχος κατ' ὀνο-
 μαστικὴν) δὲν ἔχω τώρα νὰ εἰπῶ ἄλλοθεν ὅμοιον παράδειγμα,
 διότι τὸ Ἀριστοφάνειον ἐκεῖνο ἀμάκαρ ὃ Στρεψιάδης εἶναι πε-
 παιγμένον ἐπὶ πρωτοκλίτου· αἱ δὲ εἰς η κλητικαὶ τῶν συνηρημέ-
 νων τριτοκλίτων ἤδη πολλάκις ἐν ἐπιγραφαῖς ἀνεγνώσθησαν καὶ
 παλαιοὶ γραμματικοὶ παρετήρησαν τὰ κατ' αὐτάς. Ἡμεῖς δὲ τό-
 σον μόνον λέγομεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου,
 ὅτι δὲν πρέπει πολὺ νὰ βαρυθυμῶσιν, ἂν ὁμοίως τοῖς πρό αἰώνων
 προγόνους των κραῖζωσιν ἡμαρτημένως· Δημοσθένη, Σωκράτη!
 μᾶλλον δὲ ἂς παρηγορῶνται ἐνθυμούμενοι, ὅτι καὶ ἂν ὅχι πάντα
 τὸν τυπικὸν πλοῦτον τῆς παλαιᾶς γραμματικῆς, τόσον ὅμως αὐ-
 τοῦ μέρος ἔσωσαν, ὥστε νὰ μὴ δύνανται πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐρίσωσι
 περὶ κλητικῆς οἱ λαοὶ οἱ τὰς νῦν εὐρωπαϊκὰς γλώσσας λαλοῦντες
 οὔτε οἱ Τοῦρκοι. Οἱ Σλάβοι μόνον ἔχουσι κλητικὰς τινας, ἀλλ' ἂ-

γνοῦμεν, ἂν τόσον πλουσίας ὁποῖαι αἱ ἡμέτεραι εἰς ε, έ, α, α καὶ η, ἡ τῶν ἀρσενικῶν.

Τὴν ὑπ' ἀρ. 77 ἐπιγραφὴν ἐξεδώκαμεν καὶ ἐν τῷ προτελευταίῳ τεύχει, ἀλλὰ τότε ὅχι ἐκ τοῦ ἐκτύπου, ὅπερ νῦν ἔχοντες βλέπομεν ὅτι τὸ ὄνομα ἀπεδόθη τότε ἐσφαλμένως Νικ ὁμαχε, ὡς καὶ ἡ προστακτικὴ χαῖρε· ἀλλὰ καὶ τὰ ὡς τέταρτος τότε στίχος δοθέντα· αὐτὸ 'Α(θαναῖστη)», τῶρα δὲν δικαιολογοῦνται ἐκ τοῦ ἐκτύπου. 'Αντ' ἐκείνων ἐθέσαμεν σήμερον ὅσα ἀμυδρῶς διακρίναμεν γράμματα.

Ἐν τῷ 98 ἀρ. τὸ Ζωσῶ εἶναι βεβαίως δοτικὴ θηλυκοῦ ὀνόματος, ἀντὶ Ζωσοῦ ἢ Ζωσῶι. Λεῖπει δὲ τὸ προσγραφόμενον ἰῶτα ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀρ. 72, 84—3 καὶ 92. Παράξενον δέ, ὅτι ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Pape-Benseler ἐτίθη ἐκ τοῦ C. I. Gr. ἀρ. 2004 ὡς ὀνομαστικὴ τὸ Ζωσοῦς, ἐνῷ προφανῶς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐκείνῃ κεῖται ὡς γενικὴ.

Ἐκ τούτων τῶν 32 στηλῶν τῶν Ῥωμ. χρόνων δύο μὲν εἶναι πῶραιναι, ἐννέα δὲ λίθου λευκοῦ, αἱ δὲ λοιπαὶ φαιοῦ ἢ μέλανος, τρεῖς δ' ἐκ πασῶν ἔχουσιν ἀναγλύπτους παραστάσεις. Πρῶτον ἡ ὑπ' ἀρ. 81 τῆς Διονυσίας, περὶ ἧς ὁ Σταματάκης σημειοῖ τάδε· «Λίθου ὑπομέλανος, ὕψ. 1,50, πλάτ. 0,55, πάχ. 0,12. Ἔχει ἀετωμάτιον, οὗ ἡ κορυφὴ ἀποκεκομμένη, ὑπὸ δὲ τὸ ἀετωμάτιον τὴν ἐπιγραφὴν. Παριστάνει ἐπὶ κοίλῃς τετραγώνου ἐπιφανείας γυναικᾶ καθήμενῃ ἐπὶ θρόνου, ἐστραμμένην κατὰ δεξιὰν τῷ ὁρῶντι. Ἐμπροσθεν αὐτῆς ἴσταται ἐτέρα γυνὴ προσφέρουσα αὐτῇ κίστην, πρὸς ἣν ὁρέγει τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν ἢ καθήμενῃ. Ἐφθαρμένον πολύ. — Εὐρέθη ἐν Σχιματάρι, ἐν τῇ οἰκίᾳ 'Αθ. Μπρατσιώτου, καὶ ἐδωρήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Συλλογὴν.»

Δεύτερον ἡ ὑπ' ἀριθ. 83 τοῦ Ποπλίου. Τὰ τοῦ Σταματάκη περὶ αὐτῆς ἔχουσιν οὕτως· «Λίθου φαιοῦ, ὕψ. 0,75, πλάτ. 0,36, πάχ. 0,08. μετ' ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ἄνω μέρος. Παριστάνει ἄνδρα ἱστάμενον καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς στρογγύλον τι. Εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου φέρει χλαμύδα. Λίαν κακότεχνον.»

Τρίτον ἡ ὑπ' ἀρ. 98 τοῦ Προσδοκίμου. Περὶ ταύτης ὁ Στα-

ματάκης λέγει· αλίου λεοκού, ὕψ. 1,03, πλ. 0,40, πάχ. 0,10. Πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον φέρει αετωμάτιον, κατεστραμμένον τὸ πλεῖστον, ὑπ' αὐτὸ δὲ τὴν ἐπιγραφὴν· Προσδ. ὑπ' αὐτὴν δὲ ἐτέραν ἐπὶ Ζωσ. κτλ. Τὸ Παρθένος εἶναι ἐγκεχαραγμένον μεταγενεστέρως. Παρίστανει ἐπὶ κοίλης τέτραγώνου ἐπιφανείας γυναῖκα ἰσταμένην ἀνωπὸν, ὕψους 0,64, ἐνδεδομένην χιτῶνα ποδῆρη, ἀφίοντα γυνῆς τὰς χεῖρας καὶ ἐζώσμένην περὶ τὴν κάτω κοιλίαν. Διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἥς μέρος ἐστὶν ἀπεσπασμένον, αἶρει πρὸς τὰ ἄνω δυσδιάκριτόν τι, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ πρὸς τὰ ἄνω δάδα ἀνημμένην. Ἡ δεξιὰ παρειὰ τοῦ προσώπου τῆς γυναικὸς ἐστὶν ἀπεσπασμένη. Εὗρεθῃ πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἐρείπων Ταναγγας, πέραν τοῦ ἐξ ἄρκτου κατερχομένου μικροῦ ποταμοῦ (Θερμῶδοντος) ἐν τοῖς ἀνασκαφεῖσι τάφοις. Ἐδωρήθη εἰς τὴν Συλλογὴν ὑπὸ τοῦ Ἀναγνώστου Γερμπίδη.»

Μένει ἔτι νὰ δηλώσωμεν καὶ τὸ μέγεθος ἐννέα στηλῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὡς μᾶς διεδιδάσθη·

Τοῦ ἀρ.	75,	ὕψ.	1,03,	πλάτ.	0,40,	πάχ.	0,10.
»	76,	»	1,03,	»	0,30,	»	0,06.
»	77,	»	0,78,	»	0,33,	»	0,10.
»	79,	»	0,82,	»	0,28,	»	0,05.
»	80,	»	0,50,	»	0,23,	»	0,03.
»	87,	»	0,80,	»	0,32,	»	0,10.
»	96,	»	0,48,	»	0,30,	»	0,07.
»	102,	»	0,83,	»	0,35,	»	0,10.
»	103,	»	1,03,	»	0,40,	»	0,15.

Τελειόνοντες τὸ παρὸν ἄρθρον, νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ζητήσωμεν συγγνώμην, ἂν τινα ἐν αὐτῷ ἀμεθοδέστερον ἐξετέθησαν διότι ἐν βραχεὶ χρόνῳ δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ γίνῃ καλῶς ἡ ἐκλογὴ καὶ κατὰτάξις ἐνὸς μέρους ἐκ τῆς πολλῆς ἐν χερσὶν ἡμῶν ὕλης καὶ νὰ συνταχθῶσιν ὡς πρέπει τὰ σημειώματα.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 27 Ἰουνίου 1874.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

**Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιήθηκαν
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.**

1874. Μάϊος (Ε. Ν.).

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	756,24	χμ.
Μεγίστη » »	757,60	(τὴν 31ην).
Ἐλαχίστη » »	740,78	(τὴν 8ην).
Μέση θερμοκρασία	19,06	ἐκ.
Μεγίστη »	31,4	(τὴν 27ην).
Ἐλαχίστη »	9,7	(τὴν 19ν).

Ἄνεμος ἐπνευσε ΝΑ 17 ἡμέρας, Δ 4, ΒΑ 1, Α 1, ΝΑ 1,
Ν 7.

Ἡμέραι βροχῆς 10 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 50,33
χμ.), ἀστραπῶν 5.

Ἰούνιος (Ε. Ν.).

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	752,68	χμ.
Μεγίστη » »	759,24	(τὴν 2αν).
Ἐλαχίστη » »	746,85	(τὴν 23ην).
Μέση θερμοκρασία	27,40	ἐκ.
Μεγίστη »	37,9	(τὴν 20ην).
Ἐλαχίστη »	18,2	(τὴν 1ην).

Ἄνεμος ἐπνευσε ΝΑ 12 ἡμέρας, Δ 1, ΒΑ 2, Β 1, ΒΑ 12, Α
1, Ν 1.

Ἡμέραι βροχῆς 2 (ἀνεπαίσθητον τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος
ὑδατος), ἀστραπῶν 6.

*Διορθώσεις καὶ προσθήκαι εἰς τὴν περὶ τῆς
ἐλληνικῆς προφορᾶς πραγματείαν.*

Τόμ. Β', τεύχ. ε', σελ. 324, σημ. 6' γρ. Ausführliche.—σελ. 325, σημ. 6', Curtius, lateinischen.; σημ. ε', zu.—σελ. 334, στ. 42 δι τὰ κάγω.—σελ. 338, σημ. α', Gymnasialwesen.—σελ. 343, στ. 49 τοὺς φθόγγους τῆς ἑαυτῶν.—σελ. 344, στ. 4 καὶ οἱ ἄλλοι.—σελ. 347 στ. 4 καὶ 42 νὰ σημάνωσι.

Τόμ. Γ', τεύχ. α', σελ. 29, σημ. στχ. 8 ὀνομάζῃ στχ. 15, τῷ Μενεκράτους.—σελ. 32 στ. 27 ὁ Φιλόστρατος.—σελ. 39 σημ. στ. 1 Minneure.—σελ. 46 σημ. α', στ. 4 sogenannte.—σελ. 47, στ. 9 Κηφισιο.—σελ. 55 στ. 6 οἱ Ἑλληνες.—σελ. 63, στ. 46 ἄκον.—σελ. 65, στ. 2, ἀντὶ ἀλλ' ὁμως ἐνομίσαμεν γράφει ἐνομίσαμεν ὁμως.—σελ. 66 στ. 29 τὰ τῆς μητρικῆς.—σελ. 70, στ. 47 oculus. Ἄλλων ὁμοίων παροραμάτων τὴν διόρθωσιν ἀφίνομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην, αἰτούμενοι διὰ τοῦτο συγγνώμην.

Σελ. 51, στ. 3, γρ. Ταύτης τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὑγαινουσύνης παρὰδόσεως τὸ κράτος κτλ. —Σελ. 49 μετὰ τὸ Καλλέας, πρὸ τῆς α' σημειώσεως, προσσημειωθήτωσαν τὰ ἐξῆς· Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ φιλαθῆναιος (Ἀριστφ. Σφήκ. 282) δὲν πρέπει νὰ γραφῇ φιλαθῆναος, ὅπως ὁ Κούρτιος διδάσκει (Stud. 42, σελ. 285), ἀλλὰ νὰ ἐκφωνηθῇ φιλαθῆνεος, ὅπως καὶ ὁ Βοίλχιος ἀποδέχεται (C. I. G. I, σελ. 4506)· τοσούτῳ δὲ μᾶλλον, ὅσῳ τὸ Ἀθηναῖα, ὅπερ ὁ Κούρτιος φέρει εἰς στηριγμὸν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης, ἀποδεικνύει μόνον ὅτι τὸ αἰ ἐν τῷ Ἀθηναῖα ἐξεφωνεῖτο ὡς καὶ ἐν τοῖς αἰεῖ, ἑλαῖα, καίω, κλαίω, πρὶν ἐκ τούτων ἀποβληθῇ τὸ ι' ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἀκολουθεῖ ὅτι καὶ τὰ Ἀθηναῖος καὶ Παναθῆναια καὶ δὴ καὶ τὸ φιλαθῆναιος καὶ τὰ ὅμοια ἐξεφωνοῦντο Ἀθηναῖος κτλ., διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα, καὶ τοὶ μυριάκις εὐρισκόμενα ἐν ταῖς ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς, οὐδαμῶς ὁμως φέρονται γεγραμμένα Ἀθηνάδος κτλ., οὐδὲ ἤκουσθη ποῦ ὅτι ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων ἀπέβη διὰ τοῦ χρόνου δῆμος Ἀθηνάων, οὐδὲ ὅτι τὰ Παναθῆναια μετεβλήθησάν ποτε εἰς Παναθῆναα, ὅπως ἢ Ἀθηναῖα ἐγένετο Ἀθηνάα καὶ τελευταῖον Ἀθηνᾶ, καὶ τὸ αἰεῖ, ἀεὶ καὶ ἡ ἑλαῖα, ἑλάα κτλ. Ἀλλὰ περὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀλλαχοῦ πλείονα.

Σελ. 65, στ. 27. Σημειωτέον ὅτι ἐπειδὴ ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος λέγουσιν ἐγὼ, διὰ τοῦτο ἐκεῖ λέγονται καὶ κ' ἐγὼ, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κεινόν.

Σελ. 103 στχ. 32 γρ. Leake. Σλ. 408 στχ. 46 γρ. ἄν. Σλ. 443 στχ. 33 γρ. νὰ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΡΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ

ΕΛΛΗΣΙΝ ΑΓΩΓΗΣ ΙΔΙΑ.

~~~~~

Β'. (*)

Περὶ μουσικῆς.

Μουσική ἢ τὰ μουσικά ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλ-
 λησι κατ' ἀρχὰς μὲν καὶ κυρίως ἡ περὶ τὰ ὄργανα ἐμπειρία καὶ
 ἡ περὶ τὰς μελωδίας καὶ τοὺς φθόγγους καὶ τὰς ῥυθμοποιίας καὶ
 τὰ παραπλήσια ἐπιστήμη (1). εἶτα δὲ καταχρηστικώτερον ἐκα-
 λεῖτο καὶ πᾶσα μὲν ἐπὶ ψυχῇ παιδεία, ἥτοι πᾶν μέσον συντεῖνον
 εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν (2), ἰδίᾳ ὅμως ἐκα-
 λοῦντο τὰ μέσα ἐκεῖνα, ἅπερ συντείνουσιν εἰς μόρφωσιν τῆς καρδίας,
 ἐφ' ἧς ἐπαισθητότερον ἐπιδρᾷ ἡ κυρίως καλουμένη μουσική. Κα-
 τὰ ταῦτα λοιπὸν μουσικὴ ἐκαλεῖτο καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ποιη-
 σις καὶ ἡ μιμητικὴ καὶ ἡ ὀρχηστικὴ καὶ αὐτὴ ἡ μαρτικὴ. Ἀπέ-
 διδον δὲ οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὰς πνευματικὰς σπουδὰς τὸ ὄνομα τῆς
 μουσικῆς, καθ' ὅσον αὐται, ὥς καὶ ἡ μουσική, συνετέλουν εἴτε
 ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως πρὸς μόρφωσιν τῆς καρδίας, τὸ θυμικὸν τῆς
 ψυχῆς ἐξεγείρουσαι. Οὕτω π. χ. ἡ μὲν φιλοσοφία ἐκαλεῖτο μου-
 σική, καθ' ὅσον μορφώνει τὴν καρδίαν καὶ ῥυθμίζει τὸ ἦθος τοῦ
 ἀνθρώπου, διδάσκουσα αὐτὸν αὐτὸ καλὸν, τὸ αἰσχρὸν· τὸ
 δίκαιον, τὸ ἀδίκον· τὸ συλλήβδην αἰρετὸν, τὸ φευκτόν· πῶς
 θεοῖς, πῶς γονεῦσι, πῶς πρεσβυτέροις, πῶς νόμοις, πῶς ἀλλοτρίοις,
 πῶς ἀρχουσι, πῶς φίλοις, πῶς γυναιξί, πῶς τέχνοις, πῶς οἰκέ-

(*) Τὸ Α' μέρος τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀγωγῆς, ἥτοι τὸ
 περὶ γυμναστικῆς, ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ α' τόμῳ τοῦ Ἀθη-
 ναίου σελ. 315 καὶ ἐφεξῆς. — (1) Σίξτ. Ἑμπ. πρὸς μαθημ.

(2) Τίς οὖν ἡ παιδεία; ἡ μὲν ἐπὶ σώμασι γυμναστικὴ, ἡ
 δ' ἐπὶ ψυχῇ μουσικὴ (Πλάτ. πολ. 2, 376.). Πρὸς. καὶ Κρίτ.
 80. — Κατὰ τὴν εὐρύτεραν ταύτην σημασίαν περιλαμβάνεται ἐν τῇ
 μουσικῇ καὶ ἡ γραμματικὴ.

» ταις χρηστέον ἐστί· ὅτι δεῖ θεοὺς μὲν σέβεσθαι, γονέας δὲ τιμᾶν, » πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι, νόμοις πειθαρχεῖν, ἀρχουσιν ὑπείκειν, » φίλους ἀγαπᾶν, πρὸς γυναῖκας σωφρονεῖν, τέκνων στεργτικὸς » εἶναι, δούλους μὴ περιϋβρίζειν· τὸ δὲ μέγιστον μῆτε ἐν ταῖς εὐ- » πραγίαις περιχαρεῖς, μῆτε ἐν ταῖς συμφοραῖς περιλύτους ὑπάρ- » χειν, μῆτε ἐν ταῖς ἡδοναῖς ἐκλύτους εἶναι, μῆτε ἐν ταῖς ὀργαῖς » ἐκπαθεῖς καὶ θηριώδεις » (1)· ὁ δὲ ἀμοιρήσας φιλοσοφίας ἐκαλεῖτο ἄμουσος (2).

Προτιθέμενοι νᾶ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὴν κυρίως μουσικὴν ὡς μέσον παιδαγωγικόν, ἥτοι ὡς μέσον τοιοῦτον, δι' οὗ ἐπι- δίδωκον οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες τὴν διάπλασιν τῆς τῶν παιδῶν καρ- δίας, κρίνομεν καλὸν νᾶ προτάξωμεν ὀλίγα τινα περὶ τῆς ἡθο- ποιήσεως τῶν νέων καθόλου.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡθικὴν μόρφωσιν τῶν νέων καθό- λου, μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἑλλήν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς γεροντικῆς αὐτοῦ ἡλικίας οὐδέποτε διατέλει διάγων ἄνευ ἐποπτείας· ὡς βρέφος ἴστατο ὑπὸ τὴν τίττην, ὡς παῖς ὑπὸ τὸν διδάσκαλον, ὡς ἐφηβος ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον, ὡς μεираκίον ὑπὸ τὸν ἐραστήν καὶ ὡς ἀνὴρ ὑπὸ τὸν νόμον καὶ τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν (3). Τὸ τοῦ παιδαγωγοῦ ἔργον μετῆρχοντο ἐν τῇ ἡρωϊκῇ ἐποχῇ πρεσβύτεροι· τινες καὶ εὐγενεῖς ἄνδρες, ἢ νεανικοὶ φίλοι

(1) Πλουτ. περὶ καίδ. ἀγ. κεφ. 40. Πρβλ. Σίξτ. Ἑμπ. πρὸς μαθ. 6.

(2) Αὐτόθι.

(3) «Εἰ δ' ἄρχει βρέφους μὲν ἡ τίττη, καὶ παιδὸς ὁ διδάσκαλος, » ἐφ' ἧς δὲ γυμνασίαρχος, ἐραστὴς δὲ μεираκίου, γενεμένου δ' ἐν ἡλι- » κίᾳ νόμος καὶ στρατηγός, οὐδεὶς δ' ἀναρτος, οὐδ' αὐτοτελής κτλ.» (Πλουτ. Ἑρωτ. 9). — «Εἰ δ' ἐκπέφυγε (τὸ παιδίον) τὴν τίττην, παρέλαβε πάλιν » ὁ παιδαγωγός, παιδοτρίβης, γραμματιδιδάσκαλος, ἀρμονικός, ζωγράφος. » Προάγει ἡλικία, προσγίγνεται ἀριθμητικός, γεωμέτρης, πωλοθέμνης, ὑπὸ » τούτων πάντων μαστιγούται, ὄρθρου ἐγείρεται, σχολάσαι οὐκ ἔστιν. » Ἐφηβος γέγονεν, ἔμπαλιν τὸν κοσμητὴν φοβεῖται, τὸν παιδοτρίβην, » τὸν ὀπλόμαχον, τὸν γυμνασίαρχον. Ὑπὸ πάντων τούτων μαστιγούται, » π α ρ α τ η ρ εῖ τ α ι, τραχηλίζεται. Ἐξ ἐφ' ἧς ἐστὶ καὶ ἤδη εἰκοσι- » ἑτῶν, ἔτι φοβεῖται καὶ παρατρεῖ καὶ γυμνασίαρχον καὶ στρατηγὸν » κτλ.» (Στοβ. ἀνθολ. 98, 72).

καὶ συγγενεῖς τοῦ παιδαγωγουμένου, ἐταῖροι καὶ θράκοντες καλούμενοι ⁽¹⁾· κατὰ δὲ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ τοῦ παιδοκόμου καὶ παιδαγωγοῦ ἐπάγγελμα μετήρχοντο ἐν μὲν τῇ Σπάρτῃ ἄνδρες διακεκριμένοι καὶ ὑπὸ τῆς πολιτείας διοριζόμενοι ⁽²⁾· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ δοῦλοι ἰδιωτικοί ⁽³⁾.

Ὁ παιδαγωγὸς κατὰ τὴν ἱστορικὴν τῆς Ἑλλάδος ἐποχὴν καθήκον εἶχε νὰ παρακολουθῇ πάντοτε τὸν παῖδα, νὰ ἐπιτηρῇ τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ νὰ ὁδηγῇ αὐτὸν εἰς τὸ διδασκαλεῖον τοῦ γραμματιστοῦ καὶ εἰς τὴν παλαίστραν τοῦ παιδοτρίβου ⁽⁴⁾, ὁπόθεν πάλιν παραλαμβάνων ἐπανῆγεν αὐτὸν οἰκαδε. Ὁ παιδαγωγὸς προσεῖχεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν παιδῶν εὐκοσμίας ⁽⁵⁾, εἰς ἣν ἀνήκον τὸ κεκυφῶτας ἐν ταῖς ὁδοῖς περιπατεῖν, τὸ εὐσχημόνως παρὰ τῇ τραπέζῃ καθέζεσθαι, τὸ τῇ δεξιᾷ χειρὶ δέχεσθαι τὰς

(1) Ἰλ. ι, 443. λ, 783. ψ, 90.

(2) «Ὁ δὲ Λυκοῦργος, ἀντὶ μὲν τοῦ ἰδίᾳ ἕκαστον παιδαγωγοῦς δοῦλους ἐφιστάναι, ἄνδρα ἐπέστησε κρατεῖν αὐτῶν, ἐξ ὧν περ αἱ μέγιστα ἄρχαι καθίστανται, ὃ δὴ καὶ παιδοκόμος καλεῖται. κτλ.» (Ξενοφ. Λακεδ. πολιτ. 2, 2).

(3) «Τῶν μὲν τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κάλλιστα τοὺς υἱεῖς παιδεύειν, ἐπειδὴν τάχιστα αὐτοῖς οἱ παῖδες τὰ λεγόμενα ξυνώουσιν, εὐθὺς μὲν ἐπ' αὐτοῖς παιδαγωγοὺς θράκοντας ἐφίστασιν κτλ.» (Διόδοτ. 2, 4). — «Ἐπειδὴν τοίνυν ἡλικίαν λάθωσιν ὑπὸ παιδαγωγοῖς τετάχθαι· ἐνταῦθα δὴ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐκτίον ἐστὶ τῆς τούτων καταστάσεως, ὥς μὴ λάθωσιν ἀνδραπόδοις ἢ βαρβάροις ἢ παλιμδόλοισι τὰ τέκνα παραδιδόντες κτλ.» (Πλουτ. περὶ π. ἀγ. 7.). Πρ6λ. Πλάτ. Ἀλκ. Α', 122. Νόμ. 3, 700. Δύσ. 223. Στο6. Ἀνθ. 43, σ 254. Δίων. Χρυσ. 7, 414. Αἰλ. Ἀριστ. 2, 127.

(4) Krause, Gymn. der Hell. I, σ. 290—330. — «Ἀλλ' ἄρχετις σοῦ; Ὅδε παιδαγωγός, ἔφη. Μὲν δούλος ὢν; Ἀλλὰ τί μήν; ἡμέτερός γε, ἔφη. Ἦ δεινόν, ἦν δ' ἐγὼ, ἐλευθερον ὄντα ὑπὸ δούλου ἄρχεσθαι; Τί δὲ ποιῶν αὐτοῦτος ὁ παιδαγωγός σοῦ ἄρχει; Ἀγων δὴ που, ἔφη, εἰς διδασκαλοῦ» (Πλάτ. Δύσ. σ. 208).

(5) «Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς διδασκάλων πέμποντες πολὺ μᾶλλον ἐντέλλονται ἐπιμελεῖσθαι εὐκοσμίας τῶν παιδῶν ἢ γραμμάτων τε καὶ κιθαρῶν» (Πλάτ. Πρωτ. σ. 326).

τροφάς καὶ τὰ παρόμοια ⁽¹⁾. Ἡ αἰδώς ἐθεωρεῖτο ὡς ὑψίστη τῶν παιδῶν ἀρετὴ καὶ ὡς ὠραιότατον αὐτῶν κόσμημα· διὸ καὶ μεγάλη σπουδὴ κατεβάλλετο πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς ταύτης ⁽²⁾. Διὰ τῆς αἰδοῦς προεφυλάσσοντο οἱ παῖδες ἀπὸ παντὸς αἰσχροῦ. Αὕτη ἐκώλυεν αὐτοὺς ταῦ νὰ ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἀγορὰν ⁽³⁾ ἢ εἰς τὰ δικαστήρια ⁽⁴⁾ καὶ νὰ μεριμνῶσι περὶ πολιτικῶν πραγμάτων ⁽⁵⁾. Ἐν τῇ Σπάρτῃ μάλιστα οἱ ἔχοντες ἡλικίαν μικροτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν οὐδέποτε κατέβαινον εἰς τὴν ἀγορὰν ⁽⁶⁾. Καθόλου δ' εἰπεῖν ἡ τοῦ παιδαγωγοῦ ἐποπτεία περι-

(1) «Καὶ αὐτοὶ διδάσκουσιν οἱ παιδαγωγοὶ κεκυφέντες ἐν ταῖς ὁδοῖς περιπατεῖν, ἐνὶ δακτύλῳ τὰ ἀρχὸν ἀψοῦσαι, δυοὶ δ' ἔχθον, σίταν, κρέας, οὕτω κινᾶσθαι, τὸ ἱμᾶτιον οὕτως ἀναλαβεῖν» (Πλουτ. εἰ διδ. ἀρ. 2). Καί· «Τῇ μὲν δεξιᾷ συνεθίζειν τὰ παιδία δέχεσθαι τὰς τροφάς, κἄν προτείνεις τὴν δριστερὰν ἐπιτιμᾶν» (Περὶ παιδ. ἀγ. 7. πρὸλ. Περὶ τύχ. 5.).

«Οὐδ' ἂν εἰσεῖναι δειπνόντε· ἔξην κεφάλαιον ῥαφανίδος, ποῦδ' ἂν ἀνθον τῶν πρεσβυτέρων ἀρπάζειν οὐδὲ σέλινον, ποῦδ' ῥήφαργιν οὐδὲ κιχλίζειν οὐδ' ἰσχεῖν τὴν πέδ' ἐναλλάξ».

(Ἄρισ. Νεφ. 984)

(2) «Τοὺς νέους ἔφη (Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς) δεῖν ἐπὶ μὲν τῆς οἰκίας τοὺς γονεῖς αἰδεῖσθαι, ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς τοὺς ἀπαντῶντας, ἐν δὲ ταῖς ἐρμηταῖς ἑαυτοὺς» (Διογ. Λαερτ. 5, 82). Πρὸλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 9, 879. Πολιτ. 4, 426. Ξενοφ. Συμπ. 3, 12.

(3) «Οὕτω δ' ἔφρουγον τὴν ἀγορὰν, ὥστε εἰ καὶ ποτε διαλθεῖν ἀναγκα-
σθεῖεν, μετὰ πολλῆς αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης ἐφαίνοντο τοῦτο ποιοῦντες» (Ἰσοκρ. Ἀρεοπ. 48).

(4) «Καὶ τότε μὲν οὕτως ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ πατρὸς) σωφρόνως ἐπαιδευόμεθα, ὥστ' οὐδὲ ἀκροασόμενοι οὐδέποτε ἤλθομεν ἐπὶ δικαστήριον». (Ἰσαίου περὶ κλ. Κλεων. §. 2). Πρὸλ. Ξενοφ. Ἀπομν. 4, 2, 1.

(5) Δυσ. ἐν Θεομν. 1, § 4. Αἰσχ. κατὰ Τιμ. § 186.

(6) «Οἱ μὲν γὰρ νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παράπαν οὐδὲ κατέβαινον εἰς ἀγοράν, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ξειραστῶν ἐποιοῦντο τὰς ἀναγκαῖας οἰκονομίας» (Πλουτ. Δυκ. 25).

Παραينوῦμεν τοὺς ἡμετέρους νέους νὰ λάδωσιν ὑπ' ὄφιν τὴν μεγάλην ταύτην τῆς αἰδοῦς ἀρετὴν, ἥτις ἐκόσμησε τοὺς νέους τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων. Ἄν θλίψωσι νὰ πείσωσι τοὺς ἀλλοθιναῖς ὅτι εἶναι γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν αἰδημονεστῶτων ἐκείνων νέων, τῶν δεξασάντων τὸ

γράφεται οὐ μόνον ἐντὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου (¹). Ὁ Ἀριστοφάνης παρειαγών ἐν ταῖς Νεφέλαις τὸν Δίκαιον λόγον διαλεγόμενον πρὸς τὸν Ἀδικὸν ἐξεικονίζει τὴν ἀρχαίαν παιδείαν, ἣς τὴν σωφροσύνην ἀντιτίθῃσι πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ διαφθοράν (²). Ὁ δὲ Δουκιανός, ἡ ὅστις ἕτερος εἶναι ὁ τῶν Ἑρώτων συγγραφεὺς, παρέχει ὥραϊαν εἰκόνα τοῦ καθημερινοῦ βίου τοῦ παιδαγωγουμένου παιδός (³). Ἐν γένει δὲ οὐ μόνον οἱ ἰδιῶται, ἀλλὰ καὶ ἡ

ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, πρέπει νὰ φροντίσωσι νὰ μιμηθῶσιν ἐκείνους καὶ ἐν ἀλλαῖς ἀρεταῖς καὶ ἐν ταύτῃ· ἥτοι πρέπει ν' ἀφήσωσι τὴν κακὴν συνήθειαν, καθ' ἣν παραμελοῦντες τῶν ἑαυτῶν μαθημάτων ἡ χέσκουσιν ἐν τοῖς ἀκροατήροις τῶν δικαστηρίων καὶ βουλευτηρίων, ἣ περιφέρονται ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸς ἀκρόασιν νέων εἰδήσεων, ἣ συζητοῦσιν ἀπαίρως καὶ ἀνωφελῶς περὶ πολιτικῶν πραγμάτων.

(4) «Κἄτα, ὡς περ δαίμονές τινες, προσελθόντες οἱ παιδαγωγοί, ὅτε τοῦ Μενεξένου καὶ ὁ τοῦ Δύσιδος, ἔχοντες αὐτῶν τοὺς ἀδελφοὺς, παρεκάλουν καὶ ἐκέλευον αὐτοὺς οἴκαδε ἀπιέναι· ἦδη γὰρ ἦν ὀψις» (Πλάτ. Δύσ. σ. 223.—Πλουτ. Περ. 44).

- (2) «Λέγω τοίνυν τὴν ἀρχαίαν παιδείαν ὡς διέμετο,
 »ὅτ' ἐγὼ τὰ δίκαια λέγων ἤνθουν καὶ σωφροσύνη νενόμιστο.
 »Πρῶτον μὲν ἴδει παιδὸς φωνὴν γρύξαντος μηδὲν ἀπεδοῦαι·
 »εἴτα βαδίζειν ἐν ταῖσιν ὁδοῖς εὐτάκτως εἰς καθαριστοῦ
 »τοὺς κομήτας γυμνοὺς ἀθρόους, καὶ κριμνώδη κατανίφοι...
 »Πρὸς ταῦτ', ὧ μαιράκιον, θαρρῶν ἐμὲ τὸν κρείττω λόγον αἰροῦ·
 »κάπιστῆσαι μισεῖν ἀγορὰν καὶ βαλανείων ἀπέχεσθαι
 »καὶ τοῖς αἰσχροῖς αἰσχύνεσθαι, κἂν σκόπη τίς σε, φλέγεσθαι·
 »καὶ τῶν θάκων τοῖς πρεσβυτέροις ὑπανίστασθαι προσεῖσαι κτλ.»
 (961 — 993).

(3) «Ὁρθριος ἀναστὰς ἐκ τῆς ἀζύγου κοίτης τὸν ἐπὶ τῶν ὀμμάτων
 »εἶτι λοιπὸν ὑπνον ἀπονιφάμενος ὕδατι λιτῷ καὶ χιτωνίσκον καὶ χλανίδα
 »ταῖς ἐπωμίαις περόναις συρράψας ἀπὸ τῆς πατρῴας ἐστίας ἐξέρχεται
 »ἐκάτω κεκυφώς καὶ μηδένια τῶν ἀπαντῶντων ἐξ ἐναντίου προσβλέπων,
 »ἀκόλουθοι δὲ καὶ παιδαγωγοί, χορὸς αὐτῷ κόσμιος, ἔπονται τὰ σεμνὰ
 »τῆς ἀρετῆς ἐν χερσὶν ὄργανα κρατοῦντες, οὐ πρὶστοῦ κτενὸς ἐντομὰς, κό-
 »μην καταψήχειν δυναμένας οὐδ' ἔσοπτρα τῶν ἀντιμόρφων χαρακτηρῶν
 »ἀγράφους εἰκόνας, ἀλλ' ἡ πολύπτυχα δέλτοι κατόπιν ἀκολουθοῦσι
 »ἡ πηλαίων ἔργων ἀρετὰς φυλάττουσαι βίβλοι, κἂν εἰς μουσικοῦ δῖα
 »φοιτᾶν, εὐμελὲς λύρα» (κ. 44).

πόλις μεγίστην ἐλάμβανε πρόνοιαν περὶ τῆς ἡθοποιήσεως τῶν νέων, ὡς μαρτυροῦσι πλὴν ἄλλων καὶ αἱ παιδαγωγικαὶ διατάξεις τῶν τῆς Ἑλλάδος νομοθετῶν. Τοὺς νέους προέτρεπον μὲν εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ παραδειγμάτων, διὰ διδασκαλιῶν, δι' ἀποφθεγμάτων, δι' ἐπαίνων καὶ ἀμοιβῶν· ἀπέτρεπον δὲ ἀπὸ τῆς κακίας καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς τῶν ἀλόγων καὶ ἀψύχων βλάβης διὰ διαφόρων νοουθεσιῶν καὶ ποινῶν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἡθοποιήσεως τῶν νέων καθόλου, νῦν δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς κυρίως μουσικῆς, ὡς ἡθοποιοῦ μέσου θεωρουμένης.

Φύσει φιλόμουσον ἦτο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ ἔθνος· τούτου ἕνεκα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἀφανίζεται ἐν τῇ μυθῶδει τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐποχῇ. Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σκοτεινοῖς τῆς Ἑλλάδος χρόνοις ἀναφέρονται διάφοροι θεράποντες καὶ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς, οἵ οἱ ἦσαν ὁ Ἕλλη, ὁ Λίνος καὶ ὁ Ὀρφεύς. Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἀνεγνωρίζετο ἡ θαυμασία δύναμις τῆς μουσικῆς καὶ ἡ μεγίστη αὐτῆς ἐπὶ τῆς καρδίας ἐπίδρασις, ὡς μαρτυροῦσι τά τε περὶ Σειρήνων ⁽¹⁾, Ζήθου καὶ Ἀμφίονος ⁽²⁾, Ὀρφέως ⁽³⁾ καὶ Ἀρίωνος ⁽⁴⁾ μυθολογούμενα καὶ τὰ ἀδόμενα περὶ τοῦ αἰδοῦ, ὃν ὁ Ἀγαμέμνων κατέλιπε φύλακα καὶ παραινετῆρα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Κλυταμνήστρας, ὅπως διὰ τῆς μουσικῆς κατευνάζῃ τὰ ἄγρια αὐτῆς πάθη καὶ ἀπομακρύνῃ τὴν διάνοιαν αὐτῆς ἀπὸ φαύλων ἐπινοιῶν ⁽⁵⁾.

(1) «ἀλλὰ τε Σειρήνες λιγυρῇ θέλγουσιν ἀοιδῇ, — ἤμεναι ἐν λειμῶνι. πολλὸς δ' ἄμφ' ὀττιόφιν θίς — ἀνδρῶν πυθομένων, περὶ δὲ ῥινοὶ μινύθουσιν.» (Ὀδ. μ, 44).

(2) Ἡσιόδ. ἀποσπ. 204. Πaus. 9, 5, 4.

(3) Ἀπολλ. Ῥοδ. Ἀργ. Α, 26.

(4) Ἡροδ. 1, 23. 24.

(5) Ὀδ. γ, 267. — «Ἀγαμέμνων γοῦν τὸν ἀοιδὸν καταλείπει τῇ Κλυταμνήστρᾳ φύλακα καὶ παραινετῆρά τινα· ὃς πρῶτον μὲν ἀρετὰς γυναικῶν διερχόμενος ἐνέβαλλέ τινα φιλοτιμίαν εἰς καλοκἀγαθίαν, εἴτα διατριβὴν παρέχων ἡδεῖαν ἀπεπλάνα τὴν διάνοιαν φαύλων ἐπινοιῶν· διὸ Αἴγισθος οὐ πρότερον διέφθειρε τὴν γυναῖκα πρὶν τὸν ἀοιδὸν ἀποκτεῖναι· ἐν νήσῳ ἐρήμη» (Ἀθην. 1, σ. 14.)

Μεγίστην ἡθοποιὸν δύναμιν ἀπέδιδον εἰς τὴν μουσικὴν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Οὕτως ὁ μὲν Πυθαγόρας καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐθεώρουν τὴν μουσικὴν ὡς καθαρσὶν καὶ καταπραΰνσιν τῆς ψυχῆς καὶ ὡς μέσον ἱατρικὸν τῶν τοῦ σώματος παθῶν ⁽¹⁾. ὁ δὲ Πλάτων ἐθεώρει τὴν μουσικὴν ὡς συντείνουσαν πρὸς σωφροσύνην καὶ ἡμέρωσιν τῶν νεανικῶν ψυχῶν ⁽²⁾. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει αὐτὴν ὡς ἡθοποιούσαν τὸν ἄνθρωπον καὶ ὡς συμβαλλομένην πρὸς φρόνησιν ⁽³⁾. Συνωδὰ τῷ τε Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει ἀποφαίνεται καὶ ὁ Στράβων, θεωρῶν τὴν μουσικὴν ὡς παιδεύουσαν καὶ ἐπαγορεύουσαν τὰ ἦθη ⁽⁴⁾. Κατὰ Πλούταρχον ⁽⁵⁾ καὶ Πολύβιον οἱ Θη-

(1) «Κατεκλήλει δὲ (Πυθαγόρας) ῥυθμοῖς καὶ μέλεσι καὶ εἰπωδαῖς τὰ ψυχικὰ πάθη καὶ τὰ σωματικὰ» (Πορφυρ. ἐν β. Πυθ. 30). «Κλεινίας γοῦν ὁ Πυθαγόρειος—εἴ ποτε συνέβαινε χαλεπαίνειν αὐτὸν δι' ὀργὴν, ἀναλαμβάνων τὴν λύραν ἐκιδάριζε. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιζητοῦντας τὴν αἰτίαν ἔλεγε «πραῦνομαι». (Ἀθην. 14, 48. Περὶ λ. καὶ Αἰλ. π. 187. 14, 23).

«Ἐπερ τοίνυν, φασί, φιλοσοφίαν ἀποδεχόμεθα σωφρονίζουσαν τὸν ἄνθρωπον βίον καὶ τὰ ψυχικὰ πάθη καταστέλλουσαν, πολλῶν μᾶλλον ἀποδεχόμεθα τὴν μουσικὴν, ὅτι οὐ βιαστικώτερον ἐπιτάττουσα ἡμῖν, ἀλλὰ μετὰ θελγούσης τινὸς κειθῶς τῶν αὐτῶν ἀποτελεσμάτων περιγίγνεται ὥνκερ καὶ ἡ φιλοσοφία κτλ.» (Σίξτ. Ἑμπ. πρὸς μαθημ. 6). «Περὶ λ. καὶ Ἀριστ. πολ. 5 (8), 5. σ. 1339 καὶ 4 (7), 6. σ. 1341.

(2) «Οἱ τ' αὖ καθαρισταὶ—σωφροσύνης τε ἐπιμελοῦνται καὶ ὁπως ἂν οἱ ἐοικὸς μὴ δὲν κακουργῶσι» (Πλάτ. Πρωταγ. κερ. 43).

(3) «Ἡ μᾶλλον οἷητέον πρὸς ἀρετὴν τι τείνειν τὴν μουσικὴν, ὡς ἀδυναμένην, καθάπερ ἡ γυμναστικὴ τὸ σῶμα ποίον τι παρασκευάζει, καὶ τὴν μουσικὴν τὸ ἦθος ποίον τι ποιεῖν, ἰθὺίζουσαν δύνασθαι χαίρειν ὀρθῶς· ἢ πρὸς διαγωγὴν τι συμβάλλεται καὶ πρὸς φρόνησιν.» (Ἀριστ. πολ. 5 (8), 5. σ. 1339 καὶ 4 (7) 5).

(4) «Ὅπου γε καὶ οἱ μουσικοὶ ψάλλειν καὶ αὐλίζειν διδάσκοντες μεταποιῶνται τῆς ἀρετῆς ταύτης· παιδεύεται γὰρ εἰναί φασι καὶ ἐπανορθωτικῶς τῶν ἡθῶν» (σ. 29).

(5) «Ἄλλ' οἱ νομοῦνται τὸ φάσει θυμοειδὲς αὐτῶν (τῶν Θηραδαίων) καὶ ἄκρατον ἀνένεικον ἀνυγραίνειν εὐθὺς ἐκ παίδων βουλόμενοι, πολλὴν μὲν ἀνεμίξαντο καὶ σπουδὴ καὶ παιδιᾷ πάσῃ τὸν αὐλόν, εἰς τιμὴν καὶ προεδρίαν ἄγοντες, λαμπρὸν δὲ

βαῖοι καὶ οἱ Ἀρκάδες ⁽¹⁾), διδάσκοντες τοὺς ἑαυτῶν παῖδας τὴν μουσικὴν, σκοπὸν εἶχον νὰ διορθώσωσι τὴν φυσικὴν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τραχύτητα.

Ἐνεκα τῆς δυνάμεως ταύτης, ἣν ἐνέχει ἡ τε φωνητικὴ καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ πρὸς ἡθοποίησιν τῶν ἀνθρώπων, ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων ἐπεμελοῦντο τῆς μουσικῆς καὶ παρελάμβανον αὐτὴν πρὸς παιδείυσιν τῶν νέων ⁽²⁾. Πέμποντες δὲ τοὺς ἑαυτῶν παῖδας εἰς διδασκάλους, ἵνα μάθωσι πρὸς τοῖς ἄλλοις μαθήμασι καὶ τὴν μουσικὴν, ἐνόμιζον ὅτι μεταδίδουσιν εἰς αὐτοὺς παιδείαν ἀρετῆς τελείαν ⁽³⁾. Τὴν ἡθοποιὴν δύνανται τῆς μουσικῆς καθορῶντες καὶ οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἑλλάδος νομοθετεῖται συμπαρέλαβον αὐτὴν ἐν τῇ ἑαυτῶν νομοθεσίᾳ, τῇ ἀφορώσῃ τὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν. Πάντων ὅμως τῶν Ἑλλήνων φιλομουσότατοι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι. Οὗτοι πρὸς τοῖς μαθήμασι, τοῖς

»τὸν ἔρωτα ταῖς παλαίστραις ἐνεθρέψαντο συγκεραννύντες τὰ ἥθη τῶν ἐνέων» (Πλουτ. Πελοπ. 19).

(1) «Μουσικὴν γὰρ, τὴν γε ἀληθῶς μουσικὴν, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὁδὸς εἰς ἀσκήσιν, Ἀρκάσι δὲ καὶ ἀναγκαῖον. . . . καὶ τῶν μὲν ἄλλων μαθημάτων ἀρνεῖσθαι τι μὴ γινώσκουσιν οὐδὲν αἰσχρὸν ἡγοῦνται, τὴν γε μὴν ᾧδὴν οὐδ' ἀρνῆσθαι δύνανται διὰ τὸ κατ' ἀνάγκην πάντας μὲν ὀρθάνειν. . . . σπεύδοντες τὸ τῆς ψυχῆς ἀτέραμον διὰ τῆς ἐκ τῶν ἐθισμῶν κατὰ σκευῆς ἐξημεροῦν καὶ πρᾶττειν» (Πολυβ. 4, 20).

(2) «Τοῖς παλαιοῖς τῶν Ἑλλήνων εἰκότως μάλιστα πάντων ἐμίλησε πεπαιδεῦσθαι μουσικὴν· τῶν γὰρ νέων τὰς ψυχὰς ὥντο δεῖν διὰ μουσικῆς πλάττειν τε καὶ ρυθμίζειν ἐπὶ τὸ εὖσχημον, χρησίμης δηλονότι τῆς μουσικῆς ὑπαρχούσης πρὸς πάντα καὶ πᾶσαν ἐσπουδασμένην πρᾶξιν, προηγουμένως δὲ πρὸς τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους (Πλουτ. περ. μουσ. 26)». Καί· «Ἐπὶ μέντοι τῶν ἔτι ἀρχαιοτέρων οὐδ' εἰδέναι, φασί, τοὺς Ἕλληνας τὴν θεατρικὴν μουσάν· ὅλην δὲ αὐτῆς τὴν ἐπιστήμην πρὸς τε θεῶν τιμὴν καὶ τὴν τῶν νέων παιδείυσιν παραλαμβάνεσθαι (αὐτ. 27).

(3) «Τῶν μὲν τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κέλιστα τοὺς νεοὺς παιδεύειν. . . . πέμπουσιν εἰς διδασκάλων μαθησομένους καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐν παλαίστρᾳ» (Ξενοφ. πολ. Λακ. 2, 1).
 Ηρ6λ. Πλάτ. Κλειτ. 407.

καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον καλὸν καὶ ἀγαθόν, κατέταξαν καὶ τὴν μουσικὴν, εἰς ἣν ἐπαίδευον τοὺς ἑαυτῶν παῖδας ⁽¹⁾.

Ἡ διὰ τῆς μουσικῆς διάπλασις καὶ ῥύθμισις τῆς τῶν νέων ψυχῆς ἤρχετο ἀπ' αὐτῆς τῆς νεανικῆς ἡλικίας. Ἡ μήτηρ, ἢ ἡ τίτθη καὶ τροφός, εἰς ἧς ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ τοῦ νεογεν- νήτου ἐπιμέλεια, εἶχον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ καθῆκον νὰ καταπραυνῶσιν ἢ κατακοιμίζωσι τὸ βρέφος, σείουσαι αὐτὸ καὶ ᾄδουσαι ὥδῃν τινα *βαυκάλημα* ἢ *καταβαυκάλησιν* καλουμένην ⁽²⁾. Οἱ παῖδες ἡλικιωθέντες ἐπαυδεύοντο ἀπὸ τῶν ἀρχαιωτάτων ἤδη χρόνων ἐν τε τῇ ᾠδῇ καὶ τῷ κιθαρισμῷ, ἐν οἷς ἤδοντο ἐθνικά ᾄσματα, ἀπλᾶ τὴν μελωδίαν καὶ ὑπόθεσιν ἔχοντα προτέρων ἢ συγχρόνων ἡρώων πράξεις (κλέα ἀνδρῶν), μεθ' ὧν συνεπλέκοντο πάντοτε καὶ πράξεις θεῶν ⁽³⁾.

Ἡ ἐν τῷ ᾄδειν ἀσκησις ἦτο εἰς πάντας τοὺς Ἑλλήνας ἀναγκασία καὶ ἀπαραίτητος, καθ' ὅσον πάντες ὤφειλον νὰ ἦναι ἐπιτήδεια εἰς τὸ νὰ μετὰσχῃσι κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς τῶν τε

(1) «Οὐκ ἐδιδάξατό σε ὁ πατήρ καὶ ἐπαίδευσεν, ἅπερ ἐνθάδε οἱ ἄλλοι ἐκπαιδύονται οἱ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν υἱεῖς, ὅταν γράμματά τε καὶ κιθαρίζουσιν καὶ παλαίειν καὶ τὴν ἄλλην ἀγωνίαν;» (Πλάτων. *Θεάγ.* σ. 122). — «Ἡ οὐ καλῶς προσέταττον ἡμῶν οἱ ἐπὶ τούτοις τεταγμένοι νόμοι, παραγγέλλοντες τῷ πατρὶ τῷ σὺ σε ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν;» (Πλάτ. *Κρίτ.* κ. 50). Πρβλ. *Κλειτ.* 70.

(2) «Αἱ δὲ τῶν τιθευουσῶν ᾠδαὶ κατὰ βαυκαλήσεις ὀνομαζονται» (*Ἀθην.* 14, 40). Ὁ δὲ Πλάτων ἐν *Νόμων* 8. σ. 790 λέγει·

«Ἦνίκα γὰρ ἄν που βουλευθῶσι κατακοιμίζειν τὰ δυσυπνοῦντα τῶν παιδῶν αἱ μητέρες, οὐχ ἡσυχίαν αὐτοῖς προσφέρουσιν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐκίνησιν, ἐν ταῖς ἀγκάλαις δεῖ σείουσαι· καὶ οὐ σιγὴν, ἀλλὰ τινὰ μελωδίαν· καὶ ἀτεχνῶς οἷον καταυλοῦσι τῶν παιδῶν, καθάπερ αἱ τῶν ἐκφρόνων βακχεῖων ἰδέσεις, ταύτῃ τῇ τῆς κινήσεως ἅμα χοροῖα καὶ ῥμούσῃ χρώμεναι». Πρβλ. Ἀριστ. *Προβλ.* 19, 38.

Ὁ Θεόκριτος παρεισάγει (ἐν *Εἰδ.* 24, 7) τὴν Ἀλκιμήνην, κατακοιμίζουσαν τοὺς παῖδας αὐτῆς Ἑρακλέα καὶ Ἰφικλέα διὰ τῆς ἐξῆς ᾠδῆς·

»Ἐῦδετ', ἐμὰ βρέφια, γλυκερὸν καὶ ἐγέρσιμον ὕπνον,

»Ἐῦδετ', ἐμὰ ψυχὰ, δὴ δειφιδῶ, εὔσσα τέκνα·

»Ὅλβιοι σὺνάζοισθε καὶ ὄλβιοι ἀὼ ἴδοιτε».

(3) Ὁδ. α, 325. 352. θ, 44. 73. 83.

παιάνων καὶ τῶν ὑπορχηματικῶν ἀσμάτων. Τῆς δὲ ὀργανικῆς μουσικῆς δημόσιοι μὲν διδάσκαλοι δὲν ὑπῆρχον οὔτε ἐν Ἀθῆναις, οὔτε ἐν ἄλλαις ἐλληνικαῖς πόλεσι· δὲν ἔλειπον ὅμως ἄνδρες, εἰδότες τὴν μουσικὴν καὶ εἴτε παραλαμβανόμενοι ἐν ταῖς αἰκογενεαῖς πρὸς διδασκαλίαν τῶν παιδῶν, εἴτε κατ' οἶκον ἢ ἐν ἰδίᾳ σχολῇ τὸ τοῦ μουσικοῦ ἔργον μετερχόμενοι. Τοιοῦτοι μουσικῆς διδάσκαλοι ἐκπαλαί ἀναφέρονται ἐν τῇ Ἑλλάδι· τοιοῦτος ἦτο καὶ ὁ τὸν Ἡρακλέα διδάξας τὸ κιθαρωδεῖν Λίνος ⁽¹⁾.

Συνήθη μουσικὰ ὄργανα παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ὑπῆρχον ἡ φόρμιγξ ἢ ἡ κιθάρα, ἡ λύρα καὶ ὁ αὐλός. Ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν τετράχορδος κιθάρα ἦτο τὸ κυριώτερον μουσικὸν ὄργανον τῶν Σπαρτιατῶν, δι' οὗ συνωδεύοντο οἱ χοροὶ καὶ οἱ παιᾶνες καὶ εἰς ὃ θελήσαντα τὸν ἐκ Λέσβου μουσικὸν Τέρπανδρον νὰ προσθέσῃ ἑτιμίαν χορδὴν ἐτιμώρησαν οἱ Σπαρτιαῖται, ὡς ἀπομακρυνθέντα τῆς παλαιᾶς ἀπλότητος ⁽²⁾. ἡ δὲ λύρα, ἡ ἰδιάζουσα εἰς τὴν συμφωνίαν τοῦ ἄσματος, ἦτο ποθητὸν ὄργανον τῶν Ἀθηναίων· ὁ δὲ αὐλός ἐπεχωρίαζε τοῖς Βοιωτοῖς ⁽³⁾. Τὸ αὐλεῖν ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀνάρμοστον, διότι οὐ μόνον τὸ πρόσωπον ἡσχήμιζεν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύγχρονον χρῆσιν τῆς φωνῆς ἐκώλυε· τούτου ἕνεκα ἀπεδοκιμάσθη παρ' αὐτοῖς ἡ χρῆσις τοῦ αὐλοῦ ἐν τῇ τῶν ἐλευθέρων παιδείᾳ ⁽⁴⁾. Δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὰ εἶδη τῶν

(1) Ἀπολλοδ. 2, 4, 9. Θεοκρ. Εἰδυλλ. 54, 404 κτλ.

(2) «Τέρπανδρον ἀρχαϊκώτερον ὄντα καὶ ἄριστον τῶν καθ' ἑαυτὸν κιθαρωδῶν, καὶ τῶν ἡρωϊκῶν πράξεων ἐπαινέτην, ὅμως οἱ ἔφοροι ἐζήμιωσαν καὶ τὴν κιθάραν αὐτοῦ προσεπαττάλευσαν φέροντες· ὅτι μίαν μόνην χορδὴν ἐνέτεινε περισσοτέραν, τοῦ ποικίλου τῆς φωνῆς χάριν· μόνα γὰρ τὰ ἀπλούτερα τῶν μελῶν ἐδοκίμαζον» (Πλουτ. Λακων. ἐπιτ. 47).

(3) Πλουτ. Πελοπ. 49. — «Θηβαῖοι αὐλητικὴν ἐπιτηδεύουσι καὶ ἔστιν αὐτῷ δι' αὐλῶν μῦσα ἐπιχώριος τοῖς Βοιωτοῖς» (Μαξίμ. Τυρ. 23, 2).

(4) Ἐπεὶ δὲ εἰς τὸ μανθάνειν ἦκε (Ἀλκιβιάδης), τοῖς μὲν ἄλλοις εὐπῆχους διδασκάλους ἐπισκεῖτως, τὸ δ' αὖτε εἶναι ἐφευγεν ὡς ἀγενοὺς καὶ ἀνελεύθερον· πλήκτρον μὲν γὰρ καὶ λύρας χρῆσιν οὐδὲν οὔτε σχήματος οὔτε μορφῆς ἐλευθέρῳ πρεπούσης διαφθεῖρειν, αὐλοὺς δὲ φουσῶντος ἀνθρώπου ττόματι καὶ τοὺς συνήθεις ἂν πάνυ μάλιστα δια-

μουσικῶν ὀργάνων, ἅπερ μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ τῶν παίδων ἀγωγῇ ἕνεκα τῆς μὴ τηρήσεως τῆς δεούσης ἀκριβολογίας περὶ τὴν χρῆσιν τῶν μουσικῶν ὀνομάτων· οὕτω λ. χ. τὸ μὲν κιθαρίζειν καὶ ἐπὶ λύρας ἐλέγετο, τὸ δὲ κιθαριστῆς ἀντετίθετο πολλάκις τῷ κιθαρωδός.

Ἡ μουσικὴ συνησκεῖτο μετὰ τῆς γυμναστικῆς (¹). Ἡ δὲ πρώτη περὶ τὴν μουσικὴν διδασκαλίαν, ἀρχομένη φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀπὸ τῶν ἀπλουστερων τόνων, ἐχώρει πρὸς τοὺς πολυπλοκωτέρους. Ἐντείνοντο δὲ εἰς αὐτοὺς ἐκλεκτὰ τεμάχια ἐκ τῶν ποιημάτων ἐκείνων τῶν ποιητῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς ἔχοντες μεγίστην δύναμιν ἐπὶ τῆς πνευματικῆς τῶν νέων μορφώσεως· τοιοῦτοι δὲ ἦσαν ὁ Ὀμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Θέογνις, ὁ Φωκυλίδης καὶ ἄλλοι. Διὰ τῶν ποιητικῶν τούτων τεμαχίων, κιθαριζομένων ῥυθμικῶς καὶ ἀρμονικῶς, ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι ὅτι καθιστώντες τοὺς παῖδας ἡμερωτέρους, εὐρυθμότερους καὶ εὐαρμωστοτέρους ἀπειργάζοντο αὐτοὺς χρησίμους εἰς τε τὸ λέγειν καὶ πράττειν, «πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμωστίας δεῖται» (²). Ὅτι δὲ

ἐγνώσει τὸ πρόσωπον. Ἔτι δὲ τὴν μὲν λύραν τῷ χρωμένῳ συμφθέγεσθαι καὶ συνάδειν, τὸν δ' αὖλλον ἐπιστομίζειν καὶ ἀποφράττειν ἕκαστον τήν τε ἡρῶν καὶ τὸν λόγον ἀφαιρούμενον. «Αὐλείωσαν οὖν, ἔφη, Θηβαίων παῖδες· οὐ γὰρ ἴσασι διαλέγεσθαι· ἡμῖν δὲ τοῖς Ἀθηναίοις, ὡς οἱ πατέρες λέγουσιν, ἀρχηγέτις Ἀθηνᾶ καὶ πατρῶος Ἀπόλλων ἐστίν, ὧν ἡ ἐμὴν ἔρριψε τὸν αὐλόν, ὃ δὲ καὶ τὸν αὐλητὴν ἐξέδειρε» . . . . . «Ὅθεν εἰξέπεσε κομιδὴ τῶν ἐλευθέρων διατριβῶν καὶ προσεπηλακίσθη παντάπασιν ὁ αὐλὸς» (Πλουτ. Ἀλκ. 2.)

«Προσθῶμεν δὲ ὅτι συμβέβηκεν ἐναντίον αὐτῷ (τῷ αὐλῷ) πρὸς παιδείαν καὶ τὸ κωλύειν τῷ λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὐλησιν· διὸ καλῶς ἀπεδοκίμασαν αὐτοῦ οἱ πρότερον τὴν χρῆσιν ἐκ τῶν νέων καὶ τῶν ἐλευθέρων, καίπερ χρησάμενοι τὸ πρῶτον αὐτῷ» (Ἀριστ. πολ. 5 (8), 6).

(4) Κατὰ Πλάτωνα ὁ παῖς ἔπρεπε νὰ ᾤκηται τῆς μουσικῆς κατὰ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐν τῇ μουσικῇ διδασκαλίᾳ ἔπρεπε νὰ διαρκῇ ἐπὶ τρία ἔτη (Νομ. 7, 810).

(2) «Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴν κιθαρίζειν μάθωσιν, ἄλλων αὖ ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα διδάσκουσι μελοποιῶν, εἰς τὰ κιθαρίσματα ἐντείνοντες, καὶ τοὺς ῥυθμοὺς τε καὶ τὰς ἀρμονίας ἀναγκάζουσιν οἰκιοῦσθαι ταῖς ψυχαῖς τῶν παίδων, ἵνα ἡμερώτεροί τε ὦσι, καὶ

μετὰ τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς συνήπτετο μετὰ τὴν σωκράτειον ἐποχὴν καὶ θεωρητικῇ, τοῦτο γίνεται πολλαχόθεν δῆλον, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ τε Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, οἵτινες ἐξετάσαντες βαθύτερον καὶ θεωρητικώτερον τὴν φύσιν τῆς μουσικῆς ἐξήγαγον ἐντεῦθεν πορίσματα καὶ ὁδηγίας ὠφελιμωτάτας εἰς τὴν μουσικὴν τῶν παιδῶν διδασκαλίαν.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ εἰρημένα λέγομεν ὅτι ἡ μουσικὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι μεγάλως τιμωμένη ἀπετέλει πάντοτε μέρος μετὰ τῶν μέσων τῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς. Αὕτη ἐτάχθη κατ' Ἀριστοτέλην εἰς τὴν παιδείαν οὐχὶ ἡδονῆς χάριν, οὐδὲ ὡς μάθημα ἀναγκαῖον πρὸς βιωτικὰς χρείας, ἀλλ' ὡς τέχνη ἐλευθέρου καὶ χρήσιμος πρὸς τὸ ἀσχαλεῖν ὀρθῶς καὶ σχολάζειν καλῶς ('). Ἡ μουσικὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων συνδεομένη μετὰ τῆς ποιήσεως (²) διήγειρε τὸ θυμοειδὲς τῶν ἀνθρώπων εἰς πράξεις μεγάλας καὶ θαυμαστάς. Αὕτη, διατηροῦσα τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς μορφήν καὶ συνεζευγμένη οὔσα μετὰ λέξεων ἀπλῶν καὶ ἐνθουσιαστικῶν, ἐφαίνετο φωνὴ τις κατιοῦσα ἐκ τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Πάντα ἐνταῦθα ἦσαν ἀρμονικά, ἐν ὅλον ἀποτελοῦντα· αἱ λέξεις ἦσαν ἐν

»εὐρυθμότεροι καὶ εὐαρμοστότεροι γιγνόμενοι, χρήσιμοι ὧσιν εἰς τὸ εὐλόγειν τε καὶ πράττειν· πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται» (Πλάτ. Πρωτ. σ. 326.).

(1) «Οἱ δ' ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν (τὴν μουσικὴν) ἐν παιδείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν — μὴ μόνον ἀσχαλεῖν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς» (Ἀριστ. Πολ. Β' (8) 3). Καὶ· αὐτὴ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότερον εἰς παιδείαν ἔταξαν οὐχ ὡς ἀναγκαῖον »(οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον) οὐδ' ὡς χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα »πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλάς.—λείπεται τοίνυν πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγὴν, εἰς ὅπερ καὶ φαίνονται παράγοντες αὐτὴν· ἦν γὰρ οἶονταί διαγωγὴν εἶναι τῶν ἐλευθέρων, ἐν ταύτῃ τάττουσιν» (αὐτ.).

(2) Ἡ μουσικὴ ἤρξατο χωριζομένη τῆς ποιήσεως καὶ ἀποβάλλουσα τὸν ἀρχαιοπρεπῆ αὐτῆς χαρακτῆρα ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοφάνους (Πλουτ. περὶ μουσ. 30. Πλάτ. Νόμ. 2. σ. 669. 670). Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Β' (8) 3) μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ οἱ κλειστοὶ μετεῖχον τῆς μουσικῆς ἡδονῆς χαρίν.

σεβεῖς καὶ διδασκαλαί· οἱ ῥυθμοὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἐορταστικοί· ἡ μελωδία ἀπλή καὶ σύμμετρος, περιθέουσα καὶ ζωογονοῦσα τὸ σῶμα τῶν λέξεων δι' εὐωδίας πνευματικῆς. Ἡ μουσικὴ συναρπάζουσα τὸν θυμὸν ἀνύψωνεν αὐτὸν εἰς τὸν αἰθέρα τοῦ θεοῦ κόσμου, καθαίρουσα αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ῥύπου καὶ γήϊνου φρονήματος. Ἐν τῇ μουσικῇ τῶν νέων παιδεύσει δὲν παρελαμβάνοντο πάντες οἱ ῥυθμοί, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐνομιζόντο ἱκανοὶ καὶ πρέποντες πρὸς καθαρισμόν τῶν παθῶν διὸ καὶ μεταξὺ πασῶν τῶν μουσικῶν ἀρμονιῶν τῇ θωρικῇ ἀπέδιδον τὰ πρωτεῖα, ἕνεκα τοῦ σοβαροῦ καὶ σεμνοπρεποῦς αὐτῆς χαρακτῆρος ⁽¹⁾.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΣΠΛΘΑΚΗΣ.

(1) Περὶ τῶν διαφορῶν ἀρμονιῶν καὶ τῆς διαφύρου φύσεως αὐτῶν ἀνάγνωθι Ἀριστ. Πολιτ. 5 (8, 5. καὶ Ἀθην. 14.

Ἐνταῦθα κρίνομεν καλὸν νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐπικρατούσης ὀλιγωρίας περὶ τε τὴν μουσικὴν καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἡθοποιήσιν τῶν ἡμετέρων νέων. Εἶναι ἐντροπὴ μεγίστη νὰ διατελώμεν ἀναισθητῶς πρὸς τὴν μουσικὴν, περὶ ἣν τοσαύτην σπουδὴν ἐπέδεικνυντο οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι· εἶναι μωρία ἀκατανόητος νὰ περιφρονῶμεν ἢ νὰ παραμελῶμεν τῆς θείας ἐκείνης τέχνης, ἥτις θαυμασιώτατα ἐξημερώνει τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διεγείρει ἐν αὐτῇ τὸν πρὸς πᾶν ὅ,τι ὀψήλδον καὶ εὐγενὲς ἐνθουσιασμόν, καθ' ὃν διεκρίνοντο οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι πάντων τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος· πρέπει νὰ αἰσχυνώμεθα κραυγάζοντες ἀρρυθμῶς καὶ ῥινοφωνοῦντες ἀμούσως ἐν τῇ ὥραίᾳ γῇ τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἣ ἐπικρατεῖ θαυμασία τῆς φύσεως ἀρμονία καὶ ἀντηχοῦσι μελωδικώτατα ἄσματα τῶν πτηνῶν. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ καυχώμεθα μετὰ λόγου ὅτι εἴμεθα γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ μιμηθῶμεν αὐτοὺς καὶ κατὰ τὴν εὐμουσίαν· ἐὰν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐλεύθερον τῶν ἀγρίων ἐκείνων παθῶν, ἅτινα καθ' ἐκάστην βλέπομεν καταβιβρώσκοντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ, πρέπει εὐθὺς ἐν τῇ παιδικῇ κοίτῃ νὰ καυτηριάσωμεν τὰς ρίζας αὐτῶν διὰ καταλήλου μουσικῆς. Ἐν οὐδενὶ λοιπὸν οἴκῳ καὶ ἐν οὐδενὶ σχολείῳ, ἔνθα διαπλάσσονται παιδικαὶ καρδαίαι, πρέπει νὰ σιγᾷ ἡ μουσικὴ. Μουσικὴν δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν ἐκείνην, ἥτις διὰ τῶν ἑναρμονιῶν αὐτῆς τόνων δύναται νὰ διεγείρῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀν-

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΦΑΙΔΡΟΥ.

Ὁ Φαῖδρος, κατὰ τὴν κοινὴν τῶν ἀρχαίων μαρτυρίαν καὶ τὴν δόξαν τῶν νεωτέρων γνήσιον τοῦ Πλάτωνος ἔργον, εἶνε συγχρόνως διὰ τε τὸ περιεχόμενον, τὸν τρόπον τῆς πραγματείας καὶ τὸ ὕφος ἐκ τῶν τὰ μάλιστα τὸ ἐνδιαφέρον κινούντων καὶ ἀξιοσημειώτων πλατωνικῶν ἔργων. Ἀντικείμενον, κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἀπλοῦν καὶ εὐκολον, ἀλλὰ πλήρες σπουδαιότητος καταλλήλως μετὰ χαριεντισμῶν συγκεραμένης, μῦθοι ποικίλοι ἐκ τε παραδόσεως καὶ πλαστοὶ ἀρμονικώτατα καὶ ἐπιτηδειώτατα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως συμπαρυφασμένοι καὶ τερπνότατα τὸν λόγον ἀρτύοντες, φιλοσοφικαὶ ἰδέαι αἱ ὕψισται καὶ τολμηρόταται, ἃς ποτε

θρώπου αἰσθήματα ἱερὰ, γενναῖα, ὕψηλὰ καὶ εὐγενῆ. — Ἄλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ποῖα μουσικὴ δύναται νὰ εἰσαχθῇ ἐν Ἑλλάδι· οὐ μόνον πρὸς τέρψιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡθοποίησιν τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων; Ἡ λύσις τοῦ δυσχερεστάτου τούτου ζητήματος ἀπόκειται οὐχὶ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἰς τὰς ἤδη ἀγαθῇ τύχῃ συστάσας Μουσικὰς ἐταιρίας καὶ Μουσικοὺς συλλόγους μᾶλλον δὲ οὐδὲ εἰς αὐτοὺς, ἀλλ' εἰς δαιμόνιον τινα ἄνδρα, ἐννοήσαντα καλῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς, μελετήσαντα ἐπισταμένως τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ διάφορα αὐτῆς συστήματα, ἐρευνήσαντα ψυχολογικῶς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἀνευρόντα τοὺς τόνους καὶ τὰς ἀρμονίας, τὰς δυναμένας νὰ θίξωσι τὰς χορδὰς τῆς ἑλληνικῆς καρδίας. Τοιοῦτος καὶ μόνος ἀνὴρ δύναται καθ' ἡμᾶς νὰ λύσῃ τὸ δυσχερέστατον περὶ ἑλληνικῆς μουσικῆς ζήτημα καὶ νὰ καταρτίσῃ παρ' ἡμῖν σύστημα ἐθνικῆς μουσικῆς, καταλλήλου πρὸς πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. — Τοιοῦτοι ὅμως δαιμόνιοι ἄνδρες δὲν γεννῶνται ὡς μύκητες, ἀλλὰ προπαρασκευάζονται, πολλαχῶς βοηθούμενοι καὶ ὑποστηριζόμενοι. Ἡ τοιαύτη προπαρασκευὴ καθ' ἡμᾶς πρέπει ν' ἀποτελῇ τὸν κύριον σκοπὸν τῶν Μουσικῶν συλλόγων τε καὶ ἐταιριῶν, καὶ ἐν τῶν σπουδαιοτέρων μελεμμάτων τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

ἀνθρωπίνῃ διάνοια παρήγαγεν, εἰρωνείαν τινὰ λεπτὴν καὶ ἐπαισθητοτάτην περιβεβλημένην, φαντασία ζωηρὰ καὶ ὑψηλὴν, ὅπως ἀνθρώπων καὶ γλῶσσα τελεία καὶ θελκτικὴ, χαρακτηρίζουσι τὸν σπουδαῖον καὶ τερπνὸν ἅμα διάλογον τοῦτον καὶ καθιστῶσιν αὐτὸν ἐν ἑκ τῶν ἐξόχων ἐκείνων γλωσσικῶν ἀριστουργημάτων, οἷα μόνῃ ἡ μελίρρυτος τοῦ Πλάτωνος γραφὴς ἠδύνατο νὰ γράφῃ. Πρὸς δὲ τοῦτοις πληθὺς γραμματολογικῶν εἰδήσεων τὴν ῥητορικὴν ἀφορῶσάν, κρίσεις ἐμβραθεῖς περὶ ἀτόμων καὶ σχολῶν, καὶ ἡ καθολικὴ ἐποψις, ὅφ' ἦν ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ῥητορικὴ ὡς μέσσα ἀναπτύξεως καὶ παιδεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζονται καὶ συγκρίνονται, αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ Πλάτωνος ἀρχαὶ καὶ ἰδέαι, αἵτινες, ἐν τοῖς ἄλλοις γνησίοις αὐτοῦ ἔργοις εἰδικώτερον ἐκάστη καὶ διὰ μακροτέρων ἀναπτυσσόμεναι καὶ ἐκτιθέμεναι, ἐνταῦθα ὡς ἐν γενικῷ προγράμματι δι' ὀλίγων, ἀλλὰ χαρακτηριστικῶν, γραμμῶν ἀναγράφονται, πάντα ταῦτα αὐξάνουσι ἔτι μᾶλλον τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ διαλόγου τούτου καὶ καθιστῶσιν αὐτὸν ἐκ τῶν διδακτικωτάτων ἅμα καὶ τερπνοτάτων ἔργων τῆς ἑλλ. φιλολογίας, ἐν οἷς ἐνετρήθησαν ἀείποτε καὶ ἐντρυφήσουσι πάντες οἱ ἐκτιμῶντες καὶ γεραίροντες τὸ τέλειον καὶ ὑψηλόν.

Διὰ τοῦτο δ' οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ὁπωσοῦν περὶ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἀσχοληθεὶς καὶ μὴ λαβὼν ἀφορμὴν νὰ μελετήσῃ καὶ τοῦτο τὸ σπουδαιότατον πρὸς ὀρθὴν γνῶσιν καὶ ἐκτίμησιν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἔργον, ἐκ τῆς τοιαῆς δὲ ἢ τοιαῆς δὲ θεωρίας τοῦ ὁποίου πηγάζει καὶ ἡ ὅψις, ὅφ' ἦν ἐκλαμβάνει τις τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Μάλιστα δὲ διότι ἐν αὐτῷ ὡς ἐν προγράμματι περιέχονται αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ Πλάτωνος ἀρχαί, διὰ τοῦτο πάντες οἱ περὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἐνδιατρίψαντες ἡσχολήθησαν νὰ ὀρίσωσι τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου τούτου, ὅπως οὕτω καὶ τῶν ἄλλων ἔργων, πολλῶν ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε γνωστός ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς, ὀρίσωσι τὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τε τὸν Φαῖδρον καὶ τὴν ὅλην πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ συμπεράνωσιν ἐντεῦθεν ἂν ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία συστηματικῶς ἀνεπτύχθῃ, καὶ ἐπομένως καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου

τούτου καθ' ὁρισμένον καὶ προδιαγεγραμμένον σχέδιον καὶ συνθετῶς τῷ συστήματι τούτῳ συνεγράφησαν, ἢ ἐλευθέρως καὶ ὡς ὁ καιρὸς ἀπῆτει καὶ ἀφορμὴ παρείχετο ὅτε μὲν τοῦτο, ὅτε δ' ἐκείνο τὸ φιλοσοφικὸν ἀντικείμενον ἐπραγματεύθησαν καὶ ἠρεύνησαν ἄνευ ἀμοιβαίου συνδυασμοῦ καὶ σχεδίου.

Διὰ τὸν λόγον λοιπὸν τοῦτον πολλὰ σοφαὶ καὶ πολυσέλιδοι πραγματεῖαι καὶ εἰδικὰ συγγράμματα συνεγράφησαν ὑπὸ τε φιλολόγων καὶ φιλοσόφων, ἅτινα ἀντικείμενον ἔχουσι τὴν ἔρευναν καὶ διευκρίνησιν τοῦ Φαίδρου, τοῦ τε δηλ. περιεχομένου καὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς ὡς καὶ τῶν σχέσεων καὶ ἀναφορῶν αὐτοῦ πρὸς τὰ λοιπὰ γνήσια πλατωνικὰ ἔργα. Αἱ δὲ ὀλίγαι ἡμῶν γραμμαὶ αὗται περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου οὔτε τὴν πρόθεσιν οὔτε τὴν ἀξίωσιν ἔχουσιν ὅτι νέον τι ὅλως καὶ τῶς ἀγνωστον εὔρημα φέρουσιν εἰς φῶς, ἀλλὰ σκοπὸν προτίθενται τὴν κατὰ τε τὰς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας πηγὰς ἔρευναν τοῦ ζητήματος τούτου καὶ τὴν ἐκθεσιν τῆς ἐκ τῆς ἀμερολήπτου ταύτης ἐρέυνης καὶ ἀντιπαραβολῆς τῶν διαφόρων λόγων καὶ γνωμῶν ἐσχηματισμένης ἡμῶν περὶ τούτου γνώμης.

Ἡ σκηνὴ τοῦ διαλόγου τούτου ὑποτίθεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως κατὰ τὰ ἔτη 408—399 ἢ ἀκριβέστερον καὶ πιθανώτερον μεταξὺ τοῦ 408 καὶ 404 π. Χ. κατὰ τὴν 93ην Ὀλ. καὶ δὴ ἐνεκα τῶν ἐξῆς λόγων.

Ὁ Λυσίας παρίσταται ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὡς ὁ διασημότερος πάντων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ῥητοροδιδασκάλων ¹⁾· ἀλλ' οὗτος ἐπανεκάμψεν ἐκ Σικελίας καὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος,

1) πρβ. σ. 228, Α. (Λυσίας) δεινότητος τῶν νῦν γράφειν. σ. 257, Β. Λυσίαν τὸν τοῦ λόγου πατέρα. Ὁ Α. Β. Krische (Ueber Platon's Phaedros. Göttingen 1848, σ. 133) θεωρεῖ τὸν Λυσίαν, ὡς οὗτος ἐν Φαίδρῳ παρίσταται, ὡς ἀρχαῖόν τινα καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίφρασαν τῆς σικελικῆς σχολῆς ἔτι διατελοῦντα λογογράφον, ἀλλ' οὔτε τὴν ὀνομασίαν λογογράφος ὀρθῶς ἐξηγεῖ οὔτε οἱ ἄλλοι λόγοι αὐτοῦ εἰσιν ἰσχυροὶ καὶ βάσιμοι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Ἄλλως τε καὶ ἡ εἰρωνεία, μεθ' ἧς ἀποδίδωσιν ὁ Πλάτων τῷ Λυσίᾳ τὰς ἀνωτέρω ὀνομασίας καὶ ἰδιότητας δὲν εἶνε καταληπτὴ, ἂν μὴ ἐπεκράτει τότε τοιαύτη περὶ αὐτοῦ ἰδέα γενικῶς.

ἔπου ὡς δεκαπενταετῆς νεανίας εἶχεν ἀποδημήσει, μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 412 ἐκεῖ συμβῆσαν ἤτταν καὶ κάταστροφὴν τῶν Ἀθηναίων, ἕνεκα τῆς ἐπέλθούσης καταδρομῆς τῶν ἀθηναϊζόντων, δηλαδὴ περὶ τὸ ἔτος 411 π. Χ. εἰς Ἀθήνας, ἐνθα κατ' ἀρχὰς μὲν μετήρχετο τὸν ῥητοροδιδάσκαλον, ἀργότερα δ' ἔζη ὡς λογογράφος ¹⁾ ὅπως ἀποκτήσῃ λοιπὸν τὴν ἐν Φαίδρῳ φήμην ἔπρεπε ἐξάπαντος προηγουμένως νὰ δοκιμασθῇ ἐπὶ τινὰ καιρὸν ὡς λογογράφος καὶ νὰ παρέλθωσιν ἔτη τινὰ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως καὶ ὡς ῥητοροδιδασκάλου παρουσίας αὐτοῦ ²⁾. Ἀφ' ἐτέρου δ' ὁ Ἰσοκράτης, ὅστις ἐγεννήθη περὶ τὴν 86ην Ὀλ. ἤτοι κατὰ τὸ ἔτος 436 π. Χ. ³⁾, καλεῖται ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ νέος ἔτι (σ. 298, E): ὅπως καλῆται ὅμως οὕτως, ἔπρεπε νὰ μὴ ὑπερβαῖν τὰ 30 ἔτη, ἐπομένως καὶ ὁ διάλογος δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῇ μετὰ τὸ ἔτος 404, καὶ τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσω καὶ ὁ Λυσίας κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶχε φύγει ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τὴν ὑπὸ τῶν τριάκοντα καταδρομὴν ⁴⁾. Πιθανώτατα λοιπὸν πλάττεται ὁ διάλογος ὡς συμβῆς κατὰ τὴν 93ην Ὀλ.=408—404 π. Χ.

Πότε ὁμως συνεγράφη ὁ διάλογος οὗτος; Ἐν πρώτοις παρατηρήτεον, ὅτι πρὸ τοῦ ἔτους 408 ἦν ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τὸ φῶς, διότι ὁ Πλάτων, ὅστις κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων κατὰ τὴν 84ην Ὀλ., περὶ τὸ ἔτος 428, ἐγεννήθη, ἐγνώρισε κατὰ πρῶτον καὶ ἡκράσατο τοῦ Σωκράτους εἰκοσαετῆς γενόμενος ⁵⁾, του-

1) Διονύς. Ἀλικαρνασσεὺς παρὰ Westermann, Biographi graeci σ. 240. Πλούταρχος, αὐτόθι σ. 242. Σουίδα, αὐτ. σ. 245. Κικέρων ἐν Βρούτῳ κεφ. 12.

2) Ἴδε καὶ κατωτέρω τὰ περὶ Λυσίου.

3) Διονύς. Ἀλικαρν. παρὰ Westermann σ. 245. Σουίδα, αὐτόθι σ. 259.

4) Πλούταρχος παρὰ Westermann σ. 242.

5) πρ6. βίοι ἀνώνυμοι παρὰ Westermann σ. 390—391, Σουίδα, αὐτ. σ. 396. Φαβριχίου ἐλλ. Βιβλιοθήκης τόμ. III, σ. 60 ἐκδ. Harh. Τὸ ἔτος 428 ἢ 427 παραδέχονται ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Πλάτωνος καὶ ὁ Tennemann, System der pl. Philosophie I, σ. 3 ἐπι καὶ ὁ Ueberweg, ueber die Echtheit und Zeitfolge der pl. Schriften. Wien. 1861, σ. 144.

τέστι κατὰ τὸ ἔτος 408 π. Χ., ἐπομένως, ὡς οἰκοθεν ἐννοεῖται, πρὸ τοῦ ἔτους τούτου οὐδένα σωκρατικὸν διάλογον ἡδύνατο νὰ γράψῃ. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 408 καὶ ἐξῆς ἡδύνατο νὰ γραφῇ ὁ Φαῖδρος, ἥτοι μέχρι τοῦ ἔτους 399 ¹⁾), ὅτε μετὰ τὸν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συμβάντα τοῦ Σωκράτους διὰ κωνείου θάνατον κατέλιπεν ὁ Πλάτων τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεχείρησεν ἐπιστημονικὰς ἀποδημίας πρὸς αὐξήσιν τῶν ἑαυτοῦ γνώσεων τὸ μὲν πρῶτον εἰς Μέγαρα, κατόπιν δ' εἰς Κυρήνην, Αἴγυπτον, Σικελίαν καὶ μεγάλην Ἑλλάδα, διαρκεσάσας δέκα περίπου ἔτη, ἥτοι μέχρι τοῦ 400 τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτους ²⁾),—ἡ μετὰ τὴν περὶ τὸ ἔτος 388 ἢ 387 συμβᾶσαν ἐπάνοδον τοῦ φιλοσόφου ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν περιουσιῶν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ὅτε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἰδρύσατο καὶ τὴν ἐν Ἀκαδημίᾳ σχολήν, ὡς τῆς φιλοσοφίας διδάσκαλος δημοσίᾳ παρουσιάσθη καὶ ἀρκετὸν χρόνον ὡς τοιοῦτος διέμεινεν αὐτόθι. Διότι εἶνε μὲν πιθανὸν ὅτι ὁ Πλάτων καὶ μεταξὺ τῶν ἀποδημιῶν ἐκείνων καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν εἰς Κυρήνην καὶ Αἴγυπτον καὶ πρὸ τῆς εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίας ἐπὶ τινα χρόνον πάλιν εἰς Ἀθήνας ἐπανῆλθεν, ὡς ὁ Ueberweg ἐκ τινος τοῦ Πλουτάρχου χωρίου ὁρμώμενος εἰκάζει ³⁾), δὲν εἶνε ὅμως πῶσδε πιθανὸν ὅτι ὁ φιλόσοφος κατὰ τὴν μικρὰν ἐκείνην καὶ παροδικὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ἦν δυνατόν τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ῥητοροδιδασκάλων νὰ ἐρεθισθῇ, ὥστε ν' ἀναλάβῃ τὴν δημοσίᾳ διὰ τοῦ Φαίδρου καταπολέμησιν αὐτῶν, καὶ τοῦτο τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσην

1) Ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Σωκράτους συνέγραψε σωκρατικούς διαλόγους δηλοῦται ἐκ τοῦ γνωστοῦ περὶ Λύσιδος ἀνεκδότου (Διογ. Λαέρτ. βιβλ. III, § 35. βλοι ἀνών. παρὰ Westermann σ. 352), κατὰ τῆς πιθανότητος καὶ γνησιότητος τοῦ ὁποίου οὐδεὶς σπουδαῖος λόγος ὑφίσταται.

2) Κατὰ τὴν ἐβδόμην ἐπιστολὴν αὐτοῦ (σ. 324, Α.) ὁ Πλάτων μέτρησεν κατὰ πρῶτον εἰς Συρακούσας «σχεδὸν ἔτη τεσσαράκοντα γεγονῶς» καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐπ'ἀνέκαμψεν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ueberweg, ὅστις θεωρεῖ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὡς νόθον, ὁμολογεῖ οὐχ ἥττον ὅτι ἡ ἀξιολογία τῶν ἐν αὐτῇ μνημονευομένων ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι ἀναμφίρριτος. ἰνθ. ἀνωτέρω σ. 125.

3) ἰνθ. ἀνωτ. σ. 128.

ὁ διάλογος οὗτος καταπολεμῶν τὰς ῥητορικὰς σχολὰς καὶ συνιστῶν τὴν φιλοσοφικὴν σπουδὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν προφορικὴν τῆς φιλοσοφίας διδασκαλίαν (σ. 274, C., ἐπ.) φαίνεται ἔχων ἕμεσον σχέσιν πρὸς τὴν προφορικὴν αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος διδασκαλίαν, ὡς κατωτέρω θέλομεν ἰδεῖ, ἐπομένως βιάζει ἡμᾶς νὰ θέσωμεν τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς σχολῆς καὶ τὴν ἐναρξιν τῆς προφορικῆς διδασκαλίας τοῦ φιλοσόφου τὴν δὲ σχολὴν βεδοαίως δὲν ἰδρυσεν ὁ Πλάτων κατὰ τὴν παροδικὴν ἐκείνην ἐν Ἀθήναις διαμονήν, διότι πρὸς τί ἤθελεν ἐγκαταλίπει αὐτὴν ἀμέσως πάλιν ἄνευ σπουδαίας καὶ ἀναποδράστου ἀνάγκης καὶ μεταβῇ εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ¹⁾;

Ἐπεταὶ λοιπὸν ἐκ τούτου ὅτι ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαῖδρου θετός εἴτε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 408 καὶ 399 ἢ μετὰ τὸ ἔτος 388· εἴτε 387.

Ἀλλὰ ποτέρα τῶν ἐποχῶν τούτων εἶνε διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ Φαῖδρου καταλληλοτέρα καὶ πιθανωτέρα; Αἱ περὶ τούτου γινώμει τῶν τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων κριτικῶν εἰσι διτταί, διότι ἄλλοι μὲν παραδέχονται τὴν πρώτην ἐποχὴν, ἄλλοι δὲ τὴν δευτέραν ²⁾, διὰ διαφόρους λόγους.

Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ ὁ νεοπλατωνικός Ὀλυμπιόδωρος θεωροῦσι τὸν Φαῖδρον, ὁ μὲν πρῶτος ἕνεκα τοῦ περιεχομένου, ὁ δ' ἕτερος ἕνεκα τοῦ ὕφους, ὡς τὸ πρῶτον τοῦ Πλάτωνος ἔργον, ἐπομένως ὡς συγγραφέντα ὀλίγον μετὰ τὸ ἔτος 408, κατὰ τὴν 93ην Ὀλ.. Ὁ δὲ Κικέρων ἀφ' ἐτέρου θεωρεῖ τὸν διάλογον ὡς ἔργον τῆς καθεστηκυίας ἡλικίας τοῦ φιλοσόφου. Εἰσὶ

1) πρβ. Ueberweg ἐνθ. ἀνωτ.

2) Μόνος ὁ Zeller, ἂν καλῶς ἐνθυμούμεθα, θεωρεῖ πιθανὸν καὶ προτείνει ὡς χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαῖδρου τὸ μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Πλάτωνος 399—388 π. X. διάστημα· ὁ δὲ διάσημος Ἀγγλος ἱστορικός καὶ φιλόλογος Grote ἐν τῷ περὶ Πλάτωνος μεγάλῳ καὶ ἐξόχῳ αὐτοῦ συγγράμματι (τόμ. I, σ. 169 ἐπ. 280) ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Πλάτων οὐδένα τῶν σωκρατικῶν διαλόγων ἐδημοσίευσεν, ἔτι ζῶντος τοῦ Σωκράτους, καὶ ἐπιφέρει διὰ μακρῶν τοὺς λόγους.

δ' αἱ μαρτυρίαι αὐτῶν αἱ ἐξῆς. Ὁ μὲν Διογένης λέγει ἐν βίοις φιλοσόφων III, § 38: αλόγος ¹⁾ δὲ πρῶτον γράψαι αὐτὸν τὸν Φαῖδρον· καὶ γὰρ ἔχει μειρακιῶδές τι τὸ πρόβλημα. Δικαίαρχος δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς γραφῆς ἐπιμέμφεται ὡς φορτικόν». Ὁ δὲ Ὀλυμπιόδωρος ἐν βίῳ Πλάτωνος 60 (παρὰ Westermann σ. 384) λέγει: ὅτι δὲ ὁ Πλάτων τοὺς διθυράμβους ἥσχητο δηλον ἐκ τοῦ Φαίδρου τοῦ διαλόγου, πάνυ πνέοντος τοῦ διθυραμβώδους χαρακτῆρος, ἅτε τοῦ Πλάτωνος τοῦτον πρῶτον γράψαντος διάλογον, ὡς λέγεται».

Ἀμφότεραι ὁμῶς αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι κύρος ὡς βασιζόμεναι ἐπὶ ὅλως ἐσφαλμένων καὶ ἀνυποστάτων λόγων. Μειρακιῶδες καλεῖ ὁ Διογένης τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαλόγου, βεβαίως διότι πρόκειται ἐν αὐτῷ περὶ ἔρωτος· ἀλλὰ δὲν εἶνε τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον καὶ ἐν τῷ Συμποσίῳ; δὲν παρετήρησεν ἤδη Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς (κρίσις περὶ Λυσίου 435. ἐκδ. Reiske) ὅτι ὁ ἐν τῷ Συμποσίῳ εἰς τὸ στόμα τοῦ Φαίδρου τιθέμενος ἐρωτικός οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ παρωδία τῶν περὶ ἔρωτος ῥητορικῶν ἀσκήσεων τοῦ φίλου αὐτοῦ Λυσίου; Τὸ Συμπόσιον ὁμῶς ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῷ μνείας τοῦ διοικισμοῦ τῶν Μαντινέων ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων (σ. 193, Α), ὅστις κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (ἐλλ. V, 2, 7.) συνέβη μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 386 γενομένην ἀνταλαΐδειον εἰρήνην, κατὰ τὸ ἔτος 385, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατόν νὰ δημοσιευθῇ πρὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὁ δὲ Πλάτων ἦν τότε πλέον ἢ τεσσαρακοντούτης, ἐπομένως οὐδαμῶς μειράκιον, εἰ καὶ περὶ ἔρωτος ἔγραφεν. Ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ὕφος, ὅπερ ὁ Δικαίαρχος καὶ Ὀλυμπιόδωρος ἐκλαμβάνουσιν ὡς νεανικὸν καὶ φορτικόν, παρατηρητέον πρῶτον μὲν ὅτι τὸ αὐτὸ ὕφος ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τῷ Συμποσίῳ καί, εἰς τινα βαθμὸν, ἐν τῷ Μενεξένῳ, καὶ ἐν τούτοις ἀμφότερα τὰ ἔργα ταῦτα, τὸ τελευταῖον ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῷ ὑπο-

---

1) λόγος ἀντὶ τῆς παραδεδομένης ἐσφαλμένης γραφῆς λόγον, ὡς ὁ Stallbaum ἐπιτυχῶς δώρῃωσε (de Phædri platonici tempore natali. Lips. 1849, σ. 14 ἐπ.). διότι ἄλλως ἔπρεπε νὰ ᾔηνε διάλογον δὲ ἡ γραφή.

δηλώσεως τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης (σ. 245, e) ¹⁾, ἣν ἀδύνατον νὰ γραφῶσι πρὸ τῶν ἐτῶν 386 καὶ 385 π. Χ., ὅτε ὁ Πλάτων, ὡς εἶπομεν, δὲν ἦτο νεανίας. Δεύτερον δὲ παρατηρητέον τί ὁ Πλάτων αὐτὸς ἀπολογούμενος διὰ τὸ πεινητικὸν ὕφος ἐν τῷ Φαίδρῳ λέγει ἐν σ. 257, Α: «Αὕτη σοι, ὦ φίλε Ἔρως, εἰς ἡμετέραν δύναμιν ὅτι καλλίστη καὶ ἀρίστη δέδοται τε καὶ ἐκτέτισται παλινοδία, τὰ τε ἄλλα καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἠναγκασμένη ποιητικοῖς διὰ Φαῖδρον εἰρῆσθαι». Δὲν μαρτυρεῖ ἐνταῦθα ἀριδῆλως ὅτι τὸ ποιητικὸν καὶ πομπῶδες ὕφος μετεχειρίσθη κατ' ἀνάγκην, διότι προὔκειτο ν' ἀντιπαραταχθῇ καὶ μετρηθῇ πρὸς τὸν Λυσίαν καὶ τὸν ἀληθινὸν Φαῖδρον, ὅστις, ὡς μορφωθείς ἐν τῇ σικελικῇ σχολῇ, ἦν φίλος τοῦ πεινητικοῦ καὶ διθυραμβώδους ὕφους ²⁾; Ὅχι λοιπὸν ἐκ νεανικῆς παραφορᾶς καὶ ἐπιδεικτιῶν ἢ ἐκ πρσφάτου ἐτι ἕξεως, ἀλλ' ἀπὸ σκαποῦ καὶ συνωδᾶ τῷ ἑαυτοῦ σχεδίῳ μετεχειρίσθη ὁ Πλάτων τοιοῦτο περιεχόμενον καὶ τοιοῦτον ὕφος.

Οἱ λόγοι λοιπὸν, ἐφ' ὧν οἱ εἰρημένοι δύο συγγραφεῖς στηρίζουσι τὰς ἑαυτῶν μαρτυρίας, εἶνε ἀδόξιστοι καὶ ἐπιπόλαιοι, ἐπομένως καὶ αἱ μαρτυρίαι αὐτῶν πεπλανημέναι καὶ οὐκ ἀληθεῖς οὐδὲ σπουδαῖαι, ὅπερ παρὰ Διογένηι συχνότατα συμβαίνει ³⁾ καὶ παρ' Ὀλυμπιοδώρῳ ὁ Stallbaum ἀρκούντως ἀπέδειξεν ⁴⁾. Ἐκτὸς τούτου οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἀρχαίων, οἵτινες ἔσχον ἀφορμὴν νὰ διελήσωσι περὶ τοῦ πράγματος, οὔτε ὁ Ἀπουλῆιος, περὶ οὗ λέγεται

1) πρβ. Κρυγέρου, *histor. philolog. Studien*. Berlin 1837, σ. 226 ἐπ. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Μενέξενος κατὰ τοῦ Λυσίου διευθύνεται παρατήρησεν ἤδη ὁ Boeckh (*Plat. Minos*, σ. 182).

2) πρβ. τὴν σημείωσιν τοῦ Stallbaum ἐν τῷ χωρίῳ σ. 135 ἐκδ. 6^ο. K. Fr. Hermann ἐν *Neue Jahrbuecher fuer Philologie* 1833, σ. 407. Fr. Ast, *Platon's Leben und Schriften*, σ. 55.

3) Ὅτι ὁ Διογένης ἀκρίτως καὶ πολλάκις ἐσφαλμένως διέσωσεν ἡμῖν τὰς ἑαυτοῦ μαρτυρίας ἀπέδειξαν ὁ S. Casaubonus, *Præfat.* σ. 577 ἐκδ. Meibon· ὁ Bayl ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Διογένους σ. 365· ὁ Ross ἐν *Commentat. laërtian.* σ. 248· ὁ Cobet ἐν *Λογίῳ Ἑρμῇ* 1867, τ. Α'. τευχ. γ'. σ. 429 ἐπ. καὶ ἄλλοι.

4) Ἐν τῇ μικρᾷ, ἀλλ' ἐξαιρετῇ αὐτοῦ πραγματείᾳ *de Phædri plat. tempore natali* σ. 7 ἐπ.

ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἰδιαιτέρας σημειώσεις τοῦ ἀντιπάλου καὶ διαδόχου τοῦ Πλάτωνος Σπείρσιππου, οὔτε ὁ Πλούταρχος οὔτε ἕτερός τις ἐσημείωσε τοιαύτην τινὰ εἰδήσιν, ἀπ' ἐναντίας ὁ Κικέρων μαρτυρεῖ ὅπως τούναντίον ἐν οἷς, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐν τέλει τοῦ Φαίδρου ἐκφερομένης εὐνοϊκῆς περὶ Ἰσοκράτους προφητείας, λέγει, *de oratore* κεφ. 13. §. 41: *Haec de adolescente (Isocrate) Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato et scribit aequalis, et quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum.* Διότι, ἂν ὁ Φαῖδρος ἐδημοσιεύετο μεταξὺ 408—399, οὔτε ὁ κατὰ τὸ 436 γεννηθεὶς Ἰσοκράτης θὰ ἦτο εἰσέτι *senior* οὔτε ὁ *aequalis* αὐτοῦ Πλάτων τοιοῦτος, ὅστις τότε θὰ ἦτο τὸ πολὺ 28 ἐτῶν (ἴδε σ. 6) ¹⁾ ὅτι δ' ὁ Κικέρων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν ἐν ταῖς μαρτυρίαις καὶ εἰδήσειν αὐτοῦ καὶ ἀκριβέστερος καὶ ἀξιοπιστότερος τοῦ Διογένης καὶ Ὀλυμπιόδωρου ἐστὶ καὶ ὅτι τοὺς χρόνους πλησιέστερον πρὸς τὸν Πλάτωνα ἔζη ἢ ἐκείναι οὐδ' εἶνε ποσῶς ἀνάγκη νὰ μνημονευθῇ ²⁾.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων λοιπὸν περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου μαρτυριῶν μόνη ἡ τοῦ Κικέρωνος κείμενη πιθανότητα καὶ σπουδαιότητά τινα, αἱ δὲ τοῦ Διογένης καὶ Ὀλυμπιόδωρου οὐ μόνον ἐπὶ ἀβασίμων καὶ ἀνυποστάτων λόγων στηρίζονται, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτάς καὶ κατὰ τὸ γράμμα εἰσὶ λειψανθασμέναι καὶ ἀσαφεῖς, ὡς ὁ Stallbaum διεξοδικῶς ἀπέδειξε ³⁾. Κατὰ δὲ τὸν Κικέρωνα, ὅτε ὁ Πλάτων συνέγραψε τὸν Φαῖδρον, ἦν ἤδη καθεστηκώς τὴν ἡλικίαν, ἐπομένως ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ διαλόγου πίπτει εἰς τὴν δευτέραν τῶν ἀνωτέρω δύο ἐποχῶν, τὴν μετὰ τὸ ἔτος 388 ἢ 387 π. Χ.

1) Κατὰ τὸν Κηνησωρῖνον (*de die natali* κεφ. 15) *senior* ἐκαλεῖτο ὁ ὑπερβὰς τὸ 45ον ἔτος.

2) Ὡς γνωστὸν ὁ μὲν Κικέρων ἔζη κατὰ τὸν πρῶτον π. Χ., ὁ δὲ Διογένης κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

3) *De Phædri pl. tempore natali* σ. 9 ἐπ. καὶ *Prolegomena ad Phædr.* XCIX, ἐκδ. 6.

Οἱ δὲ νεώτεροι κριτικοὶ οἱ περὶ τὸν Πλάτωνα ἀσχοληθέντες καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξετάσαντες ἔχουσιν ἐπίσης διττὰς γνώμας, διότι οἱ μὲν παραδέχονται τὴν γνώμην τοῦ Διογένης καὶ Ὀλυμπιόδωρου διὰ τε τοὺς ἐκείνων καὶ ἄλλους πλείονας ἰσχυρισμούς τε καὶ ἐξωτερικοὺς λόγους, οἱ δὲ τὴν τοῦ Κικέρωνος διὰ πολλοὺς καὶ διαφορoὺς λόγους.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς προβάλλοντας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ Φαῖδρος εἶνε τὸ πρῶτον ἢ ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Πλάτωνος, τρὺς αὐτοὺς καὶ ὁ Διογένης καὶ Ὀλυμπιόδωρος λόγους, νεανικὸν περιεχόμενον καὶ πομπῶδες καὶ φορτικὸν ὕφος, ἀκούσι, νομιζόμεν, ὅσα ἀνωτέρω παρατερήθησαν καὶ ἀντερρήθησαν¹⁾. Οἱ δ' ἄλλοι λόγοι, ἐφ' ὧν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς τοιαύτης γνώμης στηρίζονται, δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν ἐν τοῖς ἐξῆς. Ὁ Φαῖδρος, λέγουσι, πρέπει νὰ ἐγράφη κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 408—399, διότι α) ὅ,τι ἐν Φαίδρῳ περὶ Λυσίου λέγεται ἀρμόζει μόνον τῷ νέῳ ἔτι καὶ ἀρχαίῳ, οὐδαμῶς δὲ καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ περιδόξῳ ῥήτορι Λυσίᾳ, καθόσον ἐν τῷ διαλόγῳ μνημονεύονται μόνον σοφιστικὰ καὶ ἐπιδεκτικὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς ὅχι δὲ καὶ δικανικὰ, ἐν οἷς οὗτος κατ' ἐξοχὴν διεκρίθη, ἀλλὰ τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν (κατὰ Ἑρατοσθένους § 3) κατὰ πρῶτον μετὰ τὸ ἔτος 404 ἤρξατο συγγράφειν· β) θὰ ἦτο ἀπρεπὲς καὶ οὐ πρὸς τοῦ Πλάτωνος, ἂν οὗτος τὸν ἤδη γεραρὸν καὶ ἐνδοξον Λυσίαν τόσον αὐστηρῶς καὶ ἀσπλάγχχνως ἤθελεν ἐλέγξει καὶ κατεριωνευθῇ, ὡς ἐν Φαίδρῳ συμβαίνει, τοῦτο δ' εὐκόλως ἂν ἐξηγοῖτο, ἂν ὁ μὲν Πλάτων ἦτο εἰσέτι νέος, καθ' ὃν χρόνον

1) Ταύτης τῆς γνώμης εἰσὶν ὁ Schleiermacher, *Plato's Werke*, τόμ. Α' 1, σ. 67 ἔπ. ὁ Spengel, *Συναγωγὴ τεχνῶν* σ. 124, 126· ὁ Krische, *ἐνθ. ἀνωτ.* σ. 133 ἔπ. καὶ ἄλλοι πολλοί. Ὅ,τι δ' ἔτιρον, ὡς λ. χ. τὴν μεγάλην πρὸς ἐπίδειξιν τάσιν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀναφέρει ὁ Schleiermacher πρὸς ἀπόδειξιν τῆς νεανικότητος τοῦ συγγραφέως τοῦ Φαίδρου (ἐν τῇ εἰς τὸν πρῶτον τόμον εἰσαγωγῇ τῆς ἐξαιρέτου αὐτοῦ μεταφράσεως τῶν πλατων. ἔργων) δύναται μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ διάλογος συνεγράφη κατὰ τὴν νεανικὴν τοῦ Πλάτωνος ἡλικίαν νὰ ἔχῃ σημασίαν καὶ κύρος, ὡς λίαν εὐφυῶς ὁ Ueberweg παρατηρεῖ ἐν τῷ προμνημονευθέντι συγγράμματι αὐτοῦ σ. 253 ἔπ.

ἔγραφε τὸν Φαίδρον, ὁ δὲ Λυσίας καὶ νέος ἔτι ὄπωσούν καὶ ἀνευ φήμης καὶ ὑπολήψεως μεγάλης ¹⁾).

Πρὸς ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν λόγων τούτων ἀνάγκη πρὸ παντὸς ἄλλου τὸν βίον τοῦ Λυσίου ὅσαν τὸ δυνατόν συντόμως καὶ δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἀκριβῶς καὶ ὀρθῶς νὰ ἐξετάσωμεν καὶ διευκρινήσωμεν.

Κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῶν ἀρχαίων μαρτυρίαν ἐγεννήθη ὁ Λυσίας τὸ 2ον ἔτος τῆς 80ῆς 'Ολ. ἤτοι 459 π. Χ. ²⁾ Δεκαπενταετῆς δ' ὧν ἀπεδήμησε μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Πολεμάρχου εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἰδρυομένην ἀποικίαν τῶν Ἀθηναίων Θουρίους ³⁾, ἐπανέκαμψε δ' εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 442 ἐν Σικελίᾳ συμβῆσαν ἥτταν καὶ καταστροφὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, τουτέστι περὶ τὰ ἔτος 414

1) Ἴδε σὺν ἄλλοις Schleiermacher, Εἰσαγωγή εἰς Φαίδρον σ. 72, 73 ἐπ. Krische, ἐνθα ἀνωτ. σ. 29 ἐπ. 133 ἐπ. 'Ο Fr. Ast ὀρίζει ὡς χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου τὸ 2ον ἔτος τῆς 93ης 'Ολ. = 407 π. Χ. (Platon's Leben und Schriften σ. 141. πρῶ καὶ σ. 21)· ὁ Boeckh τὰ 6'. ἔτος τῆς 92ας 'Ολ. = 414 π. Χ. (Philolaos des Pythagoreers Lehren. . . κτλ. Berlin 1819, σ. 104, καὶ Commentat. de reip. Plat. tempore σ. 8)· ὁ Krische τόμ. 6'. εἴτε γ'. τῆς 93ης 'Ολ. = 407 εἴτε 406 π. Χ. (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 133 ἐπ.).

2) Κικέρων ἐν Βρούτῳ κερ. 16. Διονύς. Ἀλικαρν. παρὰ Westermann σ. 240. Πλούταρχος, αὐτόθι σ. 241. Σουίδα, αὐτ. σ. 243. Ἡ ὑπὸ Fr. Vater ἐγερεθείσα (ἐν Jahn's Archiv fuer Philol. und Pædagogik, τόμ. IX, τεύχ. II, 1843, σελ. 15 ἐπ.) καὶ ὑπὸ K. Fr. Hermann (Gesammelte Abhandlungen. . . κτλ. σ. 15 ἐπ.) καὶ ἄλλων ἐπιδοκιμασθεῖσα ἀμφιβολία περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀφορωσῶν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Λυσίου δὲν εἶνε ἀρκετὰ δεδικοιολογημένη καὶ στηρίζεται ἐπὶ ἐζητημένων λόγων. Ἴδε Stallbaum Eysiacæ ad illustr. Ph. plat. origines, Lips. 1851, σ. 47 ἐπ. καὶ Prolegomena ad Phædr. σ. LIII. ἐκδ. 6'.

3) Ἡ ἀποικία αὕτη ἰδρύθη κατὰ τινες μὲν τὸ 446 = 'Ολ. 83, 3. ἐπὶ ἄρχοντος Καλλιμάχου (Διόδ. Σικελ. XII, 10. πρῶ. Wesseling ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ καὶ Bentley, Opuscula σ. 270), κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον καὶ Διον. τὸν Ἀλικαρν. τὸ ἔτος 444 = 'Ολ. 84, 1, ὅτε καὶ ὁ Λυσίας ἐκείτῃ ἀπεδήμησε. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἰδρυσις τῆς ἀποικίας διήρκεσε δύο ἔτη, ὡς ὁ Stallbaum πιθανώτατα εἰκάζει (Lysiacæ κτλ. σ. 9).

== Ὀλ. 92, 2. ¹⁾ καὶ ἔζη ἐνταῦθα κατ' ἀρχάς μὲν ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἣν ἐν Σικελίᾳ παρὰ Τισίᾳ εἶχε σπουδάσει, ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὑπερῆυδοκίμετο ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου τοῦ Βυζαντίου, ὡς συγγραφεὺς λόγων, οὐδ' ἐπώλει, καὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ὑπερῆυδοκίμησε πάντας τοὺς συγχρόνους λογογράφους ²⁾. Οἱ δὲ λόγοι οὗτοι ἦσαν βεβαίως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιδεικτικοῦ γένους πρὸς ἐξάσκησιν τῶν ἀγοραστῶν, οὐδὲν ἥττον ὁμῶς φαίνεται ὅτι καὶ δικανικοὺς συγχρόνως δι' ἄλλους συνέγραφε καὶ λόγους τοῦ συμβουλευτικοῦ γένους, πρὶν ἔτι ὁ ἴδιος κατὰ τὸ ἔτος 403 ὡς ῥήτωρ δημοσίᾳ παρουσιασθῇ καὶ ὁμιλήσῃ. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ τοῦ Λυσίου μαρτυρία, ἐφ' ἧς οἱ τούναντίον διῆσχυρίζομενοι στηρίζονται (κατὰ Ἑρατοσθ. § 3), δηλοῖ μόνον, ὡς ὁ Stallbaum ὀρθότατα παρετήρησε (*Lysiacae* κτλ. σ. 13), ὅτι ὁ Λυσίας πρὸ τοῦ ἔτους 403, καθ' ὃ ἐξεφώνησε τὸν λόγον ἐκεῖνον, οὐδεμίαν οὔτε ἰδίαν οὔτε ξένην δίκην ἀνέλαβε καὶ δημοσίᾳ διεξήγαγε (πράγματα πράξει), ἀλλ' ὅχι καὶ ὅτι οὐδὲ δικανικόν τινα λόγον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔγραψεν· ἀφ' ἐτέρου δ' ἐν αὐτῷ τῷ Φαίδρῳ, ὃ ἡ σκηνὴ ὑποτίθεται κατὰ τὰ ἔτη 408—404 παρισταμένη (ιδ. ἀνωτ. σ. 197 ἐπ.) γίνεται ἀμέσως ἡ ἐμμέσως μνεῖα τοιούτων τοῦ Λυσίου ἔργων ὡς ἤδη ὑπαρχόντων· ἐν σ. 257, C καλεῖται ὁ Λυσίας λογογράφος, ἀλλὰ λογογράφους ἐκάλουν κατὰ τὸν σχολιαστὴν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ «Τοὺς ἐπὶ μισθῷ λόγους γράφοντας καὶ πωλοῦντας αὐτοὺς εἰς τὰ δικαστήρια»· καὶ ἐν σ. 258, D. ἀναγινώσκειται· «δεόμεθά σοι, ὦ Φαῖδρε, Λυσίαν περὶ τούτου ἐξετάσαι καὶ ἄλλον, ὅστις πώποτε τι γέγραπεν ἢ γράψῃ εἴτε πολιτικὸν σύγγραμμα εἴτε ἰδιωτικόν»· πρβ. καὶ σ. 277, D, ἀλλὰ τί ἐννοητέον ὑπὸ τὸ πολιτικὸν σύγγραμμα, ὁποῖα βεβαίως ἀποδίδονται ἐνταῦθα καὶ τῷ Λυσίᾳ, οὐχὶ λόγον τινα τοῦ συμβουλευτικοῦ ἢ δικανικοῦ γένους;

Τὸ βέβαιον λοιπὸν εἶνε ὅτι ὁ Λυσίας κατὰ πρῶτον τὸ ἔτος 403

1) Διονύσιος. Ἀλικ. παρὰ Westerm. σ. 242. Σουίδας, αὐτ. σ. 243.

2) Κικέρων ἐν Βρούτῳ κεφ. 12. πρβ. καὶ Φαίδρου σ. 228, A. 297, B. καὶ Stallbaum, Prolegom. ad Phaedr. σ. LIV ἐπ.

ὡς δημόσιος ρήτωρ παρουσιάσθη καὶ ὅτι διὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν ἔκτοτε κατεγίνετο κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν συγγραφὴν λόγων δικανικῶν καὶ τοῦ συμβουλευτικοῦ γένους, ὅτι ὅμως οὐχ ἦτον πρὸ ὧς καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνέγραφε καὶ ἐπιδικτικὰ ἔργα, ἐπομένως πάντα τὰ ρητορικὰ γένη ἐκαλλιέργει μέχρι τοῦ κατὰ τὸ 80^{ον} τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτους, περὶ τὸ 380 π. Χ., συμβάντος θανάτου αὐτοῦ¹⁾), ὡς ἐκ τε τῶν μαρτυριῶν καὶ εἰδήσεων τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀπαριθμήσεως καὶ ἐξετάσεως τῶν ἔργων αὐτοῦ δῆλον καθίσταται²⁾). Οὐδ' ἦν δυνατόν νὰ γείνη ἄλλως, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ ἐφευρετὴς τῆς πολιτικῆς ρητορείας Ἀντιφῶν ἐπίσης ἐκτὸς τοῦ εἶδους τούτου καὶ περὶ τὰ ἄλλα γένη τῆς ρητορικῆς κατεγίνετο³⁾) καὶ πάντες οἱ λογογράφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁμοίως ἔπραττον, διὸ καὶ καλεῖται ὁ Λυσίας ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ὡς πάντες οἱ ὁμότεχνοι αὐτοῦ, σοφιστῆς⁴⁾).

Κατὰ τὰ εἰρημένα λοιπὸν ἤδη ἀμφότεροι οἱ λόγοι τῶν θεωρούντων τὸν Φαῖδρον ὡς νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος ἔργον καταδεικνύνται οὐκ ἀρκούντως βάσιμοι καὶ ὀρθοί. Διότι, ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸν πρῶτον λόγον, ὅτι ἐν τῷ Φαίδρῳ οὐδεμία γίνεται μνεία πολιτικῶν καὶ δικανικῶν τοῦ Λυσίου ἔργων, οἷα οὗτος μετὰ τὸ 408

1) Πλούταρχος παρὰ Westermann, σ. 242.

2) Ὅτι ὁ Λυσίας συνέγραψε λόγους ἐρωτικoὺς μαρτυροῦσιν ὁ σχολιαστὴς τοῦ Πλάτωνος ἐν Γοργίᾳ, κώδ. Α, σ. 347 ἐκδ. Bekker ὁ Ἀρποκρατῶν ἐν λέξει ἀπαγορεύειν (ἀντὶ τοῦ κάμνειν καὶ ἀδυνάτως ἔχειν Λυσίας ἐν ἐρωτικῷ) ὁ δὲ Διονύς, ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἀπαριθμεῖ πάντα τὰ εἶδη τῶν ἔργων τοῦ ρήτορος, Κρίσις περὶ Λυσίου κεφ. 1: πλείστους δὲ λόγους γράψας εἰς δικαστήριά τε καὶ βουλὰς καὶ ἐκκλησίας εὐθέτους· πρὸς δὲ πανηγυρικoὺς, ἐρωτικoὺς, ἐπιστολικoὺς παρὰ Westermann σ. 240. πρβ. καὶ Πλούταρχον ἐν βίῳ Λυσ. σ. 836, Β, παρὰ Westermann, σ. 243. Σουίδαν αὐτ. σ. 245. Φώτιον, βιβλιοθ. 262, σ. 488.

3) Ἰδὲ Ruhnken, Opusc. τόμ. Α' σ. 151 ἐπ. 158 ἐπ. ἐκδ. Bergm.

4) Κατὰ Νεαίρας § 21. Ὅτι δ' ὁ ὑπὸ Δημοσθένους οὕτω καλούμενος Λυσίας ὁ ἡμέτερός ἐστι καὶ ὅχι, ὡς ὁ Taylor φρονεῖ (vit. Lys. σ. 151 ἐπ.), ἕτερός τις σοφιστῆς ἀπέδειξεν ἤδη ὁ Spengel σαφῶς καὶ ἀρκούντως (Συναγ. τεχνῶν) σ. 132 ἐπ.).

ἤρξατο γράφειν κατ' αὐτοὺς, γίνεται ἀρκούντως δῆλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ὅτι δὲν ἔχει ὀρθῶς ὁ λόγος οὗτος· ὁ δὲ δεύτερος λόγος, ὅτι θὰ ᾔτο ἀνάξιον τοῦ Πλάτωνος νὰ ἐπιτιμήσῃ καὶ ἐλέγξῃ οὕτως ἀσπλάγχχνως καὶ αὐστηρῶς τὸν γε-
ραρὸν καὶ πλείστης ἀπολαβόντα φήμης Λυσίαν, δηλοῦται ἐπί-
σης ἀδόκιμος ὢν· διότι, κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα, καὶ ἀμέσως
μετὰ τὸ ἔτος 408 ἐὰν ἐγράφετο ὁ Φαῖδρος, ὁ Λυσίας ἦν ἤδη
πλέον ἢ πεντηκοντούτης, ἐπομένως ἐπίσης ἀκατάλληλος πρὸς
τοιαύτην ἐξέλεγχιν καὶ εἰρωνειάν κατὰ τὰς ιδέας τῶν¹⁾. Ἀμφό-
τεροι λοιπὸν οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε, ὡς καὶ οἱ τοῦ Διογένηος καὶ
Ὀλυμπιδώρου, ὅχι τόσον ἀκριβεῖς καὶ ὀρθοὶ ἐπομένως οὔτε
σπουδαῖοι καὶ καθιστῶντες ἀναγκαίαν τὴν κατὰ τὰς τῶν Φαῖδρου
ἐν τοῖς νεανικοῖς καὶ πρώτοις τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις.

Ἐτερός τις λόγος λίαν σπουδαῖος πρὸς ὁρισμὸν τοῦ χρόνου τῆς
συγγραφῆς τοῦ Φαῖδρου ἐνυπάρχει ἐν ταῖς ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ
σχέσεσι τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Ἰσοκράτη, περὶ οὗ ἐκεῖνος διὰ
τοῦ Σωκράτους προφητεῖαν τινὰ λίαν εὐνοϊκὴν ἐκφράζει, νέον ἔτι
ἀποκαλεῖ καὶ τὰ βέλτιστα ἐξ αὐτοῦ πρεσβυτέρου γενομένου προ-
οικνίζεται (σ. 290). Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου λοιπὸν τούτου ὁ μὲν
Schleiermacher φρονεῖ ὅτι ἡ περὶ Ἰσοκράτους προφητεία, ὡς
προφητεία ἐκ τῶν ὑστέρων, θὰ ᾔτο γελοία,²⁾ ὁ K. Fr. Her-
mann ὅμως ὀρθότερόν πως παρατηρεῖ ὅτι ἡ προφητεία ἐκεῖνη ἐν
ἔργῳ τοῦ εἰσέτι νεαροῦ καὶ ἀπείρου Πλάτωνος θὰ ᾔτο τόσον
ἀναρμωδία καὶ ἀτυχής, ὥστε ἀδύνατον ν' ἀποδώσῃ τις τοιαύτην
ἀστοχίαν τῷ Πλάτῳ.³⁾ Ἄλλως τε καὶ, δύναταί τις νὰ προ-
σθέσῃ, τῆς ἐν τῷ διαλόγῳ σκηνῆς κατὰ τὰ ἔτη 408—404 συμ-

1) Τὸ ὅτι ὁ Λυσίας ἐν σ. 278, C. D. συμβουλευέται νὰ ἐπιδοθῇ
τέλος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, ὅπερ ἐν σ. 257, B ὁ Σωκρά-
της ἐξαιτεῖται παρὰ τοῦ Ἑρωτος χάριν τοῦ ἰδίου, δὲν ἀποδεικνύει βε-
βαίως τὸ εἰσέτι νεαρὸν τοῦ Λυσίου, ἀλλ' ἡ παρόρμησις αὕτη ἀποτεί-
νεται ἐμμέσως διὰ τοῦ Λυσίου πρὸς πάντας τοὺς τότε σοφιστὰς ἢ βη-
τοροδιδασκάλους. πρβ. Stallbaum, Lysiacae... κτλ. σ. 31.

2) Plato's Werke, τόμ. I, σ. 73.

3) Geschichte und System d. pl. philos. τόμ. I, σ. 182.

βαινούσης, λόγοι τεχνικοί ἐβίαζον τὸν Πλάτωνα ἢ εἶχε περὶ Ἰσοκράτους γνώμην ὑπὸ προφητικὴν μορφήν νὰ ἐκφράσῃ, καθόσον ἔπρεπε τὸν τῷ Λυσίαν καὶ Ἰσοκράτῃ, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα νὰ παρὰστήσῃ ἐν αὐτῷ ὡς εἶχον καὶ εὐρίσκοντο καθ' ἣν ἐποχὴν πλάττεται ὁ διάλογος, ὅπως ἐπέλθῃ οὕτως ἡ ἐπιδιωκομένη πιθανότης καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀπάτη τοῦ δράματος. Ὁ δὲ Spengel πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Φαῖδρος εἶνε τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ἐπεχείρησε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Πλάτων μόνον κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ σταδίου ἔτη ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τοιαύτην εὐνοϊκὴν περὶ Ἰσοκράτους γνώμην, διότι ἀργότερα ἡ τελευταῖος οὗτος εἶχε λάβει ὅλως ἀφιλόσοφον διεύθυνσιν καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Εὐθυδήμῳ ὅλως διάφορον τῆς ἐν Φαίδρῳ γνώμην περὶ αὐτοῦ ἐκφράζει¹⁾, ἀλλ' ἤδη neherweg δι' ἀκριβοῦς τοῦ πράγματος ἐρεύνης ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ ὁ λόγος οὗτος δὲν εἶνε πολὺ ὀρθὸς καὶ βάσιμος²⁾.

Οὐδεὶς λοιπὸν μέχρι τοῦδε λόγος φαίνεται ἰσχύων νὰ ὀρίσῃ ὡς χρόνον συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου τὸ μεταξὺ 408 καὶ 404 ἢ 399 χρονικὸν διάστημα.

1) Isocrates und Plato πραγματεία ἐν τῷ φιλόσοφ-φιλολογικῷ διαμερίσματι τῆς βασιλ. βιβλιοθ. Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, τόμ. VII, μέρ. 3, Muenchen 1855, σ. 725—769.

2) Ueber die Echtheit der pl. Schriften, σ. 255 ἐπ. Ἡ διαφορὰ τῶν περὶ Ἰσοκράτους γνώμῶν τοῦ Πλάτωνος, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἐν Εὐθυδήμῳ χαρακτηρισμὸς δοκησισόφου ῥήτορος (σ. 304, D: ἀνὴρ οἰόμενος πάνυ εἶναι σοφὸς, τούτων τις τῶν περὶ τοὺς λόγους τοὺς εἰς τὰ δικαστήρια δεσινῶν) ἀναφέρεται τῷ ὄντι εἰς τὸν Ἰσοκράτη, ἐξηγεῖται ἴσως ὡς ἑξῆς. Ὁ Πλάτων γενικῶς καὶ ἀπολύτως οὐδένα ῥήτορα ἢ ῥητοροδιδάσκαλον ἐπαινεῖ ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολουμένους, ὡς ἐκ τοῦ Φαίδρου ἀρκούντως δῆλον καθίσταται· ἡ δ' ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ εὐνοϊκὴ αὐτοῦ περὶ Ἰσοκράτους γνώμη ἔχει κύρος καὶ τόπον μόνον ἐν συγκρίσει αὐτοῦ πρὸς τὸν Λυσίαν. Ὅτε δ' ἔγραψε τὸν Εὐθυδήμον καὶ Πρωταγόραν, ἐσκόπευε, φαίνεται, νὰ συγκρίνῃ τὸν Σωκράτη καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ πρὸς τοὺς σοφιστὰς καὶ τὰς διδασκαλίας αὐτῶν καθόλου, καὶ διὰ τοῦτο ἀποφαίνεται ἐν Εὐθυδήμῳ καὶ περὶ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Πρωταγόρου Ἰσοκράτους διαφορετικώτερον καὶ δυσμενῶς, πρὸς καὶ I. Γουλ. Δοναλδσῶνος, ιστορ. τῆς ἀρχ. ἑλλ.

Ἄφ' ἑτέρου δ' οἱ ἔχοντες τὴν ἐναντίαν γνώμην καὶ ὡς χρόνον συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου παραδεχόμενοι τὴν μετὰ τὸ ἔτος 388 ἢ 387 ἐποχὴν ἐπάγονται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἑαυτῶν γνώμης λόγους σπουδαιωτάτους καὶ, ὡς δοκεῖ, ἀξιοπιστοτέρους τῶν ἀνωτέρω. Ὡς δηλ. καὶ αὐτοὶ οἱ τάναντία φρενοῦντες ὁμολογοῦσιν, ἐν τῷ Φαίδρῳ ὑπάρχουσιν ὡς ἐν προγράμματι ἀναγεγραμμένα τὰ στοιχεῖα καὶ οἱ πυρῆνες τῆς ὅλης πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἅτινα ἐν τοῖς ἄλλοις τοῦ φιλοσόφου ἔργοις ἐκτενέστερον καὶ εἰδικώτερον ἕκαστον ἀναπτύσσονται¹⁾, τὸ δὲ σχέδιον, ἡ πραγματεία καὶ ποιότης τοῦ διελόγου λίαν τεχνικὰ καὶ τέλεια²⁾. Ὅπως ἡ ὁμῶς τοῦτο δυνατόν, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Πλάτων πρῶτον ἐτελειοποίησε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα καὶ μετὰ ταῦτα ἤρξατο γράφειν καὶ δημοσιεύειν αὐτὸ, ὡς διατείνονται καὶ οἱ τὸν Φαῖδρον ὡς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον θεωροῦντες· ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ κατορθώσῃ τὸ τοιοῦτον ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων, ὃς τις οὐ μόνον εἰκοσαστής τὸ πρῶτον ἐγνώρισεν αὐτὸν καὶ ἤρξατο φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ καὶ δέκα ὅλα ἔτη μετὰ τὸν τοῦ διδασκάλου θάνατον κατεξώδευσεν εἰς ἀποδημίας ἐπιστημονικὰς πρὸς αὔξησιν τῶν γνώσεων καὶ μὀρφωσίν τε καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἰδίου φιλοσοφικοῦ συστήματος;

Καὶ πῶς ἦν τότε δυνατόν μετὰ τὸ ἔργον τοῦτο νὰ γράψῃ ὁ Πλάτων ἕτερα πολλῶ τοῦ Φαίδρου κατώτερα ἔργα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ ἀτελέστερα; Διότι ἡ ὀριμότης τῶν ἐν Φαίδρῳ ἡλικίων τοῦ Πλάτωνος θεωριῶν ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐν Λύσιδι τραχύτητα, ἡ δὲ σαφὴς ἐκθεσις τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου καὶ αἱ ὑγιέστεραι αὐτοῦ θεωρίαι περὶ τῆς φύσεως τῶν ἰδεῶν ἐφηρμοσμένων εἰς τὸν μέγαν μῦθον ἐλλείπουσιν ἐν ἄλλοις νεανικαῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν. Ὅτι δ' ἡ ὀριμότης καὶ πληθὺς τῶν

φιολογ. τόμ. Α', σ. 107, σημ. 3, τῆς μεταφράσεως τοῦ κυρίου I. Βηλέττα.

1) πρβ. Schleiermacher, Plato's Werke I, 1, σ. 68. ἐπ. Spengel, Συναγωγὴ τεχνῶν, σ. 126 καὶ ἄλλους.

2) πρβ. Krische, ueber Plato's Phædros σ. 430.

ἐν τῷ Φαίδρῳ περιχομένων ἰδεῶν καὶ αἱ λίαν εὐρεία γνώσεις τῶν διδασκαλιῶν, συστημάτων καὶ ἔργων τῶν τότε ῥητορικῶν σχολῶν, αἵτινες βεβαίως προϋποτιθεῖσι διεξοδικὰς μελέτας καὶ εὐρείαν πολυμαθειαν, δὲν δύνανται νὰ προέρχωνται ἀπὸ τινος νεακοῦ καὶ ἀπλοῦ μαθητοῦ τοῦ Σωκράτους μένει σχεδὸν ἀναμφίβολον. Πάντες δ' οὗτοι οἱ λόγοι δὲν πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μεταθέσωμεν τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ φιλόσοφος περατώσας τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ ἀποδημίας εἶχεν ἤδη μορφώσει καὶ ἴδιον σύστημα καὶ πλείστας ἀποκτήσει γνώσεις κατὰ τὸ δεκαετὲς ἐκείνο διάστημα, ἥτοι μετὰ τὸ ἔτος 388 ; ¹⁾

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, προσθέτουσιν οἱ ἐναντία τοῦ Schleiermacher φρονούντες, ἐν τῷ Φαίδρῳ ὑπάρχουσι διεσκορπισμέναι καὶ μετὰ τῶν σωκρατικῶν θεωριῶν τεχνικώτατα ἀναμειγμέναι πολλαὶ θεωρίαι τῆς Πυθαγορείου σχολῆς, αἵτινες μεθ' ὅλας τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Schleiermacher ἀριδῆλως ἐν τῷ Φαίδρῳ κατεδείχθησαν²⁾, τὰς δὲ διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου ἡδύνατο μὲν ὁ Πλάτων καὶ ἐν Ἀθῆναις καὶ ἐντὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκ παρὰδόσεως, ἴσως δὲ καὶ διὰ συγγραμμάτων, νὰ γνωρίσῃ³⁾, νὰ ἐξοι-

4) πρβ. K. Fr. Hermann, Geschichte und System d. pl. Philosophie, I, σ. 373 ἐπ. Ἡ βαθμὴδὸν καὶ κατ' ὀλίγον βαίνουσα τελειοποίησις τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καθίσταται καταφανὴς ἐκ τῶν ἀναμφιδόλως πρώτων τοῦ Πλάτωνος ἔργων, ἐν οἷς πολλαὶ ἀντιφάσεις καὶ διαφοραὶ παρετηρήθησαν ὑπὸ τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. πρβ. Kicé-ρωνος de nat. deor. I, 42. Brucker, histor. critica Philos., I, σ. 663 ἐπ. Tennemann, System d. pl. Philos. I, σ. 372 ἐπ. καὶ ἄλλους.

2) Ἴδε Fr. Ast, Platon's Leben u. Schriften, σ. 409. Boeckh, Philolaos des Pythagoreers Lehren u. Fragm. σ. 408. πρβ. καὶ σ. 48, 56. K. F. Hermann, Gesch. u. System d. pl. Philos. I, 444 ἐπ. 374 ἐπ. Ὁ δὲ Schleiermacher ἀρνείται καὶ διαμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν τοιούτων θεωριῶν ἐν τῇ εἰς Φαῖδρον εἰσαγωγῇ αὐτοῦ.

3) Ὁ Πυθαγόρειος Φιλόλαος, ὁ πρῶτος ἐκδοὺς ἐγγράφως τὰ τοῦ Πυθαγόρου δόγματα (Boeckh, Philolaos... κτλ. σ. 48 ἐπ.), διέμεινεν ἐπὶ πολὺ ἐν Θήβαις καὶ παρ' αὐτῷ ἐδιδάχθησαν οἱ συμμαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ Πλάτωνος Σιμμία καὶ Κίβης (Κικέρων, de Finibus V, 29. Διογ. Λαέρτ. Η', 46), ὁ δ' ἐπίσης Πυθαγόρειος Ἐχρακρῆτης διέ-

κειωθῇ ὅμως αὐτὰς τοσοῦτον, ὥστε νὰ συγχωνεύσῃ καὶ συναρμολογήσῃ μετὰ τῆς σωκρατικῆς καὶ τῆς ἰδίας φιλοσοφίας, ὡς ἐν Φαίδρῳ, βεβαίως ἦν ἀδύνατον πρὸ τῆς ἀκριβοῦς καὶ τελείας γνώσεως τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διεξοδικῆς μελέτης καὶ ἀντιπαραβολῆς τοῦ Πυθαγορείου συστήματος πρὸς τὸ σωκρατικόν τοῦτο δ' ἦν ἀδύνατον κατορθωθῆναι πρὸ τῆς εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίας.

Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ καθ' ὕψος καὶ περιεχόμενον στενὴ συγγένεια τοῦ Φαίδρου πρὸς τε τὸ Συμπόσιον καὶ τὸν Μενέξενον, τὰ ὁποῖα τελευταῖα ἔργα, ὡς εἶδομεν, ἀδύνατον ἦν νὰ γραφῶσι πρὸ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης, τουτέστι πρὸ τοῦ ἔτους 386 (πρβ. ἀνωτ. σ. 201) συνηγορεῖ οὐδὲν ἥττον ὑπὲρ τῆς παρὰ τούτοις κατατάξεως τοῦ Φαίδρου. Πρὸ πάντων ὅμως βαρύνει ἐπὶ τῆς πλάστιγγος ἡ ἀναφορὰ καὶ σχέσις τοῦ διαλόγου τούτου πρὸς τὴν προφορικὴν αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος διδασκαλίαν (πρβ. ἀνωτ. σ. 199)· διότι δύναται μὲν τις, ὡς ὁ Schleiermacher, νὰ διίσχυρισθῇ ὅτι ἡ θερμὴ καὶ ἐνθουσιώδης σύστασις τῆς προφορικῆς διδασκαλίας ἐν Φαίδρῳ προέρχεται ἐκ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὑφ' ὧν ὁ Πλάτων κατελήφθη, ἅμα ἡκρόασατο τοῦ Σωκράτους, διότι ἀπηλλάγη τέλος καὶ ἀφυπνίσθη ἐκ τῆς ἀπάτης, ἐν ᾗ πρότερον μετὰ τῶν ποιητικῶν ἀσχολιῶν του εὕρισκετο, καὶ συνιδὼν τοῦ ἔργου τὸ συμφέρον τῶν βουλομένων μαθεῖν ἔσπευσε νὰ κοινοποιήσῃ καὶ τοῖς ἄλλοις τὰς περὶ τούτου ιδέας αὐτοῦ καὶ ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς τοῦ καταγίνεσθαι πλέον τοῦ λοιποῦ περὶ ῥητορικὰς ἀσκήσεις· ἀλλὰ πρῶτον μὲν παρατηρητέον, ὅτι ὁ Πλάτων περὶ ποιητικὰς καὶ ὄχι ῥητορικὰς ἀσκήσεις ἡσχολεῖτο πρὸ τῆς μετὰ τοῦ Σωκράτους γνωριμίας, ἐπομένως μᾶλλον ἐκεῖνας ἢ ταύτας ἔπρεπεν ὡς ἀνωφελεῖς καὶ ἀκάρπους νὰ καταπολεμήσῃ, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ θέσις, ἣν ὁ Λυσίας ἐν τῷ διαλόγῳ πρὸς τοὺς συγχρόνους ῥητοροδιδασκάλους κατέχει, δὲν ἐξηγεῖται εὐκόλως κατὰ τὸ ἔτος 408 ἢ καὶ ὀλίγον

μενεῖν ἐν Φλιουντι, καθ' ὃν χρόνον ὁ Σωκράτης ἔπιε τὸ κώνειον (Πλάτ. Φαίδων, σ. 57, Α). Ὁ δὲ Κικέρων καὶ ὁ Οὐαλέριος Μάξιμος (VIII, 7) ὀνομάζουσι τὸν Ἐχεκράτην καὶ διδάσκαλον τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἰδιᾶζόντως ἐτίμα τὸ Πυθαγόρειον σύστημα.

μετὰ τοῦτο· τὴν μεγάλην αὐτοῦ φήμην ἀπέκτευσεν ὁ Λυσίας κατὰ πρῶτον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 403 ἐκφώνησιν τοῦ κατὰ Ἑρατοσθένους λόγου, καὶ τὴν ἀργότερα, πιθανῶς κατὰ τὸ 384¹⁾, τοῦ Ὀλυμπιακοῦ. Πρὸ τῆς ἐποχῆς λοιπὸν ταύτης οὔτε τοσαύτην φήμην ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ῥήτορας ἠδύνατο νὰ χαίρῃ ὁ Λυσίας οὔτε τοῦ Πλάτωνος τὴν χολὴν τοσοῦτον νὰ ταραῖξῃ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἐν Ἀκαδημίᾳ σχολῆς ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ τὰ ἐμπόδια, ἅτινα παρενέβαλλον εἰς τὴν εὐδῶσιν τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ αἱ τότε ἀρχουσαι καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν τῶν νέων ἐκπαίδευσιν μετερχόμεναι ῥητορικαὶ σχολαί, ἐν αἷς τότε βεβαίως τὰ πρῶτα ἔφερον ἢ τοῦ Λυσίου, ἠδύνατο κάλλιστα καὶ φυσικώτατα νὰ δώσωσι τῷ Πλάτῳ ἀφορμὴν νὰ καταπολεμήσῃ μὲν τὰς ῥητορικὰς σχολὰς, ἀπογυμνῶν καὶ καταδεικνύων τὴν ποταπότητα καὶ τὸ ἀνωφελές τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν, νὰ συστήσῃ δὲ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς προφορικῆς αὐτῆς διδασκαλίας καταδεικνύων τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν, ὅπερ καὶ τῷ ὄντι φαίνεται πράξας πρῶτον μὲν καὶ καθόλου διὰ τοῦ Φαίδρου, ἐν ᾧ ἀνδρικώτατα καὶ ἀσπλάγχχνως τὸν τε Λυσίαν καὶ τὰς ἄλλας σχολὰς ἐλέγχει καὶ καταπολεμεῖ, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἀμέσως καὶ ἄλλεπαλλήλως δημοσιευθέντων Μενεξένου καὶ Συμποσίου, ἐν οἷς ἐπίσης καταπολεμεῖ καὶ εἰρωνεύεται τὰς τότε ἐπικρατούσας ῥητορικὰς σχολὰς.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λοιπὸν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὡς χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου μετὰ μείζονος πιθανότητος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ δευτέρα τῶν δύο εἰρημένων ἐποχῶν, ἢ μετὰ τὸ ἔτος 388 καὶ δὴ αὐτὸ τοῦτο ἢ τὸ ἐπόμενον 387 ἔτος, διότι αὕτη ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τοὺς πιθανωτέρους λόγους²⁾, ἣν ἐπομένως ὁ Φαῖδρος τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς σχολῆς δημοσιευθὲν ἔργον τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐντεῦθεν ἴσως προῆλθεν ἡ πλάνη, ἡ ἐπικρατοῦσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι εἶνε καθόλου τὸ πρῶτον τοῦ φιλοσόφου ἔργον.

4) Clinton, Fasti hellenici, II, σ. 404.

2) Τὴν χρονολογίαν ταύτην παρεδέχθησαν ἤδη ὁ Stallbaum (Ly-

ΚΕΡΑΜΙΩΝ ΛΑΒΑΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΙ

ΑΝΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑΙ ΕΝ Τῇ ΑΡΧΑΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

Ὅπου ἄλλοτε ἤμαχζον μεγάλαι ἡ ἐμπορικαὶ τῆς ἀρχαιότητος πόλεις μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐρειπίων οὐχ ἤττον ἀξίαν λόγου κατέχουσι θέσιν αἱ παρὰ τὰς νεκροπόλεις τεθραυσμένων κεράμων σωρεῖαι, αἵτινες μετὰ πολλῶν ἄλλων λίθου, ἐνίοτε δὲ καὶ ὕλου συντριμμάτων ἢ τέφρας καὶ χοῶς σχηματίζουσιν ἐκτεταμέναν γυωλοφίαν καὶ βουνούς, οἵτινες παρὰ Ῥωμαίοις ἐκαλοῦντο *moen-tes testacei* καὶ παρ' Ἑλλήσι *Κεράμια*, *Κεραμεῖα* ἢ *Κεραμικοί*. Οὕτω πᾶσαι σχεδὸν τῆς Σικελίας, καὶ πολλαὶ τῆς Αἰγύπτου, Κρήτης, Κύπρου, Φοινίκης, Κιλικίας, Καρίας, Ἰωνίας καὶ Ἑλλάδος παράλιοι ἐπὶ τὸ πλεῖστον πόλεις, αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, τὸ Ἰλιον, Ὀλβία ἢ Βορυσθενίς καὶ τὸ Παντικάπαιον, γέμουσι κεράμων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται λαβαὶ ἀμφορέων ἐνεπίγραφοι, μαρτυροῦσαι τὴν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καταγωγὴν των.

Ἀλλ' ὥς πρὸς τὴν πληθὺν τῶν σωζομένων κεραμίων, καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν καλυπτομένου χώρου, πρωτεύει ἀναμφιλύκτως ἡ ἀρχαία Ἀλεξάνδρεια, ἥς αἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημέριαν τῆς νεωτέρας πόλεως ἀνωφέρειαι ἃ οἱ βυνοὶ συνίστανται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ εἰς βάθος οκτὼ ἕως δεκαεῖς καὶ πλειότερων μέτρων ἀρχικοῦ ἐδάφους ἐκ στρωμάτων τεθραυσμένων κεράμων, αἰγυπτιακῶν, ῥωμαϊκῶν καὶ ἐλληνικῶν διαφόρων ἐποχῶν, ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ὑπὸ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἥτοι ἀπὸ τῶν πρώτων

siaca... κτλ. σ. 25. Prolegom. ad Phaedr. σ. CXIX ἐκδ. 6'), δ' Nitzsch (de Plat. Phaedr. comment. variae. Kiel, 1833, σ. 40 ἐπ.), δ' K. F. Hermann (Gesch. u. System d. pl. Philos. I, σ. 373—382), δ' Ueberweg (ueber die Echtheit u. Zeitfolge d. Pl. Schriften, σ. 252 ἐπ.) καὶ ἄλλοι.

Ἐν Μονάχῳ, κατὰ μάϊον τοῦ 1874.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ,

Μακεδών.

Πτολεμαίων μέχρι τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ Βυζαντινῶν.

Καὶ τὰ μὲν ἐξωτερικὰ καὶ τὰς κορυφὰς ἀπαρτίζοντα κοιτάσματα σύγκεινται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ συντριμμάτων ἐγγωρίων λαγῆνων καὶ ὑδριῶν τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς, θυμιατηρίων πηλίνων, λύχνων τε καὶ ληκύθων φερόντων ἐνίοτε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἔκτυπον, καὶ πρὸ πάντων ἐκ τεθραυσμένων ἀμφορέων αἰγυπτιακῶν, βυζαντινῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ βαθύτερον κείμενα στρώματα σύγκεινται ἐκ κεραμίων τοῖς προειρημένοις ὁμοίων, πρὸς δὲ τούτοις ἐκ θραυσμάτων πῖθων ῥυπαροκεράμων ἢ καδίσκων, ἐξ ἐκείνων δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν *testa*, *cadus* καὶ οἱ Ἕλληνες *διώτας*, ὧν ἐνίοτε αἱ λαβαὶ φέρουσιν ἀκόμψους καὶ χονδροειδεῖς σφραγίδας Ῥωμαίων κτητόρων, ἢ ὀνόματα ἀπελευθέρων κεραμῶν ἐργαστηριαρχῶν τέλος ἐν τῷ βάθει τῶν χωμάτων, μεταξὺ πλείστων ὧσων ἐγγωρίων ἀγγείων πηλίνων, εὐρίσκονται τεμάχια καὶ θρύμματα κεραμίων ἐλληνικῶν, διακρινομένων διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας, τὴν ἀγνότητα τοῦ πηλοῦ καὶ τὴν κομψότητα τῶν λαβῶν, αἵτινες φέρουσι καλλιτεχνικῶς ἐντετυπωμένας σφραγίδας περιλαμβανούσας διαφόρους γλυφὰς ἢ πάρεργα σύμβολα καὶ ὀνόματα κεραμῶν τεχνιτῶν, ἢ ἐπωνύμων ἀρχόντων, Ῥοδίων ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἢ Κνιδίων, Θασίων, καὶ ἄλλων ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Πόντου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Φοινίκης χωρῶν.

Οἱ μεταξὺ τῶν τῆς νεωτέρας πόλεως τειχῶν καὶ τῆς ἐπὶ τὸν ποταμὸν διώρυγος, ἀπὸ τοῦ ποταμίου λιμένος, τοῦ καλουμένου Κρομμύων ὄρμου (*Minat el Bâssal*), ὁπισθεν τοῦ Σαραπίου μέχρι τῶν ἐπὶ τῇ διώρυγι κήπων καὶ ἐπαύλεων διάφοροι βουνοὶ, καθὼς καὶ τὰ πέραν τῆς ἀνατολικῆς πύλης (*Rab-esh-Shârq* ἢ *Rab er-Rashid*), μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ νῦν *Khàdra*, τὸ πάλαϊ δὲ *Ἐλευσίτιος* καλουμένου χωρίου, ἐκατέρωθεν τῆς εἰς Νικόπολιν ἀγοῦσης ὁδοῦ, ἐκτεταμένα χῶματα βρίθουσι κεραμίων· οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερα τὴν πληθὺν εἶνε καὶ εὐρίσκόμενα ἐπὶ τῶν παρὰ τὴν θάλασσαν, μεταξὺ Δοχηίδος ἄκρας καὶ Νικοπόλεως γηλόφων, τῶν καλυπτόμενων τὴν μεταγενεστέραν ἀνατολικὴν νεκρόπολιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀμάσιος, ἴσως δὲ καὶ πολλῶς πρότερον, εἰσέχγετο εἰς Αἴγυπτον ἐκ τῆς Ἑλλάδος πάτης καὶ προσέτι ἐκ Φοινίκης κέραμος πλήρης οἴνου πολὺς, ἀλλὰ τὰ ἐξωθεν εἰσκομιζόμενα ταῦτα οἴνηρά κεράμια, καθὼς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ κατασκευαζόμενα, συνελέγοντο ἐξ ἀπάσης τῆς χώρας καὶ ἐφέροντο εἰς Μίεφ.ν, ὑπὸθεν ἐκομιζόντο ὕδατος ποτίμου ἔμπλεα εἰς τὰ ἀνδρὰ τῆς Συρίας μέρη, καὶ οὕτω δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις οὕτε ἐν κεράμιον ὥς εἰπεῖν κείμενον ἐν τοῖς κατ' Αἴγυπτον τόποις (Ἡροδ. Γ'. 6.). Εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ὁμως, παυσάσης τῆς εἰς Συρίαν ἐξαγωγῆς, τὰ ἐξ Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων, ἢ ἐκ τοῦ Πόντου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Φοινίκης εἰσαγόμενα οἴνου, ἐλαίου, μέλιτος, ὀξήρων, ἀλμυρῶν καὶ ταρίχων κεράμια ἠθροίζοντο ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν ἄλλων ἐγγωφίου ἐργασίας πηλίνων σκευῶν φερόμενα εἰς τὰς νεκροπύλεις ἐρρίπτοντο κατὰ τῶν ταφῶν, ὅπου καὶ σῶζονται μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων εἰς περὶ ῥέγειαν καὶ θαυμασμὸν τῶν πολλῶν.

Γνωστὸν εἶνε, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις, Ἰουδαίοις, Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις, οὐχὶ μόνον τοῖς ἐθνικοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἔπειτα τοῖς χριστιανοῖς, ἐν ταῖς κηδείαις ἢ καὶ ἐν τοῖς κατὰ καιροὺς μνημοσύναις, τοῖς τρίτοις, καὶ ἐννάτοις, καὶ τεσσαρακοστοῖς, καὶ ἐναυσίοις, γενεαῖς τε καὶ νεκυαῖς, ὅτε ἐτελοῦντο καὶ ἄλλαι νεκρώσιμοι ἀκολουθίαι, καὶ ἐποιοῦντο ἐναγίσματα καὶ χοαί, εἰθιστο νὰ φέρωσιν οἱ οἰκεῖοι καὶ συγγενεῖς κύλικας καὶ οἰνοχόας, κεράμια μέλιτος, γάλακτος, οἴνου καὶ ἐλαίου διὰ τὰς νομιζόμενας σπονδὰς, θυμιατήρια διὰ τὰς θυμιάσεις εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, καὶ ληκύθια ἀρωμάτων πλήρη καὶ μύρων εἰς ἐπάλειψιν τῶν νεκρῶν, λύχνους εἰς φωτισμὸν τῶν ὑπογείων ταφῶν, ἀρδάνια περιέχοντα ὕδωρ ἁγιασμοῦ διὰ τοὺς ἁγνισμοὺς τοῦ παρεστῶτος λαοῦ ἔπειτα, διὰ τὰ ἀκολουθοῦντα ἐπὶ τῶν τάφων περιδείπνα, ἐφέροντο οἰκοθεν διῶται καὶ ἀμφορεῖς οἴνου, ὑδρίαι, βίκοι καὶ σταμνία ὕδατος ποτίμου, κεράμια μέλιτος, τυροῦ, ὠν, ταρίχων, καὶ ἄλλων ὀξήρων τε καὶ ἀλμυρῶν πάντα δὲ ταῦτα τὰ εἰς τὰς κηδείας, νεκρωσίμους ἀκολουθίας καὶ περιδείπνα χρησιμεύσαντα πηλινὰ ἐγγεῖα, μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν τελετῶν ἐθραύοντο ἐμ-

προσθεν καὶ ἄνωθεν τῶν ταφῶν, καὶ κατελείποντο ἐκὼς μέχρις οὗ μετὰ χρόνους ἐγειρόμενα εἰς σωρούς ἐσχημάτιζον παρμεγέθη χῶματα καὶ κολωνούς. Τούτοις πρόσθε, ἐτι καὶ τὰς κάλλεας, τὰς ὑδρίας καὶ τοὺς κρατῆρας, ἐν οἷς, χρησιμεύσασιν ἄλλοτε εἰς εὐφρόσυνα τρικλῖνια, συμπόσια καὶ δεῖπνα, ἀπετίθετο νῦν ἡ τέφρα καὶ σποδὸς τοῦ θανόντος, ὥς ἦτο ἔθος παρὰ τοῖς ἔθνοσις Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις, οἵτινες ἔκαιον τοὺς νεκροὺς τῶν μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Δ' μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Αὐτῶν δὲ πάλιν τῶν νεκροδόχων ὡς εἰπεῖν ὑδριῶν, αἱ μὲν ὀλέγει τοῖς ἐπιφανεστέροις ῥῖθιαι κατετίθεντο ἐντὸς τῶν ὑπογαιῶν μνημείων καὶ θηκῶν, αἱ δὲ πολλαὶ, νεκροῖς ἀνήκουσαι ἐκ τοῦ λαοῦ, παρεχόντωντο ἀπλῶς ἐν τῇ γῇ μετὰ τῶν λοιπῶν κεραμίων τε καὶ χωμάτων· οὕτω βλέπει τις ἐν τοῖς τελευταίαις τούτοις χρόνοις ἔξωθεν τῆς ἀνατολικῆς τῆς νεωτέρας Ἀλεξανδρείας πύλης, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐγένετο λόγος, ἐπὶ τῇ μετὰ αὐτῆς καὶ Ἐλευσίνος (Khaladra) ἀναμέσου τῶν χωμάτων ἀνοιχθείσῃ ἀμαξίτῃ ὁδῷ, ἐν ταῖς ὀρθίσις καὶ ἀποκρήμικς ἑκατέρωθεν ὑψουμένοις βουνοῖς, ἀκεραῖους ἀμφορεῖς καὶ ὑδρίας ἐγκεχωσμένας μετὰ τῶν ἄλλων τεθραυσμένων κεραμίων, τῶν κειμένων ὑπερθε τῶν ἐν τῇ πέτρᾳ ἐσκαμμένων κρυπτῶν.

Τούτοις ὁμοίων ἐν Θήβαις κεραμίων μνεῖαν ποιοῦνται Ἕλληνοὶ πάπυροι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ «ταφῶν καὶ σαρμάτων μὴ ὠνομασμένων καὶ ἀδιαστόλων τῶν ἐν κεραμείοις», ἥτοι κοινῶν καὶ εὐτελῶν ταφῶν, ὅπου τὰ σώματα ἔκειντο ἀδιακρίτως, ἀνευ θήκης καὶ ὀνόματος, τεθαμμένα ἀπλῶς ὑπὸ τὸ χῶμα ἐν ταῖς ἀπὸ νότου καὶ λιβὸς τῶν Θηβῶν κεραμείοις· καὶ ἐξ ἄλλων παρόρων γνωρίζομεν, ὅτι ταῦτα ἦσαν κατὰ τὴν νεκρόπολιν τῶν Θηβῶν «τὰ κεράμια τῆς Διδύμης τοῦ περὶ Θήβας, ἐν τοῖς Μεμνονείοις». Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κεραμίων μνημονεύουσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καλοῦντες αὐτὰ κεράμους καὶ δοτράσια· οὕτως ἀναφέρεται ὅτι ἐπὶ τῆς ὑπατείας Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, δύο ἔτη μετὰ θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (365 μ. Χρ.) «ἡ πᾶσις ἐκκλησία ὑπονοστήσασα, αὐθις ἐξ ἐπιδρομῆς τοὺς ἰδίους ἔργους ἀπαρτίμειψε, καὶ μέχρι πολλοῦ τὴν ξηρὰν κατέκλυσεν, ὥς καὶ

ἐπὶ τῶν περάμων, ἀπαχωρήσαντος τοῦ ὕδατος, θαλάττια εὐ-
 κρεθῆναι σκάφη (Ἑρμ. Σωζόμε. ζ'. Β'), καὶ ὅτι ἐν ὑπατείᾳ Ὀ-
 νωρίου τὸ δέκατον καὶ Θεοδοσίου Β' τὸ ἕκτον (415 μ. Χρ.)
 ἀνδρες τὸ φρόνημα ἐνθερμοὶ . . . τὴν φιλόσοφον Ἰπατίαν . . .
 ὁσπεράκοις ἀνείλαν. (Σωκρ. Σχολ. Ζ'. ιε').

Ὅσον ἀφορᾷ ἰδίᾳ τὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρισκόμενα κεράμια,
 μεταξὺ τοῦ ἀπείρου πλῆθους τῶν θρυμμάτων ἀγγείων διαφόρου
 σχήματος, χρώματος, πηλοῦ καὶ ἐργασίας, διακρίνονται λαβαὶ
 ἀμφορέων πολλαί, καὶ μεταξὺ τούτων τινὲς τὸ σχῆμα κομψότε-
 ραι, φέρουσαι ἐπιγραφάς, γλυφάς καὶ σφραγίδας ἐπὶ τὸ πλεῖστον
 ἑλληνικὰς, ὀλιγίστας δὲ ῥωμαϊκὰς, καὶ τινὰς σπανιωτάτας φοι-
 νικικὰς. Φιλάρχαιοι ξένοι συνέλεξαν κατὰ καιροὺς πολλὰς ἐξ αὐ-
 τῶν, ἀλλ' εἰς πρὸ πάντων συνήθροισ καὶ ἐπιστημονικῶς κατέ-
 ταξε καὶ διευκρίνησε 450 περίπου ἐνεπιγράφων ἀμφορικῶν λα-
 βῶν συλλογὴν, ὁ J. L. Stoddart, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν τὰς
 ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου μελέτας του ἔτι 1847 ἐν Αὐσθίνῃ
 (Transactions of the royal Society of Literature. Vol. III.
 p. 1—127. Vol. IV. p. 1—67.), γενόμενος θεμελιωτὴς τοῦ
 ἰδιαίτερου τούτου κλάδου τῆς ἐπιγραφικῆς ἀρχαιολογίας. Ἀλλὰ
 πολλῷ πλουσιωτέρα ταύτης καὶ πάσης ἄλλης συλλογῆς τῶν ἐν
 Ἀλεξανδρείᾳ ἀνευρισκομένων ἐνεπιγράφων λαβῶν εἶνε ἀναντιρ-
 ρήτως ἡ περιέχουσα ὑπὲρ τὰς 900 ἀμφορικὰς ἐπιγραφὰς τοῦ
 ὁμογενοῦς ἡμῖν φιλαρχαίου ἀνδρὸς ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ,
 γνωστοῦ παντὶ ἀρχαιολογοῦντι διὰ τὴν ἐξάκουστον καὶ πληρε-
 στάτην αἰγυπτιακὴν νομισματικὴν συλλογὴν, ἧς ὁ ἐπιστημονικῶς
 διατεταγμένος κατάλογος ὑπὸ Feuardent ἐστέφθη ἐν ἔτει
 1870 παρὰ τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῶν Γραμμάτων καὶ
 Ἐπιγραφῶν.

Ἐκ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρισκομένων ἐνεπιγράφων λαβῶν
 τὸ ὑπερβαλλάντως πλεῖστον μέρος ἀνήκει ἀμφορεῦσι καὶ διατάται
 ἐκ Ῥόδου, μικρὰς δὲ μέρος κεραμίσις Κνωδίοις, καὶ ἐτι ὀλιγώτε-
 ραι εἶνε αἱ κεραμίσις Θασίοις ἀνήκουσαι καὶ ἄλλαις ἐξ ἄλλων τῆς
 Ἑλλάδος, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Φοινίκης χωρῶν. Ἐν τῇ συλλογῇ
 τοῦ Stoddart μεταξὺ 450 λαβῶν ἀριθμοῦνται 350 ἐκ Ῥόδου,

60 ἐκ Κνίδου, 5 ἐκ Θάσου, 8 ἐκ Κορίνθου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ μοναδικαὶ τινες ἐξ ἄλλων διαφόρων τόπων καὶ νήσων· οὕτω καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἰωάννου Δημητρίου συλλογῇ μεταξὺ 970 λαβῶν ὑπάρχουσιν 774 κεραμίων Ῥοδίων, 118 Κνιδίων, 23 Θασίων, 24 Ῥωμαϊκῶν, καὶ μοναδικαὶ τινες κεραμίων ἐκ Χίου, Κυζίκου, Κρήτης, Ἡρακλείας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ, Τύρου τῆς Φοινίκης, καὶ ἄλλων μὴ ὠρισμένων μερῶν.

Πράγματι, ἐκτὸς τῶν ἐγγχωρίων αἰγυπτιακῶν πηλίνων σκευῶν καὶ ἀγγείων, ἡ μεγαλειτέρα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν κεραμίων εἰσαγωγὴ ἐγένετο ἐκ Ῥόδου, ὅτε, ἀλωθείσης τῆς Τύρου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, οἱ παρὰ τοῦ πλείστον ἰσχύσαντος βασιλέως προτιμώμενοι, καὶ εἰς ὑπεροχὴν ναυτικῶν δυνάμεων προαγόμενοι Ῥόδιοι, εὐθὺς μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας (332 πρ. Χρ.) ταῖς εὐνοίαις μάλιστα ἔρρεπον πρὸς Πτολεμαῖον, καὶ οἱ εἰς Αἴγυπτον πλέοντες ἐκ Ῥόδου ἐμποροὶ εἰσάγοντες εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὰ προϊόντα τῶν νήσων, ἐπὶ τὸ πολὺ κεράμια οἴνητρά, ἐξῆγόν εἰς ἀντάλλαγμα σῖτον, ἀπολαμβάνοντες οὕτω ἐκείθεν τὰς πλείστας ἐαυτοῖς προσόδους, καὶ ἀπὸ τῆς Πτολεμαίου ἐν συνόλῳ τρεφόμενοι βασιλείας (Διοδωρ. Κ'. 81.). Αἱ ἐμπορικαὶ αὐταὶ σχέσεις μεταξὺ Ῥόδου καὶ Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθησαν αἱ αὐταὶ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν τούτους διαδεξαμένων Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων μέχρι Κλαυδίου καὶ Νέρωνος, ὅτε, καταλυθείσης τῆς τῶν Ῥοδίων ἐλευθερίας, καὶ ἐπὶ Οὔεσπασιανοῦ καταδουλωθείσης τῆς Ῥόδου εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (Sueton. Vespas. VIII.), ἐπὶ Ἀντωνίνου δὲ τοῦ Εὐσεβοῦς ὑπὸ σεισμοῦ ἐντελῶς καταστραφείσης (155 μ. Χρ.), ἤρχισε καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ῥοδίων νὰ ἐκλείπῃ ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων αἰγιαλῶν, μέχρις οὗ καὶ ἠφανίσθη ὁλοτελῶς.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ Κνίδου φαίνεται ὅτι ἐγένετο εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις, εἰ καὶ πολλῷ μετριωτέρα, οἴνητῶν κεραμίων εἰσαγωγὴ, λαβοῦσα μεγαλειτέραν ἐπίτασιν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν Ῥοδίων ἐλευθερίας, καὶ ἐξακολούθησασα μέχρι τῶν χρόνων Σεπτιμίου Σεvēρου (193—211 μ. Χρ.), ὡς δύναται νὰ εἰκασθῇ τις ἐκ τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων τινῶν τῶν ἐκ Κνί-

δου ἐνεπιγράφων λαβῶν. Ἐτι δὲ καὶ ἐκ Θάσου ἐφέροντο εἰς Ἀλεξάνδρειαν κεράμια οἰνηρὰ ἐπὶ τῶν τελευταίων Πτολεμαίων μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πρώτου Μακεδονικοῦ πολέμου (196 πρ. Χρ.) καὶ ἐφεξῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξ ἄλλων νήσων καὶ περαλίων χωρῶν, Δίσβου, Χίου, Νάξου, Κολοφώνος καὶ Βηρυτοῦ, καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἀπὸ Κερκύρας, Κορίνθου, Παρίου τῆς Μυσίας, καὶ πολλῶν τῆς Κρήτης πόλεων, Ἰεραπύτνης, Πολυρρόνιου, Γόρτυνος καὶ Κυδωνίων.

Οὕτω νῦν ἐκ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν ταῖς ἐπὶ τῇ Μεσογείῳ Θαλάσσει καὶ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ κειμέναις πόλεσιν, εὐρισκομένων κεραμίων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ τὴν ἑκτασιν τῶν ἀλληλεθνῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν περιοικούντων τῆς εἰρημένας θαλάσσης λαῶν· ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν τῆς Ῥόδου κεράμια καταπλημμυροῦσι τὰς πόλεις τῆς Σικελίας, Ἰταλίας, Αἰγύπτου, Κύπρου, Φοινίκης, Λυκίας, Ἑλλάδος καὶ Κιμμερίου Βοσπόρου, τὰ δὲ τῆς Κνίδου, εἰ καὶ ἐλάττω τὴν πληθύν, ἀκολουθοῦσιν ἀπανταχοῦ τὰ τῆς Ῥόδου ἐν Κύπρῳ, Αἰγύπτῳ, Σικελίᾳ, Ἰταλίᾳ τε καὶ Ἑλλάδι· ἐν ᾧ τὰ ἐκ Θάσου κεράμια, πλεονάζοντα ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὸν Εὐξείνῳ Πόντον, εἶνε σπανιώτερα ἐν Κύπρῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκ Σικελίας δὲ καὶ Ἰταλίας ἐλλείπουσι παντελῶς· ἐκ τούτων ἀναλογιζόμεθα, ὅτι οἱ Ῥόδιοι, περὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν ἐμπορίαν πρωτεύοντες παντὸς ἄλλου νησιωτικοῦ λαοῦ, ἦσαν κύριοι τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ Θαλάσσει καὶ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορίου, οἱ δὲ Κνίδιοι παρείποντο αὐτοῖς ὡς σύμμαχοι ἴσως, ἐν ᾧ οἱ Θάσιοι, σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ὑποταγεῖς, ἐδίδοντο μᾶλλον εἰς τὴν μεταξὺ Αἰγαίου καὶ Πόντου ἀκτοπλοίαν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ κεραμίων καθ' ὅλου· νῦν δὲ ἐπιχειρῶν ἵνα κατατάξω καὶ περιγράψω τὴν τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΡΙΟΥ συλλογὴν κεραμικῶν ἐπιγραφῶν, κρίνω ἐπ' ἀνάγκης ἵνα ὁμιλήσω ἐν πρώτοις περὶ τῶν ἐκ Ῥόδου, καὶ ἀκολούθως περὶ τῶν ἐκ Κνίδου, Θάσου, Κορίνθου καὶ ἀλλαχόθεν προερχομένων ἐνεπιγράφων λαβῶν, κατὰ τὴν τάξιν τῆς πλειότητος καὶ ἐπιγραφικῆς ἑξίας αὐτῶν.

Α'.

Κεράμια Ῥόδια.

Τῶν ἐκ Ῥόδου κεραμίων ἡ ἄργιλος, ὡχρὰ μὲν ἔξωθεν τὰ δὲ ἐνδον ῥοδινῇ, εἶνε λεπτὴ, καθαρωτάτῃ καὶ λίαν συμπαγῆς, ὥστε τῶν καταγμάτων αἱ ἐπιφάνειαι φέρουσιν ἐξαχὰς ἀκροτόμους καὶ ἀπὸ θρωάσμασι λίθου πυρίτου παρεμφερεῖς. Ἐκάστη λαβὴ, τὸ σχῆμα κυλινδροειδὲς καὶ κορυφῇ, φέρει τύπον ἐπιγραφῆς ὀνόματος ἀνδρός, ἐν εἵδει σφραγίδος τετραπλεύρου $\square$ ἢ κυκλοστεροῦς $\bigcirc$, ἐνίοτε δὲ καὶ ῥομβοειδοῦς $\diamond$ καὶ σπανίως ἑλλειψοειδοῦς $\bigcirc$ ἢ φύλλῳ κισσοῦ παρομοίας $\wp$ καὶ ἄλλοτε μὲν τὸ ὄνομα ἐκφέρεται μοναδικὸν κατ' ὀνομαστικὴν ἈΓΗΣΙΣ, ΑΜΥΝΤΑΣ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, ΦΙΛΟΚΛΗΣ, ἢ κατὰ γενικὴν ἀνευ προθέσεως ἢ ἄλλου οἴου δὴ ποτε προσδιορισμοῦ ΑΘΟΛΛΩΝΙΟΥ. ΔΑΞΗΟΥ. ΚΑΛΛΩΝΟΣ. ΤΙΜΑΡΧΟΥ· ἄλλοτε ὅμως τὸ ὄνομα ἐκφέρεται κατὰ γενικὴν προηγουμένης τῆς προθέσεως ΕΠΙ, καὶ μέλιστα πολλάκις ἐπομένου ὀνόματος μηνὸς κατὰ γενικὴν ΕΠΙ ΕΥΑΝΟΡΟΣ. ΕΠΙ ΕΥΑΝΟΡΟΣ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ. — ΕΠΙ ΘΑΡΣΙΠΟΛΙΟΣ. ΕΠΙ ΘΑΡΣΙΠΟΛΙΟΣ· ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ. — ΕΠΙ ΚΡΑΤΙΔΑ· ΕΠΙ ΚΡΑΤΙΔΑ· ΥΑΚΙΝΘΙΟΥ. — Ἄλλοτε πάλιν τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ἀνδρός ἐκφέρεται κατ' ὀνομαστικὴν ἢ γενικὴν, ἀκολουθεῖ δὲ ὄνομα μηνὸς κατὰ γενικὴν ἢ καὶ ἐνίοτε προηγεῖται· ΧΑΡΙΝΟΣ ΣΜΙΝΘΙΟΥ. — ΟΛΥΜΠΙΟΣ· ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ. — ΜΑΡΣΥΑ· ΔΑΔΙΟΥ. — ΑΡΙΣΤΕΙΔΑ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ. — ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ· ΑΡΙΣΤΕΙΔΑ. — ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ· ΕΠΙΓΟΝΟΥ.

Ὅτι δὲ τὰ κατὰ γενικὴν ὀνόματα προηγουμένης τῆς ἐπὶ προθέσεως, καθὼς καὶ τὰ κατὰ ὀνομαστικὴν ἢ γενικὴν, προηγουμένου ἢ ἐπομένου ὀνόματος μηνὸς, σημαίνουσι χρονολογικὰν ἀρχοντος ἐπωνύμιον, παντὶ δῆλον, καὶ οὐδεμία περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἢ ἀπορία. Τί δὲ σημαίνουσι τὰ κατ' ὀνομαστικὴν ἢ γενικὴν μνηρὴν ἀνδρῶν ὀνόματα; ἀρχοντα ἐπωνύμιον ἢ κεραμέα; περὶ τούτου ἀλλοῖαι μέχρι πρὸ μικροῦ ἐπεκράτησαν γνώμαι. Καὶ ἐν ὅσῃ ἐν ταῖς διαφόροις κεραμικαῖς συλλογαῖς αἱ ἄλλως τε ἐν ἐκκεραίαις διώταις ζυγαὶ λαβαὶ εὐρίσκοντο μονάδην κεχωρισμέναι, καὶ δευτέρως τῆς μιδὲς ἐνεπιγράφου λαβῆς ἀγνωστον ἔμενεν ἂν ἡ ἑτέρα

αὐτῇ ὁμόζυγος ἦτο ὡσαύτως ἐνεπίγραφος ἢ ἄγραφος καθ' ὅλου, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀποφανθῇ περὶ τοῦ πράγματος ἐν ἀσφαλείᾳ· ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εὑρέθησαν μετὰξὺ ἄλλων καὶ ἀκέραιοι ἀμφορεῖς, ἔχοντες σώας ἀμφοτέρας αὐτῶν τὰς λαβὰς, ἐπιχύσαντες μέγα ἐπὶ τῷ ζητήματι φῶς, καὶ διασκεδάσαντες πάντα ἐνδοασμὸν καὶ ἀμφιβολίαν. Μεταξὺ πολλῶν ἐν τῷ Κιμμερίῳ Βασίλειῳ εὑρεθέντων ἐκ Ῥόδου κεραμίων περιεσώθη ἀλώβητος ἀμφορεὺς, ὅστις κατὰ τὸν Α. Dumont (Revue archéolog. Mai. 1873.) ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν λαβῆς ἔφερεν ἐν μέσῳ τετραπλεύρου τύπου τὸ ὄνομα ΔΑΜΟΚΛΕΥΣ δωρικῶς κατὰ γενικὴν ἀντὶ Δαμοκλίας, ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ λαβῆς ὡσαύτως ἐν μέσῳ τετραπλεύρου σφραγίδος ΕΠΙ ΑΡΧΙΔΑΙΔΑ ΔΑΔΙΟΥ, ἢ τοι ἐπὶ Ἀρχιδαίδα, μηνὸς Δαλλίου. Ἐπὶ ἐτέρου ἀμφορέως Ῥοδίου τῆς ἐν Κύπρῳ συλλογῆς τοῦ Colonna Cecaldi γέγραπται ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς λαβῆς ΑΜΥΝΤΑ, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ΕΠΙ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΥΑΚΙΝΘΙΟΥ, ἢ τοι ἐπὶ Ξενοφῶντος, μηνὸς Ὑακινθίου. Ἐπὶ τρίτου ἀμφορέως, καὶ τούτου Ῥοδίου, ἀνήκοντος τῇ αὐτῇ συλλογῇ καὶ εὑρεθέντος ἐν Ἰδαλίῳ, ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς λαβῆς γέγραπται ἐντὸς κύκλου ΙΠΠΕΔΑΜ... ἀντὶ Ἰπποδάμου, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ὡσαύτως ἐντὸς κύκλου ΕΠΙ ΛΕΟΝΤ... ΔΑΔΙΟΥ, ἢ τοι ἐπὶ Λεοντίδα, μηνὸς Δαλλίου. Ἀλλὰ πᾶσαι αὐταὶ αἱ ἀνὰ δύο ὁμόζυγοι ἀμφορέων λαβαὶ ἀπαντῶνται καὶ μονήρεις ἀπ' ἄλλων κεχωρισμέναι μετὰξὺ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνευρισκομένων κεραμίων, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰς ὁμόζυγους καταφαίνεται, ὅτι πᾶσα ἀριστερὰ λαβὴ φέρουσα μονήρεις ὄνομα μακμονεύει τὸν κεραμέα ὅστις ἐποίησε τὸ κεράμιον, ἢ οὗ τινος ἦτο ἔργον, καὶ ἐξ ἀνάγκης ὑποτίθουσιν ἐτέραν ἀντίθετον δεξιάν λαβὴν φέρουσαν τὴν χρονολογίαν τοῦ ἔτους τῆς ἐξουσίας ἐπωνύμου τινὸς ἀρχοντος, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ μηνὸς καθ' ἣν ἐτελέσθη ἡ κεραμεία, ὅπως καὶ πᾶσα μονομερὴς καὶ ἐτερόζυγος λαβὴ ποιοῦσα οἷαν δὴ ποτε ἐπωνύμου ἀρχοντος μνηΐαν, ὑπανοῖ ἐτέραν ἀντίθετον καὶ ὁμόζυγον φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦ κεραμέως.

Ἀλλὰ ποῖος κατὰ καιρὸν ἐτέλει ἐν Ῥόδῳ ἐπώνυμος ἀρχὼν καὶ τίνα ἔφερε τίτλον; Ἡ Ῥόδος ἦτο, ὡς γνωστὸν, ἱερὰ τοῦ

Ἡλίου πόλις (Αἴλιαν. Ἀριστείδ. Ῥοδιακ.), καὶ οἱ Ῥόδιοι τιμῶντες τὸν Ἡλίον ὡς ἀρχηγὸν τοῦ γένους αὐτῶν (Διοδωρ. Ε'. 56.) ἐξέλεγον ἐπώνυμον αὐτῶν ἄρχοντα τὸν κατ' ἐνικυτὸν ἱερατεύοντα ἐν τῷ ναῷ τοῦ προστάτου θεοῦ, καὶ ἀνέγραφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὡς μέτρον ἀριθμοῦ τοῦ χρόνου ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις τε καὶ μνημείοις. Οὕτως ἐν παραδείγματι ἐν ψήφισματι ὑπὲρ τινος Διονυσιδώρου Ἀλεξανδρέως ἀναφέρεται· α' Βπ' ἱερέως Δαμαϊνέτου, Διοσθίου δωδεκάτα, Βουλαγόρας Ῥόδιος εἶπε» (Corp. Inscr. Graecar. 2525 b.), καὶ κατὰ συγχυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἐπώνυμου ἄρχοντος καὶ ἱερέως μνεῖα γίνεται ἐν διαφόροις ἐνεπιγράφοις λαβαῖς κεραμίων ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς «Ἐπὶ Δαμαϊρέτου Ἀρταμιτίου.» καὶ α' Επ' ἱερέως Δαμαϊρέτου Παράμου». Ἐτερον ψήφισμα Ῥοδίων εὑρεθὲν ἐν Κυζίκῳ φέρει ἐν ἀρχῇ· α' Ἐπὶ ἱερέως Ἀγαστοφάνεως, Σμινθίου, . . . ἔδοξεν τῷ δάμῳ» καὶ τὰ λοιπὰ, μεταξὺ δὲ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὑρισκομένων ἐνεπιγράφων λαβῶν διαφόρων συλλογῶν ὅρᾳ τις καὶ τοιάς δε· α' Ἐπὶ Ἀγαστοφάνεως Δαλίου.» εἰς μαρτυρίαν, ὅτι καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ προσηγορικὸν ἱερέως ῥητῶς δὲν μνημονεύεται, οὐχ ἥττον ὁμως ὑπονοεῖται, καὶ περὶ τούτου οὐδὲ μία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία.

Μεταξὺ τῶν κατωτέρω ἀνακοινωθησομένων κεραμικῶν ἐπιγραφῶν ἀπαντῶνται τοιαῦται, φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ ἐπώνυμου ἄρχοντος μόνον, ἐπομένου ἢ μὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός· ἄλλαι δὲ, μνημονεύουσαι τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ αὐτοῦ μάλιστα μηνός, φέρουσιν ἐκ περισσοῦ καὶ τὸ προσηγορικὸν ἱερέως· ὅθεν βλέπει τις λαβὰς κεραμίων χρονολογουμένων ἀδιαφόρως ἐπὶ Ξεροφάνεως ἢ ἐπ' ἱερέως Ξεροφάνεως ἐπὶ Τιμαγόρα ἢ ἐπ' ἱερέως Τιμαγόρα ἐπὶ Ἀστνυμήδους, Ῥακινθίου, ἢ ἐπ' ἱερέως Ἀστνυμήδους, Ῥακινθίου ἐπὶ Τεισαμεροῦ, Παράμου, ἢ ἐπ' ἱερέως Τεισαμεροῦ, Παράμου.

Ἐκ τῆς προσθήκης τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός εἰκόζομεν, ὅτι ἡ ἐπώνυμος ἱερατεία δὲν διήρκει πλεῖον τοῦ ἐνὸς ἔτους, ἄλλως, ἀντὶ τῆς μνημονεύσεως τοῦ μηνός πρὸς ἀκριβέστερον τοῦ χρόνου προσδιορισμὸν, ἠθέλομεν ἔχειν τὴν τάξιν τῆς ἀκολουθίας τῶν τῆς ἱερα-

ταίς ἐτῶν· ὅτι δὲ πράγματι ἡ ἱερωσύνη ἐνὸς ἐκάστου ἐπωνύμου ἱερέως δὲν διήρκει μακρότερον τοῦ ἐκαυτοῦ, τεκμαιρόμεθα κατ' ἀναλογίαν ἐκ τῶν Νόμων τοῦ Πλάτωνος, ἐν οἷς τὸ αὐτὸ ὑποδείκνυται καὶ διὰ τὴν πρὸς Μαιάνδρῳ Μαγνησίαν· «κατ' ἐνιαυτὸν εἶναι καὶ μὴ μακρότερον τὴν ἱερωσύνην ἐκάστῳ . . . . καὶ τοῦνομα ἀναγράφειν τούτου κατ' ἐνιαυτὸν, ὅπως ἂν γίγνηται μέτρον ἀριθμοῦ τοῦ χρόνου, ἕως ἂν ἡ πόλις οἰκῇται». (Πλάτ. Νομ. ιβ').

Ἄλλ' ὅτι ἐκ τῶν συγγραφῶν οὐδόλως ἐγνωρίζομεν μέχρι πρότινος χρόνου, καὶ μόλις ἐκ τῶν ὀλίγων περισευθέντων ψηφισμάτων ἐμάθομεν ἐν ἀποσπάσμασιν ἰσχυοῖς, τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν δῆλα δὴ ἐν ταῖς τῶν Δωριέων ἀποικίαις, καὶ ἰδίᾳ ἐν Ῥόδῳ, ἀνευρίσκομεν νῦν διὰ τῶν κεραμικῶν ἐπιγραφῶν ἐν πληρεστάτῃ σειρᾷ, καὶ χάριτες χρεωστοῦνται τῷ πρώτῳ κεραμιολόγῳ Stoddart διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιολογίᾳ ἕως ἐπ' ἐσχάτων ὑφισταμένων κενῶν. Οἱ μῆνες τῶν Ῥοδίων, ἀρχίζοντες ἀπὸ τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας, ἦσαν δώδεκα, καὶ περιελάμβανον ἐναλλαχῆς τριάκοντα ἢ εἴκοσιν ἐννέα ἡμέρας, οἷς προσετίθετο ἐν δέκα ἐννέα ἔτεσι, πεντάκις διὰ τρίτου ἔτους καὶ δις διὰ δευτέρου, ἐμβόλιμος μὲν τριάκοντα ἡμερῶν ἦσαν δὲ ἀντιστοιχοῦντες οἱ Ῥόδιοι μῆνες πρὸς τοὺς μῆνας τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουλιανοῦ ἔτους παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Βυζαντινοῖς περίπου ὡς ἐξῆς·

ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΣ	Σεπτέμβριος.	ΘΕΥΔΑΙΣΙΟΣ	Μάρτιος
ΔΙΟΣΘΥΟΣ	Ὀκτώβριος.	ΔΑΔΙΟΣ	Ἀπρίλιος.
ΑΓΡΙΑΝΙΟΣ	Νοέμβριος.	ΥΑΚΙΝΘΙΟΣ	Μάϊος.
ΠΕΔΑΓΕΙΤΝΙΟΣ	Δεκέμβριος.	ΣΜΙΝΘΙΟΣ	Ἰούνιος.
ΒΑΔΡΟΜΙΟΣ	Ἰανουάριος.	ΚΑΡΝΕΙΟΣ	Ἰούλιος.
ΑΡΤΑΜΙΤΙΟΣ	Φεβρουάριος.	ΠΑΝΑΜΟΣ	Αὐγουστος.

ἐμβόλιμος ΠΑΝΑΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. Αὐγουστος-Σεπτέμβριος.

Περὶ τῶν ἐκάστων ἰδίᾳ τύπων τῶν ἐκ Ῥόδου κεραμικῶν ἐπιγραφῶν σημειωτέον ἔτι πρὸς τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένοις, ὅτι ἐν ταῖς τετραπλεύροις σφραγίσιν ἡ ἐπιγραφή πληροῖ συνήθως δύο ἢ καὶ τρεῖς στίχους ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνίοτε δὲ καὶ ὀπισθοδικτικῶς ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, σπανίως δὲ καὶ βου-

στροφηδὸν κατὰ τοὺς ἀρχαίους· ὀλίγοι εἶνε οἱ μονόστιχοι τύποι, καὶ οὗτοι φέρουσιν ἐπὶ τὰ πολὺ ὀνόματα κεραμῶν. Ἐν δὲ ταῖς κυκλωτερέσι σφραγῖσιν ἡ ἐπιγραφή γέγραπται ἐντὸς δύο κύκλων, παραλλήλως τῇ περιφερείᾳ, ὀρθίως γράμμασιν ἢ ἀναστραμμένως, καὶ προχωροῦσιν ἐξ ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ, ἢ καὶ ὀπισθοβατικῶς ἐκ δεξιῶν ἐπὶ τὰ εὐώνυμα. Καὶ οἱ μὲν τετράπλευροι τύποι φέρουσιν ἐνίοτε ἀντὶ ἐπισήμου ἐν τῷ μέσῳ ἢ κάτωθεν ἢ ἐπὶ τῶν ἀκρῶν διαφόρους γλυφάς, ἀστέρας, κλάδους, βότρυ, διώτην, ἀγκυραν, δελφίνα, κηρύκειον, παραζώνιον, ἥλιον ἀκτινοβόλον ἢ ῥόδον, ἄλλοτε δὲ σημεῖον οὐδέν· οἱ κυκλωτερεῖς τύποι ἀείποτε φέρουσιν ἐπίσημον ἐν μέσῳ τὸ σύμβολον τῆς Ῥόδου, παλυκέταλον ἄλλ' ἢ μιάνουικτον ῥόδον, ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχηγέτου θεοῦ, κεφαλῇ Ἡλίου ἀκτινοβόλον· ὀλίγοι εἶνε αἱ κυκλωτερεῖς ἀλλὰ μικραὶ σφραγίδες, καὶ αὗται κεραμῶν οὐχὶ ἱερέων ἐπωνύμων, μηδὲν ἔχουσαι ἐπίσημον ἄλλ' ἀπλοῦν ἐν τῷ μέσῳ ὀμφαλόν. Οἱ ὀλίγοι ῥομβοειδεῖς τύποι, καὶ οἱ σπανιώτατοι ἐλλειψοειδεῖς ἢ ἐν σχήματι φύλλου κισσοῦ, φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ὡς αἱ τετράπλευροι σφραγίδες εἰς δύο ἢ καὶ τρεῖς στίχους, ἄλλ' ἄνευ ἐπισήμου ἢ ἄλλης γλυφῆς.

Τύποι τῷ αὐτῷ κεραμῷ ἀνήκοντες φέρουσιν ἐνίοτε μὲν τὸ αὐτὰ τετράπλευρον σχῆμα, ἀλλὰ διάφορον ἄλλοτε γλυφὴν ΚΑΛΛΩΝΟΣ. □ (πτύον). ΚΑΛΛΩΝΟΣ. □ (παραζώνιον). ΚΑΛΛΩΝΟΣ. □ (κηρύκειον). — ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ. □ (Ἡλίας ἀκτινοβόλος). ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ. □ (δελφὶν ἐπὶ ἀγκύρας). Ἄλλοτε φέρουσιν ἄλλο σχῆμα καὶ ἄλλην γλυφὴν ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ. □ (κηρύκειον). ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ. ○ (ῥόδον). ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ. ○ (Ἡλίας ἀκτινοβόλος).

Ἀλλὰ καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπωνύμου ἱερέως, καὶ τῷ αὐτῷ μηνί, αἱ σφραγίδες φέρουσιν ἀδιαφόρως ἄλλοτε ἄλλο σχῆμα καὶ ἄλλο σύμβολον· ΕΠΙ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΕΥΣ· ΠΑΝΑΜΟΥ. □ (ἄνευ ἐπισήμου), ΕΠΙ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΕΥΣ· ΠΑΝΑΜΟΥ. ○ (ῥόδον). ΕΠΙ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΕΥΣ· ΠΑΝΑΜΟΥ. ○ (Ἡλίας ἀκτινοβόλος). ΕΠΙ ΞΕΝΟΦΑΝΤΟΥ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ. ◇ (ἄνευ ἐπισήμου). ΕΠΙ ΞΕΝΟΦΑΝΤΟΥ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ. ○ (ῥόδον).

Ἐνίοτε παρὰ ταῖς περὶ ὧν ὁ λόγος σφραγῖσι, κάτωθεν ἢ πλαγίως ἢ καὶ ἀπωτέρω μονήρη ἐπὶ τῶν λαβῶν ἀπαντῶνται καὶ πρόσθετα ἄλλα δεύτερα, μικρὰ, τετράπλευρα, ῥομβοειδῆ, κυκλοτερῆ ἢ ἑλλειψοειδῆ σημάτια, φέροντα ἐν τῇ δύο ἢ τρία τὸ πολὺ γράμματα, οἷα Δ. Κ. Φ. ΑΔ. ΑC. ΑΦ. ΖΟ. ΗΓ. ΙC. ΚΑ. ΑΥ. ΧΙ. ΩΔ. ΠΑΓ. ϞΥΙ, καὶ πολλὰ ἄλλα ὁμοια· ἄδηλον εἶναι ἂν αὐτὰ παριστάνουσιν ἀριθμοὺς ἢ ἄλλο τι.

Τῶν ῥοδίων κεραμίων αἱ ἐπιγραφαὶ ὡς εἰκὸς εἶνε γεγραμμέναι ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, καθ' ἣν τὸ Η τρέπεται εἰς Α, καὶ τὸ Ο εἰς Υ. Οὕτως ἀπαντᾷται ΔΑΜΑΤΡΙΟΥ ἀντὶ *Δημητρίου*, ΟΝΑΣΑΝ ΔΡΟΥ ἀντὶ *Ὁρησάνδρου*, καὶ ΑΘΑΝΟΔΟΤΟΥ ἀντὶ *Ἀθηνοδότου*· ἔπειτα ΘΕΥΔΩΡΟΥ ἀντὶ *Θεοδώρου*, ΘΕΥΔΟΤΟΥ ἀντὶ *Θεοδότου*, ΚΛΕΥΜΒΡΟΤΟΥ ἀντὶ *Κλεομβρότου*. Αἱ γενικαὶ τῶν εἰς —ΑΣ πρωτοκλίτων σχηματίζονται εἰς —Α. ΑΣΚΛΑΠΙΑΔΑ ἀντὶ *Ἀσκληπιάδου*, ΑΡΙΣΤΕΙΑΔ ἀντὶ *Ἀριστείδου*, ΗΡΑΓΟΡΑ ἀντὶ *Ἡραγόρου*, ΝΙΚΙΑ ἀντὶ *Νικίου*· ἢ ἐνίοτε καὶ ἑτεροκλίτως εἰς —ΟΥΣ, ὡς ΚΑΛΛΙΟΥΣ ἀντὶ *Καλλίου*, ΑΤΙΜΟΥΣ ἀντὶ *Ἀτίμου*, δῆλα δὴ ἐν τριτοκλίτῳ γενικῇ ἐκ πρωτοκλίτου ὀνομαστικῆς. Καλλίας—Καλλίαςος, Καλλίους· Ἀτίμας—Ἀτίμαος, Ἀτίμους. Αἱ γενικαὶ τῶν εἰς —ΗΣ τριτοκλίτων σχηματίζονται δωρικῶς εἰς —ΕΥΣ ἀντὶ —εος κατὰ τροπὴν τοῦ Ο εἰς Υ, ΑΣΤΙΜΗΔΕΥΣ ἀντὶ *Ἀστυμήδεος*, ΔΑΜΟΚΛΕΥΣ ἀντὶ *Δαμοκλέος*, ΜΑΝΕΥΣ ἀντὶ *Μάνεος*, καὶ ΘΕΥΦΑΝΕΥΣ ἀντὶ *Θεοφάνεος*.

Τὰ γράμματα φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς ἐν ἣ ἐνετυπώθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ, ἢ τοι τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἐπὶ τὸ καλλιγραφικώτερον τὰ πλείστα, ὀλίγα δὲ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων μνησιδῶς γεγραμμένα διὰ τοῦ Ε καὶ C ἐπὶ Οὔεσπασιανού.

Ῥοδίων κεραμίων τύποι καὶ ἐπίσημα.

1. Ἀγαθοδούλου. ☐
- » Ἀγαθοδούλου. ☐ (βότρυς).
2. Ἀγαθοκλεῦς. ☐
3. Ἀγησία. ☐
4. Ἀγησίππου. ☐ (δελφίν).
5. Ἀγησις. ☐
6. Ἀθανοδότου. ☐
- » Ἀθανοδότου. ☐ (κέρας Ἀ-
μαλθείας).
7. Ἀθῶς. ☐ (Ἡλῖος ἀκτινο-
βόλος).
8. Αἰσχυλεῖνος. ☐ (ὄμφαλός)
- » Αἰσχυλίνου. ☐
9. Ἀλεξάνδρου. ☐ (παραζώ-
νιον).
- » Ἀλεξάνδρου. ☐ (ρόδον)
10. Ἀλέστης. ☐
11. Ἀλύπου. ☐ (βότρυς).
12. Ἀμύντα. ☐ (στέφανος
κάτωθεν).
- » Ἀμύντα. ☐ (δύο ἀστέρες
δεξιᾶ).
- » Ἀμύντα. ☐ (στέφανος δεξιᾶ).
13. Ἀναξίδα. ☐ (ρόδον).
14. Ἀναξίππιδά. ☐ (ρόδον).
15. Ἀνδρίκου. ☐
- » Ἀνδρίκου. ☐ (κηρύκειον).
16. Ἀνδρονίκου. ☐ (κηρύκειον).
17. ρονωρδν. ☐
18. Ἀντιγόνου. ☐ (ἀστὴρ καὶ
κηρύκειον).
19. Ἀντιμάχου. ☐ (κηρύκειον).
20. Ἀξίου. ☐ (ρόδον).
- » υοῖξ Α'. ☐ (ρόδον).
21. Ἀπαιλοῦ. ☐
22. Ἀπελίτου. ☐ (κηρύκειον).
23. Ἀπίων. ☐
24. Ἀπολλοδώρου. ☐
25. Ἀπολλωνοσ[τράτου]. ☐
(ρόδον).
26. Ἀπολλωνίου. ☐
- » Ἀπολλωνίου. ☐ (ἀστὴρ).
27. Ἀρεταίου. ☐ (κηρύκειον).
28. Ἀρκεάρχου. ☐
29. Ἀριστάρχου. ☐ (μεταξὺ
τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀ-
στέρων).
30. Ἀριστείδα. ☐
- » Ἀριστιδά. ☐
31. Ἀριστίονος. ☐
- » Ἀριστίωνος. ☐
- » Ἀριστίων. ☐
- » Ἀριστίων. ☐
32. Ἀριστοκλεῦς [ἀντὶ Ἀρι-
στοκλεῦς]. ☐ (ρόδον).
- » Ἀριστοκλεῦς. ☐ (ρόδον).
33. Ἀριστοκράτεως. ☐ (ἄνθος
σταυροειδές).
- » Ἀριστοκράτεως. ☐ (ἐκατέ-
ρωθεν ἀστὴρ).
- » Ἀριστοκράτεως. ☐ (μετα-
ξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων
αστέρων).
34. Ἀρίστου. ☐

35. Ἀρίστωνος. ☐ » Διοκλείας. ☐ (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνναίων ἀστέρων).
- » Ἀρίστωνος. ☐ (κηρύκειον).
36. Ἀρτύμα. ☐ » Διονύσιος. ☐
37. Ἀσκληπιάδα. ☐ 51. Διονυτίου. ☐
- » Ἀσκληπιάδα. ☐ (βότρυς). » Διονυσίου. ☐
38. Ἀτίμους. ☐ » Διονυσίου. ☐ (ρόδον).
39. Αὐτοκράτεως. ☐ (ἐν τῷ μέσῳ διώτη). 52. Δίου. ☐
- » Αὐτοκράτεως. ☐ (ρόδον). 53. Διοφάντου. ☐
40. Ἀφροδισίου. ☐ 54. Δίσκου. ☐
41. Βρομίου. ☐ 55. Δρακοντίδα. ☐
- » Βρομίου. ☐ (στέφανος). 56. νωκάρΔ. ☐
42. Γνύου. ☐ 57. Δῶρου. ☐
- » Γνύου. ☐ (ρόδον). » Δώρου. ☐
43. Γοργία. ☐ 58. Εἰρηνίδα. ☐
44. Δαλίου. ☐ (λαμπὰς ἐν κηροπηγίῳ). 59. Ἑκατάμου. ☐
45. Δαματρίου. ☐ 60. Ἑλλανίκου. ☐ (ρόδον).
- » Δαματρίου. ☐ (μεταξὺ δύο ἀστέρων). 61. Ἐπίγονος. ☐
- » Δαματρίου. ☐ (πῖλοι Διοσκύρων ἀστεροφόροι). » Ἐπιγόνου. ☐
46. Δαμοκλεῦς. ☐ 62. Ἑρμαγόρα. ☐
47. Δαμοκράτεως. ☐ 63. Ἑρμαφίλου. ☐
- » Δαμοκράτεως. ☐ (κηρύκειον). 64. Ἑρμίου. ☐
- » Δαμοκράτεως. ☐ (ρόδον). 65. Ἑρμωνος. ☐
- » ρυετάρκομαΔ. (ρόδον). 66. Ἑρυμνεύς. ☐ (κλάδος φοίνικος καὶ βότρυς).
- » Δαμοκράτεως. ☐ (ἥλιος ἀκτινοβόλος). 67. Ἑταίου. ☐
48. Δαμοφίλου. ☐ (ρόδον). 68. Εὐδούλου. ☐ (τρίαινα).
49. Διοδότου. ☐ 69. Εὐδόξου. ☐
- » Διοδότου. ☐ (ἰχθύς). 70. Εὐδώρου. ☐
50. Διοκλείας. ☐ 71. Εὐκλείτου. ☐ (κηρύκειον).
72. Εὐφράνορος. ☐ (ἥλιος ἀκτινοβόλος).
- » ρορονάρφουΕ. ☐ (ἥλιος ἀκτινοβόλος).

73. Ζηῆ. ☐
74. Ζήνων. ☐
 » Ζήνωνος. ☐
 » Ζήνωνος. ☐ (πίλοι Διοσ-
 κούρων).
75. Ἡρακλείτου. ☐
 » Ἡρακλείτου. ☐ (κηρύ-
 κειον).
 » Ἡρακλίτου. ☐ (μεταξὺ
 τεσσάρων ἀκρογωνιαίων
 ἀστέρων).
76. Ἡρακλείωνος. ☐ (βότρυς).
77. Ἡφαιστίου. ☐ (βότρυς
 καὶ θύρσος).
 » Ἡφαιστίου. ☐ (κηρύ-
 κειον).
78. Θάλητος. ☐ (κέρας Ἀ-
 μαλθείας).
79. Θεμίσωνος. ☐ (βότρυς).
 » Θεμίσωνος. ☐ (βότρυς).
80. Θεσμοκλήτου. ☐
81. Θεσμοκρίτου. ☐
82. υοτοδυεθ. ☐
83. Θεύδωρος. ☐ (στέφανος).
84. Θέωνος. ☐ (ρόδον).
85. Ἰάσονος. ☐
 » Ἰάσονος. ☐ (ἥλιος ἀκτινο-
 βόλος).
 » Ἰάσωνος. ☐
86. Ἰεροκλεῆς. ☐
 » Ἰεροκλεῖς. ☐ (κηρύκειον).
 » Ἰεροκλεῖς. ☐ (ὀμφαλός).
87. Ἰέρωνος. ☐ (κηρύκειον).
88. Ἰερώνυμος. ☐ (ὀμφαλός).
89. Ἰμα. ☐ (κηρύκειον).
 » Ἰμα. ☐ (κηρύκειον καὶ βό-
 τρυς).
 » Ἰμα. ☐ (κέρας Ἀμαλ-
 θείας καὶ κηρύκειον).
90. Ἰζίωνος. ☐ (κηρύκειον).
91. Ἰππεδάμου. ☐ (ρόδον).
92. Ἰπποκράτους. ☐ (ρόδον).
93. Ἰππόνεικος. ☐ (θελφίν).
94. Ἰσιδώρου. ☐ (ἀκροστό-
 λιον).
 » Ἰσιδώρος. ☐ (ρόδον).
95. Καλλικράτους. ☐
96. Καλλίου. ☐ (μεταξὺ τεσ-
 σάρων ἀκρογωνιαίων ἀ-
 στέρων).
 » Καλλίου. ☐
 » Καλλίου. ☐ (μεταξὺ τεσ-
 σάρων ἀκρογωνιαίων ἀ-
 στέρων).
97. Κάλλωνος. ☐ (πτύον).
- » Κάλλωνος. ☐ (παραζώ-
 νιον).
- » Κάλλωνος. ☐ (κηρύκειον).
98. Κάρπου. ☐ (παραζώνιον).
99. Κλεάρχου. ☐
100. Κλεισιμβροτίδα. ☐
101. Κλείτου. ☐
102. Κόσμου. ☐
103. Κότεις. ☐
104. Λεοντίδα. ☐ (ἀγκυρά
 κάτωθεν).
105. Λίνου. ☐ (βότρυς).
106. Λυσίδωρος. ☐

107. Δυσίωνος. □ (ἀγκυρά » υἱοῖσιν. □ (ἀγάλμα γυ-
καὶ δελφίν). ναικός).
108. Μαιναιμειχέως. □ 125. Ξένωνος. ○ (ρόδον, καὶ ἐ-
κατέρωθεν πῖλος Διοσκού-
ρων).
109. Μάνευς. □ 126. Ὀλυμπίου. □ (δάς καὶ
» Μάνευς. □ (μύρμηξ). στέφανος).
110. Ματροδώρου. □ 127. Ὀνασίμου. □
111. Μενεκλεῦς. □ 128. Παγγάρους. □
- » Μενεκλεῦς. □ (βότρυς). 129. Παγγάρους. □ (σφῦρα).
112. Μενεκράτους. □ 129. νοκσίτοδαρα Π. □
113. Μενεστράτου. □ (Ἡλίας » Πανσανία. □ (Ἡλίας ἀρι-
ἀριστερόθεν). στερόθεν).
- » Μενεστράτου. □ (δελφίν 130. Πανσανίας. □
ἐπὶ ἀγκύρας). δε Π }
114. Μενοθέμιος. □ (ρυτὸν 131. ἀπα } □ (βουστροφηδόν).
καὶ σφῦρα). νορτ }
115. Μίδα. □ (βότρυς). 132. Πιστοῦ. □
- » Μίδα. □ (κηρύκειον καὶ 133. Πολυαίνου. □
- βότρυς). 134. Πολυαράτου. □ (θύρσοι).
116. νοθύκι Μ. □ 135. Πολυκλή. □
117. Μουσαίου. □ » ρήλυτο Η. □
118. Νάνιος. □ 136. Πολυξένου. □ (μεταξὺ
τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἐ-
στέρων ἀνωθεν μέμων κα-
τωθεν κύαθος).
119. Νικάγιδος. □ 137. Πράξιμος. □
120. Νικάνδρου. □ 138. Πρώτου. □
- » Νικάνδρου. □ » Πρώτου. □ (κηρύκειον).
121. Νικάνορος. □ 139. Ῥόδωνος. □
122. Νικία. □ » Ῥόδωνος. □ (παραζώνιον).
- » Νικία. □ (πῖλοι Διοσκού- » ρονωδόρ. □ (παραζώνιον).
ρων).
123. Νικοστράτου. □
124. Νυσίου. □
- » Νυσίου. □ (κηρύκειον).
- » Νυσίου. □ (ἀγάλμα γυ-
ναικός).

- » Ρόδωνος. ☐ (παραζώνιον 152. Σωτήρα. ☐ (ρόδον).
καὶ τρίαινα). 153. Σωτηρίχου. ☐
140. Σαραπίωνος. ☐ 154. Τιμακράτους. ☐
141. Συμμάχου. ☐ (ἀστήρ). 155. Τιμαράτου. ☐
142. Στάχους. ☐ 156. Τιμαρέτου. ☐
143. Στράτων. ☐ (κρατὴρ καὶ 157. ἀδίχραμιτ. ☐ (ρόδον).
βότρυς). 158. Τιμάρχου. ☐ (ρόδον).
144. Στύραξ. ☐ (πολυπέταλον 159. Τιμογένου. ☐ (ρόδον ἐπὶ
ἄνθος). τὰ δεξιὰ).
145. Σωκράτους. ☐ 160. Τιμοκλείδα. ☐
- » ρυστάρκωσ. ☐ » Τιμοκλείδα. ☐ (ρόδον).
- » Σωκράτους. ☐ (δᾶς καί- 161. Τιμοκράτους. ☐
- ουσα). 162. Τιμοξένου. ☐ (ρόδον).
- » Σωκράτους. ☐ (δᾶς καὶ 163. Τίμου. ☐
- στέφανος). 164. Φανία. ☐
146. Σωσίδα. ☐ 165. Φιλαινίου. ☐
- » Σωσίδα. ☐ 166. Φιλάρμου. ☐
- » Σωσίδα. ☐ (διαβήτης κά- 167. Φιλοκλῆς. ☐
- τωθεν). 168. Φιλοκράτους. ☐
- » Σωσίδα. ☐ (κηρύκειον). » Φιλοκράτους. ☐ (κηρύ-
κειον).
147. Σωσικλεῦς. ☐ » Σωσικλεῦς. ☐ (ρόδον).
- » Σωσικλεῦς. ☐ (κηρύκειον). 169. Φιλοστεφάνου. ☐ (παρα-
ζώνιον· κατάωθεν).
148. Σωσιπάτρου. ☐ » Φιλοστεφάνου. ☐ (παρα-
ζώνιον ἀνωθεν).
149. Σωσιφίμου. ☐
150. Σώστρατος. ☐
151. Σωτᾶ. ☐ (στάθμη). 170. Χρησίμου. ☐ (ρόδον).

*Ροθίον ἑρπύων τοῦ Ἥλιου ἐκωσθῆναι ὑφ'αγίδας
καὶ ἐπίσημα.

1. Ἀγαθοδώρου. Δαλίου. ○ ("Ἥλιος ἀκτινοβόλος).
2. Διοσκόρου. Ἀγαθκλῆ. □ (ἀνορθογράφως ἀντί: Διοσκόρου. Ἀγαθοκλεῦς).
- » Ἀρταμιτίου. Ἀγαθκλεῦς. □
- » Ὑακινθίου. Ἀγαθκλεῦς. □
3. Ἐπὶ Ἀγαθυμβρότου. Ἀρταμιτίου. □
4. Ἐπὶ Ἀγαστοφάνους. Δαλίου. □
5. Ἀρταμιτίου. Ἀγισίδα. □
6. Ἀγοράνακτος. Θεομοφορίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Ἀγριανίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Βαδρομίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Ἀρταμιτίου. □ (Stoddart ἐσφαλμένως ἀνέγνωσεν: Ἐπὶ Ῥάνακτος. Ἀρταμιτίου).
- » Ἀγοράνακτος. Δαλίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Ὑακινθίου. □ (Stoddart ἐσφαλμένως: Ἐπὶ Ῥάνακτος. Ὑακινθίου).
- » Ἀγοράνακτος. Πανάμου. □
7. Ἐπὶ Ἀθανοδότου. □ ("Ἥλιος ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπὶ Ἀθανοδότου. Ἀγριανίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀθανοδότου. Ἀγριανίου. □
- » Ἐπὶ Ἀθανοδότου. Δαλίου. □
8. Ἐπὶ Αἰνήτορος. □ (Stoddart ἀνέγνωσεν ἐσφαλμένως: Ἐπὶ Δίνκτορος).
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. □ ("Ἥλιος ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Βαδρομίου. □
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Ὑακινθίου. □
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Καρνείου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Πανάμου. □
9. Ἐπὶ Αἰσχίνου. Ἀγριανίου. □
- » Ἐπὶ Αἰσχίνα. Δαλίου. □
- » Ἐπὶ Αἰσχίνα. Σμινθίου. □
10. Ἐπὶ Αἰσχυλίνου. □
11. υἱοφομοσεθ. υορδνάξελΑ' ἱπΕ'. ○ (ρόδον).
- » Ἀλεξάνδρου. Ἀγριανίου. □

- » 'Αλεξάνδρου. 'Αρτα-
μιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξάνδρου. Σμιν-
θίου. □
12. 'Επὶ 'Αλεξιάδ. Βαδρο-
μίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδα. 'Αρτα-
μιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδ. Δαλίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδ. Σμινθίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδ. Πανά-
μου. □
13. 'Επὶ 'Αλεξιμάχου. 'Αγρια-
νίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου Βαδρο-
μίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου 'Αρτα-
μιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου Δα-
λίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου Δαλίου. ○
(ρόδον).
14. 'Επὶ 'Αλεξιμβρότου. 'Υα-
κινθίου. ○ (ρόδον).
15. 'Επὶ 'Αμφιδεως. 'Υα-
κινθίου. □
16. 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Θεσμο-
φορίας. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. 'Αγρια-
νίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου Βα-
δρομίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Δα-
λίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. 'Υα-
κινθίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Πα-
νάμου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Πα-
νάμου Δευτέρου. □
17. 'Επὶ 'Αναξιδούλου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιδούλου. 'Α-
γριανίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιδούλου. 'Αρ-
ταμιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιδούλου. Θευ-
δαισίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιδούλου. Πα-
νάμου. □
18. 'Επὶ 'Αναξιδάμου. Δα-
λίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιδάμου. Καρ-
νείου. ○ (ρόδον).
19. 'Επὶ ἱερῆως 'Αναξιμάχου.
'Αρταμιτίου. □
20. 'Επὶ 'Ανδρία. 'Αγρια-
νίου. □
- » 'Επὶ 'Ανδρία. Βαδρο-
μίου. □
- » 'Επὶ 'Ανδρία. 'Αρτα-
μιτίου. □
- νοι
- » 'Επὶ 'Ανδρία. 'Αρταμι-
(βουστροφιδόν).
- » 'Επὶ ἱερῆως. 'Ανδρία.
Δαλίου. ○ (ρόδον).

- » Ἐπὶ Ἀνδρία. Πα-
νάμου. Ο (ρόδον).
21. Ἐπὶ Ἀνδρομάχου. Ὑα-
κινθίου. ☐
22. Ἐπὶ Ἀνδρονείκου. Θε-
σμοφορίου. Ο (ἥλιος).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονείκου. Θε-
σμοφορίου. Ο (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονείκου.
Σμινθίου. ☐
23. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου. Βαδρο-
μίου. ☐ (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονίκου. Ὑακιν-
θίου. ☐ (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονίκου. Κάρ-
νείου. ☐ (κηρύκειον).
24. Ἀντιγόνου. Ἀρτα-
μιτίου. Ο (ἄμφαλός).
25. νάελιτλ' εὔρετλ'. ☐
26. Ἐπὶ Ἀντιμάχου. ☐
(κηρύκειον).
27. Ἐπὶ Ἀντιπάτρου. Ἀ-
γριανίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀντιπάτρου. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
28. Ἐπὶ Ἀρατοφάνους. Ἀ-
γριανίου. Ο (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρατοφάνους. Βα-
δρομίου. Ο (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρατοφάνους.
Σμινθίου. ☐
29. Ἐπὶ Ἀρεμάχου. Δα-
λίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀρεμάχου. Καρ-
νείου. ☐ (ἀντὶ Καρνείου).
- » Ἐπὶ Ἀρεμάχου. Πα-
νάμου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀρεμάχου Δευτέρου
Πανάμου. ☐
30. Ἐπὶ Ἀρεστράτου. Ο
(ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρεστράτου. Ἀ-
γριανίου. ☐
31. Ἐπὶ Ἀρισταγόρα. Βα-
δρομίου. ☐
32. Ἐπὶ Ἀρισταίνετου. ☐
(ἥλιος ἀκτινοβόλος ἀρι-
στερόθεν).
33. Ἐπὶ ἱερέως Ἀρι-
στάκου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστάκου. Βα-
δρομίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστάκου. Πανά-
μου. Ο (ρόδον).
34. Ἐπὶ Ἀρισταμένους. ☐
35. Ἐπὶ Ἀριστάνακτος. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστάνακτος, Ἀ-
γριανίου. ☐
36. Ἐπὶ Ἀριστάρχου. ☐
37. Ἐπὶ Ἀριστείδα. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. ☐
(ἥλιος ἀριστερόθεν).
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Θεσμο-
φορίου. ☐
- » Ἀριστείδα. Ἀγρια-
νίου. Ο (ρόδον).
- » Ἀγριανίου. Ἀριστείδα. ☐
- » Βαδρομίου. Ἀριστείδα. ☐

- » 'Επὶ 'Αριστείδα. Βα-
δρομίου. ☐
- α 'Επὶ 'Αριστείδα. 'Αρτα-
μιτίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστείδεως. 'Αρτα-
μιτίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστείδα. Δα-
λίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστείδα. 'Υακινθίου. ☐
○ (ρόδον).
- » 'Επὶ 'Αριστείδα. 'Υακιν-
θίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστείδα. Σμινθίου. ☐
- » 'Αριστείδα. Καρνείου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστείδα. Πανάμου. ☐
38. ροναίσιρΑ' ἱπΕ'. ☐
39. 'Επὶ 'Αριστίππου. ☐
40. 'Επὶ 'Αριστογείτου. Δα-
λίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστογείτου. 'Υακιν-
θίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστογείτου. Σμιν-
θίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστογείτου. Πανά-
μου. ☐
41. 'Επὶ 'Αριστογένεως. Θεσμο-
φορίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστογένεως. Βαδρο-
μίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστογένεως. 'Αρτα-
μιτίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστογένεως. 'Αρτα-
μιτίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστογένεως. Δα-
λίου. ○ (ρόδον).
42. 'Επὶ 'Αριστοδάμου. 'Αγρια-
νίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστοδάμου. Δα-
λίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστοδάμου. 'Υακιν-
θίου. ☐
43. 'Επὶ 'Αριστοθέμιος. ☐
44. 'Επὶ 'Αριστομάχου. ○ ('Η-
λιος ἀκτινοβόλος).
- » 'Επὶ 'Αριστομάχου. 'Αγρια-
νίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστομάχου. 'Υακιν-
θίου. ○ (ρόδον).
- » 'Επ' ἱερέως 'Αριστομάχου.
Σμινθίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστομάχου. Καρ-
νείου. ☐
- » 'Επὶ 'Αριστομάχου. Πανά-
μου. ☐
45. 'Επὶ 'Αριστομένεως. Δαλίου
○ ('Ηλιος).
46. 'Αριστομενίδα. 'Υακιν-
θίου. ☐
47. 'Επὶ 'Αριστοπόλιος. Πανά-
μου. ☐
48. 'Επὶ 'Αριστοφάνεως. 'Αγρια-
νίου. ○ (ρόδον).
- » 'Επὶ 'Αριστοφάνεως. 'Υακιν-
θίου. ○ (ρόδον).
49. 'Επὶ 'Αριστρατοδάμου. 'Α-
γριανίου. ☐
50. 'Επὶ 'Αριστράτου. 'Αρτα-
μιτίου. ☐

- » Ἐπὶ Ἀριστράτου Δα-
λίου. □
- » Ἐπὶ Ἀριστράτου Ζμίν-
θιος. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀριστράτου Σμιν-
θίου. □
- » Ἐπὶ Ἀριστράτου Καρ-
νείου. □
51. Ἐπὶ Ἀριστωνίδα. □
(πῆλος Διοσκούρου ἄστερο-
φόρος).
52. Ἐπὶ Ἀρίστονος. Ἀγρια-
νίου. □ (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Ἀγρια-
νίου. □
- » Ἐπ' ἱερέως Ἀρίστονος.
Ἀρταμιτίου. □ (κηρύ-
κειον).
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Ὑακιν-
θίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Σμιν-
θίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Καρνείου.
○ (ρόδον).
53. Ἐπὶ Ἀρμοσίδα. Ἀγρια-
νίου. ○ (ρόδον).
54. Ἐπὶ Ἀρμοσιλάου. Πανά-
μου. ○ (ρόδον).
55. Ἐπὶ Ἀρνιβίου. Δαλίου. □
» Ἐπὶ Ἀρνιβίου. Ὑακιν-
θίου. □
56. Ἀρπάκου. Δαλίου. □
57. Ἐπ' ἱερέως Ἀρποκράτου.
Ὑακινθίου. ○ (ρόδον).
58. Ἐπὶ Ἀρυλαίδα. Δαλίου. □
59. Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Θεσμο-
φορίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Ἀγρια-
νίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Ἀρτα-
μιτίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Δα-
λίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Δα-
λίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Ὑακιν-
θίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Πανά-
μου. □
60. Ἐπὶ Ἀρχιβίου. Ἀγρια-
νίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιβίου. Δαλίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιβίου. Πανά-
μου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιβίου. Πανάμου.
Β'. □
61. Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Ἀγρια-
νίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Ἀρταμι-
τίου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Πανά-
μου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Πανά-
μου. □
» Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Πανά-
μου. ○ (ρόδον).
62. Ἐπὶ Ἀρχιλαίδα. □

- » 'Επὶ 'Αρχιλαΐδα. 'Αγριν- 69. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. ☐ ..
 νίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αρχιλαΐδα. 'Αγρια- 70. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Θεσμο-
 νίου. ☐ (ρόδον).
- » 'Επὶ 'Αρχιλαΐδα. 'Αρταμι- 71. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Πεδ-
 τίου. ☐ γεινόνου. ☐
- » 'Επὶ 'Αρχιλαΐδα. Δαλίου. 72. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Βαδρο-
☐ ☐ μίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αρχιλαΐδα. Δαλίου. ☐ 73. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. 'Αρτα-
☐ μιτίου. ☐
63. 'Επὶ 'Αρχίνου. 'Αγρια- 74. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Δα-
 νίου. ☐ λίου. ☐
- » 'Επ' ἱερέως 'Αρχίνου. 75. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. 'Υακιν-
 Σμινθίου. ☐ θίου. ☐ (ρόδον). ☐
64. 'Επὶ 'Αρχοκλεῦς. ☐ (φύλ- 76. Αὐτοκράτεως. Πανάμου. ☐
 λον καὶ ἄνθος κισσού).
65. 'Επὶ 'Αρχοκράτεως. 'Αρτα- 77. 'Επὶ Αὐτοκρατίδα. 'Αρτα-
 μιτίου. ☐ μιτίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αρχοκράτεως. Πα- 78. 'Επὶ Αὐτονόμου. 'Αγρια-
 νάμου. ☐ νίου. ☐
66. 'Επὶ 'Αστυάνακτος. Δα- 79. 'Επὶ Γόργωνος. 'Αγρια-
 λίου. ☐ νίου. ☐ (ρόδον).
67. 'Επὶ 'Αστυμήδους. ☐ 80. 'Επὶ Γόργωνος. Πεδ-
 » 'Επὶ 'Αστυμήδους. Βαδρο- γει-
 μίου. ☐ τνίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αστυμήδους. 'Αρτα- 81. 'Επὶ Γόργωνος. 'Αρταμι-
 μιτίου. ☐ τίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αστυμήδους. 'Υακιν- 82. 'Επὶ Γόργωνος. Δαλίου. ☐
 θίου. ☐ (ρόδον).
- » 'Επ' ἱερέως 'Αστυμήδους. 83. 'Επὶ Γόργωνος. Πανάμου. ☐
 'Υακινθίου. ☐
- » 'Επὶ 'Αστυμήδους. Πα- 84. 'Επὶ Δαμανέτου. 'Αρτα-
 νάμου. ☐ μιτίου. ☐
68. 'Επὶ 'Ατίμους. Πανάμου 85. 'Επὶ Δαμοθέμος. Θεσμο-
 Δουτέρου. ☐ (ρόδον). ☐
70. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Θεσμο-
 φορίου. ☐
71. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Πεδ-
 γεινόνου. ☐
72. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Βαδρο-
 μίου. ☐
73. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. 'Αρτα-
 μιτίου. ☐
74. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. Δα-
 λίου. ☐
75. 'Επὶ Αὐτοκράτεως. 'Υακιν-
 θίου. ☐ (ρόδον). ☐
76. Αὐτοκράτεως. Πανάμου. ☐
77. 'Επὶ Αὐτοκρατίδα. 'Αρτα-
 μιτίου. ☐
78. 'Επὶ Αὐτονόμου. 'Αγρια-
 νίου. ☐
79. 'Επὶ Γόργωνος. 'Αγρια-
 νίου. ☐ (ρόδον).
80. 'Επὶ Γόργωνος. Πεδ-
 γεινόνου. ☐
81. 'Επὶ Γόργωνος. 'Αρταμι-
 τίου. ☐
82. 'Επὶ Γόργωνος. Δαλίου. ☐
 (ρόδον).
83. 'Επὶ Γόργωνος. Πανάμου. ☐
84. 'Επὶ Δαμανέτου. 'Αρτα-
 μιτίου. ☐
85. 'Επὶ Δαμοθέμος. Θεσμο-
 φορίου. ☐

- » 'Επὶ Δαμοθέμιος. 'Αγρια-
νίου. ☐
- » 'Επὶ Δαμοθέμιος. 'Αρτα-
μίτου. ☐
75. 'Επὶ Δαρκελεύς. 'Αρταμι-
τίου. ☐
- » 'Επὶ Δαρκελεύς. Καρ-
νείου. ☐ (ρόδον).
76. Δαρκεράτης. Βαδρομίου. ☐
(ρόδον).
77. 'Επὶ Δαμοφάνης. 'Αγρια-
νίου. ☐
78. 'Επὶ Δάμνος. ☐
79. 'Επὶ Δευφάνης. ☐
80. 'Επὶ Δίου. Βαδρομίου. ☒
81. Θεσμοφορίου. Δίσκου. ☐
82. 'Επὶ Δορυκαίου. ☐ ('Η-
λίας ἀκτινοβόλος).
83. 'Επ' ἱερῶς Δορυκίδα. ☐
- » 'Επὶ Δορυκίδα. Καρ-
νείου. ☐
- » 'Επὶ Δορυκίδα. Πανά-
μου. ☐
- » 'Επὶ Δορυκίδα. Πανάμου.
Δεστ. ☐
84. Θεσμοφορίου. 'Επιγόνου. ☐
85. 'Επικράτης. Βαδρομίου. ☐
(ρόδον).
86. 'Επὶ 'Ερατοφάνης. Πανά-
μου. ☐
87. 'Επὶ 'Ερατοφάνης. Πανά-
μου. ☐
88. 'Επὶ 'Ερστιάου. Δαλίου. ☐
89. 'Επὶ Εὐάνορος. ☐
- » 'Επὶ Εὐάνορος. 'Αγρια-
νίου. ☐
- » 'Επὶ Εὐάνορος. 'Αρταμι-
τίου. ☐
- » 'Επὶ Εὐάνορος. Σμινθίας. ☐
- » 'Επὶ Εὐάνορος. Πανέ-
μου. ☐
90. 'Επὶ Εὐδάμου. 'Υακιν-
θίου. ☐
91. 'Επὶ Εὐκλεῦς. ☐
92. 'Επ' ἱερῶς Εὐκρατίδα. ☐
(ρόδον).
- » 'Επ' ἱερῶς Εὐκρατίδα. ☐
- » 'Επὶ Εὐκρατίδα. Δα-
λίου. ☐
- » 'Επὶ Εὐκρατίδα. Δαλίου.
☐ (ρόδον).
93. 'Επὶ Εὐφράνορος. Δαλίου. ☐
94. 'Επὶ Εὐφρο[ν]ίδα. ☐
95. 'Επὶ Εὐφροσύνου. ☐
96. 'Επὶ 'Ευσεύλου. 'Υακιν-
θίου. ☐
97. Πανάμου. Ζήνωνος. ☐
98. 'Επὶ 'Ηραγώρα. 'Αγρια-
νίου. ☐
- » 'Επὶ 'Ηραγώρα. 'Υακιν-
θίου. ☐
- » 'Επὶ 'Ηραγώρα. Πανά-
μου. ☐
99. 'Επὶ 'Ηρακλέους. ☐
100. 'Επὶ Θεοφίλιος. ☐
(ἑστὴρ κομῆτης).
- » 'Επὶ Θεοφίλιος. ☐
(ἡλίας ἀκτινοβόλος).
- » Θεοφίλιος. Θεσμοφο-
ρίου. ☐

- ρίου. ☐ (ἀστὴρ).
 » Ἐπὶ Θαρσιπόλειος. Θεσμο-
 φορίου. ☐
 » Ἐπὶ Θαρσιπόλειος. Καρ-
 νείου. ☐
 101. Ἐπὶ Θερσάνδρου. Θεσμο-
 φορίου. ☐
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Πεδα-
 γεινίου. ☐
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ἀρτα-
 μιτίου. ☐
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ἀρτα-
 μιτίου. ☐ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Δα-
 λίου. ☐
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ὑακιν-
 θίου. ☐ (ρόδον). ☐ [Κ]
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ξμιν-
 θίου. ☐ (Ζ ἀντὶ Σ).
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Πανά-
 μου. ☐
 102. Ἐπὶ Θέστορος. ☐
 » Ἐπὶ Θέστορος. ☐ (Ἡ-
 λιος ἀκτινοδόλος).
 » Ἐπὶ Θέστορος. Ἀγρια-
 νίου. ☐
 » Ἐπὶ Θέστορος. Πανά-
 μου. ☐
 » Ἐπὶ Θέστορος. Πανάμου.
☐ (ρόδον).
 103. Ἐπὶ Θεουδώρου. ☐ (Ἡ-
 λιος ἀκτινοδόλος).
 » Ἐπὶ Θεωδώρου. Θεσμοφο-
 ρίου. ☐ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Θεωδώρου. Ἀγρια-
 νίου. ☐
 » Θεόδωρος. Πανάμου. ☐
 104. Ἐπὶ Θευχράτεως. ☐ (Ἡ-
 λιος ἀκτινοδόλος).
 105. Ἐπὶ Θευφάνεως. Ἀγρια-
 νίου. ☐ (ρόδον).
 106. Ἐπὶ Θραυσδάμου. ☐
 (Ἡλιος ἀκτινοδόλος).
 107. Ἐπὶ Ἰασκράτεως. Ἀγρια-
 νίου. ☐ (ἀντὶ Ἰσοκρά-
 τεως?)
 108. Ἐπὶ Ἰάσονος. Ἀρταμι-
 τίου. ☐
 » νοιτιματρᾶ. ζονοσαί. ☐
 (ρόδον).
 109. Ἰέρακος. Ἀγριανίου. ☐
 (σφύρα).
 110. Ἐπὶ Ἰέρωνος. ☐
 » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Δισσέβου. ☐
 (ρόδον).
 » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Ἀγρια-
 νίου. ☐
 » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Ἀρταμι-
 τίου. ☐
 » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Πανάμου. ☐
 111. Ἐπὶ Ἰππακράτεως. ☐
 (ρόδον).
 112. Ἐπὶ Καλλιάνακτος. ☐
 113. Ἐπὶ Καλλικράτεως. ☐
 » Ἐπὶ Καλλικράτεως. ☐
 (Ἡλιος ἀκτινοδόλος).
 » Ἐπὶ Καλλικράτεως. Ἀ-
 γριανίου. ☐

- » 'Επὶ Καλλικράτους. Δα- υομαναΠ. αδιτορβμισ-
λίου. Ο (ἥλιος). ιελΚ. Ο (ρόδον).
- » 'Επὶ Καλλικράτους. Ὑα- 118. 'Επὶ Κλειτομάχου. Διο-
κινθίου. □ θύου. □
- » 'Επὶ Καλλικράτους. Πα- » 'Επὶ Κλειτομάχου. Ὑα-
νάμου. □ κινθίου. □
- » 'Επὶ Καλλικράτους. Πα- 119. 'Επὶ Κλευδίκου. Θισμο-
νάμου. Ο (ρόδον). φορίου. □
- » 'Επὶ Καλλικράτους. Πα- 120. 'Επὶ Κλευκράτους. □
νάμου. Ο (ἥλιος). (ἥλιος).
114. 'Επὶ Καλλικρατίδα. □ » 'Επὶ Κλευκράτους. Ἀγρια-
(ἥλιος). νίου. □
- » 'Επὶ Καλλικρατίδα. Ὑα- » 'Επὶ Κλευκράτους. Ἀρτα-
κινθίου. □ μιτίου. □
- » 'Επὶ Καλλικρατίδα. Ὑα- » 'Επὶ Κλευκράτους. Δα-
κινθίου. Ο (ρόδον). λίου. □
115. 'Επὶ Κλεάρχου. □ (ἥ- » 'Επὶ Κλευκράτους. Σμιν-
λιος ἀκτινοβόλος). θίου. □
- » 'Επὶ Κλεάρχου. Πανά- » 'Επὶ Κλευκράτους. Πανά-
[μου] Δευτέρου. □ μου Δευτέρου. □
116. 'Επὶ Κληνοστράτου. Ἀρ- 121. 'Επὶ Κλεωνύμου. □
ταμιτίου. □ (ἥλιος).
- » 'Επὶ Κληνοστράτου. Δα- » 'Επὶ Κλεωνύμου. Ἀγρια-
λίου. □ νίου. □
- » 'Επὶ Κληνοστράτου. Δα- » 'Επὶ Κλεωνύμου. Ἀγρια-
λίου. □ νίου. Ο (ρόδον).
- » 'Επὶ Κληνοστράτου. Δα- » 'Επὶ Κλεωνύμου. Ἀρτα-
λίου. Ο (ρόδον). μιτίου. □
- » 'Επὶ Κληνοστράτου. Ὑα- » 'Επὶ Κλεωνύμου. Δα-
κινθίου. □ λίου. □
117. Κλεισιμβροτίδα. Ἀγρια- » 'Επὶ Κλεωνύμου. Ὑακιν-
νιος. Ο (ρόδον). θίου. □
- » σοναιργΑ. αδιτορβμισιελΚ. » 'Επὶ Κλεωνύμου. Καρ-
Ο (ρόδον). νείου. □

- » Ἐπὶ Κλεωνόμου. Πανά-
μου. ☐
- » Ἐπὶ Κλεωνόμου. Πανάμου.
Δρου. ☐ (ἢ τοι Δευ-
τέρου).
122. Ἐπὶ Κραταγόρα. Θεου-
δαίου. ☐
123. Ἐπὶ Κρατίδα. ☐
- » Ἐπὶ Κρατίδα. ☐ (Ἡλῖος
ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπὶ Κρατίδα. Ὑακιν-
θίου. ☐
124. Κρέοντος. Διοσύου. ☐
125. Ἐπὶ Αἰφειδέως. Βαδρο-
μίου. ☐
- » Ἐπ' ἱερέως Αἰφειδέως. Δα-
λίου. ☐
- » Ἐπὶ Αἰφειδέως. Σμιν-
θίου. ☐ (ἀντὶ Σμινθίου).
126. Ἐπὶ Αεοντίδα. ☐
- » Ἐπὶ Αεοντίδα. Ἀρταμι-
τίου. ☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Αεοντίδα. Δαλίου. ☐
- » Ἐπὶ Αεοντίδα. Δαλίου. ☐ (ρόδον).
- » Αεοντίδα. Πανάμου. ☐
127. Ἐπὶ Αἴνου. ☐ (κῶνας
πίτυας καὶ βότρως).
128. Ἐπὶ Λουσίππου. Ἀγρια-
νίου. ☐
129. Μαρσῶα. Θεσμοφορίου. ☐
- » Μαρσῶα. Ἀγριανίου. ☐
- » Μαρσῶα. Πεδασγί-
νιου. ☐
- » Μαρσῶα. Δαλίου. ☐
- » Μαρσῶα. Ὑακινθίου. ☐
- » Ἐπὶ Μαρσῶα Ὑακιν-
θίου. ☐
- » Μαρσῶα. Καρνείου. ☐
130. Ἐπὶ Μενεκράτους. Πανά-
μου. ☐
131. Πανάμου. Μενεσθέως. ☐
132. Ἐπὶ Μενιδάμου. Θεσμο-
φορίου. ☐
- » Ἐπὶ Μενιδάμου. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
133. Μένωνος. Δαλίου. ☐
134. Μηνωδέου. Ἀρταμι-
τίου. ☐
135. Ἐπὶ Μυτίωνος. ☐ (πλη
Διοσκούρων).
- » Ἐπὶ Μυτίωνος. Ξμιν-
θίου. — { Ζ ἀντὶ Σ).
136. Ἐπὶ Ναυσίππου. Πανά-
μου. ☐
137. Νεῖλος. Βαδρομίου. ☐
138. Ἐπὶ Νικασαγόρα. ☐
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Διοσ-
θύου. ☐
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Ἀγρια-
νίου. ☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Βαδρο-
μίου. ☐
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Ἀρτα-
μιτίου. ☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Δα-
λίου. ☐
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Ὑακιν-
θίου. ☐

- θίου. ☐
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Ὑακιν-
θίου. ☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Σμιν-
θίου. ☐ (Ἥλιος).
- » Ἐπὶ Νικασαγόρα. Πανά-
μου Δευτέρου. ☐
139. Ἐπὶ Νικομάχου. Σμιν-
θίου. ☐
- » Ἐπὶ Νικομάχου. Πανά-
μου. ☐
140. Ἐπὶ Ξεναρέτου. ☐
141. Ἐπὶ Ξενοστράτου. ☐
- » Ἐπὶ Ξενοστράτου. Ἀγρια-
νίου. ☐
142. Ἐπὶ Ξενοφάνους. ☐
- » Ἐπὶ Ξενοφάνους. ☐ (Ἥ-
λιος ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπ' ἱερέως Ξενοφάνους.
☐ (ρόδον).
- » ρευνάφονες ἔσται Ἐπ. ☐ ☐
(ρόδον).
- » Ἐπὶ Ξενοφάνους. Ἀρτα-
μιτίου ☐ (ρόδον).
- » υιοθιναῖ. ρευνάφονες ἔσται.
☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ξενοφάνους. Πανά-
μου. ☐
143. Ἐπὶ Ξενοφάντου. ☐
- » Ἐπ' ἱερέως Ξενοφάντου.
☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ξενοφάντου. Ἀγρια-
νίου. ☐
- » Ἐπὶ Ξενοφάντου. Ἀγρια-
νίου. ☐ (ρόδον).
- νίου. ☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ξενοφάντου. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
- » Ἐπ' ἱερέως Ξενοφάντου.
Ἀρταμιτίου. ☐
- » Ἐπὶ Ξενοφάντου. Ὑακιν-
θίου. ☐ (ρόδον).
144. Ἐπὶ Ξενοφώντος. ☐ (Ἥ-
λιος).
- » Ἐπὶ Ξενοφώντος. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
- » Ἐπὶ Ξενοφώντος. Ὑακιν-
θίου. ☐
145. Ξένωνος. Δαλίου. ☐
- » Ξένωνος. Δαλίου. ☐ ☐
(ρόδον).
146. Ὀλύμπιος. Θεσμοφο-
ρίου. ☐
147. Ἐπὶ Ὀνασάνδρου. ☐
148. Παιδίππου. Δαλίου. ☐
- » Ἐπὶ Παιδίππου. Ὑακιν-
θίου. ☐
149. Ἐπὶ Πausανία. ☐ (Ἥ-
λιος).
- » Ἐπ' ἱερέως Πausανία. ☐
- » Ἐπὶ Πausανία. Θεσμο-
φορίου. ☐
- » Ἐπὶ Πausανία. Ἀγρια-
νίου. ☐
- » Ἐπὶ Πausανία. Ἀγρια-
νίου ☐ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Πausανία. Ἀρταμι-
τίου. ☐
- » Ἐπὶ Πausανία. Ὑακιν-

- θίου. ☐
 » Ἐπὶ Πανσκανία. Ὑακιν-
 θίου. ☐ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Πανσκανία. Πανά-
 μου. ☐
 » Ἐπὶ Πανσκανία. Πανάμου. ☐
 150. Ἐπὶ Πεισιστρατίδα. Ἀρ-
 ταμιτίου. ☐ (ρόδον).
 151. Ἐπὶ Πεισιστράτου. Ἀγ-
 γριανίου. ☐ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Πεισιστράτου. Ἀρ-
 ταμιτίου. ☐
 » Ἐπὶ Πεισιστράτου. Δα-
 λίου. ☐
 » Ἐπὶ Πεισιστράτου. Σμιν-
 θίου. ☐
 152. Ἐπὶ ἱερέως Πεκκιράτου.
 Δαλίου. ☐
 153. Πλούτου. Ἀρταμι-
 τίου. ☐
 154. Ἐπὶ Πολυκράτου. Ἀρτα-
 μιτίου. ☐
 » Ἐπὶ Πολυκράτου. Ἀρτα-
 μιτίου. ☐ (ρόδον).
 » Πολυκράτου. Δαλίου. ☐
 » Ἐπὶ Πολυκράτου. Ὑακιν-
 θίου. ☐ (Ἡλίου).
 » Ἐπὶ Πολυκράτου. Καρ-
 νείου. ☐
 » Ἐπὶ Πολυκράτου. Πανά-
 μου. ☐ (ρόδον).
 155. Ἐπὶ Πολυκράτους. ☐
 » Ἐπὶ Πολυκράτους. Καρ-
 νείου. ☐
 » Ἐπὶ Πολυκράτους. Καρ-
 νείου. ☐ (ρόδον).
 156. Ἐπὶ Πολυκάρμου. ☐
 (βότρυς).
 157. Ἐπὶ Πραξιφάνους. ☐
 » Ἐπὶ Πραξιφάνους. Ἀγ-
 γριανίου. ☐
 158. Ἐπὶ Πυθογένους. ☐
 (αῦς?)
 » Ἐπὶ Πυθογένους. Ἀγγρι-
 νίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθογένους. Βαδρο-
 μίου. ☐
 » Πυθογένους. Ἀρταμι-
 τίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθογένους. Πανά-
 μου. ☐
 159. Ἐπὶ Πυθοδώρου. Θεοδο-
 φορίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Διοσ-
 θίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Ἀγγρι-
 νίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Ἀρτα-
 μιτίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Δα-
 λίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Ὑακιν-
 θίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Σμιν-
 θίου. ☐
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Καρ-
 νείου. ☐

- » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Πανά-
μου. Ο (ρόδον). Δευτέρου. □
160. Ἐπὶ Ἐμινθίου. Σικανεύ. □ 165. Ἐπὶ Σωσίδα. Ἀγριανίου. Ο
(ρόδον).
161. Ἐπὶ Σοστράτου. Ἰακιν- 166. Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Ἀγρια-
θίου. Ο (Ἡλίου). νίου. □
- » Ἐπὶ Σοστράτου. Ἰακιν- 167. Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Ἀρτα-
θίου. □ μιτίου. □
- » Ἐπὶ Ἰερέως Σοστράτου. 168. Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Θεουδαι-
Ἰακινθίου. Ο (Ἡλίου). σίου. □
162. Ἐπὶ Συμμάχου. Ο 169. Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Δαλίου. □
(ρόδον). 170. Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Ἰακιν-
» νοχαμμουΣ ιπΕ. □ (Ἡλίου). θίου. □
- » Ἐπὶ Συμμάχου. Ἀγρια- 171. Ἐπὶ Ἰερέως Σωσικλεῦς.
νίου. □ Καρνείου. □
- » Ἐπὶ Συμμάχου. Δα- 172. νομαναΠ. ζυελκισωΣ ιπΕ.
λίου. □ Ο (ρόδον).
- » Ἐπὶ Συμμάχου. Δα- 173. Ἐπὶ Τιμαγόρα. □ (ΕΙ
λίου. □ (Ν ἀντὶ Χ). ἀντὶ Ι).
- » Ἐπὶ Συμμάχου. Ἰακιν- 174. Ἐπὶ Ἰερέως Τιμαγόρα. □
- » Ἐπὶ Συμμάχου. Πανά- 175. Ἐπὶ Τιμαγόρα. Ἀγρια-
μου. □ νίου. □
163. Στράτονος. Δαλίου. □ 176. Ἐπὶ Τιμαγόρα. Ἀρταμι-
σίου. Ο (ρόδον).
164. Ἐπὶ Σωδάμου. □ (ρόδον). 177. νοιλαΔ. αρογαμιΤ ζωερε
» Ἐπὶ Σωδάμου. □ (Ἡλίου). πΕ. □
- » Ἐπὶ Σωδάμου. Θεσμοφο- 178. Ἐπὶ Τιμαγόρα. Ἰακιν-
ρίου. □ θίου. □
- » Ἐπὶ Σωδάμου. Ἀγρια- 179. Ἐπὶ Τιμαγόρα. Ἐμινθίου.
νίου. □ □ (Ζ ἀντὶ Σ)
- » Ἐπὶ Σωδάμου. Καρ- 180. Ἐπὶ Τιμαγόρα. Σμιν-
νείου. □ θίου. □
- » Ἐπὶ Σωδάμου. Πανά- 181. Ἐπὶ Τιμαγόρα. Πανά-
μου. □ μου. □
- » Ἐπὶ Σωδάμου. Πανάμου 182. Ἐπὶ Τιμαγόρα. Πανάμου. Ο

- (ρόδον).
 » 'Εφ' ιερέως Τιμαγόρα. Πανάμου. Ο (ρόδον).
 168. 'Επὶ Τιμαράτου. Ο
 169. Τιμάρχου. 'Αγριανίου. □
 170. 'Επὶ Τιμασαγόρα. Τακινθίου. □
 » 'Επὶ Τιμασαγόρα. Σμινθίου. □
 171. 'Επὶ Τιμοδίκου. Θεσμοφορίου. □
 » 'Επὶ Τιμοδίκου. Τακινθίου. □
 172. 'Επὶ Τιμοθέου. 'Αγριανίου. □
 » 'Επὶ Τιμοθέου. 'Αρταμιτίου. □
 » 'Επὶ Τιμοθέου. Δαλίου. □
 » 'Επὶ Τιμοθέου. Δαλίου. □
 (Η ἀντὶ Ε)
 » 'Επὶ Τιμοθέου. Τακινθίου. Ο (ρόδον).
 » 'Επὶ Τιμοθέου. Σμινθίου. □
 173. 'Επὶ Τιμοκλείδα. □
 174. 'Επὶ Τιμοξένου. Ο (ρόδον).
 » 'Επὶ Τιμοξένου. Θεσμοφορίου. □
 175. 'Επ' ιερέως Τιμορρόδου. □
 » 'Επ' ιερέως Τιμορρόδου. 'Αγριανίου. □
 » 'Επὶ Τιμορρόδου. Βαδρονίου. □
 » 'Επὶ Τιμορρόδου. 'Αρταμιτίου. □
 μιτίου. □
 » 'Επὶ Τιμορρόδου. Δαλίου. □
 » 'Επὶ Τιμορρόδου. Τακινθίου. □
 » 'Επὶ Τιμορρόδου. Πανάμου. □
 176. 'Επ' ιερέως Τεισαγόρα. □
 » 'Επὶ Τεισαγόρα. 'Αγριανίου. □
 » 'Επὶ Τεισαγόρα. 'Αγριανίου. □
 » 'Επὶ Τεισαγόρα. 'Αρταμιτίου. □
 » 'Επὶ Τεισαγόρα. Δαλίου. □
 » 'Επὶ Τεισαγόρα. Τακινθίου. □ (ΕΙ = Ι)
 » 'Επὶ Τεισαγόρα. Τακινθίου. □
 » 'Επὶ Τεισαγόρα. Πανάμου. □
 177. 'Επὶ Τεισαμενοῦ. 'Αγριανίου. □
 » 'Επὶ Τεισαμενοῦ. 'Αρταμιτίου. □
 » νοιτιματρά. νοναμασιετ επΕ. Ο ('Ηλιος).
 » 'Επὶ Τεισαμενοῦ. Πανάμου. □
 » νομαναΠ. νονεμασιετ σωρετ επΕ. Ο ('Ηλιος).
 178. 'Επὶ Φαινίδα. □ (Stoddart ἀνέγνωσεν ἐσφαλμένως : ἐπὶ Φωνίδα).
 179. Φιλανίου. Πανάμου. □

180. Φιλίππου. Δαλίου. ☐ 185. Ἐπὶ Καιροκλεῦς. ☐
 181. Ἐπὶ Φιλοδάμου. Πανά- » Ἐπὶ Χαροκλεῦς. Πανά-
 μου. ☐ μου. ☐
 182. Ἐπὶ Φιλοκράτους. ☐ 186. Ἐπὶ Χρυσάγορα. Πανά-
 183. Ἐπὶ Φιλωνίδα. ☐ μου. ☐
 184. Χαρίνος. Ἀγριανίου. ☐ 187. Ὡθεάκυρ Χ. ιπΕ. ☐
 » υαναιργΔ. ρονιραΧ. ☐ » Ἐπὶ Χρυσάθως. Πανά-
 (ρόδον). μου. ☐
 » Χαρίνος. Ὀμινθίου. ☐ 188. Ἐπὶ Χρυσιδώρου. ☐
 (ἀκολουθεῖ)

ΤΑΣΣΟΣ Δ. ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
 ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΙΣ ΣΧΟΛΕΙΟΙΣ.

Ὁ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλλ. γραμμάτων Σύλλογος συνελθὼν τὸ πλημμελὲς τῆς μεθόδου, καθ' ἣν διδάσκεται ἡ ἑλλ. γλῶσσα ἐν τοῖς ἑλληνοῖς παιδευτηρίοις, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐξευρεθῇ ἄλλη ἀρμόδιωτέρα μέθοδος, συνέστησεν ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον προσεκάλεσε τοὺς ἡμετέρους λογίους ἵνα ἀποφανθῶσι περὶ αὐτῆς.

Εἰς τὴν πατριωτικὴν ταύτην πρόσκλησιν ἀπήντησε μέχρι τοῦδε μετ' οὐ μικρᾶς εὐστοχίας καὶ ἱκανότητος ὁ ἐν Μασσαλίᾳ καθηγητὴς κ. Μαρίνος Δ. Βεργωτῆς, καὶ τὸ δοκίμιον αὐτοῦ ἐπαινεθὲν ὑπὸ τῆς ἀγωνοδίκου ἐπιτροπῆς ἐτυπώθη δαπάνῃ τοῦ Συλλόγου τὸ 1873.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ θέμα τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον, ὥς ἀφορῶν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν μόρφωσιν ὅλης τῆς ἑλλ. νεότητος, ἅψ' ἥς προσδοκᾶται ἡ ἀληθὴς πρόοδος καὶ εὐμερία τοῦ ἡ-

μετέρου ἔθνους, τὰ δὲ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα δὲν ἐκρίθησαν ἱκανά, ὥστε νὰ διαλευκάνωσι δεόντως τὸ θέμα τοῦτο καὶ νὰ ἐκρίνωσι προλήψεις πεπαλαιωμένας παρ' ἡμῖν περὶ ἐκπαιδευσεως, λαμβάνω καὶ ἐγὼ τὸ θάρρος νὰ εἰπω βραχέα περὶ αὐτοῦ. Περιορίζομαι δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν προταθέντων τριῶν ζητημάτων, ἡγουν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλλ. γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις· διότι νομίζω, ὅτι ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου ἐξαρτᾶται ἡ λύσις καὶ τῶν δύο ἄλλων ἐπομένων ζητημάτων.

Τὸ πρῶτον ζήτημα σύγκειται ἐκ τριῶν ἐρωτήσεων, Α'.) Τίς ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλλ. γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις; Β'.) ποῖα τὰ ὅρια τῆς διδασκαλίας ταύτης; καὶ Γ'.) πῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ταχύτερον καὶ τελειότερον;

Α'.

Ἵνα ἀπαντήσω εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν, ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθῇ πρότερον, τίς εἶναι ἡ πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἡγουν τῆς ἐν γένει διδασκαλίας ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ.

Σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἡ *Χριστιανικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις καὶ ἡ διδασκαλία τῶν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἀναγκαίων γνώσεων καὶ δεξιοτήτων*. Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι τὸ κύριον σχολεῖον τοῦ λαοῦ, ὡς προωρισμένον νὰ μορφώῃ καὶ νὰ παρασκευάζῃ ὅλα τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ νὰ τὰ κατασταίνῃ ἄξια τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν χορηγεῖ εἰς αὐτὰ ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς Ἑλλάδος, εἶναι σχολεῖον ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοτελὲς καὶ ὀφείλει νὰ παρέχῃ εἰς ὅλον τὸν λαὸν τὰς γνώσεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀναγκαῖαι εἰς πάντα πολίτην ἀνεξαίρετως, καὶ διὰ τοῦτο λέγονται κοινὰ γράμματα.

Κατὰ τὴν ἐπίσημον στατιστικὴν τοῦ 1870 εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος φοιτῶσι παῖδες 63978
 εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα 6414
 εἰς τὰ γυμνάσια 1942
 καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 1244

τὸ ὅλον 73578

Πάντες λοιπόν οἱ ἐν Ἑλλάδι σπουδάζοντες γράμματα εἶναι, ὀλίγον πλείότεροι τοῦ εἰκοστοῦ μέρους τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἀναβαινόντων εἰς 1457874. Ὅθεν εἶναι πολὺ ὀλίγοι οἱ ἐν Ἑλλάδι σπουδάζοντες παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς εἰς τὰ ἄλλα πεπολισμένα κράτη· διότι ἐν Σαξονίᾳ π. χ. σπουδάζουσιν ἐξ ἑκατὸν κατοίκων 18,40, ἐν Πρωσσίᾳ 15,50, ἐν Σουηδίᾳ 13,60, ἐν Βυρτεμβέργῃ 13,20, ἐν Βαυαρίᾳ 13. Διὰ ταῦτα πάντες οἱ ἐν Ἑλλάδι γνωρίζοντες γράμματα εἶναι μόλις ἄρρενες μὲν 207129 θήλειαι δὲ 44354

	τὸ ὅλον	251483
δηλ. οἱ μὲν ἄρρενες εἶναι τὰ 28,24 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, οἱ δὲ θήλειαι τὰ 6,30 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν. Ἐὰν δ' ἐξαيرهθῶσι τὰ μέχρι πέντε ἐτῶν βρέφη, ἦτοι ἄρρενα 104858 καὶ θήλαια 102149		

	τὸ ὅλον	207007,
οἱ ἐγγράμματοι ἄρρενες εἶναι 32,96 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, οἱ δ' ἐγγράμματοι θήλειαι 7,37 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἐντελῶς ἀγράμματοι εἶναι ἐκ μὲν τῶν ἀνδρῶν ὑπὲρ τὰ $\frac{2}{3}$, ἐκ δὲ τῶν γυναικῶν ὑπὲρ τὰ 92 ἑκατοστά· εἰς 55 δὲ δήμους τῆς Ἑλλάδος οὐδεμία γυνὴ ὑπάρχει γινώσκουσα γράμματα.		

Τὴν μεγάλην ταύτην ἀγραμματοσύνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀκόμη εὑρίσκεται ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ μετὰ πεντηκονταετῇ ἀνεξαρτησίᾳ καὶ μετὰ τεσσαρακοντίᾳ ἀφ' ἧτου ἐξεδόθη ὁ ἀξιόλογος περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐπροίκισεν ἡμᾶς τὸ 1834 ἡ Βαυαροκρατία, πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ νόμου τούτου καὶ μάλιστα τοῦ 6^{ου} ἄρθρου, τὸ ὁποῖον ὑποχρεοῖ ὅλους τοὺς παῖδας νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας των μέχρι τοῦ δωδεκάτου συμπληρωμένου, καὶ ἐπιβάλλει ποινὰς εἰς τοὺς γονεῖς τοὺς μὴ ὑποχρεοῦντας τὰ τέκνα των νὰ φοιτῶσι τακτικῶς. Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ νόμου οὐδέποτε κατὰ δυστυχίαν ἐφηρμόσθη ἐν Ἑλλάδι, ἐνῷ ὅλα τὰ πεπολισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης χρεωστοῦσι τὴν πρόοδόν των κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως ταύτης.

Ἐκ τῆς προειρημένης στατιστικῆς μαθαίνομεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ ἑλλ. σχολεῖα μεταβαίνόντων παιδῶν εἶναι μικρότατον μέροςον τῶν ὅσοι φοιτῶσιν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ μάλιστα πῶν ὅσοι ὀφείλουσι νὰ φοιτῶσι. Διότι ὑπὲρ τὰ 9/10 τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων δὲν μεταβαίνουνσιν εἰς τὰ ἑλλ. σχολεῖα, ἀλλὰ τρέπονται ἀμέσως εἰς τὸν πρακτικὸν βίον.

Τοῦτο εἶναι εἰς ἕκ τῶν λόγων, διὰ τὸν ὁποῖον οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ δὲν πρέπει νὰ διδάσκωνται τοιοῦτοτρόπως ὥς ἐάν ἐμελλον νὰ μεταβῶσι πάντες εἰς τὸ ἑλλ. σχολεῖον, ὡς γίνεται δυστυχῶς εἰς τὰ ἡμέτερα δημοτικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια οἱ παῖδες πάντες καὶ αὐτὰ τὰ κοράσια διδάσκονται μηχανικῶς μέρος τοῦ τυπικοῦ τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μὲ ὅλους τοὺς εἰς τὴν γλώσσαν ἡμῶν ἀπηρχαιωμένους τύπους, τῇ ὅποιᾳ ὅχι μόνον ἀνωφελῆ εἶναι εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴ εἰς τὴν νοητικὴν ἀνάπτυξιν, εἰς δὲ τὴν ἀνωτέραν κλάσιν ὑποχρεοῦνται ν' ἀναγινώσκωσι κείμενον ἢ χρηστομάθειαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ὡς ἄλλοτε εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα τὴν ὀκτάνηχον καὶ τὸ ψαλτήριον, ἵνα δῶθεν τριβῶσι καὶ παρασκευασθῶσι διὰ τὸ ἑλλ. σχολεῖον. Ἀλλ' ἐξ ἐναντίας πρέπει νὰ διδάσκωνται καὶ νὰ ἀναπτύσσωσι τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις τῶν τοιοῦτοτρόπως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ προοδεύσωσιν, εἴτε εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐπιδοθῶσιν, εἴτε εἰς ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Θέλει δὲ ἐκπληρωθῇ ἔτι μᾶλλον ὁ προορισμὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐάν αὐτὸ ἀνυψωθῇ, ὥστε νὰ συμπεριλαμβάνῃ εὐρύτερον κύκλον μαθημάτων, ὅσος εἶναι ἀναγκαῖος εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, καὶ μάλιστα ἐάν καὶ τὰ ἀτελεῖ ἑλλ. σχολεῖα, ἀπὸ τὰ ὅποια μικρὰν ὠφέλειαν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον λαμβάνουσι τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ, συγχωρεθῶσι μὲ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ὡς ἔγραφε καὶ ὁ μακαρίτης Δ. Σ. Μαυροκορδάτος.

Τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐθεώρησαν πάντοτε κυριώτατον μέλημα τῆς πολιτείας καὶ σοφαὶ κυβερνήσεις καὶ μεγαλοπράγμονες πολιτικοὶ καὶ βαθεῖς φιλόσοφοι, καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως αὐτῆς πλείστα ὅσα ἐγράφησαν καὶ γράφονται ἐν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι καὶ μάλιστα ἐν τῇ βαθυπαιδεύτῃ καὶ εὐδαίμονι Γερμανίᾳ.

Ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἐν Πολιτικοῖς VII, Κ. 1. λέγει α' Ὅτι μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσει· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν οὐ γινώμενον τοῦτο βλέπτει τὰς πολιτείας· ὁ δὲ λόρδος Brougham εἶπε «Τὸ ἀλφάβητον τοῦ δημοδιδασκάλου εἶναι ἰσχυρότερον τῆς λόγχης τοῦ στρατιώτου». Ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων τούτων ἐπεβεβαιώθη ἐξ ἄλλων τε πολλῶν καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ τελευταίου μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γάλλων πολέμου. Καὶ δικαίως· διότι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι ἡ βᾶσις καὶ τὸ θεμέλιον, ἐφ' ᾧ στήριζεται ἡ ἀληθὴς ἰσχὺς καὶ εὐδαιμονία τῶν ἐθνῶν· αὕτη μορφώνει ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς τὸν λαὸν καὶ τὸν καθιστᾷ φερόμενον, φίλον τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐμπειρὴ εἰς τοὺς νόμους καὶ πρόθυμον ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνιστήν. Πᾶσα λοιπὸν πολιτεία, ἥτις θέλει νὰ ἀνθῇ καὶ νὰ προσδύῃ κατὰ τὴν τάξιν, ἡσυχίαν, ἀσφάλειαν, εὐδαιμονίαν, ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν εὐεξίαν τῶν ἑαυτῆς πολιτῶν, ἥτις θέλει νὰ προάγῃται ἀδιαλείπτως στηριζομένη ἐπὶ τῆς στερεᾶς βάσεως τῶν κοινοτάτων τούτων ἀγαθῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὀφείλει νὰ παρέχῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κατώτατον πολίτην τὴν εὐκολίαν, ἵνα ἀποκτήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, ἥτις διαδιδόμενη εἰς πάντα τὸν λαὸν ἐξασφαλίζει τὴν δεσποτείαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ καθιστᾷ τὴν πολιτείαν ἰσχυράν καὶ εὐδαίμονα.

Ἐπειδὴ λοιπὸν σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι, νὰ ἀναπτύσῃ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς τοὺς παῖδας καὶ νὰ τοὺς προπαρασκευάζῃ κυρίως πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, ἔπεται ὅτι ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ διδασκόμενα μαθήματα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρέπει πάντοτε νὰ ἀφορῶσι.

Τὸ πρῶτον δὲ καὶ κυριώτατον ἐκ τῶν μαθημάτων τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσι πρὸς τὸν διπλοῦν τοῦτον σκοπὸν εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ τῆς ἑλλ. γλώσσης. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος τέτε μόνον ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ἀρχίζωμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλλ. γλώσσης ἀπὸ τὴν τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἥτις εἶναι ἡ μητρικὴ τοῦ παιδὸς γλῶσσος, ὅταν δηλ. διδάσκωμεν κατὰ πρῶτον τὸν παῖδα

τὴν ἑλλ. γλῶσσαν, ἡ ὁποία τῶρα λαλεῖται καὶ γράφεται ὑπὸ τῶν λογίων, περιοριζόμενοι μόνον εἰς τοὺς ὅρους, τοὺς τύπους καὶ τὰς συντάξεις ἐκεῖνας, τὰς ὑποίας τῶρα μεταχειρίζομεθα, καὶ παρατρέχοντες κατὰ πρῶτον πᾶν ὅτι εἶναι ἄχρηστον, εἰς δὲ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς εἰσάγωμεν ἔπειτα τοὺς παῖδας τοὺς ἐπιθυμοῦντας ἀνώτερον βαθμὸν ἐκπαιδεύσεως, ἀφοῦ πρότερον ἐξασκηθῶσι δεόντως εἰς τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν καὶ δι' αὐτῆς ἀναπτυχθῶσι διανοητικῶς. Ἡ σειρά αὕτη τῆς διδασκαλίας εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ φυσικὴ καὶ ὀρθή· διότι εἰς πᾶσαν στοιχειώδη διδασκαλίαν πρέπει νὰ προχωρῶμεν ἐκ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὰ ἀπώτερα, ἐκ τῶν ἀπλουστέρων εἰς τὰ συνθετώτερα, ἐκ τῶν εὐκολωτέρων εἰς τὰ δυσκολώτερα, ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα· ἡ δὲ νῦν λαλουμένη ἑλλ. γλῶσσα εἶναι εἰς τὸν ἑλληνόπαιδα πολὺ πλησιεστέρα, ἀπλουστέρα, εὐκολωτέρα καὶ γνωστοτέρα τῆς ἀρχαίας, καὶ αὕτη θέλει χρησιμεύσει εἰς αὐτὸν ὡς μέσον ἀναπτύξεως τῶν διανοητικῶν δυνάμεων του.

Τὴν νέαν ἑλληνικὴν φαίνεται ὅτι ἐννοεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Γερμανὸς νομοθέτης διατάσσων ἐν τῷ 1 ἄρθρῳ τοῦ περὶ δημοτικῶν σχολείων νόμου νὰ διδάσκηται *Κατῆχησις, στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς, ἀνάγνωσις, γραφὴ κ.τ.λ.* Διότι ὁ νόμος οὗτος συνετάχθη κατὰ μίμησιν τῶν περὶ δημοτικῶν σχολείων γερμανικῶν νόμων, οἵτινες πάντες διατάσσουσι νὰ διδάσκωνται *Religion, Anfangsgrunde der Deutschen Sprache, Lesen κ.τ.λ.,* ἤθουν, ἱερὰ, στοιχεῖα τῆς γερμανικῆς, ἀνάγνωσις κ.τ.λ. Ὅ,τι δὲ εἶναι ἡ γερμανικὴ γλῶσσα πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, εἶναι πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ νέα ἑλληνικὴ. Ἐπειτα, ἐνῶ τὰ ἄρθρα 10 καὶ 11 ἀπαιτοῦσι παρὰ μὲν τοῦ διδασκάλου τῆς β'. τάξεως νὰ γνωρίζῃ τὴν *ἑλληνικὴν τοσοῦτον ὥστε νὰ ὀρθογραφῇ καὶ νὰ ἐκθέτῃ καθαρῶς καὶ ὀρθῶς τὰς ιδέας του,* παρὰ δὲ τοῦ τῆς γ'. νὰ *ἀναγινώσκῃ τοὺλάχιστον, νὰ γράφῃ καὶ ν' ἀριθμῇ ἐλευθέως κ.τ.λ.,* θὰ ἦτο πολὺ παράλογον νὰ ἀναθέτῃ εἰς τοὺς τοιοῦτους διδασκάλους τὴν διδασκαλίαν τῶν στοιχείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς.

Οὕτως ἐνόει τὸν νόμον καὶ ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῶν δημοτικῶν

σχολείων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθύνας αὐτὰ ἐπιτυχῶς μακαρίτης Ἰωάν. Κοκκῶνῃς εἰς τὸν Ὁδηγόν του τὸν τρίκ κατὰ βασιλ. διάταγμα ἐκδοθέντα· διότι ἐν σελ. 217 λέγει ἀδὲν «ἐννοοῦμεν δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἔχομεν νὰ κάμωμεν γραμματικούς ἐντελεῖς τοὺς μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἀλλὰ νὰ δώσωμεν εἰς αὐτοὺς συνοπτικὰς γνώσεις περὶ τῶν μερῶν καὶ τῆς συνθέκης, περὶ τῆς ὀρθῆς γραφῆς καὶ ἐκθέσεως τοῦ λόγου, ὥστε νὰ ἐννοῶσι τὴν γλῶσσαν νὰ λαλῶσι καὶ ἐκθέτωσι διὰ τῆς γραφῆς, ὅσον τὸ δυνατόν ὀρθῶς τακτικῶς καὶ εὐλήπτως τὰς ἐννοίας. Οἱ δὲ οὕτω προπαιδευόμενοι, ἂν μὲν ἐξελθόντες τῶν δημοτικῶν σχολείων μείνωσιν εἰς τὴν τάξιν τοῦ λαοῦ, θέλουσιν ἔχει καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὸ μάθημα ἱκανὰς καὶ χρησιμωτάτας πρὸς τὴν κατάστασίν των γνώσεις· ἂν δὲ μεταβῶσιν εἰς ἀνώτερα σχολεῖα, θέλουσιν ἔχει τὰς ἀπαιτουμένας ὀρθὰς ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ προχωρήσωσιν εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα εἰς τ' ἀνώτερα μαθήματα.

»Πρὸς κατόρθωσιν δὲ τούτου τοῦ σκοποῦ ἐννοεῖται, ὅτι ἡ κατ' ἀρχὰς διδασκομένη εἰς παιδάρια γραμματικὴ πρέπει νὰ ἐφαρμοζέται εἰς τὰ τῆς λαλουμένης γλώσσης· διότι ἀναντιρρήτως ὁ ἀρχαῖος μαθητὴς δύναται νὰ λάβῃ τὴν ἐννοίαν τῶν μερῶν καὶ τῆς συνθέκης τοῦ λόγου τῆς μητρικῆς του γλώσσης εὐκολώτερον παρ' ἄλλης τινός. Μία λοιπὸν μικρὰ καὶ σύντομος τοιαύτη γραμματικὴ τῆς γλώσσης, καθαρισμένης κατὰ τοὺς τύπους, ὡς λαλοῦσι καὶ γράφουσιν αὐτὴν οἱ λογιώτεροι . . . θέλει δοθῇ εἰς χεῖρας τῶν ἀρχαρίων μαθητῶν.»

Τοιαῦτα μὲν ἐφρόνει καὶ ἔγραφεν ἐγκρίσει τῆς κυβερνήσεως ὁ πρῶτος διευθυντὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὅστις ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον ἐδαπάνησεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐν Ἑλλάδι δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ, ὁ μακαρίτης Χριστόπουλος κατὰ γνωμοδότησιν ἐπιτροπῆς διὰ διατάγματος τῆς 23 Ἀπριλίου 1856 ἐπήνεγκεν εἰς τὸν ὀδηγὸν τοῦ Κοκκῶνῃς τὴν ἐξῆς τροποποίησιν «Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ὀρίζεται ἡ τῆς ἀρχαίας καὶ μόνης, συντεταγμένη ὅμως ἐπὶ τὸ ἀπλούστατον, καὶ περιέχουσα μόνους τοὺς εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον καὶ λαλούμενον συνήθεις τύπους, ἐκ-

τὸς τῶν οὐκῶν τῶν Ἀττικῶν καὶ τῶν εἰς με, καὶ τῶν μήπως ἐν χρήσει ἀνωμαλῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κ.τ.λ. » Ἴδε Ὀδῆγ. ἐκδ. γ'. σελ. ιδ'.

Ἡ νέα αὕτη τροποποίησις γενομένη ὑπ' ἀνδρῶν αὐτοσχεδιζόντων, ὡς φαίνεται, περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διέστρεψε τὸν νόμον καὶ συνήργησεν εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ὁσημέραι ἐπιτεινομένην ἡμιμάθειαν, τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει αὐτὸς ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως κ. I. Βαλασόπουλος εἰς τὴν ἀπὸ 3 Ἰουλίου 1874 ἐγκύκλιόν του, δὲν δύναται τις κατ' ἀξίαν νὰ ἐλεηνολογήσῃ. Ἀντιφάσκει δὲ ἡ διάταξις αὕτη καὶ πρὸς ἑαυτὴν διότι ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ὀρίζει νὰ εἶναι ἡ γραμματικὴ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἡ μόνη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, κατωτέρω διατάσσει νὰ περιέχῃ αὕτη μόνους τοὺς εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον καὶ λαλούμενον ὕφος συνήθεις τύπους, ἄγουν τὸ θέλω γράψῃ, ἔχω γράψῃ, εἶχον γράψῃ, θέλω γραφθῇ, εἶμαι καὶ ἦμην γεγραμμένος κ.τ.λ. διότι οἱ τύποι γράψω, γέγραφα, ἐγγράψω, γραφθῶμαι, γέγραμμαι, ἐγγράμμαι, δὲν εἶναι συνήθεις εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον καὶ λαλούμενον ὕφος, οὐδὲ θὰ γείνωσί ποτε. Διὰ ταῦτα ἂν καὶ πολλάκις ἐπανελήφθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὁ διαγωνισμὸς περὶ συντάξεως γραμματικῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦτο, καὶ πολλοὶ λόγιοι ἐπαρουσίασαν εἰς αὐτὸν δοκίμια, οὐδεὶς ὅμως ἐπέτυχεν οὐδεὶς δύναται νὰ συμβιβάσῃ τ' ἀσυμβίβαστα.

Σκοπὸς λοιπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις εἶναι διπλοῦς, ὁ πρῶτος εἶναι νὰ κατεστήσῃ τὸν παῖδα ἐγκρατῆ τῆς ἐλλ. γλώσσης τῶσον, ὥστε νὰ δύναται νὰ μεταχειρίζεται αὐτὴν μετ' εὐκολίας ὡς ὄργανον τῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων πνευματικῆς συγκοινωνίας, εἴτε μετὰδίδων δι' αὐτῆς τὰ ἰδικά του διανοήματα εἴτε μεταλαμβάνων τὰ τῶν ἄλλων, καὶ ἐπομένως ὡς μέσον μαθήσεως καὶ παιδεύσεως. Δεύτερος δ' ἔτι μᾶλλον ὑψηλότερος σκοπὸς εἶναι ἡ πρέπει νὰ εἶναι, ἵνα διὰ τῆς γλώσσης ἀναπτύσσωμεν καὶ μορφώσωμεν τὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός. Ἡ δύναμις τοῦ λέγειν εἶναι στενώτατα συνδεδεμένη μετὰ τὴν τοῦ διανοεῖσθαι καθὼς

οὐδεμία διανοήσις ὑπάρχει ἄνευ ιδέας, οὕτω καὶ οὐδεμία ιδέα ἐναργῆς ἄνευ λέξεως· ὅθεν πᾶσα μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ γλώσσης μένει κατ' ἀνάγκην εἰς ἄκραν ἑλλειπίς, ὡς δύναται τις νὰ βεβαιωθῇ τοῦτο ἐκ τῶν κωφαλάων. Καθὼς δὲ ὁλοκλήρου ἔθνους ἡ γλῶσσα προοδεύει καὶ βελτιοῦται ὅσῳ μᾶλλον αὐτὸ προοδεύει καὶ βελτιοῦται διανοητικῶς, οὕτω καὶ περὶ τοῦ μερικοῦ ἀνθρώπου συμπεραίνομεν, ὅτι ὅσον μεγαλειτέραν ἔχει εὐκολίαν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης του, τόσον ἐντελεστέρα εἶναι καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ νοός του, διότι ὁ πλοῦτος τῆς γλώσσης προϋποθέτει καὶ πλοῦτον ἰδεῶν. Ὅσον δὲ προῖμώτερον οἱ παῖδες ἐκφράζουσι τὰς ιδέας των ἐναργῶς καὶ ὠρισμένως, τόσον ταχύτερα ἀναπτύσσονται διανοητικῶς.

Πρὸς δὲ τούτοις ἦταν ὁ μαθητὴς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ μάθη τὰ στοιχεῖα τῆς μητρικῆς τοῦ γλώσσης καὶ δι' αὐτῆς ἐξασκηθῇ δεόντως εἰς τὸ διανοεῖσθαι, θέλει δυνηθῇ, ἐὰν ἐπιθυμῇ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, καὶ εἰς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τὴν σπουδὴν πολὺ εὐκολώτερον νὰ προοδεύσῃ. Διότι τότε θέλει γνωρίζει τὰ τρία τέταρτα σχεδὸν τῆς ἀρχαίας ἐλλ. γλώσσης, τὰ ὅποια ἔχει κοινὰ μὲ τὴν νῦν λαλουμένην, ἤγουν ὅλους σχεδὸν τοὺς τύπους τῶν πτωτικῶν, τοὺς πλείστους τῶν ῥημάτων, τὴν χρῆσιν τῶν ἀκλίτων μερῶν τοῦ λόγου καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς συντάξεως καὶ τὰ περὶ συνθέσεως καὶ παραγωγῆς· ἐκ τούτων δὲ ὀρμώμενος εὐκόλως θέλει μάθει τὰ λοιπὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, καθ' ὃ προχωρῶν ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἀγνωστα καὶ μεταχειριζόμενος τὴν μητρικὴν τοῦ γλῶσσαν ὡς ὅρον συγκρίσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Ἡ μὴ τήρησις τῆς φυσικῆς ταύτης σειρᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἐλλ. γλώσσης εἶναι ἡ κυριωτέρη αἰτία, δι' ἣν οἱ ἡμέτεροι παῖδες καὶ μετὰ πολυστῇ σύντονον σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀπολύονται τῶν Γυμνασίων μὴ γνωρίζοντες νὰ γράψωσι μήτε τὴν ἀρχαίαν μήτε τὴν νέαν, καὶ ὄντες ἀνίκανοι οἱ πλείστοι νὰ ἐκθέσωσι τὴν ἀπλουστάτην ὑπόθεσιν, τόσον δὲ μικρὰν οἰκειότητα καὶ ἀγάπην ἔχουσιν εἰς τὰ ἀθάνατα συγγράμματα τῶν ἐαυτῶν προγόνων, τὰ ὅποια μορφώνουσι τὴν καρδίαν, ἀναπτύσσουσι τὸν νοῦν, ἀνυψοῦσι τὸ φρόνημα καὶ εὐρύνουσι τὴν διάνοιαν, ὥστε, ἅμα

ἀποφοιτήσωσι, παραιτοῦσιν αὐτὰ ἀνεπιστρέπτει καὶ παραδίδονται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν νεωτέρων μυθιστορημάτων καὶ τῶν ἄλλων ἐλαφρῶν προϊόντων τῆς νεωτέρας γαλλικῆς φιλολογίας, μὲ τὰ ὅποια κατακλύζεται ἡ ἀθώα ἑλληνικὴ κοινωνία. Διότι ὄντες σχεδὸν ἄγλωσσοι καὶ μὴ ἔχοντες τὴν παραμικρὰν νοητικὴν ἀνάπτυξιν εἰσάγονται εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, καὶ ἐπειδὴ ἀναγκάζονται νὰ ἀπομνημονεύωσι καθ' ἑκάστην καὶ νόνας γενικοὺς καὶ δυσνοήτους καὶ τύπους πολυποικίλους, τῶν ὁποίων δὲν ἐννοοῦσι τὴν χρῆσιν, λαμβάνουσιν ἀποστροφὴν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸ μάθημα.

Ὁρεῖλομεν δὲ νὰ καταστήσωμεν τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν βάσιν τῆς παιδεύσεως τῶν ἡμετέρων παιδίων καὶ διὰ τὸν ἑξῆς λόγον, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ κανονίσωμεν καὶ νὰ βελτιώσωμεν αὐτὴν καὶ τὴν καταστήσωμεν ἱκανὴν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν μέγιστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ προορισμόν της. Διότι ἡ νῦν ὑπὸ τῶν λογίων γραφομένη ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει μηχανισμόν πολὺ ἀπλούστερον τῆς ἀρχαίας, ὅντος καὶ τοῦ τυπικοῦ αὐτῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ πολὺ συντομωτέρου, εἶναι ὡς ἐκείνη εὐφωτος καὶ εὐπλαστος, πρὸς δὲ τούτοις εἶναι ἡ μόνη μεταξὺ τῶν ζωσῶν γλωσσῶν, ἥτις δύναται μετὰ μεγίστης εὐκολίας νὰ συμπεροδευῇ μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ οὐ μόνον προσλαμβάνουσα λέξεις ἀπὸ τοὺς ἀκενώτους θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦσα νέας. Διὰ τὰ πλεονεκτήματά της ταῦτα, τὰ ὅποια οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα ἔχει συνηνωμένα, κρίνεται ὑπὸ πολλῶν λογίων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, ἱκανὴ ὥστε διορθωθείσα ἱκανῶς νὰ καταστῇ κοινὴ γλῶσσα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὸν ὑψηλὸν τοῦτον σκοπὸν δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ διότι ἔχει πολὺπλοκον καὶ πολυσύνθετον μηχανισμόν καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκμάθησις αὐτῆς ἀπαιτεῖ πολλὸν κόπον καὶ χρόνον, ὃ δὲ σημερινὸς αἰὼν προτιμᾷ τὰς γλώσσας, αἵτινες εἶναι εὐκολώτεραι καὶ ἀπλούστεραι. Ἰδοὺ δὲ τί ἔγραφε περὶ τούτου τὸ 1866 εἰς τὸ ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ Βρετοῦ καὶ ὁ παρ' ἡμῖν σοφὸς καὶ πολὺς ἐν τῷ περὶ τῆς ἑλλ. γλώσσης κ. Φίλιππος Ἰωάννου « Ἀληθῶς εἶναι δύσκολον νὰ ἀχθῇ ὑποθετικὴ τις γραμ-

μὴ χωρίζουσα ἀκριβῶς τὰς δύο γλώσσας, τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν
 νέαν· ἀλλ' ὅμως εἶναι χρεῖα νὰ συσταλῇ τοῦλάχιστον ὅσον δυνα-
 τὸν ἡ νῦν λίαν εὐρεῖα μεθόριος αὐτῶν ζώνη, ἵνα ὁρισθῇ καὶ διατυ-
 πωθῇ ἱκανῶς, μάλιστα κατ' εἶδος, ἥτοι κατὰ τὸ γραμματικὸν
 αὐτῆς μέρος, ἡ νῦν κοινὴ γλῶσσα τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Ἀπαιτεῖται
 δὲ πρὸς τοῦτο νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν αἰετοτε τὸν τύπον, ὃν ἐνεκόλα-
 ψεν εἰς αὐτὴν, ὡς ὀρθῶς ὁ κ. Ἐγγερὸς λέγει, εἰς διάστημα τοσοῦ-
 των αἰώνων ἡ ἔμφυτος τοῦ λαοῦ πρὸς διάπλασιν τῆς γλώσσης
 ὁρμὴ, ἀφειθεῖσα ἄνευ διδασκαλίας καὶ τῆς ἐν σχολείοις ὁδηγίας.
 Τὸν ῥηθέντα τύπον πολλαχοῦ βαρβαρίζοντα δυνάμεθα μὲν καὶ
 ὀφείλομεν νὰ διορθώσωμεν ἱκανῶς καὶ καταστήσωμεν ὁμοιότερον
 πρὸς τὸν τῆς ἀρχαίας, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἐξαλείψωμεν. Τὸ προῖόν
 ἐκείνο τοῦ πνεύματος, ὃπερ ὀνομάζεται γλῶσσα, ὁμοιάζει μὲ τὰ
 ἐνῶργα προῖόντα τῆς φύσεως, ἅτινα ἔχουσιν ὠρισμένον τινὰ
 τύπον μὴ δυνάμενον νὰ ἐξαλειφθῇ χωρὶς καταλύσεως καὶ αὐτῶν
 τούτων. Ἡ κοινὴ ἄρα γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου ἔθνους θέλει μείνει
 πάντοτε πολὺ διάφορος τῆς ἀρχαίας οὐχὶ μόνον κατὰ τὸ λεξικόν
 (ὃπερ θέλει περιέχει πλείστας λέξεις μὴ εὐρίσκομένας εἰς τὸ ἀρ-
 χαιοῦ, θέλει στερεῖσθαι πλείστων ἄλλων ἀχρήστων καταστα-
 σῶν, καὶ θέλει διδῆναι εἰς πολλὰς τῶν ἀρχαίων λέξεων σημασίαν
 διάφορον τῆς ἀρχαίας), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γραμματικὴν, μάλ-
 ιστα δὲ κατὰ ταύτην· διότι νομίζω ἀδύνατον τὴν κοινὴν χρῆσιν
 ἥτοι τὴν εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰσαγωγὴν τοῦ ἀπλοῦ μέλλον-
 τος καὶ ἀπλοῦ παρακειμένου τῶν ἀρχαίων, τὸν ἐξορισμὸν τῶν συν-
 θέτων χρόνων τῆς ὑποθετικῆς ἐγκλίσεως καὶ μάλιστα τὴν ἀρ-
 χαίαν σύνταξιν, ἣτις εἶναι ἀνομοιοτάτη πρὸς τὴν τῆς νέας ἡμῶν
 γλώσσης. Τούτων οὕτως ἐχόντων φρόνιμον εἶναι νὰ καταλίπωμεν
 τὸν λογισμὸν τῆς χιμαιρικῆς ἀναστάσεως τῆς προγονικῆς ἡμῶν
 γλώσσης, νὰ σπουδάζωμεν δὲ μὲ πλειότεραν πρὸς ἀλλήλους ἀρ-
 μονίαν νὰ διατυπώσωμεν μὲν κατ' εἶδος, νὰ πλουτίσωμεν δὲ κα-
 θ' ὕλην τὴν νῦν κοινὴν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους γλῶσσαν καὶ κατα-
 στήσωμεν αὐτὴν ἀξίαν ἔθνους ἐλευθέρου, προεξάρχοντος τῶν
 ἔθνων τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀξιοῦν-
 τος νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὰ εἰς τὸν πολιτισμὸν. Ἄς σκεφθῶμεν καλῶς.

ματρικήν των γλώσσων μεταχειρίζονται πάντοτε ὡς βάειν τῶν σπουδῶν των.

Τῆς νῦν γραφομένης ἑλληνικῆς γλώσσης τὰ ὅρια περιέγραψε πολὺ σοφῶς ὁ κ. Φίλιππος Ἰωάννου εἰς δύο διατρίβας αὐτοῦ ἐκδοθείσας ἐν τῷ ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ 1863 ἔτους τοῦ Μαρίνου Βρετοῦ. Ἐκ τούτων δὲ νομίζω ὅτι πρὸς τὸ παρὸν εἶναι ἀρκετὰ νὰ διδάσκωνται ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ τὰ ἑξῆς: 1) Πρότασις, λέξις, συλλαβή, γράμματα, τόνοι, πνεύματα, συναίρεσις, ἐκθλιψίς· 2) τὰ μέρη τοῦ λόγου, αἱ τρεῖς κλίσεις, πλὴν τῆς δευτέρας Ἀττικῆς καὶ τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ· 3) ἐπίθετα, παραθετικά, ἀριθμητικά, συμφωνία ἐπιθέτου μετ' οὐσιαστικοῦ· 4) ἀντωνυμίαι, ἐγκλιτικά· 5) ῥῆμα καὶ μετοχή, περιορισμένα εἰς τοὺς τύπους τοὺς ὑποίους τώρα μεταχειρίζομεθα ἐν τῇ γραπτῇ γλώσσῃ, παραλείπομένου τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ, τῆς εὐκτικῆς καὶ τῶν ἄλλων εἰσέτι ἀχρήστων, καὶ εἰσχομένου τοῦ συνθέτου μέλλοντος, παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ, τῶν δὲ εἰς μι βηματίων, ὅσα τινὲς τῶν λογίων μεταχειρίζονται εἰς τὸ γράφειν, κατατασσομένων εἰς τὰ ἀνώμαλα· 6) χρῆσις τῶν ἀκλίτων μερῶν τοῦ λόγου· 7) πρότασις ἀπλή, πεπλατυσμένη, προσδιορισμοὶ τῶν μερῶν αὐτῆς, ἀντικείμενα, τροπὴ παθητικῆς συντάξεως εἰς ἐνεργητικὴν καὶ τὰτάπαλιν, μέσον ῥῆμα, σύνθεσις προτάσεων, τέλειος λόγος, χρῆσις τῆς Προστακτικῆς καὶ Ὑποτακτικῆς, τροπὴ τῆς δευτερευούσης προτάσεως εἰς παρενθετικὴν μετοχὴν, γενικὴ ἀπόλυτος, στίξις· 8) κατασκευὴ λέξεων, ἡγουν παραγωγὴ καὶ σύνθεσις.

Ταῦτα πάντα πρέπει νὰ εἶναι ἐκτεθειμένα συντομώτατα καὶ ἀπλούστατα, ὥστε νὰ περιλαμβάνωνται εἰς ὅχι πλεονέτερα τῶν δύο τυπογραφικῶν φύλλων, καὶ νὰ δύναται ὁ μαθητὴς οὐ μόνον νὰ τὰ διέλθῃ ὅλα ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασκηθῇ εἰς αὐτὰ πρακτικῶς.

Μαθόντες δὲ ταῦτα οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ καθίστανται ἐπιτηδεύτεροι εἰς τὸν πρακτικὸν βίον· ὅσοι δ' ἐξ αὐτῶν ἐπιθυμήσωσιν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, ὄντες ἤδη ἀρκετὰ ἐγκραιεῖς τῆς μητρικῆς των γλώσσης καὶ γνωρίζοντες τὸ μέγιστον μέρος τοῦ τυπικοῦ καὶ τῶν ἄλλων, τὰ ὅποια ἡ ἀρχαία ἔχει κοινὰ

μετὰ τῆς νέας, πολὺ εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα μαθάνουσι καὶ τοὺς ὑπολοίπους τύπους τῆς ἀρχαίας καὶ τὴν πολυπλοκωτέραν σύνταξιν αὐτῆς, προχωροῦντες ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἀγνωστα, καὶ συγκρίνοντες ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα.

Ὅταν ὁ μαθητὴς διδασκῇ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ τὰ προειρημένα μέρη τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς καὶ ἐξασκηθῇ δεόντως εἰς αὐτὰ καθ' ἣν μέθοδον παρακατιόντες θέλομεν ἐξηγήσει, θέλει κατασταθῇ ἱκανὸς νὰ ἐννοῇ τὰ νῦν εἰς τὴν καθαρὰν γλῶσσαν ἡμῶν γραφόμενα βιβλία καὶ περιοδικὰ συγγράμματα καὶ ποιήματα. Τοῦτο δὲ νομίζω ὅτι εἶναι ἀρκετὸν καὶ δὲν πρέπει ν' ἀπαιτήσωμεν μεγαλειότερον βαθμὸν γνώσεως τῆς ἑλλ. γλώσσης παρὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικά βιβλία θέλει μὲν ἐννοεῖ ἀρκετὰ, θέλουσι δὲ διαφεύγει αὐτὸν μονολεκτικοί τινες τύποι ῥημάτων, καὶ τινες συντάξεις· ἀλλὰ τούτων τὴν τελειοτέραν γνῶσιν νομίζω ἀναγκαῖον ν' ἀπαιτήσωμεν παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου.

Γ'.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν τελευταίαν ἐρώτησιν, πῶς δύναται νὰ διδασκῶσι ταῦτα ταχύτερον καὶ τελειότερον.

Κατὰ τὸν διάσημον παιδαγωγὸν τῆς Πρωσίας Δειστερβέργον τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν μαθάνομεν ὅχι καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰς ξένας. Διότι αἱ μὲν ξένοι γλῶσσαι εἶναι καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδὸς πάντῃ ξένοι, εἶναι ἐκτὸς αὐτοῦ, τὴν δὲ μητρικὴν του γλῶσσαν κατέχει ὁ παῖς ἀπὸ τῆς ἐπταετοῦς ἡλικίας, θηλάσας αὐτὴν τρόπον τινὰ μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ διδάσκηται αὕτη καθ' ἣν μέθοδον διδάσκονται ἐκεῖναι. Τὴν μὲν μητρικὴν του γλῶσσαν μαθαίνει ἕκαστος ἀμέσως μετὰ τῶν ἐποπτικῶν ἀντιλήψεων τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν διαθέσεων· ὅθεν αὕτη εἶναι συνδεδεμένη οὕτω μετὰ τῶν αἰσθητικῶν τούτων ἀντιλήψεων, ὥστε αὐταὶ μὲν τὰς λέξεις, αἱ δὲ λέξεις ταύτας ἀναπολοῦσιν ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν του, ὡς πράγματα σχετικὰ καὶ ἀλληλένδετα. Ἐξ ἑναν-

τίας όταν τις αρχίζει νὰ διδάσκηται ξένην γλῶσσαν, ἐκάστη λέξις, ἣν μανθάνει, ἔχει πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰς ἰδέας σχέσιν ὅχι ἄμεσον ἀλλ' ἔμμεσον, διὰ τῶν λέξεων τῆς μητρικῆς του γλώσσης, αἱ ὁποῖαι σημαίνουσι ταῦτα. Εἰς μὲν τὰς ξένας γλώσσας ἐκάστη λέξις παρίσταται εἰς τὸν νοῦν κεχωρισμένη καὶ ὡς τοιαύτην πρέπει νὰ μανθάνωμεν αὐτήν, εἰς δὲ τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν ὁ νοῦς συλλαμβάνει ἐνταύτῳ τὸ ὅλον, ὀλόκληρον πρότασιν, ἐκφράζουσαν τελείαν ἔννοιαν, καὶ πᾶσα ὁμιλία ἐν αὐτῇ γίνεται διὰ συνεχοῦς ἐκφράσεως κρίσεων, ἐπομένως πάντοτε δι' ὀλοκλήρων προτάσεων. Τὴν μητρικὴν του λοιπὸν γλῶσσαν πρέπει νὰ διδάσκωμεν τὸν παῖδα ὅχι ὡς ξένην, ἐπομένως ὅχι διὰ τῆς θεωρίας τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν καθ' ἑαυτοὺς, οὐδὲ δι' ἀποστηθίσεως τύπων καὶ κανόνων γενικῶν, ἀλλὰ διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων, ἡγουν παρουσιάζοντες εἰς τὸν παῖδα ἔννοιās εὐκρινεῖς, καὶ ὅσον τὸ δυνατόν αἰσθητάς διὰ τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων, μὲ τοὺς ὁποίους θέλομεν νὰ ἐξοικειώσωμεν τὸν μαθητὴν. Τοῦτο εἰς τὴν ἐν γένει διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κυριώτατον, νὰ καθιστῶμεν δηλ. τὸν μαθητὴν ἐγκρατῇ τῶν λέξεων καὶ τύπων διὰ τῆς πρακτικῆς μεθόδου, παρουσιάζοντες αὐτὰ κατὰ πρῶτον ὅχι καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐν τῷ ὀργανικῷ ὅλῳ μετὰ τῶν μὲ αὐτάς συντεταγμένων λέξεων, ἥτοι ἐν προτάσει ἐκφραζούσῃ ἔννοιαν εὐκρινῇ, ἐπομένως μορφήν καὶ ὕλην πάντοτε συνάμα. Τὸ πρῶτον λοιπὸν καὶ κυριώτατον εἶναι πανταχοῦ ἡ πρακτικὴ ἐξάσκησις, ὥστε νὰ ἐννοῇ τις τὰ διὰ τῶν τύπων ἐκφραζόμενα καὶ νὰ μεταχειρίζεται αὐτοὺς ὀρθῶς, ἡγουν καθὼς συνειθίζουσι νὰ λαλῶσι καὶ νὰ γράφωσιν οἱ εὐπαιδευτοί. Μετὰ δὲ τὴν ἀσκήσιν ταύτην πρέπει νὰ προβιδασθῇ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν θεωρίαν τῶν τύπων καὶ κανόνων.

Ἡ μέθοδος αὕτη, τὴν ὁποίαν συνιστᾷ ὁ Δειστερβέγος, εἶναι ἐξακολούθησις τῆς φυσικῆς πορείας, τὴν ὁποίαν βαδίζει ἡ μήτηρ κατὰ πρῶτον ἀναπτύσσουσα τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός. Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην διδάσκοντες καὶ ἡμεῖς τοὺς μαθητάς τῶν δημοτικῶν σχολείων τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν, πρέπει ν' ἀρχίζωμεν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν πρότασιν, καὶ δι' ἀνελύσεως νὰ προ-

χωρῶμεν εἰς τὰς λέξεις τὰς συλλαβὰς, τὰ γράμματα καὶ τὰ ἄλλα ἀναγκαστικά σημεῖα, ὡς ἐξηγεῖται ἐν τῇ κατὰ τὸ 1872 ὑπ' ἐμοῦ δαπάνῃ τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλλ. γραμμάτων Συλλόγου ἐκδοθεῖσα γραμματικῇ τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσης. Ταῦτα δὲ πάντα πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται ἐπὶ κειμένου ἐπίτηδες γεγραμμένου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, οἷον ὁ Γεροστάθης κτλ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὦν πολὺ ἀρχάριος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἐντελῶς τοὺς γενικοὺς κανόνας καὶ τὰς θεωρίας, ὅλα τὰ τῆς γλώσσης ὅσα χρειάζεται νὰ μανθάνῃ καθ' ἐκάστην, πρέπει νὰ παρουσιάζωμεν εἰς αὐτὸν δι' ἀρμοδίων παραδειγμάτων ὑπὸ μορφὴν θεμάτων ἢ γυμνασμάτων, καὶ νὰ ὀδηγῶμεν τὸν μαθητὴν πῶς νὰ μεταβάλλῃ τὴν λόγον τρέπων λέξιν τινὰ κατ' ἀριθμὸν ἢ γένος, κατὰ χρόνον ἢ πρόσωπον, ἢ συμπληρῶν αὐτὸν διὰ τινος προσδιορισμοῦ, καὶ ν' ἀντιγράψῃ αὐτὰ καθαρῶς καὶ ὀρθῶς ἐν τετραδίῳ ἔχοντι σχῆμα ὠρισμένον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Τοιαῦτα γυμνάσματα πάμπολλα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ προρρηθείσῃ γραμματικῇ. Εἰς τοιαῦτα γυμνάσματα ἐνασχολούμενος ὁ ἀρχάριος μαθητὴς ἀποκτᾷ πρακτικῶς τὴν ἐξιν τοῦ ὀρθῶς λαλεῖν καὶ γράφειν καὶ συνάμα ἀναπτύσσει τὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, αὐξάνει τὸν μικρὸν θησαυρὸν τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας ἔχει ἐναποτεταμιευμένας εἰς τὴν μνήμην τοῦ, μανθάνων καὶ ἄλλας λέξεις μετὰ τῆς ὀρθογραφίας των, καὶ καθίσταται ἐγκρατὴς τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν βλέπων ἐμπράκτως πρὸς τί συντελεῖ ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὸ ὀργανικὸν ὅλον, τὴν πρότασιν.

Ἀντιγράφων δὲ πιστῶς τὰ γυμνάσματα ταῦτα, γίνεται ἐγκρατὴς καὶ τῆς ὀρθογραφίας. Διότι τὴν ὀρθογραφίαν μανθάνει ὁ ἀρχάριος παῖς ὅχι διδασκόμενος ξηροὺς κανόνας καὶ ἀποστηθίζων αὐτοὺς, ἀλλὰ βλέπων μετὰ προσοχῆς τὰ ὑπ' ἄλλων ὀρθῶς γεγραμμένα καὶ δι' ἀντιγραφῆς ἀπομιμούμενος αὐτὰ· διότι οὕτω μόνον κατορθώνει νὰ γνωρίσῃ τὰς λέξεις καὶ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸν νοῦν τοῦ τὴν φυσιογνωμίαν τρόπον τινὰ μιᾶς ἐκάστης. Εἶναι δ' ἐκ τῆς πείρας ἐπιβεβαιωμένον ὅτι ἐκεῖνοι τῶν μαθητῶν προσθεύουσι πλεῖστον εἰς τὴν γλῶσσαν, οἵτινες ἀντιγράφουσι πλεῖο-

τέρα κατὰ τὰ πρῶτα μάλιστα τῆς μαθητείας των ἔτη. Εἰς τὰ γυμνάσματα ταῦτα, ἐὰν προπαρασκευάζωνται οἱ μαθηταὶ δεόντως, θέλουσι κάμνει ὀλίγιστα σφάλματα, καὶ ἐπομένως εὐκολώτατα καὶ ταχύτατα δύνανται ταῦτα νὰ ἐπιθεωρῶνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

Ἡ δὲ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ δύναται μὲν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέσον ἵνα γνωρίσωμεν τὸν βαθμὸν τῆς προόδου τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, οὐδὲν ὅμως ἄλλως συντελεῖ εἰς τὴν μάθησιν αὐτῆς, καὶ μάλιστα ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ ἡ ὁποία συνήθως γίνεται εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα, ἀνευ τινὸς συστήματος καὶ τάξεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ τυχόντος βιβλίου· διότι οἱ ἀρχαριοὶ γράφοντες ἐξ ἀκαθῆς τὰ ὑπαγορευόμενα κάμνουσι κατὰ φυσικὸν λόγον πολλὰς ἀνορθογραφίας καὶ ἄλλα σφάλματα, καὶ ἐπαναλαμβάνοντες τὰς ἀνορθογράφους λέξεις, τὰς ἐντυποῦσιν εἰς τὸν νοῦν των ὑπὸ τὴν ἐσφαλμένην ταύτην μορφήν τόσον βαθέως, ὥστε ὁ διδάσκαλος ἔπειτα ἂν καὶ δαπανᾷ πολὺν χρόνον καὶ κόπον διορθῶνων τὰ σφάλματα ἐνὸς ἑκάστου, ὀλίγον συντελεῖ νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τοῦ νοῦν των τὰς ὅσας ἔλαβον κακὰς ἐντυπώσεις· διότι συνήθως οἱ μαθηταὶ σπανίως ἢ ἀμελῶς ἐπιθεωροῦσι τὰ ἐπιδιορθωθέντα ἔγγραφα των. Εἰς τινὰς δὲ μαθητὰς ριζοῦται τόσον βαθέως ἡ κακὴ αὕτη ἔξις τοῦ ἀνορθογραφεῖν, ὥστε πᾶσα τοῦ διδασκάλου προσπάθεια δὲν ἐξαρκεῖ νὰ τὴν διορθώσῃ καὶ μένουσι διὰ βίου ἀνορθόγραφοι.

Οὕτω παρασκευασθέντες οἱ παῖδες ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ εἰς τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν καθίστανται ἱκανοὶ νὰ ἐπιδώσωσιν εἰς πᾶν βιωτικὸν ἐπιτήδευμα. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν μεταβῶσιν εἰς τὸ ἑλλ. σχολεῖον, ὡς νοητικῶς ἀνεπτυγμένοι καὶ γνωρίζοντες ἱκανῶς τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν, θέλουσι ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον προοδεύει, οὐ μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄλλα μαθήματα τοῦ ἑλλ. σχολείου.

ΓΕΩΡΓ. ΓΕΡΑΚΗΣ,

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΑΤΤΙΚΑ ΔΥΟ.

Α'.

Ἡρωϊ ιατρῶι
Εὐκλήης Εὐνόμου
Κεφαλῆθεν
ἀνέθηκεν.

5 θ ε ο (.

Ἐπὶ Θρασυρῶντος ἄρχοντος (ἐπὶ τῆς Πανδι-
ονίδος ἔκτης πρυτανείας, ἥι (.....
τοῦ Παιανιδὸς ἐγραμμάτε(υσεν ἐπὶ τὰ ψη-
φίσματα, Μαιμακτηριῶνος (.....
10 ἔκτει καὶ δεκάτει τῆς πρυτανείας, ἐκκλη-
σία κυρία ἐν τῷι Θεάτ(ρωι· τῶν προέδρων
ἐπεψήφισεν Κλεόμαχος Λα. ....
σιος καὶ συμπρέδροι·

ἔδοξεν τεῖ βουλ(εῖ·

15 Ἐμπεδίων Εὐμήλου Εὐωνύμευς εἶπεν·
ὕπερ ὧν τὴν πρόσδοον πε(ποιήται ὁ ἱερεὺς
τοῦ ἥρωος τοῦ ἱατροῦ Ο ι ο (..... ὅπως θν ἐ-
κ τῶν τύπων τῶν ἀνακει(μένων ἐν τῷι ἱερῷι
καὶ τοῦ ἀργυρίου κατασκευασθῇ ἀνά-

20 θημα τῷι θεῷι Ωἰνοχόη (.; .

ἀγα)θεὶ τύχει· δεδόχ'θαι τεῖ βουλεῖ, τοῦ-
ς λαχ)όντας προσδ(ρεύειν εἰς τὴν ἐπιούσα-
ν ἐκκ)λησίαν γρημα(τίσαι περὶ τούτων, γν-
ώμην) δὲ συμβάλλεσ(θαι τῆς βουλῆς εἰς τὸν

25 δῆμον), ὅτι δοκεῖ τ(εῖ βουλεῖ, ἐλέσθαι τὸν
δῆ)μον (δύ)ο μὲ(ν ἄνδρας ἐξ Ἀρευπαγιτῶν,
τ)ρεῖς δὲ ἐξ ἐαυτῶ(ν, οἵτινες μετὰ τε τοῦ
ἱερέως καὶ τοῦ στρατηγο(ῦ τοῦ ἐπὶ τὴν
παρασκευὴν καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος) τοῦ (ἐπὶ

30 τὰ) ἱερὰ καθελόντας τοὺς τύπους καὶ εἴτι
ἄ)λλο ἐστὶν ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν καὶ τὸ
ἀ)ργύριον τὸ ἀνακει(μενον στήσαντε(ς
κ)ατασκευάσουσι τῷι θεῷι ἀνάθημα ὡς
θν δύνωνται κάλλιστον καὶ ἀναθήσου-

35 σιν ἐπιγράψαντες· ἡ βουλῇ ἡ ἐπὶ Θρασυρῶ(ν-
τ)ος ἄρχοντος ἀπὸ τῶν ἀναθημάτων ἡρω(ι
ιατρῶι· ἀναγραφάτωσαν δὲ οἱ αἰρεθέν-

τες τὰ δνόματα τῶν ἀνατεθιχότων ἐν
 τῷ ἱερῷ καὶ σταθμὸν εἰς στήλην λιθί-
 40 νην καὶ στησάτωσαν ἐν τῷ ἱερῷ, ἃ δὲ ἂν
 οἰκονομήσωσιν, λόγον καταβαλέσθαι αὐ-
 τούς· ἐλέσθαι δὲ καὶ δημόσιον τὸν ἀντι-
 γραφόμενον, ὅπως ἂν τούτων γενομένων
 ἔχει καλῶς καὶ εὐσεβῶς τῇ βουλῇ καὶ τῷ(ι
 45 δῆμῳ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς· θῆσαι δὲ τῷ θε-
 ῳ ἀρεστήριον ἀπὸ πεντεκαίδεκα ὄρα-
 χμῶν. Ἐπὶ τὴν κατασκευὴν τῆς οἰνο-
 γόης τῷ ἥρωϊ τῷ ἱατρῷ ἐξ Ἀθηναίων ἀ-
 πάντων κεχειροτόνηνται· Γλαυκέτης Κη-
 50 ρκισεύς· Σωγένης Ἰκαριεύς· Κόνων Ἀλω-
 πεκῆθεν· ἐξ Ἀρεγπαγιδῶν· Θέογνις Κυδ(α-
 θηναιεύς· Χάρης Ἀφιδναῖος· δημόσιος·
 κε(χει)ροτόνηται Δημήτριος.

Ἐν τῷ(ι) τοῦ ἥρωος τοῦ ἱατροῦ τὰ καθαιρεθέντα
 55 εἰς τὸ ἀνάθημα· ἀργυρᾶ· τέτραχμον δ ἀνέ-
 θηκεν Καλλίστρατος· τύπον δν ἀνέθηκε Λα-
 μίδιον· τύπον δν ἀνέθηκεν Ζωί(λ)ος ὑπὲρ τοῦ
 παιδίου· τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστιον·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Λαμίδιον· τύπον δν ἀνέθη-
 60 κεν Ἀσφαλίων· τύπον δν ἀνέθηκεν Νικοκλῆς·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστιον· τύπον δν ἀνέ-
 θηκε Φιλιστίς· τύπον καὶ ἀσπίδιον δ ἀνέθη-
 κεν Εὐθιον· τύπον δν ἀνέθηκεν Ζωίλος· μηροῦς
 δύο οὓς ἀνέθηκεν Ξενοκλῆς· τύπον δν ἀνέθη-
 65 κεν Εὐκλείας· τύπον δν ἀνέθηκεν Ὀλυμπίς·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστιον· ὀφθαλμοὺς
 οὓς ἀνέθηκεν Κτήσιων· τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλί(σ-
 πιον) δραχμαὶ ἑξ. . Ε Τ. α . . . ἀνεπίγραφον·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Κ(αλλ)ί(σ)τ(ι)ον· μηροῦς οὓς ἀ-
 70 νέθηκεν Σπινθήρ· τύπον δν ἀνέθηκεν Πι(α)τροκλ(α)-
 ὀφθ)αλμοὺς οὓς ἀνέθηκεν Λαμίδιον· ὀφθαλμοὺς
 οὓς ἀνέθηκεν Φίλοστράτης· ἀκροστόλιον δ ἀν(έ-
 θη)κε Θεό(δ)οτος· τύπον δν ἀνέθηκεν Σίφρον· στή-
 (θος) δ ἀνέθηκεν Πύρων· τύπον δν ἀνέθηκεν Μοσχ. .
 75 ὑπὲρ Καλλιστράτης καὶ Καλλίππου· τύπον δν (ἀ-
 νέθηκεν Καλλίστιον· τύπον δν ἀνέθηκεν

Καλλίστιον· τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστι(αν·
τύπον ἀνέθηκε Καλλι(σ)τιον· χεῖρ ἦν ἀνέθηκε
Νικοστράτη· τυπία δύο ἀνέθηκεν Εὐκλής.

80· Ἀργυρίου δραχμὰς ΔΓΓΓΓ· τύπων ὀλκή ΗΔΓΓ·
φιδλή ὀλκή Η· κεφάλαιον ΗΗΔΔΔΓΓΓΓΓ· ἀπὸ τοῦ-
του ἀρεστήριον κατὰ τὸ ψήφισμα ΔΓ· καὶ συν-
χωνευθέντων τῶν τυπίων καὶ τῆς φιδλῆς
ἀπουσία ΔΓΓ· καὶ εἰς ἀναγραφὴν τῆς στήλης

85 ΓΓΓΓΗΗ· ἔργαστρα (*) τῆς οἰνοχόης ΔΓΓ· ἡ οἰνοχό-
η ἄγει ΗΗΔΔΔΔΓΓΓΓ· κεφάλαιον ΗΗΔΔΔΔΓΓ· λοι-
πὸν ΓΓ· τοῦτο κατασκευασμένοι ἀναθήσο-
μεν τύπον.

Β'.

... Ο : : : : . . .

... Ι | ζ ω . . . . . Δ ; . . . Ν ; . (ἐπειδὴ πρό-
σ)οδον ποιη(σ)μένοις πρὸς τὴν βουλ(ήν) ὁ ἱερεὺς
τοῦ ἥρωος (τοῦ) ἱατροῦ τοῦ ἐν ἄστει Διον(ύσιος) 'Α-

8 πολλωνίου (Κηφι)σιεὺς [κενὸς τόπος]
ἐμφανί(ζε)ι ὑπάρχειν τῷ θεῷ κανοῦν κα(ὶ) οἶν(ο-
χό)ην κα(ὶ) ποτήρια δύο καὶ λιβανωτίδα καὶ (φιδ-
λ)ην καὶ τ(αὐ)τα γεγονέναι ἄχρηστα διὰ τὸν χρό(ν)-
ον καὶ διὰ (τ)αῦτα παρακαλεῖ τὴν βουλὴν ἐλίσ(θ)-

10 αἰ ἐξ ἑαυτῆς τρεῖς ἄνδρας, ὁμοίως δὲ καὶ δημ(ό-
σι)ον τ(ὸν) λ)ειτουργήσοντα αὐτοῖς, οἵτινες μ(ε-
τά) το(ῦ) ἱερ(ε)ως καὶ τοῦ ἐπὶ τὴν παρασκευ(ήν) σ-
τρατηγοῦ) καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ ἐπὶ τὰ ἱερ-
ὰ μετακα(τ)ασκευσθῶσιν τῷ θεῷ κανοῦν κα(ὶ) οἶ-

15 νοχό)ην καὶ ποτήρια δύο καὶ λιβανωτίδα καὶ φιδ-
λ)ην,· κα(θελόν)τες καὶ τὰ ἀνακειμένα τυπία
ἐν τῷ ἱερῷ, ἃ καὶ ἐπιγράφαντες ἀναθή(σου)σ-
ιν τῷ θεῷ· ἀγαθὴ τύχει, δεδόχθαι τεῖ β(ουλ)-
εῖ χειρο)τονῆσαι τὴν βουλ(ήν) ἐξ ἑαυτ(ῆς) ἄν-

20 ὄρας τρ)Ες, ὁμοίως δὲ καὶ δημόσιον, οἵτινες
μετά)τε τοῦ ἱερ(ε)ως καὶ τοῦ στρατηγοῦ
τοῦ ἐπὶ τὴν παρασκευ(ήν) καὶ τοῦ ἀρχι(τέ-
κτο)νος τοῦ ἐπὶ τὰ ἱερὰ ποιήσονται (τὴν
μετακατασκευ(ήν) τῶν προειρημένω(ν) καὶ

(*) Ἡ λέξις ἀνεγνώσθη ἥδη ἐν τῇ ὁπ' ἀρ. 887 ἐπιγρ. τῆς Συλλογῆς τοῦ Α.
'Ραγκαβῆ, ἐνθα ὁμως ὄχι τόσον σαφὴς ἡ σημασία τῆς ὅσον ἐδῶ.

25 κατ)αβαλῶνται λόγον εἰς τὸ μητρῶ(ον
 ὦν) ἂν οἰκονομήσωσιν, ἀναγράφου(σι
 δέ) καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τὰ μετακατα(σκευ-
 ασθ)έντα καὶ καθαιραθέντα· ἵνα το(ύτων
 συν)τελούμενων, εὐσεβῶς ἔχῃ (τῇ τε
 30 βου)λῇ καὶ τῷ δήμῳ τὰ πρὸς τοῦ(ς
 θε)οῦς.

Μετακατασκευάσοντες οἶδε
 κε)χειροτόνῃνται· Διονύσιος Παλληνεύς,
 Εὐ)μαχος ἐκ Κολωνοῦ,
 35 Κ)αλλιφῶν Παμβωτάδης, δημόσιος Σώταιρος,
 στ)ρατηγὸς ἐπὶ τὴν παρασκευὴν
 Σε)ρράτιον· Ἐκέληθεν.
 Τ)άδε μετακατασκευάσθη·
 πο)τήριον οὐ ὀλκῇ ρ Δ
 40 ἔτερον) ποτήριον οὐ ὀλκῇ ρ Δ
 φι)άλη (ῥ)ς ὀλκῇ—λιθωνωτὶς ῥς ὀλκῇ—
 καν)οῦν εὐ ὀλκῇ ΗΗΗΗ
 τί)νοχῇ ῥς ὀλκῇ ΗΔΔ

Ἐπὶ ἱερέως Διονυσίου τοῦ Ἀπολλωνίου
 45 Κη)ριστέως,
 ζα)κρέφοντος Ζωθίου Μιλησίου.

[μένει ἔτι κάτω τόπος κενὸς πολὺς.]

Τὰ ἀνωτέρω δύο ἀξιόλογα ψηφίσματα, ἐκδοθέντα ἤδη, ἀλλὰ
 σπουδαστικῶς καὶ ἐνεκα τούτου πολὺ ἀτελῶς καὶ ἡμαρτημένως
 τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ G. Hirschfeld (ἐν
 τῷ περιοδικῷ συγγράμματι τοῦ Βερολίνου τῷ κκλουμένῳ Hermes,
 ἐν τόμῳ 8ου σελ. 350 κ. ἐ.) ἐκδίδομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον, ἀντι-
 γράφαντές τα ἐξ αὐτῶν τῶν λιθίνων στηλῶν. Εὐρέθησαν αὗται
 ἐν Ἀθήναις, ὅχι, ὡς ἐν τῷ Hermes λέγεται, ἐν ὁδῷ Ἀδριανοῦ,
 ἀλλ' ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς, καταντικρὺ περίπου τοῦ ποτὲ ἐκκλησιδίου
 τῆς ἀγ. Μαύρας, ἐν τῇ σκαφῇ τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Θεοφά-
 νους Ζαΐτα (ἴδε τὰς πληροφορίες τοῦ Π. Εὐστρατιάδου ἐν Ἑφημ.
 Ἀρχαιολ. περ. Β'. τεύχ. ιζ'. σελ. 490) καὶ ἠγοράσθησαν ὕστερον
 παρὰ τῆς Ἑλ. κυβερνήσεως, κεῖνται δὲ νῦν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἑθν-
 ικοῦ Μουσείου, τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν Πατησίων. Καὶ ἡ μὲν προτέρα
 τῶν στηλῶν εἶναι λίθου Ὑμηττείου καὶ ἀποτελεῖται νῦν ἐκ τριῶν

τεμαχίων εἰς ἃ ποτε ἐθραύσθη, τὸ δὲ σχῆμά της ἄνω εἶναι ὅποιον τὸ ἀπέδωκεν ὁ Hirschfeld, ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς στήλης τῆς Νικαρέτης ἐκ Πηλῆκων, τῆς ἐν Ἀκροπόλει, ἐν δεξιᾷ τοῦ ἀπὸ τῶν Προπυλαίων ἀναβαίνοντος, πρὸς τῇ ὀρθοτόμῳ ἐκεῖ πέτρα· ἡ δὲ ἄλλη εἶναι λίθου Πεντελησίου, κολοβὴ ὅλως τὰ ἄνω.—Ἡ προτέρα τῶν στηλῶν εἶναι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, καθὼς δηλοῦται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων της, καὶ ὅχι πολὺ μεταγενεστέρα τῆς 122 Ὀλυμπιάδος, ἥτοι τῶν ἐτῶν τῶν μετὰ τὰ 292 π. Χρ., ὅτε ἐκλείπει ἡ σειρὰ τῶν Ἀθήνησιν ἀρχόντων, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θραχυφῶντος ἀρχοντος νῦν πρῶτον ἐμφανίζεται. Ἡ δευτέρα στήλη φαίνεται ἀνήκουσα εἰς τοὺς πρὸ Χριστοῦ ἔτι Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Ὅτι δὲ ἡ ὑπόθεσις ἀμφοτέρων τῶν ψηφισμάτων εἶναι ὁμοία τις καὶ εἰς τὰ σκεύη ἱεροῦ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ἀναφέρεται, δηλ. τοῦ ἥρωος τοῦ ἱατροῦ, τοῦ καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν συγγραμμάτων γνωστοῦ, (λ. χ. Δημοσθ. π. τ. παραπρεσβ. 249.) εἶδαν ἤδη οἱ ἀναγνῶσται. Ὅμοιᾳ ὑπόθεσις εἶναι ἡ τοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου ἐν Ὠρωπῷ ψηφίσματος, τοῦ τυπωθέντος ἐν C. I. Gr. ἀρ. 1570. Ἀλλ' ἐκεῖνο ἔχει λεπτομερείας πολλὰς καὶ θαυμαστὴν ἀκριβείαν περὶ πάντα, ταῦτα δὲ εἶναι πολὺ ἀπλούστερα, μάλιστα τὸ δεύτερον.

Ἀναγνώτω δὲ ὁ περίεργος καὶ τὰ παρὰ Δημοσθένει ἐν τῷ κατὰ Ἀνδροτίωνος ἀπὸ § 69 κ. ἐξ. (=κατὰ Τιμάρχου ἀπὸ § 117 κ. ἐξ.), ἵνα ἴδῃ πῶς ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἐπεκρίνοντο ὅσοι ἀτελῶς ὤριζον ἐν τοῖς ψηφίσμασι τὰ περὶ μετακατασκευῆς ἀναθημάτων.

Σημειώσεις ἄλλας περὶ μήκους τῶν στίχων καὶ περὶ τῶν ἡμετέρων συμπληρώσεων, ἐν πολλοῖς διαφερουσῶν τῶν τοῦ Hirschfeld, ὡς καὶ ἐρμηνευτικὰς τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ κεκμένου δὲν εὐκαιροῦμεν νὰ γράψωμεν, εἰ καὶ ἠθέλομεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τινα. Μόνον δὲ ἐφελεύομεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν εἰς τὸ ὅτι πλεονάκις ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ψηφίσμασι καλεῖται τῷ προσηγορικῷ θεὸς ὁ ἄλλως κυριωνυμούμενος ἥρωος ἱατρός, ὅπερ φανερώνει, πῶς οἱ παλαιοὶ δὲν διέστελλον ἀκριβῶς τοὺς δογματικούς τῆς θεολογίας τῶν ὁρῶν, καὶ ἔκαμναν ἴσως καλὰ ὅθεν καὶ δὲν ἔσχον ποτὲ θρησκευτικούς πολέμους κατὰ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν

τῆς λέξεως. Ἐτι δὲ θέλομεν νὰ ἐξάσωμεν τὸ ἀρελὲς καὶ ἡθικὸν τῆς τελευταίας περὶ τοῦ λοιποῦ φράσεως τοῦ α. ψηφίσματος. Ἐκεῖνα τὰ αὐτοῦ κατασκευασάμενοι ἀναθήσομεν τύπον εἶναι τῷ ὄντι *délicieux*, ὡς ἤθελεν εἰπεῖ Γάλλος ἀνὴρ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΞ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΔΙΠΥΛΟΥ.

Αἱ περὶ τὸ Ἀθήνησι Δίπυλον ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν ἐταιρείας, προβαίνουσαι ἀδιαλείπτως κατὰ τὰ γνωστὰ εἰς τοὺς ἐνταῦθα κατοίκους δύο μεταπύργια πυλαῖα ἀνοίγματα καὶ ἐνδοτέρω αὐτῶν, ἀναδεικνύουσι καθ' ἐκάστην εἰς τὸ φῶς μεγαλολίθους τοίχους καὶ τοίχων θεμελίου χωροῦντας πρὸς ἀνατολὰς μάλιστα, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαφόρους ἄλλας διευθύνσεις, καὶ τόσον πολλούς, ὥστε πολλάκις ἤδη εἰς τῶν ἡμετέρων ἀπορία δικαίᾳ συνεχόμενος εἶπεν ἐπιπαροδῶν ἓνα ἀρχαῖον στίχον, τὸν περὶ Πύλου, τάδε·

Ἔστι τοίχος πρὸ τοίχοιο· τοίχος γέ μὲν ἐστὶ καὶ ἄλλος.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν θὰ διασφῆσει, ὡς εἶναι ἐλπιζόμενον, ὁ μελλῶν χρόνος καὶ αἱ προβαίνουσαι ὁσήμεραι ἀνασκαφαί, ὅταν μάλιστα ἐκλείψωσι τὰ τρία ἐκεῖ μεγάλα ἐμπόδια, οἱ σωλῆνες τοῦ φωταερίου καὶ ὁ ἀγωγὸς τοῦ ὕδατος τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ὁ πολὺ αἰσχιστος ὀχετὸς τῶν ἀκαθάρτων τῆς πόλεως ὕδατων. Ἡμεῖς δὲ σήμερον λέγομεν, ὅτι ἐν τῷ νοτιωτέρῳ ἐκ τῶν εἰρημνῶν δύο πυλαίων ἀνοιγμάτων ἀφοῦ πρὸ τριῶν μηνῶν ἤρχισεν ἐκεῖ ἡ ἀνερευνήσις μιᾶς παλαιᾶς ὑπονόμου, χωρούσης ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐκτισμένης κακῶς μὲ διαφόρους λίθους καὶ μάρμαρα ἐξ ἀρχαιοτέρων κτιρίων ληφθέντα, ἀνεσύρθησαν ἐκ τῶν τοίχων αὐτῆς πολλὰ λίθου λευκοῦ γλυπτὰ τεμάχια, πρὸ πάντων δὲ μέρη σαρκοφάγων δύο τριῶν μὲ μυθολογικὰς παραστάσεις, ἐτι ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιαι ἄλλαι τε τοῦ κοινοτέρου εἶδους καὶ μία περιεργότερα, οὕσα κεχαραγμένη ἐπὶ ἐπιστυλίου μακροῦ καὶ λέγουσα γράμμασι τῶν μετὰ Χριστὸν Ῥωμαϊκῶν χρόνων τάδε·

Κλαυδία ἡ δυστυχεστάτη μήτηρ Οὐεντιδίου... ὃς κοδόμησεν...
 ἐρωτέω ταμίω μυριάδας... τὸ ἥψον καὶ τὴν σφόν... εἰ δέ τις ἕτερον (θήση)... δώσει τῷ...
 πέντε ἀργύρου.

Τὸ ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή μνημεῖον πρέπει νὰ ᾔτο πολὺ μέγα, ἔχον ἰσως καὶ κίονας, διότι εὐρέθησαν πλησίον ῥαβδωτοὶ κίονες καὶ ἐπιστύλια καὶ γείσα οὐκ ὀλίγα. Βῆτα δὲ χωροῦσης τῆς ἀνασκαφῆς πλείοτερον πρὸς ἀνατολάς, ἀνεφάνη ἡ ὑπόνομος γενναιοτέρα μὲ σωζομένην ἀρχὴν καμάρας στερεωτάτης λίθις πωρίνοις κανονικοῖς καὶ μὲ στρεῶσιν τοῦ κάτω ἐδάφους ἐπιμελῆ, καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ἐπὶ μέτρα περίπου 10, ἔπειτα δὲ ἐπὶ κατεστραμμένης τὸ πλείστον τῆς ὑπονόμου ἐφάνη ὑψομένη γέφυρά τις μετρίου πλάτους, τὸ μὲν ὅλον ἐκτισμένη οὕσα πλίνθοις ὀπτοῦ κεράμου, ἔχουσα δὲ τὸ πρὸς δυσμὰς πρόσωπόν τῆς ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς ὑπερμεγεθούς μάρμαρου λευκοῦ, ἡμικυκλίου σχήματος, ὅπερ φαίνεται νῦν ὡς ἄψις, ᾗτο δὲ στρογγύλου ποτὲ μεγάλου μνημεῖου βάσις. Τοῦτο δὲ τὸ ἡμικύκλιον μάρμαρον κακῶς ἂν ἰδρυμένον στηρίζουσι κατὰ τὸ ἀνδύγμα δύο ὀρθὰ μάρμαρα, τὸ μὲν Ὑμηττειον, τὸ δὲ Πεντελῆσιον καὶ διὰ τούτων ἀποφράσσεται οἶον διὰ θύρας καὶ παραθυρίου τὸ πρὸς δυσμὰς πρόσωπον τῆς γεφύρας. Τούτων τῶν ὀρθῶν μαρμάρων τὸ μὲν Ὑμηττειον ἐγνώσθη ἐσχάτως ὅτι ᾗτο ποτε ἐπιστύλιον δωρικοῦ τινος κτίσματος (μνημεῖου τιμητικῆς) ὡζον μόλις καὶ δυσδιακρίτως τὸν κἀνὸνα τοῦ καὶ τοῦς σταλαγμούς, τοὺς τῷ δωρίῳ κόσμῳ συνῆθεις, καὶ προσέτι ἔχει ἐν σειρᾷ στεφάνους γλυπτοὺς δεκατρεῖς, ἐν οἷς πᾶσιν ἦσαν ποτε γράμματα· ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν ἀνωτέρω στεφάνων (ὡς νῦν ἰδρυταὶ τὸ μάρμαρον) δὲν ἐσώθησαν, διότι αὐλακὰ τινα κατὰ μέσῃ τοῦ μαρμαρίου εἶχον σκάψει οἱ καταχρησάμενοί ποτε αὐτῷ εἰς τῆς γεφύρας τὴν στηρίξιν, τὰ δὲ κατωτέρω, ᾗτοι τὰ ἀπὸ τοῦ θου καὶ ἐξῆς στεφάνων, λέγουσι τάδε·

ὁ δῆμος	ὁ δῆμος ὁ Ἀθή	Ἀθηναίων	Ἀθηναίων	(Ἀθηναίων
ὁ Ἀθηναίων	ναίων	ὁ δῆμος ὁ ἐν Ἰμ	ὁ δῆμος ὁ ἐν Σα-	(οἱ ἱππεῖς
στρατηγήσαν	γυμνασιαρχή-	βρωι	λαμίνι	(εἰκό)μιχαλκεῖ.
τα.	σαντα.	εἰκόνι χαλκεῖ.	εἰκόνι χαλκεῖ.	

Κατ' ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα εἶναι κολοβὸν τὸ μακρὸν τοῦτο ἐπιστύλιον. Σχήμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Τίς δὲ ὁ τιμηθεὶς ἀνὴρ, ἀδελφον. Μίαν στιγμὴν ἐκλίναμεν νὰ εἰκασώμεν, ὅτι ἰσως εἶναι Ναυσικλῆς, ὁ ἐν τῷ περὶ τοῦ στεφάνου λόγῳ τοῦ Δημοσθένους

(§ 114. 115) μνημονευόμενος, διότι ἐκεῖ μὲν (ιδίως ἐν τῷ νο-
θυομένῳ ψηφίσματι) λέγεται, ὅτι στρατηγῶν ἐμισθοδότησεν ἐξ
ιδίων τοὺς ἐν Ἰμβρῷ ὀπλίτας Ἀθηναίων οἵτινες ἐδοῦντο τοῖς
κατοικοῦσι τὴν νῆσον Ἀθηναίοις καὶ ὡς μὴ εἰσπράξας ὕστερον τὸ
ποσὸν παρὰ τοῦ δήμου, ἐστεφανώθη, ἐδῶ δὲ ἐπὶ τοῦ λίθου ἀνα-
φέρεται ὁ ἐν Ἰμβρῷ Ἀθηναίων δῆμος ὡς στεφανώσας τὸν ἀγνω-
στον ἡμῖν ἄνδρα, τὸν καὶ στρατηγήσαντα καὶ γυμνασιάρχῃσαντα
κτλ. Ἀλλ' ὕστερον δὲν ἠθελήσαμεν ν' ἀπονεύμωμεν ἀξίαν τινὰ
εἰς ταύτην τὴν εἰκασίαν, τὴν ἀπὸ τόσοῦ λεπτοῦ μίτου ἀνημμένην·
ὅμως δὲ τὴν ἀναγράφωμεν ἐδῶ διὰ τοὺς ἐνασμενίζομένους εἰς τὰ
τοιαῦτα. Περίεργος δὲ τις σύμπτωσις μᾶς ἐγνώρισε κατ' αὐτὰς
καὶ ἄλλην ἐπιγραφὴν Ἀττικὴν, ἐν ᾗ πάλιν ἀναφέρεται ἡ Ἰμβρος.
Κατεδαφιζομένης δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογ. εταιρίας οἰκίας
τινὸς ἐπιπροσδούσης τῇ Ἀττάλου στοᾷ, ἵνα ἀναδειχθῇ καλλιὸν
ὁ βόρειος αὐτῆς τοῖχος ὁ τέως συγκρυπτόμενος (ὡς καὶ ἀνεδεί-
χθη, καὶ ἐφάνη ἔσωθεν ἐξέδρα τις ἀξιόλογος) ἐξήχθη ἐκ τῶν νεω-
τερικῶν ταίχων καὶ ἐν στήλῃς τιμητικῆς ἀρχαίας κάτω μέτρος,
λίθου Πεντελησίου, σῶζον στέφανον ἀναγεγλυμμένον καὶ ἐντὸς
αὐτοῦ τέ·

ὁ δῆμος
ὁ ἐν Ἰμβρῷ
(τὴν) βουλῇν.

Ἐστὼ λοιπὸν καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ ἐνταῦθα ἀναγεγραμμένη. Τὸ
δὲ ἕτερον τῶν, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, στήριζόντων τὴν γέφυραν
μαρμάρων εἶναι στήλη ἐπιτυμβία μεγάλη, ἔχουσα ποτε ρόδακας
(rosaces) καὶ κατ' ἐνώπιον καὶ ἐκ τοῦ πλαγίου, ὅπερ ὅπως οὖν
ὁπάνιον, καὶ σῶζει τὰ ἐξῆς γράμματα τῶν Μακεδονικῶν χρόνων·

.....της
.....νο(ς)
ἐκ Κεραμίων·
Θεό(φ)ρων
Εὐθύφρωνος
ἐκ Κεραμίων (*)

(*) Ἐν τῷ περιόδῳ τούτῳ ἀπέσχομεν μέχρι τοῦδε τῆς ἐκδόσεως
ἐπιτυμβίων Ἀττικῆς ἐπιγραφῶν, ἀφοῦ τόσαι ἔλλαι· που βαιότεραι πε-

Ἐν τῇ ὑπόνομῳ εὐρέθη προσέτι καὶ ἡ ἐξῆς ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἣτις ἀπαρτίζεται ἐξ εἰκοσιδύο τεμαχίων, εἰς ἃ πρὸ αἰώνων ἐθρύσθη, τοῦ μὲν ἐνὸς μεγάλου, τῶν δὲ ἄλλων μικρῶν.

Ἡ βουλ(ή) ἡ ἐπὶ Τηλοκλέου(ς) ἄρχοντος ἀνέθ(η)κεν.
 Το(ύς) δὲ ἐστεφά(νω)σεν ὁ δῆμος
 κρίνας ἄριστα β(ε)βουλευκέναι·
 Φίλιππον Ἱμεραῖον Νικοκράτην ὁ δῆμος
 Αστυγένου Βόωνος (Ἄρχε)μάχου τὴν Βου(λ)ήν.
 Θυμαϊτάδην Εἰτεαῖον (Φηγαία)

Ἡ βουλ(ή) ἡ ἐπὶ Τηλοκ(λέου)ς ἄρχοντος ἀνέθ(η)κεν.
 Το(ύς) δὲ ἐ(στεφά)νωσεν ὁ δῆμος
 κρίνας ἄρι(στα β)εβουλευκέναι·
 Φίλιππον (Ἱμεραῖον) Νικοκράτην ὁ δῆμος
 Αστυγένου Βό(ωνος) Ἀρχεμάχου τὴν βουλὴν.
 Θυμαϊτάδην Εἰτε(αῖον) Φηγαία
 στρατηγοῦντος (Ἄρισ;) τείδου Ἀμπτρέως.

Δύο εὐμεγέθεις λίθου Πεντελησίου πλίνθοι ἀπετέλουν ποτὲ τὴν διπλὴν ταύτην ἐπιγραφὴν, συναρμολογούμεναι ἀλλήλαις κατὰ μῆκος. Ἡ μία πλίνθος σώζεται σχεδὸν ὁλόκληρος καὶ ἔχει μῆκος: 107 γαλ. μέτρ., ὕψος 0, 57, πάχος: 0,36. Τόση θὰ ἦτο καὶ ἡ ἄλλη, ἥς σώζονται τὰ πολλὰ μικρὰ τεμάχια μέ τινα χάσματα. Ἀμφότεραι δὲ εἶναι ἐπιγεγραμμέναι κατὰ τὰς δύο ἀντικειμένας ἐπιμήκεις ἐπιφανείας των, ἔχουσαι τὰ τῶν πρώτων τριῶν στίχων γράμματα μεγάλα καὶ ἐπιμελέστατα κεχαραγμένα, τὰ δὲ ἐν τοῖς στεφάνοις πολὺ μικρότερα. Μόνη διαφορὰ αὐτῶν ὁρᾶται ἐν τῷ περὶ τοῦ στρατηγοῦντος στίχῳ, ὃν εἶχεν ἀνεκαθεν μόνῃ ἡ ἑτέρα

ριμίνουσιν ἔκδοσιν. Ἀλλὰ σήμερον κατ' ἐξάρεσιν ἐξεδώκαμεν ταύτην καὶ τὴν ἀνωτέρω, διότι ὁ λόγος τὸ ἔφερε. Ἐχει δὲ αὕτη ἡ τῶν Κεραμίων στίγλη καὶ μίαν ἐπὶ τῆς πλαγίας ἐπιφανείας νεωτέραν ἐπιγραφὴν τήνδε·

Ἀντίοχος
 ἐπὶ τὴν ἀνέ(θ)ηκεν;

Τοιαύτας νεωτέρας παρέρρους ἐπιγραφὰς ἔχει καὶ τὸ μέγα ἡμικύλιον μάρμαρον, τὰς δὲ Πρίμος· Ἀλέξανδρος. Ἡ δὲ ὑπὸ τὸ παραθύριον τῆς καμάρας πλάξ ἔχει ἐγκεχαραγμένον σταυροῦ σημεῖον.

τῶν ἐπιφανειῶν. Ὅποιου σχήματος ἦτο τὸ ὅλον μνημεῖον καὶ ὁποῖον ἀνεῖχεν ἀνάθημα, ἀγνοοῦμεν. Ἀλλὰ βέβαιον, ὅτι ἐνθεν καὶ ἐνθεν ἦσαν ἔτι καὶ ἄλλαι λίθων πλίνθοι προσκεκολλημέναι, ὡς δηλοῦσιν αἱ τῶν ἄκρων τομαί, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκτείνηται ἐπὶ πλέον ἡ ἐπιγραφὴ, ἔτι δὲ καὶ ἄνωθεν ἦτο ἄλλος ἐπιτεθειμένος λίθων δόμος, διότι ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν νῦν σωζομένων πλίνθων δὲν εἶναι λεία. Ὑπόθεσιν ὁμοίαν τῇ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἔχουσι καὶ ἄλλαι Ἀττικαί, περιεργότερα δὲ πασῶν τῶν ἄλλων εἶναι ἴσως ἡ τυπωθεῖσα ποτε παρ' ἡμῶν ἐν Φιλίστορος τόμ. α'. σελ. 190 κ. ἐξ. ἐνθα τὸ ἀνάθημα λέγεται ἄγαλμα καὶ ἀνατίθεται. α . . . καὶ τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Ἑφαιστίᾳ». Χρόνοι τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς φαίνονται ὄντες οἱ οὐ πολὺ μετὰ τὴν 122^{ον} Ὀλυμπιάδα, 292. μ. Χρ. μεθ' ἑτοῦς λήγει ἡ συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν γνωστῶν Ἀττικῶν ἀρχόντων, διότι ὁ ἐνταῦθα παρουσιαζόμενος Τηλοκλῆς ἀρχων εἶναι νέος· εἰς δὲ τῶν τιμωμένων βουλευτῶν ὁ Νικοκράτης Ἀρχεμάχου Φηγαεὺς εἶναι πιθανότατα ὁ αὐτὸς τῷ Νικ. Ἀρχ. Φηγ. ὅστις ἀνεγνώσθη ἤδη πρὸ ἐτῶν ἐν ψήφισματι ἐκδοθέντι ὑπὸ Πιττάκη ἐν Ἑφημ. ἀρχαιολ. ἀρ. 1364, ἐν ᾧ λέγει γνῶμην ἐπὶ Ἰσαίου ἀρχοντος περὶ τιμῆς ἀποδοτέας εἰς τοὺς ἐπὶ Διοτίμου ἀρχοντος βουλευτάς. Τὸν δὲ Διότιμον καὶ τὸν Ἰσαῖον εὐρίσκω ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Dumont τῷ ἐπιγραφομένῳ *Fastes eponymiques d'Athènes*, Paris, 1874, κατατεταγμένους ὡς ἀρχοντας τῶν ἐτῶν 286 καὶ 285 πρ. Χρ.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους εὐρέθησαν δύο μεγίστων διαστάσεων τμήματα ὠρικῶς γείσου ἐκ λίθου πωρίνου καὶ ἐν τεμάχιον μικρὸν ἐκ τοῦ κάτω μέρους στήλης ψήφισματος, σῶζον μόνον τρεῖς κολοβοὺς στίχους τοὺς τελευταίους καὶ ἓνα στέφανον γλυπτὸν, ὅστις ἀνέκαθεν δὲν εἶχε γράμματα ἐντός. Ἰδοὺ τὰ ἀναγινωσκόμενα·

..... τοὺς αἰρεθέντας. ἀναγείψαι(δὲ) τότε τὸ ψήφισμα ἐν στήλει λίθιν·
 ει (καὶ στε)ῆσαι ἐν τῇ (ἀγορᾷ; —

Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων· ὁ λίθος Ὑμήτειος.

Ὀλίγον δὲ ἀπωτέρω τοῦ τόπου τῆς νῦν ἀνασκαφῆς, πρὸς τῷ ὄχετῳ τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων, ὅπου ἐσκάπτομεν ἀρχᾶς Ἰουλίου, εὐρέθη ἐν μικρὸν βάθρον ἀναθήματος· κολοβὸν ἔχον τὰ

(ὁ δεῖνα) Πάτρωνος
(ἀνέθηκεν . . .) καὶ Ἀθηναί.

Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. ὁ λίθος Ὑμηττεῖος.

Πάλιν δ' ἐν τῷ τόπῳ τῆς νῦν ἀνασκαφῆς ἐξήχθησαν ἐξ ἐνὸς παλαιοῦ φρέατος ἐν ὃν μέγα Ἰωνικὸν κιονόκρανον λίθου Πεντελήσιου καὶ βάσεις τρεῖς κιόνων Ἰωνικῶν τέχνης μετριοτάτης, ὧν ἐκάστη ἔχει ἀνὰ δύο γράμματα ΕΥ. ΕΥ. ΟΩ. ἴσως τὰ ἀρκτικά ὀνομάτων τῶν αὐτὰς ἐργασαμένων λιθοξόνων. Αὐτόθεν ἐξήχθη καὶ σῶμα κίονος ἀρράβδωτον διαμέτρου 2,05, μήκους δὲ πλεόν τῶν 0,40, ἔχον ἐγκεχαραγμένον ἐπιεικῶς μικροῖς γράμμασι τῶν ὑστάτων Ῥωμαϊκῶν χρόνων μίαν μόνην λέξιν τήνδε·

ἀ γ ο ρ α .

Κιόνων δὲ τῆς αὐτῆς διαμέτρου καὶ ἄλλων ὀλίγῳ παχυτέρων εὐρέθησαν περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους καὶ ἄλλα πολλὰ τεμάχια. Εἰ δὲ ἡ λέξις ἀγορὰ ἐγράφη πᾶρὰ τινός τοῦ πάλαι παίζοντος ἢ σπουδάζοντος ἐπὶ τοῦ κίονος, ἀγνοοῦμεν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φρέατος ἐξήχθη καὶ μέγας βραχίων λίθινος Σατύρου μὲ χειρίδα δερματίνην. Ὀλίγον δ' ἀπωτέρω ἐν τοῖς ἐρειπίοις εἰς βάθος 6 μέτρων εὐρέθη ἀνάγλυφον κολοβὸν λίθου Ὑμηττείου, παριστάνον τέχνη ἀρχαϊκῇ τὰ ἄνω Ἑρμοῦ ἡνιοχοῦντος. Ἀνωθεν καὶ κατὰ τὴν ἀριστερὰν τῷ ὀρῶντι πλαγίαν πλευρὰν ἔχει ὁ λίθος περιθώριον ὑψωμένον, ἐνθα, ὡς καὶ ἐν τῇ βαθυτέρᾳ λείᾳ ἐπιφανείᾳ, σῶζονται ἐρυθρᾶς βαφῆς λείψανα. Ἔτι λέγομεν, ὅτι ἐντὸς τοῦ περιδόλου τοῦ πρὸς τῷ ὄχετῳ τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων ἀνευρέθησαν δύο ἀκέφαλα καὶ ἄχειρα φυσικοῦ μεγέθους ἀγάλματα, τὸ ἐν πιθανῶς Ἀσκληπιοῦ, τὸ δὲ θηλείας τινὸς θεότητος, ἴσως Ἀρτέμιδος. Ἡ τέχνη τῶν ὅχι ἀξιοκαταφρόνητος. Ὁ λίθος Πεντελήσιος. Ἐσχάτως δὲ εὐρέθη πρὸς δυσμὰς τοῦ ἐξωτέρω παχέος περιδόλου εἰς βάθος μόλις ἐνὸς μέτρου εἰς κολοσσιαίου μεγέθους κορμὸς ἀνδρὸς τεθωρακισμένου,

πιθανῶς Ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Τὰ ἐπὶ τοῦ θώρακος ἐμπροσθέν τε καὶ ὀπισθεν ἀνάγλυφα κοσμήματα εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν μόνα τὰ ὑπὸ τὰς μασχάλας εἰργασμένα τρόπαια καὶ τελειόνομεν τὸ ἄρθρον, λέγοντες ὅτι καθ' ὅλου ὁ κορμὸς οὕτως ὁμοιάζει τὸν ἐν τῷ Θησείῳ ἐκ Μεγάρων (ἴδε τὸν γερμανιστὶ Κατάλογον τῶν τοῦ Θησείου γλυπτῶν ὑπὸ Kekulé, ἀριθ. 370) καὶ τοὺς ἄλλους δύο θηλειῶν μορφῶν τεθωρακισμένων κορμούς, τοὺς πρὸ ἐτῶν τιῶν παρὰ τὴν Ἀττάλου στοὰν εὐρεθέντας καὶ νῦν ὄντας ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων κτιζομένου ἐθνικοῦ Μουσείου (ἴδε καὶ περὶ τούτων τὸν ἀρτίως ἐκδοθέντα γερμανιστὶ ὑπὸ Heydemann Κατάλογον τῶν γλυπτῶν τῶν ἐν τῇ Ἀδριανῷ στοᾷ, τῷ ὠρολογίῳ Ἀνδρονίκου, τῷ οἰκίσκῳ τῶν φυλάκων ἀκροπόλεως καὶ τῷ γραφείῳ τῆς ἐφορίας τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν τῷ τῆς παιδείας ὑπουργείῳ, ἀριθ. 836 καὶ 837.)

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1874.

ΣΤΑΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

Ἀνατυποῦμεν δὲ καὶ τὸ ἐξῆς ἄρθρον ἐκ τῆς Παλιγγενεσίας τῆς 18 Ἰουλίου 1874.

Ἐὸ γυμνασιάρχης Ναυπλίου Δημ. Πετρίδης ἐπέστειλεν ἡμῖν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Ἰουνίου τὰ ἐξῆς.

Ἐπεανελθὼν χθὲς ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἐπίδουρον ἀρχαίων δὲν ἐθεώρησα ἀπεικὸς νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν τὰ περὶ τοῦ ἐκεῖ ἀνασκαφέντος πρὸς πολλοῦ χρόνου ἀγάλματος ἐν συντόμῳ. Ἐν τοῖς κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον τόποις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων πολυτελοῦς ναοῦ, ὡς δύναται τις νὰ εἰχάσῃ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συντετριμμένων κοσμημάτων αὐτοῦ, οἷον μετοπῶν, τριγλύφων, κανόνων μετὰ σταγόνων, ἐχίνων, καλυμματίων, φατνωμάτων κτλ. πρὸς τὰ ΒΔ τοῦ θεάτρου καὶ ἀντίπεραν τοῦ μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ τοῦ θεάτρου διαρρέοντος ποταμίου κεῖται ἐπὶ τῶν νώτων κορμὸς ἀνδριάντος, πρὸ δύο μηνῶν παρ' ἀγνώστου καὶ τῇ δημοτικῇ ἀρχῇ Ἀήσης ἀνασκαφέντος, καὶ ἔχοντος κοιλώματα κατὰ τοὺς ὤμους

καὶ τὸν τράχηλον, ἐν αἷς ἦν ἐντεθειμένη ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες.

»Ὁ ἀνδριάς περιστᾷ ἄνδρα ἐν φυσικῷ μεγέθει μεγαλοπρεπῆ ἔχοντα τὴν στάσιν, στήριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς καὶ ἔχοντα ὀλίγον προβεβλημένον καὶ ἐπὶ τοῦ ἄκρου πέλματος καὶ τῶν δακτύλων ἐρείδόμενον τὸν κεκαμμένον πῶς κατὰ τὸ γόνυ δεξιὸν πόδα, καὶ περιβεβλημένον ποδῆρες καὶ πολύπτυχον ἱμάτιον, ὑποφαίνονται δὲ ὡς κεχωρισμένα δῆθεν τὰ ἀπλῶς δι' ἐνσκαφῶν διακρινόμενα σκέλη ὑπὸ τὰς πλουσίας καὶ περιττῶς ἐξεργασμένας καθέτους καὶ πλαγίας πτυχὰς τοῦ περὶ τὰ στέρνα, τὸν ὦμον καὶ τὸν τράχηλον περιφερομένου ἱματίου. Τοιαύτην εἶχε τὴν στάσιν ὁ κατακείμενος νῦν ἀνδριάς.

»Τίνος ὁ ἀνδριάς οὗτος καὶ τίνος ἔνεκεν ἀνεστήθη ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ἐπίδαυρίων, μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς παρ' αὐτῷ ἀνασκαφείσης συγχρόνως καὶ καιμένης ἐκεῖ ἐπιγραφῆς. Παρὰ τῷ ἀνδριάντι ἐπὶ λίθου τετραγώνου πλάτους 0,40, μήκους 0,62, καὶ πάχους 0,43, ἀναγινώσκεται πρῶτον τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα·

Ἀνθετο μὲν μ' Ἐπίδαυρος Ἀριστείδαο Φίλιππον

Περμαρόθεν θείας κοίρανον ἱστορίης,

Ἀγλάισαν δὲ μ' ἄν(δρ)ες, ἐπεὶ πολεμογράφον αὐδᾶν

Ἔκταγον ἀμείνων κόσμον ἐπεργόμενος.

»Μετὰ διάκενον δὲ ὡς δύω δακτύλων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου ἀναγινώσκεται ἡ ἐξῆς ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ ἐπιγραφὴ, ἣν ἀναγράφω ἐφεξῆς, φυλάττων τὸν κατὰ στίχους χωρισμὸν τῶν γραμμάτων, ἅτινα ἔχουσι σχῆμα ὅμοιον τῷ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἐγὼ παντοίων παθίων καὶ ξυνεχέος ἀλλη-

λοφονίης ἀνά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώ-

πην καὶ τὰ Ἀθύων ἔθνεα καὶ Νησιωτέων

πόλιας καθ' ἡμέας γεγεννημένων ὁσῆ

5 χειρὶ τὴν περὶ τῶν καινῶν πράξεων ἱσ-

τορίην ἐξήνεγκα ἐς τοὺς Ἑλ(λη)νας,

ὅπως καὶ δι' ἡμέων μαυθάνοντες ὁκό-

σα δημοκοπὴν καὶ κερδίων ἀμετρησίην

καὶ στάσεις ἐμφύλιοι καὶ πίστιων

10 καταλύσεις γεννώσι κκκζ, παρατη-

ρήσει παθίων ἀλλοτρῶν ἀπενθήτους

ποιέονται τὰς τοῦ βίου δι;(αν)νορθώσιαις.

»Τὰ περὶ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνατεθέντος τούτου κοιράνου τῆς ιστορίας Φιλίππου, ἀγνώστου ἐμοὶ καὶ τῇ πτωχῇ μου βιβλιοθήκης, ἀφίνω εἰς ὑμᾶς.»

Ταῦτα μὲν ὁ ἐν Ναυπλίῳ φίλος, ἡμεῖς δὲ παραδίδοντες αὐτὰ εἰς τὴν δημοσιότητα, εὐχαριστοῦμεν αὐτῷ, ὅτι καλῶς χρησάμενος τῷ χρόνῳ τῶν διακοπῶν τῶν μαθημάτων ἐγνώρισεν ἡμῖν ἀγνωστον ἄλλοθεν συγγραφέα τῆς ἀρχαιότητος, ἔχοντα τόσῃν ἠθικὴν τάσιν, ὥστε καὶ ἐπὶ τοῦ λίθου του ἐφρόντισε νὰ τὴν διατρανώσῃ ἐμφαντικῶς, οὐδὲν τι διάφορον ποιήσας ἢ ὅ,τι καὶ ὁ Θεουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Διόδωρος καὶ ὁ Σαλλούστιος καὶ ὁ Τάκιτος ἐποίησαν εἰς διάφορα μέρη τῶν συγγραφῶν των, δυσαρστούντες διὰ τοῦτο εἰς τινὰς νεωτέρους, οἵτινες συνέταξαν θεωρίας, καθ' ἃς πρέπει νὰ ἐξαίρηται τῆς ιστορίας πᾶν τὸ καὶ μακρόθεν ὄζον διδασκαλίας ἠθικῆς. Ἄς χαίρωνται οὗτοι τὰς θεωρίας των καὶ τὰς κατ' αὐτάς ιστορίας. Εἰς ἡμᾶς δὲ ἃς εἶναι συγχωρημένον νὰ φρονῶμεν σκουριασμένα μετὰ τῶν παλαιῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 15ῃ Ἰουλίου 1874.

Σ. Α. Κ.»

Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοιροποιηθεῖσαι

ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.

1874. Ἰούλιος (Ε. Ν.).

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 750,80 χμ.

Μεγίστη » » 756,05 (τὴν 9ην).

Ἐλαχίστη » » 744,71 (τὴν 26ην).

Μέση θερμοκρασία 28,69 ἐκ.

Μεγίστη » 36,1 (τὴν 18ην)

Ἐλαχίστη » 20,6 (τὴν 4ην)

Ἡμέραι βροχῆς 1 (ἐλάχιστον τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος), ἀστραπῶν 2

Ἀνέμοι ἐπνευσαν κατὰ ἡμέρας 28 ΒΑ, 2 ΝΔ, 1 Ν.

Αύγουστος.

Μέση Βαρομετρική θλίψις 749,89

Μεγίστη » » 753,45 (τὴν 30ην)

Ἐλαχίστη » » 745,94 (τὴν 1ην)

Μέση θερμοκρασία 28,08

Μεγίστη » 36, 5 (τὴν 7ην)

Ἐλαχίστη » 18, 4 (τὴν 26ην)

Ἡμέραι βροχῆς 1 (0,44 χμ.), ἀστραπῶν 1. Ἄνεμοι ἔπνευσαν
κατὰ ἡμέρας 13 ΝΔ, 12 ΒΔ, 4 Δ, 1 Β, 1 ΝΔ.

Σεπτέμβριος.

Μέση βαρομετρική θλίψις 754,14

Μεγίστη » » 759,76 (τὴν 28ην)

Ἐλαχίστη » » 749,49 (τὴν 13ην)

Μέση θερμοκρασία 24,80

Μεγίστη » 32, 5 (τὴν 10ην)

Ἐλαχίστη » 16, 1 (τὴν 7ην)

Ἡμέραι βροχῆς 1 (4,66 χμ.), ἀστραπῶν 2.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ ἡμέρας 15 ΒΔ, 8 Β, 4 ΝΔ, 2 Ν, 1 ΒΔ.

ΑΓΓΕΛΙΑ.

Ο ἄγγλος ἔχει βεβαίως τὸ τελειότατον τῶν ἐλληνικῶν λεξικῶν — ὅ ἐστι τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῶν Liddell καὶ Scott — ἵνα ἐννοῇ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἀλλ' ὁ Ἕλλην ἀτυχῶς δὲν ἔχει τοιοῦτον, ἐρμηνεύον τὴν ἀγγλικήν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐννοῇ ἐπίσης τοὺς ἄγγλους.

Ἐν τούτοις ἑξοχος ἑλληνιστὴς ἄγγλος, ὅστις συνέγραψε περὶ ἑλληνικῶν ἀρχαίων γραμμῶν, συνεπέρανεν ἐπὶ τέλος, ὅτι ἀδύνατον νὰ συνυπάρξῃσι πώποτε, τελεία τοῦ πνεύματος ἀνάπτυξις καὶ ἀπόλυτος ἄγνοια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς.

Ἀλλὰ δὲν ᾔθελεν ἡ κρίσις αὕτη εἶναι τάχα δικαιότερα ὑπὸ τινα ἔποψιν, ἐκφερομένη ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει ἄγνοιαν τῆς γλώσσης τοῦ ἀγγλοαμερικανικοῦ πολιτισμοῦ σήμερον;

Τὸ ζήτημα ὑπὸ τὴν μὲν τοῦ Καλοῦ ἔποψιν θεωρούμενον, ᾔθελεν ἴσως παρίστασθαι ὡς ἀδιάλυτον, ἐν ᾧ ἡ φιλοσοφία αἰωρεῖται πάντοτε μετὰξὺ δύο σχολῶν, τῆς μὲν παραδεχομένης τὸ ἀπόλυτον Καλὸν, τῆς δὲ τούναντίον — ἀλλὰ βεβαίωτατα τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω καὶ ὡς πρὸς τὴν Ἐπιστήμην, ἐν ᾧ καὶ ὁ ἐσχατος τῶν ἀνθρώπων γινώσκει σήμερον τὴν ἐπιστημονικὴν ὑπεροχὴν τῆς Ἀγγλίας, παραβαλλομένης πρὸς τὴν σύμπεσαν ἀρχαιότητα.

Ὅθεν ὁ ὑποφαινόμενος πρὸ δύο ἡδὴ ἐτῶν ἐπεχείρησε τὴν σύνταξιν λεξικοῦ, σκοπὸν ἔχοντος νὰ περιέχῃ ἀντιστρόφως πάντα τὰ ἐν τοῖς ῥηθεῖσι Liddell καὶ Scott περιεχόμενα, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ εὐρίσκηται πᾶσα λέξις ἢ φράσις ἀγγλική, ἐν ἐκείνοις περιεχομένη, πρὸ τῆς ἀντιστοίχου λέξεως ἢ φράσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς — περιττὸν δὲ νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι καὶ ἡ σήμερον γραφομένη ὑπὸ τῶν λογίων, δὲν διαφέρει πλέον τῆς ἀρχαίας — τῆς κοινῆς τοῦλάχιστον καλουμένης — εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν σύνταξιν, τοὺς συνθέτους χρόνους τῶν ῥημάτων, καὶ τινα μόρια, ὑπὸ τῆς χρήσεως ἡδὴ πρὸ πολλοῦ καθιερωθέντα.

Τὸ ἔργον τοῦτο δεῖται πράγματι ἀκαὶ πόνου πολλοῦ καὶ

χρόνου μακροῦ, ὥστε, καίτοι οὐδέποτε διακοπὴν μέχρι σήμερον, μόλις ἤγγικε μέχρι τοῦ ἡμίσεος — καὶ τοῦτο μόνον ὡς πρὸς τὴν νοητικὴν ἐργασίαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ὑλικὴν — ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος ἔσται ἀνάλογον τῷ ἀγῶνι — ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ — ἐνθα τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα τιμῶνται τὰ μέγιστα, δὲν ὑπάρχει δὲ λεξικόν — οἷον ἐνταῦθα προτείνεται — δι' οὗ ὁ ἐξηγῶν ἀγγλιστὶ τὸν ἑλληνα λόγόν διὰ τῶν Liddell καὶ Scott, νὰ δύνηται νὰ πράττῃ καὶ τούναντίον, ὡς ἀπαιτεῖται ἰδίως ἐν τοῖς Λυκειοῖς καὶ τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτικοῖς Καταστήμασιν.

Ὡς ἐκ τούτου μάλιστα, φίλοι τινὲς παρήνεσαν τῷ ὑποφαινομένῳ ἵνα τηρῇ μυστικὸν τὸ πρᾶγμα μέχρι τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ τύπου — ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀπλοῦν κίνητρον τοῦ κέρδους ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ἤθελεν εἶναι λίαν ἀγενές, ἐν ᾧ ἡ σύμπραξις τῶν Λογίων ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ οὐ μόνον πρὸς τὴν ταχεῖαν, ἀλλ' ἐν ταύτῃ καὶ τὴν τελείαν ὅσον ἔνεστι διεκπεραΐωσιν τοῦ πονήματος — οἱ Λόγιοι τοῦ ἔθνους προσκαλοῦνται διὰ τῆς παρουσίας, ἵνα συμπράξωσιν, εἰ δυνατόν, μετὰ τοῦ ὑποφαινομένου, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινωφελοῦς ἐν λόγῳ σκοποῦ.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΤΑΗΣ,
διδάκτωρ τῆς νομικῆς.

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΩΣ ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥ

ΘΕΙΟΥ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΣ.

Γ'.

Περὶ τῶν τῆς λατρείας ἀγαλμάτων.

Ἐν τῇ προηγηθείσῃ β' διατριβῇ περὶ σκηαυ τοῦ λόγου ὄντος¹⁾ ἐρέθη ὅτι πᾶς ναὸς εἶδει νὰ ἔχῃ τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα ἢ σύμβολον, εἰς ὃν ἦτο καθιερωμένος, καὶ ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι ὀλίγοι ναοὶ ἦσαν ἄνευ ἀγαλμάτων, καὶ οὗτοι ἐν ὕστεροις χρόνοις. Τοσοῦτον δὲ ἀναγκαῖα ἡ ἐν ναοῖς ὑπαρξίς ἀγαλμάτων ἦτο, ὥστε δυνάμεθα γενικῶς εἰπεῖν ὅτι ναὸς ἄνευ ἀγάλματος ἢ συμβόλου δὲν ὑπῆρχεν ἐν χρόνοις τοῦλάχιστον, καθ' ὅς ἐπεκράτησεν ἡ δι' ἀνθρωπίνων ὁμοιωμάτων παράστασις καὶ ἀπεικόνισις τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν δηλονότι καὶ ἐφεξῆς χρόνων μέχρι τῆς τελείας παρακμῆς τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας· διότι αὕτη ἡ ὑπαρξίς τῶν ἀγαλμάτων καὶ ἡ τοῦ θεοῦ λατρεία προεκάλει τὴν τοῦ ναοῦ οἰκοδομήν, ὅπως φυλάσσεται τοῦτο ἀπὸ πάσης βλάβης καὶ βεβηλώσεως²⁾. Ἐν τῇ γ' ταύτῃ διατριβῇ θέλομεν πραγματευθῆ περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἀπεικονισμάτων πρὸς τὸν ἀπεικονιζόμενον καὶ λατρευόμενον θεὸν καὶ τῆς τούτου πρὸς τοὺς λατρεύοντας αὐτόν. Ἀλλὰ πρὸ τούτου θέλομεν ἀναζητήσει ἐν παρεκβάσει πρῶτον τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἄγαλμα παρὰ τοῖς διαφόροις συγγραφεῦσι, καὶ δεύτερον τίνα τὰ τῆς λατρείας ἀρχαιότατα σύμβολα καὶ ἀπεικονίσματα τῶν θεῶν, διότι καὶ τούτων ἡ λατρεία διέμενεν ἐναχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτε ὕστερον ἐπεκράτησεν ἡ δι' ἀγαλμάτων ἀπεικόνισις τοῦ θεοῦ.

1) Περὶ τῆς λέξεως ἄγαλμα.

Ἡ λέξις ἄγαλμα ἀπαντᾶται παρ' Ὀμήρῳ, ἀποδιδομένη εἰς

1) Ἐν σελ. 308 τοῦ β' ἔτους τοῦ Ἀθηναίου.

2) Βλ. περὶ τούτου Ἑρμαννον Β'. § 48. 4) καὶ Boetticher ἐν τῇ τε-

ἐμψυχά τε καὶ ἄψυχα, ἅπερ διὰ τὴν χάριν καὶ καλλονὴν των τέρ-
πουσιν ἢ θέλγουσι τὸν ἔχοντα καὶ παρέχουσι κόσμον καὶ κῦδος
εἰς τὸν φέροντα αὐτά. Ἐν Ὀδυσσεΐα¹⁾ λέγεται ὁ δούρειος ἵπ-
πος ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον, ἀλλαχοῦ ἵπποι ἢ βόες καλοῦνται
ὡσαύτως ἀγάλματα· καὶ αὐτὸς ὁ πρὸς θυσίαν ἀγόμενος καὶ χρυ-
σῷ κεκοσμημένος βοῦς καλεῖται ὡσαύτως ἄγαλμα²⁾. Τὴν αὐτὴν
σημασίαν τηρεῖ καὶ παρὰ τοῖς ὕστερον, παρ' οἷς ὁμοως λέγεται ἐπὶ
τῶν ὁμοιωμάτων κυρίως ἢ συμβόλων τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, ἐφ' οἷς
οὗτοι ἀγάζονται· ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου καθ' Ἑσύχιον³⁾ καὶ

κτ. τῶν Ἑλλ. 4. σελ. 119 κ. ε. καὶ τὸν ἀντιλέγοντα τούτῳ Petersen ἐν
τοῖς χρον. τῆς φιλολ. τομ. 57. σ. 353.

1) Ὀδ. θ. 509.

2) Ἰλ. δ, 144. Ὀδ. γ, 438. δ, 602. Ὁ Εὐστάθιος (Ὀδ. γ. 274
σελ. 1467) σημειοῖ· ἐγάλματα παρὰ μὲν τοῖς ὕστερον τὰ ξόανα, παρὰ
δὲ τῷ ποιητῇ πᾶν ὥτις ἀγάζεται· διὸ εἰπὼν ἀγάλματα, ἐπάγει ὑφέ-
σματά τε χρυσόν τε. » Ἑτυμολ. μέγα σελ. 5· ἄγαλμα· ἀγαλλισμα,
καλλώπισμα, πᾶν ἐφ' ᾧ ἀγάζεται τις καὶ χαίρει, κᾶν τε ἱμάτιον ἦ, κᾶν
τε εἰκὼν. Οἱ δὲ μεθ' Ὀμηρον ποιηταὶ ἄγαλμα εἶπον τὸ ξόανον· τὸ δὲ
ἄγαλμα παρὰ τὸ ἀγάζειν. » Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι παρ' Ὀμήρῳ τηρεῖ ἡ
λέξις τὴν ἐκ τῆς παραγωγῆς τῆς ἀπὸ τοῦ ἀγάζω (ἄγαμαι, γάνυμαι, γάνος,
γῆθος, gaudeo. βλ. Κουρτ. Ἑτυμ. σ. 163) σημασίαν. Ὁ Αἰσθ' ὁμοως (ἐν
τόμ. Β' σελ. 552 τῶν σημειώσεων τοῦ εἰς Πλάτωνος νόμους 11, 931)
ἀρέσκεται νὰ παραγάγῃ τὴν λέξιν ἄγαλμα ἀπὸ τοῦ ἀγάζειν, τοῦ α-
μῆν καὶ εἰδῆν σημαίνοντος· ἥτις σημασία γίνεταί καταφανὴς ἐν τοῖς
»θεοῖς καρποῖς ἀγάζειν» παρὰ Πορφύριῳ (περὶ ἀποχῆς 4, 22), ἀκαὶ σε
θυσίαισιν ἱσραΐσιν, ὦ Δέσποτ', ἀγαλοῦμεν ἡμεῖς αἰεὶ» παρ' Ἀριστοφάνει (ἐν
Εἰρήνῃ 395). Κατὰ ταύτην τὴν παραγωγὴν καὶ σημασίαν τὸ ἄγαλμα
πρὸςφέρεται τῷ θεῷ τιμῆς καὶ σεβασμοῦ χάριν, ἥτοι τοῦ ἀγάζειν αὐ-
τὸν ἕνεκα.

3) Ἐν λ. ε' Ἀγαλμα· πᾶν ἐφ' ᾧ τις ἀγάζεται, οὐχ ὡς ἡ συνήθεια
τὸ ξόανον » Σουΐδας· ἐγάλματα τὰ τῶν θεῶν μιμήματα, καὶ πάντα τὰ
κόσμου τινὸς μετέχοντα. » Ὀμηρος. Καὶ Ἑσίοδος τὸν ὄρμον ἄγαλμα κα-
λεῖ, Πίνδαρος δὲ τὴν ἐπὶ τάφῳ στήλην (ἐν Νεμ. 10. 125), Εὐριπίδης
(Τρωαδ. 1212, 1218. Ἀλκυστ. 616. κόσμον φέροντας νερετέρων
ἀγάλματα) τὸν ἐπὶ νεκροῖς κόσμον. Καὶ ἐφ' ᾧ τις ἀγάζεται. Καὶ τὸ εἰ-
δωλον, βρέτας. . . Ἀγάλματα δὲ καὶ τοὺς ἀνδριάντας καὶ τὰς γραφεὰς
λέγουσιν. »

Σουΐδαν, ὃ παρέχει κόσμον καὶ δόξαν τῷ ἔχοντι⁴⁾. Ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἐξενίκησε νὰ καλῇται πρὸ πάντων ἄγαλμα πᾶν ἀνάθημα τοῖς θεοῖς καὶ ἥρωσι καθιερωμένον, οἰονδήποτε καὶ ἂν ᾦτο⁵⁾ τοῦτο εἴτε περιφανὲς ὁμοίωμα, εἴτε γραφή, εἴτε ναὸς, εἴτε ἄλλο τι, μάλιστα δὲ ξόανον, ᾗτο ἐκ ξύλου κατεσκευασμένον ἄγαλμα³⁾, ἐφ' ᾧ ἡ ἀγάλ-
λεται ὁ θεός, ἡ ἡμεῖς ἀγάλλομεν, τουτέστι σέβομεν καὶ τιμῶμεν αὐτόν.

Ὁ Πausanías πανταχοῦ καλεῖ ἀγάλματα τὰ τῶν θεῶν ὁμοιώ-
ματα ἐξ οἷαςδήποτε ὕλης καὶ ἂν ᾧσι ταῦτα, εἴτε ἐξ ἀργίλλου⁴⁾,
εἴτε ἐξ ὀπτῆς γῆς⁵⁾, εἴτε ἐκ γύψου⁶⁾, εἴτε ἐκ ξύλου⁷⁾, εἴτε ἐν
μέρει ἐκ ξύλου καὶ ἐλέφαντος, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πλούτου
καὶ τῆς πολυτελείας⁸⁾ κατεσκευάζοντο ταῦτα ἐκ χρυσοῦ καὶ
ἐλέφαντος⁹⁾, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξ ἀργύρου¹⁰⁾, καὶ συνήθως ἐκ χαλ-
κοῦ, καί ποτε καὶ ἐκ σιδήρου¹¹⁾, διότι ἐκ πασῶν τούτων τῶν
ὕλῶν κατεσκευάζοντο ἀγάλματα.

4) Τὸ γεγραμμένον εἰς Νημεακὴν νίκην ποίημα καλεῖ ὁ Πίνδαρος ἐν Νημ. 8, 27, «Νημεαῖον ἄγαλμα». Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 3, 21 καλεῖ τὸν Ἀρι-
στοκλείδην «χώρας ἄγαλμα». Ὁ Ἀλκαῖος παρ' Ἀθηναίῳ, 14, 627
λέγει τὰς περικεφαλαίας ἀνδρῶν ἀγάλματα. «Ἄλλος παρ' Ἐδοσταθίῳ
Ὀδ. θ. 509, σελ. 1608 τοὺς ἀστέρους ἐνυκτὸς ἀγάλματα». Οἱ τραγικοὶ
τὰ τέκνα ἐγρονέων ἀγάλματα».

5) Καὶ αὐτὴν τὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀκρόπολιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ
ἀναθημάτων καὶ λοιπῶν κοσμημάτων τῆς τέχνης καλεῖ ὁ Ἀριστοίδης
(ἐν τῷ Παναθην. σελ. 258.) ἀνάθημα καὶ ἄγαλμα.

3) Bekkeri anecd. graec. 1, σ. 334. «ἄγαλμα, πᾶν ἐφ' ᾧ τις
ἀγάλλεται· ἀγάλματα δὲ [καὶ τὰς] γραφὰς καὶ τοὺς ἀνδριάντας λέγουσιν.
Οἱ δὲ ἀπλῶς ἄγαλμα πᾶν ἀνάθημα καὶ καθιέρωμα ἢ ξόανον ἢ τι ἄλλο
τοιούτου εἴη.» Πρὸς. Ruhnck. ἐν τῷ Τιμαίου πλατ. λει. σελ. 3 κ. ε.

4) 1, 2, 4. 7, 22, 6.

5) 4, 3, 1.

6) 4, 40, 3. 9, 32, 4.

7) 8, 17, 2. 9, 3, 1. 5, 43, 4.

8) 7, 24, 4. 8, 25, 4. 8, 34, 1. 7, 26, 3.

9) 4, 24, 5. 5, 11, 4.

10) 4, 5, 1.

11) 3, 12, 8. 10, 48, 5.

Τὴν λέξιν ἀγαλμα μεταχειρίζεται ὁ αὐτὸς πρὸς δῆλωσιν τοῦ παρ' ἄλλοις ξόανου καλουμένου· ὥστε παρ' αὐτῷ ἀμφότεραι αἱ λέξεις αὐταὶ εἰσι συνώνυμοι¹⁾). Παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς ὅτι ξόανα ἦσαν τὰ τῆς ἀρχαιοτέρας ἀτελεστέρας τέχνης ἀπεικονίσματα²⁾ τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, ἀ οἱ παλαιοὶ δαίδαλα ὠνόμαζον³⁾· Ἦσαν δὲ ταῦτα οὐχὶ πάντοτε ἀνθρωπίνης μορφῆς ὁμοιώματα, ἀλλὰ σύμβολα ἀπλῶς, καθιερωμένα τοῖς θεοῖς, ἐκ ξύλων ἢ λίθων ὡς ὁ Κλήμης⁴⁾ μαρτυρεῖ περὶ τούτου, καὶ αὐτὰ ξόανα ὡσαύτως καλούμενα.

Ὁ Πausανίας ὁμοῦς ξόανα συνήθως ὠνομάζει τὰ ἐκ ξύλου⁵⁾ μόνου⁶⁾ κατεσκευασμένα ἀγάλματα· ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖνα, ἀ εἶχον πρόσωπον, πόδας καὶ χεῖρας ἐκ μαρμάρου⁷⁾, καὶ συνήθως ἀκρόφιθα ἀγάλματα ἐλέγοντο. Ἀπαξ δὲ καλεῖ τὸ αὐτὸ ἀμφοτέροισι τοῖς ὀνόμασιν ἀγαλμα ξόανον⁸⁾, ἐνθα τὸ ἐν ἐπέχει τόπον οὐσιαστικοῦ τὸ δ' ἄλλο ἐπιθέτου⁹⁾. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ χρυσελε-

1) Έν 9, 3, 1. 8, 34, 3. 7, 26, 3 καὶ 8, 47, 2.

2) Πaus. 1, 36, 2. «Ἀγαλμα δὲ ἐν τῇ νήσῳ (Ψυτταλείῃ) σὺν τέχνῃ μὲν ἔστιν οὐδὲν, Πανὸς δὲ ὡς ἕκαστον ἔτυχε ξόανα πεποιημένα». Ὁ αὐτὸς 2, 19, 3. «Τὸ μὲν οὖν ἀγαλμα τὸ ἐφ' ἡμῖν (τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἐργεῖ) Ἀττάλου ποίημα ἦν Ἀθηναίου, τὸ δὲ ἐξ ἀρχῆς Δαναοῦ καὶ ὁ ναὸς καὶ τὸ ξόανον ἀνάθημα ἦν· ξόανα γὰρ δὴ τότε εἶναι πεισθῆναι πάντας». Πp. 8, 47, 2.

3) 9, 3, 2. «Οἱ πάλαι τὰ ξόανα ἐκάλουν δαίδαλα· ἐκάλουν δὲ πρότερον ἔτι ἢ Δαίδαλος ἐγένετο Ἀθήνησι.»

4) Κλήμης ἐν προτρεπ. κφ. § 46· «Οἱ ἔτι παλαιότεροι ξύλα ἰδρύοντο περιφανῇ καὶ κίονας ἔστων λίθων· ἀ δὴ καὶ ξόανα προσηγορεύοντο.»

5) 9, 3 καὶ 8, 47, 2· «Τοῖς δὲ ἀνθρώποις τὸ ἀρχαῖον, ὅποσα καὶ ἡμεῖς καταμαθεῖν ἠδυνήθημεν, τὰ δε ἦν ἀφ' ὧν τὰ ξόανα ἰποιοῦντο, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ κέδροι, τὰ δρύϊνα, ἢ μύλαξ, ὁ λωτός· τῷ δὲ Ἑρμῇ τῷ Κυλληνίῳ τούτων μὲν ἀπὸ οὐδενός, θύου δὲ πεποιημένον τὸ ἀγαλμά ἐστιν.»

6) 8, 17, 2 3, 14, 7. 3, 15 ἐν τελ. 2, 47, 5. 2, 30, 5. 5, 13, 4. 6, 48, 5. 6, 49, 3.

7) 8, 31, 3. 7, 23, 5.

8) 6, 25, 4.

9) Μάλιστα ἡ λέξις ξόανον ἔνεκα τῆς πάραγωγῆς ἀπὸ τοῦ ξίω κατὰ

φάντινον ἀγαλμα καλεῖ¹⁾ ξόανον, ἴσως διότι τοῦτο περιεκαλύπτετο ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, ἦτο δὲ ἐνδον ἐκ ξύλου. Τὸ αὐτὸ λέγεται ἀγαλμα χρυσοῦν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς²⁾).

Παρά τοῖς λοιποῖς τῶν συγγραφέων ἐκαλοῦντο, ὡς εἶρηται, ἀγάλματα τὰ ἀνατεθειμένα τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ὁμοιώματα ἢ σύμβολα, οἵανδ' ἢποτε μορφὴν ταῦτα εἶχον καὶ ἐξ οἷας δ' ἢποτε ὕλης ἦσαν, ξόανα δὲ τὰ ἐκ ξύλου κυρίως³⁾. Ἀγάλματα πρὸς τούτοις ὠνομάζοντο καταχρηστικῶς καὶ οἱ ἐν ἐπιπέδῳ ἐξέχοντες τύποι θεῶν καὶ ἡρώων⁴⁾).

Ἔτι δὲ, ἀλλὰ σπανίως καὶ καταχρηστικῶς, ἀγαλμα λέγεται καὶ ὁ ἀνδριάς, ὃν ὁ Παυσανίας συνήθως εἰκόνα⁵⁾ ὀνομάζει, τὸ ὁμοίωμα δηλαδὴ ἀνθρώπου ἐν ξύλῳ, λίθῳ ἢ μετάλλῳ, ὅπως δ' ἢποτε ἀπεικονίζεται τοῦτο εἴτε περιφανές, εἴτε ἐν τύποις ἐξέχουσιν, εἴτε καὶ ὡς τετράγωνος στήλη ἢ κίων⁶⁾).

τὸν μέγαν Ἑτυμ. σελ. 154· «Ξόανόν ἐστι τὸ ἐξεσμένον εἶδωλον, λίθινον ἢ ἐλεφάντινον ἢ ξύλινον,» καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. «Ξόανα κυρίως τὰ ἐκ ξύλου ἐξεσμένα ἢ λίθων.» Ἄλλοι ὅμως παρατηροῦσιν ὅτι ξόανα ἐκλήθησαν κυρίως τὰ ἐκ ξύλου κατασκευασμένα εἶδωλα, ὡς Θωμαῆς Μάγιστρος.

1) Ἐν 1, 40, 3.

2) Τὸ τοῦ Φειδίου τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Παρθενῶνι. C. J. Q. I, ἀρ. 150 σελ. 232, 40. «Στέφανος χρυσοῦς, ὃν ἡ Νίκη ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἢ ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγάλματος τοῦ χρυσοῦ.» Πρβ. σελ. 236. 233. 237. § 36.

3) Ὅτι δὲ καὶ τὰ τῶν ἡρώων ὁμοιώματα λέγονται ἀγάλματα ἀμφιγνώθι. Ἑρμαννον Ε. & § 18, 16). Ὁ Servius ἐν Virg. Aen. 2, 225 παρατηρεῖ περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας χρήσεως τῆς λέξεως ξόανον τάδε: Delubrum effigies a deliberatione corticis: Nam antiqui felicitum arborum ramnos cortice detractis im effigies deorum formabant, unde Quæci ξόανον dicunt.

4) Πaus. 5, 11, 2. 9, 11, 2. 2, 3, 1. 3, 18, 5. 3, 19, 4. 8, 18, 3.

5) 1, 8, 5 καὶ σημ. Stēbilis.

6) Πaus. 8, 48, 1. 4, 27, 6. Bekk. ἀνεκδ. σ. 394· ἀνδριάντων ὡς ἐν τῇ συντηθείᾳ λέγουσιν αἱ μητέρες περὶ τῶν υἱῶν Ὁ καλὸς ἀνδριάς μου. Δημοσθένης ἐν τῷ ὅπρ. Κτησιφ. (σελ. 270). Λέγεται δὲ ἀνδριάς καὶ τὸ ἀγαλμα καὶ ὁ ἐκ χαλκοῦ καὶ ξύλου καὶ χρυσοῦ καὶ τῆς ἄλλης ὕλης, ὅση

Ἐντεῦθεν διαστέλλεται καὶ ὁ ἀγαλματοποιὸς τοῦ ἀνδριαντοποιοῦ καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀπεργάζεται θεῶν, οὗτος δὲ ἀνθρώπων εἰκόνας¹).

2) *Τίτα τὰ ἀρχαιότατα τῆς λατρείας σύμβολα
ἢ ἀγάλματα τῶν θεῶν.*

Τὸ πάλαί, ἐφ' ὅσον οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον κατασκευάσει ὁμοιώματα τῶν θεῶν, ἀντικείμενα τῆς λατρείας αὐτῶν ἦσαν συμβολικὰ σημεῖα, ἃ ἐδήλουν τὴν παρουσίαν τῶν θεῶν, καὶ εἰς ἃ οἱ εὐσεβεῖς προσέφερον καὶ ὕστερον ἔτι ἐνιαχοῦ τὴν αὐτῶν λατρείαν, διότι αὐτὰ ταῦτα ἐπίστευον ὅτι ἦσαν ἀφιδρύματα τῶν θεῶν, ἢ ὅτι ἐπληροῦντο ἐκ τῆς χάριτος αὐτῶν. Ἦσαν δὲ ταῦτα ἀργοὶ λίθοι, συμβολικῶς παριστάνοντες τοὺς φυσικοὺς ἰδίως θεοὺς ὡς ἦτο ἐξ ἀρχῆς τὸ τοῦ Ἐρωτος παλαιότατον ἀγαλμα ἐν Θεσπιαῖς κατὰ Πausανίαν²), τῶν Χαρίτων ἐν Ὀρχομενῷ, τοῦ Διὸς ἐν Γυθείῳ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἡρακλείους ἐν Ὑήττῳ τῆς Βοιωτίας παρὰ τὴν Κωπαῖδα³) ἢ σωροὶ λίθων παρὰ τὰς ὁδοὺς, Ἑρμαῖα καλού-

δύναται δέξασθαι καὶ κατέχιν εἶδος... Λέγεται μὲν τοι καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων καταχρηστικῶς ἀνδριάς.

Σμῶνιδης ἐν ἀποsp. 76(80) Ἀρτεμίδος τὸδ' ἀγαλμα. 74(78).

Μίλωνος τὸδ' ἀγαλμα καλεῖ καλὸν, ὃς ποτε Πίσῃ
Ἐπτάει νικῆσας, εἰς γόνατ' οὐκ ἔπεσεν.

4) Bekk. Ἀνακδ. 4. 335. «ἀγαλματοποιόν φασι καλεῖσθαι τὸν εἰκόνας θεῶν μᾶλλον ἐργαζόμενον, ἀνδριαντοποιὸν δὲ τὸν ἀνθρώπων.»

2) Ἐν 9, 27, 1. «Θεῶν δὲ οἱ Θεσπιαῖς τιμῶσιν Ἐρωτα μάλιστα ἐξ ἀρχῆς, καὶ σφισιν ἀγαλμα παλαιότατόν ἐστιν ἀργὸς λίθος». Πρβ. αὐτόθ. 35, 4. Ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχατίας ὑπῆρχον κατὰ τὸν αὐτὸν Πausανίαν (7, 22, 3) παρὰ τῷ Ἑρμοῦ ἀγάλματι τριάκοντα τετράγωνοι λίθοι, περὶ ὧν προσθίεται. «Τούτους σέβουσιν οἱ Φαρεῖς, ἐκαστῷ θεοῦ τιнос ὄνομα ἐπιλέγοντες. Τὰ δὲ ἔτι παλαιότερα καὶ τοῖς πᾶσιν Ἕλλησι τιμὰς θεῶν ἀντὶ ἀγαλμάτων εἶχον ἀργοὶ λίθοι». Ὁμοίος λίθος ἐν Γυθείῳ ἐλέγετο Ζεὺς Κακπώτας, ἐφ' οὗ καθισθεὶς ὁ Ὀρέστης, ἀπὸ πλάγῃ τῆς μανίας κατὰ τὸν αὐτὸν Paus. 3, 22, 4.

3) Ὁ αὐτὸς 9, 23, 3. «Ἐν Ὑήττῳ ναὸς ἐστὶν Ἡρακλείους... ὄντος οὐχὶ ἀγάλματος σὺν τέχνῃ, λίθου δὲ ἀργοῦ κατὰ τὸ ἀρχαῖον».

μενοι¹⁾. Ὅπως δείξωσι τὴν ἱερότητα τῶν λίθων τούτων, ἔλεγον ὅτι κατέπεσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ οἷον οἱ Ὀρχομένιοι περὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λίθων τῶν Χαρίτων, ὡς ὁ αὐτὸς Παυσανίας μαρτυρεῖ²⁾. Ὅπερ πιθανοποιεῖ τὴν δόξαν ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι ἦσαν, ἐνιαχοῦ τοῦλάχιστον, διμπετεῖς³⁾ ἦτοι ἀερόλιθοι, ὡς καὶ περὶ τινων ὕστερον κατασκευασθέντων ξοάνων ἐπιστεύετο τὸ αὐτό.

Μετὰ τούτους ἔπονται οἱ τετράγωνοι λίθοι, οἷοι ἦσαν οἱ τριάκοντα ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχαΐας παρὰ τὸ τοῦ Ἑρμοῦ ἄγαλμα, ὧν ἕκαστος ἦτο καθιερωμένος θεῷ τινι ὕστερον⁴⁾ οἱ τριγωνικοὶ, ὡς ὁ ἐν τῷ καὶ τῶν Χαρίτων ἐν Κυζίκῳ, ὃν αὐτὴ ἡ Ἀθηναῖ ἐδωρήσατο ὡς πρῶτον τῆς τέχνης ἔργον⁵⁾ ὁ πυραμοειδὲς λίθος τοῦ Μελίχιου Διὸς ἐν Μεγάροις⁶⁾ οἱ κωνοειδεῖς κίονες τοῦ Ἀπόλλωνος ἀγυΐως συνθήεις παρὰ Δωριεῦσιν, ἐν Σπάρτῃ καὶ Ἀθήναις ἐπὶ τῶν ὁδῶν ἱστάμενοι καὶ ἐν νομίσμασι τῆς Ἀμβρακίας, Ἀπολ-

4) Σουΐδας ἐν λ. Ἑρμαῖον καὶ Εὐσταθ. εἰς Ὀδ. π, 474· εἰς Ἑρμῆς πρῶτος οἷα κῆρυξ καὶ διάκτορος καθήρας τὰς ὁδοὺς, εἴπου λίθους εὖρεν, ἀπειτῇ ἐξω ὁδοῦ. Ὅθεν τοὺς τοιοῦτόν τι ποιοῦντας καὶ τὰς ὁδοὺς τῷ Ἑρμῇ ὡς διακτόρῳ ἐκκαθαίροντας εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ τοὺς τῶν τοιοῦτων λίθων σωροὺς Ἑρμαῖα ἢ Ἑρμαίους λόφους καλεῖν. Αὐτοῦσι Σχολ. εἰς Ὅθεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄχρι τοῦ νῦν εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ κατὰ τὰς ὁδοὺς διὰ τὸ τὸν θεὸν εἶναι τοῦτον καθηγεμόνα καὶ ἐπίτροπον τῶν ἐκδικούντων (γρ. ἴσως ἐκδημούντων) σωροὺς ποιεῖν λίθων, καὶ διδόντας προβάλλειν λίθους, καὶ τούτους καλεῖν Ἑρμαίους λόφους.

Ὅμοιους σωροὺς συσσωρεύουσι νῦν ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τὰς ὁδοὺς οἱ διαβάται, ῥίπτοντες ἕκαστος λίθον καὶ καταρῶμενοί τινα ὡς αἴτιον κακοῦ τινος, παραδίδοντες τοῦτον ἴσως εἰς τὸν δαίμονα, τὸν τὴν θέσιν τοῦ ψυχοπομποῦ Ἑρμοῦ καταλαβόντα παρὰ τοῖς τοιοῦτοις.

2) Ἐν 9, 38, 4.

3) Βλ. Ἑρμῆνον ἐν ἑλλ. ἀρχαιολ. Β'. §. 48, 43.

4) Πaus. 7, 22, 3 βλ. τὸ χωρίον ἐν σημ. 2 τῆς 282 σελίδος.

5) Ἀνθολ. παλατ. Jacobs 4, σ. 297· ἀρ. 342 καὶ Böckh Explicat. εἰς Πίνδαρ. σελ. 472.

6) Ἑρμῆνον. Ἐ. ἀ. Κατὰ Πaus. 2, 9, 6· ὁ Μελίχιος Ζεὺς ἦτο εἰκασμένος πυραμίδι, ἡ δὲ πατρῷα Ἀρτεμὶς κίονι ἐν Σικυῶνι, εὐὴν τέχνη πεποιημένη οὐδεμιᾷ.

λωνίας καὶ Ὁρικοῦ ἐν Ἰλλυρία¹⁾. Στήλη, ἥτοι ξιστός λίθος, ἐπὶ τάφου λέγεται ὑπὸ Πινδάρου²⁾ ἄγαλμα Ἐδου.

Ἔτι δὲ καὶ ξύλα ἄξεσα, ἡ ἀτέχνως ἐξεσμένα, ἦσαν ἐν ἀρχῇ θεῶν ἀγάλματα· οἷον σανίς τις τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ, τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Διόδῳ λείον ἔδος κατὰ τὸν παρ' Εὐσεβίου³⁾ Πλούταρχον. Κατὰ δὲ Τερτυλιανόν⁴⁾ καὶ ἡ Pallas Attica καὶ Ceres Raria ἦσαν rudis pallus ἥτοι κορμὸς ἄξεστος ξύλου. Τὰ δ' ἐν Σπάρτῃ τῶν Διος-

4) Ὁ Müller ἐν ἀρχ. τῆς τέχνης § 66. Κίων ἦτο καὶ τὸ ἐν Ἀργεῖ ἄγαλμα τῆς Ἥρας καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς κατὰ Κλήμεντα ἐν Στρωμ. 1. 418, παρατηροῦντα «πρὶν γοῦν ἀκριβοῦσθαι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις κίονας ἱστάντες οἱ παλαιοὶ ἔσβον τούτους ὡς ἀπεδρόματα τοῦ θεοῦ».

2) Ἐν Πυθ. 10, 67. Ὁ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθήνῃσι Πολιάδος Ἀθηνᾶς Ἑρμῆς ἦτο ξύλον, Κέκροπος ἀνάθημα, κατὰ Πaus. 1, 27, 1. Τὸ δὲ ἐν Διόδῳ τῆς Αἰτουῦς ἄγαλμα ἦτο ξύλινον ἄμορφον, ὅπερ διὰ τοῦτο προεχέλει τὸν γέλωτα τῶν θεωμένων κατ' Ἀθήναιον, σελ. 614.

3) Ἐν Εὐαγγ. προπαρ. 3, 8. «Ἥρας Σάμιοι ξύλινον εἶχον εἶδος, ὡς φησί Καλλιμαχος»

Οὐκω ποικίλον ἔργον

Ἔς ξόαν', εὐκταίονεν ἄλλ' ἐπὶ τιμῶν, ἀναξ,

Ἦσθα θεᾶς σανίς.

Ὡς γὰρ καθιδρύνοντο θεοὺς τότε. Καὶ γὰρ Ἀθήνης ἐν Διόδῳ Δαναὸς λείον ἔθηκεν ἔδος. Λέγεται δὲ Πείρας, ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἥρας ἱερὸν εἰσάμενος. . . . . ἐκ τῶν περὶ Τίτυνθα δένδρων ὄγχην ταμῶν εὐκταίνον Ἥρας ἄγαλμα μορφῶσαι. Κλήμης ἐν προτρεπ. κφ. 4 § 46. «Οἱ παλαιότεροι ξύλα ἱδρύνοντο περιφανῇ καὶ κίονας ἱστῶν ἐκ λίθων· ἀ δὲ καὶ ξόανθι προσηγορεύετο διὰ τὸ ἀποξέσθαι τῆς ὕλης. Ἀμέλει ἐν Ἰκάρῳ τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον (κατ' Ἀρνόδιον ad gentes 6, 11, lignum indolatum) καὶ τῆς Κυθαίρωνίας Ἥρας ἐν Θεσπιάς πρέμνον ἐκκακομμένον» καὶ τὸ τῆς Σαμίας Ἥρας πρότερον μὲν ἦν σανίς, ὑστερον δὲ ἐπὶ Προκλείους ἀρχοντος ἀνδριαντοποιδὲς ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις ἀπεικονίζεσθαι τὰ ξόανα ἤρξαντο, βρέτη τὴν ἐκ βροτῶν ἐπωνυμίαν ἐκαρπώσατο. Ἐν Ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν θόρυ φησὶν γεγονέναι τοῦ Ἀρεως τὸ ξόανον Οὐδάρων ὁ συγγραφεὺς, οὐδέπω τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὠμηνότων».

4) Ἐν ἀπολογ. 16. Περὶ Tibul. Eleg. 1, 2, 11 καὶ 1, 10, 20. καὶ Dissee σημειώσεις αὐτόθι.

κούρων ἀγάλματα ἢ ἀφιδρύματα ἦσαν κατὰ Πλούταρχον¹⁾ αὐτοὺς ξύλα παράλληλα δυοὶ πλαγίοις ἐπεζευγμένα», ἀ οἱ Σπαρτιάται δόκανα ἐκάλουν.

Πλὴν τούτων καὶ ἄλλα διάφορα θεῶν σύμβολα ἠξιοῦντο τιμῆς καὶ λατρείας ὡς θεῶν ἀγάλματα. Ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸν παρὰ Κλήμεντι²⁾ Οὐάρρωνα δόρυ ἦτο τοῦ Ἀρεως ξόανον. Ὡς θεὸς ἐτιμᾶτο παρὰ Χαιρωνεῦσι τὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος σκῆπτρον, δόρυ καλούμενον, ὅπερ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου κατασκευασθὲν τῷ Διὶ, ἐδόθη ὑπὸ τούτου εἰς τὸν Πέλοπα καὶ ὑπὸ τούτου εἰς τοὺς ἀπογόνους κατὰ διαδοχὴν. Κομισθὲν δὲ τοῦτο ὑπὸ Ἡλέκτρας τῆς Ἀγαμέμνονος εἰς Χαϊρώνειαν, ἐτηρεῖτο κατὰ Πausανίαν³⁾ οὐχὶ ἐν ναῷ, ἀλλ' ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἱερέως, καὶ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν προσέφεροντο θυσίαι καὶ τράπεζα αὐτῷ παρέκειτο παντοδαπῶν κρεῶν καὶ πεμμάτων πλήρης.

Περὶ τῆς τοιαύτης τῶν σκῆπτρων χρήσεως προσθέτει ὁ Ἰουστίνος (43,3) ὅτι ἐν ἀρχαίοις χρόνοις οἱ βασιλεῖς ἀντὶ διαδημάτων εἶχον hastas, ἃς οἱ Ἕλληνες σκῆπτρα καλοῦσι, διότι τὸ πάλαι ἀντὶ ἀγαμάτων τῶν θεῶν ἐλάτρευον οἱ ἀρχαῖοι hastas· διὸ καὶ νῦν προστίθενται εἰς τὰ τῶν θεῶν ὁμοιώματα hastae. Ἀλλαχοῦ ἐλάτρευετο ἡ Τρίαῖνα ὡς σύμβολον τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ κηρύκειον ὡς σημεῖον τοῦ Ἑρμοῦ⁴⁾ καὶ ἄλλα ὅμοια τούτοις ἀλλαχοῦ.

Ἡ μετὰ βίαις ἀπὸ τῶν ἀκατεργάστων τούτων συμβόλων τῆς τῶν θεῶν παρουσίας ἐγένετο ἰδίως ἀπὸ τῶν τετραγώνων κιόνων, εἰς οὓς προσετέθη κεφαλὴ καὶ χεῖρες, ἢ ἀντὶ χειρῶν πρόκροσσοι, καὶ πρὸς δῆλωσιν τῶν τῆς ὑγρᾶς φύσεως καὶ γονιμότητος θεῶν ὁ φαλλός⁵⁾. Οὕτως ἀπεικονίσθη ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἑρμοῦ παρ' Ἀρκάσι⁶⁾

1) Ἐν τῷ περὶ Φιλαδελφίας ἐν ἀρχῇ.

2) Βλ. ἀνωτέρω ἐν σημ. 3 τῆς 284 σελίδος τὸ χωρίον τούτου.

3) Ἐν βιβλ. 9, 40 ἐν τέλει.

4) Βλ. Müller ἐν ἀρχ. τῆς τέχνης § 66.

5) Εὐσέβιος ἐν εὐαγγ. προπαρ. 3, 7 φέρει τοὺς λόγους τοῦ Πορφυρίου, δι' οὓς ἀπεικονίσθησαν ἐκ διαφόρου ὕλης καὶ ἐν διαφόροις σχήμασιν οἱ θεοί.

6) Πausαν. 8, 31, 4. 39, 4, 48, 4. «Περὶ σὺν γὰρ δὴ τὰ τῷ σχήματι τούτῳ φαίνονται μοι χαίρειν οἱ Ἀρκάδες.»

καὶ τῆς συγγενέσι τούτων Ἀθηναίους¹), καὶ ὁ Διόνυσος ὕστερόν καὶ ἄλλοι θεοί²). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἑρμῆς ὡς ἐνόδιος εἶναι καὶ τῶν ὁδῶν ἐφορος καὶ ὁδηγὸς τῶν ὁδοιπόρων, ἐτίθεντο τοιαῦτα ἀγάλματα αὐτοῦ καὶ ὕστερον διὰ παντός ἐν ὁδοῖς καὶ τριοδίοις, μίαν καὶ πλείους κεφαλὰς³) φέροντα καὶ ἐπιγραφὰς νομισματικὰς καὶ διδακτικὰς⁴).

Ὁ δὲ Διόνυσος ὡς φαλλοφόρος Ἑρμῆς ἐλατρεύετο κατ' ἐξοχὴν παρὰ Μεθυμναίους κατὰ τὴν παρὰ Παισανίαν καὶ Εὐσεβίῳ διήγησιν⁵).

¹) Θουκ. 6, 27 καὶ Πaus. 4, 24, 3, καὶ 4, 33, 4, 8, 48, 4.

²) Οἷον ἡ Ἀφροδίτη ἐν Δήλῳ (Πaus. 9, 40, 2) ὁ Ζεὺς (8, 48, 4), Ποσειδῶν (8, 35, 6), Ἀθηνᾶ Ἑργάνη καὶ Ἀπόλλων Ἀγνέως (8, 32, 3 καὶ 34, 4) ὅθεν καὶ τὰ σύνθετα Ἑρμαθῆνη, Ἑρμηρακλῆς. Cic. ad Att. 4, 4. Ὑστερον δὲ καὶ ἄνθρωποι, ὡς οἱ πολλοὶ Κοσμηταὶ τῶν γυμνασίων ἐν Ἀθήναις, ὧν τοιαῦτα ἀγάλματα ἀνυερίθησαν ὑπὸ τῆς ἀρχαίας. ἱταρίας ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταῖς παρὰ τὸν ἕγιον Δημήτριον Κατηφόρη καὶ νῦν φυλάσσονται ἐν τῷ μουσεῖῳ αὐτῆς, τῷ ἐν τῷ Βαρβακείῳ, περὶ ὧν βλ. Φιλίστορ. 1864, σελ. 199. τεύχος 4.

³) Ἡσύχιος ἐν λ. Ἑρμῆς τρικέφαλος.

⁴) CIQ. ἐπιγραφὴ 12.

⁵) Πaus. 10, 49, 2 καὶ Εὐσεβίος ἐν εὐαγγ. προπαρ. 5, 36. πβλ. Lobeck ἐν Ἀγλαοφ. σελ. 1085. Τοιοῦτος φαλλοφόρος δικέφαλος Ἑρμῆς ἢ μᾶλλον Διόνυσος εἶναι ὁ εὐρεθεὶς ἐν τῷ παναθηναϊκῷ σταδίῳ, καθαρζομένῳ τῷ 1870 ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Τζάλλερ δαπάναις τοῦ Βασιλέως, ἱστάμενος νῦν ἐν τῇ ἀνατολικῇ εἰσόδῳ τῶν ἀνακτόρων, φέρων δύο κεφαλὰς, διότι τὸ πάλαι ἵστατο παρὰ τὴν σφενδόνην τοῦ σταδίου, ὅπου ἱκαμπτον οἱ σταδιοδρομοῦντες, ὅπως ἐπιβλέπη τοὺς ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐν τῷ δρόμῳ ἀγωνιστάς. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ μέρος καὶ εὐρέθη κατὰ τὰς εἰρημένους ἀνασκαφάς.

Καὶ ἐν ὑστερίοις χρόνοις φαίνεται ὅτι ἐγένετο χρῆσις τοιούτων ἀπλῶν καὶ αὐτοσχέδιαζομένων οὕτως εἰπεῖν ἀγαλμάτων διότι Μάξιμος ὁ Τύρις λέγει (ἐν ἀρχῇ τοῦ 4 λόγου), ὅτι πωρωγοὶ Διόνυσον τιμῶσι πῆξαντες ἐν ὀρχάτῳ αὐτοφύεις πρέμνον, ἀγροικικὸν ἀγαλμα, ὃ ὅπου ἐκόσμου μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ τούτου, ὡς βλέπομεν ἐν τῇ 42 καὶ 43 εἰκόνι τοῦ συγγραμματος τοῦ Boetticher der Baumcultus der Hell. ὅστις ἐν σελ. 226 τοὺς λιθίνους Ἑρμᾶς νομίζει ἀρχαῖα μόνιμα καὶ ἀμετακίνητα ἀγάλματα θεῶν, τὰ δὲ σκῆπτρα καὶ δόρατα ὡς κινητὰ καὶ φορητὰ ἀγάλματα.

Ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀντικειμένων τῆς τῶν θεῶν λατρείας, ἀ ὡς σύμβολα τῶν θεῶν ἐξέλαβε τὸ πάλαι ὁ Ἑλλήν καὶ ὕστερον οὐχ ἤττον ἐτίμα, μετέβη οὗτος εἰς τὴν δι' ἀνθρωπίνης μορφῆς παράστασιν τῶν θεῶν, ὅτε ἤδη ἐξέλαβε τούτους ἀνθρωποφυεῖς. Τὰ ἀρχαιότατα δὲ τῆς τοιαύτης παραστάσεως ἔργα μετὰ τοὺς τετραγώνους Ἑρμᾶς εἰσι τὰ λεγόμενα *Παλλᾶδια*, ἥτοι ξύλινα ἀγάλματα τῆς Παλλᾶδος Ἀθηνᾶς καὶ ἄλλων θεῶν, ἀ ὡς οὐρανόθεν πεσόντα ἐπιστεύοντο, καὶ αἰέποτε ἦσαν ἐν μεγάλῃ θρησκευτικῇ τιμῇ, διότι ἐθεωροῦντο ὡς ὑπ' αὐτῶν τῶν θεῶν ἀποσταλέντα τοῖς φίλοις αὐτῶν εἰς τὴν γῆν καὶ ἀντιπροσωπεύοντα αὐτοὺς, καὶ διότι ἡ παρουσία καὶ διάσωσις αὐτῶν, ἐν ἣ πόλει ὑπῆρχον, συνεπῆγε τὴν εὐδαιμονίαν καὶ σωτηρίαν τῆς πόλεως αὐτῆς. Συνήθως ἔφερον ταῦτα δόρυ καὶ ἄλλα σύμβολα, καὶ εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμιανοικτούς, τοὺς πόδας συμφυεῖς καὶ τὰς χεῖρας κεκολλημένας εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ σώματος, ὅταν δὲν φέρωσι τι.

Τοιοῦτον οὐρανοπετὲς ἢ διῦπετὲς Παλλᾶδιον ἦτο τὸ ἐν Τροίᾳ, ὅπερ κατ' Ἀπολλόδωρον¹⁾ ἦτο τρίπηχυ, εἶχε τοὺς πόδας συμβεβηκότας, καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἔφερε δόρυ, ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ ἄτρακτον καὶ ἡλακάτην. Ἐν ἄλλοις σωζομένοις ἀπεικονίσμασιν ἀρχαίων Παλλადίων φέρουσι ταῦτα περικεφαλαίαν, δόρυ καὶ ἀσπίδα καὶ αἰγίδα²⁾. Τὸ ἐν Τροίᾳ Παλλᾶδιον ἐπίστευον ὕστερον ὅτι ἀρπαγὲν ἐν τῇ καταστροφῇ τῆς πόλεως ἐσώθη κατὰ τινὰς μὲν ὑπὸ Αἰνείου εἰς Ἰταλίαν³⁾, κατ' ἄλλους δὲ εἰς Ἀργος, καὶ κατὰ τοὺς

1) Ἀπολλοδ. 3, 12, 3· «Ἴλος κτίσας πόλιν Ἴλιον ἐκάλεσε, τῷ δὲ Διὶ σημεῖον εὐξάμενος αὐτῷ τι φανῆναι, μεθ' ἡμέραν διίπετὲς Παλλᾶδιον πρὸ τῆς σκηνῆς κείμενον ἐθέσασατο. Ἦν δὲ τῷ μεγέθει τρίπηχυ, τοῖς δὲ ποσὶ συμβεβηκὸς, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ δόρυ διηρμένον ἔχον, τῇ δὲ ἐτέρᾳ ἡλακάτην καὶ ἄτρακτον.» Ἄλλους μύθους περὶ τοῦ Παλλαδίου τούτου φέρει ὁ Διόνυσος. Ἀλ. ἐν ῥωμ. ἀρχαιολ. 4, 69.

2) Ὡς τὰ ὑπὸ Μυλλέρου συλλεγόμενα ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν τῷ ἁ πίνακι.

3) Πaus. 2, 23, 5. Πλείω παρὰ Διονυσίῳ ρ. ἀρχ. 4, 67 καὶ 2, 66, διαστέλλοντι τὸ μὲν ἐν Ῥώμῃ Παλλᾶδιον ὡς γνήσιον καὶ πρωτότυπον, τὸ δὲ ἐν Ἑλλάδι ὡς ἀντίτυπον ὁμοίωμα ἐκείνου, δ, ἐν φανερῷ ὑπάρχον, ἤρπασεν ἐκ Τροίας ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης, τοῦ ἐτέρου ἐν κρυπτῷ σωζομέ-

Ἀθηναίους εἰς Ἀθήνας¹⁾). Διάφορα τῶν Παλλαδίων τούτων εἰσὶ τὰ τῆς Ἀθηνᾶς καθήμενα ἀγάλματα, ἔχοντα σκέλη συμβεβηκότα, χεῖρας καθειμένας καὶ ταῖς πλευραῖς κεκολλημένας, καὶ ὄμματα μεμυκῆτα, οἷον τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀθηνῆσι Ἀκροπόλεως λίθινον ἄγαλμα, φέρον καὶ γοργόνειον πρὸ τοῦ στέρνου. Καθήμενον φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ τὸ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Τροίᾳ²⁾, καὶ ἄλλα πολλὰ ξόανα τῆς Ἀθηνᾶς καθήμενα ὑπῆρχον ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Στράδωνος μαρτυρίαν³⁾, ἐν Φωκαίᾳ, Κίῳ, Μασσαλίᾳ καὶ Ῥώμῃ.

Ὅπου δὲ καὶ ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐσώζοντο τοιαῦτα Παλλάδια, ἣ ἦσαν θεατὰ μόνον τοῖς ἱερεῦσιν, ὅλως δ' ἀθέατα τοῖς πολλοῖς διὰ τὴν ἱερότητά των, ἣ σπανίως μόνον θεατὰ. Ἐντεῦθεν καὶ

νου, δ' ἐν τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως ἔλαβε μεθ' αὐτοῦ ὁ Αἰνείας καὶ ἐκόμισεν εἰς Ἰταλίαν. Ὁ Εὐρών δμως (ἐν Διηγῆσει 34) λέγει ὅτι ἐν Τροίᾳ ἦσαν πολλὰ Παλλάδια, ὧν τὸ σμικρότατον γνήσιον καὶ διπτεῖς.

1) Ὁ αὐτὸς 4, 28, 8. Πρβ. Müller ἐν Βύμην. σ. 155.

Διπτετὴ θεῶν ἀγάλματα λέγονται καὶ τᾶδε·

Ἐν Θήβαις ἐσώζετο παράδοσις κατὰ Πausανίαν (9, 42, 3) ὅτι εἰς τῷ κεραινωῖ βληθῆναι εἰς τὸν Σεμέλης θάλαμον πίσει ξύλον ἐξ οὐρανοῦ. Πολύδωρον δὲ τὸ ξύλον τοῦτο χαλκῷ λέγουσιν ἐπικρομήσαντα Διδόνυσον καλέσαι Κάδμον.»

Διπτετὴς ἐλέγετο καὶ τὸ ἐν Ταυρίδῃ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος κατὰ Εὐριπίδην ἐν Ἰφιγ. Ταυρ. 976, ἐνθα ὁ Ὀρίστης λέγει ὅτι ὁ Φοῖβος ἐκπέμψεν αὐτὸν εἰς Ταυρίδα «λαβεῖν τὸ διπτετὴς ἄγαλμα». Ὡσαύτως διπτετὴς καὶ τὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ θεᾶς ἄγαλμα κατὰ τὰς τῶν Ἀποστόλων πρῆξις 18, 35· «Τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν ὑμῶν οὐσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διοπετοῦς;» Οὐρανὸν πεσὼν ἐπιστεύετο καὶ τὸ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἀγιώτατον ἄγαλμα τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς κατὰ Πausανίαν 4, 26, 7. Περὶ Παλλαδίων ἐν γένει καὶ τῶν μύθων αὐτῶν πραγματεύεται διεξοδικῶς ὁ Krenzer ἐν συμβολ. τομ. Β' σελ. 685 κ. ἑ. ἐκδ. 6.

2) Ἰλ. ζ. 92, 7; Ἀθηνᾶς ἐν τοῖς γούνασιν ἔθηκεν ἡ Ἐκάβη πάλιν. πρβ. στοιχ. 273 καὶ 303 καὶ Virg. Aen. 2, 471 κ. ἑ.

3) Ἐν βιβλ. ΙΓ'. σ. 604. πρβ. καὶ Γ'. σελ. 264, ἐνθα σημειοῦται ὅτι κα-
ταμύει ἡ Ἀθηνᾶ μὴ θέλουσα ἰδεῖν τὰ πρὸ αὐτῆς γινόμενα πακουρήματα. Πρβ. Πλούταρχον ἐν Καμῖλλῳ 6, φέροντα καὶ ἄλλα τοιαῦτα περὶ ἀγαλμάτων.

πολλά περὶ αὐτῶν μυθεύματα ἦσαν συνήθη¹⁾, περὶ ὧν ὕστερον ἔσται λόγος.

Ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία προῆλθεν ἐκ τῆς λατρείας τῆς φύσεως, καθ' ἃ ἀλλαχού εἵπομεν, καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ δένδρα διὰ τὴν ὀργανικὴν αὐτῶν ζωὴν καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων ἐξεληφθήσαν εἴτε ὡς θεοὶ εἴτε ὡς κατοικητήρια θεῶν (ἐξ ἀρχῆς²⁾), ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι, καὶ ὅτε ὕστερον ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσι τῶν θεῶν ἀγάλματα ἐν μορφῇ ἀνθρωπίνῃ, τὰ πρῶτα αὐτῶν ἀγάλματα ἦσαν ξύλινα, ὅθεν καὶ ὠνομάσθησαν ἀπὸ τούτου ξόανα καὶ ἀπὸ τῆς μορφῆς βρέτη³⁾. Καὶ τὰ Παλλάδια λοιπὸν ὡς ἀρχαιότατα ἀπεικονίσματα τοῦ θεοῦ ἦσαν ἐκ ξύλου ἀνθρωπίνης μορφῆς ἀπομιμήματα, καὶ ὡς τοιαῦτα ἐκαλύπτοντο μ' ἀνθρώπινα ἱμάτια, ὡς δεικνύει τὸ ἐν Ἰλίῳ Παλλάδιον, παρ' ᾧ ἡ τῆς Κασσάνδρας ἀπεικονίζεται ἀρπαγὴ, καὶ ἄλλα⁴⁾).

Τὰ ξύλα δὲ, ἀφ' ὧν κατασκευάζοντο τὰ τοιαῦτα τῶν θεῶν ἀγάλματα, ἦσαν διάφορα, ἔβενος, κυπάρισσος, κέδρος, δρῦς, μύλαξ, ἐλαία, συκῆ, θῦος καὶ ἄλλα⁵⁾, ἀλλὰ πάντοτε εἶχον σχέσιν πρὸς τὸν ἀπεικονιζόμενον θεόν, ἥτοι ἔδει νὰ ὦσι τοῦτου ἱερά. Διὸ οὐχὶ πᾶν ξύλον ἐλαμβάνετο καὶ κατασκευάζετο ἐξ αὐτοῦ τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα, ἀλλὰ τὸ εἰς τοῦτον καθιερωμένον. Τῇ Ἀθηνᾷ ἱερὸν δένδρον ἦτο ἡ ἐλαία, τῇ Ἀφροδίτῃ ἡ μύρτος⁶⁾, τῷ Διονύσῳ καὶ τῇ Κυβέλῃ ἡ κληματὶς⁷⁾, τῷ Διονύσῳ ἡ συκῆ καὶ πεύκη, τῷ Ἀσκληπιῷ ἡ ἄγνος ἡ λύγος⁸⁾. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ξύλα ὑπέκειντο

1) Βλ. τοὺς περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ, Λαυίνῳ, καὶ Ἀλβῇ Παλλαδίου μύθους παρὰ Διονυσίου ἐν ρ. ἀρχ. 1, 67 καὶ ἐξῆς.

2) Βλ. Ἀθηναίου ἀ ἔτος σελ. 382 κ. εἰ.

3) Βλ. ἀνωτέρω σελ. 284 σημ. 3. καὶ Πaus. 2, 19, 3.

4) Βλ. τὰς εἰκόνας τούτου καὶ μάλιστα τὴν 7 ἐν τῷ πίνακι τῶν Μυλέρου μνημείων τῆς τέχνης. Καὶ δένδρα εἶτι, ἃ καὶ ὕστερον ἐλάτρευον ὡς κατοικητήρια τῶν θεῶν, ἐνέδυσον ἀνθρωπίνους ἐνδύμασι καὶ συμβόλος, ὡς βλέπομεν ἐν εἰκόني 34. 42. 43. 44 τοῦ συγγράμματος τοῦ K. Bötticher der Baumcultes der Hellenen. 1856.

5) Paus. 8, 17, 2. βλ. τὸ χωρίον ἀνωτέρω σελ. 280 σημ. 4.

6) Paus. 5, 13, 4.

7) Ἀπόλλ. Ῥόζ. 1. 1125 καὶ σχολ. 8) Paus. 3, 14, 7.

ταῦτα εἰς φθορὰν ἐκ τῆς προόδου τοῦ χρόνου, ὅπως προφυλάττωσιν αὐτά, ἐπλυνον καὶ ἔλουον κατ' ἔτος ἐν ὀρισμένη ἡμέρᾳ¹⁾, τελοῦντες ἐπὶ τούτῳ ἰδίαν ἑορτὴν, τὰ πλυντήρια, καὶ εἴτα ~~ἐλαίω~~ ἐλαίῳ ἢ μύροις καὶ χρώμασιν. Ἔτι δὲ περιεκάλυπτον αὐτά καὶ μάλιστα τὰ τῶν θεαινῶν ρε̐ ἐνδύματα καὶ ἐκόσμουεν μὲ ψέλλια, ὄρμουε, ἐνώτια καὶ διαδήματα καὶ μὲ ἄλλα παντὸς εἶδους κοσμήματα, ὥσπερ τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα, νομίζοντες ὅτι ἀρέσκονται καὶ οἱ θεοὶ εἰς ταῦτα. Ἀλλὰ πλείω περὶ τούτου ἀλλαχοῦ.

Ἀπὸ τῶν ἀτέχνων τούτων συμβόλων τοῦ θείου καὶ τῶν Παλαδιδίων προῆλθεν ὕστερον διὰ τῆς ἐπὶ τὰ κρεῖττω ἀναπτύξεως τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπὶ τὸ καλλιμορφότερον παραστάσεως τῶν θεῶν ἡ δι' ἐντέχνων καὶ εὐειδῶν ἀγαλμάτων παραστάσις αὐτῶν ἣν πρόδον καὶ ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης ἀνέφερον οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὸν Δαίδαλον καὶ ἄλλους συγχρόνους τούτου καλλιτέχνας²⁾. Ὁ Δαίδαλος πρῶτος λέγεται ὅτι κατεσκεύασεν ὁμοιώματα τῶν θεῶν ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτούς, τοὺς πόδας διαβεβηκότητας, τὰς χεῖρας ἐλευθέρas, καὶ ἐν γένει ἀπεικόνισε ταῦτα ὡς ζῶντα καὶ κινούμενα καὶ πλήρη ζωῆς καὶ ἐνεργείας. Πατρίς δὲ καὶ τόπος, ἐν ᾧ ἀνεπτύχθη ἡ τοῦ Δαιδάλου τέχνη καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διετηρήθη, λέγεται ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις καὶ ἡ Κρήτη, ἐνθα καὶ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἐσώζοντο ὕστερον, μετερχόμενοι τὴν λιθοξοίαν καὶ ἀγαλματοποιίαν. Τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐσώζοντο καὶ ἐπὶ Πausανίου ἤδη πολλὰ, ὧν οὐκ ὀλίγα ὀνομάζει ὁ περιηγητὴς οὗτος πολλαχοῦ τῆς περιηγήσεώς του³⁾, καὶ γενικῶς χαρακτηρίζει⁴⁾

1) Ροσσ. ἐν ἐγχειριδίῳ ἀρχαιολογ. σελ. 444.

2) Βλ. Müller ἐν τῇ ἀρχαιολ. τῶν τεχνῶν § 70 καὶ Ροσσίου §. 2. § 87. Σχολ. ἐν Πλατ. Μένωνι σελ. 97. «Τῶν πάλαι δημιουργῶν πλατόντων τὰ ζῶα συμμεμυκτάς ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ οὐ διεστηκότητας τοὺς πόδας, ἀλλ' ἐστῶτα σύμποδα, Δαίδαλος ἄριστος ἀγαλματοποιὸς ἐπιγεγονώς πρῶτος ἀναπετάνυσσι τε τὰ τούτων βλέφαρα, ὡς δόξαι βλέπειν αὐτά, καὶ τοὺς πόδας, ὡς νομίσαι βαδίζειν, διίστησι». Πρβ. Διοδ. 4, 98 καὶ 4, 76.

3) Βλ. Ρόσσιον ἐν σελ. 445.

4) Ἐν βιβλ. 2, 4, 5. «Δαίδαλος δὲ ὅποσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μὲν

ὡς ἔχοντα τύπον μὲν ἄχαριν καὶ δύσμορφον, ἀλλὰ τι θεοπρεπές καὶ ἔνθεον.

Ἄλλ' εἰ καὶ ἐκ τῆς προόδου τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοκαλίας καὶ τοῦ πλούτου κατεσκευάσθη ὕστερον μέγα πλῆθος ἀγαλμάτων ἀπὸ πάσης ὕλης ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἑλλάδι καὶ ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς, καὶ πάντες οἱ τῶν θεῶν ναοὶ ἦσαν πλήρεις ἀρίστων τῆς τέχνης καὶ πολυτίμων ἔργων, πάλιν τὰ τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης, εἰ καὶ δύσμορφα, ἔμμενον αἰέποτε ἐν μεγάλῃ τιμῇ, καὶ αὐτοῖς πρὸ πάντων ἦσαν καθερωμένοι ναοὶ, καὶ αὐτοῖς προσεφέρετο κατ' ἐξοχὴν λατρεία. Πανταχοῦ τῆς περιγησίσεως τοῦ Πausανίου εὐρίσκομεν ἀποδείξεις τῆς ἀληθείας ταύτης. Εἰς τοσοῦτον δὲ προέβαιναν ἡ τῶν Ἑλλήνων εὐσέβεια πρὸς τοιαῦτα ἀρχαῖα ὁμοιώματα τῶν θεῶν, ὥστε οὐ μόνον διετήρουν αὐτὰ ὅσον πλεῖστον χρόνον καὶ οἷς τρόποις ἡδύναντο, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀνανεοῦντες αὐτὰ ἐτήρουν πάλιν ἐν τοῖς νέοις τὸν ἀρχαῖκόν τύπον αὐτῶν, ὅσον ἄτεχνος καὶ ἂν ἦτο, καὶ ὅσον δύσμορφος καὶ ἂν ἐφαίνετο ἐν αὐτοῖς ὁ ἀπεικονιζόμενος θεός. Τοσαύτη δ' ἦτο ἐν τισιν ἡ δυσμορφία, ὥστε ἐκινεῖτο ὕστερον ἐκ τούτου ὁ γέλως τῶν θεωμένων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς καλλισθησίας¹⁾. Αἰτία δὲ τούτου ἦτο ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ᾔβελον νὰ μεταβάλληται ἡ μορφή αὐτῶν, ὡς ὁ Τάκιτος²⁾ λέγει, ἡ μᾶλλον διότι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἠρέσκοντο ἐξ εὐσεβείας νὰ μεταβάλλωσιν ὅ,τι ἐν τῇ θρησκείᾳ παρέδωκαν αὐτοῖς οἱ πρόγονοι, ὡς ὁ Ἰσοκράτης βεβαυῖ³⁾.

ἔστιν ἐς τὴν ὥψιν, ἐπιπρέπει δὲ ὁμῶς τι καὶ ἔνθεον τούτοις· πρβ. καὶ Πλατ. ἐν Ἰππ. Μείζ. σελ. 281.

1) Ἀθην. ιδ', 614. Παρμενίσκος ἦλθεν εἰς τὸ Λητῶν (ἐν Δῶλῳ) νομίζων τῆς Ἀπόλλωνος μητρὸς ἀγαλμὰ τι θεωρήσειν ἀξιόλογον· ἰδὼν δ' αὐτὸ ξύλινον ἄμορφον παραδόξως ἐγέλασεν.

2) Ἐν Ἱστορ. 4, 53· Nolle deos mutari veterem formam.

3) Ὁ Πausανίας (3, 16, 1) λέγει ὅτι αὐτοὶ οἱ θεοὶ δι' ὀνειρώδων ἀπηγόρευον τὴν μεταβολὴν τῶν ἰδίων ἀγαλμάτων.

3) Ἐν Ἀραιοπαγ. §. 44.· Ἐκεῖνο μόνον ἐτήρουν (ἐν τοῖς ἱεροῖς), ὅπως μηδὲν μήτε τῶν πατρίων καταλύσουσι, μήτ' ἕξω τῶν νομιζομένων προσθέσουσιν. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς πολυτελείαις ἐνόμιζον εἶναι τὴν εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐν τῇ μηδενὶ κινεῖν ὧν αὐτοῖς οἱ πρόγονοι παρέδωκαν.

Ἀπαράλλακτα καὶ παρ' ἡμῖν ἐτι συμβαίνει νὰ τιμῶμεν καὶ σεβώμεθα πλέον ἀρχαίας εἰκόνας, εἰςδὴποτε τέχνης καὶ ἂν ὦσιν αὗται, ἡ νέας τελειότερας τὴν τέχνην καὶ πολυτιμότερας. Τὰς ἐν Ῥώμῃ πρὸ ἐτῶν γραφεῖσας ὑπὸ καλλιτεχνῶν εἰκόνας τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, ὡς καὶ τὰς πρὸ τούτων τοῦ τῆς ἀγίας Εἰρήνης, γενομένας ἐν τῇ ὁμοδόξῳ Ῥωσσίᾳ, ἐπὶ πολλοῦς ἐναυτοῦς ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῶν Ἀθηνῶν ἀρχὴ ἀπηγόρευε νὰ τεθῶσιν εἰς προσκύνῃσιν τῶν πιστῶν, διότι δὲν ἔφερον τὸν Βυζαντινὸν τύπον, ὅστις εἶναι ἤδη καθιερωμένος παρ' ἡμῖν. Ὅπου ὅμως τοῦ τύπου τούτου εἰκόνες δὲν ὑπάρχουσιν, οὐδὲ δυνατόν εἶναι νὰ παρασκευασθῶσι, δέχονται οἱ πιστοὶ καὶ νέας εἰκόνας νέων τεχνιτῶν. Ἀλλ' ὅμως τὸ εἰς αὐτάς ἀποδιδόμενον σέβας εἶνε πάντοτε ἥττον. Ἀνάγκη προηγουμένως νὰ ἐπικαθῇ ἐπ' αὐτῶν ὁ τοῦ χρόνου πίνος, νὰ πλασθῶσι περὶ αὐτῶν παραδόσεις, ἐνίοτε δὲ καὶ θαύματα, ἵνα ἐξισωθῶσι κατὰ τὴν ἱερότητα πρὸς τὰς ἀρχαίας εἰκόνας.

Ὅμοια γινώσκομεν ὅτι ἐφρόνουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι. Τὸ ἐν τῷ Ῥερχθείῳ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ διυπετές αὐτῶν Παλλάδιον, ὑπερ ἐν μεγίστῃ τιμῇ ἐφυλάσσετο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ὑπὸ πολλῶν παρθένων καὶ ἱερειῶν, αὐτὸ τοῦτο ἦτο τὸ ἱερώτατον τῶν Ἀθηνῶν ἀγαλμάτων τῆς θεᾶς ταύτης, οὗ ἡ σωτηρία ἐτήρει καὶ τὴν τῆς πόλεως, τὸ δὲ χρυσελεφάντινον τῆς αὐτῆς θεᾶς ἄγαλμα, τὸ τοῦ Φειδίου θαυμάσιον ἔργον, δὲ ἐφυλάσσετο ἐν τῷ Παρθενῶνι, ἦτο πολυτιμώτατον τὴν τέχνην καὶ τὴν ὕλην, ἀλλ' οὐδέποτε ἠξιώθη τῆς αὐτῆς λατρείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἀγάλματος, τοῦ ἐν τῷ Ῥερχθείῳ ἀείποτε φυλασσομένου. Ἡ αὐτὴ ἀρχαίων καὶ νέων διαστολὴ ἀγαλμάτων ἐγένετο καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος. Ἐντεῦθεν ὁ γερμανὸς K. Bötticher¹⁾ διέσπειρε πρὸ μικροῦ τὰ τῆς λατρείας ἀγάλματα ἀπὸ τῶν ἀναθημάτων, τὴν αὐτὴν διαστολὴν ποιήσας καὶ τῶν ναῶν²⁾, ἐν οἷς

1) Ἐν τῇ τεκτονικῇ τῶν Ἑλλήνων πρῶτον 4, σ. 247 καὶ τελευταῖον ἐν Φιλολόγῳ 1866 καὶ ἐξῆς ἐν πολλαῖς διατριβαῖς.

2) Ὡν τοὺς μὲν λέγει χρησίμους πρὸς τὴν λατρείαν, τοὺς δὲ πρὸς τὰς πανηγύρεις καὶ τοὺς ἀγῶνας, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς δευτέρους καλεῖ Agonale festtempel.

ταῦτα καὶ ἐκεῖνα ἐφυλάσσοντο, δογματίσας ὅτι ὁ μὲν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ναὸς καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἀρχαῖον αὐτῆς Παλλάδιον ἦσαν τὰ τῆς λατρείας, ὁ δὲ Παρθενὼν καὶ τὸ χρυσελεφάντινον ἀγάλμα τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς ἦσαν ἀναθήματα καὶ θεάματα διὰ τὰς πανηγύρεις καὶ τοὺς ἀγῶνας, ὅτε ἐξετίθεντο εἰς θεῶν καὶ θαυμασμὸν τοῦ κοινοῦ, καὶ χρῆσις αὐτῶν ἐγένετο. Ὅμοια, λέγει, ἦσαν καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ὑπάρχοντα χρυσελεφάντινα καὶ ἄλλα πολύτιμα καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς, καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, ἐκλαμβάνων ταῦτα ὡς ἔργα λαμπρότητος καὶ ἐπιδείξεως πλούτου καὶ τέχνης, οὐχὶ δὲ σεβασμοῦ καὶ λατρείας, οἷα κατ' αὐτὸν ἦσαν τὰ ἀρχαῖα. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς διαστολὴ δὲν ἔτυχεν ἔτι γενικῆς ἐπιδοκιμασίας.

3) Περὶ τῆς εἰς αἰὲν τερήσεως τοῦ ἐν ἀρχῇ καθιερωθέντος τύπου ἐν τοῖς ἀγάλμασι τοῖς ναοῖς καὶ ταῖς ἱερουργίαις.

Ὁ λόγος, δι' ὃν κατὰ τὰ εἰρημένα ἐτηρεῖτο διὰ παντὸς ὅσπερ ἀμετάβλητος ὁ παλαιὸς τύπος τῶν ἀγάλματων, οἷος δὴ ποτὲ καὶ ἂν ἦτο οὗτος, ἦτο κυρίως ὁ ἐξῆς.

Ἐπειδὴ πᾶσα ἱστορικὴ παράδοσις περὶ τῆς ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα μετανάστεύσεως τῶν παναρχαίων τῆς Ἑλλάδος κατοίκων¹⁾ ἀπώλετο παρ' Ἑλλήσι, σὺν ταύτῃ δὲ καὶ ἡ τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν πρώτη πηγὴ, ἐπίστευον πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι ὅτι ἦσαν αὐτοὶ τε καὶ οἱ θεοὶ τῶν τέκνα τῆς γῆς²⁾ ἐν ᾗ κατόικουν, καὶ ὅτι ἐνεκα τῆς κοινῆς ταύ-

1) Ὡς ἀπέδειξεν ἡδὴ ἡ νέα γλωσσολογικὴ ἐπιστήμη διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς συγγενείας τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ὧν πρωτότοκος ἀδελφὴ φαίνεται ἡ ἀρχαία τῶν Ἰνδῶν γλῶσσα, πιθανοποιήσασα συγχρόνως ἡ αὐτὴ ὅτι καὶ αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ ἐννοιαὶ τῶν ἰνδῶν τούτων εἰσι κοιναὶ ἐν τε τοῖς ὀνόμασι τῶν πρωτευόντων θεῶν καὶ τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν. Βλ. Ch. Petersen Religion der Griechen 1864 ἀπὸ σελ. 74 κ. ἐ. καὶ Maury histoire des religions de la Grèce antique A' ἀπὸ σελ. 50—236 καὶ Φιλίστορος Γ' ἀπὸ σελ. 102. κ. ἐ.

2) Ἐν δόξαν εἶχον καὶ ἄλλα πολλὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔθνη πλὴν τῶν Ἑβραίων, ἐκ τῶν Ἑλλήνων δὲ πρὸ πάντων οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Ἀρκάδες. Ἡσιόδ. Θεογ. 416 κ. ἐ. Ἔργ. 108· εὖς ὁμόθεν γεγάσι θεοὶ θνητοὶ τε

της καταγωγῆς θεοὶ καὶ ἄνθρωποι συνέζων ἐν ἀρχῇ καὶ ἐπιμαζίαν εἶχον πρὸς ἀλλήλους, ὥστε καὶ τέκνα ἐκ θνητῶν οἱ θεοὶ εἶχον. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη κοινωνία διήρκεσεν ἐν ὅσῳ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν δίκαιοι καὶ ἀγαθοί¹⁾. Ὅσον ὅμως οὗτοι ἐξηχειοῦντο καὶ χεῖρονες ἐγίνοντο, κατὰ τοσοῦτον καὶ οἱ θεοὶ ἀπεχώρουν κατὰ μικρὸν ἀπ' αὐτῶν καὶ τελευταῖον ἦσαν ἀφανεῖς αὐτοῖς πάντες²⁾. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων ὄντες, ἐτήρουν πάλιν οἱ θεοὶ σχέσιν πρὸς αὐτοὺς, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς προστατεύοντες καὶ βοηθοῦντες, τοὺς δὲ κακοὺς τιμωροῦντες. Ἀλλ' ὅπως οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ καὶ ἀφανείᾳ τῶν θεῶν ἔχωσι πλησίον αὐτῶν ἕκαστος τὸν ἴδιον προστάτην καὶ φίλον θεόν, ἐπλάσθησαν τὰ τούτων σύμβολα καὶ ἀγάλματα, ἃ ἢ οἱ θεοὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν δόξαν τοῦ λαοῦ ἐποίησαν καὶ ἔδωκαν τοῖς προσφιλέσιν αὐτῶν λαοῖς καὶ ἀνθρώποις, οἷα ἦσαν τὰ λεγόμενα Παλλάδια, ἢ τῶν θεῶν τέκνα καὶ φίλοι τεχνῖται καὶ θεόπνευστοι ἄνδρες κατεσκεύασαν ὕστερον ὁμοιώματα τῶν θεῶν, ἃ οὗτοι ἐπεδοκίμασαν καὶ ἱερὰ αὐτῶν εἶχον.

Μετὰ τῶν θείων τούτων ὁμοιωμάτων συνέστη συγχρόνως καὶ ὁ ἴδιος ἐκάστῳ θεῷ τρόπος τῆς λατρείας. Τοῦτον δὲ ἢ ἐδίδαξαν αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἢ παῖδες αὐτῶν, ἢ ἐνέπνευσαν φίλοις αὐτῶν ἀνθρώποις, ἵνα ἐκτελῶσιν ὁσάκις ἤθελον οὗτοι νὰ αἰτήτῳσι καλόν τι ἢ νὰ ἐκφράσωσι τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τοὺς θεοὺς διὰ τὰς εἰς αὐτοὺς γενομένας εὐεργεσίας, νὰ ἐξιλεώσωσι διὰ τὰ εἰς αὐτοὺς ἀμαρτηματὰ των, ἢ καὶ νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς των τιμωρίαν. Ἀλλ' ἵνα ἐπιτυγχάνωσιν εὐκολώτερον

ἄνθρωποι». Πίνδ. ἐν Νεμ. 6, 4. «Ἐν ἀνδρῶν ἐν θεῶν γένος· ἐκ μιᾶς δὲ πνέομεν ματρός ἀμφοτέροι». Πλείω περὶ τούτου ἐν τοῖς μικροῖς συγγράμμασι Πρελλέρου ἀπὸ σελ. 157 κ. ἔ.

1) Ἡσιόδου ἀποσπ. 187 παρὰ Götting ἐν σελ. 294 6' ἐκδ. «Ξυναὶ γὰρ τότε δαίτες ἔσαν, ξυνοὶ δὲ θόωκοι ἀθανάτοισι θεοῖσι καταθνητοῖς τ' ἀνθρώποις». Ὁ αὐτὸς ἐν Ἑργ. 197 καὶ Ἀρατος 100 καὶ Πaus. 8, 2, 2. Πλείω παρὰ Nitzsch ἐν σημ. εἰς Ὀδυσ. τομ. 6' σελ. 156 κ. ἔ.

2) «Ὡστε ἐπὶ τῶν τρωϊκῶν ἤδη χρόνων μόνον ὀλίγοις καὶ φίλοις ἦσαν κατὰφανεῖς καθ' Ὁμητρον καὶ ἤρχοντο εἰς κοινωνίαν, οὐχὶ δὲ πᾶσιν. Βλ. Ὀδυσ. η, 201—206 καὶ Naegelsbach ἐν ὁμ. θεολ. σελ. 153 6' ἐκδ.

οἱ ἄνθρωποι πάντων τούτων, ἔδει νὰ ἰκετεύωσι τοὺς θεοὺς καὶ ἐκτελῶσι τὴν πρὸς αὐτοὺς λατρείαν καθ' ὃν τρόπον οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἢ οἱ φίλοι αὐτῶν ἐν ἀρχῇ ὥρισαν. Πᾶσα δὲ μεταβολὴ καὶ νεωτερισμὸς ἐν τῇ λατρείᾳ ἦτο ἀσυγχώρητος, ἢ τοῦλάχιστον ἔδει νὰ συγχωρηθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ διὰ θαύματος ἢ δυνάμεως ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἐν Δελοφοῖς χρηστηρίου, ὅπερ ἐν θρησκευτικαῖς ἀπορίαις ἠρωτᾶτο καὶ ἐδίδεν ὁδηγίας τοῖς ἀνθρώποις¹⁾. Ἡ οὕτω καθιερούμεν ἐν τῇ λατρείᾳ μεταβολὴ καὶ ὁ νεωτερισμὸς ἦτο εὐπρόσδεκτος τοῖς θεοῖς.

Μετὰ τῆς λατρείας καὶ τῶν ὁμοιωμάτων τῶν θεῶν συνέχεται καὶ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ κτοικητηρίου τῶν θεῶν, τοῦ ναοῦ.

Ὁ ναὸς, καθ' ὃν ἤδη εἵπομεν, εἶναι οἶκος, δόμος, τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ φυλάσσεται τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ, καὶ ἐν ᾧ οἰκεῖ αὐτὸς ὁ θεὸς προσερχόμενος ὅτε καλεῖται παρὰ τῶν εὐσεβῶν ἵνα ἀκούσῃ τὰς εὐχὰς καὶ δεχθῇ τὰς θυσίας καὶ προσφοράς, ἢ καὶ ἀποτρέψῃ κίνδυνόν τινα ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ὁ οἶκος λοιπὸν τοῦ θεοῦ ἐκτίσθη ἐν ἀρχῇ ἢ ὅπως αὐτὸς ὁ θεὸς ὑπέδειξε τοῖς φίλοις αὐτοῦ, ἢ ὅπως οὗτοι ἐνόμισαν ἀρεστὸν τῷ θεῷ. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι πᾶσα μεταβολὴ ἢ νεωτερισμὸς καὶ ἐν τῷ ναῷ ὑπὸ τῶν ὕστερον ἦτο ἀσυγχώρητος, καὶ ὡς τοιοῦτος μὴ ἀρεστὸς τῷ θεῷ, εἰ μὴ ἐγίνετο καὶ οὗτος πάλιν τῇ ἐπινεύσει αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οὕτω καὶ τὰ τρία ταῦτα, ὁμοίωμα, λατρεία καὶ ναὸς, εἶχον θεῖαν καταγωγὴν, ἔδει νὰ μένωσι διὰ παντὸς ἀμετάβλητα. Καὶ ἐν ᾧ ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς οἱ Ἕλληνες ἠρέσκοντο εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς, μάλιστα δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες διὰ τοῦτο καὶ νεωτεροποιοὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλέγοντο· καὶ ἐν ᾧ ἐκ τῶν νεωτερισμῶν τούτων προήλθον πολλὰ καὶ καλὰ καὶ κακὰ ἐν τῇ προόδῳ τοῦ χρόνου, ἰδίως ἐκ τῆς συχνῆς τοῦ πολιτεύματος μεταβολῆς, τὰ τῆς θρησκείας τούναντίον ἔμμενον αἰετοῦτε ἀμετακίνητα, ὅπως οἱ θεοὶ παρέδωκαν αὐτὰ τοῖς ἀνθρώποις κατὰ τὴν πεποιθήσιν τοῦ λαοῦ, καὶ οἱ πρόγονοι τοῖς ἐπιγιγνόμενοις. Πᾶσα δὲ νέα ἐν τούτοις μεταβολὴ εἴτε παλαιοῦ εἴτε νέου

1) Βλ. τὴν περὶ τούτου διατριβὴν μου ἐν Ἀθηναίου τόμῳ ε' σελ. 144.

θεοῦ ὅπως ἔχη κύρος ἔδει νὰ κυρωθῇ, ὡς εἶρηται, παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, ὅστις ἦτο ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς τῶν Ἑλλήνων γενικὸς ἑφορος, καὶ οὕτω καθιερωθῇ ὑπὸ τῆς πόλεως ἵνα ἐπιβληθῇ τοῖς πολίταις. Ἀλλῶς ὁ νέους θεοὺς αὐτογνωμόνως εἰσάγων ἡ νέον τρόπον λατρείας θεοῦ γνωστοῦ ἦτο ἀσεβής, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμωρεῖτο παρὰ τῆς πόλεως, ὡς καὶ ὁ παραμελὼν καὶ ὑβρίζων τὰ κοινὰ ἱερά, ἀ ἡ πόλις πᾶσα νόμῳ θεῶν καὶ προγόνων καθιέρωσε καὶ ἐτίμα.

Τὰ οὕτω γενικῶς ρηθέντα ἐπιβεβαιοῦνται ὑπὸ πολλῶν σωζομένων ἐν τοῖς συγγραφεῦσι μαρτυριῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸ ἀμετακίνητον καὶ ἐδραῖον τοῦ ἀρχαίου καθιερωθέντος τύπου ἐν τοῖς τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἀγάλμασι, τοῖς ναοῖς καὶ τῇ λατρείᾳ αὐτῶν.

Οἱ Ἕλληνες ἀνεγνώριζον, ὡς γνωστὸν, ἐκ τῶν λατρευομένων θεῶν τινὰς ὡς Πανελληνίους τρόπον τινά, καὶ τούτους ἐλάτρευον πάντες, συνερχόμενοι ἐν ῥητῷ χρόνῳ. Ἀλλὰ πλὴν τούτων εἶχεν ἕκαστος καὶ ἰδίους, οὓς ἐλάτρευον κατ' ἐξοχὴν ὡς προστάτας καὶ φίλους κατ' ἴδιον τρόπον, γνωστὸν αὐτοῖς μόνοις, εἰς οὐδένα ξένον συγχωροῦντες νὰ μετέχη τῆς λατρείας ταύτης, ὅπως αὐτοὶ μόνοι ἔχωσιν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ θεοῦ, ὡς ὕστερον ἔσται περὶ τούτου λόγος.

Πᾶσα πόλις, πᾶσα φυλὴ, πᾶς δῆμος, πᾶσα κοινότης, καὶ πᾶσα ὑποδιαίρεσις οἰαδήποτε τῶν πολιτῶν, πᾶς οἰκογενειάρχης καὶ πᾶς ἐν γένει πολίτης εἶχε τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ προσπατῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἀγάλματα, καὶ ἴδιον τρόπον τῆς τούτων λατρείας, ὃν ἐξετέλει ἐν ἰδιαιτέροις ἱεροῖς τόποις, καθιερωθεῖσι κατ' ὃν τρόπον ἀλλαχοῦ εἵπομεν¹). Εἰς τὸν τόπον τῆς λατρείας συνεχωρεῖτο νὰ συνέλθωσι μόνον οἱ ἀνήκοντες εἰς μίαν τῶν εἰρημένων κοινοτήτων καὶ νὰ τελέσωσι τὰ ἱερά των πάντες ἐν κοινῷ καθ' ὃν τρόπον οἱ θεοὶ αὐτοὶ καὶ οἱ πρόγονοι ἐδίδαξαν αὐτοὺς, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ ἡ ἡρώος των. Ὅπως δὲ αὐτοὶ καὶ μόνοι ἔχωσι τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ θεοῦ, οὐδένα ξένον ἐδέχοντο νὰ μετέχη τῆς λατρείας, πλὴν ἐκείνων, οἷς ἐξ εὐ-

1) Ἐν Ἀθηναίου τόμ. α', σελ. 387 κ. ε.

νοίας ἡ μεγάλης εὐεργεσίας ἕνεκα κοινῇ ἀποφάσει συνεχωρήθη ἡ μετοχὴ αὐτῇ. Τοῦτου ἕνεκα, ὅπως τὸ ἀγάλμα ἔδει νὰ μένῃ παρ' αὐτοῖς μόνοις καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ ἀμεταβλήτῳ, οὕτω καὶ ὁ ἰδιαιτέρος τρόπος τῆς τοῦ θεοῦ ἡ ἥρωος λατρείας ἔδει νὰ μένῃ γνωστὸς μόνον τοῖς ἐκ τῆς αὐτῆς κοινότητος οὖσιν. Ἐνταῦθεν ὅσον ἀνωτέρω ἀνατρέχομεν εἰς τοὺς χρόνους, ἀνευρίσκομεν ἱερατικά γένη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα ἐν Ἀθήναις¹), ὧν ἡ ἀρχαία ἱστορία εἶναι μᾶλλον γνωστὴ ἢ ἡ τῶν λοιπῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Τὰ γένη ταῦτα ἔλεγον καὶ πιστευτὸν τοῖς πολλοῖς ἐπὶ οὖν ὅτι κατήγοντο ἡ παρ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, οὐ τὰ ἱερὰ ἐτέλουν, ἡ παρὰ τοῦ πρώτου παραλαβόντος αὐτὰ παρὰ τοῦ θεοῦ, ἡ παρ' οὗ ταῦτα ἐκωνόνισθησαν κατ' ἀρέσκειαν τοῦ θεοῦ. Ὅπως δὲ ταῦτα τηρῶνται ἀείποτε ἀμετάβλητα καὶ μένωσι τοῖς ξένοις ἀγνωστα, μετέβαινε διαδοχικῶς ἡ γνῶσις καὶ ἐκτέλεσις αὐτῶν εἰς τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους, οἵτινες ἦσαν ἐν τούτῳ προνομιούχοι διὰ παντός, καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ ἐπετρέπετο νὰ τελέσῃ αὐτά²).

Τὰ ἱερὰ ταῦτα, ἀ ἐτελοῦντο ἀείποτε ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἱερέων, ἐκαλοῦντο πρὸς διαστολὴν ἀπὸ ἄλλων ἱερατικά. Ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ ἱερατικά, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐσυγχωρεῖτο εἰς πάντα πολίτην ἢ εἰς τὸν ἐκάστοτε ἄρχοντα ἢ προϊστάμενον πάσης κοινότητος, οἷα τὰ φυλετικά, τὰ δημοτικά, τὰ οἰκογενειακά τὰ παρ' ἐκάστου οἰκοδεσπότου, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπάσης ἐν ὀρισμένοις χρόνοις ἢ ἑορταῖς ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος βασιλέως³)

1) Ο Meier ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ de gentilitate Attica ἐξετάζει τὰ τοιαῦτα τῆς Ἀττικῆς γένῃ, ἀποδεικνύων τίνα τούτων εἶχον κληρονομικῶς τὰς τῶν θεῶν ἱερωσύνας.

2) Ὅθεν καὶ ὁ σχαλιαστής Αἰσχ. κατὰ Τιμάρχου § 19 «Οὐ παντὶ τῷ βουλευμένῳ, λέγει, ἐξῆν ἱεροῦσθαι, ἀλλὰ τῷ ἐκ γένους καταγομένῳ ἱερατικῷ».

3) Καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις μαρτυρεῖ τὸν ἄκρον σεβασμὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων εἰς τὰ πατροπαράδοτα ἱερὰ. Ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων ἐτέλουν οἱ βασιλεῖς θυσίας τινὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπάσης μὴ ἱερατικάς (Ἀριστοτελ. πολ. γ', 9, 7). Αὐτὰς βεβαίως ἐτέλουν καὶ οἱ τῶν Ἀθηναίων βασιλεῖς· ἀλλ' ὅτε ὑπερὸν κατηγγίθη παρ' αὐτοῖς τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, καὶ ἀντὶ τοῦ βασιλέως ἐξελέχθησαν ἄρχοντες, εἰς

πελούμενα, καὶ ταῦτα ἔμενον μόνιμα καὶ σταθερὰ καὶ ἐτελοῦντο εἰςποτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, γνωστὸν γεγόμενον παρὰ τοῦ προκατόχου εἰς τὸν διάδοχον.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μονιμότης καὶ ἡ εἰς αἰετὴν τήρησις τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἱερῶν, διότι ἐν τῇ μόνιμῃ καὶ ἀκρεβείᾳ τηρᾶσαι τούτων στηρίζεται ἡ τοῦ θεοῦ εὐαρέσκεια, καὶ ἡ πρὸς ταῦς προστατευομένους φιλία καὶ ἀγάπη αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γνώσις τούτων ἀνῆκεν εἰς ὠρισμένα γένη καὶ πρόσωπα, ταῦτα ἐν ᾧσιν ἔξων, εἶχαν ἰσοθίως τὴν ἱερωσύνην, ἅπου δὲ τοῦτο ἔνεκα ἡθικῶν ἢ ἄλλων λόγων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τηρηθῇ, ἐξετέλουν τὰ αὐτὰ πρόσωπα ἐπὶ ῥητὸν χρόνον τὰ τῆς ἱερωσύνης, καὶ εἴτα παρέδιδον αὐτὰ εἰς ἄλλα νέα πρόσωπα, ἔχοντα εἰς τοῦτο δίκαια, ὥς ἐγίνετο ἐν Ἀθήναις ἐν τισι τῆς λατρείας τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ἑστίας¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱερωσύνη ἀνῆκεν εἰς ὅλα γένη, ταῦτα δὲ δυνατόν νὰ ἦσαν μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ²⁾, ἐξηγεῖται διατι ἐνίστε ἀντέκειντα

οὗς ἀπεδόθησαν τὰ τῆς βασιλείας δίκαια καὶ ἔργα, ὁ δεῦτερος τῶν ἀρχόντων τούτων ἑτέρει τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, ἀρχων βασιλεὺς καλούμενος, μετὰ τοῦ ὀνόματος δὲ καὶ τὰ ἱερατικὰ ἔργα τοῦ βασιλέως, τελῶν εἰςποτε οὗτος μετὰ τῆς γυναικὸς του, βασιλίσσης καὶ αὐτῆς καλουμένης (βλ. ψευδοδημοσθένη κατὰ Νεαίρ. § 75), ἃς καὶ ὁ πάλαι βασιλεὺς ἐτέλει ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπάσης θυσίας· διότι ἐν μὲν τοῖς λοιποῖς πᾶσι τοῦ βασιλέως δικαίοις ἐσυγχωροῦντο μεταβολαὶ καὶ νεωτερισμοί, οὐχὶ δὲ ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς. Ταῦτα ἔδει νὰ μένωσι διὰ παντὸς οἷα ἐξ ἀρχῆς ἦσαν καὶ νὰ τελῶνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀρχόντος, τηρουντος τοῦλάχιστον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα (βλ. Ἑρμαννον Α. § 438, 6 καὶ 7), Ὁμοίως ἱπράξαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, ἀναθίσαντες εἰς τὸν rex sacrificulus τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἱερῶν ἔργων τῆς καταλυθείσης βασιλείας, ὅστις διὰ τοῦτο ἦτο ἱερατικὸν πρόσωπον, τηρῶν τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα διὰ παντὸς, ὅπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄλλως δὲν ἦτο ἀνεκτὸν.

4) Τοιαῦται ἦσαν αἱ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τέσσαρες ἀρχηφόροι, περὶ ὧν βλ. Πανθ. 1, 27, 3 καὶ Müller Min. Pol. sacra σελ. 44 κ. ε., καὶ ἐν Ῥώμῃ αἱ τῆς Ἑστίας ἱεραὶ παρθέναι, Ἑστιάδες καλούμεναι ἀπὸ τῆς θεᾶς. Πλουτ. ἐν Νουμ. 2.

2) Ὡς οἱ 600 ἱερεῖς ἡ ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν Δαυιδίῳ θεῶν, ὧν τὰ θαύματα διηγεῖται ὁ Διονύσιος 1, 67 καὶ ἐξῆς.

εἰς πάντα νεωτερισμὸν καὶ ἀπέκρουον τοῦτον ἐναχοῦ ὅλας δυνάμεις καὶ διὰ τῆς βίας ὅπου ἦτο ἀνάγκη, καὶ διατὶ ἱερεῖς καὶ ἰσχυραὶ δὲν ὑπήκουον ἐν τῷ δικαίωματί των οὐδὲ εἰς αὐτάς τὰς ἐπιταγὰς τῆς πολιτείας ἢ τῶν ἀρχόντων¹⁾, ὅταν αὐταὶ ἀντέκριντο εἰς τὰ νεομισμένα τῆς λατρείας.

Διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους οὐ μόνον τὰ ἱερά, ἤτοι τὰ καθ' ἑκαστον τῆς ἱεροτελεστίας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ οἱ καὶ ἔδει νὰ τηρῶσιν εἰς αἰὲν τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν κατὰ τὸν θεοὶ αὐτοὶ ὑπέδειξαν ἢ παρεδέχθησαν ὡς αὐτοῖς ἀρεσκέμενα καὶ ἐπισκευαζόμενα τὸ αὐτὸ ἄγαλμα ἔμενε πάντοτε τὸ αὐτὸ, καὶ ἂν ποτε ἐκ τινος δυστυχήματος ἢ βίας κατεστρέφετο, ἔδει νὰ ἀνακατασθῇ ἐν τῇ αὐτῇ μορφῇ καὶ τύπῳ, ὃν ἀρχῇθεν εἶχεν, ἐξ ὁμοιωμάτων αὐτοῦ ἢ ἐξ ὀνείρων καὶ παραδόσεων ὥς ὁ Ὀνατάς ἀνεκαίνισε τὸ τῆς Μελαίνης Δῆμητρος ἄγαλμα κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Πανσανίου²⁾. Ἐλλ' εἰς τοιαύτην ἀνακαίνισιν ἐν ἀνάγκῃ κατέφευγον,

1) Ὡς ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερεὶα ἠρνήθη νὰ καταρυσθῇ τὸν Ἀλκιβιάδην, τοῦ δήμου κελεύσαντος. Πλούτ. κεφαλ. βωμ. 44.

2) Ἐν 8, 42. Παρὰ τὴν Φιγαλίαν ἦτο σπήλαιον, εἰς ὃ κατὰ τὰς ἐγχωρίους παραδόσεις ἐκρύβη ἡ Δημήτηρ ἐξ ὄργης καὶ λύπης μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Περσεφόνης καὶ τὴν πρὸς τὸν Ποσειδῶνα κοινωνίαν. Τὰ σπήλαιον καθέλωσαν οἱ Φιγαλεῖς διὰ τοῦτο εἰς τὴν θεῶν μελαινόροφον καὶ ἄγαλμα ξύλου ἐν αὐτῷ τοιαύτης παραδόξου διαθείσεως· Ἄπει πέτρῃ καθεζομένη γυναικὶ ἔοικε τάλαν πλὴν κεφαλῇν· κεφαλὴν δὲ καὶ κόμην εἶχεν ἵππου, καὶ δρακόντων τε καὶ ἄλλων θηρίων εἰκόνες προσεπεφύκειαν τῇ κεφαλῇ· χιτῶνα δὲ ἐνεδίδυτο καὶ ἐς ἄκρους τοὺς πόδας· δελφίς δὲ ἐπὶ τῆς χειρὸς ἦν αὐτῇ, περιστέρα δὲ ἡ ὄρνις ἐπὶ τῇ ἑτέρῃ. Ἐφ' ὧν μὲν δὴ οἱ τὸ ἔβανον ἐποιήσαντο οὕτως, ἀνδρὶ οὐκ ἀσυνέτῳ γνῶμην ἀγαθὴν δὲ καὶ τὰ εἰς μνήμην φηλὶ ἔστι· Μέλαιναν δὲ ἐπονομάσαι φασὶν αὐτήν, ὅτι καὶ ἡ θεὸς μέλαιναν τὴν ἐσθῆτα εἶχε. Τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἔβανον οὕτε ὁ τῶς ποίημα ἦν, οὕτε ἡ φλόξ τρέπον ὄντινα ἐπέλαθεν αὐτὸ μνημονεύουσι. Ἀφανισθέντος δὲ τοῦ ἀρχαίου Φιγαλεῖς οὕτε ἄγαλμα ἄλλο ἀπεδίδουσαν τῇ θεῷ, καὶ ἀπόσα ἐς ἱερὰς καὶ θοάδας, τὰ πολλὰ δὲ πρῶτό σφισιν, ἐς δὲ ἡ ἀσκησία ἐπιλαμβάνει νῆν γῆν. Ἐρωτήσαντες δὲ περὶ τοῦ πράξεω τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, ἐκάλ' ὡς ἀνεκομισθὲν τὸ μάντευμα ἤκουσαν, τὰ τὰ ἄλλα ἐς πλεον τιμῆς ἢ τὰ πρότερά τὴν Δημήτρα ἦγον, καὶ Ὀνατῶν τὸν Μελαικὸν Αἰγινήτην πείθουσιν ἐφ' ὧν δὴ μισθῷ ποιῆσαι σφισιν ἄγαλμα Διῇ.

καὶ πάλιν ἀδεία καὶ ὁδηγία αὐτοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ. Πρὸ τούτου ὤφειλον παντὶ σθάνει νὰ σώσωσι τὸ ἄγαλμα τοῦ προστάτου θεοῦ, ἵνα μὴ πάθῃ βλάβην τινὰ ἢ καὶ ὅλως ἀπολεσθῇ, διότι ἐκ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία τῆς πόλεως καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν καὶ ἐν γένει τῶν λατρευτῶν καὶ πιστῶν τῷ θεῷ¹). Διὸ, ὅπως σώσωσιν ἀπὸ ἀρπαγῆς ἢ κλαπῆς ἐχθρῶν, ἐφύλασσον μὲν ἐν ἀποκρύφοις τόποις τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα, εἰς οὓς μόνον οἱ ἱερεῖς εἰσέεισι, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐξέθετον εἰς θέαν ἄλλο ὁμοίωμα αὐτοῦ²· πολλά· ὥστε, καὶ ἂν τι τούτων κλαπῇ, τὸ γνήσιον νὰ μένῃ παρὰ τοῖς πιστοῖς, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἡ τοῦ θεοῦ εὐνοία καὶ προστασία³). Πᾶσα δὲ ἐξ ὀλιγωρίας παραμέλειαι τῶν ἱερῶν ἢ καὶ ἀπώλεια τοῦ λατρευομένου ἀγάλματος προεκάλει κατὰ τῶν ὀλιγορούντων δεινὰς συμφοράς, ἀφ' ὧν, ὅπως σωθῶσιν οἱ πάσχοντες, κατέφευγον ἐν ἀπορίᾳ εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, ὅστις ἐπέβαλλεν αὐτοῖς νὰ ἀνακαινίσωσι ταχέως τὸ ἀπολεσθὲν ἄγαλμα, καὶ νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ θυσίας κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, ὡς τὸ περὶ Φιγαλέων διήγημα τοῦ Παιυσανίου μαρτυρεῖ, ὃ δὲν

μητρος. . . . Τότε δὴ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀνευρὼν γραφὴν ἢ μίμημα τοῦ ἀρχαίου ξοάνου, τὰ πλείω δὲ, ὡς λέγεται, καὶ κατ' ὄνειράτων ὄψιν, ἐποίησε χαλκοῦν Φιγαλεῦσιν ἄγαλμα, γενεᾷ μάλιστα ὑστερον τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατείας τοῦ Μήδου».

4) Καιομένου τοῦ ἐν Ῥώμῃ ναοῦ τῆς Ἑστίας τὸ 241 π. Χ., ἔνθα τὸ ἐκ Τροίας Παλλᾶδιον ἐν ἀπορρήτῳ ἐφυλάσσετο, καὶ τῶν Ἑστιάδων παρθένων ἐκ φόβου ἀπελθουσῶν, εἰσώρμησεν εἰς τὸ πῦρ εἰς τῶν ἱεροφαντῶν, ὁ Καικίλιος Μέτελλος, ἀνὴρ ὑπατικὸς, καὶ ἔσωσε μὲν ἀπὸ τῶν φλογῶν τὸ Παλλᾶδιον, ἀπώλεσεν ὅμως αὐτὸς τὴν ὄψιν· ἐφ' ᾧ τιμὰς παρὰ τῆς πόλεως ἐξηνέγκατο μεγάλας, ὡς ἡ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ τῆς ἐν Καπιτωλίῳ γενομένης ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ⁴). Διονυσ. ξ. 4. 2, 66. Val. Max. 4, 4, 4.

2) Ὡς τοῦ ἐν Τροίᾳ Παλλᾶδίου κατὰ Διονύσιον (1, 67, καὶ 2, 55 καὶ ἀνωτέρω σελ. 287 σημ. 3) καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἱερᾶς πέλτης, τῆς ἐπὶ Νουμᾶ οὐρανόθεν πεσοῦσης ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, ἥτις ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Σαλίων ἱερῶν, «γενομένων ἔνδεκα ἄλλων καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος καὶ μορφὴν παραπλησίαν ἐκείνῃ, ὅπως ἄπορον εἶη τῷ κλέπτῃ δι' ὁμοιότητα τοῦ βροπταῦς ὅπλου ἐπιτυχεῖν.» Πλουτ., ἐν Νουμ. 43.

εἶναι μοναδικόν¹). Τοὺς δὲ θέλοντας νὰ νεωτερίσωσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἢ τοῖς ἀγάλμασιν ἀπεκώλυον δι' ὀνείρων ἢ ἄλλως αὐτοὶ οἱ θεοὶ; ὡς ἄλλο διήγημα τοῦ Πausανίου²) διδάσκει.

Τὰ περὶ μονιμότητος τῶν ἱερῶν καὶ ἀγαλμάτων ῥηθέντα ἰσχύουσι καὶ περὶ ναῶν. Καὶ ὁ ναὸς ἔδει νὰ μένῃ διὰ παντός ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι καὶ τύπῳ, ἐν ᾧ ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη καὶ καθιερώθη τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἀπεδέχθη διὰ τῆς ἐν αὐτῷ τελουμένης λατρείας καὶ τῆς τοῦ ἀγάλματός του ἰδρύσεως. Διό, ὅτε ναὸς εἴτε ἐκ τοῦ χρόνου κατέρρεεν, εἴτε ἐκ πυρὸς ἢ ἐπιδρομῆς πολέμιων ἢ καὶ ἐξ ἄλλης τινὸς συμφορᾶς κατεστρέφετο, ἀνεκαινίζετο πάλιν εἴτε λαμπρότερος εἴτε μὴ κατὰ τὴν εὐπορίαν τῶν πιστῶν, αἰείποτε ὅμως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἂν μάλιστα εἶχεν οὗτος ἱερὸν τι μνημεῖον, ὅπερ ἦτο ἀμετακίνητον, ὡς ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ ἦτο ἡ τῆς Ἀθηνᾶς πάγκυφος ἐλαία καὶ τὸ διὰ τῆς πληγῆς τῆς τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος ἀναβλύσαν θαλάσσιον ὕδωρ³), ἔτι δὲ καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἑρεχθῆος ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ὁ ὀμφαλὸς καὶ τὸ μαντικὸν χάσμα, ἐφ' οὗ καθημένη ἐπὶ τρίποδος ἡ ἱέρεια ἐχρησιμοδότη⁴), καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλο τι τοιοῦτον ἱερὸν μνημεῖον. Ὅπου ὅμως τοιοῦτό τι μνημεῖον δὲν ὑπῆρχε, συνεχωρεῖτο νὰ κτισθῇ ὁ νέος ναὸς καὶ ἐν πλησίον κειμένῳ ἄλλῳ χώρῳ, ἂν μάλιστα τυχαίως ἐκαίετο, διότι τότε ἐξελαμβάνετο τοῦτο ὡς σημεῖον ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἠρέσκετο νὰ οἰκῇ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ⁵).

Ἡ ἀνακαινίσις πρὸ πάντων ναῶν ἔδει νὰ γίνηται πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ καὶ σχήματι καὶ τύπῳ καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἢ ῥυθμόν. Οὕτως ἀνεκαινίσθη δις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων ὁ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ναὸς⁶) οἷος

1) Ὅμοια παθήματα ἐξ ὀλιγωρίας ἱερῶν παρὰ Αἰλ. ποικλ. ἰστ. 3, 42. Ἀπολλοδ. 2, 2, 4.

2) Ἐν 3, 16, 4.

3) Πaus. 4, 27.

4) Ὁ αὐτὸς 10, 5, 9.

5) Ὁ αὐτὸς 2, 27, 7.

6) Πρῶτον μετὰ τὸν ἐμπρησμόν αὐταῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν καθ' Ἡρόδ. 8, 55, καὶ πάλιν ὕστερον διὰ ἐξ ἀγνώστου αἰτίας κατεκρή τὸ δεύτερον

καὶ πάλιν ἀδεία καὶ ὁδηγία αὐτοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ. Πρὸ τοῦ-
του ὥφειλον παντὶ σθάνει νὰ σώσῃσι τὸ ἄγαλμα τοῦ προστάτου
θεοῦ, ἵνα μὴ πάθῃ βλάβην τινὰ ἢ καὶ ὅλως ἀπολεσθῇ, διότι ἐκ τῆς
σωτηρίας αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία τῆς πόλεως καὶ ἡ εὐδαιμο-
νία τῶν πολιτῶν καὶ ἐν γένει τῶν λατρευτῶν καὶ πιστῶν τῷ θεῷ¹⁾.
Διὸ, ὅπως σώσωσιν ἀπὸ ἀρπαγῆς ἢ κλαπῆς ἐχθρῶν, ἐφύλασσον
μὲν ἐν ἀποκρύφοις τόποις τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα, εἰς οὓς μόνον οἱ
ἱερεῖς εἰσῆλθόντο, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐξέθετον εἰς θέαν ἄλλο ὁμοίω-
μα αὐτοῦ²⁾ πολλὰ ὥστε, καὶ ἂν τι τούτων κλαπῇ, τὸ γνή-
σιον νὰ μένῃ παρὰ τοῖς πιστοῖς, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἡ τοῦ θεοῦ
εὐνοία καὶ προστασία³⁾. Πᾶσα δὲ ἐξ ὀλιγωρίας παραμέλησας τῶν
ἱερῶν ἢ καὶ ἀπώλεια τοῦ λατρευομένου ἀγάλματος προεκάλει
κατὰ τῶν ὀλιγωρούντων δεινὰς συμφοράς, ἀφ' ὧν, ὅπως σω-
θῶσιν οἱ πάσχοντες, κατέφευγον ἐν ἀπορίᾳ εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς
θεὸν, ὅστις ἐπέβαλλεν αὐτοῖς νὰ ἀνακαινίσωσι ταχέως τὸ ἀπολε-
σθὲν ἄγαλμα, καὶ νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ θυσίας κατὰ τὸ πάτριον
ἔθος, ὡς τὸ περὶ Φιγαλέων διήγημα τοῦ Παιουσανίου μαρτυρεῖ, ὃ δὲν

μητρος. . . . Τότε δὴ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀνευρὼν γραφὴν ἢ μίμημα τοῦ ἀρχαίου
ξοάνου, τὰ πλείω δὲ, ὡς λέγεται, καὶ κατ' ὄνειράτων ὄψιν, ἐποίησε χαλκοῦν
Φιγαλεῦσιν ἄγαλμα, γενεᾷ μάλιστα ὑστερον τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπι-
στρατείας τοῦ Μήδου».

4) Καιομένου τοῦ ἐν Ῥώμῃ ναοῦ τῆς Ἑστίας τὸ 241 π. Χ., ἐνθα τὸ
ἐκ Τροίας Παλλᾶδιον ἐν ἀπορρήτῳ ἐφυλάσσετο, καὶ τῶν Ἑστιάδων παρ-
θένων ἐκ φόβου ἀπελθουσῶν, εἰσώρμησεν εἰς τὸ πῦρ εἰς τῶν ἱεροφαντῶν,
ὁ Καικίλιος Μέτελλος, ἀνὴρ ὑπατικὸς, καὶ ἔσωσε μὲν ἀπὸ τῶν φλογῶν τὸ
Παλλᾶδιον, ἀπώλεσεν ὅμως αὐτὸς τὴν ὄψιν· ἐεφ' ᾧ τιμὰς παρὰ τῆς πό-
λεως ἐξηνέγκατο μεγάλας, ὡς ἡ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ τῆς ἐν Καπιτω-
λίῳ γενομένης ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ». Διονυσ. ἐ. δ. 2, 66. Val. Max.
4, 4, 4.

2) Ὡς τοῦ ἐν Τροίᾳ Παλλᾶδίου κατὰ Διονύσιον (1, 67, καὶ 2, 55 καὶ
ἀνωτέρω σελ. 287 σημ. 3) καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἱερᾶς πέλτης, τῆς ἐπὶ Νουμᾶ
οὐρανόθεν πεσοῦσης ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, ἥτις ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Σα-
λίων ἱερῶν, «γενομένων ἑνδεκα ἄλλων καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος καὶ μορ-
φὴν παραπλησίαν ἐκαίνη, ὅπως ἔμπορον εἶη τῷ κλέπτῃ δι' ὁμοιότητα τοῦ
ῥιπτετοῦς ὅπλου ἐπιτυχεῖν.» Πλουτ. ἐν Νουμ. 43.

εἶναι μοναδικόν¹⁾). Τοὺς δὲ θέλοντας νὰ νεωτερίσωσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἢ τοῖς ἀγάλμασιν ἀπεκώλυον δι' ὀνείρων ἢ ἄλλως αὐτοὶ οἱ θεοί; ὡς ἄλλο διήγημα τοῦ Πausανίου²⁾ διδάσκει.

Τὰ περὶ μονιμότητος τῶν ἱερῶν καὶ ἀγαλμάτων ρηθέντα ἰσχύουσι καὶ περὶ ναῶν. Καὶ ὁ ναὸς ἔδει νὰ μένῃ διὰ παντὸς ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι καὶ τύπῳ, ἐν ᾧ ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη καὶ καθιερώθη τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἀπεδέχθη διὰ τῆς ἐν αὐτῷ τελουμένης λατρείας καὶ τῆς τοῦ ἀγάλματός του ἰδρύσεως. Διό, ὅτε ναὸς εἴτε ἐκ τοῦ χρόνου κατέρρεεν, εἴτε ἐκ πυρὸς ἢ ἐπιδρομῆς πολεμίων ἢ καὶ ἐξ ἄλλης τινὸς συμφορᾶς κατεστρέφετο, ἀνεκαινίζετο πάλιν εἴτε λαμπρότερος εἴτε μὴ κατὰ τὴν εὐπορίαν τῶν πιστῶν, ἀείποτε ὅμως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἂν μάλιστα εἶχεν οὗτος ἱερὸν τι μνημεῖον, ὅπερ ἦτο ἀμετακίνητον, ὡς ἐν τῷ Ἑρεχθεῖῳ ἦτο ἡ τῆς Ἀθηνᾶς πάγκυφος ἐλαία καὶ τὸ διὰ τῆς πληγῆς τῆς τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος ἀναβλύσαν θαλάσσιον ὕδωρ³⁾), ἐτι δὲ καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἑρεχθέως ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ὁ ὀμφαλὸς καὶ τὸ μαντικὸν χάσμα, ἐφ' οὗ καθημένη ἐπὶ τρίποδος ἡ ἱέρεια ἐχρησιμοδότε⁴⁾), καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλο τι τοιοῦτον ἱερὸν μνημεῖον. Ὅπου ὅμως τοιοῦτό τι μνημεῖον δὲν ὑπῆρχε, συνεχωρεῖτο νὰ κτισθῇ ὁ νέος ναὸς καὶ ἐν πλησίον κεκλιμένῳ ἄλλῳ χώρῳ, ἂν μάλιστα τυχαίως ἐκαίετο, διότι τότε ἐξελαμβάνετο τοῦτο ὡς σημεῖον ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἠρέσκετο νὰ οἰκῇ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ⁵⁾).

Ἡ ἀνακαινίσις πρὸ πάντων ναῶν ἔδει νὰ γίνηται πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ καὶ σχήματι καὶ τύπῳ καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἢ ρυθμόν. Οὕτως ἀνεκαινίσθη δις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων ὁ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ναὸς⁶⁾ οἷος

1) Ὅμοια παθήματα ἐξ ὀλιγωρίας ἱερῶν παρὰ Αἰλ. ποικλ. ἰστ. 3, 42. Ἀπολλοδ. 2, 2, 4.

2) Ἐν 3, 16, 4.

3) Πaus. 1, 27.

4) Ὁ αὐτὸς 10, 5, 9.

5) Ὁ αὐτὸς 2, 27, 7.

6) Πρῶτον μετὰ τὸν ἐμπρησμόν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν καθ' Ἡρόδ. 8, 55, καὶ πάλιν ὕστερον ὅτε ἐξ ἀγνώστου αἰτίας κατεκρήντο τὸ δεύτερον

ἐξ ἀρχῆς ἦτο ἀλλὰ λαμπρότερος, καὶ ὁ Παρθενὼν τῆς αὐτῆς θεᾶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν ὁ ἐκατόμπεδος ναὸς αὐτῆς πρότερον, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐργασίᾳ τῇ δωρικῇ, ἐν ᾗ καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, ὡς δεικνύουσι τὰ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενα λείψανα τοῦ ἀρχαίου ἐκατομπέδου, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ νέος Παρθενὼν εἶχε καθ' ἑαυτὸν (Ἡσύχιον) 50 ποδῶν πλεον τοῦ παλαιοῦ μήκος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διὰ τί παρὰ τοῖς Ἰωσὺν ὑπῆρχον ναοὶ δωρικῆς ἐργασίας, ἐν ᾧ ἡ φιλαυτία τῶν ἐλληνηκῶν φύλων ἀπῆλθει νὰ ἔχωσι πάντα ἴδια κατὰ τὸν ἀποκλειστικὸν φυλετικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Ὁ λόγος δὲ εἶναι, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐκτίσθησαν οἱ ναοὶ διὰ θρησκευτικὴν ἢ φυλετικὴν ἢ καὶ ἄλλην αἰτίαν ἐν τούτῳ τῷ ῥυθμῷ, ὃν καὶ ὕστερον ὥφειλον νὰ τηρῶσι διὰ παντὸς ἀμετάβλητον. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἰωσὺν Ἀθηναίους ὑπῆρχον πρὸς τοῖς Ἰωνικοῖς ναοῖς καὶ Δωρικοῦ καὶ Κορινθιακοῦ ὕστερον ῥυθμοῦ ναοί, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν Ἑλλήνων ὡς αἰέτως.

Εἰς τοσοῦτον δὲ πρᾶξαιεν ἡ θρησκευτικὴ αὕτη σταθερότης καὶ ἐμμονὴ ἐν τοῖς ἀπαξ καθιερωθεῖσιν, ὥστε καὶ ὅτε ἕνεκα πολιτικῶν ἢ κοινωνικῶν λόγων ἔδει νὰ χωρισθῇ ἐν μέρος τῶν πο-

κατὰ Ξενοφῶντα ἐν Ἑλλ. 4, 6, 1, ἀνακαινισθεὶς εἰς ὃν τρέπον καὶ σήμερον φαίνεται. Ἡ νῦν διάθεσις αὐτοῦ καὶ οἰκονομία ἐμφαίνει τὸ ἀρχαῖον τοῦ οἰκοδομῆς, ἥτις εἶναι ἀληθὲς πρόβλημα τοῖς ἀρχαιολόγοις καὶ ἀρχιτέκτοσιν ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀνέσεων τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκτασιν οἰκοδομῶν, ἄλλως μὴ λυόμενον εἰ μὴ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἀνακαινίσθη ἐν τῇ αὐτῇ ἀρχαῖᾳ αὐτοῦ συνθέσει καὶ οἰκονομίᾳ.

Διὰ τοὺς αὐτοὺς θρησκευτικοὺς λόγους καὶ ὁ τρις ἀνοικοδομηθεὶς μέχρι Δομικτιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος μέγας ναὸς τοῦ Διὸς, Ἡρας καὶ Ἀθηνᾶς ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου ἐν Ῥώμῃ ἐκτίετο λαμπρότερος μὲν, ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων (Διονύς. 4, 64) *super vestigiis* κατὰ Τάκτον (hist. 3, 72) καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν διάθεσιν, οὐχὶ δὲ διὰ τὸν ὅπὸ Γελλίου (ἐν Noct. Att. 2, 40, 2) φερόμενον λόγον, ὃν ἀποκρούει ὡς ἀνίσχυρον ὁ Βοιττίγερους ἐν τῇ τεκτ. τῶν Ἑλλ. 4, 153. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν εὐλαδέστεροι τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ μετακινήσει τῶν ἀπαξ καθιερωθέντων ἐν πᾶσιν ἐν γένει τοῖς θρησκευτικοῖς, προβαίνοντες μέγιστα μέχρι δαισιδαιμονίας κατὰ Πολύβιον 6, 56.

4) Ἐν λ. ἐκατόμπεδος.

ἡτῶν καὶ ν' ἀπέλθῃ, ἵνα οἰκήσῃ ἀλλαχοῦ, ἐλάμβανε τοῦτο τὸ μέρος πῦρ ἐκ τοῦ πρυτανείου τῆς μητροπόλεως, εἶχε τὰ αὐτὰ ἱερὰ καὶ τὸν αὐτὸν θεὸν προστάτην, ὃν εἶχον καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσπασθῇ τὸ τοῦ θεοῦ ἀγάλμα ἀπὸ τῆς πόλεως, κατεσκευάζετο ἀπομίμημα τοῦτου κατὰ πάντα ὁμοιον, ὃ ἀφίδρυμα ἐκαλεῖτο, καὶ ἐδίδετο τοῖς ἀπερχομένοις, σὺν τούτῳ δὲ καὶ ἱερεῖς ἐμπειροὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ. Ἀπερχόμενοι δὲ οὗτοι καὶ καθιστάμενοι εἰς ἣν χώραν ἤθελον, ἀνεζήτουν ἐν ταύτῃ τόπον ἔχοντα εἰ δυνατόν τὰς αὐτὰς ιδιότητας τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐν τῇ μητροπόλει ᾠκοδόμητο ὁ ναὸς τοῦ προστάτου θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ᾠκοδόμουν ναὸν ἐν τῷ αὐτῷ ῥυθμῷ καὶ σχήματι τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει, ὅπως οὕτως ὁ προστάτης θεὸς ἔχῃ καὶ ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ κατοικίᾳ, ἃ εἶχε καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ¹). Τὰ ῥηθέντα ἰσχύουσι περὶ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν πασῶν,

1) Πλείω περὶ τῶν δικαίων τούτων τῶν μητροπόλεων καὶ ἀποικιῶν βλ. παρ' Ἑρμάννφ Α' § 74 καὶ τὰ ἐν Ἀθηναίῳ Α' σ. 389 κ. ε. ὑπ' ἐμοῦ ῥηθέντα. Τὸ ἐξῆς διήγημα τοῦ Διοδώρου (45, 49), ἐξηγοῦν καὶ τινα ἄλλα θρησκευτικὰ ἔθιμα, ἐπιβεβαιοῦν τὰ ῥηθέντα.

Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Ἴωνες, ὅπως ἐκτελῶσιν ἀσφαλέστερον τὰ Πανιώνια, μετέβησαν ταῦτα ἀπὸ Μυκάλης πλησίον τῆς Ἑφέσου. «Πέμψαντες δὲ θεωροὺς Πυθώδε, χρησμοὺς ἑλαβὼν ἀφιδρύματα λαβεῖν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ προγονικῶν αὐτοῖς βωμῶν ἐξ Ἑλλάκης τῆς ἐν τῷ τότε μὲν Ἰωνίᾳ, νῦν δὲ Ἀχαιᾳς καλουμένης. Οἱ μὲν οὖν Ἴωνες κατὰ τὸν χρησμὸν ἔπεμψαν εἰς Ἀχαιᾳν τοὺς ληψομένους τὰ ἀφιδρύματα· οὗτοι δὲ πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν διαλεχθέντες ἔπεισαν διδόναι τὰ ἀξιούμενα. Οἱ δὲ τὴν Ἑλλάκην οἰκοῦντες, ἔχοντες παλαιὴν λόγιον ὅτι τότε κινδυνεύσουσιν, ὅταν Ἴωνες ἐπὶ τῶν βωμῶν τοῦ Ποσειδῶνος θύσωσιν, ἀναλογιζόμενοι τὸν χρησμὸν ἀντίλεγον τοῖς Ἴωσι περὶ τῶν ἀφιδρυμάτων, λέγοντες μὴ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' ἱεῖον αὐτῶν εἶναι τὸ τέμενος· συνέπρατον δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ τὴν Βοῦραν οἰκοῦντες. Τῶν δὲ Ἀχαιῶν κοινῷ δόγματι συγχωρησάντων, οἱ μὲν Ἴωνες ἔθυσαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ τὸν χρησμὸν, οἱ δ' Ἑλλεῖς τὰ θύματα διαρρίψαντες τῶν Ἰόνων, τοὺς τε θεωροὺς συνήρπασαν ἡσέθισάν τε εἰς τὰ θεῖον· ἀνθ' ὧν φασὶ μνησάντα τὸν Ποσειδῶνα διὰ τοῦ σεισμοῦ καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τὰς ἀστυούσας πόλεις λυμῆνασθαι». Στράβ. 8, 385· «Συμβῆναι δὲ τὸ

ὅπου καὶ ἂν αὐταὶ ἐστέλλοντο. Πλὴν τούτου ὥφειλον αὐταὶ νὰ στέλλωσιν εἰς τὴν μητρόπολιν ἐν καιρῷ δημοτελῶν ἑορτῶν θεωρίας, ἥτοι πρεσβεΐας ἱερατικὰς, ἵνα τελέσωσιν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν πατρίδι καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρχετύπου ἀγάλματος τοῦ προσά- του θεοῦ θυσίας κατὰ τὸ ἔθος τῶν προγόνων, καὶ δῶρα πρὸς τούτοις νὰ κομίσωσιν ὡς ἀναθήματα τῷ θεῷ. Τοιαύτην ἀρχὴν ἔσχον αἱ παρ' Ἑλλης θεωρίαι, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ σχέσις καὶ συγγένεια τῆς ἀποικίας πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ ἐν γένει ἡ σχέσις τῶν Ἑλλήνων πάντων ὡς συγγενῶν πρὸς τοὺς πανελληνίους θεοὺς, ὑπὲρ ὧν ἐτελοῦντο αἱ τέσσαρες μεγάλαι ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις κατὰ τετραετίαν· τοὺς δὲ ἀρνούμενους νὰ ἐκτελέσωσι ταῦτα ἀνεκήρυσ- σον οἱ τῆς μητροπόλεως ἀσεβεῖς καὶ ἠνάγκαζον, ὅσον ἐνεχῶρει, νὰ εὐσεβῶσι πρὸς τε τὴν μητρόπολιν καὶ τοὺς πατρώους θεοὺς.

Ταῦτα ἀρκοῦσι, νομίζομεν, νὰ δείξωσιν ὅτι δὲν ἦτο ἀδιάφορον τοῖς εὐσεβέσι τῶν Ἑλλήνων νὰ λατρεύωσι τὸν προστάτην θεὸν ἐν οἰαδῇποτε μορφῇ καὶ ἀγάλματι καὶ τόπῳ, οὐδὲ νὰ τελῶσιν αὐτῷ ἀσυνήθεις θυσίας καὶ εὐχάς· διότι ἐπίστευον ὅτι αὐτὸ τὸ πατροπαράδοτον ἀρχαῖον ἄγαλμα ὑπῆρχεν ἐν σχέσει ἀμέσῳ πρὸς τὸν δι' αὐτοῦ ἀπεικονιζόμενον θεόν, ὅστις ἐν αὐτῷ ἠρέσκετο νὰ λατρεύηται καὶ δι' αὐτοῦ ἤκουε τῶν ἱκεσιῶν καὶ εὐχῶν. Τὴν σχέσιν ταύτην ἐρχόμεθα νὰ δηλώσωμεν ἀκριβέστερον νῦν διὰ τῶν ἐφεξῆς.

πάθος κατὰ μῆνιν Ποσειδῶνος· τοὺς γὰρ ἐκ τῆς Ἑλικῆς ἐκπεσόντας Ἰω- νας αἰτεῖν πέμψαντας παρὰ τῶν Ἑλικίων μάλιστα μὲν τὸ βρέτας τοῦ Ποσειδῶνος, εἰ δὲ μὴ, τοῦ γε ἱεροῦ τὴν ἀφίδρυσιν· οὐ δόντων δὲ, πέμψαι πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν· τῶν δὲ ψηφισαμένων, οὐδ' ὡς ὑπακοῦσαι· τῷ δ' ἐξῆς χειμῶνι συμβῆναι τὸ πάθος, τοὺς δ' Ἀχαιοὺς ὕστερον δοῦναι τὴν ἀφίδρυσιν τοῖς Ἰωσιν». Κατεποντίσθη δὲ ἡ τε Ἑλικὴ καὶ ἡ Βοῦρα τὸ 373 π. Χ κατὰ τὴν πεπολίθησιν τοῦ λαοῦ ἐξ ὀργῆς τοῦ Ποσειδῶνος, διότι οἱ τῶν πόλεων τούτων κάτοικοι ἠσέβησαν εἰς αὐτὸν, μὴ δίδοντας τοῖς αἰτούσι τὰ ἀφιδρύματα. Ἀφιδρύματα τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος λέ- γει ὁ Στράβων (4, 180) καὶ ὁ Διονύσιος (4, 25) ὅτι ἦσαν τὰ ἐν Μασ- σαλίᾳ καὶ Ῥώμῃ ἀγάλματα τῆς θεᾶς ταύτης, τὴν αὐτὴν διάθεσιν ἔχον- τα τῇ ἐν Ἐφέσῳ ἀγάλματι τῆς θεᾶς. Πρβ. περὶ τούτων τὴν ἐμὴν πραγ- ματείαν περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐν σελ. 26 καὶ 103, σημ. 26.

4) *Τίς ἡ τοῦ ἀγγέλματος σχέσεις πρὸς τὸν Θεόν.*

Προήλθε μὲν ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία ἀπὸ τῆς ἐνὸς μόνοῦ θεοῦ λατρείας κατὰ τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας, τῆς τοῦ Ὑπάτου Διὸς, τοῦ θεοῦ τοῦ φωτεινοῦ οὐρανοῦ, ὃς παρὰ τοῖς λατρεύουσιν αὐτὸν λαοῖς ὠνομάζετο διαφόρως, ὕστερον ὁμῶς μετέπεσεν εἰς τὴν πολλῶν θεῶν λατρείαν. Οὗτοι δ' ἦσαν αὐτὰ τὰ περὶ τὸν ἄνθρωπον κτίσματα, καὶ αἱ ἐν αὐτοῖς ἐνοικοῦσαι φυσικαὶ δυνάμεις, ὥς οὗτος ὑπερτέρας αὐτοῦ ἐκλαβὼν καὶ ἀπὸ τούτων καλῶς ἢ κακῶς διατιθέμενος, ἐξέλαβεν ὡς θεοὺς, καὶ διὰ τῆς λατρείας αὐτῶν ἀπεπειράθη νὰ καταστήσῃ ἐαυτῷ φίλους. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν οὐδεμίαν διαστολὴν ποιῶν τῶν θεῶν ἀπὸ τῶν κτισμάτων καὶ τῶν ἐν τούτοις δηλουμένων φυσικῶν δυνάμεων¹⁾, οὐδὲ κατ' ἰδιαιτέρον τρόπον ἀπεικόνισεν ἕνα ἕκαστον τῶν θεῶν αὐτῶν. Ὅσπερον ὁμῶς διαστείλας τὸ κτίσμα ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ, ὃν ὑπέλαβεν ἐνοικοῦσαν ἐν τῷ κτίσματι δύναμιν, καὶ εἰς ἣν ἀπέδωκε τὴν διὰ τοῦ κτισματος δῆλωσιν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς καὶ φαινομένων, τότε ἐδέησε διὰ νέων σημείων ἢ τύπων νὰ ἀπεικονίσῃ ἢ διὰ συμβόλων παραστήσῃ τὴν δύναμιν ταύτην ἢ τὸν ἔχοντα ταύτην θεόν. Τὰ πρῶτα δὲ καὶ ἀρχαιοτάτα ταῦτα ἀπεικονίσματα ἢ σύμβολα τοῦ θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως βεβαίως ἦσαν ἀτελέστατα καὶ ἀτεχνότατα, ὡς προσελθόντα ἐν τῇ νηπιώδει καταστάσει τοῦ ἀνθρώπου. Ἦσαν δὲ ταῦτα, ὡς ἤδη ἐρρέθη, ἀργοὶ ἢ μικρόν τι ἐξεσμένοι λίθοι ἢ καὶ ξύλα δένδρων. Καὶ ἐκεῖνα μὲν ἐλάτρευσαν ὡς θεοὺς, διότι ἐπίστευσαν ὅτι ἐστάλησαν παρ' αὐτῶν τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἦσαν οὐρανόπεμπτα, ταῦτα δὲ διότι πολλαχῶς ἦσαν αὐτοῖς ὠφέλιμα, εἴτε δι' οὓς ἔφερον καρποὺς εἰς τροφήν τῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων, εἴτε δι' ἄλλον τινὰ λόγον.

1) Σχολιαστὴς Ὑσιόδου ἐν ἀρχῇ· «Ἰστίον ὅτι πάντα οἱ Ἕλληνες, ἃ δύναμιν ἔχοντα ἐώρων, οὐκ ἄνευ ἐπιστάσις θεῶν τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐνεργεῖν ἐνόμιζον· ἐνὶ δὲ ὀνόματι τό τε τὴν δύναμιν ἔχον καὶ τὸν ἐπιστατούντα τούτῳ θεὸν ὠνόμαζον». Περ. καὶ Welker ἐν ἑλλ. μυθολ. 4· σελ. 214 κ. ε.

Ἄλλ' ἡ πρόδοδος τοῦ χρόνου, συνεπάγουσα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διανοίας, ἐπῆνεγκε καὶ εἰς τὰς περὶ τοῦ εἶδους τῶν θεῶν ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου νεωτερισμούς, ἀναλόγους πρὸς τὴν τότε διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦτου. Ἐξέλαβε λοιπὸν οὗτος ὕστερον τοὺς θεοὺς ὁμοίους ἑαυτῷ καὶ ἐπομένως ἔχοντας εἶδος καὶ φύσιν ὁμοίαν τῇ ἑαυτοῦ καὶ θέλων νὰ ἔχη τούτους πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ἀπεικόνισεν ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ διὰ τέχνης τὸ πρῶτον ἀτελεστάτης. Ἐντεῦθεν προῆλθον τὰ λεγόμενα Παλλάδια. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, ὅπως ἔχωσι θεῖον κύρος καὶ τύχῃσι τῆς τῶν ἀνθρώπων λατρείας, ἐπιστεύθησαν ὅτι ἦσαν θεόπεμπτα, ὅτι κατέπεσον ἐξ οὐρανοῦ, παρ' αὐτῶν τῶν θεῶν κατασκευασθέντα καὶ δοθέντα τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα ἔχωσιν αὐτὰ παρ' ἑαυτοῖς. Ἦσαν λοιπὸν ταῦτα σύμβολα ἢ ἀπεικονίσματα τῶν θεῶν ὁρατὰ, οὐχὶ δὲ αὐτοὶ οἱ θεοὶ, διότι οὗτοι ἦσαν ἀόρατοι καὶ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ὥς ὑπὸ τῶν θεῶν σταλέντα τοῖς ἀνθρώποις ἦσαν τοῖς θεοῖς φίλα, εἰς αὐτοὺς ἠρέσκοντο, καὶ αὐτοὶ ἐπλήρουν τῆς αὐτῶν χάριτος καὶ ἰσχύος¹⁾, καὶ διὰ τοῦτο ἦσαν μέσα, δι' ὧν οἱ θεοὶ ἔρχονται εἰς κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀκούουσι δι' αὐτῶν τὰς αἰτήσεις καὶ ἰκεσίας των, δέχονται τὰς προσφορὰς καὶ εὐχὰς των, καὶ δηλοῦσιν ὅπως δέηποτε δι' αὐτῶν τὴν θέλησιν των ἐν ἐκείνοις τοῦλάχιστον τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἔπαυσε πᾶσα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους προσωπικὴ ἐμφάνις καὶ κοινωνία, ἀπὸ τῶν προομνηρικῶν δηλαδὴ χρόνων καὶ ἐφεξῆς διὰ παντός· διότι ἀγνοοῦντες τὰ πρότερον οἱ ἄνθρωποι, ἐπίστευον ὕστερον ὅτι τὸ πᾶλαι ἐνεφανίζοντο τοῖς ἀνθρώποις οἱ θεοὶ αὐτοπροσώτως, καὶ συνέζων μετ' αὐτῶν.

Ἐν τῇ αὐτῇ σχέσει μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων θέον νὰ ἐκλάβωμεν ὅτι ἦσαν καὶ τὰ ὕστερον κατὰ μίμησιν τῶν Παλλαδίων πλασθέντα ἀγάλματα τῶν θεῶν, ὅσα τοῦλάχιστον δι' ἱεροῦς

---

4) Ἀνάγνωθι περὶ τούτου τὰ ὑπὸ Πλουτάρχου περὶ τοῦ μὴ χρᾶν νῦν ἡμετέρα τὴν Πυθίαν κερ. 8, ἐνθα περὶ πάντων τῶν τῆς λατρείας ἀγαλμάτων λέγεται τοῦτο. Servius εἰς Αἰν. 4, 449 παρατηρεῖ καὶ περὶ ναοῦ plenum esse praesentia numinis templum.

λόγους ἦσαν ἀντικείμενα τῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Πάντα ταῦτα οὐδέποτε, πιστεύομεν, ἐξελήφθησαν ὡς αὐτοὶ οἱ θεοί, εἰ μὴ παρὰ θεομανῶν ἰσως καὶ ὅλως δεισιδαιμονῶν ἀνθρώπων¹⁾. Ἡ γενικὴ τῶν Ἑλλήνων πεποίθησις ἦτο ὅτι τὰ τῶν θεῶν ἱερώτατα ἀγάλματα ἦσαν πεπληρωμένα ἐκ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, θν ταῦτα ἀπεικονίζον, τὸ πολὺ ὅτι προσήρχοντο ἐν αὐτοῖς ἐν καιρῷ τῆς λατρείας καὶ προσευχῆς, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν ἐδήλουν τὰς θελήσεις των τοῖς πιστοῖς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ θεοὶ ἠρέσκοντο κατὰ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἠγάλλοντο ἐπὶ τοῖς αὐτῶν ἀγάλμασι καὶ προσήρχοντο ἀοράτως εἰς αὐτὰ καὶ ἐπλήρουν ἐκ τῆς ἰσχύος καὶ χάριτος αὐτῶν, ἐντεῦθεν καὶ ὁ ναὸς, ἐν ᾧ τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα, λέγεται οἶκος ἢ δόμος θεοῦ καὶ κατοικητήριον αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἐν αὐτῷ οἰκεῖ πάντοτε ὁ θεός—τῶν θεῶν ἡ ἀληθὴς κατοικία εἶναι ἐν Οὐρανῷ, ἐν Ὀλύμπῳ, ἐν ἀέρι, ἐν ὕδασι καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου αὐτοὶ βούλονται, ἀπέρχονται, καὶ παρόντες εἰσὶν—ἀλλὰ διότι καὶ

1) Ἑρμαννος §. 2. § 18, 1. «Οἱ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνον ὡς ἀερόλιθοι ἰδιοποιούμενοι ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσαν ἱερότητα, ἄλλως ὅμως, ὡς ἀπομνήσεις ἀπλατῶντων σωμάτων ἢ ὡς σύμβολα ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐχρησίμουν εἰς βοήθειαν θρησκευτικῆς φαντασίας. Ἔτι μᾶλλον ἰσχύει τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀνθρωπομόρφων συμβόλων, ἅτινα, καὶ ἐν τελείᾳ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ ὄντα, ἐκλαμβάνονται ὡς ἱερὰ ἀπλῶς, ἐκπληροῦντα τοὺς τῆς λατρείας σκοποὺς, καὶ περὶ ὧν ὑπάρχει πεποίθησις, ὅτι οἱ θεοὶ ἀρεσκόμενοι εἰς αὐτὰ θέλουσιν ἐνοικήσει ἐν αὐτοῖς, καὶ δι' αὐτῶν θέλουσι δεσμευθῆν ἐν τῷ τόπῳ τῆς τούτων ὑπάρξεως. Ὅτε ὅμως ἡ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀναπτυχθεῖσα μυθολογία καθωδήγησε νὰ περικλείωσι τὴν τοῦ θεοῦ ἐνοίαν ἐν τελείᾳ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς δι' αἰσθητῶν σημείων λατρείας κατέστησε κανονικὴν καὶ μόνιμον τὴν διὰ ἀγαλμάτων παράστασιν τῶν θεῶν, τότε ἐπιστεύθη ὅτι ἡ ἰδρυσις ἢ ἱερωτεῖς α, δι' ἧς καθιεροῦτο τῷ θεῷ ἡ εἰκὼν ὡς κτῆμα αὐτοῦ, εἶχε τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ αὐτὴν εἰς αὐτὸν τὸν θεόν, καὶ τοὺς κατασκευάζοντας τὰ ὁμοιώματα ταῦτα τεχνίτας ν' ἀναδείξῃ θεοποιοὺς τεχνίτας. Ἐντεῦθεν προσελήθη τὸ μέγεθος καὶ τὸ πλῆθος τῶν ναῶν, ὅτινες, μὴ ἀποκλείοντες ἄμυστον ἐκδήλωσιν ζωῆς θεολατρίας, προϋποθέτουσι παρουσίαν τῆς ἐσώτητος ἐν τοῖς τοίχοις αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο προσεκάλεσαν τὸν ἀρχιτεκτονικὸν καλλωπισμὸν ὧς καὶ τὴν τῶν ἀγαλμάτων τελειότητα ἐν τῇ πλαστικῇ».

εἰς αὐτοὺς προσέρχονται, ὅπως προσέρχονται καὶ εἰς τοὺς πρὸς φιλεῖς αὐτῶν λαοὺς καὶ τόπους· διότι οἱ ναοὶ εἰσι καθιερωμένοι, καὶ διὰ τοῦτο ἀρεστοὶ αὐτοῖς· διότι συνέπεια τῆς τῶν εὐσεβῶν πίστεως εἶναι ὅτι οἱ θεοὶ ἐδέξαντο ἤδη τοὺς εἰς αὐτοὺς καθιερωθέντας ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα, καὶ ὅτι εὐαρέστως προσέρχονται καὶ διατρίβουσιν ἐν αὐτοῖς, ὅταν θέλωσι καὶ ὅταν προσκαλῶνται παρὰ τῶν λατρευνόντων αὐτούς· διὸ εἰσιν αὐτοῖς οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἐν τούτοις ἀγάλματα *habitacula terrena*, ὡς λέγει ὁ Ἀρνόβιος¹⁾), ἡ ἐδὴ αὐτῶν ἐπὶ γῆς.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ εὐχόμενοι προσκαλοῦσι τοὺς θεοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν ναὸν των, ἵνα ἀκούσωσι τῆς εὐχῆς, ἀπολαύσωσι τῆς θουρίας καὶ ἐκτελέσωσι τὰς ἱκεσίας τῶν πιστῶν αὐτοῖς²⁾).

Τοῦτο δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἔννοιαν, ἣν οἱ Ἕλληνες ἐκ τῶν ὁμηρικῶν ἤδη χρόνων εἶχον περὶ θεῶν· διότι ἐν Ὀδυσσεΐα³⁾) λέγει ὁ Ὅμηρος ὅτι μετὰ τὴν συνέντευξιν τῆς Ἀφροδίτης καὶ Ἀρεως, ὁ μὲν Ἀρης ἀπῆλθεν εἰς Θράκην, ἡ δὲ Ἀφροδίτη εἰς Πάφον τῆς Κύπρου,

Ἐνθα οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις.

Ἐκ αὐτῶς καὶ περὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἀλλαχού⁴⁾), ὅτι ἀπελθοῦσα ἐκ Σχερίης ἦλθεν εἰς Μαραθῶνα καὶ εὐρυάγειαν Ἀθήνην,

Δύνε δ' Ἐρεχθῆος πυκινὸν δόμον.

Ἐντεῦθεν καὶ ἐξ ἄλλων πλείστων γίνεται δῆλον ὅτι οὔτε τὸ ἀγαλμα εἶναι αὐτὸς ὁ θεός, οὔτε ὁ ναὸς ἡ διηνεκὴς αὐτοῦ κατοικία⁵⁾), ἀλλὰ τὸ σύνθηδες κατάλυμα αὐτῶν τρόπον τινά, ὅτε ἐρ-

1) *Ad gentes* 6, 47 καὶ *Cic. Verr.* 2, 4, 58 καλεῖ τὸν ἐν Καπιτωλίῳ ναὸν *domicilium terrestre Jovis*.

2) *Tibull.* 2, 5.

Phœbe, fave: novus ingreditur tua templa sacerdos:

Huc age cum eithara carminibusque veni.

Βλ. καὶ ἃ περὶ τῶν θεοφανειῶν τούτων παρατηρεῖ ὁ Ἀγγλος *Grote* ἐν ἑλλ. ιστ. τόμ. δ' 141, καὶ γερμ. μεταφρ. 6', 408 κ. ἔ.

3) Ὀδυσ. 6. 262.

4) Αὐτόθι η, 84 πρ6. Ὅμ. ὕμνον εἰς Δημητ. 28 καὶ εἰς Ἀπόλλωνα Πυθ. 169. 347.

5) Ἀνάγνωθι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπιμεληθέντος τὴν 6' ἐκδ. τῆς Ὅμ. θεολογίας

χενται εἰς τὴν προσφιλή αὐτῶν πόλιν εἴτε αὐτόκλητοι εἴτε προσκαλούμενοι παρὰ τῶν φίλων αὐτοῖς ἀνδρῶν ἢ ἱερέων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ναῷ οἰκείος αὐτῶν τόπος ἦτο ὁ σηκὸς ἐνθα τὸ ἄγαλμα, ἡμᾶλλον αὐτὸ τὸ ἄγαλμα, ὃ ἐπλήρουν ἐκ τῆς αὐτῶν χάριτος, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεωρεῖτο τοῦτο παρὰ τοῖς πολλοῖς ὡς αὐτὸς ὁ θεός, ὕπερ οὗτος, ἀποδεχθεὶς διὰ τῆς καθοσιώσεως καὶ ἰδρύσεως, προστατεύει καὶ φυλάττει αὐτό τε καὶ τοὺς καθοσιώσαντας αὐτὸ λαοὺς ὡς ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα καὶ κεμήλιον ¹⁾).

Ἐκ τῆς τοιαύτης περὶ ἀγαλμάτων ἐννοίας ἐξηγεῖται ἡ συνήθεια, καθ' ἣν ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος πέδαις ἐδέσμευον τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, ἵνα μὴ φεύγοντες οὗτοι καταλείπωσιν ἀπροστατεύτους τὰς πόλεις, ἀλλ' ἐμμένωσι διὰ παντός ἐν αὐταῖς. Ὡς ἐν Σπάρτῃ τὸ τοῦ Ἐνυαλίου ἄγαλμα εἶχε πέδαις δεδεμένους τοὺς πόδας καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ Νίκη Ἀθηναῖ ἦτο ἄπτερος ²⁾. Πέδαις δεδεμένον ἦτο ἐν Σπάρτῃ καὶ τὸ τῆς ὠπλισμένης Ἀφροδίτης ξόανον ³⁾).

Ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας ὑπῆρχε πρὸς πέτραν δεδεμένον ἔδωλον τοῦ Ἀκταίωνος, λυμαινομένου τὴν γῆν διότι, ὅπως ἀπαλ-

τοῦ Naegelsbach ἐν σελ. 199 φερόμενα. «Τὸ μέρος δὲ τοῦ ναοῦ, εἰς ὃν ἐρχόμενοι οἱ θεοὶ κατέλυον τρόπον τινὰ, ἦτο τὸ ἔδωτον αὐτοῦ, ἦτοι ὁ σηκός, ἐν ᾧ ἔσαντο τὰ γάλατα αὐτῶν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Ὀμήρου, ἐν Ἰλ. ε, 448. 512, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ἐν Περγάμῳ ναοῦ, οὗ ὁ σηκὸς ἦτο κοινὸς Ἀπόλλωνι, Διὶ καὶ Ἀρτέμιδι, καὶ ἐκ τοῦ Ὀμηρικοῦ ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. ἐν Κρίσ. 443.

1) Ἡ πεποίθησις αὕτη φαίνεται τοσοῦτον βεβαία, ὥστε ὁ Σοφοκλῆς εἰσῆγαγέ που τοὺς θεοὺς ξοανοφόρους, ἦτοι ἀπάγοντας τὰ αὐτῶν ξόανα, ὅπως σώσωσιν αὐτὰ ἀπὸ τῆς διαρπαγῆς καὶ καταστροφῆς τῆς πόλεως, καθ' ἣ ὁ Σχολ. εἰς Αἰσχύλου Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας 289 παρατηρεῖ. «Ὡς οἱ θεοὶ ἀπὸ τῆς Ἰλίου φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ἑαυτῶν ξόανα, εἰδότες ὅτι ἀλίσκεται». Πρβ. Ἑρμ. ζ. δ.

2) Πaus. 3, 15, 5. «Τοῦ ναοῦ δὲ ἀπαντικρὺ πέδας ἐστὶν ἔχων Ἐνυάλιος ἄγαλμα ἀρχαῖον. Γνώμη δὲ Λακεδαιμονίων τε ἐς τοῦτό ἐστι τὸ ἄγαλμα καὶ Ἀθηναίων ἐς τὴν ἄπτερον καλουμένην Νίκην, τῶν μὲν οὐποτε τὸν Ἐνυάλιον φεύγοντα οἴχεσθαί σφισιν ἐνεχόμενον ταῖς πέδαις, Ἀθηναίων δὲ τὴν Νίκην αὐτόθι ἀεὶ μενεῖν οὐκ ὄντων πτερῶν».

3) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 3, 15, 8.

λαγῶσιν ἀπὸ τῆς φθορᾶς ταύτης, συνεβούλευσεν ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς τοὺς Ὅρχομενίους νὰ ποιήσωσι χαλκίνην τοῦ εἰδώλου εἰκόνα καὶ νὰ δέσωσι ταύτην πρὸς πέτρα. Εἶδε δὲ τὸ ἄγαλμα τοῦτο δεδεμένον αὐτὸς ὁ Πausanίας¹⁾: ὕπερ δηλοῖ ὅτι διὰ τῶν δεσμῶν τοῦ ἀγάλματος ἐδέσμευσεν αὐτὸν τὸν Ἀκταίωνα, ὡς ἐν αὐτῷ οἰκοῦντα.

Οἱ Χῖοι ἔδесαν τὸ τοῦ Διονύσου ἄγαλμα, καὶ οἱ Ἐφυραῖοι τὸ τῆς Ἀρτέμιδος²⁾. Ὅτε τις τῶν Τυρίων ἀνήγγειλεν αὐτοῖς ὅτι ὁ τῆς πόλεως προστάτης Ἀπόλλων ἐμφανισθεὶς κατ' ὄναρ εἶπεν ὅτι θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ Τύριοι ἔδесαν χρυσαῖς ἀλύσεις τὸ ἄγαλμα ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτοῦ, ἵνα μὴ φύγῃ ἀπὸ τοῦ ναοῦ. Ἀλλ' ὅτε ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως, ἔλυσεν τὰς ἀλύσεις καὶ ὠνόμασε τὸν θεὸν φίλον αὐτοῦ³⁾.

Τὰ ρηθέντα ἰσχύουσι περὶ πάντων τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν ὅσοι εἰσὶ προστάται πόλεως τινος, καὶ τοιοῦτοί εἰσι συνήθως οἱ πατρῷοι καὶ μητρῷοι καὶ πάτριοι. Πρὸ πάντων ὁμοῦ ἰσχύουσι ταῦτα περὶ τῶν πολιούχων θεῶν, οἷς ἦτο καθιερωμένη πόλις τις, ἐν ᾗ κατ' ἐξοχὴν ἐλατρεύετο ὁ εἰς ὃν ἦτο αὕτη καθιερωμένη, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο κατ' ἐξοχὴν φίλη καὶ εὐχαρίστως ἐνδιέτριβεν ὁ θεὸς ἐν αὐτῇ.

Καὶ πατρῷοι μὲν θεοὶ εἰσιν, ὧν ἡ λατρεία, ἀπὸ τῶν πατέρων εἰσαχθεῖσα διὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν καταγωγὴν τοῦ γένους ἢ διὰ τὴν ἀρχὴν προστάσιαν τοῦ γένους ἢ τῆς πόλεως ἢ καὶ δι' ἄλλον λόγον, μετεβιβάσθη εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ ἀπογόνους τούτων⁴⁾. Οἱ τοιοῦτοι θεοὶ ἢ εἰσιν τῆς πόλεως ἀπάσης πατρῷοι, ὅτε πάντες οἱ ταύτην συγχροτοῦντες θεωροῦνται ὡς ἐν γένος ἢ μίαν οἰκογένειαν ἀποτελοῦντες, ἢ εἰσὶ γένους ἐνὸς ἢ τινων μόνον ἰδιοὶ. Ἐν

1) Πaus. 9, 38, 4.

2) Κατὰ τὸν Σχολ. Πινδ. Ὀλυμ. 7, 93. Ἀλλὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἄλλων συγγραφέων φέρει ὁ Δοδῆκιος ἐν Ἀγλαοφάμῳ σελ. 275 κ. ἐ. Πρβ. καὶ ἄλλους παρ' Ἑρμάννῳ ξ. δ. § 48, 48.

3) Διοδ. 47, 44 καὶ 46. Πρβ. καὶ Πλουτ. ἐν ῥωμ. κερ. 64 καὶ Bötticher τ. τ. Ἐλ. 4. σελ. 138 καὶ 148.

4) Ἀμμώνιος ἐν λ. «πατρῶα τὰ ἐκ τῶν πατέρων εἰς τοὺς υἱοὺς χωροῦντα . . . . πάτρια δὲ τὰ τῆς πόλεως ἔθνη».

ἐκατέρῃ περιστάσει λέγονται οὗτοι διὰ τοῦτο καὶ γενέθλιοι ¹⁾ ἀρχηγέται ²⁾ καὶ πατρογένειοι ³⁾).

Ἄν δὲ πάντες οἱ τῆς αὐτῆς πόλεως κάτοικοι ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν, τότε οἱ πατῶοι οὗτοι θεοὶ ἀντιστοιχοῦσι τοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμένοις *Penates* οἵοι ἦσαν οἱ ὑπὸ Διναίου εἰς Ἰταλίαν κομισθέντες ἐκ Τροίας, ὧν τὰ ἀγάλματα ἐσώζοντο ἐν Λαυινίῃ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐν τῷ τῆς Ἑστίας ναῷ ⁴⁾).

Πάτριοι τούναντίον θεοὶ εἰσι συνήθως οἱ ὑπὸ τινος πόλεως ὕστερον δεκτοὶ γενόμενοι καὶ ὑπ' αὐτῆς λατρευόμενοι μετὰ τῶν πρώτων ὥστε οὗτοί εἰσιν ἐπεΐσακτοι τῆς πατρίδος τρόπον τινὰ ἢ τῆς χώρας θεοί. Ἡ διαστολὴ ὅμως αὕτη δὲν τηρεῖται ἀκριβῶς παρὰ πᾶσι καὶ πάντοτε, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ. Τῶν πατρώων θεῶν τὰ ἱερὰ, ὡς ἀρχαιτέρων, ἦσαν ἐπὶ τῆς ἀκρας ἢ ἀκροπόλεως πάσης πόλεως ⁵⁾, ἥτις καὶ αὐτὴ πόλις λέγεται ⁶⁾, διότι αὕτη πρῶτον ὤκισθη, ἡ δὲ περίξ αὐτῆς πόλις εἶναι ἐπέκτασις

1) Αἰσχ. Ἐπὶ ἐπὶ Θῆβ. 954.

2) Πaus. 1, 42, 5.

3) Πλουτάρχ. ἐν συμμ. προβλ. 8, 8, 4.

4) Διονύσ. Ἄλ. ρ. ἀρχ. 1, 69. Πρβ. Lobeck ἐν Ἀγλαοφάμῳ σελ. 1238, ἐνθα φέρων οὗτος τὰ Λυκούργου κατὰ Δεωκράτους § 25. «Ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατῶα, ἃ οἱ πρόγονοι παρέδωσαν αὐτῷ ἰδρυσάμενοι, ταῦτα μετεπέψατο εἰς τὰ Μέγαρα καὶ ἐξήγαγεν ἐκ τῆς χώρας», προσθέτει ὅτι ἐν τούτοις περιλαμβάνονται τὰ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ Ἑρκείου Διὸς καὶ τὸ τοῦ πατρώου Ἀπόλλωνος ἀγάλματα, καὶ ἄλλων θεῶν, οὓς ὁ Δεωκράτης παρὰ τῶν προγόνων παραλαβὼν ἐλάτρευεν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ. Nam præter tres illos Atticæ præsides et Penates publicos, omnes dii, quos Athenienses seu publice, seu privatim vicatimque colebant a majoribus acceptos πατῶοι divi poterant et, quia iidem privatim in larariis colebantur, θεοὶ ἐφέστιοι, μύχιοι, κτήσιοι, ἔρκειοι. Πλεῖον περὶ τῶν ἰδίων ἐν τῷ οἴκῳ παρ' ἐκάστου λατρευομένων τούτων θεῶν βλέπει παρὰ Petersen ἐν τῷ περὶ Hausgottesdienst der Griechen 1854, σελ. 30, σημ. 94, καὶ Ἑρμ. ν. Β' § 7, 5.

5) Vitr. 4, 7. Aedibus vero sacris, quorum deorum maxime in tutela civitas videtur esse, in exelsissimo loco, unde mœnium maxima pars conspiciatur, aræe distribuuntur.

6) Οὕτως ἡ τῶν Ἀθηνῶν ἀκρόπολις κατὰ Θουκ. 2, 15.

αὐτῆς, οἰκισθεῖσα ὅτε ἐπληθύνθησαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι εἴτε διὰ γεννήσεων εἴτε ἐκ πολιτογραφήσεως καὶ παραδοχῆς μετοίκων. Ἐντεῦθεν οἱ θεοιοῦτοι ἀπὸ τῶν τῆς λατρείας τόπων ἢ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκρας ἱερῶν αὐτῶν καλοῦνται ἀκραῖοι καὶ πολιεῖς καὶ πολιοῦχοι¹⁾).

Ἐπειδὴ ἡ λατρεία τῶν πολιοῦχων θεῶν ὡς πατρώων εἶναι πατροπαράδοτος καὶ ἀρχαία, καὶ διὰ τοῦτο κοινὴ πάντων ὅσοι ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν καὶ ἀποτελοῦσι μίαν κοινότητα, ἐπεταί, ὅτι πάντα τὰ μέλη τῆς κοινότητος ταύτης ὀφείλουσι νὰ σέβωνται καὶ προσφέρωσιν ἀνεξαίρετως λατρείαν εἰς τὸν πολιοῦχον αὐτῶν θεόν. Ἐντεῦθεν ἐπεβάλλετο ὅρκος τοῖς πολίταις Ἀθηναίοις νὰ βεβαιώσωσιν ἂν τελῶσι τὰ ἱερὰ τοῖς τοιούτοις θεοῖς. Ἦσαν δὲ τοῖς Ἀθηναίοις πατῶροι θεοὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ἥτις καὶ πολιοῦχος καὶ πολιὰς κατ' ἐξοχὴν ἐκαλεῖτο, Ζεὺς ὁ Ἐρκεῖος καὶ Ἀπόλλων ὁ κατ' ἐξοχὴν πατῶρος λεγόμενος· οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ βεβαιώσωσιν τοῦτο οὐδὲ πολῖταις ἠδύναντο νὰ ὦσιν, οὐδὲ ἀρχὴν διὰ τοῦτο νὰ ἄρξωσιν²⁾).

Τοῦτου ἕνεκα ἡ τῆς Ἀθηνᾶς λατρεία ἦτο παρ' Ἀθηναίοις κοινὴ πᾶσιν οὐ μόνον τοῖς ἐν τῷ ἄστει πολίταις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν τοῖς λοιποῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν δήμοις³⁾· ἐλάτρευον δὲ ταύτην κατ' ἔθος τῶν προγόνων ἢ νόμῳ πόλεως πάντες οὗτοι, καὶ ἐν ἰδίῳ συλλόγοις, ἥτοι ὡς συμφυλέται, γενῆται, δημόται, ὀργεῶνες, οἰκογενειάρχαι, ὁμότεχνοι καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ τοιαύτῃ κοινωνικῇ ὑποδιαίρεσει ὄντες, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἰδιῶται ἀπλῶς.

Εἶχε μὲν πᾶσα τοιαύτη κοινωνικὴ ὑποδιαίρεσις τῶν πολιτῶν τοὺς οἰκείους προστάτας θεοὺς, ὡς καὶ πᾶς ἰδιώτης τοὺς οἰκιδίους, ἐφεστίους, γενεθλίους, γαμηλίους καὶ πᾶς τεχνίτης τοὺς ἐφόρους τῆς τέχνης θεοὺς, καὶ ἐλάτρευε τούτους κατὰ χρέος θρη-

1) Ἦσυχ. ἐν λ. Πολιοῦχοι· «Οἱ τὴν πόλιν σώζοντες, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς». Πρβ. καὶ Πολυδ. 9, 40· «Ἀκρόπολις, ἣν καὶ ἄκραν ἂν εἴποις καὶ πόλιν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ θεοὺς ἀκραίους καὶ πολιεῖς».

2) Ἐρμανν. Α', § 100, 4.

3) Πaus. 1, 26, 7· «Ἱερὰ μὲν τῆς Ἀθηνᾶς ἐστὶν ἥ τε ἄλλη πόλις καὶ ἡ πᾶσα ὁμοίως γῇ· καὶ γὰρ ὅσοις θεοὺς καθίστηκεν ἄλλους ἐν τοῖς δήμοις σέβειν, οὐδὲν τι ἦσσαν τὴν Ἀθηνᾶν ἄγουσιν ἐν τιμῇ».

σκευτικόν ¹⁾· ἀλλ' ἡ λατρεία τούτων ἦτο αὐτοπροαίρετος καὶ ἐλευθέρα, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη ἄλλου θεοῦ λατρεία ἐγγωρίου ἢ ξένου· ἡ τοῦ πολιούχου ὁμως θεοῦ λατρεία ἐπεβάλλετο παντὶ πολίτῃ, παντὶ συλλόγῳ, κοινωνικῷ ἢ θρησκευτικῷ καὶ ἄλλῳ οἴῳ· δηποτε, ὅπως ἐπεβάλλετο καὶ ἡ ἐν δημοσίῳ τόπῳ ἐκτέλεσις τῆς λατρείας παντὸς θεοῦ, ὅστις ἦτο κοινὸς ἀπάσης τῆς πόλεως. Διὸ ἀπολογούμενος ὁ Ξενοφῶν ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους, κατηγορηθέντος ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ εἰσαγωγῇ νέων θεῶν, λέγει ὅτι δημοσίᾳ ἐλάτρευεν οὗτος οὗς καὶ ἡ πόλις ἐλάτρευε θεούς. Διότι ἡ παράλειψις τῆς τοιαύτης δημοσίας λατρείας ἦτο οὐχὶ ἀσέβεια ἀπλῶς, ἥτις προεκάλει τὴν ὀργὴν τοῦ ὀλιγορθεύοντος θεοῦ κατὰ τοῦ ὀλιγορροῦντος μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν πολιτῶν τῆς αὐτῆς πόλεως.

Ἔδει δὲ ἡ λατρεία τοῦ πολιούχου καὶ πατρώου θεοῦ οὐ μόνον νὰ τελῇται δημοσίᾳ παρὰ πάντων τῶν πολιτῶν καὶ ἐν τῷ τῆς πόλεως τόπῳ, ὅπου τὸ τοῦ θεοῦ τούτου ἄγαλμα ἐσώζετο πάντοτε, ἐπιβλέπον καὶ προστατεύον διὰ τῆς παρουσίας του τὴν χώραν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ παρ' ἐκάστου κατὰ τὰ νενομισμένα. Διὸ πᾶς πολίτης ὤφειλε νὰ ἔχῃ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὁμοίωμα τοῦ πολιούχου θεοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατρώων θεῶν, νὰ τελῇ αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐν ταῖς καθιερωμέναις ἡμέραις θυσίας καὶ εὐχὰς ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ, τοῦ οἴκου του καὶ τῆς πόλεως ἀπάσης. Ἐν ταῖς τοιαύταις εὐχαῖς καὶ θυσίαις ἱερεὺς ἦτο αὐτὸς ὁ οἰκοδεσπότης, ἐν δὲ ταῖς ὑπὸ τῆς πόλεως ἀπάσης τελουμέναις ὑπῆρχον ἱερεῖς ἰδιαίτεροι ἢ καὶ ἄρχοντες, ἱερωσύνην ἔχοντες ἐν ὅσῳ διήρκει ἡ ἀρχή των, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν.

Ὅποίαν σημασίαν εἶχεν ἡ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς πόλεως διαφύλαξις τοῦ ἀγάλματος καὶ ἐκτέλεσις τῶν ἱερῶν τοῦ πολιούχου καὶ τῶν λοιπῶν πατρώων θεῶν, μαθηθάνομεν ἐκ τῆς κατηγορίας τοῦ Λυκούργου κατὰ τοῦ Λεωκράτους, τολμήσαντος νὰ ἐξαγάγῃ εἰς Μέγαρον φεύγων μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦτταν τῶν Ἀθηναίων τὰ τῆς οἰκίας καὶ τῶν προγόνων του ἱερά, ἐν οἷς καὶ τὰ τῶν πατρώων καὶ τῶν πολιούχων ὁμοιώματα, καὶ οὕτως ἐν ξένῃ χώρᾳ νὰ προσφέρῃ αὐτοῖς

1) Petersen Hausgottesdienst der Hellenen: σελ. 13 κ. ἑ.

λατρείαν, δεόμενος οὐχὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος γῆς, διότι ταύτην ἐγκατέλιπεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ξένης, ἐν ᾗ κατῴκει, καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας οὐχὶ τῶν συμπολιτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνου καὶ τῶν ξένων μεθ' ὧν συνῴκει¹).

Αἰτία δὲ πάντων τούτων ἦτο ἡ μεγίστη σημασία, ἣν εἶχε τὸ τοῦ πολιούχου θεοῦ ἄγαλμα, καὶ ὃ δι' αὐτοῦ παριστάμενος θεὸς ἐπὶ τῆς σωτηρίας τῆς ὑπ' αὐτοῦ προστατευμένης πόλεως καὶ ἐπὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς· διότι πλεῖστα γεγονότα, θαύματα, ὀκτασίαι καὶ ἄλλα τοιαῦτα πλαστά τε καὶ ἀληθῆ, ἐπεβεβαίουν τὸ κύρος τῆς ἐπὶ τὸν πολιούχον θεὸν πεποιθήσεως τοῦ λαοῦ· ἦν πεποιθήσιν συμφέρον εἶχον οὐ μόνον οἱ ἱερεῖς, ἀλλὰ παλὺ μᾶλλον οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ τῆς πόλεως νὰ ἐνισχύωσιν ὅλας δυνάμεις, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πόλεως· γινώσκοντες καλῶς ὅτι *ὅσῳ ἰσχυροτέρα εἶναι παρὰ τῷ λαῷ ἡ ἐπὶ τῶν ἰδίων θεῶν πεποιθήσις, τοσοῦτῳ μείζον ἐπετεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἡθους καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς βίον τῶν πολιτῶν ἡ θρησκεία οἰαδήποτε αὐτῇ καὶ ἂν ἦναι*, παρέχουσα θεῖους ἀληθῶς καρποὺς τοῖς εὐλικρινῶς καὶ ἀδιστάκτως πιστεύουσιν εἰς αὐτήν, ὅπως μαρτυρεῖ πᾶσα παντὸς ἔθνους ἡ ἱστορία.

Τὴν σημασίαν ταύτην τοῦ πολιούχου θεοῦ καὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ θέλομεν ἀποπειραθῆναι νὰ δείξωμεν ἐν τοῖς ἑπομένοις.

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΚΗΣ.

4) Βλ. τοῦ ρηθέντος λόγου § 8, 45, 47, 38, 56, 59, 443 καὶ μάλιστα § 25, ἐνθα ἀναγινώσκονται τάδε· «Οὐ γὰρ ἐξήρασε τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ καὶ τὰ χρήματα μόνον ὑπεκθέσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρίδα, ἃ τοῖς ἡμετέροις νομίμοις καὶ πατρίοις ἔθεσιν οἱ πρόγονοι παρέδωσαν αὐτῷ ἰδρυσάμενοι, ταῦτα μετεπέμψατο εἰς Μέγαρα καὶ ἐξήγαγεν ἐκ τῆς χώρας, οὐδὲ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν πατρίων ἱερῶν φοβηθεὶς ὅτι ἐκ τῆς πατρίδος αὐτὰ κινήσας, συνεκφεύγειν αὐτῷ ἐκλείποντα τοὺς νεῶς καὶ τὴν χώραν ἦν κατεῖχον, ἤξιωσε, καὶ ἰδρύσασθαι ἐπὶ ξένης καὶ ἀλλοτρίας, καὶ εἶναι ὀνειρία τῇ χώρῃ καὶ τοῖς νομίμοις τοῖς κατὰ τὴν Μεγαρίων πόλιν εἰθισμένοις. Καὶ οἱ μὲν πατέρες ἡμῶν τὴν Ἀθηναῖν ὡς τὴν χώραν εἰληχίαν ὁμώνυμον αὐτῇ τὴν πατρίδα προσηγόρευον Ἀθήνας, ἵν' οἱ τιμῶντες τὴν θεὸν τὴν ὁμώνυμον αὐτῇ πόλιν μὴ ἐγκαταλείπωσι. Λεωκράτης δὲ οὔτε νομίμων οὔτε πατρίων οὔτε ἱερῶν φροντίσας τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐξαγώγιμον ἡμῖν καὶ τὴν παρὰ τῶν θεῶν βοήθειαν ἐποίησε».

Η ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ ΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ.

(Οὐκ ἔστι περὶ οὗτο ὑποτίτρου ἂν ἄν-
θρωπος βουλεύσαιτο, ἡ περὶ παιδείας
καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑαυτοῦ οἰκείων.)

Πλ. Θετγ. 422 b.

Πᾶν ζῶον, οἷον προσήκει τελειωθὲν εἶναι, τοιοῦτον οὐδέποτε
φύεται. Καὶ τοῦτο μὲν κοινὸν ἔχει καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῖς ἄλλοις
ζώοις· ἀλλὰ τούτων ἕκαστον αὐτὴ ἡ φύσις σχεδὸν ἀρκεῖ ἐν χρόνῳ
ταταγμένῳ, τῷ βίῳ αὐτοῦ, τελειῶσαι εἰς τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, τὸ
δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἄλλοιον πέφυκεν· οὔτε γὰρ ἔστι δυνατόν, ὥς
εἰκεν, ἕνα ἕκαστον τέλειον γενέσθαι ἐν γε τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλὰ
τοῦτο εἴπερ δέδοται, τῷ ὅλῳ ἀνθρωπίνῳ γένει ἀποδεδόται, εἰ
καὶ μὴ εὐθυποροῦν ἀεὶ φαίνεται πρὸς τὸ τέλος, οὔτε, καὶ ὅσον
προσῆκει ἑκάστῳ μεταλαβεῖν τελειότητος, ἡ φύσις ἂν ποτε μόνη
παρασχεῖν δύναιτο, ἀλλὰ δεῖ πάντως τῆς τῶν πέλας συνεργείας.
Ἡ δὲ συνέργεια αὕτη ἐστὶν ἡ καλουμένη τροφή καὶ παιδεία. Ταύ-
της ἄρα ἔργον ἐστὶ τὸ προσλεῖπον τῆς φύσεως ἀναπληροῦν ¹⁾).
Ἄλλ' ἐὰν μὴ γιγνώσκῃ ὁ παιδεύων εἴ τι καὶ ὅ τι προσλείπει τῷ
τροφίμῳ καὶ ὅπως ἀναπληρωτέον ἐστίν, οὐκ ἂν ποτε γνώμῃ παι-
δεύοι, ἀλλ' εἰκῇ. Τὸ δὲ προσλεῖπον τῆς φύσεως γιγνώσκειν ἐστὶ
τοῦτο μὲν, τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου γιγνώσκειν, οἷον προσήκει
αὐτὸν εἶναι, τοῦτο δέ, οἷός ἐστιν ἐν τῇ ἀτελείᾳ αὐτοῦ. Τρίτον δέ,
ἐγνωσμένων τούτων, τὴν μέθοδον χρῆ εἰδέναι, ἥ ἂν τις ἀριστα
καὶ ἀσφαλέστατα ἀναπληροῖ τὸ προσλεῖπον τοῦτο. Τούτων δὲ
πὲρὶ περὶ ἀσομαι διελθεῖν, ἥ Πλάτων ὑφηγεῖται.

Πάντες ἄνθρωποι, φησὶν Ἀριστοτέλης ²⁾, τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται
φύσει. Ἴδοι δ' ἂν τις τοῦτο ἐναργέστατα ἐν τοῖς παιδίοις, ὅσην
παρέχει ὁχλησιν τοῖς γονεῦσι τὸ καὶ τὸ ἀνερωτῶντα. Εἰδέναι

1) Ἀριστ. Πολιτ. Η, 47.

2) Μεταφ. Α, 4.

δ' ἐστὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων ἐξευρηκέναι. Ἐμφυτος ἄρα ἐστὶν ἡ τῆς ἀληθείας ζήτησις ἀνθρώπῳ ¹⁾, τῆς δὲ ἀπουσίας αὐτῆς ἀπορία καὶ θαυμασμός τεκμήρια, ὅφ' ὧν πᾶς διὰ παντὸς τοῦ βίου ἔχεται, ὅστις μὴ ἐκ παιδῶν κακῶς ἦκται. Τί οὖν ἐμποδίζει ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων λαβεῖν; Ἡ ἀέναος αὐτῶν κίνησις καὶ ἀλλοίωσις ²⁾. Πάντα γὰρ ῥεῖ, καθ' Ἡράκλειτον.

Ἄλλ' ὁ ἀνθρώπος, ἄτε θείας μετασχὼν μοίρας ³⁾, οὐδ' ὥς ἀπογινώσκει μὴ οὐ δύνασθαι τὴν ἀλήθειαν λαβεῖν, οὐδ' ἀποκαμνεῖ ζητῶν, ἀπομαντευόμενος εἶναί τε τι ὄντως καὶ ἑαυτῷ ληπτόν. Καὶ οὐ μάτην πονεῖ. Καταλαμβάνει γὰρ δὴ τέλος τὴν ὄντως καὶ ἀληθινῶς οὐσίαν, τὴν τῶν ἰδεῶν, ἀχρώματον καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀναφῇ οὖσαν, μόνῃ νῶ θεατῇ ⁴⁾. Ἡ δὲ προάγεται ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν αἰετόρων αἰσθητῶν ἐπὶ τὰς μονίμους ἰδέας ἐδίδαξε Πλάτων σαφῶς μάλιστα ἐπὶ τοῦ καλοῦ ἐν τῷ Συμποσίῳ ⁵⁾. Ταύτῃ δὲ προάγεται ὁ νοῦς καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἰδέας τῆς τε δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης καὶ ὅσαι ἀδελφαὶ αὐτῶν, ὧν τὸ ἐνδιαίτημα οὐκ ἐν τῷ αἰσθητῷ τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ νοητῷ ἀναγκαῖον μένται τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν τῇδε ἄρξασθαι τῆς ζητήσεως καὶ γνώσεως ἐκείνων.

Ἐπ' ἄκρου δὲ τῶν ἄλλων ἰδεῶν ἐστὶν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα, μόνῃ θεατῇ τῷ ἀνθρωπίνῳ νῶ ὁφθεῖσα δὲ προσεπιγινώσκεται, ὥς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθὴν τε καὶ χαλὴν αἰτία ἐστίν, ἐν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἐν τε νοητῷ αὕτη κυρία, ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη ⁶⁾. Ὡς περ οὖν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔνεστι μὲν ὄψις, ἀν δὲ μὴ τις αὐτοὺς ἐπ' ἐκείνα τρέπη, ὧν ἀν τὰς χροᾶς τὸ ἡμερινὸν φῶς ἐπέχη, ἀλλ' ὧν νυκτερινὰ φέγγη, ἀμβλυώττουσί τε καὶ ἐγγὺς φαίνονται τυφλῶν, ὥς περ οὐκ ἐνούσης καθαρᾶς ὀψεως, ὅταν δὲ, ὧν ὁ ἥλιος καταλάμπει, σαφῶς

1) Πλ. Φιληβ. 58 d, e.

2) Πλ. Θεαιτ. 152 d. Τιμ. 49 c—50, Συμπ. 207 d—208b (κατὰ τὴν τοῦ Στεφάνου ἔκδοσιν).

3) Πλ. Πρωτ. 322 a.

4) Πλ. Φαῖδρ. 247 c.

5) Πλ. Συμπ. 210 a—212 a.

6) Πλ. Πολ. Ζ', 517 h.

ὁρῶσι καὶ τοῖς αὐτοῖς τούτοις ὁμμασιν ὅψις ἐνοῦσα φαίνεται· οὕτω καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὅταν μὲν, οὐ καταλάμπει ἀλήθειά τε καὶ τὸ ὄν, εἰς τοῦτο ἀπερείσῃται, ἐνόησέ τε καὶ ἔγνω αὐτὸ καὶ νοῦν ἔχειν φαίνεται, ὅταν δὲ εἰς τὸ τῷ σκότῳ κεκραμένον, τὸ γιγνόμενον τε καὶ ἀπολλύμενον, δοξάζει τε καὶ ἀμβλυώττει ἄνω καὶ κάτω τὰς δόξας μεταβάλλον, καὶ ἔοικεν αὖ νοῦν οὐκ ἔχοντι. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ ὁρατῷ ἡλιός ἐστιν ὁ τὸ φῶς παρέχων τοῖς τε ὁρωμένοις, ὥστε ὁρᾶσθαι, καὶ τῇ ὕψει τὴν οἰκείαν δύναμιν ἀποδιδούς τὰ τε ἄλλα καὶ ἑαυτὸν ὁρᾶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ νοητῷ τὸ ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γιγνωσκομένοις καὶ τῷ γιγνώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδόν τὰ τε ἄλλα ὄντα γινώσκειν καὶ ἑαυτό. Ἐτι δὲ ὁ ἥλιος τοῖς ὁρωμένοις οὐ μόνον τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν παρέχει, ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξην καὶ τροφήν, οὐ γένεσις αὐτὸς ὢν· καὶ τοῖς γιγνωσκομένοις τοίνυν οὐ μόνον τὸ γινώσκεσθαι πάρεστιν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι τε καὶ ἡ οὐσία ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς πρόσεστιν, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος ¹⁾).

Οὕτω μὲν οὖν διαφερόντως κάλλει καὶ δυνάμει κεκόσμηται Πλάτῳ τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἀγαθόν. Ἀπορεῖται δέ, τίνας χάριν οὕτως ὑπερῆρε Πλάτων τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ιδέαν ὑπὲρ τὰς ἄλλας· καὶ αὖ ἐτέρα μείζων ἀπορία πάρεστί μοι, διατί Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ παισὶ μὲν οὖσι τοῖς φύλαξι σπουδάζει σφόδρα ἀληθεῖς δόξας περὶ θεοῦ ἐμποιεῖν, παιδεία δὲ καὶ ἡλικία τελειωθέντας, ὡς αὐτάρκεις ἤδη γενομένους, οὐδὲν ἔτι οἶεται δεῖν θεοῦ φροντίζειν, — οὐδαμοῦ γοῦν οὐδαμῶς ἔτι χρῆται αὐτῷ — ὥστε δόξαν παρίστασθαι τινι, ὡς καὶ Πλάτωνος τοῖς αὐτοῖς ἐνεχομένου, ὢν αἰτιᾶται Ἀναξαγόραν²⁾, ὅπου μὲν αὐτῷ ἐπάναγκες φαίνεται τῇ τοῦ θεοῦ ιδέα χρῆσθαι, χρωμένου, ὅπου δὲ μὴ, χαίρειν ἔδντος; Τί οὖν κωλύει δέχεσθαι μετὰ πολλῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν³⁾ Πλά-

1) Πλ. Πολ. Σ', 507 b—509 c.

2) Πλ. Φαιδ. 97 b—99.

3) Πρὸς τοῖς ὑπὸ Σταλδωμίου καταλεχθεῖσι (Stallbaum Prolegomena ad Plat., Tim. Cap. VI) προστέθημι Schweigler (Geschichte d.

τινα μὴδὲν ἄλλο σημαίνειν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέᾳ, ἢ αὐτὸν τὸν Θεόν; ἐξ οὗ συμβαίνει ἀμφοτέρας τὰς ἀπορίας διαλύεσθαι. Τάχα δ' ἂν καὶ τοῦτό πη συμβάλοιτο εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, ὅτι τὸν ἥλιον ὀνομάζει ἐκγονον τοῦ ἀγαθοῦ¹⁾ καὶ αὐτὸν θεόν²⁾, οὐκ εἰκῆ, δῆλον ὅτι οὐκοῦν εἰκός, εἰ ὁ ἐκγονος θεός ἐστι, πολλῶ μάλ-
λον τὸν ποιητὴν αὐτοῦ θεὸν εἶναι.

Εἰ τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει καὶ ὄντως ἄνθρωπος Θεὸν αὐτὸν γινῶναι δύναται, ἀνάγκη θείαν εἶναι καὶ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ δύνα-
μιν ταύτην³⁾. Πῶς οὖν ἔχει τὰ κατὰ τὴν δύναμιν ταύτην καὶ
διατὶ πᾶς μὲν διώκει τὸ ἀγαθὸν καὶ τούτου ἕνεκεν πάντα πράτ-
τει⁴⁾, οὐ παντὶ δέ, ἢ οὐκ ἐν πάσῃ ἡλικίᾳ καὶ πάσῃ ἔξει δυνα-
τὸν ἀπολαύειν τῆς θείας θέας, τί ἐστὶ τὸ ὁρμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν
καὶ τί τὸ ἐπιπροσθεῖν τῇ ὄψει, τούτων περὶ ἐξηγεῖται ἡμῖν Πλά-
των ὧδέ πως·

Δύο εἶδη ἐστὶ τῶν ὄντων, τὸ μὲν αἰσθητόν, ὃ τις καὶ ἄψαιτο,
καὶ ἰδοί, καὶ ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσιν αἰσθοίτο, τὸ δὲ νοητόν, ὃ
οὐκ ἔστιν ὅτῳ ποτ' ἂν ἄλλῳ ἐπιλάβοιτό τις, ἢ τῷ τῆς διανοίας
λογισμῷ· καὶ τὰ μὲν νοητὰ καὶ αἰετῆ, αἰεὶ κατὰ ταῦτά καὶ ὡσαύ-
τως ἔχοντα, εἰκός ἐστὶν ἀσύνθετα, τὰ δὲ αἰσθητά, ἄλλοτε ἄλ-
λως καὶ οὐδέποτε κατὰ ταῦτά ἔχοντα, σύνθετα· καὶ τοῖς μὲν
συνθέτοις προσήκει διαιρεθῆναι ταύτῃ, ἥπερ συνετέθη, τοῖς δὲ
ἀσυνθέτοις εἰσαεὶ παραμένειν ἀναλλοιώτοις⁵⁾. Τούτων δὴ ὑπο-
κειμένων, τὸ ἡμέτερον αὐτῶν ἐπισκεψώμεθα καὶ εὐρήσομεν τὸ

Philos. ἐν τοῖς περὶ Πλάτωνος καὶ Herbart (de Platonici systematis
fundamento commentatio).

1) Πλ. Πολ. Σ', 506 e

2) Πλ. Πολ. Σ', 508 a. Ἐπιθ. καὶ Τίμ. 29 e.

3) Ὁρῶς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν Πλάτωνος ἐξήνεγκε τὸ ἐνταῦθα
συμβαίνειν ὁ ποιητὴς Γόττης ἐν τοῖςδε·

Wär' nicht das Auge sonnenhaft,
Die Sonne könnt' es nie erblicken.
Lag' nicht in uns des Gottes eigene Kraft,
Wie könnt' uns Göttliches entzücken?

4) Πλ. Πολ. Σ', 505, e.

5) Πλ. Φαιδ. 78 c, —79 a.

μὲν σῶμα ὄν, τὸ δὲ ψυχὴν καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν αἰσθητὸν καὶ τὴν τοῦ αἰσθητοῦ μοῖραν εἰληχός, αἰεὶ ῥέον καὶ ἀλλοιούμενον, ἡ δὲ ψυχὴ αἰετός· ἐτι δὲ τῷ μὲν σώματι δουλεύειν προσήκει, τῇ δὲ ψυχῇ ἄρχειν ¹⁾), καὶ ὅταν μὲν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι προσχρῆται εἰς τὸ σκοπεῖν τι ταῖς αἰσθήσεσιν αὐτοῦ, ἡ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ χαρίζεται, τότε ἔλκεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ συγγενῆ αὐτοῦ, τὰ οὐδέποτε κατὰ ταῦτά ἔχοντα, καὶ αὐτὴ ταράττεται καὶ ἱλιγ-γιά, ὥσπερ μεθύουσα, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη, ὅταν δὲ καθ' ἑαυτὴν γίγνηται, ἐκείσε οἷχεται εἰς τὸ καθαρὸν τε καὶ αἰεὶ ὄν καὶ ἀθάνατον, καὶ πέπνυται τοῦ πλάνου, καὶ περὶ ἐκεῖνα αἰεὶ κατὰ ταῦτά ὡσαύτως ἔχει, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη. Ἐκ δὲ τούτων συμβαίνει τῷ μὲν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ αἰεὶ ὡσαύτως κατὰ ταῦτά ἔχοντι ἑαυτῷ ὁμοιότατον εἶναι τὴν ψυχὴν, τῷ δὲ ἀνθρωπίνῳ καὶ θνητῷ καὶ ἀνοήτῳ καὶ πολυειδεῖ καὶ διαλυτῷ καὶ μηδέποτε κατὰ ταῦτά ἔχοντι ἑαυτῷ ὁμοιότατον εἶναι τὸ σῶμα ²⁾).

Τοιαύτην οὖν φύσιν ἔχουσα ἡ ψυχὴ, ἀθάνατός ἐστι καὶ αὐτὴ καὶ αἰδῖος ³⁾), πρὸ τε τῆς τοῦ σώματος γενέσεως αὐτὴ οὔσα καί, φθειρομένου τούτου, αὐτὴ παραμένουσα. Ποῦ δὲ ἦν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν τῷδε τῷ ἀνθρωπίνῳ εἶδει γενέσθαι, καὶ ποῖ ἄπεισι, χωρίζομένη αὐτοῦ; Παρὰ τῷ ἑαυτῆς συγγενεῖ, τῷ θείῳ, ἦν, καὶ παρ' ἐκείνῳ πάλιν προσήκει μετὰ τὸν χωρισμὸν ἐπανιέναι ⁴⁾). Ἐκεῖ μὲν οὔσα πρότερον ἐθεώρει τὰ ὄντα ὄντως καὶ ἔγνω αὐτὰ καὶ ἐτρέφετο ἐπιστήμῃ ἀκηράτῳ καὶ ἡδυπάθει· ἐλθοῦσα δὲ ἐνθάδε καὶ συγκαθερχθεῖσα τῷ φθαρτῷ σώματι, λήθην ἔσχεν ἐκείνων, ὁρῶσα

1) Πλ. Φαιδ. 79 e. Ἀλκιβ. Α', 129—130 c.

2) Πλ. Φαιδ. 79 c—80 b.

3) Πλ. Φαιδ. 80 c—81 a. 105 e. Πολ. Ι', 608 c—611.

4) Πωλλάκις εἶωθε Πλάτων, περὶ νοητῶν καὶ αἰδῶν ποιούμενος τὸν λόγον, ὡς ψυχῆς καὶ ἰδεῶν, προσάπτειν αὐτοῖς τῶν αἰσθητῶν κατηγορίας, ὕλην καὶ τόπον καὶ χρόνον, ἵνα φανταστότερα γίγνηται καὶ διὰ ταῦτα εὐμαθέστερα καὶ τοῖς μὴ τὰ τέλεια τῆς φιλοσοφίας μεμνημένοις. Πῶς δὲ χρὴ ἐπαλαμβάνειν τὰ ταῦτα, ἵκανά πεπραγμένας. Ἠγέλω ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, ἐν τοῖς περὶ Πλάτωνος.

δὲ τὰ τῇδε εἰδῶλα ὄντα ἐκείνων ἀναμνησκέται, καὶ πᾶσα ἡ λεγομένη μάθησις ἐστὶν ἀνάμνησις ¹⁾).

Τῇ δὲ ἀναμνήσει τῶν ὄντως ὄντων συμπαρομαρτεῖ καὶ ἀνάμνησις τῆς ἐκεῖ μακαριότητος, ὅτε ἐκείνοις συνῆν ἡ ψυχὴ, καὶ ἐκ τούτων ἀναπτεροῦται καὶ προθυμεῖται ἐκεῖς ἀπελθεῖν, καὶ τοῦτο τῆς ψυχῆς τὸ πάθος ἐστὶν ὁ πολυθρύλητος Πλατωνικός ἔρωσ ²⁾).

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ψυχὴ τῇ ἀληθεστάτῃ φύσει ἀπλοῦν τί ἐστὶ καὶ αἰεδὲς καὶ τῷ θεῷ καὶ ἀθανάτῳ συγγενὴς καὶ αὐτὴ ἀθάνατος, δεδῆλωται. Τοιαύτην δ' ἂν εὖροι τις, εἰ δύναίτο καθαρὰν οὖσαν λογισμῷ διαθεάσασθαι, ὅπερ ὁμως ἀδύνατόν ἐστιν ἐν τῷδε τῷ βίῳ· λελώδῃται γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος κοινωνίας καὶ ἄλλων κακῶν καὶ φαντάζεται ἡμῖν σύνθετος, οὐκ οὔσα τῇ ἀληθείᾳ ³⁾). Οἷα δὲ φαντάζεται, συνδεδεμένη τῷ σώματι, ἐχόμενόν ἐστὶ διελθεῖν.

Ἴσμεν που πείρα πάντες ὅτι πολλάκις ἐπιθυμοῦντές τι γενέσθαι ἡμῖν, ἐδωδῆν ἢ πόσιν ἢ ἄλλην τινὰ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἡδονῶν, κωλύμεθα ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν, ἐὰν μὴ καλὴ καὶ συμφέρουσα ἡμῖν οὔσα ἡ πλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας φαίνεται. Ἀλλὰ μὴν τὸ αὐτὸ τάναντία ποιεῖν ἢ πᾶσχειν κατὰ ταύτὸν καὶ πρὸς ταύτὸν ἀδύνατον. Ἀπλὸν ἄρα ὅτι τὸ κωλύον ἐν ἡμῖν ἕτερόν τί ἐστὶ τοῦ ἐπιθυμοῦντος, καὶ ἀμφότερα ταῦτα δύο· καὶ τὸ μὲν κωλύον,

1) Πλ. Φαίδ. 72 e—76 d. Μέν. 81 c—86 b, Φαῖδρ. 249 c. Φίλ. 34 b. Νόμ. Ε', 732 b.

2) Πλ. Φαῖδρ. 249 a—250 c, 245 b.

3) Πλ. Πολ. Ι', 611 b—612 a. Ἐπιστροφῆς ἄξιον τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς διαλύον τὴν φαινομένην διαφωνίαν περὶ ψυχῆς τῶν ἐν τῷ Φαίδρῳ πρὸς τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ λεγόμενα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ λέγεται ἀπλοῦν ἡ ψυχὴ, ἐν δὲ τῇ Πολιτείᾳ, ἐν τοῖς πρότερον, σύνθετον. Ἐκ δὲ τοῦ προκειμένου χωρίου συνάγεται ὅτι ἐστὶ μὲν ἀπλὴ καθ' ἑαυτήν, ἐπεὶ δὲ πῃ συμπεπλεκται τῷ σώματι, τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων σύμφυρμα ἐν μὲν τῇ Πολιτείᾳ παρέστησεν ὡς ἕτερον εἶδος τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦτο διπλοῦν, θυμοειδὲς καὶ ἐπιθυμητικόν, ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ αὐτὸ τοῦτο ἀνήνεγκεν εἰς τὸ σῶμα· τῇ δ' ἀληθείᾳ οὔτε ἡ ψυχὴ ἄνευ τοῦ σώματος δύναται ἐπιθυμεῖν καὶ θυμοῦσθαι, ἄπεισι γὰρ τὸ αἶτιον, οὔτε τὸ σῶμα καθ' ἑαυτό, νεκρὸν γάρ.

ἄτε λογισμὸν ἔχον τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος καὶ κατὰ τοῦτον τοτὲ μὲν κωλύον, τοτὲ δὲ ἐὼν, τὸ λογιστικόν ἐστι τῆς ψυχῆς μόριον, τὸ δὲ τυφλῶς καὶ ἄνευ λογισμοῦ ἐπιθυμοῦν, τὸ περὶ τὸ σῶμα αἰεὶ καὶ τὰς τούτου χρείας τετευταχός, τὸ ἐπιθυμητικόν. Ἔτι δὲ ὁρῶμεν πολλάκις τινὰ ὁρμώμενον μὲν ὑπὸ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐπὶ τι, αἰροῦντος δὲ λόγου μὴ δεῖν τοῦτο πράττειν αἰεὶ ἐπιτιμῶντα ἑαυτῷ καὶ θυμούμενον. Εἰκὸς οὖν εἶναι τι τὸ θυμούμενον ἕτερον τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἄτε ἀντιτεῖνον ἐκείνῳ. Καὶ μὴν καὶ τοῦ λογιστικοῦ ἕτερον τοῦτό ἐστι· τεκμήριον δέ· τὰ τε γὰρ θηρία, λογισμοῦ ἄμοιρα ὄντα, ὅμως θυμοῦ μεστά ἐστι, καὶ τὰ παῖδιά. Ἔστιν ἄρα τὸ θυμοειδὲς τρίτον τι εἶδος τῆς ψυχῆς, εὐγενέστερον μὲν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ φύσει, ἄτε ἦττον τῷ σώματι δουλεύον, ἄλογον δὲ καὶ αὐτό, κατήκοον μέντοι τοῦ λόγου καὶ ἐπίκουρον αὐτῷ, ἐὰν μὴ ὑπὸ κακῆς τροφῆς διαφθαρή¹⁾).

Καὶ τὸ μὲν λογιστικόν ἐστι τοῦ θείου συγγενὲς καὶ αὐτὸ θεῖον καὶ ἀθάνατον καὶ πάνθ' ὅσα ἐν τῷ Φαίδωνι τῆς ψυχῆς κατηγορεῖται, τοῦ λογιστικοῦ αὐτῆς νῦν κατηγορητέα, τῷ δὲ θυμοειδεὶ καὶ τῷ ἐπιθυμητικῷ ἀποδοτέα, ὅσα ἐκεῖ τῷ σώματι ἀποδέδοται. Ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ, ὅπου λαμπρᾷ εἰκόνι καὶ τοῦ διθυραμβικοῦ χαρακτῆρος πάνυ πνεούση ἐναργῆ ἐποίησεν ἡμῖν Πλάτων τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν, παρίσταται αὕτη καὶ πρὸ τῆς εἰς τὸ σῶμα κατοικίσεως τὰ αὐτὰ εἶδη ἔχουσα²⁾), ὅπερ μέντοι οὐ χρὴ νομίζειν τῷ μονοειδεῖ καὶ ἀπλῷ τῆς ψυχῆς ὄντως ἐναντιοῦσθαι· καίπερ γὰρ προθέμενος τὸν προτοῦ βίον αὐτῆς παραστήσαι, φανερός ὅμως ἐστὶ πρὸς τὸν τῇδε βλέπων καὶ πλάττων τὴν εἰκόνα αὐτῆς, ἵνα ἔχῃ τὰ ἐνθάδε περὶ αὐτὴν συμβαίνοντα διασαφεῖν.

Οὕτω δὴ τούτων διωρισμένων, ἀναλαβόντες τὰ προαπορηθέντα³⁾), παρέχομεν λύσιν αὐτῶν τοιάνδε. Ἡ μὲν δύναμις τοῦ θεᾶσθαι καὶ ἐπιγιγνώσκειν τὰ αἰδία ὄντα ἐνεστι τῇ ψυχῇ διὰ συγγένειαν καὶ τὸ προεγκωκέναι, τὸ δ' ἐπιπροσθοῦν τῇ ὕψει καὶ ἀπά-

4) Πλ. Πολ. 436 a—444 c.

2) Πλ. Φαῖδρ. 246 a, κ.τ.ε.,

3) Σελ. 418.

γον ἐκείνων ἐστὶ τὸ τῷ σώματι συγκαταπεπλεγμένον τῆς ψυχῆς μέρος, τὸ δὲ ἀντιτεῖνον τῷ σώματι, τὸ ἐκ τῆς τῶν τῆδε αἰσθήσεως ἐπὶ τὴν ἐκείνων γνῶσιν ἐπιγὼν ἡμᾶς, ὃ ἐκ τῆς ἀναμνήσεως ἐπεγυρόμενος ἐν ἡμῖν ἔρωσ.

Ἐκ δὲ τούτων καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου εὐπορόν ἐστιν ἡμῖν νῦν δηλῶσαι κατὰ τὴν γνώμην Πλάτωνος. Ὅτε γὰρ ἡ ψυχὴ φύσει συγγενῆς ἐστὶ καὶ ὁμοιοτάτῃ τῷ θεῷ καὶ συνῆν πρότερον αὐτῷ καὶ ἐθεώρει καὶ ἐπέγνων αὐτό, εἴτα δὲ ἐξέπεσεν εἰς ἀλλότριον εἶδος καὶ ἐπελάθετο τῶν ἐκεῖ, οὐ μέντοι παντάπασιν ἐξέστη τῆς ἀρχαίας φύσεως, ἀλλὰ καὶ παραμένει ἔτι ἀμυδρὰ μνήμη ἐκείνων καὶ ἔρωσ ἀναπτερῶν αὐτήν, τούτων οὕτως ἐχόντων, οὐδὲν ἄλλο ἐξεστὶν εἶναι τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὴν ἀρχαίαν φύσιν καὶ ἐξὶν ἀναλαβεῖν, τοῦτο δ' ἐστὶ, θεῷ ὁμοιωθῆναι καὶ συνεῖναι¹).

Γενναῖον μὲν οὖν τῇ ἀληθείᾳ καὶ ὑπερῆφανον ἀπέφηνεν ἡμῖν Πλάτων τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ εἰκὸς ἦν ἀνδρὶ καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, πλησιάσαντι καὶ ὁμιλήσαντι τῷ θεῷ καὶ εἰς πεῖραν ἐλθόντι τῆς εὐγενείας τοῦ ἀνθρώπου, ἐστὶ δ' ὅμως ἀνέφικτον ἐν γε τῷ παρόντι βίῳ²). Καὶ ἐν τῷ μέλονται δὲ οὐ παντὶ ἐφικτόν ἦν γὰρ ἂν οὕτω τοῖς πονηροῖς κέρδος, ἐπειδὴ πολλὰ κακουργήσασι μηκέτι βιωτὸν αὐτοῖς εἶη, καταστρέφειν τὸν βίον³). ἄλλ' ὅτω τὰ τῆδε ἄριστα εἰς δύναμιν παρασκεύασται. Παρασκευὴ δ' ἐστὶ καθαρίσις ψυχῆς, τὸ χωρίζειν ὅ τι μάλιστα ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτήν καὶ ἐθίζειν καθ' ἑαυτήν πανταχόθεν ἐκ τοῦ σώματος συναγείρεσθαι τε καὶ ἀθροίζεσθαι καὶ οἰκεῖν κατὰ τὸ δυνατόν μόνην καθ' ἑαυτήν, ἐλκυομένην, ὥσπερ ἐκ δεσμών, ἐκ τοῦ σώματος⁴).

Εἰ δέ πού τις ἐκ τῶν εἰρημένων συλλογίζεται, ὡς Πλάτων τὰ τῆδε οὐδενὸς ἄξια ἡγοῖτο, ἀμαρτάνει τῆς διανοίας αὐτοῦ. Ἄτε

1) Πλ. Θεαιτ. 176 b, Νόμ. Δ', 716 c, d. Πολ. Ι', 613 a.

2) Πλ. Φαιδ. 66 a—e.

3) Πλ. Πολ. Ι', 610 d.

4) Πλ. Φαιδ. 67 d.

γὰρ τῶν αἰδίων ἐκείνων ὁμοιώματα ὄντα καὶ μετέχοντα ἐκείνων, εἰκὸς καθ' αὐτὰ τίμια εἶναι, πρὸς ἐκεῖνα μέντοι παραβαλλόμενα εἰκότως σμικροῦ ἄξια φαίνεται, ὥσπερ σελήνη πρὸς ἥλιον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον ἡγεῖται ταῦτά τε καταμανθάνειν, ὥς διακεκόσμηται ὑπὸ τῆς φύσεως, ἵνα, ὑπομνήμασι τούτοις χρώμενος ὁ νοῦς καὶ ἅμα οἷον ἐπαναβαθμοῖς, ἀναίρηται πρὸς τὰς ἰδέας ¹⁾), καὶ προθυμῆσθαι περὶ ἑαυτοῦς τῶν νοητῶν ἰδεῶν αἰσθητὰ εἰδῶλα ἀπεργάζεσθαι εἰς δύναμιν ἐκείναις παραπλήσια, ἃ τοῖς τε ἐργάταις αὐτοῖς συνοίσει διάπειραν λαμβάνειν τοῦ ἑαυτῶν ἀξιώματος καὶ τοῖς νεωτέροις καὶ ἐπιγιγνομένοις προσβάλλοντα πρὸς τὰς αἰσθήσεις, ὥσπερ αὖρα φέρουσα ἀπὸ χρηστῶν τόπων ὑγίειαν, εἰς ὁμοιότητά τε καὶ φιλίαν καὶ συμφωνίαν τῷ καλῷ λόγῳ ἄξει ²⁾). Ἡ δὲ Πλάτωνος γνώμη περὶ τῶν τοιούτων ἐστὶ γινώσκειν μὲν καὶ γεύεσθαι πάντων τῶν τῇδε κατὰ νόμον, μὴ ἐγκαταμένειν δὲ μηδὲ τευτᾶζειν αἰεὶ περὶ αὐτά, ὥς τοῦ τέλους ἀπτομένους, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ τέλος προσιδάζοντα.

Τὸ μὲν δὲ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Πλάτωνα δεδήλωται. Ἐχόμενον δ' ἐστὶ θεωρῆσαι, ὅντινα ἂν γίγνοιτο τρόπον ἡ ἐνθάδε παρασκευὴ τῶν τελείων ἐσομένων, καὶ ὅπη αὕτη χαλεπὴ καὶ ὅπη ῥαδίᾳ τυγχάνει οὔσα.

Ἀναμνησθῶμεν τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων, ὅτι ἐκ τῆς κοινωνίας ψυχῆς καὶ σώματος τριμερὲς φαίνεται ἡ ψυχὴ, ἐν μὲν αὐτῆς ἐπιθυμητικόν, ἐν δὲ θυμοειδές, ἐν δὲ λογιστικόν. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τῷ σώματι σωτηρίαν καὶ αὔξεισιν πορίζειν εἴληχεν ἐκάστου τε τοῦ ἔχοντος καὶ τοῦ ὅλου γένους, τοῦτο δὲ τῆς ἑαυτοῦ τε αὔξεως καὶ σωτηρίας κηδεσθαι καὶ τῆς τοῦ τῶν ἄλλων λογιστικοῦ. Τούτων δ' ἕνεκα ἐνέφυσεν ἑκατέρῳ ὁ ποιητὴς ὀρέξεις, τῷ μὲν ἐπιθυμητικῷ, τῆς μὲν τοῦ ἐν ᾧ ἐμπέφυκε σώματος σωτηρίας καὶ αὔξεως τὰς ἐδωδῆς καὶ πόσεως ἐπιθυμίας, τῆς δὲ τοῦ γένους, τὴν τῶν ἀφροδισίων· τῷ δὲ λογιστικῷ, τῆς μὲν ἑαυτοῦ εὐπραγίας τὸν οὐράνιον ἔρωτα τῶν αἰδίων ὄντων, τῆς δὲ τοῦ τῶν πέλας,

1) Πλ. Συμπ. 214 c, Φαῖδρ. 249 b, c.

2) Πλ. Πολ. Γ', 401 a—d.

τὸν τῆς κοινωνίας καὶ ὁμιλίας ἔρωτα, οὗ μία ἰδέα ἐστὶν ἡ εἰλικρινής καὶ ἀδόλος παιδευαστία ¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ κυριώτατος βίος ἀνθρώπου πέφυκεν εἶναι ὁ κατὰ τὸ λογιστικόν, τὴν οἰκείαν ἔχον ἀρετὴν,—τούτῳ γὰρ κυρίως προέχει τῶν ἄλλων ζώων ²⁾—εἰκὸς δῆπου καὶ τὸν τούτου ἔρωτα φύσει κρατερώτερον εἶναι τῶν ἐπιθυμιῶν. Καὶ δὴ οὕτως ἔχει τῷ ὄντι ἴδοι δ' ἂν τις τοῦτο ἐναργῶς ἐν ἀνθρώπῳ ἡλικία καὶ παιδεία τετελειωμένῳ. Οὐ γὰρ δὴ ὑπολαμβάνειν χρή, ὥς διὰ τῆς παιδείας ἀναιροῦνται αἱ διὰ τοῦ σώματος ἐπιθυμίαι καὶ οἱ εὖ πεπαιδευμένοι γίνονται ἀναίσθητοι τῶν τοιούτων ἡδονῶν· μᾶλλον δὲ διὰ τῆς ὀρθῆς παιδείας ἀποδίδοται τῷ λογιστικῷ ἡ φύσει καθήκουσα αὐτῷ δύναμις καὶ ἐπιστήμη, οἷς περ ἐπιτίθῃσι ταῖς ἐπιθυμίαις μέτρα καὶ νόμους.

Φύσει μὲν οὖν οὐ κρατοῦσιν αἱ σωματικαὶ ἐπιθυμίαι τοῦ οὐρανίου ἔρωτος ³⁾, προτεροῦσι δ' ὅμως χρόνῳ. Ἄμα γὰρ φυομένῳ τῷ ἀνθρώπῳ συμφύονται καὶ αὐτῶν αἱ πολλαὶ ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει, ὅτε οὐδ' ἔχνος λογισμοῦ ἐστὶν ἰδεῖν, ὁ δὲ θυμὸς ὡσαύτως ἅμα συγγίγνεται ἐρβώμενος, στερούμενος δὲ τοῦ οἰκείου δεσπότου συνίσταται τῷ ἐπιθυμητικῷ καὶ ὑπηρετεῖ. Τοῦτο μὲν οὖν, ὥς προεῖρηται, ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ σώματος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις, ἅτε δὲ λόγον καὶ νόμον—τὸ τῶν ἀνθρώπων—οὐκ ἴσχον, τῇ ἐκάστῃ πληρώσει συμπαρομαρτούσῃ ἡδονῇ μεταθέον καὶ πᾶσαν δῆποτε λύπην φεῦγον, διττὰ κακὰ ἀπεργάζεται, τοῦτο μὲν πέρα τοῦ μετρίου μεταλαμβάνον τῶν ἡδονῶν τούτων, ἡ φεῦγον τὰ λυπηρά, φθείρει αὐτὸ τὸ σῶμα, ὃ σώζειν τέτακται, τὸ δὲ μέγιστον, τῷ χρόνῳ ἐπειδὴν ἀρχηται ἡ ψυχὴ ἐπεγεῖρεσθαι, ἐπιρρῶνυμένου τοῦ λογιστικοῦ αὐτῆς, ἐκάστῃ ἡδονῇ καὶ λύπῃ, ὥς περ ἦλον ἔχουσα προσηλοῖ αὐτὴν πρὸς τὸ σῶμα καὶ προσπερονᾷ καὶ ποιεῖ δοξάζειν τοῦτο ἐναργέστατον εἶναι καὶ ἀληθέστατον, περὶ δ' ἂν μάλιστα ἡσθῇ ἢ λυπηθῇ ⁴⁾, οὗ οὐκ ἂν γένοιτο κακὸν ἄλλο πρὸς τού-

4) Πλ. Πολ. Θ', 580 d, Νόμ. Δ', 724 b, c, Συμπ. 206 b—209 e.

2) Ἀριστ. Ἠθ. Νικ. Α, 6.

3) Πλ. Πολ Ζ'. 546 c, d.

4) Πλ. Φαίδ. 83 b—e.

τερον. Καὶ γὰρ εἴ τις σῶμα Τιβερίου καὶ Κομμόδου ἀνωλεθρότερον ὑπὸ τῶν ἡδονῶν ἔχοι καὶ τὰ πρὸς πλήρωσιν αὐτῶν κατὰ ταῦτά ἐκείνοις ἀφθονα, ὥστε μήποτε ἐπιλιπεῖν, καὶ τὸ φιλότιμον δὲ κορεννύναι, ὥσπερ κάκεινοις, ὑπάρχου, οὐδ' ὥς ἐκφεύζεται τῶν τιμωριῶν τὴν μεγίστην, οὐδ' ἐν τῷ παρόντι βίῳ· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ δούλωσις τοῦ βελτίστου καὶ θειοτάτου τῶν ἑαυτοῦ ὑπὸ τῷ ἀθωωτάτῳ καὶ μιαιωτάτῳ¹⁾. Ὅτῳ δὲ μήτε τὸ σῶμα ἐξαρκεῖ, μήτε οἱ πόροι, τότε πρὸς τῷ μεγίστῳ κακῷ ποῖα ἄλλα ἐγκατασκηνοῖ, καθ' ἑαυτὰ οὐδὲ ταῦτα σμικρὰ ὄντα, εὐδηλον καὶ οὐδὲν δεῖ λόγῳ κοσμεῖν. Ὅταν δὲ ἐπιστῇ τὸ χρεῶν, διὰ τὸ προσμεμάχθαι τῷ σώματι ἢ ψυχῇ, ὥσπερ ὁ Ἡρακλέους χιτῶν, δυσχώριστος οὖσα, βίᾳ ἐξελκομένη, συνεπισπασαμένη καὶ σάρκας, σὺν πολλῇ μόγῳ καὶ στόνῳ καὶ ἰδρῶτι ἀπαλλάττεται· ἐμβριθῆς δ' οὖσα καὶ γεώδης καὶ ἀκάθαρτος, τῆς μὲν θείας ὅψεως οὐ μήποτε ἀζιωθῇ, κάτω δὲ ἔλκεται εἰς τὸν ὁρατὸν τόπον περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη²⁾.

Τοιαῦτά που γίγνεται τὰ ἄθλα τῆς κακίας· ἃ τις εἰ οἶός τ' ἦν πρότερον σαφῶς λογισμῷ λαβεῖν, προὔθυμεῖτ' ἂν ὡς ἔχοι ποδῶν φεύγειν ἀπ' αὐτῆς, καὶ οὐδ' ἂν ἦν αὐτῷ χαλεπὸν· ἀλλὰ γὰρ ἡνίκα αὕτη παραγίγνεται, λογισμὸς οὐκ ἔνι, ἀλλ' ἀγαπᾶν χρὴ ὅτῳ καὶ πρὸς τὸ γῆρας παρεγένετο φρόνησις³⁾.

Ἐὰν δὴ, τούτων οὕτω πεφυκότων, μὴ ἐπιστατῇ ἔξωθεν λογισμός, ὅς, ἕως μὲν παντάπασιν ἀλόγιστός ἐστιν ὁ τρόφιμος, διοριζόμενος τὰς ἀναγκαίας ἐπιθυμίας, ὅσαι τε ἀφυκτοί εἰσι καὶ ὅσαι ἀποτελούμεναι ὠφελοῦσι, καὶ τὰς μὴ ἀναγκαίας, ὅσας ἂν τις ἀπαλλάξειεν ἐκ νέου μελετῶν καὶ ἐνοῦσαι βλαβεραὶ μὲν σώματι, βλαβεραὶ δὲ ψυχῇ εἰσιν, ἐκείναις μὲν ἐπαρκῇ, ταύτας δὲ ἀποτρέπη εἰς δύναμιν, ἐπεγειρομένῳ δὲ τῷ λογισμῷ παρατιθῇ τὴν προσήκουσαν τροφήν, νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν, θείῳ ὄντι καὶ ἀθανάτῳ, ἀλλὰ τοῦναντίον οἱ ἔξωθεν προσπίπτοντες λόγοι τοιοῦτοι ὧσι, πρὸς οὓς περ ἤδη ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κατακώχμιμος γέ-

4) Πλ. Πολ. Θ', 589 e, Θεαιτ. 176 c—177 a, Νόμ. 728 b, c.

2) Πλ. Φαιδ. 84 c, d.

3) Πλ. Νόμ. Β', 653 a.

γονε, τίς μηχανή σωτηρίας τῷ τοιούτῳ; Ἀμήχανον εἶπεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τότε πράττει τίς τι ἐκῶν, ὅταν δύνηται ἔχων χρῆσθαι λογισμῷ, κινδυνεύουσιν οἱ κακοὶ γιγνόμενοι ἀκουσίως γίγνεσθαι, αἰτιατέοι δὲ οἱ γονεῖς εἶναι μᾶλλον τῶν τέκνων καὶ οἱ τρέφοντες τῶν τρεφομένων καὶ ὅλως οἱ ὀπθοῦν κρείττονες τῶν ὀπθοῦν ὑποδεεστέρον¹⁾).

Πῶς οὖν διακειμένη ἡ ψυχὴ ἄριστ' ἂν ἔχοι; Εἰ ἡ παρὰ φύσιν τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων κατὰστασις νόσος ἐστὶν ἐν ᾧ τοῦτο ἐγγίγνεται, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, ἡ κατὰ φύσιν ὑγίεια ἂν εἴη καὶ εὐεξία καὶ κάλλος²⁾. Γένοιτο δ' ἂν αὕτη, εἰ ἕκαστον τῶν τῆς ψυχῆς μορίων τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀπολάβοι, ὥστε μὴ μόνον πρόθυμον εἶναι τὰ ἐκυτοῦ ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ καὶ δύνασθαι, τὸ μὲν λογιστικόν, ὃ φύσει προσήκει ἄρχειν καὶ ἔχειν τὴν ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ψυχῆς προμήθειαν, εἰ δύναιτο τοῦτο ἔργῳ ὃ τι ἄριστα ἐπιτελεῖν· αὕτη δὲ ἡ ἀρετὴ καλεῖται φρόνησις καὶ σοφία· τὸ δὲ θυμοειδές, ὃ προσήκει φύσει ὑπηκόῳ εἶναι καὶ συμμάχῳ τοῦ λογιστικοῦ, εἰ προθυμοῖτό τε καὶ δύναιτο τοῦτο ὅτι ἄριστα ἔργῳ ἐπιτελεῖν, μὴ δελεαζόμενον ὑφ' ἡδονῶν καὶ λυπῶν, μηδὲ πτοούμενον ὑπὸ τῶν προσπιπτόντων φόβων ἐκάστοτε, ἀλλὰ διὰ πάντων τούτων διχσῶζον, ἣν διὰ τῆς τροφῆς κτησάμενον ἔχοι δόξαν περὶ τῶν δεινῶν, ἧς τε ἀληθῶς ἐστὶ καὶ οἶα, ἧς ἣν νῦν ποτε ὑπὸ τοῦ λόγου λαμβάνοι παραγγελίαν· αὕτη δὲ ἡ ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ἀνδρεία· τὸ δὲ ἐπιθυμητικόν, ὃ, τυφλῷ ὄντι καὶ ἀτάκτως κινουμένῳ, προσήκει πειθαρχεῖν τοῖς κρείττοσι γένεσι καὶ κοσμεῖσθαι καὶ ῥυθμίζεσθαι ὑπ' αὐτῶν, εἰ μὴ ἀντιτείνου, ἀλλὰ προθύμως πείθοιτο δίκην ἀρνίου μᾶλλον ἡμέρου, ἢ τράγου· ἡ δ' ἀρετὴ, ἣ τὰ τρία γένη τῆς ψυχῆς ὁμοδοξεῖ τὸ λογιστικόν δεῖν ἄρχειν καὶ οὐ στασιάζει αὐτῷ, οὐδ' ἐπιχειρεῖ δεσπόζειν αὐτοῦ, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ σωφροσύνη³⁾. Ἡ δὲ τὴν δύναμιν παρέχουσα ἀρετὴ ταῖς τρισὶν ἐκείναις, ὥστε ἐγγενέσθαι, καὶ ἐγγενομέναις σωτηρίαν,

1) Πλ. Τίμ. 87 b. Νόμ. Θ', 800 d κ.τ.λ, Μέν. 77 b—78 b. Πολ. Σ', 492 6, c' e. Γοργ. 515 c—517.

2) Πλ. Πολ. Δ', 444 d, e.

3) Πλ. Πολ. Δ', 427 d—432 a, 441 c—442 d.

τουτέστιν ἡ ποιούσα τὸ λογιστικὸν ἄρχειν δύνασθαι, τὴν φρόνη-
σιν ἔχον, καὶ τὸ θυμοειδὲς ἐπικουρεῖν τῷ λογιστικῷ δύνασθαι,
τὴν ἀνδρείαν ἔχον, καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν πειθοχεῖν δύνασθαι καὶ
τὰ ἑαυτοῦ πράττειν, ἔχον τὴν σωφροσύνην, αὕτη ἡ ἀρετὴ ἐστὶν ἡ
δικαιοσύνη¹⁾. Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ ἐνι²⁾.

Τοιαύτης τοίνυν πεφυκυίας τῆς δικαιοσύνης ἡ ἐξὶς ἀδύνατος
παντί, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἀριστα μὲν φῦσιν, ἀριστα δὲ παιδευ-
θεῖσι, πρὸς δὲ καὶ ἡλικίαν τὴν προσήκουσαν ἔχουσιν.

Ἄλλ', ὑπολάβοι ἂν τις, εἰ τοσούτοις μόνον ἐφικτὴ ἐστὶν ἡ δι-
καιосύνη, ἀδικοὶ ἄρά εἰσιν οἱ πολλάκις πλείους; Τοῦτο μὲν οὐ
πολλοὶ γὰρ μεταξὺ τῆς τελείας δικαιοσύνης καὶ τῆς τελείας
ἀδικίας βαθμοί. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου, ἐστὶ τῆς φυσικῆς ἐλλεί-
ψεως ἀναπλήρωσις δυνατή, ὅταν τοῖς στερουμένοις οἰκειάς φρο-
νήσεως ἢ καὶ ἀνδρείας ἐξωθεν ἐπιστατῶσι φρόνησις καὶ ἀνδρεία
τῶν κεκτημένων, σκοποῦσαι τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Ἐνταῦθα ἤδη
προφαίνεται ἡμῖν πολιτείας ἀνάγκη μία, τάξεως δηλαδὴ ἀρχόν-
των καὶ ἀρχομένων μετὰ δίκης, καὶ νόμων σωζόντων τὴν τάξιν
ταύτην. Εἰ γὰρ ἦν δυνατὴ παντὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ πᾶς μετὰ
σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἐπιστήμην καὶ νοῦν οἶός τ' ἦν κεκτη-
σθαι οἰκεῖον, οὐδὲν ἂν ἔδει τούτου γε ἕνεκα πολιτείας. Ἐπιστή-
μης γὰρ οὔτε νόμος, οὔτε τάξις οὐδεμία κρείττων, οὐδὲ θέμις
ἐστὶ νοῦν οὐδενὸς ὑπῆκοον οὐδὲ δοῦλον, ἀλλὰ πάντων ἄρχοντα
εἶναι, ἐάν περ ἀληθινὸς ἐλευθέρὸς τε ὢντως ἢ κατὰ φύσιν³⁾. ἄλλ'
ἔδει ἂν μόνον κοινωνίας τῆς τε ἀμοιβαίας βοηθείας ἕνεκα καὶ τῆς
τῶν διανοημάτων ἀνακοινώσεως, ὅπερ ἔμφυτος ἔρως ἐστὶν ἀνθρώ-
ποις⁴⁾, καὶ συμμαχίας δέ, ἕνεκεν ἀμύνης τῶν ἐξωθεν πολεμίων.

1) Πλ. Πολ. Δ', 433 b.

2) Ἀριστ. Ἠθ. Ν. Ε, 3.

3) Διὰ τοῦτο ὀφῶμεν τοὺς ἐν τῇ Πλατωνικῇ πόλει ἄρχοντας ὑπεράνω
νόμων καὶ πολιτείας ἱσταμένους, αὐτῶν δὲ τὰς ἀπαιτήσεις νόμους ὄν-
τας τῆς πόλεως πολλῶν θμείνους καὶ λυσιτελεστέρους τῶν ἐν γράμμασι
κειμένων, οἳ τὸ μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀφῶσι καὶ βλῆπουσι, τὸ δ' ἐπὶ πᾶν
ἀδυνατοῦσι (Νόμ. Θ', 875 d).

4) Ἀριστ. Πολ. Α, 2.

νῦν δέ—οὐ γάρ ἔστιν οὐδαμοῦ οὐδαμῶς ἀλλ' ἢ κατὰ βραχύ· διὸ δὴ τὸ δεύτερον αἰρετέον, τάξιν τε καὶ νόμον¹⁾), πολιτείαν δηλαδή. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅπερ εἶπομεν, μία ἀνάγκη τοῦ εἶναι πολιτείαν. Ἐτέρα δὲ ἦδε· εἴρηται γὰρ ὅτι ὀλιγίστοις ἔξεστι τελέως δικαίοις γενέσθαι, τοῖς ἄριστα φύσι τε καὶ τραφεῖσι. Καὶ τοὺς ἄλλους δὲ εἰς ὅσον ἐνδέχεται τελειότητος προελθεῖν ἐκ τούτων ἀμφοτέρων ἡρτῆται, φύσεως καὶ τροφῆς. Ἀλλὰ τὸ μὲν τῆς φύσεως οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστίν, εἰμὴ κατὰ βραχύ, τὸ δὲ τῆς τροφῆς ἔστιν. Πολιτεία δὲ τροφὴ ἀνθρώπων ἐστὶ, φησὶ Πλάτων²⁾), καλὴ μὲν ἀγαθῶν, ἡ δὲ ἐναντία κακῶν. Καὶ οἱ ὀλίγοι—ἄρα, οἷς φύσει ὑπάρχει τελέως δικαίοις γενέσθαι, οὐκ ἂν γένοιτο τοιοῦτοι, εἰ μὴ ἐν ὀρθῶς πεπολιτευμένῃ πόλει τραφεῖεν. Εἴ τις οὖν βούλοιο δικαιοσύνην γινῶναι καὶ ἄνδρα δίκαιον, οἷός τ' ἐστὶ καὶ ὅπως γίγνεται, δεήσειεν ἂν πάντως πολιτείαν γινῶναι τὴν ὀρθήν, καὶ ἐν πόλει, ταύτην τὴν πολιτείαν πολιτευομένην, ζητεῖν τὸν δίκαιον.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταύτη. Ἐχόμενον δ' ἐστὶ διελθεῖν περὶ τῆς συστάσεως καὶ διαθέσεως τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας, συντόμως μέντοι· δι' ἀκριβείας γὰρ ἱκανὸν ἂν γένοιτο αὐτὸ καθ' ἐαυτὸ μόνον ἔργον.

Ἐκ τριῶν γενῶν συνέστησε Πλάτων τὴν ἐαυτοῦ πολιτείαν, τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ ἀναλόγων, τοῦ ἀρχικοῦ, τοῦ ἐπικουρικοῦ, τοῦ δημιουργικοῦ.

Καὶ τὸ μὲν δημιουργικὸν περιλαμβάνει πάντας τοὺς περὶ γεωργίαν καὶ τέχνας καὶ καπηλείας, ὅλως περὶ χειρουργίας πραγματευομένους, οὓς κοινῷ ὀνόματι οὐκ εἶχε περιλαβεῖν, ἀπὸ δὲ τοῦ κυριωτέρου δημιουργοῦς ἐκάλεσεν. Ἔστι δὲ τοῦτο ἐν τῇ πόλει, ὃ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐνέχον τὴν πολυειδίαν αὐτοῦ· φύσει δὲ τὸ φαυλότατον γένος· διὸ οὔτε ἀρχῆς, οὔτε ἄλλης πολιτικῆς ὑπουργίας μετέδωκεν αὐτοῖς. Ἔοικε δὲ μηδὲ πολίτας τοὺς τοιοῦτους καλεῖσθαι προσήκειν τῷ γε ἀκριβεῖ λόγῳ· πολίτης γὰρ ὀρίζεται κατ' Ἀριστοτέλην³⁾ ἀπλῶς τῷ μετέχειν

1) Πλ. Νόμ. Θ', 875 c.

2) Πλ. Μενέξ. 238 c.

3) Πολιτ. Γ, 4.

κρίσεως καὶ ἀρχῆς. Μέχρι μὲν δὴ τούτου συγχωροῦμεν Μοργενστερνῶ. Ὁ δ' ἐξῆς φησι, τοὺς δημιουργοὺς προσεικέναι πρὸς τοῖς Εἰλωσιν¹⁾, ἐστὶν ἀτυχῆς σφόδρα παραβολή. Οὐ γὰρ δήπου τὸ γεωργεῖν ἐχαρκτηρίζε τὴν τάξιν τῶν Εἰλώτων, ἀλλὰ τὸ δουλεύειν· οἱ δὲ παρὰ Πλάτωνι δημιουργοὶ οὕτω διάκεινται πρὸς τοὺς φύλακας, ὥστε προσαγορεύειν αὐτοὺς σωτῆράς τε καὶ ἐπικούρους²⁾. Εἰ δὲ διὰ μόνον τὸ γεωργεῖν, — ὃ οὐδὲ κοινὸν πᾶσι τοῖς δημιουργοῖς — ἀπεικαστέοι εἰσὶ τοῖς Εἰλωσιν, ἐξῆν ἂν καὶ πάντας τοὺς ἐφ' ἡμῶν γεωργοὺς καὶ τῶν πολιτικῶν ἀποκεκλεισμένους τοῖς Εἰλωσιν ἀπεικάζειν. Οὐ μὴν οὐδὲ τοῖς μετοίκους τῶν Ἀθηναίων προσόμοιόν τι ἔχουσιν, ὅχλῳ σύγκλυδι, παντοδαπῷ, ὅπως ἔτυχεν ἐπιδημοῦσι καὶ ἀποδημοῦσιν, ὣν ἡ Ἀθήνησι μονὴ ἦν μὲν ὠφέλιμος τῇ πόλει, οὐ μὴν πάντως ἀναγκαία· ἐξῆν γὰρ καὶ τοῖς πολίταις τὰ ἐκείνων ἐπιτηδεύειν.

Πρόϊμεν δὲ εἰς τὸ τῶν φυλάκων γένος. Οὗτοι εἰσὶ χίλιοι τὸν ἀριθμὸν, οἱ ἄριστα πεφυκότες. Διττὸν δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν, τοὺς τε ἐξωθεν πολεμίους ἀπαμύνειν, τοὺς τε ἔνδον φιλοῦς κατέχειν, εἴ τις μὴ ἐθέλοι τοῖς νόμοις πείθεσθαι³⁾. Καὶ τὴν φύσιν δὲ ἐπιτηδεύουσιν δεῖ αὐτοὺς εἶναι εἰς τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο, ὅξεϊς πρὸς αἴσθησιν καὶ ἰσχυροὺς τὸ σῶμα καὶ θυμοειδεῖς τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ δὲ συμβαίνει τοὺς οὕτω πεφυκὸτας ἀγρίους γίγνεσθαι ἀλλήλοισ τε καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις, πρὸς οὓς δεῖ τὸναντίον ὃ τι πραοτάτους εἶναι, τὴν δὲ τοιαύτην ἐξὶν δύναται μόνον ἡ ὀρθὴ τροφὴ καὶ παιδεία ἐμποιεῖσθαι αὐτοῖς, διὰ τοῦτο κυρίως τούτων χάριν γίγνεται ἡ ἐν τῇ Πολιτείᾳ περὶ τροφῆς καὶ παιδείας πραγματεία⁴⁾.

1) Morgenstern «de Plat. civitate perfecta».

2) Πλ. Πολ. Β', 463 b.

3) Πλ. Πολ. Γ', 415 e, 414 b.

4) Σπινερμάχερος δύο τινῶν ἐπιλαμβάνεται τῆς διατάξεως τῆς περὶ τοὺς φύλακας (Einleit. S. 15 καὶ 16)· ἐν μὲν, ὅτι χίλιοι ἄνδρες ἀργοὶ δυσφρόντων ἂν γένοιτο ἄχθος τοῖς τρέφουσιν δημιουργοῖς, ἐν δέ, ὅτι στρατιώταις οὐδὲν δέοι οὕτως ἀκριβοῦς παιδείας καὶ διηνεκοῦς μελέτης, καὶ γὰρ ἂν πᾶς πᾶν ἄλλο ἐπιτηδεύων, μελετῶν ἕμα καὶ τὰ στρατιω-

Ἐκ δὲ τοῦ γένους τῶν φυλάκων τοὺς παρὰ πάντα τὸν βίον βασανισθέντας καὶ φανέντας ἀρίστους, πεντηκοντούτας γενομένους καθίστησιν ἄρχοντας τῆς πόλεως ¹⁾).

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν Πλάτωνος γνώμην πάντων μὲν ἐπιτηδευμάτων δυνατὴ ἐστὶ γυνὴ κατὰ φύσιν μετέχειν, πάντων δὲ ἀνὴρ, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀσθενέστερον γυνὴ ἀνδρός, βούλεται καὶ τὰς γυναῖκας τῶν φυλάκων πάντα τὰ τούτων ἐπιτηδεύειν καὶ πολέμου κοινωνεῖν καὶ ἀρχῶν, καὶ παιδείας ἅρα τῆς αὐτῆς μεταλαμ-

πικά, ἱκανὸς γένοιτο ἐν πολέμῳ τὸ ἑαυτοῦ δεόντως ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ μόνον τοῖς στρατηγοῖς ἔδει, φησὶν, ἀποδοῦναι τὴν ἀκριβῆ τροφὴν καὶ μέλει τὴν ταύτην. Πρὸς ταῦτα ἀκουστέος πρότερον Πλούταρχος (Γάλβια τὰ πρῶτα)· «Ὁ δὲ Πλάτων, φησὶν, οὐδὲν ἔργον ὄρων ἄρχοντος ἀγαθοῦ καὶ στρατηγοῦ, στρατῆρος μὴ σωφρονούσης, μηδὲ ὁμοπαθούσης, ἀλλὰ τὴν πειθαρχικὴν ἀρετὴν, ὁμοίως τῇ βασιλικῇ, νομίζων φύσεώς τε γενναίας καὶ τροφῆς φιλοσόφου δεῖσθαι μάλιστα, τῷ πρῶτῳ καὶ φιλανθρώπῳ τὸ θυμοειδὲς καὶ ὀραστήριον ἐμμελῶς ἀνακραννυμένης, ἀλλὰ τε πάθη πολλὰ, καὶ τὰ Ῥωμαῖοις συμπεσόντα μετὰ τὴν Νέρωνος τελευταίην, ἔχει μαρτύρια καὶ παραδείγματα τοῦ μηδὲν εἶναι φοβερώτερον ἀπαιδευτοῖς χρωμένης, καὶ ἀλόγοις ὀρμαῖς ἐν ἡγεμονίᾳ στρατιωτικῆς δυνάμεως». Ἀλλὰ καὶ οὕτω τάχ' ἂν συνεχώρησέ τις πῇ Σλεισμαχέρῳ, εἰ οἱ λεγόμενοι στρατιῶται μηδὲν ἄλλο ἢ στρατιῶται ἦσαν. Ἀλλὰ ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἐπελάθετο τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτῶν ἔργου, μὴ μόνον τοὺς οἰκίους σώζειν ἐκ τῶν πολεμίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς σφετέρας πλεονεξίας, καὶ προσέτι γίνεσθαι τῷ πλήθει ζῶντα καὶ ἐναργῆ παραδείγματα ἀρετῆς καὶ διαφορομένων δικαστῶν καὶ ἀμαρτανόντων τιμωρούς. Τοῦτο δ' ἐστὶ συναγαγεῖν ἐκ τῆς ὅλης πραγματείας, μάλιστα δὲ Πλ. Πολ. Δ', 421 a, b, Γ', 416 a, b, c, 414 b, Ζ', 539 e, 549 d κ.τ.έ. Δ' 425 c κ.τ.έ. πάντων γὰρ τούτων ἡ μεταχειρίσις ἐπὶ τοῖς φύλαξι γίνεται. Ἰσως δ' οὐκ εἰκῇ Πλάτων αὐτοὺς οὐ στρατιῶτας ὀνομάζει, ἀλλὰ φύλακας καὶ ἐπικούρους τοῖς τῶν ἀρχόντων δόγμασι (Πολ. Γ', 414 b.)· ταῦτα γὰρ οὐδὲν μάλλον πρὸς τὸν πόλεμον καὶ τοὺς ἐκτὸς ἔχει ἀναφοράν, ἢ πρὸς εἰρήνην καὶ τοὺς ἔνδον. Εἰσὶν ἅρα ἐν μέρει τῶν ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς πολιτικαῖς κοινωνίαις ἀρχόντων καὶ διδασκάλων καὶ ἱεροκηρύκων καὶ παντοίων ἄλλων προσετώτων τοῦ λαοῦ πρὸς τῷ στρατιώτῃ εἶναι. Οὗτ' οὖν περιττῆς παιδείας μεταλαμβάνουσιν, οὔτε ἐπαχθεῖς γίνονται τοῖς δημιουργοῖς, ἄλλως τε καὶ ὀλιγαρχέστατοι ὄντες (Πολ. Γ', 416 d, e.).

4) Πλ. Πολ., Γ' 414 a.

βάνειν, διὰ δὲ τὴν τοῦ γένους ἀσθενείαν τὰ ἐλαφρότερα ἔργα αὐταῖς ἐπιτάττειν¹⁾).

Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν μεῖζον κακὸν πόλει ἢ ἐκεῖνο, θ' ἂν αὐτὴν διασπᾷ καὶ ποιῇ πολλὰς ἀντὶ μιᾶς, οὐδὲ μεῖζον ἀγαθὸν τοῦ, θ' ἂ συνδῇ τε καὶ ποιῇ μίαν, ἵνα δὴ ἄσῃ τὴν αἰτίαν τοῦ λέγειν ἄλλο· ἄλλο τό τε ἐμὸν καὶ τὸ οὐκ ἐμὸν, ἀλλὰ πάντας μιᾷ φωνῇ ταῦτον φθέγγεσθαι ποιήσῃ, βούλεται μηδὲνα τῶν φυλάκων μηδεμίαν οὐσίαν κεκτῆσθαι ἰδίαν, ἂν μὴ πᾶσα ἀνάγκη· ἔπειτα οἰκήσιν καὶ ταμειῶν μηδενὶ εἶναι μηδὲν τοιοῦτον, εἰς θ' οὐ πᾶς ὁ βουλευόμενος εἴσεισι· τὰ δ' ἐπιτήδεια, ὅσων δέονται ἄνδρες ἀθληταὶ πολέμου σώφρονές τε καὶ ἀνδρεῖοι, ταξαμένους παρὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν δέχεσθαι μισθὸν τῆς φυλακῆς τοσοῦτον, ὅσον μήτε περιεῖναι αὐτοῖς εἰς τὸν ἐνιαυτόν, μήτε ἐνδεῖν· φοιτῶντας δὲ εἰς συσσίτια, ὥσπερ ἐστρατοπεδευμένους κοινῇ (ζῆν²⁾)· ἔτι δὲ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας κοινούς εἶναι³⁾· γεννᾶν δὲ τοὺς μὲν ἄνδρας ἀρξαμένους ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους μέχρι τοῦ πεντεκαῖπεντηκοστοῦ,

1) Πλ. Πολ. Β', 455 d—457 a.

2) Πλ. Πολ. Γ', 416 c—417.

3) Πλ. Πολ. Ε', 449—461. "Ηγελος (Gesch. d. Philosophie II S. 257), ὡς ἀναμφισβήτητον ὄν, ὅτι καὶ τὰ τῶν δημιουργῶν ἅπαντα κοινῇ ἐποίησε Πλάτων, τὸ ἐκ τούτου διαπορεύεται, τί ποτ' ἂν ὀρμήσειε τούτους εἰς φιλοπονίαν καὶ προδίδασιν τῶν τεχνῶν, εἰ μὴ ὑπάρχοι ἐλπίς ἰδίας κτήσεως. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἔστιν οὐχ οὕτως ἀπηλλαγμένον, καὶ Ἀριστοτέλης λέγει (Πολ. Β, 5) ὅτι οὐδὲν σαφὲς περὶ τούτων διώρισται. Οὐ μὴν ἀλλὰ πολλαχόθεν ἐστὶ τεκμηρίασθαι ὅτι Πλάτων μόνον τὰ τῶν φυλάκων κοινῇ ἐποίησε, μάλιστα ἐκ τῶνδε. (Πολ. Γ', 416 c—417 b, Δ', 419, Ε', 451, c, d. 461 c· 463 b, c· 464 a, b, c· Ε', 465 b). Ταῦτα μὲν περὶ τῶν φυλάκων κυρίως λέγεται. Περὶ δὲ τῶν δημιουργῶν λέγει μὲν ὅτι πλοῦτος καὶ πενία διαφθεῖρει αὐτούς, ὡς τοῦ μὲν τρυφὴν καὶ ἀργίαν καὶ νεωτερισμὸν ἐμποιοῦντος, τοῦ δὲ ἀνελευθερίαν καὶ κακουργίαν πρὸς τῷ νεωτερισμῷ· καὶ δὴ κελεύει τοῖς φύλαξι φυλάττειν, ὅπως μήποτε αὐτοὺς λήσῃ εἰς τὴν πόλιν παραδύνα (Πολ. Δ', 424 d)· ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστι κοινότης κτημάτων καὶ γυναικῶν· ἀλλ' ὥσπερ τοῖς Περιόικοις καὶ τοῖς Ἑλλῶσι δὴ ἐξῆν κατὰ λόγον τῆς φιλοπονίας καὶ εὐφύας ἄλλον ἄλλου πλείω κτᾶσθαι χρήματα, μηδὲνα δὲ εἶναι πλούσιον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῖς δημιουργοῖς τῆς Πλατωνικῆς πόλεως.

τάς δὲ γυναῖκας ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ συμμίγνυσθαι δὲ μὴ ἀτάκτως· οὐ γὰρ ὅσιν· ἀλλ' ἐν ἑορταῖς συνάγειν τοὺς νυμφίους καὶ τὰς νύμφας, καὶ ἐπιτελεσθεισῶν τῶν πρεπουσῶν θυσιῶν καὶ εὐχῶν ποιεῖσθαι τὰς συνέρξεις κλήρω, ἵνα πᾶς τις τὴν τύχην ἔχη αἰτιάσασθαι, τῇ δ' ἀληθείᾳ ἐπιμελὲς εἶναι τοῖς ἄρχουσιν, ὅπως οἱ φαυλότατοι ταῖς φαυλοτάταις συγγίγωνται καὶ οἱ ἀριστοὶ ἐν πολέμῳ ἢ ἀλλοθὶ που ταῖς ἀρίσταις· ἔτι δὲ καὶ ἄθλα διδόναι τούτοις ἄλλα τε καὶ ἀφθονεστέραν τὴν ἐξουσίαν τῆς τῶν γυναικῶν συγκομιῆσεως, ἵνα καὶ ἅμα μετὰ προφάσεως ὥς πλεῖστοι τῶν παίδων ἐκ τῶν τοιούτων σπεύρωνται¹⁾· καὶ τὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθὰ φερόμενα λαμβανούσας τὰς

4) Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, ἦν ποτε σφαλῶσι, μεγάλα σφάλονται. Τοῦτο μοι δοκεῖ πεπονημένοι καὶ ὁ μέγας Σλειερμάρχος (Einleit. S. 35), ὑπολαβὼν Πλάτωνα καὶ τοῦτο ἐν ἄθλου μοίρᾳ θέσθαι καὶ ἀμίλλης ἐνεκεν περὶ τὰ ἀριστεῖα συγχωρῆσαι τοῖς νέοις, τὸ συγγίγνεσθαι ἀσχερῶς τοῖς παιδικοῖς, ἐν τοῖςδε· «Τὸν δὲ ἀριστεύσαντά τε καὶ εὐδοκιμήσαντα οὐ πρῶτον μὲν ἐπὶ στρατείας ὑπὸ τῶν συστρατευομένων μεираκίων τε καὶ παίδων ἐν μέρει ὑπὸ ἐκάστου δοκεῖ σοι χρῆναι στεφανωθῆναι; ἢ οὐ; Ἔμοιγε. Τί δέ; δεξιωθῆναι; Καὶ τοῦτο. Ἀλλὰ τόδ', οἶμαι, ἦν δ' ἐγώ, οὐκέτι σοι δοκεῖ. Τὸ ποῖον; Τὸ φιλῆσαι τε καὶ φιληθῆναι ὑπὸ ἐκάστου. Πάντων, ἔφη, μάλιστα· καὶ προστίθημί γε τῷ νόμῳ, ἕως ἂν ἐπὶ ταύτης ὥσι τῆς στρατείας, καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι ἀπαρνηθῆναι, ὅν ἂν βούληται φιλεῖν, ἵνα καὶ, ἐάν τις τοῦ τύχῃ ἐρῶν ἢ ἄρρενος ἢ θηλείας, προθυμότερος ἢ πρὸς τὸ τἀριστεῖα φέρειν» (Πολ. Ε', 468 b, c.). Ἀμδ-θους δὲ (Intelligenzblatt d. allgem. Literaturzeitung, N° 77, Octob. 1833) ἀγαστὴ μὲν ἢ προθυμία τοῦ σῶσαι Πλάτωνα τοῦ βυθοῦ τῆς ἀτιμίας, φοβοῦμαι μέντοι μὴ μᾶλλον καταδύῃ αὐτῷ σαπρὸν σχοινίον καθίς. Συγχωρεῖ γὰρ περὶ συνουσίας εἶναι τὸν λόγον, κατὰ φύσιν δὲ ἀρρένων καὶ θηλέων τῶν ἡριστευκότων. Ἀλλὰ τοῦτο ῥηδῶς ἂν ἐλέγξειέ τις, ὅτι ὁ λόγος περὶ ἀρρένων ἐρώντων μόνον ἐστί, καὶ ἄλλως δὲ παρὰ γυναικῶν ἀριστείας οὐ πᾶν προσδοκᾷ Πλάτων ἐν πολέμῳ. Ἀλλὰ καὶ εἰ τοῦτο οὕτως εἶχε, τοῦ μὲν ψόγου τοῦ νομοθετῆσαι παρὰ φύσιν ἔρωτας ἀπήλλαξεν ἂν Πλάτωνα, ἑλλου δέ, οὐδ' αὐτοῦ σμικροῦ, οὐκ ἂν, ὅν ἀμφοτέρω οἱ ἄνδρες ἔλαθον ἑαυτοὺς περιποιούντες Πλάτωνι, δεῖνῃς λέγω ἀφροσύνης. Τὰς γὰρ συνουσίας ταύτας—εἴπερ εἰσὶν, εἰ δὲ κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν, θῶμεν τό γε νῦν ἀδιάφορον εἶναι,—βούλεται Πλάτων, ὥς φησιν, ἐπὶ τῆς στρατείας γίγνεσθαι, καὶ πρὸ τῆς μάχης,

ἐπὶ τούτων ἐφεστηκυίας ἀρχὰς εἰς τὸν σηκὸν φέρειν παρὰ τινὰς τροφούς, χωρὶς οἰκούσας ἐν τινι μέρει τῆς πόλεως, μηχανωμένας πᾶσαν μηχανήν, ὅπως μηδεμία τῶν μητέρων τὸ ἑαυτῆς αἰσθή-

δῆλα δὴ, ἵνα κατ' αὐτὴν ἀνδραγαθίσωνται. Πῶς οὖν οὐ μωρὸν καὶ καταγέλαστον μέλλοντας μαχεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ ὀτρύνειν ἔκτων καὶ ἀσπίδων ἐπιμαλίσθαι καὶ ξιφῶν θήξωσ καὶ θωρήξωσ καὶ σωματῶν καὶ ψυχῶν καὶ μεμνησθαι θούριδος ἀλκῆς καὶ δητίων ὀρέγεσθαι, ἀντὶ τούτων πρὸς γάμους καὶ εὐνὰς τρέποντα τὸν θυμὸν αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ Ἄρεως τὴν πίνδημον Ἀφροδίτῃν παραστέτιν αὐτοῖς διδόντα ἐν τῇ μάχῃ, ταύτῃ ἐλπίζειν προθύμους ποιῆσαι πρὸς τὸ ἀριστεύειν; Καὶ μὴν οἷα ἐστὶν ἡ παρὰ τῆς Ἀφροδίτης βοήθεια τοῖς ταύτῃ ἐν πολέμῳ ἐπικαλουμένοις, ἱκανῶς δέδεικται κατὰ τὴν Πάριδος μονομαχίαν πρὸς Μενέλαον καὶ τὴν Ἀντωνίου περὶ Ἀκτίου ναυμαχίαν καὶ τὴν Ἀντιόχου ἐπὶ Ῥωμαίους στρατείαν. Οὕτω μὲν οὖν ἄφρονα ἀποφαίνουσι Πλάτων αἱ περὶ συνουσίας δεχόμενοι εἶναι τὸν λόγον. Τάχα δ' ἡμῖν καὶ ἐμπληκτος φανέσεται κατὰ Σλειερμάχερον. Ἴνα γὰρ παραλίπω τὰ πολλὰ ἄλλα χωρία, τὰ κατεσπαρμένα ἀπανταχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (Φαίδρ. 250 e. 254 a. Συμπ. 181 b, κτλ. Γοργ. 494 e. Νόμ. Α', 636 b, c. II', 836—842), ἐν οἷς ἀποπτύει τὴν βδελυγμίαν ταύτην καὶ δυσχεραίνει ἐπ' αὐτῇ, ἃ μέντοι ἐν αὐτῇ τῇ Πολιτείᾳ ἐμπροσθεν (Γ', 403 a, b.) εἶπε περὶ αὐτοῦ τούτου ἱκανὰ ἀποφῆναι αὐτὸν τοιοῦτον, εἰ χρὴ Σλειερμάχερῳ πιστεύειν· ἔοικε δ' ὅμως ταῦτα διαφυγεῖν τὸν σοφὸν ἄνδρα· οὐδὲν γοῦν λέγει περὶ αὐτῶν, οὐδὲ συνάπτει πῃ τοῖς προκειμένοις, ὅπερ εἰκὸς ἦν καὶ ἀναγκαῖον· εἰ δὲ τούτων ἔννοιαν εἶχεν, οὐκ ἂν τοιαῦτα κατηγόρησε Πλάτωνος, ὡς ἐγὼ πείθω ἑμαυτόν. Λέγει γὰρ ἐκεῖ Πλάτων· «Ὁ δὲ ὀρθὸς ἔρωσ πέφυκε κοσμίῳ τε καὶ καλοῦ σωφρόνως τε καὶ μουσικῶς ἔρᾳν; Καὶ μάλα, ἦ δ' ὅς. Οὐδὲν ἄρα προσοιστέον μανικὸν οὐδὲ ξυγγενὲς ἀκολασίας τῷ ὀρθῷ ἔρωτι; Οὐ προσοιστέον. Οὐ προσοιστέα ἄρα αὕτη ἡ ἡδονή, οὐδὲ κοινωνητέον αὐτῆς ἐραστῇ τε καὶ παιδικαῖς ὀρθῶς ἐρώσιν τε καὶ ἐρωμένοις; Οὐ μὲν τοι, μὰ Δί', ἔφη, ὦ Σώκρατες, προσοιστέα. Οὕτω δὲ νομοθετήσεις ἐν τῇ οἰκισομένῃ πόλει φιλεῖν μὲν καὶ ξυνεῖναι καὶ ἄπτεσθαι, ὥς περ υἱέος, παιδικῶν ἐραστῇ τῶν καλῶν χάριν, ἐὰν πεθῇ· τὰ δ' ἄλλα οὕτως ὁμιλεῖν πρὸς ὃν τις σπουδάζει, ὅπως μηδέποτε δόξῃ μακρότερα τούτων συγγίγνεσθαι· εἰ δὲ μή, ψόγον ἀμουσίας καὶ ἀπειροκαλίας ὑφέξοντα». Ἀκούει πᾶς, οἷος ῥήμασι βάλλει Πλάτων τὸν ἐργάτην ἀνομίαν· ἄμουςον καὶ ἀπειρόκαλον ἀποκαλεῖ αὐτόν, καὶ ταῦτα Ἑλληνα, καὶ ταῦτα Ἀθηναῖον· οὐ οὐκ ἴσμεν μείζον ἂν ὄνειδος γενόμενον. Πλάτων

σεται, τὰ δὲ τῶν φαύλων, καὶ εἴ τι τῶν ἀγαθῶν ἀνάπτηρον γίγνεται, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀώρων ἢ ὑπερηλίκων, συγγενομένων ἀκ-

τοῖσιν καταφαίνεται ἡμῖν ἐνταῦθα ἔμπληκτός τε ὢν, περὶ τῶν σπουδαϊοτάτων νῦν μὲν οὕτω, μεθ' ἡμέραν δὲ ἄλλως γιγνώσκων, καὶ ἐπιλήσμων δέ, οἷς ἔμπροσθεν ἔγεγράφει, σμικρῷ ὕστερον ἐναντία γράφων. Ἔτι καὶ τοῦτο συμβαίνει. Πλάτων συνεχώρησεν, ἕως ἂν ἐπὶ ταύτης ὥπτις στρατείας, — οὐ μοι πᾶς ἀντεχέσθω — συγγίγνεσθαι καὶ θηλείαις, ἐάν τις τινος ἐρῶν τυγχάνῃ· θηλείαις — πότερον παρθένους ἢ γεννώσας; εἰ μὲν παρθένους, μήπω εἰκοσαέτισιν, — ἡλικίας κατὰ γε τὴν ἐμὴν ἐννοεῖ Πλάτων τὰς θηλείας λέγων, — ἢ ὄφελος τοῦ πρότερον τεθέντος νόμου (Πολ. Β', 460 e) τοῦ ὀρίζοντος τοῦ γάμου τὴν ἡλικίαν; εἰ δὲ γεννώσας, πρὸς τί ἡ νόμιμ κατὰστασις ἑορτῶν καὶ θυσιῶν καὶ ὕμνων ἐπὶ τοῖς γάμοις καὶ τῆς ἄλλης περὶ αὐτοὺς τελετῆς καὶ χρόνου συνέξεως καὶ κλήρων καὶ τῶν ἄλλων; ἢ μέλλει ἐπὶ τῆς στρατείας πάντα ταῦτα τελείσθαι; οἴεσθαί γε χρή. Ἔτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης, ὃς ἐκὼν εἶναι οὐ πάνυ τι χαρίζεται Πλάτωνι, καὶ ῥῶν διέφυγεν ἂν αὐτόν τι τῶν ὑπὲρ Πλάτωνος ἢ τῶν κατὰ Πλάτωνος, λέγει περὶ τούτου· α' Ἀτοπον δὲ καὶ τὸ κοινούς ποιήσαντα τοὺς υἱούς, τὸ συνεῖναι μόνον ἀρελεῖν τῶν ἐρώντων, τὸ δὲ ἐρᾶν μὴ κωλύσαι μηδὲ τὰς χρήσεις τὰς ἄλλας, ἃς πατρὶ πρὸς υἱὸν εἶναι πάντων ἐστὶν ἀπρεπέστατον καὶ ἀδελφῷ πρὸς ἀδελφόν· ἐπεὶ καὶ τὸ ἐρᾶν μόνον». (Ἀριστ. Πολ. Β', 4). Διαῤῥήδην φησὶν Ἀριστοτέλης ὅτι τὸ συνεῖναι ἐκώλυσε Πλάτων· ψέγει δὲ αὐτὸν ὅτι τὸ ἐρᾶν συνεχώρησε, τί τάχ' ἂν ἔδρασαν, εἰ ἦσθετο ὅτι καὶ τὸ συνεῖναι συνεχώρησε; Τί οὖν οὐ προδιέλυσε ταῦτα ὁ σοφὸς ἀνὴρ, πρὶν ἐξήνεγκε τὴν καταδικὴν Πλάτωνος;

* * *

Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε ἀφασία με εἶχε, μὴ συνορῶντα, τί ποτ' ἦν τῆς Πλατωνικῆς ῥήσεως τὸ αἴτιον τοῦ σφάλματος· ἐδόκουν γάρ, κὰν εἴ τις βίᾳ βούλοιο διαστρέψαι τὴν διάνοιαν τῶν ῥημάτων, μὴ ἂν δύνασθαι· τὸ γὰρ φιλεῖν οὐδαμοῦ οὐδὲν πλέον δύναται ἢ φιλεῖν. Νῦν δὲ δοκῶ μοι μαντεύεσθαι τὸ αἴτιον, Ἀμάθους ὑπαινιξαμένου. Τῇ περὶ ἧς ὁ πολὺς ὁδε λόγος ῥήσει Πλάτωνος, ἣν ἔμπροσθεν παρεθέμεθα, ἔπεται τάδε· «Καλῶς, ἦν δ' ἐγώ· ὅτι μὲν γὰρ ἀγαθῷ ὄντι γάμοι τε ἔτοιμοι πλείους ἢ τοῖς ἄλλοις καὶ αἰρέσεις τῶν τοιοῦτων πολλὰς παρὰ τοὺς ἄλλους ἔσονται, ἔν' ὃ τι πλείστοι ἐκ τοῦ τοιοῦτου γίγνονται, εἴρηται ἤδη. Ταῦτα, ὥς ἔοικεν, ἀνένεγκε Σχλειαρχάχερος εἰς τὰ προηγούμενα, ὥς ἐπιθεβαίωσιν ἢ διασάφησιν ἐκείνων. Ἠκιστα ὀρθῶς. Ἔχει γὰρ τὸ πρᾶγμα ὡδέ πως· Πλάτων προτίθεται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ περὶ τῶν ἄθλων διελθεῖν τῶν δοτέων τοῖς ἐν πολέμῳ ἀριτεύουσι. Πρῶτον μὲν οὖν ἄθλον ἔταξε τὸ στεφανωθῆναι ὑπὸ μερακίων καὶ παίδων,

μαίαις γυναιξί, καὶ τὰ ἐξ ἀκμαίων μὲν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀλλὰ μὴ συνέρξαντος ἄρχοντος, γεννώμενα, καὶ τὰ ἐξ ὑπερῆλι-

δεύτερον τὸ δεξιωθῆναι ὑπ' αὐτῶν, τρίτον τὸ φιλῆσαι τε καὶ φιληθῆναι. Ταῦτά ἐστιν ἄθλα τῶν ἡριστευκόντων. Γλαύκων δὲ βούλεται τῷ φιλεῖν μὴ μόνον ἄθλω, ἀλλὰ καὶ παρορμηματι πρὸς τὸ ἀριστεύειν χρῆσθαι. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαιεν, ὡς εἰκός, τινὰ φιλότιμον μὲν καὶ τᾶλλα ἄμωμον, αἰσχροὺν δὲ τὸ εἶδος, οἶον Σωκράτην τινὰ ἢ Θεαίτητον, ἐρῶντά τινος τῶν καλῶν καὶ βουλούμενον φιλεῖν, μὴ στέργεσθαι, τοῦτο δὴ προστίθεται Γλαύκων τῷ νόμῳ, ἐπὶ γοῦν τῆς στρατείας μηδενὶ ἐξεῖναι ἀπαρνηθῆναι τὸ φιλεῖσθαι ὑπὸ τοῦ βουλομένου. Οἷός δ' ἐστὶν ὁ ἔρως οὗτος καὶ κατὰ τίναν νοῦν τὸ φιλεῖν γίγνεται, προεδόγλωσε Πλάτων ἡμῖν ἐν οἷς ἔμπροσθεν παρεθέμην, διαφέρει δ' οὐδὲν ἡ διάνοια τοῦ χωρίου ἐκείνου τῆς τοῦδε ἀλλ' ἢ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖ μὲν ἔξεστι φιλεῖν καὶ ξυνεῖναι καὶ ἅπτεσθαι, ὡς περ υἱός, παιδικῶν ἑραστῆν τῶν καλῶν χάριν, ἐὰν πεῖθῃ, ἐνταῦθα δέ, καὶ ἐν μὴ πεῖθῃ. Ἐφάνη τοίνυν ἡμῖν ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τὸ φίλημα τρίτον ἄθλον, αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ παρόρμημα. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐχόμενον ἦν εἰπεῖν περὶ αὐτῆς τῆς γαμικῆς συνουσίας, ὡς ἄλλου ἄθλου· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐτύγχανε προειπὼν περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ περὶ γάμων κεφαλαίῳ (Πολ. Ε', 460 b), ἡναγκασμένος ἄμα τε ἐπιμνησθῆναι τούτου ἐνταῦθα, ὡς ἄθλου, καὶ ὑπομνησαι ὅτι προεῖρηται, διὰ βραχυλογίαν, καθ' ἣν εἴωθεν ὁ γὰρ, πρωταγωνιστεῖν, ἐγένετο ἡ ἀτοπος μὲν, συντήθης δὲ παρ' Ἑλλήσι συμπλοκῇ λόγων διαφόρων. Εἴη δ' ἐν τοιόδε που ὁ λόγος πλήρης· «Καλῶς, ἦν δ' ἐγὼ φθῆσομαι δέ σε εἰπὼν, ἢ μέλλεις ὑπολήψεσθαι, ὅτι καὶ τὰς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας τῶν ἀρίστων ὑπολόγους ποιεῖσθαι χρὴ περὶ ἄθλων διόντας, μὴ μόνον δεξιώμασι καὶ φιλήμασι παρὰ τῶν καλῶν ἐστιᾶν αὐτούς· ἀλλὰ γὰρ εἴρηται ἤδη ὅτι καὶ τούτῳ γεραροῦμεν αὐτούς, καὶ πῶς, ὅτι κατὰ φύσιν καὶ ὡς μάλιστα συμφέρει τῇ πόλει, τοὺς ἀρίστους ταῖς ἀρίσταις συγγίγνεσθαι πλειστάκις, ἵνα ὅτι πλείστοι ἐκ τῶν τοιούτων γίγνωνται· ἀρκεῖ δὴ ὑπομνησαι τοῦτο ἐνθάδε». Τοῦτο ἤδη ἔχρην μᾶλλον ἐνστηναι Σλειρμαχέρῳ, ὥστε μὴ ἐκλαβεῖν τὰ ἐπόμενα ὡς ἐπιβεβαιουῦντα ἢ διασαφοῦντα τὰ προηγούμενα· ἐν γὰρ τούτοις περὶ τεκνώσεως γίγνεται λόγος, τοῖς δὲ προηγούμενοις, ἐν οἷς περὶ ἔρωτος καὶ ἀρρένων λέγεται, οὐδὲν προσήκει τεκνώσεως.

Μετὰ δὲ ταῦτα πρόεισι Πλάτων καταλέγων καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἄθλων, ὅτι δεῖ προσέτι τιμᾶν τοὺς ἀρίστους ἔδραις τε καὶ κρέασιν ἥδὲ πλείοις δαπάναις, καὶ ἀποθανόντας ὡς δαίμονας θεραπεύειν καὶ προσκυνεῖν.

Ἐγὼ μὲν οὖν οἶμαι ἱκανῶς δεδηλωσθαι οἶον ἔρωτα συνεχώρησε Πλάτων

ψυχῆς δικαίας σώφρονός τε καγαθῆς.

κων ἀμφοτέρων, — οἷς ἔξεστι συγγίγνεσθαι, ἥ ἂν ἐθέλωσι, — μὴ τρέφειν¹⁾).

Οὐδέν ἐστιν, ἐφ' ὅτῳ μᾶλλον διαβεβόηται ὁ φιланθρωπότατος Πλάτων, ἢ τῷ νομοθετῆσαι ἀπανθρωπότατον ἔργον, τὴν ἀμβλωσιν καὶ εἰς θάνατον ἀπόθεσιν τῶν κακῶς γιγνομένων παιδίων· καὶ οἱ μὲν, ὡς ἀναμφισβήτητον ὄν τὸ πρᾶγμα, καταχρῶνται ὅπου καὶ ὅπῃ ἐκάστω λυσιτελεῖν φαίνεται, οἱ δέ, ἐν οἷς Μοργενστέρνος, παντελῶς ἀπαλλάττουσι Πλάτωνα. Ἐγὼ γοῦν οὕτω διάκειμαι, ὥστε, ἅμα μὲν εὐλαβεῖσθαι μὴ οὐχ ὅσιον ἢ οὕτω δεινὸν ἔργον ἀνδρὶ ὀσίῳ ἀκρίτως ἀποδιδόναι, ἅμα δέ, ἡγεῖσθαι ὅσιον εἶναι καὶ Πλάτωνος αὐτοῦ προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. Φέρε δὴ ἐπισκεψώμεθα, πῶς ποτ' ἔχει τὸ πρᾶγμα. Δύο ἢ τρεῖς ῥήσεις ἐν τῇ Πολιτείᾳ εἰσὶν ὑποποτι· σαφῶς γὰρ οὐδαμοῦ ἐξηγήνεται τὸ τοιοῦτον. Ὅν δὲ τούτου παρέχεται λόγον Σταλβώμιος²⁾), Πλάτωνα αἰσχύνεσθαι περὶ οὕτως ἀπανθρώπου ἔργου σαφῶς λέγειν, ὁκνῶ ἀποδέξασθαι. Ἔστι γὰρ δὴ Πλάτωνος ἀξίωμα πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξηγηγεμένον καὶ ἐν αὐτῇ δὴ τῇ Πολιτείᾳ σμικρὸν ἔμπροσθεν³⁾), τὸ μὲν ὠφέλιμον εἶναι καλόν, τὸ δὲ βλαβερόν αἰσχρόν. Εἰ δὴ Πλάτων τὴν πρᾶξιν ταύτην ὠφέλιμον ἡγεῖτο, ἀνάγκη καὶ καλήν, ἐπὶ δὲ τοῖς καλοῖς οὐδεὶς νῦν ἔχων αἰσχύνεται. Πολλῷ μᾶλλον αἰτιὸν μοι φαίνεται ὀλιγωρία τις ὡς παρέργου ὄντος. Ἐξετάσωμεν νῦν αὐτὰς τὰς ῥήσεις. «Δεῖ μὲν ἐκ τῶν ὁμολογημένων τοὺς ἀρίστους ταῖς ἀρίσταις συγγίγνεσθαι ὡς πλειστάκις, τοὺς δὲ φαυλοτάτους ταῖς φαυλοτάταις τούναν· τῶν, καὶ τῶν μὲν τὰ ἔχονα τρέφειν, τῶν δὲ μὴ, εἰ μέλλει τὸ ποιῆμιον ὃ τι ἀκρότατον εἶναι· καὶ ταῦτα πάντα γιγνόμενα λαμβάνειν, πλὴν αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας, εἰ αὖ ἡ ἀγέλη τῶν φυλάκων ὃ τι μάλιστα ἀστασίαστος ἔσται»⁴⁾· καὶ μικρὸν προβάς, τὸ αὐτὸ πλατυτέρας λέγων «Τὰ μὲν δὴ τῶν ἀγαθῶν, φησί, λαβοῦσαι (αἱ ἀρχαί) εἰς τὸν σηκὸν οἴσουσι παρὰ τινας τροφούς, χωρὶς οἰκού-

1) Πλ. Πολ. Ε', 459 d—461 c.

2) Stallb. adnot. in Pl. Remp. Ε', 461 c.

3) Πλ. Πολ. Ε', 457 b.

4) Πλ. Πολ. Ε', 459 d.

σας ἐν τινι μέρει τῆς πόλεως· τὰ δὲ τῶν χειρόνων, καὶ ἐάν τι τῶν ἐτέρων ἀνάπηρον γίγνηται, ἐν ἀπορρήτῳ τε καὶ ἀδήλῳ κατακρύψουσιν ὡς πρέπει»¹⁾. Ὅπερ οὖν ἐκεῖ εἶπε μὴ τρέφειν, ἐνταῦθα λέγει ἐν ἀπορρήτῳ καὶ ἀδήλῳ κατακρύπτειν ὡς πρέπει. Ἀλλὰ πῶς τὸ κατακρύπτειν τῷ ἀποκτείνειν ταυτόσημόν ἐστιν, ἔγωγε οὐκ ἐννοῶ. Ὁμολογεῖ δέ μοι καὶ Κράμερος²⁾. Τί μέντοι βούλεται Πλάτων διὰ τούτων τῶν ῥημάτων μάλιστα δηλῶσαι, ἐγὼ φράσω, ὃ μοι φαίνεται. Ἐν τοῖς φύλαξι πάντως ἐγγενήσονται καὶ κακοί· οὗτοι δὲ δῆλα δὴ ὅτι οὔτε συνίσασιν αὐτοὶ κακοὶ ὄντες· ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο κακοῦ, τὸ μὴ γινώσκειν ἑαυτὸν κακὸν ὄντα· οὔτε τοὺς ἄρχοντας, καίπερ γινώσκοντας, φρόνιμόν ἐστιν αὐτοῖς τὴν κακίαν ἀντικρυς προφέρειν, διὰ τὸ ἀστασίαστον· οὐ δὴ χάριν καὶ ἢ κατὰ τὴν σύνεξιν ἀπάτη μεμηχάνηται. Τούτους οὖν, ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καταλέγοντας ἑαυτούς, εἰκόσ, εἰ αἰσθοῖντο τὰ ἑαυτῶν ἔχονα εἰς τοὺς δημιουργοὺς ἐξωθούμενα, — τοῦτο γὰρ πείθομαι βούλεσθαι Πλάτωνα χρῆσθαι τοῖς τοιούτοις παιδίοις, δηλώσω δ' ἐν τοῖς ἐξῆς, — ἅπαντα ἐμπλῆσαι βοῆς καὶ ταραχῆς καὶ στάσεως· τὸ δ' αὖ αἰεὶ λανθάνειν οὐκ ἦν τῶν βράδιων. Τοῦτο δὴ συνορῶν Πλάτων καὶ δεδιὼς τὸν κίνδυνον, παραινεῖ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὰς ἀρχούσας τούτου κυρίως φροντίζειν, ὅπως ὃ τι μάλιστα κατακρυβήσεται καὶ ἄδηλον γενήσεται τοῖς γονεῦσι τὸ τεχθέν, τί δὲ μετὰ τοῦτο ἔσται περὶ τὸ τέκνον τοῦτο, ἥττονος λόγου καὶ φροντίδος τό γε νῦν ἄξιον ἡγεῖται. Σημαίνει δὲ καὶ ἡ ἐπιφερομένη ῥῆσις τοῦ Γλαύκωνος αἰεὶπερ μέλλει καθαρὸν τὸ γένος τῶν φυλάκων ἔσεσθαι», ὅτι τοῖς φύλαξιν ἄχρηστά ἐστι τὰ τοιαῦτα ἔχονα καὶ περὶ τούτου ἡ σπουδή, οὐ περὶ θανάτου αὐτῶν. Κοινὸν δὲ ποιεῖται τὸν λόγον Πλάτων καὶ περὶ τῶν ἀναπῆρων. Ἐν δὴ ταύταις ταῖς ῥήσεσιν οὐδὲν περὶ θανάτου ἔνεστιν οὔτε τῶν τῶν κακῶν ἐκγόνων, οὔτε τῶν ἀναπῆρων. Μεταβῶμεν νῦν ἐπὶ τὸ καριώτατον χωρίον, τὸ περὶ τῶν ἐκγόνων τῶν ὑπερη-

1) Πλ. Πολ. Ε', 460 c.

2) Fried. Cramer «Gesch. d. Erzieh. im Altert. II S. 330. Anmerk.

λίκων· ἀκαὶ ταῦτά γ' ἤδη πάντα, διακελευσάμενοι προθυμεῖσθαι μάλιστα μὲν μὴδ' εἰς φῶς ἐκφέρειν κύημα μὴδέν, ἐὰν γένηται, ἐὰν δέ τι βιάσῃται, οὕτω τιθέναι, ὥς οὐκ οὔσης τροφῆς τῷ τοιούτῳ»⁴⁾. Διὰ μὲν τοίνυν τοῦ πρώτου κώλου εἰ τις πείθεται αὐτὴν τὴν ἀμβλωσιν σημαίνεσθαι, ἥ τι τούτου ἐπιεικέστερον, —καὶ γὰρ ἂν καὶ ἄλλαι μηχαναὶ εἶεν εὐπροσωπότεραι, τῆς συλλήψεως κωλυτικαί—, οὕτω πεπεισθῶ, οὐδὲν ἔχω ἀντιλέγειν· οὐχ ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον προίεναι δίκαιον· λογιζομαι δὲ ὧδε· τὸ μὲν ἀπεύχεσθαι Πλάτωνα τὴν ἀρχὴν μὴδὲν γίγνεσθαι ὑπερῆλικον τέκνον, διὰ τὸ φύεσθαι ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσθενικά, εἰκὸς καὶ πιθανόν, τὰ δὲ γενόμενα ἅπανθ' ἀπλῶς κελεύειν θανάτου, μὴδὲν λογιζόμενον μὴδὲ φροντίζοντα, εἰ ποῦ τι αὐτῶν ἀγαθὸν τυγχάνει πεφυκός, ἀτοπώτατόν μοι φαίνεται· πολλὴν γὰρ ἂν καταγνοίῃ τις ἀμάθειαν Πλάτωνος πρὸς τῇ ἀπανθρωπίᾳ, εἰ ὑπολάβοι μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι καὶ ἐκ πρεσβυτῶν οὐ σπανίως ἐρῶμενέστατα φύεται τέκνα. Καὶ γὰρ οἱ Σπαρτιάται, ἀποτιθέντες τὰ ἀσθενικὰ τέκνα, οὐ διωρίζοντο τὰ ἀποθετέα τε καὶ μὴ τῇ τῶν γονέων ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ ἐπισκέψει, οἷον ἐφαίνετο ἕκαστον κατὰ ταύτην. Ἐκ μὲν δὴ τούτων οὐκ ἔχει λόγον ὑπολαμβάνειν ὅτι πάντα ἀπλῶς εἰς θάνατον ἀποτιθέναι διατάττει. Ὅτι δὲ οὐδὲ ἐν, τεκμαιρόμεθα ἕκ τε τοῦ μὴ διωρίσθαι τῷ λόγῳ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οὐδὲ ἀνάπνηρον οὐδέν, καθ' ἃ προδεδεικται. Σκεψώμεθα δὲ καὶ τῇδε. Τοὺς μὲν ἄλλους κακοὺς ἐλπίζει λῆσειν καὶ συνέργων ταῖς φαύλαις καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐξωθῶν τῶν φυλάκων, τοὺς δὲ ὑπερῆλικας ἀδύνατον, ἢ οὐδ' ἂν ἔδει ὅρον τάξαι τοῦ χρόνου τῶν εἰς τὸ κοινὸν γεννήσεων. Πῶς εὖν οὗτοι εἰδότες ἀνέξονται ἀπολλυμένων τῶν σφετέρων τέκνων; καὶ ταῦτα διὰ μὴδεμίαν κακίαν, διὰ δὲ γῆρας, ὃ τιμᾶν προσήκει; Οὐκ ἔστιν· ἀλλ', οἶμαι, ἡγάπα Πλάτων, εἰ ἔπειθεν αὐτοὺς μόνον μὴ ἀντέχεσθαι τοῦ δικαίου τῆς εἰς τοὺς φύλακας κατατάξεως τῶν σφετέρων τέκνων. Ἐμοὶ τοίνυν φαίνεται, ὥς περ βουλόμενος Πλάτων τοῖς ὑπερῆλικῖν οὕτως ἐπ' ἀπογορεύειν. α' Ἡ ποιεῖτε, ὅπως μὴδὲν τέκνον φύσετε, ἢ γεννηθὲν περιόψεσθε ἐξωθούμενον τῶν φυλάκων».

4) Πλ. Πολ. Ε', 461 c.

Οὐ λανθάνει δέ με, ὅτι μεγάλην ἔχουσιν αἰτίαν τῆς πάρερμη-
 νείας αἱ λέξεις αὗται· «μὴ τρέφειν» καὶ «ὥς οὐκ οὔσης τροφῆς τῷ
 τοιούτῳ», ὡς ὄντος τοῦ λόγου περὶ σιτίων¹⁾ ἢ διαμονῆς ἐν τῷ
 βίῳ²⁾. Τί δὲ ἀληθῶς σημαίνουν ἐνταῦθα, διάδηλον γίγνεται ἐκ
 τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ῥήσεως «Καὶ μὲν ὅτι γε τὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν
 θρεπτέον ἔφαμεν εἶναι, τὰ δὲ τῶν κακῶν εἰς τὴν ἄλλην λάθρα
 διαδοτέον πόλιν»³⁾, ἐνθα ἀντίκειται τῷ τρέφειν τὸ διαδιδόναι
 εἰς τὴν ἄλλην πόλιν· τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ μὴ τρέφειν ἐν τῇ Πο-
 λιτείᾳ. Ἡ αὐτὴ δὲ ῥῆσις, ἢ ἐν τῷ Τιμαίῳ, ἢ ἐν τῇ τρανοτάτῃ
 ἀποδείξις, ὅτι οὐδεὶς λόγος περὶ παιδοκτονίας ἐν τῇ Πολιτείᾳ
 γίγνεται, καὶ ταύτῃ ἰσχυρίσατο Μοργενστέρνος. Ἀλλὰ Στείγχαρ-
 τος⁴⁾ φησὶν ὅτι Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ, πολλῶ ὕστερον γρα-
 φέντι, πειρᾶται ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον μεταποιῆσαι τὴν διά-
 νοιαν τῶν ἐν τῇ Πολιτείᾳ γεγραμμένων. Εἶπεν ἡμῖν καὶ τοῦτο
 ἀρκέσει, εἰ Πλάτων πρεσβύτερος γενόμενος ὀρθότερον ἔγνω. Οὐ
 γὰρ δῆπου τούτοις κρίνεται ἀνδρὸς ἀρετή, οἷς νεώτερος ὢν, πολ-
 λῶν ἔτι ἄπειρος, εἶπεν ἢ ἔπραξεν, ἀλλ' οἷς πρεσβύτερος γενόμε-
 νος· ἢ γὰρ τῆς διανοίας ὄψις ἄρχεται ὁξὺ βλέπειν, ὅταν ἢ τῶν
 ὀμμάτων τῆς ἀκμῆς λήγειν ἐπιχειρεῖ⁵⁾. ὁ δὲ βουλόμενός τινα
 ἀναλλοιώτον εἶναι ταῖς γνώμας, ἢ θεὸν βούλεται αὐτὸν πεφυ-
 κέναι, ὥσπερ τὴν Ἀθηνᾶν, ἅμα τῇ γενέσει τέλειον, τοῦ ὀρθοῦ
 καὶ ἀληθοῦς γνωμονικόν, ἢ ἡλίθιον, ὃς παιδιόθεν ἔλαβε δόξας εἰς
 τὸ γῆρας διασώζοντα. Ἀλλ', οἶμαι, οὐδὲν καινότερον εἴρηται ἐν
 τῷ Τιμαίῳ, ὃ οὐ προεῖρηται καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ. Λέγει γὰρ αὐ-
 τοῦ· «καὶ ἐάν τε σφέτερος (τῶν ἀρχόντων) ἔκγονος ὑπόχαλκος
 ἢ ὑποσίδηρος γένηται, μηδενὶ τρόπῳ κατελεθῆσουσιν, ἀλλὰ τὴν τῇ
 φύσει προσήκουσαν τιμὴν ἀποδόντες ὥσουσιν εἰς δημιουργοὺς ἢ

1) Οὕτω μεθερμηνεύουσιν Μύλλερους.

2) Οὕτω Σλειερμάχερος.

3) Πλ. Τιμ. 19 α.

4) Steinhart «Einleit. in die Uebers. d. Plat. Staates von Mül-
 lern» S. 688.

5) Πλ. Συμπ. 219 α.

εἰς γεωργούς» ¹⁾). Πότ' οὖν εἰκὸς τὴν ἔξωσιν ποιεῖσθαι τῶν ἅμα τῇ γεννήσει πεφασμένων ἢ ὑπειλημμένων κακῶν, εἰ μὴ ἅμα γεννωμένων; Τούτοις προσθῶμεν καὶ ὅσα ἐν τοῖς Νόμοις περὶ τούτου γέγραπται ²⁾), ὅπου οὔτε περὶ ἀμβλώσεως γίγνεται λόγος, οὔτε περὶ ἀποθέσεως. Καίτοι καὶ ἐνταῦθα οὐ γέγονεν ἐρημία τῶν βουλομένων ἀεὶ τι καινὸν λέγειν.

Τοιαύτη τίς ἐστὶν ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος, ὀνόματι καὶ ἔργῳ ἀριστοκρατία, τῶν φύσει καὶ παιδείᾳ ἀρίστων κρατούντων. Μέγιστον δὲ αὐτῆς τὸ ἐξεῖναι ἐν αὐτῇ ἐκάστῳ μεταλαμβάνειν τελειότητος καὶ εὐδαιμονίας, ὅπως ἡ φύσις ἀποδιδῶσι ³⁾)· τοῦτο γὰρ δίκαιον· τὴν δὲ Τύχην καὶ τὴν κακουργίαν αὐτῆς ἐξωρίσθαι, ἥς ἴδιον, σμικρὰ μὲν ἀδικούσης φωρᾶσθαι, τὰ δὲ μέγιστα, μάλιστα λανθάνειν· μεγίστη δὲ ἀδικία ἐστὶν ἀνθρώπῳ τό, δυνάμενον φύσει φρόνιμον καὶ σοφὸν γενέσθαι, ἀτυχῆσαι τούτου. Τῆς δὲ τοιαύτης ἀδικίας προϋθυμῆθη Πλάτων εἰς δύναμιν προφυλάξαι τοὺς ἐαυτοῦ πολίτας. Ὅτι δὲ τελέως προύχρησεν αὐτῷ, οὐδ' ἂν εἰς ἔτι ἀξιώσειεν, ἐπειδὴ τοσαῦτα ἤλεγξεν Ἀριστοτέλης καὶ τῶν νεωτέρων πολλοί. Τοῦτο μέντοι ἔχω ἰσχυρίζεσθαι, ὅτι εἰ μὴ τὴν ἀρίστην Πολιτείαν Πλάτων ἀπέφηνε, τοῦτο γοῦν ἄριστα κατέδειξεν, ἐν τίνι μάλιστα κάμνουσιν αἱ πόλεις, καὶ οἷς μεμέληκεν ἡ μέλει τῆς εὐπραγίας τῶν ἀνθρώπων ἐποίησε δυνατόν ἀσφαλῶς διορθοῦν τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ πρὸς τὸ ἀεὶ βέλτιον κατευθύνειν.

Καίτοι ἐστὶν οἱ, ὁρῶντες ὅτι Πλάτων οὐδὲ γρῦ περὶ τροφῆς καὶ παιδείας τοῦ δημιουργικοῦ γένους λέγει ἐν τῇ Πολιτείᾳ, κακίζουσιν αὐτὸν, ὥς καταφρονήσαντ' αὐτοῦ γένους τούτου. Οἱ δὲ τοιοῦτοι οἶονται, ὥς ἔοικε, τότε μάλιστα φροντίζειν τοῦ δήμου, ἐὰν ὥς πλεῖστα γράφωσι καὶ λέγωσι περὶ τῆς παιδείας αὐτοῦ, παιδείαν δὲ ἄνευ λόγου καὶ γράμματος μὴ γνωρίζειν. Οὐχ οὕτω μέντοι καὶ Πλάτων. (ἀκολουθεῖ)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΩΡΑΪΤΗΣ.

1) Πλ. Πολ. Γ', 415 c.

2) Πλ. Νόμ. Ε', 740 d.

3) Πλ. Πολ. Δ', 421 c.

ΚΕΡΑΜΙΩΝ ΛΑΒΑΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΙ
ΑΝΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑΙ ΕΝ Τῇ ΑΡΧΑΙΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. (*)

B'.

Κεράμια Κνίδια.

Τῶν κεραμίων τῆς Κνίδου ἡ ἄργιλος εἶνε μᾶλλον ἀδρὰ καὶ πορώδης, χρώματος ἕξωθεν ρυπαρωτέρου ἐρυθροῦ καὶ ἔνδον μελανίζουσα ἐκ μορίων ἄμμου τῷ πληῶ μεμιγμένων ἐν εἶδει σποδοῦ· αἱ λαβαὶ πεπλατυσμέναι τὸ σχῆμα, ἐν τῇ κατάξει παρρυσιάζουσι τοῦ κατάγματος τὴν ἐπιφάνειαν ἀνώμαλον καὶ τραχεῖαν.

Ἐκάστη λαβὴ φέρει ἄνωθεν τύπον ἐπιγραφῆς ἐνίοτε μὲν ἐνός, συνηθέστερον δὲ δύο ὀνομάτων ἀνδρῶν, ἐν εἶδει σφραγίδος τετραπλεύρου ἢ ῥομβοειδοῦς , ἐνίοτε δὲ κυκλοτεροῦς καὶ σπανίως ἑλλειψοειδοῦς ἢ καὶ φύλλῳ κισσοῦ ἔχοντι μίσχον παρμεφεροῦς. Ἐν ταῖς ὀλίγαις ἐπιγραφαῖς, ἐν αἷς ἀναγινώσκεται ἐν ὀνομα μόνον, τοῦτο ἐκφέρεται κατὰ γενικὴν, σπανιώτατα δὲ κατ' ὀνομαστικὴν, καὶ δηλοῖ, ὡς εἰκάζω, τὸν κεραμέα ὅστις ἐποίει ἢ οὗ τινος ἦτο τὸ ἔργον· οἷον ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ. — ΘΕΡΣΑΝΔΡΟΥ. — ΕΥΚΡΑΤΗΣ. — ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΣ· καθ' ὅσον μάλιστα ἀκολουθεῖ πολλάκις καὶ ὁ προσδιορισμὸς ΚΝΙΔΙΟΝ, ἢ τοι κεράμιον Κνίδιον· οὕτως ΑΓΑΘΙΝΟΥ. ΚΝΙΔΙΟΝ. — ΘΕΡΣΑΝΔΡΟΥ. ΚΝΙΔΙΟΝ. — ΕΥΚΡΑΤΗΣ ΚΝΙΔΙΟΝ· — ἅπαξ μάλιστα ἀπαντᾷται καὶ ΚΝΙΔΙΟΣ, ἢ τοι ἀμφορεὺς Κνίδιος.

Ἀλλ' ὅτι πάντα τὰ κατὰ γενικὴν ἐκφερόμενα ὀνόματα δὲν σημαίνουσιν ἀνεξαίρετως κεραμεῖς, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰκάζει τις ἀναγινώσκων τὰς ἐπὶ μονάδην εὐρισκομένων λαβῶν ἐπιγραφάς, ἀλλὰ πολλάκις δηλοῦσι τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα τοῦ ἔτους ἐν ᾧ ἐγένετο ἡ κεραμεία, τοῦτο βεβαιοῦται ἐξ ἀκεραίων Κνιδίων ἀμφορέων, ὧν σώζονται αἱ ἐκατέρωθεν λαβαὶ μετὰ τῶν ἰδίων ἐπιγραφῶν, καὶ τούτων ἡ μὲν ἐπὶ τῆς μιᾶς λαβῆς μνημονεύει τὸν κεραμέα, ἡ δὲ ἄλλη ἐπὶ τῆς ἐτέρας λαβῆς τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα, ἀμφοτέραι δὲ αἱ ἐπιγραφαὶ φέρουσι τὰ ὀνόματα κατὰ γενικὴν. Οὕτως ἐν τῇ μικρᾷ κεραμικῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰγυπτιακοῦ Ἰνστι-

(*) Συνέχεια καὶ τέλος· ἰδὲ τὸ προηγούμενον τεῦχος γ'.

τούτου ὑπάρχει ἀλώβητος Κνίδιος ἀμφορεὺς, εὑρεθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 1871 ἐν τοῖς χώμασι τῆς πρὸς Νικόπολιν ἤτοι Ῥάμλε ἀγούσης ὁδοῦ πλήρης ὠῶν καὶ ἄμμου. Ἐκ τῶν ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος κεραμίῳ καταταθειμένων ὠῶν, ἡλικίας διςχιλίων περίπου ἐτῶν, δὲν σώζονται νῦν εἰ μὴ τὰ κελύφη, κατατεθρυμμένα ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' ἓνια ἀκέραια, εἰ καὶ ἔσωθεν ἐκ διατμήσεως κενά, καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς τοῦ ἀμφορέως λαβῆς γέγραπται ΑΓΗΣΙΚΛΕΥΣ κατὰ δωρικὴν γενικὴν ἀντὶ Ἀγησικλέος ἀπ' ἀρεστερῶν εἰς τὰ δεξιὰ τῶ ἀναγινώσκοντι, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ΥΟΝΙΑΙΦ ἢ τοι Φιλίνου, τῶν γραμμάτων ἀπὸ δεξιῶν εἰς τὰ ἀριστερὰ ὀπισθοβαίνοντων, εἰς τρῶπον ὥς τε αἱ ἐκατέρωθεν ἐπιγραφαὶ νὰ ἀρχίζωσιν ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ νὰ λήγωσι πρὸς τὸν λαϊμὸν τοῦ ἀγγείου. Ὅθεν εἰκάζω ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὰ Ῥόδια κεράμια, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ μὲν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ λαβὴ δηλοῖ, ὅτι ὁ ἀμφορεὺς ἦτο Ἀγησικλέος ἔργον, ἡ δὲ ἐπὶ τὰ δεξιὰ, ὅτι ἐγένετο ἐπὶ ἄρχοντος ἐπωνύμου Φιλίνου· πράγματι ἐν τῇ τοῦ ὁμογενοῦς ἡμῶν ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ κεραμικῇ συλλογῇ ὑπάρχει ἐνεπίγραφος κεραμίου λαβὴ φέρουσα τύπον ΥΝΙΑΙΦ ΙΠΕ ΙΝΚ ἢ τοι «κεράμιον Κνίδιον: ἐπὶ Φιλίνου», καὶ ἐτέρα φέρουσα ΕΠΙ ΦΙΑΙΝΟΥ· ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταύταις ταῖς ἐπιγραφαῖς διὰ τῆς προθέσεως ΕΠΙ σαφῶς καὶ ἀναμφιλέκτως ἀποδείκνυται ὅτι Φιλῖνος ἦτο ἐπώνυμος ἄρχων.

Καὶ ἐπὶ μὲν ἀκεραίου ἀμφορέως οἷος ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, εὐκολος εἶναι ἡ διάκρισις τοῦ ὀνόματος τοῦ κεραμέως ἀπὸ τοῦ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν μονάδην εὕρισκομένων λαβῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐν καὶ μόνον ἀναγινώσκεται ὄνομα, ἡ διάγνωσις εἶνε λίαν δύσκολος καὶ σχεδὸν ἀδύνατος· οὐχ οὕτως ἐν ἐκείναις ὅπου τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος κατὰ γενικὴν προηγεῖται ἡ πρόθεσις ΕΠΙ, ὥς λόγου χάριν ΕΠΙ ΑΝΑΞΑΝΔΡΟΥ. ΚΝΙΔ.— ΕΠΙ ΑΡΙΣΤΙΑ. ΚΝ.— ΕΠΙ ΔΡΑΚΟΝΤΟΣ. ΚΝΙ.—

Ἐν ἄλλαις ὅμως, ταῖς καὶ πλείσταις, Κνιδίων ἀμφορέων λαβαῖς, αἱ σφραγίδες φέρουσιν ἀμφοτέρα τὰ ὀνόματα ἐν ταύτῳ, τοῦ τε ἐπωνύμου ἄρχοντος καὶ τοῦ κεραμέως, καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν προσδιορισμὸν, ὅτι τὸ κεράμιον εἶναι Κνίδιον· οὕτω: ΔΙΟΚΛΕΥΣ ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ. ΚΝΙ.— ΕΠΙ ΔΡΑΚΟΝΤΟΣ. ΚΑΙΝΙΑ. ΚΝΙ—

ΔΙΟΝ. — ΕΠΙ ΕΥΦΡΑΓΟΡΑ. ΜΑΡΩΝΟΣ. ΚΝΙΔΙΟΝ. — ΕΠΙ
ΕΤΑΝΟΡΟΣ. ΝΙΚΑΣΙΒΟΥΛΟΣ [ἐποίησεν]. — ΕΠΙ ΕΥΚΡΑΤΙΟ-
ΝΟΣ. ΝΙΚΙΑΣ [ἐποίησε, κεράμιον] ΚΝΙΔΙΟΝ. — Σημειώσαι δὲ
ὅτι τοῦ μὲν ἐπωνύμου ἄρχοντος τὸ ὄνομα ἐκφέρεται κατὰ γενικὴν,
προηγουμένης τῆς ΕΠΙ προθέσεως ἢ καὶ παραλειπομένης, τοῦ δὲ
κεραμείως ἀδιαφόρως, κατὰ γενικὴν δηλοῦσαν οὐ τινος τὸ κερά-
μιον ἦτο ἔργον, ἢ κατ' ἐνομαστικὴν δηλοῦσαν ὅς τις αὐτὸ ἐποίησε.
Τοιαῦται μονάδην εὐρισκόμεναι λαβαί, ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ σφραγίδι
ἀμφοτέρω φέρουσαι τὰ ὀνόματα, ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἄλλη ὁμόζυ-
γος λαβὴ ἔμενεν ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἢ τὸ πολὺ ἴσως ἔφερε μικρά, ἐν
ἡ δύο γράμματα περιέχοντα σημάτια πρόςβετα, ὡς ἐκεῖνα ὡν
μνημόνευσαν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, λόγον ποιούμενος περὶ κεραμίων
Ῥοδίων.

Ἄλλως δὲ καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων, ἀλλὰ μάλιστα ἐξ αὐτῶν
τούτων τῶν ἐνεπιγράφων λαβῶν, φαίνεται ὅτι ὁ κατ' ἐνιαυτὸν ἐν
Κνιδὶ ἐπώνυμος ἄρχων ἐκαλεῖτο ΔΑΜΙΟΥΡΓΟΣ. Οὕτως ἐν τῇδε τοῦ
κυρίου ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ συλλογῇ μεταξὺ ἄλλων ἀπαν-
τᾶται ΕΠΙ ΘΕΥΓΕΝΕΥΣ. ΚΝΙΔΙΟΝ. Καὶ πάλιν ΕΠΙ ΔΑΜΙΟΥΡ-
ΓΟΥ ΘΕΥΓΕΝΕΥΣ. ΚΝΙΔΙΟΝ· ἔπειτα ΕΠΙ ΔΑΜΙΟΥΡΓΟΥ ΕΥ-
ΓΕΝΟΥ. ΕΙΡΗΝΙΔΑ. καὶ περαιτέρω ΕΠΙ ΔΑΜΙΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΥ-
ΧΑΡΜΟΥ. — Δαμιουργοὶ δὲ ἢ τοὶ Δαμιουργοὶ καὶ κοινῶς Δημιουργοὶ
ἐκαλοῦντο καὶ ἐν ἄλλαις δωρικαῖς πόλεσιν οἱ ἀνώτατοι ἄρχον-
τες (Θουκ. Β, 47. — Livius. xxxviii, 30.)· ἀλλ' ἐν Κνιδὶ τοῦ
Δαμιουργοῦ ἡ λειτουργία ἦτο κατ' ἐνιαυτὸν, ἐν ᾧ τοῦ ἱερέως τοῦ
Ἥλιου τὸ ἀξίωμα ἦτο διὰ βίου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν·
καὶ πολλάκις συνέβαινεν ὁ ἱερεὺς διὰ βίου νὰ ᾔνε συγχρόνως καὶ
δαμιουργὸς διὰ δοθέντα ἐνιαυτόν· οὕτως ἀπαντᾶται α' Ἐπὶ Αὐρ.
Κέλσου ἱερέως διὰ βίου. » καὶ ἀλλαχοῦ α' Μάρ. Αὐρ. Εὐδόξου (δὶς),
ἱερέως διὰ βίου τοῦ μεγίστου καὶ ἐμφανεστάτου θεοῦ Ἥλιου, καὶ
δαμιουργοῦ. (Corp. Inscript. Graec. 2653.).

Ὅτι ἀποβλέπει τὴν διάλεκτον τῶν Κνιδίων ἐπιγραφῶν, αὕτη
εἶναι ἢ αὕτη ὡς τῶν Ῥοδίων ἢ τοὶ δωρικῇ, καθ' ἣν τὸ Η τρέπεται
εἰς Α, καὶ τὸ Ο εἰς Υ, οἷον Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Θευγένεως ἀντὶ ἐπὶ
Δημιουργοῦ Θεογένεως. Σημειώσαι δὲ, ὅτι τὰ γράμματα φέρουσιν

ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαρακτηῖρας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς μεταξὺ Οὐε-
σπασιανοῦ καὶ Μάρκου Αὐρηλίου (69 μέχρι 180 μ. Χρ.), ὅτε τὰ
Ε, C καὶ Ω ἐγράφοντο μνηοειδῶς, ἀλλὰ δὲν λείπουν καὶ πολλαὶ
ἄλλαι ἐπιγραφαὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, εἰ καὶ ὀλιγώτεραι
παραβάλλόμεναι πρὸς ἐκείνας.

Ἐν ταῖς τετραπλεύροις σφραγίσιν αἱ ἐπιγραφαὶ σπανίως πλη-
ροῦσι δύο στίχους, ἐπὶ τὸ πλεῖστον τρεῖς, ἐνίοτε δὲ καὶ τέσσαρας
ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ καὶ ὀπισθοβατικῶς ἐκ δεξιῶν ἐπὶ
τὰ εὐώνυμα, καὶ φέρουσιν ἀντὶ ἐπισήμου μεταξὺ τῶν δύο στίχων
ἢ ἐν τέλει τοῦ κατωτάτου διαφόρους γλυφάς, διώτην, βότρυν,
στάχυν, μέλισσαν, ἄγκυραν, ἀκροστόλιον, πηδάλιον, βούκρανον,
σφῦραν, καὶ τὰ ὅμοια· ἐνίοτε ὅμως δὲν φέρουσι τοιοῦτο σημεῖον
οὐδέν. Ἐν ταῖς ῥομβοειδέσι σφραγίσιν οἱ στίχοι ἀκολουθοῦσι πε-
ραλλήλως τὰς τέσσαρας τοῦ ῥόμβου πλευράς, καὶ τὸ ἐπίσημον
κεῖται ἐν τῷ μέσῳ. Αἱ κυκλοτερεῖς περιέχουσι τὴν ἐπιγραφὴν γε-
γραμμένην ἐλικοειδῶς, ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῆς περιφερείας καὶ λή-
γουσαν πρὸς τὸ κέντρον, σπανίως μετὰ ἐπισήμου ἐν τῷ κέντρῳ,
ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ἄνευ τοιούτου τινός. Αἱ ὀλίγαι ἐλλειψοειδεῖς
σφραγίδες ἀκολουθοῦσι τὸν τύπον τῶν τετραπλεύρων, αἱ δὲ φύλ-
λῳ κισσοῦ παρεμφερεῖς φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν παραλλήλως τῇ
περιφερείᾳ καὶ τὸ ἐπίσημον ἐν τῷ μέσῳ.

Τύποι καὶ σφραγίδες

Κρινίδων κεραμέων καὶ δημιουργῶν.

1. Ἀγαθίνου. Κνίδιον. ☐
2. Ἀγαθοδούλου. Ἐπὶ Ἀριστάκου. ☐
- » Ἀγαθοδούλου. Ἐπὶ Ἀριστάρχου. ☐
3. Ἀγάθων. Μοσχίονος. ☐
4. Ἀγησικλεῦς. ☐ υονλιφ. ☐ (ἐν ἑκατέρᾳ λαβῇ ἀκεραίου
ἀμφορέως Κνιδίου, ὡς εὑρηται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ἀλε-
ξανδρείᾳ Αἰγυπτιακοῦ Ἰνστιτούτου.)
5. Ἀθαλλίνου. Ἐπὶ Νικασιδούλου. ☐
6. Ἀθηναίου. ☐ (μέλισσα).
7. Ἀθηνοδότου ☐ (ἐλικοειδῶς).

8. Ἀλκίφρων. Ἀντιόχου. ☐
9. Ἀμύντα. Κνίδιον. ☐ (διώτη).
  - » Ἐπὶ Ἀμύντα. Ἀγαθοδώρου. Κνίδι. ☐ (ἐλικοσειδῶς).
  - » Ἐπὶ Ἀμύντα. Ἀρχαγόρα. Κνί. ☐
10. Ἐπὶ Ἀναξάνδρου. Ἀνακταγόρα. Κνίδιον. ☐
  - » Ἐπὶ Ἀναξάνδρου. Κνίδι. ☐ (χορύνη).
11. Ἐπὶ Ἀπολλωνίδα. Ἀπολλωνίου. Κνιδ. ☐ (ἄγκυρα?).
  - » Ἐπὶ Ἀπολλωνίδα. Ἀρίστωνος. Κνίδ. ☐ (ἄγκυρα).
12. Ἀπολωνίου. Κνί. ☐ (διώτη).
  - » Ἀπολλωνίου. ☐ (ἐλικοσειδῶς).
  - » Ἐπὶ Ἀπολλωνίου. Κνίδιον. ☐ (ἀκροστόλιον).
13. Ἐπὶ Ἀριστάρχου. Κλινία. Κνίδιος. ☐ (σφῦρα).
14. Ἐπὶ Ἀριστία. Κν. ☐ (ἐλικοσειδῶς).
15. Ἀριστιάδα. Ἀρτάμωνος. ☐
16. Ἀριστοκλεῦς. Κνίδιον. ☐ (βούκρανον).
  - » Κνίδιον. Ἀριστοκλεῦς. ☐ (βούκρανον).
  - » Ἐπὶ Ἀριστοκλεῦς. Ἀπολλωνίου. ☐ (βούκρανον).
  - » Ἐπὶ Ἀριστοκλεῦς. Ἑρμογένου. ☐ (ἀνθρήνη).
17. Ἐπὶ Ἀριστοπόλειος. Θεοδοσίου. Κνίδι. ☐ (ἄγκυρα).
18. Ἀριστοτέλεως. Ἀρμοκράτεως. Κνίδιον. ☐
19. Ἐπὶ Ἀρχαγόρα. Ἀλκαίου. Κνίδι. ☐
20. Ἐπὶ Ἀσκληπιοδώρου. Ἀναξάνδρου. Κνίδιον. ☐
  - » Ἐπὶ Ἀσκληπιοδώρου. Θεουφείδους. Κνίδιον. ☐ (βότρυς).
21. Βιότας. Φανίας. ☐ (διώτη).
22. υοκσιοΒ. ☐
23. Βουλάρχου. Κνιδίων. ☐ (διώτη).
24. νοιδινΚ. υοχραππι' ευνΓ ιπε'. ☐ (βούκρανον).
25. Δαιδάλου. Ἀξιοῦ. Κνιδίων. ☐
26. Δαμοκρίτου. Κρατίδα. ☐ (βούκρανον).
27. Ἐπὶ Διογένους. Δαμόκλου. Κνί. ☐ (χορύνη).
  - » Ἐπὶ Διογένους. Κλέων. Κνίδιον. ☐ (κηρύκειον).
28. Ἐπὶ Διοδότου. ☐
29. Διοκλεῦς. ☐ (κλάδος φοίνικος).
  - » Διοκλεῦς. Μενεστράτου. Κνί. ☐ (σκῆπτρον).

29. Ἐπὶ Διοκλεῦς. Μενεστράτου. Κνί. (σκήπτρον).
 » Ἐπὶ Διοκλεῦς. Ἀγαθίνου. Κνίδιον.
30. Ἐπὶ Διονυσίου. Μοσχου. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Διονυσίου. Νικίππου. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Διονυσίου. Τιμοθείου. Κνίδιον.
31. Δουλάρχου. Μονᾶς.
32. ΣοτνοκαρΔ.
 » Δράκοντος. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Δράκοντος. Κνί.
 » Ἐπὶ Δράκοντος. Κλινία. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
 » Ἐπὶ Δράκοντος. Νικία. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
33. Ἐπὶ Ἐπιχάρμου. . . . Κνίδιον.
34. Ἐπὶ Ἑρμοδώρου. Ἀγαθίνου. Κνί.
35. Ἐπὶ Ἑρμοκρίτου. Ἀγθεινίου. Κνίδιον.
36. Ἐπὶ Ἑρμοφάντου. Εὐδούλου. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
37. Ἐπὶ Εὐάνορος. Νικασίδουλος.
 » Ἐπὶ Εὐάνορος. Ἱππολόχου. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Εὐάνορος. Εὐκλείδα. Κνίδιον. (στάχης).
38. Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Εὐγένου. Εἰρηνίδα.
39. Ἐπὶ Εὐκλείδα. Κνίδιον. (στάχης).
40. Ἐπὶ Εὐκράτους. Ἀπολλωνίου. Κνίδιον. (διώτη).
 » Ἐπὶ Εὐκράτους. Θεοφείδους.
 » Ἐπὶ Εὐκράτους. Νικασιδούλου.
 » ἰδινΚ. ζηταρυΕ.
41. Ἐπὶ Εὐκρατίονος. Νικίας. Κνίδιον. (σφύρα).
42. Ἐπὶ Εὐροκλεῦς. Νικία. Κνίδι. (ἀκροστόλιον).
43. Ἐπὶ Εὐφραγόρα. Ἀριστάνδρου. Κνίδ. (πηδάλιον).
 » Ἐπὶ Εὐφραγόρα. Μάρωνος. Κνίδιον. (διώτη).
 » Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Εὐφραγόρα. Σωτίονος. Κνίδιον. (κηρύκειον).
44. Ἐπὶ Εὐφράνορος. Ἀπολλώνιος. Κνί.
45. Εὐφροσύνου. Κνίδιον
46. Θερασάνδρου. (κλάδος φοίνικος).
 » Θερασάνδρου. Κνίδιον.
47. Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Θεογένους. Κνίδιον. ()

47. Ἐπὶ Θευγένεως. Κνίδιον. ☐ (μέλισσα).
48. Θεωδωρίδα. ☐ (διώτη).
- » Ἐπὶ Θεωδωρίδα. Διοκλείς. Κνίδιον. ☐
49. Θεουκλούς. Ἐπὶ Εὐκράτεως. Κνίδιον. ☒ (διώτη).
- » Θεουκλούς. Ἐπὶ Εὐφράνορος. Κνί. ☒ (διώτη).
50. Ἐπὶ Θηγοκράτους. Ἀπολωνίου. Κνίδι. ☐
- » Ἐπὶ Θηγοκράτους. Ἀπολλωνίου. Κνίδ. ☒ (μέλισσα).
51. Κνίδ. Ἰμα. ☐ (ἀκροστόλιον).
52. Ἐπὶ Ἱππολόχου. Δράκοντος. Κνίδιον. ☐ (ἐλικοειδῶς).
53. Ἐπὶ Δαμιοργοῦ Καλλεοδότου. Διονυσίου. Κνίδιον. ☐
54. Καλλιδάμα. Ἀγαθίνου. Κνίδιον. ☐ (μέλισσα).
- » Ἐπὶ Καλλιδάμα. Ἀναξάνδρου. Κνίδιον. ☐ (κορύνη).
- » Καλλιδάμα. Μένητος. Κνίδιον. ☐
- » Ἐπὶ Καλλιδάμα. Ξάνθου. Κνί. ☐ (ἀκροστόλιον).
55. Ἐπὶ Κλευκράτους. Κνιδίων. ☐ (ἐλικοειδῶς, ἐν τῷ μέσῳ τριάνα).
56. Ἐπὶ Κλευμβρότου. Κνίδιον. ☐ (κρηύκειον).
- » Ἐπὶ Κλευμβρότου. Ἀναξάνδρου. Κνίδιον. ☐ (κορύνη).
- » Κλευμβρότου. Ἀπολλωνίου. Κνίδι. ☒ (διώτη).
- » Ἐπὶ Κλευμβρότου. Ἀπολλωνίου. Κνί. ☒ (μέλισσα).
- » Κλευμβρότου. Μενεσθέως. ☐
57. Κουδρόπολις. Εὐτύχιος. ☐
58. Κνίδιον. Κρατίδα. Μάρωνος. ☐
- » Κρατίδα. Πολύαινος. ☐ (βούκρανον). Stoddart ἐσφαλμένως ἀνέγνωσε Τ. ΑΙΝΟC καὶ ἀπέδωκε τῇ πόλει Αἴνῳ· ὁ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Calvert τὸ βούκρανον ἐξέλαβε γλαῦκα, καὶ ἀνέγνωσε «Κρατίδα Αἴνος.»
59. Κνίδ. Μαρῶν. Ἐπὶ Ἀγία. ☐ (ἄγκυρα).
60. Ἐπὶ Μενεκράτους. Κνίδι. Ἀγαθίνου. ☒ (ἀστήρ).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Κν. Ἀθαλλίνου. ☒ (ἀστήρ).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Ἀναξάνδρου. Κνίδι. ☐ (κορύνη).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Διονυσίου. Κνίδιον. ☐
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Ἐπιφάνιος. Κνίδιον. ☐ (ἀστήρ).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Ξάνθου. Κνίδιον. ☐ (ἀκροστόλιον).

60. Κνίδιον. Ἐπὶ Μενεκράτους. Ῥωτίωνος.
61. Μενεστράτους.
62. Μενέστρατος.
63. Ἐπὶ Μενίππου. Ἡνιόχου. Κνίδιον.
64. Μόσχου.
65. Ἐπὶ Νικίδα. Ἀγαθίνου. (ἀστὴρ).
» Ἐπὶ Νικίδα. Ἀθηναίου. Κνίδιον. (βότρυς).
66. Ἐπὶ Νικίππου. Διοσθένης. Κνίδιον.
67. Ἐπὶ Νικομάχου. Θεουκλεῦς. Κνί.
68. Ξάνθου. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
69. Ἐπὶ Πειθιάδα. Ἀξιοῦ. (ἐν τῷ κέντρῳ ἢ τοι Κνίδ.)
70. Πολιούχου. Ἀστραγάλου. (βούκρανον).
71. Πολυαράτου. Πausανία.
72. Ἐπὶ Δαμιοργοῦ Πολυχάρχου.
73. Ἐπὶ Πτολεμαίου. Ἀσκλαπιάδα. (διώτη).
74. Ἐπὶ Τιμακλεῦς. Νικασιδούλου. (ἄγκυρα).
75. Ἐπὶ Τιμοκλέωνος.
76. Ἐπὶ Τιμοκράτους. Κνίδιον. (ἄγκυρα).
77. Τιμοξένου. Κνίδιον.
78. ρελετοτσιρΑ. υολυοθμαλιΦ. (τρίαινα).
79. υονιλιΦ.
- » υνιλιΦ ιπΕ. ινΚ.
- » Ἐπὶ Φιλίνου [ἀντὶ Φιλίνου]. (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀστέρων).
80. Φιλίππου. Ἀριστοκράτους.
- » Ἐπὶ Φιλίππου. Διονυσίου. Κνίδιον.
81. Ἐπὶ Φιλομυροτίδα. Ἀγθέινου. Κνίδι.
82. Κνίδιον. Χρυσίππου. (κεφαλὴ λέοντος).
» Ἐπὶ Χρυσίππου. Ἀριστοκλεῦς. Κνίδιον. (κηρύκειον).
» Ἐπὶ Χρυσίππου. Μένητος. Κνίδι.

Γ'.

ΚΕΡΑΜΙΑ ΘΑΣΙΑ,

Τῶν ἐκ Θάσου κεραμίων αἱ ἐνεπίγραφοι λαβαί, σπανιώτεροι εἶναι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ οὐχὶ πολυπληθεῖς ὡς ἐν Ἑλλάδι περὶ

τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ ἀλλαχοῦ, ἔχουσιν ἄργιλον καθαρωτέραν τῆς τῶν Κνιδίων, ἀλλ' ἤττον συμπαγῆ, πολυάριθμα στιλπνὰ, ψηγμάτια περικλείουσιν, καὶ βαθυτέρας χροιάς τῶν Ῥοδίων. Οἱ τύποι τῶν σφραγίδων εἶναι τετράπλευροι □ ἀνεξαίρετως, καὶ φέρουσιν ἐπιγραφὴν εἰς δύο στίχους, ὧν ὁ μὲν ἀναφέρει ἀπαρατήτως τὸ ἐθνικὸν ΘΑΣΙΩΝ, ὁ δὲ ἕτερος μονῆρες ὄνομα ἀνδρὸς, μεταξὺ δὲ τούτων ἐν τῷ μέσῳ ἀναφαίνονται ἐκτυπα ἐπίσημα διάφορα καὶ ποικίλα, οἷον κέρας Ἀμαλθείας, ἀκροστόλιον, δελφίν, σφῦρα, Ἡρακλῆς τοξότης, κεφαλὴ κριοῦ, λάγηνος, λύρα, χελώνη καὶ τὰ ὅμοια.

Τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς μονήρη ὀνόματα εἶνε ἄδηλον ἂν ἐμφαίνωσιν ἄρχοντα ἢ κεραμέα. Οἱ πρὸ ἐμοῦ Stoddart ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Perrot ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τούτοις ἀκολουθοῦντες πολλοὶ ἄλλοι, προκατελημμένοι ἐκ τῶν Ῥοδίων καὶ Κνιδίων κεραμικῶν ἐπιγραφῶν, ἃς ἀνεξαίρετως ἐνόμιζον ἀρχόντων ὀνόματα καὶ οὐδὲ ποτε κεραμέων, ὑπελάμβανον καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν Θασίων ἀμφορέων μνημονευμένους ὡς ἄρχοντας ἐπωνύμους· ἐν τούτῳ δὲ πιθανὸν νὰ εἶχον δίκαιον, καθ' ὅσον τὸ μὲν τοῦ ἀνδρὸς ὄνομα ἐκφέρεται ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατ' ὀνομαστικὴν, ἐνίοτε δὲ καὶ κατὰ γενικὴν, ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν ἀείποτε κατὰ γενικὴν πληθυντικὴν, ὡς λόγου χάριν ΘΑΣΙΩΝ ΑΡΙΣΤΟΜΕΛΑΣ.— ΘΑΣΙΩΝ ΤΙΜΟΚΛΗΣ.— ΔΕΙΝΩΠΑ ΘΑΣΙΩΝ.— ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΘΑΣΙΩΝ.— καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, ὡς νὰ ὑπονοῇται τρόπον τινὰ ἄρχων ἢ ἄρχοντος· ἐκ τοῦ ἄλλου ὅμως οὐδὲ μία μέχρι τοῦ νῦν εὐρέθη κεραμικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Θάσου προσθέτουσα κλησιν οἷαν δὴ ποτε τοιοῦτου τινὸς ἄρχοντος ἐπωνύμου *ιερέως*, φέρ' εἰπεῖν, ὡς τῶν Ῥοδίων, *δαμιουργοῦ* ὡς τῶν Κνιδίων, *ἡ ἀστυνόμου* ὡς τῶν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον Σινωπίων, Ποσειδωνίων καὶ Ἡρακλειωτῶν· τῇ ὑποθέσει μάλιστα ταύτῃ ἀπ' εὐθείας ἀντιφέρεται Θασίου κεραμίου σφραγίς, περιγραφομένη παρ' αὐτοῦ τοῦ προμνησθέντος G. Perrot (*Revue archéologique* 1861. III Vol. p. 288—289), ἐν ᾗ ἄνωθεν τοῦ Ἡρακλέα τοξότην παριστάνοντος ἐπισήμου ἐπιγέγραπται ΠΥΛΑΔΕ . . ΚΕΡΑΜΑΡΧΟΥ, ἢ τοι Πυλάδου κεραμίων ἐργοστηριάρχου· ἐν δὲ

ταῖς κεραμικαῖς τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐπιγραφαῖς πολλάκις ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ κεραμέως ῥητῶς, καὶ παρὰ τοῦτο ἐπίσης τὸ τοῦ ἀρχοντος, οἷον «Καλλισθέου κεραμέως, Ἡρακλείδα ἀστυνόμου», καὶ ἂ Ἀστυνομοῦντος Δελφινίου τοῦ Καλλίου, Βάχχιος Διοδώρου ἐπόησε». (Stephani, Comptes rendus ect. 1860).

Ταῖς τελευταίαις ταύταις τοῦ Πόντου ἐπιγραφαῖς ἐὰν παραβάλλῃ τις καὶ τὴν παρὰ Stoddart ἀναφερομένην, καὶ ἐν Ὀλβίᾳ τῇ ἐπὶ τῷ Βορυσθένι εὐρεθεῖσαν ἐπὶ κεράμου ἐπιγραφὴν ἂ Ἀστυνόμου Πόσιος τοῦ Ἀστύου, Μιλτιάδης [ἐποίησε]», εὐλόγως θέλει μὲ δικαιώσει εἰκάζοντα, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τῶν Ῥοδίων καὶ Κνιδίων κεραμίων ἐπιγραφαῖς τὸ μὲν ἐκ τῶν ὀνομάτων σημαίνει τὸν ἐπώνυμον ἀρχοντα, τὸ δὲ τὸν κεραμέα, ἐν δὲ ταῖς τῶν Θασίων μόνον τὸν κεραμέα.

Ἡ ἐπὶ τῶν Θασίων κεραμίων γραφὴ φέρει χαρακτῆρας ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς τελευταίας Μακεδονικῆς ἐποχῆς, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου (ἐν ἔτει 196 πρ. Χρ.), καὶ τῆς τῶν πρώτων Ῥωμαίων αὐτοκρατορῶν μέχρι Νέρωνος (54 μέχρι 68 μ. Χρ.), ὅτε τὸ μὲν C ἐγράφετο μνηοειδῶς, ἀλλὰ τὸ E ἐφύλαττεν ἔτι τὸ εὐθύγραμμον αὐτοῦ σχῆμα, καὶ τὸ Ω ἐγράφετο ἀκόμη τοξεοειδῶς.

Ἐν ἐπιμέτρῳ σημειωτέον, ὅτι τὰ Θάσια κεράμια ἦσαν ἐπὶ τὸ πολὺ οἴνηρά, τοῦ οἴνου τῆς Θάσου ὄντος ἐπ' ἴσης περιζητήτου ὡς τοῦ τῆς Χίου καὶ Λέσβου, ὡς περὶ τούτου ἀναφέρουσιν Ἐπίλυκος, Ἀλεξίς καὶ Εὐβουλος παρ' Ἀθηναίῳ (Δειπνοσ. Α', 51.) ἀλλὰ παρὰ τὸν οἶνον, καὶ ἔλαιον ἐκ τῆς Θάσου ἐξήγετο οὐκ ὀλίγον, μέλι, τυρὸς καὶ διάφορα ἀλμυρὰ, πάντα ἐν κεραμίοις.

Θασίων κεραμίων τύποι.

1. Θασίων. . . . (κεφαλὴ κριοῦ).
2. Θασίων. Αἰσχρίων. (πῖθος).
3. Ἀνακρέων. Θασίων. (κέρας Ἀμαλθείας).
4. Θασίων. Ἀνδρίων. (τόξον).
5. Θασίων. Ἀντιάνης. (λύρα).
6. Θασί[ων]. Ἀρέτων. (κέρας Ἀμαλθείας).

7. Θασίων. Ἀριστοκλῆς. ☐ (κέρκς Ἀμαλθείας).
8. Θασίων. Ἀριστομέδας. ☐ (Ἡρακλῆς τοξότης).
9. νωισαΘ. ρονοτσιρΑ. ☐ (δελφίν).
10. Θασίων. Αὐξίνιος. ☐ (σφῦρα).
11. Δεινώπα. Θασίων. ☐ (πῖλος Διοσκούρου ἀστεροφόρος).
12. Θασίων. Διοφάνης. ☐ (πάγουρος).
13. ροιληφοδΗ. Θασίων. ☐ (δελφίν).
14. Θασίων. Κρατῖνος. ☐ (δελφίν).
15. Θασίων. Λάκρος. ☐ (κέρκς Ἀμαλθείας).
16. Θασίων. Ναύπλιος. ☐ (ἀκροστόλιον).
17. Νικοδήμου. Θασίων. ☐ (διώτη).
18. Θασίων. Παίστρατος. ☐ (λάγηνος).
19. ρολιφμαΠ. νωισαΘ. ☐ (χελώνη).
20. Πολυτίμου. Θασίων. ☐ (ἀρυτήρ, simpulam).
21. Σάτυρος. Θασίων. ☐ (θύρσος).
22. Θασίων. Τιμοκλῆς. ☐ (προσωπεῖον).
23. Θασίων. Φείδων. ☐ (κέρκς Ἀμαλθείας).
24. Φιλίσκος. Θασίων. ☐ (κέρκς Ἀμαλθείας).

Δ'.

Ἄλλων προελεύσεων κεράμια σπάνια.

Ἐν τῇ κεραμικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ συλλογῇ εὕρισκονται καὶ μονήρεις τινὲς λαβαὶ κεραμίων ἐκ διαφόρων Ἑλληνικῶν νήσων ἢ παραλίων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Φοινίκης μετ' ἐπιγραφῶν μνημονευουσῶν ἀπλῶς τὴν προέλευσιν, ἢ μόνον τὸν κεραμέα, σπανίως δὲ ἀμφότερα, ἐπὶ τὸ πολὺ ἄνευ ὀνόματος ἀρχοντος ἐπωνύμου.

α) ΠΑΡΟΥ. Τῶν ἐκ Πάρου κεραμίων ἡ ἀργιλος εἶνε μᾶλλον ἐρυθρά, τῇ τῶν Θασίων προσομοιάζουσα, μετὰ ψηγματίων στίλπνων, καὶ αἱ λαβαὶ αὐταὶ Θάσιον φέρουσι σχῆμα.

1. ☐ ΝΟΙΡΑΠ	2. ☐ ΠΑΡΙΟΝ	3. ☐ ΠΑΡΙΩΝ

ἢ τοι κεράμιον Πάριον, κέραμος Παρίων.

β') ΝΑΞΟΥ. Ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἐνὸς μόνου τύπου ἀπατῶνται ἐνεπίγραφοι λαβαί, ἀναφέρουσai, ὡς καὶ αἱ πρὸ τούτων μνημονευθεῖσαι τῆς Πάρου, ἀπλῶς τὴν προέλευσιν **ΝΑΞΙΩΝ** ἢ τοὶ κεράμιον Νάξιον.

γ') ΧΙΟΥ (?). Αἱ ἀκόλουθοι ἐνεπίγραφοι λαβαὶ ἀργίλου λεπτῆς καὶ χροιάς τῆς τῶν Ῥοδίων ὁμοίας, εἶνε καὶ τῶν Ῥοδίων κεραμίων κομψότεραι, λεπτοφυεῖς καὶ κυλινδρικώτεραι, φέρουσι δὲ τύπους τετραπλεύρους καὶ μικρογραφικοὺς, περιέχοντας μονήρη ὀνόματα κεραμέων κατὰ γενικήν. Ὁ Stoddart, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχεν εὐρεῖ τὰ ὅμοια καὶ κατέγραψεν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ συλλογῇ, ἐδίσταζεν ἂν ἔπρεπε νὰ τὰ ἀποδώσῃ εἰς Σμύρνην ἢ εἰς Χίον, καθ' ὅτι καὶ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πόλεων τούτων ὑπῆρξαν ἄρχοντες φέροντες τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀνόματα, ἐκεῖνος δὲ ἄρχοντας ἐξελάμβανε πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὰ διάφορα ἐπὶ τῶν ἐνεπιγράφων κεραμίων ἀναγινωσκόμενα ὀνόματα. Ἐγὼ δὲ, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐπὶ τῶν Ῥοδίων, Κνιδίων καὶ Θασίων κεραμίων ἀπαντωμένων μονάδην ὀνομάτων, ἀναγνωρίζω αὐτὰ ὡς κεραμέων ὀνόματα, καὶ διὰ τὴν γνωστήν ἐκ Χίου ἐν οἴνηροῖς κεραμίοις, τοῖς λεγομένοις κάδοις, μεγάλην χιακοῦ οἴνου τὸ πάλαι ἐξαγωγὴν εἰκάζω, ὅτι αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαὶ πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι τῇ πόλει καὶ νήσῳ Χίῳ. α' Ἀλλὰ κά-

1. **ΗΓΗΣΙΟΥ**

2. **ΙΚΕΣΙΟΥ**

3. **ΛΥΣΙΟΥ**

δοις Χίου με κατὰβρεχε» . . . (Ἡδύλος ἐπιγράμμασι, παρ' Ἀθηναίῳ Δειπνοσ. ΙΑ', 45.)

δ') ΚΥΖΙΚΟΥ. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐνὸς μόνον τύπου εὐρίσκονται κεραμίων λαβαί, φέρουσai κυκλοτερῇ σφραγίδα ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ κηρύκειον ἀντὶ ἐπισήμου, καὶ γύρωθεν τὴν ἐπιγραφὴν **ΙΑΣΟΝΟΣ ΚΑΙ ΚΑΛΙΠΠΟΥ. ΚΥΖΙΚΗ[ΝΩΝ]**. Τὴν Κύζικον ἐπὶ τοῦ τρίτου Μιθριδατικοῦ πολέμου κηρυχθεῖσαν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὑπομείναςαν καρτερικῶς στενήν παρὰ τοῦ Μιθριδάτου πολιορκίαν (73 πρ. Χρ.) οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν Λούκουλλον ἐπικουρήσαντες διέσωσαν, καὶ πόλιν ἐλευθέραν ἀποκατέστησαν (*libera civitas*), ἧς προΐσταντο δύο καθ' ἑκάστον ἔτος ἐκλεγόμενοι ἄρχοντες, ὡς

οἱ *diuini* ἐν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ἀποικίαις, καὶ ὧν τὰ ὀνόματα ἀνεγράφοντο ὡς μέτρον χρόνου ἐπὶ τῶν μνημείων.

ε) ΚΟΛΟΦΩΝΟΣ. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς πόλεως ἐνὸς μόνου τύπου εὐρίσκονται ἐνεπίγραφοι κεραμίων λαβαὶ, ταῖς τῶν Ῥοδίων προσομοιάζουσαι τὸ σχῆμα καὶ τὸν πηλὸν, φέρουσαι ἐπιγραφὴν μνημονεύουσαν τὴν προέλευσιν καὶ τὸν κεραμέα· ΚΟΛΟΦΩΝΙΟΝ. ΑΠΟΔΑΩΝΙΟΥ. , ἥτοι «κεράμιον Κολοφώνιον, ἔργον Ἀπολλωνίου.»

ς') ΚΡΗΤΗΣ. Ἐκ τῶν ἐν Κρήτῃ πόλεων μόνης τῆς Ἱεραπύτης εὐρίσκονται κεράμια ἐνεπίγραφα, φέροντα τύπον τετράπλευρον, καὶ ἐν αὐτῷ ἐπιγραφὴν ΣΩΣΟΣ ΙΑΡΑΠΥΤΝΙ. ἥτοι «Σώσος Ἱεραπυτνίων»· ἄδηλον δὲ ἂν τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς σημαίνει ἄρχοντα ἐπώνυμον, ἥτοι *πρωτόκοσμον*, ὡς οὗτος ἐν ταῖς Κρητικαῖς πόλεσιν ἐκαλεῖτο, ἥ ἀπλῶς κεραμέα. Γνωστὸν εἶνε ὅτι ἐκ Κρήτης ἐκτὸς οἴνου ἐγένετο εἰς Αἴγυπτον καὶ μεγάλη ἐλαίου εἰσαγωγή, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, οἱ δὲ τὸ ἔλαιον περιέχοντες ἀμφορεῖς ἦσαν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων, ὡς ἐκ τοῦ πάχους τῶν σωζομένων λαβῶν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν.

ζ') ΤΗΣ ΕΝ Τῷ ΠΟΝΤῳ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ. Αἱ πέριξ τοῦ Πόντου τῶν Μιλησίων καὶ Μεγαρέων ἀποικίαι Ὀλβία ἡ Βορυσθεῖς, Χερσόνησος, Παντικάπαιον, Σινώπη, Τευθρανία ἡ καὶ Θύμαινα, καὶ Ἡράκλεια, ἔχουσι ἴδια κεραμεῖα πρὸς κατασκευὴν κεράμων καὶ πλίνθων ὀπτῶν, ἐπέθετον αὐταῖς τύπους σφραγίδων φερουσῶν τὸ ὄνομα τοῦ κατ' ἐνιαυτὸν ἐν ἐκάστῃ τῶν πόλεων τούτων ἀστυνόμου, καὶ τὸ αὐτὸ ἔπραττον καὶ ἐπὶ τῶν κεραμίων, σταμνίων, βίκων καὶ ἀμφορέων, ἐν οἷς ἐξήγαγον ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέλι, ταρίχη, καὶ ἄλλα διάφορα ἀλμευτὰ (πρὸβλ. Πολύβ. Δ', 38.). Ἐκ τούτων πολλὰ εἰσήγοντο εἰς Ἀλεξάνδρειαν Ποντικὰ ταρίχων κεράμια (Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντωνίου, κθ'), καὶ αἱ μέχρι τοῦ νῦν ἀνευρεθεῖσαι τοιούτων ἀμφορέων λαβαὶ ἀνήκουσι τῇ ἐν τῷ Πόντῳ Ἡρακλείᾳ, καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν χρόνων ἐνὸς καὶ μόνου ἀρχοντος τοῦ καλουμένου ΔΑΜΟΚΡΑΤΟΥ, ὅς τις δὲν ἦτο πλεόν ὁ ἐξ ἀρχῆς καθ' ἑκαστον ἐνιαυτὸν ἐκλεγόμενος ἀστυνόμος, ἀλλὰ θυάστης, ἀρχων διὰ βίου, τοῦ ὁποίου αἱ σφραγίδες ἐκ-

τὸς τοῦ ὀνόματος ἔφερον καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἔτους τῆς ἐξουσίας.

Τοιαύτην κατάλυσιν τῆς τῶν Ἑρακλειωτῶν ἐλευθερίας καὶ ἐπιβολὴν τυραννίδος ἀναφέρει Διόδωρος (ΙΕ', 84.) κατὰ τὴν ἑκατοστὴν τετάρτην Ὀλυμπιάδα (364. πρ. Χρ.) καὶ ἐξῆς, τὴν ὑπὸ Κλεάρχου, ὅστις τυραννεύσας τῶν Ἑρακλειωτῶν ἐπιφανῶς ἤρξεν ἔτη δώδεκα· ἔπειτὰ τὸν Διονύσιον τύραννον ἄρξαντα ἔτη τριάκοντα δύο, καὶ τελευτήσαντα τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς ἑκατοστῆς καὶ δεκάτης ὀγδόης Ὀλυμπιάδος (306 πρ. Χρ.), καὶ μετὰ τοῦτον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Ὀξάθραν καὶ Κλέαρχον, ἄρξαντας ἔτη ἑπτακαίδεκα (Διόδ. Κ', 77.), Πτολεμαίου τοῦ Λάγου βασιλεύοντος ἐν Αἰγύπτῳ. Ὅθεν ὁ ἐν ταῖς ἐξ Ἑρακλείας ἐνεπιγράφοις λαβαῖς Δαμοκράτης φαίνεται ὅτι ἐτυράννευσεν ὕστερότερον ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων Πτολεμαίων.

1. ΔΑΜΟΚΡΑΤΟΥ ☐ ἔτους τρίτου.

Γ'

2. ΔΑΜΟΚΡΑΤΟΥ ☐ ἔτους τετάρτου.

Δ'

3. ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ ☐ ἔτους τετάρτου.

Δ'

4. ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ ☐ ἔτους πέμπτου.

Ε'

5. ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ ☐ ἔτους εἰκοστοῦ τρίτου.

ΚΓ'

Καὶ αὗται μὲν εἶναι αἱ τοῦ δυνάστου Δαμοκράτου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὑρισκόμεναι σφραγίδες ἐπὶ λαβῶν ἀμφορέων, αἱ δὲ ἐν Ὀλίβιᾳ τῇ ἐπὶ τῷ Βορυσθένει εὑρεθεῖσαι κεράμων σφραγίδες ἐξ Ἑρακλείας φέρουσιν ὄνομα ἀστυνόμου, οἷα ἡ ὑπὸ Stoddart ἀναφερομένη α Χαβρία ἀστυνόμου Ἑρακλειωτῶν.»

η') ΤΥΡΟΥ ΤΗΣ ΦΟΙΝΙΚΗΣ. Ἡ Τύρος, Ζοῦρ καὶ Σοῦρ ἐν γλώσσῃ Φοινικίᾳ, ἥτοι Σδρ κατὰ τοὺς Ὁ' μεταφραστάς, τὸ μεθερμηνευόμενον Πέτρα, ἐκαλεῖτο ἐπὶ Ῥωμαίων Sagra, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾷται ἐν Ῥωμαϊκαῖς ἐπιγραφαῖς εὑρισκομέναις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἡ μητρόπολις αὕτη τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἴκου;

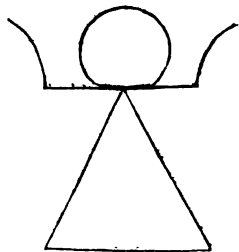
μένης Φοινικικῶν ἀποικιῶν μικρὸν πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ἀλεξανδρείας (332 πρ. Χρ.) ἄλωθεῖσα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καὶ καταστραφείσα, ἀνέλαβε μετέπειτα κατ' ὀλίγον μέρος τῆς παλαιᾶς αὐτῆς εὐημερίας, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Σελευκιδῶν ἀπέκτησεν αὐτονομίαν τινά (126 πρ. Χρ.) καὶ ἐπέδωσεν ἐκ νέου εἰς τὴν μεταξὺ Συρίας καὶ Αἰγύπτου ἐμπορίαν καὶ θαλασσοπλοίαν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος, ὃς τις ἀφήρεσε τέλος πᾶσαν τῶν Τυρίων ἐλευθερίαν (ἐν ἔτει 18 πρ. Χρ.) καὶ κατέστησε τὴν Φοινίκην μετὰ τῆς Συρίας Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὀλιγοχρονοῦ τῶν Τυρίων ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας αὐτονομίας, προΐσταντο τῆς πολιτείας οἱ λεγόμενοι Κριταὶ ἤτοι Shophetim, ὡς οἱ Suffetes ἐν Καρχηδόνι, ἄλλοτε εἷς, καὶ ἄλλοτε δύο, κατ' ἐνιαυτὸν διαχειριζόμενοι τὴν διαπεπιστευμένην αὐτοῖς ἐξουσίαν. Ἐν τῷ πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως μεγαλειτέρῳ καὶ ἀνοικτῷ λιμένι προσωρμίζοντο τὰ ἐξ Αἰγύπτου καταπλέοντα, ἣ ἴσταντο ἐπὶ ἀγκύρας τὰ διὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ φόρτωσιν εὐρισκόμενα πλοῖα, δι' ὃ καὶ «Αἰγύπτιος λιμὴν» ἐκαλεῖτο οὗτος· μετὰξὺ δὲ τῶν παικίλων ἄλλων ἐκ Τύρου καὶ λοιπῆς Φοινίκης καὶ Συρίας προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, ὧν ἐγένετο μεγάλη διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐξαγωγή, ἤριθμοῦντο καὶ σταμνία μικρὰ καὶ βίκοι οἴνου φοινικίου ἐκ Βύβλου, καὶ ἄλλα κεράμια οἴνου καταβαίνοντος ἀπὸ τοῦ Διβάνου, τῆς Χελδῶνος καὶ Δαμασκοῦ (πρβλ. Ἀθῆν. Δειπνός. Α, 51. 52. 53. — Ἰεζεκιήλ κζ', 18. — Ὡσηὲ ιδ', 7.).

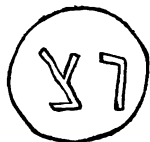
Ἐν τῇ τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ κεραμικῇ συλλογῇ ὑπάρχουσι τρεῖς ἀμφορέων λαβαὶ ἐκ Τύρου τῆς Φοινίκης, ὧν ἡ ἀργίλος ὁμοιάζει πολὺ κεραμίοις Κνιδίαις, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπίσημον, καὶ τῶν λοιπῶν δύο αἱ φοινικικαὶ ἐπιγραφαί, δὲν ἀφίνουσιν οὐδὲ μίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν προελεύσεως ἀμφιβολίαν. Τούτων ἡ πρώτη φέρει ἀντὶ σφραγίδος ἔκτυπον τὴν εἰκόνα τῆς γονιμότητος, τὸ ξύλινον εἶδωλον τὸ ἐν τῷ ἄλσει τῆς Ἀστάρτης (Κριταὶ β', 13. — Βασιλ.

Πρώτ. ζ', 4.—ιβ', 10.), ἡ τοι Τυρίας Ἀφροδίτης καὶ Βάαλ θη-
λείας (Κριταὶ ζ', 25. 30.), περὶ οὗ Ἀθηναγόρας ἐν τῷ πρὸς Ἑλ-
ληνας λόγῳ ποιεῖται μνείαν λέγων· «Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδωλίοις
»τῆς Φοινίκης πάλαι προκαθέζοντο ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς
»αὐτῶν τὴν τοῦ σώματος ἑαυτῶν μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ
»πορνείᾳ τὴν θεὸν ἰλάσκεσθαι.» Ἐν τοῖς ἄλσεσι καὶ εἰδωλίοις τούτοις
ἰδρυτο τὸ ξύλινον εἰδῶλον ἐν σχήματι τοῦ ἱεροῦ καὶ μυστηριώδους
συμβόλου τῆς γονιμότητος, ὃ παρί-
σταται ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς τῶν Φοι-
νίκων μνημείοις, ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Λι-
θύῃ, ἐπὶ νομισμάτων τε καὶ φυλα-
κτηρίων, ὅπως καὶ τὸ ὁμοίωμα τῆς ἐν
Πάφῳ Ἀφροδίτης, ἥ τις φοινικίας καὶ
αὕτη καταγωγῆς κατὰ τὸν ὅμοιον
κατεσκεύαστο τρόπον. «Simula-
»crum deae non effigie humana; continuus orbis latio-
»re initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens;
ὡς ἀναφέρει ὁ Τάκιτος (Hist. II, 3.).

Ἡ δευτέρα λαβὴ
φέρει κυκλωτερῆ σφρα-
γίδα περιέχουσαν Φοι-
νικικοὺς χαρακτῆρας
τῶν Μακεδονικῶν χρό-
νων ἐπὶ Σελευκιδῶν,

εἰς δύο στίχους ἐκ δεξιῶν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ, ὧν ἡ μεταγραφὴ εἰς
Ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας ἦθελεν εἶνε **Φ** **Σ** **Α** ἐν τῷ πρώτῳ καὶ
Θ **Β** **Χ** **Κ** ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ· ἀγνοῶν δὲ ἂν ταῦτα εἶνε ὄνομα
κεραμέως ἢ ἐπωνύμου **Κ** **ρ** **ι** **τ** **οὔ**, ἀφίνω εἰς ἄλλους εἰδήμονας τῆς
Φοινικίας γραφῆς καὶ γλώσσης ἵνα ἀποφανθῶσι μετ' αὐθεντικότη-
τος περὶ τούτου.

Ἡ τρίτη λαβὴ φέρει μικρότερον τύπον κυκλωτερῆ περιέχοντα
δύο μόνους χαρακτῆρας ἑβραϊοφοινικικοὺς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων,
ἀλλὰ κατ' ἐξάίρεσιν ἐξ ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιά, ὡς συμβαίνει
ἐνίοτε, εἰ καὶ σπανίως, καὶ ἐν ἄλλαις ὀλίγαις φοινικικαῖς τῆς Σικε-

λίας ἐπὶ νομισματοσῆμων ἐπιγραφαῖς· οἱ δύο χαρακτῆρες μεταγραφόμενοι ἑλληνιστὶ ΖΡ ἤτοι ΖΟΥΡ εἶναι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Τύρου, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐναγινώσκεται καὶ ἐπὶ τῶν ἑλληνοφοινικῶν αὐτῆς νομισμάτων ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Σελευκιδῶν, Ἀντιόχου Δ', Δημητρίου Α' καὶ Β' καὶ Ἀντιόχου Ζ' (169—134 πρ. Χρ.).

θ') ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ ΔΙΠΛΑΙ ΛΑΒΑΙ. Μεταξὺ τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περιγραφεισῶν ἐνεπιγράφων λαβῶν εὐρίσκονται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἄλλαι τινές, ἔχουσαι τὸ σχῆμα πεπλατυσμένον καὶ ἰδιόρρυθμον, ὡς ἂν ᾗσαν δύο παρακείμεναι καὶ ἀλλήλαις συμφυεῖς λαβαί, τὴν δὲ ἄργιλον φαίαν μὲν ἔξωθεν, τὰ δὲ ἐνδον ἐρυθροκιτρίνην, ῥυπαρόφαιον καὶ ἄδρομερῆ. Οἱ τύποι τῶν ἐπιγραφῶν εἶνε ἀνεξαίρετως τετράπλευροι , φέροντες παχυλοὺς καὶ ἀκόμφοις γράμμασι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἐγγεγραμμένα κεραμῶν ὀνόματα ἀνευ γλυφῆς ἢ συμβόλου τινός· τέσσαρες μόναι ἐκ τῶν διπλῶν τούτων λαβῶν ποιοῦσιν ἐξαίρεσιν, ἔχουσαι τὸ ὄνομα μικροῖς καὶ κομψοτέροις γράμμασιν ἐγγεγραμμένον, καὶ τούτων πάλιν δύο μόναι φέρουσι κάτωθεν γλυφὴν παριστῶσαν κορύνην. Αἱ λαβαὶ ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἀνήκον μεγάλους ἀμφορεῦσιν ἢ μᾶλλον πίθοις, ἐξ ἐκείνων ἐν οἷς ἀπεταμιεύετο οἶτος, οἶνος, ἔλαιον καὶ τὰ ὅμοια, ἀλλὰ τίνος προελεύσεως εἶνε ἄδηλον. Ἐπὶ τεμαχίου ἐκ τοῦ χείλους τινός τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πίθων ἀνέγνωσα τὴν ἐπιγραφὴν ΘΕΩΝ ΔΩΡΑ.

1. ΑΓΑΘΑ. (κορύνη).
2. ΑΠΟΛΟΝΙΟΔ. ἢ τοι Ἀπολόνιου.
3. ΝΟΧΟΔ. ΤΩΙΩΔ. ἢ τοι Ἀριστολόχου.
Δύο λαβαὶ τῷ αὐτῷ ἀνήκουσαι ἀμφορεῖ, ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὁποίων ἐγγέγραπται τὸ ἥμισυ τοῦ ὀνόματος.
4. ΔΙΠΛΑΣΣΑ ἢ τοι Ἀσσκλ[η]πιάδου.
ΤΟΔ
5. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. (κορύνη).
6. ΟΥΔΑΙΩΝΟΙΑ. ἢ τοι Διονυσιαστοῦ.
7. ΜΑΝΙCΜ ἢ τοι Μάνις Μάριος.
ΑΡΙΟC

8. ΝΙΚΟΜΑΧΟΥ. 9. ΣΙΜΩΝΕΙΔΑ. 10. ΙΑΖΩΚ ἢ τοι Σωζαιρόα. (ς)
ΔΟϞ11. ΣΩΠΑΤΡΟΥ. » ΣΩΠΑΤΡΟΥ » ΣΩΠΑΤΡΟΥ. Σωπάτρου ἀντί Σωπάτρου.

Ε'.

Ῥωμαϊκῶν ἀμφορέων καὶ πίθων λαβαί.

Τὰ Ῥωμαϊκῆς κατασκευῆς πήλινα σκεύη, ὧν τὰ συντρίμματα εὐρίσκονται μεταξύ τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας κεραμίων, ἀνήκουσιν τῇ τάξει τῶν λεγομένων *opera doliaria*· εἰς δὲ *λάγνηροι* καὶ *κάδοι* πρὸς μεταφορὰν οἴνου ἢ ξηρῶν ὀπωρῶν, πρὸ πάντων ὁμῶς *πίθοι* (*dolia*), ἐν οἷς ἀπετίθετο οἶνος, ἔλαιον, σίτος καὶ τὰ ὅμοια, καὶ *ἀμφορεῖς*, ἐν οἷς ἐκ τῶν πίθων ἐγίνετο ἡ τοῦ αἵνου μετάγγις. Πάντα ταῦτα ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ἢ ἐκ τῶν ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἑλλάδι Ῥωμαϊκῶν κτήσεων καὶ ἀποικιῶν.

Αἱ λαβαὶ τῶν εὐμεγέθων τούτων δοχείων, ὡς εἶδος, εἶνε πολὺ μεγαλείτεροι τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περιγραφεισῶν, ἡ δὲ ἀργίλος αὐτῶν ἀδρομερὲς καὶ χρώματος ῥυπαρωτέρου ἐρυθροῦ ἢ φαιοῦ, καὶ φέρουσι τύπον σφραγίδος τετραπλεύρου ἢ ἐλλειφοειδοῦς , περιεχοῦσης τὸ ὄνομα τοῦ κεραμέως μεγάλους καὶ παχυλοῖς γράμμασιν ἐντετυπωμένον καὶ ἐκφερόμενον κατὰ γωνικὴν, οἷον *Galli*, *Canini*, ὑπονοουμένης τῆς λέξεως *officina* ἢ *opus*· ἐνίοτε ὁμῶς τὸ ὄνομα γέγραπται καὶ κατ' ὀνομαστικὴν, οἷον *Lucius*, *Hanno*, ὑπονοουμένου τοῦ ῥήματος *fecit*.

Οἱ ἐργόστασιάρχαι κεράμεῖς, *figuli* καλούμενοι ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ *doliarii*, *ficiliarii* καὶ *vascularii* κατὰ τὰ διάφορα παρ' αὐτῶν κατασκευαζόμενα εἶδη, ἦσαν ἀπελεύθεροι πάντες, οἱ δὲ ἐργά-

ται (fabriles) ἦσαν ἀργυρώνητοι δοῦλοι· ἐπεὶ δὲ ὡς γνωστὸν, ἡ ὑπὸ τοῦ Μομμίου κατασκαφεῖσά ποτε καὶ πολὺν χρόνον ἐρήμη μείνασα Κόρινθος ἀνεκτίσθη πάλιν καὶ κατ' ἐξέτι 44 πρ. Χρ. ὑπὸ Ἰουλίου Καίσαρος, ἐποίκους πέμψαντος τοῦ ἀπελευθεριοῦ γένους πλείστους (Στράβ. Η'. 23), ὁ Stoddart εἰκότως ἐγνωμάτευσεν, ὅτι αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐρισκόμεναι καὶ ῥωμαϊκὰ ἢ ῥωμαῖστί γε· ραμμένα ἑλληνικὰ ὀνόματα φέρουσαι ῥωμαϊκῶν ἀμφορέων καὶ πίθων λαβαὶ ἀνήκουσι τῇ τῶν ἀπελευθέρων ἀποικίᾳ (Colonia libertinorum) Κορίνθῳ, εἰ καὶ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἐνόμισεν, ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀνόματα οὐχὶ κεραμεῖς, ἀλλὰ τοὺς κατ' ἐνιαυτὸν ἐκλεγομένους *duumviros juri dicundo*, ἧ τοι ἐπωνύμους ἄρχοντας δικαστὰς, σημαίνουσιν, ὡς ἐπὶ τῶν μικρῶν τῆς Κορίνθου χαλκίνων νομισμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἐν οἷς ἀπὸ τῶν χρόνων Τιβερίου μέχρι Καλιγόλα (15—41 μ. Χρ.) ἀναγράφονται δύο, ἀπὸ δὲ Κλαυδίου μέχρι Ὀθωνος (41—69 μ. Χρ.) εἰς *duumvir*, πάντες φέροντες ῥωμαϊκὰ καὶ σπανίως ἑλληνικὰ μὲν ἀλλὰ ῥωμαῖστί γεγραμμένα ὀνόματα.

Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἴτε ἐκ Κορίνθου ἀποκλειστικῶς, εἴτε ἐκ πολλῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ ῥωμαϊκῶν ἐν Αἰθιόπῃ καὶ Ἑλλάδι ἀποικιῶν, βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα ῥωμαϊκῶν ἀμφορέων καὶ πίθων λαβαὶ φέρουσιν ἐντετυπωμένας σφραγίδας περιεχούσας ἀπελευθέρων ὀνόματα ἢ ἄλλοτε ῥωμαϊκὰ, καὶ ἄλλοτε ῥωμαῖστί μὲν γεγραμμένα, ἀλλὰ πάντως ἑλληνικὰ καὶ ἑλληνιστί κατὰ τὸν δώριον τρόπον κλινόμενα, οἷον *Archeia*, *Gorgia*, καὶ τὰ ὅμοια.

1. *ARCHEIA*. *Archeia* (opus).

2. *CANINI*. *Canini* (opus).

3. *ININAO*. » »

4. *DAMAS*. *Damas* (fecit).

5. *M. EXSONI*. *manu Exonii*.

6. *GALLI*. *Galli* (opus).

7. *GORGIA*. *Gorgia* (opus).

6. ΓΟΡΓΙΑ ☐ Γοργία (ἔργον).
 7. HANNO ☐ Hanno (fecit).
 8. ΖΟΝΩΛΛΑΦΕΥ ☐ Κεφάλωνος (ἔργον).
 9. L. L. F. ☐ Libertus Lucius fecit.
 » L. LVC. ☐ » »
 » L. LVCIVS. ☐ » »
 10. MAR. B. ☐ Marcelli Bellucii (opus).
 11. ΦΙΛΙΣ ☐ Φίλις (ἐποίησε).
 » V. PHILIS. ☐ Philis (fecit).
 12. Q. ☐ Qorinthy ?
 » QOP. ☐ Qorinthy ? ἢ Qorinthium Optimum.
 (scilic. Vinum).
 13. RVMAS. ☐ Rumas (fecit).
 14. P. S. R. ☐ Publius Servius Rumas (fecit).
 15. SOTE. ☐ Sotera (opus) ἢ Soterius (fecit).
 16. VISELLI. ☐ Viselli (opus).
 » SC. PA. ☐ | VISELLI. ☐ ἐφ' ἑκατέρας τῶν λα-
 βῶν τοῦ αὐτοῦ ἀμφορέως Scalentis Pauli Viselli
 (opus).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνευρισκομένων ἐνε-
 πιγράφων λαβῶν κεραμίων, ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλλη-
 νικῶν, ἐκάστης τῶν ὁποίων πάλιν ὑπάρχουσι πλεῖστοι ἄλλαι
 ὁμοίотυποι κατὰ δεκάδας καὶ ἑκατοστίας, ἐκτὸς ἐκείνων αἰτίνες,
 μὴ φέρουσαι τῆς προελεύσεως αὐτῶν μηδὲ μίαν οἶαν δὴ ποτε ἀνα-
 μνηστικὴν ἐπιγραφὴν, κεῖνται κατὰ μυριάδας μετὰ σωρείας ἀκα-
 ταμετρήτου ἄλλων συντρυμμάτων κεραμίων παντοδαπῶν. Τὰ
 κεράμια ταῦτα ἢ τοι ὁ σ τ ρ α κ α, ὡς ἐκαλοῦντο τὸ πάλαι, ἀπαρ-
 τίζουσι νῦν ὑπὸ τὰ κύκλῳ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀλεξανδρείας χώματα
 καὶ τοὺς βουνούς ἐκτεταμένα κοιτάσματα, ἃ κατέστησαν τοῖς
 τελευταίοις τούτοις χρόνοις ἀνεξάντλητα ὀρυχεῖα, ὅθεν ὀρύσσεται

ἡ πρὸς κατασκευὴν κεραμοκονίας καὶ τεχνικῶν κεραμολίθων, ἔτι δὲ πρὸς ὑδραυλικὴν λιθοδομίαν, πρὸ πάντων ὁμῶς π ρ ὅ ς κ α τ ᾶ σ τ ρ ω σ ι ν τ ῶ ν ὁ δ ῶ ν κ α ι λ ε ω φ ὅ ρ ω ν τῆς νέας Ἀλεξανδρείας χρησιμεύουσα ὕλη.

Ἐκπλήττεται ὁ θεώμενος τὴν ἀπ' αἰώνων ἐπισώρευσιν τοσοῦτου κεράμου, τεθρυμμένου καὶ ἐρριμμένου ὅπου ἄλλοτε τὸν μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου Πτολεμαϊκοῦ καὶ τοῦ μεταγενεστέρου Βυζαντινοῦ περιβόλου περικλειόμενον χώρον τῆς πόλεως, καὶ τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ Νικοπόλεως ταινίαν γῆς, περιελάμβανον ἐννέα αἰώνων ταφαί, ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τῆς πόλεως ἐπὶ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ Ἀράβων. Ἐν τούτοις δέον ἵνα ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπικήδειος καὶ ἐπιτάφιος χρῆσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κεράμου ἦτο ὑστάτη καὶ τελευταία, καὶ πρὶν συντριβῶσι καὶ ριφθῶσι κατὰ τῶν ταφῶν τὰ κεράμια, αὐτὰ εἶχαν ἤδη χρησιμεύσειν εἰς τὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ οἰκούντων χρείας· εἰς δὲ τὴν πολυανθρωποτάτην τῆς τότε οἰκουμένης πόλιν Ἀλεξανδρείαν οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ πόλεων, ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας, Πόντου, Μικρᾶς Ἀσίας, Φοινίκης καὶ Λιβύης εἰσέηγετο κέραμος οἴνου, ἐλαίου, μέλιτος, ξηρῶν ὀπωρῶν, ταρίχων, καὶ ἄλλων σιτίων πολὺς· ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι πλειότερα ἦσαν τὰ ἐγχώρια ἐν Αἰγύπτῳ κατασκευαζόμενα κεράμια, ἐν οἷς ἀπετίθετο ὁ Μαρεώτης οἶνος καὶ ὁ Ταινωτικὸς, ὁ κατὰ τὴν Ἀντυλλαν πόλιν, καὶ ὁ κατὰ τὴν Θηβαΐδα, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πόλιν Κοπτοῦ, ἔτι δὲ ὁ κρίθινος οἶνος ἡ τοι ζῦθος εἰς χρῆσιν τῶν ἀπόρων ἐκ τοῦ λαοῦ. Τοιαῦτα ἐγχώρια πῆλινα σκεύη ἦσαν οἱ Αἰγύπτιοι ἀμφορεῖς, καὶ τὰ ἐκ τῆς Καινῆς καὶ Κοπτοῦ καταγόμενα κεράμια ἐκπώματα, ἐκ γῆς μετ' ἄρωμάτων συμπεφυμένης, καὶ τὰ ἐν τοῖς κεραμείοις τοῖς ἐν τῇ Ναυκράτει γινόμενα, ἀφ' ὧν καὶ ἡ πλησίον πύλη ἐκαλεῖτο Κεραμική. . . (Ἀθην. Δειπνοσ. ΙΑ. 11. 61.).

Διὰ τῆς ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὁσημέραι αὐξανούσης καταναλώσεως τῶν ἐξορυττομένων κεραμίων πρὸς ὑδραυλικὰς ἐργασίας καὶ καταστρώσιν παλαιῶν καὶ νέων ὁδῶν, ἡ πληθὺς αὐτῶν ἐπὶ τέλους ἡμέραν τινὰ ἐν τῷ μέλλοντι θέλει ἐξαντληθῇ καὶ ἐκ-

λείψει, καὶ μετ' αὐτῶν αἱ ἐνεπίγραφοι λαβαὶ μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν ὀνομάτων, τῶν μαρτυρούντων τὴν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν πόλεων ἀρχαίαν καταγωγὴν. Σκοπὸς δὲ τῆς δημοσιεύσεως τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρισκομένων τοιούτων ἐνεπιγράφων λαβῶν εἶνε ἡ διάσωσις τῶν εὐτελῶν μὲν κατὰ τὴν ὕλην, ἀξίων δὲ μελέτης καὶ σπουδῆς διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα μικρολογικῶν τούτων μνημείων, ἀπὸ τῆς ἐπικεκμημένης καὶ ἀναποδρέστου καταστροφῆς.

ΤΑΣΣΟΣ Δ. ΠΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ ΒΟΩΠΙΣ, ΓΛΑΥΚΩΠΙΣ.

Ἐν τῷ β' τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 364, ἐδημοσιεύθη βιβλιοκρισία τοῦ γλωσσολόγου Max Müller περὶ τῶν τρωϊκῶν ἀνακαλύψεων τοῦ κ. Σλίμαν, ἐν ᾗ γίνεται λόγος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ περὶ τῶν ὁμηρικῶν ἐπιθέτων βοώπιδος καὶ γλαυκώπιδος. Εἰς ἀντίκρουσιν τῶν περὶ τούτων κρίσεων τοῦ κ. Μυλλέρου ἔγραψεν ὁ κ. Σλίμαν ἐν τῇ Academy τοῦ Λονδίνου τὴν ἐξῆς διατριβὴν, ἣν χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Ἀθηναίου δημοσιεύομεν, λαμβάνοντες ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν Ἑφημερίδος τῶν Συζητήσεων.

«*Ἡρα βοῶπις καὶ γλαυκῶπις Ἀθήνη*».

Ὁ καθηγητὴς Μάξ Μύλλερὸς ἐν τῷ σπουδαιωτάτῳ αὐτοῦ ἔργῳ, τῷ καταχωρισθέντι ἐν τῷ φύλλῳ τῆς *Ἀκαδημίας* τῆς 10^{ης} τοῦ παρελθόντος ἰανουαρίου γράφει: «Ὁ, τι δῆποτε καὶ ἂν σημαῖναι τὸ *γλαυκῶπις*, δὲν δύναται νὰ σημαίνει γλαυκοπρόσωπον, ἀπλὴν ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἡ *βοῶπις Ἡρα* παρίσταται ὡς βου-ἀπρόσωπον τέρας».

«Μὴ δυνάμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐπιδείξω εἰδῶλον τῆς Ἡρας μετὰ κεφαλῆς βοῆς, δύναμαι τοῦλάχιστον ἀναμφισβητήτως ν' ἀποδείξω ὅτι αὕτη ἀρχικῶς ἔφερε κεφαλὴν βοῆς, ἐξ οὗ τὸ ὁμηρικὸν αὐτῆς ὄνομα παρήχθη. Ἀναγινώσκω τῶνόν τι τὰ ἐπόμενα ἐν

τῷ Ἀργῷ Παρόπτη τοῦ Θ. Πανόφκα· ἄτε ἐν τῇ μάχῃ μεταξὺ
 θεῶν καὶ γιγάντων οἱ πρῶτοι ἔλαβον μορφὰς ζώων, ἡ Ἥρα
 ἔλαβε τὴν μορφήν λευκῆς βοῆς, *nivea Saturnia vacca*.
 (Ὀβιδ. Μεταμ. στ. 330). Κεφαλὴν βοῆς εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν νο-
 μισμάτων τῆς νήσου Σάμου, ἥτις εἶχε τὸν ἀρχαιότατον τῆς Ἥρας
 ναὸν καὶ ἦτο περιβόητος ἐπὶ τῇ λατρείᾳ τῆς θεᾶς αὐτῆς. (Μιον-
 τνε, περιγρ. ἀρχ. νομ. πίν. VXI, 6). Εὐρίσκομεν ἐπίσης τὴν
 κεφαλὴν τῆς βοῆς ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Μεσσηνίας, Σαμίας ἀπει-
 κίας ἐν Σικελίᾳ (Millingen, ἀρχ. νομίσματα ἑλληνικῶν πόλεων,
 πίν. II, 12). Ἐκτὸς τούτων ἡ σχέσις τῆς Ἥρας πρὸς τὴν βοῦν
 δεικνύται ὑπὸ τοῦ ὀνόματος *Εὐβοία*, ὅπερ ἦτο τὸ ἐπίθετον αὐτῆς
 (Παυσαν. II, 22, 1 καὶ 2), ὑπὸ τοῦ ὀνόματος μιᾶς τῶν τιθηνῶν
 αὐτῆς (Πλουτάρχ. Συμποσ. Προβλ. II. 9. 2. Ἑτ. M. 388, 56),
 καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς νήσου ἐν ἣ αὕτη ἐτράφη (Πλουτάρχ. Σωζ.
 περὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς Δαιδάλων, 3). Καὶ ἐν τῇ λέξει *Εὐβοία*
 περιλαμβάνεται τὸ ὄνομα βοῆς. Ἡ Ἥρα προσέτι ἔφερεν ἐν Κο-
 ρίνθῳ τὸ ὄνομα *βουραία* (Παυσ. II, 4, 7), ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχει
 ἐπίσης ἡ λέξις βοῦς. Λευκὰς ἔτι βοῦς ἔθουον τῇ Ἥρᾳ (Παυσ. IX.
 3, 4. Ἡσύχ. ἐν λ. *ἄγαρ χαλκεῖος*). Ἡ ἱέρεια αὐτῆς ἐπωχεῖτο
 ζεύγει λευκῶν βοῶν πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀργείας Ἥρας (Ἡροδ.
 I, 81 καὶ Λουκιαν. Χάρων, 10). Ἰώ, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἰνάχου, μετε-
 βλήθη ὑπὸ τῆς Ἥρας εἰς βοῦν (Λουκιαν. Θεῶν διάλογοι, 3. Διοδ.
 I. 24, 25. Ἡροδ. II. 41). Ἡ Ἰώ ἦτο ἱέρεια τῆς Ἥρας (Αἰσχ.
 Ἰκετ. 299. Ἀπολλοδ. II. 1, 3), καὶ παρίσταται ὡς ἡ βοῦθεος
 Ἥρα (Κρέϋζερ, *Συμβολικὴ*, II. 576). Ἡ αἰγυπτία θεὰ Ἰσις
 ἐγεννήθη ἐν Ἀργεὶ καὶ συνεταύτίσθη μετὰ τῆς βουμόρφου Ἰοῦς.
 (Διοδ. I. 24, 25, Ἀπολλοδ. II. 1, 3, Ὑγίν. 145). Ἡ Ἰσις
 παρίστατο ἐν Αἰγύπτῳ ὡς γυνὴ βούκερως, ὅσπερ ἡ Ἰώ ἐν Ἑλ-
 λάδι (Ἡροδ. II. 41). Ἡ Ἥρα δ' εἶναι πάντως ἡ αὐτὴ τῇ Ἰσίδι,
 τῇ Ἰοῖ, τῇ Δήμητρι τῇ Μυκαλησσίᾳ, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτῆς
 «ἡ μυκαησαμένη» ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτῆς βοῆς καὶ εἶχε τὸν
 ναὸν αὐτῆς ἐν Μυκαλησσοῦ τῆς Βοιωτίας· αὕτη εἶχε θυρωρὸν τὸν
 Ἡρακλέα, οὗτινος ἔργον ἦτο νὰ κλείῃ τὰ ἱερὲν τὴν νύκτα καὶ
 ἀνοίγῃ τὴν ἡμέραν (Παυσ. IX. 9, 4). Οὕτω ἡ ὑπερησία αὐτοῦ ἦτο

ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ Ἄργου, ὅστις τὴν πρῶϊαν λύει τὴν βούμορφον Ἰὼ καὶ τὴν ἐσπέραν προσδένει αὐτὴν τῇ ἐλαίᾳ (Ὀβιδ. *Μεταμ.* 1. 630), ἥτις ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἱερῷ ἄλσει τῶν Μυκηνῶν, πλησίον τοῦ Ἑραίου (Ἀπολλοδ. II. 1. 3). Ἡ Ἀργεῖα Ἥρα εἶχεν ὡς σύμβολον τῆς γονιμότητος ῥοιάν, ἥτις, ὅπως καὶ τὰ ἄνθη δι' ὧν ὁ στέφανος αὐτῆς ἐκοσμεῖτο, μετέδιδον αὐτῇ ἐπίγειον (tellurian) χαρακτῆρα. (Πανόφκα, *Ἄργος Παρόπτης*, Πίν. 11. 4. Καδαλβέν, *συλλ. ἐλλ. νομισ.* Πίν. 111. 1. Μυλλέρ. *Μνημεῖα*, XXX. 132. Δουκὸς δὲ Δουὺν, *νομισματ. μελέται* σ. 22—25).

Ὡς ὅπως ἐν Βοιωτίᾳ τὸ ἐπίθετον *Μυκαλησσία*, ἡ *μυκωμένη*, ἐδόθη τῇ Δήμητρι ἐκ τῆς βοείας αὐτῆς μορφῆς, οὕτως ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἄργους τὸ ὄνομα *Μυκῆναι* (ἀπὸ τοῦ *μυκάω* ἐπίσκη) ἐδόθη εἰς τὴν περιβόητον ἐπὶ τῇ λατρείᾳ τῆς Ἥρας πόλιν, καὶ τοῦτο μόνον ἐκ τῆς βοείας μορφῆς τῆς Ἥρας δύναται νὰ ἐξηγηθῇ.

Μετὰ τὴν μακρὰν αὐτὴν σειρὰν τῶν ἀποδείξεων οὐδεὶς βεβαίως καὶ πρὸς στιγμὴν δύναται ν' ἀμφιβάλῃ ὅτι τῆς Ἥρας τὸ ὁμηρικὸν ἐπίθετον *βοῶπις* δὲν δεικνύει ὅτι ἡ ἀρχικὴ αὐτῆς παράστασις ἦτο μετὰ κεφαλῆς βοός. Ἀλλὰ θεὰ τοιαύτην φέρουσα φύσιν, βουπρόσωπον δηλονότι τέρας, οὐδὲ ὅπως εἶναι ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς ὡραίας μορφὰς ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν; ἀφ' οὗ δ' ὁ ποιητὴς δίδει τὸ ἐπίθετον *βοῶπις* καὶ εἰς θνητὰς γυναῖκας (Ἰλ. Γ, 144 καὶ Σ, 40), πρόδηλον εἶναι ὅτι πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς του οἱ ἄνθρωποι εἶχον πλεον παύσει παριστῶντες τὴν Ἥραν μετὰ κεφαλῆς βοός. Τὸ ἐπίθετον ὅμως αὐτῆς *βοῶπις*, ὅπερ εἶχε καθιερωθῇ διὰ τῆς συνηθείας τῶν αἰώνων, ἐξηκολούθησε διδόμενον αὐτῇ, ἡ δ' ἀρχικὴ αὐτοῦ ἔννοια εἶχεν ἀναμφιδόλως λησμονηθῇ, ὅτε ὁ Ὅμηρος ἔγραψε, καὶ πιθανῶς οὐδὲν ἄλλο ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ *βοῶπις* ἢ μεγαλόφθαλμος. Ἐπειδὴ τὸ Ἰλίον, ὅπερ ὁ Ὅμηρος ἔφαλε, πρέπει νὰ κατεστράφη πλεον ἢ 1000 ἔτη πρὶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, θὰ εὗρισκον βεβαίως ἐν ἐκείνῳ βουπρόσωπά τινα εἰδῶλα, ἂν ἡ Ἥρα ἐλατρεύετο ἐν Ἰλίῳ· ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν ὑπῆρξεν. Εὖρον ἀληθῶς ἐκεῖ τρεῖς καλῶς πεπλασμένους κεφαλὰς βοός μετὰ μακρῶν κεράτων καὶ ἐπὶ τῶν ὧτων ἀγγείων, ὡς νομίζω (ἴδε εἰκόν. 149 ἀριθ. 2952 καὶ εἰκόν. 173, ἀριθ. 3345 τοῦ ἄτλαντός μου).

Ἄλλ' εἰ καὶ πιστεύω ὅτι αὐταὶ παριστῶσι τὴν Ἥραν, οὐδὲν ἔχω μέσον ν' ἀποδείξω τοῦτο.

Ἀπὸ τῆς Ἥρας τὴν ἀρχικὴν βοὸς κεφαλὴν παρήχθη ἀναμφιβόλως ἡ ἱερὰ αὐτῆς βοῦς, ἥς πολλὰ δείγματα εὗρον ἐν τῷ βάθει τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν. Εὗρον ἐκεῖ συγχρόνως ἀφθονίαν εἰδώλων τῆς Ἥρας διστέρνων, μὲ πεπιεσμένον τὸ πρόσωπον καὶ πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Πρόδηλον λοιπὸν ὅτι ἡ μεταμόρφωσις τῆς κεφαλῆς τῆς Ἥρας εἶχεν ἐπέλθει πρὶν ἢ τὰ κυκλώπια τείχη τῶν Μυκηνῶν οἰκοδομηθῶσιν.

Ὁ καθηγητὴς Μὰξ Μύλλερὸς γράφει προσέτι: «Εἰ καὶ δύναται τις ν' ἀπορήσῃ ἐπὶ τῇ παρ' Ὀμήρῳ κατατάξει τῆς Ἀθῆνης ὡς πολιοῦχου θεᾶς ἐν Τροίᾳ, εἶναι ἐν τούτοις, ὡς ὑποθέτω, βέβαιον ὅτι ὁ τοῦ ποιητῆς (Ἰλ. Ζ, 311) εἶπεν: ἀρένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη, δὲν ἠγνόησεν ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς ἐκίνησε τὴν γλαυκὸς κεφαλὴν αὐτῆς εἰς σημεῖον τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῶν ἱκεσιῶν καὶ προσφορῶν τῶν γεραιῶν τοῦ Ἰλίου, αἵτινες εἶχον συναθροισθῇ ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῆς». Ἐντελῶς συμφωνῶ μετὰ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀθῆνης ἡ γλαυκὸς κεφαλὴ πρέπει ν' ἀντικατεστήθῃ ὑπὸ γυναικείας κεφαλῆς αἰῶνας πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ τὸ ἐπίθενον αὐτῆς γλαυκῶπις, ὅπερ ἐπίσης εἶχε καθιερωθῇ διὰ τῆς χρήσεως τῶν αἰώνων, ἐξηκολούθησεν ἀποδιδόμενον αὐτῇ. Καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ εἶχεν ἀναμφιβόλως λησμονηθῇ πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔγραφεν ὁ Ὀμηρὸς, καὶ αὐτὸς δὲ πιθανῶς ἐννόει γλαυκὸς ὀφθαλμούς. Ἀξίον δ' ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς δίδει τὸ ὄνομα τοῦτο ἀποκλειστικῶς τῇ Ἀθῆνῃ, οὐδέποτε δὲ θνηταῖς γυναιξίν.

Καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα προϊστορικὰ ἐρεῖπια τῆς Τροίας εἰσὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἀρχαιότερα τοῦ Ὀμήρου, καὶ οὕτω συμβαίνει ὅπως ἀπὸ ἐξ ποδῶν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν πρὸς τὸ παρθενικὸν ἔδαφος μέχρι βάθους πεντήκοντα ποδῶν, εὐρίσκωμεν ἐν πάσῃ διαστρώσει ἐρειπίων ἀριθμὸν γλαυκοπροσώπων εἰδώλων ὁστέινων ἢ μαρμαρίνων ἢ ἐπιπεπλασμένων ἐπὶ πηλίνων ἀγγείων μεθ' ὧν τῶν ιδιοτήτων γυναικός. Τὰ εἰδῶλα ἀγγεῖα αὐτὰ ἔχουσιν ἀνεξαίρετως δύο πτέρυγας καὶ κάλυμμα κράνει ὅμοιον

μετὰ χαίτης. Ἀπὸ τὴν γλαυκὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθήνης παρήχθη τὸ ἱερὸν αὐτῆς πτηνόν, ὅπερ δὲν εὐρίσκομεν ἐν Τροίᾳ, διότι, ὅτε ἡ τελευταία προϊστορικὴ πόλις ἐγκατελείφθη, ἡ μεταμόρφωσις δὲν εἶχεν ἔτι συντελεσθῇ καὶ ἡ θέσις πρέπει νὰ ἔμεινεν ἔρημος αἰῶνας πρὸ τοῦ Ὀμήρου. Δυνατὸν καὶ νὰ κατωκλήθῃ αὕτη ἐπὶ βραχὺ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ποιητοῦ, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, συνέλεξα ἐκεῖ, ἀκριβῶς κάτωθεν τῶν ἐρειπίων τῆς ἐλληνικῆς ἀποικίας, ἐβδομήκοντα περίπου πηλίνων ἀγγείων τεμάχια, ἅπερ ὠρισμένως οὔτε προϊστορικά οὔτε ἐλληνικά εἶναι. Ἀλλ' ἡ γλαυξ, ὡς τῆς Ἀθήνης τὸ ἱερὸν πτηνόν, φαίνεται καὶ εἰς τοῦ Σιγείου καὶ εἰς τῶν Ἀθηνῶν τὰ νομίσματα, ἀμφοτέρων περιφρήμων ἐπὶ τῇ λατρείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἥτις ἦν ἡ πολιοῦχος αὐτῶν θεά, καὶ λίαν ἐστὶ πιθανόν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μετήνεγκον τὸ ἱερὸν πτηνόν ἐκ τῆς Τρωάδος ὅτε κατέκτησαν τὸ Σίγειον κατὰ τὸ 605 π. χ. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ σπάνια τοῦ Σιγείου νομίσματα τὰ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα εἰσὶν ἐκ χαλκοῦ μόνον καὶ χρονολογοῦνται ἐκ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ἀλλ' οὐδέποτε ἐγένοντο ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ Σιγείου, ἐλπίζω ὅμως ὅτι καὶ ἡ προχειροτέρα ἀνασκαφὴ μέχρι τοῦ παρθενικοῦ ἐδάφους θέλει ἀποκαλύψει ἀργυρᾶ νομίσματα ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς.

Ἡ τὰ ἐρείπια καὶ χώματα ἐν Σιγείῳ ἔχουσι κατὰ μέσον ὄρον πᾶχος 6 $\frac{1}{2}$ ποδῶν.

ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΑΙΜΑΝ. *

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ.

1. Ἐγράψαμεν καὶ ἀλλαχοῦ ὅτι, ὅταν πρόκηται νὰ ὀρίσωμέν τι, ὁ ὀρισμὸς πρέπει νὰ ἐμφαίνῃ τὰ οὐσιώδη διακριτικὰ γνωρίσματα τοῦ ὀριστέου, οἷον ἀνθρωπὸς ἐστὶ ζῶον λογικόν· περιφέρεια κύκλου ἐστὶ καμπύλη, ἥς τὰ σημεῖα ἀπέχουσιν ἐξ ἴσου ἐκ τοῦ κέντρου, κτλ., τοῦτο δὲ πρῶτος ἐδίδαξεν ἡμῖν ὁ Σωκράτης.

Ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Πλάτωνα·

Θεαί. Οἷόν τι λέγεις, ὦ Σώκρατες;

Σωκ. Οἷον καὶ Ἡσίοδος περὶ ἀμάξης λέγει τὸ :

Ἐκατὸν δέ τε δούραθ' ἀμάξης

(ἔργ. καὶ ἡμ. ζ. 454)

Ἀέγω μὲν οὐκ ἂν δυνάμην εἰπεῖν, οἶμαι δὲ οὐδὲ σὺ, ἀλλ' ἀγαπῶμεν ἂν ἐρωτηθέντες ὅτι ἐστὶν ἀμαξα, εἰ ἔχομεν εἰπεῖν, τροχοί, αἷων, ὑπερτερία, ἀντυγες, ζυγόν.

Θεαί. Πάνυ μὲν οὖν. (Πλάτ. τ. 2. σελ. 118. ἐκδ. F. Astius).

Καὶ ἀλλαχοῦ·

Θεαί. Τὸ δὲ τρίτον τί λέγεις;

Σωκ. Ὅπερ ἂν οἱ πολλοὶ εἴποιεν, τὸ ἔχειν τι σημεῖον εἰπεῖν ὃ τῶν ἀπάντων διαφέρει τὸ ἐρωτηθέν.

Θεαί. Οἷόν τινα τίνος ἔχεις μοι λόγον εἰπεῖν;

Σωκ. Οἷον, εἰ βούλει, ἡλίου πέρι ἱκανὸν οἶμαί σοι εἶναι ἀποδέξασθαι ὅτι τὸ λαμπρότατόν ἐστι τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν ἰόντων περὶ γῆν (idem. ζ. 192).

Καὶ ἀλλαχοῦ·

Θεαί. Πῶς τι τοῦτο;

Σωκ. Φράσω, ἐάν οἷός τε γένωμαι ὀρθὴν ἔγω γε ἔχων δόξαν περὶ σοῦ ἐάν μὲν προσλάβω τὸν σὸν λόγον γιγνώσκω δὴ σέ, εἰ δὲ μὴ, δοξάζω μόνον.

Θεαί. Ναί.

Σωκ. Λόγος δέ γε ἦν ἡ τῆς σῆς διαφορότητος ἐρμηνεία.

Θεαί. Οὕτως. (idem. ζ. 194).

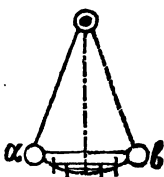
Α'.

2. *Mouvement uniforme.* Ἡ κίνησις καθ' ἣν τὸ κινητὸν διανύει ἴσα διαστήματα ἐν ἴσοις χρόνοις, ὁπότε ἀπανταχοῦ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ ἔχει τὴν αὐτὴν ταχύτητα ἀμετάβλητον, καλεῖται γαλλιστὶ *mouvement uniforme*, μετεφράσθη δὲ ὁμοιόμορφος κίνησις, ὁμαλὴ κίνησις, ἰσομερὴς κίνησις.

Ταύτην καλοῦμεν ἡμεῖς ὁμοιοταχῇ ἢ ἰσοταχῇ κίνησιν, διότι τὸ τάχος ἴσον πάντοτε, ὡς εἴρηται· εἶναι δὲ τοῦτο τὸ οὐσιῶδες γνῶρισμα, τὸ διακρίνον τὴν κίνησιν ταύτην πάσης ἄλλης κινήσεως.

Υπάρχει δὲ καὶ κίνησις ἀνισοταχῆς, οἷα ἡ τῶν καταπιπτόντων σωμάτων, ἥς ἡ ταχύτης ἀνισος καὶ οὐχὶ ἡ αὐτὴ εἰς πᾶν σημείον τῆς ὁδοῦ τοῦ κινητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη αὐξάνει ἀναλόγως τῷ χρόνῳ, κατὰ σταθεράν δὲ ποσότητα γ ἀνὰ πᾶν δευτερόλεπτον, ἰσοταχῶς μεταβαλλομένην κίνησιν ἐκαλέσαμεν ταύτην (*uniformément varié*).

3. *Oscillations du pendule* μετεφράσθη αἰωρήσεις τοῦ ἐκκρεμοῦς. Προκειμένου περὶ κινήσεως, οἷα ἡ τοῦ ἐκκρεμοῦς, παρ-

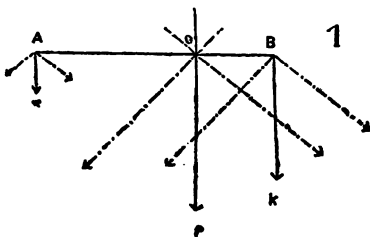
τηροῦμεν ταύτην ἰσοχρόνως γινομένην· ἥτοι ἡ μετάβασις τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκ τοῦ α εἰς τὸ β γίνεται εἰς χρόνον τὸν αὐτὸν καθ' ὃν καὶ ἡ ἐπάνοδος ἐκ τοῦ β εἰς τὸ α , πρὸς δὲ τούτους καὶ τὰ μικρὰ τόξα, ἅτινα διαδοχικῶς διαγράφει, καὶ περ ἐλάσσονα τὸ μῆκος βαθμη-

δὸν γινόμενα, ἰσοχρόνως διανύει ἕκαστον· πρέπει λοιπὸν ἡ λέξις, ἥτις πρόκειται νὰ δείξῃ τὴν περὶ ἥς ὁ λόγος κίνησιν τοῦ ἐκκρεμοῦς, νὰ σημάνῃ καὶ τὴν διακριτικὴν ταύτην ιδιότητα τῆς κινήσεως αὐτοῦ, ἥδη δὲ μόνον ἡ λέξις *πάλλεσθαι*, ἐν ᾧ παριστάνει τὴν κίνησιν, οἷα γίνεται, ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἰσοχρόνου, διότι ἐν χρήσει εἰς τὴν κίνησιν τῆς καρδίας, ἥτις ἐκτελεῖ τοὺς παλμούς αὐτῆς ἰσοχρόνως καὶ ἰδίως 7 παλμούς ἀνὰ 6" *παλμὸν* λοιπὸν καλοῦμεν τὴν διάνυσιν ἐκάστου τῶν διαδοχικῶς ὑπὸ τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐν ἴσῳ χρόνῳ διαγραφομένων τόξων *παλμὸς* καλοῦμεν καὶ τὰς ἰσοχρόνους δονίσεις τῶν σωμάτων.

B.'

1. *Κέντρον τῆς βαρύτητος.* Γνωστὸν ὑπάρχει, ὅτι ἡ συνισταμένη τῶν δύο παραλλήλων δυνάμεων Π καὶ Κ, σχ. 1, τῶν ἐπὶ τῶν περάτων τῆς κεραίας ΑΒ ἐφηρμοσμένων, διέρχεται διὰ τοῦ σημείου ο, τοῦ διαιροῦντος τὴν ΑΒ εἰς δύο τμήματα ἀντιζρόφως ἀνάλογα πρὸς τὰς δυνάμεις, δηλαδὴ $\Pi : \text{Κ} :: \text{OB} : \text{OA}$ (1)

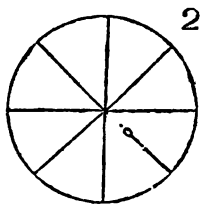
Καταφανῶς διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου ο θέλει διέρχεται ἀείποτε ἡ συνισταμένη καὶ ὅταν, τῶν δυνάμεων Π καὶ Κ ἐπὶ τῶν αὐτῶν σημείων Α καὶ Β ἐνεργουσῶν, ἡ διεύθυνσις αὐτῶν

ἐν τῷ διαστήματι μεταβάλλεται μὲν, δικτηρῆται δὲ ὁ παραλληλισμὸς, διότι καὶ εἰς πᾶσαν νέαν διεύθυνσιν τῶν δυνάμεων τὴν αὐτὴν συνθήκην (1) μεταξὺ τῶν αὐτῶν ποσοτήτων ἐκπληροῦμεν, πρὸς εὑρεσιν τοῦ σημείου τῆς ἐφαρμογῆς τῆς συνισταμένης Ρ.

2. Τοιοῦτου ὄντος τοῦ *χαρακτηριστικοῦ* τοῦ ῥηθέντος σημείου ο, πρόκειται νῦν νὰ ὀνομάσωμεν, νὰ ὀρίσωμεν αὐτό· πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν παρατηροῦμεν ταῦτα.

Ἡ λέξις *κέντρον* ἔχει γενικὴν σημασίαν, ὥρισμένην δὲ εἰς τὰς φράσεις *κέντρον τῆς περιφερείας*, *κέντρον τοῦ κύκλου*, *κέντρον τῆς σφαίρας*, σχ. 2 (α)· εἶναι δὲ τὸ κέντρον τοῦτο τὸ σημεῖον ο ἐνθα διατέμνονται αἱ ἄπειροι τὸν ἀριθμὸν ἀκτῖνες τῶν σχημάτων τούτων.

Ὁμοίαν τινὰ διατομὴν τῶν διευθύνσεων τῆς συνισταμένης Ρ, ἀπείρων τὸν ἀριθμὸν, παριστάνει τὸ σημεῖον ο τοῦ σχήματος 1, ἐκλήθη διὰ τοῦτο τὸ σημεῖον ο, σχ. 1, *κέντρον* καὶ προσεπωνομάσθη ὥρισμένως *κέντρον τῶν παραλλήλων δυνάμεων*, ἡ δὲ

(α) Μεταφορικῶς λέγομεν κέντρον ἐνεργείας, κεντρικὸν κατῴχημα, κτλ.

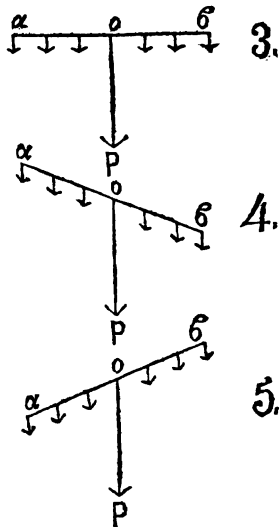

ἐπωνυμία αὕτη, οὔσα σύμφωνος πρὸς τὸ πρᾶγμα *ἵνα ἀνακαλῇ-
ται ἡ ἔννοια τῆς ῥηθείσης ιδιότητος αὐτοῦ*, ὀρθή ἐστιν, ὡς
λέγομεν καὶ *κέντρον τῆς σφαίρας*, κτλ.

3. Τοῦ σημείου ο, σχ. 1, ὀρισθέντος, θεωρήσωμεν τὰς ἴσας
καὶ παραλλήλους ἑλξεις τῆς βαρύτητος (τοῦ βάρους), τὰς γινο-
μένας ἐπὶ τῶν ἀτόμων τῆς κεραίας αβ, σχ. 3· ἡ συνισταμένη

αὐτῶν P διέρχεται διὰ τοῦ μέτου ο
τῆς αβ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο
• διατέμνονται ἀείποτε αἱ διευθύν-
σεις τῆς συνισταμένης P, τῆς κε-
ραίας αβ λαμβανούσης οἰασθήποτε
θέσεις ἐν τῷ διαστήματι, σχ. 4 καὶ
5, τοῦθ' ὅπερ σύμφωνον καὶ πρὸς
τὰ εἰρημένα, § 1.

Ὅρισωμεν νῦν τὸ σημεῖον τοῦτο
ο κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ιδιότητα αὐ-
τοῦ.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, § 2, ὀφείλομεν μὲν νὰ καλέσω-
μεν αὐτὸ *κέντρον τῶν παραλλήλων δυνάμεων*· ἀλλὰ διὰ τὸ
ὠρισμένον τῆς ἐννοίας, ἐπειδὴ ἐνταῦθα αἱ δυνάμεις ὠρίσθησαν
τὸ εἶδος, εἰσὶ δὲ αὗται αἱ ἑλξεις τῆς βαρύτητος, καλοῦμεν τὸ ση-
μεῖον ο *κέντρον τῶν ἑλξεων τῆς βαρύτητος* καὶ συνήθως, κατ'
ἀποκοπὴν, *κέντρον τῆς βαρύτητος*· ὀρθή δὲ ἡ ἐπωνυμία αὕτη.

4. Ἰδωμεν νῦν ἂν τὴν φράσιν *κέντρον τῆς βαρύτητος* (κατ'
ἀποκοπὴν, ὡς εἴρηται, τοῦ *ἑλξεων*) δυνάμεθα νὰ ἀπλοποιή-
σωμεν καὶ νὰ συνάψωμεν, ἀλλ' οὕτως ὥστε ἡ σημασία ἡ ἀρχικὴ
νὰ μὴ παραβλάπτηται.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὴν φράσιν *κέντρον τῆς
βαρύτητος τῶν σωμάτων* ὑπὸ τῆς φράσεως *κεντροβαρὲς τῶν
σωμάτων*, ὅπερ μεθερμηνεούμενον δηλοῖ *ιδιότητα τῶν σωμά-*

τῶν τοῦ ἔχειν τὸ κέντρον βαρὺ, διότι περὶ τοιοῦτου τινὸς δὲν πρόκειται ἐνταῦθα, δηλαδὴ δὲν πρόκειται νὰ ἐκφράσωμεν ὅτι ἔχουσι τὰ σώματα τὸ κέντρον βαρὺ, ὅτι ἡ σφαῖρα ἔχει βαρὺ τὸ εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς κείμενον ὑλικὸν ἄτομον, διότι καὶ πάν-
τα τὰ λοιπὰ ἄτομα τῆς σφαίρας ἔχουσιν ἐπίσης βάρος, ἀλλὰ πρόκειται ἐνταῦθα νὰ διακρίνωμεν τὸ σημεῖον κατὰ τοῦτο, ὅτι δι' αὐτοῦ διέρχεται ἀείποτε ἡ συνισταμένη τῶν ἑλλείων τῆς βαρύτητος, ὡς διὰ κέντρον, καὶ περ τοῦ σώματος λαμβά-
νοντος οἰανδῆποτε ἐν τῷ διαστήματι θέοιρ, τοῦτο δὲ δὲν ἐμφαίνει ἡ λέξις κεντροβαρές.

Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴ τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος δύναται εἶναι καὶ ἐκτὸς τοῦ σώματος, ἡ ῥηθεῖσα ἔννοια τοῦ κεντροβαροῦς δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τοῦτο, διότι τὸ σημεῖον τότε μὴ ὄν ὑλικὸν καὶ μέρος τοῦ σώματος συστατικόν, δὲν εἶναι βαρὺ αὐτὸ, εἶναι ὅμως κέντρον τῶν ἑλλείων τῆς βαρύτητος. Συμφωνοῦμεν διὰ ταῦ-
τα καὶ πρὸς τὸν Κοῦμαν καλέσαντα καὶ τούτου τὸ σημεῖον κέν-
τρον τῆς βαρύτητος (α).

Γ'.

Coefficient de dilatation. Ράβδοι διάφοροι τὴν φύσιν καὶ ἴσαι πρὸς ἓν μέτρον τὸ μῆκος θερμαινέσθαι κατὰ 1° , ἐπιμηχύνονται κατὰ ποσότητα διάφορον, οἷον ῥάβδος σιδήρου, ἔχουσα μῆκος ἐνὸς μέτρου εἰς θερμοκρασίαν 0° , θερμανθεῖσα κατὰ 1° διαστέλλεται, ἥτοι αὐξάνει τὸ μῆκος κατὰ τὴν ποσότητα 0^{μ} , 000011821=λ, ἐν ᾧ ῥάβδος ἐκ λευκοχρύσου ἐνὸς μέτρου τὸ μῆκος εἰς 0° , αὐξάνει ὀλιγώτερον καὶ μόνον κατὰ τὴν πο-
σότητα 0^{μ} , 000008842, θερμανθεῖσα κατὰ 1° ἐπίσης.

Τοῦτο δὲ τὸ ἐπαύξημα λ τοῦ μήκους 1^{μ} καλοῦσιν οἱ Γάλλοι *coefficient de dilatation lineaire*, μετεφράσθη δὲ συντελε-
στής γραμμικῆς διαστολῆς. Ἡμεῖς καλοῦμεν αὐτὸ κατὰ μέτρον
διαστολήν.

Ἡ λέξις συντελεστής δὲν ἔχει τὸν τόπον τῆς ἐνταῦθα, διότι

δὲν σημαίνει τὸ πρᾶγμα αὐτὸ, ὅπερ πρόκειται νὰ δείξωμεν. Κατὰ μέτρον διαστολῆς, ἀντὶ τοῦ συντελεστῆς γραμμικῆς διαστολῆς καὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ παριστάνει, οἷον ὑπάρχει, καὶ ὀλιγοσύλλαβος εἶναι. Ἐπεται ὅτι *coefficient de dilatation cubique* καλοῦμεν κατὰ κύβον διαστολῆν, ἀντὶ τοῦ συντελεστῆς κυβικῆς διαστολῆς.

Ἡ λέξις συντελεστῆς περιέπεσεν ἐν χρήσει, διότι αὐξανόμενου κατὰ λ. τοῦ μήκους ἐνὸς μέτρου σώματός τινος, ὅταν ἡ θερμοκρασία αὐτοῦ αὐξήσῃ κατὰ ἓνα βαθμὸν, τὸ μῆκος 100^μ αὐξεται κατὰ λ. 100, ὅταν ἡ θερμοκρασία τούτου αὐξήσῃ ἐπίσης κατὰ ἓνα βαθμὸν· ἄλλως δὲ τὸ λ δὲν συντελεῖ αὐτὸ εἰς τὴν διαστολὴν, ἀλλὰ δεικνύει μόνον τίς ἐστὶν αὕτη.

Δ'.

Ἡ ζυγός. Τὸ ὄργανον δι' οὗ προσδιορίζονται τὰ βάρη τῶν σωμάτων καλεῖται κοινῶς μὲν ἡ ζυγαριὰ, ἐλληνιστὶ δὲ ἡ ζυγός *θηλυκῶς*· ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ἀναγινώσκομεν:

α'. αΖυγὸς ἀρσενικῶς μὲν ἐπὶ τῶν βοῶν· *θηλυκῶς* δὲ ἐπὶ τῶν σταθμῶν». (Ἀμμωνίου περὶ διαφορῶν λέξεων).

β'. Ζυγὸς (ὁ) ἐπὶ τῶν βοῶν, *θηλ.* (ἡ) ἐπὶ τῶν σταθμῶν. *Thomas*. Ζυγὸς (ἀρσ.) ἐπὶ ἀμάξης· ἐπὶ δὲ σταθμοῦ οὐ ζυγὸς (ἀρσ.) ἀλλὰ τὰ ζυγά. (Λεξ. Ἑρρίκου Στεφάνου).

γ'. Τινὰ οὐσιαστικὰ τῆς β' κλίσεως μετὰ τοῦ γένους συμμεταβάλλουσι καὶ τὴν ἔννοιαν, οἷον ὁ ζυγός, ἡ ζυγός (ἢ ζυγαριὰ) (Γραμ. Βερναρδάκη. § 168. Σημ. δ. σελ. 32).

Οὐδεὶς ἀναιρεῖ τὴν ρηθεῖσαν διάκρισιν ὁ ζυγός καὶ ἡ ζυγός· συμφέρει δὲ αὕτη τοῖς ἐπιστήμοσι πρὸς διάκρισιν τῶν ἐννοιῶν.

Σημειώσεις. Ἀκαδημαϊκῶν μὴ ὑπαρχόντων, εἰς οὐδένα ἐπὶ· βάλλεται ἡ ὀνοματολογία, ἣν ἐλλόγως μεταχειριζόμεθα εἰς τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν· λίαν ὠφέλιμον ὁμῶς ᾗθελεν εἶναι εἰς τε τὴν ἐπιστήμην καὶ τοὺς σπουδάζοντας αὐτὴν νέους νὰ μεταχειρίζωνται οἱ διδάσκοντες τοὺς αὐτοὺς ἐπιστημονικοὺς ὄρους.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν Ἑταιρία πρὸ τινος χρόνου ἀπέστειλε τὸν πρότερον ἐν Τανάγρα πολλοὺς μῆνας διαμεινάντα καὶ ἀνασκάψαντα τάφους καὶ ἄλλως ἐπιμεληθέντα τὰ ἐκεῖ ἀρχαῖα Παν. Σταματάκην εἰς Σπάρτην, ἔνθα ἦτο χρεία ὑπηρεσίας ἀρχαιολογικῆς διὰ τε τὸ νέον ἐκεῖ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς κτιζόμενον Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καὶ δι' ἄλλας ἐπιμελείας τῶν πολλῶν διεσπαρμένων ἀρχαίων, εἰς Τάναγραν δέ, τὸ νῦν Σχηματᾶρι, ἀπέστειλε τὸν Ἀθαν. Δημητριάδην, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀνασκαφὴν τάφων καὶ τὴν εἰς τὸ Μουσεῖον τὸ ἐκεῖ συναγωγὴν τῶν ἔτι διεσπαρμένων ἀρχαίων. Ἐχει δὲ λάβει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρίας παρ' ἀμφοτέρων τῶν ἀποστολῶν πλείονας ἐκθέσεις περὶ τῶν ἔργων των, ἐκ δὲ Τανάγρας καὶ πρότερον μὲν καὶ πρὸ ὀλίγων δὲ ἡμερῶν ἔλαβεν οὐκ ὀλίγα πῆλινα εἰδῶλια ἐξορυχθέντα ἐκ τάφων, ἅξια λόγου εἴτε διὰ τὰ σχήματά των εἴτε διὰ τὴν διατήρησιν τῶν χρωμάτων των, ἔτι δὲ καὶ ἀγγεῖα πῆλινα πολλὰ καὶ τινα χαλκὰ ἐργαλεῖα, χειρουργικά, ὡς φαίνεται. Ἀλλὰ περὶ τούτων πάντων ἄλλοτε ἔσται λόγος εἴτε παρ' ἡμῶν εἴτε παρ' αὐτῶν τῶν ἐπιστατησάντων εἰς τὴν εὔρεσιν. Σήμερον δὲ ἐκδίδονται ἐνταῦθα ἐπιγραφαὶ τινες, ὧν ἐπέμφθησαν ἡμῖν ἀντίγραφα καὶ ἐκτυπα ἐκ τῶν δύο μερῶν τῶν ἀνω δηλωθέντων καὶ ἔτι ἐκ Θηβῶν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐκδίδομεν τὰς ἐκ Σχηματαρίου, περὶ ὧν γράφει ὁ Δημητριάδης τάδε· «Τῇ 11 Νοεμβρίου 1874 κρεμασθεὶς ἀντίγραψα δύο ἐπιγραφὰς φαινομένας ἐπὶ τῆς πρὸς δυσμὰς ἐπιφανείας τῆς γεφύρας τοῦ Ἀσωποῦ, τῆς κειμένης πλησίον τῆς συμβολῆς τοῦ Λάρη, ἥτις πρὸ δωδεκαετίας ὠκοδομήθη ἐκ τῶν τοῦ τείχους Τανάγρας λίθων, ἐν οἷς καὶ πλείστοι ἐνεπίγραφοι συντριβέντες κατετάφησαν. Τούτων ἡ μὲν εἶναι ἀρχὴ προξενικοῦ ψηφίσματος, ἡ δὲ ἀναθηματικὴ Ἑρμιόνης τινός. Ἐν δὲ τῇ ὥς 200 βήματα πέραν τῆς γεφύρας κειμένη ἐκκλησιᾷ τοῦ ἁγ. Θωμᾶ ἀντίγραψα καὶ ἀπετύπωσα παρεκτὸς ἄλλων τριῶν, μίαν ἐντε-

τειχισμένην πρὸ τῆς πύλης ἔχουσαν τετράστιχον ἠρωελεγεῖον καὶ ὑπ' αὐτὸ προξενικοῦ ψήφισματος ἱκανὸν μέρος».

Ἐκ τῶν ἄνω δηλουμένων ἐπιγραφῶν παρατρέχομεν ἡμεῖς τὴν «ἀρχὴν προξενικοῦ ψήφισματος» καὶ δίδομεν τὸ κείμενον τῆς ἀναθηματικῆς, ἔχον ὡς ἐξῆς·

Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος

Ἑρμιόνην

γυναῖκα προφήτου

Ἀφροδείσιου

5

ἐπὶ σωφροσύνη.

Τὸ πεμφθὲν ἀποτύπωμα δεικνύει γράμματα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. εἶναι δὲ ἐγκεχαραγμένη, ὡς ἐπέστειλεν ὁ Δημητριάδης, ἐπὶ βάθρου μέλανος λίθου, οὗ ἡ φαινομένη τώρα ἐπιφάνεια ἔχει μῆκος μὲν 0,70, πλάτος δὲ 0,23.

Τῆς δευτέρας λέξεως τοῦ τρίτου στίχου τὸ ἀρκτικὸν ἐμικρογράφησα, ὑποθέτων, ὅτι ὁ Ἀφροδείσιος ἦτο προφήτης ἦτοι ἐρμητικὸς θεοῦ τινος τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν μαντικῶν, καὶ τόσῳ μᾶλλον τοῦτο ὑπέθεσα, ὅσῳ κύριον ὄνομα Προφήτης ἀκόμη δὲν ἔτυχε ἀπαντήσω.

Τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγ. Θωμᾶ ἠρωελεγεῖον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸ προξενικὸν ψήφισμα εἶναι μὲν ἤδη πρόπαλαι γνωστὰ τοῖς ἀρχαιολόγοις, ὡς δημοσιευθέντα ἐν τῷ α' τόμῳ τοῦ *Corpus inscriptionum Graecarum*, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἐκεῖ κείμενον τοῦ ψήφισματος δὲν εἶναι πλῆρες ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ, ὡς τὸ σταθμὸν ἡμῖν ἔκτυπον μαρτυρεῖ, ἐκδίδομεν ἐφεξῆς πάντα τὰ γράμματα τοῦ λίθου πρὸς συμπλήρωσιν μὲν καὶ ἐπικύρωσιν τοῦ ἐν τῷ C. I. Gr. δοθέντος κειμένου, πρὸς διόρθωσιν δὲ ἐκείνων οἱτινες λαβόντες τὸ ἑμμετρον ἐπίγραμμα ἐκείθεν καὶ μετατυπώσαντες ἐπήνεγκαν εἰς αὐτὸ αὐθαιρέτους τινὰς μεταβολάς, ὡς ἐγένετο τοῦτο ἐν τῷ τοῦ Overbeck συγγράμματι *Schriftquellen etc* 1575. — Ἐτι δὲ πρότερον ὁ Welcker, δν ἀναφέρει ὁ Keil ἐν *Sylloge Inscriptionum Boeoticarum*, σελ. 57 ἐθεώρησε τὸ Φορύστας τοῦ ἐπιγράμματος βάρβαρον καὶ ἐπέρασεν ἢ εἰς τὸ

ὄρθον τοῦ ὀνόματος δυσπιστία καὶ εἰς τοῦ Παρὲ τὸ λεζικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων τῆς Ἑλληνικῆς, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἐντρίβης ἐν τῇ ὀνοματολογίᾳ Keil ἔκλινε νὰ εἰκάσῃ Κορύστας ἀντὶ τοῦ Φορύστας. Ἀλλὰ τὸ χάρτινον ἔκτυπον ἐδῶ εἶναι πάνυ σαφές.

Ὁ λίθος, ὢν μόνον κατὰ τὴν δεξιὰν τῷ ὀρῶντι πλευρὰν καὶ γωνίαν ἀβλαβής, κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς κολοβὸς καὶ ἔχων μῆκος 0,87 καὶ ὕψος 0,45, ἔχει γράμματα τάδε·

Εἰκόνα τὴν δε ἀνέθηκε Φορύστας
παῖς ὁ Τρίακος | κήρυξ νικήσας καλὸν
ἀγῶνα Διός· | ἄλλους τε ἀθλοφόρους
πτανοῖς ποσὶν εἶλον ἀγῶνας, |
5 εὐόλβου δὲ πάτρας ἄστου καλὸν στεφανοῖ.

Καφισίας ἐπόσεις.

...ὥρῳ ἄρχοντος μείνος Ἱπποδρομίῳ προτριάκάδι, ἐπεψάφιδδε
...ος Μνάσωνος, Ἀθάνιχος Δωροβίῳ ἔλεξε· δεδόχθη τῷ δάμῳ
πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τὰς πόλιος Ταναγρείων Διοῦσκορίδαν
10 ...ρῳ, Ἀθανεῖον, αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὐτὺς γὰς κὴ Φυ-
κίας ἔππα)σιν κὴ Φισοτελίαν κὴ ἀσφαλλίαν κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμῳ
κὴ ἱράνας ἰώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάντα
καθάπερ τῷ)ς ἄλλος προξένους κ(ὴ εὐερ)γέτ(η)ς.

Τὸ ο τοῦ εἶλον ἐν τῷ δ'· στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος φαίνεται σαφῶς ἐν τῷ ἐκτύπῳ, καὶ τὸ ο δὲ ἐν τέλει τοῦ ε'. στίχου εἶναι ἀρκετὰ σαφές, μετ' αὐτὸ δέ, ὡς σημειοῖ ὁ Δημητριάδης, «εἶναι μικρὸν ξέσμα, μόνον ἰῶτα ἐγχωροῦν, ὅθεν νομίζει, ὅτι συμπληρωτέον στεφανο(ι), ὥστε λέγειν τὸν Φορύσταν· τὸ δὲ καλὸν ἄστου τῆς εὐόλβου πάτρας στεφανοῖ με, ἢ· στέφανο(ι), ἐξ οὗ ἡ ἔννοια· οἱ δὲ στέφανοι τῶν νικῶντων εἰσὶ καλὸν ἄστου (=περίδολος, ἔρκος) τῆς εὐόλβου πατρίδος.» Ἀλλὰ τοῦτο ἐγὼ τὸ τελευταῖον οὐ μάλα προσδέχομαι. Ὁ Boeckh ἐξέδωκε· στεφαν(ῶ), εἰ καὶ Ὁ εἶχε τὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀντίγραφου τοῦ Leake, διὰ τὴν συμφωνήσῃ τὸν λόγον πρὸς τὸ ἀνωτέρω εἶλον. Εἰς στήριξιν δὲ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Φορύστα συντελεστικὸν εἶναι ν' ἀναφέρω, ὅτι τῇ 24 Μαρτίου 1874 ἀνέγνω ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίας Ἀττικῆς ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Σπυρ. Κόμνου ἐνταῦθα, τάδε· Φί-
27*

λιππος Φορύσκου Παλλήνευς. Φαίνεται ὅτι τὸ Φορύστας καὶ τὸ Φορύσκος εἶναι τοῦ αὐτοῦ θέματος. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Τρίακος, ὅπερ καὶ αὐτὸ οἱ περὶ τὸν Leake καὶ τὸν Welcker (ὅχι ὅμως ὁ Boeckh οὔτε ὁ Keil) ἐθεώρησαν ὑποπτον καὶ ἐξέδωκαν Ὁ τ ρ ί α κ ο ς, θέλομεν τὸ εὐρεῖ κατωτέρω ἐπικυρούμενον ἐκ λίθου ἄλλου Θηβαϊκοῦ.

Ἔτι ἐκδίδομεν ἐκ τῶν ἐν τῇ συλλογῇ Σχηματαρίου ἐπιτυμβίων λίθων τοὺς ἐξῆς, ὧν μᾶς ἐστάλησαν ἔκτυπα παρὰ Δημητριάδου μετὰ σημειώσεως τοῦ μεγέθους αὐτῶν.

1. Ἀρχιππος. (ἐπὶ στήλ. λίθου μέλανος, ὕψ. 0,95, πλ. 0,37.)
2. Δαμοκλία. (» » » » » 0,68, » 0,32.)
3. Μνασίφιλος. (» » » » » 0,89, » 0,36.)
4. Πολουκλία. (» » » » » 0,37, » 0,23.)
5. Τιούχων. (» » » » » 0,24, » 0,23.)

Καὶ τούτων μὲν τῶν πέντε στήλῶν τὰ γράμματα φαίνονται ὁπωσοῦν παλαιότερα, τὰ δὲ τῶν ἐξῆς εἶναι τῶν Ῥωμ. χρόνων.

1. Ἀλκις. (ἐπὶ στήλ. λίθου μέλανος, ὕψ. 0,28, πλ. 0,22.)
2. Δαμώ. (» » » » » 0,65, » 0,32.)
3. Ἰράνα. (» » » » » 0,76, » 0,46.)
4. Κτησικλία. (» » » λευκοῦ μετ' ἀετωματίου καὶ δύο ῥοδάκων τετραφύλλων. ὕψ. 0,43, πλ. 0,36.)

5. Πρα ο ύ λ α

χρηστά. (ἐπὶ στήλ. λίθου μέλανος » 0,80, » 0,41.)

6. Ἐπὶ

Εὐμαρείδῃ. (» » » » » 0,92, » 0,31.)

7. Ἐπὶ Ὁ(ν)ασίμου. » » » » 0,95, » 0,40.)

8. Ἐπὶ

Εὐτύχῳ.

Εὐήμερος Σωκράτους

Ἀνθηδόνιος χαῖρε. (ἐπὶ στήλ. λίθου λευκοῦ, μετ' ἀετωματίων καὶ ῥοδάκων δύο διπλῶν, ὕψ. 1,03, πλ. 0,49.— Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι εἶναι ἐν τῇ τυμπάνῳ τοῦ ἀετωματίου, οἱ δὲ ἄλλοι δύο ὑπὸ τῇ γείσῳ καὶ γράμμασι πολὺ ὑστερωτέροις. Ἐγένετο διπλῇ χρήσις τῆς στήλης, ὥς φαίνεται.

Ἐκ Θηβῶν δ' ἔχομεν τὰς ἐξῆς ἐπιγραφάς, ὧν καὶ ἀντίγραφα καὶ ἐκτυπα χάρτινα ἐπεμψεν εἰς τὴν ἐταιρίαν ὁ ἐκεῖ ἐπαρχιακὸς δημοδιδάσκαλος Ἑπαμινώνδας Κορομάντζος, ὅστις καὶ ἄλλως γίνεται χρησιμώτατος εἰς τὰ ἐκεῖ ἀρχαῖα, ἐφορευῶν μετὰ ζήλου τῆς πρὸ δύο ἐτῶν ἐκεῖ συστάσης ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς καὶ πλουτίζων αὐτὴν διὰ περισυναγωγῆς τῶν ἐσκορπισμένων τῆς ἀρχαίας τέχνης λειψάνων.

Παμμάχον, ὦ Θήβα, κρατίοντά με παῖδας ἀγῶνα
καὶ τὸ πάλιν μεσάταν ἐλικίαν τίς ἐρεῖ
τοίας ἐκ προβολᾶς οὐ ἀγχι τοῦ; Ἄδε Νέμειος
νίκα μοι λεκτῶν ἦλθεν ἀπ' ἡθίων

5 πατὴρ δῶμα Τρίακος· ἔεθλα γὰρ οἱ παρὰ Δέρκαι
ἐμπαδὸν Ἑλλάνων πλείστα φέροντι νίκαι.

Τεισικράτης ἐποίησε.

α' Οὗ λίθος, ἐφ' οὗ τὸ ἐπίγραμμα, εἶναι τεγισμένος ἐν τῇ κλίμακί τοῦ ἐνταῦθα ξενοδοχείου Παπαδάμη, ἀνάστροφα. Ταῦτα ὁ φίλος Ἑπαμινώνδας. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν, ὅτι τὰ γράμματα εἶναι σχεδὸν ὅμοια μὲ τὰ τοῦ ἀνωτέρω τοῦ Φορύστα ἐπιγράμματος, ἔχοντα μικροὺς εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραίων ἀκρέμονας (arices) καὶ πῶς φαίνονται τῶν μεταγενεστέρων Μακεδονικῶν χρόνων. Ἀλλ' ὅμως ἔχων τις ἐν νῷ, ὅτι περὶ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἐν διαφόροις τόποις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχομεν πολὺ ἀσφαλῆ γνώσιν, δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Τεισικράτης ὁ ποιήσας τὸν ἀνδριάντα τοῦ τιμηθέντος ἐπιγράμματι Νεμεονίκου εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Τεισικράτει, οὗ μνημονεύει ὁ Πλίνιος ἐν Φυσ. Ἱστορ. XXXIV, 8, 19, 83, 89, ἐτι δὲ καὶ XXXV, 11, 40, 126, ὡς μαθητοῦ τοῦ περιφήμου Λυσίππου καὶ ἀκμάσαντος περὶ τὴν ΡΚ'. Ὀλυμπιάδα (300 πρ. Χρ.) Θάρραλεώτερον δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκοτολογήσωμεν, ὅτι ὁ Νεμεονίκης οὗτος ὁ παγκράτιον νικήσας παῖδων (= παμμάχον . . . παῖδας ἀγῶνα) καὶ οὗ τὸ ὄνομα δὲν περιέχεται ἐν ταῖς στίχαις, ἢ ἀδελφὸς ἦτο τοῦ Φορύστα ἐκείνου, ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς Τρίακος γεννηθείς, ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Φορύστας ἦτο. Περὶ δὲ τοῦ ὅλου νοήματος τοῦ ἐπιγράμματος καὶ διὰ τί οὕτως ἐστίξαμεν αὐτὸς

τοῦ τὰς λέξεις καὶ ὄχι ἄλλως, δὲν εὐκαιροῦμεν νὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα, ἅπερ θὰ ᾔσαν ἀναγκαίως πολλά. Ἄλλοι κατὰ ταύτην ἢ κατ' ἄλλην στίξιν ἀς τὸ ἐρμηνεύσωσι διὰ μακρῶν. Ἡμεῖς δὲ χωροῦμεν εἰς ἄλλα.

Οὐκ ἔστ' οὐδὲν τέρμα βίου θνητ(ῶν ἐπι)νοί(α)ις,
ἀλλὰ τύχη κρείσσων ἐλπίδος (ἐξ)εφάνη,
ἥ καὶ Τιμοκλέην Ἀσωπάρχου ἠράνισ' υἱὸν
πρόσθε, πρὶν ἐνδείξασθ' ἔργα πρέποντα φύσει·

5 δ(ς) Βασιλεία Διδς καὶ ἐν Ἑρακλείους τρίς ἐν ἄθλοις
ἵπποις νικήσας δώματ' ἐπηγλάτισεν.

Πολύκλειτος ἐποίησε.

Ὁ λίθος, ἐφ' οὗ τὸ ἐπίγραμμα, εἶναι, καθ' ὃ μοι γράφει ὁ αὐτὸς φίλος, τετειχισμένος εἰς τὴν ἀρκτικήν κλίμακα τοῦ ἐν Θήβαις ναοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου, κατέχων τὸ πλεῖστον τοῦ μήκους τῆς πρὸς τῇ γῇ βαθυίδος. Τὸ μήκος του μέτρων 2, τὸ ὕψ. 0,36, τὸ πᾶχ. 0,83. Ἐχει δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας πρὸς δεξιὰ τῶ ὁρῶντι καὶ ἕτερον ἐπίγραμμα, οὗ μόνον τὰ ἐξῆς σώζονται·

. . . . . Πουθιηοςτ . . . . .

. . . . . Πούθια παγκ(ράτιον

Παιδ . . . . . κρατεω ; . . . . .

ΚορΒ;είδας Ἰεραῖ νΗ;α . . . . .

5 ἐγ νίκας ἔτι θερμὸς δ(ρούσας; . . . . .

Φοίβου τῶν ἐτύμων | . . . . .

Λύσιππος Σι(κυώνιος ἐποίησε.

Τὰ γράμματα τοῦ δευτέρου τούτου ἐπιγράμματος καὶ πῶς νεώτερα καὶ ἀμελέστερον φαίνονται κεχαραγμένα ἢ τὰ τοῦ πρώτου. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνα εἶναι τόσον καλὰ, ὅσον ὑποτίθενται τὰ τῶν χρόνων, ἐν οἷς ἤκμασεν ὁ νεώτερος Πολύκλειτος, ὁ μαθητὴς τοῦ Νικαυκίδου (διότι βέβαια δὲν εἶναι πρέπον νὰ ὑπάγῃ τινὸς ὁ νοῦς εἰς τὸν μέγαν Πολύκλειτον) καὶ σύγχρονος τοῦ Σικυωνίου Λυσίππου. Ὅμως δὲ παραδεχόμεθα, ἀφοῦ ὁ λίθος τὸ θέλει, ὅτι τοῦ περὶ φήμου Λυσίππου καὶ τοῦ ὄχι ἀσήμου νεωτέρου Πολυκλείτου ἴσταντο ἔργα ἀνδριάντες δύο ἀθλοφόρων νικητῶν ἐπὶ ἐνὸς βάρους

ἐν Θήβαις, τούτου δὴ τοῦ σωζομένου. Τὰ ἐν τῷ ε'. στίχῳ τοῦ προτέρου ἐπιγράμματος μνημονευόμενα Βασίλεια Διὸς ὅτι εἶναι ἀγὼν ἰδρυθεὶς ἐν Λεβαδείᾳ μετὰ τὴν ἐν Δεύκτροις νίκην (ἐτ. 374 π. Χ.), εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Διοδώρου 15, 53.

Τώρα δὲ μεταβαίνω εἰς δύο παλαιότερας καὶ σπουδαιότερας ἐπιγραφάς, ὧν ὁ αὐτὸς φίλος ἐπεμψε τὰ χάρτινα ἔκτυπα. Δυστυχῶς ὅμως εἶναι ἀμφοτέραι κολοβαί. Περὶ τῆς προτέρας, ἥς εὐθὺς παρατίθημι τὸ κεῖμενον, ἔχω τὴν ἐξῆς πληροφορίαν. α' Ὁ λίθος ἔχει ὕψ. 0,90, πλ. 0,49, πᾶχ. 0,65. Εὐρέθη περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος Μαΐου εἰς βάθος ἐπιπόλαιον ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Παν. Χοντρογαρέφως, κειμένῳ πλησιέστατα τοῦ ἵπποδρομίου. Ἦτο τοποθετημένος (ὡς ὁ κηπουρὸς μὲ ἐβεβαίωσεν) ἐπὶ λίαν εὐρέος τοίχου, καὶ μετεκομίσθη εἰς τὴν Συλλογὴν κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου, ἔνθα νῦν φέρει τὸν ἀρ. 100. Ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ διὰ σκαφῆς ζήτησις τῶν λειπόντων τεμαχίων, ἀλλ' οὐδὲν εὐρέθη.

Ἰδοὺ τὸ κεῖμενον, ὡς τὸ συνεκροτήσαμεν.

Τύδε χρεῖ;) ματα συνεβ(άλονθο ἐν τὸν πόλεμον

δν;) ἐπο(λέμιον;) Βοιωτοὶ πελ.....

π)οττῶς ἀσεβίοντας τὸ ἱερο(ν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ

Π;)ουθίω.

5 Ἀριστίωνος ἀρχοντος Ἀλυζῆοι.....

πρισγέες Χάροψ Δάδωνος: Ἀριστο.....

Ἀνακτορίεες τριάκοντα μνᾶς: πρι(σγέες.....

Φόρμω: Ἀρκο: Τέρρος.....

Βυζάντιοι: χρυσίω Δαμψακανῶ στ(ατεῖρας...;...)

40 ὀγδοέκοντα πέτταρας: ἀργυρίω Ἀτ(τικῷ δρᾶ-

χμας δεκαεῖς: σύνοδροι Βυζαντίων (ἐκόμιζαν;

τὸ χρυσίον Κερκίνος Εἰροτίμω ΑΓ.....

Δ)ηλοπτίχω Διωνύσιος Εἰραλῶνος—

Ἀθανόδωρος: Διωνυσίω: Τερε / .....

45 πρόξενος: Βοιωτῶν Χ;ειδίας: Δι.....

Νικολάω ἀρχοντος Ἀλυζ(ῆοι.....

ἔλλας τριάκοντα μνᾶς ΕΓ.....

πρισγείες Ἀλυαίων Θεο / . . . .

Ἀ)λεξάνδρου Δίων Πολυχ. . . . .

20 Ἀ)γεισινίκω ἄρχοντος Βυσζάντιοι . . . .

.ονθο ἄλλως πεντακατίως στατεῖρα(ς χρυ-
σ)ῶς Λαμφακανῶς ἐν τὸν πόλεμον τὸν ὑ(πὲρ τῷ
Ιάρω τῷ ἐμ Βελφοῖς ἐπολέμιον Βαιωτ(. . . . ,
σύνοδροι ΕΙΝΙ;ξαν Σῶσις Καρατίχω

25 Π)αρμενίσκος Πυράμου.

Πιθανώτατα ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς σώζονται, ὅσον τοῦλάχιστον ἐκ τῆς ὀψεως τοῦ ἐκτύπου εἰκάζω, διότι ἄνω μὲν εὐθεῖα τις γραμμὴ ὅπως οὖν βαθεῖα ἐγγρίμπτει ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πρώτων γραμμάτων, ὑπὲρ αὐτὴν δὲ κενόν τι μικρὸν μὲν ἀλλὰ πως μειζον ἐνός διαστήχου σώζεται, κάτω δὲ μετὰ τὸν κέ. στίχον πάλιν κενός ἐπὶ ποσὸν φαίνεται τόπος καὶ μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πυράμου οὐδὲν ἵχνος γράμματός ὑπολείπεται. Καὶ αἱ ἀρχαὶ δὲ τῶν στίχων κατὰ τὸ πλείστον φαίνονται μοι σῶαι, μάλιστα ἀπὸ τοῦ ε. στίχου καὶ ἐξῆς, εἰ καὶ ἀκριβῶς εἰπεῖν ὀρθότομος ἐκεῖ γωνία τοῦ λίθου δὲν διακρίνεται, ἀλλὰ φαίνεται φαγωμένη. Ἐκολοβώθησαν δὲ πάντων τῶν στίχων τὰ τέλη, διότι τὸ πλάτος τοῦ λίθου ἐκεῖ ἐξέλιπεν, ἴσως κατὰ τὸ ἐν τρίτον τοῦ ὅλου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὀλιγώτερον, ἂν ἐκ τῶν στίχων δεκάτου καὶ εἰκοστοῦ πρώτου καὶ εἰκοστοῦ δευτέρου συμπεράνωμεν, ἐνθα διὰ ὀλίγων γραμμάτων προσθήκης, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὴν συνέχειαν πρὸς τοὺς ἐπομένους στίχους ὄχι ἀπιθάνως ἀποκατεστήσαμεν.

Ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρεται εἰς τὸν κακὸν ἐκείνον ἱερὸν πόλεμον, τὸν διαπολεμηθέντα δέκα ἔτη ἀπὸ τοῦ 355 μέχρι τοῦ 346 πρ. Χρ. καὶ λήξαντα μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Μακεδόνοιο Φιλίππου ἐν Ἑλλάδι, γίνεται φανερόν ἐκ τῆς ὅλης κεφαλίδος καὶ ἐκ τῶν στίχων κβ. καὶ κγ. Ἄν καλῶς τῶν τῆς κεφαλίδος ὀλίγων γραμμάτων ἐγένετο ἡ συμπλήρωσις παρ' ἡμῶν, ἃς κρίνωσιν ἄλλοι. Χρέος μόνον ἡμεῖς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὰ πρὸ τοῦ ματα φαινόμενα ἐπὶ τοῦ ἐκτύπου ἵχνη τοῦ κάτω μέρους δύο τριῶν γραμμάτων δὲν ἄγουσι πάντως εἰς τὰ ρη ἢ ρει, ὥστε δυνατὸν

καὶ ἀναλώματα νὰ ἔκειτο ἐκεῖ ποτε ἢ ἄλλο τι ὅμοιον ὄνομα. Ἔτι λέγομεν ὅτι μετὰ τὸ πε φαίνεται ἐν ὀρθῇ κεραΐας ὑπολειπόμενον κάτω μέρος, ὅπερ ὁμῶς εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὸ Ε παρ' ὅσον ἔπρεπεν, ἵνα ἀποτελέσῃ ταῦ ἢ ὕψιλον ἢ φῖ ἢ ψῖ.

Εἰς τὸ σύνολον τῆς ἀναγραφῆς παρατηροῦμεν τὰδε· τριῶν ἐτῶν συνδρομαὶ εἰς τὸν πόλεμον ἀναφέρονται, ἀν δὲ τῶν πρώτων ἢ συνεχῶν τινων ἐτῶν τοῦ πολέμου ἢ ὄχι, ἄδηλον, διότι δὲν ἔχομεν συνεχῇ κατάλογον τῶν ἀρχόντων τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν, ὥστε νὰ ἡξεύρωμεν πότε ἡρχόντευσαν ὁ Ἀριστίων τοῦ Α. στίχου, ὁ Νικόλαος τοῦ ις'. καὶ ὁ Ἀγείσινικος τοῦ κ'. Φαίνεται δέ, ἀν δὲν εἶναι ὅλως τύχης ἔργον, ὅτι κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἀνεγράφησαν Ἀλυζαῖοι, Ἀνακτοριῆς, Βυζάντιοι, καὶ ὕστερον πάλιν Ἀλυζαῖοι, Βυζάντιοι, ὅτε δεύτερον συνέδραμον. Περὶ δὲ τούτων οὐδὲν εὔρον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἱεροῦ πολέμου λεγόμενον, ὅτι ἐβοήθουν τότε τοῖς Βοιωτοῖς ὅπωςδῆποτε, ἢ ὡς σύμμαχοι, ἢ ὡς χρήματα τελοῦντες μόνον ἐξ εὐσεβείας ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἢ καὶ διὰ κοσμικὰ συμφέροντα. Ἀλλὰ πόσα χάσματα δὲν ἔχει ἡ ἀρχαία ἱστορία!

Ἐν τῷ τέλει τοῦ θ'. στίχου πιθανὸν νὰ ἔλειψαν αἱ ἑκατοντάδες στατήρων, διότι οἱ Βυζάντιοι τὸ δεύτερον ἔδωκαν (ἴδε στίχον κ.) ἄλλους 500· ἀλλὰ τοῦτο ἀβέβαιον.— Ἐν τῷ ἡ. στίχῳ εἰς τῶν πρέσβων τῶν Ἀλυζαίων (πόλεως παραθαλασσίῳ τῆς Ἀκαρνανίας) ἀν ὀνομάζεται μὲ πρωτοφανὲς ὄνομα ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς, δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν. Ἀρκόλυκος ἤδη που εὐρέθη κύριον(*) καὶ Ἀρκος λοιπὸν (= ἄρκτος) ὡς Λύκος, δυνατόν νὰ ὑπῆρξεν. Τὸ δὲ Τέρεος ἐκλαμβάνομεν μᾶλλον ἀντὶ τοῦ Τήρεος (Θρακικοῦ ὀνόματος) κείμενον ἢ ἀντὶ τοῦ Τηρέως. Παρατηρητέον δὲ καὶ τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἔχει τινὰς ἀνωμαλίας γραφῆς. Πρὶς γέρας καὶ πρὶς γείρας, Ἀλυζῆοι καὶ Ἀλυζαίων, χρουσίω καὶ χρυσίον, Βυζάντιοι καὶ Βυζάντιοι.— Ἐχει δὲ καὶ ἀνωμαλίαν στίξεως, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, κατὰ περισσείαν ἢ ἔλλειψιν, ἐξ οὗ ἀσάφεια ἐν τισι. Τὸ δὲ ἐν στίχῳ κγ'. Βελφοῖς λαμπρῶς βεβαιοῖ τὴν ἐν τῷ

(*) Ἰδε Φιλίστορος τόμον 4, σελ. 526.

Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ σελ. 196 καὶ 200 τεθησαυρισμένην ταύτην γραφήν. Προσθέτω δ' ἐγὼ ὅτι καὶ Δολφοὶ ποτε ἐλέγοντο οἱ Δελφοί, διότι οὕτω εὔρον τὴν λέξιν γεγραμμένην ἐπὶ τινος μικροῦ τεμαχίου δημοσίας ἐπιγραφῆς, ὅπερ πρὸ ἐτῶν εἶδα ἐν τῇ Ἀδριανείῳ στοῦ, πρὸς τινὶ τῶν μεσαίων κιόνων κείμενον, ἐξέδωκε δὲ ὁ Πιττάκης ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερ. ὑπ' ἀρ. 3142, λέγων ὅτι εἶναι ἐκ Καλύμνου δ' λίθος. Ὅπως δὴ ποτε, μνημονεύονται ἐκεῖ καὶ οἱ Ἀμφικτίονες. Τὸ δὲ Δολφοὶ ὅμως καὶ μετὰ τὴν τοῦ Πιττάκη ἔκδοσιν, ἣτις ἐγένετο τῷ 1857, δὲν ἐπέρασεν ἀκόμη εἰς τὸ ἐν ἔτει 1863 ἐκδοθὲν λεξικὸν τοῦ Pape, ἵσως διότι δὲν ἐπιστεύθη. Ἐγὼ ἀνέγνων τὸν λίθον πρῶτον τῇ 20 Ἰουνίου 1867, ὡς εὐρίσκω ἐν τοῖς σημειώμασί μου. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω παρεκβατικώτερον. Περὶ δὲ τοῦ ἐν τῷ κδ'. στίχῳ ῥήματος *εἵριξαν*, οὗ τὰ τρία γράμματα INI εἶναι πολὺ ἀμφίβολα, δὲν ἔχω δυστυχῶς τίποτε νὰ εἶπω ἄλλο, εἰμὴ ὅτι καὶ εἵτιζαν καὶ εἵπιζαν καὶ εἵμιζαν καὶ ἔμοιζαν δύναται πως ν' ἀναγνωσθῇ, ἀλλὰ ἐν ποίᾳ σημασίᾳ, δὲν εἰξεύρω. Ἀλλὰ τινὰ ἔχει ἡ ἐπιγραφή ἀσαφῆ, ὡς ἐν στίχ. ιγ'. ἔνθα μετὰ τὸ Εἰραῖωνος ὄνομα εἶναι, ὡς δύο γραμμάτων τόπος κενὸς καὶ ἄδηλον μένει, ἂν τὰ ὕστερον ἐν τῷ ιδ'. καὶ ιε'. ζίχῳ ὀνόματα εἶναι συνέχεια τῶν ἀνωτέρω συνέδρων τῶν Βυζαντιῶν ἢ ἀνδρῶν ἄλλης τινὸς πόλεως, ὡς τὸ Τεγε / καὶ τὸ πρόξενος (ἂν δὲν εἶναι κύριον ὄνομα) φαίνονται ὑποδηλοῦντα. Αὐτόθι καὶ τὰ Βοιωτῶν Χειδίας ἢ Μειδίας, ὡς εἶναι διεσταλμένα ἀπὸ τοῦ προηγουμένου πρόξενος καὶ τοῦ ἐπομένου Δι. . διὰ ζίξεως, πλείστον σκότος ἔχουσι δι' ἐμέ. Περὶ τούτων λοιπὸν πάντων καὶ περὶ ἄλλων ἃ δὲν παρετήρησα, περιμένω παρ' ἄλλων διασαφήσεις. Πλειοτέρως δὲ τοιαύτας θὰ ζητήσω διὰ τὸ κείμενον τῆς δευτέρας δημοσίας Θηβαϊκῆς ἐπιγραφῆς, εἰς ἣν νῦν μεταβαίνω, διότι αὐτῆς δὲ τὸ σκότος πολὺ.

.....;.....

...δ)νδρῶ(ν) ὅσοι ἂν α.....

....ε)ὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆν..

δεδόχ)θαι τῷ δήμῳ | α | .....εμ.α.δεσι..

.....ων

- 5 .....ἔλεξε· ἐπιδεῖ ἐπὶ Θεοῦ γυνώτελ' δ' α (ἄρχοντας...
 ..κ)αταλειφθέντες ἐν τοῖ Πειραιε(ῖ....
 ..ἀποδόμεν τὰμ Μωνυχίαν κομι....
 ..'Αθ)ανῆοι τοῖς στροτιώτης αὐτοὶ αὐοί ...
 εὐρή;)σκονθι τὰ εὐεργε....α γεγεν....
- 10 ....ων τῶν πρωί;ην (πεπ)ραγμέν(ων)...
 ...δ)έ;ξασθη τῶν χρεϊμάτων τῶ....
 ...ἄρ;τια, ὅπως κα κομιττάμενοι τ....
 ...η λιμένα..ἀτελιῶν οἱ φιλοὶ ....
 ...μεν τῇ πόλι Θειθῶν τὰς ἀποΔ;...
- 15 ..στ)ροτιώτης, δεδόχθαι τοῖ δάμοι.....
 ....ὀπόττα παρκέκλεικε αυ...
 ....! Προστατεῖρροι μεῖνι κατ...
 ....ς κῆ τοὶ 'Αρεοπαγῖτη κῆ....
 ...τα)λάντων κῆ δύο κῆ δρὰ(χμ)α...
- 20 ...Ιων κῆ ἡμιωβελίω τὸ ἐπιβάλλο(ν)...
 ....ς 'Αθανύων (ἔ)χι ἀ πόλις Θει(θῶν)..
 ...κων, ὅπως κα διαμένει ἀ φ(ιλ)...
 ...ος ἄνδρας ὅπ....
 .....ο.....
 .....;

Ὁ λίθος, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή, φέρει νῦν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Θεβῶν τὸν ἀρ. 99. Ἐξετεῖχισθη δὲ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ἐν Θεβαῖς σαγματοποιοῦ Σωτηρίου Ῥουπάκα.

Τὰ γράμματα εἶναι ἀβαθῶς κεχαραγμένα οὔτε τόσον καλὰ, ὥς τὰ τοῦ προτέρου λίθου καὶ φαίνονται πως νεώτερα, πάντως ὅμως θὰ εἶναι τῶν Μακεδονικῶν ἔτι χρόνων, ἅτε μὴ ἔχοντα arices, καθ' ὅσον διακρίνω ἐν τῷ σταλέντι ἐκτύπω. Πάντα δὲ τῶν στίχων τὰ γράμματα εἶναι ἐντὸς δύο λεπτῶν γραμμῶν (χαρὰ κίων) κεχαραγμένα, ἄγραφοι δὲ ἀφέθησαν οἱ ἀπὸ τοῦ δ'. (πλὴν δύο γραμμάτων) μέχρι τοῦ ζ'. τέσσαρες στίχοι, ὥς τοὺς ἐδήλωσα δι' ἀπλῶν γραμμῶν.

Φανερόν εὐθὺς γίνεται ἐκ τῶν ἀνωτάτω στίχων, ὅτι ἔχομεν ἐνώπιόν μας στηλὴν, εἰς τῆς ὁποίας τὸ ἐπάνω μέρος ἐγράφη Ἀττικῇ διαλέκτῳ ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων, κατωτέρω δὲ μετὰ διὰλειμμα ψήφισμα τῶν Θεβαίων Διολίστι, βεβαίως διὰ τινὰ κοι-

νοπραγία τῶν δύο πόλεων, ποίαν δὲ ταύτην καὶ πότε γενομένην, ἄδηλον ἐμοί. Ἄξιον δὲ τὸ πρᾶγμα ζητήσεως. Ἴσως εἰς τι τῶν ἐπὶ Πολυσπέρχοντος καὶ Κασσάνδρου ἢ τῶν ἐπὶ Δημητρίου τοῦ πολιορκητοῦ γενομένων ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή.

Ἐκ Σπάρτης δὲ ἀνακοινοῦμεν τὰ ἐξῆς δύο ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, ὄντα τῶν μετὰ Χριστὸν κατωτάτω Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὡς δεικνύει τὸ λεκτικὸν αὐτῶν καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τὸ ἐπὶ τῶν ἐκτύπων τοῦ Σταματάκη.

1.

Τρωίλε χαῖρε. Κα-
μὼν πολλὴν ἄτροπον χθόναΝ
ἀνδρῶν | καὶ πίντευ σπύσας
συνεχῇ συχὰ κύματα πλεῦσαιΝ, |
5 ὥς ἵνα σοί τι τύχη δῶῃ καλὴν
ἐξαπίνης τι, | οὐκ ἔλαβες χά-
ριν ἐκ καμάτων σῶν οὐδέ
σε γαῖα | σὴ κατέχει Σπέρτη
πολὺ φιλάτος, ἀλλὰ Κορώνη |
40 γῇ σε κρατεῖ τύμβας τὸ πε-
πρωμένον οὐ προφυγόν-
τα, | τεσσαράκοντα μόνους
ζήσαντα χρόνους ἐνι-
αυτῶν.

2.

Θρέπτος ὁ ταῖς Μούσαις ἀρέσας, δν
ἐπήνεσεν Ἑλλάς / καὶ περίφρων Ἀσίη
καὶ νοεροὶ βασιλεῖς / οὐκέτι ταῖς
θυμέλαις ταῖς εὐστεφάνοις παρεδρεύω /
5 τερπνὰ μέλη κελιδῶν ταῖς λιγυροῖσι
χαροῖς / οὐδὲ σύνευνον ὀρῶ φιλο-
σύνγαμον οὐδὲ τὰ τέκνα / κείμαι
τοῦτον ἔχων οἶκον ὁ παῖδιον.
Παροδῶτα χαῖρε.

Τὸ μὲν πρότερον τῶν ἐπιγραμμάτων, οὗ τῶν ἐξαμέτρων ζίχων τὴν διαίρεσιν ἐδήλωσα ἐγὼ διὰ ὀρθῶν κεραίων, ὑποτίθεται ὡς τεθὲν ἐπὶ κενотаφίου σήματος. Εἶναι δὲ ἡ ἔχουσα αὐτὸ ζήλη μικρὰ μετ' αἰτωματίου, λίθου ὑπομέλανος, ὕψ. 0,32, πλ. 0,23, πάχ. 0,03 καὶ εὑρέθη ἐν τινὶ τῆς Σπάρτης ἰδιωτικῇ οἰκίᾳ καὶ κατετέθη ἀπὸ τοῦ 1872 εἰς τὸ ἐκεῖ Μουσεῖον ὑπ' ἀρ. τοῦ καταλόγου 268.—Τὸ δὲ Β^{ον} ἐπίγραμμα, δὲ καὶ ὀπωσοῦν κάλλιον, γέγραπται ἐπὶ στήλης μετ' αἰτωματίου ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ ῥόδον Ἰωνικόν. Ὁ λίθος ὑπομέλας, ὕψ. 0,62, πλ. 0,40, πάχ. 0,03 περίπου. Εὑρέθη τὸ παρελθὼν ἔτος ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἐν ἀνασκαφῇ χωρικοῦ, παρ' οὗ ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Π. Κουμανταράκης λαβὼν τὸ κατέθεσεν εἰς τὸ Μουσεῖον. Ταῦτα κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Σταματάκη. Αἱ γραμμαὶ αἱ διακρίνουσαι τοὺς στίχους εἶναι ἐπὶ τοῦ λίθου οὕτως ὡς ἀπεδόθησαν. Κατὰ ποίαν σημασίαν ἐν τῷ γ'. στίχῳ νοεροὶ λέγονται οἱ βασιλεῖς, οἱ ἐπανέσαντες τὸν Θρέπτον ὅτε ἔζη, δὲν εἶναι εὐδὴλον. Ἴσως κεῖται τὸ νοεροὶ ἀντὶ τοῦ νοήμονες, νουεχεῖς, συνετοὶ, πεπαιδευμένοι.

Ἐν Αθήναις, τῇ 26 Δεκεμβρίου 1874.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.*

1874. Ὀκτώβριος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	755,30
Μεγίστη » »	761,37 (τὴν 27ην).
Ἐλαχίστη » »	747,37 (τὴν 23ην).
Μέση θερμοκρασία	19,53 ἐκ.
Μεγίστη »	27,7 (τὴν 4ην).
Ἐλαχίστη »	11,1 (τὴν 30ην).

Ἡμέραι βροχῆς 11, ἀστραπῶν 6, ποσὸν τοῦ καταπεσόντος
ὕδατος 63,71 χμ.

Ἀνεμοὶ ἐπνευσαν κατὰ ἡμέρας 10 ΒΑ, 8 Β, 6 ΝΑ, 3 Ν,
2 ΝΑ, 1 ΒΑ, 1 Δ.

Νοέμβριος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	750,16.
Μεγίστη » »	760,21 (τὴν 5ην).
Ἐλαχίστη » »	727,77 (τὴν 21ην).
Μέση θερμοκρασία	13,82 ἐκ.
Μεγίστη »	20,9 (τὴν 11ην).
Ἐλαχίστη »	3,5 (τὴν 24ην).

Ἡμέραι βροχῆς 15, ἀστραπῶν 3, βροντῶν 2· ποσὸν τοῦ κα-
ταπεσόντος ὕδατος 74,80 χμ.

Ἀνεμοὶ ἐπνευσαν 10 ἡμέρας ΒΑ, 8 Ν, 4 ΝΑ, 4 ΒΑ, 1 Β,
1 Δ, 1 ΝΑ, 1 Δ.

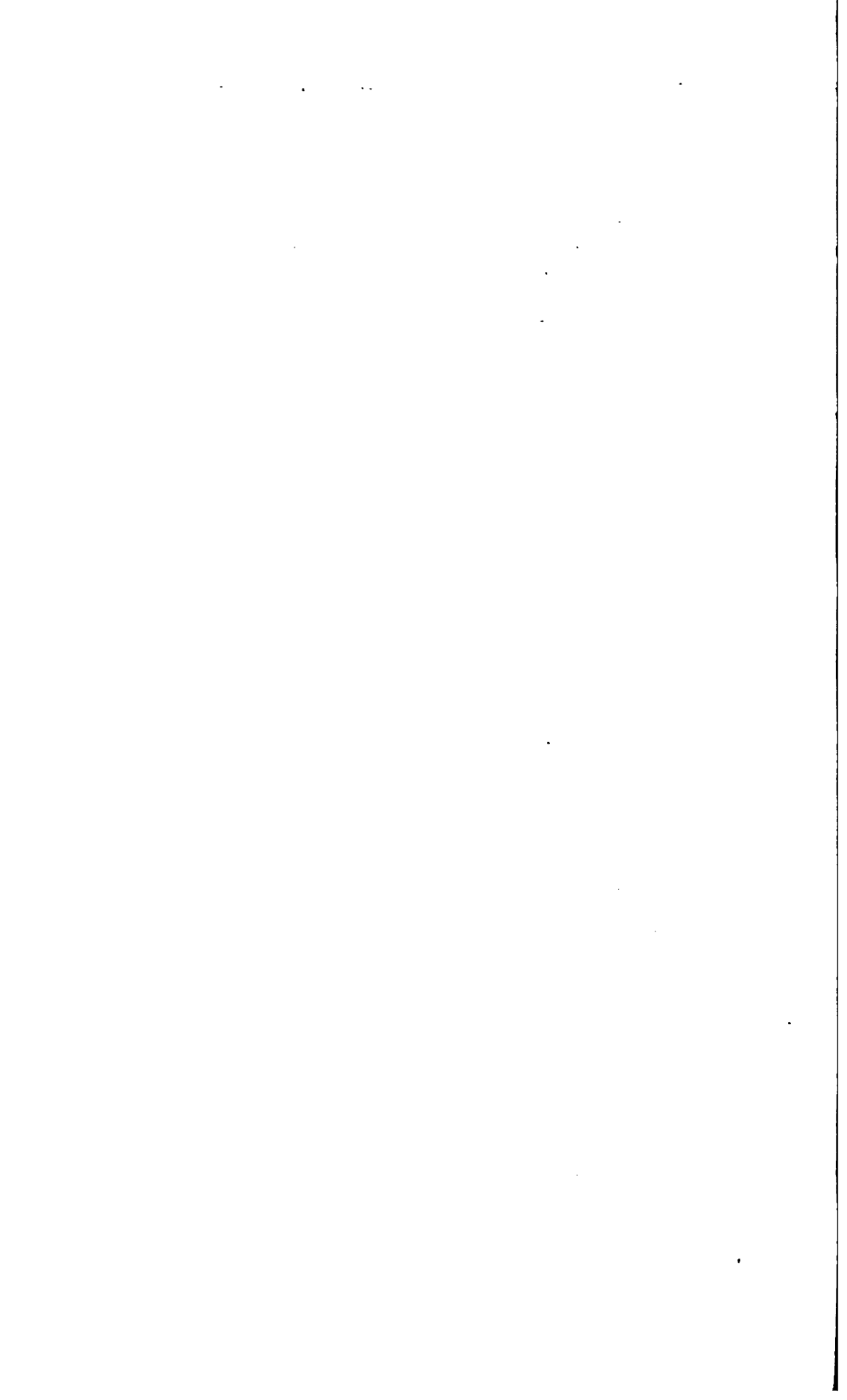
Δεκέμβριος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	750,55.
Μεγίστη » »	758,58 (τὴν 18ην).
Ἐλαχίστη » »	737,40 (τὴν 16ην).
Μέση θερμοκρασία	12,92 ἐκ.
Μεγίστη »	17,8 (τὴν 15ην).
Ἐλαχίστη »	3,7 (τὴν 10ην).

Ἡμέραι βροχῆς 13, ἀστραπῶν 5, βροντῶν 1· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 102,83 χμ.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 14 ἡμέρας ΝΔ, 9 Ν, 5 Δ, 2 ΝΑ, 1 ΒΔ:

Η ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ ΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ*).

Διττήν γάρ τινα παιδείαν προσήκει παιδεύεσθαι τὸν δῆμον ἐν πάσῃ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, πρώτην μὲν καὶ κυριωτάτην τὴν ἠθικὴν, περιποιούσαν τοῖς τροφίμοις μάλιστα τὰς ἠθικὰς ἀρετάς, ὣν κυριωτάτη ἐστὶν ἡ σωφροσύνη· δευτέραν δὲ καὶ μὴ ὡς καλὴν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαίαν, βιοποριστικὴν τινα, ἣν οὐκ ἄξιον παιδείαν προσαγορεύειν· ἡ δ' ἐπιστημονικὴ παιδεία οὐ προσήκει τῷ δήμῳ, εἰ μὴ κατὰ βραχύ. Ἄλλ' ἐκείνη δῆλον καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ὅτι ἐν ἔθεσι χρηστοῖς ἐστίν· ἔθνη δὲ χρηστὰ ἐγγίγνεται, εἰ ἀπανταχοῦ τις ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀκούει καὶ ὄρα παραδείγματα χρηστὰ ἐν ἔργοις τε καὶ λόγοις, καὶ αὐτὸς τὰ τοιαῦτα μιμεῖσθαι προτρέπεται, τὰ δ' ἐναντία ἐξορίζεται τῆς κοινωνίας, ὥστε μηδεμίαν αἴσθησιν ἐγγίγνεσθαι τούτων τοῖς νέοις. Τοῦτο δέ μοι δοκοῦσιν οἱ παλαιοὶ ὀξέως διορᾶν. Διὸ δὴ πολλὰ μὲν καὶ παντοδαπὰ διδασκλήρια οὐκ ἂν εὖροις παρ' αὐτοῖς, παιδονόμους δὲ καὶ σωφρονιστὰς καὶ κοσμητὰς καὶ Ἄρειον Πάγον ἔφορον τῶν ἠθῶν. Ἐβούλοντο γάρ, οἶμαι, ὅλην τὴν χώραν γόνιμον, εὐήλιόν τε καὶ εὐπνουν ἀπεργάζεσθαι¹⁾, οὐχ ὥς περ ἐν χειμερίᾳ χώρᾳ κηπίδια ἀποταμόντες καὶ περιφράξαντες θερμάναντές τε καὶ πιάναντες, ταύτῃ προσδοκῶσι γενναίους καρποὺς συγκομίσασθαι, τὰ δὲ ἐκτὸς ἐῷσι χαίρειν ἔχοντα, ὅπως ἔχει. Οἴους δὲ καρποὺς ἔφερον ἡ παιδεία ἐκείνη, λάβοι ἂν τις ἔννοιαν, εἰ ἐνθυμηθείη, ὅτι Σοφοκλῆς τοῦ δήμου μάλιστα λόγον εἶχε, τὰς ἑαυτοῦ τραγωδίας ποιῶν, καὶ περὶ πλείστου ἐποιεῖτο τὸν παρ' αὐτοῦ ἔπαινον.

Τοῦτο δὴ ὑπάρχει τῇ Πλατωνικῇ πόλει. Ἄπαντα γὰρ αὕτη

(*) Συνέχεια· ἰδὲ τὸ προηγούμενον δ' τεύχος.

1) Πλ. Πολ. Γ', 401 β, γ, δ.

ἐστὶν ἐν μέγα ἠθικὸν παιδευτήριον, ἔχον παιδευτὰς μὲν τοιούτους, οἷους ἐπλάσε Πλάτων τοὺς φύλακας· τῇ δὲ κακίᾳ οὐδὲ ὀπή τις κατελείφθη πάροδος· ἀλλὰ καὶ εἴ ποτε εἰσέλθοι, οἱ αὐτοὶ φύλακες ἱκανοὶ ἔσονται ἀπαμύνειν, κολάζοντες τοὺς κακοὺς. Ὅσῃν δὲ ῥοπήν ἔχει τὸ τῶν κρειττόνων παράδειγμα πρὸς τὸ τρέφαι τοὺς ἰδιώτας ἐπ' ἀρετὴν ἢ κακίαν, Πλάτων σαφῶς ἐδίδαξε¹⁾.

Τῆς δὲ βιοποριστικῆς παιδείας νῦν μὲν διὰ τὴν τῶν τεχνῶν ἐπίδοσιν ἀναγκαῖόν ἐστι καθίστασθαι διδασκτῆρια κοινά, ἐπὶ δὲ Πλάτωνος καὶ ἐν τῇ Πλατωνικῇ πόλει οὐχ οὕτω. Ἐξήκει γὰρ τῷ υἱῷ ὑπὸ τῷ πατρὶ διδάσκεισθαι τὴν πατρῴαν τέχνην, ἢ παρ' ἄλλῳ τεχνίτῃ ἄλλην, ὅπερ καὶ νῦν ἐτι γίγνεται ἐν πολλοῖς λαοῖς, οἳ καὶ τὰς εἰς τοῦτο ἀναγκαίας ἔξεις, οἷον ἀριθμεῖν καὶ μετρεῖν καὶ σταθμᾶσθαι ῥαδίως ἐμπειρίᾳ κτῶνται, καὶ εὖροι τις τοιούτους ἀσφαλεστέρους λογιστὰς τῶν ἐπιστημόνων.

Τοσαῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας, ἐν ᾗ δεῖ τρέφεσθαι τοὺς ἐσομένους ἀγαθοὺς ἄνδρας. Πρὶν δ' αὐτῇ τῇ τροφῇ γενομένων ἐπιβαλέσθαι, προσήκει διελθεῖν τὰ πρὸ τῆς γενέσεως, τὰ κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς κηθείσεις, ἀ ὁρθῶς γινόμενα μέγα συμβάλλεται εἰς τὴν εὐεξίαν τῶν ἐκγόνων διὸ πραγματεύεται καὶ περὶ τούτων Πλάτων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ζῶα ὑπ' ἐμφύτου ὁρμῆς τυφλῆς ἐλαύνεται πρὸς τὰς συνουσίας, ἀνθρώπῳ δὲ θείας μοίρας μετασχόντι οὔτε προσήκει ἀγνοεῖν, ὅν τινα σκοπὸν ἔχει ὁ γάμος, πρὸς τε τοῦτον βλέποντα γαμῖν, μὴ πρὸς τὸ ἑαυτῷ ἡδιστον. Περὶ μὲν οὖν τῆς σεμνότητος τοῦ γάμου διδάσκει τάδε· «Πέφυκε μὲν τὸ ἀνθρώπινον γένος θνητόν, ἔστι δ' ἡ μετείληφεν ἀθανασίας, οὗ καὶ ἐπιθυμίαν ἴσχει πᾶς πᾶσαν· τὸ γὰρ γενέσθαι κλεινὸν καὶ μὴ ἀνώνομα κείσθαι τετελευτηκότα τοῦ τοιούτου ἐστὶν ἐπιθυμία. Ἔστι δὲ ἡ ἀθανασία αὕτη τὸ παῖδας παίδων καταλείπεσθαι. Τούτου δ' ἀποστερεῖν ἐκόντα ἑαυτὸν οὐδέποτε ὅσιον· ἐκ προνοίας δ' ἀποστερεῖ, ὅς ἂν παίδων καὶ γυναικὸς ἀμελῇ». Τούτου δ' ἕνεκα ζη-

1) Πλ. Νόμ. Δ', 709 e—712.

μιοῦσθαι βούλεται νόμῳ τὸν μὴ γαμοῦντα¹). Πρὸς δὲ τὴν τῶν γάμων κοινωνίαν καὶ σύμμιξιν ἀνάγκη τὴν ἀγνοίαν ἐξαίρειν, παρ' ὧν τέ τις ἀγεται γυναῖκα καὶ οἷς ἐκδίδωσι, περὶ παντός ποιούμενον ὅτι μάλιστα τὸ μὴ σφάλλεσθαι μηδαμῶς ἐν τοῖς τοιούτοις κατὰ τὸ δυνατόν. Τῆς οὖν τοιαύτης σπουδῆς χάριν χρὴ ἐν ταῖς συνόδοις τῶν πολιτῶν πρὸς τὰ ἱερὰ τῆς πόλεως, ἕνεκα θεραπείας τῶν θεῶν γιγνομέναις, χορεύειν κόρους τε καὶ κόρας καὶ θεωρεῖν ἀλλήλους γυμνοὺς καὶ γυμνάς μέχρις αἰδοῦς σώφρονος. Ὅποτε δὲ τις σκοπῶν καὶ σκοπούμενος πιστεύει ἐξευρηκέναι κατὰ νοῦν ἑαυτῷ καὶ πρέποντα κοινωνῶν γάμου, εἰς τὴν τεταγμένην ἡλικίαν ἔλθων, οὕτω γαμεῖτω²).

Γενομένων δὲ τῶν γάμων χρὴ μάλιστα προσέχειν τὸν νοῦν τῇ τε παιδουργίᾳ, ὅπως ἔμφορον καὶ νήφοντες ἐπὶ τὸ ἔργον τρέπωνται, καὶ τῇ κυήσῃ, ὅπως ἡ μήτηρ τὸν χρόνον τοῦτον μήτε ἡδοναῖς τισι πολλαῖς ἅμα καὶ μάργοις προσχρήσεται, μήτε αὖ λύπαις³). τῆς τε εὐεξίας τοῦ κυουμένου χάριν ἱκανοὺς ποιεῖσθαι περιπάτους· τὰ γὰρ σώματα πάντα πάντων ὑπὸ τῶν σεισμῶν τε καὶ κινήσεων κατακινούμενα ὀνίναται⁴).

Τῇ δὲ γενέσει τῶν παιδῶν ἅμα ἔπεται καὶ ἡ τῆς τροφῆς χρεία, ἣν οἱ πολλοί, ὥς περ καὶ τᾶλλα ζῶα, ὑπὸ ἐμφύτου ὀρμῆς ποιοῦνται περὶ τὰ ἑαυτῶν τέκνα πρὸς σωτηρίαν τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα οὐκ ἂν ῥαδίως ἐκσταίῃ τῆς ἑαυτῶν φύσεως, οὔτε πρὸς τὸ θηρωδέστερα, οὔτε πρὸς τὸ ἡμερώτερα γενέσθαι· ἄνθρωπος δὲ παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοὺς θεϊότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ ἀλῶς τραφὲν ἀγριώτατον, ὅποσα φύει γῆ⁵). Τούτων δὲ τὴν ἀλήθειαν ἡμεῖς τοῦ εἰπόντος μᾶλλον οἴοι τ' ἐσμὲν ἐπικυροῦν οἱ γινόντες Μαρίους καὶ Σύλλας καὶ τὰς τριαν-

1) Πλ. Νόμ. Δ', 721 a—e. Συμπ. 207 d—208 e.

2) Ταῦτα ἐν τοῖς Νόμοις (Σ', 774 d—773), ὅπου Πλάτων οὐ κατέστησε κοινότητα γάμων καὶ κτημάτων.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 792 e.

4) Πλ. Νόμ. Ζ' 789 d, e.

5) Πλ. Νόμ. Σ', 766 a.

δρίας εκείνας και την μακρὰν σειρὰν τῶν ἐπομένων κακῶν. Πλάτων γὰρ τηλικούτων ἄπειρος γεγένηται· ἡ γὰρ ἂν πολλῶ μᾶλλον διηπορεῖτο, εἴτε τι θηρίον τυγχάνει ἄνθρωπος Τυφῶνος πολυπλοκώτερον ὄν και μᾶλλον ἐπιτεθυμμένον, εἴτε ἡμερώτερόν τε και ἀπλούστερον, θείας τινὸς και ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον¹⁾.

Δεῖ δὲ τὴν ὀρθὴν παιδείαν πάντως δύνασθαι σώματα και ψυχὰς ὡς κάλλιστα και ἄριστα ἐξεργάζεσθαι. Ἡγεῖται δὲ ἡ τοῦ σώματος θεραπεία, περὶ ἧς Πλάτων ὧδε γινώσκει· ἐπειδὴ ἡ πρώτη βλάστησις τοῦ ἀνθρώπου μεγίστη και πλείστη φύεται, πολλὴ δὲ αὔξη ἐπιρρέουσα χωρὶς πολλῶν πόνων και συμμέτρων μυρία κακὰ ἐν τοῖς σώμασιν ἀποτελεῖ²⁾, παραινεῖ μὴ εἶν τὰ γινόμενα τυχερῶς ἐπιτρέφεσθαι, ἀλλὰ πλάττειν, οἷον κήρινα, και μέχρι δυοῖν ἐτοῖν σπαργανᾶν, και τὰς τροφούς περιφέρειν αὐτά, μέχρις ἂν ἱκανῶς ἴστασθαι δυνατὰ γίγνηται, και τότε διευλαβεῖσθαι, μὴ πη βίᾳ ἐπεριδομένων στρέφῃται τὰ κῶλα, και ὅλως τιθηνεῖσθαι και κινεῖν αὐτὰ ὅ τι μάλιστα διὰ πάσης νυκτὸς και ἡμέρας, οἷον ἀεὶ πλέοντα, και ταῦτα διαπονεῖν, ἕως ἂν τριετὲς ἀποτελεσθῇ τὸ γινόμενον. Συμφέρει δὲ ἡ κίνησις οὐ μόνον τῷ σώματι, ἀλλὰ και τῇ ψυχῇ· ὁ δὲ δή, φησι, και ἐξ ἐμπειρίας λαβοῦσαι αἱ μητέρες και τροφοί, ἥνικ' ἂν βουλευθῶσι κατακασιμίζειν τὰ δυσυπνοῦντα, οὐχ ἡσυχίαν αὐτοῖς προσφέρουσιν, ἀλλὰ κίνησιν, και οὐ σιγὴν, ἀλλὰ τινα μελωδίαν. Αἰτία δὲ τούτου, ὅτι πᾶσα ψυχὴ σύνεστι δείμασι τισιν ἐκ παίδων και κινεῖται ἐμφόβως και μανικῶς· ὅταν οὖν τις τοῖς τοιούτοις πάθεσιν ἔξωθεν προσφέρῃ σεισμόν, κρατεῖ ἡ τῶν ἔξωθεν κινήσις και ἀπεργάζεται γαλήνην και ἡσυχίαν ἐν τῇ ψυχῇ³⁾.

Ψυχὴ δὲ παιδικὴ πρώτην ἔχει αἴσθησιν ἡδονῆς και λύπης⁴⁾, ταύτης μὲν δι' ἐνδειάν τινα τῆς περὶ τὸ σῶμα ἔξωθεν, ἐκείνης

1) Πλ. Φαῖδρ. 230 a.

2) Πλ. Νόμ. Ζ' 788 a—789 a.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 789 c—794 a.

4) Πλ. Νόμ. Β' 653 a.

δὲ διὰ πλήρωσιν καὶ ἀπαλλαγῇν. Ἐκδηλοῦσι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν κλαυθμοναῖς καὶ βοαῖς μετὰ θυμοῦ· τοῦτον γὰρ ἔχουσιν ὑπηρετοῦντα ταῖς ἐπιθυμίαις· αἱ δὲ τροφοί, ἵνα ἡσυχάσωσιν αὐτά, προφθάνουσι τὰς ἐπιθυμίας καὶ παρασκευάζουσιν αὐτοῖς ἡδονὰς ἀγνώστους καὶ περιττάς. Οὐ γὰρ ἐπιθυμεῖ τὰ νεογενῇ, πρὶν διαφθαρῆναι, ποιοῦ τινος βρώματος, ἀλλ' ἀπλῶς βρώματος, οὐδὲ ποιοῦ ποτοῦ, ἀλλὰ ποτοῦ ἀπλῶς, καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως¹⁾). Ποιοῦσι δὲ οὕτως αὐτὰ προπετῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ ἀπεργάζονται τὰ ἥθη αὐτῶν δύσκολα καὶ ἀκράχολα, ἀπὸ σμικρῶν εἰς θρήνους καὶ ὀδυρμούς· κινούμενα, καὶ εἰς ἡλικίαν ἐλθόντων αἱ ἔξεις αὐταὶ στρέφουσι τῆς ψυχῆς τὴν ὄψιν περὶ τὰ κάτω καὶ οὐκ ἐῷσιν ἀναβλέψαι πρὸς τὸ ἀληθῶς ὄν καὶ γεύεσθαι βεβαίον καὶ καθαρὰς ἡδονῆς²⁾). Τοῦτο δ' ἐστὶ διαφθορά· μεγίστη πασῶν. Οὐ μὴν οὐδὲ τούναντίον ὀρθόν, ἡ σφοδρὰ καὶ ἀγρία δούλωσις· ποιεῖ γὰρ τοὺς παῖδας ταπεινοὺς καὶ ἀνελευθέρους καὶ μισανθρώπους³⁾). Δεῖ δὲ περὶ μὲν τὰ τοιαῦτα τὴν μέσσην τέμνειν, τὰς τε ἀθῶους καὶ ἀβλαβεῖς ἡδονὰς συγχωροῦντα καὶ τὰς ἀναγκαίαις καὶ συμμέτρους λύπας μὴ πάντως ἀποσοδοῦντα, κατασκευάζειν δ' ἐν αὐτοῖς ἥθος ἱλαρὸν καὶ πρᾶον· τοῦτο δὲ μάλιστα σκοπεῖν, ὅπως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐθισθῇσονται μισεῖν μὲν καὶ φεύγειν ἃ καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον δεήσει μισεῖν καὶ φεύγειν, στέργειν δέ, ἃ στέργειν, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ὀρθὴ παιδεία⁴⁾), ἐν τῇ ἀκριβεστάτῃ αὐτῆς σημασίᾳ, ἣν ἡμεῖς βουλόμεθα ἡθικὴν παιδείαν προσαγορεύειν, ἧς δὲ ἐμποιεῖ ἀρετάς, εἰςὶ πρωτίστη μὲν ἡ σωφροσύνη, ἐπὶ ταύτῃ δὲ ἡ ἀνδρεία, καθ' ὅσον ἐθίζεται ὁ θυμὸς καταλιμπάνειν τὴν συμμαχίαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ κατήκοος γίγνεσθαι τοῦ ἔξωθεν λόγου, ἕως περ ἂν ἀπ' ὃ ἔνδον, ἐλθόντος δὲ, τούτου. Ταύτας δὲ τὰς ἀρετάς δεῖ μάλιστα ἐπιμελεῖσθαι τοὺς τροφέας ἐμποιεῖν τοῖς παιδίοις πρώτας· ἄνευ γὰρ

1) Πλ. Πολ. Δ' 437 d, e' 439 a.

2) Πλ. Πολ. Ζ' 549 b.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 791 d—792 c.

4) Πλ. Νόμ. Β' 653 b, c.

τούτων οὐκ ἂν ἐπιγένοιτο οὐδ' ἡ τιμιωτάτη πασῶν, ἡ φρόνησις. Ἀρχὴ δὲ παντός ἔργου μέγιστον ἄλλως τε καὶ τοῖς ἀπαλὴν καὶ εὐπλάστον ἔτι τὴν ψυχὴν ἔχουσι παιδίοις¹ κυριώτατα γὰρ τότε ἐμφύεται τούτοις πᾶν ἥθος διὰ ἔθος¹).

Ἀρχονται δὲ οἱ παῖδες τὸ πρῶτον ὑπὸ γονεῦσι τρεφόμενοι. Ἔστι δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν τῆς τροφῆς οὐ τι φαῦλον, οὐδὲ παντὶ εὐχερές. Οἱ γὰρ πολλοὶ θησαυρίζουσι διὰ παντός τοῦ βίου χρήματα καὶ κτήματα, ἵνα ὅ τι πλουσιωτάτους τοὺς παῖδας καταλίπωσιν, οὐδὲν τούτου προύργιζόντων ποιούμενοι, τούτων δέ, οἷς ταῦτα παραδώσειν μέλλουσιν, ὀλιγωροῦσιν²), ὥςπερ εἴ τις τοῦ ὑποδήματος ἐπιμελεῖται, τοῦ δὲ ποδὸς ἀμελεῖ. Χρὴ δέ, λέγει Πλάτων χρυσᾷ ἔπη, πᾶσιν αἰδῶ πολλήν, οὐ χρυσὸν καταλείπειν³ πρὸς δὲ τοῦτο τοῦ νοθετεῖν καὶ ἐπιπλήττειν καὶ κολάζειν οὐδὲν ὄφελος, εἰ μὴ φαίνωνται αὐτοὶ δρώντες διὰ βίου, ἃ ἂν τοὺς παῖδας νοθεύωσιν. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ περὶ πάντων τῶν πρεσβυτέρων ἐν τῇ πόλει, ὧν τὰ ἐν λόγοις καὶ ἔργοις παραδείγματα ἐρρωμένως καθάπτεται τῶν ψυχῶν τῶν νέων. Οὐ γὰρ ὀρθῶς παρακελεύονται οἱ λέγοντες, ὥς δεῖ πάντα αἰσχύνεσθαι τὸν νέον, πᾶν δὲ τούναντίον, τοὺς πρεσβυτέρους δεῖ αἰσχύνεσθαι τοὺς νέους καὶ πάντων μάλιστα διευλαβεῖσθαι, μὴ ποτέ τις τινα αὐτῶν ἰδῇ τῶν νέων ἢ ἐπακούσῃ δρώντα ἢ λέγοντά τι τῶν αἰσchrῶν⁴ ὥς ὅπου ἀναίσχυντόυσι γέροντες, ἀνάγκη καὶ νέους ἐνταῦθα εἶναι ἀναιδεστούς³). Τούτων δὲ ὑπαρχόντων παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ῥᾷδίως ἐθισθήσονται καὶ οἱ νεώτεροι τὰ σφίσι καθήκοντα ἐπιτελεῖν, οἷον σιγὰς παρὰ πρεσβυτέροις, ὡς πρέπει, καὶ κατακλίσεις καὶ ὑπαναστάσεις⁴), καὶ γονέων δὲ θεραπείας ἄλλως τε καὶ γῆρας ἀπειρηκότων, ὅπερ ἐν μεγίστῳ τίθεται Πλάτων⁴ ὅτι γάρ, φησι, γονεῖς ἢ πρόγονοι γηρατοὶ ἐν

1) Πλ. Νόμ. Ζ' 792 e.

2) Πλ. Νόμ. Γ' 694 d—695 b.

3) Πλ. Νόμ. Ε' 729 a—c.—Maxima debetur puero reverentia (Juvenal.).

4) Πλ. Πολ. Δ' 425 b· Νόμ. Γ' 879 b, c.

οἰκία κεῖνται κειμήλιοι, διανοεῖσθαι χρὴ ὥς οὐδὲν πρὸς θεῶν τιμιώτερον ἄγαλμ' ἀν κτήσαιοιτο τούτων, οὐς ὅταν ἀγάλλῃ τις τιμαῖς, γέγηθεν ὁ θεός¹⁾).

Ταύτῃ προσδοκᾷ Πλάτων τὴν ἀρίστην καὶ ἀσφαλεστάτην παιδαγωγίαν. Ὅπου δὲ ταῦτα μὴ ἔρκει, χρηστὸν καὶ τῇ κολλάσει. Δεῖ μὲν τοι μὴ ἀτίμως κολάζειν μηδὲ μεθ' ὕβρεως τοῦτο γὰρ ὀργὴν ἐμπαιεῖ μᾶλλον καὶ ἰσχυρογνωμοσύνην²⁾, καὶ ἡ διαστρέφει τὴν γησιᾶν αὐτῶν φύσιν, ἡ ὑπόλους ἀπεργάζεται, ὥστε μὴ οἶόν τ' εἶναι ἔτι καθορᾶν, ἐφ' ὃ ἕκαστος πέφυκεν. Μεγίστης δὲ σπουδῆς ἄξιον ἡγεῖται τοῦτο Πλάτων³⁾). Καὶ γὰρ τὰ τρία γένη τῆς πόλεως αὐτοῦ τῇ φύσει, ἀπολαβούσῃ τὴν προσήκουσαν παιδείαν, διακρίνεται. Πληγῶν δὲ ἔοικε Πλάτων βουλομένῳ ἀπαλλάξαι τὰ νῶτα τῶν ἐλευθέρων παιδῶν, πλὴν μόνον εἴ τις ἀμελοῖ γονέων⁴⁾, οὐχὶ δὲ παντὸς πρεσβυτέρου⁵⁾, ὡς φησὶ Κράμερος⁶⁾, εὐδ' ὃ φησιν ὁ αὐτός, ὡς Πλάτων πληγαῖς κολάζει τὸν παραβαίνοντα τοὺς νόμους τῆς παιδαγωγίας, ἀληθὲς λέγει μὲν γὰρ δεῖν κολάζειν τοὺς τοιούτους παῖδας πάντα τὸν προστυγχάνοντα, ἀλλ' οὐ λέγεται πληγαῖς κολάζειν· ἔστι τε ὁ λόγος, ὡς ἔοικε, περὶ δούλων⁷⁾).

Τοῖς δὲ γονεῦσι παραστατεῖ ἐν τῇ τροφῇ ἡ τροφάς, ἥς ἔργον ἦν ἡ οἰκοὶ θεραπεία τῶν παιδῶν, οὐ μόνον ἐν τῇ νηπιότητι, ἀλλὰ καὶ πέρα ταύτης, ἕως ἂν μὴ ἱκανοὶ ᾖσιν αὐτοὶ ἑαυτοῖς βοηθεῖν. Ἐπιμνηστὸν δ' ἐνθάδε, οὐ περὶ Πλάτων ἡμῖν ἐμβάλλει μνήμην, ὡς ἄρα τὰ κατὰ τὰς χεῖρας ἀναίκα τροφῶν καὶ μητέρων οἶον χωλοὶ γεγόναμεν ἕκαστοι, μόνον τὴν δεξιάν ἀσχοῦντες, τὴν δ' ἀριστεράν ἀργὴν ἑῶντες, καὶ ταῦτα τῆς φύσεως

1) Πλ. Νόμ. Δ' 717 b, 1Α' 930 e—932 c.

2) Πλ. Νόμ. Ζ' 793 e.

3) Πλ. Πολ. Ζ' 537 a.

4) Πλ. Νόμ. 1Α' 932 b.

5) Πλ. Νόμ. Θ' 880 b.

6) Fried. Cramer «Gesch. d. Erz. im Altert.» II. S. 348.

7) Πλ. Νόμ. Ζ' 808 e, καὶ Stollbaum «Argumentum libri septimi Legum», τῶν ἀν τῇ 808ῃ σελίδι τῶν Νόμων.

ἐκατέρων τῶν μελῶν σχεδὸν ἰσορροπούσης. Δεῖ δὲ ἀρτίχειρας καὶ ὅλως ἀρτιμελεῖς πάντας γιγνόμενους μὴδὲν τοῖς ἔθεσιν ἀποβλάπτειν τὰς φύσεις εἰς τὸ δυνατόν¹⁾). Ἐπειδὴ δὲ τὴν πρῶτην ἐν λόγοις τροφήν οἱ παῖδες παρὰ τῶν τροφῶν μάλιστα κομίζονται ὁμιλία καὶ διηγῆσαι μύθων, βούλεται Πλάτων ὑποτετυπῶσθαι αὐταῖς, ἃ τε καὶ ὡς δεῖ μυθολογεῖν καὶ ὁμιλεῖν τοῖς παισίν, ἵνα μὴ λαμβάνωσιν ἐν ταῖς ψυχαῖς δόξας ἐναντίας ἐκείνων, ἃς ἐπειδὴν τελεωθῶσιν, ἔχειν δεῖ αὐτούς²⁾). Ὅποια δὲ δεῖ ταῦτα εἶναι, ὕστερον ῥηθήσεται.

Εἰς μὲν τοίνυν τὴν τῶν τρία ἔτη γεγονότων ἡλικίαν ταῦτα εἴ τις ἀκριβῶς ἀποτελεῖ καὶ μὴ παρέργως χρῆται οὐ σμικρὰ εἰς ἀρετὴν τοῖς τροφίμοις. Ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ τῆς ἄλλης σπουδαϊότητος τῆς πρώτης ἡλικίας χρόνος τριετὴς οὐ σμικρὸν μόριον τοῦ βίου διαγαγεῖν ἄμεινον ἢ χειρόν. Πᾶσα γὰρ νύξ τε καὶ ἡμέρα σχεδὸν οὐχ ἱκανή ἐστὶ τῷ προθυμουμένῳ τῷ τε σώματι τὴν προσήκουσαν ἀποδιδόνα θεραπείαν καὶ τῇ ψυχῇ μαθήματα καὶ ἔθῃ τὸ τέλεόν τε καὶ ἱκανὸν αὐτῶν ἐκλαμβάνειν³⁾). Ἀλλ' ὅσης σπουδῆς ἀξία ἐστὶν ἡ πρώτη ἡλικία, τοσαύτην αὖ ἔχει δυσχέρειαν. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὰ τοιαῦτα νόμοις διαλαμβάνειν καὶ ἐπιζήμια ποιεῖν διὰ σμικρότητα καὶ πυκνότητα, οὐδὲ ῥάδιον ὑπὸ δημοσίων ὑπηρετῶν ἐπισκοπεῖσθαι· ἐθιζόμενοι δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐν τοῖς σμικροῖς καὶ πυκνοῖς παρανομεῖν, εὐχερῶς ἄπτονται καὶ τῶν μειζόνων. Μία δὲ ὁδὸς λείπεται, διδάξαι τοὺς φρονιμωτέρους καὶ ἐλευθεριωτέρους τῶν πολιτῶν, ὅτι χωρὶς τῆς ἰδίας διοικήσεως ἐν ταῖς πόλεσιν ὀρθῆς γιγνομένης μάτην ἂν τὰ κοινὰ τις οἴοιτο ἔξαι τινὰ βεβαιότητα θέσεως νόμων, τοὺς δέ, συννοήσαντας, ὡς ἀληθῆ, χρῆσθαι οἷον νόμοις ἀγράφοις καὶ παρὰδειγμα παρέχειν καὶ τοῖς ἄλλοις, ὥστε τῷ χρόνῳ γενέσθαι ταῦτα οἷον πάτρια καὶ ἱερὰ ἔθιμα⁴⁾).

1) Πλ. Νόμ. Ζ' 794 d—795 d.

2) Πλ. Πολ. Β' 377 b.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 807 d... Πολ. Γ' 406 d—407 b.

4) Πλ. Νόμ. Ζ' 788 a, b, c' 790 a, b. 793 a, b.

Ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου ἔτους, ὅτε ἡλικίαν ἔχουσιν οἱ παῖδες λείπειν τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ ἐξιέναι εἰς τὴν μεγάλην καὶ ταραχώδη ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, μεζόνων δεῖ φροντίδων ἥδη. Εἰ γὰρ χαλεπὴν ἡγεῖτο τὴν οἴκου τροφήν διὰ τὴν τῶν οἰκειῶν ἀπειρίαν ἢ ὀλιγωρίαν, πολὺ μεζονα ἂν εὖροι τις ταύτην παρὰ τοῖς μηδὲν προσήκουσι καὶ τυχοῦσιν ἀνθρώποις· νόμοις δὲ ἀπαγορεύειν τοὺς τούτων λόγους καὶ σχήματα καὶ τὰ ἀπειρημένα μὴ γίγνεσθαι ἢ μὴ λαμβάνειν γιγνόμενα ἐν τοσοῦτῳ πλήθει οὐ ῥάδιον¹⁾). Πρόσεστι δὲ τούτοις καὶ τόδε· ὅτι ὁ παῖς κατὰ ταύτην μάλιστα τὴν ἡλικίαν δυσμεταχειριστότατός ἐστιν· ἢ μὲν γὰρ φρόνησις αὐτοῦ οὕτω κατήρτυται, τὰ δὲ τοῦ σώματος ὄργανα ἐπερρώσται, ὥστε ἐπαρκεῖν ταῖς ὀρέξεσιν αὐτοῦ²⁾). Τούτων ἕνεκα δεῖ τοὺς παῖδας ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης παραδίδοσθαι παιδαγωγοῖς οἷον χαλιναγωγοῖς αὐτῶν.

Παῖσι δὲ τριετέσι μέχρις ἐξετῶν προσήκει μάλιστα τὸ παίζειν. Τῇ δ' ὀξυνοῖα Πλάτωνος οὐ διέφυγε τὸ σπουδαῖον τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ βούλεται αὐτὰς παιδιάς μὲν δοκεῖν, εἶναι δὲ παιδεύματα. Διατάττει δὴ τὰ τηλικαῦτα ἄρρενα καὶ θήλεα ὁμοῦ συνέναι εἰς τὰ κατὰ κώμας ἱερὰ κοινῇ τὰ τῶν κωμητῶν εἰς ταῦτόν ἕκαστα³⁾) καὶ συμπαίζειν παιδιάς αὐτοφρεῖς τοῖς τηλικούτοις, ἃς, ἐπειδὰν συνέλθωσιν, αὐτοὶ σχεδὸν ἀνευρίσκουσι· τὰς δὲ τροφούς ἔτι τῶν τηλικούτων κοσμιότητός τε καὶ ἀκολασίας ἐπιμελεῖσθαι, τῶν δὲ τροφῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἀγέλης συμπασης τάττεσθαι ἐκάστης μίαν γυναῖκα κοσμήτριαν κατ' ἐνιαυτόν, ἐξ αὐτῶν τῶν τροφῶν αἰρουμένην⁴⁾).

1) Δῆλον ὅτι ἐν μὴ καλῶς τεταγμένῃ πολιτείᾳ τὸ δεινὸν τοῦτο γίνεται. Ἀριστοτέλης ἐπιτάττει τοῖς παιδονόμοις καὶ τὴν οἴκου διαγωγὴν τῶν παίδων κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἐπισκοπεῖν. (Ἀριστ. Πολ. Η 47).

2) Οὕτω γοῦν οἶμαι δεῖν διασαφεῖν τὰ τάχ' ἂν δριμύτερον δόξαντ' εἰρησθαι περὶ παίδων φύσεως τάδε· «ὁ παῖς πάντων θηρίων δυσμεταχειριστότατός ἐστιν· ὅσῳ γὰρ μάλιστα ἔχει πηγὴν τοῦ φρονεῖν μήπω κατηρυμένην, ἐπίβουλον καὶ δριμὺ καὶ ὑβριστότατον θηρίων γίγνεται. Πλ. Νόμ. Ζ' 808 d.

3) Διεῖλε γὰρ ἐν τοῖς Νόμοις τὴν πόλιν εἰς δώδεκα φυλάς καὶ κώμας (Νόμ. Ε' 745 b).

4) Πλ. Νόμ. Ζ' 794 a, b.

Ἰδοὺ δὴ τὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἡλικίᾳ συμπαικτήρια τῶν παιδῶν¹⁾ Πλάτων ἤδη πρὸ διςχιλίων ἐτῶν λόγῳ καθίστη. Καίτοι εἰ τις βούλοιτο ὑπ' αὐγὰς θεάσασθαι τὸ πρᾶγμα, μικρὸν ἂν εὖροι τὸ ὅμοιον ἀμφοτέροις· τὸ γὰρ αὐτοφνές τοῦ Πλάτωνος πόρρω ἴσταται τῶν νῦν καθεστηκυῶν παιδιῶν ἐν Γερμανίᾳ²⁾. Εἰκότως. Οὐ γὰρ οἱ παῖδες αὐτοὶ ἀνευρήκασιν, ἀλλ' ὑπὸ πρεσβυτέρων καθεστήκασιν, οἷς οὐκέτι αὐτοφνεῖς ἦσαν. Πλάτων δὲ τούτῳ ἐπιτρέπων οὐκ ἠξίωσε λόγῳ κοσμεῖν αὐτὸς τὰ ταυῦτα.

Σκεψάμεθα γε μὴν, εἴ πῃ ἄλλη ὑπέθετο ἡμῖν Πλάτων τοὺς τύπους τῶν παιδιῶν τούτων. Φησὶ τείνον τὸ νέον ἅπαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύνασθαι, κινεῖσθαι δὲ αἰεὶ ζητεῖν καὶ φθέγγεσθαι, τὰ μὲν ἀλόμενα καὶ σκιρτῶντα, ὅσον ὀρχοῦμενα μεθ' ἡδονῆς καὶ προσπαίζοντα, τὰ δὲ φθεγγόμενα πάσας φωνάς· καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα οὐκ ἔχειν αἰσθῆσιν τῶν ἐν ταῖς κινήσει τάξεων οὐδὲ ἀταξιῶν, ἡμῖν δὲ δεδοῖσθαι ὑπὸ τῶν θεῶν τὴν ἐνρhythμόν τε καὶ ἐναρμόδιον αἰσθῆσιν μεθ' ἡδονῆς³⁾. Ἐντεῦθεν ἔστι συναγαγεῖν ὅτι χρὴ πᾶσαν παιδιάν τῶν παιδῶν ὅτι μάλιστα ἐν κινήσει μὲν εἶναι τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, κινήσει δὲ εὐτάκτῳ. Τοῦτο δὲ πρῶτον μελήσει τῷ κόσμητῇ ἢ τῇ κοσμητρίᾳ προσθεῖξιν τοὺς παῖδας, ἑδραίους δὲ χειρουργίας καὶ λεπτουργίας καὶ ὁμματοφορίας εἰς δύναμιν ἀπεργεῖν⁴⁾. Εἴτα δὲ φησι τὸν ὁτιοῦν ἀγαθὸν ἄνδρα ἔσεσθαι μέλλοντα τοῦτο αὐτὸ ἐκ παιδῶν εὐθὺς μελετᾶν δεῖν παίζοντά τε καὶ σπουδάζοντα ἐν τοῖς τοῦ πράγματος ἐκάστοις προσήκουσιν· ὅσον τὸν μέλλοντα ἀγαθὸν ἔσεσθαι γεωρ-

4) Die Kindergärten τῶν Γερμανῶν.

2) Περὶ τῶν παρ' ἡμῖν καθιστώτων νηπιαγωγείων οὐδεὶς ἐνθάδε λόγος. Οὐ γὰρ καιρὸς τανῶν καταδειξαι τὴν νόσον αὐτῶν.

3) Πλ. Νόμ. Β' 653 e· 664 e.

4) Ueberhaupt sollte es in diesen Spielen etc. alles Gekünstelte und Schulmässige ebenso, wie anderseits das Kindische beseitigt sein, das so oft in sie ist hineingetragen worden». (Παρασημέλιως τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδευτικῆς τοῦ ἐν Αἰψίᾳ Παπιστοτηλίου Μασίου).

γὸν ἢ τινα οἰκοδόμον, τὸν μὲν οἰκοδομοῦντά τι τῶν παιδείων οἰκοδομημάτων παίζειν χρή, τὸν δ' αὖ γεωργοῦντα, καὶ ὄργανα ἑκατέρῳ σμικρά, τῶν ἀληθινῶν μιμήματα, παρασκευάζειν τὸν τρέφοντα αὐτῶν ἑκάτερον, καὶ δὴ καὶ τῶν μαθημάτων, ὅσα ἀναγκαῖα προμεμαθηκέναι προμανθάνειν, οἷον τέκτονα μετρεῖν ἢ σταθμάσθαι καὶ πολεμικὸν ἱππεύειν παίζοντα, ἢ τι τῶν τοιούτων ἄλλο ποιοῦντα, καὶ πειρᾶσθαι διὰ τῶν παιδιῶν ἐκεῖσε τρέπειν τὰς ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας τῶν παιδίων, οἱ ἀφικομένους αὐτοὺς δεῖ τέλος ἔχειν¹⁾. Ἀλλὰ Πλάτων οὔτε ἀγαθοὺς γεωγούς, οὔτε οἰκοδόμους, οὔτε εἰς ἄλλο τι ἐπὶ μέρους ἐπιτήδευμα ἀγαθοὺς ἄνδρας βούλεται ἐκπαιδεύειν, ὅπως ἐξέλαβε Κάππιος²⁾. Τοιαύτη γὰρ παιδεία ἤρμοζεν ἂν ἐν Αἰγύπτῳ ἢ Ἰνδίαις, ὅπου τὸ ἐπιτήδευμα ἐκάστου προῶριστο. Ἰσως δὲ καὶ τοῖς νεωτέροις λαοῖς, ὅσοι τὸ χρηματίζεσθαι νομίζουσι τὸ ἀνθρώπινον τέλος, εἴη ἂν ἡ ὑφήγησις αὕτη Πλάτωνος οὐκ ἀπόβλητος. Ταύτην δὲ μόνην ἡγεῖται Πλάτων ὀρθὴν παιδείαν, ἢ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον ἐκ παιδῶν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης³⁾, τουτέστιν ἄνθρωπον γενέσθαι τέλεον τῆς οἰκείας ἀρετῆς, εἴπερ ἡ ὀρθὴ πολιτεία καὶ οἱ ὀρθοὶ νόμοι οὐδὲν ἄλλ' ἢ τοῦτο σκοποῦσι⁴⁾· καὶ ἐν τούτοις ἄρα παίζειν τοὺς παῖδας βούλεται, ἃ ἐπιτήδεά ἐστι τοῦτον τὸν ἔρωτα ἐμποιῆσαι· τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν παιδείαν, ἢ τινα πρὸς ἰσχὺν ἢ πρὸς ἄλλο ἐπι-

1) Πλ. Νόμ. Α' 643 b—d.

2) A. Kapp «Platon's Erziehungslehren». S. 29. Ὅστις, ὡς εἰπεν, ἔσφηλε καὶ ἑξέμαρον (Gesch. d. Erz. im Altert. II S. 333), καὶ νεωστὶ ἔτι Μόλλερν (Schmid's päd. Enckykl. B. IX S. 106).

3) Πλ. Νόμ. Α' 643 e—644 b.

4) Πλ. Νόμ. Ε' 728. a, b, c. Παρεπίσκειψαι Palmer saevangel. Pädagogik». 4 Aufl. S. 8. Ὅτι ἐν πόλει, ὅσα ἡ Πλάτωνος, οὐ τυγχάνουσιν οἱ πολῖται πάντων τῶν φύσει προσηκόντων αὐτοῖς δικαίων, ὥστε συμβαίνειν τὸν τέλεον πολίτην εἶναι καὶ τέλεον ἄνθρωπον, καὶ ἐγὼ συνεχώρησα (ἐπιθετὴ προηγουμένου τεύχους σελ. 440). Ἀλλ' οὐ περὶ τῆς Πλάτωνος πόλεως ἐστὶν ὁ λόγος, περὶ δὲ τῆς ὀρθῶς πολιτευομένης πόλεως ἂν τις ἔχοι ἐκείνο ἰσχυρίζεσθαι.

τήδευμα ἀνευ νοῦ καὶ δίκης, βάνανσον προσαγορεύει καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐδὲ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ οὐκ ἦν δυνατόν Πλάτωνα παραινεῖν πρὸς τὸ ὕστερον ἐπιτήδευμα τῶν παιδῶν βλέποντα τὸν τροφέα παρατιθέναι τούτοις τὰς παιδιάς, ὅς γε προσδοκᾷ ἐκ τῶν παιδιῶν καταμαθεῖν, ἐφ' ὃ ἕκαστος πέφυκεν¹⁾).

Ἀλλὰ μέντοι τὸ Ἀριστοτέλους πολὺγνώστον ἐστίν, ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ παιδῶν ἐστὶ τὸ μιμεῖσθαι σύμφυτον, καὶ τούτῳ διαφέρει τῶν ἄλλων ζώων, ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας, καὶ χαίρουσι τοῖς μιμήμασι πάντες²⁾. αἱ δὲ μιμήσεις, ἐὰν ἐκ νέων πόρρῳ διατελῶσιν, εἰς ἔθη τε καὶ φύσιν καθίστανται καὶ κατὰ σῶμα καὶ φωνὰς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν³⁾. Τὸ δὲ ἐπιτείνειν τὸ μιμητικὸν αὐτοῦ ἄτοπον ἂν εἴη, ὅτε ἡ φύσις ἱκανὸν ἐνέθηκε· πολλῷ δὲ μᾶλλον δεῖ σκοπεῖν, τίνα μιμήματα ἐπιτήδειά ἐστιν εἰς τὸ ἐμποιῆσαι ἥθος ἐπιεικὲς καὶ παρασχεῖν μαθήσεις χρηστὰς εἰς τὸν μέλλοντα βίον, καὶ τίνα τούναντίον, καὶ τὰ μὲν ἔαν μιμεῖσθαι, ῥυθμίζοντα ἐπὶ τὸ προσφορώτατον, τῶν δὲ ἀφέλκειν εἰς τούναντίον, ὥς περ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ζώων ὀρθοῦντες ποιοῦσιν. Ἐπιεικὲς δ' ἂν εἴη ἥθος τὸ σῶφρον, ἀνδρεῖον, δσιον, ἐλευθέριον καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα. Τὸ δὲ λαγῶδες καὶ βατράχους καὶ ἰχθῦς ἐν φωναῖς καὶ ἐν σχήμασι μιμεῖσθαι, τί μέρος συμβάλλεται πρὸς τὸ εἰρημένον ἥθος, ἐγωγε οὐκ ἔχω συμβαλέσθαι⁴⁾).

Χρὴ δέ, φησι Πλάτων, μηδὲν οὕτω διευλαβεῖσθαι, ὥς τὸ καινοτομεῖν ἢ παρανομεῖν περὶ τὰς παιδιάς· ἄγνοιαν δὲ καταγιγνώσκει τῶν πολλῶν τῆς τῶν παιδιῶν δυνάμεως, ὅτι διανοῦνται αὐτὰς κινουμένας παιδιάς ὄντως εἶναι καὶ οὐ τὴν μέγιστην ἐξ αὐτῶν σπουδὴν καὶ βλάβην συμβαίνειν⁵⁾. Τὸ δ' ἐστίν

4) Πλ. Πολ. Ζ' 537 a.

2) Ἀριστ. Ποιητ. 4.

3) Πλ. Πολ. Γ' 395 d.

4) Πλ. Πολ. Γ' 395 d—397 b, καὶ τῆς δε σελ. 509 καὶ 540.

5) Πλ. Νόμ. Ζ' 797 a—798 d.

ἐδύνατον ἐκ τῶν ἐν ταῖς παιδιαῖς παρανομούντων ἐννόμους καὶ σπουδαίους ἀνδρας αὐξάνεσθαι¹⁾).

Πλὴν δὲ τῶν τοιούτων παιδιῶν ὀρέγονται φύσει οἱ παῖδες μύθων ἀκούειν περὶ τοιούτων πραγμάτων καὶ οὕτω λεγομένων, ἀ καὶ ὡς μάλιστα τοῖς τηλικούτοις πρόσφορα τυγχάνει. Ταῖς δὲ τροφοῖς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῦτο προσήκε, μύθοις τέρπειν τοὺς παῖδας. Τοιούτων δ' οὐκ ἦν ἀπορία παντοδαπῶν· ἀλλ', ὡς εἰκός, καὶ οἱ παραδιδόντες καὶ οἱ παρὰ λαμβάνοντες, μόνον τοῦ ἡδέος ἐστοχάζοντο, εἰ δέ τις ὠφέλεια ἢ βλάβη ἐκ τούτων γίγνοιτο, οὐτ' ἐφρόντιζον οὐτ' ἂν ἠδύναντο. Οὐχ οὕτως ἔδοξε Πλάτωνι· ἀλλ' ἀκριβέστατα ἐννοήσας τὴν δύναμιν τῆς πρώτης ψυχικῆς τροφῆς, ὅπερ ἐστὶ τὰ μυθολογούμενα τοῖς παιδίοις, πλεῖστον ἐσπούδασε περὶ τὴν διόρθωσιν καὶ ὑποτύπωσιν αὐτῶν. Νῦν οὖν ἐπιχειροῦντες περὶ τούτων τὰ προσήκοντα λέγειν, ἐμβαίνομεν εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ ἐτέρου τῶν δύο κυρίων ἐλληνικῶν παιδευμάτων, ἀ καὶ Πλάτων παρεδέξατο, τῆς μουσικῆς.

Ἐν μὲν τῇ συνθηῇ ἐκαλεῖτο μουσικὴ πᾶν τὸ ὀηρῆποτε δυνάμενον ἄπτεσθαι ἐξ εὐθείας τῆς ψυχῆς καὶ παιδεύειν αὐτὴν πρὸς ἀρετὴν. Λόγοι ἄρα καὶ μέλη καὶ ὄρχησις, καὶ τῶν λόγων οὐ μόνον ἡ ποίησις, ἀλλὰ καὶ οἱ χῦδην, καὶ αἱ ἐπιστῆμαι δὲ αὐταί· καὶ γὰρ ταύτας ἐν παιδείᾳ μέρει ἐποιοῦντο, δυναμένας τοὺς χρωμένους βελτίους ποιεῖν τὰ ἦθη καὶ τὴν διάνοιαν. Κατὰ ταύτην τὴν ἰδέαν ὀνομάζει καὶ Πλάτων τὴν φιλοσοφίαν μεγίστην μουσικὴν²⁾, ἅτε τὴν τελείαν ἀρετὴν ἐν τῇ ψυχῇ κατασκευάζουσαν, ἣν πολλὰ τοῦ Πλάτων ἀρμονίαν ὀνομάζει καὶ συμφωνίαν³⁾. Οὐ μὲν ἄλλ' ἐν τῇ Πολιτείᾳ, καί περ εὐλαβοῦμενός τι καινοτομεῖν περὶ τὰ καθιερωμένα ὑπὸ τοῦ μακροῦ χρόνου, ἀφορίζει αὐτῆς τὰς ἐπιστήμας. Ἰδοὶ δ' ἂν τις ἐνθύνδε τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ. αἱ τίς οὖν ἡ παιδεία; ἡ χαλεπὸν εὐρεῖν βελτίω τῆς ὑπὸ τοῦ πολλοῦ χρόνου εὐρημένης;

1) Πλ. Πολ. Δ' 424 e.

2) Πλ. Φαῖδ 60 e—61 b.

3) Πλ. Πολ. Δ' 443 d—444 a. Η' 548 b· 554 e. Νόμ. Γ' 689 d, 691 a. 696 c. Δάχ. 188 c, d. Φαῖδ. 93.

ἔστι δέ που ἡ μὲν ἐπὶ σώμασι γυμναστική, ἡ δ' ἐπὶ ψυχῇ
 μοῦσική¹⁾. Ὅστερον δέ· «Τί οὖν ἀνείη μάθημα ψυχῆς ὁλοκὸν
 ἀπὸ τοῦ γιγνομένου ἐπὶ τὸ ὄν; . . . ἄρα μουσική, ὅσῃ τὸ πρό-
 τερον διήλομεν; Ἀλλ' ἦν ἐκείνη γε ἀντίστροφος τῆς γυμναστι-
 κῆς, ἔθεσι παιδεύουσα τοὺς φύλακας, κατὰ τε ἁρμονίαν εὐαρμο-
 στίαν τινά, οὐκ ἐπιστήμην παραδιδούσα, καὶ κατὰ ρυθμὸν εὐρυ-
 θμίαν, ἐν τε τοῖς λόγοις ἕτερα τούτων ἀδελφὰ ἄττα ἔχουσα καὶ
 ὅσοι μυθῶδεις τῶν λόγων καὶ ὅσοι ἀληθινώτεροι ἦσαν μάθημα
 δὲ πρὸς τοιοῦτόν τι ἀγαθόν, οἷον σὺ νῦν ζητεῖς, οὐδὲν ἦν ἐν αὐτῇ²⁾·
 ἔνθα οὕτω ἀπηλλάχεται αἱ ἐπιστήμαι τῆς μουσικῆς· τὸ γὰρ
 αὖσῃ τὸ πρότερον διήλομεν» δηλοῖ ὅτι καὶ ὅσῃ οὕτω διήλθον,
 αἱ ἐπιστήμαι δηλαδὴ, μουσική ἐστι. Καὶ τέλος δὴ προεῖων λέγει·
 «Καὶ μὴν τί ἄλλο λείπεται μάθημα μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς
 καὶ τῶν τεχνῶν κεχωρισμένον;» Ἔθηκε δὴ ὡς τρίτον
 παιδεῦμα παρὰ τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν τὰς ἐπιστήμας.
 Οἱ μέντοι πρῶτοι λόγοι καὶ μῦθοι, οἱ λεγόμενοι τοῖς παιδίοις
 ἅμα συνειῶσι τὰ λεγόμενα, περιέχονται προδήλως ὑπὸ τῆς μου-
 σικῆς.

Ὑποξενίζει δέ τι παρὰ Πλάτωνι ἡ διάρθρωσις τῶν δύο κυρίων
 παιδευμάτων πρὸς ἄλληλα. Τίθησι μὲν γὰρ ἀρχὴν τούτων, οὗ
 καὶ ἐμπροσθεν ἐπεμνήσθημεν, ὅτι πᾶν νέον ζῶον τοῖς τε σώμασι
 καὶ ταῖς φωναῖς κινεῖσθαι αἰεὶ ζητεῖ καὶ φθέγγεσθαι· καὶ τὰ μὲν
 ἄλλα ζῶα οὐκ ἔχει αἴσθησιν τῶν ἐν ταῖς κινήσεσι τάξεων καὶ
 ἀταξιῶν, ἡμῖν δὲ δεδώκασιν οἱ θεοὶ τὴν ἐνρυθμόν τε καὶ ἐναρμό-
 νιον αἴσθησιν μεθ' ἡδονῆς. Τὴν δὲ τοιαύτην κίνησιν τῆς τε φωνῆς
 καὶ τοῦ σώματος, τὸ σύνολον τῆς παιδείας, χορεῖαν ὀνομάζει,
 εἶδη δὲ αὐτῆς, τὴν μὲν τῆς φωνῆς κίνησιν, οὕτως ἐρρυθμισμένην,
 ὥστε συμβάλλεσθαι πρὸς ἀρετὴν ψυχῆς, τὴν μουσικὴν, τὴν δὲ τοῦ
 σώματος, μέχρι μὲν παιδιᾶς, ὄρχησιν, ἀν δὲ μέχρι τῆς τοῦ σώ-
 ματος ἀρετῆς ἡ τοιαύτη κίνησις γίγνηται, τὴν ἐντεχνον ἀγωγὴν
 ἐπὶ τὸ τοιοῦτον αὐτοῦ γυμναστικὴν προσαγορεύει³⁾.

1) Πλ. Πολ. Β' 376 e.

2) Πλ. Πολ. Ζ' 521 d. 522 a.

3) Πλ. Νόμ. Β' 673 a.

Τῆς δὲ μουσικῆς διαστέλλει δύο μέρη, ἐν μὲν λόγους καὶ μύθους μὴ ἀδομένους, ἐν δὲ μέλη, τοῦτ' ἔστι λόγους μεθ' ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ²⁾). Δόγων δ' αὖ διττὸν εἶδος, τὸ μὲν ἀληθές, ψεῦδος δὲ ἕτερον. Ψευδεῖς δὲ λόγους λέγει τοὺς πεπλασμένους μύθους, οἷς τὸ πρῶτον δεῖ τρέφειν τὰς ψυχὰς τῶν παιδίων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀποδοκιμάζει Πλάτων τὸ ψεῦδος, ἀλλ' ὅσα τις κακῶς ψεύδεται, ἐμποιοῦντα ἐν τῇ ψυχῇ ἀγνοίαν τοῦ ἀληθῶς ὄντος. Ὅσα δὲ πρὸς τοῦ ὄντος τὴν θεάν τρέπει τὴν διάνοιαν καὶ κατὰ τοῦτο πλάττει τὸ ἦθος, ἂν τε γεγονότα τυγχάνη, ἂν τε μὴ, ἀκούειν προσήκει τοὺς παῖδας, μᾶλλον δὲ τὰ πεπλασμένα. Ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις τὸ ψεῦδος (die dichterische Umhüllung) αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐτ' ὠφελεῖ οὔτε βλάπτει, ἔστι μὲντοι οἷον ἥδυσμά τι τῆς ὑγιούς τροφῆς, τῆς ἀληθείας, ἣν αἱ ψυχαὶ τῶν νέων, διὰ τὸ σπουδαῖον αὐτῆς, ψιλὴν οὕτως οὐ δύνανται φέρειν, καθάπερ καὶ τῶν σιτίων τὰ χρηστά, ἔχοντα ὡς ἔτυχεν, οὐ πάνυ εὐόρεκτα ὄντα οὐδ' εὐπεπτα, ποιοῦμεν ἀρτύμασι καὶ παντοδαπῇ παρασκευῇ¹⁾).

Ἰφρηγείται δ' ἡμῖν Πλάτων τοὺς τύπους, ἐν οἷς δεῖ τοὺς μύθους ποιεῖν, ἢ καθ' οὓς τοὺς πεποιημένους κρίνειν· τοὺς δ' ἐγκριθέντας βούλεται ἀναγκάζειν τροφούς καὶ μητέρας λέγειν τοῖς παισὶ.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ θεοῦ, μὴ πλάττειν ἀδικίας αὐτῶν καὶ ἐπιβουλάς καὶ τέκνων βρώσεις καὶ πατέρων τιμωρίας, καὶ ἐχθρας, καὶ θεομαχίας, οἷα Ἡσίοδος καὶ Ὀμηρὸς ἐψεύσαντο περὶ Οὐρανοῦ καὶ Κρόνου καὶ Γιγάντων, μὴδὲ διηγείσθαι τοῖς παισὶ, μήτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένα, μήτε ἀνυπονοίων. Ὁ γὰρ νέος οὐχ οἷός τε κρίνειν ὃ τί τε ὑπόνοια καὶ ὃ τι μὴ, ἀλλ' ἂν τηλικούτος ὢν λάβῃ ἐν ταῖς δόξαις δυσέκνιπτά τε καὶ ἀμετάσταντα φιλεῖ γίγνεσθαι. Ἀλλ' ἀποδιδόναι τῷ λόγῳ, οἷος τυγχάνει ὁ θεὸς ὢν. Ἔστι δὲ τῷ ὄντι ἀγαθός. Τοιούτος δ' ὢν οὐτ' ἂν αὐτὸς κακὸν ποιοῖ, οὐτ' ἂν ἄλλοις αἴτιος κακοῦ γίγνοιτο. Οὐκ οὖν πάντων ἂν εἴη αἴτιος ὁ θεός, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀγαθῶν αἴτιος, τῶν δὲ κακῶν

2) Πλ. Πολ. Γ' 398 c.

4) Πλ. Νόμ. Β' 659 c, 660 a.

ἄλλα ζητητέον τὰ αἷτια. Εἰ δέ τινες κακῶς πράττουσι, λεκτέον ὡς κακοὺς ὄντας ὁ μὲν θεὸς δίκαια καὶ ἀγαθὰ ἐργαζόμενος κολάζει, οἱ δὲ δίκην διδόντες ὠφελοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ¹).

Ἐπειτα δὲ μὴ πλάττειν τὸν θεὸν μήτε αὐτὸν γάητα, φανταζόμενον ἄλλοτ' ἐν ἄλλαις ιδέαις²), μήτε ἡμᾶς ψεύδεται παράγοντα· οὐ γὰρ ἀληθῆ. Ἀνάγκη γάρ, εἴ περ τι ἐξίσταται τῆς ἑαυτοῦ ιδέας, ἢ ἐν ἑαυτῷ ἔχειν τὴν αἰτίαν, ἢ ἔξωθεν. Ἀλλ' ἔξωθεν ἀδύνατον· τὰ γὰρ ἄριστα ἔχοντα ἥκιστα ὑπ' ἄλλου ἀλλοιοῦται τε καὶ κινεῖται· ὁ δὲ θεὸς καὶ τὰ τοῦ θεοῦ πάντα ἄριστα ἔχει. Αὐτὸν δὲ ἑαυτὸν μεταβάλλειν τὸν θεὸν καὶ τοῦτο ἀδύνατον. Ἀνάγκη γάρ ἢ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον ἑαυτὸν μεταβάλλειν. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀδύνατον· οὐ γὰρ ἔστι τι τοῦ ἀρίστου πρεσβύτερον ἀρετῇ· ἐπὶ δὲ τὸ χεῖρον οὐδεὶς ἐκὼν μεταβάλλει ἑαυτόν. Οὐδαμῶς ἄρα ὁ θεὸς ἀλλοιοῦται. Τὸ δὲ αὐτὸν μὲν μὴ ἀλλοιοῦσθαι, ἡμῖν δὲ ποιεῖν ἑαυτὸν δοκεῖν παντοδαπὸν φαίνεσθαι, ψεῦδος ὃν καὶ ἀπάτη, ἀνάρμοστόν ἐστι θεοῦ κατηγορεῖν³).

Τοιαῦτα μὲν δὴ περὶ θεοῦ ἀκουστέον τε καὶ οὐκ ἀκουστέον τοὺς παῖδας, εἰ μέλλουσι θεοὺς τε τιμᾶν καὶ γονέας καὶ τὴν ἀλλήλων φιλίαν μὴ περὶ σμικροῦ ποιεῖσθαι. Εἰ δὲ μέλλουσιν ἀνδρεῖα εἶναι καὶ προτιμᾶν καλὸν θάνατον αἰσχροῦ βίου, ἀνάγκη μὴ πλάττειν τὰ ἐν Ἄιδου οὕτω δεινά, οἷα Ὀμήρῳ καὶ ἄλλοις ποιηταῖς πέπλασται⁴), μηδὲ ποιεῖν τοὺς παῖδας φρίττειν ἀκούοντας Κωκυτοὺς καὶ Στύγας καὶ ἐνέρους καὶ ἀλίβαντας καὶ τὰ τούτους παραπλήσια, πᾶν δὲ τούναντίον.

Ἀνδρείας δ' ἐστὶ καὶ μάλιστ' ἀνδρὶ προσῆκον τὸ κατέχειν ἑαυτὸν ἐν τε δεινοῖς, ὥστε μὴ θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι, ἐν τε τερπνοῖς, ὥστε μὴ ἐνδιδόναι ἰσχυρῷ γέλωτι, αἰσχύνεσθαι δὲ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις καὶ ὅλως στάσιμον καὶ δυσμετάπτωτον εἶναι ἐπὶ θάτερα. Καὶ τοὺς τροφίμους ἄρα οὔτε ἀκούειν χρὴ τοιούτων τι

1) Πλ. Πολ. Β' 377—380.

2) Ὀμηρ. Ὀδ. ρ 485.

3) Πλ. Πολ. Β' 380—383.

4) Ὀμ. Ὀδ. λ 488. ω 6—9. Ἰλ. Υ' 64. Ψ' 403. Ὀδ. κ 495.

σπουδῇ, οἷα πολλά παρ' Ὀμήρῳ ἔστιν εὐρεῖν¹⁾), οὔτε, ἐπιὸν αὐτοῖς ταιουῦτον ἢ λέγειν ἢ ποιῶν, συγγιγνώσκειν²⁾). Ταῦτα μέντοι ἔστιν οἱ μέμφονται Πλάτωνος, ὡς οὔτε καλὸν οὔτε θεάρεστον ὄν τὸ δυσπαθῆ εἶναι, τὸ δὲ ἐναντίον θεαπρεπέστερον, καὶ μετὰ τούτων δηλαδὴ καὶ Περικλείον ἦθος καὶ Σωκράτους τρόπον τῆς τελευτῆς καὶ Φωκίωνος βίον καὶ θάνατον καὶ ὅσοις ἄλλοις τοῦ αὐτοῦ γένους ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία κεκόσμηται. Ἀλλ' ἕκαστος τῷ οἰκίῳ μέτρῳ μετρῶν, ἄλλοτ' ἄλλῳ ὄντι, ἄλλοτ' ἄλλως ἔχον φανεῖ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· τὰ δὲ Πλάτωνος μέτρον ἀπλοῦν ἐστὶ καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον, ὥσπερ καὶ τὰ ληθές.

Καὶ ἀλήθειαν δέ γε περὶ πολλοῦ ποιητέον. Ἀλήθεια γὰρ πάντων μὲν ἀγαθῶν θεοῖς ἡγεῖται, πάντων δὲ ἀνθρώποις· ἥς ὁ γενήσεσθαι μέλλων μακάριος καὶ εὐδαίμων ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς μέτοχος εἶη, ἵνα ὡς πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὦν διαβιοῖ³⁾). Τὸ δὲ ψεῦδος, ὥσπερ εἴρηται, χρήσιμον μὲν ἐστὶν ὡς ἐν ἀρτύματος εἶδει καὶ πρὸς ὠφέλειαν, οὐ μὴν παντὶ χρηστέον τούτῳ, ἀλλὰ τοῖς ἀρχουσιν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀρχομένων. Ψέγειν ἄρα δεῖ, εἴ τίς τι δολοφρονέων λέγει ἀνθρώπων, περὶ δὲ θεῶν μηδὲ λέγειν τὸ παράπαν⁴⁾).

Καὶ μὴν καὶ σωφροσύνης, εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου, δεῖ τοῖς νέοις. Σωφροσύνης δὲ τὰ τοιαῦτα μέγιστα, ἀρχόντων μὲν ὑπηκόους εἶναι, αὐτοὺς δὲ ἀρχοντας τῶν περὶ πότους καὶ ἀφροδίσια καὶ περὶ ἐδωδὰς ἡδονῶν. Ὅσα δὲ παρ' Ὀμήρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς εὐρηται, ἢ θρασυτήτες ἰδιωτῶν πρὸς ἀρχοντας⁵⁾), ἢ ἐγκώμια εὐωχίας καὶ θοίνης⁶⁾ καὶ ἔρωτες ἀθέμιτοι⁷⁾ καὶ ἀκράτειαί⁸⁾ καὶ δωροδοκίαι καὶ αἰσχροκερδεῖαι θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων καὶ τὰ τοιαῦτα, ἃν τε ἀληθῆ, ἃν τε μὴ, τυγχάνη ὄντα, οὐκ ἐπιτήδεια νέοις ἀκούειν.

1) Ὀμ. Ἰλ. Ω 40, κ. ἐξ. X 168. 444. Σ 54, Π 433. Α 599.

2) Πλ. Πολ. Γ' 386—389

3) Πλ. Νόμ. Ε', 730 c.

4) Πλ. Πολ. Γ', 389 b, d.

5) Ὀμ. Ἰλ. Α, 225.

6) Ὀμ. Ὀδ. ι, 342.

7) Ὀμ. Ὀδ. θ, 266 κ. ἐξ.

8) Ὀμ. Ἰλ. Ξ 293 κ. ἐξ.

Τέλος δὲ δὴ δεῖ μηδαμῶς χωρίζειν δικαιοσύνην εὐδαιμονίας, διδάσκοντας, ὡς εἰσὶ τινες ἀδικοὶ μὲν, εὐδαιμονες δέ, καὶ τάνάπαλιν, καὶ ὡς λυσιτελεῖ τὸ ἀδικεῖν, ἐὰν λανθάνῃ. Οὕτε γὰρ συμφέρει τοιαῦτα ἀκούειν τοὺς νέους, ἀλλ' οὐδὲ γε ἀληθὴ ἐστὶ¹⁾). Τοῦτο δὲ ἵνα δηλὸν γένηται, διηγήσεως δεῖ. Ὅτι μὲν πᾶσιν ἀνθρώποις ἔνεστι φύσει ὀρεξίς εὐδαιμονίας, δηλόν. Πλάτων δὲ εἰωθότως αὐτῷ οὐδὲν τῶν φύσει ὑπαρχόντων ἀπόβλητον ἡγεῖται, ζητεῖ δ' αἰετὴν τὴν ἀρίστην αὐτοῦ ἐξιν ἀποφῆναι. Καὶ δὴ καὶ τῆς τῆς εὐδαιμονίας ὀρέξεως ἔχει λόγον καὶ οὐδὲν ὀκνεῖ κατὰ τὴν δόξαν τῶν πολλῶν τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀποφῆναι²⁾). Ἀλλὰ μὴν εὐδαιμονές ἐσμεν κτήσεσι ἀγαθῶν· καὶ μέχρι μὲν τοῦδε πάντες ὁμολογοῦσιν ἀλλήλοις, τίνα δ' ἐστὶν ὄντως ἀγαθὰ καὶ τούτων ποῖα τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα, οὐδαμῶς. Τὰ μὲν οὖν τοῖς παλαιοῖς δοκοῦντα ἀγαθὰ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν παρίστησι τὸ γνωστὸν σκόλιον τόδε·

ἽΓιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῷ·

Δεύτερον δὲ φυὰν καλὸν γενέσθαι·

Τὸ δὲ τρίτον πλουτεῖν ἀδόλως·

Καὶ τὸ τέταρτον ἡδῶν μετὰ φίλων.

Πλάτων μέντοι ἄλλην ἔχει γνώμην περὶ τῶν ἀγαθῶν. Διττά, φησὶν, ἐστὶν ἀγαθὰ, τὰ μὲν θεῖα, τὰ δὲ ἀνθρώπινα· καὶ θεῖα μὲν λέγει αὐτάς τας ἐμπροσθεν καταλεχθείσας ἀρετάς, φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην· ἀνθρώπινα δὲ τὰ αὐτὰ σχεδὸν τοῖς πολλοῖς, ὑγίειαν καὶ κάλλος καὶ ἰσχὺν σώματος καὶ πλοῦτον οὐ τυφλόν, ἀλλ' ὅξυ βλέποντα, ἃν περ ἅμα φρονήσει ἐπηται. α" Ἡρτῆται δ' ἐκ τῶν θείων θάτερα, καὶ ἃν μὲν δέχηται τις τὰ μείζονα, κτᾶται καὶ τὰ ἐλάττονα, εἰ δὲ μή, στέρεται ἀμφοῖν³⁾). Οὐ οὐκ ἂν εὖροις ῥαδίως ἀληθέστερον ἄλλο, ἀλλ' οὐδὲ γε μάλλον ἀγνοούμενον ὑφ' ἡμῶν.

Καὶ μὴν καὶ ἡδονὴν εἰκὸς εὐδαιμονία προσεῖναι· καὶ δικαιοσύνη ἄρα. Εἰ δ' οὕτως ἔχει, σκεπτέον.

1) Πλ. Πολ. Γ', 392 α, β.

2) Πλ. Συμπ. 204 ε. Εὐθὺδ. 278 ε κ. ἐξ.

3) Πλ. Νόμ. Α', 634 β, γ.

Πρῶτον μὲν εἰδέναι χρὴ ὅτι ἕκαστον τῶν τριῶν γενῶν τῆς ψυχῆς ἔχει οἰκίαν ὁρμήν, τὸ μὲν λογιστικὸν πρὸς τὸ μακθάνειν, τὸ δὲ θυμοειδὲς πρὸς τιμὴν καὶ εὐδοξίαν, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν πρὸς πολλὰ τινα, διότι δὲ διὰ χρημάτων μάλιστα ἀποτελεῖται ταῦτα, ἐν κεφαλαιῷ εἰπεῖν, πρὸς χρήματα. Ταύτη δὴ καλεῖ Πλάτων τὸ μὲν φιλομαθὲς καὶ φιλόσοφον, τὸ δὲ φιλόνηκον καὶ φιλότιμον, τὸ δὲ φιλοκερδὲς καὶ φιλοχρήματον. Καὶ ἡδοναὶ δὴ τριτταὶ εἰσιν, ἑνὸς ἐκάστου μία ἰδίᾳ, πληρουμένης δηλαδὴ τῆς ἐπιθυμίας. Εἰ τοίνυν τρεῖς τοιοῦτους ἀνθρώπους, ὧν ἕν τούτων μάλιστα κρατεῖ, ἄλλω ἄλλο, ἐν μέρει ἕκαστον ἀνερωτῶμεν, τίς τούτων τῶν βίων ἡδιστος, δηλον ὅτι τὸν ἑαυτοῦ ἕκαστος ἐγκωμιάσεται· ὁ μὲν χρηματιστικὸς πρὸς τὸ κερδαίνειν καὶ ἀπολαύειν τὴν τοῦ τιμᾶσθαι ἡδονὴν ἢ τὴν τοῦ μακθάνειν οὐδενὸς ἀξίαν φήσει εἶναι, πλὴν εἴ τι αὐτῶν ἀργύριον ποιῇ· ὁ δὲ φιλότιμος τὴν μὲν ἀπὸ τῶν χρημάτων ἡδονὴν φορτικὴν τινα ἡγεῖται, καὶ αὖ τὴν ἀπὸ τοῦ μακθάνειν, ὅτι μὴ μάθημα τιμὴν φέρει, καπνὸν καὶ φλυαρίαν· ὁ δὲ φιλόσοφος οἶδε μὲν καὶ τίθησι καὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς ἡδονὰς εἶναι· καὶ γὰρ αὐτὸς τούτων γεύεται, ὅσαι ἀναγκαῖαι καὶ θεμιταί· βελτίστην μὲν τοι καὶ ἀληθεστάτην καὶ βεβαιοτάτην τὴν ἀπὸ τοῦ μακθάνειν ἡγεῖται. Τίς οὖν τούτων ἀληθέστατα λέγει; σκεπτέον. Πᾶν, ὃ ἂν μέλλῃ καλῶς κριθήσεσθαι, ἐμπειρίᾳ καὶ φρονήσει καὶ λόγῳ χρὴ κρίνεσθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν χρηματιστικὸς μόνον τῆς ἀπὸ τοῦ κερδαίνειν ἡδονῆς ἐμπειρότατός ἐστι, τῆς δὲ ἀπὸ τοῦ τιμᾶσθαι ἥττον, τῆς δὲ ἀπὸ τοῦ μακθάνειν οὐδαμῶς· ἀχρεῖος ἄρα κριτὴς ἂν εἴη. Ὁ δὲ φιλότιμος τῆς μὲν ἀπὸ τοῦ τιμᾶσθαι μάλιστα, τῆς δὲ ἀπὸ τοῦ κερδαίνειν καὶ τῶν εὐπαθειῶν ἥττον, τῆς δ' ἀπὸ τοῦ μακθάνειν ἥμισυ καὶ οὐτὸς ἄρα ἀδέξιος κριτὴς. Ὁ δὲ φιλόσοφος καὶ τῶν τριῶν ἐμπειρος· ἀνάγκη γὰρ αὐτῷ ἐκ παιδὸς ἀρξαμένῳ γεύεσθαι τούτων. Περὶ μὲν οὖν ἐμπειρίας οὕτως. Ἐφαμεν δὲ χρῆναι ἔτι κρίνεσθαι φρονήσει καὶ λόγῳ· ταῦτα δὲ τῷ φιλοσόφῳ μάλιστα οἰκεῖα ἐστίν. Ἡ τοῦ φιλοσόφου ἄρα κρίσις ἀληθεστάτη ἂν εἴη καὶ κυρία¹).

1) Πλ. Πολ. Θ', 580 d—583 α.

“Ἐτι δὲ οὐδ’ ἀληθεῖς εἰσιν αἱ διὰ τοῦ σώματος ἡδοναί, αἱ μέγισται νομιζόμεναι, ἀλλ’ ἐσκιαγραφημέναι, οὐδ’ ἄξιον ἡδονὰς καλεῖν, ἀλλ’ ὀρθότερον λυπῶν παύλαι. Ἔστι γὰρ λύπη ἡδονῆς ἐναντίον καὶ μετὰ τὸ αὐτῶν τὸ μήτε χαίρειν μήτε λυπεῖσθαι, ἡσυχία τις περὶ ταῦτα τῆς ψυχῆς. Τοιαῦτον δ’ ἐστὶ καὶ ὑγίεια τῷ ὑγιαίνοντι. Ἀλλ’ οἱ κάμνοντες οἴονται μὴδὲν εἶναι ὑγείας ἡδίων, καὶ φράζοντες χαίρουσι μᾶλλον πῶν ὑγιαίνοντων. Οὗτοι γὰρ τούτου γε ἕνεκα ἡσυχίαν ἀγνοοῦν. Εἰ οὖν τις τὴν ἐκ τοῦ ὑγιαίνειν ἡδονὴν περὶ πλείστου ποιεῖται, ἀναγκαῖον προκατασκευάζειν ἑαυτῷ νόσους, ἵνα τούτων ἀπαλλακτόμενος ἡδῇται. Ὅμοιον δὲ συμβαίνει καὶ τοῖς τὰς ἄλλας ἡδονὰς ἐν μεγίστῳ τιθεμένοις. Τοῖς οὖν ταῦτα θηρεύουσιν ἀναγκαῖον λύπας σφίσι καὶ τοῖς προκατασκευάζειν. Καί, ὥς ἔοικε, Πλάτωνι βοηθοῦντες οἱ ἐπὶ τῶν Κανσάρων δισφαρμμένοι Ῥωμαῖοι ἐνεδείξαντο ἔργῳ τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἐπεὶ γὰρ κορέσαντο βρωμάτων, εἶτα ἐξήρουν αὐτὰ ἐπιτηδές, ἵνα ἐγείροντες τὴν ἐκ τῆς πείνης λύπην, ἡδονοῦντο πάλιν ἐσθίοντες ὥς οὖσης δηλαδὴ τῆς ἡδονῆς ἐν τῷ τῆς λύπης ἀπαλλάττεσθαι πανομένης δὲ τῆς λύπης συμπαύεται καὶ ἡ ἡδονή. Ἀλλ’ αὕτη οὐκ ἔστι καθαρὰ ἡδονή ἢ λύπη μεμιγμένη, ἀλλ’ ἡ ἡσυχία ἀποφύγις τῆς ψυχῆς ἐπιγιγνομένη. Τοιαῦτα δὲ ἢ ἐκ τοῦ μανθάνειν καὶ θεωρεῖν. Καὶ τῆς εἰλικρινεστάτης ἄρα καὶ ἐνδελεχεστάτης ἡδονῆς ἂν γεύοιτο ὁ σοφός¹⁾· ὁ αὐτὸς δ’ ἐστὶ καὶ ὁ δίκαιος κατὰ Πλάτωνα· ἄνευ γὰρ τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐκ ἔστι σοφόν τινα εἶναι.

Περὶ δὲ τῶν παρ’ ἀνθρώπων τιμῶν, εἰ μὴ ἐν τῷ παραχρῆμα, πρὸς γε τὸ τέλος τοῦ βίου γενόμενον, ἐπειδὴ ἀναλαμβάνει τὸ τῆς δικαιοσύνης κάλλος, εἰκὸς εὐδοκιμεῖν τε καὶ τὰ ἄλλα φέρεσθαι τὸν δίκαιον.

Καὶ μὴν ὑπὸ γε θεοῦ οὐδέποτε ἀμελεῖται ὁ δίκαιος, ὃς προθυμεῖται ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ, ἀλλ’ ἐάν τε ἐν πενίᾳ γίγνηται, ἐάν τε ἐν νόσοις ἢ τινι ἄλλῳ τῶν δοκούντων κακῶν, ὑποληπτέον, ὥς τούτῳ ταῦτα εἰς ἀγαθὸν τελευτήσει (ζῶντι ἢ καὶ ἀποθανόντι²⁾).

1) Πλ. Πολ. Θ', 583 b—587.

2) Πλ. Πολ. Ι', 612 b—614 κ. ἐξ.

Πάντως ἄρα ὁ δικαίως βῆθ' εὐδαιμονέστατα καὶ ἡδίστα βιοῖ ἐν-
αὐτῷ τε καὶ μεταλλάξας¹⁾ καὶ ταῦτα χρῆ καὶ λέγειν τοῖς παισίν.

Τοὺς μὲν δὴ τύπους τῶν λόγων, οὓς τε λεκτέον καὶ μὴ, διήλ-
θομεν. Περὶ δὲ τῆς λέξεως, ὡς χρῆ ταῦτα λέγειν, τοιαύδε διει-
πίσας Πλάτων. Πᾶσα ποιήσις, καὶ χυδῆν δὲ λόγος ἐξηγησάμενος,
ὁ μὲν διὰ μιμήσεως ὅλος ἐστίν, ὥς περ τὸ δράμα, ὁ δὲ δι' ἀπαγ-
γελίας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, οἷον ἡ μελικὴ ποιήσις, ὁ δὲ ἐξ ἀμφο-
τέρων μικτός, οἷον τὸ ἔπος. Καὶ εἰ δέοι ἡδονῇ κρίνεσθαι παρὰ τῷ
ὄλῳ τοὺς τρεῖς τούτους τῆς λέξεως τύπους, φέροι ἂν τὰ πρῶτα
ὁ διὰ μιμήσεως τὸ πᾶν περαίνειν, τὸ δράμα, τὰ δεύτερα δὲ ὁ
πεκράμενος, καὶ ὕστερος ἡδονῇ γίγνεται ὁ ἀνευ μιμήσεως. ὅπως
δὲ εἰπεῖν, ἡ μίμησις τέρπει μᾶλλον τῆς ἀπλῆς ἀπαγγελίας. Ἄλλ'
οὐ περὶ τοῦ ἡδίστου ἢ σπουδῆ, περὶ δὲ τοῦ ἀρίστου καὶ ὠφελι-
μοτάτου τοῖς πολίταις. Ὅπου μὲν οὖν ἡ μίμησις ἡδεῖα εὖσα καὶ
ὠφέλιμος ἅμα ἐστὶ, κέρδος ἂν εἴη, ὅπου δὲ ἐκείνο μόνον ὑπάρχει,
μέγας κίνδυνος ἐπικρέμαται. Αἱ γὰρ μιμήσεις, ἂν ἐκ νέων πόρῳ
διατελέσωνσιν, εἰς ἔθ' τε καὶ φύσιν καθίστανται καὶ κατὰ σώμα
καὶ φωνῆς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν, αἱ μὲν ἀγαθαὶ δηλαδὴ εἰς
ἀγαθὰ, αἱ δὲ ἐναντία εἰς τάνατ' αἰ. Οὐ δὲ σμικρὸν διαφέρει τὸ
τοιαῦτε ἢ τοιαῦτε εἶναι τὰ μīmήματα, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῆ γένοιτο
ταῦτα τεκμήρια ἡδονῆς σπουδαίου καὶ μὴ. Ὁ μὲν γὰρ σπουδαῖος,
ἐπειδὴν ἀφίκηται ἐν τῇ διηγήσει ἐπὶ λέξει τινὰ καὶ πρᾶξι ἀν-
δρὸς ἀγαθοῦ, ἐθέλησει ὡς αὐτὸς ὢν ἐκεῖνος ἀπαγγέλλειν καὶ οὐκ
αἰσχυνέται ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μιμήσει, μάλιστα μὲν μιμούμενος τὸν
ἀγαθὸν ἀσφαλῶς τε καὶ ἐμφρόνως πράττοντα, ἐλάττω δὲ καὶ
ἥττον ἢ ὑπὸ νόσων ἢ ὑπὸ ἐρώτων ἐσφαλμένον ἢ καὶ ὑπὸ μέθης
ἢ τινος ἄλλης συμφορᾶς ὅταν δὲ γίγνηται κατὰ τινά ἐαυτοῦ
ἀνάξιον, οὐκ ἐθέλησει σπουδῇ ἀπεικάζειν ἑαυτὸν τῷ χεῖρονι, εἰ
μὴ ἄρα κατὰ βραχύ, ὅταν τι χρηστὸν ποιῇ, ἀλλ' αἰσχυνέται
ἅμα μὲν ἀγύμναστος ὢν τοῦ μιμεῖσθαι τοὺς τοιούτους, ἅμα δὲ
καὶ δυσχεραίνειν ἑαυτὸν ἐκμάττειν τε καὶ ἐνιστάναι εἰς τοὺς τῶν
καχιόνων τύπους, ἀτιμάζων τῇ διανοίᾳ. Ὁ δὲ κακὸς αὖ, ὅσῳ ἂν

1) Πλ. Νόμ. Β', 660 e.—663 e.

φαυλότερος ἢ, πάντα τε μᾶλλον διηγῆσεται, καὶ οὐδὲν ἑαυτοῦ ἀνάξιον οἴσεται εἶναι, σπουδῇ τε καὶ ἐναντίον πολλῶν, καὶ δὴ καὶ βροντὰς καὶ ψόφους ἀνέμων τε καὶ χαλαζῶν καὶ ἀέθων καὶ τροχιλίων καὶ σαλπίγγων καὶ πάντων ὀργάνων φωνάς, καὶ ἔτι κυνῶν καὶ προβάτων καὶ ὀρνέων φθόγγους. Ἔστι δὴ τὸ μὲν εἶδος τῆς λέξεως τοῦ σπουδαίου ἀνδρός, ἀπολαβὸν καὶ τὴν προσήκουσαν ἁρμονίαν καὶ ῥυθμόν, τὸ μέλος, ἅτε ἥμιστα μετέχον μιμήσεως, τοῦ δὲ φαύλου ἡ παντοδαπὴ ἄλλη ποίησις¹⁾, ἣν ἐξορίζει Πλάτων τῆς ἑαυτοῦ πόλεως. Φαίνεται δὲ διαφέρειν τούτοις τὰ ἐν ταῖς Νόμοις. Ἐκεῖ γὰρ συγχωρεῖ καὶ ἀναγκαῖον δὴ νομίζει θεᾶσθαι καὶ γνωρίζειν μιμήματα αἰσχυρῶν σωμάτων καὶ διανοημάτων κατὰ λέξιν τε καὶ ᾠδὴν καὶ ὄρχησιν κεκωμωδημένα· ἄνευ γὰρ γελοίων τὰ σπουδαῖα καὶ πάντων τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία μαθεῖν μὲν οὐ δυνατόν, εἰ μέλλει τις φρόνιμος ἔσεσθαι²⁾, ποιεῖν δὲ οὐκ ἂν δύναίτο ἀμφοτέρω, εἰ τις αὖ μέλλει καὶ σμικρὸν ἀρετῆς μεθέξειν, ἀλλ' αὐτῶν ἕνεκα τούτων καὶ μαθάνειν αὐτὰ δεῖ, τοῦ μῆποτε δι' ἄγνοιαν δρᾶν ἢ λέγειν ὅσα γελοῖα, μηδὲν δέον· δούλους δὲ τὰ τοιαῦτα καὶ ξένοις ἐμμίθοις προστάττειν μιμεῖσθαι³⁾, σπουδὴν δὲ περὶ αὐτὰ εἶναι μηδέποτε μὴδ' ἡντινοῦν, μηδέ τινα μαθάνοντα αὐτὰ γίγνεσθαι φανερόν τῶν ἐλευθέρων, μήτε γυναῖκα μὴτ' ἄνδρα⁴⁾. Ἀλλ' ἐκ τούτων τοῦτο πάρεστι μαθεῖν, ὅτι μέγα παραλλάττει αὐτόν τινα μιμεῖσθαι τι τῶν φαύλων μιμημάτων ἢ ἄλλων μιμουμένων θεᾶσθαι καὶ γνωρίζειν. Ὡς τε ἀπορήσειν ἂν τις, πότερον ὅλως ἀπέπειπε Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ μὴδὲ τὸ παράπαν θεᾶσθαι καὶ γνωρίζειν φαῦλα μιμήματα, ὥς βλαβερὸν ὂν, ἢ μᾶλλον ἀπορίᾳ τῶν μιμησομένων—δούλους γὰρ καὶ ξένους οὐ χωρεῖ ἡ τελεία πόλις Πλάτωνος—ἄχρηστία τούτων κατ' ἀνάγκην γίγνεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖ φησι· «Γνωστόν μὲν γὰρ καὶ μαινομένους καὶ πονηροὺς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, ποιητέον δὲ

1) Πλ. Πολ. Γ', 392 c — 398 b.

2) Πλ. Νόμ. Γ', 678 a, b.

3) Οἷον ἐλέγοντο ποιεῖν οἱ Σπαρτιᾶται, μεθύσκοντες τοὺς Ἕλληνας.

4) Πλ. Νόμ. Ζ', 816 d—e.

οὐδὲν τούτων οὐδὲ μιμητέον¹). Ἔτι δὲ ἐκ τῶν δύο λόγων, καθ' οὓς ἀπαγορεύει τὴν μίμησιν τῶν φαύλων, τοῦ μὴ οἶόν τ' εἶναι ἓνα τὸν αὐτὸν ἐπιτηδεύειν τέ τι τῶν ἀξίων λόγου ἐπιτηδευμάτων καὶ πολλὰ μιμῆσθαι, καὶ τοῦ τοὺς μιμουμένους τι τῶν αἰσχυρῶν τῷ χρόνῳ τοῦ εἶναι ἀπολαύειν²), οὕτω εἰκὸς ἐστὶ συλλογίσασθαι ὅτι καὶ τὸ ἄλλων αὐτουργούντων, εἰ ἐνείη, θεᾶσθαι βλαβερόν ἡγήσατο. Καὶ ὅμως καὶ τοῦτο ἀπείπεν ἐν τοῖς ὕστερον³) Πλάτων καὶ ἀπλῶς πᾶσαν μίμησιν ἐξώρισε τῆς ἑαυτοῦ πόλεως. Δόγον δὲ προβάλλεται οὐ πᾶν τι ἀναμφισβήτητον, ὥς γέ μοι δοκεῖ. Φρεσὶ γάρ, ὃ καὶ συγχωρητέον, τὰς ἰδέας μόνας ἔχεισθαι ἀληθείας, τὰ δὲ αἰσθητὰ εἰδῶλα εἶναι τῶν ἰδεῶν, δεύτερα ἀπὸ τῆς ἀληθείας, τὴν δὲ γραφικὴν καὶ ποιητικὴν εἶναι τῶν εἰδῶλων μίμησιν, τρίτην ἄρα ἀπὸ τῆς ἀληθείας· τοὺς δὲ γραφεῖς καὶ ποιητὰς οὐ φησιν ἐπίστασθαι αὐτὰ τὰ πράγματα, οἷά ἐστιν, ἀλλ' οἷα φαίνεται, καὶ οὕτω ταῦτα μιμῆσθαι· εἰ γὰρ ἐπιστήμονες ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ, ὧν περ καὶ μιμούνται, πολὺ πρότερον ἐν τοῖς ἔργοις ἂν σπουδάζειν ἢ ἐπὶ τοῖς μιμήμασι, καὶ πειρᾶσθαι ἂν πολλὰ καὶ καλὰ ἔργα ἑαυτῶν καταλιπεῖν μνημεῖα, καὶ εἶναι προθυμῆσθαι ἂν μᾶλλον τοὺς ἐγκωμιαζομένους ἢ τοὺς ἐγκωμιάζοντας⁴). Ὁ δὲ λέγομεν ἐν τούτοις ἀμφισβήτησιμον, τοῦτό ἐστι,

1) Πλ. Πολ. Γ', 396 α.

2) Πλ. Πολ. Γ', 395 α—d.

3) Πλ. Πολ. Ι', 595 α—b.

4) Πλ. Πολ. Ι', 595 c—602 b. Ἀπὸ τοῦ ὅτι Πλάτων τούτοις ὑπετίθησε τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ Ῥωμαίου Σαλλουστίου τοῦ ἐξῆραι μὲν τὰ οἰκεία, ἀμαυρῶσαι δὲ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖςδε: *optumus quisque (Romanus) facere quam dicere, sua ab aliis bene facta laudari quam ipse aliorum narrare malebat* (de Catil. conjurat § 8). Καὶ ταῦτά φησι, μέλλων συγγράφειν τῶν εὐγενεστάτων Ῥωμαίων ἀγενέστατον καὶ αἰσχιστον ἔργον, μεγέθει μόνον καὶ καινότητι ἐξαισίων. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἠπίσταντο οὐ μόνον τοὺς λόγους τῶν ἔργων κρείττους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τῶν λόγων ἀποδεικνύοναι. Ἀμαθὲς δὲ οἰεσθαι *fortunā*, ὥς φησιν, *invenisse ibi scriptorum magna ingenia*, καὶ μὴ τὰς ὥς ἀληθῶς μεγάλας καὶ γενναίας πράξεις τὴν μεγίστην αἰτίαν ἔχειν τοῦ ἐγγενέσθαι *magna ingenia scriptorum*.

τὸ τοὺς ποιητὰς αἰεὶ εἰδῶλα μιμεῖσθαι τῶν ἰδεῶν καὶ μὴ πολλάκις πρὸς αὐτάς τὰς ἰδέας βλέποντας πειρᾶσθαι ταύτας μιμεῖσθαι· ἐπεὶ ποῖον εἰδῶλον ἐμιμήσατο Φειδίας τὴν Ἀθηνᾶν ἢ τὸν Ὀλύμπιον Δία ποιήσας; ἢ Σοφοκλῆς τὴν Ἀντιγόνην; ἢ Ὅμηρος Ἀνδρομάχην, καὶ Ἑκτορα, καὶ ἄλλους; Ὅτι μὲν γὰρ πολλὰ καὶ παρ' Ὀμήρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς εἰδῶλων ἐστὶ μιμήματα, ὁμολογητέον· περὶ δὲ αὐτῶν τῶν μεγίστων τε καὶ καλλίστων, πολέμων τε πέρι καὶ στρατηγιῶν καὶ διοικήσεων πόλεων καὶ παιδείας πέρι ἀνθρώπων, περὶ ὧν ἐρωτᾷ Πλάτων Ὅμηρον, δίκαιον, ἐμοὶ δοκεῖν, ὑπὲρ Ὀμήρου ἀποκρίνεσθαι, ὅτι καὶ πόλεις βέλτιον ὥκησαν δι' Ὅμηρον πᾶσαι αἱ χρησάμεναι αὐτῷ, καὶ πόλεμοι εὖ ἐπολεμήθησαν πάντες, καὶ παιδείας ἡγεμῶν γέγονεν Ὅμηρος πᾶσι τοῖς χρησαμένοις, οὐ μέντοι δι' Ὅμηρον μόνον· οὐδὲ γὰρ δυνατόν, οὐδ' ἂν ἄλλον τίς τινα ἐπιδείξειεν ἓνα μόνον ἄνδρα τηλικαῦτα κατορθώσαντα, μὴ συμβαλομένων μυρίων ἐτέρων· διὰ δὲ τὸ ποινὸς γενέσθαι Ὅμηρος πᾶσιν εἰς ὠφέλειαν, οὐκ ὀνομάζεται αὐτός, ἀλλ' ὁ αἰεὶ τι εἰσενεγκὼν ἴδιον· ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλους λέγεται μαθητῆς, οὐχ Ὀμήρου· πάντες γὰρ Ὀμήρου ἦσαν. Ἀλλ' εἰ ὀλίγον ἐτι χρόνον ἐπέζη Πλάτων, ἔγνω ἂν σαφῶς, τί ἄρα δύναται Ὅμηρος. Ἀλλ', οἶμαι, Πλάτων πέπονθεν οἷον αὐτὸς ἡμῖν ὑποτίθεται ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ¹⁾. Ἐντροφῶν γὰρ Ὀμηρικῇ ἀμβροσίᾳ καὶ νέκταρι καὶ κεχορεσμένος, τούτων οὐκέτι οἶεται δεῖν χάριν εἰδέναι Ὀμήρῳ, προσήκειν γὰρ οὕτως ἔχειν, ὅτι δ' ἐνιαχοῦ καὶ βροτεῖα τροφὴ παραμείμικται, οὐ συγγιγνώσκει²⁾· εἰ δ' ἐγεγόνει ἐν ἀνθρώποις ἀμούσοις καὶ ἀπαιδεύτοις, ἡγάπησεν ἂν καὶ ἐπόθησε τὴν Ὀμήρου φαυλότητα καὶ διαφθοράν τῶν πόλεων.

Ἐμβριθέστερος δὲ φαίνεται ὁ ἕτερος λόγος, καθ' ὃν καταδικάζει τὴν μιμητικὴν ποίησιν, ὅτι ἄπτεται τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦτο ἐγείρουσα καὶ τρέφουσα ποιεῖ ἐπισκοτεῖν τῷ λογιστι-

1) Πλ. Πρωτ. 327—328.

2) Ἀτεχνῶς ὥσπερ καὶ πολλοὶ τῶν νῦν Ἑλληνικῇ ἐμβροσίᾳ πεφρυσμένων ἔχουσι πρὸς τοὺς τροφοδότας Ἕλληνας.

κῶ'). Καίτοι καὶ ἐν τούτῳ ποθέσειεν ἂν τις διεστάλθαι τὰ ἐγερ-
 ρόμενα πάθη τῷ ὑπουργεῖν τῷ λογιστικῷ καὶ μὴ καὶ τοῖς μὲν ἐν-
 διδόναι, τοῖς δὲ μὴ· καὶ γὰρ ἡ μανία καὶ ὁ ἔρωρ, ἃ ἐγκωμιάζει
 ἐν τῷ Φαίδρῳ, πάθη δήπου ἐστίν, ὑπουργικὰ μέντοι τῷ λογιστι-
 κῷ. Τούτοις δὲ προσθῶμεν, ὅτι ἐν τοῖς ὑατερον γραφεῖσι Νόμοις
 πλὴν τῶν κωμικῶν θεαμάτων καὶ τὴν τραγωδίαν συνεχώρησεν⁴⁾,
 ἂν μέντοι αὕτη κριθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως φαίνεται μὴ
 ἐναντιούμενη τοῖς ἥθεσι καὶ νόμοις τῆς πόλεως· ὥστε ἐνταῦθα
 δῆλον ὅτι ποιεῖται τὴν εἰρημένην. διαστολὴν καὶ οὐχ ἀπλῶς κα-
 ταδικάζει τὴν μίμησιν, ὅτι μίμησις. (ἀκολουθεῖ)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΟΡΑΪΤΗΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ.

Ἡ ἔρευνα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς νήσου Σύρου ἤρξατο ἀπὸ τὰς
 ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης
 οὐδεμία συρία ἐπιγραφή ἦτο γνωστή· οἱ δὲ περιηγηταί, διερχό-
 μενοι τῆς Σύρου, μόλις ἔρριπτον βλέμμα ἐπὶ τῶν παρὰ τῷ λιμένι
 εὐρισκομένων ἀρχαίας πόλεως ἐρείπων (1). Κατόπιν ὁμως, ὅτε ἡ

4) Πλ. Πολ. Ι', 602 c—907 α.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 817 α—d.

(1) Μόνος ὁ Tournefort (Voyage, lett. VIII, p. 3), ὁ Krienen
 (Breve descrizione dell' Arcipelago, p. 95) καὶ ὁ Σύριος Δελλαρόκ-
 κας (Traité sur les abeilles I, p. 34) ἀναφέρουσιν ὀλίγα πρὸς περὶ
 ἀρχαίων τῆς Σύρου μνημείων. Ὁ Δελλαρόκκας, ὡς καὶ ὁ Tournefort,
 ἀναφέρει, ὅτι ἐν τῷ Ἀγίῳ Γεωργίῳ τῆς Ἁνω Σύρου ὑπῆρχεν ἐπιγραφή
 (ἡ ὑπ' ἀρ. 20), ἥς ὁμως ἠγνόει τὸ περιεχόμενον· ἔτι δὲ ἀνέγλυφον
 παριατῶν στήστρον μετ' ἄλλων πινῶν (ιδεὲ ἀρ. 11, ὑποσημ. 22). Εἰς
 ταῦτα δὲ προσθέτει· «On en a mis à profit beaucoup d'autres,
 telles que des blocs de marbre, de tronçons de colonnes qui
 soutiennent la cathédrale, et d'autres qui sont devant l'église
 des capucins, et qu' on n' a point encore employés. Il reste en-

Ἑλλάς ἀπέσεισε τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ ἐπὶ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας Σύρου ἀνηγείρετο ἡ Ἑρμούπολις, ἐκτὸς ἄλλων ἀρχαιοτήτων, καὶ ἐπιγραφαὶ ἤρχισαν νὰ ἀνακαλύπτονται· φιλόμουσοι δὲ ἄνδρες ἐν Ἑρμούπολει, πᾶν τὸ ἀνασκαπτόμενον ἢ ἐν παραβύσῳ κατακείμενον συλλέγοντες, κατὰ τὸ ἐνὸν αὐτοῖς, ἐν τῷ τότε Μουσεῖῳ ⁽²⁾ ἀπέθετον, καθιστῶντες οὕτως εὐπροσίτους εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς ἀλλοδαπῆς τὰς ἀνακαλυπτομένας ἐν τῇ νήσῳ ἀρχαιότητας. Δυστυχῶς ὅμως μετὰ τινα ἔτη τὸ Μουσεῖον διελύθη· αἱ ἀρχαιότητες αὐτοῦ εἰς στενὴν ἐκλείσθησαν τοῦ γυμνασίου γωνίαν· τῶν δὲ κατόπιν ἀνακαλυφθέντων ἐνεπιγράφων μαρμάρων ὀλίγα μὲν τινα προσετέθησαν εἰς τὰ ἐν τῷ γυμνασίῳ, τῶν δὲ λοιπῶν

core sur le lieu un pan de muraille, bâti avec de gros quartiers de marbre bâtarde taillé à facettes, qu'on croit avoir servi à un temple dédié au dieu Pan, d'après des médailles sur lesquelles on voit la tête de ce dieu d'un côté, avec une chèvre au revers. Ἀλλ' ἡ περὶ ναοῦ τοῦ Πανὸς δοξασία αὕτη οὐδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν· διότι τὸ ἀναφερόμενον λείψανον, ὑπάρχον εἰσέτι, δακνύει, ὅτι ἀπέτιλα μέρος τείχους ἀκροπόλεως (ἰδὲ ὑποσημ. 5). Κατόπιν ἀναφέρει ὁ Δελλαρόκκας περὶ τῆς ἀνακαλύψεως προτομῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, νομισθείσης τότε τοῦ Φερικύδους. (ἰδὲ ὑποσημ. 42, ἀ. 6). Ὁ δὲ Krienen, προκειμένου περὶ ἀρχαιοτήτων τῆς Σύρου, ἀναφέρει μόνον ὀλίγα περὶ λειψάνων ναοῦ τινος κατὰ τὸ δυτικὸναυτῆς (ἰδὲ ὑποσημ. 33).

(2) Τὸ Μουσεῖον ἦν σύλλογος σκοπῶν τὴν διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων παρὰ τοῖς κατοικοῖς τῆς νήσου, οὐχὶ δὲ μουσεῖον ἀρχαιολογικόν, ὡς ἐνόμισάν τινες Εὐρωπαῖοι. Ὁ σύλλογος οὗτος ἰδρύθη τὸ 1835· συστήσας δὲ ἀναγνωστήριον, βιβλιοθήκην, ἐσπερινὰς παραδόσεις καὶ συλλογὴν ἀρχαιολογικὴν, ἔβαινεν ἐπὶ τινα ἔτη ἀκμάζων· ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔτη 1841—2 πεισὼν εἰς μαρασμὸν, διελύθη. Τότε ἡ περιουσία αὐτοῦ περιήλθεν εἰς χρῆσιν τοῦ Γυμνασίου Ἑρμούπολεως ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ὅτι αἶν ἔπειτα ἤρθε συστηθῆ ἄλλο τοιοῦτου εἶδους Κατάστημα θέλει μεταβαίνειν εἰς ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ. » (ἰδὲ Κανονισμὸν, ἀρθ. 38). Δυστυχῶς ὅμως ἔκτοτε μόνον ἀπόπαιραι ἐγένοντο συστάσεως ὁμοίου συλλόγου καὶ οὐδὲν πλεόν· ἐν δὲ τῷ παρόντι, σύλλογος μὲν νὰ ἰδρυθῇ φαίνεται δυσχερές· μουσεῖον δὲ ἀρχαιολογικοῦ τὴν ἵδρυσιν οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι συνεργούσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, προθύμως θέλει ἀναλάβει ὁ δῆμος Ἑρμούπολιτιν, ὁ ἐπὶ φιλοκαλίᾳ ἀεὶ διακριθεὶς καὶ δὴ ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιοτήτων μόνος πάντων τῶν ἑλληνικῶν δήμων ἀρότατα συνεισφέρων.

ἐν οἰκίαις ἢ ἐξοχικαῖς θέσεσιν ἐσπαρμένων διεσώθησαν ὅσα διέφυγον τὴν τῶν ἀρχαιοκαπήλων αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν ὀλιγωρίαν τῶν ἀμαθῶν.

Εὐθὺς δ' ἅμα τῇ ἀνευρέσει τῶν πρώτων συρίων ἐπιγραφῶν, ἤρξαντο γινόμεναι ἐκδόσεις αὐτῶν· ἐκτοτε δὲ ἐν τῇ πληθύνει τῶν δημοσιευομένων ἀρχαιολογικῶν διατριβῶν καὶ συγγραμμάτων παρουμενιάζοντο ἐκ διαλεξιμάτων ὀλίγα τινὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Σύρου ⁽³⁾. Γενικὰς δὲ συρίων ἐπιγραφῶν ἐκδόσεις,

(3) Ἐξίδωκαν ἐπιγραφὰς τῆς Σύρου·

Μουστοξόδης ἐν Αἰγινάτῃ Ἐφημερίδι, 1831, σελ. 44—46.

Expédition scientifique, III, Pl. 45, F. IV.

Prokesch von Osten, ἐν Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient, I Band, 1836, S. 64.

Πιττάκης ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, ἀρ. 272, 496, 498, 509, 511, 512, 513, ἔτ. 1839—40.

Ross ἐν Inscriptiones Græcæ Ineditæ, Fasc. II, 1842, n. 406—444.

Ζωντανὸς ἐν Ἱστορικῇ Περιλήψει τῆς νήσου Σύρου, ἐν Ἐφημερίδι Ἀγγελιῶν, 1842, ἀριθ. 83 καὶ 84. Αἱ αὐτὲς ἐπιγραφαὶ μετὰ τῶν εἰς αὐτὰς σημειώσεων ἀντεγράφησαν ἐκ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Μουστοξόδου καὶ Ross.

Curtius ἐν Rheinisches Museum, 1843, S. 403.

Bœckh ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Græcarum, 2347 c—q.

Lebas, ἐν Revue Archéologique, 1844, Tom. I, p. 41.

Ἀνώνυμος, ἐν Rheinisches Museum, 1848, S. 83.

Lebas, ἐν Voyage etc. 1850. — Inscriptions des Iles n. 4882—4903.

Ussing, ἐν Graeske og Latinske Indskrifter i Kjöbenhavn, 1854, S. 34, n. 12.

Conze, ἐν τῷ Bulletino dell' Istituto etc. 1859, p. 166.

Γ. Παπαδόπουλος, ἐν Revue Archéologique, 1862, X, p. 230.

Keil, ἐν Rheinisches Museum, 1865, S. 544—558.

Ἀνώνυμος ἐν Πανδώρα, 1866, σελ. 537.

Lenormant, ἐν Rheinisches Museum, 1867, S. 295.

Τ. Ἀμπέλᾶς, ἐν Πανδώρα, 1870, σελ. 475.

Egger, Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions etc. 1870, p. 494.

ἐπιστημονικῆς τιнос ἀξίας, παρέσχον κυρίως ὁ Bœckh καὶ ὁ Lebas. Ἄλλ' οὗτοι ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν τῆς Σύρου, ἀς διέσωσεν ἡμῖν ὁ χρόνος, μόλις ἐγνώριζον, ὁ μὲν Bœckh 16· ὁ δὲ Lebas 25, ἐν αἷς καὶ αἱ τοῦ Bœckh. Τούτων δὲ πολλὰς, καὶ τῶν μᾶλλον ἀξίων λόγου τὰς πλείστας ὁ μὲν Bœckh μετὰ ἁμαρτημάτων καὶ ἀσθύνων ἐν πολλοῖς συμπληρώσων ἐδημοσίευσεν· ὁ δὲ Lebas μόνον τὰ κείμενα καὶ ταῦτα ἐν πολλοῖς ἁμαρτημένα. Καὶ ἐγένοντο μὲν κατόπιν νέαι τινὲς ἐκδόσεις, ἁμαρτημάτων τινα ἐκείνων διορθοῦσαι, καὶ τινὰς ἄλλας ἀγνώστους ἐπιγραφὰς γνωστὰς καθιστῶσαι· ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκδόσεις αὗται ἦσαν τὸ πλεῖστον ἁμαρτημένα, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν μικρὸς· τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἁμαρτημένων ἐκδόσεων καθίστα ἀμφίβολον καὶ αὐτῶν τῶν ὀρθῶν τὴν ἀκρίβειαν. Εἰς τοιοῦτον σημεῖον εὐρίσκοντο αἱ ἐργασίαι τῶν περὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Σύρου ἀσχοληθέντων, ὅτε ἐπεχειρήσαμεν τὴν ἔρευναν αὐτῶν. Μετὰ πολλοὺς κόπους ἰκανὰ ἁμαρτημένα ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκδόσεσι διορθώσαμεν, πολυαριθμούς δὲ ἀνεύρομεν ἀγνώστους τέως ἐπιγραφὰς. Ὑπὸ δὲ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας εἰς Σῦρον ἀποσταλέντες (*), τὰς τε ἐκδομένους ἐπεθεωρήσαμεν καὶ τὰς ἀγνώστους πάσῃ δυνατῇ ἐπιμελείᾳ ἐξηκριβώσαμεν κατὰ τὸ ἐνόν.

Τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν τὰ ἐξαγόμενα ἐνταῦθα ἐκθέτοντες, θέλομεν διαιρέσει τὴν περὶ τούτων πραγματείαν εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν

Κλὼν Στέφανος, ἐν Πατρίδι Σύρου, 1870, ἀρ. 223.

Wecklein, ἐν Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik, 1873, S. 204.

Mommsen, ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Latinarum, vol. III. 1873, n. 486, p. 94, 985.

Τ. Ἀμπελᾶς, ἐν Ἱστορίᾳ Σύρου, 1874. Τῶν ἐν αὐτῇ ἐπιγραφῶν αἱ πλείσται ἀντεγράφησαν, ὥς ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, ἐκ τῆς ἀνωτέρω μνημονευομένης διατριβῆς τοῦ κ. Ζωντανοῦ.

A. M. K. ἐν Νεολόγῳ Ἀθηνῶν, 1 Ἰανουαρίου 1875.

(3*) Ἰδὲ Πρακτ. τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1873—4, σ. 32.

πρῶτον θέλει περιλάβει τὰς ἐπιγραφὰς τὰς ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ τῶν πολιχνῶν τῆς Σύρου εὐρεθείσας· τὸ δὲ δεύτερον ἐπιγραφὰς τὸ πλεῖστον εὐκτικάς, κεχαραγμένας κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς θέσεως *Γραμμάτων*. Τὴν δὲ διαίρεισιν ταύτην θεωροῦμεν ὡς μόνην ἀρμοδίαν, καθότι αἱ μὲν τοῦ πρώτου μέρους, αἱ πρὸς διακρίσιν τῶν ἄλλων *ἐγχωρίους* θέλομεν ὀνομάσει, ἀναφέρονται ἐμμέσως ἢ ἀμέσως εἰς τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Συρίων καὶ τὴν ἀρχαίαν τῆς Σύρου τοπογραφίαν· αἱ δὲ τοῦ δευτέρου, ἀνεξάρτητοι οὔσαι τοῦ παρελθόντος τῆς νήσου, πόλεις καὶ χώρας παρουσιάζουσι ξένας καὶ ξένους ἀνθρώπους, οἵτινες ἐν καιρῷ τριχυμίας εἰς τὸν ὄρμον τῶν Γραμμάτων καταφεύγοντες, ἐπὶ τῶν βράχων ταύτας ἐχάρασσον (*).

Α'. Ἐπιγραφαὶ τῆς Σύρου ἐγχώριοι.

Αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιγραφῶν τούτων τῆς Σύρου ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς πρωτεύουσιν ὅθεν, πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν ταύτας κρίνομεν εὐλογον νὰ εἰπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτῆς· ἐν παρόδῳ δὲ καὶ περὶ τῆς λοιπῆς τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας Σύρου.

Ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν προπόδων τοῦ λόφου Δηλίου χθαμαλὸς ἐκτείνεται πρὸς νότον κλάδος, ὅστις ἐγγὺς τοῦ λιμένος τῆς Ἑρμοπόλεως σχηματίζει λοφίσκον. Ὁ λοφίσκος οὗτος, φέρων τὸ ὄνομα *Καταλύματα*, οἱ ἀνατολικοὶ αὐτοῦ πρόποδες καὶ τὰ γειτνιάζοντα τῆς πεδιάδος καὶ παραλίας μέρη, ἄφθονα παρέχοντα λείψανα οἰκοδομημάτων ἀρχαίων, εἰσὶν ἀναμφιβόλως ὁ τόπος, ἐν

(*) Πρὶν ἢ εἰσελθῶμεν εἰς τὸ κύριον τῆς διατριβῆς μέρος ὀφειλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς πληθύος τῶν περὶ ἀρχαίας Σύρου γραφέντων, ὧν δυστυχῶς τὰ πλεῖστα ἀναφέρονται εἰς Σῦρον μυθώδη, ἐκείνα μόνον τῶν ἡμαρτημένων ἀνηρέσαμεν, ὅσα ὑπὸ διακεκριμένων ἀνδρῶν γραφέντα ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὀρθά. Διὰ δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων ματαίαν θεωροῦντες πᾶσαν συζήτησιν, ἡγκέσθημεν νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὰ ὀρθὰ ἀντὶ τούτων.

ᾧ ἔκειτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ ὀμώνυμος τῆς Σύρου πρωτεύουσα (4*). Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ λόφου Καταλυμάτων φαίνονται λείψα-

(4*) "Ὅτι ἡ Σύρος εἶχεν ὀμώνυμον πρωτεύουσαν μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πτολεμαίου («Σύρος νῆσος καὶ πόλις», III, 45). ἔλαβε δ' αὕτη τὸ ὄνομα κατ' ἀρχαιοτάτους χρόνους.

Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς τε πόλεως καὶ τῆς νήσου ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ σημειώσωμέν τινα ἐνταῦθα. Τὴν λέξιν Σύρος ὁ μὲν Bochart, ἐν τῇ Ἱερᾷ αὐτοῦ Γεωγραφίᾳ παράγει ἐκ τοῦ φοινικικοῦ usira=πλουσία ἢ usura=εὐδαίμων, ὃ δὲ παρ' ἡμῖν Γερμανὸς κ. Δέφνερ (Ἰστ. Σύρου. 84) ἐκ τῆς ρίζης suar, sur=λάμπω, στίλβω, εἴμαι λευκός, ἄλλοι δὲ (Pappe, Wört. der Griech. Eigennamen, ἐν λ. Σύρος) ἰδεώρησαν συγενῇ πρὸς τὸ Ὑρία. Ἀλλ' αἱ ἐτυμολογίαι αὗται ἥκιστα φαίνονται προσηγγίζουσαι τῇ ἀληθείᾳ. Καθ' ἡμᾶς πιθανώτερον ὅτι τὸ ὄνομα Σύρος εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ Τύρος (ἀδιάφορος ὁ τονισμὸς), δοθὲν τῇ Σύρῳ ὑπὸ τῶν εἰς αὐτὴν ἀποικησάντων Φοινίκων. Τοῦτο εἶναι τοσοῦτον μᾶλλον πιθανόν, καθ' ὅσον καὶ Σοῦρ (Σύρος) ἐγγχωρίως ἐκαλεῖτο ἡ Τύρος, ἐξ οὗ καὶ πᾶσα ἡ χώρα ἐκλήθη Συρία (γῆ)=γῆ τῆς Σύρου=Τύρου. Ἐκτὸς δὲ τῆς προφανοῦς ταυτότητος τῶν λέξεων, γνωρίζομεν, ὅτι καὶ εἰς πλείστους ἄλλους τόπους ἔδωκαν οἱ Φοίνικες ὀνόματα ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος (ἰδὲ Ueber phönicische Ortsnamen von J. Olshansen in Rhein. Mus. 4853, S. 334). Καίτοι δὲ παρ' Ὀμήρῳ καὶ Ἡσυχίῳ ἀπαντᾷ καλουμένη Συρία ἡ νῆσος, πιστεύομεν, ὅτι ἀρχαιότερον εἶναι τὸ ὄνομα Σύρος, ὡς ὄνομα τῆς ἐν τῇ νήσῳ πόλεως· ἀπὸ ταύτης δ' ὅτι ἡ νῆσος ἐκλήθη κτητικῶς Συρία (νῆσος)=νῆσος τῆς πόλεως Σύρου, ἐπειδὴ κατ' οὐδένα ποτὲ φωνητικὸν νόμον ἦτο δυνατόν νὰ μετατραπῇ τὸ Συρία εἰς Σύρος. Ὅμοια δὲ παραδείγματα, ἐκτὸς τῆς Συρίας κληθείσης οὕτως ἀπὸ τῆς Τύρου, ἔχομεν πλείστα ἄλλα· ὡς Κόρινθος—Κορινθία, Χώνη—Χωνία, Μεσσήνη—Μεσσηνία, Σικυὼν—Σικωνία, Ἄργος—Ἀργεία (Θουκ. 2, 7) καὶ Ἀργολίς, κτλ. Ὅπως δὲ ἂν ὁμῶς, παλαιάτατα φαίνεται, ὅτι ἐκαλεῖτο ἡ νῆσος Συρία· εἴτα δὲ ἀποβαλοῦσα τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐκλήθη Σύρος. Οὕτω δὲ ὀνομάζετο οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ μετὰ Χριστὸν ἔτι, ἂν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν τὸν Ἡσύχιον (300 μ. Χ.), λέγοντα «Συρία ἐν γαίῃ τῇ περὶ πόnton. Ἡ νῦν λεγομένη Σύρος νῆσος» (λέξ. Συρία). Ἐκτὸς δὲ τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀπὸ τῶν χρόνων Διογένοους τοῦ Λαερτίου (200 μ. Χ.) ἀπαντᾷ ἐν χρείᾳ τὸ ὄνομα Σύρα· ἐσώζεται δὲ καὶ ἡλιотρόπιον ἐν Σύρῃ τῇ νήσῳ, (ἐν βίῳ Φερεκύδους). Καὶ ἀνεκδότου δὲ νομίσματος ἑλληνικῆς

να τείχους ἀκροπόλεως (⁵), ἐρείπια δεξαμενῆς (⁶), καὶ ἄλλα τινὰ, ἥττονος λόγου ἄξια. Ἀμέσως δὲ κάτωθεν τῶν λειψάνων τοῦ τείχους ὑπάρχει μικρὸν πεδῖον (ἡ νῦν πλατεῖα Μωραϊτίνη), ἐν ᾧ καὶ ψήφισμα τιμητικὸν Βερνίκης εὑρέθη καὶ ἐπιστολὴ τῶν αὐτοκρατόρων Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ Καρακάλλα, καὶ προτομὴ τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ ἐπὶ βράχου Ἀθηνᾶς Φρατρίας ἐπιγραφὴ, ἐξ ὧν μετὰ πιθανότητος δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἡ ἀγορὰ καὶ τὸ πρυτανεῖον τῆς πόλεως. Ἀνατολικώτερον δὲ

ἐποχῆς ἔχομεν ἀπεικόνισμα, φέρον τὸ ὄνομα ΣΥΡΑ.—Περὶ δὲ τοῦ ὀνόματος Σ κ Ὑ ρ ο ς, ὅπερ, ἔνεκα συγχύσεως τῆς Σύρου πρὸς τὴν Σκῦρον ἀπεδόθη τῇ Σύρῳ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τοσοῦτω ἦν σύνηθες μέχρι χθὲς καὶ τοσαύτη βεβαιότης ὑπῆρχε περὶ τῆς ὁρθότητος τούτου, ὥστε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Συρίων ἐν ἐγγράφοις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀπαντᾷ λεγομένη ἡ Σύρος Σ κ ῖ ρ α.—Περὶ τοῦ τοισμοῦ τῆς λέξεως Σύρος ἰδὲ ἀρ. 20.

(5) Τοῦ τείχους τούτου σώζονται τὴν σήμερον, κατ' ἀποστάσεις, λείψανα εἰς ἔκτασιν 60 περίπου μέτρων κατὰ τὸ πρὸ Α. μέρος τῆς κορυφῆς. Τὸ μέγιστον τῶν λειψάνων τούτων (20 μ. μῆκ.), ὑπάρχον ἄνωθεν τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως, παρουσιάζει σημεῖα πύλης· ἐνταῦθα τὸ τεῖχος ἔχει πᾶχ. 0,80 καὶ ὕψ. 0,50· λίθος ἀργὸς 1,40 μῆκ. ἀποτελεῖ τὴν οὐδὸν τῆς πύλης· σταθμῶν οὐδὲν μέρος σώζεται· ἀμφοτέρωθεν δὲ μόνον τῷ εἰσερχομένῳ ὑπάρχει κοιλότης, ἐν ἣ ἐκινεῖτο ὁ στροφαὸς τοῦ θυρέτρου (ἰδὲ καὶ Prokesch, Denkwürdigkeiten u. s. w. I, S. 64).

(6) Ὀλίγον μετὰ τὴν πύλην, πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους φαίνεται ἔτι καὶ νῦν ἐντὸς οἰκίσκου ὁ κρουνὸς τῆς δεξαμενῆς. Ἡ δεξαμενὴ αὕτη, ὅλως ἀφανὴς τὴν σήμερον, ἔκειτο ἔνδοθεν τοῦ τείχους· τὴν δὲ, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἰδόντες αὐτὴν, ἱκανῶς μεγάλη. Ἀὕτη ἐλάμβανε τὸ ὕδωρ δι' ὁδραγωγῶν ἀπὸ τῆς Π η γ ῆ ς, τῆς κρήνης τοῦ Γ υ ρ ῖ ο υ καὶ τῆς τοῦ Ἐ π ῖ σ κ ο π ε ῖ ο υ. Ἐκ τούτων ὁ ὁδραγωγὸς τῆς Πηγῆς, διευθυνόμενος διὰ τῆς φάραγγος αὐτῆς, τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τῶν νοτίων καὶ νοτιοανατολικῶν προπόδων τοῦ λόφου τῆς Ἀνω Σύρου, διήρχετο κατὰ τὴν γέφυραν τοῦ Π α υ σ ῖ λ Ὑ π ο υ εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τοῦ ἐκεῖ χειμάρρου καὶ βαίνων ἐπὶ τοίχου, σωζομένου ἐν μέρει πρὸ τινων ἐτῶν, ἐχώρει πρὸς τὴν δεξαμενὴν. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ὁδραγωγῶν γνωρίζομεν μόνον, ὅτι τοῦ μὲν ὁδραγωγοῦ τοῦ Γυρίου μικρὸν μέρος καταστραμμένον ἐκεῖ πλησίον φαίνεται· τοῦ δὲ Ἐπισκοπεῖου, ὅτι διήρχετο διὰ γεφύρας κατὰ τὴν θέσιν Κ α μ ἔ ρ α ς.

τοῦ πεδίου τούτου, ἔνθα αἶφνης ταπεινοῦται τὸ ἔδαφος, κοίλωμα σχηματίζεται, πρὸς τὴν θάλασσαν κεκλιμένον, ἐκ ᾧ ὑπάρχουσι λείψανα ἀρχαίου θεάτρου. Ταῦτά εἰσι τὰ σπουδαιότερα τῶν λειψάνων, ἅτινα διεσώθησαν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Σύρου· ἐν δὲ τῇ περιοχῇ αὐτῶν εὗρέθησαν αἱ πλείους τῶν πολιτικῶν ἐπιγραφῶν (').

(7) Πλὴν τῆς πόλεως Σύρου ὑπῆρχον ἔτι ἐν τῇ νήσῳ· 1) Ἀρχαιοτάτη πόλις τῶν προϊστορικῶν πειρατικῶν χρόνων, κατὰ τὴν ὀρεινὴν θέσιν **Χαλανδριανή**, ὅσα ἀρχαιότερα τῆς τε ἀρχαίας πόλεως Σύρου καὶ τῶν ἄλλων παραθαλασσίων πολιχνῶν, κτισθεῖσιν, ὅτε αἱ ἑλληνικαὶ θάλασσαὶ κατέστησαν πλωιμώτεραι. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην πολυάριθμα εὗρέθησαν τάφοι, περὶ ὧν ἱκανὰ ἔγραψεν ὁ κ. Γ. Παπαδόπουλος (*Revue Archéologique*, 1862, X. Πανδώρα 16μ. 15', 1865, σ. 424)· κακῶς ὅμως ἐπέθεσεν οὗτος, ὅτι ἀνήκον εἰς τοὺς βωμαϊκοὺς χρόνους, καὶ ὅτι, αὐτοῖς μεταφερόμενοι, ἐθάπτοντο οἱ ἐν Γυάρῳ ἀποθνήσκοντες πολιτικοὶ τῆς Ῥώμης κατὰ δίκην. Τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν. Ἡ κατασκευὴ τῶν τάφων καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς εὗρεθέντα ἀγαλμάτια, ὅμοια ὄντα πρὸς τὰ ἐν ἄλλαις ἀρχαιοτάταις νεκροπόλεσιν εὗρισκόμενα, προδήλως δεικνύουσιν, ὅτι ἡ νεκρόπολις αὕτη εἶναι ἀρχαιοτάτη. Οὐδόλως δ' εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἀλλαχόθεν μεταφέροντο αὐτάς οἱ νεκροί, καθ' ὅσον πλείους περὶ τὴν θέσιν ταύτην ὑπάρχοντα ἐρείπια ἀποδεικνύουσι τὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν πόλεως. Παρεμφερές πρὸς τὰ σύρια ἀγαλμάτια τῆς Χαλανδριανῆς ὑπάρχει εἰκονισμένον ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Thiersch: *Ueber Paros und parische Inschriften.*—2) Πολίχνη εἰς **Ποσειδεῖα**, **Φοίνικα** καὶ **Γαλησσᾶν** (ιδὲ ἀριθ. 38 καὶ 39).—3) Πολίχνη εἰς **Βέρην**, ὅπου τέσσαρες ὑπάρχουσιν ἐρείπωνες· ἔτι εἰς Ἁγ. **Μιχαήλ** καὶ **Πανιαυλαίς**. Ἐν Ἀγίῳ Μιχαήλ ἄξιον λόγου μνημεῖον ὑπάρχει, ἐν μέρει ἐκκεχωσμένον, ὑπόγειον ὑδραυλικὸν οἰκοδόμημα, πιθανῶς κρήνη μετὰ ὑδραγωγοῦ. Φέρει δὲ ἐκ τούτου ἡ θέσις τὸ ὄνομα Ἑλληνικόν. Περὶ δὲ τῶν ἐρείπων τῆς ἐν Πανιαυλαίς πολίχνης ὑπέθεσεν ὁ Ross, ὅτι ἀνήκουσιν τῇ ἐν τῷ ψήφισματι τοῦ Ὀνησάνδρου (*C. I. G. n. 2347c*) ἀναφερομένῃ Ἑσχατιᾷ. Ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη ἀποδεικνύεται ἡμαρτημένη· πρῶτον μὲν, διότι τὸ ψήφισμα ἀναφέρει ἀπλῶς, ὅτι ἀφῆρπάγησαν οἰκετικὰ σώματα ἐκ τῆς καλουμένης Ἑσχατιᾶς, ὅπερ οὐδόλως ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἑσχατιὰ ἦτο πόλις· δεύτερον δὲ, διότι αἱ Πανιαυλαὶ κεῖνται ἐπὶ κορυφῇ ὄρους καὶ οὐχὶ ἐν Ἑσχατιᾷ. — Τὰ δὲ περὶ ἄλλων ἐν Σύρῳ κωμοπόλεων ὑπὸ τινων ἀναφερόμενα εἰσὶν αὐτόχρημα μῦθοι.

Κατὰ δὲ τοὺς νοτιοδυτικούς τοῦ λοφίσκου τῶν Καταλυμάτων πρόποδας, οὗς ὀρίζει ὁ χεῖμαρρος *Λαλακιᾶς*, ἔκειτο τῆς πόλεως νεκροταφείον, ὡς πλείστοι τάφοι κατὰ καιροὺς αὐτόθι εὗρεθέντες δεικνύουσιν. Ἐκτὸς δὲ τῶν ὀλίγων ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, αἵτινες ὠρισμένως γνωρίζομεν ὅτι ἀνεκαλύφθησαν αὐτόθι, ἀνήκουσι πιθανῶς τῷ νεκροταφείῳ τούτῳ καὶ αἱ πλείσταί τῶν ἄλλων, αἵτινες εὗρέθησαν τετοιχισμέναι ἐν Ἑρμοῦπόλει ἢ ἄνω Σύρῳ ⁽⁸⁾.

Πλὴν δὲ τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαίας πόλεως λειψάνων καὶ τοῦ νεκροταφείου αὐτῆς, διαφόρων ἱερῶν ἵχνη καὶ θέσεις ἀφιερωμένας εἰς θεοὺς ἀνευρίσκομεν ἐν τε τῇ πόλει καὶ τῇ πεδιάδι καὶ τοῖς πέριξ ὄρεσι. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πόλιν καὶ παρ' αὐτῇ ἀπαντῶμεν τὰς θέσεις, ἐν αἷς ἔκειντο ναοὶ τῆς *Φρατρίας Ἀθηναῶς*, τῆς *Ἰσιδος* καὶ τοῦ *Ἀσφαλείου Ποσειδῶρος*. Ἐπὶ δὲ τῶν πέριξ ὄρεων, ἀρχόμενοι ἀπὸ νότου, ἀπαντῶμεν κατ' ἀρχὰς λόφον ἱερὸν τῷ *Διτ* (τοῦ *Ζιά* τὸ βουνί)· εἶτα τὸ *Σκληπὶ* (*Ἀσκληπίειον*)· ἱερὸν μυστηριώδους θεότητος, ἴσως τῆς *Κυβέλης*, κατὰ τὴν θέσιν *Πατέλλι*· καὶ ἀπέναντι τῆς Δήλου, τὸ *Ἀήλι* (Δήλιον), ἐφ' οὗ κατὰ τὸν Ross (*Inselreisen*, II, S. 27) ὑπῆρχεν ἴσως ἱερὸν τοῦ *Ἀπόλλωνος*. Πλὴν δὲ τούτων, τοπωνυμῖαι τῆς Σύρου διέσωσαν ἡμῖν πολλῶν ἄλλων ἱερῶν τὴν μνήμην. Οὕτως ἔχομεν, παρὰ τὰ *Πηγαδάκια*, εἰς τὴν θέσιν *Πολλῶνια*, ἱερὸν τοῦ *Ἀπόλλωνος*· εἰς τὸ *Καβεῖρι*, πρὸς τὰ Δ. τῆς νήσου, ἱερὸν τῶν *Καβείρων* ⁽⁹⁾· εἰς τὰ *Πωμῶνια*,

---

Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι λείψανα πύργου εἰς τὰ ΝΑ. τῆς Σύρου ὄρη, τὰ καλούμενα *Νήταις*, κατὰ τὴν θέσιν *Παληόπυργος*· ἔτι δὲ ὄχυράματα εἰς τὸν κατὰ τὰ ΒΑ. παράλια τῆς Σύρου ἀπόκρημνον λόφον, τὸν καλούμενον *Καστρί*, καὶ εἰς τὰ πλησιόχωρα τῆς Ἑρμοῦπόλεως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους *Σκοπέλου*· ἀλλὰ τὰ ὄχυράματα ταῦτα ἴσως ἀνήκουσιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

(8) Τάφοι ἀνήκοντες τῇ πόλει Σύρῳ εὗρέθησαν ἔτι ἐν τῇ πλατείᾳ *Δεωτσάκου* καὶ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Ἄνω Σύρου.

(9) Μεταξὺ πασῶν τῶν ἐν Σύρῳ λατρευομένων θεοτήτων οἱ *Κάβειροι* ἐτύγχανον ἐξαιρετικῆς λατρείας, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν πολυαριθμῶν σφίλων νομισμάτων, τῶν φερόντων τοὺς θεοὺς τούτους. Ἡ λατρεία αὐτῶν

κατὰ τὰ βόρεια τοῦ ὄρους Πύργου, ἱερὸν πιθανῶς τῆς ῥωμαϊκῆς θεότητος *Πωμώρας*· εἰς τὴν ὀρεινὴν καὶ ποιμενικὴν θέσιν *Παριαυλαῖς* (Πανι-αὐλαί= Πανὸς αὐλαί) ἱερὸν τοῦ *Παρός*, καὶ ἕτερον τοῦ *Ποσειδῶνος* εἰς *Ποσειδεῖα*· ἔτι δὲ κατὰ τὰς βορειοτάτας τῆς νήσου ἐσχατίας, κατὰ τὴν θέσιν *Γράμματα*, ἐν ᾗ δύο ἱερὰ, ὧν τὸ ἐν τοῦ *Σεράπιδος*. Καὶ εἰς πλεῖστα δὲ ἄλλα τῆς Σύρου μέρη, ἐνθα ἐρημικοὶ ναῖσκοι τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπάρχουσι νῦν, λείψανα ἀρχαίων ἱερῶν καὶ βωμῶν ἀπαντῶμεν. Τούτων ὅμως πάντων ἐπισημώτατα εἶναι τὰ κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ *Φοίρικο* ἀνακαλυφθέντα· λείψανα ἀρχαίου ναοῦ, πιθανῶς τοῦ *Διονύσου*. Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον καὶ τοὺς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σύρῳ ναοὺς τῆς Φρατρίας Ἀθηναῖς, τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἀναφέρονται αἱ ὀλίγαι θρησκευτικαὶ τῆς Σύρου ἐπιγραφαί, ἃς μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας πόλεως Σύρου,

φαίνεται εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν νήσον κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους· διότι καὶ ἐπὶ τῶν ἑλλην. χρόνων, πρὶν δηλ. ἡ γαίνη νέα εἰσαγωγή ἀνατολικῶν ἐσοτήτων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπαντῶσιν οἱ Κάβειροι εἰς τὰ νομίσματα τῆς Σύρου. Περὶ δὲ τῆς γενέσεως τῆς λατρείας αὐτῶν καὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως πολλὰ καὶ διάφορα ὑπὸ διαφόρων ἐλέχθησαν Εὐρωπαίων. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὅμως οἱ θεοὶ οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν εἰμὴ οἱ καρκίνοι θεοποιηθέντες, ὡς καὶ ὁ Ἡσυχίος μαρτυρεῖ· «Κάβειροι, καρκίνοι· πάνυ δὲ τιμῶνται οὗτοι ἐν Ἀθήνῃ, ὡς θεοί· λέγονται δὲ εἶναι Ἐφάιστου παῖδες». Καὶ ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ δὲ ἑλληνικῇ μέχρι τοῦ νῦν καβειροὶ καλοῦνται οἱ καρκίνοι. Ὅθεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο τῶν καρκίνων νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ σημασία τῆς λέξεως. Τὴν δ' ἀλήθειαν τῆς θεοποιήσεως ταύτης τῶν καρκίνων μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ οὐρανοῦ παρ' ἀλλήλοις θέσεις τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Καρκίνου καὶ τῶν Διδύμων ἢ Δισκούρων, ταυτιζομένων ὡς γνωστὸν τοῖς Καβείροις.—Ὁμοίαν δὲ ἀρχὴν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν καὶ εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἀναφερόμενον θεὸν τῆς Συρίας *Μαμμωνᾶν*, ὅστις, ὡς φαίνεται, εἶναι θεοποίησις ἐντόμου, οὗ τὴν ὀνομασίαν *μαμμοῦνι* διετήρησεν ἡ ὁμιλουμένη, ἀποδοῦσα εἰς πᾶν εἶδος ἐντόμου. Τοιοῦτον παράδειγμα, ἐκτὸς πολυπληθῶν ὁμοίων αἰγυπτιακῶν καὶ φοινικικῶν θεοποιήσεων, ἔχομεν καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι τοὺς *Καλλικαντσαρούς*, οἷπνες, ὡς ἤδη ὑπ' ἄλλων παρατηρήθη, εἶναι θεοποίησις τῶν κανθάρων (*Καλοὶ-κάνθαροι*).

τοῦ νεκροταφείου αὐτῆς καὶ τῶν ἱερῶν τῆς νήσου, θεωρουμένων κυρίως ὡς τόπων ἐν οἷς εὐρέθησαν ἐπιγραφαὶ ἀρχαῖαι.

Χρονολογικῶς δὲ ἐξεταζόμεναι αἱ ἐγχώριοι τῆς Σύρου ἐπιγραφαὶ, ἀνήκουσι δύο μὲν εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους· ὀλίγαι τινὲς εἰς ἑλληνικούς· πλείονες εἰς μεταγενεστέρους· αἱ δὲ πλείσται καὶ σπουδαιόταται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Τοῦτο δὲ οὐδόλως πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀπλὴν σύμπτωσιν· διότι καὶ πάντα τὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ταύτης σπουδαιότερα πάσης ἄλλης ἀναφαίνονται. Προφανῶς δὲ ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι ἡ Σύρος τότε μάλιστα ἤκμαζεν, ἀπὸ τῆς καταπτώσεως τῆς Δήλου ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν λαβοῦσα. Καίτοι δὲ κυρίως εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἀνήκουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται τῆς Σύρου, μεγάλην ἔχουσι σπουδαιότητα καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν χρόνων· διότι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διεσθέρει ἡ Σύρος κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου καὶ ἀμετάβλητον τὸν πολιτικὸν αὐτῆς ὄργανισμὸν.

Συγκρινόμεναι δὲ πρὸς τὰς λοιπὰς ἱστορικὰς πηγὰς, δηλ. τοὺς συγγραφεῖς, τὴν νομισματικὴν, τὰς τοπωνυμίας, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ γλυπτικὴν, παρ' ὧν δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν εἰδήσεις περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς Σύρου, εὐρίσκονται ἐν γένει αἱ ἐπιγραφαὶ πολλῶν τούτων ἐπισημότεραι, ὥς χορηγοῦσαι ἡμῖν τὰς πλείστας εἰδήσεις, ἃς ἔχομεν περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Συρίων, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἐν Σύρῳ πολιτεύματος, τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ ἀγῶνων καὶ τῶν στεφανηφόρων ἀρχόντων αὐτῆς. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν πηγῶν οἱ μὲν συγγραφεῖς πληροφοροῦσιν ἡμᾶς μετὰ θετικότητος μόνον περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Σύρου ὑπὸ τῶν Σαμίων⁽¹⁰⁾.

(10) Πλὴν τῶν παρ' Ὀμήρῳ περὶ Σύρου λεγομένων (Ὀμ. Ὀδύσ. Ο, σ. 403 κ. ἐ.), ὧν ἀμφίβολος εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀξία, καὶ πλὴν τῆς ἐλεύσεως εἰς Σῦρον ἀποικίας Ἰώνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἱππομέδοντος (Σχολ. Διονυσ. Περιηγ. σ. 525), ὅπερ ὡσαύτως δὲν εἶναι βέβαιον, μόνη ἱστορικὴ μαρτυρία περὶ τῶν ἑλληνικῶν χρόνων τῆς Σύρου ἀπολείπεται ἡμῖν ἀπόσπασμά τι τοῦ Θεοπόμπου, διασωθὲν παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους (εἰς Εἰρήν. 363), καθ' ἃ ἡ Σύρος ἐκυριεύθη ποτὶ ὑπὸ τῶν Σαμίων προδοσίᾳ Κιλικιωνός τινος. Τὸ γεγονός τοῦτο, καίτοι ἄλλως ὑ-

ἡ δὲ νομισματικὴ περὶ τῶν ἐν Σύρῳ λατρευομένων θεῶν· αἱ δὲ τοπωνυμιαὶ περὶ τῆς θέσεως διαφόρων ναῶν, ἀγνώστων ἀλλαχόθεν ἡμῖν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ιστορικῶν πηγῶν αἱ μᾶλλον δυνάμεναι νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τὰς ἐπιγραφὰς εἶναι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ γλυπτικὴ 1) ὡς παρέχουσαι ἡμῖν, πλὴν ἄλλων, μνημεῖα τῶν ἀρχαιο-

π' ἄλλων ἀναφερόμενον, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας εἶναι ἀληθές, ὡς ὑπὸ ἀξιοπύστου ἱστορικοῦ μαρτυρούμενον· ἐγένετο δὲ ἡ τῆς Σύρου κατάληψις πιθανῶς ἐπὶ Πολυκράτους, ὅστις καὶ ἄλλας νήσους καὶ τὴν Δῆλον υπέταξε. Παρατίθεμεν ἐνταῦθα τὰ ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ ἀναφερόμενα ἐν τῷ στ. τοῦ Ἀριστοφάνους· οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλ' ὅπερ καὶ Κιλικῶν. «Οὐκ οἶδ' ὅπως φησὶν οὐδὲν πονηρὸν ποιεῖν ταῦτα πράττειν εἶναι ὅπερ καὶ Κιλικῶν· ὁ γάρ ται Κιλικῶν ἐπὶ πονηρίᾳ διαβόητός ἐστι. Φασὶ γὰρ οἱ μὲν Σάμον ἢ Μίλητον προδοῦναι Πριηνεῦσι. Θεόπομπος (cod. Θεόφραστος) δὲ ἐν τῷ ιγ' τῶν ἱστοριῶν τῶν ἑαυτοῦ Σύρον φησὶν αὐτὸν τὴν νῆσον προδεδωκέναι Σαμίσις. Πυνθανομένων δὲ πολλάκις αὐτοῦ τινῶν τί μέλλει ποιεῖν, ἔλεγε· Πάντα ἀγαθὰ. Πάντα οὖν ἀγαθὰ φησὶ ποιεῖν, ὡς ἔφη καὶ Κιλικῶν. Τῆς δὲ προδοσίας τοιαύτην ὑποσχεῖν τιμωρίαν. Θεαγένην τινὰ ἄνδρα Σύριον, τῆς νήσου τῆς ὑπὸ Κιλικῶντος προδοθείσης πολίτην, πρὸ πολλοῦ μετοικήσαντα εἰς τὴν Σάμον κρεοπωλεῖν καὶ οὕτως ἀπάγειν τὸν ἑαυτοῦ βίον. Ἀγανακτήσαντα δὴ ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τῆς πατρίδος, ἐπιστάντος τοῦ Κιλικῶντος ὠνήσασθαι παρ' αὐτοῦ κρέας δοῦναι κρατεῖν αὐτῷ, ἵνα ἀποκόψῃ τὸ περὶ τὸν. Τοῦ δὲ πεισθέντος καὶ κρατοῦντος τοῦ Κιλικῶντος προσφέρει τοῦ πλεονάζον ἀποκόψαι τὸ κρέας, ἐπανατείνεμενον τὴν κοπίδα κόψαι τὴν χεῖρα τοῦ Κιλικῶντος, καὶ εἰπεῖν ὡς ταύτῃ τῇ χειρὶ ἐτέραν οὐ προδώσεις πόλιν. Μέννηται δὲ καὶ Καλλίμαχος (fr. 927)· «Μὴ σύγε, Θεόγενες, κόψῃς χεῖρα Κιλικῶντος». Ἱστορεῖ δὲ καὶ Δεάνδρος ἐν δευτέρῳ Μιλησιακῶν προδοῦναι Μίλητον, καὶ ὅτε ἀνέψξε τὰς πύλας τῶν πολεμίων (?) πυνθανομένου τινὸς ὅτι τοῦτο ἐποίησεν, ἀποκρίνασθαι ἀγαθὴ Κιλικῶν». (Müller, Fragm. Hist., II, p. 334). Ἄλλως διηγεῖται ταῦτα ὁ Σουΐδας· «Κιλικῶν. Οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλ' ὅπερ καὶ Κιλικῶν. Οὗτος παρδῶκε τὴν Σάμον. Ὡσεὶ εἶπεν· οὐδὲν κακὸν ποιῶ, ἀλλ' ἱεροσυλῶ. Ἐπὶ πονηρίᾳ γὰρ ἐπιθρόνιζτο ὁ Κιλικῶν, ὃς προδῶκε Μίλητον Πριηνεῦσι. Πυνθανομένων δὲ πολλάκις αὐτοῦ τινῶν, τί μέλλει ποιεῖν, ἔλεγε πάντα ἀγαθὰ· καὶ ἔστι παροιμία· πάντα ἀγαθὰ, ὡς ἔφη Κιλικῶν. Ὅτερον μέντοι παρὰ Θεαγένους τινὸς εἰσῆλθεν ὠνήσόμενος κρέα· κἀκεῖνος ὑποδείξαι ἐκέλευσε, πόθεν κόψαι θέλει· προτείναντος δὲ τὴν χεῖρα ἀπέκοψε, καὶ εἶπε, ταύτῃ τῇ χειρὶ οὐ προδώσης πόλιν ἐτέραν».

τάτων πειρατικῶν χρόνων, ἐν τῇ νεκροπόλει καὶ τοῖς ἐρειπίοις τῆς Χαλανδριανῆς (ιδεῖ ὑποσ. 7)· 2) δεικνύουσαι τὰ μέρη τῆς Σύρου, ἅτινα ἐξέλεξαν κατὰ καιροὺς οἱ κάτοικοι πρὸς οἰκισιν αὐτῶν, καὶ 3) ὡς ἐμφαίνουσαι τὴν εἰς τὰς τέχνας ἐπίδοσιν τῶν Συρίων καὶ τὴν οἰκονομικὴν τῆς Σύρου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατὰστασιν. Ἀλλὰ καὶ τούτων τέλος σπουδαιότεραι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἐπιγραφαί· διότι, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἰς ταύτας ὀφείλομεν τὰς πλείστας εἰδήσεις περὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ τῆς Σύρου ὄργανισμοῦ, τῶν δύο κυριωτάτων στοιχείων πάσης πολιτείας^(10*).

Μετὰ τὰ προεισαγωγικὰ ταῦτα περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας Σύρου καὶ τῆς ἀξίας τῶν διαφορῶν περὶ αὐτῆς ἱστορικῶν πηγῶν, μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰ διάφορα τῶν ἐπιγραφῶν εἶδη, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν πολιτικῶν⁽¹¹⁾.

(10*) Μετὰ τῶν διαφορῶν τούτων πηγῶν δεόν νὰ συναριθμήσωμεν καὶ λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, διασωθέντα, πρὸς ταῖς πολυαριθμοὺς ἀρχαίας τοπωνυμίας, παρὰ τοῖς Συρίοις χωρικοῖς. Αἱ τοπωνυμιαί καὶ τὰ λείψανα ταῦτά εἰσι πολλοῦ λόγου ἄξια, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἅτινα διδάσκουσιν ἡμᾶς, δεικνύουσιν ἀναντιρρήτως, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐλληνικῶν χρόνων μέχρι σήμερον οὐδ' ἐπὶ μίαν γενεάν ἔπαυσέ ποτε κατοικουμένη ἡ Σύρος· τὸ δὲ κατοικοῦν ταύτην στοιχεῖον, εἴτε ἐθνικόν, εἴτε ἀνατολικόν, εἴτε δυτικόν τὴν θρησκείαν, οὐδέποτε ἔπαυσεν ὃν ἐλληνικόν. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἴσως ἀλλαχοῦ πλείονα.

Περὶ δὲ τινων παραδόσεων παρὰ τοῖς Συρίοις εἰς τὴν ἀρχαίαν Σῦρον ἀναφεραμένων, εἰς ἃς ἀπέδωκαν ἄλλοι ἱστορικὸν κύρος, οὐδὲν ἀξιοῦμεν νὰ εἰπωμεν, διότι πᾶσαι εἰσιν εἰκασίαι, μῦθοι καὶ φαντασίαι μεταγενέστεραι, γεννηθεῖσαι αἱ πλείσαι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Τοῦτο δὲ εἰς οὐδένα θέλει φανῇ παράδοξον ἐκ τῶν εἰδόντων, ὅτι καὶ αὕτη ἡ σύγχρονος ἡμεῖν ἐποχὴ ὑπῆρξε γονιμωτέτη εἰς παροχὴν ἀφθόνου περὶ Σύρου μυθολογικῆς ὕλης.

(11) Ἐνταῦθα ἀναφέρομεν τὰ μέρη, καθ' ἃ εὗρίσκονται σήμερον ἐπιγραφαὶ τῆς Σύρου ἐγγώριοι.

1. Δεκαεὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Γυμνασίου Ἑρμουπόλεως (ἀρ. 4, 5, 6, 7, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 24, 28, 29, 30, 35.—ὕποση. 12, ἀρ. 8).

2. Πέντε παρὰ τῷ ἐν Σύρῳ προξένῳ τῆς Γαλλίας κ. Challet (ἀρ. 9, 10, 25, 33, 39).

3. Δεκαεπτεὶς τῆδε κάκεισε ἐν Σύρῳ (ἀρ. 2, 15, 16, 23, 26, 27, 34, 32, 34, 36, 37.—ὕποσ. 12, α. 4, ὕποσ. 14, α. 6).

Α'. Πολιτικαὶ ἐπιγραφαὶ (12).

Μετὰ τὰ δύο γνωστὰ τοῦ δήμου Συρίων ψηφίσματα, τὰ τιμητικὰ τοῦ Ὀνησάνδρου καὶ τῆς Βερνίκης, ἅτινα ἐπέχυσαν τὸ πρῶτον φῶς ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Συρίων, ἐκτενὲς σειρὰ παρουσιάζεται ἡμῖν δημοθोινιακῶν ἐπιγραφῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων διότι οὐ μόνον τρανῶς μαρτυροῦσι τὴν

4. Δύο ἐν τῷ Θησείῳ Ἀθηνῶν· εἰσὶ δ' αὖται τὸ ψήφισμα τὸ τιμητικὸν Ὀνησάνδρου (ὑποσ. 12, ἀρ. 2) καὶ ἡ ἐπιτύμβιος Κλάδου (ὑποσ. 34, ἀριθ. 5).

5. Μία δημοθοινιακὴ ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ οἰκίᾳ Γάσπαρη, προξένου ποτὲ τῆς Γαλλίας (ἀρ. 1).

6. Ἑτέρα ἐν Μελίτῃ (ἀρ. 3).—7. Ἑτέρα, ἐν Τήνῳ (ἀρ. 8).

8. Ὁκτὼ ἄγνωστον ποῦ (ἀρ. 22, 24, ὑποσ. 12, ἀρ. 1, ὑποσ. 44, ἀρ. 1, 2, 3, 4).

9. Δύο ἀπωλέσθησαν ἐπὶ ἀνεγέρσεως οἰκοδομῶν (ἀ. 11, 38) καὶ μία, ἐπὶ βράχου κεχαραγμένη, ἐξηλείφθη (ἀρ. 12).

Ὁφειλομένον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ, αἱ ἀναφερόμεναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Σύρου ὡς δυσανάγνωστοι ἢ ἀκατάληπτοι, εἰσὶ πᾶσαι ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξακριβωθεῖσαι αἱ μὲν παρ' ἄλλων, αἱ δὲ παρ' ἡμῶν.

(12) Πλὴν τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων πολιτικῶν τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν ὑπάρχουσιν ἐκδοδομένοι αἱ ἑξῆς·

1. Δύο ἐπιστολαὶ αὐτοκρατόρων, ὧν ἡ μία τοῦ Ἀδριανοῦ (C. I. G. n. 2347 e), ἡ δὲ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ Καρακάλλα (Lebas n. 4892). Περὶ τῆς πρώτης λέγει ὁ Lebas τὰ ἑξῆς· «Le temps... nous a conservé un rescrit d'Hadrien qui ne peut dater que de l'an 125 ou 126 de notre ère, et qui rappelle des mesures prises par Nerva dans l'intérêt de tous les citoyens de Syra. Le rescrit d'Hadrien ne devait pas leur être moins favorable, puisque la même année, suivant toute vraisemblance, les Syriens élevèrent à Hadrien une statue, etc.» Ὁ δὲ Boeckh ἀναφέρει, ὅτι ὑπῆρχεν ἐντατοιχισμένη ἐν τοίχῳ οἰνάποθήκης, ἴσως ἐν Ἀνω Σύρῳ· «In tabula infixā muro cellae vinariae ex Prokeschii schedis indidem acceptis.... Viderat olim hunc titulum Tournafortius (Itin. ep. 8, p. 3) in muro ecclesiae, vidit etiam Mustoxydes». Ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ, ἣν εἶδον οὗτοι ἦτο ἄλλη, ἢ ὑπ' ἀρ. 20.—Περὶ δὲ τῆς ἑτέρας τῶν δύο ἐπιστολῶν λέγει ὁ Lebas· «Non loin de là (τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως ἐσφαλμένως ἀντὶ τῆς Κοιμήσεως) sur une plaque de marbre, qu'on

διακεκριμένην θέσιν, ἣν κατεῖχεν ἡ Σύρος μεταξύ τῶν Κυκλάδων κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ παρέχουσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν δημοθoiniῶν ἀκριβεσάτας εἰδήσεις. Μνημονεύουσι δὲ κυρίως θυσίας καὶ δημοθoiniῶν, γενομένας ἐν Σύρῳ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ὑπὲρ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν οἰκων αὐτῶν, τῆς συγκλήτου, τοῦ δήμου Ῥωμαίων καὶ τοῦ δήμου Συρίων. Ἐκ

a jugée trop pesante pour la transporter au musée, se trouve une inscription presque entièrement effacée, mais dans laquelle à force de patience, je suis parvenu à reconnaître un rescrit de Septime Sévère et de Caracalla». (Itinéraire p. 28). Ἡμεῖς ἀφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ἐζητήσαμεν, ἀλλὰ δὲν εὑρομεν. Ἀναφέροντες δὲ ταῦτα, εὐχόμεθα, ἵνα οἱ ἐν Σύρῳ φίλοι τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐρευνήσαντες ἀνέυρωσιν αὐτάς, ἐὰν σώζωνται εἰσέτι.

2. Ψήφισμα τιμητικὸν Ὀνησάνδρου, εὐρεθὲν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου Καταιλυμάτων, ὡς παρὰ γερόντων τιῶν ἐμάθομεν. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου (Αἰγιν. Ἐφ. 1831, σ. 44), τοῦ Bœckh (n. 2347) καὶ τοῦ Lebas (n. 1885)· εὐρίσκεται δὲ νῦν ἐν τῷ Θησείῳ.

3. Ψήφισμα τιμητικὸν Βερνίκης, ἐπὶ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου μαρμάρου (μῆκ. 1, 17, πλ. 0,29 καὶ πλάχ. 0,44), ἐπὶ μιᾷς τῶν μειζόνων πλευρῶν τὴν ἐπιγραφὴν φέροντος μετὰ στεφάνων ἐλαίας ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Κατὰ τὸν κατάλογον τῆς συλλογῆς τοῦ Γυμνασίου Ἐρμουπόλεως ἀνεσκάφη εἰς τὴν τοποθεσίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἔξω τῆς Β. γωνίας τοῦ πρώτου νεκροταφείου τοῦ πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ψαριανῶν, ὅπου εἰς πτωχὸς ἀνέκτιζε τὴν καλύβην του. Οἱ μετ' αὐτοῦ γωνιαῖοι λίθοι ἐδόθησαν εἰς τὰς Β. οἰκοδομὰς κατ' ἐπιταγὴν τῆς Κυβερνήσεως. Νῦν ὑπάρχει ἐν τῷ αὐτῷ Γυμνασίῳ. Ἐξέδωκαν δὲ αὐτό· Ross, Inscr. Gr. Ined. II, n. 409.—Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 542.—Curtius, Rhein. Mus. 1843, S. 403.—C. I. G. n. 23471.—Lebas, Voyage, Inscr. des Iles, n. 1886. Τῶν ἐκδόσεων τούτων αἱ τρεῖς πρῶται ἔχουσιν ἀμαρτήματα τινα, ἡ δὲ τοῦ Bœckh καὶ Lebas ὀρθή, ἀλλ' οὐχὶ παντοῦ ἀκριδῆς κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων.

4) Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς κυλινδρικοῦ βάθρου (ὑψ. 0,80 καὶ διάμ. 4 περίπου μ.), εὐρεθέντος τῷ 1824 ἐν ἡ θέσει νῦν κεῖται ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦτου ἦν ἰδρυμένη προτομὴ τοῦ Ἀδριανοῦ (οὐχὶ ἀνδριάς, ὡς ἐνόμισάν τινες), ἥτις ἀνακαλυφθεῖσα τῷ 1774 κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν, παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ

τῶν πολυπληθῶν δὲ ἐπιγραφῶν τοῦ εἶδους τούτου, οἶαι πιθανῶς καθ' ἕκαστον ἰδρύνοντο ἔτος, αἱ μέχρι τοῦ νῦν ἀνακαλυφθεῖσαι εἰσιν ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν, χαραχθεῖσαι τρεῖς μὲν (^{12*}) ἐπὶ τοῦ

ἐπιτρόπου τῆς Σύρου Γιαννουλάκη Σαλέχα τοῖς θαλασσοκρατοῦσι τότε ἐν τῷ Αἰγαίῳ Ῥώσσοις. Ἀναφέρων τοῦτο ὁ Σύριος Δελλαρόκκας (*Traité sur les abeilles*, tom. I, p. 33) προσεπιφέρει, ὅτι ἐθεωρήθη ὡς παριστώσα τὸν Φερεκύδην ἐν δὲ τῷ περὶ Φερεκύδους κεφαλαίῳ (p. 56) μετὰ τοὺς ἐπαίνους τοῦ Γρονοβίου εἰς τινα εἰκόνα τοῦ Συρίου σοφοῦ (*Thes. Antiq. Græc.* II, f. 37) προστίθουσιν· «En effet le buste qui a été trouvé il y a quelques années à Syra, parmi les ruines de l'ancienne ville représentoit un philosophe d'une très belle figure, ayant l'air majestueux et ce passage de Gronovius me confirme encore dans la persuasion où nous étions alors que ce monument représentoit Phérécyde». Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀπεδείχθη ψευδὴς ἐκ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐκρέσεως τοῦ βάρθρου τῆς προτομῆς. Ἰδὲ καὶ Μουστοῦ. ἐν Αἰγίν. Ἐφημ. 1834, Μαρτ. 15, σελ. 14· «Ἴσως ἐπ' αὐτῆς (τοῦ βάρθρου δηλ.) ἴστατο τὸ ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ ὁποῖον μ' εἰπέ τις γέρων τῶν ἐγγυρίων, ὅτι εἶδεν εἰς Σύραν καὶ ὅτι ἐπικρατοῦντος τοῦ πολέμου τὸ 1774 ἐπῆραν οἱ Ῥώσσοι». Εὐρίσκεται δὲ νῦν τὸ βάρθρον εἰς τὸν ἐν Ἐρμουπόλει ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως μεταβεβλημένον εἰς κολυμβήθραν. Τὴν ἐπιγραφὴν ἐξέδωκαν Μουστοῦ. ἐν Αἰγίν. Ἐφημ. 1834.—*Expédition Scientifique III*, Pl. 15, F. IV.—Prokesch, *Denkwürdigkeiten u. s. w.* I, S. 64, μετὰ τινων ἀμαρτημάτων. — C. I. G. 2347 d.—Lebas n. 1894.

(12*) Ἐκ τῶν τριῶν δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν, τῶν χαραχθεῖσων ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἡ ὑπ' ἀρ. 1 φαίνεται πως ἀρχαιοτέρα, δι' ἅλλα τε καὶ διὰ τὰ ὑπεράνω ὑπάρχοντα ἐγγλύμματα, δεικνύοντα ἴσως ὅτι ἐχαραχθησαν πρὶν ἢ καθιερωθῶσιν ὠρισμένα ἐπὶ τῶν δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν σύμβολα. Ἀμφίβολος δὲ φαίνεται καὶ ἡ τῆς 7ης ἐπιγραφῆς ἐποχὴ, ἡκρωτηριασμένης οὖσης ἐν ἀρχῇ, οὗ ἕνεκα ἀγνοοῦμεν οὐ μόνον τὸν σφραγιφόρον ἄρχοντα, ὅφ' οὗ ἡ ἀναφερομένη δημοθoinία ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ἐφ' οὗ ἐχαραχθη. Ἡ σύγκρισις ὁμως τοῦ τύπου αὐτῆς πρὸς τὰς λοιπὰς δημοθoinιακὰς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγῶμεν αὐτὴν μετὰ βεβαιότητος μὲν εἰς τοὺς μεταξὺ Κομμύδου καὶ Δακίου χρόνους (193—249), μετὰ μικρᾶς δὲ τιнос πιθανότητος εἰς τοὺς εὐθὺς μετὰ τὸν Σεπτίμιον Σεβήρον (192—211), δηλ. τοὺς χρόνους τοῦ Καρακάλλου (212—217).

αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (138—161)· αἱ δὲ λοιπαὶ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λουκίου Οὐήρου (161—169), Κοιμώδου (180—193), Σεπτιμίου Σεβήρου (193—211) καὶ Δεκίου (249—254). Κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν αὐτὰς δημοσιεύοντες, θέλομεν προσθέσει εἰς ἐκάστην παρατηρήσεις τινάς, ἰδίως περὶ τῶν ἡμαρτημένων γραφῶν τῶν προγενεστέρων ἐκδόσεων, εἴτα δὲ ἐν συνόλῳ ὁμιλήσει περὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἀναφερομένων.

1.

Ἀγαθὴ τὸ χη.

- Ὑπὲρ τῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Καίσαρος
 ΤΙ(του) Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνεῖνου
 Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς υἱε[ι]ς καὶ [αἰ-
 5 ωνίου διαμονῆς οἴου τ[ο]ῦ οἴκου αὐτοῦ
 καὶ δήμου Ῥωμαίων καὶ ἱ[ε]ρ[ε]ῶν συν[κ]λήτου
 καὶ τοῦ Συρίων δήμου Ἀρισταγόρας Ἀρισταγ[ό-
 ρου ὁ στεφανηφόρος ἀρχ[ω]ν καὶ ἐπώνυμος σὺν
 σ]υναρχεῖν Πάλλη Σκύμ[νου τῷ νέῳ χρὸ-
 10 νῳ ἐκ[αλ]λήρησεν Ἑστία [Π]ρωτ[ανεία] καὶ
 τοῖς ἄλλοις [θε]οῖς πᾶσι καὶ πάσαις καὶ
 τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ τοῖς τὴν [γερου-
 σ]καν μετέχουσιν [ἀ]ν[δ]ράσιν ἀνὰ
 δηνάρια τ[ρ]ία καὶ οἶνον [παρέσ]χεν
 15 ταῖς δὲ [γ]υν[αικ]ίν [καὶ] τ[αῖς] παισίν
 ἀνὰ ἀσσάρια ὀκτώ κ[α]ὶ οἶν[ο]ν [τῇ δὲ δευτέ-
 ρᾳ ἡμέρᾳ τοῖς στεφανηφ[ό]ρ[οις] . . . . .
 τα καὶ τοῖς πολέταις πᾶσι[ν] ἀνὰ δην[ά]-
 ριον] ἓν καὶ τοῖς ἐλευ[θέροις] παισίν
 20 καὶ τοῖς] κατοικοῦσιν καὶ οἶνον [παρέσ]χεν.
 Ἐπὶ τούτων] ἦν υἱεία, [εὐκαρπία, εὐετηρία.

Αὕτη εὐρίσκεται νῦν ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ οἰκίᾳ Γάσπαρη (λίθου μῆκ. 0,76, πλ. 0,37 καὶ π[ε]ρ. 0,09)· φέρει δὲ ἄνω ἄτεχον ἀέτωμα καὶ ἐγκεχαραγμένον ἐλαίας στέφανον. Ὑπὲρ τὸ ἀέτωμα ὑπάρχουσιν, ἐν ταῖς γωνίαις, ἀνὰ εἰς ῥόδαξ (rosace), καὶ ἕτερος ἐντὸς τοῦ στεφάνου. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ἡμαρτημένον ἐν μέρει καὶ ἀσυμπλήρωτον, ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Lebas (n. 1888).

τοῦτο δὲ προσπαθήσας νὰ συμπληρώσῃ ὁ Keil (Rhein. Mus. 1865, S. 542) ἐν πολλοῖς ἀπέτυχεν. Ἐν τῷ 6ῳ στίχ. ἀμφοτέρων τῶν ἐκδόσεων ὑπάρχει τῆς συν[κ]λήτου, ἐνῶ ὁ λίθος φέρει [εῤῥα]ς συν[κ]λήτου. Ἐν τῷ 9. στίχ. συμπληροῖ ὁ Keil Σχέμ[ρου τῷ εἰθισμένῳ χρόνῳ]· ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις τῷ εἰθισμένῳ εἶναι ἡμαρτημένη, μὴ ὑπάρχοντος ἐπὶ τοῦ λίθου τοῦ ἀπατιομένου χώρου. Ἀντὶ δὲ τούτου, μετὰ πιθανότητος πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν τῷ νέῳ χρόνῳ, ὅπως ἐν ἄλλαις ἔχομεν τῷ νέῳ ἔτει (ἀρ. 6, 7, 8)· οὕτω δὲ μόνον δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσι τὰ ὠρισμένως ἐπιφερόμενα τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ, τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ χρόνος, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡδὴ αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπαντᾷ σημαῖνον τὸ ἔτος. Ἐν τῷ 13 στίχ. συμπληροῖ ἀν[δρ]ά[σι] α[ν]ο[μ]ῆς ἀνὰ, ἐνῶ, ὡς ὁ ὑπάρχων χώρος καὶ τὰ σωζόμενα ἔχνη δεικνύουσι, μόνον ἀν[δράσι]ν ἀνὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ. Ἐν τῷ 17 στίχ. συμπληροῖ τοῖς στεφανηφορ[οῦσι]ν [πάρ]τα· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔχνη γραμμάτων ὑπάρχοντα, δεικνύουσιν, ὅτι ὑπολείπεται ἔτι χώρος κενός. Ἐν τῷ 18 στίχ. ἀπατηθεὶς ἐκ τοῦ ἡμαρτημένου κειμένου τοῦ Lebas, ἔθηκε [π]άντα [παρέσχ]εν, ἐνῶ συμφώνως πρὸς τὰ ἔχνη τῶν γραμμάτων πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν ἀνὰ δη[ν] ἀρίον] ἐν. Ἐν τοῖς ἐπομένοις στίχοις ἔχει καὶ τοῖς ἐλευθέρ[οις καὶ τοῖς] κατοικοῦσιν καὶ οἵον· ἀλλὰ καὶ ἡ συμπλήρωσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, ἀφίνουσα ἔχνη γραμμάτων ἀσυμπλήρωτα καὶ καθιστῶσα ταυτολόγον τὸ κείμενον. Ταῦτα τὰ ἁμαρτήματα τῶν δύο ἐκδόσεων.

2.

Ἀγαθῇ
τύχῃ.

Ἰπὲρ   ὑγιείας
τοῦ κυρίου ἡμῶν Αὐτοκράτο-
ρος Καίσαρος Τί(του) Αἰλίου Ἀδρια-
νοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσε-
βοῦς τύχης καὶ δήμου Ῥωμαίων
καὶ τοῦ Συρίων δήμου Δ(ούκιος) Μιλωνί-
ος Σκύμνος αὐθαίρετος ἔρχων

- 10 στεφανηφόρος σὺν ἀρχίνῃ Τε[ί]
μα Φιλαργύρου γυναικὶ ἰδίᾳ ἐκαλ-
λιέρησεν Ἑστία Πρυτανεία καὶ
τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις
καὶ ἐδημοθόνησεν πάντας τοὺς
- 15 κατοικοῦ[ν]τα[ς] τὴν νῆσον ἐλε[υ]-
θέρους καὶ ἐλευθέρας καὶ τὰ τού-
των τέκνα καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀστ[υ]-
γειτόνων νήσων ἐπιδημήσαν-
τας. Ἐπὶ τούτων ἦν ὕγεια.

Ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πλᾶξ (μῆκ. 0,65 καὶ πλ. 0,30) ἀνεκαλύφθη τῷ 1870, ἐν τῇ ἐξοχῇ Ἐπισκοπείῳ, ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ Χαραλάμπου (ὅπου ὑπάρχει νῦν ἐτι ἐντετοιχισμένη), μετ' ἄλλων λίθων εἰς ἐπικάλυμμα μεταγενεστέρου τάφου. Φέρει δὲ ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς γεγλυμμένον ἐλαίας στέφανον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσιν αἱ λέξεις «Ἀγαθὴ τύχη», κάτωθεν δὲ δελφίνα. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἐν Πανδώρα, καὶ εἶτα ἐν Ἱστορίᾳ τῆς Σύρου (σ. 248) Τ. Ἀμπελαῆς, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας. Ἐκ δὲ τῆς Πανδώρας λαβὼν τὸ κείμενον ὁ Γάλλος ἀκαδημαῖκός Egger, ἐπαρουσίασε περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης σημειώσιν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν (*Comptes Rendus etc.* 1870, p. 194), ἐν ᾗ ἐπειράθη νὰ διορθώσῃ τὰ ἡμαρτημένως ἔχοντα· ἀλλ' ὅμως, διὰ τὸ ἀδύνατον τοῦ πράγματος, οὐδὲν κατώρθωσεν. Ἵνα δὲ περὶ τοῦ ἀληθοῦς βεβαιώτης ὑπάρχῃ, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰ ἐν ταῖς μνημονευθείσαις ἐκδόσεσιν ἡμαρτημένα. Ἐν τῇ Πανδώρα ἐδημοσιεύθη δις ἐν ἀρχῇ τὸ ἀγαθὴ τύχη, ὅπερ ὁ Egger, νομίσας ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀπέδωκε τῷ χαράκτῃ. Ἐν τῇ ἐκδόσει τῇ ἐν τῇ Ἱστ. Σύρου ὑπάρχει (στ. 8) Α(ἱλιος), ἐνῶ ὁ λίθος φέρει Α(ούκιος). Ἐν τῷ 10 στ. ἐτέθη *συν αρχειν ητε μα*, ὅπερ οὐδεμίαν ἔχει ἔννοιαν, ἐνῶ πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν σὺν ἀρχείνῃ Τε.μα. Τὸ Τε. μα τοῦτο πιθανώτατα εἶναι Τε[ί]μα, ἥτοι Τιμή, ὅπερ ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἐτέρᾳ ἐπιγραφῇ ὡς ὄνομα γυναικός· οὐχὶ δὲ Ἡρίλλα, ὡς ὑποθέτει ὁ Egger. Ἐν τῷ 15 στ. τῶν ἐκδόσεων τούτων ὑπάρχει *νῆσον*, ἐνῶ ἡ πλᾶξ ἔχει

νήσσον. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ γραφή αὕτη, ἀπαντωμένη καὶ κατωτέρω (στ. 18), δὲν εἶναι ἀπλοῦν τοῦ χαρακτοῦ ἀμάρτημα, ἀλλὰ συνήθης κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους. Περὶ ταύτης λέγει ὁ Ἡρώδιανός (Gram. An. III, p. 249,30)· «ἐτι ἀμαρτάνουσιν οἱ γράφοντες νήσος διὰ δύο σσ, ὡς θάλασσα καὶ μέλισσα κτλ.» Εὐρῆται δὲ παρὰ διαφοροῖς γραφομένη ἡ λέξις διὰ σσ, ὡς παρὰ τῷ Διονυσίῳ τῷ Περιηγητῇ (435) καὶ τῷ Ἀράτῳ (982)· ἐτι δὲ καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς.—Ἐν δὲ τῷ 18 στ. παρελείφθη μετὰ τὸ ἀστυγείτονων τὸ νήσσων. Ταῦτα τὰ κυριώτερα ἀμαρτήματα, ὅσα εἰς τὰς ῥηθείας ἐκδόσεις ἀπαντῶμεν.

3.

Ἵπὲρ τῆς   τοῦ Αὐτο-
κράτορος Καίσαρος Τί(του) Αἰλίου Ἀ-
δριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβασ[τοῦ Εὐ-
σεβοῦς υἱίας καὶ αἰωνίου [διαμο-
5 νῆς ὅλου τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ [δήμου
Ῥωμαίων καὶ ἱερᾶς συνκλήτου καὶ
τοῦ Συρίων δήμου... αλο...

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ Bröndsted ἐν Μελίτῃ, παρὰ τῷ Vincenzo Bonavita, ὅστις εἶχε λάβει αὐτὴν παρὰ τοῦ Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ Comer· φέρει δὲ ἄνω στέφανον ἐλαίας καὶ δύο δελφίνας. Ταύτην ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Ussing (Graeske og Latinske Indskriften i Kjöbenhavn S. 34, n. 12), καὶ εἶτα ὁ Keil (Rhein. Mus. 1865, S. 553), διορθώσας καὶ τινα ἀμαρτήματα ἐκείνου.—Οὗτος συμπληροῖ τὸν 7ον σίχ. τοῦ Συρίων δήμου [Κλ]ά[δ]ος, δανειζόμενος τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τῆς ἐπιτυμβίου (ὑποσ. 41 ἀρ. 5), «Λεύκιε Ποστούμιε Κλάδε, χαῖρε.» Ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή· διότι ἔπρεπε νὰ προτάσσεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τὸ Λεύκιος Ποστούμιος, ὅπερ δὲν γίνεται.

4.

Ἵπὲρ τῆς τῶν Αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου
Ἀντων[ι]νου καὶ Λουκίου Αὐρηλίου Ἀρμενιαν[ῶν]

- Π]αρθ[ικῶ]ν Μηδικῶν νείκης καὶ σωτηρίας
κα]ὶ αἰ[ωνίας] διαμονῆς ὅλου τοῦ οἴκου αὐ-
- 5 τῶ]ν κ[αὶ ἱερᾶ]ς συνκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων
καὶ δ[ή]μου Συρ[ί]ων Ἐ. Ἐλευθέρος Β'. στεφανηφό-
ρου καὶ ἐπών[υμος] ἄ]ρχων κλήρω καὶ χειροτονία προγραφ[ε]ί-
σ[αν] ὄν γυναῖκ[ι] ἀρχ[ε]ί[ν]η Ὀν[η]σιφόρῳ φιλοτείμως τε καὶ ἐ[πι-]
φ]ανῶς [δημοθο]ν[ίαν] παρασχόμενος τῇ Συρίων πό-
- 40 λαι ἀπάσ[ας] τὰς νομιζομένας θυσίας ἐκαλλιέρησ[ε]ν
δι' ὅλου ἐνιαυτοῦ Ἑστία Πρυτανεία καὶ τοῖς ἄλλοις
θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις καὶ τοῖς μὲν τὴν γερούσιαν
μετέχουσιν παρέσχεν ἐκ[τ]ενῶς πάντα τὰ δίκαι[α]
τ[αῖς] ἡθισ[μέν]αις ἡμέραις τοῖς δὲ λοιποῖς τοῖς [κα]τ[οι]
- 45 κ[ο]ῦσιν πᾶσιν [ἀν]δράσι τε καὶ γυναῖξιν καὶ τέκνοις [αὐτῶν]
καὶ τοῖς ἐπιδημήσασιν ἀστυγείτοσιν παρέσχεν [τὰ κα-]
τὰ τὸ ψήφισμα τὸ γενόμενον καὶ κ[υρ]ωθὲν ὑπὸ
τῆς] βουλῆς καὶ τοῦ] δήμου πάντα ἐκτενῶς [κα]ὶ ἐ[ξ]ωθ[εν]
τῶν ἐγγεγραμ[μέ]νων ἐν τῷ ψηφίσματι ἐκάστω τῶν
- 20 συνορταγ[άν]των ἔδωκε[ν] οἶνον,] φιλοτείμως. Ἐπὶ
τούτων ἐ[γένε]το θυε[ία].

Αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης (μῦκ. 0,60, πλ. 0,46 καὶ πᾶχ. 0,08), φερούσης ἄνω κεχαραγμένον ἐλαίας στέφανον καὶ ἐκατέρωθεν τούτου δύο δελφίνας. Ἡ πλάξ αὕτη, πιθανῶς εὑρεθεῖσα ποτε κατὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως, εἶχεν ἐντοιχισθῇ μετ' ἄλλων ἀρχαίων λειψάνων εἰς τὸν ἐν Ἀνω Σύρῳ ναὸν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου. Εἶτα δὲ κατὰ 1839, ὅτε κατεδαφισθεὶς ὁ ναὸς ἀνεκαίνισθη, ἐδωρήθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Δυτικοῦ Ἐπισκόπου τῷ ἐν Ἐρμουπόλει τότε Μουσείῳ. Ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 511), ἀλλὰ μετὰ τοσοῦτων ἀμαρτημάτων, χασμάτων καὶ στρεβλῶν συμπληρώσεων, ὥστε καθίστατο ὅλως ἀκατάληπτος. Κατόπιν ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Bæckh (C. I. G. 2347 k, A'), ὅστις ἐθεώρησεν αὐτὴν ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ὑπ' ἀρ. 7, καὶ ὑπὸ τοῦ Lebas (n. 1889). Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τούτων πολλὰ ἦσαν τὰ ἡμαρτημένα. Μετὰ τούτους δὲ Keil, ἐκδούς ταύτην (Rhein. Mus. 1865, S. 542), διώρθωσέ τινα χωρία· ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἐβοηθήθη διὰ τῆς πρὸς ἀλήλας τῶν ἐπιγραφῶν παραθέσεως. — Μετὰ τὰς διορθώσεις ταύτας

ἀπολείπεται ἡμῖν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ μένοντα ἔτι ἡμαρτημένα. Ὁ Keil συνεπλήρωσεν ἐν ἀρχῇ [ἀγαθῇ τύχῃ]· ἀλλὰ τοιοῦτον δὲν ὑπῆρχε ποτε ἐπὶ τοῦ λίθου. Τὸ ἐν τῷ 6 στίχ. πρὸ τοῦ Ἑ. Ἑλεύθερος ἀπαντῶμενον παρεμφερὲς γράμματι σχῆμα ἐξελήφθη ὑπὸ τοῦ Bæckh ὡς Σ, ὑπὸ δὲ τοῦ Lebas καὶ τοῦ Keil ὡς Μ· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι γράμμα, ἀλλὰ μικρὸς κλάδος, ὡς συχνάκις ἀπαντῶμεν τοιούτους, δίκην στιγμῆς, εἰς ἐπιγραφὰς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐκ δὲ τῶν ἐπομένων τὸ Β, ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Bæckh, σημαίνει ὁμωνυμίαν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, ὅτι δηλ. ὁ Ἑλεύθερος εἶχε πατέρα Ἑλεύθερον. Τὸ πρὸ τοῦ Ἑ. Ἑλεύθερος, Ε φαίνεται ἀκατάληπτον· ἀνάλογόν τι δὲ ἀπαντῶμεν ἐν τινι ἐπιγραφῇ τῆς Ἰσαυρίας (C. I. G. n. 4385), ἐν ᾗ ὑπάρχει «*Μ. Μάριος Μ. Μαρίου Πίου υἱός.*» Ἐν τῷ 7 στίχ. γράφε κλήρω, ἀντὶ καὶ κλήρω (Lebas, Keil). Ἐν τῷ 10 στίχ. ἡ πλάξ φέρει ἐπιφ]ανῶς. . . . *νlar* παρασχόμενος· ὁ δὲ Lebas καὶ Bæckh ἔχουσιν ἡμαρτημένως. . . . *παρεσχόμενος*. Πειρώμενος δὲ οὗτος νὰ συμπληρώσῃ τὸ. . . *νlar* προτιμᾷ ἀντὶ τοῦ *δημοθουνlar* τὸ *προθυμιαν*· τὴν δὲ συμπλήρωσιν ταύτην παραδέχεται καὶ ὁ Keil, ὅλως ἡμαρτημένην· διότι ὁ λίθος καθαρῶς δεικνύει. . . *νlar*. Ἐν τῷ 15 στίχ. ὁ Keil παραλείπει τὸ *πᾶσι*. Ἐν τῷ 16 στίχ. ἔχει *ἀποδημήσασιν*, ἀντὶ *ἐπιδημήσασιν*. Ἐν τῷ 21 στίχ. μετὰ τὸ *ὕγεια* προσθέτει *εὐκαρπία, εὐετηρία*· ἀλλ' ὁ λίθος οὐδόλως φέρει αὐτόθι ἴχνη γραμμάτων.

5.

Θ

Ἀγαθῇ [τύχῃ].

Υἱὸς τῆς τοῦ κυ[ρίου] ἡμῶν Αὐ[το]-
κράτορος Καίσαρος Μ(άρκου) Αἰδρηλ[ου]
Κ[ο]ρμμόδου Ἀντωνίνου Σεβ(αστοῦ) [Εὐσε-

5] β[ο]ῦς τύχης καὶ νίκης ἱερᾶς τε [συν-
κλή]του καὶ δήμου Ῥωμαίων [καὶ δή-
μου] Συρίων Ἀνταῖος Μοδέστο[υ] στε-
φ[αν]ηφόρος ἐπώνυμος ἄρχων [ἐκαλ-
λίε]ρσεν Ἑστία Πρυτανεία καὶ τοῖς [ἄλ-
40] λοι[ς] θεοῖς πᾶσι καὶ παρίσχεν τῇ μὲν [συν-

- ὁδ]ω τῆς γερούσιας τῇ τετράδι τὰ ἐξ ἔθους
 αὐτ]οῖς πάντα τῇ δὲ γενεσίῳ ἡμέρ[α τοῦ
 κυ]ρίου Αὐτοκράτορος παρέσχε[ν τοῖς μὲν
 γερου]σιασταῖς δεῖπνον καὶ ἔδωκεν [ἐ-
 15 κάστ]ω σφυρίδος δηνάρια πέντε ἔλευ[θε-
 ραῖς] δὲ γυναι[ξ]ιν πάσαις καὶ θηλείαι[ς
 παισιν] οἶνον καὶ ἔδω[κ]εν ταῖς μὲν γυ-
 ναιξιν] διανομῆς ἀνὰ ἀσσά[ρ]ια δ[ι]κτώ,
 ταῖς δὲ] παισιν ἀνὰ [ἀ]σσάρια [τ]έσσα[ρα τῇ
 20 δὲ ἐξῆς] ἡμ[έ]ρα πα[ρ]έσχε[ν τοῖς μὲν γε-
 ρουσιαστ]αῖς] καὶ ἄλλοις οἷς [ἐ]βουλή[θη
 δεῖπνον] καὶ ἔδωκεν ἐκά[σ]τῳ δι[α]νομῆς
 ἀνὰ δην]άριον ἐν τοῖς [δὲ] λοιποῖς] πολ[εί]-
 ταις καὶ παι]σιν ἑλευθέρ[οις] καὶ πα[ρ]οικο[ῦσιν]
 25 παρέσχε[ν οἶνον καὶ [ἔδωκεν δ]ιανομῆ[ς
 τοῖς μὲν π]ολεῖταις ἀνὰ δηνά[ρι]ον ἐν [ἑλευ-
 θέροις δὲ] παισιν ἀνὰ ἀσσάρια ὀκτώ [ἐκ-
 λεσε δὲ] καὶ τοὺς παρ[ε]πιδημοῦντας [ἐκ
 τῶν Κυκλά]δων νήσων οἷς τὰ αὐτὰ παρ[ε]-
 30 σχε[ν ὅσα καὶ τοῖς πολεῖ[τ]αις] σὺν ἀρχεῖνῃ
 . . . . . τοῖ Καλλίστου τοῦ Θεογνώστου.
 Ἐπὶ] τούτων ἦν ὕψια εὐκαρπία
 εὐετηρ[ία].

Αὕτη εὑρέθη ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς (μῆκ. 0,50, πλ. 0,27 καὶ πᾶχ. 0,06), πρὸς τὰ ἄνω ἀποτετεμημένης, ἐν τινι τῶν κατὰ τὰ Καταιλύματα οἰκίσκων. Παρέχει δὲ ὀλιγώτερα πρὸς διόρθωσιν ἀμαρτήματα· τὸ μὲν, διότι ἐξ ἀρχῆς καλοῦ ἔτυχεν ἀντιγραφῆς, τοῦ κ. Conze· τὸ δὲ, διότι τῶν ἐν αὐτῇ ἐλλειπόντων εὐκόλως τὰ πλεῖστα συνεπληρώθησαν ἐκ τῶν ἄλλων ὁμοειδῶν ἐπιγραφῶν. Ἄλλ' ὅμως καὶ τούτου (ἰδὲ *Bulletino dell' Instituto*, 1859, p. 167) καὶ τοῦ μετεκδότος αὐτὴν Keil (*Rhein. Mus.* 1865) διέφυγόν τινα τὴν προσοχὴν, ἥτινα μόνον ἀναφέρομεν ἐνταῦθα. Οὕτως ἐν 24 στ. καὶ αἱ δύο ἐκδόσεις φέρουσιν ἐσφαλμένον καὶ ἀσυμπλήρωτον, ΤΑΟΙΚΟ...., ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ λίθῳ ΠΑΙΟΙΚΟ....., ὅπερ συμπληρωτέον πα[ρ]οικο[ῦσιν] παρέσχε[ν]. Ἐν τοῖς 5. 26—27 συμπληροῦσιν ἀμφοτέρω τοῖς δὲ] παισιν· ἀλλ' οὕτω δὲν πλητ-

ροῦται ἅπας ὁ ἐπὶ τοῦ λίθου κενὸς χώρος. Ἐν τῷ 31 στ. συμπληροῖ ὁ Keil τὸ . . . ΘΟΙ διὰ τοῦ Ἑπαγα]θοῦ· ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις αὕτη οὐδεμίαν βεβαιότητα παρέχει. Ἡμαρτημένη δὲ ὅλως εἶναι ἡ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ συμπλήρωσις τοῦ Θεογνώστου διὰ τοῦ Θέωρος, προφανέστατα συμπληρωτέου Θεογνώ[στου, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ λίθου ἴχνη ὑποβοηθοῦσιν.

6.

Ἄγαθῇ τύχῃ]

Ἵπὲρ τῆς] τοῦ κυρίου] ἡμῶν Αὐτοκρά[το-
ρος Καίσαρος Δ(ουκίου) Σεπτιμίου Σε[βε]ρου
Περτίνακος Σεβ(αστοῦ) τύχης καὶ νίκης ἱερᾶς
5 τε] συγκλ[ή]τε[ο]υ καὶ δήμου Ῥωμαίων καὶ [δή-
μου Συρίων Μό[δε]στος Ἀνταίου στε[φανη-
φ]όρος ἐπών[υμος] ἄρχων ἐκαλλιέρησ[εν]
δι'] ὅλων τοῦ ἔτους Ἑστίᾳ Πρυτανείᾳ καὶ τοῖς
ἄλλοις θεοῖς καὶ παρέσχεν τῇ[ι] μ[ὲν] τετράδι
10 τῇ[ι] γερουσίᾳ πάντα τὰ ἐξ [ἐθ]ους τῷ δὲ νέῳ
ἔτει] τοῖς μὲν τὴν γερουσίαν νέμουσιν δεῖ-
πνον καὶ ἔδωκεν ἐκάστη αὐτῶν σφυρίδος
δηνάρια πέντε ;] γυναιξίν δὲ ἐλευθέραις καὶ παι-
σιν θηλείαις πα[ρέ]σχεν ἔλνον καὶ ἔδω-
15 κεν ἐκάστη διανομῇ]ς ἀνὰ ἀσάβρια ὁκ[τώ]
τῇ δὲ ἐξῆς ἡμέρᾳ παρέσχ[εν] τοῖς [μὲν
γερουσιασταῖς καὶ ἄλλοις οἷς ἐβουλήθη
δεῖπνον καὶ ἔδωκεν κτλ.] — — — — —

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀνέκδοτος ἔτι οὔσα, εὑρίσκεται ἐπὶ πλα-
κῆς τεθλασμένης (μῆκ. 0,50—60, πλ. 0,35 καὶ πᾶχ. 0,08),
ἀνασυρθείσης πρὸ 5 ἐτῶν, ὑπὸ τῆς βυθοκόρου ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τοῦ
λιμένος Σύρου. Φέρει δ' αὕτη ὑπεράνω ἐλαίας στέφανον μετὰ κλω-
νῶν κισσοῦ. Τὸ περισωθὲν τῆς ἐπιγραφῆς κείμενον, ὃν ἱκανῶς σαφές,
εὐκόλως συμπληροῦται· μόνον δ' ἡ συμπλήρωσις τοῦ 15 στ. πα-
ρέχει μικράν τινα δυσχέριαν, ὡς μὴ συμβιβάζομένων τῶν περισω-
θέντων γραμμάτων μετὰ τῶν ἀντιστοίχων μερῶν ἄλλων ὁμοειδῶν
ἐπιγραφῶν. Ὅτι ὁμως πρέπει νὰ συμπληρωθῇ καὶ ἔδω]κεν ἐκάστη

διαγορή]ς καθιστώσι πιθανώτατον τὰ τε σωζόμενα τῶν ἐπομέ-
νων καὶ ἄλλα τινὰ τῶν δημοδοσιακῶν ἐπιγραφῶν ἀνάλογα χωρία.

7.

ἐπ]δὲ νέφ' ἔτει παρ[έσχεν τοῖς τὴν γερου-
σίαν νέμο[υσ]ιν δαίπνον καὶ ἔδωκεν ἐκαστῶ
αὐτῶν σφυρίδος δηνάρια. ἔξ [γυν]αικῶν δὲ [ἐ-
λε]υθέραις καὶ θηλείαις παισὶν καὶ θεραπαίνι-
5 σιν ἁ[ς] ἐκάλεσε]ν παρέσχεν οἶνον καὶ ἔδωκεν
δ[ια]νομή[ς] τ]αῖς μὲν ἐλευθέραις καὶ θεραπαίν[ουσιν]
ἀν[ὰ] ἀ[σ]άδρια ὀκτὼ ταῖς δὲ παισὶν ἀνὰ ἀσσάδρια
τέσσα[ρα] τῇ δὲ ἐξ[ῆ]ς ἡμέρα παρέσχεν [τοῖς]
μὲν γερου[σιασ]ταῖς καὶ ἄλλοις ὅ[ς] ἐβούλη-
10 θη] δαίπνον καὶ ἔδωκεν ἐκαστῶ δι[α]γομή[της]
δ[η]νάριον ἓν τοῖς δὲ λοιποῖς [π]ο[λεί]ταις [καὶ] ἐ-
λε[υθέρ]οις [π]ᾶσιν παρέσχεν οἶνον καὶ ἔδω-
κεν δι[α]ν[ομ]ῆς τοῖς μὲν πολέταις ἀνὰ δη-
νάριον [ἓν] τοῖς δὲ ἄλλοις ἀνὰ ἀσσάδρια ὀ-
15 κτ[ὼ] καὶ ἐκάλλισ[τος] δὲ καὶ τοὺς παρσιπιδι-
μοῦν[τας] [ἑ]κ[α] τῶν Κυαλάδων νήσων.
ὅ[ς] παρέσ[χε]ν τὰ αὐτὰ ὅσα καὶ τοῖς
πο[λεί]ταις προ[γέ]γραπται σὺν ἀρ-
χείν[ῃ] Π[ρ]ο[μα] [Ἰ]σ[τ]ρ[ί]ου γυναικί
20 αὐτοῦ]. Ἐπὶ τούτων ἦν ὁ γὰρ
ἐὺκαρ[π]ία [ε]ὐετηρία.

Ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πλάξ (μῆκ. 0,40, πλ. 0,30 καὶ πᾶχ. 0,09), τεθραυσμένη πρὸς τὰ ἄνω, εὑρέθη, πρὸ τινων ἐτῶν, ἐν τινι τῶν κατὰ τὰ Καταιλύματα οἰκίσκων, χρησιμεύουσα ὡς βαθμῆς. Ταύτην ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Πιττάκης (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 513) μετὰ πλείστων ἀμαρτημάτων, χασμάτων καὶ στρεβλῶν συμπληρώσεων· εἶτα δὲ, ὁ Ross (Inscr. Gr. Ined. II n. 110), ὁ Bœckh (C. I. G. n. 2347 K b) καὶ ὁ Lebas (n. 1887)· ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ἐν πολλοῖς ἐλλειπῶς. Ἐπὶ τῶν ἐκδόσεων τούτων στηριζόμενος ὁ Keil (Rhein. Mus. 1865, S. 542), προσεπάθησε νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς·

πλὴν ἐν μέρει μόνον κατώρθωσε τοῦτο. Ἐν τῷ 5 στίχ. ἔχομεν κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Bæckh, *ar...αριον·r παρέσχεν*, ὅπερ οὗτος μὲν συνεπλήρωσεν *ἀν[ά]σσ[α]ριον [ε]r*· ὁ δὲ Keil, ἐκ τῆς περιόδου κρίνων, ὅτι οὔτε *ἀσσάριον*, οὔτε *δηνάριον* ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ, ἀφῆκε τὸν χώρον κενόν. Ἄλλ' ἀντὶ τούτων ἔχομεν ἐπὶ τοῦ λίθου ἀπλῶς *θεραπαιρίσαι α...r παρέσχεν*· τὰ δὲ τῶν γραμμάτων αὐτοῦ λείψανα ὑποδοηθοῦσι νὰ συμπληρώσωμεν *θεραπαιρίσαι ἀ[ς] ἐκάλεσε]r κτ.λ.* Ὡς δὲ καὶ ὁ Keil παρετήρησε, διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Bæckh ὅλως ἀνώμαλος καθίσταται ἡ περίοδος καὶ εἰς ἄτοπον φέρεται· διότι μετὰ τὸ *ἀν[ά]...αριον [ε]r*, εὐθὺς ἀναφέρεται κατωτέρω, ὅτι ἔδωκε πάλιν εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θεραπαινίδας *ἀν[ά]σσ[α]ρια ὀκτώ*. Ἐν τῷ 9 στίχ. συμπληρωτὶ ὁ Keil οἷς *έδου.λή[θη] καλεῖν*, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ λίθου οὔτε σημεῖα γραμμάτων ὑπάρχουσιν, οὔτε χώρος ἱκανὸς διὰ τὸ *καλεῖν*. Ἐν δὲ τῷ 19 στίχ. ἀκολουθῶν τὸ ἡμαρτημένον τοῦ Bæckh καὶ Ross καίμενον, συνεπλήρωσε *σὺν ἀρχ[ε]ι[τ]η Π[α]σιμ[ή]λφ Ἰσιωρος*· ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις αὕτη, καταστρέφουσα τὸ ἀληθὲς τῆς ἀρχίνης ὄνομα, εἶναι ὅλως ἡμαρτημένη. Ἀντὶ δὲ ταύτης, ἐκ τῶν ἐπὶ λίθου σωζομένων καὶ ἐξ ὀλίγων ἰχνῶν ἐξαλειφθέντων γραμμάτων, συμπεραίνομεν ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ *σὺν ἀρχεῖρῃ Π[ρε]ίμα [Ἰ]σιωρος*.

8.

Ἄγαθῇ τύχῃ

- Ἰπὲρ υγιείας καὶ σωτηρίας τῶν κυρίων ἡμῶν καὶ θειοτάτων Αὐτοκρατόρων Γαίων Μ[ε]σσίων Κυνίων Τραϊανῶν Δακίων Σεββ. καὶ Ἑρηνν. Ἑτρουσκ[ι]λλ[α]ς Σεβ(αστέης) καὶ τοῦ ὁσὺν παντός αὐτῶν οἴκου καὶ τῆς ἱερᾶς συν[κλή]του καὶ τοῦ δήμου Ῥωμαίων καὶ δήμου Συρίων Ἀπολλωνίδης Ἰου[λ]ία δδου στεφαν[ι]φόρος ἐπ[ὶ]ών[υ]μος ἀρχ[ι]ων ἐκαλλιέργησεν Ἑστία Πρυταν[ε]α καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι καὶ παρὲς σκεν τοῖς τὴν γερουσ[τ]αν νέμουσιν [τ]ε[τ]ρ[ε]ῖς τὰ ἐξ ἑ-
 40 θους π[ε]ν[τ]α τῷ δὲ νέω ἔ[τ]ι τοῖς τὴν γερουσ[τ]αν νέμουσιν δε[ι]π[ν]ον καὶ ἔδωκεν νομ[ῆ]ς ἀν[ά] [δ]ηνάρια) δέκα γυναῖ-
 ξι δὲ καὶ περθένοις ἐλγυθέραις πᾶσαις καὶ ταῖς τῶν στεφα-

- νηφόρων θεραπεύουσιν καὶ τῶν ἱερῶν οἶνον καὶ ἄρτου λ(ιτραν) ἄ
καὶ κρέως χοιρείου λ. ἄ καὶ νομῆς ἀνά [δην.] ἄ καὶ δευτέρα
45 ἡμέρα ὁμοίως τοῖς μὲν τὴν γερούσιαν νέμουσιν καὶ ἄλλοις
πολείταις πᾶν πολλοῖς καὶ ἐτέροις οἷς ἐδουλήθη καλέσαι
δεῖπνον καὶ ἔδωκεν νομῆς τοῖς μὲν τὴν γερούσιαν νέ-
μουσιν ἀνά δ. β' τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἀνά δην. ἄ τοῖς
δὲ λοιποῖς πολίταις ἐνδήμοις τε καὶ ἀποδήμοις ἔδω-
20 κε]ν ἐκάστω ἄρτου λ. β' καὶ κρέως χοιρείου λ. β' καὶ νομῆς.
ἐκάστω ἀνά δην. ἐν τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ ταῖς ἀρχαῖναις
καὶ ἄλλαις αἷς ἐδουλήθη καλέσαι] παρέσχεν δεῖπνον [ταῖς δὲ
λοιπαῖς γυναῖξιν ἔδωκεν ἐκάστη] ἄρτου λ. μ[α]ν καὶ κρέως
χοιρείου λ. μίαν τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ; τ]οῖς τ[ὴν
25 γερούσιαν νέμουσιν ; —]

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, φέρουσα ἄνω στέφανον μετὰ δελφίνων, εὐρί-
σκεται ἐν Τήνῳ παρὰ τῷ ναῷ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ· ἐξεδόθη δὲ τὸ
πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lebas ἀσυμπλήρωτος ἐν ταῖς τῆναις ἐπιγραφαῖς
(n. 1850). Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Keil ἀναγνωρίσας αὐτὴν ὡς συρίαν,
ἐδημοσίευσεν μετὰ τινων ἐκ τῶν ἄλλων δημοθोινιακῶν τῆς Σύρου
ἐπιγραφῶν, συμπληρώσας τινὰ αὐτῆς κενὰ (Rhein. Mus. 1865,
S. 550). Ἀλλὰ καὶ τὸ κείμενον τοῦ Lebas ἐν τισιν εἶναι ἡμαρ-
τημένον, καὶ ἡ ἐκδοσις δὲ τοῦ Keil, ἐκτὸς τῶν μεινάντων ἀσυμ-
πληρώτων, δὲν εἶναι ὅλως ἀπηλλαγμένη ἀμαρτημάτων. Ἐν τοῖς
στίχ. 22—25 τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔχομεν·

καὶ πολίταιςιν αἷς ἐδουλήθη καλέσαι] παρέσχεν δεῖπνον [καὶ
ἔδωκεν.....] ἄρτου λ. μ[α]ν καὶ κρέως
χοιρείου λ. μίαν.....τ]οῖς τ[ὴν
γερούσιαν νέμουσιν—]

Ἡ ἐν ἀρχῇ συμπλήρωσις καὶ πολίταιςιν εἶναι λίαν ἀπίθανος,
καθ' ὅσον οὐδαμοῦ τῶν δημοθοινιακῶν ἐπιγραφῶν καλοῦνται αἱ
γυναῖκες πολίτιδες. Ἐξ ἀναλογίας δὲ πρὸς ἄλλα τῶν ἐπιγραφῶν
τούτων χωρία κρίνοντες, θεωροῦμεν πιθανωτέραν τὴν συμπλήρω-
σιν καὶ ἄλλαις (παράβαλε ἀρ. 5. στίχ. 21. — ἀρ. 7. στίχ. 9).
Καὶ ἡ ἐν τῷ ἐπομένῳ δὲ στίχῳ ἀτελὲς συμπλήρωσις καὶ ἔδω-
κεν..... οὐδ' ὅλως φαίνεται ὀρθή· διότι δὲν ἦτο θνατόν, ἀφοῦ

αἱ ἀρχῖναι καὶ αἱ ἄλλαι γυναῖκες ἐδείκνησαν, νὰ δοθῇ εἰς αὐτάς κατόπιν ἄρτος καὶ κρέας. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὀρθότερα εἶναι ἡ συμπλήρωσις τὰς δὲ *λοιπαῖς γυναῖξιν ἐδωκεν ἐκάστην*, καθ' ἣν ὁ ἄρτος κτλ. ἐννοεῖται διὰ πάσας τὰς γυναῖκας, αἵτινες δὲν εἶχον προσκληθῇ εἰς τὰ δεῖπνον. Τὸ δὲ ἐν τῷ 24^ο στίχ. κενὸν, ἐὰν παρδεχθῶμεν ὡς ὀρθὰ τὰ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Keil τ]οῖς τ[ῇ γερουσίᾳ *νέμουσιν* —, ἵσως πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν τῇ δὲ *τετάρτῃ ἡμέρᾳ*· διότι ἂν ἐγένετο παροχὴ τις τοῖς γερουσιασταῖς κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἔπρεπε νὰ προτιμηθῶσιν οὗτοι, ὡς πάντοτε τῶν γυναικῶν καὶ νὰ τεθῶσιν ἐν πρώτοις· ἢ, ἐὰν εἶπαντο, ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν ἐπὶ τοῦ λίθου τ]οῖς δὲ τ[ῇ γερουσίᾳ *νέμουσιν* (¹³).

Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι τὰ κείμενα τῶν δημοθωνιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ αἱ παρατηρήσεις, ἃς εἶχουμεν νὰ ποιήσωμεν περὶ τοῦ κειμένου τῆς ἐνέσεως αὐτῶν, καὶ τῶν ἡμαρτημένων καὶ ἐλλειπῶν τῶν διαφόρων ἐκδόσεων. Νῦν δὲ, μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν αὐταῖς ἀναγερομένων, θέλομεν ἐμιλήσῃ πρῶτον μὲν περὶ τῶν στεφανηφόρων, εἴτα δὲ περὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν τελουμένων θυσιῶν καὶ δημοθωνιῶν, εἰς ἃ κυρίως ἀνάγονται αἱ ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν ταύτων χρηγούμεναι ἡμῖν εἰδήσεις.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ στεφανηφόρου ἀρχοντος ὑπῆρχεν εἰς πλείστας τῶν ἐλληνίδων πόλεων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς μαρτυροῦσι πολυπληθεῖς ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ καὶ τινα χωρία ἀρχαίων συγγραφέων· ἀλλ' αἱ ἐκ τούτων διδόμεναι ἡμῖν πληροφορίες εἰσὶν ἐλάχισται, οὐδεμίαν σαφεῖς ἰδέαν παρέχουσαι περὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου. Ἦν δὲ ὁ στεφανηφόρος ἐν Σύρῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, θρησκευτικὸς ἀρχων (¹⁴), τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων θυσιῶν ὡς κύριον

(13) Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὡς καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 3, ἐκτὸς τῆς Σύρου ὑπάρχουσαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ λάβωμεν ἀπ' αὐτῆς ἐκτυπον. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ταύτης πολλῶ τῶν ἄλλων διάφορον δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος παρὰ τῷ Lebas (n. 4850).

(14) Ἡμαρτημένως θεωρεῖ ὁ Lebas τοὺς στεφανηφόρους τῆς Σύρου ὡς πολιτικοὺς ἀρχοντας. Ὅτι δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, δείκνυται προφανῶς ἐκ τοῦ χωρίου τῆς β'. δημοθωνιακῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ ἀναφέρεται ὁ Διόσκω Μελιωνίος Σκύρμος εαυθμείρετος ἀρχων, ὅτι ὁληθεῖ, ὡς σημει-

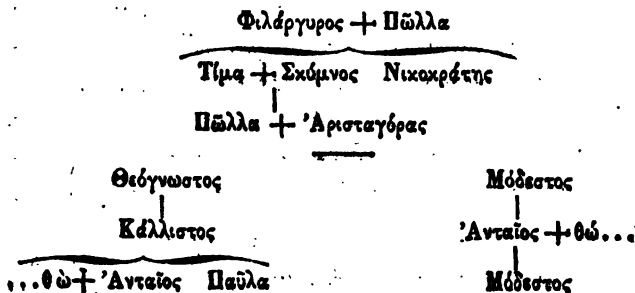
αὐτοῦ καθήκον ἔχων· ἐξελέγετο δὲ πιθανῶς ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου μεταξὺ τῶν ἐν τῇ νήσῳ διακρινομένων ἐπὶ πλεόντι καὶ ἐξόχῳ κοινωνικῇ θέσει, διὰ κληρώσεως καὶ χειροτονίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς ἐκλογῆς ῥητῶς ἀναφέρεται ἐν μιᾷ μόνῃ τῶν δημοθρονιακῶν ἐπιγραφῶν (ἀρ. δ', § 7)· α' Ἐλευθέρος β' στεφανηφόρος ἐπώνυμος ἄρχων κλήρω καὶ χειροτονία προγραφείς· ἀλλ' ὅμως εὐκόλως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγίνετο αὐτῷ, κατ' ἀναλογίαν συνεπτόμενοι πρὸς ἄλλα ὅμοια ἄξιώματα, ὁμοίως ἐν Ἀθήναις διδόμενα, καὶ γνωρίζοντες ὅτι τὰ μεγάλᾳ χρηματικᾷ ποσᾷ, ἅτινα οὕτω ἐκρεπῶ νὰ δαπανήσωσιν ἀπέρητον πολίτας πλουσίους. Ἐνῶτε ὅμως δὲν ἐγίνετο ἐκλογὴ· ἀλλ' αὐθορμήτως ἐκ τῶν πολιτῶν προσεφέρετό τις, καὶ τοῦτο ἐννοεῖται ἐν τῇ β'. δημοθρονιακῇ ἐπιγραφῇ (§ 9), ἐν ἣ ἀπαντῶμεν αὐθαίρετος ἄρχων στεφανηφόρος. Τὸ τοιοῦτον ὅμως, ἀπαξ μόνον ἀναφερόμενον, φαίνεται, ὅτι ἦτο σπάνιον· διότι, ἐν ἄλλως εἶχε, πρὸς τιμὴν τοῦ στεφανηφόρου, ἤθελεν ἀναφερῆσθαι. Ἐξ ἀπαντος, ὅτι ἦτο αὐθαίρετος.

Συμμετεῖχε δὲ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῶν καθυκόντων τοῦ ἄρχοντος καὶ γυνὴ καλούμενη ἀρχίνη, ἥτις ἄλλοτε μὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, σύζυγός τοῦ ἄρχοντος, ἄλλοτε δὲ ἄλλῃ τις διακεκριμένη πολίτις, ἰσῶς κλήρω ἐκλεγομένη. Καὶ περὶ μὲν τοῦ κατὰ καιροὺς ἰσχύοντος τῶν δύο τούτων τρόπων τῆς ἀπονομῆς τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀρχίνης, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, καίτοι διαφοραὶ τινες περὶ τὰς δημοθρονιακὰς ἐπιγραφὰς παρέχουσιν ὑποθέσεις, ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ἰσῶς αἱ ἀρχῖναι ἦσαν σύζυγοι τῶν ἀρχόντων, εἴτα δὲ, καὶ ἄλλαι πολίτιδες. Ὅτι ὅμως ἀρχῖναι δὲν ἦσαν πάντοτε τῶν ἀρχόντων σύζυγοι ἐξ αὐτῶν τῶν δημοθρονιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν μαθηάνομεν. Καὶ ἀρχίνη μὲν σύζυγος τοῦ ἄρχοντος ἀναφέρεται οὕσα ἡ Τιμία (ἀρ. 2) καὶ ἡ Πρίμα (ἀρ. 7). Πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ Ὀνησίφορον (ἀρ. 4) ἦτο σύζυγος τοῦ ἄρχοντος Ἐλευθέρου· διότι ἄλλως καθίσταται ἀνεξήγητος ἡ ἀποσιώπησις τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς αὐτῆς, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ γυναικί, οὔται κατωτέρω, ἀντιέχθη αὐθορμήτως τὴν στεφανηφόρον ἀρχὴν, τοῦθ' ὁπερ οὐδέποτε ἐγίνετο ἐπὶ πολιτικῶν ἀρχῶν.

(ὑπονοουμένου *ιδίᾳ*), φαίνεται τότε περιττόν. Ὅτι δὲ ἐγίνοντο ἀρχῖναι καὶ ἄλλαι ἢ τῶν ἀρχόντων σύζυγοι, ἐκτὸς τῶν πολλῶν ὁμοίων παραδειγμάτων τῶν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπαντώντων εἰς ἀναλόγους λειτουργίας, καὶ σύριαι μαρτυρίαι δεικνύουσιν. Οὕτως ἐν τῇ τιμητικῇ τῆς Βερνίκης ψηφισματι (C. I. G. n. 2347, p) ἀναφέρεται, ὅτι αὕτη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀρχεῖν τε γενομένη ἐκ τῶν ἰδίων ἀφιδῶς (sic) ἐπετέλεσεν καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ὑπὲρ τῆς πατρίδος», ὅπερ τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ λεχθῇ, ἂν ἡ Βερνίκη ἤθελε συνάρξει μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου, αὐτὸ τὸ ἐν τισι τῶν δημοθονιακῶν ἀναφερθέν, ὅτι αἱ ἀρχῖναι ἦσαν σύζυγοι τῶν ἀρχόντων, πιθανῶς δεικνύει, ὅτι ἦγίνοντο καὶ ἄλλαι γυναῖκες ἀρχῖναι· διότι ἄλλως ἦν περιττόν νὰ λεχθῇ τοῦτο ⁽¹⁵⁾.

(15) Ἐνταῦθα σημειοῦμεν πιθανὰς τινὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις τῶν ἀρχινῶν καὶ ἀρχόντων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἄλλους τινὰς Συρίους ἢ Συρίας γνωστοὺς ἐκ τῶν λοιπῶν ἐπιγραφῶν τῆς Σύρου. 1) Ὁ ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίνου ἀρχων Λ. Μιλιωνίος Σκύμνος (ἀ. 2) εἶναι πιθανῶς πατὴρ τῆς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἀρχίνης Πώλλης (ἀ. 4), τῆς συναρξάσης μετὰ τοῦ Ἀρισταγόρου. Εἰς τοῦτο δὲ νομίζομεν ὅτι δὲν ἀντιφάσκει ἡ ὑπόθεσις ἣν ἐποιήσαμεν, ὅτι ἡ ὑπ' ἀρ. 4 ἐπιγρ. φαίνεται ἀρχαιότερα τῆς ὑπ' ἀρ. 2. Τῆς δὲ Τίμας συζύγου τοῦ Σκύμνου ἴσως εἶναι ἀδελφὸς ὁ Νικοκράτης, οὗ περιεσώθη τὸ ἀνάγλυφον (ἀ. 27).—2). Αἱ ἀρχῖναι... θῶ (ἀ. 5) καὶ Παῦλα (ἀ. 22) εἶναι πιθανῶς θυγατέρες τοῦ αὐτοῦ Καλλιστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεογνώστου, καίτοι ὁ ἐν τῇ ἐπιγρ. 5 προσδιορισμὸς Θεογνώστου δεικνύει ἴσως ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερος τότε Καλλιστος ἐν Συρίῳ.—3) Ὁ στεφανηφόρος Ἀνταῖος Μοδέστου, ὁ σύζυγος τῆς... θῶς (ἀ. 5) φαίνεται ἀνεμφιλόως πατὴρ τοῦ στεφανηφόρου Μοδέστου (ἀ. 6).—

Τὰ δὲ ἔργα, ἅτινα ἐξετέλουν οἱ στεφανηφόροι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐνιαυσίου αὐτῶν ἀρχῆς, ἦσαν θυσίαι, παροχὴ εἰθισμένων τινῶν τοῖς γερουσιασταῖς καὶ δημοθοίναι.

Αἱ θυσίαι, αἵτινες πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὸ κύριον αὐτῶν καθήκον, προσεφέροντο τῇ Ἑστίᾳ τῇ ἐν τῷ Πρυτανείῳ τῆς πόλεως (*Ἑστία Πρυτανεία*) καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις θεοῖς καὶ θεαῖς. Καίτοι δὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς τελέσεως αὐτῶν δὲν ἔχομεν τὴν ῥητὴν πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν μαρτυρίαν, ὡς ὁμως ἐκ τινῶν τούτων ἐξάγομεν, ἐτελοῦντο συνήθως δι' ὅλου τοῦ ἔτους· μόνον δὲ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις πιθανῶς ἐτελοῦντο κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ νήσῳ καθ' ἅπαν τὸ ἔτος αὐγείας, εὐκαρπίας, εὐετηρίας.»

Μετὰ τὰς θυσίας ἀναφέρεται, ὅτι ἀπέδιδον οἱ στεφανηφόροι τὰ εἰθισμένα τοῖς γερουσιασταῖς (16). Τίνα δ' ἦσαν τὰ εἰθισμένα ταῦτα μετὰ βεβαιότητος δὲν γνωρίζομεν· μόνον δὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπιτελέσεως αὐτῶν ἀναφέρουσί τινες τῶν ἐπιγραφῶν ἡ μὲν δ', ὅτι ἐγένετο ταῖς ἡθισμέναις (sic) ἡμέραις· αἱ δὲ τρεῖς ἐπόμεναι (έ, ζ', ζ'), τῇ τετράδι. Ἑκαλεῖτο δὲ τετράς, ὡς γνωστὸν ἡ τετάρτη παντὸς ἀρχομένου μηνός (τετράς ἀρχομένου), ἡ ἢ πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ μηνός τετάρτη ἡμέρα (τετράς φθινογτος). Ἦτο δ' αὕτη ἱερὰ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἑρμοῦ, ἐτελοῦντο δὲ συμπόσια καὶ θυσίαι κατ' αὐτήν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν τῇ γερουσίᾳ παρεχομένων τῇ

(46) Ἡ ἐν ταῖς δημοθoinιακαῖς ἐπιγραφαῖς παντελὴς περὶ βουλευτῶν σιωπὴ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ἀφορμὴν ὑποθέσεως, ὅτι οἱ γερουσιασταὶ (οἱ τὴν γερουσίαν μετέχοντες, οἱ νέμοντες τὴν γερουσίαν) ἦσαν αὐτοὶ οἱ βουλευταί, γερουσίας ὀνομαζομένης τῆς βουλῆς. Ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω, προφανῶς δεικνύει ἡ δ' δημοθoinιακὴ ἐπιγραφή, ἐν ἣ ἀναφέρεται βουλὴ, ψηφίσασα τὰ κατὰ τὴν δημοθoinίαν, καὶ γερουσία, μετασχούσα ταύτης. Τί ἦτο ἡ γερουσία αὕτη ἀγνοοῦμεν· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἦτο ἄλλη ἢ ἡ βουλὴ, ὅπως ἀπαντᾷ καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐνιαχοῦ. — Περὶ τῆς ταυτότητος ἡ μὴ τῆς γερουσίας καὶ βουλῆς, ἐν τισι τῶν ἐλληνίδων πόλεων, δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος ἐν τῇ περὶ ἱεροίων ἐπιγραφῶν διατριβῇ τοῦ Κουρτίου (Hermes, 1870).

τετράδι, εγίνοντο, ὡς εἵπομεν, ὑπὸ τῶν στεφανηφόρων καὶ δημοβοιναίαι, συμπόσια δηλ. καὶ παροχαὶ εἰς ἅπαντα τὸν δῆμον. Ἦσαν δὲ αἱ δημοβοινίαι, ὡς γνωστὸν, συνηθέατα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, γινόμεναι κυρίως ἐπὶ ἀγώνων καὶ θρησκευτικῶν ἐορτῶν. Πλήρη ὅμως ἀγαλογίαν πρὸς τὰς συρίας δημοβοινίας οὐδὲν ὥς εὐρίσκομεν τῶν ἀλλαχόθεν περιωθεισῶν ἡμῖν δημοβοινῶν, καίτοι καὶ εἰς ταύτας συνήθως παρίστανται διανομαὶ ἄρτου καὶ οἴνου καὶ κρεάτων καὶ ἐνίοτε χρημάτων.

Ἐκ τῶν γνωστῶν ἡμῖν δημοβοινιακῶν τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν αἱ μὲν ἀρχαιότεραι δὲν παρέχουσι βεβαίαν τὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους καθ' ἣν εγίνοντο αἱ δημοβοινίαι· αἱ δὲ μεταγενέστεραι δεικνύουσι, ὅτι αὗται εγίνοντο συνήθως κατὰ τὸ νέον ἔτος ^(16*). Τὰ ἐν ταῖς δημοβοινίαις γινόμενα μένον ἅπαξ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Δουκίου Οὐήρου ἀναφέρονται ὡς πρότερον ἐψηφισμένα ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου· ἀγνωστον δὲ ἂν καὶ τὰ ἐν ταῖς ἄλλαις δημοβοινίαις ἀπονεμόμενα ἐψηφίζοντο προηγουμένως ἢ ἐδίδοντο κατ' ἔθος.

Διήρουν δὲ αἱ δημοβοινίαι συνήθως δύο ἡμέρας· καὶ κατ' ἀρχάς μὲν λιτότεραι οὔσαι, περικυρίζοντο, (ὡς τοῦλάχιστον ἐν τῇ α'. δεικνύται), εἰς διανομὴν μόνον οἴνου καὶ χρημάτων· τοῦ χρόνου ὅμως προϊόντες καθίσταντο πολυτελέστεραι, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι ζωὴ καὶ ἀκμὴ, καίτοι μετ' ἐκλελυμένης διαίτης, διτηρεῖτο ἔτι ἐν Σύρῳ. Ἐκ δὲ τῶν δύο ἡμερῶν τῶν δημοβοινῶν, τῇ μὲν πρώτῃ παρείχετο δεῖπνον τοῖς γερουσιασταῖς, καὶ ἐδίδοντο αὐτοῖς δηνάρια σφυρίδος, πρὸς παρασκευὴν δηλ. τῶν φαγητῶν, ἅπερ ἕκαστος ἐμελλε νὰ φάσῃ ἐν σκυρίδι, εἰς τὸ κοινὸν δεῖπνον. Προσεφέρετο δὲ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰς παρθένους οἶνος, καὶ διένεμοντο χρήματα· ἐν δὲ τῇ ζ' καὶ η' δημοβοινία παρίστανται καὶ θεραπευνίδες μετέχουσαι διανομῶν τοιούτων, καὶ προκηρνόμεναι μά-

(16*) Μία μόνη ἡ ἐπὶ Κοιμιόδου (ἀρ. 5) ἀναφέρεται γενικὴν τῇ γενικῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ συνήθως παρὰ τοῖς ἀρχαῖς αἱ τῇ γενικῇ ἡμέρᾳ ἐορταί, καθ' ἃς περὶ τῇ ἐδίδοντο συμπόσια καὶ θυρίαι πρὸς ἄλλους τοὺς θεοὺς.

λίσσας τῶν παρθένων ἐν τῇ ζ' δημοθοιῳίᾳ, καὶ ἐν ἰσῇ μοῖρᾳ τιθέμεναι πρὸς τὰς ἐλευθέραις γυναῖκας. Εἰς τὴν δημοθοιαικὴν ὁμῶς ταύτην ἐπιγραφὴν πιθανῶς ἐννοοῦνται μόνον αἱ τῶν στεφανηφόρων καὶ ἱερέων θεραπαινίδες, αἱ καὶ ἐν τῇ ὑσάτῃ τῶν δημοθοιῳίων ἀναφερόμεναι.—Τὴν δ' ἐπιῴσαν, προσεφέρετο αὖθις δεῖπνον εἰς τοὺς γερουσιαστὰς καὶ εἰς ἄλλους τῶν διακεκριμένων πολιτῶν. Τὰ δεῖπνα ὁμῶς τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην γινόμενα παρίστανται διάφορα τῶν τῆς προτεραίας, ὡς μὴ ὄντα ἀπὸ σπυρίδος. Ἐνῷ δὲ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἀναφέρονται μετὰ τοὺς γερουσιαστὰς ἰδίᾳ γινόμεναι παραχαὶ εἰς τὰς γυναῖκας, κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἡμέραν ἰδίᾳ αὖθις διενέμετο οἶνος καὶ χρηματικὸν τι ποσόν, (μεῖζον ὁμῶς τοῦ διδδμένου εἰς τὰς γυναῖκας,) εἰς τοὺς πολίτας, τοὺς παῖδας, τοὺς παροικοῦντας καὶ παρεπιδημοῦντας ἐκ τῶν Κυκλάδων νήσων. Λίαν δὲ ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ περὶ παρεπιδημούντων μέρος τῶν δημοθοιαικῶν ἐπιγραφῶν, καὶ μάλιστα ἐκείνων, αἵτινες ἀναφέρουσιν ἐπιδημήσαντας ἀντὶ ἐπιδημοῦντας, προφανῶς δεικνυουσῶν, ὅτι τότε πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῶν γινομένων ἑορτῶν ἐπεδήμουν ἀστυγείτονες ἐκ τῶν Κυκλάδων. Καίτοι δὲ καθ' ἑκαστὸν ἐλάχιστον φαίνεται τοῦτο, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ὁμῶς μαρτυρεῖ τὴν τότε τῆς Σύρου ἐπισημότητα διότι ἡ παρεπιδημία αὐτὰ νησιωτῶν ἐν Σύρῳ, πρὸς δὲ ἡ παντελὴς ἑλλειψὶς μαρτυρίας κατὰ τὰς λοιπὰς νήσους περὶ τοιούτων ὑπὲρ τῶν αὐτοκρατόρων δημοθοιῳίων, προφανῶς δεικνύουσιν, ὅτι εἰς μόνην τὴν Σύρον ἐτελοῦντο τότε τοιαῦτα, εἰς ἃς, ὡς εἰς κοινὰς πανηγύρεις, συνήρχοντο οἱ ἀστυγείτονες νησιῶται.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ γενικὸς τῶν συρίων δημοθοιῳίων χαρακτήρ. Πλὴν δὲ τινων ἀνωτέρω σημειωθέντων, ἰδιάζοντα παρέχουσιν αἱ τῆς θ' καὶ δ' ἐπιγραφῆς δημοθοίαι. Εἰς τὴν πρώτην τούτων οὐδ' ὅλως ἀναφέρεται γενομένη παραχὴ τῶν εἰθισμένων, τοῖς γερουσιασταῖς· εἰς ἀμφοτέρας δὲ κοινῇ παρίστανται συμμετασχόντες ἄνδρες, γυναῖκες, τέκνα καὶ ἐπιδημήσαντες ἀστυγείτονες. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως δεικνύει, ὅτι συνευχαίθησαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἐκ τῶν ἄλλων δημοθοιῳίων σαφῶς δεικνύεται ἡ φροντίς τῇ ἐλάμβανον, ὅπως μὴ συμμιγνύωνται τὰ δύο φύλα, ὥστε, ἐν παρόδῳ

ειρήσθω; καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον, ὅτι, καίτοι ἠθικῶς εἶχε καταπέσει τότε ἡ Ἑλλάς, μεγίστη ὅμως πάντοτε κατεβάλλετο μέριμνα ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς οἰκογενειακῆς ἀγνότητος. Ἐκ τοῦ σταθεροῦ τούτου φαινομένου τῶν κλείστων δημοθοινῶν δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ κατὰ τὰς δύο ταύτας δημοθοινίας ἰδιαίτερώς ἐθoinᾶτο ἕκαστον φύλον.

Πολλῶν δὲ πασῶν τῶν ἄλλων διάφορος παρίσταται ἡ ἰσχὺς τῶν δημοθοινιακῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ ἐν αὐτῇ ἀναφερομένη δημοθοινία εἶναι ἡ μόνη τῶν συρίων, ἥς ἀκριβῶς δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν χρονολογίαν, καθ' ὅσον ὁ Δέκιος (17), ἐφ' οὗ ἐγένετο αὕτη, διέμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου μόνον ἀπὸ τοῦ 249—251 μ. Χ. Ἐν τῇ δημοθοινίᾳ ταύτῃ τὰ πάντα φαίνονται ἀφθονώτερα τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις· διότι, ἀντὶ τῶν δύο ἡμερῶν, ἃς διήρχουν ἄλλοτε αἱ ἑορταί, φαίνονται πιθανῶς ἥδη τέσσαρες, τὰ ποσὰ τῶν διανεμῶν χρημάτων εἰσὶ διπλάσια, κατὰ πρῶτον διανέμεται κρέας καὶ οὐδεμιᾶς τῶν ἡμερῶν τὰ δεῖπνά εἰσιν ἀπὸ σφυρίδος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν δημοθοινῶν καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα ἐξετέλουν οἱ στεφανηφόροι ἄρχοντες. Σημειωτέον δὲ ἐνταῦθα, ὅτι καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐνιαυσίου ἀρχῆς διετῆρουν οὗτοι τὸ ὄνομα τοῦ στεφανηφόρου, ὡς καὶ αἱ μετ' αὐτῶν συνάρξασαι, τὸ τῆς ἀρχίνης. Οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δημοθοινιακῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρονται κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν μετέχοντες τῆς δημοθοινίας οἱ στεφανηφόροι· ἐν δὲ τῇ ὑστάτῃ, θεραπαινίδες τῶν στεφανηφόρων, λαμβάνουσαι μέρος εἰς τὰς διανομὰς, καὶ αἱ ἀρχῖναι παῖσαι, προσκαλούμεναι εἰς δεῖπνον κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν. Προφανῶς δὲ οἱ στεφανηφόροι οὗτοι καὶ αἱ ἀρχῖναι ἦσαν οἱ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη τοιοῦτοι γενόμενοι.

Πρὸς τιμὴν δὲ τοῦ ἀποτιθεμένου τὴν ἀρχὴν καὶ ἐνδειξιν δῆλον σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν αὐλὴν, ἰδρύνοντο κατ' ἑτος αἱ δημοθοινιακαὶ ἐπιγραφαί. Ἰδρύνοντο δὲ πιθανῶς ἐν τῇ πό-

(17) Δέκιοι ἐννοοῦνται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὁ Αὐτοκράτωρ C. Messius Quintus Traianus Decius καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Q. Herennius Etruscus Messius Decius καὶ C. Valens Hostilianus Messius Decius (ὁ καὶ Keil in Rhein. Mus.)

λει κατὰ τὸν λόφον τῶν Καταιλυμάτων, ὅπου εὐρέθησάν τινες· ἐκεῖθεν δὲ μετηνέχθησαν αἱ πλείσται τῶν τῆδε κακεῖσε διεσπαρμένων, μόνῃς τῆς ἐν τῇ ἐξοχῇ Ἐπισκοπείῳ εὐρεθείσης (ἀρ. 2), παρεχούσης πιθανότητα, ὅτι ἀρχῆθεν αὕτη ἴστατο αὐτόθι, ἐνθα ἴσως καὶ ἐγένετο ἡ δημοβοινία.

Περαίοντες τὸν περὶ δημοβοινιακῶν ἐπιγραφῶν λόγον, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ τύπος αὐτῶν εἶναι ὅλως ἰδιάζων τῇ Σύρῳ, οὐδαμῶς τῆς Ἑλλάδος εὐρεθείσων ἀναλόγων δημοβοινιακῶν ἐπιγραφῶν· μόνον δὲ τὸ προοίμιον αὐτῶν παρουσιάζεται σύνθετος, μετὰ τινων παραλλαγῶν, εἰς διαφόρους ἐπιγραφάς, μνημονευούσας κολακείας ἐνεκεν, ἔργα γεγόμενα ὑπὲρ τῆς υἱείας τῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ οἴκου αὐτῶν κτλ. Μειζὺνα δὲ κατὰ τοῦτο ὁμοιότητα παρέχει ἐπιγραφὴ τις τῆς Ἰσαυρίας, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Boeckh, εἴτα δὲ ἐπιδιορθώσας ἐξέδωκεν ὁ Keil. Ταῦτα περὶ τῶν δημοβοινιακῶν ἐπιγραφῶν.

Ὡς ἐπίμετρον δὲ τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων προσθέταμεν γλωσσικάς τινας παρατηρήσεις περὶ τοῦ κεμένου τῶν ἐπιγραφῶν τούτων (17*), καὶ ἵνακα συγκριτικὸν τῶν ἐν αὐταῖς ἀναφερομένων, πρὸς πληρεστέραν κατάληψιν τοῦ κοινοῦ χαρακτῆρος τῶν συρίων δημοβοινιῶν.

(ἀκολουθεῖ)

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

(17*) Ἐν ταῖς δημοβοινιακαῖς ἐπιγραφαῖς τὸ μακρὸν ἰ πανταχοῦ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ εἰ· πλὴν τῶν ἐξῆς Ἀ ν τ ω ν ἰ ν ο υ (ἐ, 4), ν ἰ κ η ς (ἐ, 5, ς', 4). Τὸ προσγεγραμμένον ἰ συνήθως παραλείπεται· εἰς τὴν ς' ἐπιγρ. πανταχοῦ φυλάσσεται· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων σημειωτέον τὸ Ἀ γ α θ ῆ τ ὄ χ η ι (ἀ, 1), καθαρῶς οὕτως ἔχον ἐπὶ τοῦ λίθου. — Τὸ τελικὸν ν φυλάσσεται καὶ πρὸ συμφώνου, πλὴν τῶν ἐξῆς θ ε ο ῖ ς π ᾱ σ ι (ἀ, 14, 6', 13, δ', 12, ἐ, 10, ἡ, 8) καὶ ἄ ν δ ρ ᾱ σ ι τ ε (δ', 15). Ἐνιαχοῦ ὑπάρχει ν ἀντὶ μ ἦ γ' σ υ ν κ λ ῆ τ ο υ (ἀ, 6, γ', 6, δ', 5), ἐ ν γ ε γ ρ α μ ἔ ν ω ν (δ', 19), σ ὺ ν π α ν τ ο ς (ἡ, 5)· ἐν μιᾷ δὲ μόνῃ ἐπιγραφῇ σ υ γ κ λ ῆ τ ο υ (ς, 5). — Ἀνορθογραφίας ἔα ἀπαντῶμεν ν ἦ σ σ ο ν (β', 15), ν ἦ σ σ ω ν (β', 18) περὶ ὧν κατ' ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἡ θ ἰ σ μ ἔ ν α ι ς (δ', 14)· σολοικισμὸν δὲ ὑ π ἔ ρ ὕ γ ε ῖ α ς... τ ὄ χ η ς (β', 3, 7).

Αρ. ἐπιγραφῆς.	Αὐτοκράτορες, ἐφ' ὧν ἐγένοντο αἱ δημοθουαίαι.	Ἐποχὴ δημοθου. ἐν τῷ ἔτει.	Ἡμεῖραι δημοθουαῶν καὶ τὰ
1		Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερούσιας ταῖς οἶνον καὶ διανομῆς δη. 3 γυναιξίν » » ἀσπαρ. 8 ταῖς παισίν » » » »
2	Ἀντωνίνος. (138—161)	Ἀθελος.	δημοθουαία, ἀνδράσι γυναιξί,
3			
4	Μ. Αὐρήλιος καὶ Α. Οὐδῆρος. (161—169)	Ἀθελος.	δημοθουαία, ἀνδράσι, γυναιξί,
5	Κόμμοδος (180—193)	Γενέσιος ἡμέρα αὐτοκρά- τορος	ἀ ἡμ. γερούσι. δεῖπνον καὶ σφυρῖδος δ. 5 γυναιξίν οἶνον » διανομῆς δ. 8 ταῖς παισίν » » » » δ. 4
6	Σεπτ. Σεβήρος. (193—211)	Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερούσι. δεῖπνον καὶ σφυρ. δ. 5; γυναιξίν οἶνον καὶ διανομῆς δ. 8 ταῖς παισίν » » » »
7	;	Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερούσι. δεῖπνον καὶ σφυρ. δ. 6 γυναιξίν οἶνον καὶ διαν. δ. 8 ταῖς παισίν » » » δ. 4 θεραπειν. τισίν » » » δ. 8
8	Δέκιος. (249—251)	Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερούσι. δεῖπνον καὶ διαν. δ. 40 γυναιξίν οἶνον, ἄρτου λ. 4, κρέας λ. 4. δ. 4 ταῖς παισίν » » » » θεραπειν. σταφανηφόρων » » » » ἱερῶν » » » γ' ἡμ. ἀρχίταις καὶ ἄλλαις δεῖπνον λοιπαῖς γυναιξίν ἄρτ. λ. 4, κρέας λ. 4.

γνωστῶν συρίων δημοθoiniῶν.

ἵατ' αὐτὰς παρεχόμενα.

Ἄρχοντες καὶ ἀρχίται
οἱ τὰς δημοθoiniῶν
ποιήσαντες.

ἦμ. στεφανηφόροις οἶνον καὶ διαν. δην. ;
πολίταις » » » » 4
τοῖς παισὶν » » » » »
παροικοῦσι » » » » »

Ἄριστ. Ἀρισταγόρου
καὶ Πῶλλα Σκόμνου.

ἔκνοις καὶ ἐπιδημήσασιν.

Α. Μιλίωνος Σκόμνος
καὶ Τίμα Φιλαργύρου

... αλο. . . καὶ ...

ἔκνοις, ἐπιδημήσασιν.

Ἐλευθερος Ἐλευθέρου
καὶ Ὀνησίφορον.

ἦμ. γαρ. καὶ ἄλλοις δεῖπνον καὶ διανομῆς δ. 4
λοιποῖς πολίταις οἶνον » » »
τοῖς παισὶν » » ἀσ. 8
παροικοῦσιν » » δ. 4
παρεπιδημοῦσιν » » » »

Ἀνταῖος Μοδέστου
καὶ ... θῶ Καλλίστου.

ἦμ. ....

Μόδεστος Ἀνταίου
καὶ .....

ἦμ. γαρ. καὶ ἄλλοις δεῖπνον καὶ διανομῆς δ. 4
λοιποῖς πολίταις οἶνον » » » 4
τοῖς παισὶν » » ἀσ. 8
παροικοῦσιν » » »
παρεπιδημοῦσιν » » δρ. 4

...
καὶ Πρίμα Ἀρίωνος.

ἦμ. γερουσιασταῖς δεῖπνον καὶ διανομῆς δ. 2
ἐτέροις πολίταις » » » 4
καὶ ἄλλοις » » » 4
λοιποῖς πολίταις ἄρτ. λ. 2, κρέας λ. 2, δην. 4
παρεπιδημοῦσιν » » » 4

Ἀπολλωνίδης
Ἰουλιᾶδου
καὶ .....

ἦμ. ;

«Σωκρ. Καλῶς δὲ κάκεινος εἶπεν, δὲ ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι. Εὐ μὲν γὰρ φερομένης τῆς γεωργίας, ἔρπονται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι· οὐποῦ δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ χερσεύειν, ἀποσβέννυνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι σχεδόν τι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.» Ξενοφ. Οἰκονομικ.

Οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν τοῦ Σωκράτους λόγων, ὅτι ἡ γεωργία, ἥτοι ἡ ἐργασία τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐστὶν ἡ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἄνευ γὰρ προϊόντων γεωργίας οὔτε τεχνῆται οὔτε τέχναι γεννῶνται ἢ τρέφονται· ἄνευ δὲ πάλιν προϊόντων γεωργίας καὶ τεχνῶν, οὔτε ἔμποροι γεννῶνται, οὔτε ἐμπόριον ὑπάρχει.

Οἱ ἄνθρωποι, γεννηθέντες οὐχὶ ὡς οἱ κοχλῖαι ἐνδεδυμένοι καὶ φερέοικοι, ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἐπὶ αἰῶνας ἴσως, γυμνοὶ καὶ ἄστοργοι, ἀφιερῶντες τὴν ἐργασίαν των ἐπὶ τῆς γῆς μόνον, συνάγοντες καρποὺς καὶ χέρτα πρὸς διατήρησιν καὶ πολλαπλασιασμόν. Πολλαπλασιασθέντων δὲ καὶ μὴ δυναμένων ζῆν ὁμοῦ πάντων ἐν τῇ πρώτῃ κοιτίδι, ἐν ταῖς εὐκραεσί χώραις, ταχέως ἐπῆλθεν ἡ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς στέγης ἀνάγκη. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρῶτα κεφάλαια τὰ δόντα τὴν ζωὴν τῇ ὑφαντικῇ καὶ τῇ οἰκοδομίᾳ ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐργασίας παρήχθησαν. Ὄταν ὁ ἄνθρωπος ἡδυνήθη ἢ ἠθέλησε συναγαγεῖν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τροφήν ἱκανὴν θρέψαι αὐτὸν ἐπὶ δύο ἡμέρας, τότε διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ ἡμίσεος τῆς τροφῆς ἐσχημάτιζε τὸ πρῶτον τῆς κοινωνίας κεφάλαιον καὶ ἐδίδοε κατὰ πρῶτον ζῶν τῇ βιομηχανίᾳ. Ὅθεν, ἐπειδὴ πρῶτη τοῦ ἀνθρώπου χρεὶα ἐστὶν ἡ τροφή ἀνεκα τοῦ εἶναι τι καὶ ζῆν, διὰ δὲ τῆς οἰκονομίας τῆς τροφῆς γεννῶνται αἱ ἄλλαι τέχναι, ἔπεται ὅτι ἡ γεωργία ἐστὶν ἡ μήτηρ καὶ ἡ τροφὸς αὐτῶν κατὰ συνέπειαν δὲ, πρώτη πηγὴ τοῦ πλούτου, ἥτοι τῶν πρὸς τὸ ζῆν χρησίμων.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ, πάλιν διὰ τοῦ περισσεύματος, διὰ τῆς οἰκονομίας τῶν γεωργῶν καὶ βιομηχάνων γεννᾶται τὸ ἐμπόριον. Ἀμ-

φότερα δὲ ταῦτα τὰ τέκνα τῆς γεωργίας, ἅμα γεννηθέντα, ἀποδίδουσι ἀντάξια τὰ τροφεῖα τῇ μητρὶ, καὶ συντελοῦσι πρὸς μείζονα τοῦ πλούτου παραγωγὴν δι' ἀμοιβαίας καὶ τῶντι συγγενικῆς βοήθειας. Ὡς γνήσια δὲ καὶ φιλόστοργα τέκνα οὐκ ἐπιλανθάνονται τῆς καταγωγῆς των, διδὸν τὰ πλεῖστα καὶ νουνεχῇ, ἀφοῦ ἀποκτήσωσιν ἱκανὰ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς βιομηχανίας ἢ τοῦ ἐμπορίου, ἐπανερχονται μετὰ χαρᾶς εἰς τὸν τῆς μητρὸς βίον, ἐξασφαλίζουσιν ἐν αὐτῷ ἀπολαυτὴν, ἄνεσιν, ἐλευθερίαν, καὶ γίνονται πάλιν ἀπὸ τέκνων μητέρες ἄλλων τέκνων προωρισμένων τὴν αὐτὴν διανῦσαι πορείαν.

Καὶ ὁ Ἀδάμ Σμήθ, λαλῶν περὶ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων, ἀποφαίνεται, ὅτι «ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἢ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς χρῆσις αὐτῶν ἐστὶν ἢ λυσιτελεστέρα τῇ κοινωνίᾳ»⁽¹⁾. Ἀπαριθμήσας δὲ τὰ πλεονεκτήματα τῆς γεωργίας καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἐστὶ προσηγητέα τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, συμπεραίνει οὕτως· «Ἀλλως τε ἡ ὠραιότης τῆς ἐξοχῆς, αἱ ἡδοναὶ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, ἡ ἡρεμία τοῦ πνεύματος ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐλπίζει εὐρεῖν ἐν τῷ χωρίῳ, ἡ ἀνεξαρτησία ἣν πραγματικῶς ἡ ἐξοχὴ παρέχει, ὅπου ἄδικοι νόμοι οὐκ εἰσεχώρησαν, εἰς τόσα θέληγητρα πάντας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καταγοητεύοντά· ὁ ἄνθρωπος, ὦν κατὰ πρῶτον προωρισμένος εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, φαίνεται ὅτι ἐν πάσαις ταῖς περιπετείαις τῆς ζωῆς του διατηρεῖ προτίμησίν τινα τῇ ἀρχικῇ ἀσχολίᾳ τοῦ γένους του»⁽²⁾.

Ἐνίοτε ἐνεκα αἰτίων τοπικῶν, ἢ μεγάλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν καταστροφῶν, ἡ φυσικὴ τῶν ἐθνῶν πορεία ἀνατρέπεται. Οὕτως, ἐνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σκυθυκογερμανῶν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλλάδα, πολλαὶ πόλεις καὶ ἰδιῶται ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου ἢ τῆς βιομηχανίας· ἀλλὰ τὰ πλούτη ταῦτα εἰς πρόσκαιρα καὶ ἀβέβαια ἕως οὗ ἐξασφαλισθῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ κτημάτων. αὐδὲν ἴχνος, λέγει ὁ αὐτός Ἀδάμ Σμήθ, μένει ἐτι τοῦ ἀπείρου πλούτου τῶν Ἀνσεα-

(1) Πλούτου τῶν ἐθνῶν Βιβλ. β'. Κεφ. ε'.

(2) Αὐτόθι Βιβλ. γ'. Κεφ. α'.

τικῶν πόλεων, ἐνῶ αἱ ἰταλικάι πόλεις, αἱ πλουτήσασαι ἐν τῷ μῆ-
σαιῶνι διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀφιερῶσασαι τῇ
γεωργίᾳ τὸν πλοῦτον τοῦτον καὶ καλλιεργήσασαι τὴν Ἰταλίαν
μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων, διετήρησαν εὐδαίμονα τὴν χώραν
ταύτην μ' ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς ἀς ὑπέστη ἐν τῷ τέλει τοῦ 17.
καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 18. αἰῶνος» ('). Ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ ἐσμεν κα-
θ' ἡμέραν μάρτυρες καταστροφῆς μεγάλων περιουσιῶν ἐμπορικῶν
καὶ βιομηχανικῶν, καταστροφῆς πρὸς ἐρχομένης ἐξ ἀσημάντων ὡς
ἐπὶ τὸ πολὺ πολιτικῶν συμβεβηκότων, ἐξ ἐνδὸς διπλωματικῶς
ἐγγράφου, ἐνίοτε ἐκ τινος ψευδοῦς εἰδήσεως.

Ταῦτα γινώσκοντες οἱ Ἕλληνες οἱ ἐκ τοῦ ἐμπορίου τὸν πλοῦ-
τον κτησάμενοι, ἠγόρασαν γαίης καὶ κτήματα ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν
ταῖς Ἡγεμονίαις, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅλγοι δὲ μέχρι τοῦδε
ἐν τῇ πατρίδι τῶν Ἑλλάδι, ἐνεκα τῆς μόλις χθὲς ἐξαλειφθείσης
ληστείας, τῆς ἀφαιρούσης τὴν ἐσπέλειαν καὶ τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀγρο-
τικοῦ βίου ἐξ οὗ προκύπτει ζημία μεγίστη, διότι πολλῶν καὶ
πολυτίμων ἡ πατρίς ἐς ἐρήθη κεφαλαίων, πολλῶν δὲ καὶ ἀνδρῶν
πολυτιμωτέρων.

Προηγῆθη ἄρα ἡ γεωργία καὶ προηγητέα ἐστὶ καὶ προτιμητέα
τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, οὐ μόνον ὡς πρώτη καὶ φυσι-
κωτέρα τοῦ πλούτου πηγή, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσφαλεστέρα τοῖς τε
ιδιώταις καὶ ταῖς κοινωνίαις ἐν γένει. Ἡ Αἴγυπτος, ἡ Ἰνδική, τὸ
Σινικὸν Κράτος, ἡ Ἑλλάς, ἡ Ῥώμη διὰ τῆς γεωργίας προέδυσαν
εἰς τὸν πολιτισμὸν τὸ πάλαι. Διὰ τῆς γεωργίας ἡ Ἀμερικανικὴ
Ὀμοσπονδία ἐγένετο κολοσσὸς, ἡ δὲ Ῥωσσία γίνεταί γίγας.

Μὴ ἀκολουθήσασα τὴν φυσικὴν ταύτην πορείαν ἡ Δυτικὴ Εὐ-
ρώπη, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐβάδισε
βραδύτερον τοῦ εἰκότος εἰς τὸν πολιτισμὸν. Οἱ κατακτῆσαντες
αὐτὴν Γερμανοὶ καὶ Σκόθαι, μετὰ πολυχρόνιον ἀταξίαν γενόμε-
νοι κύριοι ἐκτεταμένων γαιῶν, διατηρουμένων ἀδιαιρέτων διὰ τοῦ
δικαιώματος τῆς πρωτοτοκίας, καὶ καταφρονούντες καὶ κατατυ-
φانوῦντες τοὺς γεωργοὺς, ἐγένοντό αἴτιοι τῆς παρακμῆς τῆς

(1) Δύοτε Biβλ. δ'. Κερ. δ'.

γεωργίας. Ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον διὰ τῆς καταπίσεως τῶν τὴν γῆν ἐργαζομένων ἀπ' ἐνός, διὰ τῆς προτιμήσεως τῶν κατοίκων τῶν πόλεων ἀπ' ἑτέρου, ἐδόθη ἐν τῇ Εὐρώπῃ αἰτία τῆς γεννήσεως τοῦ ἐμπορικοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος, τοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπικρατήσαντος καὶ γενομένου αἰτίου τῆς βραδείας προόδου τῆς Αὐτικῆς Εὐρώπῃς. Ἐπὶ τοῦ συστήματος τούτου, ὡς γνωστὸν, ἐβασίσθη ὁ Κολδέρ, οὗ μόνον ἀμελήσας, ἀλλὰ καὶ καταδιώξας τὴν γεωργίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βιομηχανίας τῶν πόλεων, ρίψας οὕτω τὴν Γαλλίαν εἰς ἀπελπιστικὴν πτωχείαν.

Ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης ἀμνηστίας ἐγεννήθη ἐν Γαλλίᾳ ὁ Κένετ (Quesnay), ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος. Βλέπων οὗτος τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς γεωργίας ἐν τῇ πατρίδι του, ἀρυσθεὶς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τὰς ἀληθεῖς ἀρχάς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ἔθετο ἐπὶ κεφαλῇ τῆς συγγραφῆς του (Tableau Économique) ταύς ἀνωτέρω περὶ γεωργίας λόγους τοῦ Σωκράτους, καὶ δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων ἀπέδειξεν, ὅτι αἰτία τῆς ἐλεεινῆς καταστάσεως τῆς Γαλλίας ἦν ἡ ὑπὸ τῶν κυβερνώντων παραγνώρισις τοῦ προσρισμοῦ τῆς γεωργίας ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῶν ἐθνῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κένετ ἀρχεταὶ ἐν Εὐρώπῃ ἡ καταδίκη τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος, πλήρης μὲν κατὰ θεωρίαν, ἀτελής δὲ καὶ βραδεῖα ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, ἕνεκα τῶν προλήψεων, πρὸ πάντων ὅμως ἕνεκα τῆς δυσκόλου καταργήσεως τῶν ἀδίκων μὲν καὶ ἐπιζήμιων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χρόνου καθιερωμένων θεσμῶν ὑπὲρ τῆς βιομηχανίας.

Μετὰ τὸν Κένετ ἐλθὼν ὁ Ἀδάμ Σμιθ καὶ ἐν ἐκτάσει ἐξελέγξας καὶ καταδικάσας τὸ ἐμπορικὸν οἰκονομικὸν σύστημα, τὸ δεσπόζον ἔτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀνεγέννησε τὴν Οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, εὐρὼν πάσας τὰς βάσεις αὐτῆς εὐκρινῶς ἀνεπτυγμένας ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ διαίρεσις τῶν ἔργων ⁽¹⁾, ὁ ἀληθὴς ὁρισμὸς τοῦ πλούτου ⁽²⁾, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμ-

(1) Πλάτ. Πολιτείας Βιβλ. 6'. Νόμ. Βιβλ. η'. Ξενοφ. Κύρ. παιδείας Βιβλ. η'.

(2) Ἀριστοτ. Πολιτ. Ξενοφ. Οἰκονομ.

πορίου (1), ὁ ὀρισμὸς τοῦ νομίσματος (2), τῆς πίστεως (crédit) (3), τῶν τραπεζῶν (4) καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἰδέαι, ὧν ἡ ἀνάπτu-
ξις, πρωτοφανῆς νομισθεῖσα, ἐδόξασε τὸν Σμῆθ, ἡρύσθησαν σωπη-
λῶς ἐκ τῆς ἐλληνικῆς σοφίας.

Ἄπ' ἀρχῆς οὖν μέχρι τέλους τῆς σπουδαιοτάτης ὄντως συγ-
γραφῆς τοῦ Ἀδάμ Σμῆθ αἱ περὶ γεωργίας γνῶμαι τοῦ Σωκρά-
τους καὶ τοῦ Κένεϋ, ἡ τῶν Φυσιοκρατῶν (οὕτως ὠνομάσθησαν
οἱ ὅπαδοί του) ἐπικρατοῦσι καὶ θεωροῦνται ὡς ἀσφαλεῖς πρὸς τὴν
ταχυτέραν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνῶν. Κατ' αὐτὸν, ὡς
πρὸ ὀλίγου ἔλεγον, ἡ βραδύτης τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐ-
ρώπῃ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐστὶν ἀπο-
δοτέα εἰς τὴν ἐξ ἰδιοτελείας τῶν κατακτητῶν προελθοῦσαν ἀμέ-
λειαν καὶ καταφρόνησιν τῆς γεωργίας. Συμφωνῶν τῷ Σωκράτει
λέγει, ὅτι οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς ζῶντες καὶ ἐργαζόμενοι, καὶ κατὰ τὴν
εὐεξίαν τοῦ σώματος καὶ κατὰ τὴν ἀγχινοίαν καὶ κατὰ τὴν ἀνε-
ξαρτησίαν, ὑπερέχουσι τῶν ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις ἐργαζομένων
καὶ, ὡς ὁ Σωκράτης ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ὠφελιμωτέρα τῇ κοινωνίᾳ
χρῆσις τῶν κεφαλαίων ἐστὶν ἡ ἐπὶ τῆς γεωργίας γιγνομένη, ὡς
δίδουσα ζωὴν εἰς ἐργασίας παραγωγικὰς, συγχρόνως δὲ αὐξάνουσα
τά τε ἐτήσια τῆς γῆς προϊόντα καὶ τὴν γενικὴν ἐνέργειαν, ἐπομέ-
νως δὲ τὰ εἰσοδήματα καὶ τὸν πλοῦτον πάντων τῶν μελῶν τῆς
κοινωνίας (5).

Καὶ εὐρίσκει μὲν ὁ Σκῶτος οἰκονομολόγος ἀτελείας τινὰς ἐν
τῷ Γεωργικῷ Συστήματι, προερχομένας ἐκ τοῦ ὑπερμέτρου ζή-
λου καὶ τῆς δικαίας ἀγανακτήσεως, μεθ' ὧν κατεπολέμησεν ὁ
Κένεϋ τὸ ἐμπορικὸν σύστημα τὸ καταστρέψαν τὴν πατρίδα του,
αἱ ἐκφρασθεῖσαι ὅμως ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ συγγράμματι ἰδέαι περὶ
τῆς πηγῆς καὶ τῆς χρήσεως τοῦ πλούτου, πρὸς δὲ τούτοις αἱ
ἐπαινοὶ οὐδ' ἀπονέμει τῷ τε ἀρχηγῷ καὶ τῇ Φυσιοκρατικῇ Σχολῇ,

(1) Πλάτ. Νόμ. Βιβλ. η'. Συμπόσιον.

(2) Πλάτ. Πολιτ. Βιβλ. β'. Ἀριστοτ. Ἠθ. Μεγάλ. Βιβλ. δ'.

(3) Δημοσθ. ὑπὲρ Φορμίωνος.

(4) Δημοσθ. περὶ Παραπρεσβ. πρὸς Ἀπατούριον.

(5) Πλούτ. τῶν ἐθνῶν Βιβλ. β'. Κεφ. ε'.

εἰσὶ τεκμήρια τῆς ὑπὸ τοῦ Σμῆθ παραδοχῆς τῶν περὶ γεωργίας ἰδεῶν τοῦ Γάλλου φιλοσόφου. «Μεθ' ὅλων ὁμῶς τῶν ἀτελειῶν του, λέγει ὁ Σμῆθ, τὸ σύστημα τοῦτο ἐστὶν ἴσως, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων περὶ πολιτικῆς οἰκονομίας, τὸ πλησιέστερον τῇ ἀληθείᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἄξιον τῆς προσοχῆς παντὸς ἀνδρός, θέλοντος ἐρευνῆσαι μετ' ἐπιστάσις τὰς ἀρχὰς ἐπιστήμης τοσούτον σπουδαίας. Ἐὰν τὸ εἰρημένον σύστημα, λέγον. τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐργασίαν ὡς μένην παραγωγικὴν, δίδῃ ἴσως στενὴν καὶ περὶωρισμένην ἰδέαν τῶν πραγμάτων, ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς, παρουσιάζον τὸν πλοῦτον τῶν ἐθνῶν ὡς συγκείμενον οὐχὶ ἐκ τοῦ μὴ καταναλωσίμου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἀλλ' ἐκ τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν τῶν ἐτησίως ἀναπαραγομένων ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας, πρὸς δὲ τούτοις δεικνύον τὴν πληρεστάτην ἐλευθερίαν ὡς τὸ μόνον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν μείζονος ἐτησίας ἀναπαραγωγῆς, φαίνεται ὡς φ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τόσον ὀρθόν, ὅσον μέγα καὶ γενναῖον.» (1)

Ἐνιοὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σμῆθ κατέκριναν ὡς ὑπέρμετρον καὶ ἄτοπον τὴν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου προτίμησιν καὶ ἀγάπην τῆς γεωργίας, ἀλλ' οἱ πλείονες αὐτῶν, καὶ φιλόσοφοι καὶ πολιτικοὶ καὶ ἰδιῶται, ἀσπάζονται σήμερον πληρέστατα τὰς τοῦ ἀναγεννήσαντος τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν ἰδέας, καὶ ἐφαρμόζουσιν αὐτάς καὶ ὡς κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν καὶ ὡς συγγραφεῖς καὶ ὡς κεφαλαιῶχοι τεκμήρια ἢ παραδοχὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου, ἢ κατάργησις τῶν διατιμήσεων καὶ τῶν προστατευτικῶν τῆς βιομηχανίας νόμων, ἢ σύστασις ὑπουργείων τῆς γεωργίας, γεωργικῶν σχολῶν, γεωργικῶν τραπεζῶν, συλλόγων, ἐπιμελητηρίων, ἀσφαλιστικῶν καταστήμάτων κατὰ τῶν ἐκ τῆς χαλᾶζης κινδύνων, αἱ γεωργικαὶ ἐκθέσεις καὶ τὰ βραβεῖα, ἢ ὅσημέραι παντοῦ ἐπεκτεινομένη ἀγάπη καὶ προτίμησις τοῦ ἀγροτικοῦ βίου.

Πρόσφατον καὶ πλησιέστερον ἡμῖν παράδειγμα ἐστὶν ἡ Ἰταλία, ἥς ἡ καλλονὴ καὶ ἡ εὐφορία ἐγένοντο αὐτῇ αἷτια πολυχρονίων παθημάτων. Ἡ Τιάρα καὶ ἡ Μίτρα συνομώσασαι ἐξή-

(1) Βιβλ. 4ον, Κεφ. 9ον.

ραναν τὰς πλουσίας αὐτῆς πηγὰς, ἐπιχύσασαι τὴν ἐρμηίαν καὶ τὴν νόσον ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἐθαλλον οἱ καρποὶ τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Ὑγείας. Ἡ Σικελία καὶ ἡ Μεγάλη Ἑλλάς, αἱ διὰ τοῦ σίτου τῶν τὸ κάλαι τρέφουσαι τριπλάσιον ἀριθμὸν κατοίκων καὶ πρὸς τούτοις τὴν Ῥώμην αὐτὴν, εἶχον καὶ ἔτι ἔχουσιν ἀνάγκην ξένου σίτου, ἀποχερσωθεῖσαι ὑπὸ τῶν Βουρβωνικῶν νόμων τῶν τὴν γεωργίαν καταπιέζόντων, καὶ ὑπὸ τῶν χαυνῶν καὶ ρυπαρῶν καλογήρων, οἵτινες διὰ τῆς ἀπάτης καὶ δεισιδαιμονίας ἐγεγέννητο κύριοι τῶν καλητέρων κτημάτων. Οἱ τῶν δύο Σικελιῶν βασιλεῖς, ἵνα φαίνωνται δημοτικοὶ τοῖς ἀνοήτοις δόλοισι τῶν πόλεων, καὶ ὅπως ἐπευφημῶνται καὶ θυμιᾶζονται ὑπὸ γυμνῶν λαζαρόνων καὶ ἀμαθῶν ἱερέων, ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ἥ ἡνάγκαζον διὰ νόμων τοὺς κτηματίας καὶ παραγωγεῖς πωλεῖν αὐτὰ εἰς εὐτελεστάτας τιμὰς, δεῖγμα τῶν βασιλικῆς προνοίας καὶ χριστιανικῆς πρὸς τοὺς ὑπηκόους ἁγᾶπης! Διὰ τοῦ τρόπου τούτου οἱ μὲν ἄγροι ἐγένοντο ἔρμαιον τῶν καλογήρων καὶ τῶν ληστῶν, αἱ δὲ πόλεις τῶν λαζαρόνων. Ἐγνώρισα κτηματίας Σικελοὺς καὶ Νεαπολίτας παρανήσαντας ἀκαλλιέργητα τὰ κτήματά των ἕνεκα τῶν ἀντικεινωνικῶν ἐκείνων νόμων τῶν καταστησάντων ἄχαρι καὶ ἀλυσιτελεῖς τὸ τοῦ γεωργοῦ ἐπιτήδευμα. Ὁ πρό τινων ἐτῶν διελθὼν τὰς χώρας τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας ἀπὸ Βρεντησίου εἰς Ἀγκῶνα ἔβλεπε τὰ ἀποτελέσματα πῆς τῶν Βουρβωνικῶν πολιτικῆς περινοίας· οὐ μόνον ἡ χώρα ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐφαίνοντο ἄγριοι καὶ πειναλέοι· ὄλγα ἀμύγδαλα καὶ αἱ ἐλαῖαι δὲ ἐδίδον τὰ γηραιὰ ἀλλ' ἡμελημένα δένδρα, ἦσαν τὰ μόνα σχεδὸν προϊόντα τῆς ἄλλοτε πλουσίας Ἀπουλίας. Ἐλθὼν ὁ Καβούρ ἀνὴρ πολιτικός, οἰκονομικός καὶ γεωργικός, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας, ἐφήρμοσεν ἐπ' αὐτῆς τὰς ὕγειας τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας θεωρίας, καὶ καταργήσας πρὸς νόμια, διατιμήσεις, προστατευτικoὺς νόμους, μοναστήρια καὶ λοιπὰ μεσαιωνικὰ λείψανα, ἔθετο τὴν πατρίδα του ἐπὶ φυσικῆς καὶ ἀσφαλοῦς τροχιάς. Ὁ παρακολουθήσας ἔκτοτε τὴν πορείαν τῆς Ἰταλίας γνωρίζει ὅποιαν πρόδον ἔκαμεν ἡ γεωργία, κα-

ρ' αὐτὴν δὲ ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον. Καὶ αὐτὴ ἡ πρὸ ὀλίγου μνημονευθεῖσα Ἀπουλία, διασχιζομένη νῦν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, ὥς καὶ ἡ λοιπὴ Ἰταλία, ὑπὸ σιδηροδρόμων, βαθμηδὸν καλλιεργεῖται· αἱ νεκραὶ καὶ ρυπαραὶ πόλεις αὐτῆς, Βάριον, Βερλέττα καὶ ἄλλαι, ἀνακαινίζονται καὶ καλλωπίζονται. Ἡ Ἰταλία διὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου, διὰ τῆς ἀπαδόσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν γαιῶν εἰς χεῖρας ἐνεργούς, διὰ τῆς ἀνυψώσεως τῆς γεωργίας, θέλει μετ' οὐ πολὺ ἐκπλήξει τὸν κόσμον διὰ τῆς εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὸν πολιτισμὸν προκοπῆς. Ἡ οἰκονομικὴ κρίσις, συνέπεια φυσικῇ τῶν γενομένων καὶ ἔτι γινομένων διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν θυσιῶν, σχεδὸν παρῆλθεν· ὁ ἀτεγκτος αὐτῆς ἐχθρὸς (ἡ Παπῶσυνη), ὁ τὴν Εὐρώπην ἄπασαν ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ ἀνησυχῶν, κατευνασθήσεται, καὶ τότε φανήσεται ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι τὸ τοῦ Καθάρου ἔργον.

Ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς γεωργίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἠὔξησε τοσοῦτον εἰς πλοῦτον καὶ πολυανθρωπίαν, ὥστε καὶ ῥόλον μεγάλον καὶ στρατὸν πολυάριθμον, ὅπως πολεμήσῃ τὴν Ἀσίαν ἐπὶ τῆς Τρωϊκῆς χώρας ἐξέπεμψε, καὶ πλείστας ἀποικίας εἰς Εὐρώπην, Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν ἰδρύσατο. Ἀναντιρρήτως ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀπλήτις βιομηχανία καὶ ἐμπόριον ἐσωτερικὸν ἐν τῇ Ἑλλάδι· ἅμα γὰρ τῇ συστάσει κοινωνίας, καὶ μὲν προηγείται ἡ τῆς τροφῆς χρεία, ἀλλὰ ταύτη παρακολουθεῖ ἐγγὺς ἡ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς κατοικίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ διὰ τῆς διαιρέσεως τῶν ἔργων καὶ τῆς συστάσεως νομίσματος γεννᾶται τὸ ἐμπόριον. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες προὔτιμησαν καὶ ἀφιέρωσαν τὸ πλείστον μέρος τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων εἰς τὴν γῆν, βέβαιοι ὄντες ὅτι ἄφθονα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἔχοντες, ἔξουσιν, ἂν θέλωσι, καὶ τὰ περιττά, ἢ τὰ τῆς πολιτελείας διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου. Ὅθεν ἀφῆκαν τοῖς Φοίνιξι τὴν φροντίδα τοῦ μετακομίζειν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ πολυτελῆ βιομηχανήματα τῆς Ἀσίας, αὐτοὶ δὲ τῇ γεωργίᾳ μᾶλλον προσάχον καὶ δε' αὐτῆς προὔχουσιν καὶ ἐπληθύνοντο. Οὕτως αἱ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἀποικίαι, ἀφιερῶσασαι τῇ γεωργίᾳ ἅπασαν

τὴν ἐργασίαν καὶ ἅπαντα τὰ ἑαυτῶν κεφάλαια, ἐάσαντες δὲ τῇ Μητροπόλει τὴν φροντίδα τοῦ προμηθεύειν αὐταῖς τὰ τῆς βιομηχανίας ἔργα, ἐπληθύνθησαν καὶ ἐκραταιώθησαν ἅπαν τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐγένετο μέχρι τινὸς διὰ μόνων ἀγγλικῶν κεφαλαίων διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ βιομηχανικὴ ὅλως τότε καὶ λάτρις τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος Ἀγγλία ἡγνῶει κατὰ πόσον συνετέλει εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν.

Τεκμηρία τῆς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων προόδου τῆς γεωργίας καὶ τῆς πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων εἰσι, πρῶτον αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, ὁ πιστότατος τῆς φύσεως ζωγράφος· ἔπειτα ἡ περιγραφὴ τοῦ βίου καὶ τῆς διαίτης τῶν τότε ἀνδρῶν. Οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἡγάπων καὶ ἐνεθάρρουν τὴν γεωργίαν διαμένοντες ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἀνταμειβόντες τοὺς γεωγούς. Ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, μεθ' ἐτέρων ἀγροτικῶν εἰκόνων ἐφαίνετο καὶ βασιλεὺς, ἔχων τὸ σκῆπτρόν ἐν ταῖς χερσὶ, γηθόσυνον δὲ τὴν καρδίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν θερίζόντων τὸν σῖτον βαθυλήτου τεμένους·

- «Ἐν δ' ἐτίθει τέμενος βαθυλήϊον· ἔνθα δ' ἔριθαι
 » Ἦμων ὀξείας δρεπάνας ἐν χερσὶν ἔχοντες,
 » Ἀράγματα δ' ἄλλα μετ' ὄγμον ἐπήτημα πίπτον ἔραζε,
 » Ἄλλα δ' ἀμαλλοδετήρες ἐν ἑλλεδανοῖσι δέοντο·
 » Τρεῖς δ' ἄρ' ἀμαλλοδετήρες ἐφέστασαν· αὐτὰρ ὀπισθεν
 » Παιδες δραγμαεύοντες ἐν ἀγκαλίδεσι φέροντες
 » Ἀσπερχὲς πάρεχον βασιλεὺς δ' ἐν τοῖσι σιωπῇ
 » Σκῆπτρον ἔχων ἐστήκει ἐπ' ὄγμου γηθόσυνος κῆρ. Ἰλ. Σ. 550.

Περιγράφονται δὲ οἱ τότε βασιλεῖς καὶ προύχοντες οὐ μόνον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἔμπειροι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρτοτρον ἱκανοὶ διευθύνειν καὶ αὐλακας δι' αὐτοῦ εὐθείας καὶ βαθύας ἀνωρύξαι.

Ὁ Λαέρτιος (ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ω, 220 κ. ε.) περιποιεῖται τὰ ἐν τῷ κήπῳ του δένδρα καὶ κλαδεύει αὐτὰ φόρῳ χειρόκτια, οὐχὶ πρὸς ματαίαν ἐπίδειξιν ἢ θηλυπρέπειαν, ἀλλ' ὅπως αἱ τῶν φυτῶν ἀκανθὰι καὶ αἱ βάτοι μὴ πληγώνωσι τὰς χεῖράς του.

«Τὸν δ' οἶον πατέρ' εὖρεν ἔκτιμένην ἐν ἀλώῃ,
 »Διστρεφύοντα φυτὸν ῥυπώοντα δὲ ἔστο χιτῶνα,
 »Ραπτὸν, ἀεικέλιον· περὶ δὲ κνήμησι βοείας
 »Κνημίδας ῥαπτὰς δέδετο, γραπτὺς ἀλεινῶν,
 »Χειρίδας τ' ἐπὶ χερσὶ, βάτων ἕνεκα...»

Οὕτως ὁ μέγας πολιτικός καὶ στρατηγικός Γουλιέλμος ὁ Γ'. (Prince d'Orange), ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀγγλῶν γενόμενος, ἐπεμελεῖτο τῶν δένδρων καὶ φυτῶν τοῦ κήπου του μετ' ἐξειδικιασμένης ἀγάπης. Καίτοι δὲ πολλὰ πράγματα παρεῖχεν αὐτῷ ἡ τῆς Ἀγγλίας δεινὴ κατάστασις ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, διετήρησεν ὅμως μέχρι θανάτου τὸν πρὸς τὴν γεωργίαν ἐρωτὰ του, καὶ γράφων πρὸς τοὺς φίλους γνωστοποιεῖ αὐτοῖς περὶ τῆς προόδου ἢ τῆς ἀποτυχίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργουμένων πεπώνων ἢ ἀσπαράγων (·).

Τὰ τοῦ Ὁρχομένου πλούτη, ἡ εὐδαιμονία τῶν περὶ τὴν Κωπαΐδα μνημονευομένων ἐν τῇ Ἰλιάδι πόλεων, ἀπὸ τῆς γεωργίας προήρχοντο. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μετέπειτα μέχρι τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς γεωργίας τὸ πλεῖστον ἔζων, καὶ πολλοὶ τῶν κτηματιῶν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἀγροῖς διητῶντο. Ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μετὰ πόσης λύπης οἱ Ἀθηναῖοι πειθόμενοι τῷ Περικλεῖ ἐγκάτέλιπον τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκίας των, ἐνθα ἔζων αὐτόνομοι (self governed) καὶ εἰσεκομίζοντο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν.

»Τῇ τε οὖν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν χώραν αὐτονόμῳ οἰκῆσαι μεντεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι· καὶ ἐπειδὴ ξυνωκίσθησαν, διὰ τὸ ἔθος ἐν τοῖς ἀγροῖς ὅμως οἱ πλείους τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν ὕστερον ἕμέχρι τοῦδε τοῦ πολέμου πανοικησίᾳ γενόμενοί τε καὶ οἰκήσαντες, οὐ ῥαδίως τὰς μεταναστάσεις ἐποιοῦντο, ἄλλως τε καὶ ἄρτι ἀνειληφότες τὰς κατασκευὰς μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἐβαρύνοντο δὲ καὶ χαλεπῶς ἔφερον οἰκίας τε καταλιπόντες καὶ ἱερὰ,

(1) Macaulay. Ἱστορ. τῆς Ἀγγλίας.

τὴν ἐργασίαν καὶ ἅπαντα τὰ ἑαυτῶν κεφάλαια, ἐάσαντες δὲ τῇ Μητροπόλει τὴν φροντίδα τοῦ προμηθεύειν αὐταῖς τὰ τῆς βιομηχανίας ἔργα, ἐπληθύνθησαν καὶ ἐκραταιώθησαν ἅπαν τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐγένετο μέχρι τινὸς διὰ μόνων ἀγγλικῶν κεφαλαίων διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ βιομηχανικὴ ὅλως τότε καὶ λάτρις τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος Ἀγγλίας ἡγνύει κατὰ πόσον συνετέλει εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν.

Τεχμήρια τῆς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων προόδου τῆς γεωργίας καὶ τῆς πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων εἰσι, πρῶτον αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, ὁ πιεστότατος τῆς φύσεως ζωγράφος· ἔπειτα ἡ περιγραφὴ τοῦ βίου καὶ τῆς διαίτης τῶν τότε ἀνδρῶν. Οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἡγάπων καὶ ἐνθεάροντο τὴν γεωργίαν διαμένοντες ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἀνταμείβοντες τοὺς γεωργούς. Ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, μεθ' ἑτέρων ἀγροτικῶν εἰκόνων ἐφαίνετο καὶ βασιλεὺς, ἔχων τὸ σκῆπτρόν ἐν ταῖς χερσὶ, γηθόσουν δὲ τὴν καρδίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν θεριζόντων τὸν σῆτον βαθυλήτου τεμένου·

- «Ἐν δ' ἐτίθει τέμενος βαθυλήϊον· ἔνθα δ' ἔριθοι
 » Ἡμῶν ὀξείας ὀρεπάνας ἐν χερσὶν ἔχοντες,
 » Δράγματα δ' ἄλλα μετ' ὄγμον ἐπήτρημα πίπτον ἔραζε,
 » Ἄλλα δ' ἀμαλλοδετῆρες ἐν ἑλλεδανοῖσι δέοντο·
 » Τρεῖς δ' ἄρ' ἀμαλλοδετῆρες ἐφέστασαν· αὐτὰρ ὀπισθεν
 » Παῖδες δραγμαῖοντες ἐν ἀγκαλίδεσι φέροντες
 » Ἀσπερχὲς πάρεχον· βασιλεὺς δ' ἐν τοῖσι σιωπῇ
 » Σκῆπτρον ἔχων ἐστήκει ἐπ' ὄγμου γηθόσυνος κῆρ. Ἰλ. Σ. 550.

Περιγράφονται δὲ οἱ τότε βασιλεῖς καὶ προὔχοντες οὐ μόνον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἐμπειροί, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄροτρον ἱκανοὶ διευθύνειν καὶ αὐλακὰς δι' αὐτοῦ εὐθείας καὶ βαθείας ἀνωρύξαι.

Ὁ Λαέρτιος (ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ω, 220 κ. ἐ.) περιποιεῖται τὰ ἐν τῷ κήπῳ του δένδρα καὶ κλαδεύει αὐτὰ φορῶν χειρόκτια, οὐχὶ πρὸς ματαίαν ἐπίδειξιν ἢ θηλυπρέπειαν, ἀλλ' ὅπως αἱ τῶν φυτῶν ἀκάνθαι καὶ αἱ βάρτοι μὴ πληγώνωσι τὰς χεῖράς του.

«Τὸν δ' οἶον πατέρ' εὗρεν θυκτιμένην ἐν ἀλωῇ,
 »Διστρεφύοντα φυτὸν· ρυπύοντα δὲ ἔστο χιτῶνα,
 »Ραπτὸν, ἀεικέλιον· περὶ δὲ κνήμησι βοείας
 »Κνημίδας ραπτὰς δίδετο, γραπτὺς ἀλεινών,
 »Χειρίδας τ' ἐπὶ χερσὶ, βάτων ἕνεκα...»

Οὕτως ὁ μέγας πολιτικὸς καὶ στρατηγικὸς Γουλιέλμος ὁ Γ'. (Prince d'Orange), ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀγγλῶν γενόμενος, ἐπεμελεῖτο τῶν δένδρων καὶ φυτῶν τοῦ κήπου του μετ' ἐξειδικιασμένης ἀγάπης. Καίτοι δὲ πολλὰ πράγματα παρεῖχεν αὐτῷ ἡ τῆς Ἀγγλίας δεινὴ κατάστασις ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, διετήρησεν ὅμως μέχρι θανάτου τὸν πρὸς τὴν γεωργίαν ἐρωτά του, καὶ γράφων πρὸς τοὺς φίλους γνωστοποιεῖ αὐτοῖς περὶ τῆς προόδου ἢ τῆς ἀποτυχίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργουμένων πεπώνων ἢ ἀσπαράγων (!).

Τὰ τοῦ Ὀρχομένου πλούτη, ἡ εὐδαιμονία τῶν περὶ τὴν Κωπαῖδα μνημονευομένων ἐν τῇ Ἰλιάδι πόλεων, ἀπὸ τῆς γεωργίας προήρχοντο. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μετέπειτα μέχρι τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς γεωργίας τὸ πλεῖστον ἔζων, καὶ πολλοὶ τῶν κτηματιῶν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἀγροῖς διητῶντο. Ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μετὰ πόσης λύπης οἱ Ἀθηναῖοι πειθόμενοι τῷ Περικλεῖ ἐγκατέλιπον τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκίας των, ἐνθα ἔζων αὐτόνομοι (self governed) καὶ εἰσεκομίζοντο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν.

»Τῇ τε οὖν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν χώραν αὐτονόμῳ οἰκήσει μεντεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι· καὶ ἐπειδὴ ξυνηκίσθησαν, διὰ τὸ ἔθος ἐν τοῖς ἀγροῖς ὅμως οἱ πλείους τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν ὕστερον ἕμέχρι τοῦδε τοῦ πολέμου πανοικησίᾳ γενόμενοί τε καὶ οἰκήσαντες, οὐ ῥαδίως τὰς μεταναστάσεις ἐποιούντο, ἄλλως τε καὶ ἄρτι ἀνειληφότες τὰς κατασκευὰς μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἐβαρύνοντο δὲ καὶ χαλεπῶς ἔφερον οἰκίας τε καταλιπόντες καὶ ἱερὰ,

(1) Macaulay. Ἱστορ. τῆς Ἀγγλίας.

να διὰ παντὸς ἦν αὐτοῖς ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἀρχαῖον πολιτείας πά-
τρια, διαίτάν τε μέλλοντες μεταβάλλειν, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ
πρὸς τὴν αὐτοῦ ἀπολείπειν ἕκαστος» (1).

Οὕτως ἐν Ἀγγλίᾳ ζῶσι νῦν οἱ εὐγενεῖς καὶ κτηματῖαι, ἔχον-
τες μόνιμον κατοικίαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγρῶν αὐτῶν καὶ σπα-
νίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐρχόμενοι, ὅθι αὐτὸ οἰκίας ἰδίας
ἔχουσιν, ὥς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸ πάλαι. Ὡς δὲ νῦν ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ
στεραιότერαι καὶ μεγαλοπρεπέστεραι οἰκίαι εἰσὶν ἐν τοῖς ἀγροῖς,
οὕτω καὶ τότε ἐν τῇ Ἀττικῇ μεγαλοπρεπέστεραι ἦσαν, διὰ τὰς
αὐτὰς αἰτίας, αἱ ἐξοχικαὶ οἰκίαι ἢ αἱ ἐν τῇ πόλει· αἱ τοιγάρτοι
πρὸς ταῦτα μετὰ τοσαύτης ἀσφαλείας διῆγον, ὥστε καλλίους
εἶναι καὶ πολυτελεστέρας τὰς οἰκήσεις καὶ τὰς ἐπισκευὰς τὰς
ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἢ τὰς ἐντὸς τείχους, καὶ πολλοὺς τῶν πολιτῶν
μηδ' εἰς τὰς ἐορτὰς εἰς ἄστὺ καταβαίνειν, ἀλλὰ αἰρεῖσθαι
μένειν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς μᾶλλον ἢ τῶν κοινῶν ἀπο-
λαύειν» (2).

Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν ὁμῶς πόλεμον, ὥς φαίνεται καὶ
ἐκ τοῦ οἰκονομικοῦ τοῦ Ξενοφῶντος, ἦ τε διαίτα καὶ τὰ ἥθη
τῶν Ἑλλήνων μετεβλήθησαν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ τῆς Ἀσίας χρυ-
σοῦς εἰσρεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπολλαπλασίασεν ἐν ταῖς πόλεσι
τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν διαφθοράν· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐμφύλιοι
πόλεμοι καὶ ἡ εἰς τὴν ἀκρατον δημοκρατίαν πτώσις τοῦ πολι-
τεύματος ἀφῆρουν τὴν ἀσφάλειαν, καὶ ἐπομένως τὴν ὠφέλειαν
καὶ τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀγροτικοῦ βίου. Οἱ μὲν πλούσιοι κτηματῖαι
μεταναστεύοντες εἰς τὰς πόλεις ἐσήποντο ὑπὸ τῆς ἀργίας καὶ
τῶν ἡδονῶν ἢ ἐξηχρειοῦτο ἐν τῇ δημοκρασίᾳ· τῆς δὲ γεωργίας
ἀμελουμένης, τὰ προϊόντα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἡλαττοῦντο καὶ
ἐξησθάνουν, ἢ Ἑλλὰς παρήκμαζεν.

Ὡς δὲ ὁ νῦν Ἀθηναῖος ὁ ἐν τοῖς καφενείοις καὶ τοῖς θεάτροις
ἐνδιατιώμενος, θαυμάζει ἀκούων ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ οὐ μόνον οἱ
ἄνδρες οἱ εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ αἱ ὥραϊαι καὶ εὐκαμπτοὶ γυναῖκες
καὶ θυγατέρες αὐτῶν γεννῶνται καὶ ἀνατρέφονται ἐν τοῖς ἀ-

(1) Θουκυδ. Βιβλ. 6'. Κεφ. 15—16.

(2) Ἰσοκρ. Ἀρειοπαγητικός.

γροίς, φυτεύουσι καὶ περιποιῶνται τὰ ἄνθη καὶ τὰ δένδρα, φροντίζουσι περὶ τὰς καλλονῆς τῶν παραδείσων, γνωρίζουσι τὰ ὀνόματα καὶ τὴν φύσιν τῶν φυτῶν, ἐπιτηροῦσι τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὀπωρῶν καὶ λαχάνων, οὕτω καὶ ὁ εἰς τὰ τοῦ πολέμου μόνον προσέχων Σπαρτιάτης Δύσανδρος ἐθαύμαζεν ἀκούων τὸν Κύρον λέγοντα, ὅτι αὐτὸς κατεμέτρησε καὶ διέταξε τοὺς στίχους τῶν δένδρων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν Σάρδεων, καὶ ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὁ ἴδιος ἐφύτευσεν, ὧν εἰθισμένος μὴ δευπνεῖν ἐπρὶν ἰδρῶσαι, ἢ τῶν πολεμικῶν τι ἢ τῶν γεωργικῶν ἔργων μελετῶν. (Ξενοφ. Οἰκονομικός).

Πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ἐν Τοσκάνῃ οἷτε εὐγενεῖς καὶ οἱ μεγαλοκτῆμονες κατεσπατάλων τὰ εἰσοδήματά των ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ γεωργία ἡμελεῖτο, τὰ κτήματα ἐφωλοῦντο εἰς εὐτελεστοτάτας τιμὰς, τὰ προϊόντα ἡλαττοῦντο, οἱ κτηματῖαι ἐπτῶχευον, ὁ λαὸς ἐλιμοκτόνει. Δύο ἔδραι καθηγητῶν τῆς γεωργικῆς, ἡ μὲν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἡ δὲ ἐν τῷ Πανεστημίῳ Πίσης, μετέβαλον τὴν Τοσκάνην ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Οὐ μόνον οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ οἱ γέροντες τῶν κτηματιῶν ἠκροάζοντο τακτικῶς τῶν εὐαρέστων καὶ ὠφελίμων μαθημάτων, καὶ μετὰ τῶν καθηγητῶν παρηκολούθουν τῇ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἐφαρμογῇ τῶν θεωριῶν τῆς ἐπιστήμης ἐν τοῖς παρὰ ταῖς εἰρημέναις πόλεσιν ἰδρυθεῖσιν ἀγροκηπίοις, ἐνίοτε δὲ καὶ πορρωτέρω διὰ πρωϊνῶν ἐκδρομῶν. Οὕτω καὶ ἐπιστάται ἐπιστήμονες ἀνεφάνησαν, διευθύνοντες νῦν μετ' ἐπιτυχίας τὰ μεγάλα κτήματα, καὶ οἱ εὐγενεῖς οὐ μόνον ἡδονὴν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλειαν εὐρίσκοντες εἰς τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀφῆκαν τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἀφροδίτης βωμοὺς, καὶ συντόνως καὶ μεθ' ἀμίλλης ἐνασχολοῦνται πρὸς βελτίωσιν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων καὶ τῶν προϊόντων. Ἡ τῶν δημητριακῶν καρπῶν καλλιέργεια, ἡ οἶνοποιία, ἡ τῆς μετὰξυ παραγωγῇ, μεγάλως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνεπτύχθησαν καὶ ὁσημέραι ἀναπτύσσονται. Τὰς γεωργικὰς σχολὰς παρηκολούθησαν τὰ γεωργικὰ συγγράμματα, οἱ γεωργικοὶ σύλλογοι, τὰ γεωργικὰ ἐπαρχιακὰ ἐπιμελητήρια, αἱ γεωργικαὶ ἐταιρίαι.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐπιδημικῇ ἀσθενείᾳ τῶν μεταξοσκωλήκων ἡμεῖς αὐτοὶ εἶδομεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἀπειρον ὠφέλειαν, τὴν προελθοῦσαν ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς πατριωτικῆς δραστηριότητος τῶν εἰρημένων σωματείων. Πρῶτον μὲν συνεννοθῆντα μετὰ τῶν ἐν Λομβαρδία ὁμοίων ἐπεμψαν ἄνδρας εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ὅπου παράγεται μέταξα, ἵνα ἀγοράσωσι σπὸρον ἀμόλυντον καὶ εἰς τὰ κεντρικώτερα ἐκεῖνα μέρη τῆς Ἀσίας, εἰς ᾧ οὐκ εἰσεχώρουν. οἱ Εὐρωπαῖοι ἕνεκα τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἀπαγορεύσεων τῆς Ῥωσσίας, ἐστάλησαν Ἰταλοὶ ἀγορασταί, δοθείσης ἀδείας καὶ προστασίας. αὐτοῖς ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως μετὰ τὰς συστάσεις καὶ τὰς ἐπανελημμένας παρακλήσεις τῆς Ἰταλικῆς. Συγχρόνως δὲ διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐρευνῶν, τῶν γινομένων πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ κακοῦ ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς μορέας, ἐπὶ τοῦ σπόρου, ἐπὶ τῶν σκωλήκων, ἀνεκαλύφθη διὰ μικροσκοπίου ὅτι πολλοὶ κόκκοι τοῦ σπόρου εἶχον μικράς τινας πιέσεις ἢ κηλίδας. Ἡ διαλογὴ τῶν ὑγιῶν κόκκων ἦν πολύμοχθος καὶ ἀδύνατος· ὅθεν ἐσκέφθησαν καὶ εὗρον τὸν τρόπον παραγωγῆς ἐγγχωρίου ὑγιoῦς σπόρου, ὃν ἐδίδον τοῖς πεφοβισμένοις χωρικοῖς ἐπὶ συμφωνίᾳ πληρωμῆς μετὰ τὴν συγκομιδὴν, ἐπιτυχοῦσαν. Οἱ γεωργοὶ, βλέποντες τὸ παράδειγμα καὶ τὸ θάρρος τῶν κτηματιῶν καὶ γεωπόνων, ἐξηκολούθησαν ἀνατρέφοντες τοὺς μεταξοσκώληκας, πρὸς ὠφέλειαν αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ τῆς πατρίδος των. Ἡ μέθοδος τῆς παραγωγῆς καθαροῦ σπόρου ἦν ἀπλουστάτη. Κατὰ πρῶτον ἐξελέγοντο ἐπὶ τούτῳ οἱ μεγαλήτεροι καὶ ὠραιότεροι βόμβυκες, ἔπειτα αἱ ζῳηραὶ καὶ ὑγιεῖς ψυχαὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ἐξελθοῦσαι· αἱ δ' ἐκλεκταὶ αὗται ψυχαὶ ἐτοποθετοῦντο, ἐκάστη χωριστὰ, ἐντὸς μικρῶν τετραγωνικῶν διαιρέσεων ἐκ χάρτου κατεσκευασμένων. Ἐνταῦθα ἐκάστη ψυχὴ κεχωρισμένη τῶν ἄλλων κατέθετε τὸν ἐαυτῆς σπὸρον· μετὰ ταῦτα ὁ σπόρος ἐκάστης διαιρέσεως ἐξετάζετο διὰ τοῦ μικροσκοπίου καὶ ὅσων μὲν διαιρέσεων ὁ σπόρος ἦν ἐντελής καὶ καθαρὸς, οὗτος ἐφυλάττετο· ὅπου δὲ ἀνεκαλύπτετο κηλὶς τις ἢ ἀτέλεια, ἔστω καὶ εἰς ὀλίγους κόκκους, ἅπας ὁ τῆς διαιρέσεως ἐκείνης σπόρος ἀπερρίπτετο.

Τ' ἀποτελέσματα ταῦτα γνωρίζουσα ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἐσύστησε γεωργικὰς σχολὰς καὶ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ἐπαρχίαις, ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας, ἐν Πόρτικι (Portici) παρὰ τῇ Νεαπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπως ταχύτερον ἀναζωογονήσῃ αὐτάς.

Ὅθεν προκειμένου τοῦ ζητήματος, πῶς δύνανται ὠφελιμώτερον τῇ Ἑλλάδι δαπανᾶσθαι δραχμαὶ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες ἐτησίως, ἐγὼ νομίζω ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐεργετικώτερον κατὰ τὸ παρὸν ἢ εἰς τὴν σύστασιν, μᾶλλον δὲ τὴν διατήρησιν

Α'. Τριῶν γεωργικῶν σχολῶν, τῆς μὲν παρὰ ταῖς Ἀθήναις, τῆς δὲ ἐν Τύρινθι, καὶ τῆς τρίτης ἐν τῇ Φθιώτιδι παρὰ τῇ πόλει Λαμίας· καὶ διὰ μὲν τὴν τῶν Ἀθηνῶν σχολὴν ἡ τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας ἔδρα ἔσεται ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ, διὰ δὲ τὰς τῆς Τίρυνθος καὶ Φθιώτιδος ἐν τοῖς Γυμνασίοις Ναυπλίου καὶ Λαμίας.

Β'. Παραδείσου ἢ κήπου εὐρυχώρου παρὰ τῇ πόλει Ἀθηνῶν, προωρισμένου α. πρὸς ἐγκλιμάτισιν φυτῶν ξένων χωρῶν· β'. πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐξημέρωσιν τῶν ἐγχωρίων· γ'. πρὸς παραγωγὴν νέων εἰδῶν δένδρων, ὀπωρῶν, ἀνθῶν (1). Τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐρημωθεῖσης, πολλὰ τῶν φυτῶν τῆς ἀγρίευσαν, οὕτως εἰπεῖν, ἴσως δὲ καὶ ἐξηφανίσθησαν εἶδη τινὰ ἐκ τῶν εὐγενεστέρων καὶ ἐπιμελείας χρηζόντων· πολλὰ δὲ χωρία ἀποχερσωθέντα ἐγένοντο νοσηρά· ὅ,τι δὲ συνέβη τοῖς φυτοῖς, φυσικῶ τῷ λόγῳ συνέβη καὶ τοῖς κτήνεσι. Διὰ τῆς ἐπιστήμης, βοηθουμένης ὑπὸ τῆς πείρας, καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα βελτιωθήσονται, καὶ τὰ νοσηρὰ μέρη διὰ καταλλήλου γεωργίας καὶ φυτείας ἀντὶ βλάβης ὠφέλειαν παρέξουσιν. Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τῆς διηνεκοῦς σπορᾶς τῶν πρωτοτύπων φυτῶν ὑπὸ κλίμα διάφορον τῆς ἄλλης Εὐρώπης, ἔξομεν νέα εἶδη δένδρων, καρπῶν, ἀνθέων, μὴ ὑπαρχόντων καὶ μὴ δυναμένων παραχθῆναι ἀλλαχοῦ.

(1) Αἱ γὰρ αἱ ἀπαιτούμεναι διὰ τὰ ἀγροκήπια (fermes modèles) καὶ διὰ τὸν πρὸς ἐγκλιμάτισιν κήπον δοθήσονται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἔχουσης ἱκανὰς καὶ καταλλήλους.

Τὸ τῆς Ἑλλάδος κλίμα διὰ τὴν μορῆαν, τὴν ἐλαίαν, τὴν ἄμπελον ἐστὶ καταλληλότερον τοῦ κλίματος τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας· ἢ τῆς μετάξης παραγωγῇ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν γενήσεται δεκαπλασία διὰ τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν μορεῶν αἰτίνες ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εὐδοκμοῦσι καὶ ταχέως αὐξάνουσιν. Ὅλigerai μόνον γνώσεις ἀπαιτοῦνται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν μεταξοσκωλήκων. Ἐν Λομβαρδία καὶ πάσῃ σχεδὸν τῇ Ἰταλία, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν Γαλλία, αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ κατὰ τὸ ἔαρ μεταβολαὶ συχνάκις ἐκθέτουσιν εἰς κίνδυνον ἀπειρον πλοῦτον, βλέπτουσαι τὸ πολύτιμον σινικὸν ζώφριον. Ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν τὸ εὐκρατον τοῦ κλίματος ἐστὶν ἀνεκτίμητον πλεονέκτημα διὰ τὸ πλούσιον τοῦτο προϊόν. Αἱ ἐλαῖαι ὁμοίως, καὶ ταχύτερον αὐξάνουσιν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀφθονώτερον δίδουσι καρπὸν ἢ ἀλαχού. Καθαριζόμεναι καὶ κοπριζόμεναι καταλλήλως, πλειότερον καὶ ἀσφαλέστερον εἰσόδημα παρέξουσιν· ὀλίγη δὲ προσοχὴ καὶ καθαριότης εἰς τὴν τοῦ ἐλαίου παραγωγὴν διπλασιάζει τὴν τιμὴν· βεβαίως ἕνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν ἐλαίων, τῆς θερμότητος τοῦ κλίματος καὶ τῆς ὠριμότητος πολλοῦ συγχρόνως καρποῦ, ἀδύνατον ὅλον τὸ ἔλαιον τῆς Ἑλλάδος νὰ γίνῃ ὡς τὸ τῆς Τοσκάνης ἢ τοῦ Διξ, ὅπου αἱ ἐλαῖαι σπανίως ὠριμάζουσιν ἐντελῶς, οὐδέποτε δὲ σταφιδοῦνται ἢ σταζοῦσιν ἔλαιον ὡς ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὸ ἥμισυ δυνάμεθα παράγειν ὑγιᾶς καὶ κατὰλληλον εἰς βρώσιν δι' ἡμᾶς καὶ τοὺς ξένους, θλίβοντες τὰς ἐλαίας ὑγιεῖς καὶ μὴ σεσηπυίας, ἐκτείνοντες τὰς πρώτας συναζομένους εἰς ἀποθήκας, ἵνα μὴ θερμαίνωνται, καὶ καθαρώτερα τὰ ἐλαιοτριβεῖα διαρηροῦντες (').

Ἡ ἄμπελος ἐπιτυγχάνει εἰς ὅλα τῆς Ἑλλάδος τὰ μέρη, καὶ καλλιεργεῖται, τοῦλάχιστον ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐντελέστερον ἢ ἐν Ἰταλία, ἔτι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ· αἱ σταφυλαὶ παράγον-

(1) Πρὸς παραγωγὴν καλλίστου ἐλαίου ἀπαιτοῦνται α. καθαριότης ἐργαίων καὶ ἐλαῖαι ὑγιεῖς, β. σύντριψις καὶ ἐκθλιψις αὐτῶν ἄνευ θερμοῦ ὕδατος· τὸ μετὰ τὴν πρώτην ἐκθλιψιν παραγόμενον διὰ τῆς προσθήκης θερμοῦ ὕδατος ἐστὶ δευτέρας ποιότητος.

ται ἀφθονοὶ καὶ ὠριμάζουσιν ἅπασαι ἐντελῶς, ὅπερ σπανίως συμβαίνει ἀλλαχοῦ. Ἡ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα κατὰτάξις (ὅπερ καταλλήλως οἱ ἀλλοδαποὶ ἀμπελογραφίαν ἐκάλεσαν) τῶν εἰδῶν τῶν κυριωτέρων σταφυλῶν τῶν ὑπὸ τὰ διάφορα ὀνόματα καλλιεργουμένων ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ, ἐπομένως ἡ παραγωγὴ οἴνων ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἐχόντων τὸν αὐτὸν τύπον (ἦτοι γεῦσιν καὶ χρώμα) πάντοτε, καταστήσει ζητητοὺς ἐν τῇ ἐξωτερικῇ τοὺς ἡμετέρους οἴνους, ἅμα δὲ καὶ πολυτίμους. Ἡ κτηνοτροφία συμβαδίζουσα τῇ γεωργίᾳ, βοηθοῦσα αὐτὴν καὶ ὑπ' αὐτῆς βοηθουμένη, συντελέσει πρὸς κρείττονα καὶ ἀφθονωτέραν παραγωγὴν τῶν προϊόντων ἐκατέρας. Ἐν συντόμῳ τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς διπλασιασθήσονται. Ἐκαστος δὲ ἐννοεῖ, ὅτι ἡ αὐξησις τῶν προϊόντων καὶ τοῦ πληθυσμοῦ εὐρύνει βαθμηδὸν, ἀλλὰ μετ' ἀσφαλείας, τὸν κύκλον τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐν Τίρυνθι σχολῆς ἂς μὴ προβάλλεται ὥς ἐπιχείρημα κατὰ τῶν γεωργικῶν σχολῶν. Ἡ σχολὴ ἐκείνη, περιωρισμένη ἐν τῇ ἀγροκηπίῳ μόνον, τὸ πολὺ ἐπιστάτας κτημάτων ἐμπειρικοὺς ἠδύνατο μορφῶσαι, οὐχὶ δὲ καὶ ἄνδρας γεωργικοὺς ἢ γεωπόνους. Πρὸς τούτοις οἱ γεωργοί, στερούμενοι τῶν ἀπαιτουμένων προκαταρχτικῶν γνώσεων τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς βοτανικῆς, δυσκόλως ἐννοοῦσι τὴν θεωρίαν τῆς γεωργίας, δυσκόλως δὲ καὶ παραδέχονται τοὺς νεωτερισμοὺς. Ἐνεκα τούτου διὰ τὴν πλήρη καὶ ἀποτελεσματικωτέραν ἐπιτυχίαν ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης ταύτης πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν ταῖς πόλεσιν. Ἐπεὶτα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συστάσεως τῆς ἐν Τίρυνθι σχολῆς τὰ κεφάλαια ἦσαν ὀλίγιστα ἐν Ἑλλάδι, ἡ ἀσφάλεια ἐξέλιπε, καὶ τὸ χεῖριστον οἱ Ἕλληνες ἀεροβάτουν. Τὰ πράγματα ὁμῶς μετεβλήθησαν, διὸ καὶ αἱ γεωργικαὶ σχολαὶ καθίστανται ἀναγκασιόταται ἐν Ἑλλάδι, τοῦλάχιστον μία ἐν Ἀθήναις.

Τῶν μαθημάτων τῆς γεωργίας ἀκροάσονται καὶ νέοι καὶ ἄνδρες, μαθηταί, κτηματῖαι, βουλευταί· θελγόμενοι δὲ ἐκ τῶν ποικίλων καὶ εὐαρίστων γνώσεών της, βλέποντες τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς προερχομένην ὠφέλειαν,

ἐπιληφθήσονται ἐπιμελῶς τῆς καλλιιεργείας τῶν ἑαυτῶν κτημάτων, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἢ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐνδιαίτησις καὶ ἡ γεωργία προτιμηθήσονται τῆς ἐν ταῖς πόλεσι διαμονῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ θεσομανίας· αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ ἔσονται ὑγιέστεραι, ἠθικώτεραι, πλουσιώτεραι.

Τύχη ἀγαθῇ! ἔχομεν θεσμούς ἐξασφαλίζοντας πληρεστάτην ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα τῇ τῶν ἀτόμων ἐνεργείᾳ ⁽¹⁾· ἡ ἀσφάλεια ἐμπεδοῦται, ἡ Κυβέρνησις μεριμνᾷ περὶ ἐπεκτάσεως συγκοινωνίας δι' ὁδῶν καὶ σιδηροδρόμων. Ἀφ' ἑτέρου ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, ὑπογραμμὸς οἰκογενειακῶν ἀρετῶν, ἀπλότητος καὶ τάξεως περὶ τὸν βίον, ἐνδιαιτωμένη ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἐν Δεκελείᾳ, ἐν αὔραις καθαραῖς καὶ ὑγιειναῖς, καὶ φροντίζουσα περὶ μορφώσεως παραδείσου ὠφελίμου καὶ ἡδονικοῦ, γίνεται ἡμῖν καὶ κατὰ τοῦτο παράδειγμα ἀξιολίμητον.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4. Νοεμβρίου 1874.

Γ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ.

ΔΑΝΤΟΥ ΛΑΓΙΓΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ. (*)

Φαντασιώδης ὁδοιπορία διὰ τῶν τριῶν μετὰ θάνατον ἐνδιαιτημάτων τῆς ψυχῆς (κατὰ τοὺς Καθολικοὺς), τοῦ Ἄδου, τοῦ Καθαρτηρίου καὶ τοῦ Παραδείσου, ἀποτελοῦσι τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀθανάτου ἐποποιίας τῶν Ἰταλῶν, τῆς Θείας Κωμωδίας τοῦ Δάντου, εἰς τρία ταυτῶνυμα βιβλία διηρημένης. Ὁ Ἄδης εἶναι ὡσεὶ τεράστιον χωνίον, οὗ ἡ ἄκρα φθάνει εἰς τὸ κέντρον τῆς Γῆς, ὅπου ἐντὸς πάγου μέχρις ὁφύος μένει ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄδου, ὁ τρικέφαλος καὶ πελώριος Σατανᾶς, ὁ Δίτης, ἦτοι Πλούτων. Τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος τοῦ χωνίου περιέχει ἐννέα κυκλικὰς βαθμίδας, ὅπου κολάζονται οἱ ἁμαρτωλοὶ, αἵτινες, καθ' ὅσον χωροῦσι πρὸς τὸ κέντρον, γίνονται

(1) Ἐκτὸς τῶν διατιμήσεων ἄρτου, κρέατος καὶ ἰχθῶν, σολοικισμοῦ ἀηδοῦς καὶ ἀεικοῦς ἐν μέσαις Ἀθήναις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.

(*) Ἐκ τῆς ὅσον οὕτω ἐκδοθησομένης τοῦ κ. Γ. Ε. Ἀντωνιάδου μεταφράσεως τῆς θείας κωμωδίας τοῦ Δάντου ἐδόθησαν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀθηναίου πρὸς δημοσίευσιν τὰ ἐπόμενα ἀποσπάσματα.

στενώτεραι, καὶ βαρύτερα περιέχουσιν ἁμαρτήματα. Φρουροὶ τῶν διαφορῶν κύκλων εἶναι ἀρχαῖοι δαίμονες τῆς ἑλλην. μυθολογίας, ἀνάλογοι πρὸς τὰ τιμωρούμενα ἁμαρτήματα. Διόβολοι μεταφέρουν εἰς τὸν Ἄδην διὰ τῆς ἀνοικτῆς πύλης αὐτοῦ τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθανόντων, αἵτινες, διαδῶσαι ἐπὶ πορθμείου τοῦ Χάρωνος τὸν Ἀχέροντα ποταμὸν, ἔρχονται πρὸς τοῦ Μίνωος, ὅστις κρίνων αὐτοὺς περιστρέφει τὴν οὐρὰν αὐτοῦ τὸσάκις, ὅπως βραθυμίας θέλει νὰ κρημνισθῶσιν εἰς τὰ κάτω. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρῶτον κύκλον, Limbus καλούμενον, ἦτορ προτάρταρα, μένουσιν οἱ μῆτε καλὸν μῆτε κακὸν πράξαντες ἐν τῷ βίῳ, μισητοὶ καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν διόβολον, οὐς οὔτε ὁ Ἄδης οὔτε οἱ οὐρανοὶ ἐδέχθησαν, κατόπιν δὲ εἰς εἶδος τι Ἡλυσίαν πεδίων αἱ ἐνάρτοι ψυχαὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ ἀδόκιπτα παῖδια, περιμένοντες τὴν δευτέραν παρουσίαν. Ἐκ δὲ τοῦ ἔκτου κύκλου ἄρχονται τὰ κυρίως Τάρταρα, ὅπου μεταφέρει τὰς ψυχὰς ἐπὶ ἀκατίου διὰ τῆς τελαματώδους λίμνης Στυγὸς ὁ Φλεγύας εἰς τὴν πόλιν Δίταν ἢ Πλουτωνίαν.

Ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐκ τοῦ βιβλίου "Α δ ο υ λγ". βραψφδία ὁ Δάντης εἰσέρχεται εἰς τὸν Ἀντηνορῶνα, ὑποδιαίρεισιν τοῦ ἐννάτου κύκλου, ὅπου τιμωροῦνται οἱ προδότες τῆς πατρίδος, οὕτω κληθέντα ἐξ Ἀντήνορος τοῦ Τρωῆς, συνεργήσαντος τοῖς Ἀχαιοῖς εἰς ἀρπαγὴν τοῦ Παλλαδίου τῆς Τροίας. Ἰδὼν δὲ δύο ἐμπεπηγμένους ἐντὸς τοῦ πάγου μέχρις ὀσφύος, ἐξ ὧν ὁ ἕτερος ἐπέκειτο τῷ ἑτέρῳ καὶ ἐρροκάνιζε τὸ κρανίον αὐτοῦ, ἐρωτᾷ αὐτὸν τὴν αἰτίαν.

Ῥαψφδία λγ'.

- 1 Ἐκ τοῦ ἀγρίου γεύματος ἀνύψωσε τὸ στήμα
ἐκείνος ὁ ἁμαρτωλὸς, σπογγίσας εἰς τὰς τρίχας
τῆς κεφαλῆς, ἣν ὀπισθεν κατεστραμμένην εἶχεν
- 2 Καὶ εἶπεν ἔπειτα· «Ζητεῖς ἀπελπισμένον πόνον
ν' ἀνανεώσω, ὅστις, πρὶν ἀκόμη ὁμιλήσω,
καὶ μόνον ἂν τὸν στοχασθῶ, μοῦ θλίβει τὴν καρδίαν.
- 3 Ἀλλ' ἂν γενοῦν οἱ λόγοι μου ὡς σπέρμα καρπόφορον
ὀνείδους τοῦ προδοτικοῦ ἀνδρὸς ὃν ῥοκανίζω,
καὶ λέγοντα καὶ κλαίοντα συγχρόνως θά μὲ ἴδῃς.
- 4 Δὲν ἔξεύρω ποῖος εἶσαι σὺ, οὐδὲ μὲ ποῖον τρόπον
ἔχεις ἐνταῦθα καταβῆ, ἀλλ' ὅμως Φλωρεντίνος
ἀληθινὰ μοῦ φαίνεται, ὁπόταν σὲ ἀκούω.
- 5 Νὰ μάθῃς πρέπει πῶς ἐγὼ ὁ κόμης Οὐγολίνος,
αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος ὁ Ρουγγιέρης ἦτο·

- Τώρα σοὶ λέγω διὰ τί τοιοῦτος γέιτων εἶμαι.
- 6 Καὶ ὅτι μὲν ἐκ τῶν κακῶν μηχανορραφῶν τοῦ ἐμπιστοσύνην παρασχὼν εἰς τοῦτον συνελήφθη καὶ ἐφονεύθη ἔπειτα, δὲν χρήζω νὰ τὸ εἶπω.
- 7 Ἀλλ' ὅμως ὅ,τι δυνατὸν νὰ ἤκουσες δὲν εἶναι, τούτέστι πόσον ἀλγεινὸς ὑπῆρξ' ὁ θάνατός μου, θὰ μὲ ἀκούσης, κιὰν αὐτὸς μ' ἀδίκησε θὰ κρίνης.
- 8 Μικρὸς φεγγίτης ἔσωθεν ἐκείνου τοῦ κλωβίου, ὅπερ προσέλαβ' ἐξ ἐμοῦ τὸ ὄνομα τῆς πείνης, κ' εἰς τὸ ὅποιον μέλλουσι καὶ ἄλλοι νὰ κλεισθῶσι,
- 9 Μοῦ εἶχεν ἐκ τῆς τρύπας τοῦ πολλὰ φεγγάρια δεῖξει, ὅποτε τὸν ἐλεύθεριον ἀπεκοιμήθη ὑπνον, καθ' ὃν ἐσχίσθη πρὸ ἐμοῦ τοῦ μέλλοντος ὁ πέπλος.
- 10 Αὐτὸς ἐφάνη εἰς ἐμὲ ὡς ἀρχῶν καὶ δεσπότης, τὸν λύκον καὶ τοὺς λυκιδεῖς διώκων εἰς τὸ ὄρος, τὸ φράττον εἰς τοὺς Πισαεῖς τὴν θέαν πρὸς τὴν Δοῦκκαν.
- 11 Μὲ λειποσάρκους καὶ ταχεῖς καὶ γυμνασμένους σκύλλους, τῶν Σισμονδῶν καὶ Γκαλανδῶν καὶ Λαφραγκῶν τὰ γένε, εἶχεν ἐκπέμψει ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἐν τῷ μετώπῳ.
- 12 Μετὰ βραχεῖαν δὲ φυγὴν καὶ ὁ πατὴρ κ' οἱ παῖδες κατὰπῆνοι μ' ἐφαίνοντο, καὶ μὲ ἐξεῖς ὀδόντας μ' ἐφάνη σπαρσσέμενα νὰ βλέπω τὰ πλευρά των.
- 13 Ὅποτε δὲ ἐξύπνησα, πρὶν ἢ αὐγὴν χαράξῃ, νὰ κλαίουν εἰς τὸν ὕπνον των ἀκούω τοὺς υἱούς μου, οἵτινες ἦσαν μετ' ἐμοῦ, καὶ ἄρτον νὰ ζητῶσι.
- 14 Εἶσαι πολὺ σκληρόκαρδος, ἐν ᾗδῃ δὲν λυπῆσαι, εἰκάζων τί προάγγελμα εἰς τὴν καρδίαν εἶχα· Καὶ ἂν δὲν κλαίης, διὰ τί νὰ κλαίης συνειθίεις;
- 15 Καὶ ἦσαν ἡδὴ ἐξυπνοὶ καὶ ἡγγίζεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν συνήθως εἰς ἡμᾶς τροφὴ ἐχορηγεῖτο καὶ ἡγωνία ἕκαστος διὰ τὸ θνείρῃν του.
- 16 Καὶ ἀπὸ κάτω ἤκουσα τοῦ φρικαλέου πύργου ἢ πύλην νὰ καρφώνηται· διὸ καὶ ἐθεώρουν τοὺς παῖδας κατὰ πρόσωπον χωρὶς νὰ εἶπω λέξιν.

- 17 Δὲν ἔκλαιον· τόσον πολὺ ἐντὸς ἀπελιθώθην
ἀλλὰ τὰ τέκνα ἔκλαιον· καὶ ὁ μικρὸς μ' Ἀνσέλμος
εἶπε—«Κυττάξεις ἔτσι δά! πατέρα μου, τί ἔχεις;»
- 18 Καὶ ὁμῶς δὲν ἐδάκρυσα, οὐδ' ὄλην τὴν ἡμέραν
ἀπόκρισιν τοὺς ἔδωκα, οὐδ' ὕστερα τὴν νύκτα,
ἕως ὁ ἄλλος ἥλιος ἐξῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.
- 19 Ὅποτε δέ τις ἀμυδρὰ φωτὸς ἀκτὶς εἰσῆλθεν
εἰς τὴν ὀδυνερὰν εἰρκτὴν, κ' οἱ ὀφθαλμοί μου εἶδον
ἐπὶ τεσσάρων ὄψεων τὴν ἐμαυτοῦ εἰκόνα,
- 20 Ἐδάγκασα τὰς χεῖράς μου τὰς δύο ἐκ τοῦ πόνου·
ἐκεῖνοι δὲ νομίσαντες πῶς εἶχα κάμει τοῦτο
ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς τροφῆς, ἠγέρθησαν ἀμέσως
- 21 Κ' εἶπαν· «Πολὺ μικρότερον θὰ αἰσθανθῶμεν πόνον,
ἂν φάγῃς, πάτερ, ἐξ ἡμῶν. Σὺ ἔχεις μᾶς ἐνδύσει
τὰς σάρκας τὰς ἐλκεῖνᾶς· καὶ σὺ ἀφαίρῃς τὰς
- 22 Τότ' ἐπραῦνθην, ἵνα μὴ πλείοτερον τοὺς θλίψω·
καὶ πάντες ἡμεῖθα βωδοὶ ἐκείνῃ τὴν ἡμέραν
καὶ τὴν ἐπαύριον. Ἦ γῆ σκληρὰ, πῶς δὲν ἀνοίχθῃς!
- 23 Εἰς τὴν τετάρτην δὲ ἀφοῦ ἐφθάσαμεν ἡμέραν,
ὁ Γάδδος εἰς τοὺς πόδας μου κατέπεσεν ἐκτάδην,
καὶ εἶπε· «Πῶς βοήθειαν, πατέρα, δὲν μοῦ δίδεις;»
- 24 Ἐκεῖ ἀπέθανε. Καὶ ἔγω, καθὼς μὲ βλέπεις τώρα,
εἶδα νὰ πίπτουν καὶ οἱ τρεῖς ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον
πέμπτης ἡμέρας μετὰξὺ καὶ ἑκτῆς. Ὅθεν ἤδη
- 25 Τετυφλωμένοι ἤρχισα νὰ ψηλαφῶ καθένα.
Δύο ἡμέρας ἔκραζον αὐτοὺς ἀποθαμμένους.
Κατόπιν ὑπερίσχυσεν ἡ πείνα τῆς ὀδύνης.»
- 26 Ταῦτα εἰπὼν μετὰ λοξοῦ τοῦ βλέμματος ἐκ νέου
ἀνήρπασε τὸ ἄθλιον κρανίον μὲ ὀδόντας,
συντρίψαντας τὸ κόκκαλον εὐρώστως ὥσπ' ἀν σκύλλου.
- 27 Ἦ Πίσσα, ἐξουθένημα τοῦ ἔθνους τῆς ὥραιας
ἐκείνης γῆς, ὅπου τοῦ Σὶ ἀκούεται ὁ φθόγγος!
ἀφοῦ βραδεῖς οἱ γείτονες νὰ σὲ κολάσουν εἶναι,
- 28 Ἦς κινηθῶσιν ἡ Γοργῶν συνάμα κ' ἡ Καπρία,

- καὶ ὡς τεθῶσιν ὡς φραγμὸς τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Ἄρνου,
ὥστ' οὗτος εἰς τοὺς κόλπους σου πάντ' ἀνθρώπων ἐὰν τινὲς·
- 29 Διότι, ἂν κ' ἐφέρετό κατηγορία ὅτι
τὰ φρουρία σου προὔδωκεν ὁ κόρης Οὐγγλίνος,
τοὺς παῖδας σὺ δὲν ἔπρεπε νὰ βασανίσῃς οὕτως.
- 30 Ἀθῶους ἀπεδείκνυσεν ἡ νέα ἡλικία,
ὡ νέα πόλεις τῶν Θηβῶν, τὸν Οὐγον καὶ Βαγάτα,
καὶ τοὺς τοὺς δύο οὗς καλεῖ τὸ ἄρμα ἀνωτέρω.
- 31 Μετέπειτα μετέδωκεν ἀπώτερον εἰς τόπον,
ἐνθα ὁ πάγος ἀπηνῶς ἐγκλείει ἄλλαν ὄχλον,
ἀνεστραμμένον ὑπτιον καὶ ὄχι κεκυρτότα.
- 32 Αὐτὰ τὰ κλάματ' ἐδῶ δὲν συγχωρῶν τὸ κλαῖεν,
κισὶ πόνοις εἰς τὰ ὄμματα ἐμπόδιον εὐρέσκων
ἐπαναστρέφ' εἰς τὰ ἐνδοὺς τὴν βάσανον ν' αὐξήσῃ.
- 33 Διότι σφαιποκρούμενα τὰ πρῶτα δάκρυά τ' αὖ
γεμίζουσιν ὁλόκληρον τοῦ ὀφθαλμοῦ τὴν κόγχην
ὑπὸ τὰ βλέφαρα, ὥσ' ἀν κρουστάλλιναι διόπτραι.
- 34 Καὶ μολονότι, ἔνεκα τοῦ παγετωδὸς φύχους,
τὸ πρόσωπόν μου καληρυνθὲν ἐγένετο τοῦλῳδες,
καὶ εἶχε πάσαν αἰσθησὶν τελείως ἀποβάλλει,
- 35 Μ' ἐφάνη ὅτι ἀνεμὸν ὀλίγον ἡσθάνομαι,
διὸ καὶ εἶπα—«Τίς κινεῖ αὐτόν, διδάσκαλέ μου;
ὅθ' εἶναι ἔλλειψις αἰτρῶν τελεία ἐδῶ κάτω»·
- 36 Κ' ἐκεῖνος μοι ἀπάντησε—«ὦ φίλῳ μετ' ὀλίγον
ἐκεῖ, ὅπου ἀπόκρυσιν τὸ ὄμμα θὰ σοῦ δώσῃ,
ὡς ἴδῃς τὴν ἐκχέουσιν τὸν ἀνεμὸν αἰτίαν·
- 37 Ἴδου δὲ εἰς τῶν δυστυχῶν τοῦ κρυπτῶ ἀποστάλλου
φωνὴν ἀφῆκε πρὸς ἡμᾶς—«ὦ τέτ' φυχαὶ κακοῦργαί
τοσοῦτον, ὥστ' ἐβρίβητε εἰς τὴν ἐσχάτην θέσιν·
- 38 Ἐκ τοῦ προσώπου τοῦς σκληροῦς ἐκβάλετέ μου πέποιλους,
τὸν πόνον ὅστις μοῦ πλῆροί· τὸ στῆθος καὶ λαφραῖον
ὀλίγον, πρὶν τὰ δάκρυα κρυσταλλωθῶσι πάλιν·
- 39 Κ' ἐγώ—«Ἄν θέλῃς παρ' ἐμοῦ βοηθεῖαν, τῷ εἶπα·
πέ μοι τίς ἦσθ· Κ' ἔπειτα, ἐάν δὲν σ' ἀνταλλάξω,

- μου πρέπει κέτω 'ς τὸν βυθὸν τοῦ πάγου νὰ βγάγω.»
- 40 — «Εγὼ εἶμαι, μ' ἀπάντησεν, ὁ μοναχὸς Ἀλβρίγος,
ὁ χορηγὸς τῶν ὁπωρίων τοῦ ἀπαισίου κήπου,
ὅθεν ἐνσαῦθα φοίνικα λαμβάνει ἀπὲρ σύκου·
- 41 — «ὦ! εἶπα πρὸς αὐτόν, λοιπὸν ἀποθαμμένος εἶσαι;
— «Πῶς, ἀπεκρίθη πρὸς ἐμέ, εἰς τὸν ἐπάνω κόσμον
εὐρίσκεται τὸ σῶμά μου, διόλου δὲν γκαρῶζω.
- 42 Τοιοῦτον ὁ Πτολεμαίων αὐτὸς προτέρημ' ἔχει,
ὥστε πολλάκις ἡ ψυχὴ ἐνταῦθα καταπίπτει,
προτοῦ ἀκόμ' ἡ Ἀτροπος τὴν ὠθησιν τῆς δώσῃ.
- 43 Καὶ ὅπως προθυμότερον θελήσῃς ν' ἀφαιρέσῃς
τὰ παγωμένα δάκρυα ἀπὸ τὸ πρόσωπόν μου,
μάθε πῶς, ὅταν ἡ ψυχὴ τὴν προδοσίαν κάμῃ,
- 44 Καθὼς ἐγὼ, διάβολος ἀμέσως τῆς ἀρπάζει
τὸ σῶμα, ὅστις ἔσωθεν τὸ κυβερνᾷ κατόπιν
ἕως ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ὁλόκληρος παρέλθῃ.
- 45 Ἐκείνη δ' εἰς δεξαμενὴν κρημνίζεται τοιαύτην.
Κ' ἴσως ἀκόμα φαίνεται ἐπὶ τῆς γῆς τὸ σῶμα
καὶ τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐδῶ κρύνει ὀπισθὲν μου.
- 46 Ἐὰν κατέβῃς πρὸ μικροῦ, βεβαίως τὴν γνωρίζεις·
Εἴν' ὁ κύρ Βράγκας Δόριας, καὶ ἔκτοτε παρῆλθον
χρόνοι πολλοί, ἀφοῦ αὐτὸς ἐνταῦθα ἐνεκλείσθη·
- 47 — «Νομίζω, εἶπα πρὸς αὐτόν, ζητεῖς νὰ μ' ἀπατήσῃς;
διότ' ὁ Βράγκας Δόριας ποτὲ νεκρὸς δὲν ἦτο,
καὶ τρώγει καὶ ἐνδύεται καὶ πίνει καὶ κοιμᾶται.
- 48 — «Ἐπάνω εἰς τὸ βάρανθρον τῶν Κακωνύχων, εἶπεν,
ἐκεῖσε, ὅπου βράζεται ἡ πίσσα ἡ ἐξώδης,
δὲν εἶχεν ἔτι καταβῇ ὁ Μιχαῆλος Ζάγχης,
- 49 Ὅπότ' ἐκεῖνος δαίμονα 'ς τὴν θέσιν τοῦ ἀφῆκεν
ἐντὸς τοῦ σώματος αὐτοῦ κ' ἐνὸς τῶν συγγενῶν του,
ὅστις συνέπραξεν αὐτῷ κατὰ τὴν προδοσίαν.
- 50 Ἀλλ' ὅμως τῶρα ἔκτεινον πρὸς τὰ ἐδῶ τὴν χεῖρα·
τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀνοιξόν.» Ἐγὼ πλὴν τὸ ἡρνήθην,
καὶ ἔπραξα εὐγένειαν νὰ τῷ φερῶ ἀγροίκως.

- 51 Ἡ Γενουᾶται, ἄνθρωποι ἐστερημένοι πάσης
χρηστοθείας, ἐμπλεοὶ παντοειδούς κακίας,
πῶς δὲν διασκορπίζεσθε ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου ;
- 52 Διότι μὲ τὴν πάγκακον σκιὰν τοῦ Ῥωμανίτου
εὖρον καὶ ἓνα ἐξ ὑμῶν, οὗ ἡ ψυχὴ μὲν ἦδη
λούετ' ἐντὸς τοῦ Κωκκυτοῦ, ὡς ἐκ τῶν πράξεών του,
ἐνῶ τὸ σῶμα φαίνεται εἰσέτι ζῶν ἐπάνω.

Αἱ κάτωθι 4 βραψφθλαὶ ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Καθαρτηρίου, ἦτοι τοῦ β'. βιβλ. τῆς Θ. Κ. Τὸ Καθαρτήριον κεῖται, κατὰ Δάντην, ἐν τῇ Ἰσημερινῇ τοῦ Δυτ. ἡμισφαίριου τῆς Γῆς, ὅπου κατὰ τὸν 13 αἰῶνα ἐπιστεύετο ὡς ἀκατοίκητον καὶ κατασκέπασον ὑπὸ θαλασσῶν· εἶναι δὲ τοῦτο νῆσος μεμονωμένη, ἀποτελούσα ὄρος ὑψηλότατον καὶ κωνοειδές, ἐπικείμενον τῇ Ἀῤῥῇ καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὸ ὄρος Σιών τοῦ Ἀνατολικοῦ ἡμισφαίριου. Ἀγγελος Κυρίου μεταφέρει ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τιβέρεως ἐπὶ πλαταρίου τὰς πρὸ τοῦ θανάτου μετανοήσας ψυχὰς εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς ὁποίας ἴσεται ὡς φρουρὸς ὁ Κάτω. Εἰς τὸ κρᾶσπεδον τοῦ ὄρους αἱ ψυχαὶ, πρὶν ἀναβῶσιν εἰς αὐτὸ, περιφέρονται τοσοῦτον χρόνον, ἕρ' ὅσον ἀνέβαλον τὴν μετάνοιαν ἐν τῇ βίῳ. Τὸ ὄρος περιτέμνεται ὀλόγυρα ὑπὸ ἐπτὰ ἐπιπέδων ὁδῶν. Ἐπὶ τῆς κατωτάτης, παρὰ τὴν πύλιν τοῦ Καθαρτηρίου, ἄγγελος χαράσσει μὲ τὴν αἰχμὴν βομφαίας ἐπτὰ P, ἦτοι Peccata = ἁμαρτήματα, ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐκάστης ψυχῆς, καὶ ἀνοίγει εἰς αὐτὴν τὴν πύλιν. Ἐπὶ τῶν ἐπτὰ κυκλικῶν ὁδῶν καθαρίζονται αἱ ψυχαὶ ἀπὸ τὰ ἐπτὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα, τὴν ὑπερηφάνειαν, τὸν φόβον, τὴν ὀργὴν, τὴν ἀκηδίαν, τὴν φιλαργυρίαν, τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὴν ἀσέλγειαν. Συγκοινωνοῦσι δ' αἱ ὁδοὶ αὗται δι' ἀποτόμων καὶ στενῶν κλιμάκων, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων φρουρεῖ εἰς ἄγγελος, μέχρι τοῦ ὁροπεδίου, ὅπου κεῖται ὁ ἐπίγειος Παράδεισος, ἡ ἀρχαία κατοικία τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας. Ἐνταῦθα δ' αἱ ψυχαὶ, ἀφοῦ πίνωσι τὸ ὕδωρ τῆς Δάφνης καὶ τῆς Εὐνίας, ἀνίπτανται εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Νῦν δὲ οἱ ποιηταὶ Δάντης, Βιργίλιος ὁ ὁδηγὸς αὐτοῦ, καὶ Στάτιος ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς, ὅστις ἐπέθανεν ἐπὶ πεντακόσια ἑτὶ τὴν κάθαρσιν αὐτοῦ, συναναβαλίνουσιν εἰς τὸν Παράδεισον, καὶ εὐρίσκονται ἤδη εἰς τὸν τελευταῖον κύκλον, ὅπου ἐντὸς φλογῶν καθαρίζονται οἱ ἀσελεῖς.

Ῥαψφθλα κζ'.

- 1 Καθὼς, ὅταν τὰς πρώτας τοῦ ἀκτίνας ἀκοντίζῃ
ἐκείσε ὅπου ἔχυσεν ὁ Πλάστης τοῦ τὸ αἶμα

- (ἐνῶ ὑπὸ τὸν ὑψηλὸν Ζυγὸν ὁ Ἴβηρ κεῖται)
- 2 κ' ἡ μεσημβρία τὰς ῥοὰς τοῦ Γάγγου διαφλέγει,
οὕτως ὁ Φοῖβος Ἰστατο· καὶ ἔκλιν' ἡ ἡμέρα,
ὅτε ὁ ἄγγελος Θεοῦ παιδρὸς μᾶς ἐπεφάνη.
- 3 Ἰστατο ἔξω τῶν φλογῶν ἐπάνω εἰς τὴν ὄχθην,
καὶ ἔψαλλε «Μακάριαι αἱ καθαραὶ καρδίαι,»
μὲ τόνον ἡχηρότερον πολὺ τοῦ ἀνθρωπίνου.
- 4 Κατόπιν·—«Ἄγαι ψυχαί, δὲν προχωρεῖ τις πλέον,
ἂν δὲν τὸν καύσῃ πρὶν τὸ πῦρ. Εἰσέλθετε εἰς τοῦτο,
καὶ μηδαμῶς κωφεύητε εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοὺς πέραν.»
- 5 Τοιαῦτα ὅτε ἤλθομεν πλησίον τοῦ μᾶς εἶπε.
«Ὅθεν τοιοῦτος ἔγεινα, ὥς ἤκουσα τὸν λόγον,
ὁποῖος ὁ ῥιπτόμενος εἰς ἀνοιγμένον λάκκον.
- 6 Ἐπὶ τῶν συμπλεκτῶν χειρῶν προέτεινα τὸ σῶμα,
βλέπων τὸ πῦρ, καὶ εἰς τὸν νοῦν ἀναπολῶν ἀκμαῖα
σώματ' ἀνθρώπων, ἅτινα καίόμενά ποτ' εἶδα.
- 7 Καὶ πρὸς ἐμὲ οἱ ἀγαθοὶ ἐστράφησαν ἡγέται·
μοὶ εἶπε δ' ὁ Βιργίλιος·— «ὦ τέκνον μου, ἐνταῦθα
βάσανος ναί, πλὴν θάνατος δὲν δύναται νὰ ᾔηαι.
- 8 Φέρ' ἐν τῷ νῶ, φέρ' ἐν τῷ νῶ! Καὶ ἂν ἐπὶ τῶν νώτων
τοῦ Γηρυόνου ἄλλοτε ὠδήγησά σε σῶον,
τί τῶρα πλησιέστερος εἰς τὸν Θεὸν θὰ πράξω;
- 9 Καὶ πιστευσον ὥς βέβαιον, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη
ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν αὐτῶν χιλίους μείνης χρόνους,
οὐδὲ ἀπλὴν τῆς κεφαλῆς δὲν θὰ σ' ἀφῆρουν τρίχα.
- 10 Ἄν δ' ἴσως ὑποπτεύῃσαι πῶς σ' ἀπατῶ, πρὸς ταύτας
πλησίασον, καὶ πάρεχε εἰς σεαυτὸν τὴν πίστιν,
ἐμβάλλων μὲ τὰς χειράς σου τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος.
- 11 Τώρα λοιπὸν ἀπόβαλον, ἀπόβες πάντα φόβον·
στρέψε τὸ βῆμα πρὸς ἐδῶ, καὶ εὐθαρσῶς προχωρεῖ.»
Πλὴν μ' ὄλην τὴν πεποίθησιν ἀκίνητος ἐστάθην.
- 12 Ὅτε ἰσάμενον τραχὺν κιᾶσάλευτον μὲ εἶδεν,
εἶπεν ὀλίγον ταραχθεὶς·— «Γιέ μου, βλέπε τώρα!
Τὴν Βεατρίκην ἀπὸ σοῦ χωρίζ' ὁ τοῖχος οὗτος.»

- 13 Καθώς ἐπιθανάτιος ὁ Πύραμος ἀκούσας
τῆς Θίσβης τὸνομ' ἀντίξο τὸ ἔμεμα καὶ τὴν εἶδε,
καθ' ὃν καιρὸν ἐγένετο τὸ μύρον ἐρυθρόχρουον,
- 14 Ὅμοίως, ἡ τραχύτης μου ἀφοῦ ἐμαλακύνθη,
πρὸς τὸν σφόν μου ὁδήγόν ἐστράφην ἔμ' ἀκούσας
τὸ ὄνομ' ὅπερ πάντοτε ἀκμάζει εἰς τὸν νοῦν μου.
- 15 Ὅθεν ἐκεῖνος ἔσσειε τὴν κεφαλὴν καὶ εἶπε·
—«Πῶς; θά στυχόμεθα ἐδῶ;» Ἐγέλασε κατόπιν,
ὡς πράττουν πρὸς τὸ νήπιον, ὅπερ νικᾷ ἐν μύλωνι.
- 16 Ἐπειτα μέσα εἰς τὸ πῦρ ἐμβόηκεν ἐμπροσθέν μου,
παρακαλῶν τὸν Στάτιαν νὰ ἔλθῃ ἀπ' ἐπίσω,
ὅστις εἰς τὴν μακρὰν ὁδὸν μᾶς εἶχε χωρισμένον.
- 17 Εὐθὺς δ' ὡς εἰσεχώρησα, θὰ ἐπιπτον ἀσμένως
ἐντὸς ὕδατος ζέοντος τὸ σῶμα νὰ θρῆσσει·
ποσοῦτον ἦτο ἄμετρος ὁ ἐμπρησμός ἐνταῦθα.
- 18 Ὁ δὲ πατήρ μου ὁ γλυκὺς, ἅπας μὲι δῶκε θάρρος,
προῆγε πάντοτε λαλῶν περὶ τῆς Βεατρίκης,
λέγων·—«Ἰδοὺ μοῦ φαίνεται τοὺς ὀφθαλμούς τις βλέπω.»
- 19 Μία δὲ ψάλλουσα φωνὴ ἀπὸ τοῦ πέραν μέρους
μᾶς καθωδήγει, καὶ ἡμεῖς, προσέχοντες ἀπελάττους
εἰς ταύτην, ἔξω ἤλθομεν πλησίον τῆς ἀνάδοι.
- 20 —«Δεῦρ' ἔλθετε οἱ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς εὐλόγημένοι.·
ἤχησεν ἐνδοθὲν φωτὴς, ὅπερ τοιοῦτο ἦτο,
ὥστε μ' ἐνέκησε καὶ καὶ δὲν ἔαχον νὰ βλέπω.»
- 21 —«Ὁ Ἥλιος ἀπέρχεται, κ' ἐσπέραις προσεγγίζει,
ἐπρόσθεσε, μὴ μένετε, πλὴν σπεύσατε τὸ βῆμα,
ἐν ὅσῳ χρῶμα μελανὸν ἡ Δύσις δὲν λαμβάνει.»
- 22 Ἐντὸς τοῦ βράχου ἡ ὁδὸς ἀνέβαινεν ὁρθά,
κειμένη οὕτως, ὥστ' ἐγὼ ἐμπρὸς μου τὰς ἀκτῖνας
τοῦ Φοῖβου διαρρήγνυσιν τοῦ ἡδὴ κεκμηκότος.
- 23 Μόλις δ' ὀλίγας εἴχομεν βαθμίδας δοκιμασίας,
ὅτε τὸν Φοῖβον δύοντα ῥέανθημεν ὀπίσω,
ἐκ τῶν ἐκλιπουσῶν σκιῶν, ἐγὼ καὶ οἱ σοφοί μου.
- 24 Καὶ πρὶν ἀκοῦν εἰς ὅλας τοῦ τὰς ἀπεράντους χώρας

- μὲν καὶ μόνῃν πρόσωπῳ προσλάβῃ ὁ δορίζων,
καὶ ἡ αὐτὴ τὰς διαστάσεις τῆς ἀπάσης ἀποκτήσῃ.
- 25 Μίαν βαθμίδα ἑκάστος ἐλάβομεν ὡς κοίτην.
διότι μᾶς ἐφύνηται τοῦ ἔργου ἡ σοφία.
τὴν δύναμιν πρὸς ἄνοδον, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸν πόθον.
- 26 Καθὼς δὲ μηρυκάζουσαι διακρούσιν ἡσύχως
αἱ αἴγες, ταχυκίνηται καὶ ἱταμαὶ δειχθεῖσαι
ἐπάνω εἰς τὰς κορυφάς, πρὶν ἔτι καρποθῶσι.
- 27 Σιωπῶνται ὑπὸ σκιάν τοῦ ζέοντος ἡλίου,
τηρούμεναι ὑπὸ βασανῶν, ὅστις ἐπὶ τῆς ῥόδου
στράγγεται, καὶ ἐπιτηρεῖ αὐτὰς ἐστηριγμένος.
- 28 Καθὼς προσέτι ὁ ποιμὴν, ὁ μένων ἐν ὑπαίθρῳ,
παρὰ τὸ ποιμνιον αὐτοῦ ἡσύχως νυκτερεῖται,
προσέχων μήπως ἄγριον θηρίον τὸ σκορπίσῃ.
- 29 Τοιοῦτοὶ τότε ἦμεθα ἐκεῖ οἱ τρεῖς συνάμα,
ἐγὼ πρὸς αἴγα ὁμοῖος καὶ ἐκεῖνοι πρὸς ποιμένα,
σφιγμένοι ὑπὸ τοῦ κρημνοῦ ἐντεῖθεν καὶ ἑκείθεν.
- 30 Μόλις ὀλίγος οὐρανὸς ἐφαίνετο αὐτόθεν,
πλὴν τοὺς ἀστέρας ἔβλεπον ἐκ τοῦ ὀλίγου τούτου
πλέον μεγάλους καὶ λαμπροὺς ἢ ὡς συνήθως εἶναι.
- 31 Καὶ ρῦτῳ μηρυκάζοντα καὶ ἐκείνους θεωροῦντα
ὁ ὕπνος μὲ κατέλαβεν· ὁ ὕπνος ὁ πολλὰς
πρὶν ἢ συμβοῦν πᾶ πράγματα γινώσκων τὰς εἰδήσεις.
- 32 Τὴν ὥραν, ὅτε ἔστειλε τὰς πρώτας τῆς, νομίζω,
ἀκτῖνας ἀπ' ἀνατολῶν εἰς τὰς ἡ. Κυθέρην,
ἣν φλόγες πάντοτ' ἐρωτὸς θαρρείς ὅτι τὴν φλέγον.
- 33 Μ' ἐφαίνετο· ὅτι εὐαδῆ καὶ νεαράν γυναῖκα
κατ' ὄναρ ἔβλεπον ἐντὸς λειμῶνος πλαναμέναν,
δρέπονσαν ἄνθη. Καὶ ἔλεγε τοιαῦτα τραγικοῦσα.
- 34 — ἄρ' ἄρ' μάθη, ὅστις ἐρωτᾷ ὁποῖον τῶνομά μου,
ὅτι ἡ Δεία εἰμ' ἐγώ· τὰς ῥαδινας δὲ χεῖρας
κινῶσα περιφέρομαι νὰ πλέξω στέφανόν μου.
- 35 Κοσμοῦμαι, ὅπως ἄσμενος εἰς τὴν καθρέπτυν βλέπω.
Ἀλλ' ἡ Ραχήλ ἡ ἀδελφὴ ποσὲ τῆς δὲν ἀφίνει.

- τὸ κάτοπτρον, καὶ κάθηται καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν.
- 36 Τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς τέρπεται νὰ βλέπῃ τοὺς ὠραίους,
καθὼς ἐγὼ κοσμήματα νὰ κάμνω μὲ τὰς χεῖρας·
ἐκεῖνη χαίρει βλέπουσα, κ' ἐγὼ ἐργαζομένη.»
- 37 Καὶ νῦν ὑπὸ τῶν λάμψεων τῶν τοῦ φωτὸς προδρόμων,
αἵτινες τόσον ἀρεστοὶ τοῖς ὁδοιπόροις εἶναι,
καθ' ὅσον ἐπιστρέφοντες πλησίον καταλῶν,
- 38 Τὰ σκότῃ ἐδιώκοντο μακρὰν ἀπανταχόθεν,
καὶ μετ' αὐτῶν ὁ ὕπνος μου· διὸ καὶ ἀνηγέρθη,
ιδὼν τοὺς θεοὺς αἰοιδοὺς ἀνεγερθέντας ἤδη.
- 39 — « Ἐκεῖνος ὁ γλυκὺς καρπὸς, ὃν διὰ τῶσων κλάδων
ἢ τῶν θνητῶν προσπάθεια πορεύεται ζητοῦσα,
σήμερον θέλει ὅλην σου τὴν πείναν καταπαύσει. »
- 40 Τοιοῦτους ὁ Βιργίλιος μετεχειρίσθη λόγους
λαλῶν μοι, καὶ δωρήματα οὐδέ ποτ' ἔλαβέ τις,
ἅπερ πρὸς τούτους ὅμοια καθ' ἡδονὴν νὰ ἦναι.
- 41 Τοσοῦτον δ' ἄλλεπάλληλος μοῦ ἤρχετο ὁ ζῆλος
νὰ ἀναβῶ, ὥστ' ἔπειτα εἰς ἕκαστόν μου βῆμα
ἐνόουν αὐξανόμενα πρὸς πτήσιν τὰ πτερά μου.
- 42 Ἀφοῦ δὲ διστρέξαμεν τὴν κλίμακ' ἀναβάντες
ὀλόκληρον, κ' ἐφθάσαμεν ἐπὶ τοῦ ἄκρου βάρθρου,
ἐκάρφωσ' ὁ Βιργίλιος ἐπάνω μου τὸ βλέμμα,
- 43 καὶ εἶπε· — « Τὰς προσωρινὰς καὶ αἰωνίας φλόγας
ἔχεις ἰδεῖ, ὦ τέκνον μου, καὶ ἡλθεῖς ἐπὶ τόπου,
ὅπου ἐγὼ, τὸ κατ' ἐμέ, δὲν διακρίνω πλέον. »
- 44 Ἐνταῦθα σὲ ὠδήγησα μὲ σύνεσιν καὶ τέχνην
τὴν ἐφεςίν σου τοῦ λοιποῦ ὡς ἐδηγόν σου λάβε·
ἐξῆλθες ἀπὸ τῶν στενῶν καὶ ἀποκρήμνων δρόμων.
- 45 Ἴδε τὸν φοῖβον φέγγοντα ἐκεῖ τὸ μέτωπόν σου·
ιδὲ καὶ τὰ δενδρύλλια, τὰ ἄνθη καὶ τὴν χλόην,
ἅτινα μόνῃ αὐτ' ἡ γῆ αὐτοφυῶς παράγει.
- 46 Ὅπως φαιδρὰ τὰ ὄμματα προσέλθουν τὰ ὠραῖα,
ἅτινα κλαίοντα πρὸς σὲ μὲ ἔκαμαν νὰ ἔλθω,
καὶ νὰ καθήσῃς δύνασαι κ' ἐκεῖ νὰ περιέλθῃς.

47 Μὴ περιμένης λόγους μου καὶ νεύματά μου πλέον·
 θέλῃσιν ἔχεις ὑγιά, ὀρθὴν καὶ ἐλευθέραν,
 καὶ ἂν δὲν πράξης κατ' αὐτὴν ἀμαρτήματα θά ᾔητο·
 Διὸ καὶ σὲ ἐπικοσμῶ μὲ στέφανον καὶ μίτραν.

Ῥαψῳδία κη'.

- 1 Ἦδη περίεργος ἐντὸς κισλόγυρα νὰ ἴδω
 τὸ θεῖον δάσος τὸ πυκνὸν καὶ θαλερὸν ἐκεῖνο,
 ὃ ἐμετρίαζε τὸ φῶς τὸ νέον εἰς τὸ ὄμμα,
- 2 Μὴ περιμένων ἄλλο τι κατέλιπον τὴν ὄχθην,
 μὲ βῆμα διερχόμενος βραδὺ τὴν πεδιάδα
 ἐπὶ ἐδάφους χύοντος ἀπανταχόθεν μῦρα.
- 3 Αὖρα γλυκεῖα, ἐν αὐτῇ μὴ πάσχουσα κάμψιν
 μεταβολὴν, μὲ ἐπληττεν ἐπάνω τοῦ μετώπου
 μὲ πληξὶν ὄχι σιγαλοῦ ἀέρος σφοδρότεραν·
- 4 Ἐξ ἧς ταχέως ἅπαντα προσέκλινον τὰ φύλλα,
 ἄθροα ὑποτρέμοντα, πρὸς τὴν πλευρὰν ἐκείνην,
 ὅπου τὸ ὄρος τάγιον σκιὰν τὴν πρώτην ῥίπτει·
- 5 Μὴ ὅμως ἀποβάλλοντα τὴν στάσιν τὴν ὀρθίαν
 τοσοῦτον, ὥστε τὰ μικρὰ πτηνὰ νὰ μὴ ἀφίνουν
 ἐπὶ τῶν ἄκρων ὅλην τὴν τέχνην νὰ δεικνύουν·
- 6 Ἀλλ' ἡδονῆς ἀνάπλεα καὶ ἄδοντα τὰς ὥρας
 τὰς πρώτας ὑπεδέχοντο ἀνάμεσα τῶν φύλλων,
 ἅπερ πρὸς τὰς φάδας αὐτῶν μὲ θροῦν βαρὺν ὑπήχουν,
- 7 Ὅποῖος συναθροίζεται εἰς κλάδον ἀπὸ κλάδου
 εἰς τοῦ Κλασίου τὰς ἀκτὰς καθ' ὅλον τὸν πευκῶνα,
 ὅταν ὁ Αἰῶλος ἐκτὸς τὸν Εὐρον ἀπολύῃ.
- 8 Ἦδη τὸ βῆμα τὸ βραδὺ μὲ εἶχε μεταφέρει
 τοσοῦτον εἰς τὰ ἐνδοθεν τοῦ δάσους τοῦ ἀρχαίου,
 ὥστε οὐδόλως ἰσχυρὸν νὰ ἴδω πόθεν ἦλθον.
- 9 Κ' ἰδοῦ μοῦ παρεμπόδισε τὸν περαιτέρω δρόμον
 εἰς ῥίαξ πρὸς τὰριστερά μὲ τὰ μικρὰ του ρεῖθρα,
 λυγίζων τὴν βλαστήσασαν ἐπὶ τῆς ὄχθης χλόην.
- 10 Ὅλα τὰ πλέον καθαρά νερά τῆς ὑψηλίου,

κάποιον μάγμα ἤθελε φανῇ πῶς περιέχον
πρὸς τοῦτο συγκρινόμενα, οὐδὲν ἐντὸς του κρύπτει

11 Ἄν. κ' ἐν ταύτῃ μελαχροινόν, μελαχροινόν κινεῖται
ὑπὸ τὴν ἀληκτον σκιάν, μηδέποτε ἀκτῖνα
νὰ εἰσχωρῇ ἀφίνουσιν Ἥλιου ἢ Σελήνης.

12 Ἐστάθην ἐπὶ τῶν ποδῶν καὶ διὰ τῶν ὀμμάτων
διήλθον τὸ ποτάμιον ἐκεῖθεν νὰ θαυμάσω
τὴν ἀπλετον τῶν δροσερῶν Ματῶν ποικιλίαν.

13 Ἐκεῖ δ' ἐφάνη εἰς ἐμέ (οὕτω καθὼς ἐν πρᾶγμα
ἐξαίφνης ἐπιφαίνεται, ὅπερ τὴν ἐκπλήξιν μας
ἐγείρον ἀπὸ τοῦ μακρὰν πᾶσαν ἐτέραν ἀνέψαν)

14 Μονήρης μία δέσποινα, ἥτις περιεπάτει
ἄδουσα καὶ ἐκλέγουσα ἐκ τῶν ἀνθέων ἀνθῆ,
δι' ὧν ὁ δρόμος τῆς παντοῦ ζωγραφημένος ἦτο.

15 α—Εἶθε, ὦραία δέσποινα, εἰς ἔρωτος ἀκτῖνας
θερμαινομένη, ἂν τυχὸν δὲν μ' ἀπατᾷ τὸ ἥθος,
ὅπερ. συνήθως τῆς ψυχῆς μαρτύριον ὑπάρχει,

16 Σοὶ ἔλθῃ ἡ διάθεσις νὰ προχωρήσῃς τόσον
πρὸς τοῦτο τὸ βυάκιον, ἐλάλησα πρὸς ταύτην,
ὥστε τὰ δυνηθῶ κ' ἐγὼ ν' ἀκούσω τέσσερα σου.

17 Μὲ κάμνεις νὰ ἀναπολῶ ποῦ καὶ ὅποιε ἦτο
ἡ Περσεφόνη τὸν καιρὸν, ὅποτε τὴν μητέρα
καὶ πάνθ' αὐτὰ ἐκεῖνα ἐστερήθη.

18 Καθὼς ὁπόταν στρέφεται μὲ πέλαματα σφιγμένα
πρὸς ἀλλήλα κ' ἐπὶ τῆς γῆς γυνὴ ἐπορχοιμένη,
καὶ μέλις πόδα πρὸ ποδὸς εὐκίνητον προβάλλει,

19 Οὕτως ἐστράφη πρὸς ἐμέ ἐπὶ τῶν ἀνθράκων
τῶν κροκατῶν καὶ πορφυρῶν, ὁμοίᾳ πρὸς παρθένα,
ἥτις σεμνοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς χαμαὶ καταβιδάζει.

20 Εἰς τὰς εὐχάς μου ἔπειτα ἠυδόκησε νὰ κλῇ
τοσοῦτον πλητιάσασα, ὥστ' ὁ γλοῦκος ὁ ἄχος
ἐφθανε πλέον πρὸς ἐμέ μὲ τὰ νοήματά σου.

21 Εὐθὺς δ' ἄρ' αὖ ἐπάτησεν ἐκεῖ, ὅπου τὰ ρεῖθρα
τοῦ καλλιφρόου ποταμοῦ τὴν χλόην ἐπιλούου,

- τὰ ὀμματα μοι ἔκαμα τὴν χάριν νὰ ὑψώσῃ.
- 22 Οὐδόλως ὑπὸ τὰς ὀφρὺς, πιστεύω, τῆς Κυθέρης
τοσαῦτον φῶς ἀπῆστραψεν, ὅτε ὑπὸ τοῦ τέκνου
ἐτρώθη, ὅπως πράξαντος παρὰ τὰ εἰθισμένα.
- 23 Καὶ ἐμειδία ὄρθιος ἐκ τῆς ἐτέρας ὀχθῆς
γεμίζουσα τὰς χεῖράς της με' χρώματα ποικίλα,
ἅτιν' ἀσπόρως ἐκ τῆς γῆς τῆς ὑψηλῆς βλαστάνουν.
- 24 Ὁ ῥυαὶς μᾶς ἐχώριζε διὰ τριῶν βημάτων
ἀλλ' ὁ Ἑλλησπόντος ἐκεῖ, ἐνθα διῆλθ' ὁ Ξέρξης
(εἰσέτι πάντων χαλινὸς τῶν ἀνθρωπίνων τύφων),
- 25 Σφοδρότερον δὲν ἔλαβε τὸ μῆτος τοῦ Λεάνδρου
διὰ τὴν μεταξὺ Σηστοῦ κ' Ἀβύδου κύριακίν του,
ὅσον ἐκεῖνος ὑπ' ἐμοῦ, διότι δὲν ἀνέχθη
- 26 — «Εἶθε γενήσοις ἐδῶ, εἶπεν ἐκαίνη, κ' ἴσως,
διότι εἰς αὐτὸν γελῶ τὸν ἐκλεχθέντα τόπον
τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ φουλεῖ νὰ γένῃ,
- 27 Θαυμάζοντες ὑπὸ τινος κατέχευθ' ὑπνοῖας
ἀλλ' ὁ ψαλμὸς ἄς χύσῃ φῶς ὁ λέγων «Εὐφρανέας με»,
ὅστις τὰ νέφη θάναται τοῦ κοῦ σὰς νὰ σαρπνίσῃ.
- 28 Σὺ δὲ ὁ προηγουμένος καὶ δεηθεὶς μου λέγε,
ἂν ἄλλο τι ἐπιθυμῆς ν' ἀκούσῃς, θεῖοτ' ἦλθον
πρὸς πᾶσάν σου ἐρώτησιν ν' ἀποκριθῶ προθύμως.
- 29 — «Τὰ ὕδατα, ὠμίλησα, κινεῖ θόροβος τοῦ δάσους
ἐντὸς μου ἀντιμάχονται πρὸς μίαν νέαν πίστιν
πράγματος, ὅπερ ἤκουσα πρὸς ταύτην ἐναντίου.»
- 30 Ἐκεῖνη δὲ μ' ἀπάντησε — «Θα εἶπω ποῖον εἶναι
τὸ αἷτιον τοῦ πράγματος, ὅπερ σε φέρει θαῦμα,
καὶ θὰ καθάρω τὴν ἀχλὺν τὴν περιβάλλουσάν σε.
- 31 Τὸ ἀγαθὸν τὸ ὑψιστόν, αὐτάρεσκον ὑπάρχον,
ἄνθρωπον ἔπλασ' ἀγαθὸν ἐπ' ἀγαθῷ, καὶ μνηστρα
τὴν γῆν αὐτὴν τῷ ἔδωκεν εἰρήνης αἰωνίου.
- 32 Ἐκ σφάλματός του ἔμεινεν ἐνταῦθα ἐπ' ὀλίγον
ἐκ σφάλματός του εἰς κλαυθμούς μετέβαλε καὶ θλάψεις
ἀθῶα μειδιήματα καὶ παιδικὰ γλυκεῖας.

- 33 Ὅτι δὲ μὴ ἡ ταραχὴ, ἣν ὑπ' αὐτὴν γεννᾷσι
τῶν τε ὑδάτων καὶ τῆς γῆς αἱ ἀναθυμιάσεις,
κατόπιν τῆς θερμότητος φερόμεναι ὡς πλεῖστον,
- 34 Ποιήσῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐνόχλησιν κάμνιαν,
ὑψώθῃ πρὸς τὸν οὐρανὸν τὸ ὄρος τοῦτο τόσον,
καὶ εἶν' ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ ἀπηλλαγμένον τούτων.
- 35 Λοιπὸν, καθ' ὅσον ὁ ἀήρ ὁλόκληρος κινεῖται
κυκλοτερεῶς, ἅμα λαβὼν τὴν πρώτην κίνησιν του,
ἐὰν μὴ ἄλλοθεν ποθεν διαρρήχθῃ ὁ κύκλος·
- 36 Τοιαύτη κίνησις κτυπᾷ ἐπὶ τοῦ ὕψους τούτου,
ὅπερ εἶν' ὅλον ἐκθετον εἰς ζωογόνον αὔραν,
καὶ κάμνει νὰ ἡχολογῇ τὸ πυκνωμένον δάσος.
- 37 Τὰ δὲ πληττόμενα φυτὰ ἰσχύουσι τοσοῦτον,
ὥστε μὲ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν πληροῦσι τὸν ἀέρα,
κι αὐτὸς περιστρεφόμενος τριγύρω τὴν σκορπίζει.
- 38 Ἡ δ' ἄλλη γῆ ἀφ' ἑαυτῆς, καθ' ὅσον εἶν' ἀξία,
ἡ ἐκ τοῦ κλίματος αὐτῆς, γεννᾷ καὶ συλλαμβάνει
ποικίλα ξύλα ἔχοντα ποικίλας τὰς δυνάμεις.
- 39 Δὲν ἤθελε λοιπὸν φανῇ ὡς θαῦμα ἐκεῖ πέραν,
ὅταν ἀκούσωσιν αὐτὰ, τὸ ὅτι ἀνευ σπόρου
καταφανοῦς ἐκφύεται ἀπὸ τῆς γῆς φυτόν τι.
- 40 Καὶ μάθε πῶς τὸ ἅγιον πεδῖον, ὅπου τώρα
εὐρίσκεσαι, εἶν' ἐμπλεὲς ἀπάντων τῶν σπερμάτων,
κ' ἔχει καρποὺς ἐν ἑαυτῷ, οἷους ἐκεῖ δὲν κόπτουν.
- 41 Δὲν ἐκπηγάζει ἐκ φλεβῶς τὸ ὕδωρ, ὅπερ βλέπεις,
ἦντιν' ἄτμοι ἀναπληροῦν πυκνούμεν' ὑπὸ πάγου,
ὡς ποταμὸς ἀναπνοὴν λαμβάνων κἀποβάλλων,
- 41 Ἀλλ' ἐκ πηγῆς ἐξέρχεται παγίας καὶ βεβαίας,
ἥτις τοσοῦτον ἐκ βουλῆς Θεοῦ ἀναλαμβάνει,
ὅσον ἐκχέει, ἀνοιχτὴ εἰς δύο μέρη οὖσα.
- 42 Κ' ἐντεῦθεν μὲν κατέρχεται μὲ δύναμιν τοιαύτην,
ὥστε τὴν μνήμην ἀφαιρεῖ ὡς πρὸς τὰς ἀμαρτίας,
ἐκεῖθεν δ' ὡς πρὸς τὰ καλὰ τὴν ἀποδίδει ἔργα.
- 43 Ἐνταῦθα Διήθη, οὕτω δὲ κατὰ τὸ ἄλλο μέρος

- Εὐνόα ἔχει ὄνομα· οὐδ' ἐνεργεῖ διόλου,
 ἐάν τις πρῶτον δὲν γευθῇ ἐντεῦθεν καὶ ἐκείθεν.
- 45 Ἡ δὲ ἡδύτης του πασῶν τῶν ἄλλων ὑπερέχει·
 καὶ μολονότι ἄρκετά σοι ἐκορέσθη ἴσως
 ἡ δίψα, ὥστε πλείονα νὰ σοι ἀποκαλύψω,
- 46 Κ' ἐν ἄλλο φιλοδώρημα σοι κάμνω κατὰ χάριν·
 οὐδ' ἦττον προσφιλῆς, φρονῶ, ὁ λόγος μου θὰ σ' εἶναι,
 ἂν διὰ σὲ ἐκτείνεται ὑπὲρ τὰς ὑποσχέσεις.
- 47 Ὅσοι τὸ πάλαι τὸν χρυσοῦν ἐξύμνησαν αἰῶνα
 καὶ τὴν εὐδαίμονα ζωὴν αὐτοῦ, τὸν τόπον τοῦτον
 ἐπάνω εἰς τὸν Παρνασσὸν ὠνειροπόλουν ἴσως.
- 48 Ἐδῶ ὑπῆρξεν ἄκακος ἡ ἀνθρωπίνη ρίζα·
 ἐνταῦθα πάντοτ' ἀνοιξίς καὶ πᾶς καρπὸς ὑπάρχει·
 αὐτὸ τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο νέκταρ εἶναι.»
- 49 Ἐγὼ δὲ πρὸς τοὺς ποιητὰς ἐξ ὀλοκλήρου τότε
 ἐστράφην πρὸς τὰ ὀπισθεν, καὶ εἶδον ὅτι εἶχον
 ἀκούσει μετὰ γέλωτος τὰς τελευταίας φράσεις.
 Ἔῖτα τὸ βλέμμα ἐστρεψα πρὸς τὴν ὠραίαν κόρην.

Ῥαψῳδία κθ'.

- 1 Μὲ τόνον ἄδουσα καθὼς γυνὴ ἐρωτευμένη,
 εἰς τοὺς ἐσχάτους λόγους τῆς προσέθηκε κατόπιν
 «Μακάριοι, ὧν καλυπταί εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι.»
- 2 Καὶ ὥς αἱ Νύμφαι, αἵτινες μονήρεις ἐπλανῶντο
 εἰς τὰς σκιὰς τῶν ἄλσεων, ἐκεῖνη μὲν ποθοῦσα
 νὰ ἀποφύγῃ, αὕτη δὲ τὸν ἥλιον νὰ ἴδῃ,
- 3 Τότ' ἐναντίον τῆς ῥοῆς τοῦ ποταμοῦ ἔκινθη
 τὴν ὄχθην διαβαίνουσα· κ' ἐγὼ καθὼς ἐκεῖνη,
 ἀκολουθῶν βῆμα μικρὸν μετὰ μικροῦ ἐπίσης.
- 4 Οὐδ' ἑκατὸν αὐτῆς κ' ἐμοῦ τὰ βήματα δὲν ἦσαν,
 ὅτε στροφὴν ταυτόχρονον ἐποίησαν αἱ ὄχθαι,
 καὶ οὕτω πρὸς ἀνατολὰς εὐρέθην ἐστραμμένους·
- 5 Οὐδ' οὕτως εἶχομεν μακρὰν πορείαν διανύσει,

ὁπότε ὅλη πρὸς ἐμὲ ἡ δέσποινα ἐστράφη,
— ἂν ἀδελφε μου, λέγουσα, θεῶρει καὶ ἀπολάττου.

- 6 Καὶ ἶδε, μία λαμπηδὼν διέτρεξεν ἐξαίφνης
τὸ δάσος τὸ πέραντον ἀφ' ὅλων τῶν σημείων,
ὥστε ἂν ἦτο ἀστραπὴ ἀμφιβολίαν εἶχα.
- 7 Ἀλλ' ἐπεὶ δὴ ἡ ἀστραπὴ ὡς ἔρχεται καὶ φεύγει,
κ' ἐκείνη διαμένουσα ἀνέλαμπ' ἐπὶ μάλλον,
διενοούμην κ' ἔλεγον, τί πρᾶγμα εἶναι τοῦτος
- 8 Καὶ διὰ τοῦ φωτολαμπτοῦς αἵρος μελωδία
μελίρρητος διέτρεχεν ὅθι οὐ γῆ δικαία
μὲ ἤγαγε νὰ μέμφομαι τὸ τόλμημα τῆς Εἰκας.
- 9 Διότ' ἐκεῖ, ὅπου ἡ γῆ πρὸ οὐρανόσ τε πείθεται,
μία γυνή, καὶ μάλιστα πλασμένη πρὸ τέλειος,
οὐδένα πέπλον πρὸ αὐτῆς ὑπέφερε νὰ ἔχη.
- 10 Πρὸ τοῦ ὁποίου εὐλασίᾳς ἂν ἤθελε διαίγει,
ἐγὼ αὐτὸς ἐξ ὑπαρχῆς ἐκείνης τὰς ἀφάτους
θὰ ἐγεύομην ἡδονὰς κ' ἐπὶ μακρὸν αἶωνα.
- 11 Ἐνῷ δ' ἐν μέσῳ ἀπαρχῶν ἐβάδιζον τοσοῦτων,
ἐκ τῆς ἀλήκτου ἡδονῆς ἐζηρητημένος ὅλος,
ἐπιθυμῶν καὶ πλείονας προσέτι θυμηδίας,
- 12 Ὅμοια, ἔμπροσθεν ἡμῶν, πρὸς ἀναμμένας φλόγας
ὑπὸ τοὺς χλοερούς θαλλοὺς ἐγένετο ἡ αὐρα,
κ' ἦδη ὁ ἦχος ὁ γλυκὺς ἠκούσθη ὡς ἂν ᾄσμα.
- 13 Ὡ ἱεραὶ καὶ ἅγιοι παρθένοι, ἐὰν πείναν
χάριν ὑμῶν ὑπέφερον καὶ φύχην καὶ γρυπνίας,
νὰ σᾶς καλέσω ἀρωγούς ἀνάγκη μὲ βιάζει.
- 14 Νῦν πρέπει νᾶμα δι' ἐμὲ ὁ Ἑλικὼν νὰ χύσῃ,
ἡ Οὐρανία κὶ χορὸς αὐτῆς νὰ μὲ συνδράμῃ,
νὰ στιχοιργήσω πράγματά δυσνόητα εἰς ἄχρον.
- 15 Ὀλίγον τι ἀπώτερον παρίσταν' εἰς τὰς ὄψεις
ἀπατηλῶς δένδρα ἐπὶ χρυσᾷ ὁ μακρὸς χώρος,
δοσις ἀκόμη μεταξὺ ἡμῶν καὶ τούτων ἦτο.
- 16 Ἀλλ' ὅτε ἐπλησίασα τοσοῦτον πρὸς ἐκεῖνα,
ὥστε τὸ πρᾶγμα τὸ κοινόν, τὸ ἀπατῶν τὸ ὄμμα,

οὐδὲν χαρακτηριστικὸν ἀπέβαλλ' ἐκ τοῦ μήκου,

- 17 Τοῦ λογικοῦ ἢ δύναμει, ἥτις παράγει κρίσεις.
 λυχνίας τὰ παρίστανται, καθὼς τῶν ὄντων ἦσαν,
 καὶ τὰς φωνὰς τοῦ ἄσματος τὸ Ἰσταννὴ ψαλλοῦσας
- 18 Ἐρωτοβόλαν ἀνωθεν τὰ σκεῦη τὰ ὀρατὰ,
 ὄντα πολλὰ λαμπρότερα σελήνης ἐν αἰθήρᾳ,
 ἐν μέσων τοῦ μηνὸς αὐτῆς περὶ τὰς μέσας νύκτας.
- 19 Ἐγὼ δὲ πλήρως θαυματοῦ ὀπίσω ἐπιστρέφην
 πρὸς τὸν οὐρανὸν Ἡριγίλιον· καὶ οὗτος μοι ἀπεκρίθη·
 μὲ ὀχιόλγνότερον ἐκτεπληγμένῃς ὄψιν.
- 20 Κατόπιν πρὸς τὰ πράγματα τὰ ἔξω ἐστράφην,
 ἅτινα τόσον πρὸς ἡμᾶς βραδέως ἐκινούντο,
 ὥστε κ' ὑπὸ τῶν νεαρῶν κυμῶν θά ἐνικνόντο.
- 21 Ἡ δέσπνίνα μ' ἐπέπληξε· — «Τί φλέγῃσαι τοσοῦτον
 ὑφ' ἡδονῆς θεώμενος τὰ στραπηδόλα φίλα,
 κ' ἐκείνο τῶπιθεν αὐτῶν ἐρχόμενον δὲν βλέπεις;
- 22 Τότε λαὸν ἐρχόμενον κατόπιν τούτων εἶδα,
 ὥσει κατόπιν ἀρχηγῶν, λευκὰ ἐνδεδυμένον
 κιουδέποτε ὑπῆρξ' ἰδοῦν τὸ ἄσπιλον τοιοῦτο.
- 23 Ἐκ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀπέστραπτε τὰ ὕδαρ,
 καὶ ἀντανέκλα πρὸς ἐμὲ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς μου
 ἀν' ἐθεώρουν ἐν αὐτῷ, καθὼς καὶ ὁ καθρέπτης.
- 24 Ὅτε δ' ἐγὼ ἔς τὴν ὄχθην μου τοιαύτην εἶχα θέσιν,
 ὥστε ἀπλῶς ὁ ποταμὸς μ' ἐχώριζ' ἐξ ἐκείνων,
 διὰ τὰ ἰσοκάλλων ἀνέσπειλα τὸ βῆμα.
- 25 Καὶ εἶδον τὰ φλογίδια χρωαῖντα πρὸς τὰ πρόσω,
 ἀφίνοντα χρωματιστὸν ὀπίσω τὸν ἄερα·
 καὶ ἀνοιγμένων σηματῶν τὴν θεωρίαν εἶχον,
- 26 Ὅτ' ὦν ἐκείνος εἰς ἐπτὰ ταινίας πρὸς τὰ ἄνω
 κεχωρισμένος ἔμενε, τὰ χρώματα ἐχούσας,
 ὅθεν ζωστήρ ἢ Ἀρτεμὶς κῶ Φαῖβος τόξον κάμνει.
- 27 Αὐτ' αἱ σημαῖαι ὅπισθεν ὑπὲρ τὴν ὁρασίν μου
 προῆγον μηχανόμεναι· κ' αἱ δύο τελεοταῖαι
 ἀπείχον δέκα βήματα, νομίζω, ἀπ' ἀλλήλων.

- 28 Ὅτ' οὐτ' ὠραῖον οὐρανὸν, καθὼς τὸν περιγράψω,
ὥς εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβῦται ἀνὰ δύο
προσῆρχοντο τὰς κεφαλὰς μὲ κρίνους ἐστεμμένοι·
- 29 Συνέψαλλον δὲ σύμπαντες·—«Εὐλογημένη ἔσο
ἐν θυγατρᾷ τοῦ Ἀδάμ, κ' εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας
εὐλογημένα ἔστωσαν τὰ ἐξοχὰ σου κάλλι!»
- 30 Ἀφοῦ δ' ἀπέναντι ἐμοῦ εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην
τὰ ἄνθη καὶ ἡ δροσερὰ ἐπίλοιπος βοτάνη
ἐκείνου ἀπηλλάγησαν τοῦ ἐκλεκτοῦ θεάσου·
- 31 Ὡς λάμπει ἐν τῇ οὐρανῷ ἀστὴρ μετὰ ἀστέρα,
ὁμοίως ζῶα τέσσαρα κατόπιν τούτου ἦλθον,
στεφανωμένα ἕκαστον διὰ θαλλῶν πρασίνων·
- 32 Καθὲν μὲ πτύρυγας ἐπτὰ ἐπτερωμένον ἦτο,
πλήρη δ' ὁμμάτων τὰ πτερὰ· κ' οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Ἀργου
θὰ ἦσαν ἀπαράλλακτοι, ἃν ἦσαν τώρα ζῶντες.
- 33 Νὰ περιγράψω τὰς μορφὰς αὐτῶν, ὧ ἀναγνώστα,
στίχους ἐξῆς δὲν δαπανῶ· δαπάνη ἄλλη σφόδρα
μ' ἐπείγει, κ' ἐλευθέριος δὲν δύναμαι νὰ ἦμαι.
- 34 Ἴδὲ τὸν Ἰεζεκιήλ, ὅστις τὰ περιγράφει,
καθὼς τὰ εἶδ' ἐρχόμενα ἀπὸ βορείων τόπων
ἐν μέσῳ φέγγους καὶ πυρός, νεφέλης καὶ ἀνέμου·
- 35 Κιόποι' α ἐν τοῖς δέλτοις τοῦ θὰ τὰ ἰδῆς, τοιαῦτα
ἦσαν καὶ ὁδῶ· πλὴν τῶν πτερῶν, καθ' ἃ ὁ Ἰωάννης
σύμφωνος εἶναι μετ' ἐμοῦ, κιἀπάδει πρὸς ἐκείνον.
- 36 Ὁ χώρος δὲ ὁ μεταξὺ ἐκείνων τῶν τεσσάρων,
ἐν δίτροχον θρίαμβικὸν ἐμπεριεῖχεν ἄρμα,
ὅπερ ἐκ τοῦ λαίμου γρυπὸς συρόμενον προῦχώρει.
- 37 Καὶ οὗτος ἄνω ἔτεινε τὰς δύο πτέρυγας τοῦ
ὑπὲρ τὴν κεντρικὴν γραμμὴν ἐν μέσῳ τῶν ἐτέρων,
καὶ οὕτω δὲν παρέβλαπτε κάμμιαν διασχίζων.
- 38 Τοσοῦτον δὲ ὑψώνοντο, ὥστ' ὄραται δὲν ἦσαν·
κ' ἐφ' ὅσον ἦτο πετεινὸν, εἶχε χρυσὰ τὰ μέλη,
τὰ δὲ λοιπὰ λευκόχροα μικτὰ μετὰ πορφύρας.
- 39 Μὲ ἄρμα τόσον εὐμορφον δὲν ἔτερψε τὴν Ῥώμην

- Σκιπίων, ὁ Ἀφρικανὸς καὶ Ἀτταλὸς ἀκόμη,
καὶ τὸ τοῦ φοίβου πενήτρων θά ἦτο ὡς πρὸς τοῦτο·
- 40 τοῦ φοίβου, ὅπου ἐκτραπὲν τοῦ δρόμου κατεκαή
κατὰ παράκλησιν τῆς Γῆς τῆς ἀφαισικωμένης,
ὁπότε δίκαιος ὁ Ζεὺς ὑπῆρξεν ἀπορρήτως.
- 41 Τρεῖς δὲ γυναῖκες ἤρχοντο ὀρχούμεναι ἐν κύκλῳ
παρὰ τὸν δεξιὸν τροχόν· ἡ μὲν κοκκίνη τόσον,
ὥστε δυσκόλως εἰς τὸ πῦρ θά τὴν διέκρινε τις.
- 42 Ἡ ἄλλη δ' ἦτο πράσινος, ὥσει πλασμένης εἶχε
τάς σάρκας καὶ τὰ κόκκαλα ἀπὸ σμαράγδου λίθου·
χιὼν δ' ἡ τρίτη πρὸ μικροῦ ἐφαίνετο πεσοῦσα.
- 43 Κιότῃ μὲν ἐπὶ τῆς λευκῆς, ὅτε δὲ τῆς κοκκίνης
ἐφάνητο συρόμεναι· καὶ πρὸς τὸ ἄσμα ταύτης
ἀργὸν αἱ ἄλλαι ἢ ταχὺ ἐρύθμιζον τὸ βῆμα.
- 44 Ἀριστερόθεν τέσσαρες ἐν εὐθυμίᾳ ἦσαν
ἐνδεδυμέναι περφυρᾷ, τὸ βῆμα· ἀκολουθοῦσαι
μίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τρεῖς ὀφθαλμοὺς φερούσας.
- 45 Μετὰ τὸ ὅλον συμπλεγμα τὸ διαγεγραμμένον,
εἶδα καὶ δύο γέροντας τὸ ἐνδομ' ἀνομοίους,
ἀλλὰ ἐξ Ἰεῦ ἐμβριθεῖς καὶ σεβαστοὺς τὸ ἦθος.
- 46 Καὶ ὁ μὲν εἰς ἐφαίνετο ἐκείνου τοῦ ἐξόχου
τοῦ Ἰπποκράτους ὁπαδός, ὃν ἐπλασεν ἡ φύσις
ἐκ τῶν τὰ μάλιστα αὐτῇ ἀγαπητῶν πλασμάτων·
- 47 Ἐδείκνυε δ' ὁ ἕτερος μελέτας ἐναντίας,
κρατῶν ῥομφαίαν φαεινὴν κιόξειαν· ὧν τοιοῦτος,
ὥστε καὶ πέραν τοῦ νεροῦ μ' ἐνέπνεε τὸν φόβον.
- 48 Ἐπειτα εἶδα τέσσαρας μὲ ταπεινὸν τὸ σχῆμα,
καὶ πάντων τοῦτων ὀπισθεν πρεσβύτην ἄνδρα μόνον
ἐρχόμενον ὑπνώττοντα μὲ πρόσωπον ἀγχνίνου.
- 59 Οὗτοι δ' οἱ ἄνδρες οἱ ἐπτά ἐνδεδυμένοι ἦσαν
καθὼς ὁ πρῶτος ὁμιλος, ἀλλ' ὁμοῦ δὲν ἐφόρου
περὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους ἀπὸ κρίνων,
- 50 Ἀλλ' ἀπὸ ῥόδων καὶ ἀνθῶν πορφυρωδῶν ποικίλων.
Θά ὤμνυε τις θεωρῶν ὀλίγον τι μακρόθεν,

ὅτι ἐκαίοντ' ἅπαντες ὑπὲρ τὰ βλέφαρά των.

- 51 Καὶ ὅτε ἐπλησίασε τὸ ἄρμα ἀντικρὺ μου,
βροντῇ ἠκούσθη. Κιὼ λαὸς ὁ ἄξιος ἐκείνος
ἐφάνη ὡς ἐμποδισθεὶς νὰ μὴ βαδίσῃ πλέον,
διότι ἔστησαν ἐκεῖ τὰς πρώτας των σημαίας.

Ῥαψῳδία Α'.

- 1 Ἀφοῦ δὲ ἡ ἐπτάστερος τοῦ οὐρανοῦ τοῦ πρώτου,
οὐδέποτε γνωρίσασα ἐπιτολὴν ἢ δύσιν,
οὐδ' ἄλλου νέφους κάλυμμα ἢ τὸ τῆς ἀμαρτίας·
2 Ἦτις ἐνταῦθα ἕκαστον εἰς τὰ καθήκοντά του
προσεκτικὸν καθίστανεν, ὡς κάμν' ἡ κατωτέρω
τὸν στρέφοντα τὸν οἶακα νὰ φθάν' εἰς τὸν λιμένα,
3 Ἀπέμεινεν ἀκίνητος· οἱ φιλαλήθεις ἄνδρες,
οἱ ἀνὰ μέσον τοῦ γρυπὸς κιαύτης ἐλθόντες πρῶται,
ἔστράφησαν πρὸς τὸ χημα ὡσὰν πρὸς τὸν σκοπὸν των.
4 Καὶ ὡσανεὶ ἀπόστολος τοῦ οὐρανοῦ εἰς τούτων
τρὶς ψάλλων ἀνεβόησε·—«Δεῦρ' ἐκ Λιβάνου, νύμφη»·
ὁμοίως δὲ κατόπιν του καὶ ἅπαντες οἱ ἄλλοι.
5 Καθὼς δὲ οἱ μακάριοι ἐν τῇ ἐσχάτῃ κρίσει
θ' ἀναστηθῶσιν ἕκαστος ταχέως ἐκ τοῦ τάφου,
τὴν σάρκ' ἀνακουφίζοντες τὴν προσκτεθεῖσαν πάλιν·
6 Ὅμοίως καὶ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ σεβαστοῦ πρεσβύτου,
ἐπὶ τοῦ θείου ἄρματος ἑκατοστὺς ἡγέρθη
ἀγγέλων καὶ ὑπηρετῶν τοῦ αἰωνίου βίου.
7 α—Εὐλογημένος, ἅπαντες ἐβόων, ὁ προβαίνων·
προσέτι, ἄνθη ῥίπτοντες ὀλόγυρα κ' ἐπάνω,
α' Ἀγετε δότε λείρια διὰ χειρῶν ἐμπλέων.»
8 Εἶδον ἐγὼ καὶ ἄλλοτε, ἡμέρας ἀρχομένης,
τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς ὀλόκληρον ῥοδόχρουν
καὶ μὲ λαμπρὰν γλαυκὴν στολὴν τὸν οὐρανὸν τὸν ἄλλον·
9 Καὶ σκιερὸν τὸ πρόσωπον τοῦ Φοίβου ἀνατέλλον,
ὥστε, καθ' ὅσον οἱ ἄτμοι τὸ φῶς του ἐξησθένουν,
ὁ ὀφθαλμὸς ἐπὶ πολὺ ἀντεῖχε νὰ τὸ βλέπῃ·

- 10 Ὅμοίως κατασκέπαστος μὲ σύννεφον ἀνθέων,
ὑπὸ ἀγγελικῶν χειρῶν πεμπόμενον πρὸς τᾶνω,
καὶ πάλιν ἐν τῷ ἄρματι καὶ εἰς τὰ ἔξω πίπτον,
- 11 Ἐπὶ λευκοῦ καλύμματος μ' ἐλαίαν ἐστεμμένη,
μοὶ ἐπεφάνη δέσποινα μὲ πράσινον μανδύαν,
ἐσθῆτα φέρουσα χροιάς καθὼς αἱ ζῶσαι φλόγες.
- 12 Ἡ δὲ ψυχὴ μου, μείνασα τοσοῦτον ἤδη χρόνον,
χωρὶς ποτε νὰ ὑποστῇ τὸ θάμβος καὶ τὸν τρόπον,
ὑφ' ὧν κατεσυντρίβετο εἰς τὴν ἐμφάνισίν της,
- 13 Ἐνῷ δὲν τὴν ἐγνώριζεν εἰσέτι μὲ τὸ ὄμμα,
ἐκ μυστικῆς δυνάμεως ἐκείθεν ἐρχομένης,
τὸ μέγα κράτος ἔρωτος ἀρχαίου συνηθάνθη,
- 14 Καθ' ἣν στιγμήν μου ἐπληξε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνη
ἡ δαιμονία δύναμις, ἥτις μὲ εἶχεν ἤδη
πληγῶσει, πρὶν τὴν παιδικὴν ἀφήσω ἡλικίαν.
- 15 Ἐστράφην πρὸς τᾶριστερά μὲ τὴν αἰδημοσύνην,
μὲ τὴν ὁποίαν τὸ μικρὸν πρὸς τὴν μαμμάν του τρέχει,
ὅταν ἡ φόβος τὸ κρατῇ ἢ λυπημένον ᾖται.
- 16 Νὰ εἶπω τὸν Βιργίλιον — «Οὔτε ῥανὶς κάμμία
τοῦ αἵματος δὲν ἔμεινε μὴ τρέμουσα ἐντός μου,
καὶ τὰ σημεῖα παλαιᾶς φλογὸς ἀναγνωρίζω.»
- 17 Ἀλλ' ὅμως ὁ Βιργίλιος μᾶς εἶχ' ἐγκαταλείψει,
ἀφανισθεὶς, Βιργίλιος ὁ ἡδιστος πατήρ μου,
Βιργίλιος, εἰς ὃν ἐγὼ ἀφέθην νὰ μὲ σώσῃ.
- 18 Οὔτε τὰ ὅσα ἔχασεν ἡ μήτηρ ἡ ἀρχαία
ἐμπόδισαν τὰς καθαρὰς ὑπὸ τῆς δρόσου γνάθους
ὅπως μὴ πάλιν γείνωσι θολαὶ ὑπὸ δακρῶν.
- 19 — «Δάντη, ἂν κὶν Βιργίλιος ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν,
ἀκόμη μὴ ὀδύρεσαι, ἀκόμη μὴ δακρύῃς
ἐν ἄλλο ξίφος δάκρυα νὰ σ' ἀποσπάσῃ πρέπει.»
- 20 Ὡς ναύαρχος ἐρχόμενος εἰς πρύμνην καὶ εἰς πῶραν
νὰ ἴδῃ τοὺς ἐφ' ὑψηλῶν ὑπηρετοῦντας ξύλων,
καὶ ἐνθαρρύνων ἅπαντας νὰ πράττωσι τὸ πρέπον
- 21 Οὕτως ἐπὶ τὰ τᾶριστεροῦ τειχίου τῆς ἀμάξης,

- (ἅμα στραφεῖς εἰς τῶν ἐμοῦ ὀνόματος τὴν ἔχον,
ὅπερ συγκαταλέγεται ἐνταῦθα κατ' ἀνάγκην)
- 22 Εἶδον ἐκείνην τὴν προτοῦ φαντασίαν μοι γυναῖκα,
ἐν μέσῳ τῆς ἀγγελικῆς πομπῆς, κεκαλιμένην,
ρίπτουσαν βλέμμα πρὸς ἐμὲ ἐκείθεν τῶν βασιμάτων!
- 23 Καίται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἣν ἐστραμμένην εἶχε,
μὲ τὸν θαλλὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὃ καταπίπτων πέπλος
δὲν ἄφινε νὰ φαίνεται ἡ ὄψις της εὐδότηως.
- 24 Εἰσέτι δὲ ἀγέρωχος μὲ ἦθος βασιλίσσης
ἐξηκολούθησε καθὼς ἐκείνες, ὅστις λέγει
τοὺς δριμυτέρους λόγους τοῦ φυλάττων τελευταίου
- 25 — αὐεῶμαι με καλῶς. Ἐγὼ, ἐγὼμ' ἡ Βασίλισσα,
καὶ πῶς ἔαρινες ἄξιον νὰ ἀναβῇς τὰ ὄρεα;
δὲν εἴξευρες ὅτ' εἶν' ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος εὐδαίμων;
- 26 Κατέπεσαν πρὸς τὴν λαμπρὰν πηγὴν σὺ ὀμμάτά μου
πλὴν βλέπων ἐμαυτὸν ἐκεῖ τέπεσθαι στὴν χλιδῇ,
τοσαύτη μοῦ ἐδάρινε τὸ μέτωπον αἰσχύνῃ.
- 27 Ὡς φαίνεται δ' ἀγέρωχος ἡ μήτηρ πρὸς τὰ τέκνον,
οὕτως ἐφάνη πρὸς ἐμὲ· διότι τῆς τραχείας
φιλοστοργίας πάντοτε πικρὰ ἡ γούρως εἶναι.
- 28 Κ' ἐκείνη μὲν ἐσίγησεν· οἱ δ' ἄγγελοι ἀμέσως
— αὖτις σὺ, Κύριε, ἔλπισα· συνέβαλλον κατόπι,
πλὴν πέραν τοῦ «τοῦς πόδας μου» δὲν ἔφεραν τὸν ὕμνον.
- 29 Ὡς χρυσταλλαῦται ἡ χίων ἐπάνω εἰς τῆς ῥέχιν
τῆς Ἰταλίας, μεταξύ τῶν σταλοχῶν τῶν ζώντων,
ὑπὸ πνοῆς Ἰλλυρικοῦ ἀνέμου πεγνυμένη,
- 30 Ἐπειτ' αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν εἰσδύει συντακεία,
ὅταν ἐκπέμπῃ ἄνεμον ἡ χώρα τῶν Ἀσίων,
καὶ φαίνεται καθὼς τὸ πῦρ τὰ τέκνον τὴν λαμπράδα,
- 31 Οὕτω κ' ἐγὼ ἀδάκρυτος κιάστένακτος ἐστάθην.
πρὶν ἢ ἐκείνοι ψάλωσιν, οἱ πάντοτε τὸ ᾄσμα
ρυθμίζοντες πρὸς τὴν φωνὴν τῶν αἰωνίων κύκλων.
- 32 Ἀλλ' ὅμως ὅτ' ἐνόησα ἐκ τῶν ἡδέων φθάγγων
τὸν ἑλᾶν των πρὸς ἐμὲ, πλέον ἢ εἶναι εἶχον.

εἰπεῖ τῷ γυναι, διὰ τί τὸν βάσκνίζεις τόσον;

33 Ὁ κύκλω τῆς καρδίας μου παντοκράμενος πάγος
πνεῦμα καὶ ὕδωρ ἐγενε, κ' ἐξῆλθε μ' ἀγωνίαν
τοῦ στήθους, ἐκ τοῦ στόματος καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν.

34 Ἐκείνη ὁμως μένουσα εἰς τὴν ῥηθεῖσαν θέσιν
τοῦ ἄρματος ἀκίνητος, ἐπὶνῆθονε κατόπιν
τὸν λόγον πρὸς τὰ κλάσματα τὰ εὐσεβῆ τοιοῦτον

35 — Ἄγμεῖς εἰς τὴν αἰώνιον ἡμέραν ἀγρυπνεῖτε
τόσον καλῶς, ὥστ' οὔτε πῦρ οὐθ' ὕπνος δὲν σῆς κλέπτει
ἐν βῆμα, ὅπως ὁ αἰὼν εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ κέρμευ.

36 Διὸ καὶ μᾶλλον μετριῶς εἰς τὴν ἀπόκρισίν μου
νὰ με νοήσῃ ὁ ἀνὴρ ὁ κλειὼν ἐκεί πέραν,
ἵνα τὸ ἄλγος ἰσωθῇ πρὸς τὸ ἀρετῆμά του.

37 Οὐ μόνον δι' ἐπήρκεαν τῶν κύκλων τῶν μεγάλων,
οἵτινες πᾶσαν ὁδηγεῖν σποράν πρὸς ἐν τῇ τέλει,
καθ' ὅσον εἰ ἀστερισμοὶ τὴν παρακολοῦθοῦσιν

38 Ἀλλὰ διὰ δαψίλειαν τῶν τοῦ Θεοῦ χαρίτων
(ὧν ἡ βροχὴ ἔχει ἀτμούς τοσοῦτον ἐπλημένους,
ὥστε δὲν προσεγγίζουσιν αὐτοὺς τὰ ὀφθαλμὰ μας).

39 Κατὰ τὸν νέον βίον τοῦ αὐτοῦ τοιοῦτος ἦτο
δυνάμει, ὥστε ἂν τυχὸν καλὰς ἀπέκτα ἔξεις,
ἤθελον κάμει ἐν αὐτῷ προδόσας θαυμασίας.

40 Πλὴν τόσῳ μᾶλλον μοχθηρὰ καθίσταται καὶ χέρσος
ἡ γῆ ἐκ τῆς κακῆς σπορᾶς καὶ μὴ καλλιιεργείας,
καθ' ὅσον ἔχει δύναμιν γηίνην καλλιτέραν.

41 Πρὸς ὥραν τὸν ἐκράτησα διὰ τῆς ὀφειῶς μου
δεικνύουσα δὲ πρὸς αὐτὸν τοῖς νέους ὀφθαλμούς μου,
εἰς τὴν εὐθείαν μετ' ἐμοῦ ὁδὸν τὸν καθωδήγουν.

42 Εὐθύς δ' ἀφοῦ εἰς τὴν φλιάν ἐπάνω τῆς δευτέρας
μετέβην ἡλικίας μου, καὶ ἥλλαξα τὸν βίον,
αὐτὸς ἀπέστη ἀπ' ἐμοῦ κ' εἰς ἄλλας παρεδόθη.

43 Ὅποτε δ' ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἀνέβην εἰς τὸ πνεῦμα,
καὶ εἶχον κατὰ καλλονὴν καὶ ἀρετὴν αὐξήσει,
ἐγείνηται τὸν ἀσπαστή καὶ προσφιλεῖς εἰς ταῦτον.

- 44 Καὶ ἐστρεφέν εἰς τὴν ψευδῇ ὁδὸν τὰ βήματά του,
ἐπιδιώκων ἀγαθοῦ ἀπατηλὰς εἰκόνας,
οὐδέποτε ὑπόσχεσιν πληρούσας ἀκραίαν.
- 45 Ἀνωφελῶς ἐζήτησα ὑπὲρ αὐτοῦ ἐμπνεύσεις,
δι' ὧν τὸν ἀνεκάλεσα καθ' ὕπνου· τε καὶ ἄλλως·
τόσον ὀλίγην προσοχὴν ἐπέστησεν εἰς ταῦτα.
- 46 Τοσοῦτον δὲ κατέπεσεν, ὥστε τὰ μέσα ὄλα
ὑπὲρ τῆς σωτηρίας του ἀνεπαρκῆ ὑπῆρξαν,
ἐὰν δὲν τῷ ἐδείκνυνον τὰ πολωλότηα πλήθη.
- 47 Ἐνεκα τούτου τῶν νεκρῶν τὴν πύλιν ἐπεσκέφθην,
καὶ κλαίουσα ἀπέτεινα δεήσεις πρὸς ἐκεῖνον,
ὅστις ὠδήγησεν αὐτὸν ἕως ἐδῶ ἐπάνω·
- 48 Τοῦ δὲ Θεοῦ ἡ ὑψηλὴ βουλὴ διερρήγμενη
θα ἦτο, ἂν διέβαινε τὴν Λήθην, καὶ τοιαῦτα
ἐγεύετο ἐδέσματα, χωρὶς νὰ ἀποτίσῃ
τὸν ἔρανον τῆς δάκρυα χεούσης μετανοίας·.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.

Ἄδου ραψωδία ΛΓ'. τρίστ. 5. Ὁ Οὐγγολίνος podestà, ἦτοι ἀρχιερέ-
τηγος καὶ ἀρχιεπισκόπος τῆς Πίσσης, εἶχεν ἐν στιγμῇ ὀργῆς φονεύσει ἀνε-
ψιόν τινα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥουγγιέρου· οὗτος δὲ, συνεννοηθεὶς ὑπουλῶς
μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ὑπεκίνησεν εἰς ἀποστασίαν τὸν λαόν, δυση-
ροστημένον διότι ὁ κόμης εἶχεν ἐκχωρήσει διὰ συνθήκης εἰς τοὺς Φλω-
ρεντίνους καὶ Λουκαεῖς φρούριά τινα τῆς Πίσσης, καὶ συλλαβὼν αὐτὸν
μετὰ δύο υἱῶν αὐτοῦ, τοῦ Γάδδου καὶ Οὔγου, καὶ δύο ἐγγόνων, τοῦ
Ἀνσέλμου καὶ Βριγάτα, ἐνέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὸν πύργον τῆς Muda, ἦτοι
τόπον ὅπου ἐκλείοντο οἱ κυνηγετικοὶ ἰέρακες τῆς πολιτείας, ἵν' ἀλλόσο-
σωσι τὰ πτερὰ. Μετὰ 9 μῆνας ἔβριψε τὰς κλείς τοῦ πύργου εἰς τὸν Ἄρ-
νον, καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνης τὸ 1289.

40. Ὁ Οὐγγολίνος ἦτο Γουέλφος (ἦτοι παππιστής), ὄνομα παραγό-

μινον ἐκ τοῦ γερμανικοῦ Wolf=λύκος. Τὸ ὄρος Ἅγιος Ἰουλιανὸς χω-
φίζει τὴν Λοῦκκαν ἀπὸ τῆς Πίσης.

43. Εἶχον ἰδεῖ πάντες ὅμοιον ὄνειρον, ὅτι δὲν ἤθελον λάβει πλέον τροφήν.

25. Ὁ πόνος συγκεντρῶνων τὰ ὑγρά διетήρει τὴν ζωὴν κατὰ τῆς ἀπο-
ξηραίνουσης τοῦ σώματος πείνης, ἀλλὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐπέφερεν αὐτῇ
τὸν θάνατον.

28. Δύω νησίδια ἀντικρὺ τῆς Πίσης, 20 μίλια μακρὰν τῶν ἐκβο-
λῶν τοῦ Ἄρνου.

34. Εἰς τὸν Πτολεμαῖωνα, ὑποδιαίρεισιν τοῦ ἐννάτου κύκλου, ὅπου ἐτι-
μωροῦντο οἱ προδότες τῶν φίλων καὶ συγγενῶν, οὕτω καλούμενον ὑπὸ
τοῦ Δάντου ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Ἀβούδου, ὅστις φιλοξενῶν ἐφόνευσεν τὸν
ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων Σίμωνα καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν καιρῷ τοῦ γεύ-
ματος. 18. Μακκαβ. Α', 16.

40. Οὗτος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τινος συγγενοῦς του Μαμφρέδου, ἐκάλεσεν
αὐτὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ του εἰς γεῦμα ἐν τῇ κήπῳ αὐτοῦ. Ἐν τέλει δὲ τοῦ
γεύματος ἐφώνησε· «Φέρετε τὰς ὀπώρας», καὶ εἰς τὸ σύνθημα τοῦτο
ὀπλοφόροι κεκρυμμένοι ἐπέπεσαν καὶ ἐφόνευσαν πατέρα καὶ υἱόν. Ἐκτοτε
δ' ἔμειναν παροιμιώδεις αἱ ὀπῶραι τοῦ Ἀλδερίγου.

44. Σύμφωνα πρὸς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην λέγοντα (43, 27)· «Καὶ
μετὰ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ἰούδαν ὁ Σατανᾶς». Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ
κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην εἶναι τοῦ ποιητοῦ ἐπίνοια.

46. Οὗτος ἐφόνευσεν προδοτικῶς τὸν πενθερόν του Ζάγγην ἐν ὥρᾳ
γεύματος, ἵνα κληρονομήσῃ τὰ κτήματά του.

Καθαρτηρίου β.ψ. ΚΖ'. τρίστ. 4. Κατὰ τὰς ἀταλεῖς γεωγραφικὰς
γνώσεις του ὁ Δ. ὑποθέτει ὅτι, ἐνῷ ἦτο ἐσπέρα εἰς τὸ ὄρος τοῦ Καθαρτη-
ρίου, εἰς μὲν τὴν Ἰερουσαλὴμ ἦτο πρωία, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν (16ης
ποτ.) μεσονύκτιον, καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας (Γάγγης) μεσημβρία.

8. Ἦτοι ἂν σὲ ἔσωσα ἐκ τοῦ ὁδίου. 18. Ἀδην. ΔΖ', 33.

13. 18. Ὁβιδ. Μεταμορφώσεις Δ', 145.

22. Ἐβάδιζον πρὸς ἀνατολάς.

32. Ἦτοι δύο ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἥλιου.

34. Ἡ Λεία παριστάνει τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, ἡ δὲ Ραχὴλ ἡ
ἀδελφὴ αὐτῆς τὴν νέαν.

37. Δόγοι ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς καρδίας τοῦ ἐξορίστου Δάντου.

43. Τοῦ Καθαρητοῦ δηλονότι καὶ τοῦ "Αδου τὰς φλόγας. Ὁ Βεργίλιος, ἀντιπροσωπεύων τὴν ἐπίγειον σοφίαν, πάλιν νὰ ὁδηγῇ τὸν Δάντην, καὶ μετ' ὀλίγον εξαφανίζεται· παραλαμβάνει δ' ἑπτα τοῦτον ἡ Βεατρίκη, ἥτις ἡ οὐράνιος σοφία, καὶ τὸν ὁδηγεῖ εἰς τοὺς οὐρανοὺς τοῦ Παραδείσου.

Ῥαψοδία, τρίστ. 7. Κλάσσιον, παλαιὰ κατεστραμμένη πόλις παρὰ τὴν Ῥάδενναν, Classis ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμένη.

9. Ὁ ρύαξ τῆς Αἰθῆρας.

42. Maggio, ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λέγεται ὁ κοινὸς παρ' ἡμῶν λεγόμενος Μάϊς, ἥτις ἀνθοδέσμη τῆς πρωτομαΐας.

44. Ἐννοεῖ τὴν ἐνάρετον, κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ζήσασαν, κόμησασαν τῆς Τρακάνης Ματθίλδην, ἀντιπροσωπεύουσαν ἐνταῦθα τὸν εὐσεβεῖ καὶ ἐνάρετον βίον.

22. Ὅτε ὁ Ἑριος ἐζήτησε νὰ φιλήσῃ τὴν μητέρα τοῦ Ἀφροδίτη, ἔπαυεν ἐκ τῆς φερέτρας τοῦ ἐν βέλος καὶ ἐπλήγασεν αὐτὴν, καὶ οὕτως ἡμεμῶς ἡγάπησεν αὐτὴν τὸν Ἀδωνι.

25. Δίδωι τὸν ἐμπόδιον νὰ ὑπέγῃ πρὸς τὴν ἐρωμένην τοῦ Ἡρώ.

27. Ψαλμὸς 92.

29. Ὁ ποιητὴς εἶχεν ἀκούσει παρὰ τοῦ Στατίου (Ῥαψ. ΚΑ', 46), ὅτι ἀπὸ τῆς πόλης τοῦ Καθαρητοῦ ἕως ἄνω δὲν ὑπῆρχεν οὔτε νεὸς οὔτε ἄνεμος, καὶ ὅμως εὗρεται ἐνταῦθα καὶ ρύαξ καὶ αὔραν.

33. Αἱ ἀναθυμιάσεις τοῦ Ἥλιου γεννῶσι κατὰ Δάντην τὰς θυέλλας.

35. Ὁ ἀνώτατος (ἐννατος) χρυστάλλινος οὐρανός, περιστρεφόμενος ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, γεννᾷ κατὰ τὸν ποιητὴν τὴν ταπεινὴν αὔραν τοῦ παραδείσου.

49. Οἱ ποιηταὶ γελῶσι διὰ τὴν πλάνην, εἰς ἣν εὗρισκοντο περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνα.

Ῥαψοδ. ΚΘ', τρίστ. 4. Ἡ Ματθίλδη χαιρετᾷ τὸν Δάντην μετὰ τὸν ψαλμὸν 32, 4, διότι εἶχεν ἤδη καθαρισθῇ ἐκ τῶν ἀμειριῶν.

17. Ἐπτά λυχναὶ εἶναι τὰ 7 Μυστήρια κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν (1', 12).

20. Ἡ νύμφη, μεταβαίνουσα εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ, συνήθως περιπατεῖ καμαρωτὰ καὶ μετὰ βῆμα ἀργόν.

26. Ἡ Ἴρις τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης.

28. Οἱ 24 προσδύται εἶναι τὰ 24 βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀποτείνονται δὲ πρὸς τὴν θεομήτορα Μαρίαν. (Ἰδ. Ἀποκαλ. 4, 4). Οἱ κρῖνες σημαίνουν τὸ ἄσπιλον τῶν δογμάτων αὐτῶν.

34. Ἦτοι τὰ 4 Εὐαγγέλια τῆς Νέας Διαθήκης. Οἱ κρέσναι θαλλοὶ

σημαίνων την ἐλπίδα τῆς μελλούσης μακαριότητος. Τὰ τρία ζεύγη τῶν πτερύγων, τὸ παρελθόν, μέλλον καὶ παρόν. Τὰ ὄμματα, τὴν τὰ πάντα διορώσαν σοφίαν τῶν Εὐαγγελίων. (Ἰδ. Ἰεζεκ. 4, 13).

36. Τὸ Ἄρμα σημαίνει τὴν Ἐκκλησίαν ὁδηγουμένην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι τοῦ γρυπός, ὅστις ὡς λέων μὲν ἀνέκει εἰς τὴν γῆν, ὡς ἀετὶς δὲ εἰς τὸν οὐρανόν.

37. Ἡ Κεντήρεξ γραμμὴ εἶναι τὸ Μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας, ὡς τὸ σπουδαιότατον τῶν ἄλλων ἐξ μυστηρίων (γραμμῶν). Τὸ χροσσοῦν τῶν μελῶν σημαίνει τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ θείου φωτός· τὸ δὲ λευκὸν τὴν ἀθωότητα, καὶ τὸ πορφυροῦν τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ.

41. Αἱ τρεῖς γυναῖκες εἶναι αἱ τρεῖς χριστιανικαὶ ἀρεταί, Ἀγάπη (ἐρυθρὰ), Ἐλπίς (πράσινος) καὶ Πίστις (λευκὴ).

42. Ὅτε μὲν προηγεῖτο ἡ πίστις, ὅτε δὲ ἡ ἀγάπη, ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἕκαστον ἵκεν τὸν χορόν, διότι εἶναι ἡ σπουδαιότερη πασῶν κατὰ τοῦ Παύλου (Ἐπιστ. πρὸς Κορινθ. 13, 3).

43. Αἱ κοσμικαὶ ἀρεταί, Σύνεσις, Σωφροσύνη, Δικαιοσύνη καὶ Ἀνδρεία· ὁδηγεῖ δὲ αὐτάς ἡ τριδύμματος Σύνεσις, βλέπουσα εἰς τὸ παρόν, παρελθόν καὶ μέλλον.

44. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ὡς ἱατρὸς, κατὰ τὴν ἐπιστ. Παύλου πρὸς Κολοσσαεῖς (4, 14,) καὶ ὁ Παῦλος ὡς συγγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν.

47. Οἱ ἀπόστολοι Πέτρος, Ἰάκωβος, Ἰωάννης καὶ Ἰούδας ὡς συγγραφεῖς τῶν λοιπῶν ἐπιστολῶν. Ὁ δὲ μόνος γέρων εἶναι ὁ Ἰωάννης τῆς Ἀποκαλύψεως ἐκ ἀπαρχῆς.

49. Ἦσαν ἐστεμμένοι μὲ πορφυρὰ ἄνθη, διότι εὐηγγελίσαντο τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων μόνον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

Ψαψφδ. Α'. τρίστ. 3. Ἡ μικρὰ Ἄρκτος (Septentrio) εἶναι αἱ ἑπτὰ ὁδοὶ λυχνίαι.

3. Οἱ 24 συγγραφεῖς τῆς Π. Α. Ἐρρέφθησαν δὲ οὗτοι πρὸς τὸ ὄχημα ἦτοι τὴν χριστ. ἐκκλησίαν, διότι ὅλη ἡ Παλαιὰ Διαθήκη σκοπὸν ἔχει νὰ προαναγγεῖλῃ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ.

4. Ὁ Σολομών. Ἰδε Ἄσμα Ἀσμάτων (4, 4).

7. Ἰδ. Αἰνείδα Βεργίλ. VI, 878.

11. Ἡ Βεατρίκη, ἦτοι ἡ Θεολογία, φέρουσα τὰ τρία χρώματα τῆς κίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης.

Ἡ Βεατρίκη εἶχεν ἐποθῆναι πρὸ 40 ἐτῶν, ἦτοι τὸ 1200. Ἡ δὲ ἀπόδοξ. αὐτῇ τοῦ Δάσκαλου γίνεται τὸ 1300.

49. Αἶγοι τῆς Βεατρίκης. Τοῦτο εἶναι τὸ μόνον χωρίον τῆς Θεῆας Κωμωδίας, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Δάντου. Εἰς τὰς δ' ἐννοεῖ τὴν τύψιν τοῦ συνειδότες.

25. Ὁ λόγος εἰρωνικός.

28. Κατὰ τὸν 34 Ψαλμὸν 4—9.

30. Τὸ θέρος εἰς τὴν Ἀφρικὴν αἱ ἀκτίνες τοῦ Ἥλιου, ὄντος ἐν τῷ τροπικῷ, πίπτουσι καθέτως· ὅθεν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι σκάν.

34. Πρὸς τὴν φωνὴν τῶν αἰωνίων κύκλων, ἥτοι πρὸς τὴν καλουμένην ἁρμονίαν τῶν οὐρανίων σφαιρῶν. Ἰδ. Παράδεισον Α', 77, 83.

37. Τῶν κύκλων τῶν μεγάλων, ἥτοι τῶν οὐρανῶν οἵτινες προσδιορίζουσι τὴν τύχην παντὸς πράγματος κατὰ τὴν γέννησίν του.

42. Ὁ Δάντης εἰς τὸ Συμπόσιόν του (Α', 24.) διαιρεῖ τὸν βίον εἰς τέσσαρας ἡλικίας· ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ πρῶτα 25 ἔτη, ἡ δὲ Βεατρίκη ἐπέθανε κατὰ τὸ 26ον ἔτος.

47. Πρὸς τὸν Βιργίλιον.

Γ. Ε. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ.

Αἱ πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Διπύλου ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν ἐταιρίας ἐξακολουθοῦσαι ἀπὸ καιροῦ ἀδιακόπως κατὰ δύο διευθύνσεις, μίαν περὶ αὐτὸν τὸν δυτικὸν περίβολον τῆς πόλεως, μεταξὺ τῶν δύο πυλαίων ἀνοιγμάτων καὶ ἐπέκεινα πρὸς βορρᾶν, κατὰ τὴν ποτὲ Μεγάλῃν στακτοθήκην, καὶ ἄλλην παραπλεύρως τοῦ ἐκ τοῦ νοτιωτέρου τῶν ἀνοιγμάτων χωροῦντος πρὸς δυσμὰς καὶ τὸ ἐκκλησιδίον τῆς ἁγ. Τριάδος ὑδραγωγείου, ἀναδεικνύουσιν ἐκ διαλειμμάτων τινὰ ἄξια προσοχῆς, ἀλλ' οὐδὲν μεγάλῃς σημασίας· πρέπει ὅμως νὰ ἐξακολουθήσωσι μέχρις οὗ τὰ δι' αὐτῶν ζητούμενα ἀσφαλῇ σημεῖα τῆς Ἀθηναϊκῆς τοπογραφίας προέλθωσιν εἰς φῶς, ὅπερ ἀδύνατον νὰ μὴ γένη, ὅταν τὰ ἐπιτοπίως ἔτι ὑφιστάμενα τοῦ ἔργου ἐμπόδια ἀρῶσιν ἐκ μέσου.

τρία ὄντα καὶ δυσπάλαιστα τῇ ἀληθείᾳ, ὥς καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, ὁ ὄχετός τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων, οἱ μεγάλοι σωλῆνες τοῦ φωταερίου καὶ τὸ ὑδραγωγεῖον. Ἐως τότε ἂς ἀρκώμεθα εἰς μετρίωτερα πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων. Ἐν τῶν τοιούτων, ὕπερ ὅμως ἴσως καὶ ἱκανῶς σημαντικὸν ἀπὸ τοῦδε δύναται νὰ θεωρηθῇ παρὰ τῶν τοπογραφούντων, εἶναι ἡ ἀναφανομένη ὁσημέραι πολλῇ ταπεινότης τοῦ παλαιοῦ ἐδάφους πρὸς βορρᾶν τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς ἀγ. Τριάδος. Ἐκεῖ εἰς βάθος 5 καὶ 6 μέτρων εὐρέθησαν ἀρτίως τειχίων τινῶν γραμμαὶ καὶ κου καὶ τάφοι, κατεστραμμένοι ἢ σφυσλημένοι πρόπαλαι. Ἀλλὰ ἡμεῖς σήμερον τόσον μόνον περὶ αὐτῶν λέγομεν, μὴ εὐκαιροῦντες νὰ λεπτολογήσωμεν. Ἐκτυποῦμεν δὲ ἐδῶ κατ' ἐξαίρεσιν τὸ κείμενον μιᾶς ἐπιτυμβίας ἐπιγραφῆς, ἀναγνωσθὲν ἐπὶ στηλῆς εὐρεθείσης τῇ 31 Ἰανουαρίου ἐν τῷ εἰρημένῳ βάθει μεταξὺ τῶν χωμάτων, ὅχι ἐν οἰκείᾳ θέσει ἰδρυμένης. Εἶναι λίθου Πεντελησίου, ὕψους 1,34, πλάτους 0,43, πάχους 0,12. Ἐχει ἄνω κυμάτιον ἀπλοῦν. Εἶτα δ' ἐπὶ τῆς ἀμέσως κατωτέρω λείας τοῦ λίθου ἐπιφανείας πρῶτον εἶναι κεχαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ

Α ρ χ ι π π ο ς
Σ κ α μ β ω ν ι δ η ς

κατωτέρω δὲ διακρίνονται λευκὰ ἵχνη στεφάνου φύλλων ἐλαίας ὄντος ποτὲ ἐπ' αὐτῆς γεγραμμένου ἢ καὶ κεχρυσωμένου, οὗ ἡ διάμετρος 0,22. Μετὰ τὸν στέφανον ἔπεται ἡρωελεγεῖον ἐπίγραμμα ἰδιόρρυθμον τὸ ἐξῆς·

Εἴ τις ἐν ἀνθρώποις ἀρετῆς ἕνεκ' ἑστεφανώθη,
πλείστον ἐγὼ μετέχων τῷ δ' ἔτυχον στεφάν(ο
χρυσῷ· Ἀθηναίων δὲ ἑστεφάνωσε πόλις·
εὐδαίμων δὲ ἔθανον, παίδων παιδας καταλείπω(ν.

Ὁ ἄνθρωπος τὸ γε νῦν ἄγνωστος ἡμῖν ἀλλαχόθεν, ἐκ βιβλίων δηλ. ἢ ἄλλων ἐπιγραφῶν. Τὰ γράμματα εἶναι τῶν πρώτων Μακεδονικῶν χρόνων. Στέφανοι δὲ ἐπὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν δὲν εἶναι πολὺ συχὸν πρᾶγμα. Ἐν τῇ Συλλογῇ μου τῶν ἐπιτυμβίων Ἀττικῆς ἐπιγραφῶν, τῇ ἐκδοθείσῃ τὸ 1871, τέσσαρες μόνον γλυ-

στοι σημειοῦνται (ἴδε τὸν πίνακα) μεταξύ τεσσάρων καὶ ἐπικεκα-
χιλιάδων μνημείων, καὶ ἐκείνοι δὲ οἱ τέσσαρες εἶναι ἴσως πάντα
ἄλλου εἶδους, τιμητικοὶ (ὅποῖαι καὶ αἱ ταγῖαι) μετὰ θάνατον,
ἐνῷ ἐδῶ δυνατόν καὶ πιθανόν εἶπεν ὅτι ἔχομεν ἀπεικονισμένον
τὸν ἐτι ἐν τῇ ζωῇ δοθέντα κατὰ τῆς πόλεως στέφανον, ὡς δη-
λοῦσιν αἱ λέξεις τοῦ ἐπιγράμματος.

Χάριν τῆς φρασσελογικῆς ὁμοιότητος πρὸς τὸ ἐκτυπωθὲν ἐπὶ
γράμμα καὶ χάριν τοῦ αὐτοῦ δήμου Σκαμβωνιδῶν, δημοσπεύοντι
καὶ ἐν ἄλλο ἑμμετρὸν ἐπιτύμβιον ἐπιγράμμα, ὅπερ ἐπὶ στήλῃ
λίθου Πεντελτορίου τῶν αὐτῶν Μακεδονικῶν χρόνων, εὐρεθίσκη
πέρυσσι θυτικοβορείως τῶν ἀνακτόρων ἐνταῦθα (μετὰ καὶ ἄλλων
πολλῶν) ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς οἰκίας τοῦ Ἀριστείδου Παπυ-
ῶφ, ἀνέγνωμεν, καὶ ἴσως εἶναι ἐτι ἀνέκδοτον

Εἴ τινα γῆ κατέχει χρηστήν,
καὶ τὴν δε γυναῖκα, οὐδεμιᾶς
θνήτῃς λειπομένην ἀρετῇ· εὐδαί-
μων δ' ἔλκεν βίον καὶ πᾶσι ποδινῇ.
.... φίλῃ   Σανθιππίδης
... βούλου   Σκαμβωνίδης.

Ἔτι ἐκτυποῦμεν ἐνταῦθα ἐν ἀρθρίδιον ὅπερ εἶχομεν δημοσιεύ-
σει ἐν τῷ τῆς 13 Νοεμβρίου 1874 φύλλῳ τῆς α' Ἐφημερίδος.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν ἐταιρία ἀνασκάπτουσα τὰ ἔξω τοῦ δυ-
τικου περιβόλου τῆς πόλεως ἐπέτυχε σήμερον ἀξιόλογον λάρνακα
σαρκοφάγον λίθου λευκοῦ, ἐνωλεδομημένην ἐντὸς τοίχου ἀσβεστο-
κτίστου, κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ. Ἀφαιρεθέντος τοῦ περιβάλ-
λοντος τὴν λάρνακα τοίχου εὐρέθη αὕτη σῶα. Εἶχε δὲ ἀνωθεν ὡς
κάλυμμα μαρμαρίνην κλίνην μετὰ στρώματος καὶ προσκεφαλαίου.
Τὸ στρῶμα παρίστανε Νηρηίδας μετὰ Τριτώνων, γλυφῆς τῶν
μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Μεταμνησθέντος δὲ τοῦ ἐπιμα-
λῦμματος ἐφάνησαν ἐν τῇ λάρνῃ δύο σκελετοὶ ἀνθρώπων καὶ
κοσμήματα ἱκανὰ χρυσᾶ, τὰ ἐξῆς. Δύο βραχιόλια μὲ ὑαλίνας δέ-
κα πέτρας ἑκάστον ἐντὸς κοίλωμάτω· δύο ἄλλα βραχιόλια μὲ

γράμματα ὡς κιγκλίδας, λέγοντα τὸ μὲν *Φιλωτέρα*, τὸ δὲ *Ἀμυν-
μῶνης*. ἐν ζεύγος ἐνωτίων μία στεφάνη μὲ δύο τρύπας κατὰ
τὰ ἄκρα· ἐν κομβίον μὲ ὀμμάτια ὑάλινα· ἐν νόμισμα χρυσοῦν τοῦ
Ἀδριανοῦ Καίσαρος μὲ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ ὀπίσω τρόπαιον,
ἐτι λείψανα οὐκ ὀλίγα ὑφάσματος χρυσοῦφάντου διὰ λεπτοτά-
των νημάτων καὶ μέρη χρυσογαϊτάνου. Ταῦτα προχείρως ἀνέκοι-
νώσαμεν πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν περιέργων, λέγοντες καὶ ταῦτο
ἐτι, ὅτι οἱ βουλόμενοι νὰ ἴδωσι τὰ πολύτιμα πράγματα θέλουσι
τὰ εἰρεῖ ἀποτεθεμένα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐται-
ρίας, τῶ ἐν τῷ Βαρβακείῳ.»

Βίς τὰ ἄνω προσθέτομεν σήμερον τὰδε·

Ἡ θέσις ἐνθα εὐρέθη καὶ κεῖται ἐτι ἡ λάρναξ, εἶναι ἐξω τοῦ
παχέος περιδόλου πρὸς δυσμὰς τοῦ αἵρου τοῦ Κεραμειοῦ». Τῇ
δὲ στῶμα τὸ ἐπὶ τοῦ κλινοειδοῦς ἐπικαλύμματος ἦτο ἀνέκαθεν
κενὸν καὶ λεῖον. Οὐδέποτε ἔσχεν ἐπάνω του ἀνακεκλιμένους ἄν-
δρα καὶ γυναῖκα λιθίνους, ὡς ἄλλα τοιαῦτα ἀλλαχοῦ μνημεῖα
εὐρίσκονται, ἐν δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ
Πατησίων Μουσείου, ἐξ Ἰθάκης προερχόμενον.

Τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν βραχιολίων αἱ πέτραι εἶναι ἐλλει-
φοειδοῦς σχήματος καὶ δὲν φαίνονται οὔσαι ὑάλιναι, ἀλλὰ μᾶλ-
λον αὐτὸ τοῦτο πετράδια τῶν τιμίων, ὑποκυάνου χρώματος. Τρεῖς
δ' ἐξ αὐτῶν ἐξετασθεῖσαι ἀκριβέστερον ἔδειξαν ὅτι ἔχουσι καὶ γλυ-
φάς, ὁποίας δὲ, ἄλλοτε θὰ εἴπωμεν.

Τοῦ Ἀδριανοῦ τὸ νόμισμα δὲν ἔχει ἐπιγραφὴν περὶ τὸ τρόπαιον·
ὅθεν θεωρητέον ὡς τῶν ὅχι εἰς συναλλαγὴν χρησιμευόντων, ἀλλ' ὡς
δανάκης ἢ χαρώνειος ὁβολὸς διὰ τοὺς νεκροὺς. (*)

Τὸ ὅλον βάρος τῶν χρυσῶν εἶναι περὶ τὰ 75 δράμια. Εὐρέθη
ἐτι ἐν τῇ λάρνακι βελόνη μεγάλη ἢ σακορράφα ὀστεῖνη, ἐτι καὶ
τινα μικρότατα θραύσματα ὀστεῖνα, τεχνικῶς κεκοσμημένα

(*) Παρὰ Πολυδεύειν 9,82 ὁ δανάκης λέγεται νόμισμα Περσικόν,
καὶ περίεργον ὅτι ἡ λέξις διασώθη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς σημερινοῖς. Πρῶ-
τος ὅλγαν παρηλλαγμένην εἰς ντέγκαν.

χρυσῷ ἐπαλλάξ καὶ χρώματι σκοτεινῷ, τέλος εἰς μικρὸς μαργαρίτης. Ἀλλὰ ἀκριβέστερα περὶ τῶν ἄνω πραγμάτων καὶ τῆς λάρνακος αὐτῆς ἀποκείσθωσαν εἰς ἄλλον χρόνον καὶ τόπον.

Ἦσαύτως ἐκτυποῦμεν ἐν ἄλλο ἀρθρίδιον, ὅπερ εἶχομεν δημοσιεύσει ἐν τῷ τῆς 9 Δεκεμβρίου 1874 φύλλῳ τῆς «Παλιγγενεσίας», τοῦτο δὲ ἀνευ τινὸς προσθήκης ἢ μεταβολῆς.

α' Ἡ ἐν τῷ τῆς 30 Νοεμβρίου φύλλῳ τῆς α' Ἐφημερίδος, τυπωθεῖσα ἐπιγραφὴ, ὡς ἀναγνωσθεῖσα ἐπὶ λίθου εὐρεθέντος ἐν ἀνορύξει θεμελίων ἐν τῷ γηπέδῳ τοῦ Σπυρ. Στρέφη, βορειοδυτικῶς τοῦ ἐνταῦθα (ἐν Ἀθήναις) ἐκκλησιδίου τῆς ἀγ. Τριάδος ἔχει ἀκριβῶς οὕτω·

Ο . . .

· ΕΣΟΔΟ

ΤΕΣΕΛΕΥΣΙΝΑΔΕ

δηλ. μεταγραφομένη εἰς τὴν συνήθη γραμματικὴν καὶ συμπληρουμένη δεόντως, λέγει·

ἄρος

τ)ῆς ὁδοῦ

τῆς Ἐλευσίνᾳ δε

Ὅχι λοιπὸν ΕΣΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΑΔΕ, ὡς ἐτυπώθη ἐν τῇ α' Ἐφημερίδι. Ἐῖναι δὲ ὁ λίθος ὁ ἔχων τὰ γράμματα πῶρινος, εἰς σχῆμα στήλης πλατείας ὕψους ἐνὸς περίπου μέτρου γαλλικοῦ, τὰ ἄνω ὀλίγον βεβλαμμένος. Εὐρέθη δὲ τῇ 26 Νοεμβρίου, καὶ ὡς εἶπαν οἱ σκαφεῖς, ἂν εἶπαν πιστά, εὐρέθη ἰστάμενος ὀρθός, εἰς τὰ χρώματα ἀπλῶς τεθεμελιωμένος καὶ εἰς βάθος μό-

λις $1\frac{1}{2}$ μέτρου ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς γῆς ἐπιφάνειαν, τὰ δὲ γράμματα ἔβλεπαν πρὸς τὴν καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν ὁδὸν τὴν Ἐλευσινά δε. Λέγομεν δὲ ἡμεῖς ἔτι, ὅτι τοιοῦτος ὅρος τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εὑρέθη καὶ ἄλλος ἤδη πρὸ τεσσάρων ἐτῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου τόπους (ἴδε Πρακτικὰ ἀρχαιολ. ἔταιρ. τοῦ ἔτους 1870, σελ. 9.), πλησιέστερον ὅμως τῆς ἀγ. Τριάδος καὶ ὅχι τεθεμελιωμένος. Ἦτο δὲ ἐκεῖνος καὶ μικρότερος καὶ λίθου Ὑμπττείου, τὰ δὲ γράμματά του ἦσαν νεώτερα, ἦτοι τῆς μετ' Εὐκλείδην ἀρχοντα γραμματικῆς.»

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 18 Φεβρουαρίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

**Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κατεποικηθείσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.**

1875. Ἰανουάριος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 755,99χμ.

Μεγίστη » » 765,54 (τὴν 12ην).

Ἐλαχίστη » » 747,39 (τὴν 23ην).

Μέση θερμοκρασία 7,87 ἐκ.

Μεγίστη » 16,9 (τὴν 26ην).

Ἐλαχίστη » 0,2 (τὴν 10ην).

Ἡμέραι βροχῆς 9, βροχῆς καὶ χαλάζης 1, χιόνος 1· ποσὸν
τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 30,72χμ. Ἡμέραι πάγου 1, ἀστρα-
πῶν 2, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 11 ἡμέρας ΒΑ, 5 Β, 3 Δ, 3 ΝΑ, 3 ΒΔ,
3 Ν, 2 ΝΑ, 1 Α.

Φεβρουάριος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 749,06.

Μεγίστη » » 756,75 (τὴν 19ην).

Ἐλαχίστη » » 737,74 (τὴν 14ην).

Μέση θερμοκρασία 8,78 ἐκ.

Μεγίστη » 18,1 (τὴν 25ην).

Ἐλαχίστη » —2,8 (τὴν 3ην).

Ἡμέραι βροχῆς 15, βροχῆς καὶ χαλάζης 1, χιόνος 1· ποσὸν
τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 97,79χμ. Ἡμέραι πάγου 2, ἀστρα-
πῶν 1, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 5 ἡμέρας ΒΑ, 5 Ν, 4 ΝΑ, 3 ΒΔ, 3 ΝΑ,
3 Δ, 1 Α, 4 Β.

Τοσαῦτα μὲν δὴ καὶ περὶ λέξεως ποιημάτων τε καὶ χύδην λεγομένων. Ἐπόμενον δ' ἐστὶ περὶ μελῶν εἰπεῖν. Ἔστι δὲ τὸ μέλος λόγος μεθ' ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ¹⁾. Ὅσον μὲν οὖν αὐτοῦ λόγος ἐστί, δεῖ λέγεσθαι ἐν τοῖς αὐτοῖς τύποις καὶ ὡσαύτως, ὥς περ καὶ τὸν μὴ ἀδόμενον λόγον, περὶ οὗ προεῖρηται. Τὴν δ' ἁρμονίαν καὶ τὸν ῥυθμὸν δεῖ ἀκολουθεῖν τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ δὲ θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι οὐ πρέπει τοῖς ἐπιεικέσιν οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλ' οὐδὲ γυναιξίν, ἀφαιρεῖ τὰς θρηνώδεις ἁρμονίας, τὴν μιζολυδιστί καὶ συντονολυδιστί. Ἔτι δὲ τὰς χαλαράς τε καὶ συμποτικές, τὴν ἱαστί καὶ λυδιστί. Μέθη γὰρ φύλαξιν ἀπρεπέστατον καὶ μαλακία καὶ ἀργία. Δεῖ δὲ δύο μόνον ἁρμονιών, ὧν ἡ μὲν προπόντως ἀνμιμήσαιοτο φθόγγους καὶ προσφθίας ἀνδρείου, ἐν πολέμῳ καὶ ἐν πάσῃ βιαίῳ ἐργασίᾳ παρατεταγμένως καὶ καρτερούντως φέροντος τῆς τύχης τὰς μεταπτώσεις, ἡ δὲ ἐν εἰρηνικῇ πράξει ὄντος σῶφρον καὶ μέτριον ἦθος ἀνμιμήσαιοτο, εὐπρόσοδον δεήσεσι καὶ νοθετήσεσι. Τοιαύτας δὲ ἁρμονίας ὀνομάζει ὁ Σωκράτης διαλεγόμενος Ἀδείμαντος τὴν δωριστί καὶ φρυγιστί. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης οὐκ οἶδα ἐγώ, φησί, τὰς ἁρμονίας, ἀλλὰ κατάλιπε. . . . ταύτας δύο, βίαιον, ἐκούσιον, δυστυχούντων, εὐτυχούντων, σωφρόνων, ἀνδρείων ἁρμονίας, αἵτινες φθόγγους μιμήσονται κάλλιστα, ταύτας λείπε²⁾. ὥς περ εἰ ἔλεγεν ἀπορίας εἶναι δεῖ τὰς ἁρμονίας, ὥστε τί κατορθοῦν, τοῦτό ἐστιν ἐμὸν εἰπεῖν· εἰ δὲ καὶ ὑπάρχουσιν αἱ ἁρμονίαι αὗται, καὶ ὅπως ὀνομάζονται, οὐ πάνυ μέλει μοι». Ἡσθάνετο γὰρ δήπου Πλάτων, ὅτι ἡ φρυγιστί, καὶ περ τῶν ἄλλων μᾶλλον πλησιάζουσα τῇ, οἶαν ἐβούλετο τὴν εἰρηνικὴν, οὐ μὲν τοι ἀκριβῶς τοιαύτη ἦν. Οὐκ ἄρα καταλείπει αὐτὴν Πλάτων, ἀλλὰ καταλείπεται ἀπορία ἐπιτηδειότερας. Οὐκ οὖν δικαίως φέγει ἐν τούτῳ Ἀριστοτέλης³⁾ τὸν διδάσκαλον, ὅτι μετὰ τῆς δω-

(*) Συνέχεια καὶ τέλος· ἰδὲ τὸ προηγούμενον τεῦχος ε'.

1) Πλ. Πολ. Γ', 398 d.

2) Πλ. Πολ. Γ', 398 c—399 e.

3) Πολιτ. Θ', 7.

ριστὶ καὶ τὴν φρυγιστὶ καταλείπει· ὅπερ Σταλβώμιος ἤδη ἐσημειώσατο¹⁾ καὶ ἐμοὶ συνδοκεῖ.

Τούτοις δ' ἀκολουθῶς καὶ τὰ πολύχορδα καὶ πολυαρμόνια ὄργανα ἐξαιρεῖ καὶ αὐλοὺς, καταλείπει δὲ λύραν καὶ κιθάραν κατὰ πόλιν καὶ κατ' ἀγροὺς τοῖς νομεῦσι σύριγγα.

Ἐχόμενον δ' ἐστὶ περὶ ὀρχήσεως διελθεῖν, ἣν Πλάτων, τῆς τοῦ σώματος κινήσεως μόνον λόγον ἔχων, συνεδύασε πρὸς τὴν γυμναστικὴν²⁾, ὃ δὴ παράδοξον εἶπομεν. Ἔστι γὰρ ἡ ὀρχηστική, ὡς αὐτὸς Πλάτων ὀρίζειται³⁾, ἐντεχνος μίμησις τῶν λεγομένων καὶ ἀδομένων ῥυθμῶ καὶ σχήμασι, διὰ τὸ μὴ πάνυ δύνασθαι πάντα φθεγγόμενον εἶτ' ἐν ῥοαῖς εἶτ' ἐν λόγοις ἡσυχίαν παρέχεσθαι τῷ σώματι τὴν γένεσιν λαβοῦσα· καὶ κατωτέρω κελεύει τὴν ὀρχησιν συντιθέναι μετὰ τῆς ἄλλης μουσικῆς ὥστε συγγενεστέρα φαίνεται τῇ μουσικῇ ἢ τῇ γυμναστικῇ. Θεωρήσωμεν δὲ καὶ ὧδε· τῆς μὲν γυμναστικῆς τὸ τέλος ἐστὶν ὑγίειαν καὶ εὐεξίαν τῷ σώματι κατασκευάζειν, τῇ δὲ ὀρχήσει πρόσεστι μὲν καὶ τοῦτο, ἀλλ' ὡς πάρεργον, κύριον δ' ἐστὶ τὸ ἄρτι εἰρημένον. Ἔτι δὲ ἡ μὲν γυμναστική ἐστὶ τῶν δι' ἑαυτὰ μὲν οὐδαμῶς ἀσπαστῶν, ἐπίπονος οὖσα, τῆς δ' ἀπ' αὐτῆς ὠφελείας χάριν⁴⁾, ἡ δὲ ὀρχηστική καὶ δι' ἑαυτὴν ἀσπαστὴ καὶ διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποβαίνοντα.

Ἀνάλογα δὲ τῇ κατὰ τὴν φωνὴν ἀρμονίᾳ ἐστὶ κατὰ τὸ σῶμα τὰ σχήματα, ὃ δὲ ῥυθμὸς κοινόν ἐστιν ἀμφοτέροις⁵⁾. Δεῖ δὲ καὶ τὰ σχήματα καὶ τοὺς ῥυθμοὺς συμφωνεῖν τοῖς ἄλλοις πᾶσι, καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, πάντα ταῦτα, λόγον καὶ λέξιν καὶ ἀρμονίαν καὶ ῥυθμὸν καὶ σχήματα δεῖ ἀκολουθεῖν τῷ τῆς ψυχῆς ἡθεῖ, ἐπεικεῖν δντι ἐπεικῇ ὄντα⁶⁾.

Τῆς δὲ ὅλης ὀρχήσεως διαίρει δύο εἶδη, τὴν μὲν τῶν καλλισίωνων σωμάτων, μμουμένην ἐπὶ τὸ σεμνόν, τὴν δὲ τῶν αἰσχίωνων,

4) Stallb. Adnot. ad Plat. Remp. III. 398 e

2) Πλ. Νόμ. Β', 673 a. Η', 795 e.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 816 a, c. Β', 673 d.

4) Πλ. Πολ. Β', 357 e. Νόμ. Α' 646 c.

5) Πλ. Νόμ. Β' 672 e.

6) Πλ. Πολ. Γ', 400 d.

ἐπὶ τὸ φαῦλον. Καὶ αὖ τῆς σπουδαίας, ἐν μὲν εἶδος τίθῃσι τὴν πολεμικὴν, μιμουμένην τὰς κατὰ πόλεμον παντοίας κινήσεις, τὴν παλουμενὴν πυρρίχην, ἕτερον δὲ εἶδος τὴν εἰρηνικὴν, ἧς παντοῖοι μὲν τρόποι εἰσίν, οὐ μὴν πάντες δόκιμοι, ἀλλ' ἦν ὀρχεῖται ὁ κόσμος καὶ πρὸς τὸ σωφρονεῖν γεγυμνασμένος, ἐμμελῶς κινούμενος, ταύτην μόνην, ἐμμέλειαν ὀρθῶς ἐπωνομασμένην, ἐπιδοκιμάζει. Ἄλλο δὲ τι εἶδος, τὸ βακχικόν, μιμουμένων Νύμφας καὶ Πᾶνας καὶ Σειληνοὺς καὶ Σατύρους, οὐθ' ὡς εἰρηνικόν, οὐθ' ὡς πολεμικόν, οὐθ' ὅτι ποτὲ βούλεται ἔχων ἀφορίσασθαι, ἐξ κείσθαι μεταξὺ αὐτῶν, ἄχρηστον ἐν πόλει ἀποφαινόμενος.

Τῆς δὴ σπουδαίας ὀρχήσεως τὰ δύο εἶδη ἐπιδοκιμάζει, τὴν πολεμικὴν πυρρίχην καὶ τὴν εἰρηνικὴν ἐμμέλειαν. Τὴν δὲ ἐπὶ τὸ γελοιώτερον μίμησιν κινήσεων φαύλων σωμάτων, ὅπερ εἴρηται, ἐξ μὲν θεᾶσθαι, οὐ μὴν αὐτοὺς τοὺς ἐλευθέρους μιμεῖσθαι, ἀλλὰ δούλοις καὶ ξένοις ἐμμίσθους προστάττειν¹⁾.

Ἔκπερ δ' ἐν παντὶ καὶ ἄλλῃ Πλάτων τῶν φύσει καθεστῶτων οὐδὲν ἀπόβλητον ἡγεῖται, ἐπιλαμβανόμενος δ' αὐτοῦ τῷ τῆς διανοίας λογισμῷ ρυθμίζει ἐπὶ τὸ βέλτιστον, ὡς προσήκει λογικοῖς ζώοις, οὕτω καὶ τὸ τῶν χορῶν, καὶ τὸ τῆς μέθης δὴ, ἄλλως δοκοῦν παιδιὰ μόνον εἶναι καὶ οὐδὲ τῶν καλῶν, ἀπέφηνε πλείους σπουδῆς ἄξιον, ὀρθῶς γιγνόμενον. Ἀρχὴν μὲν οὖν τίθῃσι τῶν χορῶν, οὐπερ πολλαχὺς ἤδη ἐπεμνήσθημεν, τὴν ἔμφυτον κίνησιν παντὸς νέου ζώου τῷ σώματι καὶ τῇ φωνῇ, καὶ τὴν ἐν τούτῳ πλεονεξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἔχοντος αἰσθησιν ρυθμοῦ καὶ ἀρμονίας, ἃ οἱ δεδωκότες θεοὶ δέδονται ἡμῖν καὶ συγχορευταὶ καὶ συνεορτασταί, Μοῦσαι καὶ Ἀπόλλων καὶ Διόνυσος, ἵνα ἐπανορθώμεθα μετ' αὐτῶν ἐν ταῖς πρὸς ἀνάπαυλιν τῶν πόνων τεταγμέναις ἐορταῖς τὰ ἐν τῷ βίῳ χαλῶμενα καὶ διαφθειρόμενα τῆς παιδείας, συνείροντες ἀλλήλους φῶαῖς τε καὶ ὀρχήσεσι²⁾). Ποῖα μὲν οὖν ἄδειν χρή, πρότερον εἴρηται, ὧν μέγιστόν ἐστι τὸ μὴ χωρίζειν τὸ δίκαιον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡδέος· ταῦτα ἐπάδειν δεῖ ἅπασαν τὴν πόλιν ἁμως-

1) Πλ. Νόμ. Ζ' 814 e—816 e.

2) Πλ. Νόμ. Β', 653 c—654 a.

γέ πως αἰεὶ μεταβαλλόμενα καὶ πάντως παρεχόμενα ποικιλίαν, ὥστε ἀπληστίαν εἶναι τινὰ τῶν ὕμνων τοῖς ἄδουσι καὶ ἡδονήν, εἰς δὲ τὴν οὐσίαν αἰεὶ τὰ αὐτὰ μένειν¹⁾). Συνίστασθαι δὲ διέταξε τοὺς πολίτας κατὰ τρεῖς χοροὺς τῇ ἡλικίᾳ διακρινομένους· ὧν ὁ μὲν τῶν μέχρι ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν παίδων ὁ τῶν Μουσῶν ἐστίν, ὁ δὲ τῶν μέχρι τριάκοντα ἐτῶν ἀνδρῶν ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ δὲ τῶν μέχρι ἐξήκοντα, οἷς ὀρχεῖσθαι ἔξεστι, καὶ τῶν μετὰ τὰ ἐξήκοντα, ἀφειμένων τῆς ὀρχήσεως, ὁ τοῦ Διονύσου. Οἱ γὰρ τηλικούτοι, ὄντες τὸ ἀριστον τῆς πόλεως, οἰοί τ' ἂν εἶναι τὰς καλλίστας καὶ ὠφελυμωτάτας ᾧδὰς καὶ τὰ ταύταις ἐπόμενα ἐξευρίσκειν, καὶ οἱ νεώτεροι ἔπονται ῥαδίως, ἥ ἂν οἱ πρεσβύτεροι ὑφηγῶνται· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐλαφρὸν ἐπέλιπεν αὐτοὺς καὶ πρὸς τε ὄρχησιν ἀδύνατοί εἰσι καὶ πρὸς τὸ ἄδειν ὀκνηροὶ καὶ αἰσχυνηλοί, τῆς τοῦ γήρως αὐσῆ-ρότητος φάρμακον ἐδωρήσατο Διόνυσος τὸν οἶνον, ὥστε ἀνηθῶν αὐτοὺς καὶ δυσθυμίας λήθην ἔχειν καὶ πρὸς τὸ ἄδειν δὴ προθυμότερους γίγνεσθαι²⁾). Ἐν μὲν οὖν τοῦτο μέγα ἀγαθὸν τῆς Διονύσου δωρεᾶς. Ἔτερον δὲ τὸ καθορᾶν τὰς φύσεις τῶν πολιτῶν, πῶς ἔχουσιν. Ὅτι μὲν γὰρ ὁ οἶνος κάτοπτρον τῆς ψυχῆς ἐστὶ, πᾶσι τυγχάνει γινώσκον ὅν, ἐν δὲ τοῖς πράγμασιν ἄλλως εἴωθε κρίνεσθαι· ὑπολαμβάνομεν γὰρ τὸν μεθύοντα χεῖρονα ἑαυτοῦ γίγνεσθαι, ἐπισκοτούμενον τὸν νοῦν. Τὸ δ' ὅμοιον ἄλλως ἔχειν, τὸν μεθύοντα, αἰρομένου τοῦ λογισμοῦ, γίγνεσθαι, οἷος τῷ ὄντι πεπαίδευται τὸ ἦθος, τὸν δὲ νήγοντα φαντάζεσθαι πολλάκις ἀμείνω ἑαυτοῦ, σχηματιζόμενον. Τοὺς γὰρ ὄντως σώφρονας καὶ κοσμίους οὐ μὴ ποτε ποίησιν ὁ οἶνος ἀκολάστους καὶ ὑβριστάς, οὐδ' ἂν μυρία ἀφορμαὶ ὑπάρχωσιν³⁾· εἴη γὰρ ἂν αὐτῷ σχεδὸν παρὰ φύσιν. Πάρεστι δὲ καὶ νῦν τῷ βουλομένῳ πείραν λαμβάνειν, τὰ ἄλλων ἄλλα λαῶν ἦθῃ ἐν μέθαις γνωρίζοντα καὶ παραβάλλοντα. Τοῦτο δ' ἐνοήσας Πλάτων ἔρμαιον ἡγήσατο τῇ ἑαυτοῦ πόλει τοιαύτην ἔχειν τοὺς ἀρχοντας τῶν πολιτῶν ἀληθῆ ἅμα καὶ ἀκίνδυνον βάσανον⁴⁾). Περί

1) Πλ. Νόμ. Β', 662, 663, 665 c.

2) Πλ. Νόμ. Β', 664 c—666 d.

3) Πλ. Νόμ. Α', 649 d—650 b.

4) Πλ. Νόμ. Α', 648 b.

πολλοῦ γὰρ ποιεῖται τὸ γνωρίζειν αὐτοὺς τῶν πολιτῶν τὴν ἀληθῆ ἔξιν.

Ἄνευ δὲ τούτων γίγνεται ἡ ἐν τοῖς οἴνοις διατριβὴ γυμνασία τοῖς μήπω τετελειωμένοις εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρετάς. Ὅπως γάρ, δέον ἀφοβίαν καὶ καρτερίαν ἀσκεῖν, ἐν τοῖς ἐναντίοις ποιούμεθα τὰς μελέτας, ἐν φόβοις καὶ πόνοις, τοῦθ' ὅπερ πολὺ ἦν παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις, οὕτω καὶ εἰ δέοι ποτὲ φόβον ἀσκεῖν, ἐν ἀφοβίαις προσήκει τοῦτο μελετᾶν. Ἀλλὰ μὴν δεῖ πάντας φοβεῖσθαι δόξαν αἰσχροῦ, πράττοντας ἢ λέγοντάς τι τῶν μὴ καλῶν ἐν τε πολέμῳ, ἐν τε εἰρηνικαῖς ὁμιλίαις. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ αἰδώς, τὸ δ' ἐναντίον ἀναίδεια. Ἐν δὴ τοῖς ὁρμῶσιν ἡμᾶς πρὸς ἀναίδειαν προσήκει τὸ αἰδεῖσθαι μελετᾶν. Πολλὰ δ' ἐστὶ τοιαῦτα ἀκούσματα καὶ θεάματα τὰς ἐπιθυμίας ἐπεγείροντα καὶ ἐπὶ ἡδονὰς παρακαλοῦντα, ὧν δεῖ πάντων ἐμπειρον εἶναι τὸν ὁλοκλήρως ἀγαθὸν ἐσόμενον¹⁾ καὶ τοῦτο μάλιστα ψέγει τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι χωλὴ ἐτύγχανεν οὕσα παρ' αὐτοῖς ἡ ἀνδρεία, μόνον τῶν δεινῶν κρατούσα, τῶν δὲ ἡδέων καὶ θωπευτικῶν δι' ἀμελετησίαν ἡττωμένη²⁾. Οὐ γὰρ δήπου διέφυγε Πλάτωνα τὰ αἴτια τῆς τοῦ εὐκλεεστάτου Πausανίου καὶ Κλεανδρίδου καὶ Πλειστόνακτος καὶ ἄλλων Σπαρτιατῶν αἰσχροῦς χρημάτων καὶ ἡδονῶν καὶ δόξης ἀδόξου ἥττης. Ἀλλ' αἱ μὲν ἄλλαι μελέται πᾶσαι οὐκ ἀπηλλάχεται κινδύνου, ἡ δ' ἐν οἴνοις ἀκίνδυνός τέ ἐστι καὶ δύναται μάλιστα ἐν ἡμῖν αἰδῶ κατασκευάζειν· τὰ γὰρ μὴ καλῶς τεθραμμένα ἐν ἡμῖν πάθη, θυμός, ἔρως, ὕβρις, ἀμάθεια, φιλοκέρδεια, ὑπεροψία διὰ πλοῦτον, κάλλος, ἰσχὺν καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ οἴνου διάδηλα γιγνόμενα, αὐτόν τε τὸν ἔχοντα ποιῇ ἀνανήψαντα γινώσκειν ἑαυτὸν ἄμεινον, οἷος τῷ ὄντι ἐστί, καὶ προθυμεῖσθαι βελτίῳ γίγνεσθαι, τοὺς τε κηδομένους αὐτοῦ νοθετεῖν δεόντως. Ὅτι δὲ τέλος καὶ φιλοφρονέστεροι πρὸς ἀλλήλους ἀπαλλάττουσιν οἱ ἐν πότοις συνόντες, ἐὰν ὀρθῶς γίγνωνται οὗτοι, εὐδηλὸν ἐστὶ³⁾.

1) Πλ. Νόμ. Γ', 678 a, b. Α', 647 c, d. Ἐνθυμητόν καὶ τοῦ ἐν τῷ Συμποσίῳ Σωκράτους.

2) Πλ. Νόμ. Α', 634.

3) Πλ. Νόμ. Α', 648 c, d. 649 d, e. Β', 674 c, d, e.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς ἐν πότοις κοινῆς διατριβῆς, ἣν Πλάτων ἐν παιδείας μεγάλη μοῖρα τίθεται¹⁾· διὸ καὶ ἡμεῖς τὸν περὶ τούτων λόγον συνείραμεν τῷ περὶ χορῶν καὶ μουσικῆς.

Ἔστι δὲ ἡ ἐν μουσικῇ τροφὴ κυριωτάτη, ὅτι μάλιστα καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὃ τε ρυθμὸς καὶ ἡ ἁρμονία καὶ ῥωμενέζατα ἄπτεται αὐτῆς, φέρει τε τὴν εὐσχημοσύνην, καὶ ποιεῖ εὐσχήμονα, ἐάν τις ὀρθῶς τραφῇ, εἰ δὲ μὴ τούναντίον· καὶ ὅτι αὐτῶν παραλειπομένων καὶ μὴ καλῶς δημιουργηθέντων ἢ μὴ καλῶς φύντων ὀξύτατ' ἂν αἰσθάνοιτο ὁ ἐκεῖ τραφεὶς, ὥς ἔδει, καὶ ὀρθῶς δὴ δυσχεραίνων τὰ μὲν καλὰ ἐπαινοῖ καὶ χαίρων καταδεχόμενος εἰς τὴν ψυχὴν τρέφοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν καὶ γίγνοιτο καλὸς τε κάγαθός, τὰ δ' αἰσχροῦ ψέγοι τ' ἂν ὀρθῶς καὶ μισοῖ ἔτι νέος ὢν, πρὶν καὶ λόγον δυνατὸς εἶναι λαβεῖν· ἐλθόντος δὲ τοῦ λόγου ἀσπάζοιτ' ἂν αὐτὸν γνωρίζων δι' οἰκειότητα μάλιστα ὁ οὕτω τραφεὶς²⁾. Ὅτε δὲ τηλικαύτην ἔχει τὴν δύναμιν ἡ μουσικὴ, πλείστης δεῖται εὐλαβείας· ἀμαρτῶν τε γάρ τις μέγιστ' ἂν βλάπτοιτο, τό τε ἀμαρτεῖν ῥᾶστον διὰ τὸ τοὺς ποιητὰς ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνον τοῦ ἡδέος στοχάζεσθαι, περὶ δὲ ὠφελείας ἢ βλάβης τῶν χρωμένων ἢ ὀλιγωρεῖν ἢ μηδὲ οἶους τ' εἶναι εἰδέναι³⁾. Οὗτοι γὰρ πολλάκις ῥήματα ἀνδρῶν ποιοῦντες τὸ σχῆμα γυναικῶν καὶ μέλος ἀποδιδάσσι, καὶ αὐτὰ μέλεσι καὶ σχήμασιν ἐλευθέρων ρυθμοὺς θούλων προσαρμόττουσιν, ἢ τούναντίον· ἔτι δὲ διασπῶσιν οἱ ποιηταὶ ρυθμὸν καὶ μέλος καὶ λόγον, λόγους ψιλοὺς εἰς μέτρα τιθέντες ἄνευ μέλους, μέλος δ' αὐτὰ καὶ ρυθμὸν ἄνευ ῥημάτων, ψιλῇ κιθαρίσει καὶ αὐλῇσει προσχρώμενοι, ἅπερ ἀμουσίας καὶ ἀγροικίας μεστὰ ἔστι κατὰ Πλάτωνα, καὶ πᾶν ὅσον τάχους τε καὶ ἀπταιστίας καὶ φωνῆς θηριώδους σφόδρα φίλον⁴⁾. Τούτων ἕνεκα καθίστησι δοκιμαστάς οὐ νεωτέρους πεντήκοντα ἐτῶν, οἱ τῶν ὑπαρχόντων παλαιῶν

1) Πλ. Νόμ. Α', 641 b—d.

2) Πλ. Πολ. Γ', 404 d—402 a.

3) Πλ. Νόμ. Β', 670 e. — α' Ἄλλος μὲν τεκεῖν δυνατὸς τὰ τῆς τέχνης, ἄλλος δὲ κρῖναι, εἴν' ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι. Πλ. Φαῖδρ. 274 e.

4) Πλ. Νόμ. Β', 669 b—670 a.

ποιημάτων καὶ ᾠδῆς καὶ ὀρχήσεως τρόπων ἐκλέξουσι τὰ πρέποντα καὶ ἀρμόττοντα, παραλαμβάνοντες ἅμα ποιητικούς καὶ μουσικούς ἀνδρας¹⁾, λόγον ἰσχοντες μὴ τῆς ἡδείας Μούσης, ἀλλὰ τῆς σώφρονος καὶ τεταγμένης· οἱ γὰρ ἐν τῇ ἐτέρᾳ τούτων τρεφόμενοι, ἀπειροὶ ὄντες τῆς ἐτέρας, ἴσως ἡδοναί, ἐκ περιττοῦ δὲ ἢ μὲν βελτίους ἢ δὲ χεῖρους τοὺς τροφίμους παρέχεται²⁾. Καὶ ἂν δὲ δέη τι νέον ποιεῖν, βούλεται μὴ ἐξεῖναι παντί, ἀλλ' ὅστις γέγονε μὲν μὴ ἔλαττον πεντήκοντα ἐτῶν, ἀγαθὸς δὲ καὶ τίμιός ἐστιν ἐν τῇ πόλει, δημιουργὸς ἔργων καλῶν, τούτῳ δεῖ ἀποδιδόναι μόνῳ παρρησίαν ἐν Μούσαις³⁾. Ἐπειδὴν δὲ συστήσωνται ταῦτα ὅτι ἀριστα, βούλεται καθιερωῖν, ὥστε μηδένα τολμᾶν εἰς ταῦτα παρανομεῖν, μηδ' ἐθίζεσθαι τοὺς παῖδας ὀρέγεσθαι αἰεὶ τινος καινοῦ τρόπου μουσικῆς⁴⁾. Οὐδαμοῦ γὰρ κινεῖνται μουσικῆς τρόποι ἀνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων⁵⁾. Λανθάνει δὲ ἢ ἐν τούτοις παρανομία ὡς ἐν παιδείᾳ μέρει παραδυομένη, εἴτα ἡρέμα ὑπορρεῖ πρὸς τὰ ἥθη τε καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα, ἐκ δὲ τούτων εἰς τὰ πρὸς ἀλλήλους συμβόλαια μεῖζων ἐκβαίνει, ἐκ δὲ δὴ τῶν συμβολαίων ἐρχεται ἐπὶ τοὺς νόμους καὶ πολιτείας σὺν πολλῇ ἀσελγείᾳ, ἕως ἂν τελευτῶσα πάντα ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἀνατρέψῃ⁶⁾. Ταύτην δὲ τὴν παρανομίαν περὶ τὴν μουσικὴν μετὰ τῶν ἄλλων αἰτιᾶται Πλάτων τῆς διαφθορᾶς τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος⁷⁾.

Ἐνταῦθα τελευτῶμεν τὸν περὶ μουσικῆς λόγον, ἀναμνησκόντες ὅτι καὶ τοῖς μήπω ἐξέτεσιν ἐξεστὶ μεταλαμβάνειν τῆς ἐν αὐτῇ τροφῆς, οἷα τοῖς τηλικούτοις ἐπιτηδεῖα ἐστί, μὴ μόνον τῆς ἐν λόγοις ψιλῶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ῥυθμῷ, ἄλλων ἀδόντων ἀκρωμένους, εἰ μὴ αὐτοὶ ᾄδειν δύνανται.

Μετὰ δὲ τὴν ἡλικίαν ταύτην βούλεται Πλάτων διακρίνεσθαι

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 802 b.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 802. c, d.

3) Πλ. Νόμ. Η', 829 c, d.

4) Πλ. Νομ. Ζ', 799 a.

5) Πλ. Πολ. Δ', 424 c.

6) Πλ. Πολ. Δ', 424 d, e.

7) Πλ. Νόμ. Γ', 700 x. ἐξ.

τὰ γένη καὶ πρὸς τὰ μαθήματα τρέπεσθαι. Τὰ δὲ μαθήματα ταῦτα μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους τελείου ἐστὶ γυμνάσια μάλιστα πολεμικά, ἱππεύειν καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν καὶ σφενδονᾶν¹). Ἐντεῦθεν δὲ ἄρχεται τὸ ἕτερον τῶν Ἑλληνικῶν παιδευμάτων, ἡ γυμναστική²) παρὰ Πλάτωνι, ἥ ἀποδῶμεν τῷ λόγῳ τὰ προσήκοντα.

Πρὸ παντὸς ἀξιολογώτατόν ἐστι Πλάτωνος ἡ γνώμη παρὰ τὰ τέως νομιζόμενα, μὴ ὑπολαμβάνειν τὰ δύο κύρια παιδεύματα, τὸ μὲν ἐπὶ σώματι, πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ, τὸ δὲ ἐπὶ ψυχῇ, ἀλλ' ἀμφοτέρω τῆς ψυχῆς στοχάζεσθαι. Οἱ μὲν γὰρ διὰ βίου γυμναστικῇ ὁμιλοῦντες, μουσικῆς δὲ μὴ ἀπτόμενοι, τὸ μὲν θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀπεργάζονται σκληρὸν καὶ δύσκολον μέχρις ἀγριότητος, τὸ δὲ φιλομαθὲς καὶ λογιστικὸν αὐτῶν, ἅτε οὐκ ἐγειρόμενον, οὐ δὲ τρεφόμενον, οὐδὲ διακαθαιρομένων τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ, ἀσθενὲς τε καὶ κωφὸν καὶ τυφλὸν γίγνεται. Μισόλογος δὲ ὁ τοιοῦτος γίγνεται καὶ ἄμουσος καὶ πειθοῖ μὲν διὰ λόγων οὐδὲν ἔτι χρῆται, βία δὲ καὶ ἀγριότητι, ὥσπερ θηρίον, πρὸς πάντα διαπράττεται, καὶ ἐν ἀμαθίᾳ καὶ σκαιότητι μετὰ ἀρρυθμίας τε καὶ ἀχαριστίας ζῇ. Ὁ δ' αὖ παρέχων μουσικῇ καταυλεῖν καὶ καταχεῖν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ὧτων, ὥσπερ διὰ χώνης τὰς γλυκείας τε καὶ μαλακάς καὶ θρηνώδεις ἀρμονίας, καὶ μινυρίζων καὶ γεγανωμένος ὑπὸ τῆς ᾠδῆς διατελὼν τὸν βίον ὅλον, οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, εἴτι θυμοειδὲς εἶχεν, ὥσπερ σίδηρον ἐμάλαξε καὶ χρήσιμον ἐξ ἀχρήστου καὶ σκληροῦ ἐποίησεν· ὅταν δὲ ἐπέχων μὴ ἀνῇ, ἀλλὰ κηλῇ, τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη τήκει καὶ λείβει, ἕως ἂν ἐκτιῇ τὸν θυμὸν καὶ ἐκτέμῃ ὥσπερ νεῦρα ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ ποιήσῃ μαλθακὸν αἰχμητήν· καὶ ἐὰν μὲν γε ἐξ ἀρχῆς φύσιν ἄθυμον λάβῃ, ταχὺ τοῦτο διεπράξατο, ἐὰν δὲ θυμοειδῇ, ἀσθενῇ ποιήσας τὸν θυμὸν οἰζυρρόπον ἀπειργάσατο, ἀπὸ σμικρῶν ταχὺ ἐρεθιζόμενόν τε καὶ κατασβευνόμενον· ἀκράχοιοι εἴναι καὶ ὀργίλοι ἀντὶ θυμοειδοῦς γεγέννη-

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 794 c, d.

2) Καταχρηστικῶς ὀνομάζει Πλάτων καὶ τὴν τιθῆναι τῶν παιδῶν καὶ αὐτῶν τῶν κρουμένων τὴν κίνησιν γυμναστικὴν. Νόμ. Ζ', 789 a, b.

ται, δυσκολίας ἐμπλεω. Ἐπὶ δὴ τὰ δύο ταῦτα τῆς ψυχῆς, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ φιλόσοφον, οὐκ ἐπὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, δέδωκε θεός τις ἀνθρώποις γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν, ὅπως ἂν ἀλλήλοιν ξυναρμολογήσῃτον. ἐπιτεινομένῳ καὶ ἀνιεμένῳ μέχρι τοῦ προσήκοντος· καὶ ὁ κάλλιστα μουσικῇ γυμναστικὴν κεραννύς καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέρων, οὗτός ἐστι μουσικώτατος καὶ εὐαρμολοτότατος¹). Ὅτι δὲ καὶ ὑγίειαν καὶ κάλλος καὶ ἰσχὺν τοῦ σώματος ἀπεργάζεται ἡ γυμναστικὴ, οὐκ ἀπόφησιν· ἀλλὰ ταῦτα καθ' ἑαυτὰ οὔτε ἀγαθὰ ἡγεῖται, οὔτε κακὰ, ἀλλὰ τοῖς μὲν δικαίοις καὶ ἀγαθοῖς οὖσιν ἀγαθὰ, τοῖς δὲ κακοῖς κακὰ²). Οἷς μέντοι μήπω σαφῶς ἐπὶ θάτερα ἔρρεψε τὰ ἦθη, τοῖς νέοις, οὐ φησι τιμιώτατον εἶναι σῶμα τὸ καλόν, οὐδὲ τὸ ἰσχυρόν, οὐδὲ τὸ τάχος ἔχον, οὐδέ γε τὸ ὑγιεινόν, κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν, οὐδ' αὖ τὰ τούτων ἐναντία· κίνδυνον γὰρ φέρει τῇ ψυχῇ ἀμφοτέρω· ἐκεῖνο μὲν ποιεῖ χαλνούς τὰς ψυχὰς καὶ θρασείας, ταῦτα δὲ ταπεινάς καὶ ἀνελευθέρους. Λεῖπεται ἄρα ἡ μέση ἕξις ἡ ἀρίστη τε καὶ ἀσφαλεστάτη³). Ἐτι δὲ ἡγούμενος οὐ τὸ χρηστὸν σῶμα τῇ ἑαυτοῦ ἀρετῇ ψυχὴν ἀγαθὴν ποιεῖν, ἀλλὰ τοῦναντίον ψυχὴν ἀγαθὴν τῇ ἑαυτῆς ἀρετῇ σῶμα παρέχειν ὡς οἷόν τε βέλτιστον, ταύτην θεραπεύσαντα ἱκανῶς βούλεται παραδιδόναι αὐτῇ τὰ περὶ τὸ σῶμα ἀκριβολογεῖσθαι, καὶ ἀπαιδευσίας τεκμήριον ποιεῖται οὐ μόνον τὸ δικαστῶν δεῖσθαι πρὸς θεραπείαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἰατρῶν τοῦ σώματος⁴), ὅτι μὴ τραυμάτων ἕνεκα καὶ ἐπετεῖων νοσημάτων ἐπιπεσόντων⁵). Αὐτὸς δὲ ὅσον τοὺς τύπους ὑφηγεῖται τῆς χάριν τοῦ σώματος γυμναστικῆς. Ἡ δ' ἐστὶ τοιαύτη, οἷα ὀρθότερον ἂν καλεῖσθαι διαιτητικὴ. Μέθης γὰρ ἀπέχεσθαι κελεύει καὶ ποικιλίας ὀφῶν καὶ ἡδυσμάτων καὶ πεμμάτων καὶ ἐταίραις ὁμιλίας καὶ τὰ τοιαῦτα⁶). Αὐτὰ μὲν τὰ γυμνάσια καὶ τοὺς πόνους, ὅπερ εἴρηται,

1) Πλ. Πολ. Γ', 410 b—412 a.

2) Πλ. Νόμ. Β', 664 d.

3) Πλ. Νόμ. Ε', 728 d, e. Πολ. Ξ', 494 b, c.

4) Τοῦναντίον δὴπου ἡ τανῦν νομίζεται.

5) Πλ. Πολ. Γ', 405 a, b, d.

6) Πλ. Πολ. Γ', 403 d—404 e.

οὐ πρὸς ἰσχὺν τοῦ σώματος βλέποντα, ὥσπερ τοὺς ἀθλητάς, μεταχειρίζεσθαι προσήκει, ἀλλ' ὡς μουσικῆς ἀντίρροπα, πρὸς ἔγερσιν καὶ ἐπὶ ῥώσιν τοῦ θυμοειδοῦς τῆς ψυχῆς. Βούλεται δὲ καὶ ταῦτα πάσης περιεργείας καθαρεύειν, καὶ ὥσπερ μουσικῇ ἐφάνη ἀρίστη ἡ ἀπλουστάτη καὶ ἀπέριττος, καὶ ἡ γυμναστικὴ κατὰ ταῦτα ἶχνη διωκτέα ἢ ἀρίστη¹). Τῶν δὲ πολλῶν καὶ ποικίλων γυμνασίων μόνῃς τῆς πάλης ἐπιμέμνηται, ὡς ἐπιτηδαιοτάτης ταύτην τὴν ἔξιν ἀπεργάζεσθαι, καὶ ταύτης τῶν δύο εἰδῶν, ἀλυνδήσεως καὶ ὀρθοπάλης, ταύτην μόνην δοκιμάζει²). Ἐπειδὴ δὲ καὶ πολεμικοὺς ἅμα γίγνεσθαι τοὺς ἑαυτοῦ τροφίμους βούλεται Πλάτων, ἀνάγκη καὶ τὰ περὶ τὸν πόλεμον διαπονεῖν, τοξικὴν τε καὶ πᾶσαν ῥίψιν καὶ πελταστικὴν καὶ πᾶσαν ὀπλομαχίαν καὶ διεξόδους τακτικὰς καὶ πορείας στρατοπέδων καὶ στρατοπεδεύσεις καὶ ὅσα εἰς ἵππικὴν μαθήματα συντείνει· ἅπερ γυμνάσια τίθῃσι καὶ ταῦτα³). οὐδὲν γὰρ μᾶλλον εἰς πόλεμον συμβάλλεται ἢ εἰς τὴν εἰρημένην σώματος καὶ ψυχῆς ἔξιν, καὶ ῥαδίως ἂν τις ἀνέυροι ἐν τούτοις χωρὶς τῆς πάλης καὶ τᾶλλα γυμνάσια, ἐξ ὧν τὸ πένταθλον τῶν παλαιῶν συνέκειτο, ἄλμα καὶ δρόμον καὶ δίσκον καὶ ἀκόντιον.

Δεκαετῆς δὲ γενομένους τοὺς παῖδας καιρὸς ἐπὶ τρία ἔτη γράμματα μαθεῖναι. Γράμματα δὲ λέγει τὸ γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν καὶ τὴν ἐρμηνείαν καὶ ἐκμάθησιν τῶν γραπτῶν ἢ ἀναγνωστῶν λόγων⁴). Καὶ ἐκεῖνα μὲν βούλεται διαπονεῖν μέχρι τοῦ δυνατοῦ εἶναι γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν, πρὸς τάχος δὲ ἢ κάλλος ἀπηκρῖβῶσθαι, οἷς μὴ φύσις ἐπέσπευσεν, ἐν τοῖς τεταγμένοις ἔτεσι, χαίρειν ἔαν⁵). Περὶ δὲ τῶν λόγων, οὗς τοῖς παισὶ δεῖ ἀνα-

1) Πλ. Πολ. Γ', 410 a, b.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 795 d—796 a.

3) Πλ. Νόμ. Ζ', 813 d.

4) Ῥουσσοῦς τίθῃσι μετὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τὰ μαθήματα ταῦτα· Κοϊντιλιανὸς δὲ ἀπὸ τοῦ ἐξοδίου τὴν ἀρχὴν αὐτῶν.

5) Πλ. Νόμ. Ζ' 809 e—810 b. Ἄλλως Κοϊντιλιανὸς «Non ista aliena res, quae fere ab honestis negligi solet, cura bene ac velociter scribendi». Ἄλλ' ἄλλοι καιροὶ ἄλλα τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ἀποφαίνουσι, τὰ γὰρ ἀνθρώπινα· οὐ μέντοι τὰ θεῖα.

γιγνώσκειν παρατιθέναι καὶ μαθάνειν, οἱ μὲν ἐβούλοντο ἐν τοῖς οὔσι ποιητικοῖς συγγράμμασι σπουδαίοις ἢ κωμικοῖς τρέφειν τοὺς νέους καὶ διακορεῖς ποιεῖν, ὅλους ποιητὰς ἐκμανθάνοντας· οἱ δ' αὖ ἐκ πάντων κεφάλαια ἐκλέγειν καὶ συνάγειν εἰς ταυτόν, ἀνθολογίαν δηλαδή ἢ χρηστομάθειαν συντιθέναι, καὶ ταῦτα παρατιθέναι τοῖς νέοις ἐκμανθάνειν· ἀμφοτέροι δὲ τὴν πολυμαθειαν καὶ πολυπειρίαν τῶν νέων ἐσπευδον. Πλάτων δ' ἀποφαίνεται μηδετέρους πανταχῇ ἀληθεύειν· τὴν γὰρ πολυμαθειαν φέρειν τοῖς παισὶ κίνδυνον· βούλεται δὴ ταύτης μὲν ὀλιγωρεῖν, πρὸς δὲ τὰ ὑφ' αὐτοῦ ἐν τοῖς Νόμοις διηγημένα, ὧν ἡμεῖς τοὺς τύπους ἐν τῷ περὶ μουσικῆς λόγῳ ἐδηλώσαμεν, πρὸς ταῦτα βλέποντα τὸν παιδευτὴν, ὥσπερ πρὸς παράδειγμα, ποιῆσθαι τὴν ἐκλογὴν τῶν πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἐκμάθησιν παραθετέων τοῖς νέοις, εἴτε ποιημάτων, εἴτε ψιλῶν λόγων.

Τοῖς δὲ τριακαίδεκα ἔτη γεγονόσι προσήκει λύρας ἄψασθαι, ἐμμεῖναι δὲ τρία ἔτη. Βούλεται δέ, ὅπερ ἐμπροσθεν εἴρηται, μηδαμῶς ψιλῇ κιθαρίσει χρῆσθαι, ἀλλ' ἂν ὀρίσωνται μέλη οἱ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένοι χρηστὰ εἶναι, μαθάνοντας, τούτων χάριν προσχρῆσθαι τοῖς φθόγγοις τῆς λύρας, σαφηνείας ἕνεκα τῶν χορδῶν, ἀποδιδόντας πρόσχορδα τὰ φθέγματα τοῖς φθέγμασι· τὴν δὲ ἑτεροφωνίαν τῆς λύρας, ἀλλὰ μὲν μέλη τῶν χορδῶν ἰσίων, ἀλλὰ δὲ τοῦ τὴν μελωδίαν συνθέντος ποιητοῦ, καὶ δὴ καὶ πυκνότητα μανότητι καὶ τάχος βραδυτῇτι καὶ ὀξύτητα βαρύτητι σύμφωνον καὶ ἀντίφωνον παρεχομένους, καὶ τῶν ῥυθμῶν ὡσαύτως παντοδαπὰ ποικίλματα προσαρμόττοντας τοῖς φθόγγοις τῆς λύρας, πάντα τὰ τοιαῦτα μὴ προσφέρειν τοῖς μέλλουσιν ἐν τρισὶν ἔτεσι τὸ τῆς μουσικῆς χρήσιμον ἐκλήψεσθαι διὰ τάχους¹⁾. Ἦν ἄρα τοῦ κιθαριστοῦ ἔργον καὶ τὰ μέλη διδάσκειν, οὐ μόνον κιθαρίζειν, ὅπερ δήλον γίγνεται καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ σπουδαίας διηγήσεως τῶν κατὰ τὴν παιδείαν τῶν νέων Ἀθήνησι²⁾.

Ἐξῆς δὲ τούτοις καθίστασι γυμνάσια καὶ διδασκαλεῖα κοινά.

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 812 d, e.

2) Πλ. Πρωταγ. 326 b.

Τὰ μὲν συνήθη γυμνάσια καὶ τὰ διδασκαλεῖα βούλεται κατὰ μέσσην τὴν πόλιν ὑποδομῆσθαι, τὰ δὲ ἵππων καὶ τῆς ἄλλης πολεμικῆς ἀσκήσεως γυμνάσια καὶ εὐρυχώρια ἐξωθεν· ἐν δὲ τούτοις πᾶσι διδασκάλους ἐκάστων, ξένους οἰκούντας, πεπεισμένους μισθοῖς παρὰ τῆς πόλεως, διδάσκειν τε πάντα ὅσα πρὸς τὸν πόλεμον ἐστὶ μαθήματα τοὺς φοιτῶντας, ὅσα τε πρὸς μουσικὴν, οὐχ ὃν μὲν ἂν ὁ πατὴρ βούληται, φοιτῶντα, ὃν δ' ἂν μή, ἐδόντα τῆς παιδείας, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον πάντα· ἄνδρα καὶ παῖδα κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς τῆς πόλεως μᾶλλον ἢ τῶν γεννητόρων ἦτας, παιδευτέον ἐξ ἀνάγκης¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲ Πλάτωνι δοκεῖ δεῖν καὶ τὰς γυναῖκας τῶν αὐτῶν ἐπιτηδευμάτων μετέχειν τοῖς ἀνδράσιν, ἐπόμενόν ἐστι τὸ καὶ παιδείας αὐταῖς τῆς αὐτῆς μεταδεδωκέναι ἐν τε μουσικῇ καὶ ἐν γυμναστικῇ, ὥςπερ εἴρηται. Οὐ μὲν ἄλλ' ἐξαίρετον ἐποιήσατο τὸ τῶν ᾠδῶν. Βούλεται γὰρ αὐτάς πρεπούσας ἐκατέρῳ γένει ἀποδιδόναι, τὸ μὲν μεγαλοπρεπὲς καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀνδρείαν ῥέπον, ἀρβενωπὸν καλῶν, ἄρρεσι, τὸ δὲ πρὸς τὸ κόσμιον καὶ σῶφρον μᾶλλον ἀποκλῖνον θηλυγενέστερόν φησι καὶ θηλείαις ἀποδίδωσι²⁾.

Συμπάσης δὲ τῆς ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδείας ἀρρένων τε καὶ θηλέων κατέστησεν ἓνα ὑπατον ἄρχοντα, ὃν ἐπιμελήτην τῆς παιδείας προσαγορεύει. Τὴν δὲ ἀρχὴν ταύτην τίθησι τῶν ἐν τῇ πόλει ἀκροτάτων ἀρχῶν πολὺ μεγίστην. Διὸ δεῖ καὶ τὸν αἰρούμενον ἄξιον ταύτης εἶναι, τὸν ἄριστον τῶν ἐν τῇ πόλει, μὴ ἔλαττον πεντήκοντα ἐτῶν, παίδων γνησίων πατέρα, μάλιστα μὲν υἱέων καὶ θυγατέρων, εἰ δὲ μή, θᾶτερα³⁾, ἔχοντα ἀκριβοῦς ἐπιστή-

(1) Πλ. Νόμ. Ζ', 804 d. 813 b. e. Ἰδοὺ δὴ καὶ ἡ ἀναγκαία μαθητεία (Schulzwang) παρὰ Πλάτωνι, ἥ τοὺς χρωμένους ταῦν λαοὺς δικαίως ἂν τις εὐδαιμονίσεις τοῦ δόνασθαι χρῆσθαι. Τὸ εἰς Σόλωνα ἀναφέρειν τὴν ἀναγκαίαν μαθητείαν οὐ μοι δοκεῖ πᾶν ὀρθὸν εἶναι. Ἦν γὰρ ὁ Σόλωνος νόμος ὁ περὶ τούτου συμβουλευτικὸς, οὐκ ἀναγκαστικὸς. (Schoemann griechische Alterthümer I Band. S. 518, 2 Auflage. Τὰ ἐν τῷ Κρίτῳ σ. 50 e. οὐκ ἐναντιοῦται τοῖς δεῖ· τὸ δὲ «ἐξ ἀνάγκης» τοῦ Πλάτωνος ποιεῖ τὴν ἀναγκαίαν μαθητείαν.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 802 e.

3) Πλ. Νόμ. Σ', 765 d—766 b.

μην τῶν καθηκόντων αὐτῷ, ἵνα καὶ τοῖς ἄλλοις μνηστῆς τε ἅμα καὶ τροφεὺς γίγνηται¹⁾· ἄρχειν δὲ ἐπὶ πέντε ἔτη, μεθ' ὃ νέον αἰρῆσθαι· ἐξεῖναι δ' αὐτῷ ὑπὸ τοῦ νόμου προσλαμβάνειν εἰς ταύτην τὴν ἐπιμέλειαν οὓς ἂν ἐθέλῃ τῶν πολιτῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἷον παιδονόμους, ἐπιμελομένους κόσμου καὶ παιδείας καὶ φοιτήσεως εἰς τὰ διδασκαλεῖα καὶ γυμνάσια καὶ οἰκήσεων τῶν παιδῶν²⁾).

Ἦν ἔμπροσθεν ἐκάλεσα ἠθικὴν παιδείαν, ὠρίσθω ἡ μέχρι τοῦ ἐκκαιδεκάτου ἔτους, οὐχ ὡς μόνως, ἀλλ' ὡς μάλιστα ἔθει τοῦ τῆς ψυχῆς ἡθους οὕσα παιδεία³⁾ ἐν μουσικῇ γυμναστικῇ κεκραμένῃ. Τέταται δὲ καὶ παρ' αὐτὴν μὲν, μάλιστα δὲ μετ' αὐτὴν διὰ τῆς ἐχομένης ἡλικίας πάσης ἡ ἐπιστημονικὴ παιδεία, ἥ ἐστι τὸ ἀναγαγεῖν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὄντων τῶν γιγνομένων καὶ ἀπολλυμένων ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ ὄντως ὄντος καὶ ἀεὶ κατὰ ταῦτά ἔχοντος, οὗ ἔστιν, ὡς ἔμπροσθεν διήλθομεν, τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ἠθικὴ παιδεία ἐστὶν ἅμα ταύτης προοδοποιητικῇ, καὶ πάντως δεῖ προϋπάρχειν, ἢ μὴδὲ τῆς ἐπιστημονικῆς ἄπτεσθαι. Ἔστι γὰρ οὐδαμοῦ δεινὸν οὐδὲ σφοδρὸν ἀπειρία τῶν πάντων, οὐδὲ μέγιστον κακόν, ἀλλ' ἡ πολυπειρία καὶ πολυμαθία μετὰ κακῆς ἀγωγῆς γίγνεται πολὺ τούτων μείζων (ζημία⁴⁾)· καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀλλαχού⁵⁾ τὴν μεγίστην ἀμάθειαν ἀποκαλεῖ, τὸ ὑπὸ ἐπιστήμης εἰδέναι μὲν, ὅ τι καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ ὅ τι πονηρὸν καὶ ἄδικον, καὶ πάνυ λογιστικούς εἶναι καὶ πάντα τὰ κομψὰ καὶ ὅσα πρὸς τάχος τῆς ψυχῆς πέφυκε διαπεπονῆσθαι, διὰ δὲ κακὴν ἀγωγὴν τὸ μὲν πονηρὸν φιλεῖν τε καὶ ἀσπάζεσθαι, τὸ δὲ ἀγαθὸν μισεῖν· ἄνευ γὰρ συμφωνίας οὐδ' ἂν τὸ σμικρότατον εἶδος φρονήσεως γένοιτο. Τὸ δ' ἐκ τῆς πολυμαθείας μετὰ κακῆς ἀγωγῆς, δεινὸν ὄν, δεινότερον ἀποδίδει, ἐὰν οἱ οὕτως ἔχοντες ἅμα εὖ πέφυκότες τυγχάνωσιν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι φύσει ἔχοντες ὀξεῖαν τὴν

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 809.

2) Πλ. Νόμ. Σ', 764 d.

3) Sittlich-religiöse Erziehung.

4) Πλ. Νόμ. Ζ', 849 a.

5) Πλ. Νόμ. Γ', 689.

τῆς διανοίας ὄψιν, ὁξύτερον διορᾷσι τὰ ἐφ' ἃ τέτραπται ἡ ὄψις αὐτῶν καὶ τοσοῦτω πλείω κακὰ οἰοί τ' εἰσὶν ἐργάζεσθαι¹⁾). Ὑπαρχούσης δὲ τῆς ἠθικῆς παιδείας οὕτω δὴ δεῖ σκοπεῖν τὰς φύσεις τῶν μελλόντων τῆς ἐπιστημονικῆς ἄψεσθαι. Μόνους γὰρ τοὺς τὴν φύσιν ἐπιτηδεῖαν ἔχουσιν οἶεται δεῖν μεταδιδόναι ταύτης, οὐς καὶ βούλεται φύλακας τῆς πόλεως εἶναι. Ἐπιτηδεύως δὲ πεφύκασιν, οἱ ἂν εὐμαθεῖς ὥς καὶ μνήμονες καὶ ἀγχείνοι καὶ ὀξεῖς καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐπεται, καὶ αὐτὸν νεανικοὶ τε καὶ μεγαλοπρεπεῖς τὰς διανοίας, οἷοι κοσμίως μετὰ ἡσυχίας καὶ βεβαιότητος ἐθέλιν ζῆν²⁾). Ταῦτα δὲ ὀλιγάκις ἐθέλει εἰς ταὐτὸ συμφύεσθαι ἅμα, ἀλλ' οἱ μὲν ἐκείνα ἔχοντες ὑπὸ ὁξύτητος φέρονται ὅπῃ ἂν τύχῃσι καὶ τὸ βέλαιον ἅπαν αὐτῶν ἐξοίχεται· οἱ δ' αὐτὰ τῇ βέλαια καὶ δυσκίνητα ἔχοντες, οἷς ἂν τις μᾶλλον ὥς πιστοῖς χρῆσαιτο, ἔχουσιν ὡσαύτως καὶ πρὸς τὰς μαθήσεις δυσκινήτως, ὥσπερ ἀπονεναρκαμένοι, καὶ ὕπνου καὶ χάσμενς ἐμπίπλυνται. Εἰσὶ τοίνυν οἱ ἀμφοτέρωθεν ἔχοντες σπάνιοι· καὶ τῆς παιδείας δὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ὀλίγοις καὶ ἀριστίνδην μεθεκτέον ἐστὶ³⁾).

Πρὸ δὲ τῆς ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων διατριβῆς, — ἐστὶ δ' αὕτη ἡ ἐν φιλοσοφίᾳ σχολή, — ἀναγκαῖόν ἐστι προπαιδευθῆναι μαθημασί τισιν, ἃ τὴν δύναμιν ἔχει περιάγειν τῆς ψυχῆς τὸ ὅμμα ἀπὸ τῶν δοξαστῶν πρὸς τὰ ἐπιστητά. Τοιαῦτα δ' ἐστὶ μαθήματα τὰ κοινῶς μὲν ὀνόματι μαθηματικὰ καλούμενα, ἰδίῳ δὲ ἕκαστον αὐτῶν ἀριθμητικὴ καὶ λογιστικὴ, γεωμετρία μετὰ στερεομετρίας, ἀστρονομία. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τέχναι καὶ πραγματεῖαι ἢ πρὸς δόξας ἀνθρώπων καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν, ἢ πρὸς γενέσεις τε καὶ συνθέσεις, ἢ καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν φυομένων τε καὶ συντιθεμένων⁴⁾). Τὰ δὲ μαθηματικὰ ἐπιλαμβάνεται τι τοῦ ὄντος, οὐ μέντοι οὐδ' αὐτὰ εἰλικρινῶς, ἀλλ' οἷον ὀνειρώττει περὶ αὐτό. Οἱ γὰρ περὶ ταῦ-

4) Πλ. Πολ. Ζ', 519 a.

2) Ἀτεχνῶς οἷον διαγράφει τὸ ἦθος τοῦ Θεαιτήτου (Θαιτ. 144).

3) Πλ. Πολ. Ζ', 503.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 533. Τοῖς αὐτοῖς ἐνέχονται καί, ἄς πρότερον ἀνέλθωμεν, γυμναστικὴ καὶ μουσική· πλὴν ὅτι ἡ ὀρθὴ μουσικὴ τροφὴ ἐμπικεῖ ἐπιθυμίας καὶ δόξας ὀρθὰς καὶ ἀληθεῖς, πάντως μέντοι δόξας.

τα πραγματευόμενοι χρῶνται ὑποθέσεις, περὶ ὧν οὐδένα λόγον οὔτε ἑαυτοῖς οὔτε ἄλλοις ἐτι ἀξιούσι διδόναι, ὡς παντὶ φανερῶν, ἃς καὶ ἀξιώματα καλοῦσιν· ἐκ τούτων δ' ἀρχόμενοι, τὰ λοιπὰ τῇ διανοίᾳ διεξιόντες ὀρθῶς, τελευτῶσιν ὁμολογουμένως ἐπὶ τοῦτο, οὐδ' ἂν ἐπὶ σκέψιν ὀρμήσωσιν. Ὅτι δὴ αἱ μὲν ἀρχαὶ αὐτῶν πιστὰι μόνον εἰσίν, ἀλλ' οὐκ ἐπιστηταί, τὸ δ' ἐκ τούτων πᾶν αὐτῶν νοήσει περαίνεται, διὰ τὴν σύμμικτον ταύτην φύσιν μεσεύει τῶν τε περὶ τὰ καθαρῶς νοητά, ἀνευ ὑποθέσεως αὐτῆς τῆς τοῦ παντὸς ἀρχῆς ἀπτομένων, καὶ τῶν περὶ τὰ δοξαστά. Ἐτι δὲ καὶ κατ' ἄλλο τι ἔχεται τῶν αἰσθητῶν τὰ μαθηματικά. Διανοοῦμενοι γὰρ περὶ τῶν αἰδίων σχημάτων, οἷον τριγώνου, προσχρῶνται οἱ μαθηματικοὶ ὁρωμένοις σχήμασι καὶ γράφουσι τοιαῦτα εἰδωλα ἐκείνων καὶ ποιοῦνται περὶ αὐτῶν τοὺς λόγους¹).

Ἡ μὲν τοίνυν μεγίστη ἀξία τῶν μαθηματικῶν, ἃν τις εἰς ἀκρίβειαν αὐτῶν ἦ, ἐστὶ παρασκευάζειν τοὺς χρωμένους ἐπὶ τὴν τοῦ ἀληθῶς ὄντος ἐπιστήμην. Διὸ οὐδὲ χρὴ παντάπασιν αἰσθητοῖς χρῆσθαι, οὔτε διαγράμμασιν, οὔτε τοῖς ἐν τῷ οὐρανῷ συμβαίνουσιν· ἐπεὶ καὶ ὅτι κάλλιστα τὰ τοιαῦτα ἀπειργασμένα καὶ συνεστῶτα τυγχάνη, ἅτε αἰσθητῶν ὄντων καὶ σώματα ἐχόντων, οὐκ ἂν λάβοι τίς ποτε ἀληθὲς αὐτῶν ταύτη²).

Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τῆς ἀκριβείας ταύτης τὰ μαθήματα ταῦτα, μάλιστα δὲ τὴν ἀστρονομίαν—αὕτη γὰρ σχεδὸν καὶ τᾶλλα δύο συλλαβοῦσα ὑφ' ἑαυτῇ ἔχει — τίμια ἡγεῖται Πλάτων καὶ χρῆσιμα, καὶ παντὶ ἐλευθέρῳ σπουδῆς ἀξία, εἰς τὸ δύνασθαι διαριθμεῖσθαι νύκτα καὶ ἡμέραν, Σελήνης δὲ καὶ Ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀστρῶν περιφορᾶς ἐμπείρως ἔχειν, ἵνα μὴ καταψευδῶμεθα τῶν μεγάλων τούτων θεῶν, ὡς μὴδέποτε τὸν αὐτὸν δρόμον ἰόντων, ἀλλὰ πάντῃ πλανωμένων, καὶ τῶν μὲν θᾶπτον ὡς βράδιον, τῶν δ' ἐναντίως ὡς ἐναντίως κινουμένων. Ὅ γὰρ φασιν οἱ πολλοὶ τὸν μέγιστον θεὸν καὶ ὅλον τὸν κόσμον οὔτε ζητεῖν δεῖν οὔτε πολυ-

1) Πλ. Πολ. ζ', 510 b—514 e. Ζ', 533 c.

2) Πλ. Πολ. Ζ', 525 c, d. 529 a—530 b.

πραγμονεῖν τὰς αἰτίας ἐρευνῶντας, ὥς οὐχ ὅσιον ὄν, ἐναντίως ἔχει¹⁾.

Ἐπὶ τούτοις καὶ τοῦτο ἔτι ἀξιόλογον τῶν μαθημάτων τούτων, ὅτι ποιεῖ τούς τε φύσει λογιστικούς εἰς πάντα τὰ μαθήματα ὀξείας φαίνεσθαι, οἳ τε βραδεῖς, αἱ ἐν τούτῳ παιδευθῶσι καὶ γυμνάσωνται, καὶ μὴδὲν ἄλλο ὠφελήθωσιν, ὅμως εἰς γὰρ τὸ ὀξύτεροι αὐτοὶ ἐαυτῶν γίγνεσθαι πάντως ἐπιδιδόασιν²⁾. Ἐν γὰρ τούτοις τοῖς μαθήμασιν ἐκάστου ὄργανόν τι τῆς ψυχῆς ἐκκαθαίρεται τε καὶ ἀναζωπυροῦται ἀπολλύμενον καὶ τυφλούμενον ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων, κρεῖττον ὃν σωθῆναι μυρίων ὁμμάτων³⁾.

Τέλος δὲ καὶ τῆς εἰς τὸν πρακτικὸν βίον χρησιμότητος αὐτῶν ἀξίον ἐπιμνησθῆναι. Σχεδὸν γὰρ πᾶσαι τέχναι προσχρῶνται τούτοις⁴⁾. Ἦν δὲ καὶ ταύτην διχῇ διαλάβωμεν, τὴν μὲν εἰς πόλεμον ἐλευθεριωτέραν ἡγεῖται Πλάτων, καὶ γὰρ τὴν τῶν πολεμικῶν ἀσκησιν τοῖς ἐλευθέροις προσήκειν⁵⁾, τὴν δὲ εἰς καπηλείας καὶ γεωργίας καὶ ναυτιλίας καὶ τὰ τοιαῦτα φορτικωτέραν⁶⁾. Ὅπου δὴ κελεύει δεῖν μὴ μόνον τὰ δημόσια νομίσματα καὶ μέτρα καὶ σταθμὰ ἑμμετρὰ τε εἶναι καὶ ἀλλήλοις σύμφωνα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἴδια σκευῆ, μῆκος αὐτῶν καὶ βάθος καὶ τὸν πρὸς ἀλλήλα λόγον συντετάχθαι, ὥστε ἐν παντὶ ἔχειν ἀφορμὴν τοῦς πολίτας περὶ ἀριθμούς καὶ λογισμούς διατρίβειν, οὐχ οὕτω τοῦ ὠφελίμου χάριν ποιεῖ, ὥς τῆς ἀπὸ τούτων ἐγέρσεως τῆς διανοίας. Ψέγει δὲ τὴν ἀνελευθερίαν καὶ φιλοχρηματίαν, ἥς ἔνεκα μάλιστα ἐσπούδαζον Αἰγύπτιοι καὶ Φοίνικες περὶ τὰ μαθηματικά⁷⁾.

Χρὴ δὲ προβάλλειν τὰ μαθηματικά παισὶν ἔτι οὖσιν, ἢ αὐτοῖς εὐληπτά ἐστι, τὸ δὲ ἀκριβὲς αὐτῶν εἰς ἀκμαίαν ἡλικίαν

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 821—822. Ἐν τοῖς μαθηματικοῖς φαίνεται Σωκράτης, εἴπερ που καὶ ἀλλαχοῦ, ὅσον διπρόσωπος Ἰανός, τῷ ἑτέρῳ φθηγόμενος παρὰ Ξενοφῶντι (Ἀπομν. Δ, ζ, 56), τῷ δὲ ἑτέρῳ παρὰ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ.

2) Πλ. Πολ. Ζ', 526 b. Νόμ. Ε', 747 b.

3) Πλ. Πολ. Ζ' 527 e.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 522 c.

5) Πλ. Πολ. Ζ', 522 d, e, 524 d. 526 d.

6) Πλ. Πολ. Ζ', 525 c. 527 d.

7) Πλ. Νόμ. Ε', 746 e—747 c.

ὑπερτίθεσθαι, εἰς τὸ ἐπτακαίδεκατον καὶ ὀκτωκαίδεκατον ἔτος, ὡς ἔοικε· τῇ δὲ ἐν τούτοις σπουδῇ τὸ τῆς παιδείας σχῆμα περιτιθέναι, τὸ δὲ βίαιον καὶ ἐπ' ἀνάγκης ὅσον ἐνδέχεται ἐξαρεῖν· ὁδὴ γὰρ οἱ τε παῖδες αὐτῶν εὐμαθέστεροι γίνονται καὶ τὰ μαθήματα ἔμμενα¹⁾. Ἐπαινεῖ δὲ τὴν παρ' Αἰγυπτίοις συνήθη μέθοδον τῆς διδασκαλίας. Ἦν γὰρ ἐκείνοις ἐξευρημένα μαθήματα τῶν παιδῶν χάριν τοῦ μετὰ παιδείας καὶ ἡδονῆς μαθάνειν, περὶ τε λογισμοὺς μῆλων διανομαὶ καὶ σταφάνων πλείοσιν ἅμα καὶ ἐλάττοσιν ἀρμοττόντων ἀριθμῶν τῶν αὐτῶν καὶ ἄλλα παραπλήσια, καὶ περὶ μετρήσεις, καὶ ὡς ἐν παιδείᾳ μέρεα ἐξήρουν αὐτῶν τὴν περὶ ταῦτα ἐνοῦσαν φύσει τοῖς ἀνθρώποις γελοῖαν τε καὶ αἰσχρὰν ἄνοιαν²⁾.

Μετὰ δὲ τὰ ἐπτακαίδεκα ἢ ὀκτωκαίδεκα ἔτη ἐν δυσὶν ἢ τρισὶν ἔτεσι μέχρι τῶν εἴκοσι τίθησι τὰ ἀναγκαῖα γυμνάσια, ὧν διὰ τὸ ἐπίπονον καὶ σκληρὸν ἀνάγκη παύεσθαι τῶν ἄλλων μαθημάτων. Κόποι γὰρ καὶ ὕπνοι μαθήμασι πολέμιοι³⁾. Διαφέρει δὲ ταῦτα τῶν παιδείων ἐκείνων μόνον ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἐλαφρότερα ἔστι καὶ τῆς παιδείας τὸν τύπον ἔτι φέρει, ταῦτα δὲ τραχύτερα καὶ τὸν αἰσθηρὸν σφατιωτικὸν χαρακτῆρα φέροντα.

Πρὸς τοῦτο δὲ χρὴ βλέπειν καὶ οὓς καθίσταται γυμναῖους ἀγῶνας, πολεμικὴν ἔξιν ἐμποιεῖν, καὶ ὅσα τῶν ἀγωνισμάτων πρὸς πόλεμον ἔστιν, ἐπιτηδεύειν τε βούλεται καὶ ἄλλα νικητήρια τιθέναι, ὅσα δὲ μὴ χαίρειν εἶναι. Τριττοὺς δὲ τίθησι τοὺς ἀγῶνας, τοὺς μὲν παιδῶν, τοὺς δὲ μεираκίων ἀγενεῖων, τοὺς δὲ ἀνδρῶν, θλητῶν δέ, τοὺς μὲν ἀνήδων καρῶν, ὥς χρὴ γυμνὰς ἀγωνίζεσθαι, τοὺς δὲ τῶν τριακαίδεκετίδων μέχρι γάμου, σὺν προεποσῇ στολῇ ἐσταλμένων. Ἀγωνίσματα δὲ τίθησι δρόμον μὲν ἐνόπλιον, ἄλλ' οὐ φιλόν, ἀντὶ δὲ πάλης τὴν ἐν ταῖς ὅπλοις μάχην, παγκρατίῳ δὲ τὴν πελταστικὴν ὅλην ἀντίστησιν ἀμιλλαμένων τόξου καὶ πέλταις καὶ λίθων βολῇ ἐκ χειρὸς τε καὶ σφενδόνης· ἔτι δὲ ἐπ-

1) Πλ. Πολ. Ζ', 536 d, e.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 819.

3) Πλ. Πολ. Ζ', 537 b.

πικροὺς ἀγῶνας οὐ μόνω δρόμω ἀμιλλωμένων, ἀλλὰ καὶ ὅπλοις ἀγωνιζομένων ἅμα¹⁾).

Βίς δὲ τὰ μέχρι τοῦδε γυμνάσια καὶ μαθήματα προσήκει καταλέξει καὶ τὴν θήραν²⁾ καὶ γὰρ ταύτην οὐδὲν ἥττον τῶν ἄλλων μαθημάτων ἡγεῖται συντείνειν εἰς παιδεῖαν³⁾. Μέγιστα δὲ αὐτῆς δύο, χωρὶς τῆς περὶ ταύτην τερπνῆς διαγωγῆς, ἐν μέν, ὅτι γνωρίζουσι τὴν οἰκείαν χώραν διεξερευνόμενοι αὐτὴν θέρους καὶ χειμῶνος, ὅπερ οὐδενὸς ἑλαττον μάθημα ὑπολαμβάνει, τὸ διὰ ἀκριβείας ἐπίστασθαι πάντας τὴν ἑαυτῶν, ἐν δέ, ὅτι ἐμποιεῖ εὐψυχίαν καὶ εὐτολμίαν καὶ ἔστιν ἀρίστη μελέτη τῶν ἀληθινῶν πολεμικῶν ἀγώνων, οὐχ ὅλως ἀκίνδυνος οὖσα. Διὸ οὐδὲ πᾶσαν θήραν θηρεύειν ἑᾷ πολυειδῇ οὔσαν, ἀλλ' ὅση ἔχει τὸ βελτίους ἀπεργάζεσθαι τὰς ψυχὰς τῶν νέων. Ἔστι δ' αὕτη ἡ τῶν τετραπόδων ἵπποις καὶ κυσὶ καὶ τοῖς ἑαυτῶν σώμασι, καὶ μόνους τοὺς τοιούτους θηρευτὰς ἑᾷ ὅπου καὶ ὅπῃ ἂν ἐθέλωσι κυνηγετεῖν τὴν δὲ ἄρκυσι καὶ πλεκταῖς ἀποκωλύει, ὅτι δηλαδὴ τό τε σῶμα ἀργὸν ἑᾷ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος δολιώτερον καθίστησι. Τὴν αὐτὴν δὲ ἀργίαν σώματος καὶ ψυχῆς ἔχει καὶ ἡ τῶν ἐνύδρων θήρα· διὸ καὶ ταύτην ἀποδοκιμάζει, οὐ μέντοι νόμῳ. Τὴν δὲ τῶν ὀρνίθων ἐλευθέριον μὲν ἡγεῖται οὐδὲ ταύτην, ἑᾷ μέντοι θηρεύειν ἐν ἀργοῖς καὶ ὕρεσιν, ἐν δὲ ἐργασίμοις καὶ ἱεροῖς κωλύει⁴⁾).

Ἡ δὲ διατελής αὕτη διατριβὴ περὶ γυμνάσια καὶ ἀγῶνας καὶ κυνηγέσια, ἄνευ τῶν εἰρημένων, καὶ τοῦτο ἔχει μέγα ἀγαθόν, ὅτι ἀμβλύνει τὸ κέντρον τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν, περὶ ὧν τῆς ἀποτροπῆς τῶν ἀθεμίτων καὶ ἀμέτρων ἱκανὰ ἐπραγματεύσατο ἐν τοῖς Νόμοις⁴⁾ ἀναγνώσεως καὶ ἐπιστροφῆς ἄξια. Ἐτι δὲ δεῖ τὰ γυμνάσια ταῦτα καὶ βάσανον γίγνεσθαι τῶν γενναιοτάτων καὶ καρτερικωτάτων, οὓς, ἂν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν ἐντρεχέστατοι αἰεὶ φαίνονται, εἰκοσιν ἔτη γεγονότας, ἀποκρίνει Πλάτων τῶν ἄλλων καὶ παιδεύει ὡς ἄρχοντας ἐσομένους.

1) Πλ. Νόμ. Η', 832 e—834 d.

2) Πλ. Νόμ. Σ', 763 a, b. Πολ. Γ', 442 b.

3) Πλ. Νόμ. Ζ', 823 b—824 b.

4) Πλ. Νόμ. Η', 836—842.

Κελεύει οὖν τούτοις μείζους τιμὰς ἀποδιδόναι πρεπούσας, καὶ τὰ χύδην μαθήματα παισὶν ἐν τῇ παιδείᾳ γεγόμενα τούτοις συνάγειν εἰς σύνοψιν οἰκειότητος ἀλλήλων τῶν μαθημάτων καὶ τῆς τοῦ ὄντος φύσεως¹⁾. Μόνη γάρ, φησιν, ἡ τοιαύτη μάθησις βέλαιος, ἐν οἷς ἀν' ἐγγένηται. Καὶ μεγίστη δ' ἐστὶ πείρα διαλεκτικῆς φύσεως καὶ μὴ. Τὴν γὰρ διαλεκτικὴν ποιεῖται οἷον θρυγκὸν τῶν μαθημάτων, ἧς χάριν τὰ ἄλλα μαθήματα ἐν προπαιδείᾳ μέρει τίθεται²⁾. Χρὴ δὲ ἐμμένειν ἐν τῇ συνοπτικῇ ταύτῃ μελέτῃ μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους³⁾.

Τῶν δὲ τριακοντούτων γενομένων, δοκιμασθέντων πάλιν, ὁποῖοι γεγόνασιν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ παιδείᾳ, οἱ προκριθέντες μειζόνων τε τιμῶν τυγχάνουσι, καὶ ἤδη ἐπιχειροῦσι τῇ διαλεκτικῇ καὶ μένουσι μεταλαμβάνοντες αὐτῆς ἐνδελεχῶς καὶ συντόνως, οὐδὲν ἄλλο ποιῶντες, ἔτη πέντε⁴⁾. Πρὸ δὲ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους ἐπισφαλὲς ἡγεῖται ἅπτεσθαι τῆς διαλεκτικῆς. Ἡ γὰρ δύναμις καὶ ἡ σπουδὴ αὐτῆς ἐστὶ τὰς τέως κυρίας δόξας ἀληθεῖς τε καὶ μὴ καταβάλλειν, ὑπεξαροῦσαν τὴν κρηπῖδα αὐτῶν. Συμβαίνει ἄρα μὴ μόνον τὰ Ὀμηροῦ, ὅσα ἐμπροσθεν ἐμέμψατο Πλάτων, καὶ ὅσα τῶν ἄλλων ποιητῶν παρόμοιά ἐστιν, ὑπὸ τῆς διαλεκτικῆς σαθρὰ ὄντα ἐξελέγχεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα, οἷα τὰ στυγὰ ἱαμβεῖα τοῦ θεσπεσίου ποιητοῦ τάδε·

«Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε,
οὐδ' ἡ ξύνοικος τῶν κάτω θεῶν Δίκη.
οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ὥρμην τὰ σά
κηρύγμαθ', ὥς τ' ἄγραπτα κάσφαλῃ θεῶν
νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.
οὐ γάρ τι νῦν γε κάχθεις, ἀλλ' αἰεὶ ποτε
ζῇ ταῦτα, κούδεις οἶδεν, ἐξ ὅτου ᾠάνη»⁵⁾.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 537 c. 534 d. Οὐκ ἐστὶ τοῦτο παραπλήσιον τῇ τῶν ἑλλογίμῳ Concentration des Unterrichts;

2) Πλ. Πλ. Ζ', 534 e.

3) Πλ. Πολ. Ζ', 537 d.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 539 e.

5) Σοφοκλ. Ἀντιγ. 450—455.

μηδὲ ταῦτα ὑπομένειν τὴν ῥύμην τῆς διαλεκτικῆς. Καὶ ἐνταῦθα ἤδη φανερός ἐστιν ὁ μέγας κίνδυνος ὁ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῖς νέοις. Ἐννοήσαντες γὰρ ὅτι τοιοῦτον ἄμαχον ὄπλον οὖσα τυγχάνει, καταχρῶνται ὡς παῖδις αἰεὶ εἰς ἀντιλογίαν, καὶ μιμούμενοι τοὺς ἐξελέγχοντας, αὐτοὶ ἄλλους ἐξελέγχουσι, χαίροντες, ὥσπερ σκυλάκια, τῷ ἔλκειν τε καὶ σπαράττειν τῷ λόγῳ τοὺς πλησίον αὐτῶν¹⁾, ἢ κατ' ἄλλην εἰκόνα, ὥσπερ οἱ τὰ σκολύθρια τῶν μελλόντων καθελήσεσθαι ὑποσπῶντες χαίρουσι καὶ γελῶσιν, ἐπειδὴν ἴδωσιν ὑπτιον ἀνατετραμμένον²⁾. Ὅταν δὴ πολλοὺς μὲν αὐτοὶ ἐλέγξωσιν, ὑπὸ πολλῶν δ' ἐλεγχθῶσι, σφόδρα καὶ ταχὺ ἐμπίπτουσιν εἰς τὸ μηδὲν ἠγεῖσθαι ἀληθὲς εἶναι· οὔτε γὰρ ταῦτα, ἀ πρῶτον ἐνόμιζον ἀληθῆ, ἔτι ὡς τοιαῦτα τηρῶσιν, οὔτε τὰ ὄντως ἀληθῆ εὑρίσκουσι· συμβαίνει δὴ τοὺς τοιαύτους ἀνόμους καὶ ἀθέους γίγνεσθαι. Καὶ τούτων πικρὰ ἔχων παραδείγματα Πλάτων, ἐπὶ γήρῳς ὁδῷ ἤδη ὢν, ὅτε εἰκὸς αὐτὸν μὲν ὅ τι ἐγγυτάτω τοῦ θεοῦ γεγόνειναι, τοὺς δ' αἰεὶ ἐπιγεγνομένους τῶν προγεγενημένων μᾶλλον ἀποθέους ἐπιτρέφεσθαι, τῆς πόλεως αἰεὶ κατολισθαίνουσας, ἐν τοῖς Νόμοις³⁾ ποθεῖ τὸ πιστὸν καὶ ἀνυπονόητον τῶν παλαιῶν, προτιμῶν, ὡς εἰκοι, τὸ διὰ βίου πάντας δοξάζειν περὶ τὰ ὄντα δόξαι ἀληθεῖς, καίπερ περὶ τῶν τοιούτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ λέγων τὸν νῦν βίον ὀνειροπολοῦντας καὶ ὑπνώττοντας, πρὶν ἐνθάδε ἐξεγρέσθαι, εἰς Ἀΐδου πρῶτον ἀφικομένους τελέως ἐπικαταδαρθάνειν⁴⁾.

Εἰς μὲν δὴ τὰ τοιαῦτα ταχὺ ἐμπίπτουσιν ὅσοι νέοι ἢ κακῶς προπαιδευθέντες⁵⁾ ἄπτονται τῆς διαλεκτικῆς. Ὁ δὲ πρεσβύτερος καὶ τὸ ἦθος κόσμιος καὶ βέβαιος τῆς μὲν τοιαύτης μανίας οὐκ ἂν ἐθέλοι μετέχειν, τὸν δὲ διαλέγεσθαι ἐθέλοντα καὶ σκοπεῖν τάληθες μᾶλλον μιμήσεται ἢ τὸν παιδιᾶς χάριν παίζοντα καὶ ἀντιλέ-

1) Πλ. Πολ. Ζ', 539 b.

2) Πλ. Εὐθὺδ. 278 c.

3) Πλ. Νόμ. Ι', 887 c—888 c.

4) Πολ. Ζ', 534 c, d.

5) Διαφέρει γὰρ οὐδὲν νέος τὴν ἡλικίαν ἢ τὸ ἦθος νεαρὸς (Ἀριστ. Ἠθ. Νικ. 4).

γοντα¹⁾. Οὐ γὰρ καθαιρεῖ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ καθαιρεῖν ἕνεκα, πλὴν τὰς γε ψευδεῖς δόξας, ἀλλ' ἵνα ἀναστήσῃ βεβαιότερα καὶ ὑπερφανώτερα, τὴν τῆς ἐπιστήμης κρητὶδα ὑποτιθεῖσα. Πορεύεται γὰρ μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀλόγων ὑποθέσεων ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός, ἵνα βεβαιώσῃται, καὶ ὡς ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῶ τιτι τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορυγμένον ἥρεμα ἔλκει καὶ ἀνάγει ἄνω, συνερίθους καὶ συμπεριγωγοὺς χρωμένη τοῖς μαθηματικοῖς²⁾. Ἀψαμένη δὲ τῆς ἀνωποθέτου ἀρχῆς, πάλιν αὐτὴν ἐχομένη τῶν ἐκείνης ἐχομένων, οὕτως ἐπὶ τελευτὴν καταβαίνει³⁾. Γίγνεται δὴ ταύτη αἰ μὲν πρότερον ἀληθεῖς δόξαι νῦν ἐπιστῆμαι, αἱ δὲ ψευδεῖς ἐὼνται κατακεῖσθαι.

Τὸ δὲ αξίωμα τῆς διαλεκτικῆς καὶ ὅλως τῆς φιλοσοφίας— σχεδὸν γὰρ ταυτόσημά ἐστι παρὰ Πλάτωνι— ἄλλως τε καὶ παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ἄσπον καὶ ἄμουσον ἕξιν παραβαλλόμενον, ἐναργὲς ἡμῖν ἐποίησε Πλάτων εἰκὼν ἀφελεῖ μὲν καὶ νηφεύσῃ, εὐστόχῳ δέ⁴⁾· ἦν διὰ μῆκος οὐ δύναμαι παραθέσθαι ἐνθάδε.

Ἐκ δὲ τῆς εἰκόνος ταύτης καὶ τὸ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς διαλεκτικῆς καὶ φιλοσοφίας, σαφέστερον γίγνεται, ἢν τινα δύναμιν ἔχει ἐκάτερα. Ἐκεῖνα μὲν δύναται λύειν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν καὶ μεταστρέφειν τὸ ὄμμα αὐτῆς ἀπὸ τῶν σκιῶν πρὸς αὐτὰ τὰ τὰς σκιὰς ῥίπτοντα καὶ ἀνάγειν ἐκ τοῦ καταγείου εἰς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, ἡ δὲ διαλεκτικὴ καὶ φιλοσοφία ἀναγκάζει αὐτὴν αὐτὸ τὸ ἡλιακὸν φῶς ὁρᾶν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ὄντα, καὶ τέλος ἀποβλέπειν πρὸς αὐτὸν τὸν ἥλιον⁵⁾.

Γενομένους δὲ πέντε καὶ τριάκοντα ἔτη χρὴ τοὺς οὕτω τεθραμμένους καταβαίνειν πάλιν εἰς τὸ σπῆλαιον ἐκεῖνο παρὰ τοὺς δεσμώτας καὶ ἀρχεῖν ἐκεῖνοις τὰ περὶ τὸν πόλεμον καὶ ὅσαι νέων ἀρχαὶ ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτη, ἵνα μὴδ' ἐμπειρία ὑστερῶσι τῶν ἄλ-

1) Πλ. Πολ. Ζ', 539 c.

2) Πλ. Πολ. Ζ', 533 d.

3) Πλ. Πολ. ΣΤ', 514 b.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 514—518 d.

5) Πλ. Πολ. Ζ', 532 a, b, c.

λων¹⁾). Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς διαβολῆς τῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι ὁ ταύτην πεπαιδευμένος, ἀτριβῆς ἔτι ὢν καὶ τὴν δυσκολίαν παντὸς ἔργου, εἰ μέλλει εὐθυπορήσειν, συνειδώς, εὐλαβῶς ἀπτόμενος αὐτοῦ, διάδηλος γίγνεται προσπταίων ἐν τῇ μεταχειρίσει. Ὁ δὲ τυφλὸς ἐπιστήμης, τριβῇ δὲ πολυχρονίῳ κεχηρμένος, μηδὲν δὲ εὐλαβούμενος, ἅτε μὴ εἰδώς, μὴδ' ὑποπτεύων μῆτε ἔρματα μῆτε σκοπέλους, ἐρρωμένως δράττεται παντὸς καὶ εὐκόλως μεταχειρίζεται. Οὕτω δὴ εἰ δέοι διαγωνίζεσθαι αὐτοὺς ἐν τοῖς πολλοῖς, οὐδαμοῦ ἂν φανείη ὁ ἐπιστημονικός. Τὸ δ' ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀμφοτέροι μὲν οὕτως ἔχοντες οὐ πάντοτε χρήσιμοι εἰσιν, εἰ καὶ πᾶς που σπουδαῖος τὸ μὲν εὐλαβὲς ἐκείνου στέρξειεν ἂν καὶ συγγνοίη, τούτου δ' ἂν δυσχεράνειε τὸ θρασὺ καὶ φορτικόν· ὃ γε μὴν μέγιστον, συμβαίνει τὸν μὲν ἐπιστήμονα, ὁψοῦν ἐπιχειροῦντα, σὺν βραχείᾳ μελέτῃ τοῦ πράγματος ἐγκρατῇ γίνεσθαι· αὐτὸς γὰρ εὐρήσει πόθεν καὶ πῶς ἀπτόμενος τὴν μελέτην ἀπλανῶς ποιεῖσθαι δυνήσεται, καὶ ἅμα συνειδῶς τὴν ἀπειρίαν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπείγει· τὸν δὲ τρίβωνα ἐκείνον οὔτε γνώσις ἀγνοίας ἐπείγουσα βιάζεται, οὔτε εὐκαιρον τὴν ἐπιστήμην λαβεῖν, ὁπηνίκα· ἂν αὐτῷ δόξη.

Ἡ τοίνυν ἀτέλεια ἡ ἐκ τῆς ἀπειρίας οὐκ ἔλαθε Πλάτωνα. Διὸ βούλεται ἀναστρέφεσθαι πεντεκαίδεκα ἔτη ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ ταῖς πραγματείαις αὐτῶν, καὶ ἅμα βασανίζεσθαι καὶ ἐν τούτῳ, ὅποιοι γενήσονται.

Πεντηκοντούτων δὲ γενομένων τοὺς ἀριστεύσαντας πάντα πάντῃ ἐν ἔργοις τε καὶ ἐπιστήμαις πρὸς τέλος ἤδη ἀκτέον καὶ ἀναγκαστέον ἀνακλίναντας τὴν τῆς ψυχῆς αὐγὴν εἰς αὐτὸ ἀποβλέψαι· τὸ πᾶσι φῶς παρέχον, καὶ ἰδόντας τὸ ἀγαθὸν αὐτό, παραδείγματι χρωμένους, καὶ πόλιν καὶ ἰδιώτας καὶ ἑαυτοὺς κατακοσμεῖν τὸν ἐπίλοιπον βίον ἐν μέρει ἐκάστου, τὸ μὲν πολὺ πρὸς φιλοσοφίαν διατρίβοντας, ὅταν δὲ τὸ μέρος ἦκη, πρὸς πολιτικοῖς ἐπιταλαπωροῦντας καὶ ἄρχοντας ἐκάστους τῆς πόλεως ἕνεκα, οὐχ ὥς καλόν τι, ἀλλ' ὥς ἀναγκαῖον πράττοντας, καὶ οὕτως ἄλλους αἰ

1) Πλ. Πολ. Ζ', 539 ε.

παιδεύσαντας τοιούτους, ἀντικαταλιπόντας τῆς πόλεως φύλακας, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντας οἰκεῖν· μνημεῖα δ' αὐτοῖς καὶ θυσίας τὴν πόλιν δημοσίᾳ ποιεῖν, ἐὰν καὶ ἡ Πυθία ξυνανιρῇ, ὡς δαίμοσιν, εἰ δὲ μὴ, ὡς εὐδαίμοσί τε καὶ θεοίς¹⁾).

Τοιούτους δὴ βούλεται Πλάτων τοὺς δυναστεύοντας ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει πεφυκέναι τε καὶ τετράφθαι, παρισωμένους ἀρετῇ καὶ ὁμοιωμένους μέχρι τοῦ δυνατοῦ τελέως ἐν ἔργῳ τε καὶ λόγῳ ἐν πόλει ἑτέρα τοιαύτη.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΟΡΑΪΤΗΣ.

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΥΠΟ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΕΡΓΚ (*).

Μηνὶ Μαΐῳ τοῦ 1872 εἶδε τέλος πάντων τὸ δημοσιογραφικὸν φῶς τὸ ἐναγωνίως ὑπὸ τοῦ φιλολογικοῦ κόσμου ἀναμενόμενον φιλοπόνημα τοῦ Θεοδώρου Βέργκ, ἡ *Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων* (τόμος πρῶτος). Μέγα δ' ὡς εἰκὸς ἅμα τῇ ἐμφάνει αὐτοῦ ἤγειρε τὸ φιλολογικὸν διάφορον τὸ νέον τοῦτο προῖον τοῦ καλάμου τοῦ Βέργκ, ὃς τις ἔχει τὸ χάρισμα ὅ,τι καὶ ἂν ἀναλαμβάνῃ ἐν ταῖς χερσὶ νὰ περιβάλληται τὸν δημιουργικὸν τύπον. Ὡς τοιοῦτον ἐχαρκτήριζε τὸν συγγραφέα ἀπὸ τῆς ἔδρας καὶ ἐν ἰδιαιτέrais ὁμιλίαις ὁ ἀείμνηστος Βοίχχιος²⁾ ὡς τοιοῦτον συνιστῶσι τὸν ἄνδρα αἱ ἀπειροπληθεῖς διατριβαὶ αὐτοῦ, αἱ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα περιοδικὰ τῆς Γερμανίας, μάλιστα δὲ τὰ φιλογολικά, κατακοσμοῦσαι.

Ἄφ' οὗ μέχρι τοῦ νῦν ἐκράτησεν ἡ γνώμη ἐν τῇ ἐπιστῇ, καθ' ἣν ὁ Ὅμηρος δὲν ὑπολαμβάνεται τόσον ἱστορικὸν πρόσωπον, ὅσον τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ἀφ' οὗ τὴν γνώμην ταύτην ἠσπάσαντο οἱ διαπρεπέστεροι τῶν φιλόλογων,

1) Πλ. Πολ. Ζ', 540 a, b, c.

(*) «Griechische Literatur geschichte von Theodor Bergk. Erster Band. Berlin, Weidmanische Buchhandlung.»

οἷοι ὁ Φρειδερίκος Αὐγουστος Οὐόλφιος, ὁ Γοδοφρείδας Ἑρμᾶνος, ὁ Λαχμᾶνος, ὁ Κιρχόφ καί τι καί ὁ Γρότε, νῦν ἐν τῇ προαγγελθείσῃ *Ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων* σπουδαία ἐγείρεται ἡ φωνή ὑπὸ τοῦ Βέργκ κατὰ τῆς δοξασίας τῶν προειρημένων, ἥτις ὑπ' ἀνδρὸς συγκαταλεγμένου εἰς τοὺς κορυφαίους ἰεραμύστας τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τῷ πρώτῳ λοιπὸν τόμῳ παρὰ τὴν εἰσαγωγὴν, ἀφορῶσαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χώραν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς τὸ περὶ γλώσσης καὶ γραφῆς ζήτημα, τὴν μυθολογίαν, τὰ περὶ ἱερῶν, τὰ ἵχνη τῆς παναρχαίου ποιήσεως καὶ τοὺς μυθολογουμένους ἐκπροσώπους αὐτῆς μέχρι τῆς σελίδος 407, τὴν ἀρχαιοτάτην ἐπικὴν ποίησιν τ. ἔ. τὰ Ὀμηρικὰ καὶ τὰ Ἡσιόδεια ἔργα, τὰ πρῶτα κυρίως ἐξετάζει ἀπὸ σελ. 440—913. Τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, μάτην ζητεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Βέργκ νὰ προσανατολισθῇ ὡς πρὸς τὰς νεωτέρας περὶ τῆς κριτικῆς, καὶ καθ' ὅλου περὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος πραγματείας· διότι ὁ συγγραφεὺς ἀδιαφορῶν πρὸς ταύτας ἐκτίθησι τὰς ἰδίας ἐπόψεις. Ἡ δὲ τάσις, εἰς ἣν ἀνήκει ὁ Βέργκ, καθίσταται ὅλως δυσπροσδιόριστος, διότι ἀναφαίνεται συντηρητικώτερος μὲν τῶν συντηρικῶν καὶ μᾶλλον ἀρνησιόμηροσ τῶν ἀρνησιομήρων· διότι ὑπολαμβάνει τὸν Ὀμηρον γραπτῶς συνθέντα τὴν Ἰλιάδα· μᾶλλον δ' ἀρνησιόμηρος, διότι τὰ δύο τρίτημόρια τῆς Ἰλιάδος καταδικάζει νοθείας. Ὅτι δὲ τοιαύτη σύζευξις τῶν διαστωσῶν τάσεων ἀγεί εἰς εὐχάριστον λύσιν τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος, καὶ μάλιστα εἰς συνεπῆ διαμόρφωσιν τοῦ συστήματος, οἷον εὐρηται παρὰ Λαχμάνω, τοῦτο ἀποβαίνει ὀλίγον πιθανόν, εἰάν κατ' ἐξοχὴν παραβληθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Βέργκ ἀνάλυσις τῆς Ἰλιάδος πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐκτεθειμένην χρονολογίαν. Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχικὴ Ἰλιάς, ἡ οὐδὲν ὅμως τὸ κοινὸν πρὸς τὴν τοῦ Γρότε ἔχουσα (1), συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἔτει 943 καὶ

---

(1) Ὁ Γρότε ὁρμαῖται ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἐν τῇ Ἰλιάδι ὑπολαμβάνει ἀρχικὸς τις σκελετὸς, ὅστις μετὰ ταῦτα πληρωθεὶς καὶ περισσευθεὶς τρόπον τινὰ ὑπὸ ξένων χερῶν, ἀπώλεσε τὴν κατὰ πρῶτον σχεδιογραφθεῖσαν ὑφ' ἐνὸς συμμετρίας του. Τὸν ἀρχικὸν τοῦτον σκελετὸν (τὴν Ἀ-

δὴ ἐπὶ περγαμνῆς, ἢ κάλλιον ἐπὶ θοράς ζώου, ἃ τε τῆς λέξεως περγαμνῆς νεωτερικώτερον ἠχοῦσας. Ἡ δ' ἀπλή οἰκονομία τοῦ ἀρχικοῦ ποιήματος εὐχερῶς ἐπέτρεπεν ἐπαυξήσεις, ὃ ἐπωφελοῦντο οἱ μαθηταὶ καὶ μμηταὶ τοῦ Ὀμήρου ὅπως τὰ ποιητικὰ αὐτῶν προΐοντα ἐγκατελέγωσι τῷ λαμπροτάτῳ ἔπει. Μετέπειτα δὲ ἐπεξεργάσθη τὸ ὅλον διασκευαστῆς, ἐξεφανίσας μεγάλα τεμάχια γνησίας ποιήσεως καὶ ἀναπληρώσας αὐτὰ διὰ ἰδίων ἐργασιῶν. Πρῶτον μετὰ τὴν προεισαγωγικὴν ταύτην συναποτελεσιώσιν συνετάχθησαν αἱ ῥαφωδαὶ Ψ καὶ Ω καὶ μετ' αὐτάς προσετέθη ὁ Κατάλογος τῶν Νεῶν, ὃν ἐν τούτοις προσφορῶς γνωματεύει ὁ Βέργκ σχόντα τὴν ἀρχὴν ἐκ παλαιότερου ποιήματος, οὗ ὑπόθεσις ὁ ἐξ Αὐλίδος ἀπόπλους. Ἡ οὕτω λοιπὸν κατ' οὐσίαν μέχρι τῆς παρούσης αὐτῆς καταστάσεως περιελθούσα Ἰλιάς ὑπέρσθη τελευταίων καὶ τινὰς βραχυτέρας διασκευάς. Πᾶσαι δ' αὐταὶ αἱ βίαιαι ἀλλοιώσεις, αἵτινες προὑποτιθεμένης στοματικῆς διαδόσεως τῶν ποιημάτων ἀπῆλθον ἴσως ἐκατονταετηρίδας, φαίνεται, ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς γραπτῆς συνθέσεως τοῦ ἔργου συναποτελεσθῆσαν ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσιν. Διασκευὴν δὴλον ὅτι τοῦ Καταλόγου τῶν Νεῶν, ἐν ᾗ ὁ Βέργκ εὐρίσκει ὑπαινιγμὸν τῆς ἀκμῆς τῆς θαλασσίας δυνάμεως τῶν Ῥοδίων, τίθησιν εἰς τὸ ἔτος 900. Ὡσαύτως ἠδυνάτο τις νὰ ὑποδῶλῃ καὶ τὸ 920, ἐπειδὴ ἡ θαλασσία ἐκείνη ἡγεμονία τίθεται ἐν τοῖς ἔτεσι 928 — 905, καὶ τῷ ὑπαινιγμῷ ὑπάρχει πρόχειρος πλείων ἀφορμὴ διαρκούντος τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς μετὰ ταῦτα. Ἐν τούτοις, ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἅπασαι, ἢ τοῦλάχιστον αἱ πλείους ἀλλοιώσεις καὶ διασφοραὶ τῆς Ἰλιάδος ἐπερατώθησαν ἔτι ὑπὸ τὰ ἔμματα τοῦ Ὀμήρου, ἂν ἄλλως τῷ ποιητῇ τούτῳ ἦτο ἐπιτεκλωσμένη μεσαία ἡλικία τῆς ζωῆς. Ὅθεν εἶναι πολὺ πιεσυτὸν, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐπέκτασιν τῶν ποιήσεων τοῦ συνήνεσε καὶ αὐτός· διότι σχολιακὴ ἐργασία, ὡς ὁ Ἐκτορος ἀπὸ τῆς Ἀνδρομάχης

χιλιῖδα) ἀπῆρτιζον κατὰ τὸν Γρέτε αἱ ῥαφωδαὶ Α, Θ, Δ, Μ, Ν, Ξ, Ο, Π, Ρ, Σ, Τ, Υ, Φ, Χ, ἴδε Δ. Θερσιανοῦ Νύξαις περὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος 57 κ. ε.

ἀποχωρισμός, ἔπρεπε νὰ ὑπολαμβάνηται ὑπ' αὐτοῦ ὡς πραγματικός πλουτισμός τῆς Ἰλιάδος. Ἦττον ὅμως καθίσταται πιστευτὸν, ὅτι ἴσα ἴσα ὁ περιώνυμος οὗτος ἀποχωρισμός εἶναι ἔργον μαθητοῦ, ἢ μιμητοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Βέργκ περὶ πολλοῦ ποιεῖται ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεώς του, ὅτι δηλ. φαίνεται ἀνάρμοστον ἐν κρίσει στιγμῇ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν μάχην ὁ Ἔκτωρ, ἐν ᾧ πᾶς ἄλλος ἡδύνατο νὰ πληρώσῃ τὴν παραγγελίαν τῇ Ἑκάβῃ, τοῦτο τοῖς ὀλιγίστοις θὰ ἐφαίνετο ἱκανῶς σπουδαῖον πρὸς δικαιολογίαν τοιαύτης παραδόξου ἀθετήσεως, μάλιστα θὰ εὑρίσκε τις τὸν ἀναφερόμενον λόγον οὐ μόνον πολὺ ὀλίγον σπουδαῖον, ἀλλ' ἐν γένει οὐδὲ λόγον ὄντα. Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς τὸ νὰ ἀναχθῇ ὁ Ἔκτωρ ν' ἀναχωρήσῃ τῆς μάχης, τίς ὁ λόγος ὅπως τὸ ἀπρεπὲς τοῦτο, ἃ τε ἀνάξιον ὂν τοῦ Ὀμήρου, προσαρθῇ τῷ ποιητῇ τοῦ ἀποχωρισμοῦ; Δεικνύει ἄρα οὗτος ταπεινότερον αἶσθημα ὑπὲρ τοῦ εὐπρεποῦς, ἢ ἄλλος τις τῶν ποιητῶν καὶ τοῦ Ὀμήρου αὐτοῦ μὴ ἐξαιρουμένου; Ἡ μοναδικὴ διέξοδος, ἢ τὴν ἀπορίαν ἐπιδύουσα, τὸ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πρῶτον ἐπιγενέστερος διατάκτης ἐγκαθήρμοσε τὴν σκηνὴν ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτῆς, τὸ μέσον, λέγομεν τοῦτο, ὃ παρέχει ἢ περὶ ἁσμάτων θεωρία, ἐνταῦθα δὲν εἶναι προσιτόν· ἐπειδὴ κατὰ τὸν Βέργκ τὸ περὶ ὁ λόγος τεμάχιον ἐξ ἀρχῆς ἐξεταζόμενον συνετάχθη ὑπὲρ τῆς συναφείας τῆς Ἰλιάδος. Ἐντεῦθεν ἐξ ἀνάγκης ἀγόμεθα εἰς τὸ ἐξῆς ἀντίθετον συμπέρασμα ἀεπειδὴ ὁ ποιητής, ᾧ χρεωστοῦμεν τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ Ἐκτορος, δεικνύει ἀριδῆλως τὴν λεπτοτάτην αἴσθησιν διὰ τὸ ποιητικῶς σύμμετρον καὶ εὐπρεπὲς, διὰ ταῦτα ἢ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν τροποποιήσις τῆς σκηνῆς δυνατὸν καὶ ποιητικῶς νὰ δικαιολογηθῇ. » Καὶ πράγματι ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως δύναται νὰ πεισθῇ, ὅτι τὸ συζητούμενον τμήμα, ὡς εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν Ἰλιάδα, οὐδαμῶς ἡδύνατο νὰ ἐγκαταλεχθῇ πρεπωδέστερον, ἢ ἐνταῦθα, ὅπου ἄρχεται τὸ λαμπρὸν μὲν, ἀλλὰ βραχὺ στάδιον τοῦ Ἐκτορος.

Ἔτι δ' ἀπιθανώτερον τῆς δρατικότητος τῶν μετὰ ταῦτα ποιητῶν, ἥτις προϋποτίθεται πολὺ εὐρυνομένη, εἶναι τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον τῶν διασκευαστῶν. Ἡ ἀφαίρεσις μακρῶν τεμα-

χίων γησίας Ὀμηρικῆς ποιήσεως δὲν συνάδει τῷ ὑψίστῳ σεβασμῷ, οὗ ὁμολογουμένως ἀπῆλαυσεν ἡ ὁμηρικὴ ποίησις παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ τῆς μεταγενεστέροις. Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ὡς καὶ ὁ Βέργκ αὐτὸς διὰ μακρῶν ἀποφαίνεται, ἐκρίνοντο ὡς ἡγιασμένον ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἄλλοι ποιηταὶ οὐδαμῶς ἐτόλμων νὰ πατήσωσιν. Οὐδέποτε οἱ μετέπειτα ποιηταὶ ἐξελέξαντο νὰ ἐπεξεργασθῶσιν ὑπόθεσιν, ἣν ὁ Ὀμηρος αὐτὸς ἐπραγματεύθη. Καὶ ὅμως πῶς θ' ἀπετόλμων κολόβωσιν καὶ παραμόρφωσιν τῶν μουσικωτάτων ἐκείνων ποιητικῶν ἔργων; Καὶ ἂν πράγματι εἰς τις εἶχε πρόχειρον τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν ἀδιαφορίαν, πῶς ἦτο δυνατόν οὕτω πράττων νὰ εὐδοκιμήσῃ παρὰ τῷ ἔθνει καὶ ἀποσχυδαλίῃ τὸ γραπτῶς σωζόμενον ἀρχέτυπον ἔργον τοῦ Ὀμήρου;

Τῇ δὲ προϋποθέσει, καθ' ἣν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς συνετέθησαν γραπτῶς, ἡ τοῦλάχιστον πολὺ ἐνωρὶς ἀνεγράφησαν, ἀντιφωνεῖ τελέως ἡ παραδοχὴ βαθέως ἀπτομένης μετασχηματίσεως τῶν ποιημάτων τούτων, ὡς θὰ διευκρινισθῇ καὶ ἀνευ εἰδικωτέρας ἀποδείξεως. Πλὴν ἡ προϋπόθεσις ἐκείνη παρέχει εὐκταῖον μέσον πρὸς ἀπομάκρυνσιν οὗ μικροῦ ἀριθμοῦ τόσον ὑποδεεστέρων, ὅσον ἀξιολογωτέρων ἀνισοτήτων. Ἡ προσοχὴ εἰς φειδωλίαν χώρου ἐμελλεν ἀναγκαίως καὶ τοῦτο νὰ φέρῃ, ἥγουν αὐτολεξεί, ἡ σχεδὸν αὐτολεξεί ἐπαναλαμβανόμενα χωρία δευτέρου ἀπαντῶντα νὰ μὴ ἐξαλείφωνται, ἀλλ' ἡ ὑπαρξὶς αὐτῶν νὰ ὑποσημαίνεται διὰ τινος σημείου, ὃ τοῦ λοιποῦ θὰ παρεῖχεν ἀφορμὴν εἰς τινὰς πλάνας. Ἐπίστευον, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναπληρώσωσιν, ὅπου οὐδὲν ἦν ἀναπληρωτέον, ὡς ἐν παραδείγματι, αἱ στερεότυποι περιγραφαὶ τῶν εὐωχιῶν καὶ τῶν θυσιῶν ἐπείσαγόμεναι ἐκάστοτε ἄφθονοι. Καὶ ὁ γνωστὸς τρόπος τῶν διασκευαστῶν τοῦ ἀρίεσθαι τὰς προσθήκας αὐτῶν ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἦττον ἐστὶν ἀποδοτέος τῇ πνευματικῇ ἀδυναμίᾳ τῶν ἀνθρώπων τούτων· διότι τὸ κατασκευάσαι ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ ἀνεκτοὺς τινὰς στίχους δὲν εἶναι δυσχερὲς, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὸ παραγαγεῖν ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐπιτομὰς τηρουμένης χρήσεως. Τοῦτο βλέπει ὁ ἀναγνώστης λίαν σαφῶς ἐπὶ τῆς βουλῆς τῶν γερόντων, ἥτις κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Βέργκ ἀντὶ μακροτέρας καὶ καλλίονος ἀφηγήσεως τοῦ

πολεμικοῦ συμβουλίου. Ἡ τῶν ἡγεμόνων βουλή, λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἐγχωρεῖ ἕνεκα τῆς ποιητικῆς συνθέσεως. Διότι οἱ ἡγεμόνες, ἂν μὴ προεγίνωσκον τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἀγαμέμνονος, δὲν θὰ ἤδυναντο νὰ ἐννοήσωσι τὴν κυρίαν ἐννοίαν τοῦ λόγου του ἐνώπιον τοῦ λαοῦ.

Εἶναι ὁμῶς σωστά σωστά ὁ κύριος λόγος ὁ δυνάμενος νὰ ἰσχύῃ διὰ τὸν ἐκ τοῦ ποιήματος ἐξοβελισμὸν τῆς βουλῆς τῶν γερόντων, διότι ὁ τρόπος τῶν ἡγεμόνων ἐξαγγέλλει ἐντελῆ ἀγνοίαν τοῦ ἀληθινοῦ σκοποῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος, λόγος ἐξ ἴσου ἰσχύων πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Βέργκ προστιθέμενον τεμάχιον. Προδήλως ἐν τῇ ἀρχαιότητι, λέγει ὁ ἐπικριτὴς τῆς συγγραφῆς τοῦ Βέργκ, ῥαψωδός τις, ὑπέλαβε τὴν βουλήν τῶν ἡγεμόνων ἀναγκαίαν καὶ τὴν φαινομένην ἑλλειψιν ἐπλήρωσε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, τ. ἔ. διὰ τῆς κατὰ λέξιν ἐπαναλήψεως ἡγουμένου τεμαχίου, ᾧ αὐτὸς ἐξ ἀνάγκης προσέθηκεν ἕτεράς τινας στίχους ὑφ' ἑαυτοῦ συντεθέντας. Ὡσαύτως δ' ὡς τις εἶχεν ἀφορμὴν νὰ παραδέχεται ἑλλείψεις, ὅπου τοιαῦται δὲν ὑπῆρχον, οὕτως ἀφήρει ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ τὴν συμπλήρωσιν πραγματικῶς ὑπαρχόντων ἑλλειμμάτων ἐκ τοῦ μὴ ὄρθου χωρίου. Παραδείγματα τούτου παρέχει ἀμέσως ἡ πρώτη ῥαψωδία τῆς Ὀδυσσεΐας. Ὁ Κίρχοφ, οὗ τὴν πρὸς τοῦτο γνώμην ἀποδέχεται ὁ Βέργκ, σαφῶς ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τὸν Τηλέμαχον πρόκλησις (ς. 272—304) ἀδεξίως ἐλήφθη ἐκ τῆς δευτέρας ῥαψωδίας. Ὅσοι ὀλίγον καὶ ἂν ἀποβαίνει δυνατὴ ἀντίρρησις τις κατὰ τῆς ὀρθότητος τῆς ἀποδείξεώς του, οὐδὲν ἥττον ἡ ἀποβολὴ ἀπάσης τῆς ῥαψωδίας οὐδένα λόγον ἔχει. Πιθανώτατα λέγουσιν οἱ ἐπικριταὶ τοῦ συγγραμματος τοῦ Βέργκ ἀντὶ τῶν προσκρουόντων στίχων οὐδὲν ἄλλο πρότερον ὑπῆρχεν ἢ ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ ς. 90—95 ὑποσημαίνει ὡς ἰδίαν ἐντολὴν πρὸς τὸν Τηλέμαχον αἰμῶνον ὡς ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ προσώπου μεταβάλλονται ἀναγκαιῶς τὰ λεγόμενα αὐτά. Ἡ δὲ δευτέρα ἡμαρτημένη ἀναπλήρωσις ἐν τῇ αὐτῇ ῥαψωδίᾳ ἀπαντᾷ ἀπὸ ς. 374—380.

Καὶ αὗται μὲν εἰσιν αἱ τῶν πλείονων κατὰ τὴν Γερμανίαν φιλολόγων γνώμαι περὶ τοῦ συγγραμματος τοῦ Βέργκ, γυν δὲ ἃς ἐξετάσωμεν κεφάλαιά τινα τῆς συγγραφῆς, τὸ περὶ Ὀμήρου ὡς

ιστορικοῦ προσώπου, τὸ περὶ πατρίδος καὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἤκμασεν. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν λοιπὸν ὁ Ὅμηρος ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον ἀποφαίνεται ὁ συγγραφεὺς, ὅτι τὰ μὲν ὁμηρικὰ ποιήματα, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, εἰσὶ τ' ἀρχαιότατα καὶ τὰ κράτισα προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ ποιητοῦ κρύπτεται ὀπισθεν τοῦ ὑποκειμένου τῆς ποιήσεως αὐτοῦ αὐτως, ὥστε ἐξ αὐτῆς ὁ ἀναγνώστης οὐδὲν δύναται νὰ ἀρυσθῇ περὶ τοῦ συγγραφέως. Καὶ συνέπλασαν μὲν οἱ Ἕλληνες ἐν μεταγενεστέροις καιροῖς ἐκ πάντων τῶν μύθων καὶ τῶν παραδόσεων βιογραφίαν τοῦ Ὀμήρου, πλὴν ἀλλ' ὅμως πάσης ἀξιοπιστίας γυμνήν. Ὅθεν ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνεφίκτων ἐκείνων ποιητικῶν ἔργων κεῖται ὅλος ἐν τῷ σκότει. Τὸ μεγαλεῖον ὅμως τῶν ἔργων αὐτῶν, τῶν ὅλως αἰφνης ἐκ τῆς πολυωτάτης ἀρχαιότητος δίκην ἡλίου ἀνατελλόντων, ἀπαιτεῖ ἵνα ἐνατενίζωμεν εἰς ὠρισμένον πρόσωπον· διότι αἱ ποιήσεις αὗται οὔτ' ἀπαρχαί, οὔτ' ἀπέρητος δημοτικῇ φῶδι εἰσιν, ἀλλὰ ποιητικόν· προϊόν δημιουργηθὲν διὰ πάσης ἐντέχνου τελειότητος καὶ ἐπομένως μετὰ συναισθησεως. Καὶ τὰ μὲν δημοτικὰ ἄσματα στεραῦνται ὠρισμένου ὀνόματος ποιητοῦ· ἡ δ' ἐντεχνος ποίησις προσαρτᾶται ἐκάστοτε εἰς ἓνα τοιοῦτον, ἐπειδὴ τὸ μόνον πρόσωπον εἶναι ἡ δημιουργικὴ τάσις ἐκείνης· δι' ὃ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀμήρου εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ ᾖναι ἱστορικόν. Καὶ τοῦτο εἶναι συνάμα τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς μεμαρτυρημένον ὄνομα τοῦ ποιητοῦ. Καὶ ἀπέδωκαν μὲν αὐτῷ πολλὰ πλαστῶς, ὅμως διαστελέεται ἀκριβῶς ἐκ τῶν παλαιότερων μυθικῶν προσώπων, ὧν Ὀρφέας, Λίνου, Εὐμόλπου καὶ Μουσαίου. Παρὰ τούτοις μὲν πρωταγωναστεῖ τὸ στοιχεῖον τῶν δαιμόνων ἅμα καὶ τῶν ἡρώων, ἐν ᾧ ὁ Ὅμηρος ἀπαύστως ἐπιφαίνεται ἐν ταῖς ποιήσεσιν ὡς ἄνθρωπος. Τὸ δ' ὅτι οὐδὲν ἀξιόπιστον περὶ αὐτοῦ γινώσκουμεν, τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ τὸν οὐχὶ μυθικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Πρὸς τούτοις πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι τοῦ παραγαγεῖν καὶ ἐκ τῆς λέξεως Ὀμήρου ἀπόδειξιν κατὰ τοῦ ἐνὸς προσώπου ἀπέτυχον, ἃ τε τοῦ ὀνόματος σημαίνοντος δρέχυρον, ἥτοι σημασίαν ὅλως ξένην τῆς ποιητικῆς προσωπικότητος. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι τὸ ὄνομα οὔτε ἐπενοήθη, οὔτε κατεσκευάσθη πρὸς ὠρισμένον σκοπόν.

Εἶτα ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ περὶ πατρίδος τοῦ ποιητοῦ ζήτημα, ὃ διαφέρει καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀπαρνούμενοις τὴν προσωπικότητα τοῦ Ὀμήρου, ἃ τε τῆς πατρίδος τοῦ ποιητοῦ συνωνύμου οὐσης τῇ τῶν ποιημάτων καταγωγῇ. Ἑπτὰ ὡς γνωστὸν πόλεις μνημονεύονται ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐρίζουσαι περὶ πατρίδος Ὀμήρου, ἡ Σμύρνη, ἡ Χίος, Κολοφών, Ἰθάκη (ἢ Κύμη), Πύλος, Ἄργος καὶ Ἀθῆναι· διότι αὗται ἔσχον τὴν ἀρχὴν τὸ πρῶτον διὰ παντοίων συνδυασμῶν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων παραγομένων. Καὶ ἡ μὲν Ἰλιάς ἀναφέρεται ὅλως ὠρismένως εἰς τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἦττον δ' ὀριστικῶς ἡ Ὀδύσεια. Ἐν αὐτῇ περιλαμβάνονται ἀναφοραὶ τινες ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, πλὴν αὐταὶ εἰσι προσθήκαι πλασθεῖσαι ὑπὸ τῶν ραψωδῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κατὰ τοὺς τόπους τούτους ἀπαγγελίας τῶν ποιημάτων. Τοῦναντίον ἡ περιγραφὴ τῆς ἡδυπαθείας παρὰ τοὺς Φαίαξι καὶ τῆς ἀκολασίας τῶν Ἰθακησίων μνηστήρων ἐνδεικνύουσι τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἥτις δέον νὰ κρίνεται πατρὶς ἀμφοτέρων τῶν ποιήσεων. Ἐκ δὲ τῶν ἀξιῶσεων τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεων μᾶλλον δεδικοιολογημέναι εἰσὶν αἱ τῆς Σμύρνης, καὶ δὴ κατὰ ταύτας ὁ ποιητὴς ὠρμαῖο ἐξ Αἰολίδος. Ἀλλ' ἐπεὶ δὲ ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ποιήμασιν ὑπερισχύει ὁ Ἰωνικὸς χαρακτήρ, καὶ ἐπομένῳ τῷ λόγῳ ἡ γένεσις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων τίθεται περὶ τὴν Ἰωνίαν, συνάγεται, ὅτι ὁ Ὀμηρος καταλιπὼν τὴν πατρίδα αὐτοῦ κατόκησεν ἐν ἰωνικαῖς πόλεσιν, ὧν ἔρχεται πρώτη ἡ Χίος, ὅπου ἤκμασεν ἀρχαῖον γένος ραψωδῶν. Ὁ δὲ σύνδεσμος οὗτος τῶν Αἰολικῶν καὶ Ἰωνικῶν στοιχείων διασώζει ἐν τούτοις τὰς ἑαυτοῦ ἀξιῶσεις καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν. Καὶ εἶναι πολὺ σπουδαῖον, ὅτι τὸ αἰολικὸν φύλον, κατ' ἐξοχὴν δ' ἡ Θεσσαλία ὑπῆρξεν ἡ κυρία κοιτὶς τῆς ποιήσεως, καὶ αὐτόθεν μετενεχθεῖσα, οὕτως εἰπεῖν, ἡ τῆς ποιήσεως ἐμβολὰς ἐπὶ τὴν δραστικωτέραν καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένην Ἰωνικὴν φυλὴν ἐτρατούργησεν, ἃ τε προῖον ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἡ δὲ συναμφοτέρος δραστικότης γινώσκεται καὶ ἐκ τῆς συνεπιδράσεως διαφόρων φυλετικῶν μύθων ἐν τε τῇ Ἰλιάδι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ. Εἰς τὸν ἀχαιο-αιολικὸν μυθικὸν κύκλον τῆς Τροίας ἐπιεσάγεται

ὡς ξένος ὁ Νέστωρ καὶ ὁ τῆς Πύλου μῦθος, ὡσαύτως καὶ Γλαῦκος καὶ ὁ Σαρπηδών. Μάλιστα τῷ τοῦ Γλαύκου μῦθῳ συγκαταμίσγυνται ἱστορικὰ κεφάλαια τοῦ μύθου, καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Λυκίων καὶ Ἰώνων, διότι κατὰ τὸν Ἡρόδοτον καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἤρχον τῶν καθ' ἑκάστην Ἰωνικῶν πολιτειῶν ἀπόγονοι τοῦ Γλαύκου. Παραπλήσιοι παρατηρήσεις δυνατόν νὰ γείνωσι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ.

Καὶ ἡ ἐποχὴ ⁽¹⁾, καθ' ἣν ὁ Ὅμηρος ἤκμασεν, ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς· διότι ἅπασαι αἱ τῶν ἀρχαίων περὶ τούτου εἰδήσεις εἰσὶν εἰκασίαι, οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουσαι. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἰσὶν ἰωνικά, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ᾖται πρε-

(1) Ἐξ ἴσου δυσπερσοδιόριστος, λέγει ὁ συγγραφεὺς ἐν σ. 463 κ. ἑ., ἐστὶν ὁ αἰὼν τοῦ Ὀμήρου, τὸ πότε δηλ. ἐγεννήθη καὶ ἐτελεύτησεν ὁ ποιητής. Τὸ ζήτημα τοῦτο συνδέεται τῷ ἄλλῳ σχετικῷ ἐπ' ἴσης ζητήματι, περὶ τοῦ πότε ἄρχεται ἡ νέα ἐκείνη διάπλασις τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ πότε ἐφίκετο τοῦ κολοφῶνος αὐτῆς, ὃν δὴ παριστάνουσι τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα. Ἐπομένως τὸ παρὸν ζήτημα ἀποβαίνει ἐξ ἴσου σπουδαῖον καὶ διὰ τοὺς ἀπαρνούμενους τὴν προσωπικότητα τοῦ Ὀμήρου. Καὶ περὶ μὲν τῆς πατρίδος τοῦ ποιητοῦ ὑπῆρχον παραδόσεις τοῦ λαοῦ, αἵτινες, καὶ τοὶ ἀλλήλων διαφέρουσαι ἐν τέλει ἀναφέρονται πρὸς τὴν Σμύρνην· περὶ τῆς ἐποχῆς ὁμοῦς τούτου οὐδεμία παλαιὰ παράδοσις ὑπάρχει, διότι ὁ λαὸς εἶναι ἀδιέφορος πρὸς τὴν χρονολογίαν, καὶ πρῶτον ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐγένετο ἀπόπειρα τοῦ πληρῶσαι τὸ ἐπαισθητὸν τοῦτο ἔλλειμμα. Αἱ δὲ τῶν παλαιῶν περὶ τούτου μαρτυρίαι εἰσὶν ἀνεξαιρέτως εἰκοτολογίαι, καὶ τινες μὲν αὐτῶν προσπελάζουσαι, ἔναι δὲ διαφέρουσαι, καὶ ἄλλαι πάλιν ἀποκλείουσαι ἀλλήλας. . . Ἄξιον σημειώσεώς ἐστιν, ὅτι οὐδ' αὐτοὶ οἱ τὰ μάλιστα ὀνομαστοὶ ἐρευνῶνται τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου συνεφώνουν ἀλλήλοις, διότι ὁ μὲν Κράτης τίθησι τὸν Ὅμηρον περὶ τὸ 4405, ἥτοι 80 ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ὁ δὲ Ἐρατοσθένης ἀκριβῶς 400 ἔτη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τροίας (ἔτει 1083), ἥγουν πρὸ τῆς Ἰωνικῆς ἐπικλήσεως· ὁ Ἀρίσταρχος περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν (ἔτ. 4043), ἐν ᾧ ὁ Ἀπολλόδωρος τὴν γέννησιν, οὐχὶ δὲ τὴν ἀκμὴν τοῦ ποιητοῦ, τίθησιν 400 ἔτη ὕστερον (ἔτ. 943). . . Ἐν δὲ σ. 473 ὁ συγγραφεὺς ἀποδέχεται τὴν ἀρχὴν τῶν Ὀλυμπιάδων ὡς τὴν ἀσφαγεστέραν χρονολογίαν, καθ' ἣν θετέα ἡ τοῦ Ὀμήρου ἀκμὴ, διότι ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ καθίσταται δυνατὴ ἡ ὑποτύπωσις εἰκόνης τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπικῆς ποιήσεως.

υδυγενέστερα τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ἰωνικῶν ἀποικιῶν, ἤγουν τοῦ ἔτους 1043 π. Χ. Ὁ τύπος ὅμως τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως προϋποτίθῃσιν ἀνωτέραν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, ὅπως ἀπηλλαγμένην τοῦ ἀκάμπτου καὶ κατὰ συνθήκην οὕτως εἰπεῖν παλαιοῦ ὅφους. Παράλληλισμός τοῦ τραϊκοῦ Ἑκτορος πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἱστορικὸν βασιλέα τῆς Χίου καθιστᾷ δυνατόν τὴν διαφορὰν τοῦ δευτέρου τούτου εἰς τὴν Ἰλιάδα, τελευτήσαντος περὶ τὸ 943 π. Χ. Ἀνωτέρω δὲ τοῦ μέσου τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μετατοπισθῇ ἡ Ἰλιάς ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς Κυκλικοὺς συναφείας αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ νεώτερος τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος δὲν φαίνεται ὁ Ὅμηρος ὡς ἐπειδὴ ἐν ἀρχῇ τῆς Θ'. ἑκατονταετηρίδος τὸ δελφικὸν μαντεῖον ἀπεκρίθη εἰς ἰωνικὴν διάλεκτον, ὃ διασαφεῖ μόνον ἡ βραία ἐπίδρασις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. Τεκμαίρεται λοιπὸν ὁ Βέργκ, ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς συνετέθη ἀμέσως μετὰ τὸ μέσον τοῦ Γ', ἡ δὲ Ὀδύσσεια ἐν ἀρχῇ τοῦ Θ'. αἰῶνος, ἃ τε αὕτη ὁμολογουμένως ἐνδεικνυμένη ὡς τὸ νεώτερον ἔργον τοῦ ποιητοῦ. Καὶ τὴν μὲν Ἰλιάδα ἀναφέρει εἰς τὸν Ὅμηρον αὐτὸν, τὴν δ' Ὀδύσσειαν εἰς ἀπόγονον, ἡ μαθητὴν ἴση εὐφύῃα πεπροικισμένον, εἰκοτολογῶν τούτον ὡς ἓνα τῶν ἐν Χίῳ Ὀμηριδῶν.

Τὸ δὲ τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ κατακλύζουσι μυθικαὶ παραδόσεις, ἀναφερόμεναι ἔνθεν μὲν εἰς τὸν πατέρα ἐκείνου Μέλητα ⁽¹⁾, ἔνθεν δ' εἰς τὴν τυφλότητα καὶ εἰς τὸν θάνατον καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἰου. Ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου φαίνεται ὁρμωμένη καὶ ἡ τοῦ Ὀμήρου μήτηρ, ἡ κρύφα τῶν πατρῶων οἶκον ἐν τῇ κυφορίᾳ ἐκλιποῦσα καὶ ἐν Λυδία παρὰ τὸν Μέλητα ποταμὸν υἱὸν τεκοῦσα. Τοσαῦτα περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Ὀμήρου. Περὶ δὲ τυχῶν καὶ τῶν ἀνέκαθεν συστατικῶν στοιχείων τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων φρονεῖ ὁ Βέργκ, ὅτι σὺν τῷ προϊόντι χρόνῳ

(1) Δι' ὃ προσωνυμεῖται ὁ Ὅμηρος Μελησιγενὴς, ὃ πιθανῶς ἀνάγεται εἰς τὴν παλαιὰν ποίησιν τῶν βασιλευδῶν. Αὐτόθεν δὲ ἔσχες τὴν ἑρχὴν καὶ ἡ ἐπωνυμία τοῦ ποιητοῦ Μαίονιος ἢ Μαιονίδης, ἡ τὴν Σμύρνην καὶ Λυδίαν ὑπαινισσομένη, καί περ τοῦ ἐπαθέτου τούτου παρὰ τοῖς ἐπιγενεστέροις παραληφθέντος ὡς γενεαλογικοῦ.

υπέστησαν παντοίας προσθήκας καὶ ἀλλοιώσεις μὴ περιωθέντα ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν μορφῇ, πλὴν κατ' οὐσίαν κρίνει τὰς ὁμηρικὰς ποιήσεις ὡς ἐνόητα ἐχούσας.

Τὸ ὅτι δὲ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Βέργκ τοῦ ἀγαγεῖν τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα εἰς τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ λύσιν δὲν ἐπέτυχε πλεον τῶν πρὸ αὐτοῦ, αἰτία τούτου εἶναι, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ ἔννοια τῆς ἐνόητος ἐλήφθη πολὺ αὐστηρότερον, ἢ ὅσον ἡ παλαιολογία ἐκείνη ποίησις ἐπέτρεπεν. Εἰς τὴν πλάνην ταύτην ἐξετέθησαν ὡς εἰκὸς καὶ αὐτοὶ οἱ μάλιστα περὶ Ὁμήρου ἐπαίοντες· διότι ὅσῳ τις ἐξ ἀκριβοῦς μελέτης πείθεται περὶ τῆς ἀπαραμίλλου τελειότητος τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, τοσούτῳ μᾶλλον θ' ἀρέσκηται νὰ προϋποθέσῃ συνεπῶς τὴν αὐτὴν τελειότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν. Καί τοι τοῦτο προῦκάλεσε θεωρίας, αἷς δὲν δύναται νὰ ἐγκολπωθῇ ὁ περὶ τὸν Ὁμηρον ἀσχολούμενος, αἷτ' ἀναιρούσας ἀλλήλας, οὐδὲν ἤττον ἔνεκα τῶν ἐργασιῶν τῶν διαπρεπεστάτων κριτικῶν ἰσχυρῶς προῦβιδάσθη ἡ βαθυτέρα κατανόησις τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης δέον νὰ κρίνηται καὶ τὸ ἔργον τοῦ Βέργκ, ὃ ἀνομολογουμένως ἐστὶν ὁ καρπὸς μακρᾶς καὶ ἀσπασίου περὶ τὸν ποιητὴν μελέτης, ἐξαιρομένης ἔνεκα τῆς ἀμφιλαφοῦς πολυμαθείας, ὡς δὴ τοσοῦτον κατάδηλον γίνεται τοῦτο ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Ὁμήρου, πρὸς τοῦτοίς δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ τῆς ἀναλύσεως τῆς τε Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας τμήμασιν, ὥστ' αἱ παρατηρούμεναι ἀδυναμίαι τοῦ προκειμένου συγγράμματος ἐπανορθοῦνται ἐκατονταπλασίονως διὰ τῶν ἐν αὐτῷ τούτῳ ἀπαστραπτουσῶν ἀρετῶν.

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ Ἰούλιον τελευτῶντα, 1874.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ.

ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΩΤΕΡΑ.

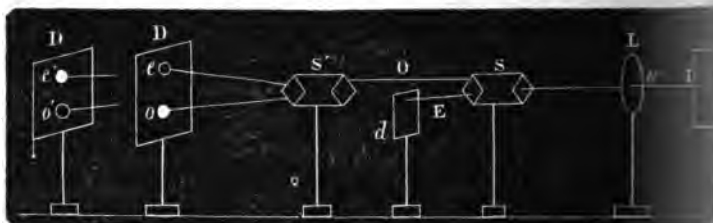
Θεωρητική εφαρμογή του πειράματος του Huyghens.

I.

Ἐν πρώτοις ἀνακαλοῦμεν διὰ βραχέων εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου τὸ πείραμα τοῦ Huyghens.

Δεσμὶς φωτὸς ἡ Ia συνάγεται ὑπὸ τοῦ φακοῦ L ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου Ἰσλανδίας S, ἐξ οὗ ἐξέρχεται διηρημένη εἰς δύο ἀκτῖνας, τὴν συνήθη ἢ κοινὴν O καὶ τὴν ἀσυνήθη ἢ ἑκτακτον E. σχ. 1.

Τὰς ἐξερχομένας ταύτας δύο ἀκτῖνας δεχόμεθα ἐπὶ δευτέρου κρυστάλλου Ἰσλανδίας S', ὅπερ στρέφομεν διὰ τῆς χειρὸς καὶ ἐπικυροῦμεν ταῦτα :

Σχ. 1.

α'. Ἐὰν αἱ πρωτεύουσαι ἢ κύριαι τομαὶ τῶν δύο κρυστάλλων S καὶ S' ὡς παραλλήλοι πρὸς ἀλλήλας, βλέπομεν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ κοινὸν εἶδωλον O τῆς κοινῆς ἀκτίνος O καὶ τὸ ἑκτακτον εἶδωλον εἰς τῆς ἐκτάκτου ἀκτίνος E.

β'. Ἐὰν αἱ κύριαι τομαὶ τοῦ S καὶ S' ὡς κάθετοι πρὸς ἀλλήλας, βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ D τὸ κοινὸν εἶδωλον O τῆς ἐκτάκτου ἀκτίνος E καὶ τὸ ἑκτακτον εἶδωλον εἰς τῆς κοινῆς ἀκτίνος O.

γ'. Ἐὰν αἱ κύριαι τομαὶ τοῦ S καὶ S' σχηματίζωσι πρὸς ἀλλήλας γωνίαν 45° , βλέπομεν ἐπὶ τοῦ D τέσσαρα εἶδωλα ἰσοεντατικὰ τὸν φωτισμόν.

δ'. Τῶν κυρίων τομῶν τῶν S καὶ S' τεθεισῶν εἰς θέσεις ἐνδιαμέσους, δηλαδὴ ὥστε νὰ σχηματίζωσι πρὸς ἀλλήλας γωνίας διαφόρους τῶν γωνιῶν 0° , 90° , 45° , βλέπομεν ἐπὶ τοῦ D τέσσαρα εἰδῶλα μεταβλητὰ τὸν φωτισμὸν, καὶ ἰσοεντατικά ἀνὰ δῶ.

II.

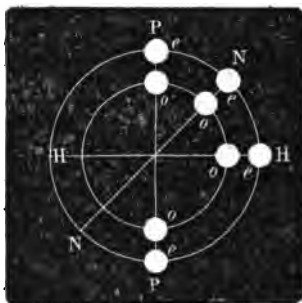
Γνωστὴ τοῦ πειράματος τούτου συνέπεια εἶναι ὅτι, αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E, αἱ ἐκ τοῦ κρυστάλλου S ἐξελθοῦσαι, εἰσὶν ἀκτῖνες πεπολωμέναι.

Τῷ ὄντι, ἀφαιρέσωμεν τὸν κρύσταλλον S καὶ δεχθῶμεν τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα Ia ἐπὶ τοῦ S', βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ D δύο εἰδῶλα, τὸ κοινὸν o καὶ τὸ ἑκτακτὸν e, ἰσοεντατικά τὸν φωτισμὸν, διατηροῦσι δὲ τὸν φωτισμὸν τοῦτον ἀμετάβλητον ὅταν ζρέφωμεν τὸν κρύσταλλον S'. Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι τὸ σταθερὸν κατὰ τὴν ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ τῶν δύο εἰδῶλων, συνιστᾷ χαρακτηριστὴν διακριτικὴν τοῦ φυσικοῦ φωτὸς Ia.

Τὰ δύο ταῦτα εἰδῶλα διαγράφουσιν ἕκαστον ἐν ᾧ στρέφωμεν τὸν κρύσταλλον S', κύκλου περιφέρειαν, καὶ μείζων μὲν εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ ἑκτάκτου εἰδώλου, ἐλάσσων δὲ ἢ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ διαγραφομένη.

Τὸ σχῆμα 2 δεικνύει τὰ εἰδῶλα ταῦτα ἐπὶ τῶν διαφορῶν σημείων τῶν περιφερειῶν, ἃς διαγράφουσιν.

Ἐὰν ἡ κυρία τομὴ τοῦ S' ᾖ καθετὸς τῷ ὀρίζοντι, τὰ δύο εἰδῶλα, τὸ κοινὸν o καὶ τὸ ἑκτακτὸν e, κεῖνται ἐπὶ τῆς καθέτου τῷ ὀρίζοντι διαμέτρου PP, καθ' ἣν ἡ κυρία τομὴ τοῦ S' προεκβαλλομένη τέμνει τὸ διάφραγμα D.

Σχ. 2.

Ἐὰν ἡ κυρία τομὴ τοῦ S' ᾖ ὀριζόντιος, τὰ δύο εἰδῶλα o καὶ e εἰσὶν ἐπὶ τῆς ὀριζοντίου διαμέτρου HH.

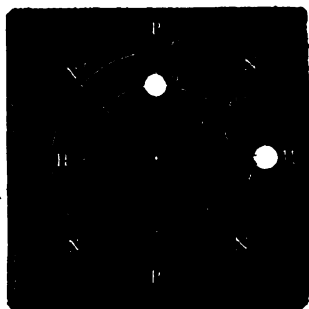

Τέλος, εάν ἡ κυρία τομή τοῦ S' σχηματίζῃ γωνίαν 45° μετὰ τὴν κάθετον τῷ ὀρίζοντι PP καὶ ἐπομένως καὶ μετὰ τὴν ὀριζόντιον HH , τὰ δύο εἰδῶλα κεῖνται ἐπὶ τῆς διαμέτρου NN , ἥτις διέρχεται διὰ τῆς διαιρέσεως 45° . Κατὰ τὴν διάμετρον δὲ ταύτην NN τέμνεται τότε τὸ διάφραγμα D ὑπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς κυρίας τομῆς τοῦ S' προεκβάλλομένου.

Ἀναθέσωμεν ἤδη ἐν τῇ ἀρχικῇ θέσει αὐτοῦ τὸν κρύσταλλον S (σχ. 1). Ὁ κρύσταλλος οὗτος διαιρεῖ τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα Ia εἰς δύο ἀκτῖνας O καὶ E , διακόπτοντες δὲ τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E διὰ τοῦ διαφράγματος d , καὶ δεχόμενοι τὴν κοινὴν ἀκτῖνα O ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , βλέπομεν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D δύο εἰδῶλα, τὸ κοινὸν O καὶ τὸ ἑκτακτὸν e , ἀτῖνα ἐξετάσωμεν νῦν.

Περιστρεφομένου τοῦ κρυστάλλου S' , βλέπομεν τὰ δύο εἰδῶλα O καὶ e νὰ στρέφωνται μὲν ὡς εἴρηται, ἀλλὰ παρατηροῦμεν πρὸς τούτοις ὅτι, ἕκαστον εἰδῶλον ἀλλάσσει τὴν ἐντάσιν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ βαθμῆδόν μετρηθῆναι αὐτοῦ· ἐπεταὶ ὅτι ἡ ἐντάσις τοῦ φωτισμοῦ δὲν εἶναι σταθερὰ ὡς ὅταν ἐδεχόμεθα ἐπὶ τοῦ S' φυσικὴν ἀκτῖνα· ἡ ἀκτὶς λοιπὸν O , ἐπειδὴ διήλθε διὰ τοῦ κρυστάλλου S , ἐκτήσατο ιδιότητας νέας, ἃς ἡ φυσικὴ ἀκτὶς δὲν ἔχει· διὸ πρὸς διάκρισιν ἐκλήθη ἀκτὶς πολώσεως· χρώμενοι δὲ τῇ ὀνομασίᾳ ταύτῃ, δὲν προτιθέμεθα καὶ νὰ δικαιολογήσωμεν αὐτήν.

Ἡ κοινὴ ἀκτὶς O , ἣν ἐδέχθημεν ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , διδὲν δύο ἀκτῖνας O καὶ e , αἵτινες λαμβάνουσιν ὡς εἴρηται ἐντάσεις φωτισμοῦ διαφόρους, ὅταν στρέφωμεν τὸν κρύσταλλον S' , τὰς ἐντάσεις δὲ ταύτας παριστάνει τὸ σχῆμα 3· βλέπομεν ἐπὶ τούτου. 1ον. Ὅταν αἱ κύρια τομαὶ τῶν δύο κρυστάλλων S καὶ S' ὦσι παράλληλοι πρὸς ἀλλή-

Σχ. 3.

λας καὶ κάθετοι τῷ ὀρίζοντι, καὶ ἐπομένως παρατεινόμεναι τέμνουσι τὸ διάφραγμα D κατὰ τὴν κάθετον τῷ ὀρίζοντι PP, ἡ ἑκτακτος ἀκτὶς e σβέννυται καὶ ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D βλέπομεν τὴν κοινὴν ἀκτῖνα o μόνην.

2ον. Ὄταν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν κρυστάλλων S καὶ S' ὡς κάθετοι πρὸς ἀλλήλας, παρατεινόμεναι δὲ τέμνουσι τὸ διάφραγμα D, ἡ μὲν κατὰ τὴν PP, ἡ δὲ κατὰ τὴν HH, τὰ δύο εἰδῶλα κείνται ἐπὶ τῆς ὀριζοντίου διαμέτρου HH, καὶ αἱ ἐντάσεις τοῦ φωτισμοῦ αὐτῶν ἀντηλλάχθησαν ἀμοιβαίως, δηλαδὴ ἡ κοινὴ ἀκτὶς o ἐσβέσθη, ἡ δὲ ἑκτακτος e, ἥτις ὑπῆρχεν ἐσβεσμένη, ἀνέλαβε τὴν ἐντάσιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτῆς.

3ον. Ὄταν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν S καὶ S' σχηματίζωσι πρὸς ἀλλήλας γωνίαν 45° , δηλαδὴ, ἡ μὲν τέμνει τὸ διάφραγμα κατὰ τὴν PP, ἡ δὲ κατὰ τὴν NN, τότε τὰ δύο εἰδῶλα o καὶ e ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἐντάσιν τοῦ φωτισμοῦ, ἐπὶ τῆς NN κείμενα.

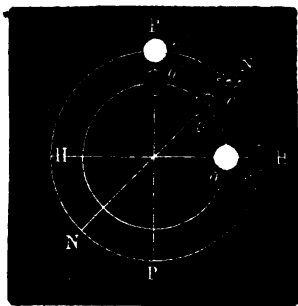
4ον. Τῶν κυρίων τομῶν τῶν κρυστάλλων S καὶ S' σχηματίζουσιν πρὸς ἀλλήλας γωνίας ἐνδιαμέτους, τὰς μεταξὺ 0° καὶ 45° περιεχομένας, ἢ τὰς μεταξὺ 45° καὶ 90° , τὰ δύο εἰδῶλα o καὶ e εἰσὶν ἀνίστα τὸν φωτισμὸν, κείμενα μεταξὺ 0° καὶ 45° ἢ μεταξὺ 45° καὶ 90° .

Βλέπομεν δὲ οὕτως ὅτι τὸ εἰδῶλον o, κείμενον ἐν πρώτοις ἐπὶ τῆς PP, ὅπως φθάσῃ ἐπὶ τῆς HH, ἐν ᾗ ὑπάρχει ἐσβεσμένον, λαμβάνει πάσας τὰς ἐνδιαμέτους ἐντάσεις φωτισμοῦ, ὥσπερ ἔχει καὶ περὶ τοῦ εἰδῶλου e, ἐν ᾗ μεταβαίνει ἐκ τοῦ P εἰς τὸ H, καθίσταται βαθμῆδὸν ἐντατικώτερον τὸν φωτισμὸν.

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ στρέφωμεν τὸν κρυστάλλον S, τιθέμενοι τὴν κυρίαν αὐτοῦ τομὴν κατὰ τὴν NN', τὸ φαινόμενον ἐπαναλαμβάνεται, δηλαδὴ τὸ εἰδῶλον e, ὅπερ ἐπὶ τῆς HH κείμενον εἶναι ἐντατικὸν τὸν φωτισμὸν, ἐξασθενεῖ βαθμῆδὸν μέχρις οὗ σβεσθῇ ἅμα φθάνον ἐπὶ τῆς PP, ἐνῷ τὸ εἰδῶλον o, ὅπερ ἐπὶ τῆς HH κείμενον ὑπάρχει ἐσβεσμένον, αὐξάνει τὸν φωτισμὸν βαθμῆδὸν, καὶ οὕτως ἐφεξῆς, μέχρι συμπληρώσεως τῆς ὅλης περιστροφῆς.

Ἐὰν ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' δεχθῶμεν τὴν ἑκτακτὸν ἀκτῖνα E , διακλῶμεν δὲ τὴν κοινὴν O , ἔχομεν τότε, ἐν ᾧ στρέφομεν τὸν κρυστάλλον S' , φαινόμενον παραπλήσιον, οἷον δεικνύει τὸ σχῆμα 4.

Δέδεικται λοιπὸν ὑπὸ τοῦ πειράματος τοῦ Huyghens, ὅτι αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E αἱ ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ κρυστάλλου S , εἰσὶν ἀκτῖνες πολώσεως, τοῦθ' ὅπερ γνωστόν.

Σχ. 4.

III.

Συνάγομεν ἡμεῖς νέας συνεπείας ἐκ τοῦ πειράματος τοῦ Huyghens τὰς ἐξῆς·

Α'. Αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E αἱ ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ κρυστάλλου S , οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπολώθησαν.

Τῷ ὄντι, διακλῶμεν ἐν πρώτοις τὴν ἑκτακτὸν ἀκτῖνα E διὰ τοῦ διαφράγματος d , δεχόμεθα δὲ τὴν κοινὴν O ἐπὶ τοῦ δευτέρου κρυστάλλου S' , οὔτινος ἡ κυρία τομὴ παράλληλος τῇ κυρίᾳ τομῇ τοῦ S · ὁ κρυστάλλος S' ἐπέχει τόπον ἀναλυτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D ἔχομεν τὸ κοινὸν εἶδωλον O , τοῦ ἑκτάκτου εἰδώλου e οβσθέντος, συμφώνως πρὸς τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, I. α' καὶ σχ. 3.

Τούτου δὲ δειχθέντος, διακλῶμεν νῦν τὴν ἀκτῖνα O καὶ δεχόμεθα ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , τεθέντος ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, τὴν ἀκτῖνα E , βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ ἑκτακτὸν εἶδωλον e' , τοῦ κοινοῦ εἰδώλου O' οβσθέντος, σχ. 4. καταφανῶς δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἐναντίον ἐκείνου, ὅπερ εἴχομεν ἀνωτέρω, ὅτε ἐπὶ τοῦ S' ἐδέχθημεν τὴν ἀκτῖνα O . Συνάγομεν ἐκ τούτων ὅτι αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E , ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ κρυστάλλου S , δὲν ἐπολώθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Β'. Αἱ ἀκτῖνες αἱ ἐξελθοῦσαι ἐκ κρυστάλλου διαιροῦντος

δίχα τὴν ἀκτῖνα ἐπολώθησαν εἰς ἐπίπεδα κάθετα πρὸς ἀλλήλα.

Τῷ ὄντι, ἀφ' οὗ διακόψωμεν τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E , σχ. 1, δεχόμεθα τὴν ἀκτῖνα O ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , οὗτινος ἡ κυρία τομὴ παράλληλος τῇ κυρίᾳ τομῇ τοῦ S ἢ σχεδὸν παράλληλος· βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ κοινὸν εἶδωλον O τῆς ἀκτίνος O , ἔχον τὴν μείζονα ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἑκτακτον εἶδωλον e σχεδὸν ἐσβεσμένον σχ. 3.

Θεωρήσωμεν νῦν τὰς δύο ταύτας ἀκτῖνας πολώσεως O καὶ e , τὰς ἐξεληθούσας ἐκ τοῦ κρυστάλλου S' , αὐτὰς καθ' ἑαυτάς.

Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ ἀκτὶς O ἔχει τὴν μείζονα ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ, τὸ ἐπίπεδον πολώσεως αὐτῆς εἶναι παράλληλον τῷ ἐπιπέδῳ προσπτώσεως (α).

Ἡ ἐτέρα ἀκτὶς, ἡ ἑκτακτος e , ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ, ὅθεν τὸ ἐπίπεδον πολώσεως αὐτῆς εἶναι κάθετον τῷ ἐπιπέδῳ προσπτώσεως· ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι τὰ δύο ἐπίπεδα πολώσεως, τὸ τῆς O καὶ τὸ τῆς e , εἰσὶ κάθετα πρὸς ἀλλήλα.

Συνήθως πρὸς ἀπόδειξιν τῆς προτάσεως ταύτης, δεχόμεθα τὰς ἀκτῖνας χωρίστὰ, καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἀκτῖνα O , ἔπειτα δὲ τὴν E , ἐπὶ μελαίνης ὑάλου κεκλιμένης κατὰ 35° , $25'$, στρέφωμεν τὴν ὑάλον ὡς πρὸς τὴν ἀκτῖνα, τηροῦσαν σταθερὰν τὴν εἰρημένην γωνίαν ὡς περίξ ἄξονος, μέχρις οὗ λάβῃ τὴν θέσιν, ἣν πρέπει νὰ ἔχῃ, ὅπως ἀντανακλάσῃ ἐκάστην ἀκτῖνα, τὴν O ἢ τὴν E , ἔχουσαν τὴν μεγίστην ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτῆς, βλέπομεν τότε εἰς τὸ διάστημα τὰ ἐπίπεδα πολώσεως τῶν

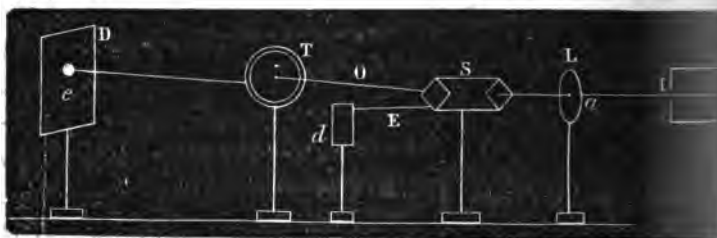
(α) Ἡ διεδρος γωνία τῶν δύο διαδοχικῶν ἐπιπέδων ἀντανακλάσεως (πόλωσης δι' ἀντανακλάσεως μὲ τὸ ὄργανον Biot) γίνεται πρόξενος ἀπαλύτως τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος, οὗτινος γίνεται πρόξενος ἡ γωνία τῶν δύο κυρίων τομῶν... ἡ δὲ ἀναλογία δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὰς περιόδους τῶν μεταβολῶν τῆς ἐντάσεως, ἡ φύσις αὕτη τῶν τροποποιήσεων, ἃς ἐμβάλλουσιν εἰς τὰς ἀκτῖνας αἱ δύο διάφοροι ἐργασίαι εἶναι ἀκριβῶς μία καὶ ἡ αὐτή. (Biot t. II. p. 407).

ἀκτίνων τούτων, σχηματίζοντα πρὸς ἀλληλα γωνίαν ὀρθήν.

Λέγομεν ἐνίοτε ὅτι φυσικὴ ἀκτὶς φωτὸς διαιρεῖται ὑπὸ τοῦ κρυστάλλου εἰς δύο ἀκτίνας, αἵτινες ὑπάρχουσι πεπολωμέναι κατ' ἀντίθεσιν (en sens contraire) καὶ ἐννοοῦμεν ὅτι, ἐὰν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν κρυστάλλων S καὶ S' τεθῶσι παραλλήλως πρὸς ἑαυτάς, βλέπομεν μὲν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ κοινὸν εἶδωλον O τῆς ἀκτίνος O , σχ. 3, δὲν βλέπομεν ὅμως ἐπίσης τὸ κοινὸν εἶδωλον O' τῆς ἀκτίνος E , σχ. 4, τὸνναντίον βλέπομεν τὸ ἑκτακτον εἶδωλον O' τῆς ἀκτίνος E τότε, τὸ δὲ κοινὸν εἶδωλον O' αὐτῆς σβέννυται.

Γ'. Ὁ τουρμαλίνος (α), κρύσταλλος διαιρῶν δίχα τὴν φυσικὴν ἀκτὶνα, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν κρύσταλλον Ἰσλανδίας S' τὸν ἐν τῷ πειράματι σχ. 1.

Ἐπὶ τοῦ τουρμαλίνου T δεχόμεθα τὴν ἀκτὶνα O , σχ. 5, ἀφ' οὗ διακόψωμεν τὴν ἀκτὶνα E . Ὁ τουρμαλίνος ἐπέχει τόπον ἀναλυτοῦ, ὡς ὁ κρύσταλλος Ἰσλανδίας S' τοῦ πειράματος σχῆμα 1.

Σχ. 5.

Ἐὰν στρέψωμεν τὸν τουρμαλίνον παραλλήλως εἰς ἑαυτὸν, βλέπομεν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ εἶδωλον τὸ ἐκ τῆς ἀκτίνος O προερχόμενον, νὰ ἀλλάσῃ βαθμυδὸν τὴν ἐντάσιν τοῦ φωτισμοῦ μέχρι σβέσεως αὐτοῦ.

Τὴν μεταλλαγὴν τοῦ φωτισμοῦ, ἣν ὑφίσταται τὸ εἶδωλον, ἐρμηνεύομεν. Στρεφόμενου τοῦ τουρμαλίνου T , ἡ κύρια τομὴ

(α) Οἱ κάτοικοι τοῦ Ceylan ὁδῶς ὠνόμασαν τὸν κρύσταλλον καλεῖται καὶ μαγήτης τοῦ Ceylan, καὶ ἡ ἀφιζίτις.

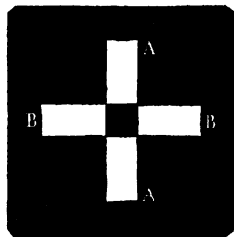
αὐτοῦ σχηματίζει διαδοχικῶς γωνίας διαφόρους μετὰ τὴν κυρίαν τομὴν τοῦ κρυστάλλου S. Ὄταν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν δύο κρυστάλλων λάβωσι παράλληλον πρὸς ἑαυτὰς θέσιν, τότε, κατὰ τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, πρέπει νὰ ἴδωμεν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ κοινὸν εἶδωλον οὗ τῆς κοινῆς ἀκτίνος O, I, α', ἥδη δὲ ὁ τουρμαλίνος ὅταν ἔχη πάχος μείζον ἐνὸς χιλιοστομέτρου (α), ἐμποδίζει νὰ διέλθῃ δι' αὐτοῦ ἡ κοινὴ ἀκτίς, τοῦτου ἕνεκα λοιπὸν εἶδωλον δὲν ἐμφανίζεται.

Ὄταν δὲ ἀκολουθῶς, τοῦ τουρμαλίνου περιστρεφόμενου, τεθῇ ἡ κυρία αὐτοῦ τομὴ καθέτως τῇ κυρίᾳ τομῇ τοῦ S, βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D εἶδωλον πεφωτισμένον, διότι τὸ εἶδωλον τοῦτο εἶναι τὸ ἑκτακτον τῆς κοινῆς ἀκτίνος O, I, β', ἡ δὲ ἑκτακτος ἀκτίς διέρχεται πάντοτε διὰ τοῦ τουρμαλίνου. Τὸ εἶδωλον τοῦτο μεταβάλλεται διαδοχικῶς κατὰ τὴν ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ του, ἐν ᾧ βαθμυδὸν μεταβαίνει ἡ κυρία τομὴ τοῦ τουρμαλίνου ἐκ τῆς καθέτου τῷ ὀρίζοντι θέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ὀριζόντιον, σχ. 3 ἡ ὁδεύει ἀντιστρέφως.

Ἐχομεν καταφανῶς παραπλήσιον τὸ ἐξαγόμενον, ὅταν διακόψωμεν μὲν τὴν κοινὴν ἀκτῖνα O, δεχθῶμεν δὲ ἐπὶ τοῦ τουρμαλίνου T τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E.

Δ'. Ἐρμηνεύομεν δὲ, συμφώνως πρὸς τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, τὸ φαινόμενον καθ' ὃ εἰς δύο ἐλάσματα τουρμαλίνου συνιστῶσι σύστημα ἀδιαφανές ὅταν αἱ κύριαι αὐτῶν τομαὶ, ἢ, ὅπερ τὸ αὐτὸ, ὅταν οἱ ἄξονες αὐτῶν, διότι οἱ ἄξονες εἰσὶν ἐν τῷ ἐπιπέδῳ τῶν ἐλασμάτων, ὥσι διασταυρωμένως.

Ὁ τουρμαλίνος AA, σχ. 6, ἔχων πάχος μείζον ἐνὸς χιλιοστομέτρου, καὶ δεχόμενος φυσικὴν ἀκτῖνα, ἀφίνει ἐλευθέραν τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα, ἥτις μόνη

Σχ. 6.

(α) Τὸ πάχος τὸ ἀπαιτούμενον ὅπως ἐμποδισθῇ ὁλοσχερῶς ἡ διέλευσις τῆς ἀκτίνος ταύτης, εἶναι διάφορον κατὰ τοὺς διαφόρους τουρμαλίνους.

διέρχεται δι' αὐτοῦ. Ἡ ἀκτὶς αὕτη προσπίπτει ἐπὶ τοῦ δευτέρου τουρμαλίνου BB, οὗτινος ἡ κυρία τομὴ κεῖται καθέτως τῇ τοῦ AA, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, συμφώνως πρὸς τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, I, 6', πρέπει τὸ κοινὸν εἶδωλον τῆς ἐκτάκτου ἀκτίνος νὰ ἐμφανισθῇ τῷ παρατηρητῇ, τῷ ἔχοντι τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ BB· ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ τουρμαλῖνος B ἔχει πάχος μείζον ἐνὸς χιλιοστομέτρου, δὲν ἀφίνει τὴν κοινὴν ἀκτῖνα νὰ διαβῇ· ἐκ τούτου λοιπὸν προέρχεται τὸ σκότος, ὅπερ ἐμφανίζεται ἐν τῇ διασταυρώσει τῶν δύο τουρμαλίνων.

Ἐὰν διὰ δεσμίδος φωτὸς φωτίσωμεν τὸν σταυρὸν, διὰ φακοῦ δὲ προβάλωμεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος, θέλομεν ἰδεῖ καὶ οὕτως τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σταυροῦ τετράγωνον ἐσκοτισμένον.

Ἐὰν τότε στρέψωμεν τὸν ἓνα τουρμαλῖνον καὶ ἐλαττώσωμεν τὴν ὀρθὴν γωνίαν, ἡ ἔντασις τοῦ φωτὸς εἰς τὸ ἐσταυρωμένον μέρος αὐξάνει βαθμηδὸν, τῆς γωνίας τοῦ AA καὶ BB γινομένης βαθμηδὸν μικροτέρας τῆς ὀρθῆς, ὥστε ὅταν αὕτη καταντήσῃ μηδὲν, τότε τὸ διὰ τῶν δύο τουρμαλίνων διερχόμενον φῶς ἔχει τὴν μείζονα ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὰ ῥηθέντα I, α', τοῦτο δὲ ἀνήκει εἰς τὴν ἐκτακτὴν ἀκτῖνα καὶ ὡς τοιοῦτον διέρχεται διὰ τοῦ BB.

Α. Σ. ΣΤΡΟΥΜΠΟΣ.

(Κατεχωρίσθη ἐν τῇ Revue des sciences «Les mondes»
T. XXXIV. p. 562. Paris 1874. Août).

Περατώσαντες τὸν περὶ δημοθιονιακῶν ἐπιγραφῶν λόγον, πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς ἕτερον τῆς πραγματείας ἡμῶν κεφάλαιον, θέλομεν εἰπεῖ ὀλίγα τινὰ περὶ δύο ἐπιγραφῶν, ἐν ταῖς πολιτικαῖς κατατακτέων, αἵτινες, καίπερ κολοβαὶ καὶ κατεφθαρμέναι, παρέχουσιν ὅμως πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς ἀρχαίας Σύρου.

9.

κρατουν — — — — — [τρ]ιχον — — — — —

..... — — — — — εἰ μὲν δοῦλ[ο]ς εἴη ὁ τῶν προδ[η]λουμένων [δρά-
σα]ς αὐτὸν μὲν μαστειγούσθ[αι] δημοσία ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῇ ἐξῆς τοῦ
ἀδικήματ[ος] ἡμέρα πληγ[ᾶς] ἑκατὸν τυπτόντων δύο οὖς ἂν ἐξ αὐτῶν ἔλυν-
5 ται αἱ ἀδικηθεῖσαι φυλαὶ τὸν δεσπότην δὲ αὐτοῦ ἀποτείναν δραχμὰς
ἑκατ[ὸν] [ἀ]τε[κ]ῆς αἱ ἔσσονται ἱσραὶ τῆς θεοῦ εἰ δὲ μὴ παραδιδῶν πρὸς κό-
λασιν τὸν οἰ[κ]έτην δ[ια]κο[σί]ας ἀποτείνύτω εἰ δὲ ἐλεύθερος εἴη ὁ
τῶν προδ[η]λουμένων δράσας εἴτε αὐτῶν τῶν τρεχόντων τις
δραχμὰς ἀτικᾶς;] πεντ[ή]κο[ν]τα κα[ὶ] ἑκατὸν εἰσπρασσέσθω αἵτινες ὁμοίως
40 ἔσσονται ἱσραὶ τῆς θεοῦ κα[ὶ] ἐ[ρ]όβ[υ]λος ἔστω καὶ ἐναγῆς νομιζέσθω
καὶ..... το διδόσθω τῶν ἐτέρων δύο [φυλ]ῶν μὴ τις ἂν [ἐ]ξ αὐτῶν
τῇς ἐπιούσ[ης] [ἡ]μέ[ρας].....υρα νεικήση εἰσπρασ-
σέτωσαν.....καὶ πρὸς τὴν κόλασιν ἀγέτωσαν τοὺς αἰτίους οἱ
ἄρχ[ον]τες εἰασαν.....[αὐτοὶ μὲν] ἄδ[ικοι] νομιζέσθωσαν ὁ βουλόμενος
15 δὲ κα[ὶ] δυνάμενος]..... ἔστω ταῦτα ἃ δεῖ τοὺς ἄρχον-
τας] πράσσειν.....ομέ]ων δεδρακέναι τι τῶν
.....τοὺς αἰτιωμένους
.....δικαζέτωσαν ὁμνύν-
τες.....ἐμ]πόδιον ἐκ τῆς παρολκῆς.

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφὴ, εὑρεθεῖσα πρό τινων μνηῶν ἐν Ἄνω Σύρῳ, ἐν κατεδαφισθέντι τοίχῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, εἶναι, ὡς πασιφανῶς δείκνυται, τὸ ποινικὸν μέρος νόμου ἢ κανονισμοῦ τινος ⁽¹⁹⁾. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν αὐτῆς ἀναφέρονται αἱ

(*) Συνέχεια· ἰδὲ τὸ προηγούμενον ε' τεῦχος.

(19) Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, εὑρεθείσης ὅτε ἐλείπομεν ἐκ τῆς Σύρου, ἐπροθυμοποιήθη νὰ πέμψῃ ἡμῖν ἔκτυπον ὁ χρηστὸς φίλος κ. Ἰωσήφ Α. Σαλάχας, οὗ αἱ εὐγενεῖς διαθέσεις ἐν πολλοῖς ὑπῆρξαν ἡμῖν ἄρωγοι. Ἔχει δὲ ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν λίθος μῆκ. 0,30 μέτρ. περίπου, πλ. 0,50 καὶ πᾶχ. 0,10.

ποιναί, ἃς ὁ ἀδικήσας ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ, ἂν ἦτο δοῦλος ἢ πολίτης ἐλεύθερος· εἴτα δὲ δίδεται ἐντολὴ εἰς τοὺς ἀρμοδίους ἀρχοντας περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς, καὶ παρέχεται, ἐν περιπτώσει ἀκηδίας αὐτῶν, τὸ δικαίωμα τῷ βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀναφερομένων ποινῶν, προστίμου καὶ ῥαβδισμού περιττὸν νὰ σημειώσωμέν τι· διότι, ὡς γνωστὸν, συνηθέσταται αὗται ἦσαν ἐν Ἑλλάδι. Τίς δὲ ἡ κυρία τῆς ἐπιγραφῆς ὑπόθεσις; Μὴ εὐρεθέντος τοῦ ἐπιλοίπου τῆς ἐπιγραφῆς τμήματος, ὅπερ ἀπετέλει τὸ κύριον ταύτης μέρος, εἰς εἰκασίας μόνον δυνάμεθα νὰ καταφύγωμεν. Τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενα *ιερόσυλος ἵστω καὶ ἐναγῆς νομιζέσθω*, τὸ ἐπανελημμένως ἀπαντῶν τῆς *θιοῦ* ^(19*), τὸ *τρεχόντων τις* καὶ αἱ ἀδικηθεῖσαι *φυλαὶ* δείκνυσιν, ὅτι τὸ ἀδίκημα, εἰς ὃ ἐπεβάλλοντο αἱ ποιναι, ἦτο παράβασις διατάξεων θρησκευτικοῦ τινος δρομικοῦ ἀγῶνος, τελουμένου πρὸς τιμὴν θεᾶς τινος· ἡ δὲ παράβασις τῶν διατάξεων παρέβλαπτε τὰ δικαίωματα φυλῶν συμμετεχουσῶν τοῦ ἀγῶνος. Θρησκευτικὸν δὲ ἀγῶνα τελούμενον ἐν Σύρῳ πρὸς τιμὴν θεᾶς ἔχομεν ἐκ τοῦ ψηφίσματος τοῦ τιμητικοῦ τοῦ Ὀνησάνδρου (C. I. G. n. 2347) λαμπαδοδρομίαν, γινομένην κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Δήμητρος. Τῆς λαμπαδοδρομίας λοιπὸν ταύτης μετὰ μεγάλης πιθανότητος τὰς διατάξεις περιεῖχεν ἡ ἐπιγραφὴ· τοῦτο δ' ἐπιμαρτυροῦσί πως καὶ αἱ ἐν Ἀθήναις λαμπαδοδρομίαι, καθ' ἃς ἠγωνίζοντο δι' ἰδίων γυμνασιαρχῶν καὶ δρομέων διάφοροι φυλαί, ὅπερ καὶ ἐν τῷ συρίῳ τούτῳ ἀγῶνι ἐμφαίνεται.

(19*) Ἐκ τῶν δύο χωρίων τῶν ἀναφερόντων ΤΗΣ ΘΕΟΥ δείκνυται προφανέστατα, ὅτι ἡ θεὰ αὕτη οὐ μόνον ἀνεφέρετο ὀνομαστί εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν αὐτὸς οὗτος ὁ κανονισμός, ἀλλὰ καὶ ὅτι διακεκριμένην κατέχευε θέσιν ἐν τοῖς ἐκεῖ ἐκτιθεμένοις, ὅπερ οὐδὲως ἦν δυνατόν, ἂν μὴ ταῦτα ἀνεφέρντο εἰς αὐτὴν τὴν θεάν.

10.

π]αραγέγονεν [ἐπὶ .....
 τὴν ἀγορὰν.....
 διαρρήδην ὁ.....
 μοθράκη θεοῦ ἀγ.....
 αὔθα.....
 λως οὖν ὑπε.....
     ον μετ. υ.....
     υμε.....
     ωστ .....
 μίων.....
 μων.....
 σ.ω.....
 υμετ.....
     .....
     .....
     εν ἐν.....
     ξενι.....
     τ]ὸ γέ[ν]ος.....

Ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πλάξ (πλ. 0,53, μ. 43)
 ἀνεκαλύφθη πρὸ 15 περίπου ἐτῶν κατὰ τὴν θέσιν Πατέλλι.
 Δυστυχῶς ὁμῶς εἶναι τοσοῦτον ἐφθαρμένη, ὥστε μετὰ πολλοῦς
 κόπους ἐλάχιστα μόνον ταύτης ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν.
 Ἡ θέσις, ἐν ἣ αὕτη εὑρέθη, κεῖται ἐπὶ ἐνὸς τῶν νοτιανατολι-
 κῶν κλάδων τοῦ ὄρους Πύργου, ἀπέναντι τοῦ λόφου τῆς Ἀνα-
 Σύρου. Τρεῖς νατᾶκοι αὐτόθι ὑπάρχουσι, τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου
 τοῦ Προδρόμου, τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἀγ. Ἀννης, ἐτι δὲ
 μικρὸν σπήλαιον ἐγγὺς τοῦ πρώτου τούτων, καὶ ἑτέρου ἢ εἰσο-
 δος μεταξὺ αὐτῶν, εἰς μεγίστην ἔκτασιν ὑπογείως ἐκτεινο-
 μένου. Κατὰ τὴν θέσιν τοῦ πρώτου νατᾶκου, ναὸς ἀρχαῖος
 ὑπῆρχεν, οὔτινος τὰ θεμέλια διατηροῦνται ἐν μέρει, ἀποτελούμενα
 τὰ θεμέλια τοῦ σημερινοῦ νατᾶκου. Ἦν δὲ ὁ ναὸς οὗτος ἐξηγερ-
 μένος ἐπὶ μικροῦ ἐπιπέδου, σχηματιζομένου ὑπὸ διπλοῦ κρη-
 πιδώματος, ἥρειπωμένου ἤδη· συνέχετο δὲ, ὡς τὰ σωζόμενα
 λείψανα δεικνύουσι, μετὰ τοῦ παρακειμένου σπηλαίου, ὅπερ

ἀπετέλει τὸ ἄδυτον αὐτοῦ. Καὶ κατὰ τοὺς δύο δὲ ἄλλους ναύσους ἀπαντῶμεν λελαξευμένα μάρμαρα, καὶ παρ' ἐνὶ τούτων, τῷ τῆς Ἀγ. Ἀννης, κατὰ τὴν ΒΑ. αὐτοῦ γωνίαν ἐπὶ τοῦ βράχου κεχαραγμένα μεγαλοσχῆμως τὰ γράμματα ταῦτα μόνα·

Ο
Κ

Ἐκ τῶν εἰρημένων λειψάνων, τοῦ παρακειμένου σπηλαίου καὶ τιμῶν ἐν αὐτῷ ἀνακαλυφθεισῶν ἀρχαιοτήτων, οἷον τμήματος ἀγάλματος παιδὸς, μαρμάρων λελαξευμένων, θραύσματος θελίνου ἀγγείου, λαβόντες τινὲς ἀφορμὴν, ἐπειράθησαν ἐπὶ ἀνυπάρκτων παραδόσεων καὶ φαντασιωδῶν λόγων στηριζόμενοι νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι αὐτόθι κατῴκει ὁ Φερεκύδης ⁽²⁰⁾. Καὶ οὗτοι μὲν δύνανται, ποιητικῇ ἀδείᾳ, νὰ σκέπτονται ὅπως βούλονται· τὸ δὲ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ναὸς ἀρχαῖος ἔκειτο αὐτόθι, ὡς δεικνύουσιν οἱ ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐπ' αὐτῶν τῶν λειψάνων ἐγγηγεμένοι χριστιανικοὶ ναῖοι, ἡ εὕρεσις τῆς ἐπιγραφῆς καὶ αὐτὸ τὸ σπήλαιον κοινωνοῦν ποτε μετὰ τοῦ ναοῦ. Τίς δ' ἡ αὐτόθι λατρευομένη θεότης μετὰ βεβαιότητος δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν· μετὰ τινος ὅμως πιθανότητος ἦν ἡ Κυβέλη (ἡ ἐν Σαμοθράκῃ Θεός), ἡ ἀναφερομένη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ὡς ἐκ τῶν περισυθέντων

---

(20) Πλὴν τοῦ σπηλαίου τούτου, καὶ ἕτερον ὑπάρχει ἐν Σύρῳ ἐν τῇ θέσει Φώκου, κατὰ τὰ ἀνατολικά τῆς νήσου, σπηλιὰ ἐς τὰ Φώκου ἢ σπηλιὰ τοῦ Φιλοσόφου καλούμενον, ὅπερ κατὰ τινα ἰδέαν ἀπαντῶσαν παρὰ τοῖς ἐγγυφλοῖς ἐχρησίμευε ποτὲ ὡς κατοικία τοῦ Φερεκύδους ἢ ὡς τόπος, ἐν ᾧ εἶχεν ἡλιοτρόπιον. Ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι μῦθος ἀπλοῦς τοῦ 19ου αἰῶνος· διότι ὁ Σύριος Ἀδδᾶς Δελλαρόκκας (1790), ἐνῶ σελίδας ὄλας ἔγραψεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ ἡλιοτροπίου ἐν Σύρῳ καὶ Φερεκύδους, οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει περὶ τοῦ σπηλαίου τούτου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σπήλαιον, οὐδὲν ἀνθρωπίνης χαρὸς φέρον ἔχνος, μικρὸν, χθαμαλὸν καὶ ὅλως ἀκανόνιστον ὄν, καὶ τυφλῷ καθιστᾷ δῆλον, ὅτι οὔτε ὡς οἶκημα ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ, ποτὲ, οὔτε ἵνα δεικνύωνται ἐν αὐτῷ αἱ ἐτήσιαί τοῦ ἡλίου τροπαίαι.

γραμμαμάτων καὶ τῶν ἰχνῶν δεῖκνυται. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐν Σύρῳ λατρείας τῆς Κυβέλης (*Γῆς, Μητρὸς Θεῶν*) οὐδεμίαν ἄλλην πληροφορίαν ἔχομεν· μεγάλως ὁμως ἐτιμᾶτο ἐν Σύρῳ ἢ μετ' αὐτῆς πολλάκις ταυτιζομένη Δήμητρα (*Γῆ-Μήτηρ*), ἥς ναὸς κοινὸς καὶ τῆς Περσεφόνης ὑπῆρχεν ἐν Σύρῳ, ἄδηλον ποῦ. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν ὁ Πιττάκης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ψηφίσματος τοῦ τιμητικοῦ τῆς Βερνίκης, ἐν ᾧ ἀναφέρεται τοῦτο (*Ἀρχ. Ἑφημ.* 512), λέγει, ὅτι ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, οὗ ἱέρεια ἐγένετο ἡ Βερνίκη, ἔκειτο κατὰ ταύτην τὴν θέσιν, χωρὶς ὁμως νὰ ἐπιφέρῃ ἀπόδειξιν τινα. Τί τὸ ἀληθές, ἴσως δείξῃ τὸ μέλλον.

Β'. Θρησκευτικαὶ ἐπιγραφαί.

Αἱ θρησκευτικαὶ τῆς ἀρχαίας Σύρου ἐπιγραφαί, ἃς μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν, χορηγοῦσιν ἡμῖν πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Συρίων καὶ τινῶν ἀρχαίων τῆς νήσου ναῶν, ὧν τρεῖς μὲν εὐρίσκοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σύρῳ, δηλ. τῆς Ἰσιδος, τῆς Φρατρίας Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀσφαλείου Ποσειδῶνος· ἕτερος δὲ ἐν Φοίνικι, παρὰ τῇ ἀκτῇ.

11.

Claudius Secundus Viator
Tribunicius
templum Isidis cum omni ornatu
sua pecunia
fecit.

Ἐκ τῆς λατινικῆς ταύτης ἐπιγραφῆς, ἀνακαλυφθείσης τῇ 1817 ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦίτου πατρὸς Βεντούρη (21), μαυθάνομεν,

(21) Αὕτη, διατηρουμένη ἐν Ἀνω Σύρῳ, ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Ἰησοῦϊτῶν, ἀπώλετο, πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἐπὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτοῦ. Τὸ δ' ἀντίγραφον ἐλάβομεν ἐκ σημειώσεως τοῦ πατρὸς Βεντούρη, ἣν εὗρομεν, μόλις διασωθείσαν, ἐπὶ μικροῦ τεμαχίου χαρτοῦ. Αὕτη ἀναφέρει ταῦτα·

ἔτι ὑπῆρχεν ἐν Σύρῳ ναὸς τῆς Αἰγυπτίας θεᾶς Ἰσιδος, ὃν ἤγειρε καὶ διεκόσμησεν ὁ Κλαύδιος Σεκοῦνδος, τὸ ἀξίωμα κλητῆρ δῆμαρχικόν. Ὁ Ῥωμαῖος αὐτός ὑπάρχει ἡμῖν γνωστός καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ τινος βάρου ἀγάλματος, ὃπερ ἤγειρε τιμῶσα αὐτὸν ἡ τῶν Ἑρεσίων Βουλὴ (21*). Ἐκεῖτο δὲ ὁ ναὸς τῆς Ἰσιδος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σύρῳ, ἐν ᾗ θέσει ὑπάρχει νῦν τὸ παντοπωλεῖον Ἑρμοποδλεως. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ὑπῆρχον ἔτι λείψανα αὐτοῦ κατὰ τὸ 1855, ὅτε, οἰκοδομουμένου τοῦ παντοπωλείου, μεττηνέχθησαν ὅπως εἶχον ἔξωθεν τοῦ νῦν θεάτρου α' Ἀπόλλωνος». Παρουσιάζουσι δὲ ταῦτα παρεμφερές τι τοξοειδεῖ ἐδωλίῳ μετὰ νότου ὁμοιοσχήμου ἐπὶ μαρμαρίνων θεμελίων στηριζόμενον. Τὸ ἐδωλίον, ἔχον μῆκος 1,70 μ., ὕψος 0,80 καὶ πᾶχος 0,97, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἰσομεγέθων σχεδὸν μαρμάρων καὶ φέρει ἐπίστρωμα ἐκ τριῶν μαρμαρίνων πλακῶν· ὁ δ' ἐπ' αὐτοῦ πρὸς τὰ ὀπισθεν στηριζόμενος νῶτος (ὕψ. 0,80 καὶ πᾶχ. 0,35), ἰσομήκης ὢν τῷ ἐδωλίῳ, σύγκειται ἐκ δύο τμημάτων σχεδὸν ἰσομεγέθων. Δύο δ' ἔτερα ἰσομεγέθη τμήματα τοῦ νότου εὑρέθησαν ἐγγὺς κατακείμενα, ἃπερ βεβαίως ἐπέκειντο ἐπὶ τῆς καταστραφείσης ἐπεκτάσεως τοῦ ἐδωλίου.

«Epigrafe trovata nel 9bre del 1817 in Sira in campo di Pasquale Sargologo nella marina dove si vedono le fondamenta di esso Tempio.— Domenico Venturi Soc. J.» Ὡς παρὰ γερόντων ἐμάθομεν, ἡ εἰρημένη ιδιοκτησία ὑπῆρχεν ὅπου νῦν κεῖται τὸ παντοπωλεῖον.

(21*) Ἐπὶ τοῦ βάρου τούτου, εὐρεθέντος ἐν τῷ ἀρχαίῳ ὠδεῖφ τῆς Ἑφέσου, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς διγλωσσος ἐπιγραφὴ·

Ti. Claudio... f.

Secundo

viatori tribuni[cio

accenso vela[lo licto-

ri curiato gerusia ho-

noris caussa su[a pec.

Ἡ γερουσία ἐταίμησεν

Τι. Κλαύδιον Σεκοῦνδον

οὐιάτορα τριβου[νικιον

ἀκκῆνσον οὐηλ[άτον

λείκτορα κουριάτιον

ἐκ τῶν ἰδίων.

181 Hermes, 1870, S. 245.—C.I.L., III, p. 2, n. 6078.

Πλὴν δὲ τῶν λειψάνων τούτων, ἀνῆκε πιθανώτατα τῷ αὐτῷ κατὰ ἀγαλμά τι, εὐρεθὲν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν νῦν πλατυσίαν Λεωτσάκου, ἐγγὺς δηλ. τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ, ἔτι δὲ ἀνάγλυφον παριστῶν πλὴν ἄλλων σεῖστρον καὶ ἀγγεῖον λωτοστεφές. Καὶ τοῦ μὲν ἀναγλύφου εἰκόνα δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος παρὰ τῷ Tournefort καὶ ἐν τῇ Expédition Scientifique en Morée ⁽²²⁾. τὸ δὲ ἀγαλμα, ὡς ἐμάθομεν παρὰ τοῦ καθηγητοῦ

(22) Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, ληφθὲν πιθανώτατα ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ, εἶχεν ἐντοιχισθῇ πρὸ αἰώνων ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ οἴκῳ τῆς Ἀνω Σύρου. Τῷ 1772 οἱ ἐν Αἰγαίῳ Ῥώσοι ζήτησαν αὐτὸ παρὰ τῶν Συρίων, ἀλλὰ δὲν ἔλαβον· τῷ 1849 ἰδωρήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Βλαχκῇ τῷ ἐν Ἐρμουπόλει τότε Μουσείῳ· νῦν δ' ὑπάρχει ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἐρμουπόλεως.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα, εὐρόντες μεταξὺ ἄλλων παλαιῶν ἐγγράφων, τὸ ἀνέκδοτον ἔγγραφον τοῦ Ῥώσου ναυάρχου Σπυριδῶφ, δι' οὗ ἐξήτει τὸ ἀνάγλυφον.

«Εἰς τὸ νησί τῆς Σύρας, εἰς τοὺς προστοὺς καὶ συντίχους
καὶ κοσμηκοὺς καὶ θλου τοῦ ἱεροῦ καταλόγου ὑγάαν
καὶ μακροημερωσύνην δέομαι.

Ἔχω εἶδῃσιν ὅτι εἰς τὸ νησί σας εἰς τὸ παλαιὸν κάστρο ὀνομαζόμενον Σύρα καὶ φαίνεται ἐκρεμισμένον, καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς πόρτας τῆς ἐκκλησίας εἶναι μία μαρμαρένια πλάκα καὶ ἄλλα παρόμοια εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι πελεκημένο φιδάλη καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα τῶν παλαιῶν θυσιαστῶν ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν εἰδωλολατρῶν.

Μὲ τὸ νὰ ᾔται ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα καὶ φτιάσιμο παλαιόν, τὸ ὁποῖον χρειάζεται κατὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς Εὐσπλαχνικῆς ἡμῶν μεγάλῃς βασιλείσεως πάσης Ῥωσσίας νὰ στείλωμεν ἐκεῖνα εἰς τὸ Πετερμπουργκον, καὶ διὰ τοῦτο λαβαίνοντας ταύτην τὴν γραφὴν μας χωρὶς ἄργητα νὰ στείλετε ἐκεῖνα τὰ πράγματα εἰς τοῦ λόγου μου ἐδῶ εἰς τὸ πόρτο Ἀουζα ὁμοίως καὶ ὅτι ἄλλα παλαιὰ ἤθελαν εὐρεθῇ εἰς τὸ νησί σας μὴν ἀψηφῶντας τοὺς κόπους σας.

Νὰ τὰ στείλετε ἐδῶ μὲ γράμμα ἰδικόν σας γραμμένο διὰ ὅλα κατὰ ὄνομα δι' οὗ στέλνεται διὰ νὰ τὰ στείλω ἐγὼ εἰς τὸ Πετερμπουργκον. Καὶ ταῦτα θέλουν προξενήσῃ εἰς τοῦ λόγου σας τιμὴν πῶς ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα εὐρέθησαν εἰς τὸ νησί τῆς Σύρας. Κάμετε καθὼς σας γρά-

τῆς φιλοσοφίας κ. Φιλίππου Ἰωάννου, ὅστις εἶδε τότε αὐτὸ ἐν Σύρῳ, καλλίστης ὃν τέχνης καὶ ἐν ἀρίστη τηρούμενον καταστάσει, ἣν μεγέθους $\frac{1}{4}$ περίπου μέτρ. καὶ παρίστα γυναῖκα, κρατοῦσαν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, ὅπως, ὡς γνωστὸν, ἀπαντᾷ παρισταμένη ἡ Ἰσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (23). Τοῦτο δὲ, ὡς καὶ ἡ παρὰ τῷ ναῷ εὑρεσις τοῦ ἀγάλματος, πείθει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦν πράγματι τῆς Ἰσιδος καὶ ὅτι ἀνῆκε τῷ ναῷ αὐτῆς.

Εἰσῆχθη δὲ ἐν Σύρῳ ἡ λατρεία τῆς αἰγυπτίας ταύτης θεᾶς πιθανώτατα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων διότι εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἤρχισε νὰ διαδίδηται παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἡ λατρεία αὐτῆς, πλὴν δὲ τούτου, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 333 π. Χ., ὡς δεικνύται ἐκ τινος ψηφίσματος δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κουμανούδη (Παλιγγ. 10 Σεπτ. 1871, *Hermes* 1871, S. 351), οἱ ἐν Πειραιεὶ Αἰγύπτιοι ἔμποροι εἶχον οἰκοδομήσει ναὸν τῇ θεᾷ· ἀλλ' ὅμως ἐν Σύρῳ πρὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων οὐδ' ἐλάχιστον παρουσιάζεται σημεῖον τῆς λατρείας αὐτῆς· ἐκ δὲ τῶν πολυαριθμῶν συρίων νομισμάτων τῶν φερόντων εἰκονισμένην τὴν Ἰσιν τὸ ἀρχαιότατον πάντων (23*) μόλις ἀνέρεχεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Δομετιανοῦ (80 μ. Χ.).

φοιμὲ τὸ γληγορώτερον διὰ τὰ ὅποια ἐγὼ εἰς τὴν ὑπακοήν σας ἔχοντας τὴν ἐλπίδα μου μένω.

Ἰανουαρίου 25 1772.

Admiral i Kabaler Gregorii Spiridow

«Δραγομένος τῶν ὑπερεξοχω-
τάτων ἀτιμῶν Παῦλος Παυ-
λοβίτζης.»

Sekretar Petr....

(Ῥωσιστὶ καὶ ἑλληνιστ.).

(23) Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἐγένετο ἄφαντον ἐκ τῆς Σύρου κατὰ τὰς ἐπὶ Καποδιστρίου παραχῆς.

(23*) Περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐγέρσεως τοῦ ναοῦ ἀπ' οὐδεμιᾶς τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Ἰσιδος πληροφοριῶν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξαγάγωμεν τι ἐπακριδῶς. Ἦσως ὅμως ἐπισταμένη ἐξέτασις εἰδήσεών

12.

Ἀθηνᾶς Φρατρίας.

Ἡ ἐπιγραφῇ αὕτη ὑπῆρχε κεχαραγμένη ἐπὶ βράχου, οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης κειμένου, δπισθεν τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει ναοῦ τῆς Κοιμήσεως (21). Ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ross (Inselreisen I, S. 9), εἶτα δὲ, ὑπὸ τοῦ Bæckh (C. I. G. n. 23479) καὶ τοῦ Lebas (n. 1882). Περὶ ταύτης κακῶς ἐνόμισάν τινες (25), ὅτι σημαίνει Φρατρεῖον Ἀθηνᾶς, τόπον, εἰς ὃν συνήρχετο ἀδελφότης τις. Ἡ ὑπὸ τοῦ Bæckh συμπλήρωσις εἰς Φρατρίας ἢ Φρατριώτιδος εἶναι ἀναμφισβήτητος, καθ' ὅσον μάλισα καὶ ἐν Ἀθήναις ἀπαντῶμεν τὸ ἐπίθετον Φρατρία ἀποδιδόμενον τῇ Ἀθηνᾷ. Ἐκτὸς δὲ πάσης ἀμφιβολίας εἶναι, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ross (Inselreisen I, S. 9) καὶ ὁ Lebas (Itineraire p. 28), ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχε ναὸς τῆς Φρατρίας Ἀθηνᾶς, εἰς ὃν συνήρχοντο αἱ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς διατελοῦσαι φρατρίαι τῆς ἀρχαίας Σύρου.

13.

Ποσειδῶνος Ἀσφαλείου.

14.

Ἐπ(ι) [Ἰ]ερῆος Νικαγόρου
τὸ κοινὸν τῶν ἑρανιστῶν
ᾧ]ν ἡγεράνιζε Μάρων
Ποσειδῶνι καὶ Ἀμφιτρίτῃ.

τινων, χορηγουμένων ὑπὸ ῥωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν περὶ τινων συγγενῶν τοῦ Κλαυδίου Σεκούνδου, παράσχη θετικὰ πρὸς ἐξακρίβωσιν τούτου τακμήρια (Cf. Corp. Inscr. Latin. v. III, n. 3665, 4453, 5336, 6179, II. 40).

(24) Περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης λέγει ὁ ἱατρὸς Ζωντανὸς ἐν τῇ Ἱστορικῇ Περιλήψει (ἐφημ. τῶν Ἀγγελιῶν, 1842, ἀρ. 80). «Ἡ πέτρα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ τῆς Ἀθηνᾶς Φρατρίας, ἀπέχει περὶ τὰ 40—50 βήματα ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐπὶ γηπέδου πετρώδους καὶ κατὰ τινὰς πόδας ὑψηλοτέρου.» Δυστυχῶς ὁμοίως, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐστὶ καθ' ἣν ὁ Lebas ἐπισκέφθη τὴν Σύρον, εἶχεν ἐξαλειφθῇ αὕτη ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν διαβατῶν.

(25) Ἱστορ. Περιλ. ἐνθα ἀνωτ.

Αἱ δύο αὗται ἐπιγραφαὶ ⁽²⁶⁾ ἀνεκαλύφθησαν παρὰ τῇ Ἑρμουπόλει, κατὰ τὴν θέσιν τὴν καλουμένην *Ἐρθερμον* ⁽²⁷⁾, ἐν ᾧ τόπῳ ὑπάρχει νῦν αὐλὴ βυρσοδεψείου Μενελάου Κορνηλάκη. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ὑπάρχει ἐπὶ μαρμαρίου ἐπιμήτους (μ. 0,65 καὶ πλ. 0,23), εὑρεθέντος κατὰ τὸ 1835. Ἐκ ταύτης μανθάνομεν, ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχε ναὸς Ποσειδῶνος Ἀσφαλείου, μεθ' οὗ ἐπιθέτου ἐλατρεύετο ὁ Ποσειδῶν κυρίως παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν, ὡς ἐν Ῥόδῳ, Σπάρτῃ καὶ τῇ νηοῖδι Ἱερᾷ, τῇ παρὰ τῇ Θήρᾳ.

Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγραφή εὑρέθη κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν, τῷ 1839, ἐπὶ ὀρθογωνίου βάθρου (μῆκ. 0,74, πλ. 0,96 καὶ πλάχ. 33) ⁽²⁸⁾, ἀνήκοντος εἰς σύμπλεγμα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης, ὅπερ ἀφιερώθη τοῖς θεοῖς τούτοις ὑπὸ καινοῦ ἐρανοιστῶν. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο, ὡς ἐμάθομεν παρὰ τινος γέροντος, οὐδεμίαν εἰδήσιν ἔχοντος τῆς ἐπιγραφῆς, εὑρέθη, ἐπὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑρμουπόλεως, ἐν τοῖς ἐρείπιοις τοῦ ναοῦ ἐξαχθὲν

(26) Τούτων ἡ 13 ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ross (Inselreisen I, S. 9), εἶτα ὑπὸ τοῦ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἐφημ. 498), τοῦ Bœckh (C. I. G. 2347 h) καὶ τοῦ Lebas (n. 1883). Ἡ δὲ 14 τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 272) μετὰ ἀμαρτημάτων, ὅπως τὴν ἔννοιαν παραμορφούντων· εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ Ross (Inscr. Gr. Ined. II, n. 407), τοῦ Bœckh (C. I. G. n. 2347 j) καὶ τοῦ Lebas (n. 1884).

(27) Ἐρθερμος ἢ Ἐθαρμος, κακῶς ὑπὸ τινων μετατραπίσα εἰς Θερμασιὰ, καλεῖται μέχρι τοῦ νῦν ἡ θέσις αὕτη ὑπὸ τῶν ἐγγυρίων, διὰ τοὺς ἐκ τῶν αὐτόθι λιμναζόντων ὑδάτων προξενουμένους πυρετοῦς· Ἐνθερμος δὲ ὀνομάζεται καὶ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς τῆς Σύρου ἐγγράφοις.

(28) Περί τοῦ βάθρου τούτου, εἰρισκομένου ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Γυμνασίου Ἑρμουπόλεως ὑπ' ἀρ. 19, ἀναφέρει ἐσφαλμένως ὁ αὐτόθι κατάλογος τῶν ἐπιγραφῶν· «Μάρμαρον μὲ ψήφισμα τῆς πόλεως Σύρου κατὰ τὰ πλάτος αἰετηριμένον καὶ δυσανάγνωστον, εὑρέθη ἐνταῦθα εἰς ἓνα κῆπον τῶν Ταλάντων· κείμενον ὡς τράπεζα»· Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης ἀποσπῶντες πολλοὶ τῶν διὰ τῆς Σύρου κατόπιν διαλθόντων ἀρχαιολόγων, μεγάλους κατέβαλον κόπους, διὰ νὰ ἀναγνώσῃσι τὴν ἐπιγραφὴν, οὐσαν ἀληθῶς λίαν ἐσθαρμένην· οὐδεὶς ὅμως ἠτύχησε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἦτο ἥδη ἐκδεδομένη. Σημειοῦντες ταῦτα, εὐχόμεθα, ἵνα δοθῇ τέμα εἰς τὴν δυσάρεστον ταύτην κωμωδίαν.

δὲ τῆς Ἑλλάδος, μετηνέχθη εἰς Ἀγγλίαν. Περὶ δὲ τῶν ἑρاني-
στῶν ὁ βουλόμενος δύναται νὰ ἴδῃ ἐν ἐκτάσει ἐν τῇ νεωστὶ ἐκδο-
θέντι συγγράμματι τοῦ κ. Foucart, Des associations religi-
euses chez les Grecs.

Πλὴν δὲ τοῦ συμπλέγματος καὶ τῶν δύο ἐπιγραφῶν, πολλὰ
εὗρέθησαν ἐν τῇ θέσει Ἐνθέρμῳ λείψανα, ἀνήκοντα εἰς τὸν ναόν.
Ἐσώζοντο δὲ ἐπὶ τινα χρόνον στήλαι ἱκαναί, τὸ μαρμαρόστρω-
τον τοῦ ναοῦ ἔδαφος καὶ λείψανα τοῦ σθητοῦ (29). κατόπιν
ὅμως τὰ πλεῖστα τούτων ἐχρησίμευσαν εἰς κατασκευὴν ἀσβε-
στου μεθ' ἧν τὴν προσπάθειαν, ἣν κατέβαλεν ἡ ἀρχὴ πρὸς διά-
σωσιν αὐτῶν. Μετὰ τινα δ' ἔτη, εὐρισκόμενος ὁ Lebas ἐν Σύρῳ,
οὐδὲν ἄλλο εὔρεν, εἰμὴ τὸ λιθόστρωτον τοῦ ναοῦ. Νῦν δὲ καὶ
αὐτὸς ὁ τόπος τοῦ ναοῦ καταχωσθεὶς ἐλησημονήθη, μόλις δια-
τηρούμενος ἐν τῇ μνήμῃ ὀλίγων ἀνθρώπων.

15.

Ἐπὶ] ἱερέως
Ἀριστέου τοῦ Ἀ-
ριστέου Μαραθῶν[ου
κανηφορουσῶν
Πρωτογενείας καὶ
Φίλας τῶν Ἀριστέ-
ου θυγατέρων
κλειδοχούontos
δὲ Ἀριστέου τοῦ
Φιλωνίδου
ζακορέοντος
Κροίσου.

16.

Ἡρώδ[ης] τῷ. . .

(29) Εὗρέθησαν πρὸς τούτοις αὐτόθι δύο χαλκᾶ νομίσματα. Τούτων
τὸ μείζον (μεγ. 4 1|5) φέρει ἀφ' ἐνὸς τὸν Ποσειδῶνα, πρὸς τὰ δεξιὰ
ἑστραμμένον· ἀφ' ἑτέρου, τράχον ἱστάμενον καὶ ἑστραμμένον ὁμοίως· ἐπὶ
δὲ τοῦ ἐδάφους, κύνθαρον καὶ τὰ γράμματα ΣΥΡ. Τὸ δ' ἕτερον (μέγ.
3 1|2) φέρει ἀφ' ἐνὸς τὸν Ποσειδῶνα, ἑστραμμένον πρὸς τὰ δεξιὰ· ἀφ' ἑ-
τέρου, τράχον γονυκλινῇ, ὁμοίως ἑστραμμένον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ΣΥΡΑ.

Αἱ δύο αὗται ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν ἐν Φοίνικι, παρὰ τῇ ἀκτῇ, κατὰ τὴν θέσιν Ἀργελλιδό (30) ἢ Ἀγ Στράτεο (Ἅγιος Στρατηγός), ἐν λειψάνοις ναοῦ τοῦ Ἀγ. Μιχαήλ, ἐγερόντος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ναοῦ ἀρχαίου. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 15 ἐπιγραφή ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου (31) μετὰ τινων μικρῶν ἀμαρτημάτων (Revue Archéol. 1862, x, p. 230). ἦτο δὲ κεχαραγμένη, ὡς αὐτὸς ἀναφέρει, «ἐπὶ τινος ἡκρωτηριασμένης στήλης ἐφ' ὑψηλῆς βάσεως, ἥς τὸ σωζόμενον εἶναι 0,58 x. 0,22.» Ἐκ τοῦ περιωθέντος τῆς ἐπιγραφῆς μέρους δέκνυται, ὅτι ἐγένετό τι πιθανῶς ἀφιέρωμα ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὃν αὕτη ἀνῆκεν, ἐπὶ ιερέως Ἀριστέου, ὅτε ἦσαν κανηφόροι αἱ θυγατέρες αὐτοῦ Πρωτογένεια καὶ Φίλα, κλειδοῦχος ὁ Ἀριστέας καὶ νεωκόρος ὁ Κροῖσος. — Ἡ δὲ ἑτέρα ἐπιγραφή εὐρίσκεται ἐπὶ πεταυροειδοῦς μαρμάρου, ἔχοντος μ. 1,73, πλ. 0,33 καὶ πᾶχ. 0,10. Τὸ μάρμαρον τοῦτο φέρει κατὰ τὰ ἄκρα δύο μεταγενέστερα κοιλώματα πρὸς συναρμογὴν· ὑπῆρχε δὲ, ὡς πολλὰ ἀνάλογα παραδείγματα πείθουσι νὰ παραδεχθῶμεν, ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ τοῦ ναοῦ, ὃν ἤγειρεν Ἡρώδης τις, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δέκνυται. Τίς ὁ Ἡρώδης οὗτος ἀγνοοῦμεν· κατὰ παράδοξον ὁμῶς σύμπτωσιν, ἐκτὸς τῆς ὁμωνυμίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου πρὸς τὸν Ἡρώδην τὸν Μαραθώνιον, τὸν ἐπιλεγόμενον Ἀττικὸν, συνέπεσε νὰ ᾖ ἐκ Μαραθῶνος καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ αὐτόθι θεοῦ Ἀριστέας.

---

(30) Ἡ παραγωγὴ τῆς λέξεως εἶναι ἄγνωστος (ὁποκορ. τοῦ Ἀργελλα;) Παρ' Εὐσταθίῳ ἀναφέρονται (εἰς Διον. Περιηγ. 4166) καλοῦμεναι ἀργίλα· ὑπόγεια οἰκήματα· παρὰ Σουίδα δὲ «Ἀργελλα, οἶκημα Μακεδονικόν, ὅπερ θερμαίνοντες λούονται.» Σημειωτέον δ', ὅτι εἰς Ἀργελλιδό εὐρέθη πληθὺν ἄλλων καὶ λουτρῶν.

(31) Στίχ. 5. Πρωτογενείας γρ. Πρωτογενείας [καί]. Στίχ. 8, κλειδοχοῦντος γρ. κλειδοχοῦντος δέ. Ὁ λίθος ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εἶναι νῦν ἐντετοιχισμένος ἐν Φοίνικι, ἐν ἐξοχικῇ οἰκίᾳ Παρασκευᾶ· φαίνεται δὲ ὡς ἀπλὴ πλάξ. Ἡ δὲ ἑτέρα ἐπιγραφή ὑπάρχει ἐν γειτονικῷ ληνῷ. Ταύτης τὸ ἔκτυπον ὀφειλομένον τῷ φίλῳ Ἰωσήφ Σαλάχῃ.

Πλὴν τῶν δύο τούτων ἐπιγραφῶν, πολλὰ ἄλλα εὐρέθησαν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ λείψανα τοῦ ναοῦ. Περί τῶν λειψάνων τούτων ἀναφέρει τινὰ ὁ κ. Παπαδόπουλος· ἐκτὸς δὲ τῶν παρ' αὐτοῦ ἀριθμουμένων, ὑπάρχουσιν ἔτι αὐτόθεν ληφθέντες πολλοὶ λελαξευμένοι λίθοι ἐν γειτονικῷ ληνῷ, ἡμιμόριον στήλης (ὕψ. 1 μ.) ἐν παρακειμένῳ σταύλῳ καὶ δέκα περίπου κιονόκρανα τῆδε κάκεισε τοῦ Φοίνικος διεσπαρμένα⁽³²⁾. Ὅσον δὲ καὶ ἂν θεωρηθῇ μικρὸς ὁ ναὸς οὗτος, ὥς καὶ ὁ κ. Παπαδόπουλος συμπεραίνει εὐλόγως, φαίνεται ὑπὸ τε ἀρχιτεκτονικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἔκδοσιν εἰς τῶν ἐπισημοτάτων τῆς ἀρχαίας Σύρου ναῶν, ὥς ἔκ τε τῶν λειψάνων αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπηρετούντων αὐτῷ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν.

Ἄλλ' εἰς τίνα θεὸν ἀνῆκεν οὗτος; Ἐκ τοῦ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιγραφῇ σωζομένου ΤΩΙ... ἀναφερομένου ἀναμφιβόλως εἰς τὴν θεότητα τὴν ἐν αὐτῷ λατρευομένην, δεικνύται, ὅτι εἰς θεὸν καὶ οὐχὶ θεᾶν ἦν ἀφιερωμένος ὁ ναός· οὕτω δὲ καταστρέφεται ἄρδην ἡ ὑπὸ τινων ἐκφρασθεῖσα ἰδέα, ὅτι ἀνῆκε τῇ Ἀφροδίτῃ⁽³³⁾. Ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἡ διακεκριμένη θέσις, ἣν κα-

(32) Εὐρέθη προσέτι αὐτόθι πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἐπιτύμβιον ἐνεπίγραφον ἀνάγλυφον, ἄνδρα καὶ γυναῖκα παριστῶν, ὅπερ ἀλλεὺς ὑπεξελὼν, μετήνεγκεν ἄλλαχού. Γενομένης δ' ἐσχάτως αὐτόθι ἀνασκαφῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Σύρῳ Γάλλου προξένου κ. Challet, ἀπεκαλύφθη ψηφιδωτὸν, ὅπερ ἀναμφιβόλως ἀνῆκε τῷ ναῷ. Τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου λεπτομερεστάτην περιγραφὴν ἐδημοσίωσεν ἐν Πανόπῃ Σύρου καὶ τῇ Ἀνατ. Ἐπιθεωρήσει ὁ εὐπαίδευτος ἀρχιτέκτων κ. Ἐλευθεριάδης.

(33) Ὁ Krienen, ὁμιλῶν περὶ τῆς νήσου Σύρου, ἐπιφέρει ταῦτα·

«L'unico vestigio, che vi si osservi risguardante l'antichità, è quello delle ruine del già sontuoso tempio di Venere all' occidente dell' Isola ove tuttavia esiste una marmorea statua rappresentante una Donna.» (Breve descrizione dell' Arcipelago, p. 95, in Livorno 1773). Ὁ Ross (Inselreisen II, S. 27) καὶ ὁ Lebas (Voyage, p. 30) παραδέχονται, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμῶς νομίζομεν, ὅτι οὐδεμίαν πλὴστιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς ταῦτα, καθ' ὅσον, ἐκτὸς τοῦ ἥκιστα ἀξιόπιστου τοῦ Krienen, ὁ

τέχει οὗτος μεταξὺ τῶν ναῶν τῆς Σύρου, δεικνύει, ὅτι εἰς θεὸν τὰ μάλα ἐν Σύρῳ τιμώμενον ἀνῆκε. Ἀλλὰ τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Πανὸς καὶ τῶν Καβείρων γνωρίζομεν ἤδη ἀλλαχοῦ τῆς νήσου ὑπάρχοντα ἱερά· ὅθεν πιθανώτατον εἶναι, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἀνῆκεν εἰς τινὰ τῶν ἄλλων θεῶν, τῶν ἐν Σύρῳ τιμωμένων, δηλ. τὸν Διόνυσον, ὃν καὶ ἐν νομισμασιν αὐτῆς ἀπαντῶμεν, καὶ ἐορτὴν (Διονύσια) μετ' ἀγώνων δραματικῶν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ τελουμένην γνωρίζομεν (C. I. G. n. 2347). ἢ τὸν Ἡρακλέα, οὗ καὶ ἐορτὴ ἐτελεῖτο μετὰ πομπῆς. Καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἡρακλέους μὲν παρίσταται πῶς ὑπερμαχοῦσα ἡ διὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἀρχηγοῦ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ἀντικατάστασις τοῦ ἐθνικοῦ θεοῦ· ὑπὲρ τοῦ Διονύσου δέ, ἢ τε μείζων αὐτῷ ἀποδιδόμενη ἐν Σύρῳ λατρεία, ὡς ἀλλαχόθεν δείκνυται, καὶ τὰ ἐπὶ τμήματος βωμοῦ ⁽³⁴⁾ αὐτόθι εὐρεθέντος μετὰ σταφυλῶν καὶ κισσοῦ ἔγκαρπα. Καὶ αὗται μὲν αἱ περὶ τούτου πιθανότητες· τὴν δ' ἀλήθειαν ἴσως καταδείξῃ τὸ μέλλον.

κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ζῶν καὶ περὶ Σύρου γράφας Στέφανος Δελλερόκκας, ἐνῷ πάσας τὰς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ γνωστὰς ἀρχαιότητας καταλέγει, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ μνημείου τούτου. Πόσον δὲ φιλαλήθης ἦτο ὁ Krienen φαίνεται καὶ ἐκ τῆς παντελοῦς σιωπῆς, ἣν τηρεῖ περὶ τῆς προτομῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, ἣν ἔλαβον τότε οἱ Ῥώσσοι ἐκ τῆς Σύρου (ιδεὲ ἐν ἀρχῇ ὑποσημ. 42, ἀρ. 4).

Ἐνταῦθα δεόν νὰ σημειώσωμεν καὶ τὴν γνώμην τοῦ κ. Παπαδοπούλου (Révue Archéol., 1862, X), καθ' ἣν ὁ ναὸς οὗτος ἀνῆκεν ἴσως τῷ Ποσειδῶνι. Ἡ γνώμη αὕτη στηριζομένη ἐπὶ μόνῃς τῆς τοπωνυμίας Ποσειδεῖα εἶναι ὅλως ἀβάσιμος· διότι δεικνύει μὲν ἡ τοπωνυμία, ὅτι ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀλλ' ἐν τῇ γείτονι ἐξοχῇ τῶν Ποσειδείων καὶ οὐχὶ ἐν Φοίνικι.

(34) Ὁ βωμὸς οὗτος, καίτοι ἐλάσσων, εἶναι ὁμοιότατος πρὸς τινὰ ἐν Δήλῳ εὐρεθέντα, ἐν ἐρεπίλοις ναοῦ, μεγαλοπρεπῇ βωμὸν, οὗ εἰκόνα παρέχει ὁ Tournefort (Voyage, I, 376). Ὁ δῆλιος οὗτος βωμὸς, διασωθεὶς, τόχῃ ἀγαθῇ, ἐκ τῶν χειρῶν τῶν πολυειδῶν ἐχθρῶν καὶ φίλων τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, μετηνέχθη εἰς Σύρον, πρὸ ἐτῶν, καὶ εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αὐλῇ τοῦ λοιμοκαθαρητηρίου. Τὸ δὲ τμήμα τοῦ βωμοῦ τοῦ Φοίνικος εὐρίσκεται παρὰ τῷ κ. Challet.

Γ.' Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν ἐγχωρίων τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν πολυπληθέστεραί εἰσιν αἱ ἐπιτύμβιοι. Καίτοι δὲ αὗται, πρὸς τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς συγκρινόμεναι, παρίσανται ἥττον σπουδαῖαι, ἱκανὰς ὅμως χορηγοῦσι πληροφορίας περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τῶν Συρίων βίου, περὶ τῶν ἐν Σύρῳ ξενικῶν σοχείων καὶ ἰδίως τοῦ ῥωμαϊκοῦ, παρέχουσαι ἅμα ὀλίγους στίχους ἀγνώστου μούσης καὶ δείγματά τινα συρίας γλυπτικῆς.

Τὰ ἐπιτύμβια τῆς Σύρου μνημεῖα εἰσι κυρίως στήλαι καὶ ἀνάγλυφα. Καὶ αἱ μὲν στήλαι ἔχουσι τὸ σύνθηες πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος σχῆμα καὶ μέγεθος, ἐπιμήκεις οὔσαι, στενώτεραι πρὸς τὰ ἄνω καὶ μετ' αἰτώματος· τὰ δὲ ἀνάγλυφά εἰσι τὸ πλεῖστον μικρά, τινὰ μετ' αἰτώματος καὶ κάτω τὴν ἐπιγραφὴν φέροντα.

Αἱ δὲ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαί εἰσιν αἱ μὲν ἑμμετροί, αἱ δὲ πεζαί. Τῶν ἑμμέτρων μία μὲν ἀναφέρεται πρὸς παῖδα, ἑτέρα πρὸς ἄνδρα, ἄλλη πρὸς ἱερέα καὶ δύο πρὸς γυναῖκας. Αἱ δὲ πεζαί, πολυαριθμότεραι τῶν ἑμμέτρων, εἰσὶν αἱ πλεῖσται ἑλληνικαί, ὡς εἰκόσ'· τινὲς ἑλληνολατινικαὶ καὶ μία λατινικῇ. Ἀναφέρεται δ' ἐν αὐταῖς κυρίως τὸ ὄνομα τοῦ θανόντος καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἐπιλέγεται δὲ τὸ χρηστὲ χαῖρε συνήθως μόνον ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων, ὡς ἂν ὁ διαβάτης ἀπηύθυνε τὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὰς ἐπ' αὐτῶν παρισταμένας ζώσας τῶν θανόντων μορφάς.

17.

....ν οὐδ' ἐπιελπτον ἔην κάλλος τε νόος τε

Καὶ σθένος ἡγορέη τ' (sic) ἐξαέτους βρέφους

Νικοκράτους ὃν τέκε γυνὴ καλή τε καὶ ἐοθλή

....αἰδοίη Νικοκράτους ἄλογος

5 Ἀνδρὸς τ]οῦ κλέος εὐρὺ Πανέλλησιν τε καὶ αὐτοῖς

Αἰνέσ]δαις σοφίης εἵνεκεν ἥδ' ἀρετῆς

Πατρίς δ'] Ἀντιόχεια κλυτῆς ἀλόχοιο παρ' ὄχθαις

Μαιάν]δρου ποταμοῦ καλλινάου χθαμαλαῖς

Οὔνε]κεν ἀρπάξας (sic) Ἑρισούνιος Εὐδουλῆ

10 Κεῖνον;] ἄθυρμα φέρεν Φερσεφόνη τ' ἀλόχῳ

Πικρὸν] ἄχος λείπων πάππῳ μεγακόδει φωτὶ
Μουσαίῳ πάτραις τ' ἤδ' ὄναυσι φίλοις.

18.

Ἐνθάδε τὴν ἱερὰν [κεφ]αλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει
Ἀμπέλιον.....
Μουσαῖος φιλόπατρις.....
Αἰνοπαθὴς Παυλεῖνά τε μ[νήτηρ ἐνθάδ' ἔθαψαν;
5 Καλὴν ἤδ' ἀγαθὴν καὶ μελίχον ἤδ' [θε]ουδῆ
Μουνολεχῇ προτέραις ἐναρίθμιον ἡρώε[ιναις
Ὀβνεκα δὲ σοφίῃ τε σαοφροσύνῃ τε [καὶ αἰδοί
Πουλύ τε πασῶν προφερεστάτῃ ἔσκε [γυναικῶν
Καὶ δ' αὐτὴ πάτρῃ μιν ὑπείροχα κυδαίνου[σα
40 Πᾶσ' ἅμα μυρομένη τε τάφοις ἐνεθήκατο τοῖσδε.

Αἱ δύο αὗται ἐπιγραφαί, ἐπιτύμβιοι παιδὸς καὶ γυναικὸς, εὐρέθησαν κατὰ τὰ Καταιλύματα, κεχαραγμέναι παραπλεύρως ἀλλήλαις ἐπὶ μεγάλης μαρμαρίνης πλακῶς (μῆκ. 0.55, πλ. 0.90, πᾶχ. 0.07), ἀποτελούσης ποτὲ πιθανῶς μίαν τῶν πλευρῶν τοῦ εἰς δ' ἀνήκε μνημείου. Ταύτας ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Ross (Inscr. Gr. Ined. II, n. 111), εἶτα δὲ, ὁ Bæckh (C. I. G. 2347, O) καὶ ὁ Lebas (n. 1899). Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τρισὶν ἐκδόσεσι ταύταις ὑπάρχουσιν ἀμαρτήματά τινα, καὶ τινες γενόμεναι συμπληρώσεις εἰσὶν ἀπίθανοι ⁽³⁵⁾.

Ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφερομένων ὁ μὲν Νικοκράτης (ἐπιγρ. 17) ἦν ἀναμφιβόλως Σύριος (στ. 12 πάτραις), πατὴρ τοῦ θανόντος ἐξαετοῦς βρέφους, ὅπερ ἐγέννησεν ἐκ συζύγου Ἀντιοχίδος. Ἡ δὲ Ἀμπέλιον (ἐπιγρ. 18) ἦν ἴσως θυγάτηρ τοῦ Μουσαίου καὶ τῆς Παυλίνης καὶ ἀδελφὴ τοῦ Νικοκράτους, ἥτις διὰ τὰ ἔξοχα αὐτῆς προτερήματα, ὡς ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή, ὑπὸ πάσης τῆς πατρίδος ἐθρηνήθη, θανοῦσα. Σημειωτέον δὲ,

(35). Ἐν τῇ 17ῃ ἐπιγρ., στ. 4 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ross ἀπαντῶμεν Παυλεῖνου ἐπίεπτον, ἐνῷ ὁ λίθος φέρει ...ν οὐδ' ἐπίεπτον· ἐν τῇ 14 στ. Πα[ύλ]ῳ, ἐνῷ ὁ λίθος φέρει καθαρῶς πάππῳ· ἐν τῇ 4. στ. τῆς ἐτέρας ἐπιγραφῆς Παυλεῖνα τσι [ἀλόχῳ], ὁ δὲ

ὅτι οἱ ἀποδιδόμενοι ταύτῃ ἔπαινοι οὐδεμίαν φέρουσι σπουδαίαν σημασίαν, ὥς δυνάμενοι νὰ ἀποδοθῶσιν ὑπὸ ἐλεγειακοῦ ποιητοῦ καὶ εἰς μετρίων προτερημάτων γυναικα' τὰ περὶ Νικοκράτους ὁμῶς λεγόμενα, καίτοι ὑπερβολικά, πρέπει νὰ πιστεῦσωμεν, ὅτι δὲν ἀναφέρονται εἰς ἄσημον ἄνδρα.

19.

Ἐσθλὸν τῇδ' ἱερῇα καὶ εὐσεβῇ ἀμφικαλύπτει
Χθὼν ἥδε Κλειτοφῶντα τὸν Ἑρασισθένου
Στήλην δ' ἔστησεν θυγάτηρ ἐπὶ σήματι τήνδε
Αὔξουσα φήμην πατρὸς εὐκλεῆ (sic) γραφῇ.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, εὑρεθεῖσα ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (ὕψ. 0,52, πλ. 0,20), παρὰ τῇ ἀριστερᾷ ἔχθη τοῦ χειμάρρου *Ala-lakiā*, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lebas (*Revue Archéol.* 1844, I p. 44), καὶ εἶτα ἐν τῷ *Rheinisches Museum* (1848, S. 83) μετὰ τινων ἀμαρτημάτων· ἐπιδιορθωθείσα δὲ κατόπιν, ἐδημοσιεῖσθαι αὐθις ὑπὸ τοῦ Lebas (*Voyage, Inscr. d. Iles*, n. 1896). Διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὥς δῆλον, τιμᾶται ἱερεὺς τις Ἑρασισθένης ἐσθλὸς καὶ εὐσεβὴς ὑπὸ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ· πλὴν δὲ τούτου, οὐδὲν ἄλλο ἐκ ταύτης ἄξιον λόγου μαυθάνομεν ^(35*)).

λίθος φέρει ΠΑΥΛΕΙΝΑΤΕΙΔΑ. Σημειωτέον δ', ὅτι τὸ μετὰ τὸ Παυ-
λ εἶν εἶ τε ὑπάρχον I, ἀπαντώμενον καὶ ἐν τῇ 17 ἐπιγρ. (στ. 3,
ΕΣΘΛΗΙ, στ. 4 ΙΑΙΔΟΙΗ) δὲν εἶναι γράμμα, ὥς ἐνόμισεν ὁ Ross καὶ
ὁ Bœckh, ἀλλ' ἀπλῶς σιγμῇ.—Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Bœckh, ἐπιγρ. 17,
στ. 4 ὑπέρχεται ἐπὶ λ η π τ ο ν ἀντὶ ἐπὶ ε λ π τ ο ν.—Ἐν τῇ ἐκδόσει τέ-
λος τοῦ Lebas, ἐπιγρ. 17, στ. 11, πα τ ε ρ ι ἀντὶ π α π π ω· ἐπιγρ. 18,
στ. 4 ΠΑΥΛΕΙΝΑΤΕΙΔΑ.

Ἐκ δὲ τῶν γενομένων συμπληρώσεων ἐπιτυχέστερα εἰσιν αἱ τοῦ Bœckh·
ἀλλὰ καὶ αὗται, ἐνιαχοῦ ἀμφίβολαι. Οὕτω τῆς ἐν τῷ 6 στ. συμπληρώ-
σεως Κ ε κ ρ ο π ῖ δ α ι ς πιθανωτέρα φαίνεται ἢ τοῦ Ross Α ἱ ν ε δ ῖ δ α ι ς·
διότι τὸ παρὰ Ῥωμαίοις (Α ἱ ν ε δ ῖ δ α ι ς) κλέος ἦν τότε ἐπὶ ζήλον· οἱ
δ' Ἀθηναῖοι (Κ ε κ ρ ο π ῖ δ α ι) περιλαμβάνονται εἰς τοὺς Πανέλληνας.

(35*) Μετρικῶς θεωρουμένη ἡ ἐπιγραφή αὕτη, σύγκριται, ὥς καὶ
ὑπ' ἄλλων παρατηρήθη, ἐξ ἐνὸς ἐξαμέτρου δακτυλικοῦ καὶ ἐνὸς τριμέ-
τρου ἰαμβικοῦ ἀντὶ τοῦ συνήθους δακτυλικοῦ πενταμέτρου.

20.

Ἄνδρα σοφὸν Μούσῃσι τετιμμένον ἐσθλὸν ἐταῖρον
 Πᾶσι φίλοις ἀγαθῷ χρησάμενον βιότῳ[ι]
 Κί[ρ]ηναῖον ἔδεκ[τ]ο πατρὸς Με[ρ]οπηίδος ὄντα
 Σῦρος.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ ἀγκωνοειδοῦς λίθου ⁽³⁶⁾, εὐρεθέντος ἐν Ἀνω Σύρῳ ἐντετοιχισμένου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου· ἐξεδόθη δὲ κατ' ἀρχὰς ἡμαρτημένως ὑπὸ τοῦ Lebas (Inscr. Grecques et Latines, n. 148) καὶ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἑφημ. ἀρ. 509)· εἶτα δὲ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Ross (Inscr. Gr. Ined. II, n. 106), τοῦ Bæckh (C. I. G. 2347 p.) καὶ τοῦ Lebas (Voyage, Inscr. d. Iles n. 1900) καὶ τοῦ Wecklein (Neue Jahrb. für Philologie, 1873, S. 204). Αὕτη, καίτοι σύρραμμα συνήθων ἐλεγειακῶν φράσεων, οὐχ ἦττον ὅμως μετ' ἄλλων τινῶν ἐπιγραφῶν, παρουσιαζουσῶν ἡμῖν πολίτας ξένων πόλεων, παρέχει ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν ἐν Σύρῳ παροίκων. Περὶ τοῦ ἐν τῷ τελευταίῳ ἀτελεῖ σίχῳ ἐμφαινομένου μακροῦ χρόνου τῆς παραληγούσης τοῦ Σῦρος σημειωτέον, ὅτι εἶναι ὁ ὀρθός, ὡς μαρτυρεῖ τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος «Σῦρος δ' ἐστὶ μακρύνουσα τὴν πρῶτην συλλαβὴν (Στρ. 485). Πρὸς τοῦτο δὲ οὐτε ὁ Ὀμηρος, ὃν οἱ ἀντιδοξοῦντες προβάλλουσιν, ἀντιμαρτυρεῖ, οὔτε ἄλλο τι τῶν ἐμμέτρων χωρίων, ἐν οἷς ἐσώθη τὸ ὄνομα Σῦρος. Οὕτω παρὰ μὲν τῷ Ὀμήρῳ (Ὀδ. Ο, 404) ἀναγινώσκομεν

Νῆσός | τις Συ|ρίη κι|κλήσεται | εἴπου ἀ|κούεις | ⁽³⁷⁾

(36) Ὁ λίθος οὗτος ἀπετέλει, ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ σχήματος αὐτοῦ δείκνυται, μέρος τοῦ μνημείου τοῦ Εἰρηναίου· ἔχει δὲ ὕψ. 0,30 μ. εἰς τὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν τοξοειδῶς ὑψηλὴν ἐκτεταμένην· τῶν δὲ σκελῶν αὐτοῦ τὸ μὲν ἔχει μῆκ. 0,47, τὸ δὲ 0,27.

(37) Πλὴν τοῦ ὀμηρικοῦ τοσούτου στίχου, ἀπαντᾷ ἡ Σῦρος καλουμένη Συρίη ἐν τινι χωρίῳ ἀγνώστου ποιητοῦ, διασωθέντι παρ' Ἡσυχίου, «Συρίη ἐνὶ γαίῃ τῇ περὶ πόντον. Ἡ νῦν λεγομένη Σῦρος νῆσος.» Τὸ χωρίον τοῦτο, ἂν ἀληθῶς ἀναφέρεται τῇ Σύρῳ, ὡς ὁ Ἡσύχιος λέγει, πρέπει νὰ διορθωθῇ «Συρίη ἐνὶ γαίῃ τῇ περὶ πόντος» διότι ὅπως νῦν ἔχει οὐδὲλως συμβιβάζεται πρὸς τὸ «Ἡ νῦν λεγομένη Σῦρος νῆσος.»

παρὰ δὲ Δαερτίφ·

Τὸν κλεινὸν Φερεκύδην

Ὅν τί|κται ποτὲ | Σῦρος·

— — — — —

ἐν δὲ τῷ ἑξῆς στίχῳ τῆς ἐπομένης ἐπιγραφῆς·

Κεῖται ὑ|πὸ σκιε|ρὰν Σύ|ρου κόβιν | ἁ βαρυ|πενθής· (38).

— — — — —

21.

Θεοφίλα χρηστή

χαῖρε.

Ἄδ' ἀρετὰν ἀτέρξασα καὶ ἔνδικα λίκτρα ξυνεύου

Νικίου ἡμερτὰ παῖς ξένη Θεοφίλα

Κεῖται ὑπὸ σκιερὰν Σύρου κόβιν ἁ βαρυπενθής

Ὅρφανὸν ἐν ζωαῖς παῖδα λιπούσα πατρός

Ἵστατον τελέσας(α) τὸν ἐγ Μοιρέων ἐνιαυτὸν

Πέμπτον ἐπὶ τρισσαῖς πλησαμένα δεκάσιν

Τοῦνεκά μιν τὰν πρόσθε περίφρονι καὶ μακαριστᾷ

Ἑστιαίῳ φθιμέναν τῷδ' ὑπέθηκε τάφῳ.

Ἀδτη. ἀνεκαλύφθη, πρὸ τινων ἐτών, κατὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς (μῆκ. 0,53, πλ. 0,37)· εἶναι δ' ἔτι ἀνέκδοτος. Τὸ μέτρον αὐτῆς εἶναι τὸ σύνθηδες ἐλεγειακὸν μετὰ τινων μετρικῶν ἀμαρτημάτων. Τὸ κείμενον οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν παρέχει γραφῆς, πλὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ χαράκτου τεθέντος *τελέσας*, ἀντὶ *τελέσασα*· τὸ δὲ περιεχόμενον εἶναι σαφές, ἐξυμνοῦν τὰς ἀρετὰς τῆς περίφρονος καὶ μακαριστῆς Θεοφίλας, Δωρίδας πιθανῶς τὴν καταγωγὴν, θυγατρὸς τοῦ Νικίου καὶ συζύγου τοῦ Ἑστιαίου, θανούσης τριάκοντα πέντε ἐτών (38*).

22.

Παῦλα Καλλίστου

ἀρχεῖνη χαῖρε.

(38) Παρέβαλε τὰ ὑπὸ Βελλίου ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι (1860, Α', σ. 44) γραφέντα, ἅτινα ὁμως, σημιωτέον, δὲν εἶναι πάντα ὁρθά.

(38*) Ποῦ εὐρίσκεται νῦν ἡ πλάξ ἰδὲ ὑπόσημ. 44.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπῆρχεν ἐπὶ ἀναγλύφου, παριστῶντος τὴν Παῦλαν καθημένην ἐπὶ ἑδρας καὶ κρατοῦσαν νήπιον. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, εὐρεθὲν πιθανῶς κατὰ τὰ Καταιλύματα, ἐνετοιχίσθη ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἀνω Σύρου, ὅθεν ἐξαχθὲν πρό τινων ἐτῶν ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλου, ἐπωλήθη Εὐρωπαϊῶι ⁽³⁹⁾. Ἡ ἀρχίνη Παῦλα φαίνεται οὕσα ἀδελφὴ τῆς ἀρχίνης. . . τοῦς Καλλίστου τῆς ἀναφερομένης ἐν τινι τῶν δημοθोινιακῶν ἐπιγραφῶν (ἀρ. 5).

23.

Νικία

χρηστὴ χαίρει.

Αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ ἀναγλύφου μικροῦ (μ. 0,33, πλ. 0,25) ἐν Ἑρμουπόλει, ἐν τῇ οἰκίᾳ Φ. Σαλάχα. Παριστᾷ δὲ τὸ ἀνάγλυφον παῖδα ἱστάμενον κατὰ μέτωπον, καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς προσφέροντα σταφυλὴν εἰς ἀλέκτορα, μεθ' οὗ παίζει, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ κρατοῦντα σφαιροειδὲς τι ἄθλημα ἢ μῆλον. Ὁμοίως παραστάσεις ἀπαντῶμεν συχνάκις ἐπὶ ἀναγλύφων καὶ ἐν τῇ συλλογῇ δὲ τοῦ Γυμνασίου Ἑρμουπόλεως ὑπάρχει ἄγαλμα σύριον κολοβόν, παριστῶν παῖδα κρατοῦντα περιστερὰν μετ' ἀνοικτῶν πτερυγῶν καὶ προσφέροντα αὐτῇ σταφυλὴν.

24.

Εὐτακτορ

χαίριν (sic).

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἔφερεν ἀνάγλυφον, ἀνακαλυφθὲν, τῇ 1847, ἐν Ἑρμουπόλει, κατὰ τὴν θέσιν τῶν πέντε μύλων τῶν Καταιλυμάτων, καὶ παριστῶν παῖδα πλαγίως ἱστάμενον καὶ προσφέροντα, ὡς ἀνωτέρω, ἀλέκτορι σταφυλὴν. Τὸ ἀνάγλυφον ἀγνοοῦμεν ποῦ ὑπάρχει· τὸ δ' ἀντίγραφον ἐλάβομεν ἐξ ἀντιγράφου Ζαβοῦ, νομισματολόγου Ἰθακησίου, ὅπερ οὗτος εἶχε δώσει μετὰ σχετικῆς σημειώσεως τῷ ἐπισκόπῳ Νικολάφ Μαρινέλλῃ.

(39) Τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εὐγενῶς μοι παρέσχεν ὁ ἄρτι θανὼν Σύριος ἐπίσκοπος Νικόλαος Μαρινέλλης, ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ μέγα μέρος τοῦ βίου αὐτοῦ καταναλώσας εἰς ἱστορικὰς περὶ τῆς νήσου Σύρου ἐρεῦνας.

25.

Στράτων
Θεομένου
χρηστὴ χαῖρε.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ ἀναγλύφου (ὑψ. 0,50, πλ. 0,33), παριστῶντος ἄνδρα, παῖδα καὶ γυναῖκα. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἀναγλύφου κάθεται ἐπὶ βράχου, μέρος μὲν γυμνός, μέρος δὲ κεκαλυμμένος δι' ἱματίου ὁ Στράτων, ἐπερείδων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος στηριζομένου ἐπὶ τοῦ γόνατος· ὁ παῖς ἐκτείνει πρὸς αὐτὸν τὴν δεξιὰν χεῖρα· ἡ δὲ σύζυγος ἴσταται ἐγγύς, κεκαλυμμένην ἔχουσα τὴν κεφαλὴν καὶ συντεθειμένης τὰς χεῖρας. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, εὑρεθὲν πιθανῶς κατὰ τὰ Καταιλύματα, ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένον ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἀνω Σύρου, ὅθεν ἐξαχθὲν ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, προσηνήχθη τῷ προξένῳ κυρίῳ Challet. Εἶναι δὲ σχεδὸν κατεστραμμένον.

26.

Σερβιλία Τύχη Σερβιλίῳ Τροφίμῳ
χρηστῷ πατέρων καθὼς
διατάξτεο sic.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Πατρίδι Σύρου (4 Ἰουνίου 1870), ὑπάρχει ἐπὶ ἀναγλύφου (μ. 1,08, πλ. 0,48), ὅπερ μετηνήχθη ποτὲ ἐκ τῶν Καταιλύματων εἰς Ἀνω Σῦρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν κατὰ τὴν παρακειμένην φάραγγα τοῦ Ῥαχαμοῦ ναῖσκον τοῦ Χριστοῦ. Ὁ διὰ τοῦ ἀναγλύφου παριστάμενος Σερβίλιος φέρει χιτῶνα καὶ ἱμάτιον· ἔχει δὲ συντετριμμένας τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν. Εἰς τοῦτον θανόντα ἡ Σερβιλία Τύχη, ἀπελεύθερος αὐτοῦ, ἤγειρεν ἐπὶ τοῦ τάφου τὸ ἀνάγλυφον, ὡς εἶχεν αὐτὴν διατάξει. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εὑρίσκεται νῦν ἐν τῇ Ἀστυνομίᾳ Ἑρμοῦ πόλεως.

27.

Νεικοκράτη Φιλαργύρου
καὶ Πώλλης υἱὲ χρηστὴ
χαῖρε.

Τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀνάγλυφον (ὑψ. 0,40, πλ. 0,26), ἀνακαλυφθὲν πιθανῶς κατὰ τὰ Καταιλύματα, εὗρίσκεται νῦν ἐν τῷ παρὰ τῇ Ἑρμοουπόλει κήπῳ Ἴω. Παλαιολόγου καὶ παριστᾷ νέον πολεμιστὴν καὶ παῖδα. Τούτων ὁ μὲν πολεμιστὴς, νέος γυμνός, φέρει αἰγίδα καὶ κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς δύο δόρατα· ὁ δὲ παῖς, ὡσαύτως γυμνός, κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς καδίσκον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, ἑτερόν τι. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐξεδόθη διὰ τῶν συνήθων γραμμάτων ἐν Πανδώρα ὑπὸ ἀνωρύμου (1866, σελ. 537), καὶ ὑπὸ τοῦ Lenormant ἐν Rhein. Museum (1867, S. 295, n. 292).

28.

Δεινομένης
Λέοντου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,75, πλ. 0,22-25 καὶ πᾶχ. 0,05), εὐρεθείσης κατὰ τὰ Καταιλύματα. Τὸ Δεινομένης εἶναι ἀναμφιδόλως ὄνομα ἀνδρός, ἀπαντῶν καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ τῆς Σύρου (ἀ. 31)· τὸ δὲ Λέοντου, γενικὴ τοῦ Λέοντης, πρῶτον ἤδη ἀπαντᾷ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐξεδόθη ἐν Ἀρχ. Ἑφημ., ἀρ. 496, C. I. G., n. 2347, ὑπὸ Lebas, n. 1895 καὶ 2002, ἐσφαλμένως καὶ ὑπὸ Conze ἐν τῷ Bulletino etc. 1859, p. 169.

29.

Φρονίμα Φιλοδάμω.

Ὑπάρχει ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,75, πλ. 0,20—25 καὶ πᾶχ. 0,05), εὐρεθείσης ὡσαύτως κατὰ τὰ Καταιλύματα. Ὁ κ. Conze ἐνόμισεν, ὅτι μετηνέχθη ἐκ τῆς Μιτυλήνης, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές. Ταύτην ἐξέδωκαν ἐσφαλμένως ὁ Bœckh (C. I. G. ἀρ. 2347m) καὶ ὁ Lebas (Voy. Inser. n. 1902), ὁρθῶς δὲ, ὁ Conze (Bulletino etc. 1859, p. 167). Ἡ ἀναφερομένη Φρονίμα φαίνεται Δωρὶς τὴν καταγωγὴν.

30.

Μηνεκράτεια
Νικαγόρου χρησ-
τῇ χαίρει
γυνὴ δὲ Κλεοφί-
λου τοῦ Διογένου
πάλι χαίρει.

Ὑπάρχει ἐπὶ μαρμαρίνης στήλης (μῆκ. 0,40 πλ. 27 καὶ πλάχ. 0,08) ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lebas (n. 1893). Νικαγόρας εὐρηται καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 14 σαρῖα ἐπιγραφῇ, ἴσως ὁ αὐτός.

31.

Ἀμφιμένης
Δπινομένου.

Αὕτη εὑρίσκεται ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,65, πλ. 0,26—28), ὑπαρχούσης ἐν τῇ παρὰ τῇ Ἑρμοῦπόλει κήπῳ τοῦ κ. Ἰω. Παλαιολόγου· ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ἐν Πανδώρα (1866, σελ. 537), εἶτα ὑπὸ τοῦ Lenormant (Rhein Mus. 1867, S. 295).

32.

Αυσίας Ασω[δά]μαν-
τι[ος] Κ[αλλ]ίῳ Τιμίου.

Ἡ ἐπιγραφή αὐτῇ εὐρέθη κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὁχθὴν τοῦ χειμάρρου Λαλακιδῶ (10), ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,85, πλ. 29—30 καὶ πλάχ. 0,06 $\frac{1}{2}$), ἀποτελούσης μέρος ἐπικαλύμματος μεταγενεστέρου τάφου. Τὸ ὄνομα Κάλλιος ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Σουίδα.

33.

Dis Manibus
Marie Severo
Potiolano.

(40) Ὑπάρχει νῦν ἐν τῇ οἰκίᾳ Βουγιούκα, ἐν ἧς τῇ θέσει εὐρέθη.

Αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ μικροῦ τμήματος μαρμάρου (μῆκ. 0,25 καὶ πλ. 0,18), εὑρεθέντος ἐντετοιχισμένου ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἀνω Σύρου. Εἰρήσθω διὰ τοὺς ιδιώτας, ὅτι τὸ *Dis Manibus*, ἴσον τῷ συγχρόνῳ ἐλληνικῷ «Θεοῖς Καταχθονίοις,» σημαίνει τὸ παρ' ἡμῖν «τῇ σκιᾷ».

34.

— — — Savine (sic)

— — — c]vm cvi

— — — Σαβεῖνω cc

— — — Μελέθης; (⁴¹)

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφή εὑρέθη ἐπὶ μικροῦ τμήματος μαρμάρου (μ. 0,40, πλ. 0,20, πᾶχ. 0,10), κατὰ τὴν θέσιν Σκληπὶ, παρὰ τῷ ναῖσκῳ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, παρ' ᾧ καὶ ὑπάρχει. Ὡς ἐκ τοῦ σωζομένου αὐτῆς μέρους δέικνυται, εἶναι ἐπιτύμβιος Σαβεῖνου τινὸς Ῥωμαίου, ἀποθανόντος καὶ ταφέντος αὐτόθι. Τὸ δὲ ὄνομα Σκληπὶ, προδήλως ἀπὸ Ἀσκληπίειον προκύψαν, δεικνύει, ὡς καὶ ὑπ' ἄλλων παρετηρήθη, ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐνθα πιθανῶς νοσηλευόμενος ὁ Σαβεῖνος οὗτος ἀπέθανε. Περὶ δὲ τοῦ ἱεροῦ καὶ αὐτὴ ἡ θέσις συμμαρτυρεῖ, ὑψηλὴ οὖσα καὶ ὑπὸ τῆς αὐρας τῆς ἐγγύς θαλάσσης διαπνεομένη· καὶ γὰρ Ἑλληνες ἐν τόποις καὶ καθαροῖς καὶ ὑψηλοῖς ἐπεικῶς ἰδρυμένα Ἀσκληπίεια ἔχουσι. (Πλουτ. Ῥωμαϊκ. 94). — Πλὴν

(41) Πλὴν τῶν ἐνταῦθα ἐπιτυμβίων τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν, ὑπέρχουσιν εἶτε ἐκδεδομένοι· 1) «Θεοῖς καταχθονίοις Ποσειδῶνι Ἀδασκάντου Φλάβιος Εὐ...» Αὕτη, ὑπάρχουσα ἐν Σύρῳ, ἀπώλετο· ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ Boeckh (C. I. G. 234 7n) καὶ τοῦ Lebas (1897). — 2) «Οὐλίπας Μ... |...| Ἰουλίᾳ Μεμμία συμ|βί|ω μ[ν]ήμης χ[ί]ριν | ἐνορκίζομαι ὑμῖν τοῖς κα|τοιχοῦσιν εὐσεβεῖν τὸν [τό]πον |... ὅς Ἀλέξανδρος -- | [ἐκ] τῶν τοῦ πραιτωρίου τ[ο]ῦ ἀν[θυ]πατάτου Ἰουλία Μεμμία --» Αὕτη, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Boeckh (C. I. G. n. 2347a) καὶ τοῦ Lebas (1901), ὑπῆρχεν, ὡς ὁ Boeckh ἀναφέρει, ἐν Σύρῳ· «super janua hypogaei domus privatae» Ἡμεῖς ἐζητήσαμεν, ἀλλὰ δὲν εὑρομεν αὐτήν. — 3) «Ἡγήμαχος Σωκράτους» (Lebas n. 1897). — 4) «Φερίμαχε χρηστὴ

τῆς ἐπιγραφῆς, τὰ μόνα εὑρεθέντα ἐν τῷ τόπῳ ἀρχαῖα λείψανα εἰσι τάφοι ἱκανοὶ εἰς τὰ περίξ καὶ μάρμαρα κατεργασμένα, οἷα φαίνονται ἐντετοιχισμένα καὶ ἐν τῷ αὐτόθι ναῷ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου.
(ἀκολουθεῖ)

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

χαῖρε,» ἐπὶ ἀναγλύφου (Lenormant, Rhein. Mus. 1867, S. 295). *Αγνωστον ποῦ ὑπάρχει.—5) «L. P. Cladi. | Λεύκις Ποστούμις | Κλάδς χαῖρε,» ἐπὶ ἀναγλύφου παριστῶντος τὸν Ῥωμαῖον Κλάδον καὶ παῖδα ἰσάμενον παρ' αὐτοῦ. (Μουστοῦ. ἐν Αἰγινάῳ 1831, σελ. 42. C. I. G. n. 2347f. Lebas, Inscr. des Iles n. 2009. C. I. L., III n. 486, p. 94, 985). Ὑπάρχει ἐν τῷ Θησεῖῳ—6) «Δάμων Ἡρακλείδου | Χαλκιδεὺς χαῖρε,» ἐπὶ ἀναγλύφου (ὕψ. 0,48, πλ. 0,30), παριστῶντος ἐγέροντα ἐπὶ ἐδωλίου καθήμενον κατὰ κρόταφον (en profil), περιβεβλημένον χλαμύδα, καὶ τοὺς πόδας ἐπὶ σκίμποδος ἐπακουμβῶντα, ἀντικρυ δ' αὐτοῦ ὄρθιον σῶμα παριστῶν παιδίον φέρον χιτῶνα καὶ προσφέρον διὰ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ χειρὸς πυξίον, ἐνῷ ὁ γέρον τείνει τὴν χεῖρα ἵνα λάβῃ αὐτόν. Τὸ ἀνάγλυφον ἐν πολλοῖς βεβλαμμένον καὶ ἄνευ κεφαλῶν. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἀγνοοῦμεν. Ὁ ἐκδοὺς εἰκάζει «ἐκ τῆς γραφῆς, ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀναγλύφου τούτου εἶναι τῶν πρώτων ρωμαϊκῶν χρόνων» ἀναφέρει δ' ὅτι εὐρίσκεται ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἐβρουπόλεως, ἀλλὰ δὲν ὀρίζει ποῦ. (Α. Μ. Κ. ἐν Νεολόγῳ Ἀθηνῶν 4 Ἰανουαρ. 1875).

Ἡ μαρτυρήμενος δὲ ἐξεδόθησαν ὡς ἀνήκουσαι τῇ Σύρῳ αἱ ἐξῆς ἐπιτύμβιαι ἐπιγραφαὶ ἄλλων μερῶν.

1. Δήλου (Κλέ)ανδρος, κτλ. (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 497).

Ὑμέναιος, κτλ. (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 507).

2. Πάρου Φιλτων. (Πανδώρα 1866, σελ. 537).

Ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ Lebas ὡς ἀνήκουσα τῇ Σύρῳ (n. 1895) καὶ τῇ Δήλῳ (n. 2002) ἡ σὺρία ἐπιγραφή (ἀρ. 28) «Δεινομένης Διόντου.»

ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ.

Μεσαιωνική βιβλιοθήκη ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων μνημειων τῆς ἑλληνικῆς ιστορίας, ἐπιστοσίᾳ Κ. Σ. Σάθα, τόμ. Δ'.

Καὶ ὑπὸ τὴν εἰδικωτέραν ἐπιγραφὴν

Μιχαὴλ Ψελλοῦ Ἑκατονταετηρὶς βυζαντινῆς ιστορίας (976—1077), ἐν Παρισίοις 1874, σελ. CXIX καὶ 299. Ἐν τέλει τοῦ αὐτοῦ Λόγοι ἐπιτάφιοι εἰς τοὺς πατριάρχας Μιχαὴλ Κηρουλάριον, Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην καὶ Ἰωάννην Σιφυλιῖνον (1043—1075) σ. 303—462.

Ὅποῖον καὶ ὅπόσον εἶνε τὸ ὄφελος τὸ ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ φιλοπόνου κυρίου Κ. Σάθα προσγινόμενον εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ιστορίαν καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς νεωτέρας ἑτι ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης, περὶ τούτων δὲν προτιθέμεθα νὰ γράψωμεν, οὐ μόνον διότι τοῦτο εἰς ἄλλους ἀπόκειται τοὺς περὶ ταῦτα εἰδικώτερον ἀσχολουμένους, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ βιβλίον ἔτυχεν ἤδη καλῆς ὑποδοχῆς καὶ ὁ ἐκδότης αὐτῆς πολλῶν καὶ δικαίων ἐπαίνων ἡξιώθη ἔνεκα τῆς ἀκαμάτου αὐτοῦ δραστηριότητος καὶ ἐπιμελείας, μεθ' ἧς ἐπεχώρησε τὴν ἐκδοσιν τῶν ἀνεκδότων τούτων μνημείων. Ἡμεῖς ἰδόντες ἐν τῷ Δ' τούτῳ τόμῳ ἐκδεδομένην ιστορίαν Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ τοσοῦτον γνωστοῦ καὶ ὀνομαστοῦ παρὰ Βυζαντινοῖς συγγραφέως, τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων ὀνομασθέντος, ἀνδρὸς

καὶ ἐν ἀξιώμασι μεγάλοις διατελέσαντος καὶ εἰς τὰ τῆς βασιλείας πράγματα πολλαχῶς ἐπιδράσαντος, ἐκινήθημεν ὑπὸ πλειόνου περιεργείας καὶ μετὰ μείζονος σπουδῆς ἐπεδύθημεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ. Ὁ Μ. Ψελλὸς ὡς συγγραφεὺς—διότι ὡς ἱστορικὸς ἂν κριθῇ παρ' ἄλλων ἐγκυψάντων εἰς τὴν μελέτην τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν—εἶνε ἐκ τῶν δοκιμωτάτων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· διότι ἂν ἐξαίρεση τις κηλιδᾷ τινὰς ἀναποφεύκτους, αἵτινες κατὰ φυσικὴν τινὰ ἀνάγκην παρηκολούθησαν τὸν κάλαμὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐν τῷ γράφειν ἐπακρατούσης συνηθείας, τῆς ἀδυσωπότητος ταύτης δεσποίνης παντὸς συγγραφέως, φαίνεται ὅτι εἶνε δεξιὸς καὶ σώφρων συγγραφεὺς. Δὲν εἶνε ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐκείνων συγγραφέων τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ, οἵτινες, προσπαθοῦντες νὰ μιμηθῶσιν ἕνα τινὰ τῶν μεγάλων τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς συγγραφέων, τεκμηριοῦσι μὲν σύντονον σπουδὴν καὶ ἀκριβῆ μελέτην τοῦ προκειμένου συγγραφέως, γίνονται δὲ αὐτοὶ σαφῆς ἀποδείξεις, ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἀγνωστοῦν τις νὰ ὑπερπηδήσῃ τοὺς μεταξὺ παρεμπιπτόντας χρόνους, δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπιδράσεως τῆς συνηθείας καὶ οὕτως εἰπεῖν νὰ μὴ ἀναπνεύσῃ τὴν περιέχουσαν αὐτὸν συγγραφικὴν ἀτμόσφαιραν. Τίς παρὰ τὸν Λουκιανὸν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος προγεγενημένου λεκτικοῦ μιμητῆς; Ἀλλὰ τίς δὲν διορᾷ παρ' αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φράσεως ὅτι εἶνε ἄλλου φοράματος συγγραφεὺς παρὰ τὸ ἐξ οὗ διεπλάσθη ὁ Πλάτων καὶ Ξενοφῶν καὶ οἱ ἄλλοι οἱ δοκιμώτατοι τῶν Ἀττικῶν; Ὁ Μ. Ψελλὸς εἶχεν ἱκανὴν ὀρθοφροσύνην, ὥστε νὰ ἐνοήσῃ ὅτι ματαιοσπονεῖ ὁ τὰ ἀνέφικτα ἐπιχειρῶν, καὶ ἠρέσθη μόνον εἰς τὸ νὰ ἐμφορηθῇ ὅσον οἶόν τε πλεῖστον τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφικοῦ τῶν ἀρχαίων, τῆς περὶ τὴν ἑννοίαν καὶ φράσιν ἀκριβείας καὶ σωφροσύνης, ἀδιαφορῶν ἂν τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ περιέχῃ που καὶ τινὰς τῶν ἐπ' αὐτοῦ συνηθεσιμάτων τύπων ἢ λέξεων ἢ συντάξεων. Ἐξ ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ φιλοκαλίας, ἥτις ἐγίνωσκε νὰ διακρίνῃ τοῦ λόγου τὴν χάριν καὶ ἀρμονίαν, καὶ ἐπειδὴ συνεδύασεν, ὡς αὐτὸς περὶ ἐαυτοῦ λέγει (σελ. 121 καὶ 122), τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλοσοφίαν δηλ., πρὸς τὴν τέχνην τοῦ λόγου, τὴν ῥητορικὴν, ἀπέβη εἰς τῶν κατ' ἐκείνους

τοὺς χρόνους θαυμαστῶν συγγραφέων. Ἀναγινώσκεται δὲ καὶ σήμερον οὐχὶ ἀηδῶς, ὅσον καὶ ἂν ἐνίοτε ρυπαίνεται ὑπὸ τῶν σπύλων τῆς βυζαντινῆς συνηθείας.

Ἄλλ' ἐννοεῖται τοῦτο οἰκοθεν ὅτι πᾶς ἀρχαῖος συγγραφεύς, ἵνα ὀρθῶς χρηθῇ μάλιστα ὡς πρὸς τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ, εἶνε ἀνάγκη πρῶτον πάντων ν' ἀποκαταστάθῃ ὅσον ἐνεστὶν ἀσφαλέστερον εἰς τὴν πρωτότυπον ἢ πρωτόγραφον αὐτοῦ μορφήν, εἶνε ἀνάγκη δηλ. ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης παραμορφώσεως καὶ ἀσχημίας, ἣν ἔλαβε παρὰ τῶν ἐκάστοτε ἀντιγραφῶν ἢ ἐκδοτῶν αὐτοῦ, καὶ ν' ἀποδοθῇ τὸ σύγγραμμα οἷον ἐξῆλθεν ἐκ τῆς διανοίας καὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Διότι ὅποσα κατὰ τε τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος ἀμαρτήματα ἐπηνέχθησαν εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ὑπὸ τῆς ἀμβλυωπίας καὶ ἀμαθείας τῶν ἀντιγραφῶν τῶν κατὰ τοὺς πολλοὺς παρελθόντας αἰῶνας, καθ' οὓς ἄγνωστος ἦν ἡ τυπογραφία, ἡ ὑπὸ τῆς ἀκρισίας καὶ οἰήσεως τῶν μετὰ τὴν εὐρεσιν τῆς τυπογραφίας ἐκδοτῶν, γινώσκει μόνος ὁ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων πολλὴν λαβὼν πείραν καὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κριτικῆς ὅπως οὖν βαθύτερον ἐγκύψας. Μὴ νομίση δέ τις ὅτι τὸ κακὸν τοῦτο τοσοῦτο μείζον εἶνε, ὅσον ἀρχαιότερος ὁ συγγραφεύς καὶ μακρότερος ὁ χρόνος καθ' ὃν πολλάκις ἀντεγράφη· διότι καὶ ἐγγύτατος τῆς τυπογραφίας συγγραφεύς, δις ἢ τρίς μέχρι τῆς τυπώσεως ἀντιγραφείς, ἐὰν ἔτυχε κακοῦ ἀντιγραφέως, ἔπαθε πολλὰ καὶ δεινὰ παθήματα. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου δὲν ἔχω, νομίζω, ἀνάγκην μαρτυριῶν. Ἄλλ' ἂν τις χρήζῃ τοιούτων, πρόχειρον μὲν ἔχω ἐξ αὐτῆς τῆς μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης ὅσα λέγει ὁ Καισάριος Δαπόντες τόμ. Γ', σελ. 166 «ἡ φιλονεικία αὕτη (ἣν ἐφίλονεῖκησεν ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ διδανίου περὶ πίστεως μετ' ἐναν ἐφέντην ὁ Παναγιωτάκης ὁ μέγας διερμηνεὺς κατὰ τὴν ις'. μ. Χ. ἐκτονταετηρίδα) εἶνε γεγραμμένη καὶ γνωστὴ εἰς πολλοὺς, λανθασμένη δὲ καὶ διεφθαρμένη ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς, οἵτινες ἀντιγράφουσι βιβλία καὶ καλὰ κάνουνσι, δὲν τὰ διαβάζουσι δὲ ὕστερα νὰ διορθῶνουν τὰ λάθη, ὅτι ἀνάγκη νὰ λανθάσῃσι, καὶ κακὰ κάνουνσι· καὶ οὕτω διεφθάρησαν πάμπολλα βιβλία καὶ διαφθείρονται καθ' ἐκάστην ἀπὸ τοιούτους ἀμελεῖς ἢ καὶ ἀμαθεῖς ἀντιγραφεῖς· ὁ

Θεός γὰ τοὺς κρίνει, ὅτι πολὺ κακὸν κάνουν· ἰδ. καὶ διὰ στίχων τοῦ αὐτοῦ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τόμ. Γ', σ. νε'. Τίς δὲ ἀγνοεῖ παρ' ἡμῖν τὸ ἐκ τῆς μόλις παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πολὺ-κροτον καὶ δυστυχέστατον ἐκεῖνο σύγγραμμα τοῦ Ζαβεΐρα, τὸ ὁποῖον οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως κατελείφθη χειρόγραφον πλήρες ἀμαρτημάτων οὐχὶ πάντων ἐξ ἀμαθείας, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας ἢ παραδρομῆς, τὰ ὁποῖα ἐμελλον πιθανώτατα ἐν δευτέρᾳ ἀντιγραφῇ ἢ κατὰ τὴν τύπωσιν νὰ διορθωθῶσιν;

Ἐνεκα τῆς κακῆς ταύτης καταστάσεως τῶν κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας χειρογράφων, οἱ παλαιοὶ γραμματικοί, παραδίδοντες τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, πρὶν προβῶσιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ κρίσιν αὐτῶν, πρώτιστον ἔργον εἶχον τὴν διόρθωσιν τῶν κειμένων, τὴν ἀπαλλαγὴν δηλ. αὐτῶν ἀπὸ τῆς λύμης τῶν ἀντιγραφέων. Τὸ ἔργον τοῦτο σήμερον ἔχουσιν οἱ διὰ τοῦ τύπου ἐκδόται· καὶ εἶνε ἔργον τῷ ὄντι δυσχερέστατον, ἀπαιτοῦν πολλὰς γνώσεις καὶ βαθεῖαν κρίσιν. Ἡ δὲ δυσχέρεια τοῦ ἔργου αὐξάνει μάλιστα ὅταν κατὰ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἐκδίδεται· διότι τότε ὁ ἐκδότης οὐδὲν ἄλλο ἔχων βοήθημα παρὰ τὸ χειρόγραφον, πρὸς μυρίας ἔχει νὰ παλαίσῃ δυσκολίας αὐτὸς μόνος ἀγωνιζόμενος. Καὶ ὅταν μὲν ὁ ἐκδιδόμενος συγγραφεὺς εἶνε προωρισμένος νὰ τύχῃ πολλῶν ἀναγνώστων, ὀλίγον εἶνε τὸ κακόν, διότι ἐν δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ καὶ ἄλλαις πολλαῖς ἀφεύκτως ἐπακολουθούσαις ἐκδόσεσι διορθοῦνται τῆς πρώτης τὰ ἀμαρτήματα. Ὅταν δὲ εἶνε ἐκ τῶν σπανίως ἐκείνων ἀναγινωσκομένων συγγραφέων, οἵτινες ὀλίγας παρέχουσιν ἐλπίδας δευτέρας καὶ τρίτης ἐκδόσεως, ἀπαιτοῦσι πλείστην ἀκρίβειαν καὶ σύντονον προσοχὴν κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐκδοσιν.

Τοιοῦτος βεβαίως συγγραφεὺς εἶνε καὶ ὁ Ψελλός, καὶ διὰ τοῦτο πολὺ λυπούμεθα ὅτι περὶ τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ δὲν κατεβλήθησαν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κριτικὰ καὶ φιλολογικὰ κεφάλαια, ὥστε νὰ ἐκδοθῇ ὅσον τὸ δυνατόν ἀπηλλαγμένος ἀμαρτημάτων. Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὁ κ. Σάθας, ὡς ἐμπειρος χειρογράφων ἀναγνώστης ἠγωνίσθη μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ ἐπιμονῆς νὰ ἀποκατα-

στήση τὸ σύγγραμμά τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὴν ἀρχέτυπον αὐτοῦ μορφήν. Ἄλλ' εἴτε διὰ τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ χειρογράφου, εἴτε δι' ἄλλους λόγους ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς, ἐξέδωκεν αὐτὸν οὕτως ἡμαρτημένον, ὥστε δὲν εἶνε οὐδεμία ὑπερβολή, ἂν ἐπωμεν ὅτι ὅσαι σελίδες, τσακῦτα, ἴσως δὲ καὶ πλείονα τὰ ἐν αὐτῷ ἀμαρτήματα, τοῦ ὥπωσοῦν ἀπείρου καὶ ἀνυπόπτου ἀναγνώστου πολυλαχῶς δυσχεραίνοντα τὴν κατάληψιν. Ὡστε νέα διόρθωσις καὶ δευτέρα τις ἐκδοσις φαίνεται ἀπαραίτητος, ἵνα καὶ εἰς τὸν Ψελλὸν αὐτὸν ἀποδοθῇ ἡ ὀφειλομένη εἰς πάντα συγγραφεὰ δικαιοσύνη, καὶ χάριν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ ἀφαιρεθῇ τὸ πλεῖστον τῆς ἀχλὺς, ἥτις ἐκάλυπτε μέχρι τοῦδε τοσοῦτον τὴν Χρονογραφίαν τοῦ Ψελλοῦ, ὥστε ἐθεωρήθη ὑπ' ἀνδρῶν εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης δυσμετάφραστος καὶ μάλιστα δυσνόητος (ἰδ. Σάθα πρόλογ. σελ. CXIV).

Καὶ περὶ μὲν τοῦ χειρογράφου, περὶ τῆς ποιότητος δηλ. αὐτοῦ καὶ κριτικῆς ἀξίας, δύναται τις βεβαίως καὶ ἐκ μόνων τῶν ὑπὸ τὸ κείμενον διαφορῶν γραφῶν ὥπωσοῦν ἀσφαλῶς νὰ εἰκάσῃ, προτιμότερον ὅμως εἶνε νὰ περιμενέμεν τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κυρίου Σάθα, ὅστις ἔκαμε πλείστην καὶ μακροτάτην τοῦ κώδικος-χρῆσιν. Περὶ δὲ τῆς μεθόδου δι' ἧς ἐξέδωκεν αὐτό, εἶνε λίαν ἀξίεπαινος ὁ κ. Σάθας διότι δὲν ἐμιμήθη τὴν παρ' ἡμῶν γεννημένην ἐκδοσιν τοῦ ἀτυχοῦς Ζαβεΐρα, ἀλλ' ἐξέδωκε τὸν Ψελλὸν ὅσον τοῦλάχιστον ἐδοιχθή καθαρὸν ἀντιγραφικῶν σφαλμάτων, σημειώσας ὑπὸ τὸ κείμενον τὰς διαφορὰς γραφάς. Τὸ λυπηρὸν εἶνε ὅτι ὁ κ. Σάθας δὲν διέμενε πολὺ πιστὸς εἰς τὴν ὀρθὴν μέθοδόν του· διότι πολλάκις παραδόξως βλέπομεν τὴν μὲν ἀναντιφρόντως ἐσφαλμένην γραφὴν τοῦ χειρογράφου διατηρουμένην ἐν τῷ κειμένῳ, τὴν δὲ εὐστοχον αὐτῆς διόρθωσιν παρηγκωνισμένην εἰς τὰς ὑπὸ τὸ κείμενον σημειώσεις, ὅπερ ἄλλο μὲν κακὸν δὲν εἶνε, συντελεῖ δὲ μόνον εἰς τὴν ἀκαθαρίαν τοῦ κειμένου. Οὕτω π. χ. σελ. 9, στίχ. 21 γράφεται ἐν τῷ κειμένῳ «καὶ πολὺ τι πλῆθος κατὰ νότου τοῦτοίς συνεισπεσόντος», ἡ δὲ ἐναργὴς διόρθωσις *συνεισπεσόντες* παρεμπέφθη εἰς τὰς σημειώσεις· σελ. 18, στίχ. 23 ἐν τῷ κειμένῳ «καὶ μὴ τὸ τέλος προσήει», ὅπερ ἀνόητον ἡ διόρθωσις ἐν

ταῖς σημειώσεις: προσίη· σελ. 20, στ. 10 ἀψύχος ἀκμάζων· ἐν τῷ κειμένῳ τὸ ὀρθὸν ψ. ἀκμάζον ἐν ταῖς σημειώσεις· σελ. 23, ρίχ. 14 ἀεὶδομηκοστών οὖν καὶ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας ἄγων, ὅπερ μετὰ τὰ προειρημένα ἀδύνατον νὰ εἶνε ὀρθόν· τὸ ὀρθὸν κεῖται ἐν ταῖς σημειώσεις: ἡλικίας. Αὐτόθι στίχ. 24 ἐν τῷ κειμένῳ εἰθσαυροὺς ἐμπλεω διορβοῦται ἐν ταῖς σημ. ἐμπλεως. σελ. 28, στ. 12 ἐν τῷ κειμένῳ φέρεται ἀνοήτως «καὶ τῶν ἀναγκαίων τῆς φύσεως μαρασμῶν τὸ γῆρας αὐτῷ ἐπήνεγκε», ἡ μόνη ὀρθὴ γραφὴ τῶν ἀναγκαίων τῆς φ. μαρασμῶν εὗρίσκεται ἐν ταῖς σημειώσεις. Καὶ ἄλλα πολλὰ πάμπολλα τοιαῦτα παραδείγματα ἐδύνατό τις νὰ συλλέξῃ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἰρημένου. Ὅμοιαν ἀνακολουθίαν τοῦ κ. Σάθα περὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐκδόσεως παρατηρεῖ τις καὶ κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν πολλῶν λέξεων· διότι ἐν ᾧ πολλὰς ἀνορθογραφίας τοῦ χειρογράφου φρονίμως ποιῶν διώρθωσε, κατέλιπεν ἄλλας οὐκ ὀλίγας, αἵτινες ἀσχημίζουσι τὸ κείμενον· πολλάκις δὲ συμβαίνει καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον ὅτι αἱ αὐταὶ λέξεις ἐνιαχοῦ μὲν γράφονται ὀρθῶς, ἀλλαχοῦ δὲ ἡμαρτημένως. Ἀλλὰ περὶ τούτων κρίνουμεν περὶ τὸν νὰ ἐκτείνωμεν πλείοτερον τὸν λόγον· διότι πολὺ πιθανὸν τὰ πολλὰ τῶν τοιούτων ἡμαρτημάτων νὰ εἶνε τυπογραφικὰ σφάλματα.

Μεταδίδομεν δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ ἡμαρτήματα τοῦ κειμένου, τὰ ἵκοια κατελείφθησαν ἀδιόρθωτα καὶ δυσχεραίνουσιν αὐτοῦ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατανόησιν. Ἀλλὰ πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς Χρονογραφίας τοῦ Φελλοῦ, παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς συγχωρηθῇ νὰ διορθώσωμεν ὀλίγα τινὰ ἡμαρτήματα παρεισφρήσαντα εἰς τὰ ἀποσπάσματα τὰ ἐξ ἄλλων ἀνεκδότων συγγραμμάτων τοῦ Φελλοῦ, τὰ ἐκδιδόμενα ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ κυρίου Σάθα. Ἐν σελ. XXXI παρατίθεται μικρὰ περικοπὴ ἐκ τοῦ ἀνεκδότου Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα. Ἐν ταύτῃ λοιπὸν περιγράφων τὸν πατέρα του, πρὸς ὃν ὁμοιάζει ὁ Φελλός, λέγει στ. 13 καὶ ἐξ.

«καὶ εἰγὲ τις εἶδε τῶν γνωματεύειν εἰδότεων ἀπὸ σωματίων

ψυχᾶς πρὶν ἢ λαλοῦντας ἀκούσει».

Τίπως οὗτοι οἱ πολλοὶ λαλοῦντες, δὲν εἶναι οὐδαμῶθεν φανερόν· οὐδὲ εἶνε πιθανόν ὅτι ὁ Φελλὸς συνέταξε τὸ ῥῆμα ἀκοῶ μετὰ

αἰτιατικῆς. Ἀναντίρρητος μοι φαίνεται ἡ ἐξῆς στίξις καὶ διόρθωσις αἰετὶς εἶδε τῶν γνωματεύειν εἰδόντων ἀπὸ σωματικῶν ψυχᾶς, πρὶν ἢ λαλοῦντος (τοῦ πατρὸς δηλ. τοῦ Ψελλοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος) ἀκούσεις, κτλ.» — Ἐν ἄλλῃ περικοπῇ ἄλλου ἀνεκδότου πονήματος, ἐκδοθείσῃ ἐν σελ. XLVII ἐξ. περιγραφῶν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων λογίων καὶ φιλοσόφων, λέγει σελ. XLVIII, στίχ. 10 ἐξ.

οἱ δὲ προκαθήμενοι ἐν σεμνῷ τῷ προσώπῳ καὶ μεγάλῳ τῷ πώγωνι ὠχροί τε καὶ σκυθρωποὶ καὶ κατεσπακότες τὴν ὄφρυν, καὶ πιναροὶ τὴν ὑπερβολήν.»

Τὶ σημαίνει *πιναροὶ τὴν ὑπερβολήν*; Οὐδέν. Γραπτέον *πιναροὶ τὴν περιβολήν* ὃ ἐ. ῥυπαροὶ τὴν ἐνδυμασίαν, ἥτις οὐδέποτε λέγεται *υπερβολή*, ἀλλὰ *περιβολή*, (πρβλ. *περιβόλαιον*, *περιβάλλομαι*). Ὀλίγον κατωτέρω ἐν τέλει τῆς αὐτῆς περικοπῆς ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας:

«παιδιὰν οὖν ἡμᾶς ὁ βάρβαρος (ὃν ὁ Ψελλὸς ὑποθέτει ἐπισκεπτόμενον τὴν Ἑλλάδα) ἡγῆται καὶ τρυφᾷ ταῖς ἐνδείαις ἡμῶν καὶ ἅπασιν οὐ πλέον ἢ σοφὸς γεγονώς, ἀλλ' ἔλαττον ἢ ἀμαθής.» Πιστεύω ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐκεῖνο τὸ ἅπασιν. Ὅταν ὅμως γράψῃτε ἀντ' αὐτοῦ τὸ μόνον γνήσιον ἅπεισιν, καὶ ἔννοια καὶ σύνταξις καὶ πάντα εὐδοοῦνται. Ὁ βάρβαρος ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα παιδιὰν ἡμᾶς ἡγεῖται, τρυφᾷ ταῖς ἐνδείαις ἡμῶν καὶ ἀπέρχεται ἐντεῦθεν οὐχὶ πλέον ἢ σοφὸς γεγονώς, ἀλλ' ἔλαττον ἢ ἀμαθής, δηλ. καὶ τοῦ ἀμαθοῦς ἀμαθέστερος. — Σελ. XCVII. Ἐν τῇ ἀπρὸς τὸν Διογένην ὅτε ἐτυφλώθη ἐπιστολῇ γράφεται εὐθὺς ἐν ἀρχῇ· «Ἀπορῶ . . . πότερον ὡς δυστυχέστατόν σε ἄνθρωπον ἀποκλαύσομαι ἢ ὡς εὐκλεέστατον θαυμάσομαι μάρτυρα;» Ἀλλὰ οὐδεὶς ἄγνοεῖ ὅτι ἐνταῦθα ὁ μέλλων εἶναι παντάπασιν ἀνάρμοςτος καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀπαιτεῖται τῆς ὑποτακτικῆς ὁ ἀόριστος ἀποκλαύσωμαι — θαυμάσωμαι ὃ ἐ. νὰ κλαύσω — νὰ θαυμάσω. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ ἐπιστολῇ ἐν στίχ. τελευταίῳ τῆς αὐτῆς σελίδος ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας:

«καὶ ὁμμάτων στερηθῆντος σε τοῦ κρείττονος φωτὸς κατηξίωσε (ὁ θεὸς δηλ.)».

Ἄμφιδάλλω ἂν τὸ προφανέστατον τοῦτο ἁμάρτημα πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἀντιγραφέα, παραβλεφθὲν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, ἢ εἰς τὸν τυπογράφον. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι πρέπει νὰ γράψῃ τις ἀκαὶ ὁμμάτων *στερηθέντα* σε . . . . *κατηξίωσε*».

Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ψελλοῦ. Καὶ πρῶτον πάντων ἀποροῦμεν, διὰ τί τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Ψελλοῦ, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὠνόμασε *Χρονογραφίαν*, ὁ κύριος Σάθας μετωνόμασε *Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἑκατονταετηρίδα*. Ἴσως αἰτία τούτου ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ ἐπιγραφή ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ἔχουσα μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα ὀρθῶς ἀναπληρουμένων χασμάτων ὡς ἐξῆς : «Χρονογραφία πονηθεῖσα τῷ πανσόφῳ μοναχῷ Μιχαὴλ τῷ ὑπερτίμῳ, ἱστοροῦσα τὰς πράξεις τῶν βασιλέων, τοῦ τε Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου τῶν πορφυρογεννῆτων, τοῦ τε μετ' αὐτοὺς Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροπώλου, τοῦ μετ' ἐκείνον Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνο, τοῦ ἀπὸ καισάρων ἄρξαντος μετ' αὐτὸν ἀνεψιοῦ τούτου Μιχαήλ, τῶν ἐξῆς δύο αὐταδέλφων καὶ πορφυρογεννῆτων, τῆς τε κυρᾶς Ζωῆς καὶ τῆς κυρᾶς Θεοδώρας, τοῦ σὺν αὐταῖς Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, τῆς μονοκρατορίσεως θάτερας τῶν δύο ἀδελφῶν κυρᾶς Θεοδώρας, (τοῦ μετ' ἐκείνην Μιχαὴλ τοῦ Στρατιωτικοῦ), τοῦ μετ' ἐκείνον Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ ἕως τῆς ἀναρρήσεως Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (πρὸς δὲ καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ βασιλευσάσης συζύγου Εὐδοκίας, τοῦ τε συνάρχαντος αὐτῇ Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένο, καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντος Μιχαὴλ τοῦ Δούκα)».

Τίς ἔγραψε τὸν μακρὸν τοῦτον τίτλον, ἂν δηλ. αὐτὸς ὁ Ψελλός, ἢ τις τῶν ἀντιγραφέων, ὅστις ἠθέλησε νὰ χαρακτηρίσῃ ἐν ταύτῳ καὶ νὰ περιλάβῃ τὴν ἑκτασιν τῆς ἱστορικῆς συγγραφῆς, τοῦτο εἶνε ἄδηλον. Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε καὶ ἂν ἔχῃ, δὲν ὑπάρχει, νομίζω, λόγος ἀποχρῶν νὰ μεταβάλωμεν τὸν τίτλον, ὅταν δὲν μεταφράζωμεν, ἀλλ' ἐκδίδωμεν τὸ πρωτότυπον σύγγραμμα διότι ὁ φιλολογικὸς κόσμος δὲν θέλει νὰ μάθῃ πῶς ὁ κ. Σάθας π. χ. ἢ ἄλλος τις ἠθελεν ἀρμολιώτερον ὀνομάσῃ τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ψελλοῦ, ἀλλὰ πῶς αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς ἢ ἡ ἄμεσος μετ' αὐ-

τὸν βυζαντινὴν παράδοσιν ἀνόμεσεν αὐτό. Ἄν δὲ ὁ φερόμενος τίτλος εἶνε μακρὸς, δὲν ἦτο βεβαίως ἀνάγκη νὰ παραληφθῇ ὅλος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ μόνον ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ: *Χρονογραφία*, ἥτις, ὡς γνωστόν, εἶνε καὶ ἡ γνησία βυζαντινὴ ἐνομασία τῶν τοιοῦτου εἶδους συγγραφῶν.

Σελ. 4, στίχ. 14 ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάβας ὡς ἐξῆς:

«Καὶ θαυμάσιέ τις ἐνταῦθα τὸν Κωνσταντῖνον, ὅτο ἐξόν κατ' ἰσομοιρίαν τῶν πατρῶων κλήρον, τὴν ἡγεμονίαν φημί τῷ ἀδελφῷ διανεέμασθαι, ὁ δὲ τοῦ πλείονος αὐτῷ παρασκευά-
ρηκε.»

καὶ κατέστησε διὰ τε τῆς ἐσφαλμένης γραφῆς καὶ τῆς ἑλλειποῦς στίξεως τὸ χωρίον ἐντελὲς ἀκατανόητον. Ἀντὶ νὰ καταδείξωμεν ποῦ καὶ διὰ τί εἶνε ἐσφαλμένη ἡ γραφὴ καὶ ἡ στίξις, προτιμότερον εἶνε νὰ διορθώσωμεν τὸ χωρίον, ἵνα διαλάβῃ εὐθὺς ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἔννοια καὶ γραφὴ. Γραπτέον αἰξὸν κατ' ἰσομοιρίαν τὸν πατῆρα κλήρον, τὴν ἡγεμονίαν φημί, τῷ ἀδελφῷ διανεέμασθαι κτλ.». Ὅτι ὁ κλήρος ὁ πατῆρος, ἡ ἡγεμονία, εἶνε αὐτὴ ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, τοῦτο ἐνταῦθα εἶνε πρόδηλον, πρὸς ὅμως τὸ ἐξῆς χωρίον σελ. 108 ἐν τέλει. «καὶ τὸν τῆς βασιλείας κλήρον ἑαυτῇ τε καὶ κείνῃ συνδιαρτῆ».

Σελ. 5, στίχ. 15 ὁ κ. Σάβας ἐξέδωκε

«καὶ πρῶτος αὐτὸς (ὁ βασιλεὺς Βασίλειος) εἰ καὶ μόνος, τῆς τε συνεισφορᾶς τῶν δημοσίων ἐφρόντιζε καὶ τῆς τοῦ κοινοῦ διορθώσεως»

καὶ ἐξέδωκεν οὕτω, διορθώσας τὴν τοῦ χειρογράφου γραφὴν ἥ κε. Ἄλλ' ἀπορῶ πῶς δὲν παρετήρησεν ὁ κ. ἐκδότης ὅτι ἡ διόρθωσις αὕτη καταστρέφει τὴν ἔννοιαν τοῦ πρῶτος αὐτοῦ· διότι ὅταν τις εἶνε μόνος, δὲν δύναται πλέον νὰ λέγηται ὅτι πρῶτος τῶν ἄλλων (οἵτινες δὲν ὑπάρχουσι) πράττει τι. Ἀναμφιβόλως ἔγραψεν ὁ Ψελλός: ἡ καὶ μόνος ὁ ἐ. καὶ πρῶτος αὐτὸς ἡ καὶ μόνος αὐτός, ὅπερ ἐντονώτερον τοῦ προηγουμένου.

Αὐτόθ. στ. 25 καὶ 27 διορθωτέον τὸ μετεβάλλετο καὶ μεταβαλλόντων εἰς μετεβάλλετο καὶ μεταβαλλόντων, ἐπειδὴ ἀόριστον ἀπατεῖ ἡ ἔννοια.

Σελ. 6, στίχ. 2.

καὶ τῆς τε νεότητος τῆς τε βασιλείας ὅσον εἰκὸς παραπέ-
λαυεν·.

Ὁ τύπος οὗτος δὲν εἶνε οὔτε τῶν δοκίμων συγγραφέων οὔτε
βυζαντινός. Πιστεύω ὅτι κατὰ λάθος ἢ τοῦ ἀντιγραφέως ἢ τοῦ
τυπογράφου παρερσέφρησε τὸ παράδοξον τοῦτο ἀμάρτημα ἀντὶ
τοῦ ὀρθοῦ παραπέλαυεν.

Αὐτόθ. στίχ. 3 καὶ ἐφεξῆς ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας

«Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Σκληρὸς ἐκείνω, καὶ ὁ μετ' ἐκείνων Φωκᾶς
καὶ αὖθις ὁ πρῶτος τρίτος ἐγερσέναι, καὶ οἱ λοιποὶ βασιλείαν
ἤρξαντο καὶ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ἀντανέστησαν, ὅλοις ἰσίοις
ἀπενεχθεὶς τῆς τρυφῆς, ὅλην πνεύματι ἀντείχετο τῆς σπουδῆς».
Ὁ μὲν λόγος εἶνε περὶ τῶν αἰτίων δι' ἃ, καὶ τοῦ χρόνου,
ἀφ' οὗ Βασίλειος ὁ Β', πρῶτον τρυφηλὸς βασιλεύς, ἤρξατο μετὰ
σπουδῆς νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν τῆς βασιλείας πραγμάτων. Ἀλλὰ
πῶς εὐνοοῦται ἡ ἔννοια ἐν τῇ οὕτως ἐκδοθέντι χωρίῳ; Τί σημαί-
νει ἐκείνη ἡ δοτικὴ ἐκείνω καὶ παῦ ἀποδίδεται; Τί σημαίνει δὲ
ὅτι ὁ πρῶτος (ὁ Σκληρὸς δηλονότι) τρίτος ἐγερσέναι; τί γεγονὸς
εἶνε τοῦτο δυνάμενον ν' ἀποτρέψῃ τὴν Βασίλειον τοῦ πρότερον τρυ-
φηλοῦ καὶ ἀνεκμένου βίου; Τίνες δὲ οἱ λοιποὶ οἱ πλὴν τοῦ Σκλη-
ροῦ καὶ Φωκᾶ πράγματα παρασχόντες τῇ βασιλεῖ; Οὔτε ἡ ἱστορία
οὔτε ὁ Ψελλὸς μνημονεύει ἄλλου τινὸς τοιοῦτου. Ἐπειτα τί ση-
μαίνει τὸ βασιλείαν ἤρξαντο; Πάντα ταῦτα εἶνε ὁμολογουμένως
καὶ ἀναντιρρήτως ἀκατανόητα, καὶ οὐδεὶς, πιστεύω, ἀμφιβάλλει
ὅτι ἐν τῇ χωρίῳ τούτῳ ὑποκρύπτεται οὐχὶ ἐν μόνον ἀμάρτημα,
ἀλλὰ πολλὰ προσελθόντα ἐκ τῆς ἀμελείας καὶ ἀμαθείας τοῦ ἀντι-
γραφέως. Ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ διορθωθῇ; Ἐκ τῆς τοῦ Ψελλοῦ
ἀμέσως ἐπομένης διηγήσεως εἶνε φανερόν ὅτι πρῶτος ἐπανεστά-
τησε κατὰ τοῦ Βασιλείου ὁ Σκληρὸς· κατὰ ταύτου δὲ στρατηγὸς
ἐπέμφθη ὁ Φωκᾶς Βάρδας, ὅστις καὶ κατενίκησε τὸν Σκληρὸν καὶ
ἠνάγκασεν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἀσσυρίαν, ὅπου ἐφυλακίσθη
μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Χοσρόου· ὅτι μετὰ τοῦτο
ὁ Φωκᾶς, τυραννίδος ἀρεσθόμενος, ἐπανεστατήσας καὶ αὐτὸς κατὰ
τοῦ Βασιλείου· ὁ δὲ Σκληρὸς διαφυγὼν ἐκ τῆς Ἀσσυρίας κα-

τ' ἀρχὰς μὲν φοβούμενος μὴ δὲν δυνήθῃ κατ' ἀμφοτέρων νὰ πωλε-
μῇσῃ, κατὰ τε τοῦ βασιλέως καὶ κατὰ τοῦ ἀντάρτου Φωκά,
προσέρχεται εἰς τοῦτον, καὶ προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας του, ἔχων
τὰ δευτερεῖα μετ' αὐτόν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐν τινι μάχῃ ἀπέθανεν ὁ
Φωκάς, μένει πάλιν μόνος αὐτὸς ἀντάρτης καὶ παρατείνει τὸν
πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, μέχρις οὗ ἠνάγκασε τοῦτον νὰ ζη-
τήσῃ συνδιαλλαγὴν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων κατὰ τὴν
διήγησιν αὐτοῦ τοῦ Ψελλοῦ, δὲν διστάζομεν νὰ διορθώσωμεν
τὴν διεφθαρμένην φράσιν τοῦ κειμένου ὡς ἐξῆς: ἀφοῦ δὲ ὁ Σκλη-
ρὸς ἐκεῖνος (ὁ γνωστὸς δηλ. καὶ περιβόητος) καὶ ὁ μετ' ἐκείνων
Φωκάς καὶ αὖθις ὁ πρῶτος (δηλονότι ὁ Σκληρὸς), ὃς τρίτος ἐγε-
γόνει (ἀντάρτης δηλ. ἢ πολέμιος μεθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν Φωκᾶν) κα-
ταπολεμεῖν τὴν βασιλείαν ἤρξαντο, καὶ ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν
ἀντανέστησαν κτλ.». Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀκαταλλήλου δοτικῆς
ἐκείνῳ ὅτι ἐτρέψαμεν αὐτὴν εἰς τὴν μόνην ὀρθὴν ὀνομαστικὴν,
οὐδεὶς, νομίζω, θέλει ἀντείπῃ, ὅταν παρατηρήσῃ ὅτι μυριάκις φω-
ρᾶται ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ συγγράμματος τούτου συγχέων τὰς κα-
ταλήξεις τῶν διαφόρων πτώσεων. Περὶ δὲ τῆς προσθήκης τοῦ ὃς,
ἔπερ μόνον δύναται νὰ φέρῃ τάξιν ἐν τῇ ἀτάκτῃ καὶ συγκεχυ-
μένη πλοκῇ, οὐδὲν μᾶλλον θέλει ἀντείπῃ ὅς τις ἐνθυμηθῇ ὅτι πολ-
λόκις ὁ ἀντιγραφεὺς οὗτος παραλείπει καὶ λέξεις ὀλοκληροῦς καὶ
συλλαβὰς τὰς μὲν ἐκ τῆς ἀρχῆς, τὰς δὲ ἐκ τοῦ τέλους τῶν λέ-
ξεων· ἐνταῦθα δὲ συνέπεσε καὶ νὰ ὁμοφωνῇ ἡ παραλειφθεῖσα
ἀντωνυμία ὃς πρὸς τὴν κατάληξιν τῆς προηγουμένης λέξεως πρῶ-
τος, τὸ ὅποῖον ὑπεδοκίμησε τὴν γενομένην παρέλειψιν. Ὁμοίως
παραλείψεις θέλομεν ἴδῃ κατωτέρω. Τὸ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἐκεῖνο,
τὸ ἀκατανόητον ἐν τῇ συναφείᾳ πρὸς τὰ ἐπόμενα, νομίζομεν ὅτι
εἶνε λειψανὸν ἐλλειπὸν τοῦ πολλαχῶς ἀκρωτηριασθέντος καὶ δια-
φθαρέντος καταπολεμεῖν τὴν.

Αὐτόθι, στίχ. 24

καὶ Βάρδαν τινά..... ἀξιόμαχον περὶ τὸν τυραννί-
σαντα Σκληρόν κρίναντες».

Ἑλληνιστὶ δὲν λέγεται ἀξιόμαχος περὶ τινα, ἀλλ' ἀξιόμαχος
πρὸς τινα, οὐδ' εἶνε ἀνάγκη παραδειγμάτων.

Σελ. 7, στίχ. 14 περιγράφεται ὁ Βάρδας Φωκάς, μεταξύ δὲ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν λέγεται καὶ τὸ ἐξῆς·

ἀδ' γάρ τοι πληγὴν παρ' ἐκείνου δεξάμενος εὐθέως ἀφῆρητο
τὴν ψυχὴν· καὶ πόρρῳ μὲν ἐπεβόησεν, ὅλην συνετάραττε φά-
λαγγα.»

Οὐδείς ἐννοεῖ, πιστεύω, τί θέλει ἐκεῖνος ὁ μὲν· διότι αὐτοῦ πλέον λήγει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Φωκά, οὐδ' ὑπάρχει ἀπόδοσις τις τοῦ συνδέσμου. Ἐπειτα καὶ ἡ θέσις τοῦ μὲν εἶνε ὑποπτος· διότι ὤφειλε νὰ τεθῇ μετὰ τὸ καὶ. Διὰ ταῦτα εἶνε βεβαίως ἡμαρτημένον τὸ χωρίον. Νομίζω δὲ ὅτι ὁ Ψελλὸς ἔγραψε: «καὶ πόρρῳθεν ἐπεβόησεν».

Σελ. 10, στίχ. 27.

α' Ο τοῖνον Φωκάς, ὡς καὶ τοὺς βασιλεῖς διατεταγμένους ἐμεμαθήκει εἰς τὴν παράταξιν οὐκ ἔτι ἀναβολαῖς τοῦ μάχεσθαι ἦν, ἀλλὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην κρίσιν τοῦ πολέμου δημοτελῆ ἔθετο.

Ἡ φράσις ἀναβολαῖς εἰμί, δὲν λέγεται οὕτως ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ ἀναβάλλω· ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐν προθέσεως: ἐν ἀναβολαῖς εἰμί, ὅπως ἀνωτέρω σελ. 7, στίχ. 23 «ἐν συμβολαῖς εὐθὺς ἐγεγόνευσαν», ἀντὶ τοῦ συντάλλω. Ὅθεν ἀνάγκη ἢ τὸ ἔτι νὰ θεωρήσωμεν ὡς παραφθορὰν τοῦ ἐν, ἢ, ὅπερ ἀληθέστερον μοι φαίνεται, νὰ προσθέσωμεν τὴν πρόθεσιν, ὡς ἐξ ἀβλεψίας τοῦ ἀντιγραφεύως παραληφθεῖσαν.

Αὐτόθ. στίχ. 29.

«Καὶ τῷ τῆς τύχης εαυτῷ ἐπέτρεψε πνεύματι».

Εἶδομεν ἀνωτέρω τὴν ὀνομαστικὴν ἐκεῖνος εἰς τὴν δοτικὴν ἐκείνῳ παραφθαρείσαν. Ἴδου ἐνταῦθα προφανέστατον ὅμοιον ἀμάρτημα τὴν δοτικὴν εαυτῷ ἀντὶ τῆς μόνης ὀρθῆς αἰτιατ. εαυτόν: Ὁ Φωκάς ἐπέτρεψεν ἑαυτὸν τῷ τῆς τύχης πνεύματι. Πολλάκις φωρᾶται ὁ ἀμαθὴς οὗτος ἀντιγραφεὺς ὅτι παρασύρεται ὑπὸ τῶν γειτνιαζόντων τύπων μετὰ θαυμαστῆς ἡλιθιότητος, ὅπως ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν δοτικῶν τῷ—πνεύματι.

Σελ. 13, στίχ. 6.

«Πολλοῖς δὲ περὶ τούτου χυμαινόμενος λογισμοῖς καὶ πολ-

λὰς λαμβάνων μεταβολὰς καὶ τροπὰς, ἀπαξ ποτὲ τοῦ κρατήσαντος λογισμοῦ, καὶ μεθίστησιν ἀθρόως τῆς διοικήσεως τὸν παρακοιμώμενον».

Ἡ γενικὴ τοῦ κρατήσαντος λογισμοῦ μὴ ἔχουσα πρὶν ὅτι ἀποδοθῇ εἶνε παντάπασιν ἀνερμηνεύτος. Ἀλλὰ πρόχειρος ἡ θεραπεία: ἀπλῇ μετὰθεσις τοῦ ἄρθρου διαυγάζει καὶ τὴν ἐννοιαν καὶ τὴν σύνταξιν: ἀπαξ ποτὲ κρατήσαντος τοῦ λογισμοῦ, ὃ ἐ. ἀφ' οὗ ἀπαξ ποτὲ ὑπερίσχυσεν ὁ λογισμὸς τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ παρακοιμώμενου :

Σελ. 18, στίχ. 18.

«διὸ ταύτην τὴν ἀποστασίαν δις αὖθις ὥδινας τῷ αὐτοκράτορι».

Ὁ λόγος εἶνε περὶ τῆς δευτέρας ἀποστασίας τοῦ Σκληροῦ, περὶ ἧς εἵπομεν ἀνωτέρω. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ λέγεται ὅτι ὁ Σκληρὸς δις αὖθις ὥδινε τὴν ἀποστασίαν τῷ αὐτοκράτορι; δις αὖθις σημαίνει δύο φορές πάλιν, ὃ ἐ. αὕτη εἶνε ἡ τετάρτη ἀποστασία· ὁ δὲ Σκληρὸς μέχρι τοῦδε ἀπαξ μόνον εἶχεν ἀποστατήσῃ, ἐν γένει δὲ ὅλαι αὐτοῦ αἱ ἀποστασίαι ὑπῆρξαν δύο. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἀμαρτήματος τῆς γραφῆς. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐπανερχονται εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτῶν τάξιν, ὅταν ἀντὶ τοῦ δις αὖθις γράψωμεν εἰσαθῆς, ὃ ἐ. πάλιν, ἐκ δευτέρου· καὶ αὕτη μόνη εἶνε ἡ ἀλήθεια. Τὸ εἰσαθῆς μετεχειρίσθη ὁ Ψελλὸς σελ. 44, στίχ. 4.

Αὐτόθ. στίχ. 19.

αὐὸ μέχρι δὲ τούτου κατεστρατήγει τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ τὰς ναῦς ἀπέχων, ὅποσαι εἰς τὸ πομπεῖον ἐτύγγανον ἱκαναί, κτλ. β.

Ἦν εἶνε τοῦτο τὸ πομπεῖον ἐγὼ τῇ ἀληθείᾳ ἀγνοῶ. Ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ γλώσσῃ πομπεῖον λέγεται ὁ τόπος ἐνθα φυλάττονται τὰ πρὸς τινα οἰανδήποτε πομπὴν χρήσιμα σκεύη. Ἀλλὰ τοιοῦτον μὲν τι ἐνταῦθα εἶνε ἀνάμμοστος. Ἄν δὲ παρὰ Βυζαντινοῖς ὑπῆρχεν ἄλλο τι καθίδρυμα οὕτως ὀνομαζόμενον ἀγνοῶ· νομίζω ὅμως ὅτι καὶ ἂν ὑπῆρχεν, οὐδὲν τοιοῦτον χωρεῖ ἐνταῦθα· διότι ἂν ᾔθελε τόπον τινὰ νὰ ὀρίσῃ, ὥφειλε νὰ γράψῃ ἐν τῷ πομπεῖῳ, ἂν καὶ τότε

ἤθελε πλεονάζῃ τὸ ἱκαναί. Νομίζω λοιπὸν ὅτι τὸ μὲν πομπεῖον εἶνε ἡμαρτημένον καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀνάγκη ὡς ἀναγνωσθῇ πομπεύειν: ὅποσαι εἰς τὸ πομπεύειν ἐτύγχανον ἱκαναί. Τὸ δὲ πομπεύω ἐκλαμβάνεται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαιότεροις συνήθους παραπέμπω, ὃ ἐ. συμπαραπέλω, συνοδεύω. Αἱ δὲ νῆες αἱ εἰς τὸ πομπεύειν ἱκαναί εἶνε τὰ πολεμικὰ ἐκεῖνα πλοῖα τὰ συμπαραπέλοντα μετὰ τῶν φορτηγῶν καὶ ἐν καιρῷ πολέμου προφυλάττοντα τὴν μεταφορὰν τῶν τροφίμων ἀπὸ τῆς ἀρπαγῆς τῶν πολεμίων. Τώρα ἐννοούμεν τί ἦτο ἐκεῖνο τὸ στρατήγημα τοῦ Σκληροῦ, δι' οὗ κατεστρατήγηι τὸν αὐτοκράτορα, τὰς καὶς ἀπέχων (ἐμποδίζων) ὅποσαι εἰς τὸ πομπεύειν ἐτύγχανον ἱκαναί, καὶ τῷ στρατῷ ἀποθησαυρίζων ὅσα ἐκείθεν εἰς τὰ βασιλεια ἤγετο.

Αὐτόθι στίχ. 26.

«ἀλλ' ἐπὶ πολλοῖς ἔσται τοῦτ' ἐπικυμαίνετο κακόν.»

Ἰδοὺ πάλιν ἐπ' αὐτοφώρῳ καταλαμβανόμενος ὁ ἀντιγραφεὺς ὅτι παραλείπει συλλαβὴν τινα ἢ λέξιν ὅταν ὁμοιάζῃ πρὸς τινα τῶν παρακειμένων. Ὅπως ἀνωτέρω σελ. 6, στ. 3 παρέλειψε τὴν ἀντωνυμίαν ὅς διὰ τὴν ὁμοιότητα αὐτῆς πρὸς τὴν κατέληξιν τῆς προηγουμένης λέξεως πρῶτος, ἀπαρράλλακτως ἐνταῦθα παρέβλεψε τὸ ἀπαραίτητον ἄρθρον τὸ διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν κατέληξιν τοῦ ἐπικυμαίνετο. Τὸ δὲ κακόν τὸ διακυμαίνόμενον ἦτο ἡ ἀποστασία τοῦ Σκληροῦ, περὶ ἧς ὁ λόγος.

Σελ. 18 στίχ. 27.

«Ἐπειδὴ καὶ τὸ βάρβαρον ἀνεκάθηρε, καὶ τὸ ὑπέκον...»

παντοδαπῶς ἐχειρώσατο (ὁ βασιλεὺς Βασιλείως) οὐκ εἶτι μὲν ἐπὶ τῆς προτέρας ἡξίως προαιρέσεως, ἀλλὰ τὰ προύχοντα τῶν γενῶν καθελὼν καὶ εἰς ἴσον τοῖς ἄλλοις καταστήσας κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν τὸ κράτος διακυβεύων ἐτύγχανε».

Καὶ ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, τοῦ ὁποίου ἡ ὅλη ἔννοια εἶνε φανερά, δὲν βλέπομεν τὴν ἀνάγκην τοῦ μὲν, ὅστις μένει ἄνευ τινὸς ἀποδόσεως, δὲν ἐννοούμεν δὲ καὶ τί σημαίνει τὸ οὐκ εἶτι ἡξίως ἐπὶ τῆς προτέρας προαιρέσεως. — Ἀξιώ ἐπὶ τῆς προαιρέσεως δὲν εἶνε φράσις ἑλληνική. Ἀλλὰ τούτων αἷτιος εἶνε ὁ ἀντιγραφεὺς, ὅστις καθ' ἃ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐκδόσει σημειωθέντων αὐτοῦ ἁμαρ-

τημάτων φαίνεται και ὁ κ. Σάβας ὁμολογεῖ, πολλάκις παραλείπει τὰ τέλη τῶν λέξεων. Οὕτως ἐνταῦθα ἐάν ἀντὶ τοῦ ἀδιανοήτου καὶ περιττοῦ μὲν γράψωμεν *μένειν*, βλέπομεν ὅτι τὰ πάντα εὐδοκούνται· οὐκέτι *μένειν* ἐπὶ τῆς προτέρας ἤξιωσε προαιρέσεως, ἀλλὰ κτλ.

Σελ. 19, στίχ. 1.

«λογάδα περὶ αὐτὸν πεποιτικῶς ἀνδρῶν»

Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τινι προηγουμένῳ χωρίῳ σελ. 18, στ. 12. ἀπρὸς τοὺς ἀγράφους τῆς αὐτοῦ εὐφυστάτης ἐκυβέρνα ψυχῆς» ἀνάγκη νὰ γραφῇ αὐτοπαθὲς ἀντωνυμία αὐτὸν, αὐτοῦ.

Αὐτόθι, στίχ. 8.

«αὐτὰ γοῦν ἐπιόντα τῇ γλώττῃ ῥήματα ταῦτα συνείρων τοῖς γράφοισιν ὑπηγόρευε».

Ἐν ταύτῃ τῷ χωρίῳ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ συνθήειαν ὁ ἀντιγραφεὺς προσέθηκε συλλαβὴν τινα· διότι ἡ ὀρθὴ γραφὴ καὶ στίξις εἶνε: τὰ γοῦν ἐπιόντα . . ῥήματα, ταῦτα κτλ.

Αὐτόθι, στίχ. 20.

«ἀλλὰ καὶ τῶν καταστασιασάντων αὐτῶν, εἴτα δὲ καθευθέντων τὴν ἐν χρήμασιν εὐδαιμονίαν ἐκείσε φέρων ἀπέθησαύρισε».

Ἄλλο πάλιν τοῦτο τὸ χωρίον δεῖγμα τοῦ διανοητικοῦ νυσαγμοῦ τοῦ ἀντιγραφέως, ὅστις παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς προφηθεΐσκις γενικῆς καταστασιασάντων παρέφθιρε καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτόν, τὸ κατ' αἰτιατικὴν, εἰς γεν. αὐτῶν· διότι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ αὐτῶν τῶν καταστασιασάντων πρὸς ἄλλο τι ἀντιδιαστελλομένων, ἀλλὰ περὶ ἀνθρώπων οἵτινες κατεστασίασαν τὸν βασιλεῖα, εἴτα δὲ καθήρεθσαν, καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν.

Αὐτόθι, στίχ. 25.

«καταγῆς ἐρριμένοι» καὶ «πορφυρᾶν ἐσθῆτα»

ἀντὶ τοῦ κατὰ γῆς ἐρριμένοι καὶ πορφυρᾶν ἔ. σημειωθήτωσαν ὡς τυπογραφικὰ ἀμαρτήματα. Καὶ ὅμως περὶ τοῦ καταγῆς δὲν φαίνεται δίκαιον νὰ ἐγκαλῆται τὸν τυπογράφον· διότι ὁ κ. Σάβας καὶ ἀλλαχοῦ ἠκολούθησε τὴν παράδοξον ταύτην ὀρθογραφίαν, ἃδηλοὶ ἀν' ἐξ' ἰδίας γνώμης καὶ πεποιθήσεως ἢ ἐκ πολλῆς εὐλαβείας

πρὸς τὸ χειρόγραφον. Οὕτω π. χ. σελ. 11, στ. 1 ἐξέδωκε «κατασκοπὸν» ἀντὶ τοῦ κατὰ σκοπὸν· σελ. 21, στίχ. 1 «τοῖς καθένα» ἀντὶ τοῦ τοῖς καθ' ἑνα· σελ. 24, στίχ. 12 «τονῦν» ἀντὶ τοῦ τὸ νῦν· σελ. 87, στίχ. 1 «καταλόγον» ἀντὶ τοῦ κατὰ λόγον· σελ. 92, στίχ. 6 καὶ 103, στίχ. 5 «καταμέρος»· σελ. 23, στίχ. 6 καὶ 102, στίχ. 10 «καταβραχύν». Καὶ ταῦτα, ἐν ᾧ γράφει πολλαχοῦ διηρημένα κατὰ βραχὺ, κατὰ μέρος, κατὰ σκοπὸν, ἐν ᾧ γράφει (σελ. 10 στίχ. 27, καὶ σελ. 8 στίχ. 26) οὐκ ἔτι καὶ σελ. 103, στίχ. 5 μὴ δ' ὅτι καὶ σελ. 51, στίχ. 6 ἐπὶ τροχάδην (ἀλλαχοῦ σελ. 23, στίχ. 5 ἐπιτροχάδην) καὶ ἄλλα τοιαῦτα οὐκ ὀλίγα.

Σελ. 20, στ. 12 καὶ ἐξ. διηγείται ὁ Ψελλὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς τοῦ βασιλέως Βασιλείου τοῦ Β'. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ἀπαριθμεῖ καὶ τὰς τακτικὰς ἢ στρατηγικὰς αὐτοῦ γνώσεις· ὅθεν λέγει:

«Τὰ δὲ τῶν στρατοπέδων εἰς τὸ ἀκριβὲς εἰδώς, οὐ πλήθει φημί τάξεως, οὐδὲ λόγους συνηρμοσμένους, κτλ.»
Τίς δὲν βλέπει ὅτι ἡ δοτικὴ ἐκείνη πλήθει εἶνε ὅλως ἀνερμήνευτος; Ἀλλ' ὅταν παρατηρήσῃ τις τὰς προηγουμένας καὶ τὰς ἐπομένους αἰτιατικὰς, αἵτινες σημαίνουνσι τὸ τί εἰζευρεν ὁ Βασίλειος, δὲν θὰ διστάσῃ νὰ μετατρέψῃ τὴν δοτ. εἰς αἰτιατικὴν πλήθῃ. Τί δὲ εἶνε τὰ πλήθῃ τῆς τάξεως; εἶνε τὰ ποσὰ τῶν στρατιωτῶν τὰ δυνάμενα ν' ἀποτελέσωσι τάξεις ἢ τάγματα.

Αὐτόθι. στίχ. 19·

«ἀλλ' ἐκάστου καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τεχνικὴν ἀγωνίαν εἰδώς καὶ πρὸς ὃ ἢ τῷ ᾗθει ἢ τῇ παιδείᾳ συνήρμοστο πρὸς τοῦτο συνεῖχε καὶ συνεβίβαζε».

Ἡ ἔννοια εἶνε φανερά· ὁ Βασίλειος ὡς ἀληθὲς στρατηγὸς ἔταπτεν ἕκαστον τῶν στρατιωτῶν ἢ ἀξωματικῶν ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἀρμόδιος ἢ ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἢ ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Ἀλλ' ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ ἡ γραφὴ συνεῖχε εἶνε διόρθωσις τοῦ κ. Σάβα ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ φερομένου συνεῖχε. Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶνε ὀρθόν· ἀλλὰ διὰ τί νὰ διορθωθῇ εἰς τὸ συνεῖχε καὶ οὐχὶ εἰς τὸ συνήγχε; Νομίζω ὅτι αὕτη ἡ διόρθωσις ᾗθελεν ἀποδώσῃ τὴν ὀρθοτάτην ἔννοιαν διότι ὁ

Ψελλός θέλει νὰ εἴπῃ οὐχὶ ὅτι ὁ Βασίλειος *συνείχε* τοὺς ἡδὴ πεταγμένους, ἀλλὰ ὅτι *συνῆγε*, δηλ. ἦγε καὶ συμπαρέτατε καὶ συνεβίβαζε τοὺς φερόμενους ἀναλόγως τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῶν. **Αὐτόθι, στίχ. 23.**

ἀπολειμὲν δὲ καὶ κατὰ φάλαγγα ἵστασθαι ἐπήγγειλε μὲν καὶ ἐποιοῦτο τὸ σχῆμα, οὐ πάνυ δὲ τὴν πράξιν ἐβούλετο. Ἐκ τῶν ἐπομένων παρατακτικῶν παντὶ δῆλον ὅτι ὁ Ψελλός *ἔγραψεν* οὐχὶ *ἐπήγγειλε*, ἀλλ' *ἐπήγγαλλε*.

Σελ. 21, στίχ. 3—8.

«Ἐὶ δέ τις τῶν ἀκμαιοτάτων ἢ ὀξυτάτων ἄλλως ἐκυτὼν ἀποβιασάμενος πορρωτάτω τῆς φάλαγγος ἀριππάσαιο (οὕτως ἐξ ἅπαντος διορθωτέον τὸ κατ' εὐκτικὴν ἐκδοχὴν: ἀριππασαίτω) καὶ συμμίξας τοῖς πολεμίοις τροπὴν ἐποιήσατο, ἐπαναζεύξας οὐ στεφάνων οὐδ' ἀριστείων ἐτύγχανεν, ἀλλ' εὐθὺς τοῦτον τοῦ τε στρατεύματος διήρει καὶ μετὰ τῶν παρανοημούντων τάξας ἐτιμωροῖτο. Μεγάλην ῥοπὴν πρὸς τὸ νικᾶν ἡγεῖτο τὴν μὲν ἀπερρώγων συνταξιν καὶ τούτῳ μόνῳ ἀτρέπτους τὰς τῶν Ῥωμαίων ἐνόμιζε φάλαγγας».

Ἡ ἐννοία εἶνε πολὺ φανερά· τὸ μόνον ἀνεξήγητον εἶνε τὸ αὐτονόητον καὶ ἀπερρώγος τῆς τοῦ λόγου συντάξεως, ὅπερ βλέπομαι ἀπὸ τοῦ «Μεγάλην ῥοπὴν πρὸς τὸ νικᾶν ἡγεῖτο» καὶ ἐφεξῆς. Ἡ πρότασις αὕτη ἀνευ συνδέσμου τινὸς προστιθεμένη εἰς τὰ προηγουμένα ὁμοιάζει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τιμωρούμενον, ὡς πορρωτάτω τῆς φάλαγγος ἀριππάζοντα. Εἶνε, νομίζομεν, ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ *Μεγάλην* καὶ *ῥοπὴν* ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἐξέπεσεν ὁ γάρ.

Αὐτόθι, στίχ. 15.

«Ἀπεμέριζε δὲ τὸ αὐτοῦ ἦθος καὶ κατάλληλον ἐδίδου καιρῶς τε μαχίμοις καὶ εἰρηνικαῖς καταστάσεσι, μᾶλλον δ' αὖ τ' ἀληθὲς ἔρεϊν, πανουργότατος μὲν ἐν πολέμῳ ἦν, ἐν δὲ εἰρήνῃ βασιλικώτερος».

Ἡ πλοκὴ αἰ γὰρ ἀληθὲς (οὕτως ὀρθογραφεῖται ἡ λέξις κατὰ τοὺς παλαιούς τοῦλάχιστον καὶ οὐχὶ τ' ἀληθὲς) ἔρεϊν δὲν εἶνε οὐδαμῶς αὐτὴ ἑλληνικὴ οὔτε βυζαντινὴ. Ὅθεν ἀνάγκη ἢ νὰ υποθέσω

μεν ὅτι ἐξέπεσε τὸ ῥῆμα *δει*, καὶ νὰ γράψωμεν *εἰ δει* ὡς αἰληθὲς ἐρεῖν, ὅπερ ἂν δὲν εἶνε τοῦ δοκίμου ἐλληνοισμοῦ, εἶνε ἄνωγος φράσις βυζαντινῇ (καὶ αὐτὸς ὁ Ψελλὸς μετεχειρίσθη τὸ *εἰδ* ἀντὶ τοῦ *εἰπω*, ὅσον σελ. 287, 14 εἶνα—*εἶω*), ἢ, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, νὰ γράψωμεν *μᾶλλον* δέ, *τάληθες* ἐρεῖν (=τάληθες εἰπεῖν, ἵνα τάληθες εἰπω).

Αὐτόθ. στίχ. 23. Ὁ παρατακτικὸς τοῦ *ἀφῆμε* ἐξεδόθη κατὰ τινα τύπον ἠφῆει ὁλῶς ἄγνωστον ἀντὶ τῶν μόνων ὁρθῶν *ἀφῆει* ἢ *ἠφείε* τούτων τὸν δεῦτερον μετεχειρίσθη ὁ Ψελλὸς σελ. 448 στίχ. 13.

Σελ. 23, στίχ. 8 περιγράφων μετὰ πολλῆς ἀκριβείας τὰς σωματικὰς ιδιότητας Βασιλείου τοῦ Β', λέγει ἐν τέλει καὶ περὶ τοῦ γέλωτος αὐτοῦ :

«Ὁ δὲ γέλως αὐτῷ καὶ χασμὸν εἶχε καὶ τῷ παντὶ συνεβράσσετο σῶματι».

Χασμὸς εἶνε ὅ,τι ἡ χάσμη, καθομ. «χασμουρητός». Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν ὁ γέλως νὰ ἔχη χάσμην; δάκρυα καὶ γέλως, κλαυθμὸς καὶ γέλως (κλαυσιγέλως) συνδυάζονται πολλάκις· ἀλλὰ χάσμη καὶ γέλως ὁμοῦ δὲν ἠκούσθη, ἢ τοῦλάχιστον δὲν δύναται ὁ συνδυασμὸς ἀμφοτέρων νὰ εἶνε χαρακτηριστικόν, σταθερὸν δηλ. γνῶρισμα τοῦ γέλωτος ἀνθρώπου τινός. Εὐτυχῶς ἡ διόρθωσις εἶνε τοσοῦτον εὐκόλος καὶ ἐναργής, ὥστε αὐτὴ μόνη ἀρκεῖ ν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς πάσης περαιτέρας σκέψεως. Ὁ Ψελλὸς ἔγραψεν ὅτι ὁ γέλως τοῦ Βασιλείου εἶχε *καρχασμὸν* καὶ ἐξεβήγγυντο μετὰ κλονήσεως ὅλου τοῦ σώματος. Μία μικρὰ κεραία τοῦ Γ ἐξαλειφθεῖσα μετεποίησε τὸν ΚΑΓΧΑΣΜΟΝ εἰς ΚΑΙ ΧΑΣΜΟΝ.

Περὶ τὸ μέσον τῆς 23 ταύτης σελίδος τελευτᾷ ὁ πρῶτος τόμος, ὃ ἐ. τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ψελλοῦ. Ἐνταῦθα δὲ διακόπτοντες καὶ ἡμεῖς τὴν κρίσιν ταύτην, παρατηροῦμεν ὅτι ἂν, θέλοντες νὰ καθαρίσωμεν τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ ἀντιγραφέως, ἐξακολουθήσωμεν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐφιστῶντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ παντός ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ κ. Σάθα ἀπαντωμένου σφάλματος, ὑπάρχει φόβος μήπως ἡ διατριβὴ αὕτη ἐξογκωθῇ τοσοῦτον, ὅσον δὲν ἐπι-

τρέπει οὔτε ἡ ὀλίγη ἡμῶν πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας εὐκαιρία οὔτε ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος περιοδικοῦ. Ἀλλοτε ἴσως λάβωμεν καιρὸν νὰ δημοσιεύσωμεν κατ' ἐκλογὴν μόνον τὰς σπουδαιότατας τῶν εἰς τὸν Ψελλὸν διορθώσεων. Νῦν δὲ ἐπαγαλαμβάνομεν ὅ,τι καὶ ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, ὅτι διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων σκοπὸν ἔχομεν τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, δὲν ἐννοοῦμεν δὲ παντάπασι νὰ ἐλαττώσωμεν τὸν ζῆλον τοῦ φιλοπόνου κ. Σάβα. Ἐξ ἐναντίας, συνιστῶντες αὐτῷ μόνον ὀλίγον τι πλείονα προσοχὴν, εὐχόμεθα νὰ ἔχῃ πάντοτε ὁμοίαν εὐκαιρίαν ὥστε νὰ ἐξάγῃ εἰς φῶς ἐκ τῆς σκοτίας τῶν βιβλιοθηκῶν συγγραφεῖς, οἷος ὁ Ψελλός.

Ἀθήναι, τῇ 40 Ἀπριλίου 1875.

ΙΩ. ΠΑΝΤΑΖΙΑΗΣ.

- ..... I .....
- ..... ΔΙ... I .....
- ..... Ο... ΕΡ .....
- ..... Λ .....
- 5 ..... ΜΙ..... ΟΝΟ.....
- ..... Ο... I. ΑΚΛΙ.....
- ..... ΡΙΟ.....
- ..... Λ..... ΟΛ... ΕΜΟΙΟΥ.....
- ..... Κ; ΑΙΕΙΔΟ; ΤΟΙ; ΜΟ..... I... ΔΕΜ... ΛΙΕΛΝ/
- 40 . - (δ)οκαί ἀδικεῖν ΚΛ' .. ΟΥΝΜΑΙΤΟΥ... I..... οὐ (δ)ν μοι δο-
καί ἄξον εἶναι τὸ δδ(κ)ημα I .. ΟΛΛ... Π. ΟΥ, πολλων ΗΤΗΜ
. ημετρα εὐορχοῦντι μ(έν) ποι πολ(λ)ὰ καὶ ἀγαθὰ, εἰ δ' ἐπορχο-
(την) τάναντία· ὁμνῦναι δ(ε) τὸν ὄρχον καὶ τὸν λογιστήν «λογι-
εῖσθαι ἃ ἂν μοι δοκεῖ ἀν(η)λωκέναι.» κ(αί) το(ύ)ς σ(ὺν)ηγόρους «(συ-
15 νεγορήσειν) τῶς δῆμωι τ(ᾶ) δίκαια καὶ ψ(ῆ)φεισθαι ἃ ἂν μοι δο-
οκαί δικαιοτάτα εἶναι» τ(ῶ)ι δὲ εὐθ(υ)κα μὴ ἐξεῖναι ἐξελεί-
ν τῇν εὐθουναν, ἐὰν μὴ τοῖς (π)λίεσιν. δ(ό)ξει τῶν δέκα τῶμ αἰρ(ε-
θίμτων) διαψηφισμένοις (κ)ρύβδην· τὴν δὲ ψῆφον διδόντω (ὁ ἔ-
ν)ος δῆμαρχος (κ)αὶ ἐγορχού(τ)ω αὐτοὺς ἐναντίον τῶν δημο(τῶ-
20 ν), εἶμαι δὲ καὶ ἔρσειν αὐτῶι (ε)ἰς ἅπαντας τοὺς δημότας· ἐ(ὰν
δ)έ τις ἐφῆι, ἐγορχούτῳ ὁ δῆμα(ρ)χος τοῦ δημότας καὶ διδόντω
τ)ὴν ψῆφον, ἐὰν παρῶσιν μὲ ἐλάττους Η: ΔΔΔ: ἐὰν δὲ καταψ(ηφί-
ω)νται αὐτῶι οἱ δημόται, ὀφειλ(έ)τω τὸ ἡμιόλιον ὅσου ἂν (τιμ-
ηθεῖ) αὐτῶι ὑπὸ τῶν δέκα τῶν αἰρ(ε)θέντων· μὴ ἐξεῖναι δ'(ἐκ τῶ) (·)
- 25 ἰ; ἔρῃ: ἀρεῖναι τοὺς δημότας τῶι δημάρχῳ πρὶν ἄ(ν)δω.....
υας ὁ περυσιν ΩΞ δῆμαρχος καὶ τὰ (ἄ)λλα χρηματίσ(η)ι τ(ᾶ) ἐν τῶ-
(ι) ψηφίσματι, ἐὰν δὲ (ἄ)φῆι, ὀφειλέτω . δραχμὰς ἐὰν ΟΕΤ.....
εἰ ἀργύριον δανείζειν τοῦ ἱερεα(ς) ἀξιοχρεῖται ἐπ.....
ι ἥ οὐκ αἰαί ἥ συνοικλαί καὶ ὄρον ἐπ(ισ)τάναι οὐ· ἂν· εἴ (θεοῦ, πᾶ-
30 ραγρᾶφοντα) οὐρου. ἂν εἴ τὸ ἀργύριον(ν), ἐὰν δὲ μὴ ἐρε.....
ὀφείλαιν τὸν ἱερέα οὐ ἂν εἴ θεοῦ ἱερέος καὶ τὰ χρήματα αὐ-
τοῦ ὑποκείσθω τῶι θεῶι. οὐ ἂν εἴ ἱερε(ι)ωμένους, τῇ (δ).....
εἰ θυέτω τὴν πληροσίαν ὁ δῆμαρχος τῶ(ι) Διὶ ἀπὸ : Π;· δραχμῶν κ-
αὶ νεμέτω τὰ κρέα τεῖ ἐδδόμει ἱσταμένου τοῖς πόλλιταις κ-
35 αὶ συναγοράζουσιν καὶ συνενεχυράσΟΥΞΙΝΑ.....
ΛΙ τῇ δὲ ἐνδάνει ἐπὶ δέκα τοῦ Ποσιδεῶν(ος) μὲν(ος) χρηματίξ-

ειν π(ρι Διο)νυσίων, τὰ δὲ ἄλλα πάντα τ.....
 .....χρηματίζεν πλην τοῦ δ.....
 ...ἡ ἡμέραι τὸν δῆμα(ρχον...
 40 . . . . . ὄρα(χμ.....
 ...II T.....
 .....

Τὸ κείμενον τῆς ἀνω ἐπιγραφῆς ἀντεγράψαμεν ἀπὸ στήλης λί-
 θου Τμηττείου τεθραυσμένης εἰς δύο τεμάχια, κολοβῆς τὰ ἄνω
 καὶ τὰ κάτω, ὕψους δὲ ἐν ὄλῳ 0,52, πλάτους 0,54, πάχους 0,10.
 Εὑρίσκοντο τὰ δύο τεμάχια χωριστὰ παρὰ δυοὶ κατοικοὺς τοῦ
 ἐν τῇ Μεσογαίᾳ Ἀττικῆς χωρίου Μαρκοπούλου, ἀρτίως δὲ ἐγο-
 ρασθέντα παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας ἐκαμίσθησαν
 εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ Π. Σταματάκη, ὅστις μᾶς ἐπληροφόρησεν,
 ὅτι εὑρέθησαν πρὸ 4 ἐτῶν ἐν σκαφῇ ἀμπέλου ἐγγὺς τοῦ Μαρκο-
 πούλου πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, κατὰ τὴν θέσιν Δαρδίστη.

Ἐκ τοῦ σακζομένου μέρους τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀποδεικνύεται
 ἀσφαλῶς, ἂν ἔχομεν ἐνώπιόν μας ψήφισμα δῆμου Ἀττικαῦ (ὅποιά
 τινα ὀλίγα ἐσώθησαν) καὶ δὴ ἀγνώστου τινὸς ἢ καὶ τοῦ Μυρρί-
 νουontos, ὅστις ὑποτίθεται ὅτι ἔκειτο ἡμίσειαν ὥραν ἀναπολακῶς
 τοῦ Μαρκοπούλου ἐν τῇ σημερινῇ θέσει Μερέντα, ἢ ψήφισμα τοῦ
 δῆμου Ἀθηναίων. Φαίνεται μὲν πιθανώτερον ἐκ τοῦ τόπου τῆς
 εὑρέσεως ὅτι εἶναι ψήφισμα τῶν Μυρρηνουσιῶν, κανονιστικὸν καὶ
 ἄλλων μὲν μερῶν τῆς δικαιοδοσίας ἢ ἀρχῆς τῶν δημάρχων, μέ-
 λιστα δὲ τῶν ἀπορῶντων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ χρηματικοῦ τῶν
 διαφόρων ἱερῶν, ἀφ' οὗ χρηματικοῦ ἐγίνοντο αἱ εἰθισμέναι θυσίαι
 εἰς τοὺς θεοὺς· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ τὸ ἄλλο, νὰ εἶναι ψή-
 φισμα ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ ὅλου δῆμου τῶν Ἀθηναίων ψηφισθέν,
 δι' οὗ νὰ ἐκανονίζοντο τὰ τῆς ἀρχῆς τῶν κατὰ τοὺς δῆμους δη-
 μάρχων ἐν γένει. Ὅπως δὴ περὶ τὸ περιεχόμενον τῶν 41 ταύτων
 στίχων, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθημεν νὰ τὸ ἀναγνώσωμεν, εἶναι πολλὸ πε-
 ριέργον καὶ διδακτικὸν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῶν δῆμων.
 Ὅσα ἐκ παλαιῶν ἐπιγραφῶν ἢ βιβλίων περὶ ταύτης ἠξέσαμεν
 ἕως τῶρα, συνηρμολογήθησαν καλῶς ὑπὸ Schoemann ἐν Griech.
 Alterthüm. τόμ. Α'. σελ. 380 κ. ἐ. τῆς Β'. ἐκδόσεως. Πρὸς καὶ

Hermann, Griech. Staatsalterthüm. (i. εκδ. § 121—2). Τὰ περὶ τῶν διαφόρων ὁρχῶν τῶν ἀναφερομένων ἐν τοῖς στίχοις 10—16 φαίνονται ἡμῖν νέα, ὥς καὶ τὰ περὶ λογιστῶν ἐν τοῖς δήμοις. Τούλάχιστον ἐν τῷ τοῦ Hermann βιβλίῳ § 184, 1. 6 ἐκφράζονται ἐτι καὶ ἐν ἔτει 1874 ἀμφεβολαί. Ἀξιοσημείωτα δὲ εἶναι καὶ τὰ ἐν στίχ. 20—22 λεγόμενα περὶ τῆς ἐφέσεως εἰς ἅπαντας τοὺς δημότας, ὅτι τὰ κατ' αὐτὴν καὶ ἐν ἐνὶ μόνον δήμῳ τῆς παλαιᾶς. Ἀττικῆς δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποκασιθῶσι διὰ ψηφοφορίας, πλὴν ἐάν ᾔσαν παράντις τούλάχιστον 130 δημόται, νῦν δὲ, ἐν μηνὶ Μαρτίῳ τοῦ 1873, ὁ Ἕλλησ quatuordecim milia ab illo!

Ἀνωτάτω καὶ μέλιστα πρὸς ἀριστερὰ τῇ ὁρῶντι ἡ λίθος ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν πολὺ τετρημένην καὶ ἄλλως κεκρούσμενῃ δι' ὅ τὰ μέχρι τοῦ 9 στίχου γράμματα, ἅτε δυσανάγνωστα πολλὰ, τὰ ἀπεδώκαμεν κεφαλαίοις καὶ ὡς ἀμφέβολα εἰς θεωρηθῶσι τινὰ ἐξ αὐτῶν. Ὡσαύτως καὶ ἐν τινι τῶν ἐν τοῖς δυσὶν ἐπεμένοις στίχοις. Πόσον μέρος λίθου ἔλειπεν ἄνω καὶ κάτω, ἀδύνατον, ἀλλὰ πιθανόν ὅτι τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ ὅλου.

Τὸ τῶν γραμμάτων σχῆμα καὶ ἡ ἀνωμαλὴς ὀρθογραφία ὑποδεικνύουσι ὅτι ἐγγράφη ἡ στήλη τῶν τέσσαρτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἔως ὀλίγας δεκάδας ἐναντίων μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τὸ Εἰς τὴν τοῦ Η ἀπὸ τῆς τούλάχιστον τριχαιδεκάτης ἐν σ. 10, 11, 14, 15, 16, 17, 22, 24, 32, 34 (δις), 36 (δις). Ἄλλας ἀνωμαλίας ἢ ἰδιωτροσίας εὗρίσκει τις ἐν τοῖς τοῖς μισθόματον, ἐπιστάται, αὐτοῦ τῶν σ. 17, 18 καὶ 30. Καθαρόν δὲ ἀνωρθογραφίας καὶ σφάλματα ἔχομεν ἐν τοῖς: εὐορχεῦνται ἀπὲς εὐορχεῦνται, καὶ ποι ἀντὶ μοι, καὶ εἶμαι ἀντὶ εἶναι, καὶ αὐτῶν ἀντὶ αὐτῶν, καὶ περισυνεβῆ ἀντὶ περισυνῆς τῶν σ. 12, 20, 24, 26 καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτο. Δέξτε δὲ μίαν ἐν στίχῳ 33φ τὴν πληροσίαν, σαφέστατα κεχαραγμένην, δὲν ἤξεύρομεν πῶς τὰ τὴν ἐκλάβωσαν, ὡς ἡμαρτημένως γεγραμμένην καὶ κατὰ τραυλισμένην τινὰ ἴσως ἀντιπροσσίαν, ἢ ὡς νέαν τινά, νῦν πρῶτον ἡμῖν παρουσιαζομένην, σύνθετον ἐκ τοῦ πλήρης καὶ ὁσία, τῆς ὁσίας λαμβανομένης ἐν τῇ σημασίᾳ προσφορᾶς κατὰ ἔθος ἱερὸν ἢ καὶ θυσίας, ἀν καὶ τὰ λεξικῶ

δὲν φέρουσι σαφῇ παραδείγματα ταύτης τῆς χρήσεως. Τὸ ἐκ τοῦ Ἀρχίου ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ τῇ Παλατινῇ 9, 94, 2: ὦ ἀνα, χαίροις, Ἑρμῇ, καὶ λιτῇ προσγελάσαις ὁσίῃ, εἶναι τὸ μᾶλλον πλησιάζον εἰς τὴν ἐννοίαν, ἣς χρῆζομεν ἐνταῦθα. Ὑποπτεύομεν δὲ καὶ τὴν ἐν ζ. 12 λέξιν μετρεῖσθαι, καὶ περὶ σαφὲς γεγραμμένην καὶ αὐτὴν, ἔξω ἂν λαμβάνῃ ἐν αὐτῇ ἡ Δῆμητρα, ἣν ὁμοως δυσκολυνόμεθα πολὺ νὰ παραδεχθῶμεν ἐν ἐκείνῃ τῇ θέσει.

Ἐκ τῶν συμπληρώσεων ἡμῶν, τῶν ὅχι πολλῶν, καὶ ἐκ τῶν στίξεων δις προσεθήκαμεν, θέλει ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης, πῶς τιῶν λόγων τὴν συνέχειαν ἐνοήσαμεν καὶ πῶς ἐν ἄλλοις ἀφήκαμεν τὴν διάγνωσιν εἰς ἄλλους κρείττονας ἡμῶν. Δυσοικονόμητα μᾶς ἐφάνησαν, ἐκτὸς τῶν πρώτων κάκιστα διατεθειμένων ἑνδεκα στίχων, ἰδίως τὰ τέλη τῶν στίχων 24^{ου} καὶ 25^{ου} καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ 25^{ου} καὶ 26^{ου} ὡς καὶ ἄλλα τινά. Τὸ νὰ συνεχίσῃ τις τὸν σίχον 25^{ον} μετὰ τοῦ 26^{ου} γράφων· πρὶν ἂν δῶι τὰς εὐθύνας, βέβαια ἤθελεν εἶναι βῆστον, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν το ἐκάμαμεν, διότι οὔτι ἐχώρουν ἐκεῖ πάντα τῆς φράσεως ταύτης τὰ γράμματα καὶ τὸ ΓΑΣ ἐν ἀρχῇ τοῦ 26^{ου} στίχου, ὃν πάνυ σαφές, ἠναντιοῦτο, καὶ τέλος δὲν ἠθέλαμεν νὰ ὑποθέσωμεν καὶ ἐδῶ καθὼς ἄλλου σφάλματα τοῦ χαρακτοῦ. Προλέγομεν δὲ εἰς τοὺς θελήσοντας μετὰ μελέτην ἐνσυνείδητον νὰ συμπληρώσωσιν ἐπὶ πλέον τὸ ὅλον κείμενον καὶ νὰ ἐραγνεύσωσι τὰ καθ' ἑκάστου, ὅτι πάντες οἱ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς ἀπαρεγκλίτως ἔχουσιν ἐνὰ 46 γράμματα καὶ εἶναι στοιχηδὸν γεγραμμένοι, αἱ δὲ διπλαῖ ἐπάλληλοι στιγμαί, αἱ ἐν τοῖς στίχοις 22, 33 καὶ 40 ἀπαντῶσαι πρὸ τῶν ἀριθμητικῶν σημείων καὶ μετ' αὐτά, δὲν κατέχουσι τόπον ὁλοκλήρου γράμματος, ἀλλ' εἶναι μετριοφρόνως στριμνωμένοι μεταξὺ τῶν κανονικῶν διαστημάτων τῶν γραμμάτων. Τοῦτο εἶναι χρεια νὰ ἤξυρῃ ὁ μέλλων συμπληρωτὴς καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ κειμένου, ἵνα μὴ κατατολμῇ τι, ἐφ' ᾧ ὕστερον θὰ μετανοεῖ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 22 Ἀπριλίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

Ἐκτυπῶμεν καὶ τὸ ἐξῆς ἡμῶν ἀρθρίδιον ἐκ τῆς «Παλιγγενεσίας» τῆς 12 Ἀπριλίου 1875, ὀλίγον μεταβεβλημένον.

ΕΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ.

Ἀτῇ 31 παρελθόντος μηνὸς Μαρτίου ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ταῖς παρὰ τὸ Δίπυλον εὐρέθησαν ἀργυρᾷ νομίσματα 58. Τούτων τὰ 36 εἶναι τετράδραχμα, 4 μὲν τοῦ βασιλέως Μιθραδάτου τοῦ ζ'. τοῦ ἐπικληθέντος Εὐπάτορος, 32 δὲ Ἀθηναίων· τὰ δὲ λοιπὰ 22 εἶναι δραχμαὶ Ἀθηναίων.

Τῶν τετραδράχμων τοῦ Μιθραδάτου δύο μὲν εἶναι κατὰ πάντα ὅμοια, ἔχοντα ἔνθεν μὲν τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως τεταινωμένην, ἔνθεν δὲ ἔλαφον βόσκουσαν καὶ ἀστέρα ἐπὶ ἡμισελήνου καὶ ἐν γράμμα Α ὑπὲρ μονόγραμμα τόδε , ὑποκάτωθεν δὲ τοῦ Εὐπάτορος τὸ ἐργαστηρίου ἢ ἔτους δηλωτικὸν γράμμα Γ. Τὰ δὲ ἄλλα δύο διαφέρουσι, καθ' ὅσον τὸ μὲν ἔχει Β, τὸ δὲ Δ.

Ἐκ δὲ τῶν 32 Ἀττικῶν τετραδράχμων, ὄντων πάντων τοῦ κόμματος τοῦ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πέντε μὲν εἶναι τῶν σχετικῶς παλαιότερων, διότι ἔχουσι πρὸς τῇ γλαυκῇ σύμβολα μόνον ἔτι καὶ μονογράμματα διάφορα, ἐν δὲ αὐτῶν δεικνύεται πᾶν περίργον, ὡς ἔχον μεταξὺ τῶν ποδῶν τῆς γλαυκῆς κεχαραγμένα (ὅχι ἔκτυπα) τὰ ΗΡ. Τὰ δὲ λοιπὰ 27 εἶναι ἐκ τῶν ἐχόντων πρὸς τοῖς συμβόλοις καὶ ὀνόματα ἀρχόντων τῶν ἐπὶ τοῦ κόμματος. Τούτων δ' ἐν ἀξιολογώτατον, τὸ ἔχον τὰ τοῦ Μιθραδάτου καὶ τοῦ Ἀριστίωνος ὀνόματα.

Ἐκ δὲ τῶν 22 δραχμῶν, δύο μὲν πάλιν εἶναι τῶν σχετικῶς παλαιότερων, τῶν μὲ σύμβολα μόνον, τρεῖς δὲ ἔχουσι τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Μιθραδάτου καὶ ὁμοῦ τὸ τοῦ ἐξωλεστάτου δημαγωγοῦ Ἀριστίωνος, τέσσαρες δὲ τὸ τοῦ ὅχι παστρικωτέρου Ἀπελλιανῶντος, ἠνωμένον μετὰ τοῦ Γοργίου καὶ Σίμωνος, αἱ δὲ λοιπαὶ ἄλλαι ἄλλων ἀρχόντων ὀνόματα φέρουσι. Μάλιστα δὲ ἐν ταῖς δραγμαῖς ταύταις ὑπάρχουσιν, ὑποθέτομεν, σπάναι ἢ καὶ ἀνέκδοτοι πολλαί, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τετραδράχμων τινα θὰ εἶναι ἴσως ἀνέκδοτα, τοῦθ' ὅπερ οἱ ἰδίως νομισματολόγοι θέλουσιν ἐξακριβώσει. Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Ἀπριλίου 1875.

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.*

1875. Μάρτιος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 752,19.

Μεγίστη » » 763,78 (τὴν 8ην).

Ἐλαχίστη » » 735,74 (τὴν 2αν).

Μέση θερμοκρασία 9,13 ἐκ.

Μεγίστη » 18,4 (τὴν 11ην).

Ἐλαχίστη » 2,5 (τὴν 26ην).

Ἡμέραι βροχῆς 10, βροχῆς καὶ χιόνος 1, χιόνος 2· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 70,39χμ. Ἡμέραι πάγου 1, ἀστραπῶν 2, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 7 ἡμέρας ΝΔ, 6 ΒΑ, 5 Δ, 5 Β, 3 Α, 2 ΝΑ, 2 Ν, 1 ΒΔ.

Ἀπρίλιος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 752,94.

Μεγίστη » » 759,38 (τὴν 3ην).

Ἐλαχίστη » » 745,94 (τὴν 26ην).

Μέση θερμοκρασία 14,84 ἐκ.

Μεγίστη » 23,2 (τὴν 12ην).

Ἐλαχίστη » 5,5 (τὴν 19ην).

Ἡμέραι βροχῆς 11, χαλάζης 1· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 31,59χμ. Ἡμέραι ἀστραπῶν καὶ βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 14 ἡμέρας ΝΔ, 3 ΒΑ, 5 Ν, 3 ΝΑ, 2 Δ, 2 ΒΔ, 1 Α.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 627 στίχ. 34 προσθετέα μετὰ τὸ Βέργκ η̅ λέξις τίθεται.

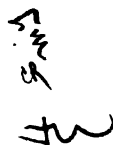
Σελ. 625 στίχ. 3 ἀνάγνωθι μετέπειτα ἀντὶ μετέπειτα.

» » » 6 » εξαφανίσας ἀντὶ ἐξαφανίσας.

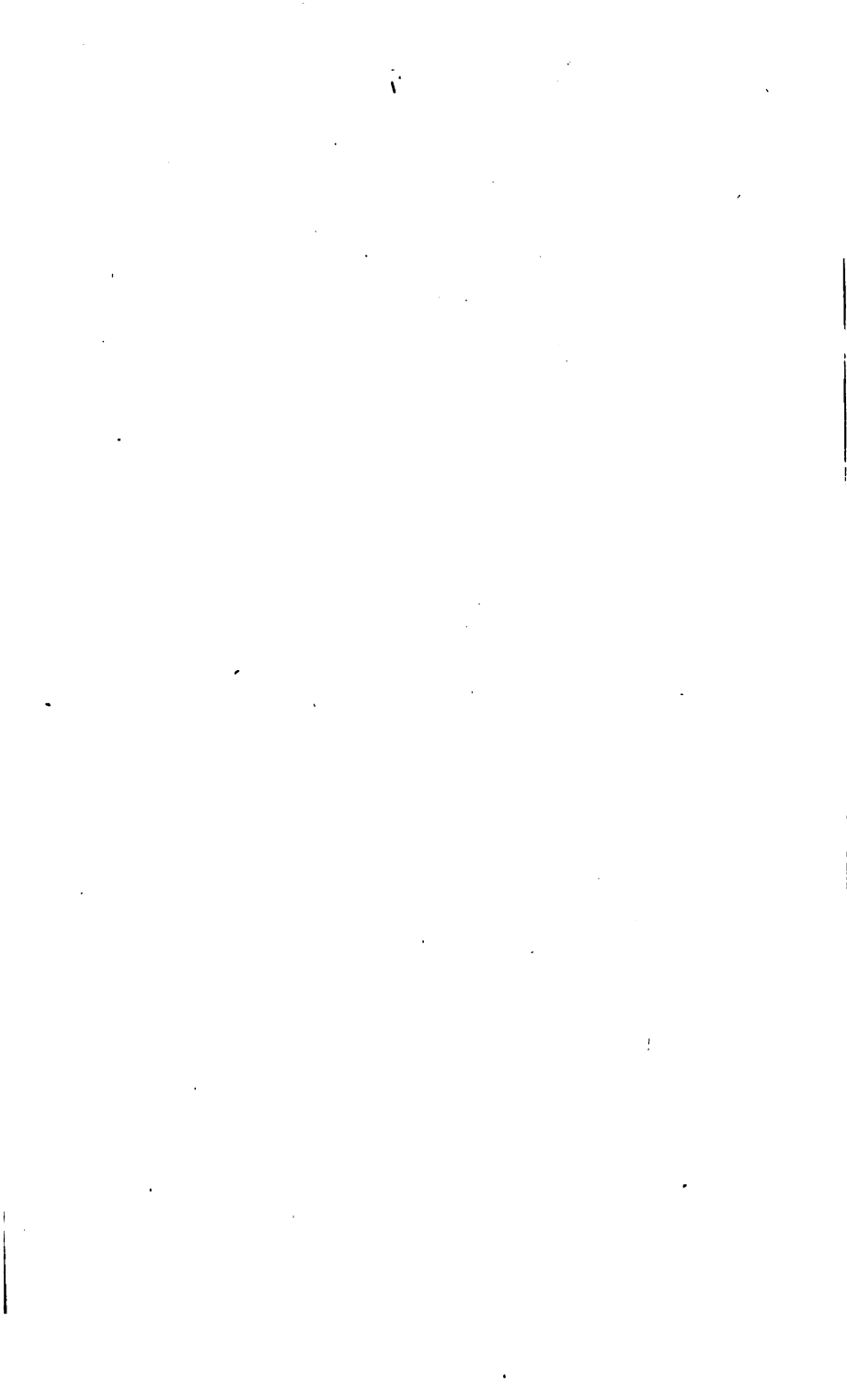
ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Γ'. ΤΟΜΩ, ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Πρόλογος	α'.
Ὅμηρικά ζητήματα ὑπὸ Γ. Νικολαΐδου.....	3
Βάσανος τῶν ἀποδείξεων τῶν ἐκ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἐτυ- μολογίας λαμβανομένων ὑπὲρ τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς ὑπὸ Θ. Παπαδημητρακοπούλου (συνέχεια καὶ τέλος)..	26
Ἐπιγραφαὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀλεξανδρείας ὑπὸ Τ. Δ. Νερούτσου (συνέχεια καὶ τέλος).....	71
Περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων καὶ του κατ' ἐνιαυτὸν παραγομένου ἐν αὐτῇ ποσοῦ τῶν δημη- τριακῶν καρπῶν τὸ πάλαι καὶ νῦν ὑπὸ Εὐθ. Καστόρην.	91
Τοπογραφικαὶ πληροφορίες περὶ Δεκελείας ὑπὸ Τιμολέοντος Βάσου διαγγελέως τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως.....	126
Περὶ Φωτίου ὑπὸ Α. Διομήδους Κυριακοῦ.....	185
Ἐπιγραφαὶ Τανάγρας ἀνέκδοτοι ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμα- νούδη.....	164
Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι ἐκ τοῦ ἀστε- ροσκοπείου Ἀθηνῶν.....	179, 275, 486, 600, 692
Διορθώσεις καὶ προσθήκαι εἰς τὴν περὶ προφορᾶς πραγμα- τείαν	180
Περὶ τῶν μερῶν τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀγωγῆς ὑπὸ Ἀριστείδου Σπαθᾶκη	181
Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Πλατωνικοῦ Φαίδρου ὑπὸ τοῦ ἐν Μονάχῳ Γεωργίου Κωνσταντινίδου, Μακε- δόνος	194
Κεραμίων λαβαὶ ἐνεπίγραφοι ἀνευρισκόμεναι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Τάσσου Δ. Νερούτσου.....	213, 441
Σκέψεις περὶ τῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ Γεωργίου Γεράκη, πρώην γυμνασιάρχου	245
Ψηφίσματα Ἀττικά δύο ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη..	262

	Σελ.
Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Διπύλου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ..	267
Ἐπιγραφή Ἐπιδαύρου.....	273
Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς ναὸς, ὡς χῶρος τῆς τοῦ θεοῦ λατρείας ἐξεταζόμενος ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη.....	277
Ἡ κατὰ Πλάτωνα τροφή καὶ παιδεία ὑπὸ Σπυρίδωνος Μωραίτου (συνέχεια καὶ τέλος).....	415, 489, 601
Περὶ τῶν Ὀμηρικῶν λέξεων βοῶπις καὶ γλαυκῶπις ὑπὸ Ἑρρίκου Σλίεμαν	462
Περὶ ἐπιστημονικῶν ὄρων ὑπὸ Δ. Σ. Στρούμπου.....	466
Ἐπιγραφαὶ Βοιωτίας καὶ Σπάρτης ἀνέκδοτοι ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη	473
Ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Σύρου ὑπὸ Κλωνὸς Στεφάνου	643, 513
Ἀνάγκη γεωργικῶν σχολῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ Γ. Νικολαΐδου	550
Δάντου Ἀλιγιέρου τῆς θείας κωμῳδίας ἀποσπάσματα ὑπὸ Γεωργίου Ἑμ. Ἀντωνιάδου.....	566
Ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις καὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη.....	594
Γραμματολογία Θεοδώρου Βέργκ ὑπὸ Ν. Πετρῇ.....	623
Ὀπτική ἀνωτέρα ὑπὸ Δ. Σ. Στρούμπου	634
Κριτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ὑπὸ Ἰωάννου Πανταζίδου.....	668
Ἐπιγραφή Ἀττικῆς ἀνέκδοτος ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμα- νούδη.....	687
Ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ.....	691

JUN 25 1943

